OPERVM
AMBROSII
MEDIOLANENSIS
EPISCOPI
Tomus III.

COMMENTARIA, QVÆ SANCTVS DOCTOR IN NOVVM EDIDIT TESTAMENTVM, ET AD NOS PERVENERVNT, NVNC PRIMVM AD SACRI TEXTVS PARTITIONEM APTATA, CONTINENS.

TEXTVS SACRÆ SCRIPTVRÆ TVM EX COMMENTARIIS IPSIS, TVM EX ALIIS AVCTORIS LOCIS CONQVISITVS, AD GERMANAM SANCTI AMBROSII LECTIONEM FIDELITER EST RESTITVTVS.

LOCA PLVRIMA VEL SCRIPTORVM CVLPA, VEL TEMPORVM INIVRIA TRANSPOSITA, ADIECTA SEV SVBTRACTA, VETERVM exemplarium collatione, & aliorum Patrum lectione suæ sunt reddita puritati.

Eorum quæ in hoc habentur tomo catalogum altera indicabit pagina.

COLONIÆ AGRIPPINÆ,

Sumptibus Antonii Hierat, bibliopolæ sub signo Gryphi.

ANNO M. DC. XVI.

COMMENTARIORVM SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS, IN HOC TERTIO TOMO CONTENTORVM.

CATALOGVS.

SVMMARIVM COMMENTARIORVM S. AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

In cap. I. *IN proœmio ipso dinumerans beatus doctor Ambrosius sapientiæ genera, asserit quaslibet eius partes atque virtutes sanctum Lucam suo assecutum fuisse euangelio: filium ipsius historicum esse: apte vero in vituli specie figurari quia à Zacharia sacrificio inchoauit.*

In primo libro ostendit, plerosque, quia Euangelium humanis commentis conati sunt scribere, in plurimas lapsos fuisse impietates. Hoc autem quod sanctus Lucas diuino suggerente spiritu conscripsit, per ius[?] dicendum, vt ab ipso doctore gentium probatum & per omnes ecclesias magna cum laude receptum. Agit præterea de Ioannis Baptistæ præcursoris conceptione: eiusque parentum nobilitatem & gesta describit.

In c. II. *Agit de archangeli Gabrielis missione, salutatione eius & colloquio cum beata Virgine: de verbi incarnatione: de visitatione Elizabeth. de præcursoris natiuitate, eiusque ipsius parentum oraculis: quod Christus Dominus noster Augusti Cæsaris edicto, præside Syriæ Cyrino, orbe ipso profitente, angelorum exultante choro nascitur, à pastoribus & Magis adoratur, octauo die circumciditur, à Symeone sacerdote in vlnas accipitur, ab Anna optima vidua commendatur: duodecim annos natus in templo inter doctores disputans reperitur à matre: à Ioanne sub Tiberio Cæsare prædicante & baptizante Iordane baptizatur: quo tempore cælo aperto, Spiritu sancto in columbæ specie descendente, à patre ipso, voce è cælo demissa, dilectus eius filius declaratur.*

In c. III. *Idem Christus Dominus noster ætatis annorum fere triginta describitur: eius secundum carnem parentes recensentur, de quibus selectis quibusdam digressionibus grauissima examinantur dubia.*

In c. IV. *Christus idem Dominus noster quadraginta dies atque noctes ieiunat; tentatorem diabolum victum confusumque profligat: in synagoga Esaiæ locum illum: Spiritus Domini super me, &c. legit, & stupentibus cunctis in seipso impletum pronuntiat: in Eliæ vidua, & Elisæi leproso Naaman, alienigenis Iudæorum insinuat reprobationem: spiritum nequam Dei filium ipsum confitentem increpat: Simonis socrum à febribus repente sanat: in Simonis nauicula docet, eiusque verbo fit adeo mirabilis piscium captura, vt discipuli relictis omnibus secuti sint eum: qui tamen Petrum ipsum viuificatorem hominum futurum designat.*

In c. V. *Virum à lepra curatum ad sacerdotem mittit: paralyticum per tegulas submissum etiam à peccatis liberat: Pharisæos murmurãtes redarguit: publicanum nomine Leui è telonio vocat: se de publicanorum commercio, discipulos vero non ieiunantes & spicas in sabbato vellentes legis testimonio excusat: manũ aridam habentẽ coram pharisæis sabbato curat, elegit duodecim Apostolos discipulos, & turbam beatitudines perfectionemque Euangelij docet, & quod is dicitur perfectus, qui quod docet exequitur: Centurionis seruum incolumem, viduæ filium viuum verbo restituit: discipulos à Ioanne missos de se, & turbam de Ioanne luculenter informat.*

In c. VI. *In pharisæos succenset baptizari renuentes: peccatricem Domini pedes lauantem, vngentem, & osculantem, Simonem Pharisæũ propria sententia percutiendo, absoluit: ciuitates & castella euangelizando peragrans, de seminante proponit & exponit parabolam: matris aduentum callide nuntiantem sapienter reiicit: in nauicula dormiens periclitantibus discipulis, ventis imperando sedat mare: in Gerasenorum regione dæmonem cui nomen legio qui porcos inuadens præcipitauit in mare, ab homine eiicit: in Galilæam regressus mulierem sanguine fluentem tactu fimbriæ sanitati, filiam vero archisynagogi mortuam verbo reddidit vitæ: Apostolos omni fere humana destitutos ope, diuina vero confidentes virtute ad Dei regnum propagandum destinat; quinque panibus quinque famelicorum hominum millia duodecim cophinis plenis remanentibus satiat: Petrus Christum Dei filium clara professione testatur.*

In c. VII. *In monte, Moysi & Elia assistentibus, coram tribus Apostolis, Patre in voce ex nube testante: hic est filius meus, &c. transfiguratur: è monte descendens, hominem à dæmonio quod Apostoli eiicere nequiuerant, cunctis mirantibus liberat: sub persona paruuli in medio constituti Apostolos simplicitatem docet, & in Samaritanos se vlciscendi appetitum retundit, germanam Christum sequendi insinuat normam, respuendo eum qui se obtulerat, & eum impellendo qui se ob patris sepulturam excusauerat: septuaginta discipulos de modo conuersandi, prædicandi, & operandi informans, ad euãgelizandũ binos designat, mouensque vt attendãt quod multi Reges & Prophetæ quem ipsi videbant conspicere cupierunt: legisperitum versute de primo se[?] tentantem præcepto parabola hominis ab Hierusalem in Iericho descendentis vulnerati & à Samaritano curati, confundit. Per Marthæ Mariæque ministerium adstruit contemplatiuæ vitæ præeminentiam: docet orationẽ dominicã & hominis typo panes de nocte ab amico petẽtis, indicat orationes nostras instanter Deo ipsi oblatas exaudiri: dæmonis muti non in Beelzebub, sed in digito Dei facta eiectione, & spiritus immundi per loca arida, &c. ambulantis figura, insinuat Iudæorum impœnitentiam: ac in muliere: Beatus venter, &c. exclamante, beatos qui Dei audiunt verbum: in Niniuitarum autem pœnitentia, & regina Austri fide, Iudæorum condemnationem decernit. Prandens in Pharisæi domo, quia is murmurauerat quod non lauisset manus plurimas Pharisæorum impietates detegens, instruit Apostolos vt ab eorum caueant fermento: sub persona diuitis illius cuius anima nocte repetitur, vt declinent auaritiam sub persona vero furis nocte effodientis domum, vt vigiles diem obseruent iudicij, ne opprimantur sicut à turri Siloe sed fructum faciant, ne velut infructuosa ficus succidantur. Regnum Dei grano sinapis comparat: comminatur Hierusalem quia occidit Prophetas: & quia vocati sub typo eorum qui se excusarunt, non venit ad regnum, gentiles designat vocandos, qui vt drachma reperta: & prodigus reuertens cum gaudio recipientur denique sub figura villici debita remittentis ad opera pietatis inuitat.*

In c. VIII. *Quod lex & prophetæ in Ioannem, in quo incipit Euangelium, desinant: matrimonium indissolubile statuitur: per patientiæ opera, sub Lazari mendici persona, felicitatem comparari docet: sub mysterio numeri septenarij iniurias omnes conuerso dimittendas fore decernit: in decem leprosis qui mundati fuerant, dum ille solus qui dedit Deo laudem commendatur, ad gratiarum actiones prouocat: exemplo diluuij & conflagrationis Sodomorum ostendit iudicij diem inopinato venturum: exemplo viduæ iudicem interpellantis, & publicani qui non audebat oculos ad cælum leuare, indicat iugem humilemque orationem Deo gratam esse: responsione, qua percunctanti principi: Quid faciendo, &c. dixit vende omnia &c. adstruit statum perfectionis. Mox discipulis suam insinuat passionem: cæco Ierichuntino reddit visum: Zacchæus, quia dixit: Reddo quadruplum, audit: Hodie salus huic domui, &c. Viri nobilis decem minas fœnerantem remunerantis & rebelles interficere iubentis, parabolam proponit.*

In ca. IX. *Turbis præeuntibus sequentibusque Osanna clamantibus, cum palmarum & oliuarum ramis, super asinam sedens futuram ciuitatis desolationem lacrymando, triumphali pompa Hierusalem ingreditur templum visitans vendentes & ementes pro Domino zelatus eiicit: In parabola vineæ colonorum: designat à Pharisæis regnum esse auferendum, & gentibus tradendum: Herodianos de censu, & Saducæos de resurrectione dolose interrogantes, sapienter confutat: vnde dicunt: Magister, bene dixisti.*

In cap. X. *Christum esse Deum ostendit per locum ex Psalmo propositum: commendat viduam minuta duo in gazophylacium conferentem: sub figura desolationis templi, iudicij diem, in[?] quæ præcedent, & signa præscribit: vltimam cœnam, in qua panis & vini peracta est admirabilis consecratio, celebrat: discipulorum contentionem de superioritate dirimens, dat Petro facultatem confirmandi fratres: & gladium retinendi: Orans in horto, sudat sanguinem: à Iudæis Iudæ osculo agnitus comprehenditur: seruo autem Petri gladio abscissam sanam restituit: in Annæ, & mox Caiphæ ducitur domum, vbi Petrus trinam negationem defet amare: Iudas falsa ductus pœni-*

tentia,

tentia, refuso pretio, & in sepulturam peregrinorum per seniores Iudæorum erogato, se suspendit: à Pilato Dominus ad Herodem mittitur, à quo illusus & alba indutus veste ad eundem remittitur: à quo flagellis cæsus, Barrabba latrone dimisso, Iudæorum voluntati crucifigendus traditur, Simon Cyrenæus crucem post Christum ferre cogitur: flentes mulieres, plorandum quidnam sit præmonent Christus, venit ad Caluariæ locum vbi inter latrones crucifixus, clamat ad patrem, vt illis ignoscat: diuiduntur vestes, illuditur, titulus scribitur, latroni paradisus promittitur, felle satiatur & aceto: tenebris vniuersa terra obfusis, scisso templi velo, commendans spiritum patri, expirat. Centurio Dei filium clamat, alij pectora tundunt: vespere è cruce depositus, sindone inuolutus à Ioseph in monumento nouo reconditur: Mariæ valde mane cum aromatibus accedentes, lapide sepulchri reuoluto, ab angelis Christum ipsum resurrexisse, & in Galiæa videndum præmonentur: currit Petrus, videt linteamina: vt peregrinus discipulis Emmaus euntibus associatus exponit scripturas: recumbens in castello, in fractione panis agnoscitur: apparens discipulis congregatis, ostendens manus & pedes & conuescens, aperuit sensum vt intelligerent scripturas: quibus de pœnitentia prædicanda, de spiritu sancto mittendo instructis, eleuatis manibus benedicens, fertur in cœlum: Discipuli vero in Hierusalem reuersi, templum inuisunt, laudantes & benedicentes Deum. Amen.

Summarium in epistolam beati Pauli Apostoli ad Romanos.

In cap. I. *Dum precatur Romanis Apostolus gratiam, & pacem desideriumque eos videndi aperit, ac fidem eorum commendat beneuolos eos reddit: dum vero Euangelium, Dei virtutem in salutem credentium, illis annuntiandi à Deo sibi iniunctum manifestat, dociles: attentos denique, dum suæ prædicationis necessitatem insinuans dicit iram Dei reuelari in gentes, quæ illo neglecto, ad idola etiam bestiarum se conuerterunt: vnde in reprobum traditæ sensum, ea quæ morte digna sunt non solum faciunt, verum & facientibus assentiunt.*

In ca. II. *Iudæos autem Romæ degentes, ne per legem receptam sub hac se non esse damnatione prætendant, in cap. ij. arguit, quod licet requiescant sub lege, per legē nihilominus Deū inhonorant: vnde & Dei nomen per eos blasphematur inter gentes.*

In ca. III. *Obiectioni respondens, inquit, quod Iudæi gentes præcellunt, quia illis credita sunt eloquia Dei: sub ira tamen sunt pares: vnde inquit: Omnes peccauerunt, &c. quare oportuit Deum ipsum proponere propitiatorem Christum per fidem.*

In ca. IV. *Hac occasione fuse disputat de Abrahæ iustitia, & concludit eum non per circumcisionem, sed per fidem iustificatum, prout & nos speramus.*

In cap. V. *Quod Deo agendæ sunt gratiæ, quod sicut per Adæ delictum morimur, ita per Christi obedientiam iustificamur. Lex vero superueniens non solum non aboleuit peccatum, sed occasione auxit: quare superabundare & gratiam oportuit.*

In ca. VI. *Quia dixerat: Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia, arguit: igitur manebimus in peccato, vt gratia, &c. Respondet; absit, sed si gratia in peccato abundauit, multo magis in operibus bonis, quibus nos qui peccato per baptismum mortui sumus, abundare in nouitate vitæ tenemur.*

In c. VII. *Ne ex dictis offendatur Iudæus, duo adstruit; primum quod veniente Christo legem antiquante Iudæus est liber ab ea: perinde ac vxor à ditione sui viri præmortui. Secundum, quod lex peccatum auxit non ex se, cum sancta sit & iusta, sed ex peccato in carne regnante.*

Verū quia lex infirma ab illo expiare peccato nequiuerat, ideo in cap viij. asserit Dei filium suum in terras misisse, vt damnaret peccatum in carne: & ne quis putaret hoc sufficere, subiungit. Si tamen compatiamur, & ne naturæ imbecillitate quis se excusaret, subiecit: Spiritus adiuuat infirmitatem nostram, &c. Postremo concludit quod tot & tantis nos affecti donis ita Deo inhærere debemus, vt nihil ab eo nos diuellere queat.

In c. IX. *Ne Iudæus sibi prædicationem propter promissionem patrum sibi soli vendicans gentilem excluderet, ponit distinctionem de Israëlita in carne & in spiritu: testimonio filiorum Isaac, & Moysi & aliorum prophetarum scripturis, insinuans gentilem credendum esse Israëlitam in spiritu: vnde hanc prædicationem ei etiam conuenire.*

In c. X. *Continuando sermonem concludit Deum omnium esse Dominum, nec distinguere inter Iudæos & Græcos, sed diuitem esse in omnibus inuocantibus eum.*

In c. XI. *Cum gentilis ad fidem Euangelij sit admissus: proponens dubium an Iudæus interligatur exclusus, respondet: Absit, adferens testimonium de seipso, & oraculum Eliæ & Dauid: præmonet tamen gentes, vt agnita Dei seueritate curent ne & ipsæ excidant: quia si Deus naturalibus non pepercit ramis, multo minus parcet insertis.*

Hi[illegible] *Obsecrat, vt fideles viuam se Deo exhibentes hostiam, reformentur in nouitate sensus: & quod quisque iuxta suam gratiam cauēs malum adhæreat bono, nulli malum, nulli vltionem reddendo, cum omnibus pacem habeat.*

In [illegible]I. *Et vt ordinate singuli viuant, præcipit in cap. xiij. Quod superioris potestati obediant, & cuique siue honorem, siue timorem siue tributum, ius suum tribuant etiam propter conscientiam, vt suæ se confirment professioni quam diei & luci comparat.*

In c. XIV. *Litem de cibis veteri lege interdictis dirimens, asserit nullum cibum, vt Dei creaturam, mundum. quod nemo in iis fratrem iudicet, aut scandalum inferat, sed ita se gerat vt sistendus ante Christi tribunal ad reddendam sui rationem.*

In c. XV. *Cœptum continuando sermonem concludit vnumquemque debere fratris ferre infirmitatem, & excusat se si audacius scribere visus fuerit, quandoquidem id Dei imperio factum sit: Non enim audio, inquit, &c. Et cum multas prædicatione impleuerit prouincias, scribit se Hierusalem nunc redire vt ministret sanctis: mox in profectione Hispaniarum spondet se Romanos visurum.*

In c. XVI. *Commendat Phœben, salutat proprio nomine quosdam, monet vt caueant à pseudoapostolis, precatur Romanis Euangelij firmitatem & Dei gratiam.*

Summarium in Priorem Beati Pauli epistolam ad Corinthios.

In cap. I. *Beatus Paulus cum Sosthene fratre gratiam Corinthiis optat & pacem: Deo gratias agit pro abundanti dono eis collocato: orat vt schismate sublato nec à Baptizatore nec à doctore quis nomen sortiatur, sed à Christo, qui factus est nobis redemptio & sanctificatio.*

In ca. II. *Amplificans propositum, seipsum humiliat, fidem exaggerat, vt nemo glorietur in magisterio, sed in Christo, cuius sapientia prædicatur.*

In c. III. *Propositum continuans, asserit se præstantiora fidei mysteria hactenus eis non aperuisse, quia erant imbeciles, prout sunt & ad præsens, dum dicunt: Ego sum Pauli &c. cum prædicatores ministri sint Christi, nec præter eum poni possit aliud fundamentum siquidem sapientia præter eum stultitia est*

In c. IV. *Quid quisque conari debet vt fidelis æstimetur dispensator, nec sibi quod alterius est, vendicet. veros humiliat Apostolos, vt falsos confundat. Quatuor hæc capita huc tendunt, vt quilibet recisis contentionibus à Christo tantum nomen accipiat.*

In c. V. *Grauiter Corinthios arguit, quod incestuosum hominem impune inter se degere patiantur. vnde Zelo pro Ecclesia zelatus tradit eum etiam absens satanæ in interitum carnis malorum hominem commercia prohibet, quia modicum fermentum, &c.*

In c. VI. *In eosdem vehementer inuehitur, quod frater cum fratre iudicio contendat apud infideles, & non potius fidelem constituendo iudicem causas agant inter fideles: inde in eo turpia quædam vitia notat.*

In c. VII. *Corinthiorum quæstioni respondens, ponit mutua coniugatorum debita: adstruit matrimonium indissolubile: quod fidelis coniugio infideli copulatus non discedat: sed si in creatoris contumeliam relinquitur, remanet liber. quod virginitas sit de consilio, præferenda tamen matrimonio: Beatior autem inquit, erit. &c.*

In c. VIII. *Succenset Corinthiis, qui propria confisi scientia, quæ inflat decernere audent quod idolis immolata edantur: quod vt licite fiat hæc duo eos aduertere instruit: primum quod nobis vnus est Deus, Pater nempe & Christus: Idolum autem nihil. Secundum, quod libertatis abusu non detur offendiculum fratri propter quem Christus mortuus est.*

In c. IX. *Quod prædicator Euangelii licite sumptus exigit: idque lege naturali scripta, ratione, & Domini dispositione confirmat: quod ne vim prædicationis humiliet, hanc ipse renuit potestatem. vt omnes autem Deo acquirat, fit omnibus omnia: quod exemplo in stadio currentium, & in agone contendentium corpus suum castigare nititur.*

In c. X. *Optans in Corinthiis perseuerantiam, proponit Iudæorum exemplum, qui licet mare transierint, & manna ederint: quia nihilominus Idolorum cultura, fornicationi, & murmurationi se subdiderint, prostrati sunt in deserto: & quod hæc ad nostram correptionem sunt scripta: qua occasione repetit Idolorum fugam, & instruit de esu immolatitii.*

In c. XI. *Ponit ordinem in Ecclesia: vt vir sit capite operto mulier autem velato: idque ratione confirmat: inde abusum conueniendi ad cœnam Domini refellens, veram tradit communicandi formam.*

In c. XII. *Quod donorum & gratiarum diuisiones, in Ecclesia sunt: monet vero quod sicut membra singula in corpore ad eius tendunt vtilitatem. ita & illa Ecclesiæ curent prospicere: & quod is ordo est à Deo constitutus.*

In c. XIII. *Naturam & encomium describit charitatis, eamque cæteris virtutibus præfert.*

In c. XIV. *Prophetiam linguis præstare docet, & quomodo hæc dona exerceantur in Ecclesia, vbi & mulieres in silentio esse, & singula ordinate fieri præcipit.*

In c. XV. *Mortuorum resurrectionem negantes improbaturus, affirmat primo Christum à mortuis resurrexisse, multis visum, postremo sibi etiam apparuisse. Inde ordinem & formam tradit resurgentium confirmans propositum multis argumentis.*

In c. XVI. *Quomodo facturi essent collectam pauperibus Hierusalem mittendam quomodo eos visurus esset: commendat quosdam eius in Euangelio coadiutores: dicit anathema non diligentibus Christum: precatur Corinthiis charitatem.*

Summarium in posteriorem Beati Pauli Apostoli ad Corinthios epistolam.

In ca. I. *Beatus Paulus & Timotheus Ecclesiæ Corinthi & Achaiæ gratiam optãt & pacem: & gratias agunt Deo qui eos in omni pressura quam non immodice grauat confortauerit: excusat se Apostolus quod Corinthum non ierit, prout optabat.*

In c. II. *Incestuosum, quem iam satanæ tradiderat, absoluit; & ne grauiori absorberetur tristitia, scribit vt ad communionem recipiatur: quodque in Macedoniam ipse profectus sit, non vt quidam verbum Dei adulterantes.*

In c. III. *Quia quibusdam visus est ex dictis se commendare, illud refellit, inquiens: Numquid indigemus commendatitiis? sed quia sicut ex opere commendatur artifex: ita & Apostolus ex Corinthiorum fide qui opus eius erant: vnde inquit: vos estis mea epistola scripta digito Dei. &c. qua rarsus ex hac occasionem ponit noui testamenti præstantiam.*

In c. IV. *Repetit quod non adulterat Dei verbum, vt proposuerat in cap. II. neque seipsum commendat, vt in III. nisi in veritate & ad hominum conscientiam. Et si infideles hoc non vident, est ex cæcitate cordis eorum. Et quod licet persecutiones patiatur, non tamen deseritur: & si corpus corrumpitur: spiritus tamen renouatur, & æternæ gloriæ pondus operatur.*

In c. V. *Propositum continuans, corruptionis corporis necessitatem sub typo domus & vestis demonstrat. Noua enim domus nisi dissoluta veteri non ædificatur, & noua vestis nisi veteri expoliata non induitur: & quod hinc ingemiscimus cupientes superuestiri: & quod idcirco Christus hostia pro nobis Deo factus est, vt nos efficeremur in ipso noua creatura.*

In c. VI. *Corinthios hortatur ne datam à Deo gratiam in vacuum retineant, dans formam fructuose eam exercendi: inde vt caueant infideles, fortioribus persuasionibus monet.*

In c. VII. *Excitaturus Corinthios Apostolus ad collectam mittendam pauperibus Hierusalem, excitat illos in sui amorem, tum quia neminem læsit, tum quia propter eos plurimis implicatus est pressuris intus & foris: & si incestuosum tradidit satanæ, nimia erga eos solicitudine se egisse id asserit, & gaudet quod idipsum ipsi boni consuluissent, quia contristati fuerant ad pœnitentiam. Laudat quod benigne receperint Titum, & gaudet quod Titus tales eos inuenerit, quales ipse iudicauerit.*

In c. VIII. *Emulatione Macedoniæ prouocat Corinthios ad collectam, afferens quod sicut abundant multis donis & virtutibus, ita abundant iuxta eorum conditionem & liberalitate: & quod hac causa miserit ad eos Titum, & alium cuius laus est in Euangelio.*

In c. IX. *Adhuc instat emulatione Achaiæ & Macedoniæ, vt ad eos proficiscens inueniat collectam paratam: ne cum eis cogatur confundi, Vrget ad largitatem exemplo Christi, qui cum esset diues, factus est egenus, & ratione præmii: Qui parce seminat, parce & metet*

In cap. X. *Rogat vt alacres id faciant, & quod licet eis imperandi habeat facultatem, quia arma militiæ nostræ sunt potentia Deo: tamen eos non vult per epistolam terrere, habens nihilominus spem crescentis eorum fidei.*

In ca. XI. *Quia vt firmet Corinthios in fide Euangelii cogitur suas Apostolus detegere prærogatiuas, & ne id in propriam fieri gloriam insimularetur, præmittit eorum zelo id fieri, inquiens: Ne sensus vestri corrumpantur, &c. & quia noluit à Corinthiis stipendium recipere, id factum asserit non quia eos non diligeret: sed ne pseudoapostolis qui cum sint operarii subdoli transfigurarent se in angelos lucis, similis videretur: & quod vt talis gloriatio licet sit vera, adscribatur insipientiæ: seipsum vero commendat a nobilitate, à religione, ab officio, à patientia, ab ea qua illos prosequebatur beneuolentia.*

In c. XII. *Cœptum continuans sermonem, à reuelationibus se commendat, quod fuerit ad tertium vsque cælum raptus, & arcana audiuerit verba: & quod in se licet carnis stimulum experiatur, Apostolatus tamen signa in prodigiis & virtutibus monstrauit: hortatur ergo vt in eorum visitatione stabiles eos quales optat inueniat.*

In c. XIII. *Dicta fultus auctoritate insurgit in eos: & quod cum hæc sit tertia monitio, si eos vt decet in suo aduentu non inuenerit, non parcet: & quod ipsi probent si stant in fide: & quod cum acceperit potestatem non in destructionem, sed in ædificationem, non possit aliquid contra veritatem dissimulare. Confortat tamen eos ad vnionem, pacem & dilectionem, & precatur gratiam & spiritus sancti Communionem.*

Summarium in epistolam beati Pauli Apostoli ad Galatas.

In c. I. *Salutatis Galatis, optataque eis gratia, & pace. suam subiungit auctoritatem, nempe quod non ab hominibus neque per hominem, sed Christi iussione onus prædicandi Euangelium susceperit: Galatas quod tam facile ad pseudoapostolos defecerint, arguit; conuersionem & suum officium ab origine recenset.*

In c. II. *Quod contulit cum Apostolis Euangelium: quod in circumcisione Timothei tempori cessit & necessitati, non tamen legi: tum quia non circumcidit Titum, tum quia in faciem restitit Cephæ, quod iustitia non est ex lege.*

In c. III. *Excandescit quod Galatæ ab Euangelio defecerint: Abrahæ testimonio, scripturæ locis, & lege humana, iustitiam & hæreditatem ex veteri lege haud fore cõmonstrat, quandoquidem illa ad coercendas transgressiones, & vt pædagogus ad Christum data tantũ fuerit.*

In c. IV. *Ostendit ceremonialia iam cessasse: & exemplo hæredis, qui iam adultus non est, sub obseruatione tutoris, sub quo puer vitam agebat, ostendit errare Galatas quod obseruent dies & annos Iudæorum & gentilium ritu ac si sub tutore essent: & exemplo scripturæ in duobus Abrahæ filiis duos populos designantibus, concludit à lege in seruitutem generante eos liberos esse.*

In c. V. *Monet ne in legem recidant, & quia Christus nihil tunc proderit eis, & quia totius legis seruandæ fierent obnoxii: inuehitur in seductores, monet ne spiritus quam susceperant libertatem, in carnis obsequium subiiciant: ponens carnem & spiritũ mutuo contrariari, enumerat vtriusque & opera & fructus.*

In c. VI. *Monet vt mansuetudine firmiores in fide lapsos sustineant, bonum erga omnes operantes: quoniam id metet homo quod seminauerit. In pseudoapostolorum odium repetit, quod illi Galatas volunt circumcidi vt eos tamquam stultos illudant: ipse vero quod non nisi in Christi cruce gloriatur: & tandem precatur eis gratiam.*

Summarium in epistolam Beati Pauli Apostoli ad Ephesios.

In c. I. *Apostolus gratiam & pacem optans Ephesiis, agit gratias Deo pro filiorum adoptione per Christum, in quo cuncta restaurantur: vt in fide & dilectione perseuerent, commonet: quo bona promissa, & Christi maiestatem agnoscant precatur eis spiritum sapientiæ.*

In c. II. *Mortis & damnationis statum in quo iam fuerunt, & gratiæ in quo per Dei misericordiam degunt, ob oculos ponit: & vt considerent quod sicut dum erant gentiles, a promissione Israel & à Deo distabant, ita nunc soluto per Christum, qui est pax nostra, interstitij pariete, effecti sunt non tantum promissionis participes, sed ciues sanctorum & domestici Dei.*

In c. III. *Dispensationem prædicandi Euangelium gentibus creditam sibi pronuntiat, quod gentes promissionis in Christo heredes sunt effectæ, & vt idipsum annuntiet esse sibi specialiter commissum: monet ne in eius pressuris pro sanctis offendantur.*

In c. IV. *Rogat vt in eorum vocatione & spiritus vnitate perseuerent: quod donorum pluralitas vnitatem fidei non scindit, quoniam illa ex diuersitate officiorum non natura procedit, quod Deus posuit Apostolos prophetas, & magistros in Ecclesia ad eius perfectionem, vt sub capite Christo stabiles non recedant à doctrina Catholica, sed renouati spiritu mentis deserant vitia, quibus Spiritus sanctus contristatur.*

In c. V. *Vt perseuerent in charitate exemplo Christi, qui hostiam pro nobis se tradidit, vt recordentur quod cum sint lux in Domino fugiant opera tenebrarum, vt caute conuersentur, vt vitent ebrietatem, & vt coniuges se mutuo diligant, sicut Christus & Ecclesia.*

In c. VI. *Vt filii parentibus obsequantur, vt parentes in Domini disciplina filios enutriant seruorum & dominorum mutuam in Christo œconomiam docet, & quia cum inimicis etiam spiritalibus imminet lucta, fortioribus vt muniantur armis præmonet, quod Tychicum ad eos mittit, vt de eius statu certiores eos faciat, pacem illis precatur, dicit gratiam diligentibus Christum.*

Summarium in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Philippenses.

In c. I. *Beatus Paulus & Timotheus Episcopis, diaconibus, & c. Philippis consistentibus gratiam & pacem precantur: pro Philippensium fide, fretus Apostolus quod qui in eis cœpit bonum opus perficiet, Deo gratias agit, & orat vt in cognitione & fructu iustitiæ abundet, quod eius vincula Euangelii propagationem iuuerunt, quod licet dissolui, & cum Christo esse præstet, in carne tamen remanere pro illorum salute cupit, monet vt digne conuersentur, quod credere & pati pro Christo est per donum.*

In c. II. *Obtestatur vt humilitatem sectantes, vnitatem seruent proposito Christi exemplo, qui licet natura Deus esset, serui tamen forma suscepta se vsque ad mortem crucis exinaniuit, vnde super omnia exaltatus cuncta ei curuantur: hortatur vt cum timore propriam operentur salutem, & sint immaculati in medio nationis prauæ. Timotheum & Epaphroditum, ad eos se missurum pollicetur.*

In c. III. *Vt malos caueant operarios confidentes in carne, probat quod ipse magis gloriari posset in carne, sed propter Christum id æstimauit damnum, quod contendit suæ vocationis palmam comprehendere, quod Christianorum conuersatio est cælestis, quod expectandus est Christus nostri reformator corporis.*

In c. IV. *Vt idem in Domino sapiant: vt adiuuent operatores Euangelii, commendat eorum modestiam, vt perseuerent in iis, quæ didicerunt, laudat eorum in sanctos largitatem, salutat, & precatur eis gratiam.*

Summarium in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Colossenses.

In c. I. *Beatus Paulus & Timotheus gratiam & pacē Colossensibus precantur: orant vt sapientia repleti fructificent in omne opere bono, gratias Deo agunt, quod de tenebrarū erepti potestate, translati sint in regnum filii, qui est imago Dei, primogenitus creaturæ, in quo vniuersa sunt condita: qui est caput Ecclesiæ, & per quem reconciliamur Deo, quod ad prædicandum mysterium vocationis gentium, aliis seculis absconditum, ipse Paulus fuerat specialiter vocatus.*

In c. II. *Quod pro Colossensium, Laodicensiumque salute sollicitatur, vt in fide radicati ambulent, prout erant edocti hortatur, vt non decipiantur per philosophiam, nec per Iudaicas superstitiones præmonet.*

In c. III. *Vt terrenis calcatis desideriis & peccatis, cælestia quærant: vt condonantes inuicem iniurias, maneant in charitate, quod est vinculum perfectionis: inter viros & vxores, patres & filios, dominos & seruos Christianam docet œconomiam.*

In c. IV. *Vt orent pro Euangelii propagatione: vt inter impios prudenter ambulent: quod Tychicus de Apostoli statu eos faciet certiores: salutat eos præcipiens, quod hæc epistola legatur etiam Laodiceæ: vt in officio Archippum teneant: vt orent pro sua è carcere liberatione, precatur eis gratiam Christi.*

Summarium in priorem Beati Pauli Epistolam ad Thessalonicenses.

In c. I. *Beatus Paulus, Siluanus, & Timotheus gratiam & pacem Thessalonicensibus optant: pro fide, laboribus, & charitate eorum orant: quorum ad credendum propensionem commendant.*

In c. II. *Quod ad eos exhortatio non in fallacia, non in adulatione, nec in auaritia, sed ex charitate processit: quod ne quempiam eorum grauarent, propriis laboribus necessaria sibi compararunt: commendant eorum, & in credendo & in tolerando constantiam.*

In c. III. *Deo gratias agit Apostolus, quod Timotheus qui ad eos confirmandos missus fuerat, reuertens bona de eorum fide & charitate retulit: orat vt sit ipsi oportunum eos adire: & vt in mutua charitate & vitæ sanctitate crescant.*

In c. IV. *Monet vt in via Domini perseuerent: vt abstineant à fornicatione & dolo: vt se mutuo diligant: vt otio foras eliminato laborent propriis manibus, tandem resurgentium ordinem describit.*

In c. V. *Quod dies Domini veniet inopinatus, idcirco vigilandum: vt prædicatores summo afficiant honore: quædam inseruit Christianam promouentia perfectionem: salutat fratres, & precatur eis gratiam.*

Summarium in posteriorem Beati Pauli Epistolam ad Thessalonicenses.

In c. I. *Beatus Apostolus, Siluanus & Timotheus gratiam & pacem Thessalonicensibus precantur: de crescente eorum fide & multiplicata charitate Deo gratias agunt: quod sancti pressuras sustinentes requiem habebunt in die iudicij: impii vero eos affligentes pœnas luent in flamma.*

In c. II. *Quod iudicii diem præcedet Antichristus, cuius signa, fallacias, portenta, & abolitionem describit: precatur in opere bono & fide stabilitatem.*

In cap. III. *Vt pro Euangelii dilatatione & Apostoli liberatione orent: vt homines traditiones eius non tenentes caueant: repetit quod ne cuiquam grauis foret, nocte & die propriis laborabat manibus: vt verbis eius inobedientes deuitent, gratiam eis precatur.*

Summarium in Priorem Beati Pauli Epistolam ad Timotheum.

In c. I. *Beatus Paulus gratiam, misericordiam, & pacem precatur Timotheo: vt errores quosdam circa legem emergentes, & vanas quasdam*

dam de Iudaorum genealogiis curiositates, Ephesiorum vnitatem scindentes, tollere omnino curet: quod lex bono est, & ad coercendos peccatores posita: Deo de sua vocatione gratias agit: hortatur Timotheum quo munus sibi creditum fideliter perficiat.

In c. II. *Monet vt pro iis qui potestate nobis præsunt, orationes in Ecclesia fiant: in qua quemadmodum orare, & se gerere debeant, viros mulieresque informat.*

In c. III. *Episcoporum, diaconorum, & mulierum vitam, & mores graphice deliniat: scribit vt Ecclesiam, quæ est domus Dei, & in qua magnum illud pietatis sacramentum reuelatur, rite ordinet.*

In c. IV. *Quod futuri sunt hæretici, qui dæmoniorum doctrinis attendentes Ecclesiæ puritatem labefactare nitentur: quomodo vsque ad ipsius Apostoli aduentum conuersari debeat: vt gratiæ per manuum impositionem sibi collatæ rationem habeat.*

In c. V. *Quomodo cum senioribus & iunioribus se gerere debeat: viduarum institutum & formam describit: qua ratione tractandi sint presbyteri: quod in ordinum collatione nemini indiscrete manus imponat.*

In c. VI. *Vt dominos serui honorent, vt eius monitioni non acquiescentes deuitent: vt quilibet suo contentus, auaritiam contemnat: vt omni virtute fidei negotium tueatur: vt diuites nec superbe sapere, nec in incerto diuitiarum sperare moueat: vt fugiat vocum nouitates. Demum gratiam ei precatur.*

Summarium in posteriorem Beati Pauli Apostoli Epistolam ad Timotheum.

In c. I. *Beatus Paulus gratiam, misericordiam, & pacem optat Timotheo: Deo de fidei sinceritate, quæ est in Timotheo etiam à progenitoribus gratias agit: instat vt gratiam sibi per impositionem manuum collatam præferat, exerceatque: vt non erubescat, sed collaboret in Euangelio Christi: vt perseueret in accepta ab Apostolo doctrina commendat Onesimum.*

In c. II. *Promouet adhuc Timotheum ad laborem pro Euangelio: quia non coronabitur quis, nisi legitime certauerit: proponit suos labores, & quod vt latro carceri pro Christo est mancipatus: vt contentiones, vocumque nouitates euitet: quod in Ecclesia veluti in Magna domo sunt vasa pretiosa & vilia: ostendit quæ agenda, quæve cauenda.*

In c. III. *Malos qui Ecclesiam sint inuasuri, & eorum impietates adhuc futuras prædicit: quod Apostoli exemplo tribulationes æquo animo ferat: & vt permaneat in accepta doctrina, quia ad omne bonum opus vtile est.*

In c. IV. *Obtestatur per Christum, vt loci, personarum, & temporis ratione habita, hortando & arguendo proficiat in Ecclesia: quod futuri sunt mali qui veritate neglecta ad vana se conuertent: migrationem eius ab hac vita præuidet. Quod à multis est relictus, vt solicitet ad se venire, sperans Deum illi propitium fore: salutat fideles & gratiam eis precatur.*

Summarium in epistolam Beati Pauli Apostoli ad Titum.

In c. I. *Beatus Paulus præmissa vocationis eius descriptione, gratiam & pacem Tito precatur: quod cum Cretæ reliquit, vt defectus corrigeret, & presbyteros per Ecclesias institueret: vitam moresque Episcopi depingit: Cretensium mores aperit, vt eos dure arguat.*

In c. II. *Quales esse debeant senes, iuuenes & seruos edocet: vt studeant singuli bonis operibus præesse: quod ad hoc gratia Domini nostri Iesu Christi reuelata est, vt populus bonorum operum sectator institueretur.*

In c. III. *Vt moneat omnes potestatibus superioribus subditos esse, & dicto obedire: quod sicut prius inconsulte carnis desideria sequebantur, ita nunc, vbi gratia Christi illuxit, renouati viuerent, vt per opera bona Dei efficiantur hæredes: vt hæreticum post primam correptionem deuitet: quod quam primum fuerit per nuntios monitus Apostolum adiret: salutat fideles, & gratiam eis precatur.*

Summarium in epistolam Beati Pauli Apostoli ad Philemonem.

In c. I. *Beatus Paulus in carcere constitutus, & Timotheus Philemoni, Appiæ, & Archippo gratiam optant & pacem: de fide & charitate Philemonis Apostolus Deo gratias agit: gaudet vero quod in eleemosynis sanctorum fuerit largus: Onesimum seruum fugitiuum ad eum reuertentem mouet quod recipiat non vt seruum, sed vt fratrem: quod è carcere liberari sperat, eumque adire, vt paret hospitium: salutat eum, & gratiam illi precatur.*

Summarium in epistolam Beati Pauli Apostoli ad Hebræos.

In c. I. *Annunciaturus Hebræis beatus Paulus Euangelium, præmittit ab eodem illud esse auctore Deo, nunc per filium loquente, qui olim per prophetas ad patres fuerat locutus. Verum quia lex per Angelos fuerat tradita. Hunc filium, cuius naturam, officium, maiestatemque describit, rationibus & scripturis angelis esse eminentiorem ostendit.*

In c. II. *Ex dictis arguit: Si legi per angelos traditæ firmiter est obediendum, quanto magis ei legi quæ per filium? & si in illius transgressores est grauiter animaduersum, quanto magis istius præuaricatores sunt coercendi? cum hæc potioris sit potestatis. prout & rationibus & scripturis adstruit.*

In c. III. *Quoniam lex per Moysen lata fuit, ostendit hunc Moyse potiorem: Moyses quippe famulus, hic vero filius. Vnde arguit: Si non credentes Moysi non introierunt in requiem: sed in deserto prostrati sunt, multo minus introibunt filio increduli.*

In c. IV. *Tacitæ respondens obiectioni probat quod adhuc alia remanet requies, ad quam vt contendamus persuadet, præsertim cum nobis adsit Pontifex qui nostris didicit infirmitatibus compati.*

In c. V. *Christum pontificem esse qui sciat, possit & velit nobis condolere, à Deo vocatum secundum ordinem Melchisedech ostendit, de quo altiorem hactenus sermonem ob eorum incapacitatem non aggressum fuisse dicit.*

In c. VII. *Supponenda nihilominus quædam fidei rudimenta arbitratur, confidens de eis potiora ad salutem: maiorum exemplo qui fide & patientia promissiones hæreditarunt, ad meliorem hortatur requiem: quæ ob interpositum Dei etiam iuramentum excidere nullatenus possit.*

In c. VI. *Altiorem de Christo insinuatum sermonem aggreditur, ostendens eum in Melchisedech typo, Leuitici generis sacerdotibus præstantiorem esse: non solum quia decimas ab Abraham, in cuius lumbis erat Leui, accepit: sed quia benedixit ei, quia iureiurando promissus, quia vnus, quia æternus, quia innocens, quia per propriam hostiam semel tantum seipsum obtulit.*

In c. VIII. *Christi sacerdotis excellentiam prosecutus, addit quod ad Dei dextram sedet, minister non terreni, sed cælestis tabernaculi, offerens non plures, sed vnam tantum seipsum, hostiam: demum Moysi ac Hieremiæ sententiis veteris tabernaculi, & testamenti imperfectionem declarat.*

In c. IX. *Ex figura tabernaculi & sacrificiorum ritu prosequitur Christi explicare eminentiam, qui non vt summus Leuiticus sacerdos introiuit in tabernaculum manufactum, sed in cælum: nec per alienam, sed per propriam hostiam se ipsum offerendo: non singulis annis, sed semel tantum apparuit vultui Dei pro nobis ad multorum exhaurienda peccata.*

In c. X. *Veteris sacrificij ad tollenda peccata, & ad homines perficiendos imbecillitatem Christi vero qui vnica oblatione purgauit & sanctificauit omnes virtutem & excellentiam rationibus & scripturis demonstrat. Quamobrem cum fidei plenitudine, cordis munditia, & charitatis operibus ad eum confugiendum hortatur.*

Commentariorum S. Ambrosij in hoc tertio tomo contentorum Summarij finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

PROOEMIVM.

SCRIPTVRI in Euangelij librum, quem sanctus Lucas pleniore quodammodo rerum Dominicarum distinctione digessit, stylum ipsius prius exponendum putamus: est autem historicus. Nam licet scriptura diuina mūdanæ vacuet sapientiæ disciplinam, [1.Cor. 2.] *quod maiore fucata verborum ambitu quam rerum ratione subnixa sit: tamen qui in scripturis diuinis etiam illa quæ miranda illi putant, quærit, inueniet. Tria sunt enim quæ philosophi mundi istius præcellentissima putauerunt, triplicem scilicet esse sapientiam, quod aut naturalis sit, aut moralis, aut rationalis. Hæc tria iam veteri testamento potuimus aduertere. Quid enim aliud significant tres illi putei, quorum vnus est visionis, alius Abūdantiæ seu Latitudinis, tertius Iuramenti: nisi triplicem istam in patriarchis fuisse virtutem? Rationalis est puteus visionis,* [Gen. 16.] *eo quod ratio visum mentis acuat, & animi purget obtutum.* [Gen. 26.] *Moralis puteus abundantiæ, eo quod cedentibus allophylis quorum specie vitia corporis figurantur, viuæ Isaac liquorem mentis inuenit. Pure enim profluunt boni mores, & bonitas ipsa popularis abundat alijs, sibi restrictior. Tertius puteus Iuramenti, hoc est, sapientia naturalis,* [Gen. 21] *quæ ea supra naturam, vel naturæ sunt, comprehendat. Quod enim affirmatur, & quasi Deo teste iuratur, etiam diuina complectitur, cum Dominus naturæ fidei testis adhibetur. Quid etiam tres libri Salomonis, vnus de Prouerbiis, alius Ecclesiastes, tertius de Canticis canticorum, nisi trina huius ostendunt nobis sapientia sanctum Salomonem fuisse solertem? Qui de rationalibus, & ethicis in Prouerbiis scripsit, de naturalibus in Ecclesiaste:* [Eccl. 1.] *quia Vanitas vanitatum, & omnia vanitas, quæ in hoc mundo sunt constituta:* (vanitati enim creatura subiecta est.) [Rom. 8.] *de mortalibus autem, & rationalibus in Canticis canticorum, eo quod cum animæ nostræ amor verbi cælestis infunditur, & rationi mens sancta quadam societate connectitur, admiranda mysteria reuelantur. Euangelistis quoque quam putas defuisse sapientiam? qui cum variis generibus sint referti, singuli tamen diuerso genere præstant. Est enim vere sapientia naturalis in libro Euangelij qui scribitur secundum Ioannem. Nemo enim, audeo dicere, tanta sublimitate sapientiæ maiestatem Dei vidit, & nobis proprio sermone reserauit. Transcendit nubes, transcendit virtutes cælorum, transcendit angelos, & verbum in principio reperit,* [Ioan. 1.] *& verbum apud Deum vidit. Quis autem moralius secundum hominem singula persecutus, quam sanctus Matthæus, qui edidit nobis præcepta viuendi? Quid rationabilius illo admirabili copulatu, quem sanctus Marcus in principio statim locandum putauit:* Ecce mitto angelum meum: *&,* Vox clamantis in deserto: [Matth. 3. Marc 1.] *vt & admirationem moueret, & doceret hominem humilitate atque abstinentia & fide placere debere, sicut ille sanctus Ioannes Baptista his ad immortalitatem gradibus ascendit, vestimento, cibo, nuntio? At vero sanctus Lucas velut quendam historicum ordinem tenuit, & plura nobis gestorum Dominus reuelauit: ita tamen vt omnes sapientiæ virtutes Euangelij istius complecteretur historia. Quid enim præcellentius ad sapientiam* [Luc. 1.] *naturalem, quam quod Spiritum sanctum creatorem etiam Dominicæ incarnationis extitisse reserauit? Vnde & Dauid.* Emitte, *inquit,* spiritum tuum, & creabuntur [Psal. 103.] *Docet ergo naturalia, si creat spiritus. Docet & moralia in eodem libro, cum me in illis beatitudinibus docet quemadmodum amare inimicum debeam: quemadmodum non referire, & non repercutere verberantem, quemadmodum benefacere, mutuum dare cum desperatione recuperationis, & cum remuneratione mercedis. Merces enim facilius sequitur non expectantem.* [Luc. 6.] *Docet etiam rationalia, cum lego, Quoniam qui fidelis est in minimo, etiam in magnis fidelis est. Quid adhuc de naturalibus dicam,* [Luc. 16.] *quod docuit virtutes cælorum moueri,* [Luc. 21.] *Dominum solum esse vnigenitum Dei filium, in cuius passione tenebræ per diem factæ sunt, terra obscurata est, sol refugit?* [Luc. 23.] *Ergo omnem quem mundana sibi prudentia falso vendicat principatum, sapientia vere possidet spiritalis, præsertim cum, audacius vt aliquid vsurpemus, ipsa fides nostra, ipsum mysterium Trinitatis sine hac triplici sapientia esse non possit, nisi credamus & illum naturalem patrem, qui nobis genuit redemptorem: & illum moralem filium, qui patri vsque ad mortem* [Philip. 2] *secundum hominem obediens, nos redemit: & illum rationalem spiritum, qui rationem colendæ diuinitatis, & vitæ regendæ, humanis pectoribus infudit. Nec quisquam putet nos potestatis aut virtutis fecisse distantiam, cum hac calumnia etiam Paulum possit incessere. Neque enim distantiam fecit ille cum dixit,* Diuisiones gra- [1 Cor. 12.]

tiarum sunt, idem autem spiritus: & diuisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus: & diui-
siones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Operatur enim omnia,
Coloss. 1. & in omnibus filius, sicut habes alibi, Quia omnia, & in omnibus Christus. Operatur etiam & spiritus san-
ctus, quia omnia operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult. Nulla ergo operatio-
1 Cor. 12. num distantia, nulla discretio est, vbi vel in patre, vel in filio, vel in spiritu sancto, nulli secunda plenitudo vir-
Matt. 7. tutis est. Hæc igitur cum legimus, diligenter consideremus, vt in ipsis locis nobis possint melius elucere. Qui e-
nim quærit, inuenit: & qui pulsat, aperietur ei. Aperit sibi diligentia ianuam veritatis, & ideo præceptis cæ-
Gen. 3. lestibus pareamus. Neque enim otiose dictum est homini, quod nulli aliorum animantium: In sudore vultus
Gen. 1. tui manducabis panem tuum. His enim animalibus quæ natura irrationabilia sunt, iussu Dei terra pabu-
lum ministrare præcepta est. Soli autem homini, vt rationabile quod accepit exerceat, vitæ cursus in labore præ-
scribitur: Qui enim non est contentus animalium pabulo cæterorum, cui non satis est lignum fructiferum in
commune omnibus ad escam datum, sed delicias sibi variarum exquirit epularum, delicias sibi transmarinis
arcessit è terris, delicias vertit è fluctibus, recusare non debet, quum labore victum requirat, breuem si labo-
rem pro vita subeat æterna. Itaque si quis in hæc sacratarum disputationum certamina veniens, exuat se vi-
tæ huius posita ad errorem solicitudine, & nudus malitiæ, athleta pietatis, oleo spiritali velut quadam ani-
mæ membra perfusus, suscipiat certamina veritatis, haud dubie perpetua promerebitur sacratarum præmia
Sapien. 3. coronarum. Bonorum enim laborum nobilis fructus est. Et quanto plura certamina, tanto præcellentior
corona. Sed ad propositum reuertamur. Historico stylo diximus hunc Euangelij librum esse digestum. Denique
describendis magis rebus, quam exprimendis præceptis, studium vberius comparatione aliorum videmus im-
Luc. 1. pensum. Et ipse Euangelista historico more à narratione sumpsit exordium. Fuit, inquiens, in diebus Hero-
dis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias, eamque historiam plena digestione persequitur. Vn-
Apoc. 4. de etiam ij qui quatuor animalium formas quæ in Apocalypsi reuelantur, quatuor Euangelij libros intelligen-
dos arbitrati sunt, hunc librum volunt vituli specie figurari. Vitulus enim sacerdotalis est victima. Et bene con-
gruit vitulo hic Euangelij liber, qui à sacerdote inchoauit, & consummauit in vitulo, qui omnium peccata su-
scipiens, pro totius mundi vita est immolatus. Sacerdotalis enim est ille vitulus. Idem quippe & vitulus est &
sacerdos, quia propitiator est noster, aduocatum enim ipsum habemus apud patrem: vitulus, quia suo sangui-
1. Ioan. 2 ne nos diluit, & redemit. Et bene accidit, vt quoniam Euangelii librum secundum Matthæum diximus esse mo
Hebr. 9. ralē, opinio huiuscemodi non prætermitteretur. Mores enim proprie dicuntur humani. Plerique tamen hinc pu
tant ipsum Dominum nostrum in quatuor Euangelii libris, quatuor formis animalium figurari, quod idem
homo, idem leo, idem vitulus, idem aquila. Homo, quia natus ex Maria est: leo, quia fortior: vitulus, quia ho-
stia: aquila, quia resurrectio est. Atque ita in libris singulis forma animalium figuratur, vt vniuscuiusque libri
series propositorum videatur animalium aut naturæ, aut virtuti, aut gratiæ, aut miraculo conuenire. Quæ li-
Matthæus. cet omnia in omnibus sint, tamē plenitudo quædam in singulis virtutum est singularum. Ortum hominis alius
Marcus. descripsit vberius, mores quoque præceptis vberioribus erudiuit. Alius à potentia cœpit expressione diuinæ,
Lucas. quod ex Rege Rex, fortis ex forti, verus ex vero, viuida mortem virtute contempserit. Tertius sacrificium
Ioannes. sacerdotale præmisit, & ipsam vituli immolationem stylo quodam pleniore diffudit. Quartus co-
Coloss. 3. piosius cæteris diuinæ miracula resurrectionis expressit. Vnus igitur omnia, &
vnus in omnibus, sicut lectum est, non dissimilis in singulis,
sed verus in cunctis. Sed iam ipsum sermonem
adoriamur Euangelij.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM,

LIBER PRIMVS.

Proœmium Euangelij secundum Lucam.

[A] [B]

Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem rerum quæ in nobis completæ sunt.

PLERAQVE nostrorum, quemadmodum veterum Iudæorum, paribus & generibus formantur & caussis; atq; exemplorum simili vsu exituque conueniunt; principioque rerum & fine concordãt. Nam sicut multi in illo populo diuino infusi spiritu prophetarunt; alii autem prophetare se pollicebantur, & professionem destituebant mendacio: (erant enim pseudoprophetæ potius quam prophetæ: sicut Ananias filius Azor.) erat autem populi gratia discernere spiritus, vt cognosceret quos referre deberet in numerum prophetarum, quosve quasi bonus nummularius improbare, in quibus materia magis corrupta sorderet, quam veri splendor luminis refulgeret: sic & nunc in nouo testamento multi. [Hier. 28. Deut. 18.] Euangelia scribere conati sunt, quæ boni nummularij non probarunt. Vnum autem tantummodo in quatuor libros digestum ex omnibus arbitrati sunt eligendum. [C] Et aliud quidem fertur Euangelium, quod duodecim Apostoli scripsisse dicuntur. Ausus est etiam Basilides Euangeliũ scribere, quod dicitur secũdum Basilidem. Fertur etiam aliud Euangelium, quod scribitur secundum Thomam. Noui aliud scriptum secundum Matthiam. [Dist. 37. c. legimus aliqua.] Legimus aliqua, ne legantur: legimus, ne ignoremus: legimus non vt teneam*, sed vt repudiemus, & vt sciamus qualia sint in quibus magnifice isti cor exaltant suum. Sed Ecclesia, cum quatuor Euangelii libros habeat, per vniuersum mundum Euangeliis redundat: hæreses, cum multa habeant, vnum non habent. Multi enim conati, sed Dei gratia destituti sunt. Plerique etiam ex quatuor Euangelii libris in vnum ea, quæ venenatis putauerunt assertionibus conuenientia, retulerunt. Ita Ecclesia quæ vnum Euangelium habet, vnũ Deum docet. Illi autem qui alium Deum veteris Testamenti, alium noui asserunt, ex multis Euangeliis non vnũ Deum, sed plures fecerunt. *Quoniam multi*, (inquit) *conati sunt*. Conati vtique illi sunt, qui implere nequiuerunt. [D] [Rom. 8.] Ergo multos cœpisse, nec impleuisse, etiam sanctus Lucas testimonio locupletiore testatur, dicens plurimos esse conatos. Qui enim conatus est ordinare, suo labore conatus est, nec impleuit. Sine conatu sunt enim donationes & gratia Dei, quæ vbi se infuderit, rigare consueuit, vt non egeat, sed redundet scriptoris ingenium. Nõ conatus est Matthæus, non conatus est Marcus, non conatus est Ioãnes, non conatus est Lucas, sed diuino spiritu vbertatem dictorum rerumque omnium ministrante, sine vllo molimine cœpta compleuerunt: Et ideo bene dicit, *Quoniam multi conati sunt ordinare narrationem rerum quæ in nobis completæ sunt*: vel quæ in nobis redundant. Quod enim redundat, mulli deficit: & de completo nemo dubitat, cum fidem effectus adstruat, exitus prodat. Itaque Euangelium completum est, & redundat omnibus per vniuersum orbem fidelibus, & mentes omnium rigat, animumq; confirmat. Ergo fundatus in petra, & qui omnem fidei sumpserit plenitudinem, firmamentumque constãtiæ, recte dicit, *Quæ in nobis completæ sunt*, [Matth. 7.] quoniam non signis & prodigiis, sed verbo atque ratione vera & falsa discriminant qui salutaria Domini gesta describunt, vel qui animum mirabilibus eius intendunt. [E] [F] [Hebr. 10.] Quid enim tam rationabile, quam vt credas, cũ legis ea gesta quæ supra hominẽ sunt, potioris esse naturæ? At vero cum legis ea quæ sunt mortalia, suscepti credas esse corporis passiones? [1 Cor. 14.] Ita verbo atque ratione, non signis fides nostra fundatur.

Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt.

Non congruit ista locutio, vt magis ministerium verbi visum quam auditum esse credamus. Sed quia non prolatiuum verbum, sed substãtiale signatur, *verbum* illud quod *caro factum est, & habitauit in nobis*: [Ioan. 1.] non vulgare verbum sed illud cæleste intelligamus, cui Apostoli ministrarunt. Et tamen in exodo lectum est, Quia populus videbat vocem Domini: [Exod. 20.] & vtique vox non videtur, sed auditur. Vox enim quid est, nisi sonus qui non oculis cernitur, sed aure percipitur? [G] Verum altissimo ingenio voluit declarare Moyses quia vox videtur Dei: interioris enim mentis videtur obtutu. In Euangelio autẽ non vox, sed illud quod voce præstantius est, verbum videtur. Vnde & Ioannes sanctus Euangelista: *Quod erat*, inquit, *ab initio, quod audiuimus, & quod vidimus, & oculis nostris perspeximus, & manus nostræ scrutatæ sunt de verbo vitæ, & vita apparuit, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis de vita, quæ erat apud patrem, & apparuit nobis*. [1. Ioan. 1.] Vides ergo quod verbum Dei & visum est Apostolis, & auditum. Non solum enim secundum corpus viderunt Dominum, sed etiam secundum verbum. [Matth. 17] Viderunt enim verbum, qui cum Moyse & Elia viderunt gloriam verbi. [S. Aug. to. 2 epi. 111.] Isti enim viderunt Iesum, qui in sua viderunt gloria: alij nõ viderunt, qui corpus tantummodo videre potuerunt. Non enim corporalibus, sed spiritualibus oculis Iesus videtur. Denique Iudæi non viderunt eum, quia non videbant in spiritu. Vidit eum Abraham, quia scriptum est, *Abraham diem meum vidit, & gauisus est*. [Ioan. 8.] Vidit ergo eum Abraham, qui Dominum vtique in corpore non videbat: sed qui vidit in spiritu, vidit in corpore: qui autem vidit in corpore & non vidit in spiritu, nec in ipso vidit corpore quod videbat: [H] Vidit eum Esaias: & quia vidit in spiritu, vidit & in corpore. Denique *non habebat*, inquit, *speciem neque decorem*. [Esaia. 53. Rom. 11.] Non viderunt eum Iudæi: obcæcatum enim erat insipiens cor eorum. [S. Aug. to. 2 epist. 111.] Ipse quoque non se posse à Iudæis videri testificatur dicens, *Duces cæci, liquantes culicem, camelum autem glutientes*. [Matt. 23.] Non vidio eum Pilatus, non viderunt illi, qui clamabant, *Crucifige, crucifige eum*. [Ioan 19.] Si enim vidissent, nunquam Dominum maiestatis crucifixissent. [1. Cor. 2.] Qui ergo Deum vidit, vidit Emmanuel, hoc est, vidit nobiscum Deum. Qui autem nobiscum Deum non vidit, non potuit videre quem virgo peperit. [Matt. 1.] Denique qui non crediderunt Dei filium, nec filium virginis crediderunt. Quid est ergo Deum videre? Nolo me interroges, Euangelium interroga, ipsum Dominum interroga, immo docentem audi, *Philippe, qui videt me, videt & patrem qui me misit. Quomodo tu dicis, Ostende nobis patrem? Non credis quia ego in patre, &* [Ioan. 14.]

A *pater in me est?* Vtique non corpus videtur in corpore, nec spiritus videtur in spiritu: sed solus ille pater videtur in filio, aut filius videtur in patre. Non enim dissimiles in dissimilibus videntur, sed vbi vnitas operationis est atque virtutis, & filius in patre, & pater videtur in filio. Ioan. 5. Ioan. 2. *Quæ ergo*, inquit, *opera facio, & ille facit.* In operibus patris Iesus videtur, in operibus filij & pater cernitur. Vidit Iesum qui Galilæum illud mysterium, id est, ex aqua vinum factum vidit; quod nemo possit, nisi mundi Dominus elementa conuertere. Ioan. 9. Video Iesum quando lego quia cæco liniuit oculos luto, & reddidit visum. Gen. 1. Marc. 2. Ipsum enim recognosco, qui de luto finxit hominem, & ei viuendi spiritum & videndi lumen infundit. Video Iesum, quando peccata condonat. Nemo enim potest peccata dimittere, nisi solus Deus. Ioan. 11. Video Iesum, quando Lazarum suscitat, & non viderunt qui viderunt. Video Iesum, video etiam patrem, quando oculos ad cælum erigo, ad maria conuerto, ad terram retorqueo. Rom. 1. *Inuisibilia enim eius, per ea quæ perfecta sunt, intellecta, conspiciuntur.* B

Et ministri fuerunt verbi.

Gemina virtus est in homine perfecto, intentio nempe, & actio. Vtramque igitur virtutem sanctus Euangelista Apostolis defert. Non solum enim viderunt, sed etiam *ministri*, inquit, *verbi fuerunt*. Intentio visionis, actionis est ministerium: finis enim intentionis est actio; principium actionis intentio. Atque vt proprio Apostolorum vtamur exemplo, intentio est quod Petrus & Andreas audita Domini voce dicentis, Matt. 4. *Faciam vos piscatores hominum*: sine vlla comperendinatione reliquerunt scalmum, verbum secuti sunt. Sed non statim in intentione actio: nec ibi quidem adhuc actio, sed intentio, vbi dicit Petrus, Ioan. 13. *Domine quare non possum te sequi modo? Animam pro te ponam.* Erat enim intentio passionis, sed nondum erat actio: licet in ieiuniis iam esset actio, esset in vigiliis, esset in contemptu corporalium voluptatum. Hæc enim est actio Christiani. C Neque enim in omnibus rebus simul & intentio & actio est: sed cum sit rei alterius actio, alterius adhuc intentio est. Nam & ipse Petrus cum multa apostolica virtute perpeti prælegisset: postea tamen quando dixit ei Dominus, Ioan. 21. *Tu me sequere*: tulit crucem suam, & secutus est verbum, atque actionem subiit passionis. Sed fuerit in Petro, Andrea, Ioanne, & cæteris Apostolis & intentionis & actionis æqualitas. Est autem nonnunquam plus in intentione quam in actione aut plus in actione quam in intentione: vt in Euangelio cernimus inter sanctam Mariam, & Martham fuisse distantiam. Luc. 10. Alia enim *verbum audiebat, alia festinabat circa ministerium, quæ stetit, & ait, Domine non est tibi curæ, quod dereliquit me soror mea solam ministrare? Dic ergo illi, vt me adiuuet.* Et dixit Dominus. *Martha Martha, Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur illi.* Ergo in altera intentionis studium, in altera actionis ministerium redundabat: vtrique tamen vtriusque virtutis studium suppetebat. Siquidem & Martha, nisi audisset verbum, ministerium non subisset: cuius actio, Ioan. 12. D intentionis iudicium est. Et Maria tantum gratiæ de vtriusque retulit perfectione virtutis, vt vngeret pedes Iesu, & tergeret capillis, & totam domum suæ fidei odore compleret. Est etiam nonnunquam maxima intentio, cassa actio: vt si medicinæ animum aliquis intendat, & cum omnia medendi præcepta cognouerit, non exequatur officia: atque ita fit, vt quia cassa actio; cassa etiam intentio fit. Est etiam in nonnullis vberior aliquando actio, exilior intentio: vt si aliquis baptismi salutaris sacramenta percipiat, & cognoscendis variarum virtutum præceptis animum nolit intendere, fit plerumque, vt per intentionis incuriam fructum actionis amittat. Ideo ergo vtriusque virtutis plenitudo quærenda est, quam consequi potuerunt Apostoli, de quibus dicit, *Qui ab initio viderunt, & ministri fuerunt verbi*: vt per id quod viderunt, diuinæ cognitionis intelligatur intentio: per id quod ministri fuerunt, eorum actio declaretur.

E

Visum est & mihi assecuto à principio omnia diligenter.

Potest etiam non ipsi soli visum esse, quod visum sibi esse declarat. Non enim voluntate tantum humana visum est, sed sicut placuit ei, *qui in me*, inquit, *loquitur Christus*, qui, Galat. 1. 2. Cor. 13. vt id quod bonum est, nobis quoque bonum videri possit, operatur. Rom. 9. Quem enim miseratur, & vocat. Et ideo qui Prou. 8. Christum sequitur, potest interrogatus cur esse voluerit Christianus, respondere, visum est mihi. Quod cum dicit, non negat Deo visum: à Deo enim præparatur voluntas hominum. Vt enim Deus honorificetur à sancto, Dei gratia est. Denique plurimi voluerunt scribere Euangelium, sed quatuor tantummodo, qui diuinam meruerunt gratiam, sunt recepti, *Visum est*, inquit, *& mihi assecuto à principio omnia diligenter.* Et ideo non ea quæ falsa sunt, sed quæ vera, sibi vendicant. Denique etiam à sancto Apostolo F Paulo testimonium meruit diligentiæ. Sic enim laudat Lucam: *Cuius laus*, inquit, *est in Euangelio per omnes ecclesias.* 2. Cor. 8. Et vere laudabilis est, qui meruit à tanto gentium doctore laudari. Assecutum itaque se non pauca dicit, sed omnia: & assecuto omnia visum est scribere non omnia, sed ex omnibus. Non enim scripsit omnia, sed assecutus est omnia: quia *quæ fecit*, inquit, *Iesus si scribantur omnia, nec ipsum capere mundum arbitror.* Ioan. 21. Aduertis enim quod consulte etiam ea quæ ab aliis sunt scripta, præteriit, vt diuersa in Euangelio gratia refulgeret; & Luc. 23. propriis quibusdam singuli libri mysteriorum gestorum que miraculis eminerent. Diuiserunt enim sibi vestimenta Domini milites Christi, quod suo loco plenius explanabitur.

Ex ordine tibi scribere, optime Theophile, vt cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.

Scriptum est autem Euangelium ad Theophilum, hoc est, ad eum quem Deus diligit. Si Deum diligis, ad te scriptum est: si ad te scriptum est, suscipe munus Euangelistæ; G pignus amici in penetralibus animi diligenter asserua. 2. Tim. 1. *Bonum depositum custodi*, per Spiritum sanctum qui datus est nobis, frequenter inspice, sæpius discute. Fides Rom. 5. pignori prima debetur, fidem sequitur diligentia, ne commissa tibi pignora aut tinea aut ærugo consumat. Matt. 6. Euangelium bonum pignus est, sed vide ne in animo tuo illud aut tinea aut ærugo consumat. Consumit tinea, Ioan. 1. si quod bene legeris, male credas. Tinea hæreticus est, tinea Photinus est, tinea Arius est. Scindit vestimentum, qui separat à Deo verbum. Scindit vestimentum Ioan. 17. Photinus cum legit, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat.* Integrum enim vestimentum est, si legas, *Et Deus erat verbum.* Scindit vestimentum qui separat à Deo Christum. Scindit vestimentum qui legit, *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum*, nisi cognoscat & Christum. Non enim solum patrem vere Deum cognoscere vita æterna est, sed etiam H Christum cognoscere Deum de Deo, verum de vero vita est sempiterna. Tinea est Christum cognoscere sine diuinitatis fide, aut corporis sacramento. Tinea est Arius, tinea est Sabellius. Patitur has tineas spiritus fluctuantium, patitur has tineas spiritus, qui non credit quia pater & & filius diuinitate vnum sunt. Scindit quod scriptum est, Ioan. 10. Ioan. 1. *Ego & pater vnum sumus*, qui vnum per discretas substantias diuidit: spiritus qui Iesum Christum in carne venisse nō credit, & ipse tinea est. Ipse est enim Antichristus. Qui Ioh. 13. Luc. 11. autem ex Deo sunt, fidem tenent: & ideo tineam pati non queunt quæ diuidit vestimentum. Omne enim quod inter se diuiditur, sicut Satanæ regnum, non potest esse perpetuum. Est etiam ærugo animi, cum sæcularium sordibus cupiditatum religiosæ acies intentionis obducitur, aut fidei puritas decoloratur nube perfidiæ. Ærugo mentis est rei cupiditas familiaris: ærugo mentis incuria est: ærugo mentis est appetentia dignitatum, si in his summa spes

vitæ

A vitæ præsentis locetur. Et ideo ad diuina conuersi, acuamus ingenium, exerceamus affectum; vt gladium, quem (Luc. 22. Ioan. 18.) vendita veste emi Dominus iubet, paratum semper & lucidum tanquam in vagina mentis reconditū habere possimus. (2 Cor. 10. Iosu.) Arma enim spiritalia & fortia Deo ad destruendas munitiones militibus Christi debent semper esse præsentia: ne cum venerit dux cælestis militiæ, situ nostrorum offensus armorum, à legionum suarum nos societate secernat.

SANCTI AMBROSII IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM COMMENTARIJ.

CAPVT PRIMVM.

B *Fuit in diebus regis Iudaæ, sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia: & vxor illi de filiabus Aaron, & nomen eius Elizabeth.*

DOcet nos Scriptura diuina non solum mores in iis qui prædicabiles sunt, sed etiam parentes oportere laudari: vt veluti transmissa immaculatæ puritatis hæreditas in iis quos volumus laudare, præcellat. Quæ enim alia intentio hoc loco sancti Euangelistæ, nisi vt sanctus Ioannes Baptista nobilitetur parentibus, miraculis, moribus, munere, passione? (1. Reg. 1.) Sic etiam sancti Samuel mater Anna laudatur: sic Isaac à parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit. (Gen. 21. & 22.) Sacerdos itaque Zacharias, nec solum sacerdos, sed etiam de vice Abia, id est nobis inter superiores familias. (1. Par. 24.) *Et vxor*, inquit, *illi de filiabus Aaron.* C Non solum igitur à parentibus, sed etiam à maioribus sancti Ioannis nobilitas propagatur, non sæculari potestate sublimis, religionis successione venerabilis. Tales enim maiores habere debuit prænuntius Christi, vt non repente conceptam, sed à maioribus acceptam, & ipso infusam iure naturæ prædicare fidem dominici videretur aduentus.

Erant autem ambo iusti ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querela. Et non erat illis filius, eo quod esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis.

Quid ad hoc referunt qui peccatis suis solatia præferentes, sine peccatis frequentibus hominem putant esse non posse, & vtuntur versiculo, quia scriptum est in Iob, (Iob. 14.) *Nemo mundus à sorde, nec si vnius diei vita eius fit in terra, numerabiles menses eius ab ipso?* Quibus respondendum est, prius D vt quid sit hominem sine peccato esse definiant: vtrum nunquam omnino peccasse, an desiisse peccare. Si enim hoc putant sine peccato esse, nunquam omnino peccasse & ipse consentio. (Rom. 3.) *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.* Sin autem eum; qui veterem errorem correxerit, & in eam se vitæ transformauerit qualitatem vt temperet à peccato, negant abstinere à delictis: non possum in eorum conuenire sententiam, cum legamus, (Ephes. 5.) *Quia sic Dominus dilexit Ecclesiam; vt exhibeat ipsam sibi gloriosam, & non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid eiusmodi: sed vt sit sancta & immaculata.* Nam eum Ecclesia ex gentibus, hoc est, ex peccatoribus congregata sit; quomodo ex maculatis immaculata potest esse, nisi primo per Dei gratiam quod abluta à delicto sit; deinde quod per qualitatē non peccandi abstineat à delictis? Ita nec ab initio immaculata (humanæ enim hoc impossibile naturæ) sed per Dei gratiam & qualitatem sui, quia iam non peccat, fit vt immaculata videatur. Nec otiose iustos ante Deum dixit,

E incedentes in mandatis & iustificationibus Domini. In quo patrem omnipotentem & filium comprehendit. Nam filium esse qui legem tulerit, mandata præscripserit, etiam sanctus Lucas euangelista declarat. (Luc. 6.) Et bene iustos ante Deum. Non enim omnis qui iustus est ante homines, iustus est ante Deum. Aliter vident homines, aliter videt Deus: homines in facie, Deus in corde. (1. Reg. 16.) Et ideo fieri potest, vt aliquis affectata bonitate populari iustus videatur mihi, iustus autem ante Deum non sit, si iustitia non ex mentis simplicitate formetur, sed adulatione simuletur. Abscondita enim mea homo non poterit deprehendere. Perfecta igitur laus est, ante Deum iustum esse. Vnde & Apostolus, (1. Cor. 2. Rom. 2.) *Cuius laus*, inquit, *non ex hominibus, sed ex Deo est.* Beatus plane ille, qui in conspectu Dei iustus est. Beatus ille, de quo Dominus dignatus est dicere, (Ioann. 1.) *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.* Verus enim Israelita, qui Deum videt, & videri se nouit à Deo, & ipsi exhibet cordis occulta. Solus enim perfectus, qui ab eo probatur qui non potest falli. (Psal. 18.) *Iudicia enim Domini vera*, iudicia autem hominum sæpe falluntur: F vt & iniustis iustitiæ gratiam frequenter adscribant, & iustum aut odio persequantur, aut mendacio decolorent. (Psal. 36.) *Nouit autem Dominus immaculatorum vias*: nec pro peccatore laudabilem; nec pro laudabili peccatorem, sed vnumquemque pro competentium iudicat ratione meritorum. Idem est enim arbiter mentis, & facti. Diuina namque iudicia meritum iusti ex mentis habitu, nō aliquo factorum exitu, metiuntur. Plerumque enim aut bona mēs facti reprehensibilis exitu deformatur, aut improba cogitatio facti alicuius decore velatur. Sed etiam quod bene feceris, si male cogitaueris, diuino iudicio non potest comprobari. Scriptum est enim, (Deut. 16.) *Iuste quod iustum est persequeris.* Nam nisi esset vt iustum iniuste faceres, nunquā dictum esset: Iuste quod iustum est persequeris. Et certe posse iustum iniuste fieri, docuit nos ipse Saluator, dicens, (Matth. 6. Tob. 12.) *Cum feceris eleemosynam, noli tuba canere ante te.* Et, *Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ.* Bona est enim misericordia, bona est oratio: sed potest iniuste fieri, si iactantiæ causa aliquis pauperi largiatur, vt videatur ab hominibus. G Vnde sanctus Euangelista non solum iustos ante Deum, & incedentes in mandatis omnibus & iustificationibus Domini, sed etiam sine querela incedentes ait. Quod mire cum prophetico congruit dicto, quo sanctus Salomon in Prouerbiis vsus est, dicens, (Prou. 3.) *Prouide bona semper coram Deo, & coram hominibus.* Nulla ergo querela est, vbi & mentis bonitas concordat, & facti. Et plerumque iustitia durior hominum querelam excitat. Quam vero cōgruat verborum ipsa distinctio, & ordo conueniat, diligenter aduerte. *Incedentes*, inquit, *in omnibus mandatis & iustificationibus Domini.* (Rom. 12.) Prius enim mandatum secundo est iustificatio. Itaque cū mandatis cælestibus obedimus, in mandatis incedimus Domini: cum iudicamus, & congrue iudicamus, facere Domini iustificationes videmur. Plena igitur laudatio, quę genus, mores, officium, factum, iudicium comprehēdit. Genus in maioribus, mores in æquitate, officium in sacerdotio, factum in mandato, in iustificatione iudicium.

H *Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit vt incensum poneret ingressus in templum Domini: & omnis populus foris orabat hora incensi.*

Videtur hic sanctus Zacharias summus designari sacerdos: quia, sicut lectum est, (Hebr. 9. Leuit. 16. Paral. 24.) *in priore tabernaculo semper intrabant sacerdotes ministeria consummantes: in secundo autem semel in anno singularis summus sacerdos non sine sanguine, quem offerret pro se & populi delictis*, Hic est ille summus sacerdos, qui sorte quærebatur, quia verus adhuc ignorabatur. Qui enim sorte legitur, humano iudicio non comprehenditur. Ille igitur quærebatur, & alius figurabatur. Ille quærebatur verus in æternum sacerdos, cui dicitur, (Psal. 109. Heb. 14.) *Tu es sacerdos in æternum*, qui non hostiarum cruore, sed proprio san-

A ſanguine patrem Deũ generi reconciliaret humano Sed tunc ſanguis fundebatur in ſpecie,&in ſpecie ſacerdos ordinabatur:nunc quia veritas venit,relinquamus ſpeciem, veritatem ſequamur. Et tunc quidem vices erant, nunc autem eſt perpetuitas. Sorte ergo legebatur vt introiret in templum ſacerdos. Leuit. 16. *Et omnis populus foris orabat.* Si in typo nullus poterat teſtis adhiberi, quid aliud ſignificabatur,niſi eum ſacerdotem eſſe venturum, cuius ſacrificium non eſſet commune cum cæteris qui non in manufactis templis ſacrificaret pro nobis, ſed in ſui corporis templo noſtra peccata vacuaret? Sorte ergo quærebatur ſacerdos. Ideo fortaſſe & milites veſtimenta Domini ſortiebantur, vt quoniam in templo ſuo pro nobis Dominus deferre ſacrificium præparabat, circa ipſam quoque ſortis agitationem præceptum legis impleretur. Heb. 9. Ioan. 19. Propter quod ait. Matth. 5. *Non veni legem ſoluere, ſed adimplere.* Certe vt ipſe eſſet, qui & expectatus in veteri teſtamento, & mandato Dei videretur electus. Act. 1. Denique & ſuper Apoſtolum Matthiam ſors cecidit, ne Apoſtoli electio à mandato diſcrepare legis veteris videretur. B

Apparuit autem illi angelus Domini ſtans à dextris altaris incenſi, & Zacharias turbatus eſt videns, & timor irruit ſuper eum. Ait vero ad illum angelus.

Non immerito angelus videtur in templo, quia veri Sacerdotis iam nuntiabatur aduentus, & cæleſte ſacrificium parabatur, in quo angeli miniſtrarent. Et bene apparuiſſe dicitur ei, quia eum repente conſpexit. Hoc enim ſpecialiter aut de angelis, aut de Deo ſcriptura diuina tenere conſueuit: vt quod non poteſt præuideri, apparere dicatur, Sic enim habes, Gen. 18. *Apparuit Deus Abrahæ ad ilicem Mambre.* Nam qui ante non præſentitur, ſed repentino videtur aſpectu, apparere memoratur. Non enim ſimiliter ſenſibilia videntur, & is in cuius voluntate ſitum eſt videri, naturæ vero eſt non videri. C Nam ſi non vult, non videtur: ſi vult, videtur. Apparuit enim Deus Abrahæ, quia voluit: alij, quia noluit:non apparuit. Viſum eſt etiam Stephano, Act. 7. cum lapidaretur à populo, aperiri cælum: viſus eſt etiam ei Ieſus ſtans ad dexteram Dei, & non eſt viſus à populo. Eſaia. 6. Vidit Eſaias Dominum Sabaoth, ſed alius videre non potuit: quia cui placuit, apparuit: Et quid de hominibus loquimur, cum etiam de ipſis cæleſtibus virtutibus & poteſtatibus legerimus, Ioan. 1. *Quia Deum nemo vidit vnquam?* Et addidit quod vltra cæleſtes eſt poteſtates: Ibid. *Vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit.* Aut acquieſcatur igitur neceſſe eſt, ſi Deum patrem nemo vidit vnquam, filium viſum eſſe in veteri teſtamento, & deſinant hæretici ex virgine ei principium dare, qui antequam naſceretur ex virgine, videbatur: Aut certe refelli non poteſt, vel patrem, vel filium, vel ſpiritum ſanctum (ſi tamen & ſpiritus ſanctus viſus eſt) ea ſpecie videri, quã voluntas elegerit, non natura formauerit: quoniam ſpiritum quoque viſum accepimus in columba. D Matth. 3. Ioan. 1. Et ideo *Deum nemo vidit vnquam*, quia eam quæ in Deo habitat plenitudinem diuinitatis nemo conſpexit, nemo mente aut oculis comprehendit. 1. Tim. 6. *vidit* ergo, ad vtrunque referendum eſt. Denique cum additur, *Vnigenitus filius ipſe enarrauit*: mentium magis quam oculorũ viſio declaratur. Species enim videtur, virtus vero narratur: illa oculis, hæc mente comprehenditur. Sed quid de Trinitate dicam? Seraphim quando voluit, apparuit, & vocem eius Eſaias ſolus audiuit. Apparuit angelus, & nunc præſto eſt, ſed non videtur. Neque enim in poteſtate noſtra eſt videre, ſed in poteſtate illius apparere. Tamen, etſi poteſtas non eſt videndi, eſt gratia promerendi vt videre poſſimus. Et ideo qui habuit gratiam, meruit copiam: nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam nõ habemus. Et quid mirum ſi in præſenti ſæculo, niſi quando vult, Dominus non videtur? In ipſa quoque reſurrectione non facile eſt Deum videre, niſi iis qui corde ſunt mundo. Et ideo Matth. 5. *beati mundo corde, ipſi enim Deum videbunt*, Quantos beatos iam numerauerat, & tamen videndi his Deum non promiſerat facultatem? E Si ergo ij qui mundo ſunt corde, Deum videbunt; vtique alij non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt, neque is qui Deum videre noluerit, poteſt Deum videre. Nec in loco Deus videtur, ſed mundo corde: nec corporalibus oculis Deus quæritur, nec circũſcribitur viſu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec ſentitur inceſſu. Et cum abſens putatur, videtur: & cũ præſens eſt, non videtur. Denique nec Apoſtoli omnes Chriſtum videbant, & ideo ait, Ioan. 14. *Tanto tempore vobiſcum ſum, & adhuc me non cognouiſtis*: Qui enim cognouit Epheſ. 3. *quæ ſit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum, & ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti*: vidit & Chriſtum, vidit & patrem. 2. Cor. 5. *Nos enim iam ſecundum carnem non nouimus Chriſtum ſed ſecundum ſpiritum.* Threm. 4. Spiritus enim ante faciem noſtram Chriſtus Dominus, qui nos in omnem plenitudinem Dei miſericordia ſua implere dignetur, vt videri poſſit à nobis. Ideo ergo apparuit Zachariæ angelus à dextris altaris incenſi quia apparuit cum voluit, non apparuit quamdiu noluit. F Apparuit autẽ à dextris altaris incenſi, quia diuinę inſigne miſericordiæ deferebat. Pſal. 15. *Dominus* enim *à dextris eſt mihi, ne commouear.* Et alibi: Pſal. 120. *Dominus protectio tua ſuper manum dexteræ tuæ.* Atque vtinam nobis quoque adolentibus altaria, ſacrificium deferentibus aſſiſtat angelus, immo præbeat ſe videndum. Non enim dubites aſſiſtere angelum, quãdo Chriſtus aſſiſtit, quando Chriſtus immolatur. 1 Cor. 5. *Etenim paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus.* Nec verearis ne turbetur cor tuum angeli viſione. Perturbamur enim, & à noſtro alienamur affectu, quãdo præſtringimur alicuius ſuperioris poteſtatis occurſu. Idem.n. angel⁹ qui occurrerit nobis, confirmare nos poterit, ſicut turbatum ante Zachariæ firmauit animum, dicens,

Ne timeas Zacharia, quoniam ecce oratio tua exaudita eſt: & vxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem: & erit gaudium tibi, & exultatio: & multi in natiuitate eius gaudebunt.

G Plena ſemper, & redundantia ſunt diuina beneficia, non exiguo conſtricta numero, ſed vberi bonorum coaceruata congeſtu: vt hic primo precationis fructus, deinde ſterilis partus vxoris, tum lætitia plurimorum, & magnitudo virtutis, Altiſſimi quoque propheta promittitur: quin etiam, ne qua eſſet dubitatio, futuri quoque vocabulum deſignatur. Tantis igitur ſupra votum fluentibus nõ immerito diffidentiæ pœna ſilentium eſt: Prou. 15. Sap. 6. Prou. 23 quod in poſterioribus explanabimus. Solemnis autem lætitia eſt in ortu & generatione ſanctorum. Sanctus enim non ſolum parentum gratia, ſed etiam ſalus eſt plurimorum. Vnde admonemur hoc loco ſanctorũ generatione lætari. Admonemur etiam parentes gratias agere non minus pro ortu quam pro meritis filiorum. Non enim mediocre munus eſt Dei, dare liberos propagatores generis, ſucceſſionis hæredes. Gen. 49. Lege Iacob duodecim filiorũ generatione gaudere. Abrahæ filius datur, Zacharias exauditur. Diuinum igitur munus, fœcunditas eſt parentis. H Agãt itaque patres gratias, qui generauerunt: filij, quia generati ſunt: Gen. 21. matres, quia coniugij præmiis honorantur. Stipẽdia enim militię ſuæ filij ſunt. 1. Tim. 2. Vernet in Dei laudem terra, quia colitur: mundus, quia cognoſcitur: eccleſia, quia deuotæ numero plebis augetur. Nec otioſe in principio ſtatim Dei iuſſu coniugium copulatur, niſi vt hæreſis deſtruatur. Sic enim Deus coniugium probauit, vt iungeret: ſic remuneratus eſt, vt quibus ſterilitas filios denegaſſet, pietas diuina cõcederet.

Erit enim magnus coram Domino, & vinum & ſiceram non bibet.

Non corporis hîc, ſed animæ magnitudinem declarauit. Eſt corã Domino magnitudo animæ, magnitudo virtutis. Eſt etiam paruitas animæ, & pueritia virtutis. Iuxta .n. animæ & corporis numeramus ætates, nõ pro ratione

tem-

[A] temporis, ſed pro qualitate virtutis: vt vir perfectus ille dicatur, qui careat errore pueritiæ, & lubricum adoleſcentiæ animi maturitate non ſentiat. [Coloſſ. 1. Sap. 4.] Puſillus autem, qui nullum adhuc virtutis videatur habuiſſe proceſſum. Vnde illud in Hieremia, [Hier. 31.] Cum miſeretur Dominus lamentãtis Ephrem, & peccata propria deplorantis: *A iuuentute*, inquit, *mea dilectus mihi eſt filius Ephrem, puer in delicüs.* Si enim non fuiſſet puer in deliciis, nunquam peccauiſſet. Et bene vtrunque dixit, & in deliciis, & puerum. Eſt enim puer, [Eſai. 42.] qui non peccat. *Ecce puer meus, quem elegi.* Per delicias itaque peccauit, qui non ita erat informatus à Domino, vt [Epheſ. 4.] neſcius eſſet erroris. Ergo & ſi puer in deliciis non fuiſſet, & ſi in virum perfectum virtutis proceſſiſſet ætate, nunquam lapſus fuiſſet, vt illi neceſſe eſſet veniam ſuorum petere delictorum, cum magis meritorum præmia ſperare deberet. Quod etiam Dominus noſter in Euangelio videtur exprimere, cum dicit, [Luc. 18.] *Nolite contemnere vnum de puſillis iſtis.* Sed loco ſuo plura ſeruentur. Ergo puſillus contrarius eſt magno. Et ſi, iuxta Apoſtolum, [B] paruulus ſub elementis eſt: (*cum enim eſſemus paruuli, ſub elementis* [Galat. 4.] *huius mundi eramus.*) ergo magnus ſupra elementa mundi eſt. Erit itaque Ioannes magnus non virtute corporis, [Luc. 7.] ſed animi magnitudine. Denique non fines alicuius propagauit imperii, non triumphos aliquos bellici certaminis adoreis præoptauit: ſed quod eſt amplius, in deſerto prædicans, delicias hominum, corporiſque laſciuiam magna animi virtute depreſſit. Paruulus ergo in ſæculo, [Matt. 3.] magnus in ſpiritu. Denique quaſi magnus, nec vitæ captus illecebris, [Mar. 6.] ſententiæ conſtantiam viuendi deſiderio mutauit.

Et ſpiritu ſancto replebitur adhuc in vtero matris ſuæ.

Non dubium, verum hoc angeli eſſe promiſſum, ſiquidem ſanctus Ioannes antequam naſceretur, matris adhuc in vtero poſitus, ſpiritus accepti gratiam deſignauit. Nam [C] cum & pater eius & mater nulla ante mirabilia feciſſent, in vtero parentis exiliens, Domini euangelizauit aduentum. Sic enim habes, quod cum adueniſſet mater Domini [Luc. 1. infr.] ad Elizabeth, ait illa. *Ecce, vt facta eſt ſalutatio tua in auribus meis, exultauit infans in vtero meo.* Nondum enim erat illi ſpiritus vitæ, ſed ſpiritus gratiæ. Denique & alibi viuendi ſubſtantiæ præcurrere ſanctificandi gratiam potuimus aduertere, cum dicit Dominus, [Hier. 1.] *Priuſquam te formarem in vtero noui te: & priuſquam exires de vulua matris, ſanctificaui te,* [Ioan. 3.] *& prophetam in gentibus poſui te.* Alius enim eſt ſpiritus vitæ huius, alius gratiæ. Ille naſcendo ſumit exordium, moriendo defectum: iſte non temporibus, non ætatibus coercetur, non obitu extinguitur, non aluo matris excluditur. [Luc. 1. infr.] Denique & ſancta Maria plena ſancto ſpiritu prophetauit: [4. Reg. 13.] & Eliſæus mortuus defunctum cadauer hominis tactu [1. Reg. 28.] ſui corporis ſuſcitauit: & Samuel poſt mortem, ſecundum ſcripturæ teſtimonium, futura non tacuit. *Et ſpiritu* (inquit) *ſancto replebitur.* Cui enim adeſt ſpiritus gratiæ, nihil deeſt. Et cui ſpiritus ſanctus infunditur, magnarum plenitudo virtutum eſt. Denique ait.

[D]

Et multos filiorum Iſrael conuertet ad Dominum Deum ipſorum.

Non egemus teſtimonio quod plurimorum ſanctus Ioannes corda conuerterit, in quo nobis propheticę ſcripturæ & euangelicæ ſuffragantur. [Eſai. 40.] *Vox enim clamantis in deſerto, Parate viam Domino, rectas facite ſemitas eius:* [Matt. 3.] & baptiſmata populis frequentata declarant, conuerſę plebis non mediocres factos eſſe proceſſus: quia dum creditur Ioanni, creditur Chriſto. Non enim de ſe, ſed de Domino prædicabat prænuncius Chriſti. Et ideo ait.

Et præibit in conſpectu Domini in ſpiritu & virtute Eliæ: vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iuſtorum, parare Domino plebem perfectam.

[E] *In ſpiritu & virtute*, &c. Bene iſta iunguntur. Nunquam enim ſine virtute ſpiritus, nec ſine ſpiritu virtus eſt. Et ideo fortaſſe *in ſpiritu & virtute Eliæ*, quia ſanctus Elias & virtutem magnam habuit & gratiam, vt ad fidem animos populorum à perfidia retorqueret. Virtutem abſtinentiæ atque patientiæ, & ſpiritum prophetandi. In deſerto Elias, in deſerto Ioannes. Ille coruis paſcebatur, hic dumis: & calcatâ omni voluptatis illecebrâ, parſimoniam prætulit, luxumque contempſit. Ille Achab regis gratiam non quæſiuit, [3. Reg. 17.] hic ſpreuit Herodis. Ille Iordanem diuiſit, [3. Reg. 18.] hic ad lauacrum ſalutare conuertit. [4. Reg. 2.] Hic cum Domino verſatur in terris cum Domino apparet in gloria. [Mat. 11. & 17.] Hic prioris, ille ſequẽtis dominici præcurſor aduentus. Ille poſt triennium pluuiis terram rigauit, [3. Reg. 18.] & hic poſt triennium areſcentem noſtri corporis humum fidei imbre perfudit. Quæris quod triennium ſit? *Ecce*, inquit, *anni tres ſunt, ex quo venio quærens* [Luc. 13.] *fructum in ficulnea hac, & non inuenio.* Myſticus enim numerus debebatur, vt ſalus populis redderetur: Vnus in patriarchis annis. Denique de hominibns tunc anni prouẽtus fuit, qualis ferme non fuit poſtea ſuper terram: [F] Alius in Moyſe, & prophetis cæteris: Tertius in Domini ſaluatoris aduentu. *Ecce*, inquit, *annum Domini acceptum, & diem* [Luc. 4.] *retributionis.* [Matt. 21.] Et ille paterfamilias qui plantauit vineam, non ſemel exactores fructuum, ſed ſæpius deſtinauit. Nam primum ſeruulos, ſecundo alios ſeruulos deſtinauit, tertio autem filium ſuum miſit. Venit ergo Ioannes in ſpiritu & virtute Eliæ. Alterum enim ſine altero non poteſt eſſe, ſicut etiam in ſequẽtibus reperitur, cum dicitur, [Luc 1. infr.] *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi.* Sed fortaſſe hoc ſupra nos, & ſupra Apoſtolos videatur expletum. [4. Reg. 2. Pſal. 113.] Nam & ille ſub Elia diuiſo amne fluuialium recurſus vndarum in originem fluminis (ſicut dicit ſcriptura: *Iordanis* [S. Aug. to. vij. li. 1. contra Iul. Pelag. ca. 2.] *conuerſus eſt retrorſum*) ſignificauit ſalutaris lauacri futura myſteria, per quæ in primordia naturæ ſuæ, qui baptizati fuerint paruuli à malitia reformantur. Quid quod etiam Apoſtolis ſuis ipſe Dominus virtutem ſpiritus eſſe tribuendam promiſit, dicens, *Accipietis virtutem, aduenientem in* [Act. 1.] *vos ſpiritu ſancto?* Deinde in ſequẽtibus: *Factus eſt*, inquit, *ſubito ſonus de cœlo, tanquam vi magna ferretur ſpiritus.* [Act. 2.] Bene *vi magna*, quia ſpiritu oris eius omnis virtus eorum. [G] Et virtus eſt illa, quam à ſancto ſpiritu Apoſtoli conſecuti ſunt. [Pſal. 32.] Bene etiam præibit ante faciem Domini ſanctus Ioannes, qui prænuntius natus eſt, & prænuntius mortuus eſt. Et fortaſſe hoc myſterium in hac vita noſtra hodieque celebratur. Præcurrit enim animæ noſtræ quædam virtus Ioannis, cum credere paramus in Chriſtũ, vt paret ad fidem animæ noſtræ vias, [Luc. 3.] & de vitæ iſtius tramite tortuoſo, rectas ſemitas noſtri faciat commeatus, nę anfractu labamur erroris, quo omnis vallis animæ noſtræ virtutis fructib. poſſit impleri, & omnis ſæcularium altitudo meritorum Domino ſe humili magis timore proſternat, ſciens nihil ſublime poſſe eſſe quod fragile eſt.

Et dixit Zacharias ad Angelum, Vnde hoc ſciam? Ego enim ſum ſenex, & vxor mea proceſſit in diebus ſuis. Et reſpondit ei angelus dicens, Ego ſum Gabriel, qui aſſiſto ante Deum, & miſſus ſum hæc annuntiare tibi. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vſque in [H] *diem quo hæc fiant, propterea quod non credidiſti verbis meis, quæ implebuntur in tempore ſuo.*

Condemnatur ſilentio incredulitas ſacerdotis, & fides prophetarum probaẽ oraculo. *Clama*, inquit, *Et dixi, Quid* [Eſ. 40.] *clamabo? Omnis caro fœnum.* Vides iubentis imperium, obtẽperantis obſequium: interrogantis affectum, obſequentis oraculum. Credidit enim, & quid clamaret popoſcit: & quia credidit, prophetauit. At vero Zacharias quia non credidit, potuit loqui.

Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur, quod tardaret ipſe in templo. Egreſſus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quod viſionem vidiſſet in templo: & ipſe erat innuens illis, & remanſit mutus. Et factum eſt vt impleti ſunt dies officij eius, abijt in domum ſuam.

A *Et ipse erat innuens illis*, &c. Non vnius mysterium, nec
Exod. 14. vnius silentium est. Tacet sacerdos, tacet propheta. Nisi
fallor, in vno vox totius plebis obmutuit, quia in vno tot⁹
ad Dominũ populus loquebatur. Cessatio sacrorum, & si-
lentium prophetarum; taciturnitas prophetæ, & tacitur-
Esaia. 3. nitas sacerdotis est. *Auferam*, inquit, *validam virtutem, prophe-
tam & consiliarium*. Et vere abstulit prophetas, à quibus ab-
stulit verbum quod loqui in prophetis solebat. Et vere his
1 Cor. 1. abstulit virtutem, à quibus Dei virtus recessit. Abstulit his
Esai. 9. consiliarium, quos magni consilij angelus declinauit. Ab-
stulit vocem, quia vox verbi, non vocis est verbum. Nam
nisi verbum illud operetur in nobis, nullus est sonus vo-
cis. Vox Ioannes est: *Vox enim clamantis in deserto*, Christus
Luc. 3. est verbum, hoc verbum operatur. Et ideo vbi desiuit o-
Ioan. 1. perari, muta repente, carens spiritu veluti quadam anima,
lingua conticuit. Transiuit enim ad nos Dei verbum, & in
nobis non tacet Denique iam non potest Iudæus dicere,
quod potest dicere Christianus: *quia experimentum quæritis
1. Cor. 13. eius qui in me loquitur Christus? Remansit* ergo *mutus Zacharias,
B & erat innuens illis*. Quid est mutus, nisi quidam sine verbo
corporalis actus, indicare moliens, nec exprimens volun-
taté? quidam, suprema morte voce suppressa, mut⁹ sermo
morientium? Nonne tibi videtur huic similis esse popu-
lus Iudæorum, ita irrationabilis, vt actuum suorum non
poscit præstare rationem: qui in vltimo spiritus vitalis obi
tu constitutus, vocem quam habebat, amiserit, & tituban-
tis actu corporis signum verbi cupiat explicare, non ver-
bum? Mutus ergo, sine ratione, sine verbo. Cur enim tibi
magis videatur mutus esse qui sonum, quam qui myste-
rium nescit? Et est profecto vox operum, fideique clamor
Gen. 4. sicut lectum est. *Sanguis fratris tui clamat ad me.* Et ille
Psal. 21. clámat, qui in corde suo clamat per diem. Quia ergo cor-
dis clamorem perdidit, perdidit etiam linguæ. Nam qui
distinctionem fidei non tenet, quomodo potest tenere
Exod. 4. verborum? Et ante quidem Moyses dixerat quia loqui
non poterat, sed posteaquam dixit, verbum accepit, &
bonorum operum edidit charitatem, Ergo sicut Moyses
typus populi fuit & typus legis, ita etiam Zacharias fuit.
Singula itaque vt concurrant, considerandum est. Ver-
C bum in vtero, lex in silentio. Ioannes appellatur, & Zacha-
rias loquitur. Verbum editur, lex absoluitur: sed legis ab-
solutio verbi est explicatio. Et ideo qui dixerit verbum, lo-
quitur, etiamsi ante non sit locutus. Ab angelo iubetur ta-
cere Zacharias, ab angelo vox premitur Iudæorum. Non
enim humanæ, sed diuinæ hoc potestatis imperium est, vt
2. Cor. 4. non loquatur Deo, qui non credit Christo. Et ideo cre-
1. Cor. 14. damus, vt loquamur. Credat Iudæus, vt loqui possit. Lo-
quamur spiritu mysteria, intelligamus rationem sacrificio
rum veterum, ænigmata prophetarum. Mutus est qui non
intelligit legem, mutus est qui non intelligit diuinarum
seriem scripturarum. Vox enim nostra fides est: & ideo
Ibidem. malo in ecclesia quinque verba mente mea loqui vt alios
instruam, quam decem millia verborum in lingua. Linguę
Ibidem. enim in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus: pro-
phetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus.

*Post hos autem dies concepit Elizabeth vxor eius,
D & occultabat se mensibus quinque dicens: Quia mihi
sic fecit Dominus in diebus quibus respexit auferre
opprobrium meum inter homines.*

Magna sanctis cura est verecundiæ, vt plerumque in i-
psis pudor voti sit: sicut hoc loco aduertimus sanctam E-
lizabeth, quæ vtique filios habere cupiebat, occultantem
Eccl. 3. se mensibus quinque. Quæ causa occultationis, nisi pu-
dor? est enim vnicuique officio præscripta ætas: & quod
tempore decet, tempore dedecet: æuique mutatio, facti
vniuiusque mutat sæpe naturam. Sunt etiam ipsi quædã
tempora præscripta coniugio, quando dare operam libe-
ris sit decorum: dum anni vigent, dum suscipiendorum li-
berorum spes est. Dum generandi vsus est in exemplo, co-
pulæ quoque vsus in studio est: at vero vbi matura æui se-
nectus accesserit, & ætas regendis liberis aptior quã cre-
andis, pudor est legitimi licet coitus indicia gestare, & gra-
uari alienæ ętatis onere, & tumescere aluum non sui tem-
potis fructu. Senes enim ab ipsa concluduntur ætate, & iu- E
sto intemperantiæ pudore reuocantur ab opere nuptia-
rum. Adolescentes ipsi plerumque filiorum vota præten-
dunt, & excusandum arbitrantur ætatis calore, generatio-
nis affectum. Quanto magis senibus agere turpe est, quod
adolescentibus pudor est? Quinetiam ipsi iuuenes, sobria
timore diuino corda qui temperant, suscepta plerumque
sobole renuntiant operibus iuuentutis. Et quid mirum
de hominibus, si pecudes quoque muto quodam opere
loquuntur, generandi sibi studium, non desiderium esse
coeundi? Siquidem vbi semel senserit genitali aluo semen
receptum, iam nec concubitu indulgent, nec lasciuiam a-
mantis, sed curam parentis assumunt. At vero homines
nec conceptis ipsis, nec Deo parcunt: illos contaminant,
hunc exasperant. *Prius quam te*, inquit, *formarem in vtero: no-* Hier. 1.
ui te, & in vulua matris sanctificaui te. Ad cohibendã petulan-
tiam tuam, manus quasdam tui auctoris in vtero homi-
num formantis aduertis. Ille operatur, & tu sacri vteri se-
cretum incestas? Vel pecudes imitare, vel Deum verere.
Et quid de pecudibus loquor? Terra ipsa à generandi o- F
pere sæpe requiescit: & si impatienti hominum studio ia-
ctis frequenter seminibus occupetur, impudentiam mul
tat agricolæ, & fœcunditatem sterilitate commutat. Ita
quidem in ipsis elementis, ac pecudibus ab vsu non ces-
sare generandi, naturæ pudor est. Merito ergo etiam san-
cta Elizabeth erubescebat gratiam, etsi non agnosceret
culpam. Nam etsi de suo viro conceperat, neque enim a-
liter fas est credere (tamen partus sui erubescebat æta-
tem: & rursus caruisse se gaudebat opprobrio. Pudor est
enim fœminis nuptiarum præmia non habere, quib. hæc 32. q. 2. cap.
sola est causa nubendi, Hoc igitur opprobrium consola- Pudor.
tur sui pudore sublatum, eo pudore, vt dixi, quod pudebat
eam propter ætatem. Vnde intelligi potest, quia iam non
conueniebant inter se concubitu coniugali. Neque enim
ea quæ senilem non erubesceret coitum, erubesceret par-
tum: & tamen erubescit onus parentis, quandiu nescit my
sterium religionis. At vbi id intellexit, illa quæ occultabat
se quia conceperat filium, iactare se cœpit quia gerebat
prophetam. Et quæ erubescebat ante, benedicit: & quæ G
dubitabat ante, firmatur. *Ecce enim*, inquit, *vt vox salutationis* Luc. 1.
tuæ facta est in aurib. meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo. infr.
Itaque magna voce clamauit, vbi Domini sensit aduen-
tum, quia religiosum credidit partum. Nulla enim causa
erat pudoris, vbi prophetæ ortus, datæ, non affectatæ ge-
nerationis adscisceret.

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDUM LUCAM.

LIBER SECVNDVS.

*In mense autem sexto missus est angelus Gabriel à
Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad vir- H
ginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de do-
mo Dauid: & nomen virginis, Maria.*

LATENT quidem diuina mysteria, *nec
facie* iuxta propheticum dictum, *quis-* Esaia. 40.
quam hominum potest scire consilium Dei.
Sed tamẽ ex cæteris factis atque præ-
ceptis Domini saluatoris possumus
intelligere & hoc propensioris fuisse
consilij, quod ea potissimum electa
est vt Dominum pareret, quæ erat desponsata viro. Cur
autem non antequam desponsaretur, impleta est? Forrasse
ne diceretur quod conceperat ex adulterio. Et bene vtrũ-
que posuit scriptura, vt & desponsata esset, & virgo. Virgo,
vt expers virilis consortii videretur: desponsata, ne teme-
ratæ virginitatis adureretur infamia, cui grauis aluus cor-
ruptelæ videretur insigne præferre. Maluit autem Domi-

A nus aliquos de sui ortu, quam de matris pudore dubitare. Sciebat enim tenerum esse virginis, & lubricam famam pudoris, nec putauit ortus sui fidem matris iniuriis adstruendam. Seruatur itaque sanctæ Mariæ sicut pudore integra, ita inuiolabilis opinione virginitas. *Oportet enim sanctos & ab his bonum testimonium habere qui foris sunt.* (1. Tim. 3.) Nec decuit sinistra virginibus opinione viuentibus velamen excusationis relinqui, quod infamata mater quoque Domini videretur. Quid autem Iudæis, quod Herodi posset adscribi, si natum viderentur ex adulterio persecuti? Quemadmodum autem ipse diceret, *Non veni legem soluere, sed adimplere:* (Matth. 5. Deut. 22. Num. 5.) si videretur cœpisse à legis iniuria, cum partus innuptæ lege damnetur? Quinetiam locupletior testis pudoris maritus adhibetur, qui posset & dolore iniuriam, & vindicare opprobrium, si non agnosceret sacramentū. Quid quod etiam fides Mariæ verbis maior adsciscitur, & mendacij causa remouetur? Videretur enim culpam obumbrare voluisse mendacio innupta prægnans. Causam autem mentiendi indesponsata habuit, desponsata nō habuit: (32. q. 2. c. Pudor.) cum coniugij præmium, & gratia nuptiarum partus sit fœminarum. B Non mediocris quoque causa est, vt virginitas Mariæ falleret principem mundi: qui cum desponsatam viro cerneret, partum non potuit habere suspectū. Fallendi autem, vt dixi, principem mundi fuisse consilium, ipsius Domini verba declarant, cum Apostoli iubentur tacere de Christo, cum sanati prohibentur gloriari de remedio, cum dæmones præcipiuntur silere de Dei filio: (Matth. 16. Matth. 8. Luc. 4. 1. Cor. 2.) quod etiam Apostolus declarauit dicens, *Loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam nemo principum istius sæculi cognouit. Si enim cognouissent, numquam Dominum maiestatis crucifixissent:* (Luc. 4.) hoc est nunquam me redimi Domini morte fecissent. Fefellit ergo pro nobis, fefellit vt vinceret: fefellit diabolum cum tentaretur, cum Dei filius diceretur, vt nusquam diuinitatem propriam fateretur. (Matth. 4.) Sed tamē magis fefellit principem sæculi. Diabolus enim etsi aliquando dubitauit, cum diceret, *Si filius Dei es, mitte te deorsum:* tamen vel sero cognouit, discessit ab eo. (Matth. 8.) C Cognouerunt & dæmones qui dicebant, *Nouimus te, quia es Iesus Dei filius, quid venisti ante tempus torquere nos?* Et ideo venisse cognouerunt, quia præcognitum habebant esse venturum. Principes autem sæculi non cognouisse, quo maiore possumus quam apostolicæ sententiæ probare documento? *Si enim cognouissent, nunquam Dominum maiestatis crucifixissent.* Dæmonum enim malitia facile etiam occulta deprehendit. At vero qui sæcularibus vanitatibus occupantur, scire diuina non possunt. Bene autem sibi diuiserunt Euangelistæ, vt sanctus Matthæus Ioseph ab angelo (Matth. 1.) moneri induceret, ne Mariā cōiugē timeret accipere, quo testimonium ferret q̄ non cōuenissēt, q̄ hic ipsa Maria fatetur, cum dicit angelo, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognoui?* Sed & ipse sanctus Lucas virginem declarauit dicens, *Et nomen virginis Maria.* Et propheta edocuit, qui ait, *Ecce virgo in vtero accipiet.* (Esai. 7. Matth. 1.) Et Ioseph designauit qui quoniam prægnantem videbat quam non cognouerat, dimittere gestiebat. Et Dominus ipse in cruce positus manifestauit cum dixit matri, *Mulier, ecce filius tuus. Deinde discipulo, Ecce mater tua.* (Ioann. 19.) Etiam vterque testatus est, D discipulus & mater: quia *ex illa hora suscepit eam discipulus in sua.* Vtique si conuenissent, nunquam virum proprium reliquisset, nec vir eam iustus passus esset à se discedere. Quomodo autem Dominus diuortium præcepisset, cum ipsius sit sententia, *quia nemo dimittere debet vxorem, excepta causa fornicationis?* (Matt. 5. 27 q. 2. c. quod autem §. 1. tem si coniuges. 1. Cor. 6. Psal. 36.) Pulchre autem docuit sanctus Matthæus quid facere debeat iustus, qui probrum coniugis deprehenderit, vt incruentum ab homicidio, castum ab adulterio præstare se debeat. *Qui enim iungitur meretrici, vnum corpus est.* Ergo vbique in Ioseph iusti gratia & persona seruatur, vt testis ornetur. *Os enim iusti mendacium nescit, & lingua eius loquitur iudicium.* Iudicium eius loquitur veritatem. Nec te moueat quod frequenter scriptura coniugē dicit. Non enim virginitatis ereptio, sed coniugij testificatio, nuptiarum celebratio declaratur. Denique quam non accepit, nemo dimittit. Et ideo qui volebat dimittere fatebatur acceptam. Simul etiā mouere non debet quod ait Euangelista, *Non cognouit eam, donec peperit filium.* (Matth. 1. Esai. 46.) Illud enim velut idioma scripturæ est: sicut habes alibi, *Et donec senescatis, ego sum.* (E Psal. 109) Nunquid post illorum senectutem Deus esse desiuit? Et in Psalmo, *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum.* Nunquid postea non sedebit? Vel quoniam qui causam agit, satis putat quod causæ est dicere, redundantia non requirit. Satis enim est ei vt causam susceptam adstruat, incidentem differat. Et ideo qui incarnationis incorruptum susceperat probare mysterium, non putauit vberius prosequendum virginitatis Mariæ testimonium, ne defensor magis virginis, quam assertor mysterij crederetur. Certe quando iustum docuit Ioseph, satis declarauit quod sancti spiritus templum mysterij, matrem Domini violare non potuit. Dedicimus seriem veritatis, didicimus cōsilium: discamus & mysterium. Vere desponsata, sed virgo: quia est Ecclesiæ typus, quæ est immaculata, sed nupta. (Ephes. 5.) Cōcepit nos virgo de spiritu, parit nos virgo sine gemitu. Et id eo fortasse sancta Maria alij nupta ab alio repleta: quia & singulæ ecclesiæ spiritu quidem replentur & gratia, iunguntur tamen temporali ad speciem sacerdoti. F

Et ingressus ad eam angelus dixit, Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres. Ipsa autem vt vidit eum, mota est in introitu eius.

Disce virginem moribus, disce virginem verecundia, disce oraculo, disce mysterio. Trepidare virginum est & ad omnes viri ingressus pauere, omnes viri affatus vereri. Discant mulieres propositum pudoris imitari. Sola in penetralibus, quam nemo virorum videret, solus angelus reperit: sola sine comite, sola sine teste, ne quo degenere deprauaretur affatu, ab angelo salutatur. Disce virgo verborum vitare lasciuiam. Maria etiam salutationem angeli verebatur.

Et erat cogitans, qualis esset hæc salutatio.

Erat cogitans cum verecundia, quia pauebat: cum prudentia, quia benedictionis nouam formulam mirabatur, quæ nusquam lecta est, nusquam ante comperta. Soli Mariæ hæc salutatio seruabatur. G Bene enim sola gratia plena dicitur, quæ sola gratiam quam nulla alia meruerat, consecuta est, vt gratiæ repletur auctore. Erubescebat ergo Maria, erubescebat etiam Elizabeth. Et ideo cognoscamus quid intersit inter mulieris & virginis verecundiam. (Luc. 1. sup.) Illa de causa erubescebat, hæc pro verecundia. In muliere modus pudoris adhibetur, in virgine pudoris augetur gratia.

Et ait angelus ad eam, Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. & ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.

Dictum est quidem etiam de Ioanne ab angelo, *quia erit magnus.* (H Luc. 1. sup.) Sed ille quasi homo magn⁹, hic quasi Deus magnus. *Magnus enim Dominus, & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis.* (Ps. 144.) Et vere est ille magnus, quia *inter natos mulierum propheta maior Ioanne Baptista nemo est.* (Luc. 7. ibidem.) Habet tamen maiorem, quia *qui minor est in regno Dei, maior est illo.* Magnus autem Ioannes, sed coram Domino. Magnus hic, sed Dominus. Ioannes vinum & siceram non bibit, hic cum publicanis & peccatorib. manducat & bibit. (Luc. 5.) Ille abstinentia meritum colligat, cui potentia nulla naturæ. Christus autē cui naturaliter suppetebat delicta donare, cur eos declinaret quos abstinentibus poterat præstare meliores? Simul mysticæ non dedignatur eorum cōuiuium, quibus daturus est sacramentum. Hic ergo manducat, ille ieiunat. Vtriusq; populi typus, in illo ieiunat, in hoc pascit. (Matth. 4. Marc. 2.) Sed ieiunauit & Christ⁹, ne pceptū declinares: māducauit cū peccatorib. vt gratiā cerneres, agnosceres pote-

A potestatem. magnus ergo Ioannes, sed eius magnitudo habet principium, habet finem: Dominus autem Iesus idem est finis atque principium, idem primus & nouissimus, Nihil ante primum, nihil vltra nouissimum. Neque te generationis humanæ consuetudo in vitium trahat, vt putes non primum esse, quia filius est. Sequere scripturas, vt errare non possis. *Primus filius* dicitur. Lectum est etiam quia & solus pater, qui solus habet immortalitatem, & *lucem habitat in accessibilem*: sicut legisti, *Et immortali soli Deo*. Sed neque primus ante patrem, neque solus sine filio. Si alterum negas, alterum adstruis, vtrumque sequere, & vtrumque confirmas. Non dixit, Ego prior, & ego posterior: sed, *Ego primus, & ego nouissimus*. Primus est filius, & ideo coæternus. Habet enim patrem, cum quo sit æternus. Audeo dicere, Primus est filius, sed solus non est: & bene dico, & religiose dico. Quid erigitis ad pietatem hæretici aures? In laqueos quos tenditis, incidistis. Primus est filius, & solus non est. Primus, quia cum patre semper: solus non est, quia sine patre nunquam est. B Non ego hoc dico, sed ipse dixit. *Et non sum solus, quia pater mecum est*. Solus pater, quia vnus Deus: solus pater, quia vna diuinitas patris & filij & spiritus sancti. Et quod vnum est, solum est. Solus pater, solus vnigenitus, solus & spiritus sanctus. Neque enim qui filius, & pater: aut qui pater, & filius: aut qui spiritus sanctus, & filius. Alius pater, alius filius, alius spiritus sanctus. Legimus enim: *Rogabo patrem, & alium paraclitum mittet vobis*. Solus pater, quia vnus Deus, *ex quo omnia*. Solus filius, quia vnus Dominus, *per quem omnia*. Solum diuinitas facit, generatio & patrem testificatur & filium: vt quisquã filius sine patre, aut pater esse videat sine filio. Ergo nec solus, quia nõ solus immortalis, nec solus lucem habitat inaccessibilem, quia *Deum nemo vidit vnquam, nisi vnigenitus filius qui est in sinu patris, qui sedet ad dexteram patris*. Et hinc quidam audẽt dicere inaccessibilem lucem esse quam habitat pater. Nunquid lux melior patre? Quæ autem lux inaccessibilis ei, cui non est inaccessibilis pater? Et ipse lux vera, & gentior lucis æternæ C de qua dictum est: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Vide ne illa sit lux inaccessibilis quam habitat pater, habitat & filius: quia pater in filio, & filius in patre. Bene ergo magnus: late enim funditur Dei virtus, late cælestis substantiæ magnitudo porrigitur. Nihil præscriptum, nihil circumscriptum, nihil emensum, nihil dimensum Trinitas habet. Non loco clauditur, non opinione comprehenditur, non æstimatione concluditur, non ætate variatur. Dedit quidem Dominus Iesus hominibus magnitudinem. *In omnem enim terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*, non in fines tamen mundi, non in fines cœli, non vltra cœlos. Ar vero *in Domino Iesu omnia condita sunt in cœlis & in terra, visibilia & inuisibilia*, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constat. Cœlum aspice, Iesus illic est. Terram intuere, Iesus adest. Ascende verbo in cælum, descende verbo in infernum, Iesus adest. Etenim si ascenderis in cælum Iesus illic est: si descenderis in infernum, adest. Hodie cum loquor, mecum est, intra hoc punctum, intra hoc momentum. Et si in Armenia nunc loquatur Christianus, Iesus D adest. *Nemo enim dicit Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto*. Abyssos opinione si penetres, illic quoque Iesum videbis. Scriptum est enim, *Ne dixeris in corde tuo. Quis ascendet in cælum?* id est, Christum deducere. *aut quis descendet in abyssum?* hoc est, Christum à mortuis reducere. Vbi ergo nõ est, qui cœlestia, inferna, & terrena compleuit? Bene ergo magnus, cuius virtus mundũ repleuit, vbique est, erit semper: quia *regni eius non erit finis*.

Apoc. 1. & 22. *1 Tim. 6.* *1. Tim. 1* *Apoc. 1. & 22.* *Psal. 7.* *Ioan. 8.* *Ioann. 14.* *1. Cor. 8.* *1 Tim. 1 & 6.* *Ioann. 1.* *Sap. 7.* *Ioann. 1.* *Ioann. 14.* *Psal. 18.* *Coloss. 1.* *Psal. 138.* *1. Cor. 12.* *Rom. 10.* *Hebr. 13*

Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognoui? Et respondens angelus dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Et ecce Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mensis est sextus illi quæ vocatur sterilis: quia non erit impossibile apud Deum omne Verbum.

E Videtur hic non credidisse Maria, nisi diligẽter aduertas. Neque enim fas est vt electa ad generandum vnigenitum Dei filium, fuisse censeatur incredula. Quo ergo modo fieri posset, (salua prærogatiua matris, cui profecto fuit amplius deferendum: & vt prærogatiua maior, maior etiam fides ei debuit reseruari.) vt Zacharias qui non crediderat, silentio condemnaretur: Maria autem si non credidisset, Spiritus sancti infusione exaltaretur? Sed neque non credere Maria: neque tamẽ temere debuit vsurpare: non credere angelo, vsurpare diuina. Neque enim facile erat scire mysterium absconditum à sæculis in Deo, quod nec superiores potestates scire potuerunt. Et tamen non fidem renuit, non officium refutauit, sed accommodauit affectum, spospondit obsequium. Etenim cum dixit, *Quomodo fiet istud?* nõ de affectu dubitauit, sed qualitatem ipsius quæsiuit effectus. Quanto temperatior ista responsio, quam verba sunt sacerdotis? Hæc ait, *Quomodo fiet istud?* Ille respondit, *vnde hoc sciam?* Hæc iam de negotio tractat: F ille adhuc de nuntio dubitat. Negat ille se credere, quod negat se scire, & quasi fidei adhuc alium quęrit auctorem: ista se facere profitetur, nec dubitat esse faciendum; sed id quomodo fieri possit, inquirit. Sic enim habes, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognoui?* Incredibilis & inaudita generatio ante audiri debuit, vt crederetur. Virginem parere, diuini est signum mysterij, non humani. *Dabit*, inquit, *Dominus ipse vobis signum: Ecce virgo in vtero accipiet, & pariet filium*. Legerat hoc Maria, ideo credidit futurum: sed quomodo fieret, ante non legerat. Non enim quemadmodum fieret, vel tanto prophetæ fuerat reuelatum. Tanti namque mandati mysterium non hominis fuit, sed angeli ore promendum. Hodie primum auditur, *Spiritus sanctus superueniet in te*, Et auditur, & creditur.

Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini, contingat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus.

G Vide humilitatem, vide deuotionem. Ancillam se dicit Domini, quæ mater eligitur: nec repentino exaltata promisso est. Simul ancillam dicendo, nullam sibi prærogatiuam tantæ gratiæ vendicauit, quę faceret quod iuberetur. Mitem enim humilemque paritura, humilitatem debuit etiam ipsa præferre *Ecce ancilla Domini, contingat mihi secundum verbum tuum*. Habes obsequium vides votum. *Ecce enim ancilla Domini*, apparatus officij est: *contingat mihi secundum verbum tuum*, conceptus est voti. Quam cito ergo etiam de impari conditione credidit Maria! (Quid enim tam impar quam Spiritus sanctus, & corpus? Quid tam inauditum, quam virgo prægnans contra legem cõtra consuetudinem contra pudorem, cuius carior cura est virgini?) Zacharias autem non de impari conditione, sed de senili ætate nõ credidit: nam conditio congruebat: Ex viro & fœmina solemnis est partus, nec incredibile debet videri, vbi natura concordat. Cum enim ætas naturæ sit, non natura ætatis, fit plerumque vt ætas impediat naturam: non est tamen irrationabile vt minor cedat causa maiori, & potior prærogatiua naturæ vsum inferioris ex- H cludat ætatis. Huc accedit quod Abraham & Sara filium in senectute susceperant: & Ioseph filius senectutis est. Quod si, quia risit Sara, reprehenditur: iustius condemnatur qui nec oraculo credidit, nec exemplo. Maria autem cum dicit, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognoui?* non videtur dubitasse de facto, sed de facti qualitate quæsisse. Liquet enim quod faciendum esse crediderit, quæ quomodo fieret, interrogauit. Vnde & meruit audire, *Beata quæ credidisti*. Et vere beata, quę sacerdote præstantior cum sacerdos negasset, virgo correxit errorem. Nec mirum si Dominus redempturus mundum, operationem suam inchoauit à matre, vt perquam salus omnibus parabatur, eadem prima fructum salutis hauriret ex pignore. Et bene quæsiuit, quomodo fieret. Legerat enim quia virgo conciperet, sed non legerat quomodo generaret. Legerat, vt dixi, *Ecce virgo in vtero accipiet*: quomodo autem acciperet, in Euangelio primum angelus est locutus.

Luc. 1. sup *Coloss. 1.* *Luc. 1. sup.* *Esai. 7.* *Luc. 17.* *Matth. 11.* *Gen. 21.* *Gen 37.* *Gen 18.* *Luc 1. inf.* *Esai 7.*

A *Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zacharia, & salutauit Elizabeth.*

Morale est omnibus, vt qui fidem exigunt, fidem adstruant Et ideo angelus, cum abscondita nunciaret, vt fidem adstrueret exemplo, senioris fœminæ sterilisque cõceptum virgini Mariæ nunciauit: vt possibile Deo omne quod ei placuerit assereret. Vbi audiuit hoc Maria; non quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta denuntio, nec quasi dubitans de exemplo: sed quasi læta pro voto, religiosa pro officio, festina pro gaudio, in montana perrexit. Quo enim iam Deo plena, nisi ad superiora cum festinatione contenderet? Nescit tarda molimina sancti spiritus gratia. Discite & vos sanctæ mulieres sedulitatem, quam prægnantibus debeatis exhibere cognatis. Mariam, quæ ante sola in intimis penetrabilibus versabatur, non à
B publico virginitatis pudor, non ab studio asperitas montium, non ab officio prolixitas itineris retardauit. In montana virgo cum festinatione, virgo officij memor, iniuriæ immemor, affectu vergente, non sexu, relicta perrexit domo. Discite virgines non circumcursare per alienas æ-
1. Tim. 5 des, non demorari in plateis, non aliquos in publico mis-
1. Cor. 14. cere sermones. Maria in domo serà, festina in publico, mansit apud cognatam suam tribus mẽsibus. Etenim quę propter officium venerat, inhærebat officio. Mansit autem mensibus tribus; non quod domus eam delectaret aliena, sed quia frequentius videri in publico displicebat. Didicistis virgines pudorem Mariæ, discite humilitatem.
1. Tim. 5. Venit propinqua ad proximam, iunior ad seniorem: nec solum venit, sed etiam prior salutauit. Decet enim vt quãto castior virgo, tanto humilior sit. Nouerit deferre senioribus. Sit magistra humilitatis, in qua est professio castitatis. Est & causa pietatis, est etiã norma doctrinæ. Cõtuendum est enim qui[illegible] t ad inferiorem, vt inferior adiuuetur [illegible] Christus ad Ioan-
C nem. Denique etiam postea vt san[illegible] aret baptismũ Io-
Matth. 3. annis, Dominus venit ad baptismum [illegible] to quoque aduẽtus Mariæ, & præsentiæ beneficia declarantur.

Simul autem vt audiuit salutationem Maria Elizabeth exultauit infans in vtero eius. Et repleta est spiritu sancto Elizabeth, & exclamauit voce magna, & dixit.

Vide distinctionem, singulorumque verborum proprietatem. Vocem prior Elizabeth audiuit, sed Ioannes prior gratiam sensit. Illa naturæ ordine audiuit, iste exultauit ratione mysterij. Illa Mariæ, iste Domini sensit aduẽtum. Fœmina mulieris, & pignus pignoris. Istæ gratiam loquuntur, illi intus operantur, pietatisque mysterium maternis adoriuntur profectibus; duplicique miraculo prophetant matres spiritu paruulorum. Exultauit infans, repleta est mater. Non prius mater repleta, quam filius:
Luc. 1. sed cum filius esset repletus Spiritu sancto, repleuit & ma-
D trem. Exultauit Ioannes, exultauit & Mariæ spiritus. Ex-
inf. ultante Ioanne, repletur Elizabet: Mariam tamen non repleri spiritu, sed spiritum eius exultare cognouimus. Incomprehensibilis enim incomprehensibiliter operabatur in matre. Et illa post conceptũ repletur, ista ante conceptũ

Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.

Nouit sermonem suum Spiritus sanctus, nec vnquam obliuiscitur. Et prophetia non solum rerum completur miraculis, sed etiam proprietate verborum. Quis est iste
Psal. 126. fructus ventris, nisi ille de quo dictum est, *Ecce hæreditas Domini filii merces fructus ventris*? Hoc est, hæreditas Domini filij sunt, qui merces sunt fructus illius, qui de Mariæ ventre processit. Ipse fructus ventris est, flos radicis, de quo
Esai. 11. bene prophetauit Esaias dicens, *Exiet virga de radice Iesse & flos de radice eius ascendet.* Radix enim est familia Iudæorum, virga Maria, flos Mariæ Christus: qui veluti bonæ arboris fructus pro nostræ virtutis processu nunc floret, nunc fructificat in nobis, nunc rediuiua corporis resurrectione reparatur. E

Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me.

Non quasi ignorans dicit. Scit enim esse spiritus sancti gratiam & operationem, vt mater prophetæ à matre Domini ad profectum sui pignoris salutetur. Sed quasi non humani hoc meriti, sed diuinæ gratiæ munus esse cognoscat, ita dicit, *Vnde hoc mihi?* hoc est, quo tantum bonum mihi accidit, vt mater Domini mei veniat ad me? non cognosco meum. Vnde hoc mihi? quia iustitia? quibus factis? pro quibus meritis? Non vsitata hæc officia fœminarum sunt, *vt veniat mater Domini mei ad me.* Miraculum sentio, agnosco mysterium, mater Domini verbo fœta, Deo plena est.

Ecce enim vt facta est vox salutationis tua in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo, & beata qua credidisti, quoniam perficientur ea qua dicta sunt tibi à Domino. F

Vides nõ dubitasse Mariam, sed credidisse, & ideo fructum fidei consecutam. *Beata* (inquit) *quæ credidisti.* Sed & vos beati, qui auditis, & creditis. Quæcunque enim crediderit anima, & concipit & generat Dei verbum, & opera eius agnoscit.

Et ait Maria, Magnificat anima mea Dominũ. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo, Quia respexit humilitatem ancilla sua: ecce enim ex hoc beatam me dicẽt omnes generationes: Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius, & misericordia eius à progenie in progenies, timentibus eũ. Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos mẽte cordis sui. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Esurientes impleuit bonis: & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suũ, recordatus misericordia sua. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in sæcula. G

Sit in singulis Mariæ anima, vt magnificet Dominum: sit in singulis spiritus Mariæ, vt exultet in Deo. Nam et si secundum carnẽ vna mater est Christi, secundũ fidem tamen omnium fructus est Christus. Omnis enim anima concipit Dei verbum, si tamen immaculata & immunis à vitiis, intemerato castimonium pudore custodiat. Quæcumque igitur talis esse potuerit anima, magnificat Dominum, sicut anima Marię magnificauit Dominum, & exultauit spiritus eius in Deo salutari suo. Magnificatur enim Dominus, sicut & alibi legisti, *Magnificate Dominum mecum.* Non quod Domino aliquid humana voce possit Psal. 33.
adiungi, sed quia magnificatur in nobis. Imago enim Dei Christus est: & ideo si quid iustum religiosumque fecerit H
anima, illa imaginem Dei, ad cuius est similitudinem cre- 2. Cor. 4.
ata, magnificat. Et ideo dum magnificat eam magnitudi- Gen. 1.
nis eius quadam participatione sublimior fit: vt illum imaginem splendido bonorum colore factorum, & quadam æmulatione virtutis in se videatur exprimere. Magnificat autem anima Marię Dominum, & exultauit spiritus eius in Deo: eo quod & anima & spiritu patri filioque deuota, vnum Deum ex quo omnia, & vnum Dominum 1. Cor. 8.
per quem omnia, pio veneretur affectu. Sed Mariæ quo persona melior, eò prophetia plenior. Nec otiosum videtur quod & ante Ioannem Elizabeth prophetat, & Maria ante Domini ortum: serpunt enim iam tentamenta salutis humanæ. Nam sicut peccatum à mulieribus cœpit: ita etiam bonum à mulieribus inchoatur, vt fœminę quoque muliebria opera deponentes, infirmitati renuntient & anima quæ non habet sexum, vt Maria quæ nescit errorem, religioso imitetur studio castitatem.

A

Mansit autem Maria cum illa mensibus tribus: & reuersa est in domum suam. Elizabeth autem impletum est tempus pariendi.

Bene inducitur sancta Maria, & exhibuisse officium, & mysticum numerum custodisse. Non enim sola familiaritatis est causa quod diu mansit, sed etiam tanti vatis profectus. Nam si primo ingressu tantus profectus extitit, vt ad salutationem Mariæ exultaret infans in vtero, repleretur spiritu sancto mater infantis: quantum putamus vsu tanti temporis sanctæ Mariæ addidisse præsentiam; *Mansit autem Maria cum illa mensibus tribus.* Vngebatur itaque, & quasi bonus athleta exercebatur in vtero matris propheta: amplissimo enim virtus eius certamini parabatur. Denique tamdiu mansit Maria, quādiu Elizabeth pariendi tempus impleret. Quod si diligenter aduertas, inuenies hoc nusquam positum, nisi in generatione iustorum. Denique impleti sunt dies vt pareret Maria, impletum est tempus vt pareret Elizabeth: impletum est vitæ tempus, cum sancti viri ex hoc vitæ curriculo demigrarent. Plenitudinem iusti vita habet inanes autem dies sunt impiorum.

Luc 2.

B

Et peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius, quia magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei.

Peperit ergo filium Elizabeth, & congratulabantur vicini. Habet sanctorum editio lætitiam plurimorum, quia commune est bonum. Iustitia enim communis est virtus. Et ideo in ortu iusti, futuræ vitæ insigne præmittitur, & gratia secuturæ virtutis exultatione vicinorum præfigurante signatur. Pulchre autē tempus quo fuit in vtro propheta, describitur, ne Mariæ præsentia taceatur: sed tempus siletur infantiæ, quia infantiæ impedimenta nesciuit. Et ideo in Euangelio nihil super eo legimus, nisi ortum eius, & oraculum, exultationem in vtero, vocem in deserto. Neque enim vllam infantiæ sensit ætatem, qui supra naturam, supra ætatē in vtero positus matris, à mēsura cœpit ætatis plenitudinis Christi.

C

Luc. 1.
Luc. 2.
Ephes. 4.

Et factum est, in die octauo venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui, Zachariam. Et respondit mater eius, & dixit, Non, sed vocabitur Ioannes.

Mire sanctus Euangelista præmittendum putauit, quod plurimi infantem patris nomine Zachariam appellandum putauerint; vt aduertas matri non nomen alicuius displicuisse degeneris, sed id sancto infusū spiritu quod ab angelo ante Zachariæ fuerat prænunciatum. Et quidē ille mutus intimare vocabulum filij nequiuit vxori, sed per prophetiam Elizabeth didicit quod nō didicerat à marito: *Ioannes est*, inquit, *nomen eius*, hoc est, non nos ei nomen imponimus, qui iam à Deo nomen accepit. Habet vocabulum suum quod agnouimus, non quod elegimus, Habent hoc merita sanctorum vt à Deo nomen accipiant. Sic Iacob Israel dicitur, quia Deū vidit. Sic Dominus noster Iesus nominatus est antequam natus, cui nō angelus, sed pater nomē imposuit. *Reuelabitur enim, inquit, filius meus Iesus cum iis qui cum eo sunt, & iucundabuntur qui relicti sunt in annis quadringentis. Et erit post annos hos, morietur filius meus Christus, & conuertetur sæculum.* Vides angelos, quæ audierint, non quæ vsurpauerint, nuntiare. Nec mireris, si nomen mulier quod non audiuit, asseruit, quando spiritus ei sanctus qui angelo mandauerat, reuelauit. Neque poterat Domini ignorare prænuntium, quæ prophetauerat Christum.

Luc. 1. sup.

D

Gen. 32.
Matth. 1.

4. Esdr. 7.

Et dixerunt ad illam, Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Annuebant ergo patri eius, quem vellet vocari eum, Et accepit pugillarem, & scripsit, dicens, Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt omnes. Continuo autē resoluta est lingua eius, & apertum est os eius, & loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum, & super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc. Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo dicentes, Quis putas puer iste erit? Et enim manus Domini erat cum illo.

E

Bene additur, quia nemo in cognatione eius vocabatur hoc nomine, vt intelligas nomen non generis esse, sed vatis, Zacharias quoque nutu interrogatur: sed quia incredulitas ei affatum eripuerat & auditum, quod voce non poterat, manu & litteris est locutus. Scripsit enim, dicens *Ioannes est nomen eius.* Et hic nomen non imponitur, sed adstruitur: meritoque continuo resoluta est lingua eius, quia quam vinxerat incredulitas, fides soluit. Credamus & nos igitur vt loquamur, vt lingua nostra quæ incredulitatis vinculis est ligata, rationis voce soluatur. Scribamus spiritu mysteria, si volumus loqui: scribamus prænuncium Christi non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Etenim qui Ioannem loquitur, Christum prophetat. Loquamur Ioannem, loquamur & Christum, vt nostrum quoque os possit aperiri quod in sacerdote tanto irrationabilis modo pecudis fræna nutantis fidei coercebant.

Luc. 1. sup.

Psal. 115.
1. Cor. 13
2. Cor. 4
2. Cor. 3.

F

Et Zacharias pater eius impletus est spiritu sancto, & prophetabat, dicens, Benedictus Dominus Deus Israel: quia visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ. Et erexit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à sæculo sunt prophetarum eius. Salutem ex inimicis nostris. & de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum partibus nobis: & memorari testamenti sui sancti, Iusiurādum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis. Vt, sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi, in sanctitate & iustitia, coram ipso, omnibus diebus nostris.

G

Et prophetabat, &c. Vide quam bonus Deus, & facilis indulgere peccatis. Non solum ablata restituit, sed etiam insperata concedit. Ille dudum mutus, prophetat. Hæc enim gratia Dei maxima, quod eum qui negauerat, confitetur. Nemo ergo diffidat, nemo veterum conscius delictorum prēmia diuina desperet. Nouit Domin⁹ mutare sentētiā, si tu noueris emendare delictum.

De pæn. dist. 1. ca. nouit Dominus.

Et tu puer, propheta Altissimi vocaberis: praibis enim ante faciem Domini parare vias eius: Ad dandam scientiam salutis populo eius, in remissionem peccatorum ipsorum. Propter viscera misericordia Dei nostri, in quibus visitauit nos Oriens ex alto. Lucere iis qui in tenebris & vmbra mortis sedent: ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu: & erat in desertis vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.

H

Et tu puer propheta Altissimi vocaberis, &c. Pulchre cum de Domino prophetaret, ad prophetam sua verba conuerit, vt hoc quoque beneficium esse Domini designaret: ne cū publice enumeraret sua, quasi ingratus tacuisse videretur quæ agnoscebat in filio. Sed fortasse aliqui quasi irrationabilem mentis excessum putent, quod octo dierum alloquitur infātem. Verum, si teneamus, intelligemus profecto quod potuit vocem patris natus audire, qui Mariæ salutationem antequam nasceretur audiuit. Sciebat profecto alias esse aures prophetæ, quæ spiritu Dei, non corporis ætate referantur. Habebat intelligendi sensum, qui exultandi habebat affectum. Simul illud aduerte, quam

patr-

A 1. Cor. 14. Exod. 15. Num. 12.

paucis Elizabeth, quam multis Zacharias propheret; & vterque sancto repletus spiritu loquebatur. Sed disciplina seruatur, vt mulier discere magis quæ diuina sunt studeat, quam docere. Nec facile vllam prophetasse vberius quam matrem Domini reperimus. Prophetissa Maria soror Aaron quam cito cantici verba conclusit: Eademq; vbi prolixius est locuta cum fratre, nequaquam sui pœnam sermonis euasit.

Cap. 2.

FActum est autem, in diebus illis exiit edictum à Cæsare Augusto, vt censum profiteretur vniuersus orbis.

B Matth. 2. Luc. 1. sup. Matth. 10. & 16.

De ortu Saluatoris dicturi, non putamus alienum, vt quo natus sit tempore, requiramus. Quid enim professio sæcularium ad generationem Domini pertineret, nisi vt aduertamus hoc quoque diuinum esse mysterium? quia dum professio sæcularis obrenditur spiritalis impletur, non terrarum regi dicanda, sed cœli. Professio ista, census est animorum. Abolito enim synagogæ censu vetusto, nouus census ecclesiæ parabatur, qui tributa non exigeret, sed auferret: & spiritaliter in typo plebs sua iam Christo nomina conferebat. Non hic spatia terrarum, sed mentium animorumque censentur: nec describuntur limites, sed proferuntur: nec ætas vlla distinguitur, sed omnis adscribitur. Nullus enim ab hoc immunis est censu, quia omnis ætas munifica Christo est: quem vagientes pueri martyrio confitentur, quem intra vterum positi exultatione testantur. Nihil in hoc censu vereare terribile, nihil immite, nihil triste: sola vnumquemque fides signat. Vis Christi audire censores? Iubentur censere, sed non virgis: nec terrore, sed gratia plebem quærere: condere gladium, non possidere aurum. Talibus censoribus acquisitus est orbis. Deniq; vt scias censum non Augusti esse, sed Christi, totus orbis profiteri iubetur. Quando nascitur Christus, omnes profitentur: quando mundus concluditur, omnes periclitantur. Quis ergo poterat professionem totius orbis exigere, nisi qui totius habebat orbis imperiū?

C Psal. 23.

Non enim Augusti, sed *Domini est terra, & plenitudo eius orbis terrarum, & vniuersi qui habitant in eo.* Gothis non imperabat Augustus, non imperabat Armeniis, imperabat Christus. Acceperunt vtique CHRISTI censores; qui CHRISTI martyres ediderunt. Et ideo fortasse nos vincunt, vt præsentia docent, quoniam quem illi obliuione sanguinis fatebantur, huic Ariani quæstionem generis inferebant.

Hæc professio prima, facta est præside Syriæ Cyrino: & ibant omnes vt profiterentur, singuli in ciuitatem suam. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam, in ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethlehem: eo quod esset de domo & familia Dauid: vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vxore prægnante.

D Psal. 46. 1. Ioan. Rom. 10.

Hæc professio prima, facta est præside, &c. Atqui plerasque iam partes terrarum sæpe fuisse descriptas loquuntur historiæ. Hæc est ergo professio prima, non terrarum, sed mentium, qua omnes profitentur, quia nullus excipitur, non præconis euocatione, sed vatis qui multo ante prædixit: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis: Quoniam Deus summus terribilis, rex magnus super omnem terram.* Denique vt scias censum esse iustitiæ, veniunt ad eum Ioseph, & Maria, hoc est, iustus, & virgo. Ille, qui verbum seruaret: ista, quæ pareret. Vbi autem profitentur iustus, & virgo, nisi vbi nascitur Christus? *Omnis enim spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, de Deo est.* Vbi autem secundum altiorem rationem nascitur Christus, nisi in ore tuo, & in pectore tuo? Prope est enim verbum in ore tuo, & in corde tuo. Pulchre autem quod & præsidis nomen addidit, vt seriem temporis designaret. *Præside* (inquit) *Cyrino facta est hæc prima professio.* Vt quasi consulem quendam signi gratia huic libro Euangelista adscripsisse videatur. Nam si consules adscribuntur tabulis emptionis; quanto magis redemptioni omnium debuit tempus adscribi? Habes ergo omnia quæ in contractibus esse consueuerunt. Vocabulum summam illic potestatem gerentis, diem, locum, causam. Testes enim adhiberi solent: hos quoque natiuitati suæ, & generationi secundum carnem CHRISTVS adhibuit, qui signarent Euangelium, dicens, *Vos eritis mihi testes in Hierusalem.*

E Act. 1.

Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & posuit eum in præsepio: quia non erat ei locus in diuersorio.

F Ioan. 1. 1. Tim. 1. 2. Tim. 1.

Breuiter S. Lucas & quomodo, & quo tempore, & quo loco secundum carnem Christus natus sit, explicauit. At vero de cœlesti generatione si quæris, lege Euangelium S. Ioannis, qui à cœlestibus exorsus ad terrena descendit: illic inuenies & quando erat, & quomodo erat, & quid erat, quid egerat, quid agebat, & vbi erat, & quo venerit, & quomodo venerit, quo tempore venerit, qua causa venerit. *In principio*, inquit, *erat verbum*: habes quando erat. *Et verbum erat apud Deum*: habes quomodo erat. Habes etiam quid erat: *Et Deus*, inquit, *erat verbum.* Quid egerat: *Omnia per ipsum facta sunt.* Quid agebat: *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Et vbi erat: *In hoc mundo erat.* Quo venerit: *In sua propria venit.* Quomodo venerit: *Verbum caro factum est.* Quando venerit, Ioannes testimonium perhibet de ipso, dicens, *Hic est de quo dixi, qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat.* Qua causa venerit, Ioannes ipse restatur. *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Si igitur generationem vtramque cognouimus, & vtriusque vnam esse causam qua venit aduertimus, vt pereuntis mundi peccatum susciperet, peccati labem, & omnium mortem in se, qui vinci non posset, aboleret: consequens est, vt nunc quoque S. Lucas Euangelista nos doceat, & vias Domini secundum carnem crescentis ostendat.

G 1. Cor. 9. Esa. 53. Ioan. 14. 2. Cor. 8.

Nec quemquam mouere debet quod altiori consilio Ioannis infantiam diximus præter missam, Christi vero oportere esse descriptam. Non enim omnium est dicere, *Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifaciam: omnibus omnia factus sum.* Neque de quoquam alio ita dici potest: quia *vulneratus est propter iniquitates nostras, & infirmatus est propter peccata nostra.* Ille igitur paruulus, ille infantulus fuit, vt tu vir possis esse perfectus. Ille inuolutus pannis, vt tu mortis laqueis sis absolutus. Ille in præsepibus, vt tu in altaribus. Ille in terris, vt tu in cœlis. Ille locum in diuersorio non habebat, vt tu plures haberes in cœlestibus mansiones. *Qui cum diues esset, propter vos pauper factus est, vt illius inopia vos ditaremini.* Meum ergo paupertas illius patrimonium est, & infirmitas Domini mea est virtus. Maluit sibi egere, vt omnibus abundaret. Me illius infantiæ vagientis abluunt fletus, mea lacrymæ illæ delicta lauerunt. Plus igitur Domine Iesu iniuriis tuis debeo quod redemptus sum, quam operibus quod creatus sum: Non prodesset nasci: nisi redimi profuisset. Sed nemo intra vsum corporis formam omnem diuinitatis includat. Alia natura carnis est, alia diuinitatis gloria. Propter te infirmitas, in se potentia: propter te inopia, in se opulentia.

H Esa. 1. Demosthenes in Oratione pro Ctesiphonte.

Noli hoc æstimare quod cernis: sed quod redimeris agnosce. Quod in pannis est vides, quod in cœlis est non vides? Infantis audis vagitus, non audis bouis Dominum agnoscentis mugitus? *Agnouit enim bos possessorem suum, & asina præsepe Domini*, imo præsepium dixerim, sicut scripsit qui transtulit: nihil enim apud me distat in verbo, quod non distat in sensu. Nam si orator illorum qui phaleras sermonum sequuntur, neget in hoc positas esse fortunas Græciæ, hoc, an illo verbo vsus sit, sed rem spectandam putat: si ipsi philosophi eorum qui totos dies in disputatione consumunt minus Latinis & receptis vsi sermonibus sunt, vt propriis vterentur: quanto magis nos negligere verba debemus, spectare mysteria, quibus vincit sermonis vilitas, quod operum miracula diuinorum: nullis venustata sermonibus, veritatis suæ lumine refulserunt? Denique asinam illam rationabilem non succo deliciarum, sed succo naturalis ali-

A alimoniæ præsepia sancta pauerunt. Hic est Dominus, hoc præsepe, quo nobis diuinum mysterium reuelatum est, irrationabiles gentes pecudum intra præsepia more
Esa. 1. viuentes, alimoniæ sacræ vbertate pascendas. *Agnouit* ergo
Psal. 22. *asina*, species scilicet, & forma gentilium *præsepe Domini sui.* Et ideo dicit, *Dominus pascet me, & nihil mihi deerit.* An me-
Matth. 4. Matth. 2. diocribus signis Deus probatur, quod angeli ministrant, quod Magi adorant, quod martyres confitentur? Ex vtero funditur, sed coruscat e cœlo. Terreno in diuersorio iacet, sed cœlesti lumine fulget. Nupta peperit, sed virgo concepit. Nupta concepit, sed virgo generauit. Docuit enim nos S. Matthæus non mediocrem mysterium, quod S. Lucas, quia plane iam erat expositum, silendum putarit; satis se diuitem fore credens, si præsepe Domini sibi ex omnibus vendicasset.

INTERPOSITIO NARRATIONIS DE ADVENTV MAGORVM.

B

Istum igitur paruulum, quem tu quasi vilem qui infidelis es, arbitraris, Magi ex oriente venientes, tam longo spatio sequuntur, & procidentes adorant, & regem appellant, & resurrecturum fatentur, offerentes de thesau-
Matth. 2. ris suis aurum, thus, & myrrham. Quæ sunt ista veræ fidei munera? Aurum regi, thus Deo, myrrha defuncto. Aliud enim regis insigne, aliud diuinæ sacramentum potestatis, aliud honor est sepulturæ, quæ non corrumpat corpus mortui, sed reseruet. Nos quoque qui hæc audimus & legimus, de thesauris nostris talia fratres munera profe-
2. Cor. 4. ramus. *Habemus enim thesaurum in vasis fictilibus.* Si igitur in teipso quod es non ex te debes æstimare, sed ex CHRISTO, quanto magis in CHRISTO non tua debes æstimare, sed CHRISTI? Ergo Magi de thesauris suis offerunt munera: vultis scire quam bonum meritum habebant? Stella ab his videtur: & vbi Herodes est, non videtur: vbi CHRISTVS est, rursus videtur: & viam de-
C monstrat. Ergo stella hæc via est, & via CHRISTVS:
Ioan 14. quia secundum incarnationis mysterium, CHRISTVS
Num. 24. est stella. *Oritur enim stella ex Iacob, & exurget homo ex*
Eccles. 50. *Israel.* Denique vbi CHRISTVS, & stella est. Ipse enim est stella splendida & matutina. Sua igitur ipse luce se signat. Accipe aliud documentum. Alia venerunt via Magi, alia redeunt. Qui enim CHRISTVM viderant, CHRISTVM intellexerant, meliores vtique quam venerant reuertuntur. Duæ quippe sunt viæ: vna quæ ducit ad interitum, alia quæ ducit ad regnum. Illa peccatorum est, quæ ducit ad Herodem: hæc Christus est, qua
Matth. 7. Ioan. 14. Psal. 119. reditur ad patriam. Hic enim temporalis est incolatus, sicut scriptum est. *Multum incola facta est anima mea.* Caueamus igitur Herodem mundanæ ad tempus præsulem potestatis, vt patriæ cælestis æternum consequamur habitaculum. Non electis tantum præmia ista proposita sunt,
Colos. 3. sed etiam omnibus, quoniam *omnia & in omnibus Christus.* Vides etiam quia non otiose, vel de Chaldæis, qui peritio-
Gen 15. res in numeris habentur, Abraham Deo credidit; vel Magi, qui licet magicis artibus conciliandæ sibi diuinitati stu-
D dium impendunt, ortum in terris Domini crediderunt: sed vt ex aduersariis gentibus sanctæ religionis testimonium sumeretur, & diuini timoris exemplum. Sed tamen qui sunt isti Magi, nisi qui (vt historia quædam docet) à Ba-
Num. 24. laam genus ducunt, à quo prophetatum est: *Orietur stella ex Iacob?* Isti ergo sunt non minus fidei quam successionis hæredes. Ille stellam vidit in spiritu, isti viderunt oculis, & crediderunt. Viderunt nouam stellam quæ non erat visa à creatura mundi. Viderunt nouam creaturam, & non solum in terra, sed etiam in cœlo gratiam noui hominis requirebant, secundum quod Moyses prophetice posuit,
Ibid. *quia orietur stella ex Iacob, & exurget homo ex Israel.* Et cognouerunt hanc esse stellam, quæ hominem Deumque signabat, & adorauerunt paruulum. Vtique non adorassent, si paruulum tantummodo credidissent. Magus ergo intelligit suas cessare artes, tu non intelligis tua dona venisse? Ille fatetur alienum, tu non agnoscis proprium? Ille contra E
se credit, tu pro te non putas esse credendum? Natum er- Ioan. 1. Matth. 2.
go Magi nuntiant regem: perturbatur Herodes, congregat scribas & principes sacerdotum, & interrogat vbi Christus oriatur. Magi tantummodo regem nuntiant, Herodes Christum requirit. Ipsum igitur regem de quo interrogat, confitetur. Deinde cum vbi nasci haberet inquiritur, vtique prænuntiatus ostenditur. Neque enim quæri poterat, qui non erat nuntiatus. O amantes Iudæi, venisse non creditis quem videtis? venisse non creditis quem dicitis esse venturum? *Nuntiate,* inquit, *mihi, vt ve-* Ibidem.
niam & adorem puerum. Insidiatur quidem Herodes, sed Deum non negat quem memorat adorandum. Deinde infantes occidi iubet. Cui alij nisi Deo talis victima debebatur? Expers licet sensus infantia, Deum tamen pro quo interimitur, confitetur. Hæc de Matthæo pauca libauimus, vt clareret infantię tempora à diuinitatis operibus minime vacauisse.

Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & custodientes vigilias noctis supra gregem suum.

F

Quod si ætas carnis ignara operis fuit, profecto Deus erat qui diuinitatis operibus exercebat carnis ætatem: Qui etiam pastores faciebat in illa regione vigilare, custodientes vigilias noctis supra gregem suum. Videte Ecclesiæ surgentis exordium. Christus nascitur, & pastores vigilare cœperunt, qui gentium greges pecudum modo ante viuentes, in caulam Domini congregarent, ne quos spiritualium bestiarum per offusas noctium tenebras paterentur incursus. Et bene pastores vigilant, quos bonus pastor informat. Grex igitur populus, nox sæculum, pastores sunt sacerdotes. Aut fortasse etiam ille sit pastor cui dicitur, *Esto vigilans, & confirma*: quia non solum episcopos Apoc. 3.
ad tuendum gregem Dominus ordinauit, sed etiam ange- Heb. 1.
los destinauit.

Et ecce angelus Domini stetit ante illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere: ecce enim euangelizo G
vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum: Inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio.

Videte quemadmodum cura diuina fidem adstruat. Luc. 1. sup.
Angelus Mariam, angelus Ioseph, angelus pastores edo- Matth. 1.
cet. Non satis est semel missum; *duobus* enim *& tribus testi-* Deut. 19.
bus stat omne verbum. Matth. 18.

Et facta est cum angelo multitudo exercitus cælestis laudantium Deum, & dicentium, Gloria in altissimis Deo: & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

Bene angelorum nominatur exercitus, qui ducem cœ- Iof. 5.
lestis militiæ sequebantur. Cui igitur laudem angeli, nisi H
Domino suo dicerent? iuxta quod scriptum est, *Laudate* Psal. 148.
Dominum de cælis, laudate eum in excelsis: Laudate eum omnes angeli eius. Impleta igitur prophetia est, *Laudatur de cælis Do-*
minus, & videtur in terris. De quo S. Marcus ait, Quia *cum* Mar. 1.
bestiis erat, & angeli ministrabant ei: vt in altero misericordiæ insigne, in altero diuinæ iudicium potestatis agnoscas. Tuum est quod bestias patitur, suum quod ab angelis prædicatur.

Et factum est vt discesserunt ab eis angeli in cælum, pastores loquebantur adinuicem: Transeamus vsque Bethlehem, & videamus hoc verbum quod factum est, sicut dominus ostendit nobis. Et venerunt festinantes: & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes

autem

A

autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierunt, mirati sunt de his quæ dicebantur à pastoribus ad ipsos.

Et venerunt festinantes, &c. Vides festinare pastores. Nemo enim cum desidia Christum requirit. Vides pastores angelo credidisse: & tu patri, filio, spiritui sancto, angelis, prophetis & Apostolis credere non vis? Vide quam significanter scriptura singulorum libret momenta verborum. Festinant, inquit, verbum videre. Etenim cum caro Domini videtur, verbum videtur, quod est filius. Non mediocre fidei tibi hoc videatur exemplum, quod vilis sit persona pastorum. Certe quo vilior ad prudentiam, eo pretiosior ad fidem. Non gymnasia choris referta sapientum, sed plebem Dominus simplicem requisiuit, quæ phalerare audita & fucare nesciret. Simplicitas enim quæritur, non ambitio desideratur. Nec contemnenda putes quasi vilia verba pastorum. A pastoribus enim Maria fidem colligit. A pastoribus populus ad Dei reuerentiam congregatur: *Mirati etiam sunt omnes qui audierunt, de iis, quæ dicebantur à pastoribus ad ipsos.* (1 Cor. 1.)

B

Maria autem conseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores, glorificantes & laudantes Deum in omnibus quæ audierant & viderant, sicut dictum est ad illos.

Discamus sanctæ virginis in omnibus castitatem, quæ non minus ore pudica quam corpore, argumenta fidei conferebat in corde. Si Maria à pastoribus discit, cur tu declinas discere à sacerdotibus? Si Maria ante præcepta apostolica tacet, cur tu post apostolica præcepta magis cupis docere quam discere? Disce vitium esse personæ, non sexus: sexus enim sanctus. Denique Maria præceptum non accepit, exemplum edidit. (1. Cor. 14.)

Et postquam consummati sunt dies octo vt circumcideretur puer, vocatum est nomen eius Iesus: quod vocatum est ab angelo priusquam in vtero conciperetur.

C

Circunciditur itaque puer. Quis est iste puer, nisi ille de quo dictum est, *Puer natus est nobis, filius datus est nobis?* *Factus est* enim *sub lege, vt eos qui sub lege essent lucrifaceret.* (Esa. 9. Gal. 4.)

Et postquam impleti sunt dies purgationis Mariæ secundum legem Moysi: tulerunt Iesum in Hierusalem, vt sisterent eum Domino (sicut scriptum est in lege Domini. Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur:) & vt darent hostiam secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. (Leu. 12.)

Vt sisterent eum Domino, &c. Quid sit autem in Hierusalem sisti Domino, dicerem, nisi in Esaiæ commentis ante dixissem. Circuncisus enim vitiis, dominico dignus iudicatur obtutu, *quia oculi Domini super iustos.* Vides omnem legis veteris seriem fuisse typum futuri. Nam & circuncisio purgationem significat delictorum. Sed quoniam prona quadam cupiditate peccandi humanæ carnis & mentis fragilitas inextricabilibus vitiis implicatur, eo per octauum circuncisionis diem culpæ totius futura purgatio resurrectionis præfigurabatur ætate. Hoc est enim illud, *Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur.* Verbis enim legis promittebatur virginis partus. Et vere sanctus quia immaculatus. Denique ipsum esse qui lege signetur, in eundem modum ab angelo repetita verba declarant: *Quod nascetur,* inquit, *sanctum, vocabitur filius Dei.* Non enim virilis coitus vuluæ virginalis secreta reserauit, sed immaculatum semen inuiolabili vtero Spiritus sanctus infudit. Solus enim per omnia ex natis de fœmina sanctus Dominus IESVS, qui terrenæ contagia corruptelæ immaculati partus nouitate non senserit, (Esa. 6. D Psal. 33. 1 Cor. 10. Exod. 13. num. 8. Luc. 1. S. Aug. lib. 2. de pec. ca. orig. ca. 40. & li. 2. cont. Iul. Pelag. ca. 2.)

& cœlesti maiestate depulerit. Nam si litteram sequamur, quomodo sanctus omnis masculus, cum multos sceleratissimos fuisse non lateat? Nunquid sanctus Achab? Nunquid sancti pseudoprophetæ, quos ad Eliæ preces vltor cœlestis iniuriæ ignis absumpsit? Sed ille sanctus, quem in figura futuri mysterij pia legis diuinæ præscripta signabant, eo quod solus sanctæ Ecclesiæ virginis ad generandos populos Dei immaculatæ fœcunditatis aperiret genitale secretum. Hic ergo solus aperuit sibi vuluam. Nec mirum, hic enim dixerat ad prophetam, *Priusquam te formarem in vtero, noui te, & in vulua matris sanctificaui te.* Qui ergo vuluam sanctificauit alienam, vt nasceretur propheta, hic est qui aperuit matris suæ vuluam, vt immaculatus exiret. (E 3. Reg. 18. Hier. 1.)

Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Symeon, & homo iste iustus & timoratus: expectans consolationem Israel, & spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat à spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Et venit in spiritu in templum.

F

Non solum ab angelis & prophetis, & à pastoribus, sed etiam à senioribus & iustis generatio Domini accipit testimonium. Omnis ætas, & vterque sexus, euentorumque miracula fidem adstruunt. Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elizabeth prophetat, Magus adorat, vtero clausus exultat, vidua confitetur, iustus expectat. Et bene iustus, qui non suam, sed populi gratiam requirebat: cupiens ipse corporeæ vinculis fragilitatis exolui, sed expectans videre promissum: sciebat enim quia beati oculi qui eum viderent. (Luc. 1. sup. Matth. 2. Philip. 1. Luc. 10.)

Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo: & ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit, Nunc dimitte seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace: Quia viderunt oculi mei salutare tuum, Quod parasti ante faciem omnium populorum: Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel. Et erant pater & mater eius mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Symeon, & dixit ad Mariam matrem eius, Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel. (G)

Nunc (inquit) *dimitte seruum tuum Domine.* Vide iustum velut corporeæ carcere molis inclusum velle dissolui, vt incipiat esse cum Christo. Dissolui enim & cum CHRISTO esse, multo melius est. Sed qui vult dimitti, veniat in templum, veniat in Hierusalem, expectet Christum Domini, accipiat in manibus verbum Dei, complectatur operibus velut quibusdam suæ fidei brachiis. Tunc dimittetur vt non videat mortem, quia viderit vitam. Vides vberem in omnes gratiam Domini generatione diffusam, & prophetiam incredulis negatam esse, non iustis. Ecce & Symeon prophetat, *in ruinam & resurrectionem plurimorum* venisse Dominum Iesum Christum, vt iustorum iniquorumque merita discernat, & pro nostrorum qualitate factorum, iudex verus & iustus aut supplicia decernat, aut præmia. (Phil. 1. H Act. 10.)

Et in signum cui contradicetur, & tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur multorum cordium cogitationes. Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel, de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua erat vsque ad annos octoginta quatuor: quæ non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Et hæc, ipsa hora superueniens, confitebatur Domino, & loquebatur de

A

illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel. Et vt perfecerunt omnia secundum legem Domini, reuersi sunt in Galilaam, in ciuitatem suam Nazareth.

Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, &c. Nec littera nec historia docet ex hac vita Mariam corporalis necis passione migrasse. Non enim anima, sed corpus materiali gladio transuerberatur. Et ideo prudentiam Mariæ haud ignaram mysterij cœlestis ostendit. *Viuum enim verbum Dei & validum, & acutum omni gladio acutissimo, penetrans vsque ad diuisionem animæ & spiritus, artuum quoque & medullarum, cogitationes cordis & secreta scrutatur animorum*, quia *nuda & aperta sunt omnia Dei filio*, quem conscientiæ secreta non fallunt. Prophetauit itaque Symeon, prophetauerat virgo, prophetauerat copulata coniugio, prophetare debuit etiam vidua, ne qua aut professio deesset, aut sexus. Et ideo Anna & stipendiis viduitatis, & moribus talis inducitur vt digna plane fuisse credatur quę redemptorem omnium venisse nuntiaret. Cuius merita cum alibi descripserimus, cum viduas hortaremur, hoc loco quoniam ad alia properamus, non putamus iteranda. Non otiose tamē annos octogintaquatuor viduitatis eius expressit, quia & septem dodecades, & duæ quadragesimæ, sacrum videntur numerum designare.

Heb. 4.

B

Lib. de viduis c. 1.

Puer autem crescebat, & confortabatur plenus sapientia: & gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem, in die solemni paschæ. Et cum facti essent illi anni duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi: consummatisque diebus cum redirent, remansit puer Iesus in Hierusalem, & non cognouerunt parentes eius. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & notos: & non inuenientes, regressi sunt in Hierusalem, requirentes eum. Et factum est, post triduum inuenerunt eum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super prudentia & responsis eius. Et videntes admirati sunt.

C

Et cum facti essent illi anni duodecim, &c. A duodecimo anno, vt legimus, dominicæ sumitur disputationis exordium. Hic enim prædicandæ fidei euangelizantium numerus debebatur. Nec otiose immemor suorum secundum carnem parentum, qui secundum carnem vtique sapientia Dei implebatur & gratia, post triduum reperitur in templo: vt esset iudicio, quia post triduum triumphalis illius passionis, in sede cœlesti & honore diuino fidei nostræ se suscitatus offerret, qui mortuus credebatur.

Matth. 10.

Matt. 28. & Luc 24.

Et dixit mater eius ad illum, Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos, Quid est quod me quærebatis? nesciebatis quia in propria patris mei oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos.

D

Duæ sunt in CHRISTO generationes: vna est paterna, materna altera. Paterna illa diuinior, materna vero quæ in nostrum laborem vsumque descendit. Et ideo quæ supra naturam, supra ætatem, supra consuetudinem fiunt, non humanis assignanda virtutibus, sed diuinis referenda sunt potestatibus. Alibi eum ad ministerium mater impellit, hic mater arguitur, quia adhuc quæ humana sunt exigat. Sed cum hic duodecim describatur annorum, illic discipulos habere dicatur; vides matrem didicisse à filio ne exigeret à validiore ministerium, quæ stupebat in minore miraculum.

Ioan. 2.

E

Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo. Et IESVS proficiebat sapientia & ætate & gratia apud Deum & homines.

Quid enim magister virtutis, nisi officium pietatis impleret? & miramur si patri defert qui subditur matri? Non vtique infirmitatis, sed pietatis ista subiectio est: attollat licet sæuis emissus latebris coluber perfidiæ caput, & serpentinis euomat venena pectoribus. Cum dicit se filius missum, maiorem hæreticus appellet patrem, vt imperfectum filium dicat, qui potest habere maiorem, vt alienis auxiliis asserat eum qui mittitur indigere, nunquid & humano egebat auxilio, vt materno seruiret imperio? Deferebat homini, deferebat ancillæ, (ipsa enim dicit, *Ecce ancilla Domini.*) deferebat simulato patri: & miraris si Deo detulit? An homini deferre pietas est, Deo deferre infirmitas est? Vel ex humanis diuina perpende, & quid honoris patri debeatur, agnosce. *Pater honorificat filium*, non vis vt filius honorificet patrem? Pater voce cœlesti in filio se complacere profitetur, non vis vt filius humanæ carnis indutus amictu, cum humana voce humano loquitur affectu, patrem dicat esse maiorem? *Nam si magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis*; vtique magnitudo quæ finem non habet, nec augmentum habet. Sed cur non accipiam religiosis auribus filium patri in susceptione corporis obedientem, cum religiose accipiam patrem filio deferentem? Disce potius tuæ vtilitatis præcepta, & exempla pietatis agnosce. Disce quid parentibus tuis debeas, cum legis à patre filium non voluntate, non opere, non tempore discrepare. Etsi personis duo, potestate vnum sunt. Et vtique nullum pater ille cœlestis laborem generationis expertus est: Tu matri debes pudoris iniuriam, virginitatis dispendium, partus periculum, matri longa fastidia, matri longa discrimina, cui miseræ in ipsis votorum fructibus maius periculum est: & cum ediderit quod optauit, partu absoluitur, non timore. Quid anxios patres loquar pro filiorum profectu, & multiplicatos alienis vsibus census, iactaque semina posterorum ætatibus profutura? Nonne pro his obsequia saltem oportet rependi? Cur impio patris vita prolixior, & communitas patrimonij videtur angustior, cum Christus non refugiat cohæredes?

Ioan. 8. Ioan. 14.

Luc. 1.

F

Ioan. 8. Luc. 3. Ioan. 14.

Psal. 144.

Ioan. 10.

G

Tob. 4.

Rom. 8.

ANno quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituræa & Traconitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha: sub principibus sacerdotum Anna & Caipha: factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto.

Cap. 3.

Congregaturus Ecclesiam Dei filius, ante operatur in seruulo. Et ideo bene posuit sanctus Lucas factum esse verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto: vt Ecclesia non ab homine cœperit, sed à verbo. Ipsa enim est desertum, quia plures filij desertæ magis quam eius quę habet virum. Denique ipsi dicitur, *Lætare sterilis: & Exulta desertum*; quia nullus adhuc conuenæ plebis operibus colebatur; neque vllum adhuc arbores illæ quæ fructum ferre non poterant, meritorum suorum verticem proferebant. Nondum venerat qui diceret, *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei.* Nondum vitis illa cælestes fructus palmitibus suis verborum quodam suorum traduce ministrabat. Factum est ergo verbum, vt quæ erat ante deserta, fructum nobis terra germinaret. Factum est verbum, vox secuta est. Verbum enim prius intus operatur, sequitur vocis officium. Vnde & Dauid dicit, *Credidi, propter quod locutus sum.* Prius credidit, vt loqui posset.

H

Esa. 54. Esa. 51.

Psal. 51. Ioan. 15.

Psal. 115.

A Factum est autem verbum, vt sanctus Baptista Ioannes
pœnitentiam prædicaret. Et ideo plerique S. Ioanni ty-
Rom. 3. pum legis imponunt, eo quod lex peccatum denuntia-
re potuit, donare non potuit. Lex enim vnumquemque
qui viam gentium sequebatur, reuocat ab errore, restrin-
git à crimine, pœnitentiam suadet, vt gratiam consequa-
Luc. 16. tur. *Lex autem & propheta vsque ad Ioannem.* Ioannes vero
prænuntius Christi. Itaque lex Ecclesiæ prænuntia, & gra-
tiæ præuia est. Bene igitur sanctus Lucas compendio vsus
est, vt Ioannem declararet prophetam, dicens factum esse
supra eum verbum Domini, alia non adderet. Nullus e-
Matth. 3. nim eget iudicio sui, qui verbo Domini abundat. Vnum
Marc. 1. itaque dixit, & omnia declarauit. At vero S. Matthæus &
Marcus vestitu, & cinctu, & cibo prophetã declarare vo-
luerunt, eo quod vestitum de pilis camelorum habuit, &
zonam pelliceam super lumbos suos, locustas autem &
mel siluestre edebat. Prænuntius enim Christi non patie-
batur immundarum perire exuuias bestiarum, ipso vesti-
tus indicio designatus Christum esse venturum, qui bel-
uinis induuiis, quæ contextæ sunt nostrorum deformita-
B te meritorum, gentilitatis immundæ peccata suscipiens,
in illo trophæo crucis velut amictu quodam se nostræ car-
nis exueret. Quid autem sibi vult cinctus zonæ pelliceæ,
nisi quod caro ista quæ mentem prius grauare consueue-
rat, ea post aduentum Domini non impedimento cœpit
Matth. 3. esse, sed cingulo? Eo quod & iuxta Dauid, in salicibus or-
Psal. 136. gana nostra suspendimus: & iuxta Apostolum, confiden-
Philip. 3. tiam non habemus in carne: & confidentiam habemus in
2. Cor. 12. carne: non habemus in voluptatibus, habemus in passio-
nibus, quo spiritu feruens vigeat affectus, & ad omne ac-
cingamur obsequium cœlestium præceptorum, deuotio-
ne mentis intenti, atque apparatu corporis expediti. Ci-
bus quoque prophetici index officij, nuntiusque mysterij
est. Quid enim tam otiosum ad hominis officium, quam
locustas quęrere? & quid tam plenum ad vatis mysterium?
Nam quo magis ad fructum inutiles, ad vsum laboris in-
ertes, ad tactum fugaces, vagæ saltu, ore stridulæ sunt lo-
custæ; eo conuenientius his populi figura gentilis aptatur
C qui nullo vsu laboris, nullo operis fructu, sine grauitate,
sine voce sonum querelæ ederet, verbum vitæ ignoraret.
Hic igitur populus cibus est prophetarum. Nam quo nu-
merosior populus congregatur, eo vberior prophetici o-
ris vsus augetur. Ecclesiæ quoque gratia præfiguratur in
melle siluestri, non intra aluearium legis plebis Iudaicæ
fœtu reperta, sed in campis & foliis siluæ gentilium erro-
Psal. 131. re diffusa, iuxta quod scriptum est, *Inuenimus eam in campis
siluæ.* Et hic quidem mel siluestre edebat, annuntians po-
Psal. 80. pulos de petra melle saturandos, sicut scriptum est, *Et de
3 Reg. 17. petra melle saturauit eos.* Sic etiam Eliam corui cibo aduen-
titio inter deserta pauerunt, vt indicio foret, populos na-
tionum retro squalentes colore meritorum, qui ante ci-
bum fœtidis in cadaueribus requirebant, nunc de se ad-
uentitiam prophetis alimoniam præbituros. Cibus enim
prophetarum, diuinæ voluntatis effectus est, sicut ipse
Ioan. 4. Dominus declarauit, dicens, *Meus cibus est vt faciam volunta-
tem eius qui me misit.*

*Et venit in omnem regionem Iordanis, prædicans
baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum:*
D *sicut scriptum est in libro Sermonum Esaiæ prophetæ:*
Esa. 40. *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas
facite semitas eius. Omnis vallis implebitur: & omnis
mõs & collis humiliabitur. Et erunt praua in directa,
& aspera in vias planas: & videbit omnis caro salu-
tare Dei.*

Ioan. 1. *Vox clamantis in deserto.* Bene vox dicitur Ioannes, Verbi
Ibidem. prænuntius. Nam interrogatus ipse, *Quid dicis de teipso?* ait,
Ego vox clamantis in deserto. Et ideo ait, *Qui post me venit, ante
me factus est*: quia vox præcedit inferior, verbum sequi-
tur, quod præcellit. Ideo & à Ioanne baptizari voluit,
Luc. 1. quia in hominibus verbum consecratur voce doctoris.
Ideo fortasse & Zacharias vocem recepit, qui vocem lo-
cutus est.

Dicebat ergo ad turbas quæ exibant, vt baptiza- E
*rentur ab ipso: Generatio viperarum, quis ostendit vo-
bis fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos
pœnitentiæ. Et ne cœperitis dicere in vobis ipsis, Pater
noster Abraham est.*

Argui quidem videtur malitia Iudæorum; eo quod va-
rii, noxiæ mentis veneno, serpentinos lapsus, & terrena
cubilia, non diuinæ aliquod mysterium cognitionis ope-
rentur: sed tamen cum dicitur, *Quis ostendit vobis fugere à ven-
tura ira?* ostenditur his Dei miseratione infusa prudentia,
vt gerant suorum pœnitentiam delictorum, futuri terro-
rem iudicij prouida deuotione metuentes. Ad generatio-
nem ergo, non successionem referenda est comparatio vi-
peratum. Aut fortasse iuxta quod scriptum est, *Estote pru-* Matth. 10.
dentes sicut serpentes: ostenduntur habere prudentiam natu-
ralem, qui profutura videant, & sponte deposcant, sed ad-
huc noxia non relinquant. Et ideo admonentur claritatẽ
sibi magis operis quam nobilitatem generis vindicare,
quod nulla in successione prærogatiua sit, nisi fidei adsti-
puletur hæreditas, quam Dei nutu ad populos gentilium F
transferendam, sermone prophetico reuelauit, dicens.

*Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus
istis suscitare filios Abrahæ.*

Nam licet Deus possit diuersas conuertere & commu- Dan. 4.
tare naturas, tamen quia mihi plus mysterium quam mi-
raculum prodest, in prænuntio Christi nihil magis quam
ædificationem Ecclesiæ debeo surgentis agnoscere, quæ
non rupeis saxis, sed viuis lapidibus extructa, in habitacu-
lum Dei & fastigium templi conuersione nostrorum sur-
rexit animorum. Etenim parabat Deus mentium nostra- 1. Pet. 2.
rum dura mollire, & de lapidibus offensionis excitare cul-
tores religionis. Quid enim aliud quam lapides habeban- Psal. 113.
tur, qui lapidibus seruiebant, similes vtique iis qui facerẽt 1. Pet. 2.
eos? Prophetatur igitur saxosis gentilium fides infunden-
da pectoribus, & futuros per fidem Abrahæ filios oracula
pollicentur, quibus per duritiam mentis saxeus quidem G
insensibilis irrationabilisque naturę vsus inoleuerat. Nam
si lapidibus viuis formatos viros fidei robore sententia a-
postolica comparauit, iuxta quod scriptum est. *Et vos tan-
quam lapides viui ædificamini domos spiritales, in sacerdotium san-
ctum, offerentes hostias spiritales*: multo aptius hic vidẽtur vo-
ce prophetica lapidibus homines comparari, qui ita hu-
manæ sensum mentis amiserant, vt dum lapidibus pu-
tant diuinitatis alicuius inesse rationem, ipsi in natu-
ram lapidum, non vsu corporis, sed mentis habitu verte-
rentur. Denique ex Abrahæ secundum carnem successio- Psal. 113.
ne manantes, & principes Sodomorum appellantur, & Esa. 1.
parietes dealbati: ita sibi prærogatiuam generis morum Matth. 23.
magis similitudo vindicat, quam ordo maiorum. Quinet- Act. 23.
iam vt scias qui lapidibus comparati sunt homines, arbo-
ribus quoque homines comparauit subiiciens Propheta.

*Quia iam securis ad radices arborum posita est. O-
mnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excide-
tur, & in ignem mittetur.*

Exempli autem ideo facta mutatio est, vt illo compara- H
tionis processu quidam intelligatur hominis clementior
iam profectus. Nam illi ante deformes ad vsum, nudi ad
ornatum, steriles ad fructum, irrationabiles ad profectũ,
iam in arborum speciem figurantur, quæ rationabili quo-
dam naturæ munere decoræ ad vsum, ad aspectum venu-
stæ, ad fructum opimæ, surgunt cacuminibus, funduntur
brachiis, replentur fructibus, frondibus vestiuntur. Atq;
vtinam nos fœcundarum vsum arborum possimus imita-
ri, meritisque crescentibus longæuæ humilitatis radice
fundati, sublimes ab humo, decori ad speciem, adultos
fructuolorum operum vertices erigamus, ne euangelici
securis agricolæ trunci radicem syluestris excidat. *Væ enim* Matth. 3.
mihi est, si non euangelizauero. Sed vox ista Apostolica est: Væ 1. Cor. 9.

A Psal. 118. Psal. 14. Matth. 3. mihi est, si non peccata defleuero: Væ mihi est, si non media nocte surrexero ad confitendum tibi: Væ mihi est, si dolum proximo meo fecero: Væ si locutus non fuero veritatem. Ad radicem securis est posita, faciat fructum qui potest gratiæ, qui debet pœnitentiæ. Adest Dominus qui fructum requirat, fœcundos viuificet, steriles reprehendat. Luc. 13. Anni tres sunt ex quo venit, & fructum in Iudæis inuenire non potuit: vtinam inueniat in nobis. Iussurus est succidi infructuosos, ne terram occupent. Sed qui adhuc non habet fructum, conetur vt afferat in futurum. Bonus ille cultor agri interueniet pro nobis infœcundis, pro nobis infructuosis, vt detur spatium, patientiæ deferatur, si forte & nos aliquem fructum ferre Deo possimus.

Et interrogabant eum turbæ, dicentes, Quid ergo faciemus? Respondens autem dicebat illis, Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet escas similiter faciat. Venerunt autem & publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum, Magister, quid faciemus? B *At ille dixit ad eos, Nihil amplius quam constitutum est vobis, faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes, Quid faciemus & nos? Et ait illis, Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis: & contenti estote stipendiis vestris.*

Dist. 86. c. de singulis. Singulis quoque generibus hominum conueniens tribuit S. Ioannes Baptista responsum: vnum omnibus, ita, Publicanis, ne vltra præscriptum exigant: militibus, ne calumniam faciant, ne prædam requirant. Docens idcirco stipendia constituta militiæ, ne dum sumptus quæritur, prædo grassetur. Sed hæc & alia officiorum præcepta, propria singulorum, misericordia communis est vsus, ideo cõmune præceptũ, omnib. officiis, omnib. ætatib. necessaria, & ab omnibus deferenda. Non publicanus, non miles excipitur, non agricola vel vrbanus, diues & pauper, omnes in commune admonentur vt conferant non habenti. Misericordia enim plenitudo virtutum est. Et C ideo omnibus est proposita perfectæ forma virtutis, ne Coloss. 3. 2. Cor. 8. vestimentis alimentisque suis parcant. Misericordiæ tamen ipsius pro possibilitate conditionis humanæ mensura seruatur, vt non sibi vnusquisq; totum eripiat, sed quod habet, cum paupere partiatur.

Aestimante autem populo & cogitante in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset CHRISTVS: *respondit, dicens omnibus, Ego quidem vos aqua baptizo.*

Videbat ergo Ioannes cordis occulta. Sed consideremus cuius hæc gratia. Quemadmodum autem prophetis palam fiant cordis occulta, Paulus ostendit, dicens, 1. Cor. 14. Dan. 2. *Occulta quoque cordis eius manifesta fiunt, & procidens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus est in vobis.* Dei ergo munus est, qui reuelat, non virtus hominis, qui diuino magis adiuuantur beneficio, quam naturali cernat officio. Quo autem proficit ista cogitatio Iudæorum, nisi vt secundum scripturas venisse Christus probetur? Erat enim qui expectabatur: & ipse vtique qui expectabatur, non is D qui non expectabatur, aduenit. Quid autem ineptius quam quod is qui in alio æstimatur, in seipso esse non creditur? Quem per mulierem venturum putabant, per virginem venisse non credunt. Quæ Deo secundum carnem dignior generatio, quam vt immaculatus Dei filius, immaculatæ generationis seruaret etiam in suscipiendo corpore puritatem? Et vtique diuini aduentus signum in virginis partu, non in mulieris constitutum est. *Ego* (inquit) *vos aqua baptizo.* Cito probauit non esse se Christum, Esa. 7. qui visibili operetur officio. Nam cum ex duabus naturis homo, id est, ex anima subsistat & corpore: visibile per visibile, inuisibile per inuisibile mysterium consecratur. Aqua enim corpus abluitur, spiritu animæ delicta mundantur. 1. Pet. 3. Aliud agimus, aliud inuocamus: licet etiam in ipso fonte sanctificatio diuinitatis aspiret. Non enim aqua omnis ablutio est, sed hæc inter se diuisa esse non possunt: B 1. Pet. 3. & ideo aliud fuit baptisma pœnitentiæ, aliud gratiæ est. Istud ex vtroque, illud ex vno. Nam cum communia delicta sint mentis & corporis, purificatio quoque debuit esse communis. Et bene S. Ioannes se intellexisse significans quid in cordib. cogitarẽt, & quasi nõ intellexerit, declinãs maiestatis inuidiam, non verbo, sed opere declarauit, non esse se Christum. Opus enim hominis est, agere pœnitentiam delictorum: Dei munus est, gratiam implere mysterij.

Venit [autem] fortior me, cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum.

Non comparationem fecit, vt ipso se tantum fortiorem dixerit Christum: (neque enim inter Dei filium hominem vlla poterat esse collatio) sed quia multi fortes. Iob 25. (nam & diabolus fortis. *Nemo enim potest vasa fortis diripere, nisi prius alligauerit fortem.*) Matth. 12. Multi ergo fortes, fortior nemo Matth. 3. nisi Christus. Denique eousque non fecit comparationem, F vt addiderit, *Cuius non sum dignus calceamenta portare:* Ephes. 6. Euangelicæ prædicationis ostendens in Apostolos gratiam esse collatam, qui sunt calceati in Euangelium. Videtur tamen ideo hoc dicere, quod plerumque Ioannes personam accepit populi Iudæorum. Vnde ad hoc referunt Ioan. 3. quod ait, *illum oportet crescere, me autem minorari:* quod oporteret minorem fieri populum Iudæorum, crescere populum Christianum. Exod. 3. Denique & Moyses accepit personam populi, sed ille calceamentum non dominicum portabat, Luc. 10. sed pedum suorum. Et isti calceati sunt calceamento fortasse non suorum pedum: ille autem soluere calceamentum pedum iubetur suorum, vt animi eius gressus & mẽtis corporei nexus vinculis absolutus, iter spiritale gradiatur. Apostoli autem calceamentum deposuerunt corporale, quando missi sunt sine calceamento, sine virga, sine pera, sine zona: sed non statim Dei calceamenta portarunt. Fortasse post resurrectionem Domini portare cœperunt: ante enim ne cui gesta eius dicerent, monebãtur. Luc. 8. Denique postea his dicitur, *Ite in orbem vniuersum, & prædicate Euangelium:* G Marc. 16. In Luc. c. 10. vt Euangelicæ prædicationis vestigium proferentes, toto dominicorum seriem circumferrent orbe gestorum. Est igitur calceamentum nuptiale, euangelica prædicatio. Sed de hoc oportunius aliquid in aliis explicabimus.

Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni, habens ventilabrum in manu sua, & purgabit aream suam: & congregabit triticum in horreum suum: paleas autem igni comburet inextinguibili. Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo. Herodes autem tetrarcha cum corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris sui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes, adiecit & hoc super omnia, & inclusit Ioannem in carcere.

Ventilabri indicio discriminandorum Dominus declaratur ius habere meritorum, eo quod dum frumenta in area ventilantur, plena à vacuis, ab inanibus fructuosa, veluti quodam auræ spirantis examine, separantur. Per H hanc igitur comparationem ostenditur, quod Dominus iudicij die solidæ merita fructusque virtutis ab inanis iactantiæ exiliumque factorum infructuosa leuitate discernat, perfectioris meriti viros locaturus in mansione cœlesti. Ille autem perfectioris fructus erit, qui meruerit eius esse conformis, qui sicut granum tritici cecidit, vt plurimos fructus afferret in nobis, inuisus paleis, inanibus meritis non amicus. Ioan. 12. Et ideo ante eum ignis ardebit, non natura sui noxius, vtpote qui mala improbitatis exurat, & Ps. 96. splendorem probitatis accumulet.

Factum est autem, cum baptizatus esset omnis populus, & Iesu baptizato & orante, apertum est cælum.

[A] [1 Cor.5.] Baptizatus est ergo Dominus, non mundari volens, sed mūdare aquas, vt ablutæ per carnem Christi, quæ peccatum non cognouit, baptismatis ius haberent. Et ideo qui ad Christi lauacrum venerit, peccata deponit. Pulchre autem in iis quæ à cæteris dicta sunt, sanctus Lucas Euangelista compendium sumpsit & intelligendum magis quod à Ioanne Dominus baptizatus est, quam expressum reliquit. Quæ autem dominici causa baptismatis, Dominus ipse declarat, dicens, *Sine modo: Sic enim decet nos implere omnem iustitiam.* [Matth.3. Hebr.1.] Cum igitur tanta ad ædificationem Ecclesiæ suæ diuino Deus fauore concesserit, vt post patriarchas, prophetas, angelos, vnigenitus descenderet Dei filius, & ad lauacrum veniret, nonne vere atque diuine de Ecclesia cognouimus dictum, *Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam?* [Psalm.126.] Nec mirum si homo ædificare non potest, qui non potest custodire. [Ibidem.] *Nisi Dominus custodierit ciuitatem, in vanum vigilauerunt qui custodiunt eam.* Hæc de quodam Psalmo. Audeo tamen etiam ego dicere, quod homo viam non possit adoriri, nisi Dominum habeat præuiantem. [B] Vnde scriptum est, *Post Dominum Deum tuum ambulabit.* &, *A Domino diriguntur viæ viri.* [Deut.13. Prou.20.] Denique ille perfectior, qui intelligeret se sine Domino ambulare non posse: *Vias* (inquit) *tuas edoce me.* [Psalm.24.] Et vt ad historiam veniamus, (non enim simplicem tantum rei gestæ seriem debemus haurire, sed etiam actus nostros ad æmulationem scriptorum referre,) ex Ægypto populus exiuit, nesciebat viam quæ ad terram duceret sanctam. [Exod 18. 1 Cor.10.] Misit Deus per noctem columnam ignis, vt per columnam populus viam disceret. Misit etiam per diem columnam nubis, vt neque ad sinistram, neque ad dexteram declinaret. Sed non es talis homo, vt merearis & tu ignis columnam: non habes Moysen, non accipis signum. [1.Cor.14. Psalm.33. S.August. tom.7 libr. de gratia Christi ca. 44.] Nunc enim post aduentum Domini fides exigitur, signa conduntur. Time Deum, & præsume de Domino. *Immittetur* enim *angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Vides vtique quia vbique Domini virtus studiis cooperatur humanis: vt nemo potest ædificare sine Domino, nemo custodire sine Domino, nemo quidquam incipere sine Domino. [1.Cor.10. Coloss.3.] Et ideo, iuxta Apostolum, *Siue manducatis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite, & in nomine Domini, nostri Iesu Christi.* [C] In duabus autem epistolis, alibi *in nomine Domini nostri Iesu Christi*, alibi *in gloriam Dei* facere te præcipit: vt scias eādem esse patris & filij gloriam, eandemque virtutum, nec in aliquo circa sui diuinitatem patrem & filium discrepare, qui circa præsidia nostra non discrepant. [Psalm.126.] Docuit igitur me Dauid quod nemo sine Domino ædificet domum, custodiat ciuitatem. [Gen.1.] Docuit me etiam Moyses quod nemo nisi Deus fecerit mundum. *In principio* enim *fecit Deus cœlum & terram.* Docuit etiam quod hominem Deus opere suo fecerit. [Gen.2.] Nec otiose posuit, *Finxit Deus hominem de limo terræ, & insufflauit in faciem eius flatum vitæ*: vt actum quendam Dei circa ædificationem hominis, vsu quodam corporalis operationis aduertas. Docuit etiam quia & mulierem fecit Deus. [Ibidem.] *Immisit* enim *Deus soporem in Adam, & obdormiuit, & sumpsit vnam costam de latere eius, & repleuit locum eius carne: & ædificauit Dominus Deus costam quam sumpsit ab Adam, in mulierem.* Non frustra (vt dixi) corporalibus quibusdam manibus circa Adam & Euam Moyses Deum inducit operantem. [D] Mundum Deus fieri iussit, & factus est, & vno verbo opus mundi scriptura indicat absolutum. [Psalm 148] Ad hominem venitur, & manus ipsas quodammodo studuit tibi propheta Dei laborantis ostendere. Plus nescio quid in his intelligere, quam lego, opera Dei elaborata me cogunt. [Iob 10. Gen.2.] Subuenit Apostolus æstuanti, & quod ego non intelligebam quid esset, *Os de ossibus meis, & caro de carne mea*: &, *Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro suo sumpta est*: diuino mihi spiritu reuelauit, dicens, *Sacramentum hoc magnum est.* [Ephes.5. Ibidem.] Quod sacramentum? *Quia duo erunt in carne vna*: &, *Quia relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ*: &, Quoniam membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Quis est iste vir propter quem mulier parētes relinquat? Relinquit parentes Ecclesia, quæ de gentilibus populis congregata est: [Psalm.44.] cui prophetice dicitur, *Obliuiscere populum tuum, & domum patris tui.* [E] Propter quem virum, nisi forte propter illum de quo dicit Ioannes, *Post me venit vir, qui ante me factus est?* [Ioan.1. Gen.2.] De cuius latere dormientis costam Deus sumpsit. Ipse enim est qui dormiuit, & quieuit, & resurrexit, quoniam Dominus suscepit eum. [Psalm.3.] Quæ est huius costa nisi vita? Quia tunc quando miles latus eius aperuit, continuo aqua & sanguis exiuit, qui effusus est pro sæculi vita. [Ioan.19.] Hæc sæculi vita, costa Christi est: hæc costa secundi est Adam, primus enim Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem. [Ioan 6.] Nouissimus Adam Christus est, costa Christi vita Ecclesiæ est. [1.Cor.15.] Nos ergo membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. [Ephes.5. Luca 8.] Et fortasse hæc est costa de qua dixit, *Sentio de me virtutem exisse.* Hæc est costa quæ de Christo exiuit, nec corpus eius imminuit. Non enim corporalis, sed spiritalis est costa. Spiritus autem non diuiditur ipse, sed *diuidit singulis prout vult.* [1 Cor.12. Gen.3.] Hæc est Eua mater omnium viuentiū. Si enim intelligas viuentem cum mortuis quæri, intelligis eos mortuos esse qui sine Christo sunt, quia participes vitæ non sunt. [Luc.24.] Hoc est enim Christi non esse participes, quia Christus est vita. [Ioan.14. Ephes.2.] Mater ergo viuentium Ecclesia est, *quam ædificauit Deus in ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis structura compaginata crescit in templum Dei.* [F] Veniat ergo Deus, ædificet mulierem, illam quidem adiutricem Adæ, hanc vero Christi. [Gen.2.] Non quia Christus adiumentum requirit, sed quia non quærimus & desideramus ad Christi gratiam per Ecclesiam peruenire. Et nunc ædificatur, & nunc formatur, & nunc mulier figuratur, & nunc creatur. Et ideo nouo verbo vsa est Scriptura, quia *superædificamur super fundamentum Apostolorum & prophetarum.* [Ephes.2. 1.Pet.2.] Et nūc domus spiritalis surgit in sacerdotium sanctum. Veni Domine Deus, ædifica mulierem istam, ædifica ciuitatem, veniat & puer tuus. Tibi enim credo dicenti, *Ipse ædificabit ciuitatem mihi.* [Esai 45.] Ecce mulier omnium mater, ecce domus spiritalis, ecce ciuitas quæ viuet in æternum, quia mori nescit. [Heb 12. Heb 11.] Ipsa enim est ciuitas Hierusalem, quæ nunc videtur in terris, sed rapietur supra Eliam. Elias enim vnus fuit. Transferetur super Enoch, cuius mors non inuenitur. Ille enim *raptus est, ne malitia mutaret cor eius.* [Sap.4. Ephes.5.] Hæc autem diligitur à Christo quasi sponsa gloriosa, sancta, immaculata, sine ruga. [G] Et quanto melius totum corpus assumetur, quam vnus assumptus est? Hæc enim est spes Ecclesiæ. Rapietur profecto, assumetur, trāsferetur ad cœlum. [4.Reg.2.] Ecce curru igneo raptus est Elias, rapietur & Ecclesia. Non mihi credis? crede vel Paulo, in quo Christus locutus est: [1.Cor.15. 1.Thess.4.] *Rapiemur* (inquit) *in nubibus obuiam Christo in aera, & ita semper cum Domino erimus.* Ad hanc igitur ædificandam mittuntur quidem plures, mittuntur patriarchæ, mittuntur prophetæ, mittitur Gabriel archangelus, innumeri angeli diriguntur, & multitudo cœlestis exercitus Deum laudat, quia ciuitatis huius ædificatio propinquat. [Luc.1.&2.] Mittuntur plures ad eam, sed Christus eam solus ædificat. Verum non est solus, quia pater præsens est. [Ioan.8.] Et si solus ædificat, gratiam tamen tantæ ædificationis non solus vsurpat. [2.Par.2.] Scriptum est de templo quod ædificauit Salomon, in quo typus Ecclesiæ fuit, *quia septuaginta milia erant qui in humeris portarent, & octoginta milia lapidum cæsores, & tria milia sexcenti operum præpositi.* Veniant angeli illi, veniant lapidum cæsores, cædantur superflua lapidum nostrorum, aspera leuigentur. Veniant & qui in humeris portant. [Esaia 60. Num.7. Matth.3.] Scriptum est enim, *Supra humeros tollentur.* Venit ergo ad Ioannem, quoniam cætera cōperistis. [H] Venit ad Ioannis baptisma, sed Ioannis baptisma habebat pœnitentiam delictorum. Et ideo prohibet eum Ioannes, dicens, *Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me?* Cur venis ad me, qui peccatum non habes? Ille enim baptizandus est à me, qui peccatum habet. Qui autem peccatum non fecit, lauacrum pœnitentiæ cur requirat? [Ibidem. 1.Pet.2.] *Sine* (inquit) *modo*: hoc est, dum Ecclesia ædificetur, *decet nos implere omnem iustitiam.* [Matth.3. Psalm.111.] Quæ est iustitia, nisi misericordia? *Dispersit enim, dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum.* Dedit mihi pauperi, dedit mihi inopi gratiam, quam ante non habui. *Iustitia ergo eius manet in æternum.* Quæ est iustitia nisi vt quod alterum facere velis, prior ipse incipias, & tuo alios horteris exemplo? Quæ est iustitia, nisi

A vt qui carnem suscepit, non quasi Deus sensum aut ministerium carnis excluderet, sed quasi homo carnem vinceret, vt vincere me doceret? Docuit enim me qua ratione possim terrenis concretam vitiis obnoxiæ carnis illuuiẽ sepelire criminibus, renouare virtutis. O vere diuinam in humilitate Domini prospicientiam! Quanto enim abiectior humilitas, tanto diuinior prouidentia. Iniuriarum suarum acerbitate Deus progreditur; & remediorum suorum vsu, qui nullis remediis indigeret, Deus probatur. Quid enim tam diuinum ad populos prouocandos, quã vt nemo refugiat lauacrum gratiæ, quando Christus lauacrum pœnitentiæ non refugit? Nemo se dicat exortem esse peccati, quando Christus venit ad remedium peccatorum. Si pro nobis Christus lauit, immo nos in corpore suo lauit; quanto magis nos nostra delicta lauare debemus? Quo igitur magis opere, quo magis mysterio *Rom. 11. Ephes. 4.* Deus (quamquam Deus in omnibus) quam hoc probatur quando per totum mundum qua generis humani conditio diffunditur per separatarum diuortia tractusque regionum, B vno momento in vno corpore Deus fraudem vetuisti erroris aboleuit, gratiam regni cœlestis effudit? Vnus enim mersit, sed lauit omnes: vnus descẽdit, vt ascẽderemus omnes: vnus omnium peccata suscepit, vt in illo omnium peccata moretentur. *1. Cor. 7. Iacob. 4.* *Purificate igitur vos*, vt Apostolus dicit, *quia purificauit se ille pro nobis, qui purificatione non eguit.* Hæc de nobis.

Et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum, & vox de cælo audita est: Filius meus es tu, in te complacui.

Deut. 10. Nunc consideremus mysterium Trinitatis. Vnum Deũ dicimus, sed Patrem confitemur, & Filium confitemur. Nam cum scriptum sit, *Diliges Dominum Deum tuum, & ipsi soli seruies*: *Ioan. 16.* negauit Filius esse se solum, dicens, *Sed non sum solus, Pater enim mecum est.* Nec nunc solus est: Pater enim se adesse testatur: Adest & Spiritus sanctus. Nunquam enim potest à se Trinitas separari. Denique *apertum est cælum, & descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum.* C Quomodo ergo hæretici dicunt quia solus in cœlo est, qui non est solus in terris? Aduertamus mysterium quare sicut columba. Simplicitatem enim lauacri requirit gratia *Luc. 10. Gen. 8.* vt simus simplices sicut columbæ. Pacem lauacri requirit gratia, quam in typo oliuę columba quondam ad illam arcam quæ sola fuit diluuij immunis, aduexit. Docuit me cuius typus columba illa fuerit, qui nunc descendere dignatus est in specie columbæ. Docuit, in illo ramo, in illa arca typum fuisse pacis Ecclesiæ, quod inter ipsa mundi diluuia Spiritus sanctus ad Ecclesiam suam pacem afferat fructuosam. Docuit etiam Dauid, qui prophetico spiritu *Psal. 54. Coloss. 1.* cernens baptismatis sacramentum ait, *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ?* Venit ergo Spiritus sanctus, sed attende mysterium. Venit ad Christum. Omnia enim per ipsum facta sunt, & in ipso constant. Sed vide beneuolum Dominum, qui solus se iniuriis subdidit, solus gratiam non quęsiuit. Et vbi ædificauit Ecclesiam? *Rogabo*, inquit, *patrem, & Ioan. 14.* *alium paracletum dabit vobis, vt vobiscum sit in æternum, spiritum veritatis, quem hic mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec agnoscit eum.* Merito ergo se in corpore demonstrauit, quoniam in diuinitatis substantia non videtur. Vidimus D Spiritum, sed specie corporali: videamus & Patrem; sed *Ioan. 1.* quia videre nõ possumus, audiamus. Adest enim beneuolus Deus; nõ derelinquet templum suũ. Vult omnem exędificare animam, vult eam ad salutem informare, vult lapides viuos à terra ad cœlum transferre. Diligit templum *1. Pet. 2. Ioan. 14.* suum, & nos diligamus eum. *Si diligimus Deum, præcepta eius seruemus.* Si diligimus eum, nouerimus eum. *Qui enim dicit quia nouit eum, & præcepta eius non seruat, mendax est.* Quomodo enim potest Deum diligere, qui non diligit veritatem, cum Deus veritas sit? Audiamus ergo patrem; inuisibilis enim pater, sed & filius inuisibilis secundum *1. Ioan. 2.* diuinitatem: *Deum* enim *nemo vidit vnquam.* Cũ ergo filius Dei in eo vtique quod Deus est, non videatur, demonstrare *1. Tim. 1. Ioan. 1.* se voluit in corpore: & quia Pater corpus non gerebat, ideo probare voluit pater nobis in Filio se esse præsentem E dicens, *Filius meus es tu, in te complacui.* Si vis discere Filium cum Patre semper esse præsentem, lege Filij vocem dicẽtis, *Si ascendero in cælum, tu ibi es: si descendero ad infernum, ades.* Si Patris testimonium quæris, audisti à Ioanne. *Psalm. 138.* Crede igitur ei, cui se baptizandum credidit Christus, cui Pater Filium cœlesti voce commisit, dicens: *Hic est filius meus dilectus, in quo complacui.* Vbi sunt Ariani, quibus non placet filius, in quo complacet pater? Hoc non ego dico, neque hominum quisquam locutus est, neque per hominem Deus, neque per angelos, neque per archangelos, sed ab ipso Patre vox de cœlo missa signauit. Deinde alibi idem *Matth. 17. Ioan. 10.* Pater repetit, dicens, *Hic est filius meus dilectus, in quo complacui: ipsum audite*, dicentem vtique, *Ego & pater vnum sumus.* Qui ergo filio non credit, non credit Patri. Testis est ille de Filio: si dubitatur de Filio, paterno non creditur testimonio. Deinde cum dicit, *In quo complacui*: non aliena in Filio, sed sua laudat. Quid est enim dicere, *In quo complacui*: nisi quia omnia quæ habet Filius, & Pater habet: sicut & quæ Patris sunt, Filij sunt? Filius dixit, *Omnia quæ habet pater, mea sunt.* *Ioan. 17.* Indifferentis enim diuinitatis potentia non secernit inter patrem & filium, sed vnam Patri Filioque F participat potestatem. *Psalm. 148* Credamus Patri, cuius voce elementa sonuerunt. Credamus Patri, cuius voci elementa obsequium præstiterunt. Credidit mundus in elementis, credat in hominibus. Credidit in exanimis, credat in viuẽtibus. Credidit in mutis, credat in loquentibus. Credidit in iis qui non habent sensum, credat in iis qui sensum vt Deum cognoscerent, consecuti sunt.

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNdum Lucam.

LIBER TERTIVS.

ET ipse Iesus erat incipiens fere annorum triginta qui putabatur esse filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Matath, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui G *fuit Ianne, qui fuit Ioseph, qui fuit Matathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Hessi, qui fuit Nagge, qui fuit Maath, qui fuit Matathia, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, q fuit Salathiel, q fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmada, qui fuit Her, qui fuit Iesu, qui fuit Elihezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matath, qui fuit Leui, qui fuit Symeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Eliachim, qui fuit Melcha, qui fuit Menna, qui fuit Mathata, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Hobed, qui fuit Bohoz, qui fuit Salmon, qui fuit Nahasson, qui fuit Hamminadab, qui fuit Aram, qui fuit Hesron, qui fuit Phares, qui fuit Iuda, qui fuit Iacob, qui fuit Isahac, qui fuit Abraha, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Setugh, qui fuit Ragau, qui fuit Phalegh,* H *qui fuit Heber, qui fuit Salech, qui fuit Cainam, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noë, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusalem, qui fuit Enoch, qui fuit Iared, qui fuit Malalehel, qui fuit Cainam, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.*

E maiorum Domini generationibus dicturi, quarum nonnullam videmus in Euangelio secundum Matthæum, vel in hoc, cuius interpretationem habemus in manibus, esse distantiam, quoniam non est credibile, aduersaria sibi sanctos viros potuisse dicere, de generationibus præsertim Domini Saluatoris, quanto studio possumus, non dixisse eos discrepantia demonstremus. Et pri-

A mumomnium neminem mouere debet quod ita scriptũ
Matth. 1. est, *Qui putabatur esse filius Ioseph.* Bene enim putabatur,
Matth. 13. quia natura non erat. Sed ideo putabatur, quia cum Maria
Luc. 1. quæ Ioseph erat desponsata, genuerat. Sic enim habes,
Luc. 2. *Nonne hic est filius Ioseph fabri?* Diximus supra qua ratio-
ne per virginem, diximus etiam qua ratione per despon-
satam, & quare census tempore nasci voluerit Domi-
nus salutaris. Non alienum etiam videtur vt qua ratione
fabrum patrem habuerit, declaremus. Hoc enim typo
eum patrem sibi esse demonstrat qui fabricator omnium
Gen. 1. condidit mundum, iuxta quod scriptum est, *In principio fe-*
Esaia 40. *cit Deus cælum & terram.* Nam etsi humana non sunt com-
paranda diuinis, typus tamen integer est, quod pater
Luc. 3 sup. Christi igne operatur & spiritu, & tanquam bonus ani-
mæ faber vitia nostra circumdolat, cito securim admo-
uens arboribus infœcundis, secare doctus exigua, culmi-
nibus seruare sublimia, rigida mẽtium spiritus igne mol-
lire, & in varios vsus omne humanum genus diuersa mi-
nisteriorum qualitate formare.

B Cur autem Ioseph magis quam Mariæ generatio de-
scribatur, cum Maria de spiritu sancto generauerit Chri-
stum, & Ioseph à generatione Domini videatur alienus,
dubitare possemus, nisi consuetudo nos instrueret, scri-
Ruth 4. pturarum quæ semper viri originem quærit. Sic enim ha-
1 Par. 2. bes, *Phares fuit filius Iuda principis tribus: hic generauit Hes-*
Matth. 1. *ron & Hesron generauit Aram, & Aram generauit Hammina-*
dab, & Hamminadab generauit Nahasson, & Nahasson gene-
rauit Salmon, & Salmon generauit Bohoz, & Bohoz generauit
Num. 1. & *Hobed, & Hobed generauit Iesse, & Iesse generauit Dauid.* Viri e-
2. nim persona quæritur, qui etiam in senatu & reliquis cu-
riis ciuitatum generis asseruat dignitatem. Quam de-
forme autem, si relicta viri origine, origo fœminæ quæ-
reretur, vt videretur patrem nõ habuisse ille totius mun-
di populis prædicandus? Sed etiam alibi diuerso ordine
generationem doceamus esse decursam, ne hic quoque
Euangelistæ discrepare videantur, qui veterem ordinem
1 Reg. 1. sunt secuti. Sic enim habes, *Fuit homo ex Aramathaim So-*
1. Par. 6. *phim, & nomen eius Elcana, filius Hieroham, filij Heliu, filij Sophi*
de monte Ephraim. Vides & à patribus ad filios, & a filiis ad
patres originis descriptionem veteri more contextam.
C Vides vbique familiam per virorum generationes esse de-
cursam. Noli mirari quod Ioseph origo descripta est. Et-
enim secundum carnem natus, vsum debuit sequi carnis;
& qui in sæculum venit, sæculi debuit more describi, ma-
Matth. 1. xime cum in Ioseph origine etiam origo sit Mariæ. Nam
Num 36. cum vir iustus fuerit Ioseph, vtique ex tribu sua & ex pa-
tria sua accepit vxorem, nec potuit iustus facere contra
id quod lege præscriptum est. Sic enim habes, *Quia vnus-*
quisque in hereditate tribus suæ patriæ adhærebunt filij Israel, nec
de tribu ad tribum transibunt: & omnis filia quæ habet heredi-
tatem tribuum filiorum Israel, vni ex populo & ex tribu patris sui
erit vxor. Itaque & census tempore ascendit Ioseph de
Luc. 2. domo & de patria Dauid, *vt profiteretur cum Maria vxore*
sua. Quæ ex eadem domo, & ex eadem patria profes-
sionem defert, vtique eiusdem tribus & eiusdem patriæ
Luc. 1. se esse designat. Cognata quoque Mariæ inducitur Eliza-
beth: primo quod omnes Iudæi cognati, quemadmo-
Rom. 9. dum & Apostolus docuit, dicens, *Optabam enim anathema*
esse ipse pro fratribus meis, cognatis secundum carnem, qui sunt Is-
raelitæ. Cognatæ ergo, quia ambæ Israelitæ erant: simul
Luc. 1. & cognatæ, quia ambæ erant ex tribu Iuda. Didicisti ex
D tribu Iuda Mariam, disce & Elizabeth. Nam *exurgens*
Maria in diebus illis, abijt in montana cum festinatione, in ciuita-
Num. 2. *tem*, inquit, *Iudæ, & intrauit in domum Zachariæ.* Cum e-
nim iuxta tribus suas Moyses habitare vnumquemque
præscripserit: vtique cum in ciuitate Iudæ manserit,
Deut. 18. erat & in tribu Iuda, maxime cum ex genere Elizabeth
Luc. 1. fuerint sacerdotes, quorum Deus portio est. Simul quam
pulchrum, vt cum illa prænuntium Christi, Christum ista
generauerit, & altera de spiritu sancto conceperit, altera
sancto repleta spiritu prophetauerit, secundum carnem
quoque videantur fuisse cognatæ, quæ secundum Deum
spiritalis cognationis consortio non carebant? Quod si
Ephes. 5. *omnis fœminæ caput vir*, secundum sanctum Apostolum, &
Gen. 2. *sunt duo in carne vna*, secundum legem diuinam: vtique ij

qui vna caro erant, & vnus spiritus, quomodo poterat fie- E
ri vt viderentur patriam & tribum habere diuisam? Ac-
cedit illud quod etiam angelus Gabriel de Domino præ-
nuntiauerat, quod *dabit illi Deus sedem Dauid patris sui.* Cer-
tum est igitur etiam Mariam de Dauid generatione ma-
nasse. Simul etiam discimus, nihil referre quo ordine ge- Luc. 1.
nerationis series exprimatur, cum iter hinc atque inde sit
peruium.

Qui fuit Adam, qui fuit Dei. Cur autem sanctus Matthæus
ab Abraham generationem enumerare cœperit Christi,
sanctus vero Lucas à Christo vsque ad Deum perduxe-
rit, explanandum videtur. Sed prius cur sanctus Mat- Matth. 1.
thæus cum ab Abraham cœperit generationis ordinem,
non ita posuerit, *Liber generationis Abrahæ*: sed, *Liber gene-*
rationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Et cur hos
duos potissimum nominauerit, nequaquam prætereun-
dum puto. Non enim otiose fidelissimi auctores ge-
neris eliguntur, vt intelligamus quod in ipsa genera-
tione carnis spiritalis magis successio requiratur. Duo
sunt enim isti viri in quos manauerunt promissa diuina.
Prior Abraham, qui ante Moysi legem, & ante popu- Gen. 12.
lum Iudæorum propria derelinquens, & cognoscens F
Deum, meruit fidei testimonium, quia *credidit Deo,* Gen. 15.
& reputatum est ei ad iustitiam, qui etiam à Deo accepit Gen. 12.
oraculum, dicente sibi, *Exi de terra tua, & de cogna-*
tione tua, & de domo patris tui, & vade in terram quam ti-
bi monstrabo; & faciam te in gentem magnam, & benedi-
cam te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus, &
benedicam benedicentes te, & maledicam maledicentes te, &
benedicentur in te omnes tribus terræ. Vides igitur congre-
gationes gentium, & sacrosanctum Ecclesiæ cœtum
oraculo diuino huic esse primo promissum. Et ideo is au-
ctor generis debuit designari, qui instaurandæ Ecclesiæ
sponsionem primus emeruit. Dauid quoque merito & i-
pse auctor generis declaratur, quia cum iureiurando re-
sponsum quod ex ipso secundum carnem Christus futu-
rus esset, accepit. Sic enim scriptum est, *Iurauit Dominus* Psalm. 131.
Dauid veritatem, & non pœnitebit eum; De fructu ventris
tui ponam super sedem tuam. Et alibi, *Semel iuraui in sancto*
meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit, & Psalm. 88.
sedes eius sicut sol in conspectu meo. Et in Paralipomenon, 1. Par. 17.
Et erit, cum completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus G
tuis, suscitabo semen tuum post te, qui erit de ventre tuo, & parabo
regnum eius: ipse mihi ædificabit domum, & erigam sedem eius in
sæculum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium, & mise-
ricordiam meam non dispergam ab eo, sicut dispersi ab iis qui ante
te fuerunt. Per Esaiam quoque idem Dominus Deus ge- Esaia 11.
nerationem Domini reuelauit, dicens, *Exiet virga de radice* Ibidem.
Iesse, & flos ex radice eius ascendet & requiescet super eum spiritus
Domini, spiritus sapientiæ & intellectus. Et infra: *Et erit ra-* Esaia 9.
dix Iesse, & qui exurget imperare gentibus: in ipso gentes sperabunt.
Et alibi: *Puer natus est nobis, filius datus est nobis, cuius prin-*
cipium super humeros eius, & vocabitur nomen eius, magni con-
silij angelus. Adducam enim panem super principes & salutem: &
magna potestas eius, & pacis eius non erit finis, in sede Dauid, &
in regno eius. In quo iuxta Aquilæ quoque interpretatio-
nem, non quasi de homine, sed de eo qui vltra hominem
esset, vidimus extitisse promissum. Idem enim interpreta-
tus est. *Puer natus est nobis, filius datus est nobis, & facta est men-*
sura in humero eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consi-
liarius, Deus fortis, potens, pater futuri sæculi, princeps pacis. Eius H
impleta est disciplina, & pacis eius non erit finis, super sedem
Dauid, & super regnum eius. Omnia conuenire Christo, eui-
dẽtibus signatur oraculis, nec posse diuinæ fructũ poten-
tiæ ad Salomonis gratiam deriuari, qui Dauid filius fuit,
cuius finis haud dubie cognoscitur. Finis enim fuit regni 3. Reg 11.
Salomonis, & pacis, vt Regnorum lectionibus demon- 3 Reg 9.
stratur. Vnus est Christus, cuius regnum non habet fi- 2. Reg. 12.
nem. Deinde nullis Salomon gentibus imperauit, Chri- 3. Reg. 1.
stus vero Ecclesiam de nationibus congregauit. Postre- 1. Par. 17.
mo viuente Dauid & natus est Salomõ, & regnum est cõ-
secutus. Hic autem qui promittitur, post mortem Dauid
surrecturus esse monstratur: sic enim habes, *Quia cum cõ-*
pleti fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo de se-
mine tuo qui erit ex ventre tuo, & parabo regnum eius: ipse mihi

adi-

[A] [3. Reg. 11.] *ædificabit domum, & erigam sedem eius in sæculum.* Nunquid in sæculum regnauit Salomon, [1. Par. 17.] qui annis tantummodo quadraginta regnauit? *Ego erit* (inquit) *ei in patrem, & ille mihi in filium.* Quis est iste proprius Dei filius, nisi cui dictum est, [Psalm. 2.] *Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et misericordiam meam non* [1. Par. 17.] *dispergam ab eo, & fidelem eum seruabo in domo mea, & in regno eius in sæculum.* At vero Salomonem fortasse ideo errasse tã grauiter, ne errarent homines & ad ipsum crederetur manasse promissum, diuinarum serie cognouimus lectionũ. [3 Reg. 11.] Ædificauit enim templum Astartæ idolo propter amorẽ mulierum, & indignatus est Dominus in Salomonem. Si igitur viuẽte Dauid regnare cœpit (sic enim habes, quod [3 Reg 1.] *cum esset nuntiatum Dauid regnare Salomonem, adorauit rex Dauid in cubili suo, & dixit, Benedictus Dominus Deus Israel, qui dedit mihi hodie de semine meo sedentem in throno meo, & oculi mei vident*) si errauit, si offendit, vides quoniam promissi series [Gen. 22.] Christum spopondit. Et ideo istos duos generis auctores [1. Par. 17.] Euangelista delegit: vnum qui promissum accepit de congregatione populorum: alterũ, qui de generatione Christi oraculum consecutus est. Et ideo licet ordine sit successionis [B] posterior, prior tamen quam Abraham in Domini generatione describitur; quia plus est promissum accepisse de Christo, quam de Ecclesia, quoniam Ecclesia ipsa per Christum. Ergo vnus princeps generis secundum carnẽ, alter princeps generis secundum spiritum: alter secundũ seminis gratiam, alter secundum populorum fidem. Potior enim qui saluat, eo qui saluatur. Et ideo Dauid filius [Matth. 1.] dicitur: *Liber generationis Iesu Christi, filij Dauid.* Eius enim primo loco debuit filius dici, cui clare filius est promissus: licet Apostolus etiam Abrahæ Christum dicat esse promissum: *Abrahæ enim dicta sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, tanquam in multis, sed sicut in vno, & semini* [Gal. 3.] *tuo, quod est Christus:* vt alteri proprietas generationis, principatus alteri deferatur. Illi delatum est vt Iesus eius filius diceretur: huic quasi principi familiæ gentium prærogatiua seruatur, vt ab Abraham generationis dominicæ manaret exordium. Qui enim fidei auctor est, ipsum assetere Scriptura quoque debuit diuinæ generationis auctorem. Vnde & Lucas ad Deum putauit originem eius esse referendam, quod verus Christi generator Deus sit, vel se- [C] cundum veram generationem pater, vel secundum lauacri regenerationem mystici muneris auctor. Et ideo non à primo generationem eius cœpit describere, sed postea quam baptismum eius explicuit, auctorem omnium Deũ per baptismum cupiens demonstrare, Christum quoque à Deo ordine manasse successionis asseruit, vniuersa contexens vt & secundum naturam, & secundum gratiam, & secundum carnem Dei filium demonstraret. Quod autem euidentius diuinæ generationis indicium, quam quod de generatione dicturus, ipsum patrem præmisit loquen- [Luc. 3. sup.] tem, *Hic est filius meus dilectus, in quo complacui?*

Qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, &c. Hic quoque aliqui so- [Matth. 1.] lent serere quæstiones, quod Matthæus ab Abraham vsque ad Christum quadraginta duas generationes enumerauerit, Lucas vero quinquaginta: & quod per alias personas Matthæus, per alias Lucas generationem manasse descripserit, in quo iam illud potest probari quod diximus, quia cum alios Matthæus maiores dominici generis, alios vero Lucas in ordine generationis texuerit: ab Abraham tamen & Dauid reliquos auctores generis vterque signauit. Quod vero per Salomonem Matthæus generationẽ [D] deriuandam putauit, Lucas vero per Nathan, alteram regalem, alteram sacerdotalem Christi familiam videtur ostendere. Quod non ita accipere debemus, quod alterum altero verius, sed alter alteri pari fide & veritate concordet. Fuit enim vere & secundum carnem regalis, & sacerdotalis familia: Rex ex regibus, sacerdos ex sacerdotibus: licet oraculum non de carnalibus, sed de cœlestibus ex- [Psalm. 20.] primatur: quoniam & rex in Dei virtute lætatur, cui iudi- [Psalm. 71.] cium à patre rege defertur; & sacerdos est in æternum, se- [Psalm. 109] cundum quod scriptum est, *Tu es sacerdos in æternum secundũ ordinem Melchisedech.* Bene igitur vterque tenuit fidem, vt Matthæus per reges ductam originem comprobaret, & Lucas per sacerdotes à Deo transmissam in Christum seriem generis deducendo, sanctiorem ipsam originem de- [E] clararet. Simul in hoc quoque vituli figura signatur, quod vbique sacerdotale mysterium putat esse seruandum. Nec mireris si ab Abraham plures secundum Lucam successiones vsque ad Christum sunt, pauciores secundum Matthæum, cum per alias personas generationem fatearis esse decursam. Potest enim fieri vt alij longæuam transigerint vitam, alterius vero generationis viri immutata ætate decesserint: cum videamus complures senes cum suis nepotibus viuere, alios vero statim filiis obite susceptis. [Matth. 1.] Illud quoque aduertimus, quod sanctus Matthæus, Iacob [Luc. 3.] qui fuit pater Ioseph, filium Mathan esse memorauerit: Lucas vero Ioseph, cui desponsata erat Maria, filium Heli, Heli autem filium Melchi esse descripserit. Quomodo vnius duo patres, id est Heli & Iacob? Quomodo etiã duo [Deut. 25.] paterni aui, Mathan & Melchi? Sed si requiris, inuenies [Euseb. Cæsar. eccles. hist. li. 1. c. 7] quod iuxta præscriptum legis veteris duo fratres diuersos filios ex vna vxore generauerint. Traditur enim Mathan, [Deut. 25.] qui à Salomone genus duxit, Iacob generasse filium, & vxore superstite decessisse, quam postea Melchi accepit vxorem, ex qua generatus est Heli. Rursus Heli fratre sine [F] liberis decedente, copulatus est fratris vxori, & generauit filium Ioseph, qui iuxta legẽ Iacob filius dicitur: quoniam semen fratris defuncti frater iuxta legis veteris seriẽ suscitabat. Ita duorum filius dictus est, non ab vtroque generatus, sed quia alterius secundum generationem, alterius secundum legem factus est filius. In quo præscripto legis futuram perpetuitatem defunctorum seminis nobis esse promissam non intellexit populus Iudæorum, sed secundum literam accipiens, gratiam corrupit oraculi. Alius enim erat frater, qui defunctorum fratrum semẽ suscitaret, non frater secundum carnis germanitatem, [Psalm. 48.] sed secundum gratiæ puritatem. Et ideo fortasse *frater non* [1 Tim. 2.] *redemit, redemit homo:* quia nõ germanus frater ille, sed mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus resurre- [In enar. Psalm. 48.] ctionis gratiam propagauit. Licet sit versiculi istius & alia interpretatio, quam suo dicemus loco. Non absurdum autem videtur, quod geminato mystico numero quaternas denas generationes diuidendas sanctus Matthæus putauit, ab Abraham vsque ad Dauid, à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, à transmigratione Babylonis vsque ad Christum: in quo vices mutationum pariter [G] designauit. Ab Abraham enim vsque ad Dauid tempora sine regibus fuit populus Iudæorum. Regnum enim iu- [1. Reg. 16.] stum à Dauid cœpit, deinde per reges actum genus omne [2. Par. 36.] est Iudæorum, & intemerata vsque ad transmigrationem eorum regna manserunt. Post transmigrationem vero in occasum degenerantis populi nobilitas circumcisa vergebat. De quinquaginta vero generationibus quas ab Abraham Lucas contexendas putauit, numeri mystici seruata gratia satis claret. Nam & decimus & septimus numerus mysticus est, & tertio vterque repetitus mysteriũ signat. Et Pentecoste, cuius Lucas, & Tessaracoste, cuius Matthæus secutus est gratiam, satis superque numerum mysticum prodiderunt.

[Gen. 38.] *Qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, &c.* Plerique etiam mirantur cur Thamar mulieris famosæ (vt illis videtur) Matthæus commemorationem in dominica generatione cõtexendam putauerit: cum præsertim Saræ & Rebeccæ & Rachel sanctarum feminarum nusquam fecerit mentio- [Matth. 1.] nem. Sic enim habes, *Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Iacob,* [H] *Iacob genuit Iudam & fratres eius: Iudas autem genuit Phares & Zaram ex Thamar.* Non otiose vtique huius mulieris Euãgelista nomen inseruit, de qua diuise interim tractandum videtur. Primum enim, si veris intẽdas animum, hæc mu- [Esai. 4.] lier non tam famosa, quam iusta. Non enim temporalis vsum libidinis requisiuit, sed successionis gratiam concu- [L. inter virum.] piuit. Erat enim deforme, liberos non habere: quod etiã legum ciuilium fuit auctoritate multatum. Promiserat eã [C. de infirm. pœn.] filio suo Iudas, sed diu pactarum fœdera distulerat nuptia- [Gen. 38.] rum, per moram promissi defunctus est sponsus. Nondũ virginitatis, nondum viduitatis vernabat gratia. Dolens se sine filiis remansisse, dolum studio generationis commenta est, & Iudam consilio præuertit, vt se eidem offerret ornatam, posteaquam defunctam eius cognouit vxorem. Vides vbique mulieris vitam probari, quod non alie-

A lienum præripuit thorum, non meretricio studio quasi meretrix adornata est. Num. 36. Non enim vagam captauit libidinem, sed diu soceri fraudata promissis, ex ea familia quam delegerat, conuerso dolo fructum voluit successionis adipisci. Quis itaque castior, illa quæ tamdiu expectauit promissum, an ille qui amorem ferre non potuit oblatum? Illa quæ sponsi familiam non refugit, an iste qui meretricem putauit? Illa quæ horam sui corporis volentibus non permisit ad copulam, an iste qui quod studio cœpit erroris, ad successionis gratiam castitate mulieris consummauit? Gen. 38. Illa quæ filios non habebat, & tempus conceptionis mora coniugij timebat excludi, illa quæ grauitatem maturioris elegit; an iste qui ætatem adolescentioris adamauit? Denique ipse confessus est, dicens, *Iustificata est Thamar magis quam ego, propter quod non dedi eam Selon filio meo.* Itaque illa experiri exactorem ipsum suæ voluit castitatis. Denique nunquam postea virum experta est, amictum viduitatis sumpsit à coitu. Iste vnius horæ impariens, qui annos à puella exegerat castitatis, luctum expulit, vestem mutauit, comam totondit, rogum deseruit, thorum amator ascendit. B Sed non ita illam defendimus, vt istum accusemus, immo vtrumque excusemus. Non autem nos, sed mysterium quod copulæ illius fructus expressit. Generauit enim mulier Phares & Zaram filios, generauit geminos. Matth. 1. Gen. 15. Gen. 30. Vnde non otiose Matthæus vtrumque signauit, cum Phares tantummodo commemorationem causa deposceret. Phares enim genuit Esron, Esron genuit Aram, deinde per ordinem singuli. Cur autem, cum Isaac duos genuerit Iacob plures, singulorum tantummodo, quos successionis dominicæ causa poscebat, fecit Scripturæ series mentionem, horum autem vtrumque memorauit: nisi quia hic in vtroque mysterium est? Tractauimus moralem locum, quia non opera meretricis exercuit, sed munera fœcunditatis elegit. Tractemus historicum, & mysticum ventilemus. Neque enim sine mysterio potest esse quod annulum, & monile accepit, & virgam. Non vilis persona, quæ meretur accipere ornamentum, signaculum, potestatem, factorum signaculum, pectoris ornamentum, regiæ libertatis insigne. Ergo vt ordiamur historiam, Gen. 38. C *cum generaret Thamar*, legisti, quia *vnus de vtero eius præmisit manum, quam apprehendens obstetrix, coccum in ea ligauit, dicens, Hic exiet prior. Vt autem manum reuocauit puer in matris vterum, statim exiuit frater eius. Dixit autem obstetrix, Quid, incisa est per te sepes? Et vocauit nomen eius Phares. Et post ipsum exiuit frater eius, in cuius manu erat coccum, & vocauit nomen eius Zaram.* Vides quanta ænigmata mysterium prodant? Manus præmissa, coccum ligatum, reducta manus, vox obstetricis gemina, quod prior alter exiret, spem alter incideret. Cur autem alter manum præmisit ex vtero, alter genitali præcessit exortu, nisi quia per geminorum mysterium gemina describitur vita? vna secundum legem, altera secundum fidem: vna secundum literam, altera secundum gratiam? Prior gratia quam lex: prior fides quam litera. Et ideo gratiæ typus manum ante præmisit, quia gratiæ actus ante præcessit, qui fuit in Iob, Melchisedec, Abraham, Isaac, & Iacob, qui per fidem sine lege viuebant. Gen. 15. Rom. 2. Gen. 14. *Credidit* enim *Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam.* Melchisedec quoque sancti gratiam præcedēs sacrificij figura monstrauit. Præuenientes enim legem Patriarchæ sancti, præscriptorum vinculis absoluti, libera & consimili nobis Euangelij gratia refulserunt. D Iunior horum frater, secundus ordo pietatis. Primus ergo in Patriarchis, secundus in regibus & sacerdotibus est. Vtraque enim vita secundum Deum; quia illi quoque qui secundum legem Moysi religiosam & piam militiam militabant, non sunt gratiæ & honoris exortes, sed prior pietatis fructus in auctoribus quam in hæredibus. Prior enim Zara, qui interpretatione significat oriens. Lux enim pietatis veri splendor orientis est, illius vtique qui dixit, Zach. 6. *Oriens nomen est mihi*: cuius in patriarchis primitus radius lucis illuxit. Hi enim primi vitæ suæ actum in hoc sæculo præmiserunt, in quorum manu nostri quoque actus tanquam plenioris corporis, qui adhuc naturæ quodam generantis vtero tenebamur, figura præcessit. Sed media tanquam sepes obiecta legis est obser-

E uatio, & quodammodo vita maiorum videtur incisa, de qua in typo illa obstetrix, fortasse iustitia, quæ nos emissos aluo naturæ matris excepit, dixisse proditur, *Hic exiet prior.* Gen. 38. Et reuera mirabilis ille erat ordo pietatis, non à Moyse, nec ab aliquo homine, nec per hominem, sed munere quodam sapientiæ sponte se infundentis impressus. Prima igitur disciplina pietatis secundum Euangelium, quia per crucem & sanguinem credimus Christo; Ioan. 8. Gen. 22. Gen. 32. *cuius Abraham diem vidit, & gauisus est*: cuius Noë gratiam in typo arcæ figuratam, spiritali cognitione præsensit: cuius Isaac vicem in sacrificio non recusauit: quem Iacob cum vinceret, adorauit: cuius Esaias ruborem vidit vestimentorum, Esa. 63. (nam secundum Euangelium vita etiam prophetarum est) in cuius sanguine inter excidia mundi publicæ Iosu. 2. Ephes. 5. futurum salutis insigne Rhaab illa typo meretrix, mysterio Ecclesia, figurauit: quæ multorum conuenarum copulam non recusat: & quo coniunctior pluribus, eo castior, immaculata, virgo sine ruga, pudore integra, amore repleta, casta meretrix, vidua sterilis, virgo fœcunda. Meretrix, quia à pluribus amatoribus frequentatur cum dilectionis illecebra, & sine colluuione delicti. 1. Cor. 6. F *Qui enim adhæret meretrici, vnum corpus est.* Vidua sterilis, quæ viro parere non nosit absente. Venit vir, & hunc populum plebemque generauit. Virgo fœcunda, quæ hanc genuit multitudinem cum fructu amoris, sine vsu libidinis. Sed vt ad historiam reuertamur, quid sibi volunt obstetricis eloquia dicentis, Gen. 38. *Hic exiet prior*; nisi quia eius typum gerebat, qui ortu corporis posterior, virtute & veritate primus existens, primatum sibi omnium vindicauit? Inde & Ioannes, Ioan. 1. *Post me venit vir, qui ante me factus est.* Quid sibi vult quod coccum in manu eius ligauit, nisi quia typus eius erat, qui crucis indicio suæ & sanguinis fusione actum illustrauit humanum? Itaque posteaquam manum reduxit, quasi incisione facta sepis, exiuit frater eius, quem quasi medium parietem sepis vel maceriæ Apostolus nominauit, Ephes. 2. atque ipse de incisione nomen accepit. Phares enim diuisio est. Vnde & Pharisæi nuncupati, eo quod à multorum se coniunctionibus separarent. Beatius autem & multo melius fuisset non incidisse sepem, sed vnam eandem & indiuiduam permanere. Quod fieri potuit si ei vitæ, quæ prior manum misit, G hoc est, actum ostendit suum, consequens fuisset vita quæ secuta est. Heb. 12. Multo enim melius, si circumcisus populus vitam maiorum voluisset imitari. Sic enim fuisset vna spes, vna maceria, vna ædificatio priorum ac sequentium. Sed quia prioris illius vitæ actum, posterioris infirmitas non potuit implere, incisione sine dubio facta sepis eius siue maceriæ, quæ secundum Deum ædificata erat, tamquam medius paries interiectus est, vt illa sepes, hoc est, perpetua atque continua bonorum morum ædificatio rumperetur. Sepes enim est qua ager circumdatur fructuosus, furis remouetur incursus, quæ culta concludit, deserta secernit. Esai. 5. Maceria quoque domum claudit, hæc si maneat, domus tua est. Denique *auferam*, inquit, *maceriam eius, & erit in direptionem.* Optemus vt hæc integra sit maceria domus nostræ, domus spiritalis quæ in nobis est. Ibidem. Non enim ab homine exædificari potest, sed à Deo viuo, qui ait, Eccles. 28. *Et maceriam circumdedi.* Perdiderunt igitur salutem, qui maceriam perdiderunt. H Maneat ergo maceria, maneat hæc sepes. Vis scire quam sit vtilis sepes? *Sepi aures tuas spinis & tribulis, & noli audire linguam nequam.* Sepes enim ista te defendit à culpa. Ergo Dominus Iesus, qui postea secundum carnem venit in lucem, veteris illius munitionem sepis instaurans, in maiorum nos actuum & antiquam simplicitatem fidei reformauit. Vnde de eo & propheta dixit, Esai. 58. *Vocaberis ædificator sepis.* Tulit enim illum obicem qui vnitatem mentis & corporis, seriemque vitæ simplicis diuidebat; atque ipse factus est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluit. Ephes. 2. Quem parietem exponit Apostolus *inimicitias esse in carne.* Has ergo inimicitias tulit Dominus, & pacem refudit, legemque mandatorum in decretis euacuauit, vt duos conderet in vno nouo homine: in quo non solum exteriorem & interiorem, sed etiam Iudæum signi-

ficat

[A] [Coloss. 3.] [Matth. 12.] ficat & Græcum, vt esset omnia & in omnibus Christus. Dominus enim sabbati, superstitionem tulit sabbati corporalis, & quasi medium soluit legis parietem, qui nos ab ea pietate quæ secundum Deum est, decretorum difficultate prohibebat, eo quod iuxta Moysi legem non erat facile gentibus militare Deo, cum manis superstitio Iudæorum purum affectum gentium à subeũda obseruatione reuocaret. Quid ergo? Lex inutilis: Absit: sed vtilis incredulis, infirmis necessaria, quæ lubricos & errantes præcepti salutaris austeritate cohiberet, & obseruationum attentione concluderet. Bona [Rom. 7.] autem lex est, quia spiritalis. Ei autem non bona, qui non putat spiritalem, qui mente exiguus humilisque factus, eam quæ super legem est, maiestatem scilicet Christi videre non potuit. Quem vtique tanquam supra illum parietem respiciens ille mente sublimis Esaias, [Esa. 6.] gloriam Dei vidit, quæ videtur in montibus, non in collibus. Docuit itaque nos Ecclesia in Canticis canticorum; [Cant. 2.] quod iste paries Domino nostro Iesu Christo obstare non potuit, vel ei qui secutus est Christum, dicens; [B] *Vox fratris mei: ecce hic venit saliens super montes, & transiliens super colles, similis frater meus capreæ vel hinnulo ceruorum in montibus Bethel. Ecce hîc retro post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, prospiciens per retia. Respondit frater meus, & dixit mihi, Surge, veni proxima mea, speciosa mea, columba mea: quoniam ecce hyems transiuit, pluuia abijt, discessit sibi, flores visi sunt in terra, tempus secandi aduenit, vox turturis audita est.* Flores Apostoli; tempus [Ioan. 4.] messis, Christus; vox turturis, vox Ecclesiæ. Iure igitur Dei filius posteaquam terrenos homines, nec gradientes ad superna, & corporalibus inspexit angustiis coartatos: (*non* enim *erat qui faceret bonum, non erat vsque ad vnum,*) [Psalm. 13.] [Ephes. 2.] descendere in terras ipse dignatus est, vt parietem illum legis, hoc est, molem quandam & superstitionem intellectus corporalis auferret, quæ quasi premeret & obumbraret corda populorum. Melior igitur maceria quam paries. Denique non bonus [Act. 23.] paries dealbatus. Quod non otiose dictum est principi sacerdotum; eo quod medij parietis impedimenta seruabat, quem Dominus Iesus abstulit quasi duram malitiam, quo clariorem obseruantiam religionis infunderet: [C] vt iam non vnum Iudæorum genus quasi corporalis quodam præscripto legis inclusum, sed omnes gentes ad Dei cultum per Euangelium vocarentur. Duo igitur gemini, duæ geminæ vitæ, duæ geminæ sunt militiæ, ita vt prior melior sit sequente. Et ideo quod est melius, reformatum est. [2. Cor. 3.] Quis autem neget Euangelium præstare legi? Bona tamen lex, si supra literam mentem erigas. *Littera* enim *occidit.* Quid autem haberet hæc historia gratiæ, nisi lucem tanti mysterij videremus? Docuit enim nos Apostolus sanctus, in simplicitate historiæ secretum quærere veritatis, & in quasdam non intelligibiles secundum literam disputationes sensum referre, scribens, [Gal. 4.] *Dicite mihi sub lege volentes esse, legem non audistis? Scriptum enim est quia Abraham duos filios habuit, vnum ex ancilla, & vnum de libera: sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, secundum promissionem. Quæ sunt* (inquit) *per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta*, & infra. [Ibidem.] *Quæ autem sursum est Hierusalem, libera est.* Ad illam igitur, quam medius paries incidere & diuidere non potuit, mentis sublimitate tendamus. Solutus est enim secundum intellectum corporalis ille paries veteris [D] testamenti: expulsa est ancilla, tenetur libera. Ex libera [Act. 15.] sumus liberi. Libera est enim Ecclesia, expulsa est synagoga. Seruiebat enim populus Iudæorum, remotum est seruitutis iugum, quod nostræ animæ quondam colla deprimebat, ne vltra parietem vitæ prioris possemus aspicere. [Matth. 11.] Habemus iugum bonum ac leue, quod habenis pacis, & gratiæ vinculis magis erigat quam deprimat copulatos. Hic est Dominus, cuius in Zara typus ante præcessit, [Gal. 4.] eo quod ex tribu & ex semine illius Dominus Iesus secundum carnem non solum è fœmina, sed etiam sub lege generatus est, *vt eos qui sub lege erant, redimeret* pretio sanguinis sui. Cuius figura ideo in manu Zaræ præcessit, vt [2. Cor. 11.] [Rom. 8.] promitteret nobis quia venturus erat qui veteris vitæ re-

[B] nocaret vitam; & libertatem quam tribuerat primo illi Adæ, in Adam nouissimo reformaret, vt iam genus hominum sine lege esset seruitutis. Sic igitur Thamar cognouimus propter mysterium inter dominicas generationes esse descriptam.

Qui fuit Obed, qui fuit Booz, &c. Cur etiam Ruth mentionem fecit Matthæus? Ruth quoque sine dubio pari ratione, minime prætermissam existimare debemus, de qua sensisse videtur Apostolus sanctus, cum alienigenarum vocationem gentium spiritu præuideret per Euangelium esse celebrandam, dicens quod lex non sit iustis posita, sed iniustis. [1. Tim. 1.] Quomodo enim Ruth, cum esset alienigena, Iudæo nupsit? [Ruth. 4.] Et qua ratione in Christi generatione eius putauit Euangelista copulæ commemorationem esse faciendam, quæ legis serie vetabatur? [Deut. 7.] Non ergo ex non legitima saluatorem generatione manasse videtur esse deforme, nisi ad apostolicam sententiam reuertaris, quia *lex non est iustis posita*, sed iniustis. [1. Tim. 1.] Hæc enim cum esset alienigena & Moabitis (præsertim cum lex Moysi prohiberet has nuptias, Moabitasque excluderet ab Ecclesia: [Ruth. 1.] [F] sic enim scriptum est, *Moabitæ non intrabunt in Ecclesiam Domini vsque ad tertiam & quartam generationem, & vsque in sæculum.*) [Deut. 23.] quomodo intrauit in Ecclesiam, nisi quia sancta & immaculata moribus supra legem facta est? [1. Tim. 1.] Si enim lex impiis & peccatoribus posita est, vtique Ruth, quæ definitionem legis excessit, & intrauit in Ecclesiam, & facta est Israelitis, & meruit inter maiores dominici generis computari, propter cognationem mentis electa, non corporis, magnum nobis exemplum est, quia in illa nostrum omnium qui collecti ex gentibus sumus, ingrediendi in Ecclesiam Domini figura præcessit. Hanc igitur æmulemur, vt quia hæc moribus hanc prærogatiuam meruit adsciscendæ societatis suę, sicut historia docet: nos quoque propter morum electionem in Ecclesiam Domini meritis suffragantibus adlegamur. [Luc. 2.] [Ruth. 1.] Etenim cum Israelitas in diebus Iudicum fames vrgeret, à Bethleem ciuitate Iudæ, in qua natus est Christus, abiit vir colere in agro Moab, cum vxore & duobus filiis, Elimelech viro nomen, mulieri Noemi. Filij eius acceperunt sibi vxores Moabitidas, nomen vni Orpha, & nomen secundæ Ruth: [G] & habitauerunt illic quasi decem annis, & mortui sunt. Et derelicta mulier à duobus filiis, & viro proprio destituta, cognito quod Deus visitaret Israel, regredi domum parans, cœpit suadere vt domum propriam repeterent vxores filiorum suorum. Orpha concessit, Ruth vero cum socru mansit. Cui cum diceret socrus, *Ecce iam consponsa tua ad populum suum regressa est, & ad deos suos, & tu reuertere pariter cum sponsa tua*: respondit Ruth, [Ruth. 1.] *Non contingat mihi dimittere te, & redire ad deos meos: quia quocunque tu ieris, ibo tecum: & vbi habitaueris, habitabo. Populus tuus, populus meus; & Deus tuus, Deus meus. Et vbi mortua fueris, moriar, & vbi sepulta fueris, sepeliar.* Atque ita duæ peruenerunt Bethleem. Hos igitur mores, atque hanc charitatem erga socrum, pietatem erga defunctum, religionem erga Deum cum cognouisset Booz proauus Dauid, [Ruth. 4.] [Deut. 25.] iuxta legem Moysi, vt semen defũcti proximi suscitaret, eam sibi elegit vxorem. [Ruth. 2.] Refert autem aduertere quod & in agro pleno messis reperta manipulos (sicut scriptum est) colligens, & socrui fructus reseruans, non post iuuenem abiit, sed virum perfectum secuta est, vnde & meruit audire, [H] [Ruth. 2.] *Quia mulier virtutis es tu, & quia benefecisti misericordiam tuam nouissimam, plus quam primam.* Nouissima enim misericordia Ecclesiæ congregatæ præstat priori. Quod breuius hîc comprehendi, quia plenius in libris digessimus quos de Fide scripsi. [De fide ad Gratian. lib. 3. ca. 5.] Appropinquauit enim qui longe erat, quia elongauit qui proximus erat; [Ruth. 4.] & calceamẽtum proximi muliere acquisiuit accepta. Mos enim erat, vt qui proximus erat, si nollet accipere in coniugium propinquam suam, calceamentum suum solueret, & alij cederet. [Deut. 25.] In quo non mediocre mysterium, eo quod is qui alienigenam in typo sumpsit, euangelizandi accepit facultatem. [Ephes. 6.] Denique in typo has nuptias testatur benedictio seniorum dicentium, [Ruth. 4.] *Det Dominus mulierem quæ intrat domum tuam, sicut Rachel, & sicut Liam, quæ ædificauerunt vtraque domum Israel, & faciet virtutem in Ephrata, & sit nomen*

A Bethleem, *& fiat domus tua sicut domus Phares, quem peperit Thamar Iudæ. De semine tuo det tibi Dominus ex hac puella filios. Et accepit Booz Ruth, & facta est ei in matrimonium*, & peperit Obed patrem Iesse, auum Dauid. Matth. 1. Rectè igitur sanctus Matthæus per Euangelium gentes ad Ecclesiam vocaturus, auctorem ipsum Dominum gentilitiæ congregationis, alienigenarum generationem secundum carnem assumpsisse memorauit: vt iam tunc esset indicium quòd illa generatio cæderet gentium vocatorem, quem sequeremur omnes ex alienigenis congregati, relinquentes paternam domum, & dicentes ei qui nos ad Dei cultum vocaret, vt Paulo, aut cuicumque Episcopo: *Populus tuus, populus meus: & Deus tuus, Deus meus.* Ruth. 1. Psalm. 44. Ergo Ruth, sicut Lia & Rachel, oblita populum suum, & domum patris sui, soluens vinculum legis, ingressa est in Ecclesiam. Soluit autē calceamentum, qui non accepit Ecclesiam. Et Moysi dicitur, Exod. 3. *Solue calceamentum pedum tuorum*: ne ipse sponsus Ecclesiæ crederetur. Solus ille non soluit, qui verus est sponsus. Et ideo dicit Ioannes, Ioan. 1. *Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamenti eius.* Ergo & hæc typus est, eo quod ædificaret domū Israel. B Quod vero cōmemoratio eius dominicæ prosapiæ fuerit inserēda, declarat mysterij altioris expressio, quia prophetatum est ex genere eius in Ephrata Christum esse generandum, cum dicitur, *Det tibi Dominus facere virtutem in Ephrata, & sit nomen in Bethleem.* Ruth. 4. Quæ est enim virtus, nisi quæ per Christum gentium populos congregauit? Quod autem nomen, nisi illud quod Bethleem patria Domini secundum carnem nascentis est facta? Luc. 2. Vnde per Prophetam est, Mich. 5. *Et tu Bethleem Ephrata non es minima in millibus Iuda. Ex te enim exiet princeps qui regat populum meum Israel.* Videmus igitur mulierum commemorationem historiæ, moribus mysterium conuenire.

Qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, &c. Non abnuo, cum Thamar & Ruth defendo, peccatores quoq; inter maiores dominici generis computatos: quorum commemorationem sanctus Lucas declinare desiderans, alium quendam successionum ordinem tenuit. Neque enim Achab, neque Iechoniam, neque postremo Vriæ vxorem nominandos putauit, vt immaculatam sacerdotalis generis seriem declararet. C Sed vt illi talis consilij sui ratio subsistit, ita etiam sancti Matthæi consilium à ratione iustitiæ non abhorret. 1. Pet. 2. Nam cum euangelizaret Dominum secundum carnem de Zara esse generatum, qui omnium peccata susciperet, subiectum iniuriis, subditum passioni: nec huius quidem putauit exortem asserendum esse pietatis, vt maculatæ quoque originis non recusaret iniuriam: simul nec puderet Ecclesiam de peccatoribus cōgregari, cum Dominus de peccatoribus nasceretur. Denique vt beneficium redemptionis etiam à suis maioribus inchoaret, ne quis putaret originis maculam impedimento posse esse virtuti: vnde nec insolens de sui se generis nobilitate iactaret, nec parentum crimina verecundior erubesceret, cui obumbrandæ originis facultas daretur, flore virtutis. 2. Reg. 12. An vero sanctus Dauid, licet multa eius in mysterium figurentur, non eo præcelsior, quod hominem se esse cognouit, & commissum super abrepta Vriæ vxore peccatum, pœnitentiæ putauit lacrymis abluendum; Psalm. 50. 1. Petr. 5. ostendens nobis neminem virtuti propriæ debere confidere? Habemus enim aduersarium magnum qui vinci à nobis sine Dei fauore non possit. D Et plerumque illustribus & beatis viris grauia peccata fuisse reperies, vt quasi homines tentationi patuisse cognoscas, ne virtutibus egregiis plusquam homines crederentur. Si enim Dauid qui præsumptione virtutis elatus dixerat, Psalm. 7. *Si reddidi retribuentibus mala mihi.* Et alibi, Psalm. 29. *Ego autem dixi in mea abundantia, non mouebor in æternum*: statim insolentiæ huius pœnam subiisse se memorauit, dicens; Ibidem. *Auertisti faciem tuam a me, & factus sum conturbatus*: si ipse dominici generis auctor insolentiæ excepit offensam; quanto magis nos peccatores, quibus nulla suffragatur prærogatiua meritorum, insolentiæ scopulum timere debemus, in quo naufragium fit bonorum: præsertim cum tantus vir nobis & magisterij auctor sit & exempli, qui quasi Palinodiam quandam ad reptoptiandum Dominum in posterioribus canendam putauit, dicens, E Psalm. 129. *Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, &c. Dominus à dextris meis ne commoueat.* Psalm. 115. Sciuit enim quando se ibi credidit, esse lapsum. Denique nihil aliud esse in homine designauit, nisi quia Deum nouit. Sic enim habes, Psalm. 143. *Quid est homo quod innotuisti ei, aut filius hominis quia computas eum?* Si ergo Dauid insolentiam damnat, humilitatem induit, rectè in historia vxoris Vriæ magisterium istud affectandæ humilitatis adsciscitur. Et tamen si ex ea natus est ille pacificus Salomon, videamus ne forte mysterium sit, quod sublato eo de medio, 1. Paral. 22. qui ante coniugio suo plebem gentium vendicabat, alij Ecclesia viro nupserit vero Dauid. Dauid enim vocatus est Christus, in parentis nomen adscitus, iuxta quod scriptum est, Psalm. 88. *Inueni Dauid seruum meum*; cui nupsit Ecclesia, quæ verbi semine & spiritu Dei plena, Christi corpus effudit, populum scilicet Christianum. Est ergo mulier, quæ viuente viro alligata est legi: Rom. 7. & ideo mortuus est vir eius, vt non esset adultera, si esset cum alio viro. Mysterium igitur in figura, peccatum in historia: culpa per hominem, sacramentum per verbum. F De qua historia quoniam alibi plenius diximus, In Apologia Dauid. hic transcurrendum videtur. Meritoque sanctus Dauid de hac historia mysticū Psalmū quinquagesimum scripsit propter Bethsabee nuptias, Psalm. 50. dicens, *In plurimum laua me ab iniustitia mea, & à delicto meo munda me.* Si iniquitatem suam Dei amicus agnoscit, & meritis suis obstare delictum; si denique Deo se peccasse confitetur; cur tu de confessione criminis erubescas, cum criminis commentum, non confessio sit pudori? Eccl. 4. Ergo cum Dauid Bethsabee historiam non prætermiserit in suis Psalmis, vt in ea vel mysterium, vel actum perfectæ pœnitentiæ nos doceret, iure videmus etiam in generationibus dominicis non prætermissam: quia & ipse Dauid qui eam accepit vxorem sibi generationis dominicæ secundum carnē præcessor asseritur. Cuius speciale (vt diximus) meritum fuit, vt Ecclesiæ in hoc mysterio videret exortum, & acciperet oraculum quod ex suo Christus genere nasceretur. Alterum enim ad Ecclesiam pertinet, quod dixit, Psalm. 131. *Ecce audiuimus eam in Ephrata, inuenimus eam in campis siluæ.* Alterum specialiter ad dominici corporis susceptionem, quod oraculo manifestissimo reuelatur, cum dicit, G Ibidem. *Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Noli tamen tanto negligens esse promisso, Ibidem. non enim sine conditione datum est: Sed si custodieris testamentum, & testimonia seruaueris Domini, quæ in Euangelio se pollicetur esse docturum, tibi quoque copia sedis patebit æternæ. Hæc de vxore Vriæ. De Achab autē satis claret, cui vxor Iezabel. 3. Reg. 16.

Qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, &c. Salathiel Iechoniæ filium Matthæus scribit, Lucas tacet. De Iechonia satis idoneus auctor est Hieremias maximi reum esse delicti: Hier. 22. cui etiam quod habuit nomen, eripuit. Et ideo qui Ioachim in Regnorum libris dicitur, 4. Reg. 24. Hier. 22. Iechonias ab Hieremia est nominatus, dicente eo, *Abiectus est Iechonias vt vas cuius non est vsus in eo; propter quod proiectus est ipse, & semen eius. Terra terra audi verbum Domini, scribe virum istum abdicatum, quia non exurget ex semine eius sedens in throno Dauid, princeps adhuc in Iuda.* Eo enim regnante, 4. Reg. 24. Iudæam Babylonij vastauerunt, 1. Esdr. 1. neque postea vnquam de semine eius regnum quisquam in Iudæa potuit obtinere. Luc. 3. H Postea enim populus de captiuitate dimissus sub sacerdotibus & tetrarchis fuit. Vnde etiam vsque ad Christi generationem mansere tetrarchæ, nec ipsi quidem (quantum historia docet) regalis dignitatem generis reseruantes. Fertur enim ab his, Euseb. Cæsar. lib. 1. hist. cap. 7. qui siue argumentati, siue simpliciter docentes, & vere adstruentes tradiderunt nobis; quia Idumæi latrones Ascalonem vrbem Palæstinæ ingressi, de fano Apollinis quod vicinum muris erat, Antipatrum Herodis cuiusdam Hieroduli filium inter alios abduxere captiuum, quem pater redimere propter paupertatem nequiuit. Is igitur imbutus disciplinis & mysteriis Idumæorum Hyrcano Iudææ regi amicitia copulatur, quem pro se ad Pompeium Hyrcanus legatum direxit: & quia legationis fructu potitus est, per eam gratiam partem regni affectauit. Occiso autem Antipatro propter felicitatis inuidiam,

A

uldiam, filius eius Herodes postea sub Antonio senatusconsulto Iudæis regnare præceptus est. Cuius, Herodes filius & alij tetrarchæ. Quod ideo ex Græcorum historiis putauimus transferendum, vt clareat, Herodem in nullo affinem genere Iudæorum, regnum adulterina fraude quæsisse. Denique conscius ignobilitatis suæ, ne qua posteris suis vel de præscripto veteri quæstio moueretur, scripturas eorum incendit, existimans quod si indicia de publico sustulisset, nullis aliis testimoniis clarere posset qui patriarcharum vel proselytorum veterum genere manaret. Sed vt pleraque curæ humanæ sunt, cognitioni hoc & indagini veritatis iudicare non potuit. Ne nobis tamen possit præindicare videamus, qui veri regalisque generis dicimus Christum, & per veros & nobiles reges actum Domini genus. Sed vbi adulterina regnum affectauit propago, successionem nobilitatis suæ, non potentiæ, sed generationis ordo seruauit. Tamen ipsum regem secúdum honorem sæculi nō accipimus Christum. Quomodo ergo *ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam?* Quomodo & angelus de eo dicit, quod *dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum?* Quomodo ergo regnare promittitur, nec ostenditur? Aut quomodo ex semine Iechoniæ nullus regnaturus dicitur per prophetam? Si enim Christus regnauit, ex semine autem Iechoniæ Christus est, propheta mentitus est, mētita sunt & oracula. Sed illic futuros ex semine Iechoniæ posteros non negatur, & ideo de semine eius est Christus: & quod regnauit Christus, non contra prophetiam est. Non enim sæculari honore regnauit, nec in Iechoniæ sedibus sedit, sed regnauit in sede Dauid. Verum cum ipse Iechonias Dauid sederit sedem, quemadmodum soluitur quod dictum est, quia Dauid sedem Iechoniæ posteri non sederunt, cum eadem sedes fuisse videatur amborum? Itaque & nos sedem Dauid fuisse negare non possumus: non eandem tamen regis Dauid sedem Christus quam Iechonias sedit: immo nec quisquam alius ex genere Dauid sedem eius potuit sedere quam Christus: quia nec in aliquo alio semen eius æternum est, sed in Christo, sicut Deus ipse reseruauit, dicens, *Semel iuraui in Christo meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit, & sedes eius sicut sol in conspectu meo.* Quem igitur dicit hic? Non Salomonem vtique, non Roboam, non Nathan, sed illum de quo solo potest dicere, *Ponam in mari manum eius & in fluminibus dexteram eius. Ipse inuocabit me, Pater meus es tu,* &, *Ponam in sæculum sæculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœli.* Non vtique hunc thronum Salomon sedit, non Roboam, non Iechonias. Vis scire quis sederit? Is est de quo dicit Angelus ad Mariam, *Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Si angelo non credis, ipsi saltem Domino crede dicenti, *Tu dicis quia rex sum ego.* Nunquid ergo & ipse mentitus est, qui regnare se dixit, quia non regnauit in terris? Quomodo Scriptura soluitur, quæ & regnare eum dicit, & adstruit non regnare? In abruptum disputationis venimus, hæremus in vado, & quodam veritatis naufragio fluctuamus. Excitemus igitur Christum, ipsum interrogemus, ipse respondeat. Interrogemus scripturas, inueniemus quia regnum Domini non est de hoc mundo. Ipse enim dixit, Regnum meum non est de hoc mundo. Qui dicit non esse de hoc mundo regnum suum, ostendit esse supra mundum. Ita & erat regnum eius, & non erat: non erat in sæculo, erat supra sæculum. Erat enim regnum aliud veri Dauid, quod solus Christus accepit: & erat semen aliud Dauid, quod in æternum manet, de quo solus generatus est Christus, qui solus verus filius Dauid, cuius etiam solus nomen accepit, iuxta quod scriptum est, *Inueni Dauid seruum meum, oleo sancto meo vnxi eum.* Quod vtique non de Propheta Dauid, sed de Domino dici præmissa declarant. Scriptum est enim; *Posui adiutoriū super potentem, & exaltaui electum de populo meo.* Solus enim potēs, solus electus est Christus. Sanctorum enim maius in fide quam in generatione semen est, Et ideo Apostolus ait, *Qui ex fide sunt, hi filij sunt Abrahæ.*

E

Illud quoque non prætermittendum putamus, quod à Dauid temporibus vsque ad Iechoniam, hoc est, vsque ad captiuitatem, quum decem & septem fuerint reges Iudæ, quatuordecim generationes sanctus Matthæus posuerit: & rursus à Iechonia vsque ad Ioseph eum viritim generationes duodecim computentur, quatuordecim generationes esse memorat. Sic enim habes, *Omnes generationes, ab Abraham vsque ad Dauid generationes quatuordecim: & à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim: & à transmigratione Babylonis vsque ad Christum generationes quatuordecim.* Et primum oportet cognoscere, quod ante iam diximus, posse plures esse successiones, pauciores generationes. Possunt enim diutius viuere aliqui, & serius generare, aut certe penitus exortes generationis existere. Itaque non quæ regum, eadem generationum tempora. Vnde & Matthæus eos, quos ad generationem non putauit pertinere, præteriit. Nam si propositum esset ei successiones describere, rationabiliter moueremur, cur cum in Regnorum libris & Paralipomenon conueniat, quod post Ioram Ozochias regnauerit, & Ioas, & Amazias, Amasiæ autem successerit Ozias; sanctus Matthæus tres illos reges præterierit, Ochoziam, Ioas, & Amasiam, & post Ioram Oziam subiecerit. Sed non eum in regum successione, sed in generatione subiecit. Denique generationum relatorem se fuisse memorauit, potuit autem finiri vt Ioram tardius generauerit, & Iosaphat serius perceperit regnum, atque ita Ioram patri suo, cui in potestate non successit, in generatione successerit. Quod vero post Iechoniam duodecim generationes enumerasse videtur Euangelista, si diligenter aduertas, hic quoque quatuordecim generationum poteris inuenire rationem. Duodecim enim vsque ad Ioseph numerantur, non vsque ad Christum. Tertius decimus est Christum: sed nihil refert vtrum in duabus generationibus, an in vna mendacium sit. Tamen ne hic quidem cæcum aliquem scopulum aut naufragium inuenias veritatis, duos Ioachim, hoc est, duos Iechonias fuisse historia indicat: vnum ante transmigrationem, alterum in ipsa transmigratione generatum, id est, patrem & filium. Ergo pater inter generationes superiores est computatus, qui successit Iosiæ: filius inter posteriores, qui successit patri, id est, nepos Iosiæ. Duos autem fuisse Regnorum libri indicant. Sic enim scriptum est, *Et constituit Pharao super Iudam & Hierusalem Eliachim filium Iosiæ regem pro Iosia patre eius; & conuertit nomen eius Ioachim, & vndecim annos regnauit in Hierusalem,* &c. Quibus subiecit, *Et reliqua verborum Ioachim, & omnia quæ fecit, nonne scripta sunt in libro sermonum dierum regum Iuda? Et dormiuit Ioachim cum patribus suis; & regnauit Ioachim filius eius pro eo. Decem & octo annorum erat Ioachim cum regnaret, & tribus mensibus regnauit in Hierusalem, nomen matris eius, Nesthā: & omnia quæ fecit sub oculis Domini pater eius: & ipse fecit: & in diebus eius ascendit Nabuchodonosor rex Babylonis in Hierusalem.* Vides igitur quod alius fuerit Iosiæ filius, alius nepos: filius ille, cuius Pharao nomen conuertit: nepos iste, cui Hieremias nomen imposuit, qui & patris vocatus est nomine. Et bene sanctus Matthæus à propheta noluit discrepare; vt non Ioachim, sed Iechoniam nominaret. Simul, vt supra diximus, maiorem fructum dominicæ pietatis adstruxit, si generis nobilitatem non in omnibus Dominus requisiuit; sed de captiuis & peccatoribus nasci voluit, qui remissionem veniebat prædicare captiuis. Non igitur suppressit alterum Euangelista, sed vtrumque signauit, quod vterque Iechonias dictus sit. Ita addito iuniore Iechonia, generationes quatuordecim computantur. Ergo illa Matthæus.

Qui fuit Iuda, qui fuit Iacob, &c. Pulchre autem Lucas, quoniam filios Iacob plures non poterat comprehendere, ne extra generationes euagari superflua serie videretur: licet in aliis, id est, longe multo posterioribus, Patriarcharum tamen nequaquam nomina prætermittēda arbitratus sit, sed præ cæteris eligenda, Ioseph, Iudæ, Symeonis, & Leui. Quatuor enim genera in his, quorum isti posteri sunt, cognoscimus fuisse virtutum. In Iuda, id est, illo superiore, dominicæ per figuram passio-

nis

Euseb. Ibid. Psalm. 131. Luc. 1. B Hier. 22. Psalm. 88. C Ibidem. Ibidem. Luc. 1. Ioan. 18. Matth. 8. Ioan. 3. D Ioan. 18. Psalm. 88. Ibidem. Galat. 3.

Matth. 1. Ibidem. F 4. Reg. 8. & deinceps. 2. Par. 22. & deinceps. G 2. Par. 36. 4. Reg. 23. 4. Reg. 24. Hier. 22. Esaia 61. H Luc. 4. Gen. 49. Gen. 39.

A [Gen. 34.] [Num. 3.] [2. Reg. 12.] nis mysterium fuisse prophetatum; In Ioseph præcessisse castitatis exemplum; in Symeon vindictam læsi pudoris; in Leui officium sacerdotis. Per Nathan quoque expressam aduertimus prophetiæ dignitatem, vt quia vnus omnia Christus Iesus, in singulis quod maioribus genera virtutum diuersa præcederent. [Coloss. 3.] Noë quoque iusti inter dominicas generationes commemoratio non debuit prætermitti, [Gen. 6.] vt quia ædificator Ecclesiæ nascebatur, eum sui generis auctorem præmisisse videatur, qui eam in typo ante fundauerat. Nam de Mathusala quid dicam, [Gen. 5. & 14.] cuius vltra diluuium numerantur anni: vt quoniam solus est Christus, cuius vita nullam sensit ætatem, in maioribus [Gen. 5.] quoque suis non sensisse diluuia videretur? Enoch vero, nonne manifestum & pietatis dominicæ & diuinitatis indicium est, eo quod nec mortem senserit Dominus, & ad cœlum remeauerit, cuius generis auctor raptus ad cœlum est? Vnde manifestum est, & Christum potuisse non mori, sed voluisse, vt nobis mors illa prodesset. Et [Sap. 4.] ille quidem *raptus est, ne malitia mutaret cor eius*: Dominus B autem, quem malitia sæculi mutare non poterat, eo [Gen. 4.] vnde venerat, naturæ suæ maiestate remeauit. Siletur plane parricida fratris. Neque enim rationabile erat, vt [Ioan. 15.] is qui percusserat fratrem inter Domini numeraretur auctores: cum seruulos iste seruauerit, vt fraterni eos nominis honore donaret. [Gen. 5.] Sed nec illud otiosum, quod Seth præteritus non est, quem posteriore Adam generatione suscepit: vt cum duæ sint populi generationes, signaretur in typo Dominum nostrum Iesum Christum in posteriore potius quam priore generatione numerandum. [1. Cor. 1.] Iam de ipso Adam, qui iuxta Apostolum, figuram accepit Christi, quid pulchrius potuit conuenire, quam [Gen. 1.] vt sacrosancta generatio à Dei filio inciperet, & vsque ad Dei filium deduceretur, creatusque præcederet in figura, vt natus in veritate sequeretur, ad imaginem [Coloss. 1.] factus præiret, propter quem Dei imago descenderet?

E Et si mysterium primi discutiamus erroris, lignum scientiæ boni & mali fallente diabolo, Eua suadente ille gustauit, [Gen. 3.] vt iste nobis priusquam sciret malum, eligeret bonum, dirique serpentis insidias Ecclesia suadente vitaret, [Esaiæ 8.] iuxta quod scriptum est, *Quoniam priusquam sciat puer bonum aut malum, non credet malitiæ, vt eligat quod bonum est, Et priusquam sciat vocare patrem aut matrem accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ.* [Matth. 2.] Hic enim est puer cuius incunabula Magi spoliis orientalibus referserunt, quia gens ante Christum incredula, de exuuiis idolorum, mutata iam fide, manubias obtulit Domino triumphales.

Hæc de generatione Christi non incognita putaui prolixius prosequenda, ne quis cum ista in Euangeliis minus attento animo recenseret, aliquatenus fluctuaret: quæ sancti Euangelistæ ad maiora miracula, & diuiniora Domini gesta properantes, perstringenda breuius, quam diffundenda vberius putauerunt. Eorum igitur more, qui satis putant, ignaris viarum quasi notas itineris & semitas demonstrare: spiritalis viæ semitas colligentes, videro vtrum secundo veritatis euentu, certe religioso fidei ductu F in mysteriorum secreta contendimus, verentes ne quis ista cum legerit, quod prouerbialiter dicitur, quasi puer machæram, tractare per infantiam fortiora arma nesciret magisq; vulnus ex imprudentia, quã salutem ex lectione sentiret. Infirmos enim tela sua vulnerant, nec potest bene vti armis, qui ea ferre non nouerit. Et ideo circa fidem [1. Cor. 14.] vir perfectus exigitur, in quo non per humum scientiæ repet infantia, non debilis quædam, nec carens sensibus mysticæ cognitionis titubet ætas, quæ virtute iuuentutis amissa, coronam gloriosi certaminis non requirat, & senescentis aquilæ modo, quę prius aut leporem rapere pedibus consuerat, aut anserem: æuo fessa minorum auium implumes fœtus requirat, qui solidiorem cibum afferre non possint.

C

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

G

LIBER QVARTVS.

In quartum caput Euangelij secundum Lucam Procemium.

NON absurdum, opinor, de generatione Domini confecimus opus: certe infructuosum non fuit dominicis diutius inhærere maioribus. Nam si ij qui manum mare litorali parant nauigatione transmittere, altioris compendium cursus fiducia infirmitate vitantes, agros & vrbes litore diductas, capti locorum decore, frequenter inuisunt: quanto magis nos in tanto non elementorum, sed gestorum cælestium siti profundo, viciniores legere portus, & frequentes amare debemus excursus, ne quis longæ nauigationis tædio fatigatus, fastidii vomitum tenere non possit. Certe si quis infidæ ratis vitia perspexerit, tanquam frequenti librorum portu obiecto, aurium vela deponat, lectionis D *anchoram figat, non videtur deseruisse nauigium, sed confecisse cursum, si descendit portum. Et* H *plerisque in locis fortasse amœnitas ipsa locorum inuitet prætermeantem. Nam si Vlyssem illum, vt* [Odyss. 12.] *fabula ferunt, (licet & propheta dixerit,* Habitabunt in ea filiæ Sirenum; [Hier. 50.] *etsi non dixisset propheta, nemo tamen iure reprehenderet, cum & gigantes & vallem Titanum scriptura comprehenderit.)* [Num. 13.] [Deut. 9.] [2. Reg. 5. 23] *post decem annorum exilia, quibus bellatum in Ilio est, decemque erroris annos festinantem ad patriam, Lotophagi suauitatę baccarum tenere potuerunt: si horti Alcinoi retardarunt: si postremo Sirenes cantu vocis illectum, ad illud famosum voluptatis naufragium pene deduxerant, nisi aduersus illecebrosa sonitus cantilena inserta cera sociorum clausisset aures: quanto magis religiosos viros cælestium factorum decet admiratione mulceri? Atque hic iam non baccarum suauitas haurienda, sed panis ille qui descendit de cælo: non olera Alcinoi spectanda, sed sacramenta sunt Christi.* [Ioan. 6.] *Nam qui infirmus est, olera manducet.* [Rom. 14.] *Non claudenda igitur aures, sed reserandæ sunt, vt Christi vox possit audiri: quam quisquis percepit naufragium non timebit. Non corporalibus, vt Vlysses ad arborem, vinculis alligandus, sed animus ad crucis lignum spiritalibus nexibus vinciendus, ne lasciuiarum mo-*

A *ueatur illecebris, cursumque natura detorqueat in periculum voluptatis. Figmentis enim poeticus fabula coloratur, vt quædam puellæ scopuloso in litore maris habitasse prodantur: quæ si quos deflectere nauigium propter aurium suauitatem dulci voce pepulissent, in vada cæca deductos & insida statione deceptos, naufragii miserabilis sorte consumerent. Compositum hoc specie, & ambitiosa comparatione* E

Psalm. 103. *fucatum est, vt mare, vox fœmina, litora vadosa fingantur. Quod autem mare abruptius quam sæculum, tam infidum, tam mobile, tam profundum, tam immundorum spirituum flatibus procellosum? Quid sibi vult puellarum figura, nisi euirata voluptatis illecebra, quæ constantiam captæ mentis effœminat? Qua autem illa vada, nisi nostra scopuli sunt salutis? Nihil enim tam cæcum, quam sæcularis suauitatis periculum: quæ dum mulcet animum, vitam obruit, & corporeis quibusdam scopulis sensum mentis illidit.*

Mat. 4. *Merito igitur dominus noster Iesus Christus ieiunio suo nos atque deserto aduersus voluptatum informat illecebras, & tentari se à diabolo Dominus omnium patitur, vt in illo omnes vincere disceremus. Aduertamus igitur, quia tria non otiose à Domino principaliter ordinata Euangelista descripsit. Tria sunt enim quæ ad vsum proficiunt salutis humanæ, sacramentum, desertum, ieiunium.*

2. Tim. Nemo *enim* nisi qui legitime certauerit, coronatur. *Nemo autem ad certamen virtutis admittitur, nisi prius ab omnibus ablutus maculis delictorum gratia cœlestis muneris consecretur. Venit igitur Dominus ad lauacrum, vt mysterij gratia nobis & vsu probaretur & sensu.*

Luc. 3. Deut. 30. Coloss. 1. Luc. 3. Ibid. Galat. 4. *Et quoniam lex cœlo & terra testibus promulgatur: vt mysterium diuinitatis absconditum à sæculis in Deo plus crederes esse quam legem: non iam ad testimonium cœlum vocatur, sed vox Dei vtitur testis officio, cum defertur è cœlo. Simul ne fidei mysterium dubio mentis offendas, inuisibilia tibi visibiliter declarantur operari. Venit Dominus ad lauacrum. Omnia enim pro te factus est: iis qui sub lege sunt, quasi sub lege esset, cum ipse sub lege non esset.* F

B 1. Cor. 8. Matth. 25. Ioan. 11. Ioan. 13. Ioan. 4. Matth. 4. Gen. 3. *Circumcisus est, vt eos qui sub lege sunt, lucrifaceret. His qui sine lege erant, conuiuij communione sociatus est, vt lucraretur eos qui sine lege viuebant. Factus est infirmis infirmus per corporis passionem, vt infirmos lucrifaceret. Omnibus postremo omnia factus est, pauper pauperibus, diues diuitibus, flens flentibus, esuriens esurientibus, sitiens sitientibus, profluus abundantibus. In carcere cum paupere est, cum Maria flet, cum Apostolis epulatur, cum Samaritana sitit. In deserto esurit, vt cibus primi hominis, quem per præuaricationem gustauerat, ieiunio Domini solueretur. Nostro periculo ille scientia boni & mali famem soluit, nostro emolumento famem iste suscepit.*

Cap. IV. **I***esus autem plenus Spiritu sancto egressus est ab Iordane, & agebatur in spiritu in desertum.*

Conuenit recordari quemadmodum de paradiso in desertum Adam primus eiectus sit, vt aduertas quemadmodum de deserto ad paradisum Adam secundus reuerterit.

Gen. 3. C Vides enim quemadmodum suis nobis præiudicia resoluantur, & suis diuina beneficia vestigiis reformentur. Ex terra virgine Adam, Christus ex virgine.

Gen. 1. Ille ad imaginem Dei factus, hic imago Dei. Ille omnibus irrationabilibus animalibus, hic omnibus animantibus antelatus. Per mulierem stultitia, per virginem sapientia. Mors per arborem, vita per crucem.

Gen. 3. Ille spiritalium nudus, arboreis se texit exuuiis: hic sæcularium nudus, corporis non desiderauit exuuias. In deserto Adam, in deserto Christus. Sciebat enim vbi posset inuenire damnatum, quem ad paradisum resoluto errore reuocaret. Sed quoniam sæcularibus indutus exuuiis redire non poterat, nec paradisi incola potest esse nisi nudus à culpa; exuit veterem hominem, nouum induit: vt quia solui non queunt diuina decreta, persona magis

Colos. 3. quam sententia mutaretur. Sed qui in paradiso sine duce iter amisit acceptum, quemadmodum de deserto sine duce iter repetere posset amissum, vbi tentationes plurimæ, nisus ad virtutem difficilis: lapsus facilis ad

D errorem? Cum eadem sit virtutis natura, quæ nemorum; vt si adhuc exigua de terrenis ad superna se subrigunt, dum teneris ætas adolescit frondibus, sæui veneno dentis obnoxia facile aut succidi possint, aut vri. Si vero alta se radice fundauerint, & ramorum sublimitate sustulerint; frustra iam vel ferarum morsibus, vel lacertis agrestium, vel diuersorum flatuum procellis arbor robusta tentetur. Quem igitur apponeret ducem contra tot illecebras sæculi, contra tot versutias diaboli, cum sciret nobis primo *contra carnem & sanguinem*, deinde

Ephes. 6. *contra potestates, contra rectores mundi tenebrarum harum aduersus spiritalia nequitiæ quæ sunt in cœlestibus*, esse lucta-

Ezech. 28. men? Angelum apponeret? & ipse lapsus est: legiones angelorum vix singulis profuerunt. Seraphim dirigeret? & ipsum descendit in terras in medium populi immunda labia habentis, & vnius tantum prophetæ labia appo-

Esaia 6. sito carbone mundauit. Alius dux requirendus fuit,

Ioan 3. quem sequeremur omnes. Quis tantus esset dux qui prodesset omnibus, nisi ille qui supra omnes est? Quis

G me supra mundum constitueret, nisi qui maior est mundo? Quis tantus esset dux, qui posset masculum

Coloss. 3. & fœminam, Iudæum & Græcum, Barbarum & Scytham, seruum & liberum vno regere ductu, nisi solus qui est omnia & in omnibus Christus? Multi enim laquei

Eccles. 9. quacumque progredimur. Laquei in corpore, laquei in lege, laquei in pinnis templorum, in crepidinibus parietum tenduntur à diabolo. Laquei in philosophis, laquei in cupiditatibus. *Oculus* enim *meretricis laqueus est*

Prou. 7. *peccatoris.* Laqueus in pecunia; laqueus in religione, laqueus in studio castitatis. Exiguis enim momentis mens inclinatur humana, & huc atque illuc pro versutia suadentis frequenter impellitur. Videt aliquem diabolus religiosum virum, Deo venerabiliter deferentem, & quod sacrosanctum est æstimantem, nullius capacem iniuriæ, in ipsa eum religione supplantat, vt faciat non credere quod Dei filius vere hanc nostram susceperit carnem, hoc nostrum corpus, hanc nostrorum membrorum fragilitatem: cum vtique passio corporis fuerit, diuinitas exors

H iniuriæ manserit. Ita de religione fit culpa. *Omnis*

2. Ioan. *enim qui negat Iesum Christum in carne venisse, de Deo non*

1. Tim. 4. *est.* Videt integrum & illibatæ castimoniæ virum, suadet vt nuptias damnet, quo eiiciatur ab Ecclesia, & studio castitatis à casto corpore separetur. Audiuit

1. Cor. 8. alius, quia *vnus Deus, ex quo omnia*; adorat, atque veneratur. Insidiatur ei diabolus, claudit aures ne audiat: quia *vnus Deus per quem omnia*, ita nimia pietate impium esse compellit: vt dum patrem à filio separat, patrem filiumque confundat, & personam vnam putet esse, non potestatem. Itaque dum mensuram fidei nescit, perfidiæ incurrit ærumnam. Quomodo igitur hos laqueos euitabimus, vt possimus & nos dicere, *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus*

Psalm. 123. *est,*

A *Ibidem.* *eſt, & nos liberati ſumus?* Non dicit, Ego contriui laqueum; non auſus eſt hoc dicere Dauid, ſed *Adiutorium noſtrum in nomine Domini*; vt oſtenderet vnde laqueus solueretur, vt *1 Ioan. 3.* prophetaret quod venturus eſſet in hanc vitam, qui contereret laqueum fraude diaboli præparatum. Sed non potuit melius conteri laqueus, niſi prædam aliquam diabolo demonſtraſſet: vt dum ille feſtinaret ad prædam, ſuis *Pſalm. 56.* laqueis ligaretur, & ego poſſim dicere, *Laqueos parauerunt pedibus meis, & ipſi inciderunt in eos.* *2. Cor. 13.* Quæ potuit eſſe præda, niſi corpus? Oportuit igitur hanc fraudem diabolo fieri, vt ſuſciperet corpus Dominus Ieſus, & corpus hoc corruptibile, corpus infirmum, vt crucifigeretur ex infirmitate. *Matth. 26.* Si enim fuiſſet corpus ſpiritale, non dixiſſet, *Spiritus promptus eſt, caro autem infirma.* *Ibidem.* Audi igitur vtramque vocem, & ſpiritus prompti, & carnis infirmæ: *Pater, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte*, hæc carnis eſt vox. *Sed non quod ego volo, ſed quod tu vis*, habes deuotionem ſpiritus & vigorem. *Eſa. 53.* Quid repudias dignationem Domini? Dignationis eſt quod ſuſcepit corpus meum, dignationis eſt quod ſuſcepit iniurias meas, ſuſcepit infirmitates meas, quas vtique natura Dei ſentire non potuit, cum etiam natura hominis cõ- B temnere didicerit, vel ſuſtinere ac perpeti. Et ideo ſequamur Chriſtũ, iuxta quod ſcriptum eſt, *Deut. 10. & 13.* *Poſt Dominum Deum tuum ambulabis, & ipſi ſoli adhærebis.* Cui adhęrebo, niſi Chriſto? ſicut Paulus dixit, *1. Cor. 6.* *Qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt.* Illius igitur de deſerto vt ad paradiſum redire poſſimus, veſtigia perſequamur. Et videte quibus itineribus reducamur. Nunc in deſerto Chriſtus eſt, agit hominem, inſtruit informat, exercet, vngit oleo ſpiritali vbi videt robuſtiorẽ per ſata & fructuoſa traducit; vt quando querebantur Iu- *Mat. 12.* dæi quod diſcipuli eius ſabbato de ſegete ſpicas vellerent (iam enim Apoſtolos ſuos in agro culto, & fructuoſo o- *Ioan 18.* pere collocauerat) poſtea in paradiſo conſtituit tempore paſſionis. Sic enim habes, *Hæc cum dixiſſet Ieſus, cum diſcipulis ſuis tranſiuit trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipſe cum diſcipulis ſuis.* Agro enim fœcundo hortum *Cant. 4.* eſſe potiorem docet propheta in Canticis canticorum, dicens, *Hortus clauſus ſoror mea ſponſa; hortus clauſus, fons ſignatus, emiſſiones tuæ paradiſus.* Illa eſt enim animæ pura & immaculata virginitas, quæ nullo terrore pœnarum, nullis à C fide ſæcularis voluptatis illecebris, nullo vitæ amore traducitur. Denique virtute Domini hominem eſſe reuocatum, præ cæteris hic Euangeliſta qui teſtatur, qui ſolus in- *Luc. 23.* ducit Dominum dicentem latroni, *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiſo.* Plenus igitur Ieſus Spiritu agitur in deſertum. Conſilio, vt diabolum prouocaret; (nam ſi ille certaſſet, non mihi iſte viciſſet) Myſterio, vt Adam illum de exilio liberaret: Exemplo, vt oſtenderet nobis diabolum ad meliora tendentibus inuidere, & tunc magis eſſe cauendum, ne myſterij gratiam deſerat mentis infirmitas.

Diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo: & nihil manducauit in diebus illis.

Quadraginta dierum myſticum numerũ recognoſcis. *Gen. 7.* Tot enim diebus aquas abyſſi effuſas eſſe meminiſti: & *3. Reg. 19.* tot ieiunio dierum ſanctificato propheta refuſam cœli *Exod. 34.* ſerenioris eſſe clementiam. Tot ieiunio dierum ſanctus *Num. 14.* Moyſes præceptionem legis emeruit: tot annos in eremo conſtituti patres panem angelorum & cœleſtis alimoniæ D gratiam conſecuti ſunt, nec antequam myſtici numeri tẽpus explerent, terram repromiſſionis intrare meruerunt: *Deut. 19.* Tot ieiunio dierum Domini nobis in Euangelium pateſcit ingreſſus. Vnde ſi quis Euangelij gloriam, fructumque reſurrectionis optat adipiſci, myſtici ieiunij præuaricator eſſe non debet, quod & in lege Moyſes, & in Euangelio ſuo Chriſtus, vtriuſque teſtamenti auctoritate præſcripſit fidele virtutis eſſe certamen.

Et conſummatis illis poſtea eſuriit.

Quid ſibi vult quod Euangeliſta Dominum eſuriſſe ſignificauit, cum de Moyſi atque Eliæ ieiunio nihil tale vi- *Exod. 34.* deamus expreſſum? *3. Reg. 19* Numquid hominum patientia Deo E fortior? Sed qui quadraginta diebus eſurire non potuit, oſtendit non cibum eſuriſſe ſe corporis, ſed ſalutem: ſimul vt aduerſarium laceſſeret iam timentem, qui quadraginta dierum fuerat ieiunio vulneratus. Et ideo fames Domini pia fraus eſt, vt in quo diabolus maiora metuens iam cauebat, famis ſpecie lactatus tentaret vt hominem, ne impediretur triumphus. Simul illud diſce myſterium, ſancti Spiritus opus, hoc eſt, diuinum fuiſſe iudicium, vt tentandum ſe diabolo Chriſtus offerret.

Dixit autem illi diabolus, Si filius Dei es, dic lapidi huic vt panis fiat. Et reſpondit ad illum Ieſus, Scriptum eſt, Quia non in pane ſolo viuit homo, ſed in omni verbo Dei. *Deut. 8.* *Et duxit illum Diabolus in montem excelſum, & oſtendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis, & ait illi, Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam, & gloriam illorum: quia mihi tradita ſũt, & cui volo, do illa. Tu ergo procidens ſi adoraueris coram me, erunt tua omnia. Et reſpondens Ieſus, dixit* *Deut. 6.* *illi. Scriptum eſt, Dominum Deum tuum adorabis, &* F *illi ſoli ſeruies. Et duxit illum in Hieruſalem, & ſtatuit eum ſupra pinnam templi, & dixit illi, Si filius Dei es mitte te hinc deorſum. Scriptum eſt enim, quod angelis ſuis mandauit de te, vt conſeruent te: & quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedẽ tuũ.* *Pſalm 90.* *Et reſpondens Ieſus, ait illi. Dictum eſt, Non tentabis Dominum Deum tuum.*

Tria præcipua docemur eſſe tela diaboli, quibus ad cõuulnerandam mentem hominis conſueuit armari. Gulæ vnum, aliud iactantiæ, ambitionis tertium. Inde autem cœpit, vnde iam vicerat. Et ideo inde incipio in Chriſto *Gen. 3.* vincere, vnde in Adam victus ſum, ſi tamen mihi Chriſtus imago patris, virtutis exẽplum ſit. *Hebr. 1.* Diſcamus igitur cauere gulam, cauere luxuriam, quia telũ eſt diaboli. Laqueus tenditur cum menſa regalis conuiuij præparatur, quæ conſtantiam ſæpe mentis inclinat. Non ſolum enim cum audimus verba diaboli, ſed etiam cum videmus eius copias, laqueum vitare debemus. *Epheſ. 6.* Didiciſti igitur diaboli telum: ſume ſcutum fidei, loricam abſtinentiæ. G Sed quid ſibi vult talis ſermonis exorſus, *Si filius Dei es*, niſi quia cognouerat Dei filium eſſe venturum, ſed veniſſe per hãc infirmitatem corporis non putabat? Aliud explorantis, aliud tentantis eſt, & Deo ſe profitetur credere, & homini conatur illudere. Sed vide arma Chriſti, quibus tibi non ſibi vicit. *Ioan. 2.* Nam qui maieſtate ſua lapides in panem poſſe conuerti, naturæ alterius transfuſione monſtrauit, docet nihil tibi pro diaboli arbitrio nec declarandæ virtutis cõtemplatione faciendum. Simul in ipſa tentatione artificẽ diaboli diſce verſutiam. Sic tentat, vt exploret: ſic explorat, vt tentet. Econtra Dominus ſic fallit, vt vincat: ſic adhuc vincit, vt fallat. Nam ſi conuertiſſet naturam, proderet creatorem. Medie ergo reſpondit, dicens, *Scriptum eſt, Quia non in pane ſolo viuit homo, ſed in omni verbo Dei.* Vides quo genere vtatur armorum, quo hominem à ſpiritalis nequitiæ incurſione defendat aduerſus irritamenta gulæ ſeptum atque munitum? Non enim quaſi Deus vtitur poteſtate: (quid enim mihi proderat?) ſed quaſi homo cõmune ſibi arceſſit auxilium, vt diuinę pabulo lectionis in- H tentus, famem corporis negligat, alimentum verbi cœleſtis acquirat. Huic intentus Moyſes panem non deſiderauit. *Exod. 34.* Huic intentus Elias famem prolixioris nõ ſenſit ieiu- *3. Reg. 19.* nij. *Ioan. 6.* Non enim poteſt qui verbum ſequitur, panem deſiderare terrenum, cum ſubſtantiam panis cœleſtis accipiat. Humanis enim diuina præſtare, non dubium eſt, & corporalibus ſpiritalia. Et ideo qui vitam deſiderat, illum pa- *Pſalm. 103.* nem expetat, qui per inſenſibilem ſubſtantiam humana corda confirmat Simul cum dicit, *Deut. 8.* *Non in pane ſolo viuit homo*, oſtendit vt hominem eſſe tẽtatum, hoc eſt, ſuſceptionem noſtram, non ſuam diuinitatem. Sequitur iactantiæ telum, quo procliue delinquitur: quia dum homines gloriam virtutis ſuæ iactare deſiderant, de loco meritorũ ſuorum & ſtatione deceduut.

A Matth. 4. *Et duxit illum in Hierusalem, & statuit eum supra pinnam templi.* Hoc quidem est iactantiæ, vt dum se putat vnusquisque ad altiora conscendere, sublimium vsurpatione factorum ad inferiora trudatur. *Et dixit illi, Si filius Dei es, mitte te hinc deorsum.* Vere diabolica vox, quæ mentem hominis de gradu altiore meritorum præcipitare contendit. Quid enim tam proprium diabolo, quam suadere vt vnusquisque se mittat deorsum? Disce ergo & tu diabolum vincere. Agit te spiritus, sequere spiritum. Non te reuocet carnis illecebra, spiritu plenus disce contemnere voluptates. Ieiunia, si vis vincere. Consequens est vt per hominem diabolus te putet esse tentandum. Christus quasi fortior facie ad faciem tentatur, tu per hominem. Et illud diaboli verbum est, cum dicit, *Homo fortis es, manduca & bibe, & similis mane.* Noli te tibi credere, non erubescas egere præsidiis quibus non egebat Christus, & tamen ea non negligebat, vt te doceret, Lucæ 21. dicens, *Cauete ne grauetur cor vestrum in vino & crapula.* 1. Cor. 9. Non erubuit Paulus, qui ait, *Sic certor, non vt aera cædens.* Ibid. Aera quidem non cædebat Apostolus, sed potestates aerias verberabat. *Castigo* (inquit) *corpus meum & seruituti subiicio: ne forte cum aliis prædicauerim, ipse reprobus inueniar.* B Simul infirmitatem suam diabolus malitiamque designat, quia neminem potest mittere deorsum, nisi ipse se miserit. Nam qui relictis cœlestibus eligit terrena, voluntarium quoddam præcipitium vitæ labentis incurrit. Simul quoniam telum suum diabolus vidit obtusum, quo omnes homines propriæ subiecerat potestati, plus cœpit quam hominem iudicare. Sed Dominus rursus nec ea quidem quæ de se fuerant prophetata, ad arbitrium diaboli putauit esse facienda, sed diuinitatis propriæ auctoritate seruata, versutiæ eius occurrit: vt quia scripturarum exemplum prætenderat, scripturarum vinceretur exemplis. Potestas enim est Deo vincere, scriptura mihi vincit. 2. Cor. 11. Disce hic quoque, quia *Satanas transfigurat se velut angelum lucis*, & de scripturis ipse sæpe diuinis laqueum fidelibus parat. Sic hæreticos facit, sic euacuat fidem, sic iura pietatis impugnat. Ergo non te capiat hæreticus, quia potest de scripturis aliqua exempla proferre, nec sibi arroget quod doctus videtur. Vtitur & diabolus testimoniis scripturarum, non vt doceat, sed vt circumscribat & fallat. C Cognouit aliquem attentum religioni, virtutibus clarũ, signis & operibus præpotentem: iactantiæ tendit laqueũ, vt huiusmodi virum inflet tumore, quo pietati se non credat, sed cedat iactantiæ: nec Deo deputet, sed sibi arroget. Luc. 10. Ideoque Apostoli non in suo, sed in Christi nomine dæmoniis imperabant, ne arrogare sibi aliquid viderentur. Act. 3. Sic Petrus claudum curat dicens, *In nomine Iesu Nazareni surge & ambula.* Disce etiam de Paulo iactantiam fugere, 2. Cor. 12. *Scio* (inquit) *hominem, siue in corpore siue extra corpus nescio Deus scit, quoniam raptus est in paradisum, & audiuit verba ineffabilia, quæ non licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor, pro me autem non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis.* Ergo & hic diabolus, quoniam fortem sensit, iactantiam prætendit, quæ etiam fortes decipit. Sed Dominus respondit ei, *Non tentabis Dominum Deum tuum.* In quo & Dominum & Deum Christum: & patrem & filium potestatis vnius esse cognoscis, iuxta quod scriptum est, *Ego & pater vnum sumus.* Ioan. 10. Et ideo si *Vnum* obtendit diabolus, occurre ei quia scriptũ est, *Sumus.* Et distingue *Vnum*, non vt potestatem discernas sed vt patrem filiumque secernas.

D *Et duxit illum diabolus iterum in montem altissimum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis.* Bene in momento temporis sæcularia & terrena demonstrantur. Nõ enim tam conspectus celeritas indicatur, quam caducæ fragilitas potestatis exprimitur. Sap. 5. In momento enim cuncta illa prætereunt, & sæpe honor sæculi abiit antequam venerit. Quid enim sæculi potest esse diuturnum, cum ipsa diuturna non sint sæcula? Docemur hic inanis ambitionis flabra despicere, quod omnis dignitas sæcularis diabolicæ subiacet potestati, ad vsum fragilis, inanis ad fructum. Rom. 13. Sed quomodo hic dat diabolus potestatem, & alibi legis, *Quia omnis potestas à Deo est?* Luc. 16. Nunquid potest quis duobus dominis seruire, aut à duobus accipere potestatem? 1. Cor. 8. Num ergo contrarium est? Minime. Sed vide quia omnia à Deo. E Neque enim sine Deo mundus, quia *mundus per ipsum factus est.* Ioan. 1. Sed licet à Deo factus sit: tamen opera eius mala, quia *sæculum in maligno positum est*: 1. Ioan. 5. & ordinatio mundi à Deo, opera mundi à malo. Ita etiam à Deo potestatum ordinatio, à malo ambitio potestatis. Rom. 13. Denique *non est* (inquit) *potestas nisi à Deo. Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt*: Ibidem. Non datæ, sed ordinatæ. &, *Qui resistit potestati, Dei* (inquit) *ordinationi resistit.* Hic quoque licet dicat dare se diabolus potestatem, omnia tamen illa ad tempus permissa sibi esse non abnuit. Itaque qui permisit, ordinauit, nec potestas mala, sed is qui male vtitur potestate. Denique *vis non timere potestatem? Fac bonum, & habebis laudem ex illa.* Ibidem. Non ergo potestas mala, sed ambitio. Denique eo vsque à Deo ordinatio potestatis, vt Dei minister sit qui bene vtitur potestate. *Dei*, inquit, *minister est tibi in bonum.* Ibidem. Non ergo muneris aliqua culpa est, sed ministri: nec Dei potest ordinatio displicere, sed administrantis actio. Nam vt de cœlestibus ad terrena deriuemus exemplum, dat honoribus imperator, & habet laudem. F Quod si quis male honore vsus fuerit, non imperatoris est culpa, sed vtentis. Habent reum sua crimina, quia non potestas vnumquemque, sed malitia sua implicat. Quid ergo? Bonum est vti potestate, studere honori? Bonum si deferatur, non eripiatur. Distingue tamen hoc ipsum bonum. Alius enim bonus in sæculo, alius perfectæ virtutis vsus. Bonum est enim cognoscendæ diuinitatis studium, nullis occupationibus impediri. Nam etsi multa bona, vna tamen est vita æterna: *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Ioan. 17. Et ideo vitæ æternæ maximus fructus, & solus Deus vitæ remunerator æternæ est. Ioan. 12. Solum ergo Deum & Dominum nostrum adoremus, & ipsi soli seruiamus, vt solus ipse nos fructu remuneret amplissimo. Fugiamus omnia quæ diabolicæ subiacent potestati, ne tanquam malus tyrannus in eos quos intra suum regnum inuenerit, acceptæ sæuitia potestatis vtatur. Non ergo à diabolo potestas est, sed obnoxia tantum insidiis diaboli. Nec tamen ideo mala ordinatio potestatum, quia malo obnoxiæ potestates. Bonum est enim Deum quærere, sed quidam ipsius inquisitionis anfractus & error obrepit. G Nam si inquisitor in sacrilegium sæua interpretatione vertatur, in deterius vertitur quærentis offensa: non tamen inquisitionis, sed quæsitoris est culpa: nec inquisitio obnoxia malo, sed quærentis affectus. Quos si is qui Deum quærit, propter fragilitatem carnis, & mentis angustiam sæpe tentatur; quanto magis qui sæculum quærit? Eccles. 2. Atque hoc ipso perniciosior ambitio, quod blanda quædam est conciliatricula dignitatum: & sæpe quos vitia nulla deflectunt, quos nulla potuit mouere luxuria, nulla auaritia subruere, facit ambitio criminosos. Habet enim foresem gratiam, domesticum periculum: & vt dominetur aliis, prius seruit. Curuatur obsequio, vt honore donetur: & dum vult esse sublimior, fit remissior, cum in ipsa potestate, quod præcellit alienum fit. Eccles. 41. Legibus enim imperat, sibi seruit. Dicet fortasse aliquis, quia solus qui malum fecerit, timet: tamen qui mare nauigat, plus timet. Econtra in immobili terrarum statione consistens non solet timere naufragium. At si mobile conscendat elementum, frequentioribus obnoxius fit periculis. Psalm. 47. Fuge ergo sæculi mare, & naufragium non timebis. H Et si frequenter arborum vertices spirantium verberent flabra ventorum: solidatis tamen radicibus nullus occasus est. At in mari furentibus ventis, etsi non omnium naufragiũ omnino tamen periculum est. Gen. 3. Ita etiam aduersis flatibus nequitiæ spiritalis, nullus in arena vel in salo tutus est, & naues Tharsis vehementi sæpe spiritu conteruntur. Hæc moraliter. Cæterum quod ad mysticum ordinem spectat, cernis vetusti erroris vincula suis resoluta vestigiis: vt primo gulę, secundo facilitatis, tertio ambitionis laqueus solueretur. Pellectus est enim Adam cibo: & in esum interdictæ arboris sententiæ facilitate transgressus, temerariæ quoque ambitionis crimen incurrit, dum similitudinem diuinitatis affectat. Et ideo prius Dominus veteris nexus soluit iniuriæ, vt nos iugo ca[p]tiuitatis excusso, vin-

cere

A cere crimina scripturarum præsidio disceremus. Quod si Dominus Iesus propria non desiderauit; tu aliena cur quæris? Si creator omnium sæculi gloriam subeundo paupertatem contempsit: cur tu fastidias quod natus es,
Ibid. appetas quod indebitum est? Cur ea quæ ad vsum tibi diuturna esse non possunt, ad supplicium diuturna deposcas? Caue insidias, caue fraudes. Et hoc ipso quod ad subruendum hominem totum versuta diabolus mundum fraude concutiat, totius sæculi pugnet illecebris, eius tibi blanditiæ plus cauendæ. Non Euam cibus inflexit, non mandatorum obliuio destituit, sed promissi honoris ambitio illecebrosa decepit. Quæ si solum Dominum odorate voluisset, indebita non quæsisset. Et ideo remedium datur quo telum ambitionis obtundas, vt soli Domino seruias. Caret enim ambitione religiosa deuotio.

Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo vsque ad tempus.

B Prope omnium criminum fontes hæc tria genera demonstrantur esse vitiorum. Neque enim consummatam omnem tentationem Scriptura dixisset, nisi in his tribus esset omnium materia delictorum: quorum semina in ipsa origine sunt cauenda. Finis ergo tentationum, finis est cupiditatum: quia causæ tentationum, causæ cupiditatum sunt. Causæ autem cupiditatum sunt, carnis oblectatio, species gloriæ, auiditas potentiæ. Quam religiosum videtur vt commorationem Christianæ fœminę non recuses! sed crebra inde tentatio. Si attentos Deo viderit diabolus, suggerit vt decipiat. Sed tu quamuis de proposi-
1. Tim. 4. ta præsumas, caue tentationem, sciens naturam. Hæc tria,
1. Thess. 2. si recorderis, etiam Paulus cauenda præscribit, designans tres esse species peccatorum, à quibus liber, expectat iustitiæ coronam. *Neque enim*, inquit, *in verbo adulationis fuimus neque in occasione auaritiæ, Deus testis est, neque gloriam quærentes ab hominibus*, & ideo diabolum vicit, coronam petiuit. Vides ergo ipsum diabolum non esse in studio pertinacem, cedere solere veræ virtuti. Etsi inuidere non desinat, ta-
C men instare formidat, quia frequentius refugit triumphari. Audito itaque Dei nomine, *recessit*, inquit, *ab illo vsque ad*
Ephes. 6. *tempus*. Postea enim non tentaturus, sed aperte pugnaturus aduenit. Docet igitur Scriptura diuina, non solum contra carnem & sanguinem, sed contra insidias spiritales tibi esse certamen. Vides magnificentiam Christiani viri, qui certat cum rectoribus mundi: & licet constitutus in terris, *aduersus spiritalia nequitiæ quæ sunt in cælestibus* animi virtute decernit. Non enim de terrenis contendimus, vt dimicemus in terra; sed spiritali propositis præmiis de regno Dei & CHRISTI hæreditate: necesse est igitur spiritalia prius impedimenta superentur. Corona
2. Tim. 2. proposita est, subeunda certamina sunt. Nemo potest nisi vicerit, coronari: nemo potest vincere, nisi ante certauerit. Ipsius quoque coronæ maior est fructus, vbi maior est labor. *Arcta enim & angusta est via quæ ducit ad vitam: lata vero*
Matth. 7. *& spatiosa quæ ducit ad mortem*. Et ideo tentationem num-
Luc. 16. quam timere debemus. Est enim causa victoriæ, materia triumphorum. Diues ille qui tentationem non sensit in sæculo, in pœnis est apud inferos: pauper ille Lazarus,
D qui ita paupertate morboque afflictus est & attritus, vt vlcera eius à canibus lamberentur, vitæ istius labore mi-
Psal. 33. serabilis, coronam gloriæ quæsiuit ęternę. *Multæ* enim
Heb. 12. *tribulationes*, non quorumcunque, sed *iustorum*. Denique
Luc. 22. *quos diligit Dominus sæpe castigat*. Petrus tentatus est, vt
Iob 2. negaret; negauit, vt fleret. Et quid de cęteris dicam? Nempe Iob erat probatus Deo: sed licet probatus erat, victor tamen non erat. Probata erat deuotio, tamen pręmium non habebat. Et ideo tentandus offertur, vt gloriosior redderetur. Illius quoque certaminis refert vt gradum spectes. Non vnum telum diabolus habet, frequentat spicula, vt aut pręmio vincat, aut tędio. Primo cupiditate vulnerat, secundo pietate, tertio sanitate. Mentis
Luc. 9. enim pariter & corporis pugnat vlceribus. Diuersitas quoque ipsa tentationum, pro diuersitate certantium est. Auaritię damno diues vrgetur, pater dispendio filiorum, homo doloribus, corpus vlceribus. Quanta hæc tela? Vn- E
de Dominus noluit habere quod perderet, & ideo pau- *2. Cor. 8.*
per huc venit, ne haberet diabolus quod auferret. Vis scire quam verum sit? Ipsum Dominum dicentem audi, *Venit huius mundi princeps, & in me inuenit nihil*. Noluit et- *Ioan. 14.*
iam paucorum esse pater, vt esset omnium. Frustra autem corporis tentaretur vlceribus, qui contemneret omnes corporis passiones: simul vt offenderet nobis quod immaculata corporis hoste depulso, victoria sibi deberetur. Sed ille quasi homo suis tentatur, hic publicis. Illi patrimonium aufertur, huic regnum orbis offertur. Nec totum sine fraude diabolus, qui exasperare Dei filium veretur: illum iniuriis tentat, hunc præmiis. Ille quasi seruu-
lus dicit, *Dominus dedit, Dominus abstulit*; hic naturæ suæ di- *Iob. 1.*
spositionisq; conscius sua sibi ridet offerri. Et vt ad illum *Ibid.*
reuertamur, ingruit nuntius super nuntium, congemi- *Iob. 2.*
nant vulnera, nec tamen fortis athleta turbatur. Adhibe- *Ibid.*
tur mulier primæ fraudis illecebra: hic per virginem na- *Iob. 2.*
tus, errori obnoxiam non habebat. Amici adhibentur qui prauis consiliis opprimant reluctantem: sed *in omnibus quæ acciderunt ei, nusquam peccauit Iob labiis suis in conspectu Dei.* F
Nam quod maledicit diei, dicens, *Pereat dies illa in qua natus* *Iob 3.*
sum, & infra, *Sed maledicat ei is qui maledixit diem illam, qui habet magnum cetum opprimere*: ad p[...]hetiam pertinet, eo quod diabolum tanquam procellosi sæculi istius cetum Dominus noster Iesus Christus oppressit: & generationis suæ carnalis diem perire desiderat, vt dies eius in generatione numeretur. Pereat, inquit, dies sæcularis, vt dies spiritalis oriatur. Ergo in tentatione S. Iob mysteria loquitur. Qui enim vincebat sæculum, Christum videbat. Nos igi- *2. Cor. 12.*
tur non timeamus tentationes, sed magis in tentationi- *2. Tim. 4.*
bus gloriemur, dicentes, *Quando infirmamur, tunc potentes sumus*. tunc enim nectitur corona iustitiæ Sed illa Paulo fortassis accommoda: nos autem, quia plures coronæ sunt, quamcumque sperare debemus. In sæculo laurus corona est, corona est & scutum. At vero tibi proposita est corona deliciarum. *Corona* enim *deliciarum* *Prou. 4.*
obumbrabit te. Et alibi, *Scuto bonæ voluntatis tuæ corona-* *Psal. 5.*
sti nos &, *Scuto circundabit te*. *Gloria* quoque *& hono-* *Psal. 8.*
re quem dilexit Dominus coronauit. Ergo qui vult coronam G
dare, tentationes suggerit. Et si quando tentaris, cogno-
sce quia paratur corona. Tolle martyrum certamina, tuli- *Gen. 39.*
sti coronas: tolle cruciatus, tulisti beatitudines. Nonne *Gen. 37.*
tentatio Ioseph virtutis est celebratio? Nonne iniuria car- *Gen. 41.*
ceris, corona est castitatis? Quemadmodum regni in Æ- *Gen. 50.*
gypto consortium potuisset adipisci, nisi venditus fuisset à fratribus? Quod Dei factum esse arbitrio, vt iustus probaretur, ipse monstrauit, dicens, *Quemadmodum fieret in hodierno, vt pasceretur populus multus*? Non debemus igitur tentationes sæculi pro malis timere, quibus bona præmia comparantur: sed magis rogare contemplatione conditionis humanæ, vt eas tentationes subeamus, quas ferre possimus.

Et egressus est Iesus in virtute Spiritus in Galilæam: & fama exiit per vniuersam regionem de illo. Et ipse docebat in synagogis eorum: & magnificabatur ab omnibus. Et venit Nazareth, vbi erat nutritus: & intrauit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, & surrexit legere. Et traditus est illi liber Esaiæ prophetæ. H

Completur hoc loco prophetia Esaiæ dicentis, *Regio Zabulon, & terra Nephthalim, & cæteri Paraliam inhabitantes,* *Esa. 9.*
& trans Iordanem Galilææ gentium, populus qui sedebat in vmbra *Ioan. 1.*
mortis, lucem vidit magnam. Quis est enim lux magna, nisi Christus, *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*? Deinde librum accepit, vt ostenderet seipsum esse qui locutus est in prophetis: & remoueret sacrilegia perfidorum, qui alium Deum ducunt veteris testamenti, alium noui: vel qui initium Christi dicunt esse ex virgine. Quomodo enim cœpit ex virgine, qui ante virginem loquebatur?

A *Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi scriptum erat, Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me euangelizare pauperibus, misit me sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos, Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris. Et omnes testimoniũ illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant, Nonne hic est filius Ioseph?*

Vides Trinitatem coæternam atque perfectam. Ipsum loquitur scriptura Iesum Deum hominemque in vtroque perfectum, loquitur & patrem, & spiritum sanctum. Spiritus enim sanctus cooperator ostenditur, quando corporali specie sicut columba descendit in Christum cum Dei filius baptizaretur in fluuio, pater loqueretur è cœlo. Quod igitur maius quærimus testimonium, quam quod se fuisse qui loquutus est in prophetis, propria voce significauit? Vngitur oleo spiritali, & virtute cœlesti, vt paupertatẽ conditionis humanę thesauro resurrectionis rigaret æterno, captiuitatem mentis auerteret, cæcitatem illuminaret, annum Domini perpetuis diffusum temporibus prædicaret, qui redite in orbem laboris nesciat, continuationem fructus hominibus & quietis indulgeat. Atque ipse ita ad omnia se curuauit obsequia, vt ne lectoris quidem aspernaretur officium. Nos vero impij, qui diuinitatis fidem miraculis operum colligendam contemplatione corporis negabamus.

Matth. 3.

B

Esa. 61.

Apoc. 22.

Et ait illis, Vtique dicetis mihi hanc similitudinem: Medice cura teipsum: quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. Ait autem, Amen dico vobis, quod nemo propheta acceptus est in patria sua.

C

Non mediocris inuidia proditur, quæ ciuicæ charitatis oblita, in acerba odia causas amoris inflectit. Simul hoc exemplo pariter & oraculo declaratur, quod frustra opem misericordiæ cælestis expectes, si alienæ fructibus virtutis inuidias. Aspernator enim Dominus inuidorum est, & ab iis qui diuina beneficia in aliis persequuntur, miracula suæ potestatis auertit. Dominicæ quippe carnis actus, diuinitatis exemplum est, & inuisibilia nobis eius per ea quæ sunt visibilia demonstrantur. Non otiose itaque saluator excusat, quod nulla in patria sua miracula virtutis operatus sit, ne fortassis aliquis viliorem patriæ nobis esse debere putaret affectum. Neque enim ciues poterat non amare, qui amaret omnes: sed ipsi se charitate patriæ dum inuident, abdicarunt: *charitas* enim *non æmulatur, non inflatur*; nec tamen exors beneficiorum patria diuinorum est. Quod enim maius miraculum, quam quod in ea natus est Christus? Videte igitur quid mali inuidia afferat. Indigna propter inuidiam patria iudicatur in qua ciuis operetur, quæ digna fuit in qua Dei filius conciperetur.

Rom. 1.

1. Cor. 13.

D

Sed in veritate dico vobis, multæ viduæ fuerunt in diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cælum annis tribus & mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra: & ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sareptam Sidonis ad mulierem viduam.

Non quia Eliæ dies fuerunt, sed in quibus Elias operatus est: aut quia Elias dies faciebat illis, qui in eius operibus lucem videbant gratiæ spiritalis, & conuertebantur ad Dominum. Et ideo aperiebatur cœlum videntibus æterna & diuina mysteria; claudebatur, & fames erat, quando nulla erat cognoscendæ diuinitatis vbertas. Sed de hoc plenius diximus cum de Viduis scriberemus.

3. Reg. 17. & 18.

E

In lib. de Viduis.

Et multi leprosi erant in Iudæa temporibus Elisæi prophetæ: & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus.

Euidenter hic sermo nos Domini salutaris informat, & ad studium venerandę diuinitatis hortatur, quod nemo sanatus ostẽditur, & maculosi morbo corporis absolutus, nisi qui religioso officio studuit sanitati. Non enim dormientibus diuina beneficia, sed obseruantibus deferuntur. Et bene apto comparationis exemplo arrogantia ciuium retunditur inuidorum, dominicumque factum scripturis docetur veteribus conuenire, quod in libris quoq; Regnorum legimus gentilem virum Naaman prophetico oraculo lepræ maculis absolutum, cum plurimos Iudæorum lepra corporis pariter & mentis absumeret. Siquidem etiam quatuor illos qui cogente fame in castra regis Syrię primi tetenderunt, tradit historia fuisse leprosos. Cur igitur non curabat fratres, non curabat ciues, non sanabat propheta consortes, cum sanaret alienos, sanaret eos qui obseruantiam legis & religionis consortium non habebant; nisi quia voluntatis est medicina, non gentis, & diuinum munus votis eligitur, non naturæ iure defertur? Disce Christiane rogare quod cupias impetrare: fastidiosos viros cœlestium profectus munerum non sequuntur. Sed quamuis simplex expositio moralem informet affectum, gratia tamen non est occulta mysterij. Etenim cum posteriora à superioribus deriuantur, tum etiam superiora posterioribus adstruuntur. Diximus enim in libro alio, in vidua illa ad quam Elias directus est, typum Ecclesiæ missum. Populus Ecclesiam congregauit, vt sequatur populus ille ex alienigenis congregatus. Populus ille ante leprosus, populus ille ante maculosus, prius quã mystico baptizaretur in flumine, idem post sacramenta baptismatis maculis corporis & mentis ablutus, iam non lepra, sed immaculata virgo cœpit esse sine ruga. Merito ergo magnus Naaman in conspectu Domini sui, & admirabilis facie describitur, quoniam in eius typo salus futura gentibus declaratur, qui sanctæ consilio puellæ, quæ fractis viribus ciuium in hostilem captiua venerat potestatẽ, à propheta salutem sperare commonitus, non terreni regis imperio, sed diuinæ misericordiæ liberalitate sanatur. Cur mystico numero mergere iubetur? Cur Iordanis fluuius eligitur? *Nonne boni*, inquit, *Abana & Pharphar fluuii Damasci præ Iordane?* Sed iratus hoc prætulit, Iordanem meditatus elegit. Nescit enim ira mysterium, fides nouit. Disce baptismatis gratiam salutaris: qui leprosus merserat, fidelis emersit. Disce spiritalia sacramenta signari. Corporis remedium petitur, mentis acquiritur. Abluitur caro, affectus diluitur. Non enim magis corporis quam mentis lepram video fuisse mundatam, quando post baptismum veteris erroris colluuione detersa, negat se diis alienis hostias quas spoponderat Domino, litaturum. Disce etiam congrua præcepta virtutis: probauit fidem, qui præmia recusauit. Disce vtroque dictorum factorumque magisterio quid sequaris. Habes Domini præceptum, vatis exemplum, *gratis accipere, gratis dare*; nec vendere mysterium, sed offerre. Non enim pretio taxatur Dei gratia, nec in sacramentis lucrum quæritur, sed obsequium sacerdotis. Non tamen satis est si lucrum ipse non quæras: familiæ quoque tuæ cohibendæ sunt manus: nec hoc solum exposcitur, vt te solum castum immaculatumque custodias. Non enim dixit Apostolus, te solum, *sed teipsum castum custodi*. Quæritur ergo non solum tua ab huiusmodi nundinis, sed etiam domus tuæ castitas. *Oportet* enim *irreprehensibilem esse sacerdotem, suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos, cum omni castitate*. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Instrue ergo familiam tuam, hortare, custodi: & si te fefellerit seruulus (humanam enim non excipio facultatem) prophetico deprehensus repudietur exemplo. Cito turpem sequitur lepram mercedem, & pecunia corpus animumque male quæsita commaculat. *Accepisti*, inquit, *pecuniam*, &

4. Reg. 5.
4. Reg. 7.

F

In lib. de Viduis.

Ephes. 5.
4. Reg. 5.

G

Ibid.

Ibid.

H

Luc. 10.
Act. 8.

1. Tim. 5.

1. Tim. 3.

4. Reg. 5. circ.

& possidebis ex ea agrum, & vineas, & oliueta, & greges: & lepra Naaman adhærebit tibi & semini tuo vsque in æternum. Vides quia facto auctoris successio damnatur hæredis. Inexpiabilis est enim venditi culpa mysterij, & gratiæ vindicta cœlestis transit ad posteros. Denique Moabitæ & cæteri non intrabunt in Ecclesiam vsque ad tertiam & quartam generationem: tamdiu videlicet (vt simplicius interpretemur) donec culpam auctorum multiplicis successio generationis aboleret. Sed cum illi qui in Deum idololatriæ errore deliquerunt, in quartam generationem videantur esse multati: profecto durior videtur esse sententia, qua Giezi semen vsque in æternum pro cupiditate habendi prophetica auctoritate damnatur: præsertim cum Dominus noster IESVS CHRISTVS per lauacri regenerationem omnibus remissionem dederit peccatorum: nisi vt vitiorum magis quam generis semen intelligas. Sicut enim qui filij promissionis sunt, æstimantur in semen bonum; ita etiam qui filij erroris sunt æstimantur in semen malum. Nam & Iudæi ex patre diabolo sunt, non vtique carnis successione, sed criminis. Ergo omnes cupidi, omnes auari, Giezi lepram cum diuitiis suis possident: & male quæsita mercede, non tam patrimonium facultatum quam thesaurum criminum congregarunt, æterno supplicio, & breui fructu. Nam cum diuitiæ sint caducæ, pœna perpetua est: *quia neque auarus, neque ebriosus, neque idolis seruiens regnum Dei possidebunt.*

Et repleti sunt ira omnes in synagoga, hæc audientes: & surrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatē: & duxerunt illum vsque ad supercilium montis, super quem ciuitas eorum erat ædificata, vt præcipitarent eum.

Sacrilegia Iudæorum, quæ multo ante Dominus prænuntiauerat per Prophetas, & Psalmi versiculo declarauerat quæ passurus esset in corpore constitutus, dicens, *Retribuebant mihi mala pro bonis:* in Euangelio docet esse completa. Nam cum ipse per populos beneficia diffunderet, illi iniurias irrogabant. Nec mirum si perdiderunt salutem, qui eiecerunt de suis finibus salutare. Moralis enim Dominus: & qui docuerat exemplo sui Apostolos suos omnibus omnia fieri; nec volentes repudiat, nec inuitos alligat, nec eiicientibus reluctatur, nec rogantibus deest. Sic Gerasenos alibi, cum virtutes eius sustinere non possent, quasi infirmos & ingratos reliquit.

Ipse autem transiens per medium illorum ibat.

Hinc intellige non ex necessitate fuisse, sed voluntariam corporis passionem: nec captum à Iudæis, sed à seipso oblatum. Etenim quando vult capitur, quando vult elabitur, quando vult suspenditur, quando vult non tenetur. Et hic in supercilium montis præcipitandus ascenderat: & ecce per medium illorum, mutata subito vel obstupefacta furentium mente, descendit. Nondum enim hora venerat passionis: quin etiam malebat adhuc Iudæos sanare quam perdere, vt inefficaci furoris exitu desinerent, velle quod implere non possent. Vides igitur & hic diuinitatis esse, quod non captus est, & illic voluntatis esse quod captus est. Nam quemadmodum à paucis teneri potuit, qui à populo non tenetur? Sed noluit sacrilegium esse multorum, vt in auctores culpæ crucis inuidiam retorqueret, atque à paucis quidem affigeretur, sed pro toto orbe moreretur.

Et descendit in Capharnaum ciuitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis. Et stupebant in doctrina eius, quia in potestate erat sermo ipsius. Et in synagoga erat homo habens spiritum immundum, & exclamauit voce magna, dicens, Sine, quid nobis & tibi Iesu Nazarene, venisti perdere nos? Scio te, quia sis sanctus Dei. Et increpauit illum Iesus dicens, Obmutesce, & exi ab eo. Et cum proiecisset illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illum nocuit. Et factus est pauor in omnibus, & colloquebantur adinuicem, dicentes. Quod est hoc verbum, quia in potestate & virtute imperat immundis spiritibus, & exeunt? Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum finitimæ regionis. Surgens autem Iesus de synagoga, introiuit in domum Simonis, & Andreæ. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogauerunt illum pro ea. Et stans super illam, imperauit febri, & dimisit illam. Et continuo surgens, ministrabat illis. Cum autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manus imponens, curabat eos. Exiebant autem dæmonia à multis clamantia & dicentia, Quia tu es filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum. Facta autem die, egressus ibat in desertum locum: & turbæ requirebant eum, & venerunt vsque ad ipsum, & detinebant illum ne discederet ab eis. Quibus ille ait, Quia & aliis ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei: quia ideo missus sum. Et erat prædicans in synagogis Galilææ.

Vide clementiam Domini saluatoris; nec indignatione commotus, nec scelere offensus, nec iniuria violatus Iudæam deserit: quin etiam immemor iniuriæ, memor clementiæ, nunc docendo, nunc liberando, nunc sanando, infidæ plebis corda demulcet. Et bene S. Lucas virum ab Spiritu nequitiæ liberatum ante præmisit, & subdit fœminæ sanitatem. Vtrumque enim sexum Dominus curaturus aduenerat, sed prior sanari debuit qui prior creatus est, nec prætermitti illa quæ mobilitate magis animi quam prauitate peccauerat. *Et docebat illos sabbathis.* Sabbato medicinæ dominicæ opera cœpta significat, vt inde noua creatura cœperit, vbi vetus creatura ante desiuit: nec sub lege Dei esse filium, sed supra legem in ipso principio designaret: nec solui legem sed impleri. Neque enim per legem Sed verbo factus est mundus, sicut legimus. *Verbo Domini cæli firmati sunt.* Non soluitur ergo lex, sed impletur; vt fiat renouatio hominis iam labentis. Vnde & Apostolus ait. *Expoliantes vos veterem hominem induite nouum qui secundum Deum creatus est.* Et bene sabbatho cœpit, vt ipsum se ostenderet creatorem, qui opera operibus intexeret, & prosequeretur opus quod ipse iam cœperat: vt si domum faber renouare disponat, non à fundamentis, sed à culminibus incipit soluere vetustatem. Itaque ibi prius manum admouet, vbi ante desierat: deinde à minoribus incipit, vt ad maiora perueniat. Liberare à dæmone & homines, sed in verbo Dei: possunt: resurrectionem mortuis imperare, diuinæ solius est potestatis. Nec quenquam mouere debet, quod Iesu Nazareni nomen in hoc libro diabolus dixisse primus inducitur. Non enim ab eo Christus nomen accepit, quod de cœlo Angelus ad virginem detulit. Est enim huius impudentiæ, vt inter homines aliquid primus vsurpet, & ad homines quasi nouum deferat, quo terrorem suæ potestatis incutiat. Denique & in Genesi primus Deum homini nuncupauit, sic enim habes, *Et dixit serpens mulieri, Quid vtique dixit Deus, Ne edatis ab omni ligno?* Vterque igitur deceptus à diabolo est, sanatus à CHRISTO. Euangelicæ igitur lectionis disce mysteria, atque in duorum sanitate publica lactamentum salutis agnosce. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.* Quis est ille qui in synagoga spiritum habebat immundum, nisi populus Iudæorum, qui quasi serpentinis spiris reuinctus, & innodatus diaboli laqueis, simulatam corporis munditiam interioris mentis sordibus inquinabat? Et bene, *in synagoga homo erat qui spiritum immundum habebat*, quia Spiritum sanctum amiserat. Introierat enim diabolus, vnde CHRISTVS exierat. Simul ostenditur natura diaboli non improba, sed opera iniqua. Nam quem per naturam

Deum

A

Deum confitetur, opere negat: & in hoc apparet eius nequitia & improbitas, quod ita populo Iudæorum vesanæ cæcitatem mentis offudit, vt populus neget, quem dæmones confitentur.

Matth. 4.

O peior magistro discipulorum hæreditas! Ille verbo Dominum tentat, hi facto, ille dicit, *Mitte te*: isti adoriuntur vt mittant. Si altiore consilio ista pensamus, animi debemus intelligere & corporis sanitatem: vt prius animus qui serpentinis laborabat insidiis; absolutus sit. Anima enim nunquam à corpore vinceretur, nisi prius à diabolo teneretur. Nam cum anima corpus agat, vivificet & gubernet, quemadmodum in eius illecebras captiua raperetur, nisi & ipsa superioris alicuius potestatis vinculis stringeretur?

Gen. 3.

Denique non prius Eua esuriuit, quam serpentis versutia tentauit: & ideo aduersus ipsum auctorem peccati prius debuit medicina salutis operari. Fortassis etiam in typo mulieris illius socrus Simonis & Andreæ variis criminum febribus caro nostra languebat, & diuersarum cupiditatum immodicis æstuabat illecebris. Nec minorem febrem amoris esse dixerim, quam caloris. Itaque illa animum, hæc corpus inflammat. Febris enim nostra auaritia est, febris nostra libido est, eo quod ignitæ sint cupiditates.

B

1. Cor. 7.

Vnde & Apostolus ait, *Si non se continent, nubant: melius est nubere quam vri.* Febris nostra luxuria est, febris nostra ambitio est, febris nostra iracundia est. Quæ licet corporis vitia sint, ignem tamen ossibus implicant, mentem, animum, sensumque pertentant.

Prou. 7.

Hæc prior diaboli solicitatur arte. Etenim ager bonus, vestis pretiosa, monile, suadela serpentis est. Honorum gratia, sublimitas potestatum, epularum suauitas, forma meretricis, laqueus est diaboli, & quasi quidam nequitiæ spiritalis illecebrosus afflatus, qui per carnis illecebram, quæ cito fœminea quadam lenitate mollitur animum quoque de gradu deiicit. Neque enim formam mulieris animus prius quam corporis oculus concupiscit. Denique quod non videris, non amabis; sed vbi caro concupierit, compatientis quoque animi constantia defatiscit, & mens consortio amoris inflectitur. *Duo enim in carne vna sunt*, atque ita mors irrepit sceleris affectu, tentante diabolo, carne suadente. Vehementior tamen est animi quam corporis febris, & ideo pro animi voluntate corporis salus plerumque contemnitur, nec à periculis abstinetur.

C

Vnde non alienum videtur repetere quemadmodum Theotimus cum graui oculorum incommodo laboraret, & amaret vxorem, interdicta sibi à medico facultate coeundi, cupiditatis impatiens, atque impetu libidinis raptus, se moderari nequiuerit. Sciens enim prudensque quod esset oculos amissurus, priusquam conuenerit vxori, in ipso æstu feruentis cupiditatis, & consuetudinis apparatu: *Vale*, inquit, *amicum lumen.* Sic febre libido flagrantior est, grauiusque præcipitat & inflammat. Sed vbi quis resipuerit à furore, tunc conscientiæ interioris aperitur visus, factique pœnitentia succedit, & pudenda sui quisque facinoris erubescit.

Gen. 3.

Tunc Deus timetur, & peccator se cupit celare, sed non potest: tunc caro arguitur, diabolus accusatur: hæc quasi lena vitiorum, ille quasi auctor erroris.

Heb. 4.

Patescit deformitas. Nudum est enim Deo omne secretum; nec illius ficus foliis, hoc est, tegmine corporali, vel iactantia sæculari flagitiorum secreta velantur. Et vnusquisque diuinum peccati conscia formidat mente iudicium dicens,

D

Osee 10.
Esa 2.
Gen. 3.

Qui super me montes cadant: in quibus me abscondam scissuris petrarum cum venerit confringere terram? Tunc caro tribulos & spinas animo, hoc est, curarum morsus & solicitudinum generat, æstusque, quos sibi per concupiscentiam carnis animus ipse circundedit. Etenim quasi clauis quibusdam suffigitur anima corporis voluptatibus; & cum semel adhæserit cupiditatibus demersa terrenis, difficile in altum potest vnde descendit sine Dei fauore reuolare. Actuum enim suorum laqueis vincta, & deliciarum sæcularium illecebris obnoxia iam tenetur.

Gen. 1.
Gen. 2.

Hunc ergo Adam, hanc Euam Dominus liberaturus aduenit; quorum alter ad imaginem Dei factus, altera virtutem sui accipiens viri, quamdiu fuit subdita fortiori, vnam gerebant in vno spiritu Deo placitam voluntatem; & in paradiso Dei positi, vitæ cœlestis operabantur alimoniam. Postea vero quam caro suadere diuersum; & legem cœpit prima non timere, paradisi exules facti, in hunc inferiorem demersumque locum peccati merito reciderunt.

E

Gen. 3.

Nec quisquam putet incongruum esse, si Adam atque Eua in typo animæ & corporis æstimentur, cum in typo Ecclesiæ æstimentur & Christi.

Ephes. 5.

Nam cum duo esse in carne vna Apostolus dixisset, adiecit, *Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo & in Ecclesia.* In quo ergo superni Dei, in eo multo magis animi nostri potest esse mysterium. Sed hæret, suffixus est, captus est, & corporis succensus est febribus, compassione carnis ægrescit. Quærendus est medicus. Sed quis iste tantus est, qui sauciæ mentis medeatur vlceribus? Quis homo tantus est, qui possit aliis subuenire, cum ipse sibi non possit? Quis aliis possit vitam reddere, quum ipse mortem non possit euadere?

Matth. 27.
1. Cor. 15.
Rom. 5.
S. Aug. 10. 7. li. 1. cont. Iul. Pelag. c. 3.

Omnes enim in Adam moriuntur: quia per vnum hominem in hunc mundum peccatum introiuit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines pertransiuit, in quo omnes peccauerunt. Illius igitur culpa mors omnium est. Denique missi sunt sancti, missi sunt & prophetæ, qui oracula diuina loquerentur, nec quidquam promouere potuerunt.

F

Quæramus ergo aliquem de angelis aut archangelis medicum. Sed quemadmodum mihi possunt præsidium ferre ne peccem, quum ipse archangelus à peccato non potuerit abstinere?

Luc. 10.

Quemadmodum ad paradisum Angelus reuocare me poterit, cum ipse Satanas & angeli sui sedem quam acceperant, seruare non potuerint?

Cap. V.

***F**actum est autem, cum turba irruerent in eum vt audirent verbum Dei: & ipse stabat secus stagnum Genesareth. Et vidit duas naues stantes secus stagnũ: piscatores autem descenderant & lauabant retia. Ascendens autem in vnam nauim, quæ erat Simonis, rogauit eum vt à terra duceret pusillum.*

Vbi Dominus multis impartiuit varia genera sanitatum, nec tempore, nec loco potuit ab studio sanandi turba cohiberi. Vesper incubuit, sequebantur: stagnum occurrit, vrgebant. Et ideo ascendit in Petri nauim.

G

Matth. 8.
Luc. 5. infra.

Hæc est illa nauis, quæ adhuc secundum Matthæum fluctuat, secundum Lucam repletur piscibus: vt & principia Ecclesiæ fluctuantis, & posteriora exuberantis agnoscas. Pisces enim sunt qui hanc enauigant vitam. Ibi adhuc discipulis CHRISTVS dormit, hic præcipit. Dormit enim trepidis, perfectis vigilat. Sed quemadmodum dormiat Christus, audisti dicentem in propheta, *Ego dormio, & cor meum vigilat.*

Cant. 5.
Matth. 8.

Et S. Matthæus recte non prætermittendum putauit æternæ indicium potestatis, vbi imperat ventis. Non est enim humana doctrina, sicut audisti Iudæos dicere, *Verbo imperat spiritibus*: sed cœlestis maiestatis insigne.

Luc. 4.

Quod turbatum sedatur mare, & diuinæ vocis imperio obsequuntur elementa, atq; insensibilia sensum accipiunt obsequendi, diuinæ mysterium gratiæ reuelatur. Quod fluctus mitescunt sæculi, verbo immundus spiritus conquiescit: non alterum altero refellitur, sed vtrumque celebratur. Habes miraculum in elementis, habes documentum in mysteriis.

Matth. 8.
24. q. 1. cap. non turbatur.

H

Ergo quia S. Matthæus illa prælibauerat, S. Lucas eam sibi nauim, in qua Petrus piscaretur, elegit. Non turbatur ista quæ Petrum habet, turbatur illa quæ Iudam habet. Etsi multa illic discipulorum merita nauigabant, tamen eam adhuc perfidia proditoris agitabat. In vtraque Petrus: sed qui suis meritis firmus est, turbatur alienis. Caueamus igitur perfidum, caueamus proditorem, ne per vnum plurimi fluctuemus. Ergo non turbatur hæc nauis, in qua prudentia nauigat, abest perfidia, fides aspirat.

Matth. 18.

Quemadmodum enim turbari poterat, cui præerat is, in quo Ecclesiæ firmamentum est? Illic ergo turbatio, vbi modica fides: hic securitas, vbi perfecta dilectio.

Et sedens docebat de nauicula turbas. Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum: & laxate retia vestra in capturam.

Etsi

A

Rom. 11. 1. Cor. 2. Etsi aliis imperatur vt laxent retia sua, soli tamen Petro dicitur, *Duc in altum*: hoc est, in profundum disputationũ. Quid enim tam altum, quam altitudinem diuitiarum videre, scire Dei filium, & professionem diuinæ generationis assumere? Quam licet mens non queat humana plene rationis inuestigatione comprehendere; fidei tamen plenitudo complectitur. Nam etsi non licet mihi scire quemadmodum natus sit; non licet tamen nescire quod natus sit. Seriem generationis ignoro, sed auctorem generationis agnosco. Non interfuimus cum ex patre Dei filius nasceretur, sed interfuimus cum à patre Dei filius diceretur. Matth. 3. Rom. 10. Si Deo non credimus, cui credemus? Omnia enim quæ credimus, vel visu credimus, vel auditu. Visus sæpe fallitur, auditus in fide est. An asserentis persona discutitur: Si viri boni dicerent, nefas putaremus non credere. Deus asserit, probat filius, refulgens sol fatetur, tremens terra Matth. 17. testatur. In hoc altum disputationis Ecclesia à Petro ducitur, vt videat hinc resurgentem Dei filium, inde Spiritum sanctum profluentem. Quæ sunt autem Apostolorum quæ laxari iubentur retia, nisi verborum complexiones,

B

& quasi quidam orationis sinus, & disputationum recessus qui eos quos ceperint, non amittant? Et bene Apostolica instrumenta piscandi retia sunt, quæ non captos perimunt, sed reseruant; & de profundo ad lumen extrahunt, & fluctuantes de infernis ad superna perducunt. Est & aliud Apostolicum piscandi genus, quo genere solum Petrum piscari Dominus iubet, dicens, *Mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit tolle.* Magnum quidem est & spiritale documentum, quo Christiani viri sublimioribus potestatibus docentur debere esse subiecti, ne quis constitutionem regis terreni putet esse soluendam. Si enim censum Dei filius soluit, quis tu tantus es, qui non putes esse soluendum? Et ille censum soluit qui nihil possidebat: tu autem qui sæculi sequeris lucrum, cur sæculi obsequium non recognoscas? Cur te supra sæculum quadam animi arrogantia feras, cum sæculo sis misera cupiditate subiectus? Penditur igitur didrachma, quod erat pretium redemptionis nostræ animæ & corporis, in lege promissum, in Euangelio persolutum, non otiose in ore piscis inuentum. Ex ore enim tuo iustificaberis. Et enim pretium immortalitatis est nobis nostra confessio, quia sicut scriptum est. *Ore confessio fit ad salutem.* Et fortasse primus hic piscis, primus est martyr, in ore habens didrachma, hoc est pretium census. Didrachma nostrum Christus est. Habebat igitur primus ille martyr, Stephanus scilicet, in ore thesaurum, cum Christum in passione loqueretur. Sed reuertamur ad propositum locum, & discamus apostolicam humilitatem.

(Margin: e4 q. 1. c est aliud. Matth. 17. 11. q. 1. cap. magnum quidem. Rom. 13. Matth. 17. Luc. 9. Exod. 30. Matth. 12.)

C

(Margin: Rom. 10. Act 7.)

Et respondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus: sed in verbo tuo laxabo retia. Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam: rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt sociis qui erant in alia naui, vt venirent & adiuuarent eos. Et venerunt, & impleuerunt ambas nauiculas, ita vt pene mergerentur.

D

Et ego Domine scio quia nox mihi est, quando non imperas. Nemo adhuc nomen suum dedit, adhuc per noctem laboro. Misi iaculum vocis per Epiphaniam, & adhuc nihil cepi. Misi per diem, expecto vt iubeas, *in verbo tuo laxabo retia.* O vacua præsumptio, ô humilitas fructuosa! Qui nihil antea ceperant, magnam in verbo Domini concludunt piscium multitudinem. Non hoc humanæ facundiæ opus, sed supernæ vocationis est munus. Cedunt disputationes hominum, fide sua plebs credit. Luc. 5. infra. Rumpuntur retia, nec labitur piscis: vocantur ad adiumentum socij qui erant in alia naui. Quæ est illa alia nauis, nisi forte Iudæa, ex qua Ioannes & Iacobus allegun- Psalm. 113. tur! *Facta est enim Iudæa sanctificatio eius.* Hi igitur de synagoga ad nauem Petri, hoc est, ad Ecclesiam conuenerunt, vt implerent ambas nauiculas. Omnes enim in nomine Iesu genu flectant, siue Iudæus, siue Græcus: omnia & in omnibus Christus. Sed mihi cumulus iste suspectus est, ne plenitudine sui naues pene mergantur. *Oportet enim & hæreses esse, vt probentur boni.* Possumus tamen & aliam Ecclesiam intelligere, nauem alterius. Ab vna enim plures Ecclesiæ deriuantur. Ecce alia solicitudo Petri, cui sua iam præda suspecta est. Sed nouit perfectus quemadmodum seruare possit reconditos, qui scit quemadmodum capere possit dispersos. Quos in verbo capit, verbo reddit: negat suam prædam, negat suum munus.

E

(Margin: Philip. 2. Coloss. 3. 1. Cor. 11.)

Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu, dicens, Exi à me Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim circundederat eum, & omnes qui cum illo erant, in captura piscium quam ceperant. Similiter autem Iacobum & Ioannem, filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus, Noli timere: amodo enim eris homines viuificans. Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum.

F

Exi (inquit) *à me Domine, quia homo peccator sum.* Admirabatur enim dona diuina, & quo plus emeruerat, hoc præsumebat minus. Dic & tu, *Exi à me Domine, quia homo peccator sum*: vt respondeat tibi Dominus, Noli timere indulgenti Domino peccatum fateri: Noli timere etiam quæ tua sunt Deo deferre, quia quæ sua sunt nobis ille concessit. Nescit inuidere, nescit eripere, nescit auferre. Vides quam bonus Dominus, qui tantum tribuit hominibus, vt viuificandi habeant potestatem.

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNdum Lucam.

LIBER QVINTVS.

Et factum est, cum esset in vna ciuitatum, ecce vir plenus lepra, & videns Iesum: procidens in faciem rogauit eum, dicens.

G

Bene vbi leprosus mundatur, certus non exprimitur locus, vt ostendatur non vnum populum specialis alicuius ciuitatis; sed omnium populos fuisse sanatos. Bene etiam & secundum Lucam quarto signo, ex quo in Capharnaum Dominus venit, iste sa- Gen. 1. natur. Nam si quartum diem sole illuminauit & clariorem cæteris fecit diebus, cum illucescerent elementa mundi: & hoc clarius opus existimare debemus. Et secundum Matth. 8. Matthæum primus hic post benedictiones à Domino sa- Matth. 5. natus inducitur: vt quia dixerat Dominus, *Non veni soluere* Leuit. 14. *legem, sed adimplere*: iste qui excludebatur à lege, putgari se Domini potestate præsumens, non ex lege, sed supra legem esse gratiam iudicaret, quæ leprosi maculam posset abluere. Verum vt in Domino potestatis auctoritas, ita in

H

isto fidei constantia declaratur. Iste in faciem procidit, quod humilitatis est & pudoris, vt vnusquisque de suæ vitæ maculis erubescat; sed confessionem verecundia non repressit. Ostendit vulnus, remedium postulauit: & ipsa religionis & fidei plena confessio est.

Domine si vis, potes me mundare. Et extendens manum, tetigit illum, dicens, Volo, mundare. Et continuo lepra eius discessit ab eo. Et ipse præcepit illi vt nemini diceret: sed, Vade, ostende te sacerdoti, & offer pro emundatione tua, sicut præcepit Moyses, in testimonium illis.

A In voluntate Domini posuit potestatem. De voluntate autem Domini non quasi pietatis incredulis addubitauit, sed quasi colluuionis suæ conscius non præsumpsit. Cui morali quadam Dominus pietate respondit, *Volo, mundare. Et continuo lepra eius discessit ab eo.* Nihil enim medium est inter opus Dei atque præceptum, quia in præcepto est opus. Psal. 32. & 148. Denique *dixit, & facta sunt.* Videtis igitur quod dubitari non potest, quia voluntas Dei potestas est. Si ergo voluntas Dei, eius potestas est: qui vnius voluntatis Trinitatem asserunt, vnius vtique asserunt potestatis. Itaque statim lepra eius discessit: vt intelligas medentis affectum, qui veritatem operi addidit. Denique secundum Marcum Marc. 1. *miseratus est eum Dominus*: quod pulchre est positum. Et pleraque talia posuerunt Euangelistæ, qui nos in vtroque fundare voluerunt, describentes signa virtutis ad fidem, exprimentes opera ad imitationem. Vnde & tangit, non dedignatus: & imperat, non diffisus. Hoc enim est indiciũ potestatis, quia quasi habens potestatem sanandi, & iubendi auctoritatem, operandi testimonium non refugit. Ioan. 15. B *Volo* ergo dicit propter Photinum, imperat propter Ariũ, tangit propter Manichæum. Nec vnius tantum lepra curatur, sed omnium quibus dicitur, *Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.* Si igitur lepræ medicina, verbum est: contemptus vtique verbi lepra mentis est. Sed ne lepra transire possit in medicum, vnusquisque dominicæ humilitatis exemplo iactantiam vitet. Leuit. 14. Cur enim præcipitur nemini dicere, nisi vt doceret non vulganda nostra beneficia, sed premenda: vt non solum à mercede abstineamus pecuniæ, sed etiam gratiæ? Aut fortasse etiã illa silentij causa imperati, quod meliores putabat qui fide magis spontanea, quam qui speratis beneficiis credidissent. Offerre autem iuxta legem se præcipitur sacerdoti, non vt alium deferat, sed vt seipsum Deo offerat spiritale sacrificium: vt actus præteriti colluuione detersa, per cognitionem fidei & sapientiæ disciplinam, placitura Deo hostia consecretur. Leuit. 2. *Omnis* enim *victima sale salietur.* Vnde & Rom. 12. Paulus ait, *Obsecro ergo vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam acceptabilem, placentem Deo.* Simul illud mirabile, quod eo sanauit genere quo fuerat obsecratus. C *Si vis, potes me mundare. Volo* (inquit) *mundare.* Habes voluntatem, habes etiam pietatis effectum. Leu. 13 & 14. *Et extendens manum, tetigit illum.* Lex tangi leprosos prohibet: sed qui Dominus legis est, non obsequitur legi, sed legem facit. Non ergo tetigit, quia sine tactu mundare non poterat: sed vt probaret quia subiectus non erat legi. Nec contagium timebat vt homines, quia contaminari non poterat qui alios liberabat: simul vt econtrario lepra tactu Domini fugaretur, quæ solebat contaminare tangentem. Ostendere autem se sacerdoti iubetur, & offerre pro emundatione sua: vt dum ostenderet se sacerdoti, intelligerent sacerdotes non legis ordine, sed Dei gratia supra legem esse curatum: & dum mandatur offerre secundum præceptum Moysi, ostenderet dominus quia legem non solueret, Ibid. Matth. 5. sed impleret, qui secundum legem gradiens, supra legem sanare eos quos remedia legis non sanauerant, videretur. Et bene addidit, *Sicut præcepit Moyses.* Rom. 7. Lex enim spiritalis est, ideoque videtur sacrificium spiritale mandasse. Denique addidit, *In testimonium illis*, hoc est, si Deo credatis, si impietatis lepra discedat, D si occultorum cognitor sit sacerdos, si puri testis affectus: vnde potest ille magis sacerdos videri quem occulta non latent, cui dicitur. Psal. 109. *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.*

Perambulabat autem magis sermo de illo, & conueniebant turbæ multæ vt audirent, & curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse autem secedebat in desertum: & orabat. Et factum est in vna dierum, & ipse sedebat docens. Et erant Pharisæi sedentes, & legis doctores qui venerant ex omni castello Galilææ & Iudææ & Hierusalem: & virtus Domini erat ad sanandum eos. Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus: & quærentes eum inferre, & ponere ante illum, & non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderunt super tectum, & per tegulas submiserunt illum in lecto in medium ante Iesum. E

Non otiosa huius paralytici, nec angusta medicina est, quando Dominus & orasse præmittitur, non vtique propter suffragium; sed propter exemplum. Imitandi enim specimen dedit, non peccandi ambitum requisiuit. Et conuenientibus ex omni Galilæa & Iudæa & Hierusalem legis doctoribus, inter cæterorum remedia debilium, paralytici istius medicina describitur. Primum omnium, quod ante diximus, vnusquisque æger petendæ precatores salutis debet adhibere, per quos nostræ vitæ compago resoluta, actuumque nostrorum clauda vestigia verbi cælestis remedio reformentur. Sint igitur aliqui monitores mentis Galat. 6. qui animum hominis, quamuis exterioris corporis debilitate torpentem, ad superiora erigant. Quorum rursus adminiculis & attollere, & humiliare se facilis ante Iesum locetur, dominico videri dignus aspectu. Humilitatem enim respicit Dominus, Luc. 1. G *quia respexit humilitatem ancillæ suæ.*

Quorum fidem vt vidit, dixit, Homo, remittuntur tibi peccata tua.

Magnus Dominus, qui aliorum merito ignoscit aliis, & dum alios probat, aliis relaxat errata. Cur apud te homo collega non valeat, cum apud Deum seruus & interueniendi meritum, & ius habeat impetrandi? Disce qui iudicas, ignoscere: disce qui æger es, impetrare. Si grauium peccatorum diffidis veniam, adhibe precatores, adhibe Ecclesiam quæ pro te precetur, cuius contemplatione quod tibi Dominus negare posset, ignoscat. Et quamuis historiæ fidem non debeamus omittere, vt vere paralytici istius corpus credamus esse sanatum: cognosce tamen interioris hominis sanitatem, cui peccata donantur.

Et cœperunt cogitare Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Vt cognouit autem Iesus cogitationes eorum respondens dixit ad illos. H

Cum Iudæi asserunt peccata à solo Deo posse concedi, Deum vtique eum confitentur, suoque iudicio perfidiam suam produnt: qui opus adstruunt, vt personam negent. Itaque ab ipsis & operis sui Dei filius accipit testimonium, & vocis suffragium non requirit. Ioan. 10. Perfidia enim confiteri potest, credere non potest. Itaque testimonium non deest diuinitati, fides deest saluti. Nam & validius est ad fidem quod confitentur inuiti; & perniciosius ad culpam quod negant, qui suis assertionibus reuincuntur. Magna itaque infidæ plebis amentia, vt cum confessa fuerit solius Dei esse donare peccata, non credat Deo peccata donanti. Dominus autem saluos volens facere peccatores, & occultorum cognitione F Deum se esse demonstrat, & admiratione factorum, adiiciens, ait. 1 Tim. 1.

Quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius, dicere, Dimissa sunt tibi peccata tua: an dicere, Surge, & ambula?

Hoc loco plenam speciem resurrectionis ostendit, qui mentis vulneribus corporisque sanatis, peccata donat animorum, debilitatem carnis excludit, hoc est enim totum hominem esse curatum. Ioan. 7. Quamuis igitur magnum sit hominibus peccata dimittere: (quis enim potest peccata dimittere nisi solus Deus, Ioan. 20. qui per eos quoque dimittit, quibus dimittendi tribuit potestatem?) tamen multo diuinius est, resurrectionem dare corporibus, Ioan. 11. quandoquidem ipse Dominus resurrectio est.

A non illam in qua etiam honestatis gratia est. Denique & ipse rex potuit extorquere, sed impudens arbitrabatur: sed occisum doluit. Dominus quoque mulieris osus immanitatem, quæ honestatis immemor turpe ante tulit lucrum, congruo supplicio plectendam annuntiauit. Turpis est itaque omnis fraus. Denique etiam in rebus vilibus execrabilis est stateræ fallacia, & fraudulentia mensura. Si in foro rerum venalium in vsu commerciorum fraus plectitur, potest irreprehensibilis videri inter officia virtutum? Prouer. 20. Clamat Salomon, *Pondus magnum & exiguum, & mensuræ duplices, immunda sunt apud Deum.* Supra quoque ait: Prou. 11 *Statera adultera, abominatio est Domino: pondus autem æquum, acceptabile est illi.*

Vitia virtutibus obliterari, & perfidis ac etiam fraudulentis fidem oportere custodiri: quod Iosue Gabaonitis intimatur exhibuisse.

Cap. X.

B IN omnibus igitur decora est fides, iustitia grata, mensura æquitatis iucunda. Quid autem loquar de condictibus cæteris, ac maxime de coemptione prædiorum, vel transactionibus, atque pactis? Nonne honestatis formulæ sunt, dolum malum abesse: eumque cuius dolus fuerit deprehensus, duplici pœnæ obnoxium fore? Vbique igitur honestatis præponderat consideratio, quæ dolum excludit, fraudem eiicit. Vnde recte generalem Dauid propheta prompsit sententiam dicens: Psal. 14. *Nec fecit proximo suo malum.* Non solum itaque in contractibus (in quibus etiam vitia eorum quæ veneunt, prodi iubentur, ac nisi intimauerit venditor, quamuis in ius emptoris transcripserit, doli actione vacuantur) sed etiam generaliter in omnibus dolus abesse debet: aperienda simplicitas, intimanda veritas est. Veterem autem istam de dolo non iurisperitorum formulam, sed patriarcharum sententiam scriptura diuina euidenter expressit in libro testamenti veteris, qui Iesu Naue inscribitur. Nam cum exisset fama per populos, siccatum esse mare in Hebræorum transitu, fluxisse aquam de petra, de cœlo diurnam ministrari alimoniam tot populi millibus abundantem, corruisse muros Exo. 14 Exo. 16 & 17. C Hiericho, sacro tubarum sono ictos, & vlulatu plebis arietatos, Getheorum quoque regem victum, & suspensum in ligno vsque ad vesperam: Gabaonitæ metuentes validam manum, venerunt cum versutia, simulantes se de terra longinqua esse, diuque peregrinatos dirupisse calciamenta, detriuisse amictus vestium, quarum veterascentium indicia monstrarent. Causam autem tanti laboris, emerendæ pacis, & ineunte cum Hebræis esse amicitiæ cupiditatem: & cœperunt ab Iesu Naue poscere, vt secum firmaret societatem. Iosue. 5. Iosue 8 Iosue. 9. Et quia adhuc erat ignarus locorum, atque incolarum inscius, non cognouit fraudes eorum, neque Deum interrogauit, sed cito credidit. Adeo sancta erat illis temporibus fides, vt fallere aliquos posse non crederetur. Quis hoc reprehendat in sanctis, qui cæteros de suo affectu æstimant? Et quia ipsis amica est veritas, mentiri neminem putant, fallere quid sit ignorant: libenter credunt quod ipsi sunt, nec possunt suspectum habere, quod non sunt. Hinc Salomon ait: Prouer. 14. 22. 9. 4. ca. innocens *innocens credit omni verbo.* Non vituperanda facilitas, sed laudanda bonitas. Hoc est Innocentem esse, ignorare quod noceat: & si circumscribitur ab aliquo, de omnibus tamen bene iudicat, D qui fidem esse in omnibus arbitratur. Hac igitur mentis suæ deuotione inclinatus vt crederet, testamentum disposuit, pacem dedit, confirmauit societatem. Sed vbi in Iosue. 9 terras eorum ventum est, deprehensa fraude, quod cum essent finitimi, aduenas se esse simulauerant, circumscriptum sese populus patrum indignari cœpit. Iesus tamen pacem quam dederat, reuocandam non censuit, quia firmata erat sacramenti religione: ne dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solueret. Multauit tamen eos vilioris obsequio ministerij. Clementior sententia, sed diuturnior. Manet enim officiis pœna veteris astutiæ, hæreditario in hunc diem ministerio deputata.

E *Auaros & fraudulentos interdum cupitis fraudari, semper autem apud Deum maleuolentia reatu obnoxios teneri: fabula de quodam Syracusano, & paradigma de Doech Idumæo, & Anania.*

Cap. XI.

NOn ego in hæreditatibus adeundis digitorum percussiones, & nudis successoribus saltationes notabo (nam hæc etiam vulgo notabilia) non simulatæ piscationis compositas copias: vt emptoris illiceretur affectus. Cur enim tam studiosus luxuriæ ac deliciarum repertus est, vt huiusmodi fraudem pateretur? Quid mihi tractare de Syracusano illo amœno secretoque secessu, & de Siculi hominis calliditate: qui cum peregrinum aliquem reperisset, cognito quod cupidus esset hortorum venalium ad cœnam in hortos rogauit. Promisit inuitatus postridie se venire. Veniens offendit illic magnam piscatorū multitudinem, exquisitis copiis adornatum conuiuium, in F prospectu cœnantium ante hortulos compositos piscatores, vbi numquam ante iaciebant retia: vnusquisque quod ceperat, certatim offerebat epulantibus: supra mēsam pisces ingerebantur, oculos recumbentium resilientes verberabant. Mirari hospes cœpit tantam copiam piscium, tantumque numerum cymbarum. Responsum quærenti, aquationem illic esse, dulcis aquæ gratia innumerabiles eo pisces conuenire. Quid multa? Pellexit hospitem, vt sibi extorqueret hortos: vendere volens cogitur, pretium grauatim suscipit. Sequenti die ad hortos emptor cum amicis venit, nauigium nullum inuenit. Percontanti num aliqua piscatoribus eo die feriarum solemnitas, responderetur, nulla, nec vnquam illic præter hesternum diem piscari solitos. Quam hic redarguendi haberet auctoritatem doli, qui tam turpe captarit aucupium deliciarum? Qui enim alterum peccati arguit, ipse à peccato debet alienus esse. Non ergo huiusmodi nugas ego in hanc ecclesiasticæ censionis auctoritatem vocabo, quæ generaliter condemnat omnem lucri turpis appetentiam, breuique sermonis compendio excludit leuitatem G ac versutiam. Nam de illo quid loquar, qui de eo testamento quod ab aliis, licet factum, falsum tamen cognouerit, hæreditatem sibi aut legatum vendicet, & lucrum quærat alieno crimine: cum etiam leges publicæ eum qui sciens falso vtitur, tanquam reum adstringant facinoris? Regula etiam iustitiæ manifesta est, quod à vero declinare virum non deceat bonum, nec damno iniusto afficere quemquam, nec doli aliquid annectere, fraudisue componere. Quid euidentius eo, quod Ananias, quia fraudauit de pretio agri sui quem ipse vendiderat, & portionem Act. 5 pretij tamquam summæ totius numerum ante pedes posuit Apostolorum, sicut reus fraudis interiit? Licuit vtique illi nihil offerre, & hoc sine fraude fecisset. Sed quia fraudem admiscuit, non liberalitatis gratiam reportauit, sed fallaciæ pœnam exsoluit. Et Dominus in Euangelio cum dolo accedentes repudiauit, dicens: *Vulpes foueas habent*: Mat 8 Psal. 51. quoniam in simplicitate cordis & in innocentia nos iubet viuere. Dauid quoque ait: *Sicut nouacula fecisti dolum: nequitiæ arguens proditorem*, eo quod instrumentum huiusmodi ad hominis adhibetur ornatum, & plerumque vicerat. Si quis igitur prætendat gratiam, & dolum nectat, Doech proditoris exemplo, vt eum quem celare 1. Reg. 22. H & protegere debeat; prodat ad mortem: instrumenti istius comparatione censetur quod ebriæ mentis & titubantis vitio manus vulnerare consueuit. Sicut iste malitiæ ebrius vino, per funestæ proditionis indicium Abimelech sacerdoti necem detulit, eo quod Ibid. Prophetam hospitio suscepisset, quem rex inuidiæ accensus stimulis persequebatur.

***

De malo temerarij iuramenti, paradigma de Herode & Iephthe: & quod filia eius sponte sua die condicta reuersa, fidem illorum praecellat Pythagoraeorum, qui se vades inuicem dederunt.

CAP. XII.

A

[22. q. 4. c. vnusquisq. Concil. Tol 8. c 2. 1. Thess. 5.]

PVlchrum igitur ac sincerum oportet esse affectum, vt vnusquisque simplicem sermonem proferat, vas suum in sanctificatione possideat, nec fratrem suum circumscriptione verborum inducat, nihil promittat inhonestum: aut si promiserit, tolerabilius est promissum non facere, quam facere quod turpe sit. Sæpe plerique constringunt seipsos iurisiurandi sacramento: & cum ipsi cognouerint promittendum non fuisse, sacramenti tamen contemplatione faciunt quod spoponderunt. Sicut de Herode supra scripsimus, qui saltatrici præmium turpiter promisit, crudeliter soluit. [Sup. c 5. Mat. 14] Turpe, quod regnum pro saltatione promittitur: crudele, quod mors Prophetæ pro iurisiurandi religione donatur. Quanto tolerabilius tali fuisset periurium sacramento? si tamen periurium possit dici, quod ebrius inter vina iurauerat, quod euiratus inter saltantium choros promiserat. B Infertur disco Prophetæ caput: & hoc æstimatum est fidei esse, quod amentiæ fuit. Neque vmquam adducar vt credam non incaute principem promisisse Iephthe, vt immolaret Deo quidquid sibi reuertenti intra limen domus suæ occurreret, cum & ipsum voti pœnituerit sui, postquam filia occurrit sibi. [Iudi. 11] Denique conscidit vestimenta sua: & dixit: [Ibid.] *Heu me filia mea, decepisti me, impedimentum in oculis meis, in stimulum dolorum facta mihi.* Qui licet pro metu ac formidine acerbitatem duræ solutionis impleuerit, tamen luctum annuum etiam posteris deplorandum statuit ac dereliquit. Dura promissio, acerbior solutio, quam necesse habuit lugere etiam ipse qui fecit. Denique factũ est præceptum & decretum in Israel ex diebus in dies. [Ibidem] *Ambulabunt, inquit, filiæ populi Israel, lugentes filiam Iephthe Galaaditæ quatuor diebus in anno.* [22 q. 4. c vnusquisq. § miserabilis. Concil. Tol. 8. ca 2.] Non possum accusare virum qui necesse habuit implere quæ vouerat: sed tamen miserabilis necessitas, quæ soluitur parricidio. Melius est non vouere, quam vouere id quod sibi cui promittitur, nolit exolui. Denique in Isaac habemus exemplum, pro quo arietẽ Deus statuit immolari sibi. [Gen 22] C Non semper igitur promissa soluenda omnia sunt. [22 q. 4. ca. non semper.] Denique ipse Dominus frequenter suam mutat sententiam, sicut scriptura indicat. Nam & in eo libro qui inscribitur Numeri, proposuerat percutere morte & perdere populum: sed postea rogatus à Moyse reconciliatus est populo suo. [Nu. 14.] Et iterum ad Moysen & Aaron ait: [Nu. 16] *Diuidite vos de medio synagogæ, & consummabo eos simul. Quibus discedentibus a cœtu, Dathan & Abiron atque Core subito impios terra prærupto soluta hiatu absorbuit.* Præcellentius & antiquius istud exemplum de filia Iephthe, quã illud quod memorabile habetur apud philosophos de duobus Pythagoræis. [Cicero lib 3 de Offic & Val Max l 4 ca. 7.] Quorum alter cum à tyranno Dionysio capitis damnatus esset, præscripto mortis die, poposcit vt domũ pergendi ei facultas daretur, quo commendaret suos. Ac ne reuertendi mutaret fides vadem mortis obtulit ea cõditione, vt si ipse deforet ad constitutum diem, vas eius sibi pro eo moriendum agnosceret. Nec qualitatem sponsionis qui offerebatur recusauit, constantique animo diẽ necis præstolabatur. Itaque alter se non subtraxit alter ad diem repedauit. Quod eousque fuit mirabile, vt tyrannus eos sibi in amicitiam adscisceret, quorum vrgebat periculum. D Quod ergo in spectatis & eruditis viris plenum miraculi est, hoc in virgine multo magnificentius, multoque illustrius deprehenditur, quæ ingemiscendi patri ait: *Fac mihi vt exiuit de ore tuo.* Sed spatium duorum poposcit mensium, vt cum æqualibus conuentum ageret in montibus, quæ virginitatem eius prædestinatam neci pro affectu prosequerentur. [Iud. 11.] Nec fletus æqualium mouit puellam, nec dolor flexit, nec gemitus retardauit, nec dies præteriit, nec fefellit hora. Rediit ad patrem, quasi ad votum rediret, & voluntate propria cunctantem impulit, fecitque, arbitratu spontaneo, vt quod erat impietatis fortuitum, fieret pietatis sacrificium.

E

Quantum periculum Iudith honestatis intuitu subierit.

CAP. XIII.

ECce tibi Iudith se offert mirabilis, quæ formidatum populis virum Holophernem adiit, Assyriorum triũphali septem caterua. [Iudit. 10. 12. & 13.] Quem primo formæ gratia & vultus decore perculit, deinde sermonis circumscripsit elegantia. Primus triumphus eius fuit, quod integrum pudorem de tabernaculo hostis reuexit. Secundus, quod femina de vino reportauit victoriam, fugauit populos consilio suo. [Sap. 12. 12.] Horruerunt Persæ audaciam eius. Vtique (quod in illis Pythagoræis duobus mirantur) non expauit mortis periculum, sed nec pudoris, quod est grauius bonis feminis: non vnius ictum carnificis, sed nec totius exercitus tela trepidauit. Stetit inter cuneos bellatorum femina, inter victricia arma, secura mortis. Quantum ad molem spectat periculi moritura processit: quantum ad fidem, dimicatura. F Honestatem igitur secuta est Iudith: & dum eam sequitur, vtilitatem inuenit. [Iudit. 8] Honestatis enim fuit prohibere, ne populus Dei se prophanis dederet, ne ritus patrios & sacramenta proderet, ne sacras virgines, viduas graues, pudicas matronas Barbaricæ subiiceret impuritati, ne obsidionem deditione solueret. Honestatis fuit se malle pro omnibus periclitari, vt omnes eximeret periculo. Quanta honestatis auctoritas, vt consilium de summis rebus femina sibi vendicaret, nec principibus populi committeret: Quanta honestatis auctoritas, vt Deum adiutorem præsumeret: quanta gratia, vt inueniret.

Quod semper honestatem sequatur vtilitas: quod licet apud homines aliter sæpe contingere videatur, apud Deum tamen perpetuo ita esse comprobatur multis exemplis.

CAPVT XIV.

QVid vero Elisæus nisi honestatem secutus est, cum exercitum Syriæ, qui ad obsidendum eum venerat, captiuum introduxit in Samariam, cuius oculos cæcitate obduxerat, & dixit: [4. Reg 6] G [Ibidem] *Domine aperi oculos eorum, vt videant, & viderunt?* Itaque cum rex Israel percutere ingressos vellet, eamque sibi dari à Propheta facultatem posceret, respondit non percutiendos, quorum captiuitatem non esset manu operatus, armisque bellicis: sed magis subsidio alimentorum iuuandos. [Ibidem] Denique epularibus refecti copiis, numquam postea in terram Israël piratæ Syriæ reuertendum putaruut. [Plutarchus in Aristide & Cicero lib 3. Offic.] Quanto hoc sublimius, quam illud Græcorum: quod cum duo populi aduersum se de gloria imperioque decertarent, & alter ex his haberet copiam, quemadmodum naues alterius populi clanculo exureret turpe credidit: maluitque minus posse honeste, quã plus turpiter. Et isti quidem sine flagitio hæc facere nequibãt, vt eos qui consummandi belli Persici gratia in societatem conuenerant; hac fraude deciperent: quam licet possent negare, non possent tamen non erubescere: Elisæus autem non fraude, deceptos licet, sed potestate Domini percussos, maluit tamen seruare quam perdere: [4. Reg. 6.] quia decorũ foret hosti parcere, & aduersario donare vitam, quam potuisset auferre, nisi pepercisset. H Liquet igitur id quod decorum est, semper esse vtile. [Iudit. 13 4. Reg. 6.] Nam & Iudith sancta decoro contemptu propriæ salutis soluit obsidionis periculum, & publicam honestate propria acquisiuit vtilitatem: & Elisæus gloriosius ignouit, quam perculit: & vtilius reseruauit hostes, quam ceperat. Quid autem aliud Ioannes, nisi honestatem considerauit, vt inhonestas nuptias etiam in rege non posset perpeti, dicens: *Non licet tibi vxorem habere fratris tui?* [Marc. 10.] Potuit tacere nisi indecorum sibi iudicasset mortis metu verum non dicere, inclinari regi, propheticam auctoritatem adulatione subtexere. Sciebat vtique moriturum se esse, quia regi aduersabitur, sed honestatem saluti prætulit: Et tamen

quid

A ex lege solutum est, quod erat primum: & hoc primum factum est, quod secundo est constitutum. Nam & cum operari sabbato liceat, & operantis nulla sit pœna; sabbati vtique ex lege, cuius vis soluta est, nec nomen hærebat: sed tamen fuerit illud primum ordine, hoc primum munere: nec ideo minus hoc quia secundum, nam & Adam *1 Cor. 15.* primus, nec comparandus secundo Adam. *Rom. 5.* Primus enim Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum *1. Cor. 15.* viuificantem. Et primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cælestis. Prælatus vtique secundus primo: ille enim causa mortis, hic vitæ. Sic & secundo primum sabbatum dicitur, secundum iuxta numerum primum, iuxta operationis gratiam. Melius est enim sabbatum quo impunitas datur, quam quo pœna præscribitur. Prima lex secundum Euangelium: inferior tamen formido quam gratia. Aut forte & primum hic in prædestinatione consilij, & secundum in sanctione decreti.

Et respondens Iesus ad eos, dixit, Nec hoc legistis quod fecit Dauid, cum esuriret ipse, & qui cum illo erant, B *quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, & manducauit, & dedit his qui cum ipso erant: quos non licet manducare, nisi tantum sacerdotibus? Et dicebat illis, Quia Dominus est filius hominis, etiam sabbati.*

Bene Dominus in lege typum futuri hoc quoque demonstrat loco, & defensores legis arguit nescire quæ legis sunt; exemplum afferens quod Dauid, cum esuriret ipse cum sociis, intrauit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit & manducauit, & dedit iis qui cum ipso *1 Reg. 21.* erant. Magnum & vere exemplum propheticum, quo primum non inania legis, sed solida veritatis nobis sequenda produntur. Deinde quia in Dauid cum sociis fugiente à facie regis Saul præfiguratus cum Apostolis Christus est *Leu. 24.* vt principem mundi lateret. Quomodo autem ille obseruator legis atque defensor, panes & ipse manducauit, & dedit iis qui secum erant, quos non licebat manducare C nisi tantummodo sacerdotibus: nisi vt per illam demonstraret figuram, sacerdotalem cibum ad vsum transiturum esse populorum? Siue quod omnes vitam sacerdotalem debemus imitari: siue quia omnes filij Ecclesiæ sacerdo- *1. Pet. 2.* tes sunt? Vngimur enim in sacerdotium sanctum, offerentes nosmetipsos Deo hostias spiritales. Legi igitur iam supereffluit doctrina Christi; nec legem soluit, sed im- *Matth. 5.* plet, quia nec sabbatum soluit. *Marc. 2.* Sabbatum enim propter homines factum est: si vero vtilitas hominis postulabat esurientem hominem qui diu fuerat terræ fructibus abdicatus, veteris famis ieiunia vitare; non vtique lex soluitur, sed impletur. Quomodo igitur domino ad crimen obiici- *1. Reg. 21.* tur, quod in seruo pro crimine non tenetur? Quid autem euidentius hac figura, quæ per totam currit historiam? Intrauit Dauid in domum Achimelech sacerdotis, sed nec periculo mortis proposito hospitem recusat, nec declinat exulem sanctus animus sacerdotis. Tanta hospitalis est gratia, vt libenter in nos aliena pericula transferamus. Verum hoc in historia morale, in mysterio propheticum D est, quod nec præsumpto futuræ mortis exitio, verum illum Dauid hospitio suæ mentis religiosi excluderent sacerdotes. Nec solum in huiuscemodi domo vatis recepturus docetur Christus hospitium, sed etiam per figuram nequitiæ spiritalis manubias & arma sumpturus. Nam *Luc. 11.* qui Christum hospitio recipit, intelligibilem illum Goliam spoliat suis telis. Quid vero euidentius, quam quod in Achimelech domo quinque panes petit Dauid, & vnum accipit; demonstrante typo quod iam non quinque libris, sed Christi corpore cibus fidelibus pararetur, vt Christus corpus assumeret, ne quis de fidelibus esuriret? Nec Doech figura vacat, qui erat custos mulorum, eo quod nemo alius nisi infructuosi gregis custos Iudæ ty- *1. Reg. 21.* pum proditoris impleret. Iam illud quod pro Dauid *1. Reg. 22.* receptione omnem Achimelech domum, præter Abiathar principem tunc temporis sacerdotum, Saul persecutus est, ostendit prophetia nobis quod nemo possit nocere vero principi sacerdotum, qui solus est Christus. E Hinc ad alia progreditur Dominus Iesus. Nam qui totum hominem saluum facere disposuerat, per singula membra curabat, vt vere diceret, *Mihi irascimini, quia totum hominem* *Ioan. 7.* *sanum feci in sabbato?*

Factum est autem & in alio sabbato, vt intraret in synagogam, & doceret. Et erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida. Obseruabant autem Scribæ & Pharisæi, si in sabbato curaret: vt inuenirent vnde accusarent eum. Ipse vero sciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat manum aridam, Surge: & sta in medium. Et surgens, stetit. Ait ergo ad illos Iesus: Interrogo vos, si licet sabbatis benefacere, an male? animam saluam facere, an perdere? Et circumspectis omnibus, dixit homini. Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus eius sana sicut altera. Ipsi autem repleti sunt insipientia, & colloquebantur adinuicem, quidnam facerent Iesu.

F *Et erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida, &c.* Itaque hoc loco manum illam quam extendit Adam, & in- *Gen. 3.* terdictæ arboris poma decerpsit, succis bonorum factorum salutaribus irrigauit: vt quæ crimine aruerat, bonis operibus sanaretur. In quo Iudæos redarguit Christus, *Heb. 10.* qui malis interpretationibus legis præcepta violarent, æstimantes sabbato etiam à bonis operibus feriandum, cum lex in præsentibus formam præfigurauerit futurorum: in quibus vtique malorum feriæ futuræ sunt, non bonorum. Nam licet sæcularia opera conquiescant, non otiosus tamen boni operis actus est in Dei laude requiescere. Audisti igitur Domini verba dicentis, *Extende manum tuam.* Communis ista generalisque medicina est. Et tu qui putas manum habere te sanam, caue ne auaritia, caue ne sacrilegio contrahatur. Extende sæpius eam, extende ad illum pauperem, qui te obsecrat: extende vt proximum iuues, vt viduæ præsidium feras, eripias iniuriæ, quem vides iniustæ contumeliæ subiacere: G extende ad Deum pro peccatis tuis. *Esaiæ 1.* Sic manus extenditur, sic sanatur. *3. Reg. 13.* Sic Hieroboam manum, cum idolis sacrificaret, contraxit; & rursus cum Deum rogaret extendit.

Factum est autem in illis diebus, ascendit in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei.

Non omnis qui orat, ascendit in montem (est enim oratio quæ peccatum facit:) *Psal. 108.* sed qui bene orat, à terrenis ad superiora progrediens, verticem curæ sublimis ascendit. At ille non ascendit in montem, qui de sæculi diuitiis, aut de honore solicitus est, non ascendit in montem qui fundi ius optat alieni. Ascendit ille qui Deum quærit, ascendit ille qui cursus sui dominica adiumenta deposcit. Omnes magni, omnes sublimes montem ascendunt. Non enim cuicumque Propheta dicit. *Ascende in montem* *Esa. 40.* *excelsum, qui euangelizas Sion: exalta in virtute vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem.* H Non vestigiis corporalibus, sed factis sublimioribus in hunc montem ascende, & sequere Christum, vt ipse esse mons possis. *Montes enim in circuitu* *Psal. 124.* *eius.* *Ioan. 13.* Quare in Euangelio inuenies solos cum Domino montem ascendisse discipulos. Orat ergo Dominus, non vt pro se obsecret, sed vt pro me impetret. Nam etsi omnia posuerit pater in potestate filij, filius tamen vt hominis formam impleret, obsecrandum patrem putat esse pro nobis, quia aduocatus est noster. Noli insidiatrices aperire aures, vt putes filium quasi infirmum rogare, vt impetret quod implere non possit. Potestatis auctor, obedientiæ magister, ad præcepta virtutis suo nos informat exemplo. *Aduocatum, inquit, habemus apud patrem.* *1 Ioan. 2.* Si aduocatus est, debet vtique pro meis interuenire peccatis. Non ergo quasi infirmus, sed quasi pius obsecrat. Vis scire quia quæ velit possit? *Ioan. 5.* Et aduocatus & iudex est. In altero pietatis officium, in altero insigne est potestatis. *Et erat*

A (inquit) *pernoctans in oratione Dei.* Species tibi Christiane datur, forma præscribitur quam debeas æmulari. Quid enim te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione pernoctat? Quid te facere conuenit, cum vis aliquod pietatis officium adoriri, quando Christus missurus Apostolos, orauit prius, & solus orauit? Nec vsquam alibi, si non fallor, orasse cum Apostolis reperitur, vbique solus obsecrat. Dei enim consilium humana vota non capiunt, nec quisquam inferiorum potest esse particeps Christi.

Sap. 9. 1. Cor. 2.

Et cum dies factus esset, vocauit discipulos suos: & elegit duodecim ex ipsis (quos & Apostolos nominauit,) Simonem quem cognominauit, Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Ioannem, Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi, & Simonem qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, & Iudam Iscariotem, qui fuit proditor.

B Vis scire quia mihi non sibi orauerit? *Vocauit* (inquit) *discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis,* quos ad propagandum auxilium salutis humanæ per terrarũ orbem satores fidei destinaret. Simul aduerte cæleste consilium, non sapientes aliquos, non diuites, non nobiles, sed piscatores & publicanos, quos dirigeret, elegit; ne traduxisse prudentia, ne redemisse diuitiis, ne potentiæ nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur: vt veritatis ratio, non disputationis gratia præualeret. Eligitur & Iudas, non per imprudentiam, sed per prouidentiam. Quanta est veritas, quam nec aduersarius minister infirmat! Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos iudicium suum quam affectum maluit! susceperat enim hominis fragilitatem, & ideo nec has partes recusauit infirmitatis humanæ. Voluit deseri, voluit prodi, voluit ab Apostolo suo tradi: vt tu à socio desertus, à socio proditus, moderate feras tuum errasse iudicium, periisse beneficium.

1. Cor. 1.

Matth. 26.

C *Et descendit cum illis, & stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudæa & Hierusalem, & maritima Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirent eum, & sanarentur à languoribus suis: & qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.*

Aduerte omnia diligenter, quomodo & cum Apostolis ascendat, & descendat ad turbas. Quomodo enim turba nisi in humili Christum videret? Non sequitur ad excelsa, non ascendit ad sublimia. Denique vbi descendit, inuenit infirmos. In excelsis enim infirmi esse non possunt. Hinc etiam Matthæus docet, in inferioribus debiles esse sanatos. Prius enim vnusquisque sanandus est, vt paulatim virtutibus procedentibus ascendere possit ad montem. Et ideo quemque in inferioribus sanat, hoc est, à libidine reuocat, iniuriam cæcitatis auertit. Ad vulnera nostra descendit, vt vsu quodam & copia suæ naturæ comparticipes nos faciat esse regni cœlestis. Et sanabat hos quidem sed in inferioribus relinquebat.

Matth. 8.

D

Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos, dicebat.

Videns Iesus turbas, vt apud Matthæum legisti, *ascendit in montem. Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius.* Euangelizaturus enim, & benedictionem de thesauro diuinitatis prompturus oracula, incipit esse sublimior. Hic autem etsi in humili stabat, tamen oculos eleuauit. Sic & cum Lazarum suscitaret, *infremuit spiritu*: sic etiam caput leuauit, vt mulieri adulteræ peccata donaret. Quid est enim leuare oculos, nisi interius lumen aperire? Denique sanctus Matthæus, *Aperuit,* inquit, *os suum*: thesauros scilicet sapientiæ & scientiæ Dei reclusis adytis veteris templi, reserauit. Ergo & tu aperi os tuum, sed prius vt aperiatur implora. Si enim Paulus in adapertione oris sui implorat auxilium, multo magis implorare conuenit. Ostendit autem tibi clauem scientiæ, qua os aperire tuum debeas, dicens Propheta, *Aperi os tuum verbo Dei.* Verbum Dei clauis tui oris est: clauis scientiæ oris tui clauis est, qua laxatis silentij catenis, imperitiæ claustra reserantur.

Matth. 5. Ioan. 11. Ioan. 8. Matth. 5.

E

Colos. 2. Ephes. 6. Luc. 11. Prou. 31.

Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc esuritis: quia saturabimini. Beati qui nunc fletis: quia ridebitis. Beati eritis, cum vos oderint homines, & cum separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum, propter filium hominis. Gaudete in illa die & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cælo.

Quatuor tantum beatitudines sanctus Lucas dominicas posuit, octo vero sanctus Matthæus: sed in illis octo istæ quatuor sunt, & in quatuor istis illæ octo. Hic enim quatuor velut virtutes amplexus est cardinales: ille in illis octo mysticum numerum reserauit. Pro octaua enim multi inscribuntur Psalmi, & mandatum accipis octo illis partem dare, fortasse benedictionibus. Sicut enim spei nostræ octaua perfectio est: ita octaua summa virtutum est. Sed prius quæ sunt ampliora videamus. *Beati* (inquit) *pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei.* Primam benedictionem hanc vterque Euangelista posuit. Ordine enim prima est, & parens quædam generatioque virtutum: quia qui contempserit sæcularia, ipse merebitur sempiterna: nec potest quisquam meritum regni cœlestis adipisci, qui mundi cupiditate pressus, emergendi non habet facultatem. Secunda benedictio, *Beati* (inquit) *mites.* Tertia, *Beati qui lugent*: Quarta, *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam?* Quinta, *Beati misericordes*: Sexta, *Beati mundo corde*: Septima, *Beati pacifici.* Et bene septima: quoniam eo die ab omnibus mundi operibus requieuit Deus. Dies enim quietis & pacis est, Octaua, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.* Veni Domine IESV, doce nos ordinem beatitudinum tuarum, neque enim sine ordine dixisti, primo beatos pauperes spiritu, secundo beatos mites, & tertio beatos qui lugent. Nam etsi cognosco aliquid: tamen ex parte cognosco. Si enim Paulus ex parte cognouit: quid ego possum cognoscere, qui Paulo quantum vita, tantum etiam verbo inferior sum? Vita enim verbum exigit & acquirit: sermo autem sine vita non est sermo Dei. Quanto me sapientior Paulus? Ille gloriatur in periculis, ego in successibus: Ille gloriatur quia reuelationibus non extollitur; ego si quæ reuelationes mihi contingerent, gloriarer. Sed tamen potest Deus de lapidibus istis homines suscitare, & verbum proferre de clausis, vocem elicere de mutis. Quod si oculos asinæ aperuit vt videret angelum; potens est & nobis quoque aperire oculos, vt possimus Dei videre mysterium. *Beati pauperes.* Non omnes beati pauperes, paupertas enim media est: possunt & boni & mali esse pauperes. Nisi forte ille intelligendus pauper beatus, quem Propheta describit, dicens, *Quia melior pauper iustus, quam diues mendax.* Beatus pauper qui *clamauit, & Dominus exaudiuit eum.* Pauper à crimine, pauper à vitiis, pauper in quo mundi princeps nihil inuenit. Pauper, illius æmulus pauperis, qui cum diues esset, propter nos pauper factus est. Vnde plene Matthæus aperuit, dicens, *Beati pauperes spiritu.* Pauper enim spiritu non inflatur, non extollitur mente carnis suæ. Prima ergo ista benedicto est, cum deposuero omne peccatum, & exuero omnem malitiam, & simplicitate contentus fuero, inops malorum, superest vt & mores meos temperem. Quid enim mihi prodest carere sæcularibus, nisi fuero mitis atque mansuetus? Nam qui sequitur viam rectam, sequitur vtique illum qui ait, *Discite à me quia mitis sum, & humilis corde.* Depone igitur quæ improba sunt, egeto diuitiis secundum bonam paupertatem, mi-

Matth. 5. F

Psal. 6. & 11. Ecclesi. 11.

Matth. 5.

Ibidem.

Genes. 2. Leu. 25. G

1. Cor. 13.

Heb. 4.

2. Cor. 11. 2. Cor. 12.

Luc. 3.

Num. 22.

Prou. 19. H 2. Cor. 8. Psal 33. Matth 5. Colos. 2.

Matth. 11. Psal. 4.

A mitiga affectum tuum, vt non irascaris, aut certe iratus ne peccaueris, iuxta quod scriptum est; *Irascimini, & nolite peccare.* Præclarum est enim morum temperare consilio, nec minoris virtutis ducitur, cohibere iracundiam, indignationemque compescere, quam omnino non irasci; cum plerumque illud lentius, hoc fortius æstimetur. Cum hoc feceris, memento quia peccator es; & lugeto peccata tua, lugeto delicta. Et bene tertia benedictio est peccata deflentis, quia Trinitas est quæ peccata condonat. [1.Reg. 15.] Ablue igitur te lacrymis tuis, & fletibus laua. Si tu ipse te fleueris, alius te non flebit. Nam si Saul defleſſet peccata sua, Samuel eũ nõ fleuiſſet. Habet vnusquisque quos fleat mortuos suos. Mortui sumus quãdo peccamus, quando implemur ossibus mortuorum. Mortuus est sermo malus qui exit de ore. Exit enim de sepulcro malo. [Psal 5.] *Sepulchrum* autem *patens est guttur eorum.* [1.Cor. 4.] Ideo dicit Apostolus. *Imitatores mei estote.* Vult nos delictorum meminiſſe nostrorum. Paulus non habebat quod lugeret, ex quo in Christum credidit, & tamen priora deflebat, dicens. [1.Cor. 15.] *Quia non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei.* Ille igitur peccator ante fidem, nos vero peccamus post fidem. B Qui peccator est, defleat se, & arguat se, vt fiat iustus. [Prou. 18.] *Iustus* enim *accusator est sui.* [Cant. 2.] Ordinem igitur persequamur, quia scriptum est, *Ordinate in me charitatem.* Deposui peccatum, temperaui mores delicta defleui, esurire incipio & sitire iustitiam. Æger etenim cum in graui morbo est, non esurit, quia ægritudinis dolor famem excludit. Sed quæ est ista fames iustitiæ? Qui sunt isti panes quos esurit iustus? Ne forte panes illi de quibus dictum est, [Psal. 36.] *Iuuenis fui, & senui, & non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem.* Qui esurit, vtique virium quærit argumentum. Quod autem maius virtutis incrementum, quam norma iustitiæ? [Matth. 5.] Post hæc: *Beati,* inquit, *misericordes.* [Psal 111.] Iustitiam enim sequitur misericordia. Vnde dictũ est, *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum.* Sed etiam qui misericordiam defert, mercedem amittit, nisi mundo corde misereatur. Nam si iactantiam quærat, nullus est fructus. Emunda igitur interiora mentis tuæ: & si diligenter pectoris tui secreta mundaueris, compatere his qui impugnantur: & intellige quanti hominum, quanti C fratrum tuorum auxilium tuum quærant. Sed nisi tu prius interiora tua vacuefeceris ab omni labe peccati, ne dissentiones contentionesque ex affectu tuo procedant, nõ potes aliis ferre medicinam. A te igitur pacem incipe, vt cum fueris ipse pacificus, pacem aliis feras. Quomodo enim potes aliorum corda mundare, nisi tuum ante mundaueris? Profuisti igitur aliis, tulisti auxilium pluribus: festina, contende ad finem. Multi cum eſſent exitus vitæ, vnus Domino competebat. [Ioan. 3.] Nam quod natum erat secundum carnem, oportebat secundum carnem mori. Elegit passionem vt moreretur pro nobis: tu dic de omnibus quæ tribuit tibi Dominus, [Psal. 115.] *Calicem salutaris accipiam:* hoc est, passionem. [Matth. 20.] Vnde etiam, illis qui ad dexteram vel ad sinistram sedere cupiebant, ait: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* Vsque ad finem te ducit, vsque ad martyrium prosequitur, ibi constituit beatitudinum palmam. Vide igitur ordinem. [Matth 5.] Oportet te fieri pauperem spiritu. Humilitas enim spiritus, diuitiæ virtutum sunt. [Prou. 111.] Nisi pauper fueris, mitis eſſe non poteris. [Luc 11.] Qui mitis est, potest lugere præsentia: qui inferiora luget, potest desiderare meliora: D qui superiora quærit, inferiora deuitat, vt & ipse à superioribus adiuuetur: qui miseretur, cor suum mundat. [Tob. 4.] Quid est enim mundare animum, nisi sordem mentis abluere? *Eleemosyna* enim *à morte liberat*: patientia vero perfectio est charitatis. Qui autem patitur persecutionem, in vltimo certamine constitutus: probatur aduersis, vt cum legitime certauerit, coronetur. [2.Tim. 2.] Hos quidem gradus volunt eſſe virtutum, per quos ab vltimis ad superiora poſſimus ascendere. Denique sicut incrementa virtutum, ita etiam sunt incrementa præmiorum. Plus est enim Dei eſſe filium, quam poſſidere terram: & consolationem mereri. Sed quia & primum præmium regnum cœlorum est, & vltimum præmium regnum cœlorum est: numquid æquale præmium incipientibus atque perfectis est? Ni forte mystice docemur quia est primum regnum cœlorum, illud apostolicum, E *Dissolui & esse cum Christo.* [Philip. 1.] Habes primum regnum, quando sancti *rapiuntur in nubibus obuiam Christo in aera.* [1 Thess. 4.] *Multi* enim *dormientium surgent: isti in vitam æternam, illi in opprobrium.* [Dan. 12.] Primum ergo regnum cœlorum sanctis propositum est in diſſolutione corporis: secundum regnum cœlorum est post resurrectionem eſſe cum Christo. Cum fueris in regno cœlorum, tunc proceſſus est mansionum. & si vnum regnum, diuersa tamen merita sunt in regno cœlorum. Post resurrectionem terram tuam incipies poſſidere absolutus à morte. Ille enim cui dicitur, *Terra es, & in terram ibis*: [Ioan. 14.] non poſſidet terram suam: non enim potest eſſe poſſeſſor, qui non capit fructum. [Gen 3.] Absolutus igitur per dominicam crucem (si tamen infra iugum Domini fueris inuentus) consolationem in ipsa poſſeſſione reperies: consolationem sequitur delectatio, delectationem diuina miseratio. [Rom. 9.] *Quem autem Dominus miseratur, & vocat*: qui vocatur, videt vocantem: qui Deum videt, in ius diuinæ generationis aſſumitur: tuncque demum quasi Dei filius cœlestis regni diuitiis delectatur. Ille igitur incipit, hic repletur. F Nam & intra hoc sæculum multi in imperio Romano sunt: sed maiorem imperij gratiam qui propiores Imperatori sunt, consequuntur.

Nunc dicamus quemadmodum in quatuor benedictionibus sanctus Lucas benedictiones sit octo complexus. Et quidem scimus virtutes eſſe quatuor cardinales. Temperantiam, Iustitiam, Prudentiam, Fortitudinem. Qui pauper est spiritu, auarus non est. Qui flet non superbit: sed mitis est & pacatus. Qui luget, humiliatur. Qui iustus est, non negat quod sit omnibus ad vsum communiter datum. Qui miseretur, largitur de suo. Qui suum donat, non quærit alienum, nec dolum proximo suo struit. Connexæ igitur tibi sunt concatenatæque virtutes, vt qui vnam habeat, plures habere videatur: & sanctis vna competit virtus: sed eius quæ fuerit vberior, vberius est præmium. Quanta hospitalitas in Abraham? [Gen. 18.] quanta humilitas? quanta charitas? vt fratris filium ab hoste seruaret? [Gen 14.] quanta abstinentia, vt nihil de præda quæreret? [Gen. 15.] Sed quia fide præstitit, fidei præ cæteris meruit principatum. Ergo vtcunque plura præmia, quia plura incentiua virtutum. G Sed quod in aliquo merito copiosius, hoc etiam in præmio redundantius. *Beati* igitur *pauperes spiritu.* [Matth.] Habes temperantiam, quæ à peccato abstinet, seculum calcat, illecebrosa non quærit. *Beati qui esuriunt & sitiunt.* Qui enim esurit, esurienti compatitur, compatiendo largitur, largiendo fit iustus: quia *iustitia eius manet in æternum.* [Ibid] [Psal 111.] Vnde & in Matthæo sitim & famem intelligimus spiritalem, qua cibus aut potus desideratur iustitiæ, [Matth. 5.] quæ quasi materia quædam virtutum est, vt iustus æqualem se inferioribus præstet, dolum excludat, veritatem requirat. *Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.* [1.Cor. 1.] Habes prudentiam, cuius est flere occidua, & ea quæ æterna sunt quærere: lugere sæcularia, quæ seipsa impugnent: Deum pacis inquirere, qui *stulta mundi eligat, vt confundat sapientes*: & qui ea quæ non sunt destruat, vt quæ sunt poſſit adipisci. *Beati eritis cum vos oderunt homines.* Habes fortitudinem, sed eam quæ non odium mereatur ex crimine, sed persecutionem patiatur ex fide. H Sic enim ad passionis peruenitur coronam, si gratiam hominum negligas, diuinam sequaris. Denique vt scias consummationem eſſe fortitudinis passionem, ait.

Secundum hæc enim faciebant Prophetis patres eorum.

Quia prophetas Iudæi vsque ad mortem corporis persecuti sunt. [Matth. 23.] Est etiam fortitudinis iram vincere, indignationemque cohibere: ac per hoc fortitudo animum iuxta corpusque confirmat, nec perturbari sinit timore aliquo vel dolore: quibus velut prauis interpretibus plerumque percellimur. Ergo temperantia cordis habet animi munditiam, iustitia misericordiam, pacem prudentia, mansuetudinem fortitudo.

A

Veruntamen væ vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis qui ridetis, nunc quia lugebitis & flebitis.

Licet in pecuniariis copiis multa sint lenocinia delictorum: pleraque tamen sunt etiam incentiua virtutum. Quamquam autem virtus subsidia non requirat, & commendatior sit collatio pauperis, quam diuitis liberalitas: tamen non eos qui habeant diuitias; sed eos qui vti his nesciant, sententiæ cœlestis auctoritate condemnat. Nam vt ille pauper laudabilior, qui prompto largitur affectu, nec impendentia egestatis repagulis inhibetur, inopemque se non putat, qui habet quod naturæ satis est: ita hic diues criminosior, qui vel Deo referre gratiam de eo debuit quod accepit, nec censum ad communem vsum datum sine vsu abdere, defossisque terræ incubare thesauris. Non census igitur, sed affectus in crimine est. Et quamquam tota ætate custodiæ miserabilis sollicitas auari mẽs tendat excubias, & quo nulla pœna grauior est, successorũ profutura compendiis anxio timore reseruet: tamẽ quoniam auaritiæ studia, & desideria congerendi, inani quadã voluptate pascuntur: qui consolationem vitæ præsentis habuerunt, remunerationem perpetuæ perdiderunt. Possumus hic tamen diuitem intelligere populum Iudæorũ, vel hæreticos, certe mundi philosophos, qui vbertate verborum, & quodam ambitiosæ facundiæ patrimonio delectati, simplicitatem veræ fidei supergressi, thesauros inutiles condiderunt. Nonne tibi videtur hæreticus aliquis, cùm audis eum de generatione Domini iuxta vsum sæculi disputantem, diues in verbis, pauper in viribus? qui putat se in hoc tempore locupletes habere diuitias: sed in futuro egestatem suæ fidei recognoscet: cibumque perfidiæ quem præsenti ætate ructauerit, æterno fidei maceratus ieiunio, causam tanti sciet esse supplicij. Erit que tempus, vt risus suos lugeant, qui dicta nostra nunc rident. Quibus benedicitur.

Luc. 12. 2. Cor. 9. — Matth. 25. — B — 1. Tim. 1. — Sap. 5.

C

Væ vobis cum benedixerint vobis omnes homines: secundum hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.

Nonne tibi videtur his dicere, qui dudum in Ariminẽsi concilio perfidiæ præuaricationis auctores, dum Imperatoris gratiam sequuntur, Dei gratiam perdiderunt? Qui cum placere potentibus aucupantur, maledicto se perpetuo subdidère. Ergo sanctus Matthæus præmiis ad virtutẽ & fidem populos prouocauit: hic etiam à criminibus atq; peccatis futurorum suppliciorum denuntiatione deterruit, qui non otiose plurimorum factorum cœlestium enumeratione progressus, ad benedictionum locus serius venit, vt populos diuinorum miraculis roboratos, vltra legis tramitem virtutum progredi vestigiis edoceret. Fuit canendum illic, vbi adhuc infirmæ plebis corda nutabant: hic tubæ clangore excitanda virtus fuit. Docet hoc libri huius, quæ in prooemiis, & quæ in processu sermonis aperitur oratio. Illic qui infirmi sunt adhuc quodam legis lacte potantur, & ideo per legis tramitem ducũtur ad gratiam: audiunt quæ legis sunt, vt vltra legem, legem sequẽdo procedant; hic Ecclesia fundatior non lacte imbuitur, sed cibo vescitur. Cibus enim validior est charitas.

Matth. 5 — D — 1 Cor. 3. Heb. 5.

Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. Benedicite maledicentibus vobis: & orate pro calumniantibus vos. Et qui te percutit in maxillam vnam, præbe illi & alteram. Et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. Omni autem petenti te, tribue: & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.

Inter tria maxima, spem, fidem, charitatem, maior est charitas. Ordinatur igitur charitas, cum dicitur, *Diligite inimicos vestros*: vt compleatur illud Ecclesiæ, quod ante iam dictum est, *Ordinate in me charitatem.* Ordinatur enim charitas, cum charitatis præcepta formantur. Vide quam ab altioribus cœperit, & legem post benedictionis euangelicæ terga reiecerit. Lex vicissitudinem imperat vltionis, Euangelium inimicitiis charitatem, benignitatem odiis, vota maledictis, patientiam persequentibus, subsidia esurientibus, & gratiam remunerationis impertit. Quanto athleta perfectior, qui non sentit iniuriam? Et ne videatur Dominus legem dissoluere, in beneficiis vicem seruat, quam negligit in iniuriis.

1. Cor. 13. — E — Cant. 12. — Exod. 21. — Matth. 5.

Et prout vultis vt faciant vobis homines, facite & vos illis similiter.

Vicissitudo ipsa cumulatior est, quando votis actus æquantur. Nescit enim virtus mensuram gratiæ: nec contenta referre quod acceperit, vult cumulare quod sumpserit: ne inferior sit beneficio, licet æquetur officio Non enim cumulo tantum, sed ordine & tempore beneficia pensantur, cum in beneficio pari prior sit qui prior cœpit. Beneficus enim est qui gratiam cœperit, debitor qui retulerit.

F

Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? nam & peccatores diligentes se diligunt. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his à quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia? nam peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant æqualia. Veruntamen diligite inimicos vestros, & benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa: & eritis filii Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos.

G

Aliud itaque beneficium est beneficii principatus, nam si qui pecuniam reddidit, non soluit gratiam, manetque debitor gratiæ, etsi iam non sit pecuniæ: cur gratiam referendo putemus posse vacuari, cuius relatio acceptæ magis est testimonium, quam solutæ? Bono itaque exemplo imbuitur Christianus, vt non contentus iure naturæ, gratiam eius requirat. Si enim commune est omnibus, etiam peccatoribus, redamare: cui genus professionis excelsius, studium quoque debet esse virtutis vberius, vt diligat etiam non amantes. Nam etsi nulla merita diligendi, vim amoris excludant; non tamen virtutes excluserint. Sicut enim in eo qui te diligit, pudet gratiam non referre, & gratiæ amore referendæ amor tibi eius inolescit quem antea non amabas: ita etiam in eo qui non amat, debes amare virtutem: vt dum virtutem amas, incipias eum amare quem non amabas: cum rara & caduca remuneratio sit amantis, sempiterna virtutis. Quid autem tam mirum, quam percutienti maxillam, præbere alteram? Nonne omnis indignantis frangitur impetus, ira sedatur? Nonne fit per patientiam, vt sua amplius pœnitentia reuerberes verberantem? Ita erit vt & iniuriam repellas, & gratiam quæras. Ac sæpe maximæ causæ amoris existunt, cum patientia insolentiæ, gratia fertur iniuriæ. Et quidem, vt audire me memini, vel solo ptessum philosophiæ supercilium putamus: quod in tres partes illa sibi videtur diuisisse iustitiam: vnam in Deum, quæ pietas vocatur: alteram in parentes, vel reliquum humanum genus: tertiam in mortuos, vt his exequiarum iusta soluantur. At vero Dominus Iesus legis oraculum ac philosophiæ fastigium supergressus, in eos quoque qui læserint, pietatis porrexit officium. Etenim si hostis qui tecum bello armisque certauerit, depositis armis misericordiam suæ salutis adipiscitur, idque plerumque vel contemplatione naturæ, vel ipsius belli iure defertur, vt subiectis vita tribuatur: quãto amplius meliore religionis contuitu deferendũ est? Nam cum prælatorẽ appetitę

H — Diogenes Laertius in vita Platonis.

A saluris causa non moueat, nunquid mouere debet militē pacis? Itaque illud Apostolicum, Quia *charitas patiens est, benigna est, non æmulatur, non inflatur*, in his præceptis consummatum videmus. Si patiens est, debet patientiam verberanti: si benigna est, non debet respondere maledictis: si non quærit quæ sua sunt, non debet resistere diripienti: si non æmulatur, odisse non debet inimicum. Et tamen apostolicis diuinæ superfluunt præcepta pietatis. Plus est enim donare, quam cedere: plus est amare inimicos, quā non æmulari. Quæ omnia Dominus & dixit, & fecit, *Qui cum malediceretur, non remaledixit, cum percuteretur, non repercussit, cum spoliaretur, non restitit*, cum crucifigeretur, ipsis persecutoribus veniam postulauit, dicens, *Pater, dimitte illis quia nesciunt quid faciunt*. Criminatores suos excusabat à crimine. Illi crucem parabant, hic salutē & gratiam rependebat. Et tamen quoniam studia ipsa virtutum sine remuneratione torpescunt, & exemplum nobis attulit, & mercedem spopondit è cœlo, filios Dei futuros pollicens, qui fuerint imitatores eius. Qui enim festinat ad præmium, fastidire non debet exemplum: quia quanto præcellentius præmium, tanto impensius officium. B

1. Cor. 13 — 1. Pet. 2. — Luc 23

Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est. Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimitte, & dimittemini. Date & dabitur vobis. Mensuram bonam & confertam, & coagitatam & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis. Dicebat autem illis & similitudinem: Nunquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foueam cadent? Non est discipulus super magistrum. Perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui: trabem autem quæ in oculo tuo est, nō consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eiiciam festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, eiice primum trabem de oculo tuo: & tunc perspicies vt educas festucam de oculo fratris tui. C

Matth 5.

Estote ergo misericordes, &c. Quanta misericordiæ merces, quæ in ius diuinæ adoptionis adsciscitur? Sequere igitur misericordiam, vt merearis gratiam. Late patet benignitas Dei; super ingratos pluit, malis fœcunda non negat terra prouentus. Idem mundi sol sacrilegos religiososque pariter illuminat. Aut vt mystice ista pendamus, propheticis populum Iudæorum Dominus pluuiis irrigauit, & solis æterni refulsit radiis, etiam non merētibus. Sed quoniam illi mundano rore maduerunt, Ecclesia Dei ad cœleste lumen adsciscitur: ita tamen vt illis quoque misericordiæ, si credāt, prærogatiua seruetur. *Nolite ergo iudicare*, &c. Addit, non temere iudicandum, ne cum sis tui conscius ipse delicti, dum alterum iudicas, in teipsum cogaris ferre sententiam.

Rom. 11. — Rom. 2.

Non est enim arbor bona quæ facit fructum malum: neque arbor mala faciens fructum bonum. Vnaquaque enim arbor à fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiāt vuam. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Quid autem vocatis me, Domine, Domine: & non facitis quæ dico? Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit: Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum supra petram. Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere: fundata enim erat supra petram. Qui autem audit, & non facit, similis est homini ædificanti domum suam supra terram sine fundamento: in quam illisus est fluuius, & continuo cecidit, & facta est ruina domus illius magna. D E

Non est arbor bona, quæ facit fructum malum, &c. Magna hæc disciplina, vt de infructuosis fructuosa non quæras, nec de incultis prouentum fœcunditatis expectes. Vnicuique enim sua cultura dat fructus. *Neque enim de spinis colligunt ficus*. In spinis istius mundi ficus illa non potest reperiri: quæ quia fecundis fructibus melior est, bene species ei resurrectionis aptatur: vel quia vt legisti, *ficus dederunt grossos suos*: quod immaturus, & inutilis, & caducus in synagoga fructus ante præcessit: vel quia immatura vita nostra est in corpore, matura in resurrectione. Et ideo procul à nobis debemus sæculares solicitudines abdicare, quæ mordent animum, mentem adurunt, vt maturos fructus culturæ diligentius possimus adipisci: quod in cultis istius mundi reperire non possumus, quia non legunt de spinis ficus, neque de tribulis vindemiant vuam. Alterum ad mundum & resurrectionem, alterum ad animam & corpus refertur: vel quia nemo peccatis fructum acquirit animæ suæ, quæ, sicut vua, proxima terris corrumpitur, in superioribus maturatur: vel quia nemo potest damnationem carnis euadere, nisi quem Christus redemerit, qui sicut vua pependit in ligno. Procul igitur ab illa carne, quæ damnato homini tribulos generare præcepta est, leuemus oculos spiritales, tendamus manus, vt Christum vindemiare possimus. Omnium autem fundamentum docet esse virtutum obedientiam cœlestium præceptorum, per quam domus hæc nostra non profluuio voluptatum, non nequitiæ spiritalis incursu, non imbre mundano, nō hæreticorum possit nebulosis disputationis commoueri.

Luc. 21. — Cant. 2. — F — Cant. 1. — Gen. 3. — Matth 7.

Cap. VII.

CVm autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiusdam seruus male habens, erat moriturus: qui illi erat pretiosus. Et cum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret, & saluaret seruum eius. At illi cum venissent ad Iesum, rogabant eum solicite, dicentes ei, Quia dignus est vt hoc illi præstes, diligit enim gentem nostram: & synagogam ipse ædificauit nobis. Iesus autem ibat cum illis. Et cum iam non longe esset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens, Domine, noli vexari. Non enim sum dignus vt sub tectum meum intres, propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus vt venirem ad te: sed dic verbo & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, Vade, & vadit: & alii, Veni & venit: & seruo meo, Fac hoc & facit. Quo audito, Iesus miratus est. G

Pulchre vbi præcepta complicuit, suorum præceptorum formam exequi docet. Nam statim gentilis Centurionis seruus Domino curandus offertur, in quo populus nationum, qui mundanæ seruitutis vinculis tenebatur, æger lethalibus passionibus, beneficio Domini sanandus exprimitur. H Quod autem moriturum dixit Euangelista, non fefellit. Moriturus enim erat, nisi fuisset sanatus à Christo. Impleuit igitur præceptum charitate cœlesti, qui sic dilexit inimicos, vt morti eriperet, atque perpetuæ spem salutis adsciscet. Quantum autem diuinæ humilitatis insigne, vt cœli Dominus nequaquam dedignaretur Centurionis seruulum visitare? Elucet fides in operibus, sed plus operatur humanitas in affectibus. Quod vtique non ideo faciebat, quia absens curare non poterat, sed vt formam tibi daret imitandæ humilitatis, qua iuxta humilioribus doceret ac superioribus deferendum. Denique alibi regulo dicit, *Vade, filius tuus viuit*: vt scias & potentiam diuinitatis, & humilitatis gratiam. Ibi noluit pergere, ne in reguli filio videretur magis di-

Luc. 6. — Ioan. 4.

A

Galat. 3. uitiis detulisse: hic ipse petrexit, ne videretur in Centurionis famulo conditionem despexisse seruilem. *Omnes enim, seruus & liber, in Christo vnum sumus.* Sed vide fidem prærogatiuam esse medicinæ. Aduerte etiam in ipso populo gentili perspicaciam esse mysterij. Dominus pergit, exculat Centurio, militatique deposito tumore reuerentiam sumit, ad fidem facilis, ad honorificentiam promptus. Et bene Lucas etiam in occursum amicos dicit esse à Centurione transmissos, ne præsentia sua grauare Domini verecundiam videretur, & officium officio prouocasse. Hæc moraliter. Mystice autem, quem Iudæorum populus crucifixit, inuiolatum ab iniuria manere desideraret populus nationum: & quod ad fidem pertinet, sermoni credidit; hoc est, non hominis, sed Dei potestate coniiciens dari à Christo hominibus sanitatem: quod vero ad mysterium spectat, vidit in pectora adhuc gentilium non esse penetrabilem Christũ. 3. Reg 17. Et ideo quia necdum cogitationis præteritæ maculas abluisset, grauari se magis Domini dignatione putauit. Sic illa vidua Sareptana indignã se prophetico iudicauit hospitio. Ideoque Dominus in vno isto fidẽ gentium præfert: Namque.

B

Et conuersus, sequentibus se turbis dixit, Amen dico vobis, in nullo tantam fidem inueni in Israel. Et reuersi qui missi fuerant, domum, inuenerunt seruum qui languerat, sanum.

Et quidem si legas, *in nullo tantam fidem inueni in Israel,* simplex intellectus & facilis est. Sin vero iuxta Græcos, *Nec in Israel tantam fidem inueni*, fides huius enim electioribus & Deum videntibus antefertur. Videte autem œconomiam: probatur fides domini, & serui sanitas roboratur. Potest ergo meritum domini etiam familis suffragari; non solum fidei merito, sed etiam studio disciplinæ. Spectate etiam alteram œconomiam: Dominus quæ non spondet, operatur. Nam etsi nondum impetrauerat sanitatem, tamen qui missi fuerãt, sanum seruulum reppererunt.

C

Et factum est, deinceps ibat Iesus in ciuitatem quæ vocatur Nain, & ibant cum illo discipuli eius & turba copiosa. Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, & ecce efferebatur defunctus filius vnicus matris suæ: & hæc vidua erat: & turba multa ciuitatis cum illa. Quam cum videret Dominus, misericordia motus dixit illi, Noli flere. Et recessit, & tetigit loculum. Hi autem qui portabant, steterunt. Et ait, Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui: & dedit illum matri suæ. Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deum dicentes, Quia Propheta magnus surrexit in nobis: & quia Deus visitauit plebem suam. Et exijt hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, & in omnem circa regionem.

Et hic locus ad vtramque redundat gratiam, & vt cito flecti diuinam misericordiam matris viduæ lamentatione credamus, eius præcipue quæ vnici filij vel labore, vel morte frangatur; cui tamẽ viduæ grauitatis meritum exequiarum turba conciliet: & vt hanc viduam populorum

D

turba septam, plus videri esse quam fœminam, quæ resurrectionem vnici & adolescentis filij suis lacrymis meruerit impetrare; eo quod sancta Ecclesia populum iuniorem à pompa funeris, atque à supremis sepulcri, suarum reuocet ad vitam contemplatione lacrymarum? quæ flere prohibetur eum cui resurrectio debebatur. Qui quidem mortuus in loculo materialibus quatuor ad sepulcrum ferebatur elementis, sed spem resurgendi habebat, quia ferebatur in ligno. Quod etsi nobis ante non proderat, tamen posteaquam Iesus id tetigit, proficere cœpit ad vitam; vt esset indicio salutem populo per crucis patibulum refundendam. Audito igitur Dei verbo, steterunt acerbi illi funeris portitores, qui corpus humanum lethali fluxu naturæ materialis vrgebant. Quid enim aliud nisi quasi in quodam feretro, hoc est, supremi funeris instrumento iacemus exanimes, cum vel ignis immodicæ cupiditatis exæstuat, vel frigidus humor exundat, vel pigra quadam terreni corporis habitudine vigor hebetatur animorum, vel concreta noster spiritus labe, puræ lucis vacuus mentem alit? Hi sunt nostri funeris portitores.

E

Sed quamuis suprema mortis spem vitæ omnis aboleuerint, & tumulo proxima corpora iaceant defunctorum; verbo tamen Dei iam mortua resurgunt cadauera, vox redit, redditur filius matri, reuocatur à tumulo, eripitur à sepulchro. Quis iste est tumulus tuus, nisi mali mores? Tumulus tuus perfidia est, sepulcrum tuum guttur est. Psalm. 5. *Sepulchrum patens est guttur eorum*, vnde verba mortua proferuntur. Ioan. 5. Ab hoc sepulchro te liberat Christus, ab hoc tumulo surgens, si audias verbum Dei. Et si graue peccatum est, quod pœnitentiæ lacrymis ipse lauare non possis, fleat pro te mater Ecclesia, quæ pro singulis tanquam pro vnicis filiis vidua mater interuenit. Compatitur enim quodam spiritali dolore naturæ, cum suos liberos lethalibus vitiis ad mortem cernit vrgeri.

F

Viscera sumus de visceribus eius. Sunt enim & spiritalia viscera, quæ habet Paulus, dicens, Philem. *Ita frater ego te fruar in Domino, refice viscera mea in Christo.* Ephes. 5. Nos ergo viscera sumus Ecclesiæ, quoniam membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Doleat igitur pia mater, assistat & turba, nec solum turba, sed etiam multa, compatiatur bonæ parenti: iam resurges à funere, iam liberaberis à sepulchro. Stabunt illi ministri tui funeris, incipies vitalia loqui, timebunt omnes. Vnius enim exemplo plurimi corriguntur. Laudabũt etiam Deum, qui tanta nobis remedia vitandæ mortis indulserit.

Et nunciauerunt Ioanni discipuli eius de omnibus his. Et aduocauit duos ex discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum dicens, Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Cum autem venissent ad eum viri, dixerunt, Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens, Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curauit à languoribus suis & plagis, & spiritibus malis: & cæcis multis donauit visum.

G

Non simplex intellectus in simplicibus est verbis. Alioquin præsentibus superiora compugnant. Luc. 3. Quomodo enim Ioannes, quem in superioribus Deo patre demonstrante cognouit, hic nescit? Quomodo & ibi quem ante nesciuit, agnouit: & hic quem ante iam sciebat, ignorat? Ioan. 1. *Nesciebam*, inquit, *eum: sed qui misit me baptizare, ipse mihi dixit, Super quem videris spiritum descendentem de cœlo.* Et dicto credidit, & demonstratum agnouit, & baptizatum adorauit, & venientem prophetauit. Ibidem. Denique *ego*, inquit, Ibidem. *vidi, & testimonium perhibui quoniam hic est filius Dei*: vnde ergo fieri posset vt sic Propheta tantus erraret, vt de quo dixerat, *Ecce qui tollit peccatum mundi*, adhuc eum Dei filium esse non crederet? Aut enim insolentiæ est, diuina ei tribuere quem nescias; aut de Dei filio dubitasse, perfidiæ est. Non cadit igitur in talem Prophetam tanti erroris suspicio. In Luc c. 3. Itaque si intellectus simplicis formæ compugnat, Galat. 3. spiritalem quæramus figuram.

H

Et quia supra iam diximus, in Ioanne typum esse legis, quæ prænuntia fuit Christi: recte lex quæ pectoribus perfidorum, tanquam æterna carceribus luce vacuatis, corporaliter tenebatur inclusa, quam viscera fœcunda pœnarum, & fores amentiæ coercerent, plenum exitum testimonij dominicæ dispensationis sine Euangelij nequit adstipulatione proferre. Exod. 14. Exod. 12. Exod. 17. Prophetauit quidem lex in Exodo baptismatis gratiam per nubem & mare, spiritalem in agno prænuntiauit escam, fontem perennem designauit in petra, remissionem peccatorum in Leuitico reuelauit, Leuit. 25. regnum cœlorum annuntiauit in Psalmis, terram repromissionis in Iesu Naue manifestissime declarauit. Hæc omnia cum Ioannis quoque congruunt testimonio, sed tamen tyrannicis mundi istius potestatibus quo minus lucem dominicæ

resur-

A Rom. 10. resurrectionis effunderet, inclusa cohibetur. Mittit ergo discipulos suos ad Christum Ioannes, vt supplementum scientiæ consequantur, quia plenitudo legis Christus est: vt quoniam nutant plerumque dicta sine factis, & fides plenior gestorum testificationibus quam verborum sponsionibus exhibetur, quæ tunc in pectoribus Iudæorum velut obserata lege nutabant, ipso spectaculo dominicæ crucis, & pleno resurrectionis testimonio panderetur. Et fortasse isti discipuli sunt duo populi, quorum vnus ex Iudæis credidit, alter ex gentibus; qui ideo credidit, quia audiuit. Voluerunt ergo isti videre propter illud, *Vestri autem beati oculi qui vident, & aures vestræ quæ audiunt.* Sed etiam nos vidimus in Ioanne, oculis nostris perspeximus in Apostolis, & manibus nostris perscrutati sumus in Thomæ digitis. Luc. 10. Ioan 19. Act 4. Ioan 20. 1 Ioan. 1. Rom 4. Galat 6. *Quod enim erat ab initio, quod audiuimus, & quod vidimus, oculis nostris perspeximus; & manus nostræ scrutatæ sunt de verbo vitæ, & vita apparuit nobis.* Quando apparuit? Quando vidimus. Non sic apparebat antequam videretur. Gratias ergo Domino, qui crucifixus est pro fide nostra, crucifixus pro cupiditatibus nostris. *Mens mea in illo crucifixa est.* B Itaque & nunc qui vetus testamentum recensent antequam cognoscant Euangeliũ, & quasi quædam dominici corporis legunt vestigia, venturum putant, & requirunt vtrum ipse sit Christus Dei filius, qui venturus est. Et cum legunt quando cum Abraham locutus est, vel quando se ducem militiæ cœlestis ostendit, Gen. 18. & 21. Ios 5. dicunt vtique, *Tu es qui venturus es, an alium expectemus?* Cum autem venerint ad Euangelium, & cognouerint illuminari cæcos, & ambulare claudos, audire surdos, mundatos esse leprosos, mortuos resurrexisse, tunc dicunt 1 Ioan. 1. Ioan 20. *Vidimus eum, & oculis nostris perspeximus,* & in vestigia clauorum eius digitos nostros inseruimus. Videmur enim nobis vidisse quem legimus, spectasse pendentem, & vulnera eius spiritu Ecclesiæ scrutante tractasse. Luc. 11. Si enim digito Dei eiiciuntur dæmonia, fides quoque digito Ecclesiæ reperitur. Aut fortasse in parte quadam operatrice corporis nostri omnes videmur inuestigasse dominicæ seriem passionis. Fides enim per paucos ad plures peruenit. Lex ergo Christum venturum annuntiat. Euangelij scriptura venisse confirmat. C Nonnulli etiam de ipso Ioanne sic intelligunt, magnum quidem Prophetam, vt Christum agnosceret, annutiaret remissionem peccatorum futuram; sed tamen non tanquam dubium, sed tanquam pium vatem, quem venturum crediderat, non credidisse moriturum. Non igitur fide, sed pietate dubitauit. Dubitauit & Matth. 16. Petrus, dicens, *Propitius tibi esto Domine, non fiat hoc.* Ille fidei Ibidem. princeps, cui se Christus nondum Dei filium dixerat, & tamen ille crediderat, de morte Christi nec Christo credidit. Ioan. 13. Pietatis affectus, non indeuotionis est lapsus. Denique alibi lauari sibi pedes recusat, vbi mysterium non agnoscit, dum dominico grauatur obsequio. Ergo moriturum Christum nec sancti crediderunt. 1. Cor 2. *Quod enim oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, hæc præparauit Deus diligentibus eum.* Religiosus itaque lapsus amoris fidem non impedit. Denique Dominus sciens, neminem sine Euangelio plene credere posse; quia sicut fides à veteri incipit testamento ita impletur in nouo; interrogatus de se, non verbo aliquo, sed factis se esse signauit.

D *Et respondens, dixit illis, Ite, renuntiate Ioanni quæ audistis, & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, leprosi mundantur, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur.*

Plenum sane testimonium quod Dominum Propheta Psalm. 114. cognosceret. De ipso enim, non de alio fuerat prophetatum: quia *Dominus dat escam esurientibus, Dominus erigit elisos,* Ibidem. Esai. 35. *Dominus soluit compeditos, Dominus illuminat cæcos, Dominus diligit iustos, Dominus custodit aduenas, orphanum & viduam suscipiet, & viam peccatorum exterminabit.* Quis ista, inquit, faciet? *Regnabit Dominus in æternum.* Ergo non humanæ ista, sed diuinæ virtutis insignia sunt, cæcis perpetuæ noctis tenebras aperire, defossorumque oculorum vulnera infusa luce sanare, auditum auribus insinuare surdorum, E laxatis soluta membra reformare compagibus, in lucem quoque refuso vigore viuendi reuocare defunctos. Tob. 11. Hæc ante Euangelium vel rara, vel nulla. Receperit licet Tobias oculos, vnus est in exemplum; & tamen angeli fuit illa medicina, non hominis. 3. Reg 17 Elias mortuum suscitauerit; ille tamen & fleuit, & hic iussit. 4. Reg 5. Elisæus leprosum mundari fecerit; non tamen illic valuit præcepti auctoritas, sed figura mysterij. 3 Reg 17. Non defecerit ad escam viduæ esurientis, propheticis se multiplicans farina præceptis; vnam tamẽ viduam farina illa, vel potius eadem quoque sacramenti species præfigurata seruauit. Sed tamen parua adhuc ista dominicæ testificationis exempla sunt plenitudo fidei, crux Domini, obitus, sepultura est. Et ideo cum illa superiora dixisset, addidit.

Et beatus qui in me non fuerit scandalizatus.

Crux etiam electis scandalum posset afferre. Matth. 24. Sed nullũ hoc maius diuinæ personæ est testimonium, F nihil est quod magis esse vltra humana videatur, quam toto vnum se obtulisse pro mũdo, hoc vel solo plene Dominus declaratur. Denique sic designatus est à Ioanne, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Ioan. 1. Verum hoc non duobus illis viris Ioannis discipulis, sed nobis omnibus respondetur, vt ita credamus in Christum, si facta conueniunt. Matth. 24. 2. Thess 2. Veniet enim qui hoc sibi nomen vsurpet, quem licet nominis nõ queas appellatione secernere, factorum tamen consideratione discernas.

Et cum discessissent discipuli Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas, Quid existis in desertum videre? arundinem vento moueri?

Vbi præmonuit discipulos Ioannis, in crucem dominicam esse credendum, recedentibus illis, conuersus ad turbas cœpit ad virtutem pauperes prouocare; ne exaltari G corde, mente instabiles, consilio infirmi, speciosa vtilibus, æternis caduca præferrent; sed humili spiritu crucẽ potius tollerent, quam phaleras mundi huius extollerẽt; & quasi beati pauperes, qui nihil haberent sæculi quod amitterent, libenter corporis vitam cum immortali gloria Matth. 5. Marc. 6. commutarent. Non otiose igitur sancti Ioannis hic persona laudatur, qui vitæ amore posthabito, iustitiæ formam nec mortis terrore mutauit. *Quid* (inquit) *existis in desertum videre?* Deserto mundus hic comparari videtur, adhuc incultus, adhuc sterilis, adhuc infœcundus, in quem negat nobis ita Dominus prodeundum, vt mente carnis inflatos vacuosque virtutis internæ viros, & fragili se gloriæ sæcularis sublimitate iactantes, pro exemplari quodã & imagine nobis putemus imitandos, quos procellis mundi huius obnoxios vita mobilis inquietat, iure arundini comparãdos, in quibus solidæ iustitiæ nullus est fructus, qui forensibus criniti phaleris, nodis obsiti, vacuo oris strepitu sonori, nulla sui vtilitate, frequenti etiam offensione, intus inania, foris speciosa sectantur. Arundines sumus, nulla validioris naturæ radice fundati. Et si leuis aspirauerit prosperioris aura successus, vago motu proximos verberamus, inopes ad suffragandum, faciles ad no- H cendum. Arundines fluuios amant; & nos labentia mundi caducaque delectant. Coloss 3. Tamen hanc arundinem si quis de terræ euellat plantariis, & superfluis exuat, expolians veterem hominem cum actibus eius, 2. Cor 3. & scribæ velociter scribentis manu temperet, incipit non arundo esse, sed calãmus, qui præcepta cœlestium scripturarũ penetralibus imprimat mentis, tabulis cordis inscribat. De quo calamo habes dictum, *Lingua mea calamus scribæ velociter* Psalm. 44. *scribentis*: quod ad Christũ alij referre volũt. Vno igitur loco & verbum & calamus legitur & scriba. Verbum, quia de genitali patri processit arcano: Ibidem. *Eructauit cor meum verbũ bonum.* Calamus, quia caro Christi paternæ seriem volũtatis expressit, & linguę mãdata diuinæ sacri effusione cruo-

ris

A

Matth.13. ris impleuit. Scriba, quia calamo suo indiuiduâ quadam distinctione, noui & veteris testamenti, vel diuinitatis & carnis, paternæ nobis dispositionis mysteria reuelauit. Hunc calamum imitare tuæ carnis temperamento. Et calamum tuum, hoc est carnem tuam tinge, non atramēto, sed spiritu Dei viui, vt quod scribis, æternum sit. Tali calamo Paulus illam epistolam scripsit de qua dicit, *Epistola nostra vos estis, scripta non atramento, sed spiritu Dei viui.* Tinge carnem tuam in Christi sanguine, sicut scriptum est, *Vt tingatur pes tuus in sanguine.* Et tu ergo vestigium animi tui, & mentis incessum, indubitata confessione crucis dominicæ tinge. Tingis carnem tuam in Christi sanguine, si vitia diluas, peccata detergas, mortem Christi in tua carne circumferas, sicut Apostolus docuit, dicens, *Mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes.* Noli ad terrena inflecti, ne tuam arundinem frangas. Et ideo de Christo prophetatum est, *Arundinem quassatam non confringet:* quoniam carnem quam peccata quassauerant, resurrectionis virtute solidauit. Bona arundo caro Christi, quæ serpentis caput, & mundanæ cupiditatis illecebras patibulo crucis affixit.

2.Cor.3. Psalm 67. 1 Cor.4. Esai.42. Gen 3. Coloss 2.

B

Sed quid ex istis videre? hominem mollibus vestimentis indutum?

Non hic Domino de vestibus sermo; quamquam plerosque mollioris cura vestis effœminet, qui quasi lanæ onus ferre non possint, sericas vestes tectis per terram verrunt vestigiis, vsuque faciunt vt amictus oneri sit. Sed tamen alia videtur hic indumenta signare, & nisi fallor, humana corpora, quibus anima nostra vestitur. Denique & Ioseph tunica ad speciem dominici corporis cruētata est. Et apostolicum illud, *Exuens principatus, & potestates omnes traduxit:* quid aliud ostendit, nisi vice indumenti corpus fuisse, quo se ita expoliauit Dominus in passione, vt diuinitas libera immunisque maneret iniuriæ? Totus igitur hic locus exemplo nos prophetico ad virtutem subeundæ passionis hortatur. Denique addidit,

Gen 37. Coloss 2.

C

Ecce qui in veste pretiosa sunt & deliciis, in domibus regum sunt.

Coloss 3. Sunt etiam mollia indumenta deliciosi actus & mores. propter quod nos hortatur Apostolus, vt *expoliantes veterem hominem cum actibus eius, induamus nouum*, in quo non dulcis illecebra sit, ludusque lasciuiæ, sed vsus laboris & fructus: eo quod tenera corporis cura, luxuque, & lasciuiarum cupiditate mollitos, nequaquam cœlestis aula suscipiat, ad quam duris laboriosæ gradibus virtutis ascenditur. Hi vero quibus fluida deliciis membra soluuntur, regni cœlestis extortes, intra mundi huius habitacula consenescunt, quos rectores huius mundi atque tenebrarum vocat Apostolus. Hi reges quia sæculari quadam potestate dominantur, suorum æmulos operum receperunt.

Ephes.6. Luc.12.

Malach.3. *Sed quid existis videre? Prophetam? Vtique dico vobis, & plus quam Prophetam. Hic est de quo scriptū est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Dico enim vobis, maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptista nemo est.*

D

Hunc nobis Dominus imitandum proponit, qui viam Domino non solum nascendi secundum carnem ordine, fideique nuntio, sed etiam præcursu quodam gloriosæ parauerat passionis. Maior sane Propheta, in quo finis est Prophetarum, Maior propheta, quia multi cupierunt videre quem iste prophetauit, quem iste conspexit, quem iste baptizauit: Sed tamen nunquid & illo maior, de quo Moyses dixit, *Quia Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester?* De quo dixit, *Erit autem, omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe?* Si igitur Christus Propheta, quomodo maior hic omnibus? Nunquid

Luc.16. Matth.13. Matth 3. Deut.18. Ibidem. Act.3.

E

Christum Prophetam negamus? Immo & Dominum Prophetarum confitemur: Ioannem autem Prophetam assero, & eum omnibus dico esse maiorem, sed inter mulieris, nō virginis natos. Maior enim fuit iis quibus æqualis esse poterat sorte nascendi. Alia ista natura est, nec eum humanis generationibus comparanda. Non potest homini cum Deo esse vlla collatio: suis enim quisque præfertur. Denique eousque cum Dei filio non poterat Ioannis vlla esse collatio, vnde & infra angelos æstimatur, nam sequitur. Iob.12.

Tamen qui minor est in regno cœlorum, maior est eo.

Etenim quoniam angelum dixerat, hominibus iure prælatus est: & quia inter natos mulierum declarauerat potiorem, ideo addidit, *Tamen qui minor est in regno cælorum, maior est eo:* vt angelis scires esse cedendum. Merito autem Ioannes suis præfertur æqualibus, à cuius diebus regnum cœlorum cogitur. Quæ subobscura videtur esse locutio, & ideo eam de alio libro Euangelij putauimus deriuandā. Nam si litteram sequamur, vtique inferior à potiore cogitur: regnum autem cœli præstat humanis. Sed cum sint aliqua quæ cogendo densari feruntur, non est absurdum quia cogitur regnum, quando à pluribus frequentatur. Cogentesque diripiunt illud. Si repetamus dominicum illud quod scriptum est, dicente filio Dei, *Regnum Dei intra vos est*: aduertimus in nobis regnum cœleste solidari, cum Christus exploso mundani principis regno, fugatisque deliciis sæcularibus, intra nostrorum secreta regnat animorum. Vis igitur menti affertur humanæ, quæ diuersis illecebris delinita laborem fugit, voluptatem expetit, cum vel metu supplicij coercita, vel præmio prouocata vincere ipsa se nititur, & tanquam exantlatis laboribus palmam quæ sibi plurimis aduersantibus subtrahebatur, contendit eripere. Rapimus enim ex hoc mundo palmam salutis, & quasi excubantibus obsessos serpentibus fructus peruigili labore decerpimus, ita tamen, vt non furtiuâ sublatio, sed direptio sit triumphalis. Est & aliud direptionis genus, quando aliis oblata diripimus. Qui sunt igitur raptores isti non laboramus intelligere, cum & de Beniamin lupi rapacis genere nos manare nouerimus. Præcesserat Ioannes, vt iustificaret populum Iudæorum, ipse Dominus venerat *ad oues perditas domus Israel*, Apostolos destinauerat, vt fidem populi Iudæorum vel disputatione, vel signis miraculisque fundarent: sed cum illi munera sibi oblata defugerent, publicani & peccatores in Deum credere, in fidem coire cœperunt. In his igitur apostolica prædicatione regnorum cœlorum cogitur, & fidelis populi conspiratione solidatur. Diripuit regnum illa, quæ fluxu sanguinis laborabat. Nam cum Dominus ad filiam principis synagogæ tenderet, furtiuo quodam tactu sanitatis remedium prælibauit. Diripuit regnum illa Chananæa, quæ à suis finibus egressa clamabat, dicens, *Miserere mei Domine fili Dauid, filia mea male à dæmonio vexatur.* Vere hæc regnum coegit, pertinax in precibus, sapiens in responsis, fidelis in verbis. Prætereuntem reuocat, tacentem rogat, excusantem adorat, negantem inclinat. Nonne tibi videtur diripere, cum elicit quod negatur? præripere quod aliis reseruatur? Negauerat enim Dominus, panem filiorum dari canibus oportere: at illa consensit, & consentiendo diripuit, dicens, *Vtique Domine: nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.* Didicisti quemadmodum regnum cœleste rapiatur. Cogamus igitur & nos, diripiamus illud. Nemo enim nisi festinans pascha manducat. Sed quæ est ista quæ rapit regnum? Non improbitas, non lasciuia, non voluptas, sed illa de qua dicitur, *Magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.* Ecce rapuit, quæ quod voluit impetrauit; quod rogauit extorsit. Rapuit & illa vidua, quæ frequenter orando, si non propter innocentiam, saltem propter importunitatem vt exaudiretur extorsit. Rapuit igitur Ecclesia à synagoga regnum. Regnum meum Christus est, rapio illum Iudæis missum sub lege, natum sub lege, nutritum iuxta legem, vt me qui etiam sine lege, saluaret. Rapitur

F Matth 11. Ibidem. Luc.17. Ioan.14. Gen 49. G Luc.1. Matth.15. Matth.12 Act.13. Luc.8. Matth.15. Ibidem. H Exod.12. Matth 15. Luc.18. Galat.4.

Chri-

A stus mediator Dei & hominum nasceretur, sine fraude humanitatis, sine corruptione deitatis exoriens: obiturus mortem, quia creatus, superaturus autem mortis vincula, quia creator. Non ergo inter verbum & assumptum ab eo hominem aliquam personarum separationem ponimus: sed ex duabus naturis, id est: diuina & humana, mystica ratione vnitis, vnum Christum Deum & hominem Dei filium in vnitate personæ confitemur.

Cap. 13. Quare nobis hæc credere, non discutere licet, humiliter quærere, non superbe sapere. Verbum autem & substantia Dei, quæ per omnia incorporea est, corpori humano inseri non poterat, nisi aliqua spiritali natura mediante, id est anima. Anima ergo rationali mediante, verbum Dei opificio spiritus sancti carnem assumpsit: sicque absque vlla contagione viri Deus natus ex Virgine est. Mat. 26 Denique sicut Deus præbens hominibus sui participationem, Ioan. 12 iuxta id quod Dei verbum est atque sapientia, nõ Ps. 44. & minuitur communione participij: ita S. Iesu anima; quæ Heb. 1. propter nostra peccata & tristis fuit, & turbata est, nihil Coloss. 3. inde amisit. Hæc est quam dilexit Deus præ participibus Ps. 44. suis. Hæc est vita nostra, de qua Apostolus ait: *Et vita vestra* B *abscondita est cum Christo in Deo.* Hæc est quæ dilexit iusti- Mat. 26 tiam, & odiuit iniquitatem. Hæc tristis non pro morte, sed vsque ad mortem fuit. Hæc in cruce non pro se, sed pro nobis turbata est, non virtus, non sapientia, non verbum Dei. Hanc pro totius humani generis salute in vnitate suppositi assumpsit, & omnium virtutum ac sanctitatis decore illustrans, in consortium deitatis perduxit. Ioan. 10 De hac ergo quæ per omnia nostrarum animarum similis est Ibid. Saluator ait: *Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterũ* Mat 27 *sumendi eam: & Nemo eam tollit à me,* sed ego pono à me Lib 3. sen dist. 21 §. post tradi. illa ipso. Hæc beata anima, quæ in cruce ad diuinitatem clamauit, dicens: *Deus Deus meus, quare me dereliquisti?* clamauit homo diuinitatis separatione moriturus. Nam cum diuinitas mortis libera sit, vtique mors esse non poterat, nisi vita discederet: quia vita diuinitas est, quæ numquam pa- Ioan 3 titur vel mortem vel corruptionem. Immortalis enim semper & incorruptibilis est. Deus autem qui verbum & spiritus est, qui vbi vult spirat, carnem humanam animamque susceptam non deseruit inuitus, sed quia voluit, C vbi voluit, quomodo voluit, & quando voluit, relinquens Col 2 posuit eam, & iterum assumpsit eam. Non ergo cuiuspiã iure ac potestate exutus est carnem, sed ipse se exuit. Nam qui potuit non mori si noluisset, procul dubio quia voluit, mortuus est. Quod ita esse comprobans Apostolus ait: Heb. 2. *Spolians se carne, principatus & potestates expoliauit, triumphans illos in semetipso, per mortem scilicet hominis suscepti:* vt, sicut idẽ Esa. 53. Ibid. B. Apostolus dicit, *per mortem nempe hominis suscepti destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, & liberaret eos qui per totam vitam obnoxij erant seruituti.* Quod ita futurum multo ante Esaias propheta prædixerat, dicens: *Sicut ouis ad occisionem ductus est, & quasi agnus coram tondente mutus, sic non aperuit os suum,* & iterum, Pro eo quod tradita est in mortem anima eius, & inter iniquos reputatus est: & ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus ipse Mat. 16 rogauit. Non ergo necessitate crucem Dominus Christus, sed voluntate sustinuit, dicens ad Petrum, qui carnis fragilitate ad crucis mysterium scandalizabatur, & huma- Ioã 18 no pauore trepidabat: *Vade post me satana, scandalum es mihi,* D *quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.* Et alibi: *Ca-* Mat 26 *licem quem dedit mihi pater, non vis vt bibam illum?* Alioquin si Ibid non propria voluntate oblatus esset, quomodo indicare & prædicere poterat proditorem? quomodo Apostolis Ioan. 18 dicebat: *Omnes vos scandalum patiemini in me in hac nocte?* Nõne poterat eos qui ad eum comprehendendum missi erant, declinare, quibus intrepidus occurrit & dixit: *Quem quæritis? Qui statim abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram:* Ps 39. *quia vocem præsentis Dei ferre non poterant.* Non ergo necessi- Ioan. 6 tatis fuit vt pateretur, sed voluntatis, non tam suæ, sed & patris, cui dicit: *Vt facerem voluntatem tuam Deus meus volui,* & alibi: *Descendi de cælo non vt faciam voluntatem meam, sed eius qui misit me.* Per veram ergo carnem immortalis mediatoris Dei & hominum, nos mortales redempti, viuificati, saluati, atque soluti sumus à laqueis & captiuitate diaboli, Luc. 10. super quem nobis potestatem dedit, dicens: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes & scorpiones, & super omnem* E *virtutem inimici.* Tantæ ergo humilitatis & ineffabilis huius mysterij incarnatio ob hoc facta est, vt nos potestatẽ super diabolum acciperemus, qui superbiæ typho se facturam non cognoscens, creatori æqualem se facere voluerit, dicens: *Ascendam super nubes, ero similis altissimo.* Quod Esa. 14. Rom. 8. ita esse comprobat Apostolus, dicens: *Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati,* de peccato damnauit peccatum in carne: hoc est, satanam in carne Saluatoris, sicut & in alia epistola ait: Detriumphans illos in seipso; vt sicut alibi dixit Apostolus: *Sicut Adam omnes moriuntur, ita &* Col 2. 1. Cor. 15 *in Christo omnes viuificabuntur.*

Quamobrem conuenit nos diligentius intueri, quis Cap 14. offerat, cui offerat: quid offerat. Is qui offert, nobis via, ve- Ioan 14 ritas, & porta effectus est. De qua porta spiritus sanctus Ioan 10 per Prophetam ait: *Hæc porta Domini, iusti introibunt per eam;* Ps 117. & iterum: *Non confundetur dum loquetur inimicis suis in porta.* Ps. 126. Ps 9. Sed ad istam portam non venient nisi ij qui meruerint per Dei gratiam & adiutorium de portis mortis exaltari, hoc est de peccatis. Eius ergo supplicia, cui credo constanti professione, commemoro; nec me eorum pudet quæ re- F demptor mundi & pro mea salute suscepit, & sua virtute superauit. Rideas licet Iudæe atque gentilis, quod in eo spem meam locem, quem crucifixum mortuumque profiteor. Ego tamen in iis vulneribus glorior, per quæ me placere redemptori meo, quem tu ignoras, intelligo. *Ver-* 1. Cor. 1 Act. 10. *bum enim crucis*, vt ait Apostolus, *pereuntibus quidem stultitia est, saluis autem futuris virtus Dei & sapientia est.* Ecce Pilati iudicis facio mentionem, à quo iudicatus est qui est mundi iudex futurus. Nec est quod dignitatem fidei meæ minuant pœnæ illius beati corporis, quas celer resurrectio consecuta destruxit; neque enim hic fidei confessionisque meæ finis est: nam quid sequatur accipito. Tertia die resurrexit à mortuis: ascendit in cœlos, sedet ad dexteram patris: inde venturus est iudicare viuos & mortuos, id est, & iustos & peccatores, gentiles & Iudæos, seu animas & corpora. Videturne tibi iam stabilis esse atque firma nostra credulitas, quæ ei innititur, cui nec ipsa mors obuiare ac resistere poterit? *Et portæ,* inquit, *inferi non præua-* Mat. 16 *lebunt aduersus eam.*

G Denique numquam magis, quanta clementia, quantaque potentia redemptor noster abundaret, apparuit, quã Cap 15. cum mysterij huius aggressus officium est, vt suscipiendo nostram scilicet substantiam, & patibulum, & tumuli iura susciperet. Nostris ergo prosperis aduersa ei impensa sunt; & diuina atque humana natura in redemptoris nostri persona quoddam inter se sacrum iniere commercium; vt testimonium ab humanitate diuinitas, præmium à diuinitate ferret humanitas; hoc est, vt sui vulneribus corporis magnitudinem erga nos Deus amoris ostenderet, & consortio diuinitatis recompensari sibi obedientiæ gratiam, & animus noster & corpus agnosceret.

Qua igitur fide, quaue deuotione huic Domino tantorum in nos donorum munifico largitori adhærere ac seruire debeamus, intuendum est. Qui nedum largiendi nullum modum habuit, sed omnem adeo mensuram excessit, vt tantum fidelibus donarit in præmio, quantum ipse possidebat in regno. Et vt crederemus, nos H eius fieri posse coheredes, etiam nostræ consors naturæ ipse esse delegit: non tamen vt substantiam à diuinitatis arce detruderet, sed vt nos infirmos, & in extrema mortis vilitate ac necessitate iacentes ad gloriam resurrectionis extolleret. Quare in se quidquid nobis pollicebatur ostendit, & non perire carnis istius substantiam resurgendo perdocuit, & vbi ei post resurrectionem futura esset habitatio sua ascensione monstrauit. Hoc est ergo 1. Tim. 3. magnum, & prorsus omnium confessione magnum, pietatis mysterij sacramentum. Nam declaratum est in carne vt rerum manifestauit euentus, quod in mysterio latebat Ita gentium doctor enuntiauit: Iustificatum autem spiri- Ibid. tu declaret: quoniam mediator Dei & hominum ho- 1 Tim 2. mo CHRISTVS IESVS, non solum sperandæ, sed etiam capessendæ præbuit in se nobis felicitatis exemplum. Sicut enim operibus & virtute te-

stimo-

[A] [Luc. 2.] [Act. 1.] stimonio veritatis in natiuitate carnis qualis esset resplenduit, ita in ascensione assumptum in gloria, celebratum est obsequiis Angelorum. Et ideo non est despicienda carnis humanæ natura, quæ in sanctæ Trinitatis substantiam atque consortium per Dominum Christum ingredi meruit. Puto sane quod suggerente Deo, de mysterio sanctæ Trinitatis, & incarnatione Saluatoris hactenus dictũ sit satis: verum quia in fide Symboli nostri carnis etiam nostræ ponitur resurrectio, idcirco eadem à nobis propter hæreticos firmius ac sæpius sunt repetenda.

[Cap. 16.] [Colos. 1.] Verbum siquidem Dei, quod Dominus Christus est, qui est primogenitus ex mortuis, quique totius creaturæ primatum tenet, ad imaginem suam quam prius ipse cõdiderat, venit: de qua imagine scriptum est: [Gen. 1.] [Rom. 8.] [1. Cor. 1.] [2. Cor. 8.] *Et plasmauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam*, & carnem, præter legem carnis mediante anima rationabili ex sancta virgine Maria suscipiens, id est, animam & carnem per similia purificans, factus est per omnia homo absque peccato. Mediante ergo anima, Deo & carni, hic qui omnes, sicut ait Apostolus, diuites facit, *pauper effectus est, vt illius inopia nos diuinis atque cælestibus diuitiis ditaremur*, [B] per signum illud salutis, quod Deus generi dedit humano, dicente [Esai. 7.] [Esai. 8.] Esaia propheta: Dominus ipse dabit vobis signum: [Esai. 7.] *Ecce Virgo in vtero accipiet, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emmanuel*: [Psal. 18.] qui antequam sciat ipse vocare patrem aut matrẽ, accipiet fortitudinem Damasci, & butyrum, & mel manducabit: id est, spiritu sancto repletus erit, cuius doctrina nobis dulcior super mel & fauum. Qui spolia Samariæ à Magis accipiens, homo rex, & Deus comprobatus est. [Mat. 2.] De hoc etiam mirabili signo S. Symeon ad virginem ma- [1. Cor. 1.] trem dicit: *Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem multorum in Israel*: & in signum cui contradicetur. De quo [Rom. 8.] signo & B. Apostolus Paulus ait: *Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt*. Pro imagine ergo sua Christus, quam in primo condiderat homine, quam viderat in homine diaboli arte fucatam, venit in similitudinem carnis peccati, vt hominem per lignum præuaricationis morte damnatum, per passionem crucis & mortem ad pristinam reuocaret imaginem. Quæ imago per incuriam quidem [C] obscurari potest, deleri autem per naturam non potest. [Ps. 38.] De hac imagine ait Propheta: Quamquam *in imagine Dei ambulet homo, tamen vane conturbatur*. Nullus ergo est qui non aliquam imaginem habeat, id est aut sanctitatis, aut peccati. In imagine Dei ambulamus, quando cogitationes bonæ quæ nobis à Deo insitæ sunt; in nobis permanent, & ad opera nos bona perducunt. Imago namque Dei excludit à corde nostro cuncta flagitia atque peccata, quæ diabolus nititur in corde nostro seminare atque depingere. [Ps. 72.] Vnde dicitur à Propheta: *Domine in ciuitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges*. Nihil ergo prodest legisse vel audisse, nisi ea quæ aut legis aut audieris bona, memoriæ thesauro reposueris. Sicut enim tria sunt in homine, id est, corpus, anima, & spiritus: sic tria sunt eminentoria, quæ nos aut ad bona, aut ad mala perducunt: hoc est, aut [Psal. 1.] cogitatio, aut locutio, aut operatio. Quæ tria breuiter spiritus sanctus in primo Psalmo comprehendit, dicens: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorũ non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit*. Isti sunt sternistratores diaboli, qui miseræ insidiantur animæ, vt aut dicto, [D] aut facto, aut cogitato eam incitent ad peccatum. Spiritu ergo, anima, & corpore aut bene agimus, aut male: aut ca- [Luc. 16.] [Phil. 3.] [Esa. 19.] sti sumus, aut fornicamur. Et ideo sicut auari atque raptores serui sunt mammonæ, & sicut gulones & ebriosi serui sunt ventris atque libidinis, sic omne peccatum dominatur hominibus: probante hoc Propheta, ac dicente: *Erunt quinque ciuitates in terra Aegypti loquentes lingua Chanaan*: hoc est, quinque sensus carnales, qui miseræ animæ tenebris Ægypti oppressæ loquuntur. Ægyptus enim, persequens, [Eccl. 43.] siue tribulans, vel coartans interpretatur. Nisi ergo aquilonem frigidissimum ventum calore fidei, Christo nos iuuante, qui bona & docet, & melioribus delectatur, vicerimus, statim nobis calorem concupiscentiæ atque li- [Rom. 6.] bidinis suscitabit. Attenuetur ergo ieiuniis caro, & spirituali circumcidatur omnis concupiscentia cultro: nec regnet peccatum in nostro mortali corpore, vt effugere cõ-

[E] fortia mundi & opprobria diaboli possimus. Ieiunium namque contritio atque humiliatio animæ est: afflictio autem & corporis. Hæc de imagine Dei, ad quam factus est homo, dicta sufficiant.

[Gen. 1.] [Cap. 17.] Nunc autem vt ad ordinem reuertamur, dicimus: Ex matre virgine natus est Christus Dominus inter homines sine homine patre: quia patrem Deum habebat in cælis, quem negare non poterat, ne ex alio nasci putaretur. [Gen. 3.] Propter sententiam autem Euæ virginis, quam post peccatum excepit, quæ cum immortalis esset, per transgressionem facta est mortalis, ipse per virginem venit. Et sicut per virginem mortis dominata est, ita per Mariam virginem venit ille qui mortem vinceret. Occasio mortis ingressa per lignum est, sed morte Domini per lignum exclusa est. [Gen. 2.] [Ioa. 19.] Mulier de latere viri dormientis producta est: similiter autem & Ecclesia de latere Christi in cruce per passionem & soporem mortis formata est. Ex latere viri formata est femina, & ideo in latere percutitur Dominus vt pro muliere vir patiatur, ex cuius latere formata est, quæ cum suasit ad transgressionem. [Gen. 3.] Sed videamus, quia [F] locus expedit, quidnam hæreticis respondendum sit, qui animam Adæ aut portionem Dei esse volunt, aut ante eã factã, quam eius corpus de terra fingeretur. Quod prorsus alienum à fide Catholica & extraneum est. [Gen. 2.] Scriptum est namque, *quia formauit Deus hominem, puluerem accipiens de terra, & post plasmationem inspirauit in eo spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem*. Quod ita esse Euæ mulieris nos docet exemplum, quę cum de costa Adæ in mulierem formata esset, postea animam à Deo accepit. [Ibid.] Quæ creationis forma vsque ad finem mundi in nobis seruatur, [Sap. 15.] [Ps. 32.] sicut Sapiens impium redarguit: Quoniam ignorauit qui finxit se, & qui inspirauit illi animam quæ operatur, qui insufflauit spiritum vitalem. Et Dauid testatur, dicens: *Qui finxit singillatim corda eorum*. Ergo iuxta testimonia veritatis tam euidentia, nec prior est anima corpore, nec ante condita, nec ex Dei substantia, nec incorporeis atque irrationabilibus creaturis, vt hæretici volunt, multo ante iam tempore nescio vbi, fuisse cõuersata, quod vnde hauriant non habent.

[Cap. 18.] [G] Quotidie ergo Deus maiestatis in plasmatis iam corporibus animas facit, & infundit. [Exo. 21.] Vnde Moyses legislator damnat percutientes mulierem in ventre habentem, dicens: *Si autem fuerit figuratum, dabit animam pro anima, oculum pro oculo*. Quod ita esse comprobat Dominus, dicens: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. Non semel ergo inspirauit in faciem hominis spiraculum vitæ, [Ioan. 5.] sed quotidie inspirat. Sicut ergo impium est animam ho- [Gen. 2.] minis de substantia Dei, vel animam ex anima dicere: ita impium est dicere quod ante plasmationem corporis facta [Ibid.] sit, cum ipse Adam proclamet, dicens: *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea*. Aliud ergo est Deus, aliud anima hominis: quia ab eo, non de eo facta est. Deus enim impeccabilis est & infallibilis, impassibilis & incoinquinabilis, qui nulla ex parte corrumpi potest, & cui nulla ex parte noceri potest: anima autem hominis, quæ Deus nõ est, peccati capax est, & in ærumna versatur, & in falsitatem ducitur, tentatur, cæcatur, conturbatur, captiuatur: & ideo virtute indiget liberatoris. Hæc ergo mutatio animæ, hæc varietas ostendit mihi manifeste, quod anima [H] hominis nec Deus, nec de eius substantia sit. Nam si anima hominis de substantia Dei est, secundum illos qui hoc dicunt, substantia Dei contristatur, substantia Dei decipitur, substantia Dei cæcatur, substantia Dei patitur, substãtia Dei captiuatur, substantia Dei & modo iudicatur, & in die iudicij carne suscepta cum diabolo in æterno igne poterit damnari. Quod quam impium sit, qui sanum sapit, [Mat. 25.] [Mat. 10.] intelligit. Clamat ipse Dominus, Apostolos suos confortans, ac dicit: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed eum timete, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam*. Numquid secundum istos vesanos, vt iam dictum est, portionem aut naturam suã Deus iudicabit? Absit. Et ideo in ipsis corporibus, quibus nati [Ioan. 5.] [Dan. 5.] sumus, & quibus animæ nostræ Deo iubente intrant, resurgent, si bona fecerint, in resurrectionem vitæ ad gloriam regni cœlorum percipiendam: si autem mala egerũt

in re-

A

Ergo nec Petrus ipse, quia Ecclesiam dilexit in Petro. Nec Paulus ipse, quia Paulus quoque eius est portio. Et tu plurimum dilige, vt & tibi plurimum remittatur. Multū peccauit Paul⁹ q etiā psecutor fuit: sed multū dilexit, qui vsq; ad martyrium perseuerauit. *Remissa sunt ei peccata multa, quia & ipse dilexit multum*, qui sanguini proprio pro Dei nomine non pepercit. Vide œconomiam: in domo Pharisæi peccatrix glorificatur, in domo legis & prophetæ non Pharisæus, sed Ecclesia iustificatur. Pharisæus enim non credidit, ista credebat. Denique ille dicebat, *Si esset hic propheta, sciret vtique qua & qualis est mulier quæ tangit eum.* Domus autem legis quæ non in lapidibus scribitur, sed in tabulis cordis. In hac iustificatur Ecclesia iam lege maior. Lex enim peccatorum nescit remissionem, lex mysterium non habet quo occultata mundantur: & ideo quod in lege minus est, consummatur in euangelio.

1 Cor. 15.

2. Cor. 3.

B

Et respondens Iesus, dixit ad illum: Simon, habeo aliquid tibi dicere. At ille ait, Magister, dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori: vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtrisque. Quis ergo eum plus diligit? Respondens Simon dixit, Æstimo quia is cui plus donauit. At ille dixit ei, Recte iudicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni. Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meum non vnxisti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos. Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Dixit autem ad illam, Remittuntur tibi peccata. Et cœperunt, qui simul accumbebant, dicere inter se, Quis est hic qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem, Fides tua te saluam fecit: vade in pace.

C

Duo debitores erant cuidam fœneratori, &c. Qui sunt isti debitores duo, nisi populi duo; vnus ex Iudæis, alter ex gentibus; fœneratori illi thesauri cœlestis obnoxij? *Vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta.* Non mediocris est iste denarius, in quo regis imago formatur, qui trophæum habet imperatoris expressum. Non materialem fœneratori huic debemus pecuniam, sed meritorum examina, æra virtutum: quarum meritum grauitatis pondere, iustitiæ specie, sono confessionis expenditur. Væ mihi si non habuero quod accepi, quia difficile est quod fœneratori huic integrum debitum quisquam possit exoluere. Væ mihi si non petiero concede mihi debitum. Non enim nos ita Dominus orare docuisset vt peteremus dimitte nobis nostra debita, nisi sciret difficile aliquos fore idoneos debitores. Sed quis est populus iste qui amplius debet, nisi nos, quibus amplius creditum est? Illis credita sunt eloquia Dei, nobis creditur partus virginis. Habes talentum virginis partum, habes fidei centesimum fructum. Creditus est Emanuel nobiscum Deus, credita Domini crux, mors, resurrectio. Etsi Christus pro omnibus mortuus est; pro nobis tamen specialiter passus est, quia pro Ecclesia passus est. Itaque non est dubium quod plus debeat qui plus incipit. Et secundum hominem plus fortasse offendit, qui plus debuerit: sed per misericordiam Domini causa mutatur, vt amplius diligat qui amplius debuit, si tamen gratiam consequatur. Gratiam enim & qui reddit, habet; & qui habet in eo ipso quod habet, soluit. Nam & reddendo habetur, & habendo redditur. Et ideo quoniam nihil est quod digne Deo referre possumus (quid enim referamus pro susceptę carnis iniuria? quid pro verberibus? quid pro cruce obitu, sepultura?) væ mihi si non dilexero! Audeo dicere; Non reddidit Petrus, & ideo plus dilexit. Non reddidit Paulus: reddidit quidem mortem pro morte, sed alia non reddidit, quia multa debebat. Audi ipsum dicentem quia non reddidit: *Quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Reddamus licet crucem pro cruce, funus pro funere, nunquid reddimus *quod ex ipso, & per ipsum, & in ipso* habemus omnia? Reddamus ergo amorem pro debito, charitatem pro munere, gratiam pro sanguinis pretio. Plus enim diligit cui donatur amplius. Sed reuertamus ad illā cuius consilium adhuc nec Apostoli intelligunt, quod erat absconditum à sæculis in Deo. *Quis enim cognouit sensum Domini?* Conquerebantur ergo discipuli quia mulier super caput effudit vnguentum, dicentes, *Quare hoc sic periit? Potuit enim venundari pretio, & dari pauperibus.* Quid vtique displicuerit Christo in eorum sermonibus non potest deprehendi, nisi mysterium intelligas. Luxuriosi enim hominis, vel potius non hominis est olere vnguentum. Certe & ipsi q olent, vngere se, non perfundere solent. Quid ergo displicuit quia dictum est, *potuit hoc venundari pretio, & dari pauperibus.* Certe & ipse supra dixerat, *Quidquid vni minimorum horum fecistis, mihi fecistis.* Sed ipse mortem suam pro pauperibus offerebat. Non est igitur simplex figura, & ideo respondit illis Dei verbum. *Quid molesti estis huic mulieri: Semper pauperes habetis vobiscum, me autem non semper habetis:* Semper ergo tecum pauperem habes, & ideo benefac. Num igitur differre pauperem debes, quia semper tecum est, cum tibi propheta dicat, *Ne dixeritis pauperi, cras dabo?* Sed ille de sola misericordia locutus est, hic autem misericordiæ fidem prætulit, quæ tunc habet meritum si fide præcedente conferatur. *Mittens enim vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.* Non ergo vnguentum Dominus, sed charitatem dilexit, fidem suscepit, humilitatem probauit. Et tu si desideras gratiam, charitatem auge; mitte in corpus Iesu fidem resurrectionis, odorem Ecclesiæ. communis charitatis vnguentum, & ita progrediens pauperibus dabis. Plus tibi pecunia illa proderit, si non tanquam affluentem tribuas, sed tanquam profuturam Christi nomine largiaris; si ita eam conferas pauperi, vt deferas Christo. Non ergo iuxta literam tantummodo accipias superfusum capiti vnguentum: *littera* enim *occidit*: sed secundum spiritum, quia *spiritus vita est.* Quod ergo istius mulieris vnguentum est? Quis audire potest? Quis tales aures habet, vt dicente Iesu verbum quod accepit à patre, immo quia ipse verbum est, possit tantam mysterij altitudinem capere? Et discipuli ex parte intelligunt etsi non totum intelligunt. Vnde & quidam putant dixisse discipulos, vnguenti pretio emi fidem gentium debuisse, quæ sanguinis Dominici tantum pretio debebatur, quod videtur verisimile. Denique Ioannes Euangelista inducit sermone Iudæ Iscariotis æstimatum trecentis denariis illud vnguentum, sicut habes, *Potuit enim venundari trecentis denariis, & dari pauperibus.* Trecenta autem æra, crucis insigne declarant: sed Dominus non perfunctoriam mysterij præscientiam quærit, sed consepeliri in se fidem credentium mauult. Id tamen de cæterorum Apostolorum vocibus intelligimus. Iudas autem condemnantur auaritiæ, qui pecuniam dominicæ prætulit sepulturæ; qui etiam si de passione sensit, errauit. Tam vili auctione vult æstimari se Christus, vt ab omnibus ematur, ne quis pauper deterreatur. *Gratis* (inquit) *accepistis, gratis date.* Pecuniam non quærit diuitiarum altitudo, sed gratiam. Ipse nos pretioso sanguine emit, non vendidit. De quo plenius diceremus, nisi à nobis ipsis tractatum alibi recordaremur. Ergo secundum dicta Domini, *in quo sunt thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi*, quos nemo potuit præuidere, operari me oportet in sepulturam eius: vt caro eius requieuisse, non corruptionem vidisse credatur; & mors corporis eius ita domum nostram odore sui compleat, vt credamus quia in manus patris commēdauit spiritum suum, & à morte sequestrata diuinitas, corporaliū non subiit consortiū passionum. Intellige quemadmodum corpus filij vnguentum oleat. Corpus istud est quod exutum est, non quod amissū est. Corp⁹ eius traditio-

Luc. 19.

Matth. 6.

D

Rom. 13.
Mat 1.1.3.
Matth 3.
Hebr. 2.

S. Aug. to 7 Lib. 1. de gratia Christi. cap. 44.

E

Rom. 11.
ibid.

Coloss. 2.
Rom. 11.

Matth. 25.

F

Matt. 26.

Prou. 3.

Matth. 26.

G

2. Cor. 3.

Ioan. 12.

Io. n. 12.

H

Matt. 10.

1. Pet. 1.
Lib. 3 de Spiri. u S. c. 18.
Coloss. 2.
Psal 15.

Luca 23.

A

(inquit) *pernoctans in oratione Dei.* Species tibi Christiane datur, forma præscribitur quam debeas æmulari. Quid enim te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione pernoctat? Quid te facere conuenit, cum vis aliquod pietatis officium adoriri, quando Christus missurus Apostolos, orauit prius, & solus orauit? Nec vsquam alibi, si non fallor, orasse cum Apostolis reperitur, vbique solus obsecrat. Dei enim consilium humana vota non capiunt, nec quisquam inferiorum potest esse particeps Christi.

Sap. 9. 1. Cor. 2.

Et cum dies factus esset, vocauit discipulos suos: & elegit duodecim ex ipsis (quos & Apostolos nominauit,) Simonem quem cognominauit, Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Ioannem, Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi, & Simonem qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, & Iudam Iscariotem, qui fuit proditor.

B

Vis scire quia mihi non sibi orauerit? *Vocauit* (inquit) *discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis,* quos ad propagandum auxilium salutis humanæ per terrarũ orbem satores fidei destinaret. Simul aduerte cæleste consilium, non sapientes aliquos, non diuites, non nobiles, sed piscatores & publicanos, quos dirigeret, elegit; ne traduxisse prudentia, ne redemisse diuitiis, ne potentiæ nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur: vt veritatis ratio, non disputationis gratia præualeret. Eligitur & Iudas, non per imprudentiam, sed per prouidentiam. Quanta est veritas, quam nec aduersarius minister infirmat! Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos iudicium suum quam affectum maluit! susceperat enim hominis fragilitatem, & ideo nec has partes recusauit infirmitatis humanæ. Voluit deseri, voluit prodi, voluit ab Apostolo suo tradi: vt tu à socio desertus, à socio proditus, moderate feras tuum errasse iudicium, periisse beneficium.

1. Cor. 1. Matth. 26

C

Et descendit cum illis, & stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudæa & Hierusalem, & maritima Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirent eum, & sanarentur à languoribus suis: & qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.

Aduerte omnia diligenter, quomodo & cum Apostolis ascendat, & descendat ad turbas. Quomodo enim turba nisi in humili Christum videret? Non sequitur ad excelsa, non ascendit ad sublimia. Denique vbi descendit, inuenit infirmos. In excelsis enim infirmi esse non possunt. Hinc etiam Matthæus docet, in inferioribus debiles esse sanatos. Prius enim vnusquisque sanandus est, vt paulatim virtutibus procedentibus ascendere possit ad montem. Et ideo quemque in inferioribus sanat, hoc est, à libidine reuocat, iniuriam cæcitatis auertit. Ad vulnera nostra descendit, vt vsu quodam & copia suæ naturæ comparticipes nos faciat esse regni cœlestis. Et sanabat hos quidem sed in inferioribus relinquebat.

Matth. 8.

D

Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos, dicebat.

Matth. 5.

Videns Iesus turbas, vt apud Matthæum legisti, *ascendit in montem. Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius.* Euangelizaturus enim, & benedictionem de thesauro diuinitatis prompturus oracula, incipit esse sublimior. Hic autem etsi in humili stabat, tamen oculos eleuauit. Sic & cum Lazarum suscitaret, *infremuit spiritu:* sic etiam caput leuauit, vt mulieri adulteræ peccata donaret. Quid est enim leuare oculos, nisi interius lumen aperire? Denique sanctus Matthæus, *Aperuit,* inquit, *os suum:* thesauros scilicet sapientiæ & scientiæ Dei reclusis adytis veteris templi, reserauit. Ergo & tu aperi os tuum, sed prius vt aperiatur implora. Si enim Paulus in adapertione oris sui implorat auxilium, multo magis implorare conuenit. Ostendit autem tibi clauem scientiæ, qua os aperire tuum debeas, dicens Propheta, *Aperi os tuum verbo Dei.* Verbum Dei clauis tui oris est: clauis scientiæ oris tui clauis est, qua laxatis silentii catenis, imperitiæ claustra reserantur.

Ioan. 11. Ioan. 8. Matth. 5.

E

Colos. 2. Ephes. 6. Luc. 11. Prou. 31.

Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc esuritis: quia saturabimini. Beati qui nunc fletis: quia ridebitis. Beati eritis, cum vos oderint homines, & cum separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum, propter filium hominis. Gaudete in illa die & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cælo.

Matth. 5.

F

Quatuor tantum beatitudines sanctus Lucas dominicas posuit, octo vero sanctus Matthæus. sed in illis octo istæ quatuor sunt, & in quatuor istis illæ octo. Hic enim quatuor velut virtutes amplexus est cardinales: ille in illis octo mysticum numerum reserauit. Pro octaua enim multi inscribuntur Psalmi, & mandatum accipis octo illis partem dare, fortasse benedictionibus. Sicut enim spei nostræ octaua perfectio est: ita octaua summa virtutum est. Sed prius quæ sunt ampliora videamus. *Beati* (inquit) *pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei.* Primam benedictionem hanc vterque Euangelista posuit. Ordine enim prima est, & parens quędam generatioque virtutum: quia qui contempserit sæcularia, ipse merebitur sempiterna: nec potest quisquam meritum regni cœlestis adipisci, qui mundi cupiditate pressus, emergendi non habet facultatem. Secunda benedictio, *Beati* (inquit) *mites:* Tertia, *Beati qui lugent:* Quarta, *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam?* Quinta, *Beati misericordes:* Sexta, *Beati mundo corde:* Septima, *Beati pacifici.* Et bene septima: quoniam eo die ab omnibus mundi operibus requieuit Deus. Dies enim quietis & pacis est, Octaua, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.* Veni Domine IESV, doce nos ordinem beatitudinum tuarum, neque enim sine ordine dixisti, primo beatos pauperes spiritu, secundo beatos mites, & tertio beatos qui lugent. Nam etsi cognosco aliquid: tamen ex parte cognosco. Si enim Paulus ex parte cognouit: quid ego possum cognoscere, qui Paulo quantum vita, tantum etiam verbo inferior sum? Vita enim verbum exigit & acquirit: sermo autem sine vita non est sermo Dei. Quanto me sapientior Paulus? Ille gloriatur in periculis, ego in successibus: Ille gloriatur quia reuelationibus non extollitur; ego si quæ reuelationes mihi contingerent, gloriarer. Sed tamen potest Deus de lapidibus istis homines suscitare, & verbum proferre de clausis, vocem elicere de mutis. Quod si oculos asinæ aperuit vt videret angelum; potens est & nobis quoque aperire oculos, vt possimus Dei videre mysterium. *Beati pauperes.* Non omnes beati pauperes, paupertas enim media est: possunt & boni & mali esse pauperes. Nisi forte ille intelligendus pauper beatus, quem Propheta describit, dicens, *Quia melior pauper iustus, quam diues mendax.* Beatus pauper qui *clamauit, & Dominus exaudiuit eum.* Pauper à crimine, pauper à vitiis, pauper in quo mundi princeps nihil inuenit. Pauper, illius æmulus pauperis, qui cum diues esset, propter nos pauper factus est. Vnde plene Matthæus aperuit, dicens, *Beati pauperes spiritu.* Pauper enim spiritu non inflatur, non extollitur mente carnis suæ. Prima ergo ista benedicto est, cum deposuero omne peccatum, & exuero omnem malitiam, & simplicitate contentus fuero, inops malorum, superest vt & mores meos temperem. Quid enim mihi prodest carere sæcularibus, nisi fuero mitis atque mansuetus? Nam qui sequitur viam rectam, sequitur vtique illum qui ait, *Discite à me quia mitis sum, & humilis corde.* Depone igitur quæ improba sunt, egeto diuitiis secundum bonam paupertatem,

Psal. 6. & 11. Eccles. 11. Matth. 5. Ibidem. Genes. 2. Leu. 25.

G

1 Cor. 13. Heb. 4. 2. Cor. 11. 2. Cor. 12. Luc. 3. Num. 22. Prou. 19.

H

1. Cor. 2. Psal. 33. Matth. 5. Colos. 2. Matth. 11. Psal. 4.

mi-

[A] mitiga affectum tuum, vt non irascaris, aut certe iratus ne peccaueris, iuxta quod scriptum est; *Irascimini, & nolite peccare.* Præclarum est enim motum temperare consilio, nec minoris virtutis ducitur, cohibere iracundiam, indignationemque compescere, quam omnino non irasci; cum plerumque illud lentius, hoc fortius æstimetur. Cum hoc feceris, memento quia peccator es; & lugeto peccata tua, lugeto delicta. Et bene tertia benedictio est peccata deflẽ- [1. Reg. 15.] tis, quia Trinitas est quæ peccata condonat. Ablue igitur te lacrymis tuis, & fletibus laua. Si tu ipse te fleueris, alius te non flebit. Nam si Saul defleſſet peccata sua, Samuel eũ nõ fleuiſſet. Habet vnusquisque quos fleat mortuos suos. Mortui sumus quãdo peccamus, quando implemur ossibus mortuorum. Mortuus est sermo malus qui exit de o- [Psal. 5.] re. Exit enim de sepulcro malo. *Sepulchrum* autem *patens est* [1. Cor. 4.] *guttur eorum.* Ideo dicit Apostolus. *Imitatores mei estote.* Vult nos delictorum meminiſſe nostrorum. Paulus non habebat quod lugeret, ex quo in Christum credidit, & tamen [1. Cor. 15.] priora deflebat, dicens. *Quia non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei.* Ille igitur peccator ante fi- [B] dem, nos vero peccamus post fidem. Qui peccator est, [Prou. 18.] defleat se, & arguat se, vt fiat iustus. *Iustus* enim *accusator est* [Cant. 2.] *sui.* Ordinem igitur persequamur, quia scriptum est, *Ordinate in me charitatem.* Deposui peccatum, temperaui mores delicta defleui, esurire incipio & sitire iustitiam. Æger enim cum in graui morbo est, non esurit, quia ægritudinis dolor famem excludit. Sed quæ est ista fames iustitiæ? Qui sunt isti panes quos esurit iustus? Ne forte panes illi de [Psal. 36.] quibus dictum est, *Iuuenis fui, & senui, & non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem.* Qui esurit, vtique virium quærit argumentum. Quod autem maius virtutis incre- [Matth. 5.] mentum, quam norma iustitiæ? Post hæc: *Beati,* inquit, *mi-* [Psal. 111.] *sericordes.* Iustitiam enim sequitur misericordia. Vnde dictũ est, *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum.* Sed etiam qui misericordiam defert, mercedem amittit, nisi mundo corde misereatur. Nam si iactantiam quærat, nullus est fructus. Emunda igitur interiora mentis tuæ: & si diligenter pectoris tui secreta mundaueris, compatere iis qui impugnantur: & intellige quanti hominum, quanti [C] fratrum tuorum auxilium tuum quærant. Sed nisi tu prius interiora tua vacuefeceris ab omni labe peccati, ne dissentiones contentionesque ex affectu tuo procedant, nõ potes aliis ferre medicinam. A te igitur pacem incipe, vt cum fueris ipse pacificus, pacem aliis feras. Quomodo enim potes aliorum corda mundare, nisi tuum ante mundaueris? Profuisti igitur aliis, tulisti auxilium pluribus: festina, contende ad finem. Multi cum essent exitus vitæ, v- [Ioan. 3.] nus Domino competebat. Nam quod natum erat secundum carnem, oportebat secundum carnem mori. Elegit passionem vt moreretur pro nobis: tu dic de omnibus [Psal. 115.] quæ retribuit tibi Dominus, *Calicem salutaris accipiam:* hoc [Matth. 20.] est, passionem. Vnde etiam, illis qui ad dexteram vel ad sinistram sedere cupiebant, ait: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* Vsque ad finem te ducit, vsque ad martyrium prosequitur, ibi constituit beatitudinum palmam. Vide i- [Matth. 5.] gitur ordinem. Oportet te fieri pauperem spiritu. Humilitas enim spiritus, diuitiæ virtutum sunt. Nisi pauper fue- [Prou. 111.] ris, mitis esse non poteris. Qui mitis est, potest lugere prę- [Luc. 11.] sentia: qui inferiora luget, potest desiderare meliora: qui [D] superiora quærit, inferiora deuitat, vt & ipse à superioribus adiuuetur: qui miseretur, cor suum mundat. Quid est [Tob. 4.] enim mundare animum, nisi sordem mentis abluere? *Eleemosyna* enim *à morte liberat*: patientia vero perfectio est charitatis. Qui autem patitur persecutionem, in vltimo certamine constitutus: probatur aduersis, vt cum legiti- [2. Tim. 2.] me certauerit, coronetur. Hos quidem gradus volunt esse virtutum, per quos ab vltimis ad superiora possimus ascendere. Denique sicut incrementa virtutum, ita etiam sunt incrementa præmiorum. Plus est enim Dei esse filium, quam possidere terram: & consolationem mereri. Sed quia & primum præmium regnum cœlorum est, & vltimum præmium regnum cœlorum est: numquid æquale præmium incipientibus atque perfectis est? Ni forte mystice docemur quia est primum regnum cœlorum, illud apostolicum,

[E] *Dissolui & esse cum Christo.* Habes primum regnum, quando sancti *rapiuntur in nubibus obuiam Christo in aera.* [Philip. 1.] [1. Thess. 4.] *Multi* enim *dormientium surgent: isti in vitam æternam, il-* [Dan. 12.] *li in opprobrium.* Primum ergo regnum cœlorum sanctis propositum est in dissolutione corporis: secundum regnum cœlorum est post resurrectionem esse cum Christo. Cum fueris in regno cœlorum, tunc processus est mansionum. & si vnum regnum, diuersa tamen merita sunt in regno cœlorum. Post resurrectionem terram tuam incipies possidere absolutus à morte. Ille enim cui dicitur, *Terra es, & in terram ibis*: non possidet terram [Ioan. 14.] suam: non enim potest esse possessor, qui non capit fru- [Gen. 3.] ctum. Absolutus igitur per dominicam crucem (si tamen infra iugum Domini fueris inuentus) consolationem in ipsa possessione reperies: consolationem sequitur delectatio, delectationem diuina miseratio. *Quem autem Dominus* [Rom. 9.] *miseratur, & vocat*: qui vocatur, videt vocantem: qui Deum videt, in ius diuinæ generationis assumitur: tuncque demum quasi Dei filius cœlestis regni diuitiis delectatur. Ille igitur incipit, hic repletur. Nam & intra [F] hoc sæculum multi in imperio Romano sunt: sed maiorem imperij gratiam qui propiores Imperatori sunt, consequuntur.

Nunc dicamus quemadmodum in quatuor benedictionibus sanctus Lucas benedictiones sit octo complexus. Et quidem scimus virtutes esse quatuor cardinales. Temperantiam, Iustitiam, Prudentiam, Fortitudinem. Qui pauper est spiritu, auarus non est. Qui flet non superbit: sed mitis est & pacatus. Qui luget, humiliatur. Qui iustus est, non negat quod sit omnibus ad vsum communiter datum. Qui miseretur, largitur de suo. Qui suum donat, non quærit alienum, nec dolum proximo suo struit. Connexæ igitur tibi sunt concatenatæque virtutes, vt qui vnam habeat, plures habere videatur: & sanctis vna competit virtus, sed eius quæ fuerit vberior, vberius est præmium. Quanta hospitalitas in Abraham? [Gen. 18.] quanta humilitas? quanta charitas? vt fratris filium ab ho- [Gen. 14.] ste seruaret? quanta abstinentia, vt nihil de præda quæ- [Gen. 15.] reret? Sed quia fide præstitit, fidei præ cæteris meruit principatum. Ergo vnicuique plura præmia, quia plura in- [G] centiua virtutum. Sed quod in aliquo merito copiosius, hoc etiam in præmio redundantius. *Beati* igitur *pau-* [Matth.] *peres spiritu.* Habes temperantiam, quæ à peccato abstinet, sæculum calcat, illecebrosa non quærit. *Beati qui esuriunt & sitiunt.* Qui enim esurit, esurienti compatitur, compatiendo largitur, largiendo sit iustus: quia *iustitia eius* [ibid.] *manet in æternum.* Vnde & in Matthæo sitim & famem [Psal. 111.] intelligimus spiritalem, qua cibus aut potus desideratur [Matth. 5.] iustitiæ, quæ quasi materia quædam virtutum est, vt iustus æqualem se inferioribus præstet, dolum excludat, veritatem requirat. *Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.* Habes [1. Cor. 1.] prudentiam, cuius est flere occidua, & ea quæ æterna sunt quærere: lugere sæcularia, quæ seipsa impugnent: Deum pacis inquirere, qui *stulta mundi eligat, vt confundat sapientes*: & qui ea quæ non sunt destruat, vt quæ sunt possit adipisci. *Beati eritis cum vos oderunt homines.* Habes fortitudinem, sed eam quæ non odium mereatur ex crimine, sed persecutionem patiatur ex fide. Sic enim [H] ad passionis peruenitur coronam, si gratiam hominum negligas, diuinam sequaris. Denique vt scias consummationem esse fortitudinis passionem, ait.

Secundum hæc enim faciebant Prophetis patres eorum.

Quia prophetas Iudæi vsque ad mortem cor- [Matth. 23.] poris persecuti sunt. Est etiam fortitudinis iram vincere, indignationemque cohibere: ac per hoc fortitudo animum iuxta corpusque confirmat, nec perturbari sinit timore aliquo vel dolore: quibus velut prauis interpretibus plerumque percellimur. Ergo temperantia cordis habet animi munditiam, iustitia misericordiam, pacem prudentia, mansuetudinem fortitudo.

A

Veruntamen væ vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis qui ridetis, nunc quia lugebitis & flebitis.

Licet in pecuniariis copiis multa sint lenocinia delictorum: pleraque tamen sunt etiam incentiua virtutum. Quamquam autem virtus subsidia non requirat, & commendatior sit collatio pauperis, quam diuitis liberalitas: tamen non eos qui habeant diuitias; sed eos qui vti his nesciant, sententiæ cœlestis auctoritate condemnat. Nam vt ille pauper laudabilior, qui prompto largitur affectu, nec impendentia egestatis repagulis inhibetur, inopemque se non putat, qui habet quod naturæ satis est: ita hic diues criminosior, qui vel Deo referre gratiam de eo debuit quod accepit, nec censum ad communem vsum datum sine vsu abdere, defossisque terræ incubare thesauris. Non census igitur, sed affectus in crimine est. Et quamquam tota ætate custodiæ miserabilis sollicitas auari mẽs tendat excubias, & quo nulla pœna grauior est, successorũ profutura compendiis anxio timore reseruet: tamẽ quoniam auaritiæ studia, & desideria congerendi, inani quadã voluptate pascuntur: qui consolationem vitæ præsentis habuerunt, remunerationem perpetuæ perdiderunt. Possumus hic tamen diuitem intelligere populum Iudæorũ, vel hæreticos, certe mundi philosophos, qui vbertate verborum, & quodam ambitiosæ facundiæ patrimonio delectati, simplicitatem veræ fidei supergressi, thesauros inutiles condiderunt. Nonne tibi videtur hæreticus aliquis, cum audis eum de generatione Domini iuxta vsum sæculi disputantem, diues in verbis, pauper in viribus? qui putat se in hoc tempore locupletes habere diuitias: sed in futuro egestatem suæ fidei recognoscet: cibumque perfidiæ quem præsenti ætate ructauerit, æterno fidei maceratus ieiunio, causam tanti sciet esse supplicij. Eritque tempus, vt risus suos lugeant, qui dicta nostra nunc rident. Quibus benedicitur.

Luc. 21.
2. Cor. 9.
Matth. 25.
B
1. Tim. 1.
Sap. 5.

C

Væ vobis cum benedixerint vobis omnes homines: secundum hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.

Nonne tibi videtur his dicere, qui dudum in Ariminẽsi concilio perfidiæ præuaricationis auctores, dum Imperatoris gratiam sequuntur, Dei gratiam perdiderunt? Qui cum placere potentibus aucupantur, maledicto se perpetuo subdidere. Ergo sanctus Matthæus præmiis ad virtutẽ & fidem populos prouocauit: hic etiam à criminibus atq; peccatis futurorum suppliciorum denuntiatione deterruit, qui non otiose plurimorum factorum cœlestium enumeratione progressus, ad benedictionum locus serius venit, vt populos diuinorum miraculis roboratos, vltra legis tramitem virtutum progredi vestigiis edoceret. Fuit canendum illic, vbi adhuc infirmæ plebis corda nutabant: hic tubæ clangore excitanda virtus fuit. Docet hoc libri huius, quæ in prooemiis, & quæ in processu sermonis aperitur oratio. Illic qui infirmi sunt adhuc quodam legis lacte potantur, & ideo per legis tramitem ducũtur ad gratiam: audiunt quæ legis sunt, vt vltra legem, legem sequẽdo procedant: hic Ecclesia fundatior non lacte imbuitur, sed cibo vescitur. Cibus enim validior est charitas.

Mat th. 5.
D
1. Cor. 3.
Heb. 5.

Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. Benedicite maledicentibus vobis: & orate pro calumniantibus vos. Et qui te percutit in maxillam vnam, præbe illi & alteram. Et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. Omni autem petenti te, tribue: & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.

Inter tria maxima, spem, fidem, charitatem, maior est charitas. Ordinatur igitur charitas, cum dicitur, *Diligite inimicos vestros*: vt compleatur illud Ecclesiæ, quod ante iam dictum est, *Ordinate in me charitatem.* Ordinatur enim charitas, cum charitatis præcepta formantur. Vide quàm ab altioribus cœperit, & legem post benedictionis euangelicæ terga reiecerit. Lex vicissitudinem imperat vltionis, Euangelium inimicitiis charitatem, benignitatem odiis, vota maledictis, patientiam persequentibus, subsidia esurientibus, & gratiam remunerationis impertit. Quanto athleta perfectior, qui non sentit iniuriam? Et ne videatur Dominus legem dissoluere, in beneficiis vicem seruat, quam negligit in iniuriis.

1. Cor. 13.
E
Cant. 12.
Exod. 21.
Matth. 5.

Et prout vultis vt faciant vobis homines, facite & vos illis similiter.

Vicissitudo ipsa cumulatior est, quando votis actus æquantur. Nescit enim virtus mensuram gratiæ: nec contenta referre quod acceperit, vult cumulare quod sumpserit: ne inferior sit beneficio, licet æquetur officio Non enim cumulo tantum, sed ordine & tempore beneficia pensantur, cum in beneficio pari prior sit qui prior cœpit. Beneficus enim est qui gratiam cœperit, debitor qui retulerit.

F

Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? nam & peccatores diligentes se diligunt. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his à quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia? nam peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant æqualia. Veruntamen diligite inimicos vestros, & benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa: & eritis filii Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos.

Aliud itaque beneficium est beneficii principatus, nam si qui pecuniam reddidit, non soluit gratiam, manetque debitor gratiæ, etsi iam non sit pecuniæ: cur gratiam referendo putemus posse vacuari, cuius relatio acceptæ magis est testimonium, quam solutæ? Bono itaque exemplo imbuitur Christianus, vt non contentus iure naturæ, gratiam eius requirat. Si enim commune est omnibus, etiam peccatoribus, redamare: cui genus professionis excelsius, studium quoque debet esse virtutis vberius, vt diligat etiam non amantes. Nam etsi nulla merita diligendi, vsum amoris excludant: non tamen virtutes excluserint. Sicut enim in eo qui te diligit, pudet gratiam non referre, & gratiæ amore referendæ amor tibi eius inolescit quem antea non amabas: ita etiam in eo qui non amat, debes amare virtutem: vt dum virtutem amas, incipias eum amare quem non amabas: cum rara & caduca remuneratio sit amantis, sempiterna virtutis. Quid autem tam mirum, quam percutienti maxillam, præbere alteram? Nonne omnis indignantis frangitur impetus, ira sedatur? Nonne fit per patientiam, vt sua amplius pœnitentia reuerberes verberantem? Ita erit vt & iniuriam repellas, & gratiam quæras. Ac sæpe maximæ causæ amoris existunt, cum patientia insolentiæ, gratia fertur iniuriæ. Et quidem, vt audire me memini, vel solo pressum philosophiæ supercilium putamus: quod in tres partes illa sibi videtur diuisisse iustitiam: vnam in Deum, quæ pietas vocatur: alteram in parentes, vel reliquum humanum genus: tertiam in mortuos, vt his exequiarum iusta soluantur. At vero Dominus Iesus legis oraculum ac philosophiæ fastigium supergressus, in eos quoque qui læserint, pietatis porrexit officium. Etenim si hostis qui tecum bello armisque certauerit, depositis armis misericordiam suæ salutis adipiscitur, idque plerumque vel contemplatione naturæ, vel ipsius belli iure defertur, vt subiectis vita tribuatur: quãto amplius meliore religionis contuitu deferendũ est? Nam cum prælatorẽ appetitę salu-

G
H
Diogenes Laertius in vita Platonis.

A

saluris causa non moueat, nunquid mouere debet milite pacis? Itaque illud Apostolicum, *Quia charitas patiens est, benigna est, non aemulatur, non inflatur*, in his praeceptis consummatum videmus. Si patiens est, debet patientiam verberanti: si benigna est, non debet respondere maledictis: si non quaerit quae sua sunt, non debet resistere diripienti: si non aemulatur, odisse non debet inimicum. Et tamen apostolicis diuinae superfluunt praecepta pietatis. Plus est enim donare, quam cedere: plus est amare inimicos, quam non aemulari. Quae omnia Dominus & dixit, & fecit, *Qui cum malediceretur, non remaledixit, cum percuteretur, non repercussit, cum spoliaretur, non restitit*, cum crucifigeretur, ipsis persecutoribus veniam postulauit, dicens, *Pater, dimitte illis quia nesciunt quid faciunt*. Criminatores suos excusabat à crimine. Illi crucem parabant, hic salutē & gratiam rependebat. Et tamen quoniam studia ipsa virtutum sine remuneratione torpescunt, & exemplum nobis attulit, & mercedem spopondit è coelo, filios Dei futuros pollicens, qui fuerint imitatores eius. Qui enim festinat ad praemium, fastidire non debet exemplum: quia quanto praecellentius praemium, tanto impensius officium.

1. Cor. 13

1. Pet. 2.

Luc. 23

B

Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est. Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimitte, & dimittemini. Date & dabitur vobis. Mensuram bonam & confertam, & coagitatam & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis. Dicebat autem illis & similitudinem: Nunquid potest caecus caecum ducere? nonne ambo in foueam cadent? Non est discipulus super magistrum. Perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui: trabem autem qua in oculo tuo est, nō consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eiiciam festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, eiice primum trabem de oculo tuo: & tunc perspicies vt educas festucam de oculo fratris tui.

C

Estote ergo misericordes, &c. Quanta misericordiae merces, quae in ius diuinae adoptionis adsciscitur? Sequere igitur misericordiam, vt merearis gratiam. Late patet benignitas Dei; super ingratos pluit, malis foecunda non negat terra prouentus. Idem mundi sol sacrilegos religiososque pariter illuminat. Aut vt mysticè ista pendamus, propheticis populum Iudaeorum Dominus pluuiis irrigauit, & solis aeterni refulsit radiis, etiam non merentibus. Sed quoniam illi mundano rore maduerunt, Ecclesia Dei ad coeleste lumen adsciscitur: ita tamen vt illis quoque misericordiae, si credāt, praerogatiua seruetur. *Nolite ergo iudicare*, &c. Addit, non temere iudicandum, ne cum sis tui conscius ipse delicti, dum alterum iudicas, in teipsum cogaris ferre sententiam.

Matth. 5.

Rom. 11.

Rom. 2.

Non est enim arbor bona qua facit fructum malum: neque arbor mala, faciens fructum bonum. Vnaquaeque enim arbor à fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiāt vuam. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Quid autem vocatis me, Domine, Domine: & non facitis quae dico? Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit: Similis est homini aedificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum supra petram, Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere: fundata enim erat supra petram. Qui autem audit, & non facit, similis est homini aedificanti domum suam supra terram sine fundamento: in quam illisus est fluuius, & continuo cecidit, & facta est ruinā domus illius magna.

D

E

Non est arbos bona, quae facit fructum malum, &c. Magna haec disciplina, vt de infructuosis fructuosa non quaeras, nec de incultis prouentum foecunditatis expectes. Vnicuique enim sua cultura dat fructus. *Neque enim de spinis colligunt ficus*. In spinis istius mundi ficus illa non potest reperiri: quae quia fecundis fructibus melior est, bene species ei resurrectionis aptatur: vel quia vt legisti, *ficus dederunt grossos suos*: quod immaturus, & inutilis, & caducus in synagoga fructus ante praecessit: vel quia immatura vita nostra est in corpore, matura in resurrectione. Et ideo procul à nobis debemus saeculares solicitudines abdicare, quae mordent animum, mentem adurunt, vt maturos fructus culturae diligentius possimus adipisci: quod in cultis istius mundi reperire non possumus, quia non legunt de spinis ficus, neque de tribulis vindemiant vuam. Alterum ad mundum & resurrectionem, alterum ad animam & corpus refertur: vel quia nemo peccatis fructum acquirit animae suae, quae, sicut vua, proxima terris corrumpitur, in superioribus maturatur: vel quia nemo potest damnationem carnis euadere, nisi quem Christus redemerit, qui sicut vua pependit in ligno. Procul igitur ab illa carne, quae damnato homini tribulos generare praecepta est, leuemus oculos spiritales, tendamus manus, vt Christum vindemiare possimus. Omnium autem fundamentum docet esse virtutum obedientiam coelestium praeceptorum, per quam domus haec nostra non profluuio voluptatum, non nequitiae spiritalis incursu, non imbre mundano, nō haereticorum possit nebulosis disputationis commoueri.

Luc. 21.

Cant. 2.

F

Cant. 2.

Gen. 3.

Matth. 7.

Cap. VII.

CVm autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiusdam seruus male habens, erat moriturus: qui illi erat pretiosus. Et cum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudaeorum, rogans eum vt veniret, & saluaret seruum eius. At illi cum venissent ad Iesum, rogabant eum solicite, dicentes ei, Quia dignus est vt hoc illi praestes, diligit enim gentem nostram: & synagogam ipse aedificauit nobis. Iesus autem ibat cum illis. Et cum iam non longe esset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens, Domine, noli vexari. Non enim sum dignus vt sub tectum meum intres, propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus vt venirem ad te: sed dic verbo & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, Vade, & vadit: & alij, Veni & venit: & seruo meo, Fac hoc & facit. Quo audito, Iesus miratus est.

G

Pulchre vbi praecepta complicuit, suorum praeceptorum formam exequi docet. Nam statim gentilis Centurionis seruus Domino curandus offertur, in quo populus nationum, qui mundanae seruitutis vinculis tenebatur, aeger lethalibus passionibus, beneficio Domini sanandus exprimitur. Quod autem moriturum dixit Euangelista, non fefellit. Moriturus enim erat, nisi fuisset sanatus à Christo. Impleuit igitur praeceptum charitate coelesti, qui sic dilexit inimicos, vt morti eriperet, atque perpetuae spem salutis adsciseeret. Quantum autem diuinae humilitatis insigne, vt coeli Dominus nequaquam dedignaretur Centurionis seruulum visitare? Elucet fides in operibus, sed plus operatur humanitas in affectibus. Quod vtique non ideo faciebat, quia absens curare non poterat, sed vt formam tibi daret imitandae humilitatis, qua iuxta humilioribus doceret ac superioribus deferendum. Denique alibi regulo dicit, *Vade, filius tuus viuit*: vt scias & potentiam diuinitatis, & humilitatis gratiam. Ibi noluit pergere, ne in reguli filio videretur magis di-

H

Luc. 6.

Ioan. 4.

A uitiis detulisse: hic ipse perrexit, ne videretur in Centurionis famulo conditionem despexisse seruilem. *Omnes enim, seruus & liber, in Christo vnum sumus.* Sed vide fidem prærogatiuam esse medicinæ. Aduerte etiam in ipso populo gentili perspicaciam esse mysterij. Dominus pergit, exculat Centurio, militarique deposito tumore reuerentiam sumit, ad fidem facilis, ad honorificentiam promptus. Et bene Lucas etiam in occursum amicos dicit esse à Centurione transmissos, ne præsentia sua grauare Domini verecundiam videretur, & officium officio prouocasse. Hæc moraliter. Mysticè autem, quem Iudæorum populus crucifixit, inuiolatum ab iniuria manere desideraret populus nationum: & quod ad fidem pertinet, sermoni credidit; hoc est, non hominis, sed Dei potestate coniiciens dari à Christo hominibus sanitatem: quod vero ad mysterium spectat, vidit in pectora adhuc gentilium non esse penetrabilem Christū. Et ideo quia necdum cogitationis præteritæ maculas abluisset, grauari se magis Domini dignatione putauit. Sic illa vidua Sareptana indignā se prophetico iudicauit hospitio. Ideoque Dominus in vno isto fidē gentium præfert. Namque.

Galat. 3.

3. Reg. 17.

B

Et conuersus, sequentibus se turbis dixit, Amen dico vobis, in nullo tantam fidem inueni in Israel. Et reuersi qui missi fuerant, domum, inuenerunt seruum qui languerat, sanum.

Et quidem si legas, *in nullo tantam fidem inueni in Israel,* simplex intellectus & facilis est. Sin vero iuxta Græcos, *Nec in Israel tantam fidem inueni*, fides huius enim electioribus & Deum videntibus antefertur. Videte autem œconomiam: probatur fides domini, & serui sanitas roboratur. Potest ergo meritum domini etiam familis suffragari; non solum fidei merito, sed etiam studio disciplinæ. Spectate etiam alteram œconomiam: Dominus quæ non spondet, operatur. Nam etsi nondum impetrauerat sanitatem, tamen qui missi fuerāt, sanum seruulum repererunt.

C

Et factum est, deinceps ibat Iesus in ciuitatem quæ vocatur Nain, & ibant cum illo discipuli eius & turba copiosa. Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, & ecce efferebatur defunctus filius vnicus matris suæ: & hæc vidua erat: & turba multa ciuitatis cum illa. Quam cum videret Dominus, misericordia motus dixit illi, Noli flere. Et recessit, & tetigit loculum. Hi autem qui portabant, steterunt. Et ait, Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui: & dedit illum matri suæ. Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deum dicentes, Quia Propheta magnus surrexit in nobis: & quia Deus visitauit plebem suam. Et exijt hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, & in omnem circa regionem.

Et hic locus ad vtramque redundat gratiam, & vt cito flecti diuinam misericordiam matris viduæ lamentatione credamus, eius præcipue quæ vnici filij vel labore, vel morte frangatur; cui tamē viduæ grauitatis meritum exequiarum turba conciliet: & vt hanc viduam populorum turba septam, plus videri esse quam fœminam, quæ resurrectionem vnici & adolescentis filij suis lacrymis meruerit impetrare; eo quod sancta Ecclesia populum iuniorem à pompa funeris, atque à supremis sepulcri, suarum reuocet ad vitam contemplatione lacrymarum? quæ flere prohibetur eum cui resurrectio debebatur. Qui quidem mortuus in loculo materialibus quatuor ad sepulcrum ferebatur elementis, sed spem resurgendi habebat, quia ferebatur in ligno. Quod etsi nobis ante non proderat, tamen posteaquam Iesus id tetigit, proficere cœpit ad vitam; vt esset indicio salutem populo per crucis patibulum refundendam. Audito igitur Dei verbo, steterunt acerbi illi funeris portitores, qui corpus humanum

D

E lethali fluxu naturæ materialis vrgebant. Quid enim aliud nisi quasi in quodam feretro, hoc est, supremi funeris instrumento iacemus exanimes, cum vel ignis immodicæ cupiditatis exæstuat, vel frigidus humor exundat, vel pigra quadam terreni corporis habitudine vigor hebetatur animorum, vel concreta noster spiritus labe, puræ lucis vacuus mentem alit? Hi sunt nostri funeris portitores. Sed quamuis suprema mortis spem vitæ omnis abolecerint, & tumulo proxima corpora iaceant defunctorum; verbo tamen Dei iam mortua resurgunt cadauera, vox redit, redditur filius matri, reuocatur à tumulo, eripitur à sepulchro. Quis iste est tumulus tuus, nisi mali mores? Tumulus tuus perfidia est, sepulcrum tuum guttur est. *Sepulchrum patens est guttur eorum*, vnde verba mortua proferuntur. Ab hoc sepulchro te liberat Christus, ab hoc tumulo surgens, si audias verbum Dei. Et si graue peccatum est, quod pœnitentiæ lacrymis ipse lauare non possis, fleat pro te mater Ecclesia, quæ pro singulis tanquam pro vnicis filiis vidua mater interuenit. Compatitur enim quodam spiritali dolore naturæ, cum suos liberos lethalibus vitiis ad mortem cernit vrgeri. Viscera sumus de visceribus eius. Sunt enim & spiritalia viscera, quæ habet Paulus, dicens, *Ita frater ego te fruar in Domino, refice viscera mea in Christo.* Nos ergo viscera sumus Ecclesiæ, quoniam membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Doleat igitur pia mater, assistat & turba, nec solum turba, sed etiam multa, compatiatur bonæ parenti: iam resurges à funere, iam liberaberis à sepulchro. Stabunt illi ministri tui funeris, incipies vitalia loqui, timebunt omnes. Vnius enim exemplo plurimi corriguntur. Laudabūt etiam Deum, qui tanta nobis remedia vitandæ mortis indulserit.

Psalm. 5.
Ioan. 5.

F

Philem.
Ephes. 5.

Et nunciauerunt Ioanni discipuli eius de omnibus his. Et aduocauit duos ex discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum dicens, Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Cum autem venissent ad eum viri, dixerunt, Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens, Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curauit à languoribus suis & plagis, & spiritibus malis: & cæcis multis donauit visum.

G

Non simplex intellectus in simplicibus est verbis. Alioqum præsentibus superiora compugnant. Quomodo enim Ioannes, quem in superioribus Deo patre demonstrante cognouit, hic nescit? Quomodo & ibi quem ante nesciuit, agnouit: & hic quem ante iam sciebat, ignorat? *Nesciebam, inquit, eum: sed qui misit me baptizare, ipse mihi dixit, Super quem videris spiritum descendentem de cælo.* Et dicto credidit, & demonstratum agnouit, & baptizatum adorauit, & venientem prophetauit. Denique ego, inquit, *vidi, & testimonium perhibui quoniam hic est filius Dei*: vnde ergo fieri posset vt sic Propheta tantus erraret, vt de quo dixerat, *Ecce qui tollit peccatum mundi*, adhuc eum Dei filium esse non crederet? Aut enim insolentiæ est, diuina ci tribuere quem nescias; aut de Dei filio dubitasse, perfidiæ est. Non cadit igitur in talem Prophetam tanti erroris suspicio. Itaque si intellectus simplicis formæ compugnat, spiritalem quæramus figuram. Et quia supra iam diximus, in Ioanne typum esse legis, quæ prænuntia fuit Christi: rectè lex quæ pectoribus perfidorum, tanquam æterna carceribus luce vacuatis, corporaliter tenebatur inclusa, quam viscera fœcunda pœnarum, & fores amentiæ coercerent, plenum exitum testimonij dominicæ dispensationis sine Euangelij nequit adstipulatione proferre. Prophetauit quidem lex in Exodo baptismatis gratiam per nubem & mare, spiritalem in agno prænuntiauit escam, fontem perennem designauit in petra, remissionem peccatorum in Leuitico reuelauit, regnum cœlorum annuntiauit in Psalmis, terram repromissionis in Iesu Naue manifestissime declarauit. Hæc omnia cum Ioannis quoque congruunt testimonio, sed tamen tyrannicis mundi illius potestatibus quo minus lucem dominicæ

Luc. 3.

Ioan. 1.

Ibidem.
Ibidem.

In Luc. c. 3.
Galat. 3.
H

Exod. 14.
Exod. 12.
Exod. 17.

Leuit. 25.

A resurrectionis effunderet, inclusa cohibetur. Mittit ergo discipulos suos ad Christum Ioannes, vt supplementum scientiæ consequantur, quia plenitudo legis Christus est: vt quoniam nutant plerumque dicta sine factis, & fides plenior gestorum testificationibus quam verborum sponsionibus exhibetur, quæ tunc in pectoribus Iudæorum velut obserata lege nutabant, ipso spectaculo dominicæ crucis, & pleno resurrectionis testimonio panderetur. Et fortasse isti discipuli sunt duo populi, quorum vnus ex Iudæis credidit, alter ex gentibus; qui ideo credidit, quia audiuit. Voluerunt ergo isti videre propter illud, *Vestri autem beati oculi qui vident, & aures vestræ quæ audiunt.* Sed etiam nos vidimus in Ioanne, oculis nostris perspeximus in Apostolis, & manibus nostris perscrutati sumus in Thomæ digitis. *Quod enim erat ab initio, quod audiuimus, & quod vidimus, oculis nostris perspeximus; & manus nostræ scrutatæ sunt de verbo vitæ, & vita apparuit nobis.* Quando apparuit? Quando vidimus. Non sic apparebat antequam videretur. Gratias ergo Domino, qui crucifixus est pro fide nostra, crucifixus pro cupiditatibus nostris. *Mens mea in illo crucifixa est.* B Itaque & nunc qui vetus testamentum recensent antequam cognoscant Euangelium, & quasi quædam dominici corporis legunt vestigia, venturum putant, & requirunt vtrum ipse sit Christus Dei filius, qui venturus est. Et cum legunt quando cum Abraham locutus est, vel quando se ducem militiæ cœlestis ostendit, dicunt vtique, *Tu es qui venturus es, an alium expectemus?* Cum autem venerint ad Euangelium, & cognouerint illuminari cæcos, & ambulare claudos, audire surdos, mundatos esse leprosos, mortuos resurrexisse, tunc dicunt *Vidimus eum, & oculis nostris perspeximus,* & in vestigia clauorum eius digitos nostros inseruimus. Videmur enim nobis vidisse quem legimus, spectasse pendentem, & vulnera eius spiritu Ecclesiæ scrutante tractasse. Si enim digito Dei eiiciuntur dæmonia, fides quoque digito Ecclesiæ reperitur. Aut fortasse in parte quadam operatrice corporis nostri omnes videmur inuestigasse dominicæ seriem passionis. Fides enim per paucos ad plures peruenit. Lex ergo Christum venturum annuntiat. Euangelij scriptura C venisse confirmat. Nonnulli etiam de ipso Ioanne sic intelligunt, magnum quidem Prophetam, vt Christum agnosceret, annutiaret remissionem peccatorum futuram; sed tamen non tanquam dubium, sed tanquam pium vatem, quem venturum crediderat, non credidisse moriturum. Non igitur fide, sed pietate dubitauit. Dubitauit & Petrus, dicens, *Propitius tibi esto Domine, non fiat hoc.* Ille fidei princeps, cui se Christus nondum Dei filium dixerat, & tamen ille crediderat, de morte Christi nec Christo credidit. Pietatis affectus, non indeuotionis est lapsus. Denique alibi lauari sibi pedes recusat, vbi mysterium non agnoscit, dum dominico grauatur obsequio. Ergo moriturum Christum nec sancti crediderunt. *Quod enim oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, hæc præparauit Deus diligentibus eum.* Religiosus itaque lapsus amoris fidem non impedit. Denique Dominus sciens, neminem sine Euangelio plene credere posse; quia sicut fides à veteri incipit testamento ita impletur in nouo; interrogatus de se, non verbo aliquo, sed factis se esse signauit.

D *Et respondens, dixit illis, Ite, renuntiate Ioanni quæ audistis, & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, leprosi mundantur, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur.*

Plenum sane testimonium quod Dominum Propheta cognosceret. De ipso enim, non de alio fuerat prophetatum: quia *Dominus dat escam esurientibus, Dominus erigit elisos, Dominus soluit compeditos, Dominus illuminat cæcos, Dominus diligit iustos, Dominus custodit aduenas, orphanum & viduam suscipiet, & viam peccatorum exterminabit.* Quis ista, inquit, faciet? *Regnabit Dominus in æternum.* Ergo non humanæ ista, sed diuinæ virtutis insignia sunt, cæcis perpetuæ noctis tenebras aperire, defossorumque oculorum vulnera

Rom. 10. Luc. 10. Ioan. 19. Act. 4. Ioan. 20. 1. Ioan. 1. Rom. 4. Galat. 6. Gen. 18. & 21. Iosu. 5. 1 Ioan. 1. Ioan. 20. Luc. 11. Matth. 16. Ibidem. Ioan. 13. 1. Cor. 2. Psalm. 145. Ibidem. Esai. 35.

E infusa luce sanare, auditum auribus insinuare surdorum, laxatis soluta membra reformare compagibus, in lucem quoque refuso vigore viuendi reuocare defunctos. Hæc ante Euangelium vel rara, vel nulla. Receperit licet Tobias oculos, vnus est in exemplum; & tamen angeli fuit illa medicina, non hominis. Elias mortuum suscitauerit; ille tamen & fleuit, & hic iussit. Elisæus leprosum mundari fecerit; non tamen illic valuit præcepti auctoritas, sed figura mysterij. Non defecerit ad escam viduæ esurientis, propheticis se multiplicans farina præceptis; vnam tamé viduam farina illa, vel potius eadem quoque sacramenti species præfigurata seruauit. Sed tamen parua adhuc ista dominicæ testificationis exempla sunt plenitudo fidei, crux Domini, obitus, sepultura est. Et ideo cum illa superiora dixisset, addidit.

Et beatus qui in me non fuerit scandalizatus.

Crux etiam electis scandalum posset afferre. Sed nullú F hoc maius diuinæ personæ est testimonium, nihil est quod magis esse vltra humana videatur, quam toto vnum se obtulisse pro mūdo, hoc vel solo plene Dominus declaratur. Denique sic designatus est à Ioanne, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Verum hoc non duobus illis viris Ioannis discipulis, sed nobis omnibus respondetur, vt ita credamus in Christum, si facta conueniunt. Veniet enim qui hoc sibi nomen vsurpet, quem licet nominis nō queas appellatione secernere, factorum tamen consideratione discernas.

Et cum discessissent discipuli Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas, Quid existis in desertum videre? arundinem vento moueri?

Vbi præmonuit discipulos Ioannis, in crucem dominicam esse credendum, redeuntibus illis, conuersus ad G turbas cœpit ad virtutem pauperes prouocare; ne exaltari corde, mente instabiles, consilio infirmi, speciosa vtilibus, æternis caduca præferrent; sed humili spiritu crucé potius tollerent, quam phaleras mundi huius extollerēt; & quasi beati pauperes, qui nihil haberent sæculi quod amitterent, libenter corporis vitam cum immortali gloria commutarent. Non otiose igitur sancti Ioannis hic persona laudatur, qui vitæ amore posthabito, iustitiæ formam nec mortis terrore mutauit. *Quid* (inquit) *existis in desertum videre?* Deserto mundus hic comparari videtur, adhuc incultus, adhuc sterilis, adhuc infœcundus, in quem negat nobis ita Dominus prodeundum, vt mente carnis inflatos vacuosque virtutis internæ viros, & fragili se gloriæ sæcularis sublimitate iactantes, pro exemplari quodā & imagine nobis putemus imitandos, quos procellis mundi huius obnoxios vita mobilis inquietat, iure arundini comparados, in quibus solidæ iustitiæ nullus est fructus, qui forensibus criniti phaleris, nodis obsiti, vacuo oris strepitu sonori, nulla sui vtilitate, frequenti etiam offensione, intus inania, foris speciosa sectantur. Arundines sumus, nulla validioris naturæ radice fundati. Et si leuis aspirauerit prosperioris aura successus, vago motu proxi- H mos verberamus, inopes ad suffragandum, faciles ad nocendum. Arundines fluuios amant; & nos labentia mundi caducaque delectant. Tamen hanc arundinem si quis de terræ euellat plantariis, & superfluis exuat, expolians veterem hominem cum actibus eius, & scribæ velociter scribentis manu temperet, incipit non arundo esse, sed calamus, qui præcepta cœlestium scripturarū penetralibus imprimat mentis, tabulis cordis inscribat. De quo calamo habes dictum, *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis:* quod ad Christū alij referre volūt. Vno igitur loco & verbum & calamus legitur & scriba. Verbum, quia de genitali patri processit arcano: *Eructauit cor meum verbū bonum.* Calamus, quia caro Christi paternæ seriem volūtatis expressit, & linguę mādata diuinæ sacri effusione cruoris

Tob. 11. 3. Reg 17. 4. Reg 5. 3 Reg 17. Matth. 24. Ioan. 1. Matth. 24. 2. Thess. 2. Matth. 5 Marc. 6. Coloss. 3. 2. Cor 3. Psalm. 44. Ibidem.

A

Matth. 13.

ris impleuit. Scriba, quia calamo suo indiuidua quadam distinctione, noui & veteris testamenti, vel diuinitatis & carnis, paternæ nobis dispositionis mysteria reuelauit. Hunc calamum imitare tuæ carnis temperamento. Et calamum tuum, hoc est carnem tuam tinge, non atraméto, sed spiritu Dei viui, vt quod scribis, æternum sit. Tali calamo Paulus illam epistolam scripsit de qua dicit, *Epistola nostra vos estis, scripta non atramento, sed spiritu Dei viui.* Tinge carnem tuam in Christi sanguine, sicut scriptum est, *Vt tingatur pes tuus in sanguine.* Et tu ergo vestigium animi tui, & mentis incessum, indubitata confessione crucis dominicæ tinge. Tingis carnem tuam in Christi sanguine, si vitia diluas, peccata detergas, mortem Christi in tua carne circumferas, sicut Apostolus docuit, dicens, *Mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes.* Noli ad terrena inflecti, ne tuam arundinem frangas. Et ideo de Christo prophetatum est, *Arundinem quassatam non confringet:* quoniam carnem quam peccata quassauerant, resurrectionis virtute solidauit. Bona arundo caro Christi, quæ serpentis caput, & mundanæ cupiditatis illecebras patibulo crucis affixit.

2. Cor. 3. Psalm. 67. 2. Cor. 4. Esai. 42. Gen. 3. Coloss. 2.

B

Sed quid ex istis videre? hominem mollibus vestimentis indutum?

Non hic Domino de vestibus sermo; quamquam plerosque mollioris cura vestis effœminet, qui quasi lanæ onus ferre non possint, sericas vestes tectis per terram verrunt vestigiis, vsuque faciunt vt amictus oneri sit. Sed tamen alia videtur hic indumenta signare, & nisi fallor, humana corpora, quibus anima nostra vestitur. Denique & Ioseph tunica ad speciem dominici corporis cruentata est. Et apostolicum illud, *Exuens principatus, & potestates omnes traduxit:* quid aliud ostendit, nisi vice indumenti corpus fuisse, quo se ita expoliauit Dominus in passione, vt diuinitas libera immunisque maneret iniuriæ? Totus igitur hic locus exemplo nos prophetico ad virtutem subeundę passionis hortatur. Denique addidit,

Gen. 37. Coloss. 2.

C

Ecce qui in veste pretiosa sunt & deliciis, in domibus regum sunt.

Sunt etiam mollia indumenta deliciosi actus & mores, propter quod nos hortatur Apostolus, vt *expoliantes veterem hominem cum actibus eius, induamus nouum*, in quo non dulcis illecebra sit, ludusque lasciuiæ, sed vsus laboris & fructus: eo quod tenera corporis cura, luxuque, & lasciuiarum cupiditate mollitos, nequaquam cœlestis aula suscipiat, ad quam duris laboriosæ gradibus virtutis ascenditur. Hi vero quibus fluida deliciis membra soluuntur, regni cœlestis extorres, intra mundi huius habitacula consenescunt, quos rectores huius mundi atque tenebrarum vocat Apostolus. Hi reges quia sæculari quadam potestate dominantur, suorum æmulos operum receperunt.

Coloss. 3. Ephes. 6. Luc. 22.

Sed quid existis videre? Prophetam? Vtique dico vobis, & plus quam Prophetam. Hic est de quo scriptũ est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Dico enim vobis, maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptista nemo est.

Malach. 3.

D

Hunc nobis Dominus imitandum proponit, qui viam Domino non solum nascendi secundum carnem ordine, fideique nuntio, sed etiam præcursu quodam gloriosę parauerat passionis. Maior sane Propheta, in quo finis est Prophetarum, Maior propheta, quia multi cupierunt videre quem iste prophetauit, quem iste conspexit, quem iste baptizauit: Sed tamen nunquid & illo maior, de quo Moyses dixit, *Quia Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester?* De quo dixit, *Erit autem, omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe?* Si igitur Christus Propheta, quomodo maior hic omnibus? Nunquid Christum Prophetam negamus? Immo & Dominum Prophetarum confitemur: Ioannem autem Prophetam assero, & eum omnibus dico esse maiorem, sed inter mulieris, nõ virginis natos. Maior enim fuit iis quibus æqualis esse poterat sorte nascendi. Alia ista natura est, nec cum humanis generationibus comparanda. Non potest homini cum Deo esse vlla collatio: suis enim quisque præfertur. Denique eousque cum Dei filio non poterat Ioannis vlla esse collatio, vnde & infra angelos æstimatur, nam sequitur.

Luc. 16. Matth. 13. Matth. 3. Deut. 18. Ibidem. Act. 3.

E

Ioh. 22.

Tamen qui minor est in regno cœlorum, maior est eo.

Etenim quoniam angelum dixerat, hominibus iure prælatus est: & quia inter natos mulierum declarauerat potiorem, ideo addidit, *Tamen qui minor est in regno cælorum, maior est eo:* vt angelis scires esse cedendum. Merito autem Ioannes suis præfertur æqualibus, à cuius diebus regnum cœlorum cogitur. Quæ subobscura videtur esse locutio, & ideo eam de alio libro Euangelij putauimus deriuandã. Nam si litteram sequamur, vtique inferior à potiore cogitur: regnum autem cœli præstat humanis. Sed cum sint aliqua quæ cogendo densari feruntur, non est absurdum quia cogitur regnum, quando à pluribus frequentatur. Cogentesque diripiunt illud. Si repetamus dominicum illud quod scriptum est, dicente filio Dei, *Regnum Dei intra vos est*: aduertimus in nobis regnum cœleste solidari, cum Christus exploso mundani principis regno, fugatisque deliciis sæcularibus, intra nostrorum secreta regnat animorum. Vis igitur menti affertur humanæ, quæ diuersis illecebris delinita laborem fugit, voluptatem expetit, cum vel metu supplicij coercita, vel præmio prouocata vincere ipsa se nititur, & tanquam exantlatis laboribus palmam quæ sibi plurimis aduersantibus subtrahebatur, contendit eripere. Rapimus enim ex hoc mundo palmam salutis, & quasi excubantibus obsessos serpentibus fructus peruigili labore decerpimus, ita tamen, vt non furtiua sublatio, sed direptio sit triumphalis. Est & aliud direptionis genus, quando aliis oblata diripimus. Qui sunt igitur raptores isti non laboramus intelligere, cum & de Beniamin lupi rapacis genere nos manare nouerimus. Præcesserat Ioannes, vt iustificaret populum Iudæorum, ipse Dominus venerat *ad oues perditas domus Israel*, Apostolos destinauerat, vt fidem populi Iudæorum vel disputatione, vel signis miraculisque fundarent: sed cum illi munera sibi oblata defugerent, publicani & peccatores in Deum credere, in fidem coire cœperunt. In his igitur apostolica prædicatione regnorum cœlorum cogitur, & fidelis populi conspiratione solidatur. Diripuit regnum illa, quæ fluxu sanguinis laborabat. Nam cum Dominus ad filiam principis synagogæ tenderet, furtiuo quodam tactu sanitatis remedium prælibauit. Diripuit regnum illa Chananæa, quæ à suis finibus egressa clamabat, dicens, *Miserere mei Domine fili Dauid, filia mea male à dæmonio vexatur.* Vere hæc regnum coegit, pertinax in precibus, sapiens in responsis, fidelis in verbis. Prætereuntem reuocat, tacentem rogat, excusantem adorat, negantem inclinat. Nonne tibi videtur diripere, cum elicit quod negatur? præripere quod aliis reseruatur? Negauerat enim Dominus, panem filiorum dari canibus oportere: at illa consensit, & consentiendo diripuit, dicens, *Vtique Domine: nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.* Didicisti quemadmodum regnum cœleste rapiatur. Cogamus igitur & nos, diripiamus illud. Nemo enim nisi festinans pascha manducat. Sed quæ est ista quæ rapit regnum? Non improbitas, non lasciuia, non voluptas, sed illa de qua dicitur, *Magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.* Ecce rapuit, quæ quod voluit impetrauit; quod rogauit extorsit. Rapuit & illa vidua, quæ frequenter orando, si non propter innocentiam, saltem propter importunitatem vt exaudiretur extorsit. Rapuit igitur Ecclesia à synagoga regnum. Regnum meum Christus est, rapio illum Iudæis missum sub lege, natum sub lege, nutritum iuxta legem, vt me qui eram sine lege, saluaret. Rapitur Chri-

F Matth. 11. Ibidem. Luc. 17. Ioan. 14. Gen. 49. G Luc. 1. Matth. 15. Matth. 22. Act. 13. Luc. 8. Matth. 15. Ibidem. H Exod. 12. Matth. 15. Luc. 18. Galat. 4.

A stus mediator Dei & hominum nasceretur, sine fraude humanitatis, sine corruptione deitatis exoriens: obiturus mortem, quia creatus, superaturus autem mortis vincula, quia creator. Non ergo inter verbum & assumptum ab eo hominem aliquam personarum separationem ponimus: sed ex duabus naturis, id est: diuina & humana, mystica ratione vnitis, vnum Christum Deum & hominem Dei filium in vnitate personæ confitemur.

Cap. 13. Quare nobis hæc credere, non discutere licet, humiliter quærere, non superbe sapere. Verbum autem & substantia Dei, quæ per omnia incorporea est, corpori humano inseri non poterat, nisi aliqua spiritali natura mediante, id est anima. Anima ergo rationali mediante, verbum Dei opificio spiritus sancti carnem assumpsit: sicque absque vlla contagione viri Deus natus ex Virgine est. Mat. 26. Ioan. 12. Psal. 44. & Heb. 1. Colos. 3. Psal. 44. Denique sicut Deus præbens hominibus sui participationem, iuxta id quod Dei verbum est atque sapientia, nō minuitur communione participij: ita S. Iesu anima; quæ propter nostra peccata & tristis fuit, & turbata est, nihil inde amisit. Hæc est quam dilexit Deus præ participibus suis. Hæc est vita nostra, de qua Apostolus ait: *Et vita vestra* B *abscondita est cum Christo in Deo.* Mat. 26. Hæc est quæ dilexit iustitiam, & odiuit iniquitatem. Hæc tristis non pro morte, sed vsque ad mortem fuit. Hæc in cruce non pro se, sed pro nobis turbata est, non virtus, non sapientia, non verbum Dei. Hanc pro totius humani generis salute in vnitate suppositi assumpsit, & omnium virtutum ac sanctitatis decore illustrans, in consortium deitatis perduxit. Ioan. 10. Ibid. Mat. 27. Lib. 3. sen. dist. 21. §. post prædicta. De hac ergo quæ per omnia nostratum animarum similis est Saluator ait: *Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterū sumendi eam:* & *Nemo eam tollit à me,* sed ego pono à me ipso. Hæc beata anima, quæ in cruce ad diuinitatem clamauit, dicens: *Deus Deus meus, quare me dereliquisti?* clamauit homo diuinitatis separatione moriturus. Nam cum diuinitas mortis libera sit, vtique mors esse non poterat, nisi vita discederet: quia vita diuinitas est, quæ numquam patitur vel mortem vel corruptionem. Ioan. 3. Immortalis enim semper & incorruptibilis est. Deus autem qui verbum & spiritus est, qui vbi vult spirat, carnem humanam ani- C mamque susceptam non deseruit inuitus, sed quia voluit, vbi voluit, quomodo voluit, & quando voluit, relinquens Col. 2. posuit eam, & iterum assumpsit eam. Non ergo cuiuspiā iure ac potestate exutus est carnem, sed ipse se exuit. Nam qui potuit non mori si noluisset, proculdubio quia voluit, mortuus est. Quod ita esse comprobans Apostolus ait: Heb. 2. *Spolians se carne, principatus & potestates expoliauit, triumphans illos in semetipso, per mortem scilicet hominis suscepti:* vt, sicut idē Esa. 53. Ibid. B. Apostolus dicit, *per mortem nempe hominis suscepti destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, & liberaret eos qui per totam vitam obnoxij erant seruituti.* Quod ita futurum multo ante Esaias propheta prædixerat, dicens: *Sicut ouis ad occisionem ductus est, & quasi agnus coram tondente mutus, sic non aperuit os suum,* & iterum: Pro eo quod tradita est in mortem anima eius, & inter iniquos reputatus est: & ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus ipse Mat. 16. rogauit. Non ergo necessitate crucem Dominus Christus, sed voluntate sustinuit, dicens ad Petrum, qui carnis fragilitate ad crucis mysterium scandalizabatur, & humano pauore trepidabat: Ioā. 18. *Vade post me satana, scandalum es mihi,* D *quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.* Et alibi: *Ca-* Mat. 26. Ibid. *licem quem dedit mihi pater, non vis vt bibam illum?* Alioquin si non propria voluntate oblatus esset, quomodo indicare & prædicere poterat proditorem? quomodo Apostolis Ioan. 18. dicebat: *Omnes vos scandalum patiemini in me in hac nocte?* Nōne poterat eos qui ad eum comprehendendum missi erant, declinare, quibus intrepidus occurrit & dixit: *Quem quæritis? Qui statim abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram:* Psal. 39. Ioan. 6. *quia vocem præsentis Dei ferre non poterant.* Non ergo necessitatis fuit vt pateretur, sed voluntatis, non tam suæ, sed & patris, cui dicit: *Vt facerem voluntatem tuam Deus meus volui,* & alibi: *Descendi de cœlo non vt faciam voluntatem meam, sed eius qui misit me.* Per veram ergo carnem immortalis mediatoris Dei & hominum, nos mortales redempti, viuificati, saluati, atque soluti sumus à laqueis & captiuitate diaboli, Luc. 10. super quem nobis potestatem dedit, dicens: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici.* E Tantæ ergo humilitatis & ineffabilis huius mysterij incarnatio ob hoc facta est, vt nos potestatē super diabolum acciperemus, qui superbiæ typho se facturam non cognoscens, creatori æqualem se facere voluerit, dicens: *Ascendam super nubes, ero similis altissimo.* Esa. 14. Rom. 8. Quod ita esse comprobat Apostolus, dicens: *Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati,* de peccato damnauit peccatum in carne: hoc est, satanam in carne Saluatoris, sicut & in alia epistola ait: Detriumphans illos in seipso; vt sicut alibi dixit Apostolus: Col. 2. 1. Cor. 15. *Sicut Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.*

Cap. 14. Quamobrem conuenit nos diligentius intueri, quis offerat, cui offerat: quid offerat. Ioan. 14. Is qui offert, nobis via, veritas, & porta effectus est. Ioan. 10. De qua porta spiritus sanctus per Prophetam ait: Psal. 117. *Hæc porta Domini, iusti introibunt per eam;* & iterum: Psal. 126. *Non confundetur dum loquetur inimicis suis in porta.* Psal. 9. Sed ad istam portam non venient nisi ij qui meruerint per Dei gratiam & adiutorium de portis mortis exaltari, hoc est de peccatis. Eius ergo supplicia, cui credo constanti professione, commemoro; nec me eorum pudet quæ re- F demptor mundi & pro mea salute suscepit, & sua virtute superauit. Rideas licet Iudæe atque gentilis, quod in eo spem meam locem, quem crucifixum mortuumque profiteor. Ego tamen in iis vulneribus glorior, per quæ me placere redemptori meo, quem tu ignoras, intelligo. 1. Cor. 1. Act. 10. *Verbum enim crucis,* vt ait Apostolus, *pereuntibus quidem stultitia est, saluis autem factis virtus Dei & sapientia est.* Ecce Pilati iudicis facio mentionem, à quo iudicatus est qui est mundi iudex futurus. Nec est quod dignitatem fidei meæ minuant pœnæ illius beati corporis, quas celer resurrectio consecuta destruxit; neque enim hic fidei confessionisque meæ finis est: nam quid sequatur accipito. Tertia die resurrexit à mortuis: ascendit in cœlos, sedet ad dexteram patris: inde venturus est iudicare viuos & mortuos, id est, & iustos & peccatores, gentiles & Iudæos, seu animas & corpora. Videturne tibi iam stabilis esse atque firma nostra credulitas, quæ ei innititur, cui nec ipsa mors obuiare ac resistere poterit? Mat. 16. *Et portæ,* inquit, *inferi non præualebunt aduersus eam.*

G Cap. 15. Denique numquam magis, quanta clementia, quantaque potentia redemptor noster abundaret, apparuit, quā cum mysterij huius aggressus officium est, vt suscipiendo nostram scilicet substantiam, & patibulum, & tumuli iura susciperet. Nostris ergo prosperis aduersa ei impensa sunt; & diuina atque humana natura in redemptoris nostri persona quoddam inter se sacrum inire commercium; vt testimonium ab humanitate diuinitas, præmium à diuinitate ferret humanitas; hoc est, vt sui vulneribus corporis magnitudinem erga nos Deus amoris ostenderet, & consortio diuinitatis recompensari sibi obedientiæ gratiam, & animus noster & corpus agnosceret.

Qua igitur fide, quaue deuotione huic Domino tantorum in nos donorum munifico largitori adhærere ac seruire debeamus, intuendum est. Qui ne dum largiendi nullum modum habuit, sed omnem adeo mensuram excessit, vt tantum fidelibus donarit in præmio, quantum ipse possidebat in regno. Et vt crederemus, nos eius fieri posse coheredes, etiam nostræ consors naturæ H ipse esse delegit: non tamen vt substantiam à diuinitatis arce detruderet, sed vt nos infirmos, & in extrema mortis vilitate ac necessitate iacentes ad gloriam resurrectionis extolleret. Quare in se quidquid nobis pollicebatur ostendit, & non perire carnis istius substantiam resurgendo perdocuit, & vbi ei post resurrectionem futura esset habitatio sua ascensione monstrauit. 1. Tim. 3. Hoc est ergo magnum, & prorsus omnium confessione magnum, pietatis mysterij sacramentum. Nam declaratum est in carne vt rerum manifestauit euentus, quod in mysterio latebat Ita gentium doctor enuntiauit: Ibid. Iustificatum autem spiritu declaret: quoniam mediator Dei & hominum ho- 1. Tim. 2. mo CHRISTVS IESVS, non solum sperandæ, sed etiam capessendæ præbuit in se nobis felicitatis exemplum. Sicut enim operibus & virtute testimo-

A

Ergo nec Petrus ipse, quia Ecclesiam dilexit in Petro. Nec Paulus ipse, quia Paulus quoque eius est portio. Et tu plurimum dilige, vt & tibi plurimum remittatur. Multũ peccauit Paul⁹ q etiã psecutor fuit: sed multũ dilexit, qui vsq; ad martyrium perseuerauit. *Remissa sunt ei peccata multa, quia & ipse dilexit multum*. qui sanguini proprio pro Dei nomine non pepercit. Vide œconomiam: in domo Pharisæi peccatrix glorificatur, in domo legis & prophetæ non Pharisæus, sed Ecclesia iustificatur. Pharisæus enim non credidit, ista credebat. Denique ille dicebat, *Si esset hic propheta, sciret vtique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum.* Domus autem legis quæ non in lapidibus scribitur, sed in tabulis cordis. In hac iustificatur Ecclesia iam lege maior. Lex enim peccatorum nescit remissionem, lex mysterium non habet quo occultata mundantur: & ideo quod in lege minus est, consummatur in euangelio.

1 Cor. 15.

2. Cor. 3.

B

Et respondens Iesus, dixit ad illum: Simon, habeo aliquid tibi dicere. At ille ait, Magister, dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori: vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtrisque. Quis ergo eum plus diligit? Respondens Simon dixit, Aestimo quia is cui plus donauit. At ille dixit ei, Recte iudicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni. Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meum non vnxisti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos: Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Dixit autem ad illam, Remittuntur tibi peccata. Et cœperunt, qui simul accumbebant, dicere inter se, Quis est hic qui etiam peccata dimittit: Dixit autem ad mulierem, Fides tua te saluam fecit: vade in pace.

C

Duo debitores erant cuidam fœneratori, &c. Qui sunt isti debitores duo, nisi populi duo; vnus ex Iudæis, alter ex gentibus; fœneratori illi thesauri cœlestis obnoxij? *Vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta.* Non mediocris est iste denarius, in quo regis imago formatũ, qui trophæum habet imperatoris expressum. Non materialem fœneratori huic debemus pecuniam, sed meritorum examina, æra virtutum: quarum meritum grauitatis pondere, iustitiæ specie, sono confessionis expenditur. Væ mihi si non habuero quod accepi, quia difficile est quod fœneratori huic integrum debitum quisquam possit exoluere. Væ mihi si non petiero concede mihi debitum. Non enim nos ita Dominus orare docuisset vt peteremus dimitte nobis nostra debita, nisi sciret difficile aliquos fore idoneos debitores. Sed quis est populus iste qui amplius debet, nisi nos, quibus amplius creditum est? Illis credita sunt eloquia Dei, nobis creditur partus virginis. Habes talentum virginis partum, habes fidei centesimum fructum. Creditus est Emanuel nobiscum Deus, credita Domini crux, mors, resurrectio. Etsi Christus pro omnibus mortuus est; pro nobis tamen specialiter passus est, quia pro Ecclesia passus est. Itaque non est dubium quod plus debeat qui plus incipit. Et secundum hominem plus fortasse offendit, qui plus debuerit: sed per misericordiam Domini causa mutatur, vt amplius diligat qui amplius debuit, si tamen gratiam consequatur. Gratiam enim & qui reddit, habet; & qui habet in eo ipso quod habet, soluit. Nam & reddendo habetur, & habendo redditur. Et ideo quoniam nihil est quod digne Deo referre possumus (quid enim referamus pro susceptę carnis iniuria? quid pro verberibus? quid pro cruce obitu, sepultura?) væ mihi si non dilexero! Audeo dicere; Non reddidit Petrus, & ideo plus dilexit. Non reddidit Paulus: reddidit quidem mortem pro morte, sed alia non reddidit, quia multa debebat. Audi ipsum dicentem quia non reddidit: *Quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Reddamus licet crucem pro cruce, funus pro funere, nunquid reddimus *quod ex ipso, & per ipsum, & in ipso* habemus omnia? Reddamus ergo amorem pro debito, charitatem pro munere, gratiam pro sanguinis pretio. Plus enim diligit cui donatur amplius. Sed reuertamus ad illã cuius consilium adhuc nec Apostoli intelligunt, quod erat absconditum à sæculis in Deo. *Quis enim cognouit sensum Domini?* Conquerebantur ergo discipuli quia mulier super caput effudit vnguentum, dicentes, *Quare hoc sic perit? Potuit enim venundari pretio, & dari pauperibus.* Quid vtique displicuerit Christo in eorum sermonibus non potest deprehendi, nisi mysterium intelligas. Luxuriosi enim hominis, vel potius non hominis est olere vnguentum. Certe & ipsi q olent, vngere se, non perfundere solent. Quid ergo displicuit quia dictum est, *potuit hoc venundari pretio, & dari pauperibus.* Certe & ipse supra dixerat, *Quidquid vni minimorum horum fecistis, mihi fecistis.* Sed ipse mortem suam pro pauperibus offerebat. Non est igitur simplex figura, & ideo respondit illis Dei verbum. *Quid molesti estis huic mulieri: Semper pauperes habetis vobiscum, me autem non semper habetis:* Semper ergo tecum pauperem habes, & ideo benefac. Num igitur differre pauperem debes, quia semper tecum est, cum tibi propheta dicat, *Ne dixeritis pauperi, cras dabo?* Sed ille de sola misericordia locutus est, hic autem misericordiæ fidem prætulit, quæ tunc habet meritum si fide præcedente conferatur. *Mittens enim vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.* Non ergo vnguentum Dominus, sed charitatem dilexit, fidem suscepit, humilitatem probauit. Et tu si desideras gratiam, charitatem auge; mitte in corpus Iesu fidem resurrectionis, odorem Ecclesiæ. communis charitatis vnguentum, & ita progrediens pauperibus dabis. Plus tibi pecunia illa proderit, si non tanquam affluentem tribuas, sed tanquam profuturam Christi nomine largiaris; si ita eam conferas pauperi, vt deferas Christo. Non ergo iuxta literam tantummodo accipias superfusum capiti vnguentum: *littera* enim *occidit*: sed secundum spiritum, quia *spiritus vita est*. Quod ergo istius mulieris vnguentum est? Quis audire potest? Quis tales aures habet, vt dicente Iesu verbum quod accepit à patre, immo quia ipse verbum est, possit tantam mysterij altitudinem capere? Et discipuli ex parte intelligunt etsi non totum intelligunt. Vnde & quidam putant dixisse discipulos, vnguenti pretio emi fidem gentium debuisse, quæ sanguinis Dominici tantum pretio debebatur, quod videtur verisimile. Denique Ioannes Euangelista inducit sermone Iudæ Iscariotis æstimatum trecentis denariis illud vnguentum, sicut habes, *Potuit enim venundari trecentis denariis, & dari pauperibus.* Trecenta autem æra, crucis insigne declarant: sed Dominus non perfunctoriam mysterij præscientiam quærit, sed consepeliri in se fidem credentium mauult. Id tamen de cæterorum Apostolorum vocibus intelligimus. Iudas autem condemnantur auaritiæ, qui pecuniam dominicæ prætulit sepulturæ; qui etiam si de passione sensit, errauit. Tam vili auctione vult æstimari se Christus, vt ab omnibus ematur, ne quis pauper deterreatur. *Gratis* (inquit) *accepistis, gratis date.* Pecuniam non quærit diuitiarum altitudo, sed gratiam. Ipse nos pretioso sanguine emit, non vendidit. De quo plenius diceremus, nisi à nobis ipsis tractatum alibi recordaremur. Ergo secundum dicta Domini, *in quo sunt thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi*, quos nemo potuit præuidere, operari me oportet in sepulturam eius: vt caro eius requieuisse, non corruptionem vidisse credatur; & mors corporis eius ita domum nostram odore sui compleat, vt credamus quia in manus patris commẽdauit spiritum suum, & à morte sequestrata diuinitas, corporaliũ non subiit consortiũ passionum. Intellige quemadmodum corpus filij vnguentum oleat. Corpus istud est quod exutum est, non quod amissũ est. Corp⁹ eius traditio

Luc. 19. — Matth. 6. — D — Rom. 15. — Matt 1. 3. — Matth 3. — Hebr. 2. — S. Aug. to 7. lib. 1. de gratia Christi. cap. 44.

E — Rom. 11. — Ibid. — Coloss. 2. — Rom. 11. — Matth. 25. — F — Matt. 26. — Prou. 3. — Matth. 26. — G — 2. Cor. 3. — Ioan. 15. — Io n. 12. — H — Matt. 10. — 1. Pet 1. — Lib 3 de Spiri n S c. 18 — Coloss. 2. — Psal 15. — Luca 23.

A nes sunt scripturarum. Corpus eius Ecclesia est. Corporis
E. Ephes.1. eius odor sumus; & ideo decet vt mortem corporis eius
ornemus. Etsi nostros illa non requirat ornatus, sed requi-
runt pauperes. Ornabo corpus eius, si fiam sermonum
eius prædicator, & possim gentibus crucis aperire myste-
1. Cor. 1. rium. Ornauit ille qui dixit, *Quia prædicamus Christum cruci-
fixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam:
ipsis vero vocatis Iudæis atque Græcis, Christum Dei virtutem &
Dei sapientiam. Ornatur crux, cum id quod per imperiti-
am stultum putatur, per Euangelium sapientius æstima-
tur: vt possimus docere quemadmodum virtus aduersa-
ria per crucem Domini destruatur. Misi in Domini cor-
pus vnguentum, spirare incipit quod mortuum putaba-
tur. Ideo vnusquisque adoriatur emere labore suo nisu-
que virtutum alabastrum vnguenti: non vile aliquod at-
que commune, sed pretiosum vnguentum alabastri, &
vnguentum pisticum. Si enim quis fidei congreget flores,
1. Cor. 1. & prædicet Iesum Christum crucifixum: in omnem Ec-
Coloss. 1. clesiam, quæ Christi corpus est, mundo mortua, requi-
B escens Deo, fidei suæ transfundit vnguentum: Olere in-
cipit tota domus Domini passionem, olere incipit mor-
tem, olere incipit resurrectionem, vt possit vnusquisque
Galat. 6. ex hoc sacræ plebis numero dicere, *Mihi autem absit glori-
ari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Spirat odor re-
dolet vnguentum in corpore, si quis possit (atque vti-
nam ego possim) confidenter loqui, *Mihi autem mundus*
Ibidem. *crucifixus est.* Non amanti diuitias, non amanti honores
2. Cor. 4. sæculi, non amanti quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi; nō
Philip. 4. amanti quæ videntur, sed quæ non videntur; non cupido
Luc. 9. vitæ, sed ei qui festinat dissolui, & cum Christo esse cru-
cifixus mundus. Hoc est enim crucē tollere, & sequi Chri-
stum, vt & nos commoriamur & sepeliamur cum eo, vt
vnguentum, quod ista mulier in sepulturam ei⁹ misit, ole-
Cant. 1. re possimus. Non mediocre istud vnguentum est, quo
Christi longe lateque diffunditur nomen. Vnde etiā pro-
phetice dictum est, *Vnguentum exinanitum est nomen tuum.*
Ideo exinanitum, vt maiore fides odore fragraret. Ex hac
Rom. 5. ergo muliere intelligimus illud apostolicum quid sit, *Su-*
C *perabundauit peccatum, vt superabundaret gratia.* Nam si in i-
sta muliere non superabundasset peccatum, non super-
abundasset gratia. Agnouit enim peccatum, & detulit gra-
Rom. 7. tiam. Et ideo lex necessaria. Per legem enim peccatū ag-
noui. *Si lex non fuisset, peccatum lateret.* Agnoscendo peccatū
veniam peto. Per legem enim genera peccatorum, præ-
uaricationis quoque crimen agnosco. Curro ad pœniten-
tiam, gratiam consequor. Lex ergo auctor est boni, quæ
mittit ad gratiam.

Cap. VIII. *ET factum est deinceps, & ipse iter faciebat per
ciuitates & castella prædicans & euangelizans
regnum Dei: & duodecim cum illo, & mulieres ali-
quæ quæ erant curatæ à spiritibus malignis & infir-
mitatibus, Maria quæ vocatur Magdalene, de qua
septem dæmonia exierant, & Ioanna vxor Chuzæ
procuratoris Herodis, & Suzanna, & aliæ multæ quæ
ministrabant ei de facultatibus suis. Cum autem
C turba plurima conueniret, & de ciuitatibus propera-
rent ad eum, dixit per similitudinem: Exiit qui semi-
nat, seminare semen suum: & dum seminat, aliud
cecidit secus viam, & conculcatum est, & volu-
cres cæli comederunt illud. Et aliud cecidit supra pe-
tram, & natum aruit, quia non habebat humorem.
Et aliud cecidit inter spinas, & simul exortæ spinæ
suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bo-
nam, & ortum fecit fructum centuplum. Hæc di-
cens, clamabat, Qui habet aures audiendi,
audiat. Interrogabant autem eum discipuli eius,
quæ esset hæc parabola. Quibus ipse dixit, Vobis
datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris au-
tem in parabolis, vt videntes non videant, &
audientes non intelligant. Est autem hæc parabola.
Semen est verbum Dei. Quod autem secus viam, hi
sunt qui audiunt, deinde venit diabolus, & tollit* E
*verbum de corde eorum ne credentes salui fiant. Nā
quod supra petram, hi sunt qui cum audierint, cum
gaudio suscipiunt verbum, & hi radices non habent,
quia ad tempus credunt, in tempore tentationis re-
cedunt. Quod autem in spinas cecidit: hi sunt qui au-
dierunt, & à solicitudinibus, & diuitiis, & volup-
tatibus vitæ euntes, suffocantur, & non referunt fru-
ctum. Quod autem in bonam terram: hi sunt qui in
corde bono & optimo audientes verbum retinent &
fructum afferunt in patientia. Nemo autem lucernā
accendens, operit eam vase, aut subtus lectum ponit:
sed supra candelabrum ponit, vt intrantes videant
lumen. Non est enim occultum quod non manifeste-
tur: nec absconditum quod non cognoscatur, & in pa-
lam veniat. Videte ergo quomodo auditis. Qui e-
nim habet, dabitur illi: & qui non habet, etiam
quod putat se habere, auferetur ab illo. Venerunt au-* F
*tem ad illum mater & fratres eius, & non poterant
adire eum præ turba. Et nuntiatum est illi, Mater
tua & fratres tui stant foris volentes te videre. Qui
respondens dixit ad eos, Mater mea & fratres
mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt & faci-
unt.*

Mater mea & fratres mei hi sunt, &c. Moralis magister qui
de se cæteris præbet exemplum, atque ipse præceptor, i-
pse etiam suorum executor est præceptorum. Præscriptu-
rus enim cæteris, quod qui non reliquerit patrem aut ma-
trem suam, non est filio Dei dignus, sententię huic prim⁹ Mat. 10.
ipse se subiecit: non quo maternæ refutet pietatis obse-
quia; (ipsius enim præceptum est, *Qui non honorauerit pa-
trem aut matrem, morte moriatur*) sed quo paternis se mini-
steriis amplius quam maternis affectibus debere cognos- Exod. 20.
cat. Neque tamen iniuriose refutantur parentes, sed reli-
giosiores copulæ mentium docentur esse quam corporū. G
Ergo non debuerunt foris stare, qui Christum videre quę
rebant. Prope est enim verbum in ore tuo, & in corde
tuo. Intus igitur verbum, intus & lumen. Vnde & ille ait,
Accedite ad eum & illuminamini. Si enim foris stantes nec i-
psi agnoscuntur parentes, & propter nostrum fortasse nō
agnoscuntur exemplum: quemadmodum nos agnosce- Rom. 10.
mur, si foris stemus? Nec putet aliquis offendiculum esse Psal. 33.
pietatis, vbi mandatum legis impletur. Si enim relinquet
homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt
duo in carne vna, sacramentum hoc in Christo seruatur & Gen. 2.
Ecclesia. Et ideo parentes corpori proprio non oportuit
anteferri. Ergo hic non (vt quidam hæretici tendiculas
aucupantur) mater negatur, quæ de cruce etiam agnosci- Ephes. 5.
tur, sed necessitudini corporali præscriptorum cælestium
forma præfertur. Illud quoque intelligere non abhorret, Ioan. 19.
quia per figuram parentum demonstrat Iudæis, ex quib⁹
est Christus secundum carnem, Ecclesiam quæ credidit,
præferendam. Rom. 9.
H
*Factum est autem in vna dierum, & ipse ascendit
in nauiculam, & discipuli eius, & ait ad illos, Trans-
fretemus trans stagnum. Et ascenderunt. Nauiganti-
bus autem illis, obdormiuit: & descendit procella vē-
ti in stagnum, & compellebantur, & periclitabantur.
Accedentes autem suscitauerunt eum dicentes, Præ-
ceptor, perimus. At ille surgens increpauit ventum &
tempestatem aquæ: & cessauit, & facta est tranquil-
litas. Dixit autem illis, Vbi est fides vestra? Qui timē-
tes mirati sunt adinuicem dicentes, Quis putas hic
est, quia & ventis & mari imperat, & obediunt ei?*

Et ipse ascendit in nauiculam, &c. Qui se intelligeret prop-
ter diuinū in terras venisse mysterium, Ecclesięque cōuen
tum, relictis nauem ascendit parētib⁹. Neque enim quis-
quam

A quã poterat hunc mundum enauigare sine Christo, quan-
do eos quoque quibus Dominus adest tentationum sæ-
cularium sæpe procella perturbat. Et œconomia seruatur
in Apostolis; vt aduertas sine tentatione neminem posse
ex hoc vitæ curriculo demigrare, quia exercitium fidei tẽ-
tatio est. Subiecti igitur sumus nequitiæ spiritualis procel
Iob.5. lis, sed quasi peruigiles naturæ gubernatorẽ excitemus. Ve-
rum & ipsi periclitari solent. Quẽ igitur gubernatorem re-
quiramus? Illum vtiq; qui non seruiat, sed imperet ventis
de quo scriptum est. *At ille surgens, increpauit ventum & tempe-
statem aquæ. & facta tranquillitas.* Quid est *surgens*? Quiesce-
bat enim. Sed quiescebat corporis somno, cum intẽderet
diuinitatis mysterio. Vbi enim sapientia, vbi verbum, nihil
sine verbo fit, nihil sine prudentia. Supra habes, Quia *per-*
Luc.6. *noctabat in oratione*: quomodo hic in tẽpestatę dormit, Sed
exprimitur securitas potestatis, quod omnibus timentib.
solus intrepidus quiescebat. Non est ergo consors naturæ
qui non est consors periculi, Etsi corpus dormit operatur
diuinitas, operatur fides. Denique dicit, *Modicæ fidei, quare*
B *dubitastis*? Et bene arguũtur qui præsente Christo timebat,
Matt.14. cum vtique qui ei adhæret, perire non possit. Ergo confir-
mauit fidem, refudit tranquillitatem. Ventum cessare prę-
cepit, non Aquilonem, non Africum, sed illum vtiq; ven-
tum cui dictum est ab angelo Michael in epistola Iudæ:
Matt.8. *Imperet tibi Dominus.* Vnde etiam sanctus Matthæus, *Impe-
rauit* (inquit) *& vento & mari.* Atque vtinam in nobis flatus
eius asperos cohibere dignetur, vt fluctuanti vitæ refusa
tranquillitas naufragii metum demat. Et si iam non dor-
miat sui corporis somno, caueamus tamen ne nostri cor-
poris somno nobis dormiat & quiescat.

*Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum, quæ
est contra Galilæam. Et cum de naui egressus esset ad
terram, occurrit illi vir quidam è ciuitate, qui ha-
bebat dæmonium iam multis temporibus, & ve-
stimento non induebatur, neque in domo manebat,
sed in monumentis. Is vt vidit Iesum, procidit ante il-*
C *lum: & exclamans voce magna, dixit. Quid mihi &
tibi est Iesu fili Dei Altissimi? Obsecro te ne me torque-
as. Præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab
homine.*

Et quoniam hæc loco superiori perstrinximus, nunc de-
Matt.8. libasse sat est. Verum quia in libro secundum Matthæum
duos homines in regione Gerasenorum dæmoniis afla-
tos Christo occurrisse cognouimus; hic autem sanctus Lu-
cas vnum inducit, eundemq; nudum: (nudus enim est qui
cumq; tegumentum naturæ suæ & virtutis amisit:) qua ra-
tione Euangelistæ de numero dissonare videantur, non o-
tiose prætereundum, sed modo requirendum arbitror. Et
quidẽ licet discordet numerus, tamen concordat mysteri-
um. Vir enim iste qui habebat dæmonium, populi figura
gentilis est, apertus vitiis, nudus errori, patens crimini.
Duo illi quoq; similiter figuram populi gentilis accipiunt,
Gen.9. quoniam cum tres filios Noe generauit, Sem, Cham, &
Iaphet; Sem tãtum familia in possessionem adscita est Dei.
D Ex duobus aliis diuersarum nationum populi pullularũt,
quorum alter maledictus, quod nudatum patrem non te-
xerat: benedictus alter, quod auersus licet, ne confusio-
nem nudati parentis hauriret, duce tamen patrem pietate
texit & fraterni maledictum seminis vitauit.

*Multis enim temporibus arripiebat illum, &
vinciebatur catenis, & compedibus custodiebatur:
& ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deserta.
Interrogauit autem illum Iesus dicens. Quod tibi
nomen est? At ille dixit, Legio: quia intraue-
rant dæmonia multa in eum. Et rogabant illum, ne
iuberet illos vt in abyssum irent. Erat autem ibi
grex porcorum multorum pascentium in monte: &
rogabant eum vt permitteret eis in illos ingre-
di. Et permisit illis. Exierunt ergo dæmonia
ab homine, & intrauerunt in porcos: & im-
petu abijt grex per præceps in stagnum, & suffocatus
est.* E

Multis enim temporibus, &c. Vtpote qui à diluuio vsque ad
aduentum Domini vexabatur furore dementi rumpens
vincula naturæ. Nec immerito etiam sanctus Matthæus
in monumentis illos habitasse signauit. Siquidem talium
animæ in quibusdam habitare videntur tumulis peccato-
rum. Quid enim aliud sunt corpora perfidorum, nisi quæ-
dam defunctorum sepulchra, in quibus Dei verba non ha-
bitent? Agebatur ergo in loca deserta, spiritualium scili-
cet infœcunda virtutum; profugus à lege, discretus à pro-
phetis, remotus à gratia. *Legio.* Non enim vno dæmonio,
sed totius legionis laborabat incursu: quæ cum Dominũ
vidisset, cognouissetque, præscia dominici aduentus tem-
pore in abyssos se esse trudendam, cœpit orare vt introeũ-
di in porcos acciperet facultatem. Et primum clementiã
Domini debemus aduertere, quod nullum prius ipse cõ-
demnat, sed vnusquisque sibi auctor est pœnæ. Non mit-
tuntur in porcos dæmones, sed ipsi petunt, quia cælestis F
luminis claritatem sustinere non poterant; vt qui oculos
dolent radium solis ferre non possunt, sed tenebrosa eli-
gunt, & splendentia derelinquunt. Fugiunt ergo dæmo-
nes splendorem lucis æternæ, & ante tempus debita sibi
tormenta formidant, non prædiuinantes quæ futura
sunt, sed quę prophetata sunt recordantes. Dixit enim Za- Zach.13.
charias, *Et erit in illa die, disperdam, dicit Dominus, nomina idolo-
rum de terra, & non erit vlterius memoria eorum, & spiritum im-
mundum auferam de terra.* Docemur ergo quod non sem-
per manebunt, nec malitia eorum in hominibus possit
esse perpetua. Nunc igitur illam metuentes pœnam, aiunt
Venisti perdere nos. Sed quia adhuc esse desiderant, iam ab ho Matt.8.
minibus recedentes, propter quos pœnam sciunt sibi es-
se subeundam, petunt in porcos mitti. Qui sunt isti porci,
nisi forte illi de quibus dictum est, *Nolite dare sanctum cani-* Matth.7.
*bus, nec miseritis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent
eas pedibus suis?* Illi scilicet, qui immundorum vsu animali-
um vocis & rationis expertes, lutulentis vitæ suæ actibus
naturalium coinquinauerint ornamenta virtutum. Qui
impetu feruntur in præceps, quoniam nullius meriti con- G
templatione reuocantur: sed tanquam de superioribus ad
inferiora per improbitatis procliue detrusi, suffocantur
in aquis, inter fluctuantia mundi istius strangulatorum in
modum, intercluso prætereuntis spiritus commeatu. Ne-
que enim in iis qui fluido æstu voluptatũm huc atque illuc
feruntur incerti, vllius spiritus potest esse vitale commer-
cium. Videmus igitur quia homo ipse sibi est auctor æru-
mnæ. Nam nisi quis porci more vixisset, numquam acce-
pisset in eum diabolus potestatem: aut si accepisset, non
vt perderet, sed vt probaret. Aut fortasse quia post Domi-
ni aduentum bonos iam deprauare non poterat, non o-
mnium hominum, sed leuium iam quærit interitum: vt
latro non armatis insidiatur, sed inermibus; & iniuriis la-
cessit infirmum, qui se intelligit vel à forti contemni, vel à
potenti damnari. Sed dicit aliquis, Cur hoc à Deo permit-
titur diabolo? At ego dico, vt boni probentur, improbi Deut.28.
puniãtur. Hæc enim pœna peccati est. Denique lege, quia
immittit dominus febrem, & tremorem, & malos spiri- H
tus, & cæcitatem, & omnia flagella iuxta merita peccato-
rum. Sed redeamus ad lectionem.

*Quod vt viderunt factum qui pascebant, fu-
gerunt: & nuntiauerunt in ciuitatem, & in vil-
las. Exierunt autem videre quod factum est: & ve-
nerunt ad Iesum, & inuenerunt hominem seden-
tem à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sana men-
te ad pedes eius, & timuerunt. Nuntiarunt autem
illis & qui viderant, quomodo sanus factus esset à le-
gione.*

Quod vt viderunt factum qui pascebant fugerũt. Neque enim
aliquam philosophiæ professores, vel principes synagogæ Sap.16.
pereuntibus populis possunt ferre medicinam. Solus est Ioann.1.
Christus qui aufert peccata populorum, si tamẽ medendi
patientiam non recusent. Cæterum curare non dignatur

A inuitos, & cito infirmos deserit, quibus oneri videt esse præsentiam suam, sicut Gerasenorum populus: qui exeuntes de ciuitate in qua species synagogæ videtur existere, rogabant vt discederet.

Et rogauerunt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum vt discederet ab ipsis: quia magno timore tenebantur. Ipse autem ascendens nauim, reuersus per stagnum est. Et rogauit illum vir à quo dæmonia exierant, vt cum eo esset. Dimisit autem eum Iesus dicens, Redi in domum tuam: & narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per vniuersam ciuitatem, prædicans quanta illi fecisset Iesus.

Rogauerunt illum vt discederet, quia magno timore tenebantur. Infirma enim mens non capit Dei verbum, nec potest pondus sustinere sapientiæ, fatiscit & soluitur. Et ideo diutius molestus non fuit, sed *ascendens nauim.* (Ascendit vtique ab inferioribus ad superiora, à synagoga scilicet ad Ecclesiam) *reuersus per stagnum est*: vt hic ait: aut sicut Matthæus *per fretum.* Inter nos enim & illos fretum magnum est. Itaque nemo de Ecclesia ad synagogam sine periculo transit salutis: sed & ille qui de synagoga ad Ecclesiam transire desiderat, crucem suam tollat, vt discrimen euadat. *Redi in domum tuam.* Cur autem non recipitur liberatus, sed domum redire censetur, nisi vt & iactantiæ causa vitetur, & infidelibus sit exemplo, quoniam domus illa naturale sit diuersorium? Et ideo qui remedium sanitatis fuerat consecutus, à tumulis & sepulcris in illam spiritalem domum redire præcipitur, vt fiat Dei templum, in quo erat mentis sepulchrum.

B 1. Cor. 2.

Matt. 9.

Luc. 9.

Et factum est autem, cum rediisset Iesus, excepit illum turba. Erant autem omnes expectantes eum. Et ecce vir cui nomen Iairus, & ipse princeps synagogæ erat: & cecidit ante pedes Iesu, rogans eum vt intraret in domum suam, quia filia vnica erat illi fere annorum duodecim; & hæc moriebatur.

C

Et ecce vir, cui nomen Iairus. &c. Reliquerat in Gerasenis synagogam Christus, vt diximus: & quem sui non receperant, excepimus quem expectabamus. Nec nobis igitur à quibus expectabatur, defuit, nec ad illos, si rogetur, redire fastidit. Vir enim iste princeps synagogæ, cui filia erat vnica, pro synagogæ pereuntis remedio precabatur, quæ vrgebatur in mortem, quia deserebatur à Christo. Quem putamus synagogæ principem esse nisi legem? Cuius contemplatione Dominus synagogam non penitus dereliquit, sed medicinam salutis credentibus reseruauit. Ad hanc ergo principis filiam dum properat Dei verbum, vt saluos faceret filios Israel, sancta Ecclesia ex gentibus congregata, quæ inferiorum lapsu criminum deperibat, paratam aliis fide præripit sanitatem. Moraliter hunc locum satis putauimus exprimendũ: & ideo non illa quæ dicta sũt recensemus, sed mystica breui volumus sermone perstringere. An non ita factum est, vt Dei verbum cum venisset ad Iudæos, adscisceretur à gentibus, & prius ab illis qui in legem non crediderant, in gratiam crederetur.

Ioan. 1.

Psal. 21.

D

Act. 13. Ephes. 2.

Et contigit, dum iret, à turbis comprimebatur, & mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogauerat omnem substantiam suam, nec ab vllo potuit curari: accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius: & confestim stetit fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus.

Sicut illa quæ in medicos erogauerat omnem substantiam suam, ita etiam congregatio gentium quæ amiserat omnia dona naturæ, & patrimonium vitale prodegerat, facta est verecunda, religiosa, fide promptior, pudore cõstantior. Hoc est enim pudoris & fidei, agnoscere infirmitatem, non desperare veniam. Verecunda ergo fimbriam tetigit, fidelis accessit, religiosa credidit, sapiens sanatam se esse cognouit. Sic sancta plebs gentium quæ Deo credidit, peccatum erubuit vt desereret, fidem detulit vt crederet, deuotionem exhibuit vt rogaret, sapientiam induit vt sanitatem suam & ipsa sentiret, fiduciam sumpsit vt fateretur quod præripuisset alienum. *Accessit retro.* Cur autem retro tangitur Christus? An quia scriptum est, *Post Dominum Deum tuum ambulabis*? Quid etiam sibi vult quod & principis filia annorum duodecim moriebatur, & mulier ista fluxu sanguinis ab annis duodecim laborabat, nisi vt intelligatur quia quamdiu synagoga viguit, laborauit Ecclesia? Defectus illius, huius est virtus, quia ex illorum delicto salus gentibus: & consummatio illius, huius exordium est; non naturæ exordium, sed salutis; quia cæcitas ex parte Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret. Non igitur tempore, sed specie sanitatis antiquior synagoga quam Ecclesia, quia quamdiu illa credebat, ista non credidit, & per varias corporis atque animæ passiones immedicabilis remedio ægra languebat. Audiuit ægrotare populum Iudæorum, sperare cœpit salutis remedium; tẽpus venisse cognouit quo medicus abesset à cælo, surrexit vt occurreret verbo, vidit quia comprimebatur à turbis. Non enim credunt, qui comprimunt; credunt, qui tãgunt Fide tangitur Christus, fide Christus videtur: non corpore tangitur, non comprehenditur. Neque enim videt, qui videns non videt: neque audit, qui ea quæ audit non intelligit: neque intelligit, qui non fideliter tangit. Denique vt fidem tangentis exprimeret, ait,

E

Deut. 10. & 13.

Rom. 11.

Ibidem.

F

Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præceptor, turbæ te comprimunt & affligunt, & dicis, Quis me tetigit? Et dixit Iesus, Tetigit me aliquis: nam & ego cognoui virtutem de me exisse. Videns autem mulier quia non latuit, tremens venit & procidit ante pedes eius: & ob quam causam tetigerit eum, indicauit coram omni populo: & quemadmodum confestim sanata sit. At ipse dixit ei, Filia, fides tua saluam te fecit: vade in pace.

G

Tetigit me aliquis: nam & ego cognoui virtutẽ de me exisse, &c. Hoc est euidentis indicii, quia non intra possibilitatẽ conditionis humanæ, atque intra corporis claustrum inclusa sapientia diuinitatis arctata est, non capitur angustiis corporalibus, non tenetur, sed vltra fines nostræ mediocritatis virtus exundat æterna. Non enim humana ope plebs gentium liberatur, sed Dei munus est congregatio nationum, quæ etiam breui fide misericordiam inclinat æternã. Nam si consideremus quanta sit fides nostra, & intelligamus quantus sit filius Dei, videmus quia cõparatione eius fimbriam tantummodo tangimus, superiorem verò vestimenti eius partem nequimus attingere. Si igitur & nos curari volumus, fide tangamus fimbriam Christi. Nõ latet eum quicumque fimbriã tetigerit qui tetigerit auersum. Neque.n. Deus indiget oculis vt videat, neq; corporaliter sentit, sed in se habet cognitionẽ omnium. Beatus ergo qui vel extremam partem verbi contigerit: Nam totum quis potest comprehendere? Verum ad illam quæ adhuc ægra est, reuertamur, ne per nostram dum diu Christi moramur ingressum, mortua esse credatur.

H

Adhuc illo loquente, venerunt serui dicentes principi, Noli vexare illum, filia tua mortua est.

Et primum illud consideremus, quod suscitaturus mortuam, ad faciendam fidem hæmorrhousam ante curauit. Et vt scias exempli gratia stetisse sanguinis fluxum: dum ad illam petitur, ista curatur. Sic & resurrectio temporalis in Domini passione celebratur, vt perpetua illa credatur. Sic & paritura sterilis indicatur, vt conceptura virgo credatur. Denique audiuit parituram Elizabet Maria, nec de sua generatione dubitauit. *Venerunt* (inquiunt) *serui dicentes principi, Noli vexare illum.* Adhuc & hi increduli de resurrectione, quam Iesus in lege prædixit, in Euangelio compleuit. Itaque quum venisset in domũ,

Luc. 1.

Psal. 15.

A Act. 17. paucos futuræ arbitros resurrectionis adsciuit. Non enim à multis continuo est credita resurrectio.

Iesus autem audito hoc verbo, respondit patri puellæ, Noli timere: crede tantum, & salua erit. Et cum venisset domum, non permisit intrare secum quemquam, nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & patrem & matrem puellæ. Flebant autem omnes, & plãgebant illam. At ille dixit, Nolite flere, non est mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum, scientes quia mortua esset.

Denique dicente Domino, *Non est mortua puella, sed dormit: deridebant* (inquit) *eum*. Quicunque enim non credit, irridet. Fleant igitur mortuos suos qui putant mortuos: vbi resurrectionis fides est: non mors, sed species quietis Matth. 9. est. Nec abhorret illud Matthæi, quod ait *tibicinas* fuisse in domo principis, *& turbam tumultuantem*. Vel quia more B veteri tibicines ad incendendos excitandosque luctus ferebantur adhiberi, vel quia per legis & litteræ cantilenam, exultationem synagoga non poterat capere spiritalem.

Ipse autem tenens manum eius clamauit, dicens, Puella surge. Et reuersus est spiritus eius, & surrexit continuo. Et iussit illi dari manducare. Et stupuerunt parentes eius: quibus præcepit, ne alicui dicerent quod factum erat.

Luc. 24. Tenens ergo manum puellæ Iesus sanauit eam, & iussit dare ei manducare. Quod est testimonium vitæ, vt non Cant. 1. phantasma, sed veritas crederetur. Beatus ille cui manum sapientia tenet. Vtinam meos quoque teneat actus, teneat Ioan. 6. manum iustitia, teneat Dei verbum, inducat in penetralia sua, spiritum auertat erroris, conuertat salutis, dari mihi iubeat manducare. Panis enim cælestis Dei verbum est. Inde & illa sapientia quæ diuini corporis & sanguinis sacro-C sanctã altaria repleuit alimentis: *Venite*, inquit, *edite panes* Prou. 9. *meos, & bibite vinum quod misceui vobis*. Quæ tamen tantæ diuersitatis est? Supra publice viduæ filius suscitatur, hic re-Luc. 7. mouentur plures arbitri. Sed puto quod in eo quoque pietas Domini declaretur, quia vidua mater vnici non patiebatur moras, & ideo ne amplius afficeretur, maturitas additur. Est etiam forma sapientiæ, in viduæ filio cito Eccle-Rom. 11. siam credituram, in archisynagogi filia credituros quidem Iudæos, sed ex pluribus pauciores.

Cap. IX. *Conuocatis autem Iesus duodecim Apostolis dedit illis virtutem & potestatem super omnia dæmonia, & vt languores curarent. Et misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos. Et ait ad illos, Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis. Et in quamcunque domum intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis. Et quicumque non receperint vos,* D *exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem de pedib. vestris excutite in testimonium supra illos. Egressi autem circuibant per castella, euangelizantes & curantes vbique.*

Qualis debeat esse qui euangelizat regnum Dei præceptis euangelicis designatur, vt sine virga, sine pera, sine calceamento, sine pane, sine pecunia, hoc est, subsidii sæcularis adminicula non requirens, fideque tutus, putet sibi quo minus ea requirat, magis posse suppetere. Quæ possunt qui volunt ad eum deriuare tractatum, vt spiritalem tantum modo locus iste formare videatur affectum, qui velut indumentum quoddam videatur corporis exuisse, non solum potestate reiecta: contemptisque diuitiis sed etiam carnis ipsius illecebris abdicatis. Quibus primo omnium datur pacis atque constantiæ generale mandatum, vt pacem ferant, constantiam seruent, hospitalis necessitudinis iura custodiant, alienum à prædicatore regni E cælestis adstruens, cursitare per domos, & inuiolabilis hospitii iura mutare. Sed vt hospitii gratia deferenda censetur, ita etiamsi non recipiantur, excutiendum puluerem, & egrediendum de ciuitate mãdatur. Quo non mediocris boni remuneratio docetur hospitii, vt non solum pacem tribuamus hospitibus, verumetiam si qua eos terrenæ ob umbrant delicta leuitatis, receptis apostolicæ prædicationis vestigiis, auferantur. Nec otiose secundum Matthæũ Matt. 10. domus quam ingrediantur Apostoli, eligenda decernitur vt mutandi hospitii necessitudinisque violandæ causa non suppetat. Non tamen eadem cautio receptori mandatur hospitii; ne dum hospes eligitur, hospitalitas ipsa minuatur. Sed hæc vt secundum litteram de hospitii religione venerabilis est forma præcepti, ita etiam de mysterio sentẽtia cælestis arridet. Etenim quum domus eligitur, dignus hospes inquiritur. Videamus igitur ne forte Ecclesia præferenda designetur, & Christus. Quæ enim dignior dom⁹ 24 q. 1. c. quid digni. apostolicæ prædicationis ingressu, quam sancta Ecclesia? Aut quis præferendus magis omnibus videtur esse quam Ioan. 13. Christus, qui pedes suis lauare consueuit hospitibus, & F quoscumque sua receperit domo, pollutis non patiatur habitare vestigiis, sed maculosos licet vitæ prioris, in reliquum tamen dignetur mundare processus? Hic est igitur solus quem nemo debet deserere, nemo mutare. Cui bene dicitur, *Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes, &* Ioan. 6. *nos credimus*. Vides executorem cælestium præceptorũ: qui quoniam non mutauit hospitium, cælestis consortium consecrationis emeruit. Fides igitur in primis Ecclesiæ Tit. 3. quærenda mandatur: in qua si Christus habitator sit, haud Act. 3. dubie sit legenda. Sin vero perfidus populus, aut præceptor hæreticus deformet habitaculum, vitanda hæreticorum communio, fugienda synagoga censetur. Excutiendus pedum puluis, ne satiscentibus perfidiæ sterilis siccitatibus, tanquam humi arido arenosoque mentis tuæ vestigium polluatur. Nam sicut corporeas infirmitates populi fidelis suscipere in se debet Euangelii prædicator, & tanquam propriis inania gesta puluerí comparanda alleuare atque abolere vestigiis, iuxta quod scriptum est, *Quis infir-* G *matur, & ego infirmor?* Ita si qua est Ecclesia quæ fidem re-2. Cor. 11. spuat, nec apostolicæ prædicationis fundamenta posside-2. Ioan. 2. at, ne quam labem perfidiæ possit aspergere, deserenda est Quod Apostolus quoque euidenter asseruit, dicens, *Hæreticum hominem post vnam correptionem deuita*. Tit. 3.

Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & hæsitabat eo quod diceretur à quibusdam, Quia Ioannes surrexit à mortuis: à quibusdam vero, Quia Elias apparuit: ab aliis autẽ, Quia propheta vnus de antiquis surrexit. Et ait Herodes, Ioannem ego decollaui, quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. Et reuersi Apostoli, narrauerunt illi quæcumque fecerunt. Et assumptis illis secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaida. Quod cum cognouissent turbæ, secutæ sunt illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos qui cura indigebant, sanabat. Dies autem cæperat declinare. Et accedentes duodecim, dixerunt H *illi, Dimitte turbas, vt euntes in castella villasque quæ circa sunt, diuertant, inueniant escas: quia in loco deserto sumus. Dixit autem ad eos.*

Et ait Herodes, Ioannem ego decollaui, &c. Quæ ratio est, quod cum in posterioribus Ioannis passio describatur, hic iam mortuus verbis Herodis ostenditur? Ne forte illa, quia post legis defectum euangelicus cibus incipit ieiuna pascere corda populorum. Denique posteaquam illa quæ Ecclesiæ typum accepit, à fluxu curata est sanguinis; posteaquam Apostoli ad euangelizandum regnum Dei sunt Luc. 8. destinati, gratiæ cælestis impartitur alimentum. Sed quib. impartiatur, aduerte. Non otiosis, non in ciuitate quasi in synagoga, vel sæculari dignitate residentibus, sed inter de-

A dum ergo quies, vltra mundum etiam fructus quietis, Denique *beati pacifici: ipsi enim filij Dei vocabuntur.* Nam cum Deus supra mundum sit, nemo vtique potest Deum videre, nisi mundum prius spiritali transcendat obtutu. Septima itaque benedictio pacatorum, septem etiam illis quatuor milibus fragmentorum sportæ supersunt. Non mediocris hic panis est sabbatorum, panis sanctificatus, panis quietis. Et fortasse si primum quinque panes sensibiliter manducaueris, audebo & dicam, post quinque panes & septem, tertio iam in terra non manducabis panẽ. sed supra terram manducabis octo panes, sicut qui sunt in cælestibus. Sicut enim septem panes, panes quietis; ita octo panes, panes sũt resurrectionis. Ergo isti qui septẽ alũtur panibus, triduo perstiterunt, fortasse integram resurrectionis futuræ fidem & constantiam consecuti. Denique sanctorum vox est, *Tribus diebus ambulabimus, vt epulemur Domino Deo nostro.* Sed illa suo loco. De quinque vero panibus sanctus Ioannes docuit me quod nesciebam, quod non docuerat sanctus Matthæus, non docuerat sanctus Lucas. B (Singulis enim diuersa impartita est gratia.) Docuit, inquam, me, quinque istos panes hordeaceos fuisse. Et ideo non inepte dicimus escam istam esse habilem corporalibus, Cur enim primo hordeaceos? Quia primo lacte, dein de esca est nutriendus qui accedit ad fidem. Nondum enim poteramus, & fortasse plerique nec adhuc possumus. Nam *cum sint inter nos contentiones & dissentiones, nonne carnales sumus, & secundum hominem ambulamus?* Suis quæque apta sunt alimenta virtutibus: & ideo prius hordeum, deinde triticũ nobis ad alimoniam datur: Fortiori vero sicut Eliæ, de interioribus frumentis panis farinaceus; ministrat quia vatẽ non queunt contaminare, sed pascere peccatores. Nec solum panis & numeri, sed etiam accubitionis est differentia. Illi enim supra fœnum discumbunt, isti supra terram recumbunt. Supra fœnum quinque millia, supra terram quatuor millia. Plus est terram premere, quam supra fœnum iacere. Illi enim quibus adhuc sensus sunt corporales, mollioribus delectantur, & ideo supra fœnum recumbunt. *Omnis* enim *caro fœnum* C Isti vero supra terram, quæ triticum & vinum gignit & oleum, cibum gratiæ consequuntur. Illi discumbunt, isti recumbunt. Maior enim est quædam requies recumbentis. Ibi duo pisces, hic sine numero. Vnde plerique septiformis spiritus gratiã in panibus definitam, in piscib. quoq; duplicis testamenti figurã intelligendã putauerũt. Non piget ergo æstimare quod quatuor millia ex quatuor mundi collecta partibus in quibus Ecclesia figuratur maioris gratiæ cibum sumant, iuxta quod scriptum est, *Quia venient ab oriente & occidente & septentrione & austro, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum.* Vnde hic gratiæ patri aguntur à Christo. Non enim frustra illic benedictio tantum; hic etiam gratiarum est actio. Pro Ecclesia quippe sua Dominus patri gratias agere consueuit: *quia quæ abscondit à sapientibus, ea paruulis reuelauit.* Benedictio igitur supernos, qui inferiores sumus, gratiarum actio super eos qui de infirmitatibus corporum suorum sanatis passionibus triumpharunt. Iam illud D in superioribus prælibauimus, quia cum quinquageni discumbere iuberentur, licet sacrato numero, definito tamen videtur hic fundatioris Ecclesiæ populus, qui sine numeri definitione recumbit. Mysticum quoque est, quod & manducans populus satiatur, & ministrant Apostoli. Nam & in satietate repulsæ in perpetuum famis indicium designatur, quia non esuriet qui acceperit cibum Christi: & in Apostolorum ministerio futura diuisio dominici corporis, sanguinisque præmittitur. Iam illud diuinum, quemadmodum quinque panes quinque millibus populi redundauerint. Non enim exiguo, sed multiplicato cibo populum liquet esse satiatum.

Ioan. 6. Matt. 5. Marc. 8. Matt. 15. Exod. 5. Ioan. 6. 1.Cor 3. Ibidem. 3 Reg. 17. Ioan 6. Matth. 15 Esaie. 40. Deut. 8. Ioan. 6. Mat. 8. Matt. 11. Ioan. 6.

Et manducauerunt omnes, & saturati sunt. Et sublatum est quod superfuit illis, fragmentorum cophini duodecim.

Videres incomprehensibili quodam rigatu inter diuidentium manus quas non fregerant fructificare particulas, & intacta frangentium digitis sponte sua fragmenta subrepere. Qui hæc legit, quemadmodum iuges aquarum miretur meatus, & liquidis fontibus stupeat continuos fluere successus: quando etiam panis exundat, & naturæ solidioris rigatus exuberat? Hæc igitur facta sunt, vt illa quoque quæ non cernimus, cerneremus. Hic euidenter illorum quoque se designauit auctorem, & totius naturæ creatorem materialis existere, quæ non (vt philosophi volunt) reperta sed facta, gignendis omnibus rebus successus defluos subministrat. Hoc quidem mirum, quidquid de fluminibus haurias, signo dispendii non notari: quidquid de fontibus auferas, vsurario quodam reparari meatu. Sed & fluminibus si nihil decedere, nihil tamen videtur accedere, & fontibus vt cumulata fluenta cernuntur, ita dum minuuntur fluenta produntur. At vero hic panis quem frangit Iesus, mystice quidem Dei verbum est, & sermo de Christo, qui dum diuiditur, augetur. De paucis enim sermonibus, omnibus populis redundantem alimoniam ministrauit. Dedit sermones nobis velut panes, qui dum libantur, in nostro ore geminantur. Visibiliter quoque panis iste, incredibili ratione dum frangitur, dum diuiditur, dum editur, sine vlla dispendii comprehensione cumulatur. Nec dubites vel quod in manibus ministrantium, vel in edentium ore cibus increscat, quando vbique nostri operis testimonium ad firmamentum credulitatis adsciscitur. Sic in nuptiis ex fontibus vina, ministris operantibus, colorantur, & ipsi qui impleuerant hydrias aqua, vinum quod non detulerant hauriebant. Comprehende, si potes, tanta rerum miracula. Hic edentibus populis crescunt suis fragmenta dispendiis, & de quinque panibus maiores reliquiæ quam summa est colliguntur: illic in alienam speciem vertuntur elementa, nec suos patitur natura defectus, nec suos agnoscit ortus, vsus tamen proprios recognoscit. Quinetiam melior est mutati vini natura quam nati: quia in arbitrio creatoris est, & quos vsus velit assignare naturis, & quas naturas impartire gignendis. Vide quantis operibus opus adstruat: dum aquam minister infundit, odor transfusus inebriat, color mutatus informat, fidem quoque sapor haustus accumulat. Conferant gentiles, si placet, cum Christi beneficiis deorum suorum non facta sed ficta. Ferunt certe eorum fabulæ fuisse regem quendam qui quidquid tangebat, aurum fiebat, sed etiam conuiuia ipsa feralia. Nam & ipsa mantilia digitis apprehensa riguerant, & cibus in ore crepitabat, ferens non alimenta sed vulnera. & in gutture potus hærebat, nec penetrare facilis, nec redire. Digna beneficia votis, digna tãto munera precatore, digna liberalitas conferente. Talia sunt idolorum beneficia, vt cum videntur prodesse, plus noceant. At vero Christi munera parua videntur, & maxima sunt. Denique non vni collata, sed populis. Nam & cibus edentium in ore crescebat, & videbatur esse corporalis alimoniæ, sed sumebatur salutis æternæ. Cur autem quinque millibus hominum plus redundat, quatuor millibus minus? Quia quatuor millia ista triduo cum Christo fuerunt, & ideo ampliorem cælestis pabuli alimoniam receperunt. Nec otiose quæ turbæ supersunt, à discipulis colliguntur: quia ea quæ diuina sunt, apud electos facilius possis quam apud populos reperire. Vtinam mihi contingat audire, Collige quæ supersunt. Si audiero & fecero, habebo multa quæ turbæ, habebo multa quæ pueri & mulieres edere nequiuerunt. Beatus ille qui potest colligere quæ etiam doctis supersint. Videamus quomodo colligat. Dixit lex, *Non mœchaberis.* Fregit hunc panem Christus, diuisit hoc verbum, non aliunde adiiciens, sed de suo partiens. *Qui viderit,* inquit, *mulierem ad concupiscendum, iam mœchatus est eam.* Habes fragmentum: de suo addidit, *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum.* Habes aliud, *Et si dextera tua scandalizat te, abscinde eam.* &, *Qui dimissam à viro ducit, mœchatur.* Vides ex vno quam multa fragmenta. Moyses dicit quod *Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera.* Paulus dixit. *Hæc sunt duo testamenta.* Diuisit hoc verbum, & inuenit mysterium. Beatus ergo qui colligit, quæ diuidit Christus. Qua ratione autem cophinos duodecim Christus impleuit,

E F G H

Ioan. 2. Matth 14. Matt. 15. Exod. 20. Matt. 5. Mat. 18. Matt. 5. Gen 12. Gal. 4.

[A] [Psal.80] pleuit, nisi vt illud populi Iudaici solueret, Quia *manus eius in cophino seruierunt*? hoc est, Populus qui ante lutum in cophinis colligebat, hic iam per crucem Christi vitæ cælestis operatur alimoniam, & eo fidei cibum congerit, vbi erat ante cœnum gentilis perfidiæ. Nec paucorum hoc munus, sed omnium est. Nam per duodecim cophinos tãquam [Psal. 103.] tribuum singularum fidei firmamentum redundat *Panis* enim *confirmat cor hominis.*

Et factum est, cum solus orans, erant cum illo & discipuli: & interrogauit illos dicens, Quem me dicunt esse turbæ? At illi responderunt, & dixerunt, Ioannẽ Baptistam, alij autem Eliam, alij vero quia vnus propheta de prioribus surrexit. Dixit autem illis, Vos quẽ me dicitis esse? Respondit Simon Petrus, Christum Dei.

[B] *Quem me dicunt esse turbæ? At illi responderunt, Ioannem Baptistam. &c.* Nec turbæ quidem otiosa opinio est, quia alij [Matth. 14. Marc.6.] Eliam, quem venturum putabant, alij Ioannem, quem decollatum sciebant; aut vnum de prophetis prioribus surrexisse credebant. Sed hoc quærere supra nos est: Alterius scientiæ, alterius prudentiæ est. Nam si Paulo Apostolo [1.Cor.2.] satis est *nihil scire nisi Christũ Iesum, & hunc crucifixum*, quid amplius mihi desiderandum est scire quam Christum? In vno enim hoc nomine & diuinitatis & incarnationis ex[Matth.16.]pressio, & fides passionis est. Et ideo licet cæteri Apostoli sciant, Petrus tamen respondet præ cæteris, *Tu es Christus filius Dei viui.* Complexus est itaque omnia, qui & naturam [1.Cor.2.] & nomen expressit, in quo summa virtutum est. Etiamne nos de generatione Dei quæstiones serimus, cum Paulus iudicauerit nihil se scire nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum? Petrus nihil aliud quam Dei filium confitendum putauit; nos & quando, & quomodo natus sit, & quantus sit, humanæ infirmitatis contemplatione rimamur? [C] [1.Tim.1.] Sciuit Paulus quod in istis magis offendiculum quæstionis quam ædificationis profectus esset, & ideo iudicauit [Ioann.13] nihil se scire nisi Christum Iesum. Sciuit Petrus quod in filio Dei omnia sint. *Omnia* enim *dedit pater filio.* Si omnia dedit, æternitatem quam habet maiestatemque transfudit. Sed quo prolabor longius? Fidei meæ finis Christus est, [Esa.53.] finis fidei meæ Dei filius est. Non licet mihi scire generationis seriem, non licet tamen nescire generationis fidem Crede igitur sic quemadmodum Petrus credidit vt & tu [Matt.16.] beatus sis, vt & tu audite mei caris: *Quoniam non caro & sanguis tibi reuelauit, sed pater meus qui in cælis est.* Caro enim & sanguis non queunt nisi quæ terrena sunt reuelare. At vero qui spiritu loquitur mysteria non carnis & sanguinis [1.Cor.14. Galat.1 1.Cor.6.] magisterio, sed diuina inspiratione fundatur. Noli ergo acquiescere carni & sanguini; ne carnis & sanguinis haurias præcepta, atque ipse sanguis & caro fias. *Qui* enim *carni ad*[Gen 6.]*hæret, caro est: & qui adhæret Deo, vnus spiritus est, Non permanebit*, inquit, *spiritus meus in hominibus istis in æternum, propter quod caro sunt.* Sed vtinam caro & sanguis non sint qui audi[D]unt, sed à carnis & sanguinis remoti cupiditatibus possint [Psal 55.] dicere singuli, *Nõ timebo quid faciat mihi caro.* Qui.n. carné vicerit, Ecclesiæ fundamentum est: & si æquari Petro non potest, imitari potest. Magna sunt enim Dei munera, qui non solum nobis quæ nostra fuerant reparauit, verumetiam quæ sunt propria concessit. Refert tamen quid sibi velit quod non alium turba opinabatur, nisi aut Eliam, aut [4 Reg.2. Ioan.16. Philip.2. 4.Reg.1.] Hieremiam, aut Ioannem Baptistam. Et Eliã forte, quia raptus ad cælum est. Sed non Elias Christus. Ille rapitur, iste regreditur. Ille inquam, rapitur; iste *rapinam non arbitratus est esse se æqualem Deo.* Ille petitis ignibus vindicatur, hic persecutores suos maluit sanare quam perdere. Cur auté Hieremiam putabant? Fortasse quia sanctificatus in vulua est. Sed non hic Hieremias. Ille sanctificatur, iste sanctificat. Illius sanctificatio cœpit ex corpore, hic sanctus ex [Hier.1.] sancto. Cur etiam Ioannem putabant, nisi forte quia in ma[Luc.1]tris vtero positus, Domini præsentiam sentiebat? Sed non hic Ioãnes. Ille adorabat in vtero, hic adorabatur. Ille bap[Luc 3. Matt.16.]tizabat in aqua, Christus in spiritu. Ille pœnitentiam suadebat, hic peccata donabat: Et ideo Petrus non expectauit populi sententiam, sed suam protulit dicens, *Tu es Chri*[Ioan.8.]*stus filius Dei viui.* Qui est, semper est, nec cœpit esse nec defecit. Magna autem Christi gratia, qui omnia prope vocabula sua discipulis ipsis donauit. *Ego sum*, inquit, *lux mundi:* & id tamen quo ipse gloriatur, discipulis nomen indulsit [Matt.5. Ioan.6. 1.Cor 10. Ioan.15. Hier.2. 1.Cor.9. Matt.16. Matt.7.] dicens, *Vos estis lux mundi. Ego sum panis viuus:* &, *Nos omnes vnus panis sumus. Ego sum vitis vera:* & tibi dicit, *Plantaui te vitem fructuosam omnem veram.* Petra est Christus; (*Bibebant enim de spiritali sequenti petra, petra autem erat Christus.*) etiam discipulo suo huius vocabuli gratiam non negauit, vt & ipse sit Petrus, quod de petra habeat soliditatem constantię, fidei firmitatem. Enitere ergo vt & tu petra sis. Itaque non extra te, sed intra te petrã requ te, Petra tua act⁹ est, petra tua mẽs est. Supra hãc petrã ædificet dom⁹ tua, vt nullis possit nequitię spiritalis euerberari procellis. Petra tua fides est, fundamentũ Eccl. fides est. Si petra fueris, in Eccl. eris, quia Ecclesia supra petram est. Si in Ecclesia fueris, portæ inferi [F] non præualebunt tibi. Portæ inferi, portę mortis sũt. Por[Psal.106.]tæ autem mortis, portæ Ecclesiæ esse non possunt. Quæ autem sunt portæ mortis, hoc est, inferi, nisi singula quæque peccata? Si fornicatus fueris, portas mortis ingressus es. Si fidem læseris, portas inferi penetrasti. Si peccatum mortale commiseris, portas mortis intrasti. Sed potẽs est Deus, *qui exaltet te de portis mortis, vt annuncies omnes laudes e*[Psal.9.]*ius in portis filiæ Sion.* Sunt enim portæ Ecclesiæ, sunt portæ castitatis, sunt portę iustitię, quas iustus intrare consueuit [Psal 117.] dicens, *Aperite mihi portas iustitiæ, & ingressus in eas confitebor Domino.* Sed vt portæ mortis, portæ inferi: ita & porta iustitiæ, Dei porta est. *Hæc .n. porta Domini, iusti intrabunt per eã.* [Ibid.] Et ideo fuge pertinaciã delictorum, ne portę tibi possint inferi præualere. Si enim dominatum fuerit peccatum in [Matth. 18. Rom.6.] te, mortis porta præualuit. Fuge ergo contentiones, dissensiones, strepitus, tummultusque discordiæ, ne portas mortis ingressus incurras, Dominus enim Iesus Christus prędicari se primo noluit, ne vllus strepitus nasceretur. Sic enim scribit Euangelista.

[G]

At ille increpans illos, præcepit ne cui dicerent, quod oportet filium hominis multa pati, & reprobari à principibus sacerdotum & senioribus & scribis, & occidi, & die tertio resurgere.

Et fortasse ideo hoc addidit Dominus, quia sciebat, difficile passioni & resurrectioni etiam discipulos credituros. Et ideo passionis & resurrectionis suæ assertorem se esse maluit; vt ex facto fides, non ex auditu discordia nasceretur. Ergo Christus noluit gloriari, sed maluit ignobilis videri, vt passionem subiret; & tu qui ignobilis natus es, gloriaris? Eadem tibi, qua Christus ambulauit, gradiendũ [2.Cor.6. Galat 6] est via. Hæc eius agnitio, hæc eius imitatio, per ignobilitatem & bonam famam, vt glorieris in cruce Domini, sicut ipse est gloriatus. Sic ambulauit Paulus, & ideo gloriatur, [Matt.16] dicens, *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Sed videamus cur secundum Matthæum reperiamus admonitos discipulos, ne cui dicerent quod ipse sit [H] Christus, hic autem scriptum sit increpatos esse, ne cui dicerent quod esset multa passurus, & resurrecturus. Videtis quod in vno Christi nomine õnia sint. Ipse enim Christus qui natus est ex virgine, ipse est qui admirabilia fecit in populo, ipse qui mortuus est pro peccatis nostri, & resurrexit à mortuis. Vnum horum si retraxeris, retraxisti salutem tuam. Nam etiam hæretici habere sibi Christum videntur. Nemo enim Christi nomen negat: sed negat Christum, qui non omnia quæ Christi sunt, confitetur. Multis igitur ex causis iubet tacere discipulos, vt fallat principem mundi, vt declinet iactantiam, doceat humilitatem: simul ne rudes & imperfecti adhuc discipuli maximæ prædicationis molibus opprimantur. Nunc qua causa etiam immundos spiritus iubeat tacere, consideremus. [Psal.49.] Sed & hoc nobis scriptura aperuit, quia *peccatori dixit Deus Quare tu enarras iustitias meas?* Et ne quis dum prædicantem audit, sequatur errantem (improbus enim magister est diabolus, qui falsa veris sæpe permiscet, vt sub specie veritatis testimonium fraudis obtexat.) etiam illud considerem⁹

vtrum

A Matth. 10. vtrum hic primum mandauerit discipulis ne cui dicerent quia ipse esset Christus, an vero & ante mandauerit quādo Apostolos duodecim destinauit, denuntians illis. *In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne introieritis: ite autem ad oues quæ perierunt domus Israel; ægrotos curate, leprosos mundate, dæmones eiicite, & in quamcumque ciuitatem intraueritis, discite quis in ea dignus sit, atque ibi manete.* Itaque nec hic mandatum videtur vt Christum Dei filium prædicarent. Ordo igitur disputationis est ordo tractatus: & ideo etiam nos, cum aliqui ex gentibus vocantur ad Ecclesiam ita præceptorum seriem formare debemus, vt primo Act. 17. *vnum Deum auctorem mundi omniumque* esse doceamus, *in quo viuimus & sumus & mouemur*, cuius & genus sumus: vt non solum propter munera lucis & vitæ, verum etiā propter cognationem quandam generis diligendus à nobis sit. Deinde opinionem illam, quę est de idolis destruamus, & quod non possit auri argentique vel ligni materia vim in Sap. 13. se habere diuinam. Cum vnum Deum esse persuaseris, tūc B indicio eius adstrues per Christum nobis salutem datam; incipiens ab illis quæ gessit in corpore, & ea diuina describens, vt plus quam homo fuisse videatur, victam vnius virtute mortem, mortuumque ab inferis suscitatum: paulatim enim fides crescit, vt cum supra homines fuisse videatur, Deus esse credatur. Nam nisi probaueris quod facere illa sine diuina virtute non potuit, quemadmodum potes probare in eo vim fuisse diuinam? Sed fortasse nobis parū Act. 17. auctoritatis & fidei deferatur: lege sermonem Apostoli apud Athenienses habitum: qui si à primò destruere voluisset cæremonias idolorum, sermonem eius aures gentilium respuissent: ab vno igitur Deo operatore mundi incipit, dicens, *Deus qui fecit mundum, & cuncta quæ sunt in eo, &c.* Negare non poterant vnum operatorem esse mundi, vnum Deum, vnum omnium creatorem. Adiunxit quod cæli & terræ Dominus in manufactis non dignetur habitare. Deinde quod intra auri argentique callam materiem nequāquam verisimile sit artificio hominis vim diuinitatis includi; erroris remedium docens esse studium pœnitenti. Tunc venit ad Christum, nec tamen Deum maluit quā C hominem nuncupare, dicens, *In viro quo definiuit, præbens omnibus fidem, suscitans eum ab inferis.* Qui enim tractat, debet audientium considerare personas, ne prius irrideatur quā Ioann. 1. Matt. 1. audiatur. Quando enim Athenienses crederent quia *verbum caro factum est*, & de spiritu virgo concepit, qui irridebant quia resurrectionem audierant mortuorum? Tamē Act. 17. & Dionysius Areopagites credidit, & alij crediderunt in virum, vt in Deum crederent. Quid interest, quo quisque credat ordine? Non in principiis perfecta quæruntur, sed de principiis ad ea quæ perfecta sunt peruenitur. Ergo tali Athenienses informauit præcepto; talis nobis apud gentiles ordo seruandus est. At vero cum Iudæos alloquerentur Act. 2. Apostoli, ipsum Christum esse dicebant, qui propheticis nobis esset promissus oraculis: quem non prius au-Act. 3. ctoritate sua Dei filium nominabant, sed virum probatū, virum iustum, virum à mortuis suscitatum, illum virum Psal. 2. de quo dictum est, *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Ita ergo & tu ad ea quæ difficile credunt, auctoritatem diuini sermonis adscisce, & promissum eius aduentum prophetarum D voce designa; resurrectionem quoque multo ante compertam scripturarum testimoniis edoceto, non vsitatam cum cæteris atque communem, vt in ipsa suscitati corporis assertione, æternæ testimonium diuinitatis acquiras. Quum enim cæterorum corpora corruptionem probaueris subiisse post mortem, hunc vtique de quo dicitur, Psal. 15. *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, comprobas humanæ fragilitatis expertem, probas humanæ conditionis merita supergressum, Deo magis quam hominibus conferendum. Quod si ad sacramenta fidelium tendens catechumenus imbuēdus sit; dicendum quia vnus est Deus ex 1. Cor. 8. quo omnia, & vnus Iesus Christus per quē omnia: non duos deos esse dicendos: perfectum quidem patrem, perfectum esse & filium, sed vnius patrem & filium esse substantiæ, verbum æternū æterni Dei; non quod profertur, sed quod operatur; ex patre genitum, non voce editum. Prohibentur ergo Apostoli euangelizare eum Dei filium, vt 1. Cor. 1. euangelizarent postea crucifixum. Hæc est fidei gloria, si vere intelligas crucem Christi. Aliæ cruces nihil mihi prosunt, sola crux Christi mihi vtilis est, & vere vtilis, *per quem* E *mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Si mihi crucifixus est Gala. 6. mundus, scio quia mortuus est, non diligo eum: scio quia præterit, non concupisco eum: scio quia corruptela consumet hunc mundum, quasi fœtidum vito, quasi luē caueo, quasi nociturum relinquo. Sed non statim per crucē possunt aliqui credere salutem mundo refusam. Adstrue 1. Ioan. 2. ergo per historias Grecorum hoc fuisse possibile, sicut interdum etiam Apostolus suadet incredulis, nec versus po-Act. 17. eticos refugit, vt fabulas destruat poëtarum. Si enim reuocetur in memoriam, quod legiones sæpe & magnos populos oblatis aliquorum mortibus historiæ Græcorum asserant liberatos: Si recordetur quod Imperatoris filia propter Græcorum exercitus transferendos ad sacrificiū Valer. Max. l. b. 1 cap. 6. sit vocata: Si nostrum illud consideremus, *Quia sanguis taurorum & hircorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat* Hebr. 9. *ad carnem emundandam*, sicut ad Hebræos scriptum est. Si pestilentia regionum aliquibus hominum contracta pec-F catis, vnius alicuius morte asseritur esse soluta, quod aut relatione præualuit, aut dispositione conualuit: quo facilius in crucem Domini crederetur, procliue erit vt qui sua negare non possunt, nostra confirment. Sed quoniam nullus hominum tantus esse potuit, qui totius peccata tolle-Gen. 22. ret mundi, neque Enoch, neque Abraham, neque Isaac licet morti se obtulerit, seruatus tamen est, quia omnium non poterat abolere peccata: quis enim tantus homo, in quo omnium peccata moreretur? idcirco non vnus è plebe, non vnus è numero, sed filius Dei à Deo patre electus Ioann. 3. est, qui cum supra omnes esset, pro omnibus se posset Psal. 87. offerre: quem mori oportuit, vt cum esset fortior morte alios liberaret; *factus inter mortuos sine adiutorio liber*, sine adiumento scilicet hominis, aut alicuius creaturæ, liberā morte. Et bene liber, qui seruitutem cupiditatum repulit, mortis vincula nesciuit.

G

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM, SECVNdum Lucam

LIBER SEPTIMVS.

D*Icebat autem ad omnes, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet illam: qui vero perdiderit animam suam propter me, saluam faciet eam. Quid enim proficit homo, si lucretur vniuersum mundum, se autem ipsum perdat, & detrimentum sui faciat? Nam qui me erubuerit, & meos sermones: hunc filius hominis erubescet cum venerit in maiestate sua &* H *patris, & sanctorum angelorum. Dico autem vobis vere, sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei.*

Emper Dominus sicut ad præmia erigit futura virtutum, atque vtilē secularium rerum docet esse contemptum: ita etiam infirmitatem mentis humanæ præsentium remunerationē sustentat. Arduum quippe est crucem tollere, & animam periculis, morti corpus offerre, negare quod sis, cum velis esse quod nō sis; raroque quamuis excelsa virtus, futuris præsentia commutat. Difficile quippe videtur hominibus, vt spem periculis emāt, damnoque præsentium futuræ lucrum mercentur ætatis Ergo bonus & moralis magister ne quis desperatione frāgatur aut tædio, quoniam vitæ dulcis illecebra constantē

A quoque mulcet affectum, continuos viuendi successus fidelibus pollicetur. Frigent enim solatia sub metu mortis, manusque amor vitæ ægre blanditias spei cum appetitæ salutis terrore compensat. Non habes igitur quod queraris, non habes quod excuses, arbiter omnium dedit & virtuti præmium, & infirmitati remedium: vt præsentibus sustineatur infirmitas, virtus futuris. Si fortis es, contemne mortem: si imbecillis es, fuge. Sed nemo potest fugere mortem, nisi vitam sequatur. vita tua Christus est, ipsa est vita quæ mori nescit. Itaque si volumus mortem non timere, stemus vbi Christus est, vt & de nobis dicatur vere. *Sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem.* Non satis est stare, nisi vbi Christus est, stetur. Soli enim non queunt gustare mortem, qui possunt stare cum Christo. In quo licet ex verbi ipsius qualitate perpendere, nec tenuẽ quidem sensu habituros mortis qui Christi videntur meruisse consortia. Certe & si mors corporis libando gustetur, vita animæ possidendo teneatur. Sed quid est gustare mortem? Ne forte quemadmodum panis vita est, ita etiã panis mors sit. Sunt enim qui manducant panem doloris, sunt etiam Æthiopum populi qui acceperunt in escam draconem. Absit à nobis, venenũ draconis vorare. Habemus enim panem verum, panem illum qui descendit de cælo. Panem illum manducat, qui ea quæ scripta sunt seruat. Sunt ergo qui mortem non gustent donec videant regnum Dei. Sunt etiam qui mortem non videant, sicut scriptum est, *Quis est homo qui viuet, & non videbit mortem:* Sed quis est homo qui non moriatur, cũ resurrectio nisi mortui esse nõ possit? Quamuis de Enoch & Elia nullam mortem corporis accepimus, & de Euangelista Ioanne Dominus dixerit: *Sic eum volo manere donec venio:* tamen quoniã de vno Ioanne hic putamus expressum, sed generale de multis hoc esse præceptum, non hic mors corporis, sed animæ denegatur. Sunt enim qui mortui viuunt, quoniã sunt qui viuentes mortui sunt, sicut illa quæ viuens mortua est, sicut scriptum est, *veniat mors super eos, & descendãt in infernum viuentes.* Si ergo viuus quis in infernum descendit (peccato enim mortis in infernum descendit) sunt profecto quibus nec in morte corporis interruptus sit ordo viuendi, sicut Abraham, Isaac, & Iacob, quos viuere diuinę sententiæ auctoritate comperimus: *quoniam cum sit Deus Abraham, Isaac, & Iacob, non vtique mortuorum est Deus, sed viuentium.* Itaque non de vno, sed de pluribus dicit. Neque enim Petrus mortuus est, cui secundum dominicã sententiam inferi porta præualere non potuit. Nec Iacobus & Ioannes filij tonitrui mortui, quibus in vsum gloriæ cælestis assumptis non præualent terrena, sed subiacent. Esto ergo & tu Petrus, deuotus, fidelis, pacificus, vt portas Ecclesiæ aperias, portas mortis euadas. Esto filius tonitrui. Dices, Quomodo possum esse filius tonitrui? Potest esse, si non in terra, sed in pectore Christi recumbas. Potes esse filius tonitrui, si te terrena nõ moueant, sed ipse potius ea quæ terrena sũt, mentis tuæ virtute concutias. Tremat te terra, nõ capiat; vereatur caro potestatem animi tui, & cõcussa subdatur. Eris filius tonitrui, si fueris filius Eccl. Dicat & tibi de patibulo crucis Christus, *Ecce mater tua.* Dicat & Ecclesiæ, *Ecce filius tuus.* Tunc enim incipis esse filius Ecclesiæ, quum in cruce victorem videris Christũ. Nam in crucem scandalum putat, Iudæus est, Ecclesiæ filius non est. Qui crucem stultitiam putat, Gręcus est ille. Est autem Ecclesiæ filius, qui crucem triumphum putat, qui crucem Christi triumphantis agnoscit.

Coloss. 3. Psal. 126. B Psal. 73. Ioan. 6. Psal. 88. Eccl. 44. & 48. Ioan. 21. 1. Tim. 5. Psal. 54. C Matt. 22. Matth. 16. Marc. 3. Ioan. 19. Marc. 3. D Ioan. 19. 1. Cor. 1. Coloss. 2.

Et factum est fere in diebus octo post hac verba assumpsit Petrum & Iacobum & Ioannem, & ascendit in montem vt oraret. Et facta est, dum oraret, species vultus eius altera: & vestitus eius albus & refulgens.

Vt scias quia Petrus, Iacobus, & Ioannes mortem non gustauerunt, gloriam resurrectionis videre meruerunt. Solos enim tres istos post hæc verba in diebus octo assũpsit, & duxit in montem. Quid est quod dicit. *In diebus octo post hac verba?* Ne forte quia is qui verba Christi audit

Matt. 17.

E & credit, resurrectionis tempore gloriam Christi videbit? Octaua enim die facta est resurrectio, vnde & plerique psalmi pro octaua inscribuntur. Aut forte vt ostenderet nobis quia dixerat quod is qui propter Dei verbum perdiderit animam suam, saluam faciet eam, quoniam promissa sua in resurrectione restituat. Sed Matthæus & Marcus post dies sex assumptos hos esse memorarunt. De quo possemus dicere, post sex millia annorum. Mille enim anni in conspectu Dei tanquam dies vna, sed plures quam sex millia computantur annorum. Sed malumus sex dies per symbolum intelligere, quod sex dieb⁹ mundi opera sunt creata, vt per tempus opera, per opera mundum intelligamus. Et ideo mundi temporibus impletis, resurrectio futura monstratur: aut quia is supra mundum ascenderit, & huius sæculi momenta transcenderit, velut in sublimi locatus, futuræ resurrectionis fructum expectabit æternum. Transcendamus igitur opera mundi, vt possimus facie ad faciem Deum videre. *Ascende in montem qui euangelizas Sion.* Si in montem ascendit qui euangelizat Sion, quanto magis qui Christum euangelizat, & Christum in gloriam resurgentem? Fortasse enim in corpore eum multi viderunt. *Multi enim secundum carnem cognouimus Christum, nunc autem iam non nouimus.* Multi cognouimus, quia multi vidimus. *Vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem.* Tres autem soli & tres electi ducuntur in montem. Putarem, in tribus mysticæ genus hominum comprehensum, quia ex tribus filiis Noë genus omne defluxit humanum, nisi electos cernerem. Aut fortasse quia soli ex omnibus ad resurrectionis peruenire gratiam qui Christum confessi fuerint merebuntur, quia *impij in iudicium non resurgunt,* sed tamquã habito iudicio puniuntur. Tres igitur eliguntur, qui ascenderent montem, quia & duo eliguntur qui cum Domino viderentur. Vtrinque sacratus numerus. Et hoc fortasse propterea, quia nemo potest resurrectionis gloriam videre, nisi qui integrum mysterium Trinitatis incorrupta fidei sinceritate seruauerit. Petrus ascendit, qui claues regni cælorum accepit. Ioannes, cui committitur Domini mater: Iacobus, qui primus martyrium sustinuit.

Psal. 6. & 11. Matth. 16. Matth. 27. Marc. 9. Psal. 89. Gen. 1. 1. Cor. 13 Esaia. 40. F Matth. 13. 2. Cor. 5. Esaia. 53. Matth. 17. Gen. 10. Psal. 1. Ioan. 3. Matth. 16. Ioan. 19. Act. 12. G

Et ecce duo viri loquebantur cum illo, Erant autem Moyses & Elias, visi in maiestate: & dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem.

Apparent Moyses & Elias, hoc est, lex & prophetæ cum verbo. Neque enim lex potest esse sine verbo; neque propheta, nisi qui de Dei filio prophetarit. Et illi quidem filij tonitrui corporali gloria Moysen quoque & Eliã speculati sunt; sed & nos quotidie videmus Moysen & Eliam cum Dei filio. videmus enim Moysen in Euangelio quum legimus, *Diliges Dominum Deum tuum.* Videmus Eliam cum Dei verbo, quum legimus. *Ecce virgo in vtero accipiet.* Vnde bene Lucas addidit, quia *dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem.* Docent enim te de excessu eius mysteria. Et hodie Moyses docet, & hodie Elias loquitur, & hodie in maiore gloria videre possumus Moysen. Quis enim non potest, quando & populus Iudæorum eum videre potuit, immo vidit? Vidit enim in gloria faciem Moysi, sed velamen accepit, sed in montem non ascendit. Et ideo errauit, quia solũ Moysen vidit, Dei verbũ simul videre non potuit. Reuelemus igitur non faciem nostram; vt reuelata facie gloriam Dei speculantes, in eandem imaginem reformemur. Ascendamus in mõtem, deprecemur Dei verbum, vt in specie & pulchritudine sua nobis appareat, & confortetur, vt prospere procedat & regnet. Et hæc enim mysteria sunt, & altius referuntur. Etenim pro tua possibilitate aut minuitur tibi verbũ, aut crescit: ac nisi altioris prudẽtiæ cacumẽ ascẽdas non tibi apparet sapientia, non tibi apparet mysteriorum cognitio, nõ tibi apparet quanta sit gloria, quanta sit species in Dei verbo: sed Dei verbum quasi quodam apparet in corpore, non habens suam speciem neque decorem: & apparet quasi homo in plaga, qui ferre possit infirmitates nostras: apparet tibi quasi quidam sermo natus ex homi-

Marc. 9. Deut. 6. Esaia. 7. H Exod. 34. 2. Cor. 3. Psal. 44. Ephes. 58.

A mine, litterarum opertus inuolucris, virtute spiritus non refulgens. (Luc. 1. Coloss. 2) Sed si dum hominem consideras, de virgine credas esse generatum, & paulatim aspiret fides quod de spiritu Dei natus sit, incipis montem ascendere. Si in cruce positum triumphantem de morte videas, non peremptum: (Matt. 27.) si videas quod terra tremuit, sol refugit, tenebræ offusæ sunt oculis perfidorum, monumenta aperta sunt, mortui surrexerunt, vt esset indicio quia gentilis populus qui mortuus erat Deo, tanquam reseratis sui corporis tumulis, infuso crucis lumine resurrexit: si hoc videas mysterium, incelsum ascendisti montem, alteram verbi gloriam cernis. Vestimenta eius alia deorsum sunt, alia sursum. Et fortasse vestimenta verbi sermones sunt scripturarum, & quædam intellectus indumenta diuini, quia sicut ipse Petro, Ioanni, & Iacob in altera specie apparuit, (Marc. 9.) & vestitus eius albus refulsit, ita & oculis tuæ mentis iam diuinarum lectionum sensus albescit. Fiunt igitur verba diuina sicut nix, vestimenta verbi candida nimis, qualia fullo super terram facere non potest. Quæramus hunc fullonem, quæramus hanc niuem.
B Legimus, ad villam fullonis ascendisse Esaiam. (Esai. 7.) Quis est fullo, nisi forte ille, qui delicta nostra lauare consueuit? Denique ipse dicit. *Si fuerint peccata vestra sicut phœnicium, vt niuem dealbabo.* (Esai. 1.) Quis est iste fullo, nisi qui indumenta nostri intellectus abluit, & induens nos indumenta virtutum, ablutis maculis corporalibus, soli solet offerre diuino? Audiui etiam (vt ad redarguendos eos de contrariis sumus exemplum) (Homer. Iliad li. 1. & 3.) duorum prudentium facundiam niui & apibus comparatam. Inueni quoque dixisse Dauid, (Psal. 118.) *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel & fauum ori meo?* Et infra, (Ibid.) *Lucerna pedibus meis verbum tuum Domine, & lux semitis meis.* Verbum Dei lux est, verbum Dei nix est. Super mel quoque & fauum est Dei verbum, quod ore diuino melle dulcior fluxit oratio, & perspicuæ niuis ritu mollioribus cadunt verba sententiis. Vere hic solus sermo niuibus comparandus, (Esai. 55.) qui de cælo missus in terras, ieiuna nostrorum arua pectorum fœcundauit. Quod non vsurpatorie præsumptum, sed ex lectionis sene deriuatum Deus ipse testatur, dicens,
C (Deut. 32.) *Expectetur sicut pluuia eloquium meum, & descendant velut ros verba mea, sicut imber super gramen, & sicut nix super fœnum.* Vtinam Domine Iesu mens mea pluuiæ tuæ humore virescat, vtinam terram meam niuis istius candore respergas, ne præpropero calore vernantis corporis arua luxurient, sed potius fotu niuali semina verbi cælestis pressa fœcundent: Nix cum cadit, aues cæli vbi inhabitent non habent, & lætior solito tritici prouentus exuberat.

Petrus vero & qui cum illo erant, grauati erant somno. Euigilantes autem, viderunt maiestatem eius, & duos viros qui stabant cum illo.

Vidit hanc gratiam Petrus, viderunt & qui cum illo erant, licet somno grauati essent. Premit enim incomprehensibilis splendor diuinitatis, nostri corporis sensus. Nã si solis radium è regione corporea nequit acies sustinere; quomodo Dei gloriam humanorum ferret corruptela
D membrorum? Eoque purior & subtilior exhausta concretione vitiorum, corporis habitus in resurrectione formatur. Et fortasse ideo grauati erant somno, vt resurrectionis viderent speciem. Post quietem itaque euigilantes, viderunt maiestatem eius. Nemo enim nisi vigilans gloriam videt Christi.

Et factum est, cum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum, Præceptor, bonum est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Moysi, & vnũ Eliæ, nesciens quid diceret.

Delectatus est Petrus, & quem sæculi huius illecebrosa non caperent, gratia resurrectionis illexit. *Bonũ est* (inquit) *nos hic esse.* (Philip. 1.) Hinc & ille, *Dissolui enim, & cum Christo esse,* multo melius. Nec laudasse contentus, non solum affectu sed etiam factorum deuotione præstantior, ad exædificanda tabernacula tria impiger operarius communis ob-
E sequii ministerium pollicetur. Et quamuis nesciret quid diceret, tamen pollicebatur officium: in quo non inconsulta petulantia, sed præmatura deuotio fructus pietatis accumulat. Nam quod ignorabat, conditionis fuit: quod ꝓmittebat, deuotionis. Sed non capit humana conditio in hoc corruptibili, in hoc mortali corpore facere tabernaculũ Deo. Siue in animo, siue in corpore, siue alio aliquo loco fuge quærere quod non licet scire. Si Petrus nesciuit, quẽadmodum tu potes scire? Si nesciuit ille qui promisit, & qui corporis terminos magnitudine animi nesciebat, quemadmodum scire nos possumus, desidia quadam mẽtis intra proseptum carnis inclusi? Denique placuit tanta deuotio Deo.

Et inter hæc verba, facta est nubes, & obumbrauit eos: & timuerunt, intrantibus illis in nubem, vox facta est de nube, dicens, Hic est filius meus dilectus: ipsum audite.

Diuini spiritus est obumbratio ista, quæ non caligat af-
F (Luc. 1.) fectibus hominum, sed reuelat occulta. Quæ etiam alio comperta est loco dicente angelo, *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Cuius profectus ostenditur, audita Dei voce dicentis, *Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.* hoc est, non Elias filius, non Moyses filius, sed hic est filius, quem solum videtis. Recesserant enim illi, vbi cœpit Dominus designari. Vides hanc non solum insipientium, sed etiam perfectorum, immo etiam cælestium fidem esse perfectam, filium Dei scire. Sed quoniam hæc iam supra diximus, cognosce nubem istam non fumigantium esse montium nebuloso humore concretam, (Exod. 19.) & coacti aëris caligine piceam, quæ cælum tenebratum horrore subtexat: sed lucidã nubem, quæ nos non pluuialibus aquis & humentis alluuione imbris immadidet, sed de qua mentes hominum voce Dei omnipotentis emissa, ros fidei rigauit.

Et dum fit vox, inuentus est Iesus solus. Et ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his quæ viderant.
G

Inuentus est Iesus solus, &c. Itaque cum tres essent, vnus est factus. (Ioan 17.) Tres in principio videntur, vnus in fine. Perfecta enim fide vnum sunt. (Rom. 10.) Denique hoc etiam dominus patrem orat, vt omnes vnum simus. (Gala. 3.) Nec solum Moyses & Elias in Christo vnum sunt, sed etiam nos vnum corpus sumus Christi. Ergo & illi tanquam in vno corpore recipiuntur in Christi corpus, quia & nos vnum erimus in Christo Iesu. Aut fortassis quia lex & prophetæ ex verbo: quæ autem ex verbo cœperunt, in verbo desinunt. (Rom. 10.) *Finis enim legis est Christus, ad iustitiam omni credenti.*

Factum est autem, in sequenti die descẽdentibus illis de monte, occurrit illi turba multa. Et ecce vir de turba exclamauit, dicens, Magister, obsecro te, respice in filium meum, quia vnicus est mihi: & ecce spiritus apprehendit eum, & subito clamat, & elidit, & dissipat eum spuma, & vix discedit ab eo, dilanians eum:
H ***& rogaui discipulos tuos vt eiicerent illum, & non potuerunt. Respondens autem Iesus, dixit, O generatio infidelis & peruersa: vsquequo ero apud vos & patiar vos? Adhuc filium tuum. Et cum accederet, elisit filium dæmonium, & dissipauit. Et increpauit Iesus spiritum immundum, & sanauit puerum, & reddidit illum patri eius. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei: omnibusque mirantibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos. Filius enim hominis futurum est vt tradatur in manus hominum. At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante eos, vt non sentirent illud: & timebant eum interrogare de hoc verbo. Intrauit***

autem

A *autem cogitatio in eos, quis eorum maior esset. At Iesus videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, & statuit illum secus se, & ait illis, Quicumque receperit puerum istum in nomine meo me recipit: & qui me receperit, recipit eum qui me misit. Nam qui minor est inter vos omnes, hic maior est.*

Quicunq; receperit puerum istum in nomine meo me recipit, &c. Hoc loco Dominus simplicitatem sine arrogantia, charitatem sine inuidia, deuotionem sine iracundia docet esse debere. Nam & pueri mens prouectioris affectu recipienda suadetur, quia dum puer nihil sibi vendicat, formam virtutis exequitur; & si rationem nescit, culpam ignorat. Tamen quia plerisque non virtus, sed infirmitas videtur sine ratione simplicitas: vt tu veram suscipias admoneris, id est, vt exequaris industria manus naturæ, & ideo ait, *Quicumque receperit puerum istum in nomine meo me recipit, & qui*
B *me receperit, recipit eum qui me misit.* Qui enim imitatorem Christi recipit, Christum recipit: & qui imaginem Dei receperit, recipit Deum. Sed quia imaginem Dei non poteramus videre, facta est ad nos per incarnationem verbi præsentia, vt reconciliaretur nobis quæ supra nos est diuinitas.

Respondens autem Ioannes, dixit, Præceptor vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia, & prohibuimus eum: quia non sequitur nobiscum.

Ioan. 11. Quod propensiori studio charitatis Ioannes plurimũ diligens, & ideo plurimum redamatus, excludendum putat à beneficio eum qui non vtatur obsequio, recte non reprehenditur, sed docetur. Non reprehenditur, quia amore faciebat: sed docetur vt nouerit infirmorum esse firmorumque distantiam. Et ideo Dominus etsi fortiores
C remunerat, tamen non excludit infirmos.

Et ait ad illum Iesus, Nolite prohibere, qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.

Ioan. 19. Bene Domine, nam & Ioseph & Nicodemus occulti discipuli propter metum in tempore tamen suum tibi officium non negarunt. Sed tamen quia alibi dixisti,
Luc. 11. *Qui non est mecum, aduersum me est, & qui mecum non colligit, dispergit:* aperis nobis ne videatur esse contrarium. Et puto quia si qui mentium consideret scrutatorem, dubitare non debeat vniuscuiusque factum mente discerni. Sed cur hic eos qui possunt per manus impositionem immundis imperare spiritibus in nomine Iesu, neget esse prohibendos; secundum Matthæum vero dicat his, *Non noui vos: discedite à*
Matth. 7. *me omnes operarij iniquitatis?* Aduertere debemus, non esse distantiam sensus, sententiarumque discordiam, sed illud censeri, eo quod non solum officii in clerico, sed etiam virtutis opera requirantur: tantumque esse Christi nomen vt etiam patum sanctis opituletur ad præsidium, etsi
D non opituletur ad gratiam. Vnde se nemo iactare debet, nec purgati hominis sibi gratiam vendicare, in quo æterni nominis virtus, non aliqua possibilitas humanæ fragilitatis operata sit. Non enim merito tuo diabolus, sed odio suo vincitur.

Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmauit vt iret in Hierusalem. Et misit nuntios ante conspectum suum. Et euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, vt pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Hierusalem. Cum vidissent autem discipuli eius Iacobus, & Ioannes, dixerunt. Domine, vis dicamus vt ignis descendat de cælo, & consumat illos? Et conuersus increpauit illos, dicens, Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare. Et abierunt in illud castellum. E

Et conuersus increpauit illos, &c. Quod discipulos increpauit quia ignem super eos descendere gestiebant, qui non receperant Christum, ostenditur nobis; non semper in eos qui peccauerint vindicandum: quia nonnumquam amplius prodest clementia tibi ad patientiam, lapso ad correctionem. Denique Samaritani citius crediderunt à quibus hoc loco ignis arcetur. Cur autem non receperint eum, Euangelista ipse memorauit, dicens, *Quia facies eius erat euntis in Hierusalem.* Discipuli autem recipi intra Samariam gestiebant, sed Deus quos dignatur, vocat, & quem vult, religiosum facit. Nec discipuli peccant, qui legem sequuntur. Sciebant enim & Phinees reputatum ad iustitiam, quia sacrilegos interemerat: & ad preces Eliæ ignem descendisse de cælo, vt prophetæ vindicaretur iniuria. Sed vindicetur qui timet, vindictam non quærit qui non timet. Simul ostenditur nobis, in Apostolis fuisse merita prophetarum, quando eandem sibi potestatem quam propheta magnus emeruit, impetrandi iure præsumunt. Et bene præsumunt quia ad sermonem suum ignis de cælo descenderet, quoniam filii sunt tonitrui.

[23. q. 4. ca. quod Christus. — Ioan. 4. — S. Aug. li. 1. de gratia. Christi. c. 46 — Nu. 25. — 4 Reg. 1. — F — Marc 3.]

Factum est autem, ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum, Sequar te quocumque ieris. Dixit illi Iesus, Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos vbi requiescant: filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet. Ait autem ad alterum, Sequere me.

Vulpes foueas habent, &c. Non videtur conuenire rationi vt simplicem fidelemque istum arbitremur qui Domini dignatione respuitur, cum indefessi famulatus obsequium spopondisset. Sed Dominus non obsequiorum speciem, sed puritatem quærit affectus. Denique alii dicit, *Sequere me.* Dispar sermo: iste cogitur, ille remouetur, vt scias quia deuotus admittitur, indeuotus excluditur. Simul disce G quia recipere noluit non simplici mente conuersos: nam si voluisset, ex indeuotis deuotos fecisset. Dominus autem mite omnia; nec illum temere se offerentem recipit, nec in Samaritanos indeuote Dominum refutantes proprium commouetur: vt ostenderet quia non habet vltionis studium perfecta virtus; nec vlla sit iracundia, vbi plenitudo est charitatis: nec excludenda infirmitas, sed iuuanda. Procul à religiosis indignatio, procul à magnaminis cupiditas vltionis, procul etiam à prudentibus inconsiderata coniunctio, & incauta simplicitas. Vnde & illi dicitur, *Vulpes foueas habent.* nec obsequium eius admittitur, cuius non probatur officium. Circumspectum etenim fidei esse debet hospitium, ne dum infidelibus nostræ domus interna reseramus, in alienæ perfidiæ casses improuida credulitate labamur. Quod potest homo, sinceram exhibeat fidem, & obseruantiam mandatorum religiosa mente custodiat, ne dicatur ei, *Vulpes foueas habent.* Fallax quippe H animal, & insidiis semper intentum, rapinæ fraudem exercet. Nihil tutum, nihil otiosum, nihil patitur esse securum, quod inter ipsa hospitia hominum prædam requirat. Hæreticis autem vulpes comparat. Denique cum Luc 2. gentes vocet, hæreticos excludit. Vulpes enim plenum fraudis est animal, foueam parans, & in fouea semper latere desiderans. Ita sunt hæretici, qui domum sibi parare non norunt, sed circumscriptionibus suis alios decipere conantur. Iacob enim domum habitat, hæreticus in fouea est, vt fraudulenta vulpes gallinæ illi euangelicæ dolum semper intendens, de qua scriptum est, *Quoties volui congregare filios tuos sicut gallina pullos suos, & noluisti? Ecce* Matt. 23. *relinquetur vobis domus vestra deserta.* Merito ergo foueas habent, qui domum quam habuerant, perdiderunt. Hoc animal neque mansuescit vnquam, (vnde & Apostolus ait, *Hæreticum post vnam correptionem deuita:*) neque vlli vsui Tit. 3. est, aut cibo vtile. Non enim de hoc dixit Christus: *Meus* Ioan. 4.

A *Cant. 2.* *cibus est, ut faciam voluntatem patris mei qui in cælis est.* Quinetiam eas à fructibus suis relegat, dicens, *Capite nobis vulpes pusillas exterminantes vineas,* hoc est, quæ minorem vineam,
Iudic. 15. non maiorem exterminant. Et ideo Sampson ad caudas earum faces ligauit, & in messes alienigenarum dimisit, eo quod hæretici fructus incendere conantur alienos; latratibus magis sonori, quam vocibus. Qui e-
Matth. 23. nim verbum negant, nec vocem habent. Ad præsens ore liberi, sed in futurum finem iam vincti, caudæ facibus significantes sui finis incendium. Volucres quoque cæli, quæ frequenter ad nequitiæ spiritalis similitudinē deriuantur, veluti nidos quosdam struunt in pectoribus
Mat. 24. improborum: & ideo *filius hominis,* quia abundauit iniquitas, *non habet vbi caput suum reclinet.* Etenim dominante versutia, cum simplicitati nullus sit locus, nulla potest in affectibus singulorum diuinitatis esse possessio. *Caput*
1 Cor. 11. *enim Christi Deus est:* qui vbi mentem probarit innoxiam, supra ipsum quodammodo vim suæ maiestatis reclinat. Quod esse videtur indicio, quia profusiore quadam
B gratia bonorum pectoribus inseratur. Itaque vt aduertas Deum non cultus aspernantem esse, sed fraudis: qui repudiauerat fraudulentum, eligit innocentem, dicens, *Sequere me.*

Ille autem dixit, Domine, permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum. Dixitque ei Iesus: Sine, mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, annuntia regnum Dei. Et ait alter, Sequar te Domine, sed permitte mihi primum renuntiare his qui domi sunt. Ait ad illum Iesus, Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro, habilis est regno Dei.

Domine permitte mihi primum ire, & sepelire patrem me-
Psal. 44. *um, &c.* Dicit, Sequere me: sed hoc dixit ei, cuius patrem iam sciebat mortuum. Illum vtique patrem de quo dictū est, *Obliuiscere domum patris tui.* Vide igitur quia Domi-
C *Tob. 4.* nus quos miseratur, etiam imprudentes aduocat, & postulanti paternæ veniam sepulturæ respondit, *Sine, mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, annuntia regnum Dei.* Itaque cum religiosum humandi acceperimus officium, quemadmodum hic paterni quoque funeris sepultura prohibetur, nisi vt intelligas humana posthabenda diuinis? Bonum studium, sed maius impedimētum. Nam qui partitur studium, deriuat affectum: qui diuidit curam, differt profectum. Ergo prius obeunda
Act. 6. quæ maxima sunt. Nam & Apostoli, ne occuparentur studio dispensandi, ministros pauperibus ordinarunt: &
Matth. 10. ipsis cum à Domino mitterentur, neminem in via salutare præscriptum est: non quo beneuolentiæ displiceret officium, sed quo persequendæ deuotionis intentio plus placeret. Quomodo autem mortui sepelire mortuos possunt, nisi geminam hic intelligas mortem; vnam naturæ, alteram culpæ? Est etiam mors tertia, in qua peccato mo-
Rom. 6. rimur, Deo viuimus, sicut Christus, qui peccato mortu-
D us est. *Quod autem mortuus est peccato, mortuus est semel: quod*
2 Cor. 5. *autem viuit, viuit Deo.* Vna est igitur mors, qua culpa corporis & animæ separatur; non formidabilis, non timenda, cum discessio quædam nostri videatur esse, non pœna: non metuenda fortibus, desideranda sapientibus, miseris
Apoc. 9. expetenda: de qua dictum est, *Quærent homines mortem & non inuenient eam.* Est & alia, quæ sæcularium affert interitum voluptatum, in qua non natura, sed delicta mo-
Coloss. 2. riuntur. Hanc mortem subimus consepulti in baptismo & mortui cū Christo ab elementis huius mūdi, cum actus patimur prioris obliuia. Hac morte mori voluit cū ꝓpheta
Nu. 23. ret Balaā, vt Deo viueret, & ideo dixit, *Moriatur anima mea in animis iustorum, & fiat semen meum vt semen eorum.* Est & ter-
Coloss. 3. tia mors, quando Christus, qui est via nostra, nescitur.
Ioan. 17. Scire autem Christum vita est sempiterna: quæ nunc iustis præsto est in vmbra, in futurum autem erit facie ad
1 Cor. 13. faciem. Spiritus enim ante faciem nostram Christus Do-
Thren. 4. minus, cui diximus, *In vmbra eius viuemus in gentibus.* In vm-
Psal. 56. bra alarum eius sperauit Dauid: in vmbra eius concupiuit & sedit Ecclesia, Si tantum Domine Iesu confert vm- E
bra tua, quantum vtique veritas afferet? Quemadmodum *Cant. 2.*
viuemus, quando iam non erimus in vmbra sed in ipsa vi-
ta? *Nunc enim vita nostra abscondita est cum Christo in Deo: cum* *Coloss. 3.*
autem Christus, inquit, *apparuerit vita nostra tunc & nos cum eo non apparebimus in gloria.* Dulcis illa vita est quæ non habet mortem. Hæc autem vita corporis habet mortē for- *Apoc. 21.*
te naturæ, quæ plerumque etiam desideratur. Habet etiā *Apoc. 9*
ipsa anima plerumque mortem labe peccati. *Anima* enim *Ezech. 18.*
quæ peccat, ipsa morietur Cum autem firmitate beatitudinis roborata cœperit obnoxia non esse peccato, iam non erit mortalis, sed vitam carpet æternam. Ad hanc vitam fratres festinemus, mœsti in sæculo, quia *peregrinamur à Domino.* Qui enim non peregrinatur à corpore, pe- *2 Cor. 5.*
regrinatur à Domino. Multo autem melius dissolui à cor- *Philip. 1.*
pore, & adhærere Deo; vt & nos vnum simus apud omnipotentem Deum, & vnigeniti Dei filij videamus clari- *Ioan. 17.*
tatem: & per resurrectionis gloriam in naturæ claritatem *2 Cor. 5.*
cælestis assumpti, inuiolabili concordia animorum fœdere sempiterno, vnitatē diuturnæ pacis imitati: vt cōplea- F
tur id quod de nobis Dei filius patrem orando promittit:
Vt & ipsi vnum sint, sicut & nos vnum sumus. Non ergo paterni *Ioan. 17.*
funeris sepultura prohibetur, sed necessitudini generis diuinæ religionis pietas antefertur. Illud consortibus re- *Psal. 5.*
linquitur, hoc mandatur electis. Aut quia *sepulcrum pa-* *Psal. 9.*
tens guttur est impiorum, memoria eorum abolenda præscribitur, quorum simul cum corpore meritum occidit: nec reuocatur ab officio patris filius, sed fidelis à perfidi communione secernitur. Est enim propria quędā sepul-
turam iustorum, qualis illa de qua dictum est, *Hæc enim mit-* *Matth. 26.*
tens hoc vnguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Et ideo qui bona fide in se sepelit Christum, vt cum eo resurgat; diaboli perfidiam in se sepelire non debet. Est & illa prophetica, vt supra sepulturā iustorū quędā ponamus; *Rom. 6.*
quæ lector agnoscis, infidelis intelligere non debet: non *Tob. 4.*
quo cibus imperetur aut potus, sed sacrę oblationis veneranda communio reueletur. Non ergo interdictum est muneris, sed religionis mysterium: hoc est, communio- G
nem nobis cum gentibus mortuis non futuram. Nam cū sacramenta viorum sint, non videntur mortui qui habent vitam.

Post hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta: & misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quo erat ipse venturus: Et dicebat illis, Messis quidem multa, operarii autē pauci. Rogate ergo Dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. Ite: ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. *Cap. X.*

Ad septuaginta discipulos dicit hoc, quos designauit, & misit binos ante faciē suā. Qua ratione binos misit? Quia bina missa sunt animalia in arcum, hoc est, cum mare & *Gen. 7.*
fœmina, immunda per numerum, sed mundata Ecclesiæ sacramento. Quod completum est oraculo quod sanctus petrus accepit, dicente sibi Spiritu sancto, *Quod Deus mun-* *Act. 10.*
dauit, tu ne commune dixeris. Et aduertit dictum esse de H
gentibus, quæ corporeæ magis generationis successionem quam spiritalis gratiæ sequebantur. Hos mundauit Dominus, & passionis suæ fecit hæredes. Mittens ergo discipulos in messem suam, quæ licet verbo Dei sata ta- *Luc. 8.*
men culturæ laborem & solicitum munus operarij requirebat, ne aues cęli sparsa semini dissiparent, ait, *Ecce ego mit-*
to vos sicut agnos inter lupos. Contraria sunt ista sibi animalia, *Ioan. 10.*
vt alia ab aliis deuorentur. Sed bonus pastor lupos gregi suo timere non nouit: ideoque isti discipuli non in prædā, sed ad gratiam diriguntur. Solicitudo enim boni pastoris efficit vt lupi in agnos audere nil possint. Mittit ergo agnos inter lupos, vt compleretur illud: *Tunc lupi & agni simul* *Esa. 11.*
pascentur. Et quoniam proxime de vulpe nobis non ingra- *& 65.*
tus tractatus euasit, iudicium vestrum fidele in figura mi- *Luc. 9.*
nusculi animantis expertus sum, præsumo quod profun- *sup.*
da mysteria quæ luporum specie velantur, studiorum vestrorum possim aperire suffragio. In specie vulpium hære-

[A] [In Luc. c. 9.] ticos significati supra expressimus, qui promittunt nomine quod Christum sequantur, sed studio fraudis abiurant. Hos non suscipit Dominus, sed à suo nido arcet & prohibet. Lupi quod significare videantur, debemus aduertere. [2. Tim. 3.] Bestiæ nempe sunt quæ insidiantur ouilibus, circa pastorales versantur casas, habitacula domorum intrare non audent, somnum canum, absentiam aut desidiā pastoris explorant, ouium guttur inuadunt vt cito strangulent, feri, rapaces, iidemque natura corporis rigidiores, vt se facile non possint inflectere, impetu quodam suo feruntur, & ideo sæpe luduntur. Tum præterea si quē priores hominem viderint, vocem ei quadam naturæ feruntur vi eripere: si autem homo prius eos viderit, exagitari memorantur. Et ideo cauendum mihi est, ne si in hodierno tractatu spiritalium mysteriorum gratia nō potuerit refulgere, lupi me prius vidisse credantur, & solemne vocis extorsisse suffragium. Nonne lupis istis hæretici cōparandi sunt, qui insidiantur ouibus Christi, fremunt circa caulas nocturno magis tempore quam diurno? [B] Semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi seque nebulis interpretationis obducere, & quantum in ipsis est fuscare conātur. Versantur ergo circa caulas, stabula tamen Christi intrare non audent. Et ideo non sanantur, quia in stabulum suum non vult eos Christus inducere, [Luc. 10. infra.] in quo curatus est ille qui de Hierusalem descendens incidit in latrones: quem vulneribus alligatis, infuso oleo & vino, imponens in iumentum suum Samaritanus ille duxit in stabulum; & sanandum stabulario dereliquit. Non accipiunt ergo medicinam, qui medicum nō requirunt. Si enim requirerēt, non derogarent. Explorant pastoris absentiam, & ideo pastores Ecclesiarum vel necare, vel in exilium agere contēdunt; quia præsentibus pastoribus oues Christi incursare non possunt. Spoliare ergo gregem Domini & diripere conantur, qui corporea quadam mentis intentione duri ac rigidi nequaquam solent à suo errore deflectere. Et ideo Apostolus ait, *Hæreticum hominem post vnam correptionem deuita, sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est.* [C] Hos scripturæ verus interpres illudit, vt inanes suos in vanum effundat impetus, & nocere non possint. Qui si quem versuta disputationis suæ circumscriptione præuenerint, faciunt obmutescere. Mutus est enim qui verbum Dei non eadem qua est gloria confitetur. [1. Tim. 2.] Caue ergo ne tibi vocem tollat hæreticus si prior eum non ipse deprehenderis: serpit enim, dum latet eius perfidia. Si autem commenta impietatis eius agnoueris, iacturam piæ vocis timere non poteris. Caue igitur versutæ disputationis venena; animā petunt, guttur inuadunt, vitalibus vulnus affigunt. Graues sunt morsus hæreticorum, qui ipsis grauiores & rapaciores bestiis, nullum auaritiæ finem impietatisque nouerunt. Nec vos moueat quod formam prætendere videntur humanam; quoniam etsi foris homo cernitur, intus bestia fremit. Et ideo eos lupos esse non dubium est, iuxta [Mat. 7.] Domini Iesu sententiā, qui ait, *Attendite vobis à falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestitu ouium, intus autem sunt lupi rapaces; ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Si quis ergo specie mouetur, fructum interroget. Audis aliquem sacerdotem dici, rapinas eius non agnoscis. [D] Vestitum ouis habet, facta prædonis. [1. Petr. 5.] Foris ouis, intus lupus est: qui modum non habet rapinarum, qui tanquam in nocte Scythico membra duratꝰ gelu, cruentus ora, circumuolat quærens quem deuoret. Nonne vobis videtur lupus, qui humanæ necis insaturabili crudelitate fidelium morte populorum rabiem suam explere desiderat? Vlulat iste, non tractat, qui negat vocis auctorem, & sacrilego sermone bestiale murmur interstrepit, qui non confitetur Dominum Iesum æternæ præsulem vitæ. Audiuimus eius vlulatus, cùm in orbem gladius mitteretur. Dentes asperos, ora tumida præferebat, & putabat quod vocem omnibus abstulisset, quam solus amiserat. Et ideo vt hos lupos effugere possimus, docet Dominus quid sequamur, dicens.

Nolite portare sacculum.

[Matt. 10.] Quid sit, sacculum non esse portandum, alibi Dominꝰ euidenter expressit. Scripsit enim Matthæus, quoniam ipse dixit ad discipulos, *Nolite possidere aurum, neque argentum.* [E] Si prohibemur aurum possidere: quid eripere, quid auferre? Si quod habes, donare præciperis, quemadmodum congeris? [Rom. 2.] Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui execraris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras? [Esai. 52.] *Nomen enim Dei per vos blasphematur.* Non sic Apostolus Petrus, qui primus dominicæ executor sententiæ, vt ostenderet, non in vacuum Domini effusa mādata, cū posceretur à paupere vt ei aliquid pecuniæ largiretur, ait, [Act. 3.] *Argentum atque aurum nō habeo.* Ille gloriatur quo non habeat argentum neque aurum, vobis pudor est minus adhuc habere quam cupitis? Est ergo & pauperies gloriosa, quia est & beata, de qua scriptum est, [Mat. 5.] *Beati pauperes spiritu.* Tamen non tam hoc gloriatur Petrus, quod argentum & aurum non habeat, quam quod seruet mandatum Domini qui præcepit, *Nolite possidere aurum:* Hoc est dicere, Vides me Christi esse discipulum, & aurū à me requiris? Aliud nobis multo pretiosius auro donauit [F] vt in nomine eius operemur. Itaque non habeo quod nō dedit, sed quod dedit habeo. [Exod. 10.] *In nomine Domini Iesu surge & ambula:* Sicut ergo qui horrea vult congerendis ædificare frumentis, dominicæ sententiæ auctoritate reprehenditur; [Luc. 12.] ita qui sacculum vult auro parare condendo, næuum reprehensionis incurrit.

Non peram, non calceamenta.

Vtrumque de corio mortui animantis confici solet, nihil autē in nobis Dominus Iesus mortale vult esse. [Exod. 3.] Denique ad Moysen dicit, *Solue calceamentum pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est.* Mortale igitur atque terrenum calceamētum iubetur soluere, cum mitteretur ad populum liberandum. Huius enim minister muneris timere nil debet, nec à suscepto officio mortis periculo retardari. [Exod. 2.] Ipse enim cum defensionem fratrum, hoc est Iudæorū, voluntarius recepisset, calumniæ terrore reuocatus est ab incepto, & fugit ex Ægypto. [G] Et ideo cū Dn̄s affectum eius probasset, conditionem autem vidisset infirmā, animi eius mentisque vestigium mortalibus vinculis censuit exuendum. [Exod. 12.] Quod si quem mouet qua ratione in Ægypto calceati iubeantur edere agnum, Apostoli autem sine calceamentis ad prædicandum Euangelium dirigantur: is considerare debet quia in Ægypto positus debet adhuc morsus cauere serpentis. Multa enim venena in Ægypto: & qui in typo pascha celebrat, patere potest vulneri; qui autem minister est veritatis, euitat venēna, non trepidat. [Act. 28.] Denique momordit Paulum vipera in Melita insula, & videntes pendentem de manu eius viperam incolæ loci illius, putabant eum esse moriturum. Sed vbi inoffensum stare viderunt, Deum esse videbant, cui venenum nocere non poterat. Et vt scias hoc verum esse, ipse Dominus ait, [Luc. 10. supra.] *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & supra omnes virtutes inimici, & nihil vobis nocebunt.* Non virgas in manu iubentur tollere Apostoli. [Matt. 10.] Sic enim Matthæus scribendum putauit. Quid est virga nisi proferendæ potestatis insigne, & vlciscendi instrumentum doloris? [H] Ergo humilis Domini (in humilitate [Esaia. 53.] enim iudicium eius sublatum est) humilis, inquam, Domini præceptum, discipuli eius humilitatis officiis exequūtur. Eos enim misit ad seminandam fidem, qui nō cogerent, sed docerēt: nec vim potestatis exererent, sed doctrinā humilitatis attollerent. Quo loco humilitati putauit etiā patiētiā copulandā, quia ipse quoq; iuxta testimonium Petri, [1 Pet. 2.] *cum malediceretur, non remaledixit, cum percuteretur, non repercussit.* Hoc est ergo dicere, [Philip. 3.] *Imitatores mei estote*, vltionis studia deponite, insolentiam verberantium non iniuriæ relatione, sed magnanimitate patientię supportate. Nemo in se debet quod in alio reprehendit imitari: grauiora contumacibus mā suetudo vulnera refert. Hoc pugno repercussit Dominus verberantem, dicendo, [Matt. 5.] *Qui te percutit in maxillam, præbe illi & alteram.* Fit enim vt iudicio suo ipse se damnet, & quodam stimulo sui compungatur affectus, qui relatam sibi sedulitatem pro iniuria quam fecit, aduerterit. Habet tamē quos & eum virga Aposto-

los

A [1. Cor. 4.] los miserit, sicut Paulus testificatur, dicens, *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?* Hanc virgam etiam & Timotheo dedit Apostolus, dicens, *Argue, obsecra, increpa.* [2. Tim. 4.] Aut fortasse ante passionem Domini, quę nutantium populorum corona firmauit, necessaria sola fuerit mansuetudo, post passioné correptio? Certe mulceat Dominus, increpet Paulus, suadeat qui potest pectora etiam dura mollire, arguat qui non potest vniuersa suadere. Virgam igitur Paulus ex doctrina legis assumpserat. Legerat enim, *Qui parcit baculo, odit filium suũ.* [Prou. 13.] Legerat etiam quia agnum manducantes, baculum in manibus habere pręcepto prophetico iubebantur. [Exod. 12.] Et ideo Dominus in testamento ait, *visitabo in virga iniquitates eorum.* [Esa. 88.] In nouo autem seipsum obtulit, vt ignosceret vniuersis, dicens, *Si me quæritis sinite hos abire.* [Ioan. 18.] At alibi habes quia cum Apostoli ignem de cælo petere vellent, vt consumeret Samaritanos, [Luc. 9.] qui Iesum Dominum intra ciuitatem suam recipere noluerunt, *conuersus increpauit illos, & ait, Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas* B *hominum perdere, sed saluare.* Perfectiores ergo sine virga diriguntur, infirmiores cum baculo manducant. Sed & Paulus virgam quidem minatur, sed in spiritu mansuetudinis visitat delinquentes. Denique vt scias mitem esse doctorem, eorum ipsorum quos arguit, consulit voluntatem. *Quid vultis?* inquit, *in virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?* [1. Cor. 4.] Semel virgam dixit, bis mitiora subiecit, adiiciens mansuetudinem charitati. Prius tamen minatus est virgam, sed exhibuit mansuetudinem. Nam in secunda epistola ad eosdem Corinthios scribens ait, [2. Cor. 1.] *Testem Deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis non veni Corinthum,* [2. Cor. 2.] Audi qua ratione putauerit esse parcendum: *Ne iterum,* inquit, *in tristitia venirem ad vos.* Abiecit virgam, & affectum charitatis assumpsit.

Et neminem salutaueritis in via.

Fortasse quibusdam hoc durum & superbum, nec mãsueti & humilis Domini præcepto conuenire videatur, C quod ille qui etiam accubitionis loco præcepit esse cedẽdum, [Luc. 14.] hoc loco mandet discipulis, *Neminem salutaueritis in via*, cum iste communis sit vsus gratiæ. Sic inferiores superiorum sibi fauorem conciliare consuerunt. Gentiles quoque cum Christianis habent huiusmodi officiorum commercia: quemodo Dominus hunc vsum humanitatis auellit? Sed considera non hoc esse solum, *Neminem salutaueritis:* sed non frustra additum, *In via.* [4. Reg. 4.] Denique & Elisæus cum mitteret seruum suum vt baculum eius poneret supra corpus defuncti pueruli, mandauit ei ne per viam aliquem salutaret. Festinato enim iubebat eum contendere, vt celebrandæ resurrectionis exequeretur officium, ne confabulatione alicuius obuij mandato deflecteretur à munere. Ergo & hic non salutationis officium aufertur, sed obstaculum impediendæ deuotionis aboletur: vt quando diuina mandantur, paulisper sequerentur humana. Pulchra est salutatio, sed eo pulchrior, quo præceptorum maturior executio diuinorum, quæ per morã D sæpe traxit offensam. Ideo autem & honesta prohibentur, ne solemnis gratia obrepat officijs, & impediat ministerium, cuius mora culpa sit.

In quamcumque domum intraueritis, primum dicite, Pax huic domui: & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes & quæ apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. Et in quamcumque ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis: & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis, Appropinquauit in vos regnum Dei. In quamcumque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos: exeuntes in plateas eius, dicite, Etiam puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos. E *Verumtamen hoc scitote quia appropinquauit regnũ Dei.*

Iam illa moralia; ne de domo ad domum quis vaga facilitate demigret; vt seruemus etiam hospitari in amore cõstantiam; ne coalitam amicitiæ necessitudinem facile resoluamus; vt pacis præferamus nuntium; vt ipse primus ingressus pacis benedictione celebretur; cibo potuque oblato oportere nos esse contentos; vexilla fidei non premenda, & regni cælestis Euangelium prædicandum; excutiendum de pedibus puluerem, si quis recipiendos ciuitatis hospitio non putauerit.

Dico vobis quia Sodomis in illa die remissius erit, quam illi ciuitati. Væ tibi Chorozain, væ tibi Bethsaida! quia si in Tyro & Sidone factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent. Verumtamen Tyro & F *Sidoni remissius erit in iudicio, quam vobis. Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris. Qui vos audit me audit: & qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. Reuersi sunt autem septuaginta cum gaudio dicentes, Domine etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis, Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & supra omnes virtutes inimici, & nihil vobis nocebunt. Verumtamen in hoc nolite gaudere quia spiritus vobis subiiciuntur: gaudete autem, quia nomina vestra scripta sunt in cælis. In ipsa hora exultauit spiritu Iesus, & dixit. Confiteor tibi pater, Domino cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Etiam pater, quoniam sic placuit ante te.* G

Docet etiam grauiori pœnæ obnoxios fore qui Euangelium non sequendum, quam qui legem iudicauerint esse soluendam, eo quod Tyrus & Sidon si tanta operationum cælestium vidissent miracula, non despexissent remedium pœnitentię. Istam quoque vel affluentiam vel insolentiam sæcularem neque cęlesti munere comparandã, neque rursus sine remedio derelinqui, cum vnicuique sit subsidium pœnitendi. Postremo aperit cæleste mysterium, quod placuerit Deo vt paruulis magis quam prudentibus istius mũdi suam gratiam reuelaret. Quod Apostolus Paulus stylo pleniore digessit dicens, *Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quoniam in Dei sapientia non cognouit hic mundus per sapientiam Deum; placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* [1. Cor. 1.] Paruulum ergo accipiamus, qui se exaltare non nouerit, & phaleratis sermonibus artem suæ iactare prudentiæ: quod philosophi plerique faciunt. Paruulus erat qui dixit, *Domine non exaltaui cor meum, neque elati sunt oculi mei neque ingressus sum in magnis, neque in mirabilibus super me.* H [Psal. 130.] Et vt scires paruulum hunc non ætate, non sensu fuisse, [1. Cor. 14.] sed humilitate sui, & quadam declinatione iactantiæ, addidit, *Sed exaltaui animam meam.* Vides quam excelsus fuerit hic paruulus, quanto virtutum sublimis vertice? [Psal. 130.] Tales nos paruulos vult esse Apostolus, cum dicit *Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, vt sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.* [1. Cor. 3.] [Ibid.] Pulcherrimè connectitur de fide locus, quando omnia sibi tradita dicit à patre suo. Sic enim ait,

Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo scit quis est filius, nisi pater: & quis est pater, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Et conuersus ad discipulos suos, dixit, Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis, quod multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis &

A ergo duos denarios (licet horum quoque librorum quatuor formas non absurdum sit intelligere) accipit stabularius. Quis? Ille forsitan qui ait, *AEstimo vt stercora, vt Christum lucrifaciam*, quod curam haberet hominis vulnerati. Philip. 3. Stabularius itaque ille est qui dixit, *Misit me Christus euangelizare*. 1 Cor. 1. Mar. 16. Stabularij sunt illi quibus dicitur, *Ite in orbem vniuersum, & prædicate Euangelium vniuersæ creaturæ, & qui crediderit & baptizatus fuerit, hic saluus erit.* Saluus vtique à morte, saluus à vulnere quod infixum est à latronibus. Beatus ille stabularius, qui alterius vulnera curare potest. Beatus ille, cui dicit Dominus.

Et quodcumque supererogaueris, reuertens reddā tibi. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit. Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus, Vade, & tu fac similiter.

B *Et quodcumque supererogaueris*, &c. Bonus dispensator, qui etiam supererogat. Bonus dispensator Paulus, cuius sermones & Epistolæ veluti ei rationi quam receperat, superefflluūt. Moderatum Domini mandatum prope immoderato labore mentis & corporis executus, vt multos ab ægritudine graui spiritalis alloquij dispensatione releuaret. Bonus ergo stabularius stabuli eius in quo *agnouit asina præsepe Domini sui*, & in quo greges clauduntur agnorum, ne frementibus ad caulas rapacibus lupis, facilis in ouilia sit incursus. Spondet ergo se reuersum. Quando reuerteris Domine nisi in die iudicij? Nam licet vbique sis sēper, & stans in medio nostrum non cernaris à nobis; erit tamen tempus quo vniuersa caro te aspiciat reuertentem. *Reddam tibi.* Reddes ergo quod debes. Beati quibus es debitor. Vtinam non simus idonei debitores: vtinam quod accepimus, possimus exoluere, nec nos aut sacerdotij aut ministerij munus extollat. Quomodo reddes Domine Iesu? Promisisti quidem in cælo bonis copiosam esse mercedem. Reddes tamen & cum dices, *Euge bone serue & fidelis: quoniam super pauca fidelis fuisti, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui.* Ergo quoniam nemo magis proximus, quam qui vulnera nostra curauit, diligamus eū quasi Dominum, diligamus & quasi proximum. Nihil enim tā proximum, quam caput membris. Diligamus etiam eum qui imitator est Christi: diligamus & eum qui inopiæ alterius corporis vnitate compatitur. Non enim cognatio facit proximum, sed misericordia, quia misericordia secū dum naturam. Nihil enim tam secundum naturam, quā iuuare consortem naturæ.

Esa. 1.
Ioan. 1.
Apoc. 1.
Matth. 5.
C
Mat. 25.
1. Cor. 16.
2. Cor. 8.

Factum est autē dum irent, & ipse intrauit in quoddam castellum, & mulier quædam Martha nomine excepit illum in domum suam: & huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini audiebat verbum illius. Martha autem satagebat circa frequens ministerium. Quæ stetit, & ait Domine, non est tibi curæ quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi vt me adiuuet. Et respondens dixit illi Dominus, Martha, Martha solicita es & turbaris erga plurima. Porro vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur illi.

D

Dictum est de misericordia, sed non vna est forma virtutis. Subiicitur Marthæ exemplo & Mariæ, alterius operis fructuosa deuotio, alterius religiosa mentis intentio Dei verbo: quæ si cum fide congruat, etiam ipsis operibus antefertur, iuxta quod scriptum est, *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur illi.* Studeamus igitur & nos habere quod nemo nobis possit auferre, non vt perfunctoria, sed diligens audientia deferatur. Solent enim etiam ipsius semina verbi cælestis auferri, si secus viam sint seminata. Agat te sicut Mariam desiderium sapientiæ. Hoc enim maius, hoc perfectius opus: nec ministerij cura à cogni- Luc. 8.

E tione verbi cælestis auertat, nec arguas eos & otiosos iudices quos videas studere sapientiæ. Hanc enim sibi cohabitantem Salomon ille pacificus adsciuit. Sap. 9. Nec Martha tamen in bono ministerio reprehenditur: sed Maria, quod meliorem partem sibi elegerit, antefertur. Iesus enim multis abundat, & multa largitur. Et ideo sapientior, quia quod principale aduertit, elegit. Denique Apostoli optimum non putauerunt relinquere Dei verbum, & ministrare mensis: sed vtrumque munus sapientiæ est. Act. 6. Nam & Stephanus plenus sapientia, minister electus: & ideo qui ministrat, doctori deferat, Ibid. & ministrantem doctor inuitet & prouocet. Vnum enim corpus Ecclesiæ, etsi diuersa membra, alterum altero eget. *Non potest dicere oculus manui, Operam tuam non desidero, aut iterum caput pedibus, aut auricula se negare esse de corpore:* 1. Cor. 12. nam etsi alia principalia, tamen alia necessaria. Sapientia in capite, actus in manibus. *Oculi enim sapientis in capite eius:* Eccles. 2. quia ille vere sapit, cuius animus in Christo est, & cuius interior oculis erigitur ad superna. Et ideo *sapientis oculi in capite ipsius, stulti autem in calcaneo.* F

ET *factum est, cum esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum. Domine, doce nos orare, quemadmodum docuit & Ioannes discipulos suos. Et ait illis, Cum oratis, dicite, Pater, sanctificetur nomen tuum: Adueniat regnum tuum. Panem nostrū quotidianum da nobis hodie: & dimitte nobis peccata nostra, siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos, Quis vestrum habens amicū, ibit ad illum media nocte, & dicet illi, Amice commoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum: & ille deintus respondens dicat, Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi. Et ille perseuerauerit pulsans: dico vobis, etsi non dabit illi surgens eo quod amicus eius sit: propter improbitatē tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piscem: nūquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouū, numquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quanto magis pater vester cælestis de cælo dabit Spiritum sanctum petentibus se?* Cap. 11. G

Quis vestrum habens amicum, ibit ad illum media nocte. &c. Alius præcepti locus est, vt omnibus momentis non solum diebus, sed etiam noctibus oratio deferatur. Vides enim quod iste qui media nocte petierit, tres panes ab amico suo postulans, & in ipsa petēdi intētione persistens, non defraudetur oratio. H Qui sunt isti tres panes, nisi mysterij cælestis alimentū? Quod si diligas Dominū Deum tuum, non solū tibi, sed etiam aliis poteris emereri. Qui autē amicior nobis, quā qui pro nobis corpus suum tradidit? Ab hoc media nocte panes Dauid petiit & accepit. Petiit enim quando dicebat, *Media nocte surgebam ad confitendū tibi.* Ideo meruit hos panes, quos apposuit nobis edēdos. Petiit cum dicit, *Lauabo per singulas noctes lectū meum.* Psal. 118. Psal. 6. Neque enim timuit ne excitaret dormientē, quē scit sempervigilētem. Et ideo scriptorū memores, noctibus ac diebus orationi instantes, peccatis nostris veniam postulemus. 1 Tim. 5. Psal. 118. Nā si ille tam sanctus, & qui regni erat necessitatibus occupat⁹, septies in die laudē Domino dicebat, matutinis & vespertinis sacrificiis semper intentus: quid nos facere oportet, qui eo āplius rogare debemus, quo frequentius carnis ac

A mentis fragilitate delinquimus; vt de via lassis, & istius equi cursu, ac vitæ huius infractu grauiter fatigatis; panis refectionis deesse non possit, q hominis corda confirmet? Psal. 22. Psal. 103. Nec solum media nocte Dominus, sed omnibus prope docet vigilandum esse momentis. Venit enim & vespertina, & secunda, & tertia vigilia, & pulsare consueuit. *Beati itaque serui illi, quos cum venerit Dominus, inuenerit vigilantes,* Luca 12. Si ergo desideras vt virtus Dei præcingat se, & ministret tibi; vigilandum est semper. Multæ enim insidiæ sunt bonis, & grauis corporis somnus: quia si dormire mens cœperit, vigorem suæ virtutis amittit. Excita igitur somnum tuum, vt pulses ostium Christi. Quod aperiri sibi etiam Paulus exposcit, non solum suis, sed etiam populi orationibus obsecrans se iuuari, vt aperiatur ostium sibi ad loquendum mysterium Christi. Coloss. 4 Et fortasse illud est ostium quod apertum vidit Ioannes. Apoc. 4. Vidit enim, & dixit, *Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cœlo: & vox prima quam audiui tanquam tubam loquentem mecum, & dicentem. Ascende huc, & ostendam tibi quæ oporteat fieri.* 2. Tim. 4. Apertum est igitur ostium Ioanni, B apertum est ostium Paulo, vt nobis panes, quos ederem⁹, acciperet. Perseuerauit enim ostium pulsans oportune, importune; vt gentes mundani tramitis labore vexatas, alimoniæ cælestis vbertate recrearet. Ergo præceptiu⁹ locus frequenter orandi, spes impetrandi; ratio persuadendi; prius in præcepto, post in exemplo. Qui enim promittit aliquid, spẽ debet afferre promissi, vt monitis obedientia deferatur, promissis fides, quæ humanæ contemplatione pietatis in maius æternæ spem pietatis acquirit, si tamen æqua poscantur, ne in peccatum vertatur oratio. Psal. 108. Nec erubuit aliquid sæpius postulare, ne vel diffidere de Domini misericordia videretur, vel arroganter dolere, quod non prima prece aliquid impetrauerit. *Propter hoc,* inquit, *ter Dominum rogaui:* 2. Cor. 12 & ostendit quod frequenter Deus ideo non concedat oratus, quod inutilia iudicet, quæ nos profutura credamus.

Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cum eiecisset dæmonium, locutus est mutus: & admirata sunt turbæ. C *Quidam autem ex eis dixerunt, In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia. Et alii tentantes, signum de cælo quærebant ab eo. Ipse autem vt vidit cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum in seipsum diuisum destruetur, & domus supra domum cadet. Si autem & satanas in seipsum diuisus est: quomodo stabit regnum eius, quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia? Si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt.*

Omne regnum in seipsum diuisum destruetur, &c. Causa dicti huius quoniam Iesus in Beelzebub principe dæmoniorum eiicere dæmonia dicebatur, est ostendere regnum eius indiuiduum esse atque perpetuum. Ioan. 18. Meritoque etiam Pilato respondit, *Regnum meum non est de hoc mundo.* Et ideo qui non in Christo spem gerunt, sed in principe dæmoniorum eiici dæmones opinãtur, eos regni negat esse perpetui. D Quod spectat ad populum Iudæorum, qui ad dæmonium eiiciendum, dæmonis accersebat auxilium. Nam quemadmodum potest, cum fides scindatur, regnũ manere indiuisum? Etenim cum in lege sit populus Iudæorum, Christus quoque secundum carnem sub lege generatus sit, Galat. 4. Deut. 18. quomodo regnum potest Iudæorum esse perpetuum, quod sub lege est, cum populus ipse diuidat legẽ, quando à legis populo Christus negatur, qui ex lege debetur? Ephes. 4. Ita ex parte se fides Iudaicæ plebis impugnat, & impugnando diuiditur, diuidendo dissoluitur. Et ideo regnũ Ecclesiæ manebit in æternum, quia indiuidua fides, corp⁹ est vnum. Coloss. 2. 1. Ioan. 3. Luc. 9. *Vnus enim Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium, qui super omnes, & per omnes, & in omnibus.* Quanta hic sacrilegi furoris amentia, vt cum Dei filius ad immundos spiritus conterendos, & ad manubias mundani principis auferendas susceperit carnem, & de- E struendæ nequitiæ spiritalis hominibus quoque dederit potestatem, diuidens spolia eius, quo insigne est triũphantis; aliqui sibi adiumentum & præsidia diabolicæ potestatis adsciscant, cum in digito Dei, vel certe secundum Matthæum, in spiritu Dei dæmones excludantur. Matth. 12. Vnde intelligitur indiuiduum quoddam velut corpus esse diuinitatis & regnum, cum Christus Dei dextera sit, Spiritus autem digiti specie velut vnius secundum diuinitatem corporis seriem videatur exprimere. Nonne videtur indiuiduum esse regnum, cum velut corpus sit indiuisum? Habitat enim, vt legisti, corporaliter plenitudo diuinitatis in Christo. Coloss. 2. Quod vtique & de patre negare non poteris; & de spiritu negare non debes: nec tibi membrorum comparatione nostrorum portio quædam videatur facienda virtutis. Indiuiduæ enim rei non potest esse diuisio; & ideo ad formam vnitatis, nõ ad distinctionem potestatis referenda digiti nuncupatio est, cum & dextera Dei dicat, *Ego & pater vnum sumus.* Ioan. 10. Sed licet indiuidua diuinitas, distincta persona est; digitus tamen cum dicitur Spiritus, Psal. 8. operatoria virtus significatur; quod diuinorum operum, F sicut pater & filius, ita & Spiritus sanctus operator sit. David enim dicit, *Quoniam videbo cælos opera digitorum tuorum.* Psal. 32. Et in alio Psalmo, *Et spiritu oris eius omnis virtus eorum.* 1 Cor. 12. Et Paulus ait, *Hæc omnia autem operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult.* Et hic cum dicit.

Quod si in digito Dei ego eiicio dæmonia, profecto peruenit in vos regnum Dei. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. Si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit.

Quod si in digito Dei ego eiicio dæmonia, profecto peruenit in vos regnum Dei, &c. Ostendit imperialem quandam esse sancti Spiritus potestatem, in quo regnum est Dei. G Rom. 14. Nos quoque in quibus habitat spiritus, regalem domum habem⁹. Vnde & in posterioribus dixit, *Regnum Dei intra vos est.* Luc. 19. 2. Cor. 3. Et ideo diuinitatis, & dominationis, & imperatoriæ maiestatis consortem debemus æstimare spiritum sanctum, quia Dominus est spiritus. Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas.

Cum immundus spiritus exierit ab homine ambulat per loca inaquosa, quærens requiem: & non inueniens, dicit, Reuertar in domum meam vnde exiui. Et cum venerit, inuenit eam scopis mundatam & ornatam. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Factum est autem, cum hæc diceret: extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi, Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti. H *At ille dixit, Quinimmo beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.*

Cum immundus spiritus exierit ab homine, &c. Hoc de Iudæorum plebe dictum ambigi non potest, quam Dominus à regno suo in superioribus segregauit. Vnde omnes quoque hæreticos & schismaticos à regno Dei, & ab Ecclesia intellige separatos. Et ideo non Dei, sed immundi spiritus omnes schismaticorum hæreticorumque liquido claret esse conuentus. Itaque in vno homine totius Iudaici populi comparatio est, à quo per legem spiritus immundus exierat. Sed quia in nationibus & gentib⁹ per fidem Christi requiem reperire non potuit: (immundis Ephes. 6. Matt. 13. enim spiritib⁹ Christus incendium est, qui in pectoribus gentiliũ, quæ ante arida erant, postea per baptismum rore Spiritus sancti humescebãt, iacula aduersarij ignita restin-

A xerat:) ideo regressus ad plebem est Iudæorum, quæ forensi & perfunctoria specie compta, animo manet interiore pollutior. Neque enim sacri fontis irriguo aut abluebat aut restinguebat ardorem: meritoque ad eam spiritus redibat immundus, adducens secum septem spiritus nequiores se, quoniam in hebdomadam legis & octauæ mysterium sacrilega mente commisit. Itaque vt nobis multiplicatur septiformis Spiritus gratia, ita illis immundorum spirituum omnis cumulatur iniuria. Vniuersitas enim hoc numero aliquotiens comprehenditur; propter quod septimo die conclusis mundi operibus requieuit
Gen. 1. Deus. Ideo & *sterilis septem peperit, & populosa in filiis infirmata*
1 Reg. 2. *est*. Denique vt scias synagogæ populum deformari, vbi Ecclesiæ beatitudo laudatur, subiecit.

Tubis autem concurrentibus cæpit dicere, Generatio hac, generatio nequam est: signum quarit, & signum non dabitur ei, nisi signum Iona Prophetæ.
B *Nam sicut Ionas fuit signum Niniuitis: ita erit & filius hominis generationi isti. Regina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis: & ecce plusquam Salomon hic Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & contemnabunt illam quia pænitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ: & ecce plusquam Ionas hic.*

Nam sicut Ionas fuit signum Niniuitis, &c. In hoc quoque Iudæorum plebe damnata, Ecclesiæ mysterium euiden-
3 Reg. 10. ter exprimitur, quæ in Niniuitis per pœnitentiam, & in regina Austri per studium percipiendæ sapientiæ de totius orbis finibus congregatur, vt pacifici Salomonis verba cognoscat. Regina plane, cuius regnum est indiuisum, de diuersis & distantibus populis in vnum corpus assurgens.
Ephes. 5. Itaque *sacramentum illud magnum est de Christo & Ecclesia*: sed tamen hoc maius est, quia illud in figura ante præcessit,
C nunc autem plenum in veritate mysterium est. Illic enim Salomon typus, hic autem Christus in suo corpore est. Ex duobus igitur constat Ecclesia: vt aut peccare nesciat, aut peccare desinat Pœnitentia enim delictum abolet, sapientia cauet Hoc in mysterio. Cæterum Ionæ signum vt typus dominicæ passionis, ita etiam grauium, quæ Iudæi commiserint, testificatio peccatorum est. Simul aduertere licet & maiestatis oraculum, & pietatis indicium. Namque Niniuitarum exemplo & denuntiatur supplicium, & remedium demonstratur. Vnde etiam Iudæi de-
Act. 3. bent non desperare indulgentiam, si velint agere pœnitentiam.

Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit neque sub modio, sed supra candelabrum, vt qui ingrediuntur, lumen videant. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen quod in
D *te est, tenebræ sint. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum: erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te.*

Nemo lucernam accendit, &c. Quia in superioribus Ecclesiam synagogæ prætulit, hortatur nos vt fidem potius nostram ad Ecclesiam transferamus. Lucerna enim fides est,
Psal. 118. iuxta quod scriptum est, *Lucerna pedibus meis verbum tuum Do*
Ioan. 1. *mine*. Verbum enim Dei fides nostra est, verbum Dei lux est, lucerna est fides. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Lucerna autem lucere non potest, nisi aliunde lumen acceperit, Hæc est lucerna quæ accenditur, virtus scilicet nostræ mentis & sensus, vt drachma illa possit quæ perierat reperiri. Nemo ergo fidem sub lege constituat. Lex enim intra mensuram est, vltra
Luc. 15. mensuram gratia. Lex obumbrat, gratia clarificat. Et ideo

E nemo fidem suam intra mensuram legis includat, sed ad Ecclesiã conferat, in qua septiformis Spiritus relucet gratia, quam princeps ille sacerdotum fulgore supernæ diuinitatis illuminat, ne eam legis vmbra restinguat. Denique lucerna illa quam matutinis vespertinisque temporibus ritu veteri Iudæorum princeps sacerdotum solebat accen-
Exo. 27. & 30. dere, velut sub modio sita legis euanuit: & ciuitas illa Hie-
Matth. 23. rusalem, quæ in terris est, quæ occidit prophetas, quasi in
Gal. 4. conualle fletus posita delitescit: illa autem Hierusalẽ quæ in cœlo est, qua militat fides nostra, in illo altissimo omnium locata monte, hoc est, Christo, non potest tenebris & ruinis huius mundi abscondi, sed fulgens candore solis æterni, luce nos gratiæ spiritalis illuminat.

Et cum loqueretur, rogauit illum quidam Pharisæus vt pranderet apud se. Et ingressus recubuit. Pharisæus autem cæpit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. Et ait Domi-
F *nus ad illum, Nunc vos Pharisæi quod deforis est calicis & catini mundatis: quod autem intus est vestrum plenum est rapina & iniquitate. Stulti, nonne qui fecit quod deforis est, etiam id quod deintus est, fecit?*

Nunc vos Pharisæi quod deforis est, &c. Vides corpora nostra terrenorum & fragilium expressione signari, quæ breui lapsu præcipitata frangantur: & facile ea quæ mens voluit interna, per sensus & gesta corporis prodi: sicut illa quæ calix interius continet, foris lucent. Vnde & in posterioribus non dubium est vocabulo calicis passionem cor-
Luc. 22. poris declarari. & Dominus dicit, *Calicem quem mihi pater*
Ioan. 18. *dedit, non vis vt bibam illum?* Bibit enim corpus suum, qui corporalem fragilitatem spiritali absorbet affectu, & quasi in mentem animumque transfundit, vt interioribus exteriorum imbecillitas hauriatur. Cernis igitur quod nos non exteriora huius calicis aut catini, sed interiora contaminant. Et ideo quasi bonus præceptor do-
G cuit quemadmodum nostri mundare corporis contagium debeamus, dicens.

Veruntamen quod superest, date eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis. Sed væ vobis Pharisæis, qui decimatis mentam & rutam & omne olus: & præteritis iudicium & charitatem Dei. Hac autem oportuit facere, & illa non omittere.

Date eleemosynam, &c. Vides quanta remedia? Mundat nos misericordia, mundat nos Dei sermo, iuxta quod scriptũ est, *Iã vos mũdi estis propter sermonẽ meũ, quem locutus sum vo-*
Ioan. 15. *bis*. Nec hoc solũ, sed etiã in aliis quanta sit gratia expressũ tenes. *Eleemosyna* enim *à morte liberat*, &c. *Conclude eleemosy-*
Tob. 12. *nam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit in die malo*. Totus i-
Eccl. 29. taque pulcherrimus ad hoc dirigitur locus, vt quoniam nos ad studium simplicitatis inuitat, superflua Iudæorum & terrena condemnet, qui secundum corpus intelligen-
H do quæ legis sunt, vitro & catino propter fragilitatem sui non immerito comparantur, quoniam ea de quibus nobis nullus est vsus, obseruant: & ea autem in quibus nostræ spei fructus est, negligunt: & ideo peccatum grande committunt, dum meliora despiciunt, & tamen ipsis peccati abolitio promittitur, si misericordia consequatur. Breuiter autem vitia eorum multa perstringit, qui vilium fructuum decimis conferendis omne studium intendant suum, nec vllum futuri iudicii metum, nec aliquam Dei habeant charitatem, cum opera sine fide vana sint. Prætereũt enim iudicium & Charitatem Dei. Iudicium ideo, quia non omnia quæ agunt, in iudicium referunt. Charitatem ideo, quia non ex affectu Deum diligunt. Sed ne rursus fidei nos studiosos faciat, operum negligentes perfectionẽ fidelis viri breui sermone concludit, vt & fide & operib.
Heb. 11. approbetur, dicens, *Hac autem oportuit facere, & illa non omittere.*

A *Væ vobis Pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Væ vobis, quia estis vt monumenta quæ non apparent, & homines ambulantes supra, nesciunt. Respondens autem quidam ex legisperitis ait illi, Magister, hæc dicens etiam contumeliam nobis facis. At ille ait, Et nobis legisperitis væ: quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt, & ipsi in vno digito vestro non tangitis sarcinas. Væ vobis, qui ædificatis monumenta prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos. Profectò testificamini quod consentitis operibus patrum vestrorum: quoniā ipsi quidē eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra. Propterea & sapientia Dei dixit, Mittam ad illos prophetas & Apostolos, & ex illis occident & persequentur: vt inquiratur sanguis omnium prophetarum, qui effusus est à constitutione mundi à generatione ista à sanguine Abel, vsque ad* B *sanguinem Zachariæ qui periit inter altare & ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Væ vobis legisperitis, qui abscondistis clauem scientiæ: ipsi non introistis, & introeuntes prohibuistis. Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi & legisperiti grauiter insistere, & os eius opprimere de multis, insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum.*

Væ vobis Pharisæis, quia diligitis primas cathedras, &c. Arrogantiam iactantiamque redarguit Iudæorum, dum primatus accubitionis in conuiuiis appetunt. In ipsos quoque peritos legis damnationis sentētia promulgatur: qui quasi sepulchra, quæ non apparent, specie fallunt, visuque decipiunt: vt cum foris speciosa promittant, intus ossa plena fœtoris includant. Quod faciunt plerique doctores, qui ab aliis exigunt quæ ipsi non queant æmulari. Et ideo ipsi monumenta sunt, sicut & alibi dictum est, C Psal. 5. *Sepulchrum patens est guttur eorum.* Bonus etiam locus aduersus superstitionem vanissimam Iudæorum; qui ædificando sepulchra prophetarum, patrum suorum facta damnabant: æmulando autem paterna scelera, in seipsos sententiam retorquebant. Etenim propheticorum ædificatione tumulorum, sceleris eos eos qui occiderant arguebant, & similium æmulatione factorum, se quoque declarabant paternæ iniquitatis hæredes. Non igitur ædificatio, sed æmulatio loco criminis æstimatur. Neque enim possunt hæreditariæ iniquitatis absolui, qui Dei filium crucifigēdo, quod grauius est paternis cumulum sceleribus addiderunt. Et ideo bene alibi addidit; Matt. 23. *Imple mensuram patrum vestrorum:* quia nihil est vltra Dei iniuriam, grauius peccare quod possint. Propterea mittit ad illos sapientia apostolos & prophetas. Quis est sapientia, nisi Christus? Denique in Matthæo habes, Ibidem. *Ecce ego mitto ad vos prophetas & sapientes.* Arguuntur adhuc sub nomine Iudæorum, & futuro supplicio statuuntur obnoxii, quia cum doctrinam sibi diuinæ cognitionis vsurpent, & alios impediant, nec ipsi quod pro- D fitentur agnoscant.

Cap. XII. *MVltis autem turbis circumstantibus, ita vt se inuicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos, Attendite à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis. Nihil enim opertum est quod non reueletur, neque absconditum quod non sciatur. Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur: & quod in aurem locuti estis in cubiculis, prædicabitur in tectis. Dico autem vobis amicis meis, Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis quem timeatis. Timete autem qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete.*

E *Nihil enim opertum est quod non reueletur*, &c. Pulcherrimum locum tenendæ simplicitatis, & æmulandæ fidei, Saluator intexuit, ne Iudaicæ perfidiæ more, alia premamus affectu, alia voce simulemus, cum vltimo tēpore occulta cogitationum accusantium, aut etiam defendētium, Rom. 2. secretum nostræ mentis apertura, videantur. Quæ enim maior est simplicitatis illecebra, quam vt vnusquisque cognoscat, latebram fraudis esse non posse? Sed quoniā gemina est causa perfidiæ, quia aut ex insolita malitia, aut ex accidenti metu nascitur: nequis metu territus potestatis, Deum quem corde cognoscit, negare cogatur, pulchre addidit animæ tantum formidabile esse supplicium, pœnam corporis non esse metuendam. Mors enim naturæ finis, non pœnæ est. Et ideo mortem supplicii corporalis esse defectum, pœnam vero animæ esse perpetuam; eoq; Deum solum esse metuendum, cuius potestati non natura præscribat, sed eadem natura subiaceat. Mortem vero non esse terribilem, quam locupletiore fœnore sit immortalitas redemptura.

F *Nonne quinque passeres væneunt dipondio: & vnus ex illis non est in obliuione coram Deo? Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite timere, multis passeribus pluris estis vos.*

Inspirauerat Dominus simplicitatis affectum, virtutē mentis erexerat, fides sola nutabat, bene eam de viliorib. roborauit. Nam si Deus obliuionem passerum non habet hominum habere qui potest? Quod si tanta est Dei & tam æternæ maiestas, vt vnus ex passeribus, aut nostrorum numerus capillorum præter scientiam Dei non sit; quam indignum est existimare, quod fidelium corda Dominus aut ignoret aut spernat, qui viliora cognoscat? Fortasse dicat aliquis: Quomodo Apostol. dixit, *Nunquid de bobus cura est Deo;* 1. Cor. 9. cū vtiq; bos passere pretiosior sit? Sed aliud est cura, aliud scientia. Denique numerus capillorum non in actu computationis, sed in facilitate cognitionis accipitur. Non enim sollicitam Deus curæ numerantis intendit excubiam, sed cui cognita sunt omnia, quasi numerata sunt omnia. Eccl. 48. G Bene tamen numerati dicuntur, quia illa quæ volumus seruare, numeramus. Possumus tamen hic discutere aliquod intelligentiæ spiritalis arcanum, præsertim cum hoc videatur absurdum, vt homines non potius hominibus quam passeribus comparentur. Videntur enim quinque isti passeres, quinque esse corporis sensus, tactus, odoratus, gustus, visus, auditus: qui modo passerum, si terrenarum sordium rimentur illuuiem, atque ex incultis locis & fœtidis cibum quærant, delictorum suorum laqueis occupati, ad superiorum operum fructus quibus epulantur animi, reuolare non possunt. Est enim lenocinantis quidam laqueus voluptatis, qui nostrorum vestigiis animorū quædam vincla subnectat, vt si igneum vigorem, puritatemque naturæ, terrenæ materiæ sensus hebetauerit, luxuriæ pretio secularis addictum, sub quadam vitiorum auctione constituat. Sunt etiam quædam nostrorum nundinæ delictorum. Itaque variarum capti illecebris voluptatum, aut venundamur sub peccato, aut redimimur à H peccato. Christus nos redimit, aduersarius vendidit; ille Rom. 7. auctionatur ad mortem, hic redimit ad salutem. Vnde bene Matthæus duos passeres posuit corpus animamque si- Matt. 10. gnificans: quoniam caro quoque, si consentiens Dei legi, & exuens se lege peccati, in naturam animæ sensuum puritate transierit, alis ad cœlum spiritalibus eleuatur. Itaque docemur quia volandi nobis gratiam natura dedit, voluptas abstulit, quæ malorum escis grauat animam, atque in naturam corporeæ molis inclinat. Meritoque posuit quia nemo illorum cadit sine voluntate Dei. Quod e- Ibidem. nim cadit, vergit in terram: & quod volat, ad fastigium immortalitatis euehitur. Ne cui autem dubium esset quod Matthæus dixit, Lucas euidenter absoluit: quia voluntas Dei, cognitio Dei. Non enim quisquam voluntate Dei cadit, sed qui delictorum suorum mole ruerit, Deum latere non poterit. Nā & Iob ex Dei voluntate tentatur. Dedit tibi aduersariū, sed proposuit prēmium. Ne excuses fragili- Iob. 1. tatem,

A tatem, qui habes imaginem, accepisti munitionem: vnde & hoc proficit ad salutem, vt sine permissione Dei diabolum nocere non posse cognoscas, ne potentiam diaboli magis timeas, quam diuinitatis offensam. Iam illud non dubium est, animæ passerem comparari, cum legeris. *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium.* Et alibi, *Quomodo dicitis animæ meæ, transmigra in montem sicut passer?* Ipsum quoque hominem legim⁹ compatari passeri, quia scriptum est. *Ego autem quasi passer singularis in ædificio*. scilicet ex duobus passeribus in vnum passerem; hoc est, spiritalis substantiæ subtilitatem concordans, vtriusque alæ compage formatus. Ergo passer bonus est, cui volandi natura suppeditat. Est etiam malus passer, qui volandi vsu terrenæ vitio labis aboleuerit, quales sunt isti passeres, qui dipondio vaneunt. Alibi asse veneunt, alibi dipondio. Quanta vtilitas delictorum? Mors enim vilis, sed pretiosa virtus. Etenim aduersarius tanquam captiua mancipia vilioris pretio æstimationis addicit. At vero Dominus tanquam speciosa seruitia, quæ ad imaginem & similitudinem sui fecit, idoneus sui operis æstimator, magno pretio
B nos redemit, sicut sanctus Apostolus dixit, *Empti enim estis pretio magno.* Et bene *magno*, quod non æstimatur ære, sed sanguine, quia pro nobis mortuus est Christus, qui pretioso nos sanguine liberauit; sicut etiam sanctus Petrus in epistola commemorat sua, scribens ad nos, *Qui non corruptibilibus argento & auro*, inquit, *redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni incontaminati & immaculati Christi Iesu.* Et bene *pretioso*, quia immaculati corporis sanguis est, quia sanguis est filij Dei, qui non solum de maledicto legis, sed etiam de impietatis morte perpetua nos redemit. In summa igitur hic sensus est: si Dominus vilibus auibus & in fidelibus hominibus vel in oriundo sole, vel in terrena fœcunditate prospexit, si misericordiæ suæ omnibus munus impartit, haud esse dubitandum, contemplationem apud illum fidelium valituram esse meritorum. Præclare autem & fidem acuendo intexuit, & fidei ipsi virtutum fundamenta subiecit. Nam vt fortitudinis incentiuum
C est fides, ita fidei firmamentum est fortitudo.

Psal.123. *Psal.10.* *Psal.101.* *Matth.10.* *Gen.1.* *1 Cor.6.* *1.Pet.1.* *Galat.3.* *Matth.5.*

Dico autem vobis, Omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, & filius hominis confitebitur illum coram angelis Dei. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei. Et omnis qui dicit verbum in filium hominis, remittetur ei: in Spiritum autem sanctum qui dixerit, non remittetur ei. Cum inducent vos in synagogas, & ad magistratus & potestates, nolite soliciti esse qualiter, aut quid respondeatis, aut quid dicatis. Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora quæ oporteat dicere.

Et omnis qui dicit verbum in filium hominis, remittetur ei &c. Vtique filium hominis Christum intelligimus, qui de Spiritu sancto generatus ex virgine est, quod parens eius in terris sola sit virgo. Nunquid ergo Spiritus sanctus præfertur Christo, vt in Christum peccantes veniam con-
D sequantur, in Spiritum sanctum delinquentes remissionem non mereantur adipisci? Sed vbi vnitas potestatis est nulla comparationis est quæstio, neque controuersia magnitudinis, cum *magnus sit Dominus & magnitudinis eius finis esse non possit.* Si igitur, quod credimus, vnitas Trinitatis est, indiscreta vtique magnitudo, sicut indiscreta operatio. Quod in sequentibus demonstratur. Nam cum alibi dictum sit, *Pater vobis dat quid loquamini*: hic subiecit, *Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora quæ oporteat dicere.* Ergo si operatio vna est & contumelia. Sed ad proposita reuertamur. Hic videtur quibusdam vt eundem & filium hominis & Spiritum sanctum Christum intelligamus, salua distinctione personarũ, & vnitate substantiæ, quia vnus & Deus homo Christus, idem spiritus, sicut scriptum est *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus.* Idem sanctus, qui sicut Deus pater, & filius Deus, Dominus pater & filius Dominus: ita etiam & pater sanctus, & filius sanctus, & spiritus sanctus. Denique Cherubim & Seraphim inde-

Luc.1. *Psal.144.* *Matt.10.* *Thren.4.*

E fessis vocibus clamant, *Sanctus, sanctus, sanctus*, vt Trinitas repetita tertia appellatione signetur. Si ergo vtrumque Christus est, quæ est diuersitas, nisi vt sciamus quia diuinitatem Christi nobis negare non liceat? Denique in persecutione quid quæritur, nisi vt Deum Christum negem⁹? Itaque quicumque non confitetur in Christo Deum, & ex Deo atque in Deo Christum, veniam nõ meretur. Sed etiam quicumque non confiterur Christum in carne venisse, ex Deo non est. Qui enim hominem negauit, Deum negauit: quia Deus in homine, & homo in Deo Christus. Plerique tamen illud tenent, vt eam blasphemiam dicant non esse veniabilem, si quis Christum dicat in Beelzebub eiicere dæmonia, non potestate diuina.

Esa.6. *1 Ioan.* *Luc.11.*

Et ait ei quidam de turba, Magister dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem: At ille dixit ei, Homo, quis me constituit iudicem aut diuisorem supra vos? Dixitque ad illos, Videte & cauete ab omni auaritia: quia non in abundantia cuiusquam vita eius est,
F *ex his quæ possidet. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens, Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus possessio attulit: & cogitabat intra se, dicens. Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit, Hoc faciam: Destruam horrea mea, & maiora faciam: illo congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea, & dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona in annos multos posita: requiesce manduca, bibe, epulare. Respondit autem illi Deus, Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te, quæ autem parasti, cuius erunt: Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deũ diues.*

Quis me constituit iudicem, &c. Totus hic locus ad subeundum pro confessione Domini passione, aut contemptu mortis, aut spe præmij, aut mansuri denuntiatione supplicij, cui nunquam venia laxetur, nos instruit. Et quoniam
G auaritia plerumque solet tentare virtutem, etiam huius abolendæ & præceptum subiicitur & exemplum, dicente Domino, *Quis me constituit iudicem aut diuisorem supra vos?* Bene terrena declinat, qui propter diuina descenderat: nec iudex esse dignatur litium, & arbiter facultatum, viuorum habens mortuorumque iudicium, arbitriumque meritorum. Non ergo quid petas, sed à quo postules, intuendum est; nec coram maioribus intento animo putes minoribus obstrependum. Vnde non immerito refutatur hic frater, qui dispensatorem cælestium gestiebat corruptilibus occupare, eum inter fratres patrimonium non iudex medius, sed pietas debeat sequestra diuidere: quãquã immortalitatis patrimonium, non pecuniæ sit hominibus expetendum. Frustra enim congregat opes, qui se his nescit vsurum. Sicut ille qui cum repleta horrea nouis messibus rumperentur, exuberantium sibi fructuum receptacula præparabat, cui congregaret ignarus. Remanet enim in sæculo cuncta quæ sæculi sunt, & pereunt nobis quæcumque congregantur hæredibus. Neque enim nostra
H sunt, quæ nõ possumus auferre nobiscum. Sola virtus comes est defunctorum, sola nos sequitur misericordia, quæ cælestium præuia mansionum, pecuniæ vilis vsura tabernacula defunctis acquirit æterna, sicut Domini præcepta testantur dicentis ad nos, *facite vobis amicos de iniquo mãmona, qui vos recipiant in æterna tabernacula sua.* Bonum itaque ac salutare præceptum & idoneum, quod vel auaros possit animare, quo studeant corruptibilia perennib⁹, terrena mutare diuinis. Sed quoniam plerumque deuotio fidei infirmitate reuocatur, & ad conferendum patrimonium prompti, victus sui consideratione retrahuntur, ideo addidit.

Act.10. *Psal.38.* *1.Tim.6.* *Luc.16.*

Dixitque ad discipulos suos, Ideo dico vobis, Nolite soliciti esse animæ quid manducetis: neque corpori quid vestiamini. Anima plus est quam esca: & corpus plus quam vestimentum. Considerate cor-

A *autem cogitatio in eos, quis eorum maior esset. At Iesus videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, & statuit illum secus se, & ait illis, Quicumque receperit puerum istum in nomine meo me recipit: & qui me receperit, recipit eum qui me misit. Nam qui minor est inter vos omnes, hic maior est.*

Quicunq; receperit puerum istum in nomine meo me recipit, &c. Hoc loco Dominus simplicitatem sine arrogantia, charitatem sine inuidia, deuotionem sine iracundia docet esse debere. Nam & pueri mens prouectioris affectu recipienda suadetur, quia dum puer nihil sibi vendicat, formam virtutis exequitur; & si rationem nescit, culpam ignorat. Tamen quia plerisque non virtus, sed infirmitas videtur sine ratione simplicitas: vt tu veram suscipias admoneris, id est, vt exequaris industria manus naturae, & ideo ait, *Quicumque receperit puerum istum in nomine meo me recipit, & qui* B *me receperit, recipit eum qui me misit.* Qui enim imitatorem Christi recipit, Christum recipit: & qui imaginem Dei receperit, recipit Deum. Sed quia imaginem Dei non poteramus videre, facta est ad nos per incarnationem verbi praesentia, vt reconciliaretur nobis quae supra nos est diuinitas.

Respondens autem Ioannes, dixit, Praeceptor vidimus quendam in nomine tuo eiicientem daemonia, & prohibuimus eum: quia non sequitur nobiscum.

Ioan. 21. Quod propensiori studio charitatis Ioannes plurimu diligens, & ideo plurimum redamatus, excludendum putat à beneficio eum qui non vtatur obsequio, rectè non reprehenditur, sed docetur. Non reprehenditur, quia amore faciebat: sed docetur vt nouerit infirmorum esse firmorumque distantiam. Et ideo Dominus etsi fortiores re- C munerat, tamen non excludit infirmos.

Et ait ad illum Iesus, Nolite prohibere, qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.

Ioan. 19. Bene Domine, nam & Ioseph & Nicodemus occulti discipuli propter metum in tempore tamen suum tibi officium non negarunt. Sed tamen quia alibi dixisti, *Qui non est mecum, aduersum me est, & qui mecum non colligit, dispergit:* Luc. 11. aperis nobis ne videatur esse contrarium. Et puto quia si qui mentium consideret scrutatorem, dubitare non debeat vniuscuiusque factum mente discerni. Sed cur hic eos qui possunt per manus impositionem immundis imperare spiritibus in nomine Iesu, neget esse prohibendos; secundum Matthaeum vero dicat his, *Non noui vos: discedite à* Matth. 7. *me omnes operarij iniquitatis?* Aduertere debemus, non esse distantiam sensus, sententiarumque discordiam, sed illud censeri, eo quod non solum officii in clerico, sed etiam D virtutis opera requirantur: tantumque esse Christi nomen vt etiam patum sanctis opituletur ad praesidium, etsi non opituletur ad gratiam. Vnde se nemo iactare debet, nec purgati hominis sibi gratiam vendicare, in quo aeterni nominis virtus, non aliqua possibilitas humanae fragilitatis operata sit. Non enim merito tuo diabolus, sed odio suo vincitur.

Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmauit vt iret in Hierusalem. Et misit nuntios ante conspectum suum. Et euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, vt pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Hierusalem. Cum vidissent autem discipuli eius Iacobus, & Ioannes, dixerunt. Domine, vis dicamus vt ignis descendat de caelo, & consumat illos? Et conuersus increpauit illos, dicens, Nescitis E *cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare. Et abierunt in illud castellum.*

Et conuersus increpauit illos, &c. Quod discipulos increpauit quia ignem super eos descendere gestiebant, qui non receperant Christum, ostenditur nobis; non semper in eos qui peccauerint vindicandum: quia nonnumquam amplius prodest clementia tibi ad patientiam, lapso ad correctionem. 23. q. 4. ca. quod ad Christus. Denique Samaritani citius crediderunt à quibus hoc loco ignis arcetur. Ioan. 4. Cur autem non receperint eum, Euangelista ipse memorauit, dicens, *Quia facies eius erat euntis in Hierusalem.* Discipuli autem recipi intra Samariam gestiebant, sed Deus quos dignatur, vocat, & quem vult, religiosum facit. S. Aug. li. 1. de grat. ia. Christi, c. 46 Nec discipuli peccant, qui legem sequuntur. Sciebant enim & Phinees reputatum ad iustitiam, quia sacrilegos interemerat: & ad preces Eliae ignem descendisse de caelo, vt prophetae vindicaretur iniuria. Nu. 25. 4 Reg. 1. Sed vindicetur qui timet, vindictam non quaerit qui non timet. F Simul ostenditur nobis, in Apostolis fuisse merita prophetarum, quando eandem sibi potestatem quam propheta magnus emeruit, impetrandi iure praesumunt. Et bene praesumunt quia ad sermonem suum ignis de caelo descenderet, quoniam filii sunt tonitrui. Marc 3.

Factum est autem, ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum, Sequar te quocumque ieris. Dixit illi Iesus, Vulpes foueas habent, & volucres caeli nidos vbi requiescant: filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet. Ait autem ad alterum, Sequere me.

Vulpes foueas habent, &c. Non videtur conuenire rationi vt simplicem fidelemque istum arbitremur qui Domini dignatione respuitur, cum indefessi famulatus obsequium spopondisset. Sed Dominus non obsequiorum speciem, sed puritatem quaerit affectus. Denique alii dicit, *Sequere me.* Dispar sermo: iste cogitur, ille remouetur, vt scias quia G deuotus admittitur, indeuotus excluditur. Simul disce quia recipere noluit non simplici mente conuersos: nam si voluisset, ex indeuotis deuotos fecisset. Dominus autem mire omnia; nec illum temere se offerentem recipit, nec in Samaritanos indeuote Dominum refutantes proprium commouetur: vt ostenderet quia non habet vltionis studium perfecta virtus; nec vlla sit iracundia, vbi plenitudo est charitatis: nec excludenda infirmitas, sed iuuanda. Procul à religiosis indignatio, procul à magnanimis cupiditas vltionis, procul etiam à prudentibus inconsiderata coniunctio, & incauta simplicitas. Vnde & illi dicitur, *Vulpes foueas habent.* nec obsequium eius admittitur, cuius non probatur officium. Circumspectum etenim fidei esse debet hospitium, ne dum infidelibus nostrae domus interna referamus, in alienae perfidiae casses improuida credulitate labamur. Quod potest homo, sinceram exhibeat fidem, & obseruantiam mandatorum religiosa mente custodiat, ne dicatur ei, *Vulpes foueas habent.* Fallax quippe H animal, & insidiis semper intentum, rapinae fraudem exercet. Nihil tutum, nihil otiosum, nihil patitur esse securum, quod inter ipsa hospitia hominum praedam requirat. Haereticis autem vulpes comparat. Denique cum Luc. 1. gentes vocet, haereticos excludit. Vulpes enim plenum fraudis est animal, foueam parans, & in fouea semper latere desiderans. Ita sunt haeretici, qui domum sibi parare non norunt, sed circumscriptionibus suis alios decipere conantur. Iacob enim domum habitat, haereticus in fouea est, vt fraudulenta vulpes gallinae illi euangelicae dolum semper intendens, de qua scriptum est, *Quotiens volui congregare filios tuos sicut gallina pullos suos, & noluisti? Ecce* Matt. 23. *relinquetur vobis domus vestra deserta.* Merito ergo foueas habent, qui domum quam habuerant, perdiderunt. Hoc animal neque mansuescit vnquam, (vnde & Apostolus ait, *Haereticum post vnam correptionem deuita:*) neque vlli vsui est, aut cibo vtile. Non enim de hoc dixit Christus: *Meus* Tit. 3. Ioan. 4.

cibus

A *cibus est, vt faciam voluntatem patris mei qui in cælis est.* Quinet-
Cant. 2. iam eas à fructibus suis relegat, dicens, *Capite nobis vulpes*
pusillas exterminantes vineas, hoc est, quæ minorem vineam,
Iudic. 15. non maiorem exterminant. Et ideo Sampson ad cau-
das earum faces ligauit, & in messes alienigenarum di-
misit, eo quod hæretici fructus incendere conantur ali-
enos; latratibus magis sonori, quam vocibus. Qui e-
Matth. 23. nim verbum negant, nec vocem habent. Ad præsens
ore liberi, sed in futurum finem iam vincti, caudæ fa-
cibus significantes sui finis incendium. Volucres quoque
cæli, quæ frequenter ad nequitiæ spiritalis similitudinẽ
deriuantur, veluti nidos quosdam struunt in pectoribus
Mat. 24. improborum: & ideo *filius hominis,* quia abundauit iniqui-
tas, *non habet vbi caput suum reclinet,* Etenim dominante
versutia, cum simplicitati nullus sit locus, nulla potest
in affectibus singulorum diuinitatis esse possessio. *Caput*
1 Cor. 11. *enim Christi Deus est*: qui vbi mentem probatit innoxiam,
supra ipsum quodammodo vim suæ maiestatis reclinat.
B Quod esse videtur indicio, quia profusiore quadam
gratia bonorum pectoribus inseratur. Itaque vt aduer-
tas Deum non cultus aspernantem esse, sed fraudis: qui
repudiauerat fraudulentum, eligit innocentem, dicens,
Sequere me.

Ille autem dixit, Domine, permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum. Dixitque ei Iesus: Sine, mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, annuntia regnum Dei. Et ait alter, Sequar te Domine, sed permitte mihi primum renuntiare his qui domi sunt. Ait ad illum Iesus, Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro, habilis est regno Dei.

Domine permitte mihi primum ire, & sepelire patrem me-
Psal. 44. *um, &c.* Dicit, Sequere me: sed hoc dixit ei, cuius patrem
iam sciebat mortuum. Illum vtique patrem de quo dictũ
est, *Obliuiscere domum patris tui.* Vide igitur quia Domi-
C nus quos miseratur, etiam imprudentes aduocat, &
Tob. 4. postulanti paternæ veniam sepulturæ respondit, *Sine,*
mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, annuntia regnum
Dei. Itaque cum religiosum humandi acceperimus offi-
cium, quemadmodum hic paterni quoque funeris se-
pultura prohibetur, nisi vt intelligas humana postha-
benda diuinis? Bonum studium, sed maius impedimẽ-
tum. Nam qui partitur studium, deriuat affectum: qui
diuidit curam, differt profectum. Ergo prius obeunda
Act. 6. quæ maxima sunt. Nam & Apostoli, ne occuparentur
studio dispensandi, ministros pauperibus ordinarunt: &
Matth. 10. ipsis cum à Domino mitterentur, neminem in via saluta-
re præscriptum est: non quo beneuolentiæ displiceret of-
ficium, sed quo persequendæ deuotionis intentio plus
placeret. Quomodo autem mortui sepelire mortuos pos-
sunt, nisi geminam hic intelligas mortem; vnam naturæ,
alteram culpæ? Est etiam mors tertia, in qua peccato mo-
rimur, Deo viuimus, sicut Christus, qui peccato mortu-
Rom. 6. us est. *Quod autem mortuus est peccato, mortuus est semel: quod*
D *autem viuit, viuit Deo.* Vna est igitur mors, qua culpa cor-
2. Cor. 5. poris & animæ separatur; non formidabilis, non timen-
da, cum discessio quædam nostri videatur esse, non pœna:
non metuenda fortibus, desideranda sapientibus, miseris
Apoc. 9. expetenda: de qua dictum est, *Quærent homines mortem*
& non inuenient eam. Est & alia, quæ sæculariũ affert in-
teritum voluptatum, in qua non natura, sed delicta mo-
Coloss. 2. riuntur. Hanc mortem subimus consepulti in baptismo
& mortui cũ Christo ab elementis huius mũdi, cum actus
patimur prioris obliuia. Hac morte mori voluit cũ ꝓpheta
Nu. 23. ret Balaã, vt Deo viueret, & ideo dixit, *Moriatur anima mea in*
Coloss. 3. *animis iustorum, & fiat semen meum vt semen eorum.* Est & ter-
Ioan. 17. tia mors, quando Christus, qui est via nostra, nescitur.
Scire autem Christum vita est sempiterna: quæ nunc iu-
stis præsto est in vmbra, in futurum autem erit facie ad
1 Cor. 13. faciem. Spiritus enim ante faciem nostram Christus Do-
Thren. 4. minus, cui diximus, *In vmbra eius viuemus in gentibus.* In vm-
Psal. 56. bra alarum eius sperauit Dauid: in vmbra eius concupi-
uit & sedit Ecclesia, Si tantum Domine Iesu confert vm- E
bra tua, quantum vtrique veritas afferet? Quemadmodum Cant. 2.
viuemus, quando iam non erimus in vmbra sed in ipsa vi-
ta? *Nunc enim vita nostra abscondita est cum Christo in Deo: cum* Coloss. 3.
autem Christus, inquit, *apparuerit vita nostra tunc & nos cum*
eo non apparebimus in gloria. Dulcis illa vita est quæ non ha-
bet mortem. Hæc autem vita corporis habet mortẽ for- Apoc. 21.
te naturæ, quæ plerumque etiam desideratur. Habet etiã Apoc. 9.
ipsa anima plerumque mortem labe peccati. *Anima* enim Ezech. 18.
quæ peccat, ipsa morietur Cum autem firmitate beatitu-
dinis roborata cœperit obnoxia non esse peccato, iam
non erit mortalis, sed vitam carpet æternam. Ad hanc vi-
tam fratres festinemus, mœsti in sæculo, quia *peregrina-*
mur à Domino. Qui enim non peregrinatur à corpore, pe- 2. Cor. 5.
regrinatur à Domino. Multo autem melius dissolui à cor- Philip. 1.
pore, & adhærere Deo; vt & nos vnum simus apud om-
nipotentem Deum, & vnigeniti Dei filij videamus clari- Ioan. 17.
tatem: & per resurrectionis gloriam in naturæ claritatem 2. Cor. 5.
cælestis assumpti, inuiolabili concordia animorum fœde-
re sempiterno, vnitatẽ diuturnæ pacis imitati: vt cõplea- F
tur id quod de nobis Dei filius patrem orando promittit:
Vt & ipsi vnum sint, sicut & nos vnum sumus. Non ergo paterni Ioan. 17.
funeris sepultura prohibetur, sed necessitudini generis
diuinæ religionis pietas antefertur. Illud consortibus re- Psal. 5.
linquitur, hoc mandatur electis. Aut quia *sepulcrum pa-* Psal. 9.
tens guttur est impiorum, memoria eorum abolenda præ-
scribitur, quorum simul cum corpore meritum occidit:
nec reuocatur ab officio patris filius, sed fidelis à perfidi
communione secernitur. Est enim propria quędã sepul-
tura iustorum, qualis illa de qua dictum est, *Hæc enim mit-* Matth. 26.
tens hoc vnguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.
Et ideo qui bona fide in se sepelit Christum, vt cum eo
resurgat; diaboli perfidiam in se sepelire non debet. Est & Rom. 6.
illa prophetica, vt supra sepulturã iustorũ quędã ponamus; Tob. 4.
quæ lector agnoscis, infidelis intelligere non debet: non
quo cibus imperetur aut potus, sed sacrę oblationis vene-
randa communio reueletur. Non ergo interdictum est
muneris, sed religionis mysterium: hoc est, communio- G
nem nobis cum gentibus mortuis non futuram. Nam cũ
sacramenta viorum sitit, non videntur mortui qui habent
vitam.

Post hac autem designauit Dominus & alios septuaginta: & misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quo erat ipse venturus: Et dicebat illis, Messis quidem multa, operarii autẽ pauci. Rogate ergo Dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. Ite: ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Cap. X.

Ad septuaginta discipulos dicit hoc, quos designauit, &
misit binos ante faciẽ suã. Qua ratione binos misit? Quia Gen. 7.
bina missa sunt animalia in arcum, hoc est, cum mare &
fœmina, immunda per numerum, sed mundata Ecclesiæ
sacramento. Quod completum est oraculo quod sanctus
petrus accepit, dicente sibi Spiritu sancto, *Quod Deus mun-* Act. 10.
dauit, tu ne commune dixeris. Et aduertit dictum esse de H
gentibus, quæ corporeæ magis generationis successio-
onem quam spiritalis gratiæ sequebantur. Hos mundauit
Dominus, & passionis suæ fecit hæredes. Mittens ergo Luc. 8.
discipulos in messem suam, quæ licet verbo Dei sata ta-
men culturæ laborem & solicitum munus operarij requi-
rebat, ne aues cęli sparsa semini dissiparent, ait, *Ecce ego mit-*
to vos sicut agnos inter lupos. Contraria sunt ista sibi animalia, Ioan. 10.
vt alia ab aliis deuorentur. Sed bonus pastor lupos gregi
suo timere non nouit: ideoque isti discipuli non in prædã,
sed ad gratiam diriguntur. Solicitudo enim boni pastoris
efficit vt lupi in agnos audere nil possint. Mittit ergo ag-
nos inter lupos, vt compleretur illud: *Tunc lupi & agni simul*
pascentur. Et quoniam proxime de vulpe nobis non ingra- Esa. 11. & 65.
tus tractatus euasit, iudicium vestrum fidele in figura mi- Luc. 9.
nusculi animantis expertus sum, præsumo quod profun- sup.
da mysteria quæ luporum specie velantur, studiorum ve-
strorum possim aperire suffragio. In specie vulpium hære-

A In Luc. c. 9. tieos significati supra expressimus, qui promittunt nomine quod Christum sequantur, sed studio fraudis abiurant. Hos non suscipit Dominus, sed à suo nido arcet & prohibet. Lupi quod significare videantur, debemus aduertere. 2. Tim. 3. Bestiæ nempe sunt quæ insidiantur ouilibus, circa pastorales versantur casas, habitacula domorum intrare non audent, somnum canum, absentiam aut desidiā pastoris explorant, ouium guttur inuadunt vt cito strangulent, feri, rapaces, iidemque natura corporis rigidiores, vt se facile non possint inflectere, impetu quodam suo feruntur, & ideo sæpe luduntur. Tum præterea si quē priores hominem viderint, vocem ei quadam naturæ feruntur vi eripere: si autem homo prius eos viderit, exagitari memorantur. Et ideo cauendum mihi est, ne si in hodierno tractatu spiritalium mysteriorum gratia nō potuerit refulgere, lupi me prius vidisse credantur, & solemne vocis extorsisse suffragium. Nonne lupis istis hæretici cōparandi sunt, qui insidiantur ouibus Christi, fremunt circa caulas nocturno magis tempore quam diurno? B Semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi sceuę nebulis interpretationis obducere, & quantum in ipsis est fuscare conātur. Versantur ergo circa caulas, stabula tamen Christi intrare non audent. Et ideo non sanantur, quia in stabulum suum non vult eos Christus inducere, in quo curatus Luc. 10. infra. est ille qui de Hierusalem descendens incidit in latrones: quem vulneribus alligatis, infuso oleo & vino, imponens in iumentum suum Samaritanus ille duxit in stabulum; & sanandum stabulario dereliquit. Non accipiunt ergo medicinam, qui medicum nō requirunt. Si enim requirerēt, non derogarent. Explorant pastoris absentiam, & ideo pastores Ecclesiarum vel necare, vel in exilium agere contēdunt; quia præsentibus pastoribus oues Christi incursare non possunt. Spoliare ergo gregem Domini & diripere conantur, qui corporea quadam mentis intentione duri ac rigidi nequaquam solent à suo errore deflectere. Et ideo Apostolus ait, *Hæreticum hominem post vnam correptionem deuita, sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est.* Hos scripturæ verus interpres illudit, vt inanes suos in vanum effundāt C impetus, & nocere non possint. Qui si quem versuta disputationis suæ circumscriptione prǽuenerint, faciunt obmutescere. Mutus est enim qui verbum Dei non eadem 1. Tim. 2. qua est gloria confitetur. Caue ergo ne tibi vocem tollat hæreticus si prior eum non ipse deprehenderis: serpit enim, dum latet eius perfidia. Si autem commenta impietatis eius agnoueris, iacturam piæ vocis timere non poteris. Caue igitur versutæ disputationis venena; animā petunt, guttur inuadunt, vitalibus vulnus affigunt. Graues sunt morsus hæreticorum, qui ipsis grauiores & rapaciores bestiis, nullum auaritiæ finem impietatisque nouerunt. Nec vos moueat quod formam prætendere videntur humanam; quoniam etsi foris homo cernitur, intus bestia fremit. Et ideo eos lupos esse non dubium est, iuxta Mat. 7. Domini Iesu sententiā, qui ait, *Attendite vobis à falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestitu ouium, intus autem sunt lupi rapaces; ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Si quis ergo specie mouetur, fructum interroget. Audis aliquem sacerdotem dici, rapinas eius non agnoscis. Vestitum ouis habet, facta prædo- D nis. 1. Petr. 5. Foris ouis, intus lupus est: qui modum non habet rapinarum, qui tanquam in nocte Scythico membra duratꝰ gelu, cruentus ora, circumuolat quærens quem deuoret. Nonne vobis videtur lupus, qui humanæ necis insaturabili crudelitate fidelium morte populorum rabiem suam explere desiderat? Vlulat iste, non tractat, qui negat vocis auctorem, & sacrilego sermone bestiale murmur interstrepit, qui non confitetur Dominum Iesum æternæ pręsulem vitæ. Audiuimus eius vlulatus, cum in orbem gladius mitteretur. Dentes asperos, ora tumida præferebat, & putabat quod vocem omnibus abstulisset, quam solus amiserat. Et ideo vt hos lupos effugere possimus, docet Dominus quid sequamur, dicens.

Nolite portare sacculum.

Quid sit, sacculum non esse portandum, alibi Dominꝰ Matt. 10. euidenter expressit. Scripsit enim Matthæus, quoniam ipse dixit ad discipulos, *Nolite possidere aurum, neque argentum.* E Si prohibemur aurum possidere: quid eripere, quid auferre? Si quod habes, donare præciperis, quemadmodum congeris? Qui prædicas non furandum, furaris? Rom. 2. Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui execraris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras? *Nomen enim Dei per vos blasphematur.* Esai. 52. Non sic Apostolus Petrus, qui primus dominicæ executor sententiæ, vt ostenderet, non in vacuum Domini effusa mādata, cū posceretur à paupere vt ei aliquid pecuniæ largiretur, ait, *Argentum atque aurum nō habeo.* Act. 3. Ille gloriatur quo non habeat argentum neque aurum, vobis pudor est minus adhuc habere quam cupitis? Est ergo & pauperies gloriosa, quia est & beata, de qua scriptum est, *Beati pauperes spiritu.* Mat. 5. Tamen non tam hoc gloriatur Petrus, quod argentum & aurum non habeat, quam quod seruet mandatum Domini qui præcepit, *Nolite possidere aurum:* Hoc est dicere, Vides me Christi esse discipulum, & aurū à me requiris? Aliud nobis multo pretiosius auro donauit F vt in nomine eius operemur. Itaque non habeo quod nō dedit, sed quod dedit habeo. Exod. 16. *In nomine Domini Iesu surge & ambula:* Sicut ergo qui horrea vult congerendis ædificare frumentis, dominicæ sententiæ auctoritate reprehenditur; ita qui sæculum vult auro parare condendo, næuum Luc. 12. reprehensionis incurrit.

Non peram, non calceamenta.

Vtrumque de corio mortui animantis confici solet, nihil autē in nobis Dominus Iesus mortale vult esse. Exod. 3. Denique ad Moysen dicit, *Solue calceamentum pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est.* Mortale igitur atque terrenum calceamētum iubetur soluere, cum mitteretur ad populum liberandum. Huius enim minister muneris timere nil debet, nec à suscepto officio mortis periculo retardari. Exod. 2. Ipse enim cum defensionem fratrum, hoc est Iudæorū, voluntarius recepisset, calumniæ terrore reuocatus est ab incepto, & fugit ex Ægypto. G Et ideo cū Dn̄s affectum eius probasset, conditionem autem vidisset infirmā, animi eius mentisque vestigium mortalibus vinculis censuit exuendum. Quod si quem mouet qua ratione in Exod. 12. Ægypto calceati iubentur edere agnum, Apostoli autem sine calceamentis ad prædicandum Euangelium diriguntur: is considerare debet quia in Ægypto positus debet adhuc morsus cauere serpentis. Multa enim venena in Ægypto: & qui in typo pascha celebrat, patere potest vulneri; qui autem minister est veritatis, euitat venēna, non trepidat. Act. 28. Denique momordit Paulum vipera in Melita insula, & videntes pendentem de manu eius viperam incolæ loci illius, putabant eum esse moriturum. Sed vbi inoffensum stare viderunt, Deum esse videbant, cui venenum nocere non poterat. Et vt scias hoc verum esse, ipse Luc. 10. supra. Dominus ait, *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & supra omnes virtutes inimici, & nihil vobis nocebunt.* Non virgas in manu iubentur tollere Apostoli. Matt. 10. Sic enim Matthæus scribendum putauit. Quid est virga nisi proferendæ potestatis insigne, & vlciscendi instrumentum H doloris? Ergo humilis Domini (in humilitate Esaia 53. enim iudicium eius sublatum est) humilis, inquam, Domini præceptum, discipuli eius humilitatis officiis exequūtur. Eos enim misit ad seminandam fidem, qui nō cogerent, sed docerēt: nec vim potestatis exercerent, sed doctrinā humilitatis attollerent. Quo loco humilitati putauit etiā patiētiā copulandā, quia ipse quoq; iuxta testimonium 1 Pet. 2. Petri, *cum malediceretur, non remaledixit, cum percuteretur, non repercussit.* Hoc est ergo dicere, *Imitatores mei estote*, Philip. 3. vltionis studia deponite, insolentiam verberantium non iniuriæ relatione, sed magnanimitate patientię supportate. Nemo in se debet quod in alio reprehendit imitari: grauiora contumacibus māsuetudo vulnera refert. Hoc pugno repercussit Dominus verberantem, dicendo, *Qui te percutit in maxillam, præbe illi & alteram.* Matt. 5. Fit enim vt iudicio suo ipse se damnet, & quodam stimulo sui compungatur affectus, qui relatam sibi sedulitatem pro iniuria quam fecit, aduerterit. Habet tamē quos & cum virga Aposto-

los

A 1.Cor.4. los miserit, sicut Paulus testificatur, dicens, *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?* Hanc virgam etiam & Timotheo dedit Apostolus, dicens, 1.Tim.4. *Argue, obsecra, increpa.* Aut fortasse ante passionem Domini, quę nutantium populorum corona firmauit, necessaria sola fuerit mansuetudo, post passionē correptio? Certe mulceat Dominus, increpet Paulus, suadeat qui potest pectora etiam dura mollire, arguat qui non potest vniuersa suadere. Virgam igitur Paulus ex doctrina legis assumpserat. Legerat enim, Prou.13. *Qui parcit baculo, odit filium suū.* Exod.12. Legerat etiam quia agnum manducantes, baculum in manibus habere pręcepto prophetico iubebantur. Et ideo Dominus in testamento ait, *visitabo in virga iniquitates eorum.* Esa.88. In nouo autem seipsum obtulit, vt ignosceret vniuersis, dicens, Ioan.18. *Si me quaeritis sinite hos abire.* At alibi habes quia Luc.9. cum Apostoli ignem de cælo petere vellent, vt consumeret Samaritanos, qui Iesum Dominum intra ciuitatem suam recipere noluerunt, *conuersus increpauit illos, & ait,* B *Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas hominum perdere, sed saluare.* Perfectiores ergo sine virga diriguntur, infirmiores cum baculo manducant. Sed & Paulus virgam quidem minatur, sed in spiritu mansuetudinis visitat delinquentes. Denique vt scias mitem esse doctorem, eorum ipsorum quos arguit, consulit voluntatem. *Quid vultis?* inquit, *in virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?* 1.Cor.4. Semel virgam dixit, bis mitiora subiecit, adiiciens mansuetudinem charitati. Prius tamen minatus est virgam, sed exhibuit mansuetudinem. 2.Cor.1. Nam in secunda epistola ad eosdem Corinthios scribens ait, *Testem Deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis non veni Corinthum,* 2.Cor.2. Audi qua ratione putauerit esse parcendum: *Ne iterum,* inquit, *in tristitia venirem ad vos.* Abiecit virgam, & affectum charitatis assumpsit.

Et neminem salutaueritis in via.

C Fortasse quibusdam hoc durum & superbum, nec mãsueti & humilis Domini praecepto conuenire videatur, quod ille qui etiam accubitionis loco praecepit esse cedēdum, hoc loco mandet discipulis, Luc.14. *Neminem salutaueritis in via,* cum iste communis sit vsus gratiæ. Sic inferiores superiorum sibi fauorem conciliare consueuerunt. Gentiles quoque cum Christianis habent huiusmodi officiorum commercia: quemodo Dominus hunc vsum humanitatis auellit? Sed considera non hoc esse solum, *Neminem salutaueritis:* sed non frustra additum, *In via.* 4.Reg.4. Denique & Elisæus cum mitteret seruum suum vt baculum eius poneret supra corpus defuncti pueruli, mandauit ei ne per viam aliquem salutaret. Festinato enim iubebat eum contendere, vt celebrandæ resurrectionis exequeretur officium, ne confabulatione alicuius obuij mandato deflecteretur à munere. Ergo & hic non salutationis officium aufertur, sed obstaculum impediendæ deuotionis aboletur: vt quando diuina mandantur, paulisper sequerentur humana. Pulchra est salutatio, sed eo pulchrior, quo præceptorum maturior executio diuinorum, quæ per morã sæpe traxit offensam. D Ideo autem & honesta prohibentur, ne solemnis gratia obrepat officijs, & impediat ministerium, cuius mora culpa sit.

In quamcumque domum intraueritis, primum dicite, Pax huic domui: & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes & quæ apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. Et in quamcumque ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis: & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis, Appropinquauit in vos regnum Dei. In quamcumque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos: exeuntes in plateas eius, dicite, Etiam puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos. E *Verumtamen hoc scitote quia appropinquauit regnū Dei.*

Iam illa moralia; ne de domo ad domum quis vaga facilitate demigret; vt seruemus etiam hospitari in amore cōstantiam; ne coalitam amicitiæ necessitudinem facile resoluamus; vt pacis præferamus nuntium; vt ipse primus ingressus pacis benedictione celebretur; cibo potuque oblato oportere nos esse contentos; vexilla fidei non premenda, & regni cælestis Euangelium prædicandum; excutiendum de pedibus puluerem, si quis recipiendos ciuitatis hospitio non putauerit.

Dico vobis quia Sodomis in illa die remissius erit, quam illi ciuitati. Væ tibi Chorozain, væ tibi Bethsaida! quia si in Tyro & Sidone factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent. F *Verumtamen Tyro & Sidoni remissius erit in iudicio, quam vobis. Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris. Qui vos audit me audit: & qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. Reuersi sunt autem septuaginta cum gaudio dicentes, Domine etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis, Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & supra omnes virtutes inimici, & nihil vobis nocebunt. Verumtamen in hoc nolite gaudere quia spiritus vobis subiiciuntur: gaudete autem, quia nomina vestra scripta sunt in cælis. In ipsa hora exultauit spiritu Iesus, & dixit. Confiteor tibi pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Etiam pater, quoniam sic placuit ante te.*

G Docet etiam grauiori pœnæ obnoxios fore qui Euangelium non sequendum, quam qui legem iudicauerint esse soluendam, eo quod Tyrus & Sidon si tanta operationum cælestium vidissent miracula, non despexissent remedium pœnitentię. Istam quoque vel affluentiam vel insolentiam sæcularem neque cęlesti munere comparandã, neque rursus sine remedio derelinqui, cum vnicuique sit subsidium pœnitendi. Postremo aperit cæleste mysterium, quod placuerit Deo vt paruulis magis quam prudentibus istius mũdi suam gratiam reuelaret. Quod Apostolus Paulus stylo pleniore digessit dicens, 1.Cor.1. *Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quoniam in Dei sapientia non cognouit hic mundus per sapientiam Deum; placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* Paruulum ergo accipiamus, qui se exaltare non nouerit, & phaleratis sermonibus artem suæ iactare prudentiæ: quod philosophi plerique faciunt. Paruulus erat qui dixit, H Psal.130. 1.Cor.14. *Domine non exaltaui cor meum, neque elati sunt oculi mei neque ingressus sum in magnis, neque in mirabilibus super me.* Et vt scires paruulum hunc non ætate, non sensu fuisse, sed humilitate sui, & quadam declinatione iactantiæ, addidit, *Sed exaltaui animam meam.* Vides quam excelsus fuerit hic paruulus, quanto virtutum sublimis vertice? Psal.130. Tales nos paruulos vult esse Apostolus, cum dicit 1.Cor.3. Ibid. *Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, vt sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.* Pulcherrimè connectitur de fide locus, quando omnia sibi tradita dicit à parte suo. Sic enim ait,

Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo scit quis est filius, nisi pater: & quis est pater, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Et conuersus ad discipulos suos, dixit, Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis, quod multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis &

A ergo duos denarios (licet horum quoque librorum quatuor formas non absurdum sit intelligere) accipit stabularius. Quis? Ille forsitan qui ait, *Aestimo vt stercora, vt Christum lucrifaciam*, quod curam haberet hominis vulnerati. Stabularius itaque ille est qui dixit, *Misit me Christus euangelizare*. Stabularij sunt illi quibus dicitur, *Ite in orbem vniuersum, & prædicate Euangelium vniuersæ creaturæ, & qui crediderit & baptizatus fuerit, hic saluus erit.* Saluus vtique à morte, saluus à vulnere quod infixum est à latronibus. Beatus ille stabularius, qui alterius vulnera curare potest. Beatus ille, cui dicit Dominus.

Philip. 3. — 1 Cor. 1. — Mar. 16.

Et quodcumque supererogaueris, reuertens reddã tibi. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit, Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus, Vade, & tu fac similiter.

B *Et quodcumque supererogaueris*, &c. Bonus dispensator, qui etiam supererogat. Bonus dispensator Paulus, cuius sermones & Epistolæ veluti ei rationi quam receperat, superéffluũt. Moderatum Domini mandatum prope immoderato labore mentis & corporis executus, vt multos ab ægritudine graui spiritalis alloquij dispensatione releuaret. Bonus ergo stabularius stabuli eius in quo *agnouit asina præsepe Domini sui*, & in quo greges clauduntur agnorum, ne frementibus ad caulas rapacibus lupis, facilis in ouilia sit incursus. Spondet ergo se reuersum. Quando reuerteris Domine nisi in die iudicij? Nam licet vbique sis semper, & stans in medio nostrum non cernatis à nobis; erit tamen tempus quo vniuersa caro te aspiciat reuertentem. *Reddam tibi.* Reddes ergo quod debes. Beati quibus es debitor. Vtinam non simus idonei debitores: vtinam quod accepimus, possimus exoluere, nec nos aut sacerdotij aut ministerij munus extollat. Quomodo reddes Domine Iesu? Promisisti quidem in cælo bonis copiosam esse mercedem. Reddes tamen & cum dices, *Euge bone serue & fidelis: quoniam super pauca fidelis fuisti, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui.* Ergo quoniam nemo magis proximus, quam qui vulnera nostra curauit, diligamus eũ quasi Dominum, diligamus & quasi proximum. Nihil enim tã proximum, quam caput membris. Diligamus etiam eum qui imitator est Christi: diligamus & eum qui inopiæ alterius corporis vnitate compatitur. Non enim cognatio facit proximum, sed misericordia, quia misericordia secũdum naturam. Nihil enim tam secundum naturam, quã iuuare consortem naturæ.

Isa. 1. — Ioan. 1. — Apoc. 1. — Matth. 5. — C — Mat. 25. — 1. Cor. 11. — 2. Cor. 8.

Factum est autẽ dum irent, & ipse intrauit in quoddam castellum, & mulier quædam Martha nomine excepit illum in domum suam: & huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini audiebat verbum illius. Martha autem satagebat circa frequens ministerium. Quæ stetit, & ait Domine, non est tibi curæ quod soror mea relinquit me solam ministrare? Dic ergo illi vt me adiuuet. Et respondens dixit illi Dominus, Martha, Martha solicita es & turbaris erga plurima. Porro vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur illi.

D Dictum est de misericordia, sed non vna est forma virtutis. Subijcitur Marthæ exemplo & Mariæ, alterius operis fructuosa deuotio, alterius religiosa mentis intentio Dei verbo: quæ si cum fide congruat, etiam ipsis operibus antefertur, iuxta quod scriptum est, *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur illi.* Studeamus igitur & nos habere quod nemo nobis possit auferre, non vt perfunctoria, sed diligens audientia deferatur. Solent enim etiam ipsius semina verbi cælestis auferri, si secus viam sint seminata. Agat te sicut Mariam desiderium sapientiæ. Hoc enim maius, hoc perfectius opus: nec ministerij cura à cognitione verbi cælestis auertat, nec arguas eos & otiosos iudices quos videas studere sapientiæ. Hanc enim sibi cohabitantem Salomon ille pacificus adsciuit. Nec Martha tamen in bono ministerio reprehenditur: sed Maria, quod meliorem partem sibi elegerit, antefertur. Iesus enim multis abundat, & multa largitur. Et ideo sapientior, quia quod principale aduertit, elegit. Denique Apostoli optimum non putauerunt relinquere Dei verbum, & ministrare mensis: sed vtrumque munus sapientiæ est. Nam & Stephanus plenus sapientia, minister electus: & ideo qui ministrat, doctori deferat, & ministrantem doctor inuitet & prouocet. Vnum enim corpus Ecclesiæ, etsi diuersa membra, alterum altero eget. *Non potest dicere oculus manui, Operam tuam non desidero, aut iterum caput pedibus, aut auricula se negare esse de corpore:* nam etsi alia principalia, tamen alia necessaria. Sapientia in capite, actus in manibus. *Oculi enim sapientis in capite eius:* quia ille vere sapit, cuius animus in Christo est, & cuius interior oculis erigitur ad superna. Et ideo *sapientis oculi in capite ipsius, stulti autem in calcaneo.*

Luc. 8. — E — Sap. 9. — Act. 6. — Ibid. — 1. Cor. 12. — Eccles. 2. — F

Et factum est, cum esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum, Domine, doce nos orare, quemadmodum docuit & Ioannes discipulos suos. Et ait illis, Cum oratis, dicite, Pater, sanctificetur nomen tuum: Adueniat regnum tuum. Panem nostrũ quotidianum da nobis hodie: & dimitte nobis peccata nostra, siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos, Quis vestrum habens amicũ, ibit ad illum media nocte, & dicet illi, Amice commoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum: & ille deintus respondens dicat, Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi. Et ille perseuerauerit pulsans: dico vobis, etsi non dabit illi surgens eo quod amicus eius sit: propter improbitatẽ tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piscem: nũquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouũ, numquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quanto magis pater vester cælestis de cælo dabit Spiritum sanctum petentibus se?

Cap. 11. — G

Quis vestrum habens amicum, ibit ad illum media nocte, &c. Alius præcepti locus est, vt omnibus momentis non solum diebus, sed etiam noctibus oratio deferatur. Vides enim quod iste qui media nocte petrexit, tres panes ab amico suo postulans, & in ipsa petẽdi intẽtione persistens, non defraudetur oratio. Qui sunt isti tres panes, nisi mysterij cælestis alimentũ? Quod si diligas Dominũ Deum tuum, non solũ tibi, sed etiam alijs poteris emereri. Qui autẽ amicior nobis, quã qui pro nobis corpus suum tradidit? Ab hoc media nocte panes Dauid petiit & accepit. Petiit enim quando dicebat, *Media nocte surgebam ad confitendũ tibi.* Ideo meruit hos panes, quos apposuit nobis edẽdos. Petiit cum dicit, *Lauabo per singulas noctes lectũ meum.* Neque enim timuit ne excitaret dormientẽ, quẽ scit semper vigilãtem. Et ideo scripturũ memores, noctibus ac diebus orationi instantes, peccatis nostris veniam postulemus. Nã si ille tam sanctus, & qui regni erat necessitatibus occupat^9, septies in die laudẽ Domino dicebat, matutinis & vespertinis sacrificiis semper intentus: quid nos facere oportet, qui eo ãplius rogare debemus, quo frequentius carnis ac men-

H — Psal. 118. — Psal. 6. — 1 Tim. 5. — Psal. 118.

A

mentis fragilitate delinquimus; vt de via lassis, & istius cursu, ac vitæ huius infractu grauiter fatigatis, panis refectionis deesse non possit, q hominis corda confirmet?

Psal. 11. Psal. 103.

Nec solum media nocte Dominus, sed omnibus prope docet vigilandum esse momentis. Venit enim & vespertina, & secunda, & tertia vigilia, & pulsare consueuit. *Beati itaque serui illi, quos cum venerit Dominus, inuenerit vigilantes.*

Luca 12.

Si ergo desideras vt virtus Dei præcingat se, & ministret tibi, vigilandum est semper. Multæ enim insidiæ sunt bonis, & grauis corporis somnus: quia si dormire mens cœperit, vigorem suæ virtutis amittit. Excita igitur somnum tuum, vt pulses ostium Christi. Quod aperiri sibi etiam Paulus exposcit, non solum suis, sed etiam populi orationibus obsecrans se iuuari, vt aperiatur ostium sibi ad loquendum mysterium Christi.

Coloss. 4.

Et fortasse illud est ostium quod apertum vidit Ioannes. Vidit enim, & dixit, *Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cælo: & vox prima quam audiui tanquam tubam loquentem mecum, & dicentem. Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri.*

Apoc. 4. 2. Tim. 4.

B

Apertum est igitur ostium Ioanni, apertum est ostium Paulo, vt nobis panes, quos ederem', acciperet. Perseuerauit enim ostium pulsans opportune, importune, vt gentes mundani tramitis labore vexatas, alimoniæ cælestis vbertate recrearet. Ergo præceptiu' locus frequenter orandi, spes impetrandi, ratio persuadendi; prius in præcepto, post in exemplo. Qui enim promittit aliquid, spe debet afferre promissi, vt monitis obedientia deferatur, promissis fides, quæ humanæ contemplatione pietatis in maius æternæ spem pietatis acquirit, si tamen æqua poscantur, ne in peccatum vertatur oratio.

Psal 108.

Nec erubuit aliquid sæpius postulare, ne vel diffidere de Domini misericordia videretur, vel arroganter dolere, quod non prima prece aliquid impetrauerit. *Propter hoc*, inquit, *ter Dominum rogaui*: & ostendit quod frequenter Deus ideo non concedat oratus, quod inutilia iudicet, quæ nos profutura credamur.

2. Cor. 12.

C

Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cum eiecisset dæmonium, locutus est mutus: & admiratæ sunt turbæ. Quidam autem ex eis dixerunt, In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia. Et alii tentantes, signum de cælo quærebant ab eo. Ipse autem vt vidit cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum in seipsum diuisum destruetur, & domus supra domum cadet. Si autem & satanas in seipsum diuisus est: quomodo stabit regnum eius, quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia? Si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt.

Omne regnum in seipsum diuisum destruetur, &c. Causa dicti huius quoniam Iesus in Beelzebub principe dæmoniorum eiicere dæmonia dicebatur, est ostendere regnum eius indiuiduum esse atque perpetuum. Meritoque etiam Pilato respondit, *Regnum meum non est de hoc mundo.*

Ioan. 18.

D

Et ideo qui non in Christo spem gerunt, sed in principe dæmoniorum eiici dæmones opinantur, eos regni negat esse perpetui. Quod spectat ad populum Iudæorum, qui ad dæmonium eiiciendum, dæmonis accersebat auxilium. Nam quemadmodum potest, cum fides scindatur, regnū manere indiuisum? Etenim cum in lege sit populus Iudæorum, Christus quoque secundum carnem sub lege generatus sit, quomodo regnum potest Iudæorum esse perpetuum, quod sub lege est, cum populus ipse diuidat legē, quando à legis populo Christus negatur, qui ex lege debetur?

Galat. 4. Deut. 18. Ephes. 4.

Ita ex parte se fides Iudaicæ plebis impugnat, & impugnando diuiditur, diuidendo dissoluitur. Et ideo regnū Ecclesiæ manebit in æternum, quia indiuidua fides, corp' est vnum. *Vnus* enim *Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium, qui super omnes, & per omnes, & in omnibus.*

Coloss. 2. 1. Ioan. 3. Luc. 9.

Quanta hic sacrilegi furoris amentia, vt cum Dei filius ad immundos spiritus conterendos, & ad manubias mundani principis auferendas susceperit carnem, & destruendæ nequitiæ spiritalis hominibus quoque dederit potestatem, diuidens spolia eius, quo insigne est triūphātis; aliqui sibi adiumentum & præsidia diabolicæ potestatis adsciscant, cum in digito Dei, vel certe secundum Matthæum, in spiritu Dei dæmones excludantur.

E

Matth. 12.

Vnde intelligitur indiuiduum quoddam velut corpus esse diuinitatis & regnum, cum Christus Dei dextera sit, Spiritus autem digiti specie velut vnius secundum diuinitatem corporis seriem videatur exprimere. Nonne videtur indiuiduum esse regnum, cum velut corpus sit indiuisum? Habitat enim, vt legisti, corporaliter plenitudo diuinitatis in Christo.

Coloss. 2.

Quod vtique & de patre negare non poteris, & de spiritu negare non debes: nec tibi membrorum comparatione nostrorum portio quædam videatur facienda virtutis. Indiuiduæ enim rei non potest esse diuisio; & ideo ad formam vnitatis, nō ad distinctionem potestatis referenda digiti nuncupatio est, cum & dextera Dei dicat, *Ego & pater vnum sumus.*

Ioan. 10.

Sed licet indiuidua diuinitas, distincta persona est; digitus tamen cum dicitur Spiritus, operatoria virtus significatur, quod diuinorum operum, sicut pater & filius, ita & Spiritus sanctus operator sit.

Psal. 8.

F

Dauid enim dicit, *Quoniam videbo cælos opera digitorum tuorum.* Et in alio Psalmo, *Et spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Et Paulus ait, *Hæc omnia autem operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult.* Et hic cum dicit.

Psal 32. 1 Cor. 12.

Quod si in digito Dei ego eiicio dæmonia, profecto peruenit in vos regnum Dei. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. Si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit.

Quod si in digito Dei ego eiicio dæmonia, profecto peruenit in vos regnum Dei, &c. Ostendit imperialem quandam esse sancti Spiritus potestatem, in quo regnum est Dei. Nos quoque in quibus habitat spiritus, regalem domum habem'.

G

Rom. 14.

Vnde & in posterioribus dixit, *Regnum Dei intra vos est.* Et ideo diuinitatis, & dominationis, & imperatoriæ maiestatis consortem debemus æstimare spiritum sanctum, quia Dominus est spiritus Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas.

Luc. 19. 2. Cor. 3.

Cum immundus spiritus exierit ab homine ambulat per loca inaquosa, quærens requiem: & non inueniens, dicit, Reuertar in domum meam vnde exiui. Et cum venerit, inuenit eam scopis mundatam & ornatam. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Factum est autem, cum hæc diceret: extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi, Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti. At ille dixit, Quinimmo beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.

H

Cum immundus spiritus exierit ab homine, &c. Hoc de Iudæorum plebe dictum ambigi non potest, quam Dominus à regno suo in superioribus segregauit. Vnde omnes quoque hæreticos & schismaticos à regno Dei, & ab Ecclesia intellige separatos. Et ideo non Dei, sed immundi spiritus omnes schismaticorum hæreticorumque liquido claret esse conuentus. Itaque in vno homine totius Iudaici populi comparatio est, à quo per legem spiritus immundus exierat. Sed quia in nationibus & gentib' per fidem Christi requiem reperire non potuit: (immundis enim spiritib' Christus incendium est, qui in pectoribus gentiliū, quæ ante arida erant, postea per baptismum rore Spiritus sancti humescebāt, iacula aduersarij ignita restin-

Ephes. 6. Matt. 12.

xe-

A xerat:) ideo regressus ad plebem est Iudæorum, quæ forensi & perfunctoria specie compta, animo manet interiore pollutior. Neque enim sacri fontis irriguo aut abluebat aut restinguebat ardorem: meritoque ad eam spiritus redibat immundus, adducens secum septem spiritus nequiores se, quoniam in hebdomadam legis & octauæ mysterium sacrilega mente commisit. Itaque vt nobis multiplicatur septiformis Spiritus gratia, ita illis immundorum spirituum omnis cumulatur iniuria. Vniuersitas enim hoc numero aliquotiens comprehenditur, propter quod septimo die conclusis mundi operibus requieuit Deus. Ideo & *sterilis septem peperit, & populosa in filiis infirmata est.* Denique vt scias synagogæ populum deformari, vbi Ecclesiæ beatitudo laudatur, subiecit.

Gen. 2. 1 Reg. 2.

Turbis autem concurrentibus cœpit dicere, Generatio hæc, generatio nequam est: signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Nam sicut Ionas fuit signum Niniuitis: ita erit & filius hominis generationi isti. Regina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis: & ecce plusquam Salomon hic. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & contemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ: & ecce plusquam Ionas hic.

B

Nam sicut Ionas fuit signum Niniuitis, &c. In hoc quoque Iudæorum plebe damnata, Ecclesiæ mysterium euidenter exprimitur, quæ in Niniuitis per pœnitentiam, & in regina Austri per studium percipiendæ sapientiæ de totius orbis finibus congregatur, vt pacifici Salomonis verba cognoscat. Regina plane, cuius regnum est indiuisum, de diuersis & distantibus populis in vnum corpus assurgens. Itaque *sacramentum illud magnum est de Christo & Ecclesia*: sed tamen hoc maius est, quia illud in figura ante præcessit, nunc autem plenum in veritate mysterium est. Illic enim Salomon typus, hic autem Christus in suo corpore est. Ex duobus igitur constat Ecclesia: vt aut peccare nesciat, aut peccare desinat. Pœnitentia enim delictum abolet, sapientia cauet. Hoc in mysterio. Cæterum Ionæ signum vt typus dominicæ passionis, ita etiam grauium, quæ Iudæi commiserint, testificatio peccatorum est. Simul aduertere licet & maiestatis oraculum, & pietatis indicium. Namque Niniuitarum exemplo & denuntiatur supplicium, & remedium demonstratur. Vnde etiam Iudæi debent non desperare indulgentiam, si velint agere pœnitentiam.

3 Reg. 10. Ephes. 5. C Act. 3.

Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit neque sub modio, sed supra candelabrum, vt qui ingrediuntur, lumen videant. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebræ sint. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum: erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te.

D

Nemo lucernam accendit, &c. Quia in superioribus Ecclesiam synagogæ prætulit, hortatur nos vt fidem potius nostram ad Ecclesiam transferamus. Lucerna enim fides est, iuxta quod scriptum est, *Lucerna pedibus meis verbum tuum Domine.* Verbum enim Dei fides nostra est, verbum Dei lux est, lucerna est fides. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Lucerna autem lucere non potest, nisi aliunde lumen acceperit. Hæc est lucerna quæ accenditur, virtus scilicet nostræ mentis & sensus, vt drachma illa possit quæ perierat reperiri. Nemo ergo fidem sub lege constituat. Lex enim intra mensuram est, vltra mensuram gratia. Lex obumbrat, gratia clarificat. Et ideo nemo fidem suam intra mensuram legis includat, sed ad Ecclesiam conferat, in qua septiformis Spiritus relucet gratia, quam princeps ille sacerdotum fulgore supernæ diuinitatis illuminat, ne eam legis vmbra restinguat. Denique lucerna illa quam matutinis vespertinisque temporibus ritu veteri Iudæorum princeps sacerdotum solebat accendere, velut sub modio sita legis euanuit: & ciuitas illa Hierusalem, quæ in terris est, quæ occidit prophetas, quasi in conualle fletus posita delitescit: illa autem Hierusalem quæ in cœlo est, qua militat fides nostra, in illo altissimo omnium locata monte, hoc est, Christo, non potest tenebris & ruinis huius mundi abscondi, sed fulgens candore solis æterni, luce nos gratiæ spiritalis illuminat.

Psal. 118. Ioan. 1. Luc. 15. E Exo. 27. & 30. Matth. 23. Gal. 4.

Et cum loqueretur, rogauit illum quidam Pharisæus vt pranderet apud se. Et ingressus recubuit. Pharisæus autem cœpit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. Et ait Dominus ad illum, Nunc vos Pharisæi quod deforis est calicis & catini mundatis: quod autem intus est vestrum plenum est rapina & iniquitate. Stulti, nonne qui fecit quod deforis est, etiam id quod deintus est, fecit?

F

Nunc vos Pharisæi quod deforis est, &c. Vides corpora nostra terrenorum & fragilium expressione signari, quæ breui lapsu præcipitata frangantur. & facile ea quæ mens voluit interna, per sensus & gesta corporis prodi: sicut illa quæ calix interius continet, foris lucent. Vnde & in posterioribus non dubium est vocabulo calicis passionem corporis declarari & Dominus dicit, *Calicem quem mihi pater dedit, non vis vt bibam illum?* Bibit enim corpus suum, qui corporalem fragilitatem spiritali absorbet affectu, & quasi in mentem animumque transfundit, vt interioribus exteriorum imbecillitas hauriatur. Cernis igitur quod nos non exteriora huius calicis aut catini, sed interiora contaminant. Et ideo quasi bonus præceptor docuit quemadmodum nostri mundare corporis contagium debeamus, dicens.

Luc. 22. Ioan. 18. G

Veruntamen quod superest, date eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis. Sed væ vobis Pharisæis, qui decimatis mentam & rutam & omne olus: & præteritis iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

Date eleemosynam, &c. Vides quanta remedia? Mundat nos misericordia, mundat nos Dei sermo, iuxta quod scriptũ est, *Iã vos mũdi estis propter sermonẽ meũ, quem locutus sum vobis.* Nec hoc solũ, sed etiã in aliis quanta sit gratia expressũ tenes. *Eleemosyna* enim *à morte liberat*, &c. *Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit in die malo.* Totus itaque pulcherrimus ad hoc dirigitur locus, vt quoniam nos ad studium simplicitatis inuitat, superflua Iudæorum & terrena condemnet, qui secundum corpus intelligendo quæ legis sunt, vitro & catino propter fragilitatem sui non immerito comparantur, quoniam ea de quibus nobis nullus est vsus, obseruant: & ea autem in quibus nostræ spei fructus est, negligunt: & ideo peccatum grande committunt, dum meliora despiciunt, & tamen ipsis peccati abolitio promittitur, si misericordia consequatur. Breuiter autem vitia eorum multa perstringit, qui vilium fructuum decimis conferendis omne studium intendant suum, nec vllum futuri iudicii metum, nec aliquam Dei habeant charitatem, cum opera sine fide vana sint. Prætereũt enim iudicium & Charitatem Dei. Iudicium ideo, quia non omnia quæ agunt, in iudicium referunt. Charitatem ideo, quia non ex affectu Deum diligunt. Sed ne rursus fidei nos studiosos faciat, operum negligentes perfectionẽ fidelis viri breui sermone concludit, vt & fide & operib. approbetur, dicens, *Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.*

Ioan. 15. Tob. 12. Eccl. 29. H Heb. 11.

A tatem, qui habes imaginem, accepisti munitionem: vnde & hoc proficit ad salutem, vt sine permissione Dei diabolum nocere non posse cognoscas, ne potentiam diaboli magis timeas, quam diuinitatis offensam. Iam illud non Psal. 123. Psal. 10. dubium est, animæ passerem comparari, cum legeris. *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium.* Et alibi, *Quomodo dicitis animæ meæ; transmigra in montem sicut passer?* Psal. 101. Ipsum quoque hominem legim' comparari passeri, quia scriptum est. *Ego autem quasi passer singularis in ædificio*, scilicet ex duobus passeribus in vnum passerem; hoc est, spiritalis substantiæ subtilitatem concordans, vt vtrinque alæ compage formatus. Ergo passer bonus est, cui volandi natura suppeditat. Est etiam malus passer, qui volandi vsũ terrenæ vitio labis aboleuerit, quales sunt isti passeres, Matth. 10. qui dipondio væneunt. Alibi asse veneunt, alibi dipondio. Quanta vtilitas delictorum? Mors enim vilis, sed pretiosa virtus. Etenim aduersarius tanquam captiua manci- Gen. 2. pia vilioris pretio æstimationis addicit. At vero Dominus tanquam speciosa seruitia, quæ ad imaginem & similitudi- B nem sui fecit, idoneus sui operis æstimator, magno pretio 1 Cor. 9. nos redemit, sicut sanctus Apostolus dixit, *Empti enim estis pretio magno.* Et bene *magno*, quod non æstimatur ære, sed sanguine, quia pro nobis mortuus est Christus, qui pre- 1. Pet. 1. tioso nos sanguine liberauit; sicut etiam sanctus Petrus in epistola commemorat sua, scribens ad nos, *Qui non corruptibilibus argento & auro*, inquit, *redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni incontaminati & immaculati Christi Iesu.* Et bene *pretioso*, quia immaculati corporis sanguis est, quia san- Galat. 3. Matth. 5. guis est filij Dei, qui non solum de maledicto legis, sed etiam de impietatis morte perpetua nos redemit. In summa igitur hic sensus est: si Dominus vilibus auibus & infidelibus hominibus vel in oriundo sole, vel in terrena fœcunditate prospexit, si misericordiæ suæ omnibus munus impartit, haud esse dubitandum, contemplationem apud illum fidelium valituram esse meritorum. Præclare autem & fidem acuendo intexuit, & fidei ipsi virtutum fundamenta subiecit. Nam vt fortitudinis incentiuum C est fides, ita fidei firmamentum est fortitudo.

Dico autem vobis, Omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, & filius hominis confitebitur illum coram angelis Dei. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei. Et omnis qui dicit verbum in filium hominis, remittetur ei: in Spiritum autem sanctum qui dixerit, non remittetur ei. Cum inducent vos in synagogas, & ad magistratus & potestates, nolite soliciti esse qualiter, aut quid respondeatis, aut quid dicatis. Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora quæ oporteat dicere.

Luc. 1. *Et omnis qui dicit verbum in filium hominis, remittetur ei* &c. Vtique filium hominis Christum intelligimus, qui de Spiritu sancto generatus ex virgine est, quod parens eius in terris sola sit virgo. Nunquid ergo Spiritus sanctus D præfertur Christo, vt in Christum peccantes veniam consequantur, in Spiritum sanctum delinquentes remissionem non mereantur adipisci? Sed vbi vnitas potestatis est nulla comparationis est quæstio, neque controuersia ma- Psal. 144. gnitudinis, cum *magnus sit Dominus & magnitudinis eius finis esse non possit.* Si igitur, quod credimus, vnitas Trinitatis est, indiscreta vtique magnitudo, sicut indiscreta operatio. Quod in sequentibus demonstratur. Nam cum alibi di- Matt. 10. ctum sit, *Pater vobis dat quid loquamini*: hic subiecit, *Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora quæ oporteat dicere.* Ergo si operatio vna est & contumelia. Sed ad proposita reuertamur. Hic videtur quibusdam vt eundem & filium hominis & Spiritum sanctum Christum intelligamus, salua distinctione personarũ, & vnitate substantiæ, quia vnus & Deus homo Christus, idem spiritus, sicut scriptum est *Spi-* Thren. 4. *ritus ante faciem nostram Christus Dominus.* Idem sanctus, qui sicut Deus pater, & filius Deus, Dominus pater & filius Dominus: ita etiam & pater sanctus, & filius sanctus, & spiritus sanctus. Denique Cherubim & Seraphim indefessis vocibus clamant, *Sanctus, sanctus, sanctus*, vt Trinitas E Esa. 6. reperta tertia appellatione signetur. Si ergo vtrumque Christus est, quæ est diuersitas, nisi vt sciamus quia diuinitatem Christi nobis negare non liceat? Denique in persecutione quid quæritur, nisi vt Deum Christum negem'? Itaque quicumque non confitetur in Christo Deum, & ex Deo atque in Deo Christum, veniam nõ meretur. Sed etiam quicumque non confitetur Christum in carne venisse, ex Deo non est. Qui enim hominem negauit, Deum negauit: quia Deus in homine, & homo in Deo Chri- 1 Ioan. stus. Plerique tamen illud tenent, vt eam blasphemiam dicant non esse veniabilem, si quis Christum dicat in Beelzebub eiicere dæmonia, non potestate diuina. Luc. 11.

Et ait ei quidam de turba, Magister dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem: At ille dixit ei, Homo, quis me constituit iudicem aut diuisorem supra vos? Dixitque ad illos, Videte & cauete ab omni auaritia: quia non in abundantia cuiusquam vita eius est, ex his quæ possidet. F *Dixit autem similitudinem ad illos, dicens, Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus possessio attulit: & cogitabat intra se, dicens. Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit, Hoc faciam: Destruam horrea mea, & maiora faciam: illo congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea, & dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona in annos multos posita: requiesce manduca, bibe, epulare. Respondit autem illi Deus, Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te, quæ autem parasti, cuius erunt: Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deũ diues.*

Quis me constituit iudicem, &c. Totus hic locus ad subeundum pro confessione Domini passione, aut contemptu G mortis, aut spe præmij, aut mansuri denuntiatione supplicij, cui nunquam venia laxetur, nos instruit. Et quoniam auaritia plerumque solet tentare virtutem, etiam huius abolendæ & præceptum subiicitur & exemplum, dicente Domino, *Quis me constituit iudicem aut diuisorem supra vos?* Bene terrena declinant, qui propter diuina descenderat: nec iudex esse dignatur litium, & arbiter facultatum, viuorum habens mortuorumque iudicium, arbitriumque me- Act. 10. ritorum. Non ergo quid petas, sed à quo postules, intuendum est; nec coram maioribus intento animo putes minoribus obstrependum. Vnde non immerito refutatur hic frater, qui dispensatorem cælestium gestiebat corruptibilibus occupare, cum inter fratres patrimonium non iudex medius, sed pietas debeat sequestra diuidere: quãquã immortalitatis patrimonium, non pecuniæ sit hominibus expetendum. Frustra enim congregat opes, qui se his nescit vsurum. Sicut ille qui cum repleta hor[r]ea nouis messibus rumperentur, exuberantium sibi fructuum receptacula præparabat, cui congregaret ignarus. Remanet enim Psal. 38. 1. Tim. 6. in sæculo cuncta quæ sæculi sunt, & pereunt nobis quæcumque congregantur hæredibus. Neque enim nostra H sunt, quæ nõ possumus auferre nobiscum. Sola virtus comes est defunctorum, sola nos sequitur misericordia, quæ cælestium præuia mansionum, pecuniæ vilis vsura taberLuc. 16. nacula defunctis acquirit æterna, sicut Domini præcepta testantur dicentis ad nos, *facite vobis amicos de iniquo mãmona, qui vos recipiant in æterna tabernacula sua.* Bonum itaque ac salutare præceptum & idoneum, quod vel auaros possit animare, quo studeant corruptibilia perennib', terrena mutare diuinis. Sed quoniam plerumque deuotio fidei infirmitate reuocatur, & ad conferendum patrimonium prompti, victus sui consideratione retrahuntur, ideo addidit.

Dixitque ad discipulos suos, Ideo dico vobis, Nolite soliciti esse animæ quid manducetis: neque corpori quid vestiamini. Anima plus est quam esca: & corpus plus quam vestimentum. Considerate cor-

A *uos, quia non seminant neque metunt, quibus non est cellarium neque horreum, & Deus pascit illos. Quanto magis vos qui pluris estis? Quis autem vestrum cogitando potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum? Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis?*

Nolite soliciti esse animæ quid manducetis, &c. Nihil moralius ad faciendam fidem omnia credentibus à Deo posse conferri, quam quod aërius ille spiritus vitale collegium animæ corporisque contubernio fœderatum, sine nostro labore perpetuat; nec salutaris deficit vsus alimenti, nisi cum venerit dies suprema moriendi. Cum igitur anima indumento corporis vestiatur, & vigore animæ corpus alimetur: absurdum est vt victus nobis copiam defuturam putemus, qui viuendi iugem substantiam consequamur. Matt. 6. *Considerate*, inquit, *volatilia cæli.* Magnum sane & aptum quod fide sequamur exemplum. B Nam si volatilibus cœli, quibus nullum exercitium cultionis, nullus de messium fœcunditate prouentus est, indeficientem tamen prouidentia diuina largitur alimoniam, verum est, causam inopiæ nostræ auaritiam videri. Etenim illis idcirco inelaborati pabuli vsus exuberat, quod fructus sibi communes ad escam datos, speciali quodam nesciunt vindicare dominatu: nos communia amisimus, cum propria vindicamus: nam nec proprium quidquã est, vbi perpetuum nihil est. nec certa copia, vbi incertus euentus. Cur enim, diuitias tuas æstimes, cum tibi Deus etiam victum cum cæteris animantibus voluerit esse communem? Psal. 103. Aues cœli speciale sibi nil vindicant, & ideo pabulis indigere nesciunt, quia aliis inuidere non non norunt.

Considerate lilia agri quomodo crescunt: non laborant, neque nent, dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis. Si autem fœnum quod hodie in agro est, & cras in clibanum C *mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos, pusillæ fidei? Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis: & nolite in sublime tolli: hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem vester scit quoniam his indigetis.*

Considerate lilia agri quomodo crescunt, &c. Bonus quidem sermo atque moralis quo ad fidem diuinæ nobis misericordiæ conferendæ (vel iuxta litteram, quia ad staturam corporis nostri, vel spiritualiter, quia supra mensuram staturæ nostræ sine Dei fauore nihil valemus adiungere) comparatione nos floris & fœni sermo dominicus prouocauit. Quid enim tam morale ad persuasionem, quam cum videas quod etiam quæ sunt irrationabilia, sic Dei prospicientia vestiantur, vt nullo vsu vel ad gratiam egeãt, 3. Reg. 6. vel ad ornatum: multo magis credas rationabilem hominem, si omnem sui vsum in Deo collocet, nec studio mutandi violet fidem, nunquã egere posse, eo quod iure præsumpserit de fauore diuino? Sed tamen vt etiam altius ista D pendamus, quia non otiosum videtur quod flos vel homini confertur, vel certe plus pene quam hominibus in Salomone præfertur, qui tantum meruit, vt vel in specie templum Deo conderet, vel in mysterio Christi Ecclesiã figuraret: non alienum videtur vt per claritatem coloris, angelorum cœlestium gloriã putemus expressam: qui vere mundi istius flores sunt, quod eorum claritatibus mundus ornatur, & bonum odorem sanctificationis adspirãt. 2. Cor. 2. Quorum præsidio fulti possumus dicere, *Bonus odor Christi sumus Deo in iis qui salui fiunt*, qui nulla solicitudine præditi, nullo vsu laboris exerciti, diuinæ in se liberalitatis gratiam & cœlestis seruant dona naturæ. Vnde bene & hic vestitus Matt. 6. gloria sua Salomon, & alibi coopertus ostenditur, quod infirmitatem corporeæ naturæ veluti virtute quadam mentis adopertam operum gloria vestiebat. Angeli vero quorum natura diuinior, expers manet iniuriæ corporalis, recte, licet maximo viro, consideratione tamen nostræ iniuriæ præferuntur. Ergo quoniam per resurrectionem erunt homines sicut angeli in cœlis, E nos quoque exemplo angelorum gloriæ cælestis augmentum Dominus, qui & illis eam tribuit, sperare præcepit, quo absorbeatur hoc mortale à vita. Matt. 22. 2. Cor. 5. *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.* 1. Cor. 15. Plerique etiam comparationem hanc secundum naturam floris & vsum putant propositi germinis aptiorem, eo quod lilia nullius annui vsus cultum requirant, nec sicut erga prouentum fructuum cæterorum, ita etiam erga generationem istius floris, solicitis in orbem redeat labor actus agricolis. Quibuslibet enim siccitatibus agri omne illud quod alitur in florem, quadam virtute genitali ex sese atque in se succi semper manentis animatur: ita cum foliorum puberum colem videas aruisse, floris tamen natura viuescat. Absconditur enim viriditas, non amittitur. Ast vbi vernis fuerit prouocata blanditiis, indumentum germinis, comam floris, liliive resumit ornatus. Li. 3. Examer. cap. 8. Quem locũ nũc, quoniam alibi vberius tractatum esse reminiscimur, perstrinxisse satis est, ne in eadem sit recursus. Illud delectat aduertere, quia non in asperitatibus montium, F incultisque siluarum lilia, sed in hortorum amœnitate generãtur. Sunt enim horti quidam diuersarum pomiferi virtutũ, iuxta q scriptũ est, Cant. 4. *Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus cõclusus, fons signatus.* eo q vbi, integritas vbi castitas, vbi religio, vbi fida sacrorum silentia, vbi claritas Angelorum est, illic confessorum violæ, lilia virginum, rosæ martyrum sunt. Nec incongruum quisquam putet, quod angelis lilia comparentur, cum lilium se Christus ipse memorauerit, dicens, Cant. 2. *Ego flos campi, & lilium conuallium.* Et bene lilium Christus, quia vbi martyrum sanguis, ibi Christus, qui est flos sublimis, immaculatus, innoxius, in quo non spinarũ offendat asperitas, sed gratia circumfusa clarescat. Sunt enim spinæ rosarum, quia tormenta sunt martyrum. Non habet spinas inoffensa diuinitas, quæ tormenta non sensit Matt. 22. Ergo si lilia vel angeli supra hominum gloriam vestiuntur nec in nobis misericordiam Dei desperare debemus, quibus per resurrectionis gratiam Dominus similem angelis speciem pollicetur. G Quo loco etiam illã videtur perstringere quæstionem, quam etiam Apostolus nõ omisit, quia 1. Cor. 15. gentes huius mundi quærunt quomodo resurgant mortui, & quali corpore veniant.

Veruntamen quærite regnum Dei: & hæc omnia adiicientur vobis. Nolite timere pusillus grex: quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis: quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit. Vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit.

Nam cum dicat, *Quærite regnum Dei: & hæc omnia adiicientur vobis*: nec ad præsens, nec in reliquum fidelibus ostendit gratiam defuturam, si modo qui diuina desiderant, terrena non quærant. Indecorum quippe est, homines curare de cibo, qui militant regno. Nouit rex quemadmodum Psal. 54. familiam suam pascat, alat, vestiat; & ideo dixit, *Iacta in Dominum cogitatum tuum, & ipse te enutriet.* H

Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes, & vos similes hominibus expectantibus Dominum suum quando reuertatur à nuptiis: & cum venerit & pulsauerit, confestim aperiant ei. Beati serui illi, quos cum venerit Dominus, inuenerit vigilantes. Amen dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. Et si venerit in secunda vigilia, si in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit: beati sunt serui illi. Hoc autem scitote: quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret vtique & non sineret perfodi domum suam. Et vos estote parati: quia qua hora non putatis, filius hominis veniet. Ait autem ei Petrus, Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an & ad omnes? Dixit autem Do-

A *minus, Quis putas est fidelis dispensator & prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensurã? Beatus ille seruus, quẽ cum venerit Dominus, inuenerit ita facientem. Vere dico vobis, quoniã supra omnia quæ possidet, constituet illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo: Moram facit Dominus meus venire: & cœperit percutere seruos & ancillas, & edere & bibere, & inebriari, veniet Dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua nescit, & diuidet eum, partemque eius cum infidelibus ponet. Ille aũt seruus qui cognouit voluntatem Domini sui, & non se præparauit, & non fecit secundum volũtatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum quæritur ab eo: & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo.*

B *Beati serui illi quos cum venerit Dominus inuenerit vigilantes,* &c. In superioribus vigilare nos voluit, per omnia expectantes momenta Domini saluatoris aduentum, ne dum aliquis remittit & negligit, de die in diem opera sua differens, iudicii futuri die, vel propria morte præuentus, meritum suæ commendationis amittat. Et illa quidem in omnes præcepti forma generalis: verum series sequentis exempli dispensatoribus, hoc est sacerdotibus videtur esse proposita, quo sciant sibi grauem in futurum pœnã esse subeundam, si sæcularibus intenti deliciis, familiam Domini plebemque commissam sibi gubernare neglexerint. Sed quia exiguus est profectus, & parua meritorum gratia supplicii metu ab errore reuocari, maiorque prærogatiua charitatis & amoris: eo Dominus ad promerendam sui gratiam studia nostra acuit, & acquirendæ cupiditatem diuinitatis inflammat dicens.

Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur.

C Non vtique illum ignem consumptorem bonorum, sed bonæ voluntatis auctorem; qui aurea dominicæ dom' 1. Cor. 13. vasa meliorat, fœnum vero consumit & stipulam, ac sæcularia omnia mundi voluptate concreta, perituræque opus carnis exurit: ignis ille diuinus, qui flammigerebat dicit, *Qui factus est sicut ignis ardens: flammigerans in ossibus meis.* Est enim ignis Domini, de quo dictum est, *Ignis ante eum ardebit.* Hier. 20. Est, & idem Dominus ignis, sicut ipse dixit, *Ego sum ignis ardens, & non consumens.* Psal. 96. Ignis enim Domini, lumen æternum est. Quo igne illæ accenduntur lucernæ, de quibus supra dixit, *Sint autem lumbi vestri præcincti & lucernæ ardentes.* Exod. 3. Et ideo quia nox est dies huius vitæ, lucerna est necessaria. Hunc ignem in se etiam Amaon & Cleophas à Domino missum esse testantur, dicentes, *Nonne cor nostrum ardens erat in via, cum aperiret nobis scripturas?* Luc. 24. Euidenter itaque docuerunt qualis istius ignis sit operatio, qui secreta cordis, illuminat. 2. Thess. 1. Et ideo fortasse Dominus in igne venturus est, vt resurrectionis tempore vitia vniuersa consumat, suique D conspectu desideria compleat singulorum, meritorumq; & mysteriorum lumen accendat. Tanta itaque Domini dignatio est, vt infundendæ nobis deuotionis, & consummandæ perfectionis in nobis, & maturandæ pro nobis studium passionis sibi inesse testetur: qui cum in se nihil habuerit quod doleret, nostris tamen angebatur ærumnis & sub tempore mortis mœstitiam prætendebat, quam nõ Luc. 22. ex metu mortis suæ, sed ex mora nostræ redemptionis assumpserat, iuxta quod scriptum est.

Baptismo etiam habeo baptizari: & quomodo angor vsque dum perficiatur?

Vtique qui vsque ad perfectionẽ angitur, de perfectione securus est. Sed etiam alibi, *Tristis,* inquit, *est anima mea vsque ad mortẽ.* Matt. 26. Non propter mortem, sed *vsque ad mortẽ* tristis est Dominus: quia cum conditio corporalis affectus, non formido mortis offendit. Nam qui corpus suscepit, omnia debuit subire q̃ corporis sunt: vt esuriret, sitiret, angeretur, contristaretur. E Heb. 2. Diuinitas autem commutari per hos nescit affectus. Simul ostendit quod in certamine passionis mors corporis, absolutio anxietudinis, non coaceruatio fit doloris.

Putatis quod pacem veni dare in terram? Non dico vobis, sed separationem.

Cum in omnibus fere Euangelii locis spiritualis intellectus operetur, tamen in præsenti maxime: & ne quẽ duritia nudæ expositionis offendat, spiritali altitudine sensus series temperanda est, præsertim cum sacrosancta religio moralibus disciplinis & mitibus pietatis exemplis etiam fidei exules ad reuerentiam tamen sui clementer inuitet, vt præuia fidei disciplina, mansuetudine sui superstitionum dura dissoluat, & obnoxias errorib. mentes cogat etiam fide credere, quas potuit pietate mulcere. Etenim cum fidei alta pectoribus non capiuntur infirmis, per ea F quæ præcepta sunt, ea quæ veneranda sunt æstimantur, vt 1. Cor. 3. iusta de iusto, sancta de sancto, bonorum suorum bonum testentur auctorem. Ergo Dominum illum qui simul diuinitatis reuerentiam, & pietatis gratiam sua lege complexus est, dicens, *Diliges Dominum Deum tuum, & diliges proximum tuum:* Deut. 6. ita nunc mutatum esse opinabimur, vt abolere necessitudinem nomina, collidere pietatis affectu, Luc. 10. charissimorum pignorum dissidia mandasse credamus? Et quomodo ipse est *pax nostra, qui fecit vtraque vnum*? Ephes. 2. Quomodo ipse dicit, *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis,* Ioan. 14. si parentes à filiis, filios à parentibus dissidio necessitudinis separaturus aduenit? Quomodo *maledictus qui non honorat patrem*, Deut. 27. religiosus qui deserit? Sed si aduertamus quia prima causa religionis, secunda pietatis est, enodandam etiam hãc æstimabimus quæstionem. Oportet enim Matt. 19. vt diuinis humana posthabeas. Nam si officium parentib. exhibendum est; quanto magis auctori parentum, cui gratiam etiam pro parentibus tuis debes? Aut si illi omnino non regnoscunt parentem, quemadmodum tu recognoscas? Non igitur dicit: renuntiandum esse pignoribus, sed G Deum omnibus præferendum. Denique habes in alio libro: *Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.* Matt. 10. Non diligere parentes, sed Deo præferre prohiberis, etenim naturæ pignora Domini beneficia sunt. Nec quisquam debet plus amare beneficium quod accepit, quam Deum à quo beneficium seruatur acceptum. Ergo etiam secundum literam pie intelligentibus expositio religiosa non deest; subest tamen quo altius referendum putemus hunc sensum; quia addidit.

Erunt enim ex hoc quinque in domo vna diuisi, tres in duos, & duo in tres diuidentur: pater in filium, & filius in patrem suum: mater in filiam, & filia in matrem: socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam.

Qui sunt enim quinque, cum sex personarum facta videatur subiectio, patris & filii, matris & filiæ, socrus & nurus? H Quanquam eadẽ mater quæ socrus accipi possit. Quæ enim mater est filii, socrus eius vxoris est: vt iuxta literam quoque numeri non absurda sit ratio, liquidoque clareat fidem vinculis nexam non esse naturæ, quia licet officio pietatis obnoxii, fide tamen liberi sunt. Non incongruum quoque videtur si mystica interpretatione enodemus hunc sensum. Domus vna, homo vnus est. Vnusquisque enim domus aut Dei est, aut diaboli. Itaq; domus spiritalis, homo est spiritalis, sicut habemus in epistola Petri: *Et vos tanquam lapides viui ædificamini domus spiritalis, in sacerdotium sanctum.* 1. Pet. 2. In hac ergo domo duo in tres, tres in duos diuiduntur. Duos legimus frequenter, animam & corpus. Quod si duobus in terra conuenerit, efficiuntur vtraque Matt. 18. vnum. Et alibi, *Castigo corpus meum, & seruituti redigo.* 1. Cor. 9. Aliud est quod seruit, aliud cui subiicitur. Si duos agnouimus, etiam tres agnoscamus: quod procliue ex illis duobus est

intel-

A liter. Ille enim de reconcilianda pace dissidentium fratrũ dicendum putauit, hic de pœnitentia, & omnis emendatione delicti. Discutiamus igitur qui sit aduersarius, qui magistratus, qui iudex, quiue exactor, quidue putemus esse quadrantem, quem nisi quis soluerit, mittatur in carcerem. Et iuxta Matthæum quidem aduersarius est, cum quo minime tibi in hac vita conuenisse videatur, qui apud iudicem futurum viuorum atque mortuorum, manentis [Act. 10.] simultatis te crimine persequatur. Iuxta Lucam autem est aduersarius noster ille præcipue, qui serit illecebras delictorum, vt habeat in supplicio participes, quos habuit in errore consortes: atque ideo socios quærit ad culpam, vt obnoxios prodat ad pœnam. Quem nobis cauendum Petrus [1 Pet. 5.] Apostolus monet, dicens, *Aduersarius vester diabolus tanquam leo rapiens & rugiens quærit quem deuoret.* Est aduersarius noster, iuxta Matthæum, omnis virtutis vsus, & apostolicus & propheticus sermo, qui nos ad asperiora præcepta, & durioris vitæ documenta constringit. Cui consentire nos conuenit, vt eum operibus æmulemur, ne aliqua nostra contumacia ab eo desciuisse prodamur. Iuxta Lucam B autem nemo nobis magis aduersarius, quam noster est lapsus, qui nos vitæ nostræ accusat indiciis: non quod accusationis vllius iudex futurus quærat officium, sed quod apud omnium cognitorem noster nos actus accusat, dum ab vsu virtutis, apostolicisque præceptis inuenitur alienus. Itaque aduersarius nobis omnis vitiorum est vsus. Aduersaria nobis libido, aduersaria auaritia, aduersaria omnis improbitas, aduersaria omnis iniqua cogitatio, omnis denique mala conscientia, quæ nos & hic afficit, & in futuro accusabit & prodet, sicut testatur Apo- [Rom. 2.] stolus, dicens, *Testimonium reddente illis conscientia illorum, & inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam excusantibus.* Quod si conscientia vnumquemque prodit, quanto magis gestorum nostrorum opus ante Deum præsto est, quod expressum in nostro corpore vltimo tempore recensebitur, & secretum cogitationis scriptum in cordibus nostris legetur? Demus igitur operam, vt dum in hoc sumus vitæ curriculo constituti, tanquam à malo aduersario, ita ab improbo liberemur actu, ne dum imus cum aduersario ad magistratum in via, nostrum con- [Matth. 5.] C demnet errorem. Ideo & secundum Matthæum, *Esto consentiens aduersario tuo dum es cum illo in via.* εὐνοῶν autem Græcus dixit, hoc est, beneuolens. Si enim dum sumus in hac vita, exoluamus nos à vinculis diaboli, nec ille propter nos damnabitur, & nos à vinculis eius erimus alieni. Vnde & pro Assyrio Psalmus inscribitur septuage- [Psalm. 79.] simusnonus. Bene enim consulis aduersario, & pro illo Assyrio, hoc est vano, bene facis, si eius laqueis exutus præstas hanc beneuolentiam, vt pœnam tui lapsus euadat. Quod si vinculis eius inhæreas, tradet te tanquam reũ magistratui, idem accusator & proditor. Quis est magistratus, nisi penes quem omnis potestas est, & qui pleni & perfecti temporis sublimem sibi vendicat dignitatem? Ad quem bonorum operum fretus conscientia, non timens aduersarium, sanctus Propheta festinat, dicens, [Psalm. 41.] *Sitiuit anima mea ad Deum viuum; quando veniam & apparebo ante faciem Dei?* Hic enim magistratus tradet reum iudici, ei scilicet, cui viuorum & mortuorum tribuit potestatem. [Ioan. 17.] Tribuit per naturam, non per gratiam. Non enim quam non habebat accepit, sed quam ex substantia patris cum D generaretur assumpsit. Hunc magistratum tibi & iudicem monstret, qui monstrauit & accusatorem, & ostendit quando sit reuelandus. *In die,* inquit, *qua iudicabit Deus occulta hominum secundum Euangelium meum per Iesum Christum* [Rom. 2.] *Dominum nostrum.* Hic igitur est iudex Iesus Christus, per quem occulta redarguuntur, & improbi operis pœna mandatur. Vis scire Christum esse iudicem qui exactori tradit, & in carcerem mittit: Ipsum interroga, immo ipsum lege in Euangelio, dicentem, *Tollite & mittite illum* [Matt. 22.] *in tenebras exteriores.* Exactores quoque suos ipse monstra- [Matth. 13.] uit alio loco, vbi dicit. *Sic erit in consumatione sæculi, exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium.* Superest nunc vt intelligamus quid sibi velit figura quadrantis. Et videtur visualis rei expressum nomine intellectus spiritalis ar-

E canum. Nam sicut qui pecuniam soluunt, debitum reddunt, nec prius euacuatur fœnoris nomen, quam totius sortis ad minimum vsque, quocumque solutionis genere quantitas vniuersa soluatur: sic compensatione charitatis actuumque reliquorum vel satisfactione quacũque peccati pœna dissoluitur. Non otiosum etiam, quia non æra [Luc. 21. Matth. 10. Matth. 20.] (sicut alibi) duo, non assem, non denarium, sed quadrantem hoc posuit loco. Quadrantaria enim permutatio velut quædam est compensatio; cum aliud redditur, & aliud significatur solutum. Ita & hic aut pretio charitatis redimitur iniuria, aut iniuriæ æstimatione pœna laxatur. Quadrantem autem in balneis dari solere reminiscimur, cuius oblatiõe vt illic vnusquisque lauandi accipit facultatẽ, ita hic accipit eluendi, quia vniuscuiusque peccatum suprascriptæ genere conditionis eluitur, cum tamdiu exercetur noxius pœnis, vt commissi supplicia erroris expendat.

[Cap. XIII.] *ADerant autem quidam ipso in tempore, nuntiantes illi de Galilæis, quorũ sanguinem Pilatus miscuit cũ sacrificiis eorũ. Et respondẽs dixit illis, Putatis quod hi Galilæi præ omnib. Galilæis pecca-* F *tores fuerint, quia talia passi sunt? Non dico vobis: sed nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis. Sicut illi decem & octo, supra quos cecidit turris in Siloe, & occidit eos: putatis quia & ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Hierusalem? Non, dico vobis: sed si pœnitentiam non habueritis, omnes similiter peribitis.*

De Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum, figura quædam videtur eos, tangens, qui coactu [Psalm. 108.] diabolico non pure offerunt sacrificium, quorum oratio in peccatum, sicut de Iuda scriptum est proditore, qui proditionem sanguinis dominici inter sacrificia po- [Act. 1.] situs cogitabat.

Dicebat autem illis & hanc similitudinẽ: Arborẽ fici habebat quidam plantatam in vinea sua, & venit quærens fructum in illa, & non inuenit.

G Quid sibi vult quod in Euangelio suo Dominus fici parabolam frequenter inducit? Habes enim alibi, quod ius- [Matth. 21.] su Domini, viriditas omnis huius ligni frondentis aruerit. Vnde intelligimus omnium creatorem, qui potest imperare naturis, vt vel arescant subito, vel virescant. Alibi ex teneritudine arboris huius & foliis commemorat [Matth. 24.] coniici solere æstatis aduentum, vtroque significans, & Iudaicæ plebis inanem quam prætendebat gloriam velut florem aduentu Domini decidisse, quia ab operibus [Esai. 40.] infructuosa durabat: & iudicij diem velut æstatis aduentum, quo adulti fructus terrarum omnium reconduntur, ex plenitudine Ecclesię, in quam Iudæi quoque credituri sunt, esse metiendum. Hic ergo altioris sensus ali- [Rom. 11.] quod etiam quæramus arcanum. Ficus in vinea est. *Erat autem vinea Domini Sabaoth, quam dedit in rapinam gentibus.* Itaque qui vineam suam diripi fecit, hic etiam ficum iussit [Esai. 5.] excidi. Apta autem synagogæ arboris istius comparatio [Hier. 8.] est, quia sicut ista arbor foliis redundans fluentibus spem possessoris sui cassa speratorum prouentuum expectatio- H ne destituit: ita etiam in synagoga dum doctores eius [Matth. 15.] operibus infœcundi, verbis tantum velut foliis redundantibus gloriantur, in inanis vmbra legis exuberat, spes autem falsi expectata prouentus populi vota credentis illudit. Est etiam in natura arboris quo magis credas synagogæ speciem comparatione huius expressam. Etenim si diligenter inquiras, discretam ab vsu arborum cæterarum consuetudinem naturæ huius inuenies. Namque aliæ florem ferunt antequam fructum pomaque ventura prænuntio sui flore designant: hæc sola ab initio germinat poma pro floribus. In aliis flos decutitur, & poma nascuntur: in hac poma decidunt, vt poma succedant. Ergo priora illa cassa fructuum, voce floris emergunt. Ita præcoci quodam nascendi vsu, quæ ordinem naturæ ne-

A sciunt, beneficium naturæ seruare non possunt. Etenim qua se medio trudere de cortice gemma consueuit, ea munitissima quæque huius generis poma prorumpunt. De quibus legimus in Canticis canticorum: *Ficus produxit grossos suos*. Itaque cæteris albentibus primo vere virgultis, sola ficus proprio nescit flore canescere, eo fortasse quod nullus istis maturior sit vsus in pomis. Namque succedentibus aliis hæc quasi degenerantia respuuntur, & arenti infirma radice, renouatis quibus sit succus vtilior exuruntur. Manent tamen aliqua pertata, nec decidunt, quibus hic prouentus arriserit: vt de medio duarum virgarum clauiculo breui erumpente promergant, quo geminis tecta præsidiis tanquam naturæ parentis gremio, succi fotu plenioris inolescant. Ea clementioris auræ prouocata temperie, & prolixioribus adulta temporibus, vbi siluestrem animum succi prioris exuerint, specie cæteris & maturitatis gratia præferuntur. Specta nunc cultus & animos Iudæorum, qui quasi primi fructus male feracis synagogæ, grossi labentis similitudine corruerunt, vt mensura supra æuum nostri generis poma succederent. Etenim primus synagogæ populus quasi radice operum infirmus arenti, vbertatem sapientię naturalis haurire non potuit. Et ideo velut inutilis decidit fructus, vt quasi iisdem clauiculis arboris fructuosæ de pinguedine religionis antiquæ, nouus Ecclesiæ populus emergeret. Ergo ille qui erat, esse definit, vt iste inciperet qui non erat. Primi tamen ex Israel, quos naturæ validioris ramus extulerat, sub vmbra legis & crucis, in vtriusque sinu, succo gemino colorati, grossi maturescentis exemplo, pulcherrimorum gratia fructuum cæteris præstiterunt, quibus dicitur, *Sedebitis super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel*. Nec illud alienum quod Adam atque Euam primi illi nostri vt generis ita erroris parentes, qui huius arboris texêre se foliis, paradisi exules esse meruerunt, cum Domini deambulantis præsentiam transgressionis suæ conscij declinarent; quo significarent futurum vt populus Iudæorum sub Domini saluatoris aduentu, qui eos vocaturus aduenit, exutum se virtutibus per diaboli tentamenta cognoscens, & intecta conscientiæ probra formidans, à religione deuius, præuaricatione confusus, esset à Domino recessurus, verborum fluentium velut foliorum velaminibus adopertus pudenda gestorum. Ergo illi de ficulnea non poma carpserunt, eliminati sunt à Dei regno. Erant enim in animā viuentem. Venit secundus Adam, & iam non folia, sed poma quærebat. Erat enim in spiritum viuificantem. In spiritu autem fructus virtutis acquiritur, Dominus adoratur. Quærebat autem Dominus, non quia fructum ficulneæ deesse nesciret, sed vt ostenderet in figura, quia fructum synagoga iam habere deberet. Deniq; ex sequētibus docet non se ante tempus venisse, qui post trienniū venit. Sic enim habes.

Cant. 2.

B

Matth. 19.

Gen 3.

C

1. Cor. 15.

Ioan. 4.

Dixit autem ad cultorem vineæ, Ecce anni tres sunt ex quo veni quærens fructum in ficulnea hac, & non inuenio. Succide ergo illam: vt quid etiam terrā occupat?

Venit ad Abraham, venit ad Moysen, venit ad Mariā, hoc est, venit in signaculo, venit in lege, venit in corpore. Aduentum eius ex beneficiis recognoscimus. Alibi purificatio, alibi sanctificatio, alibi iustificatio est. Circumcisio purificauit, sanctificauit lex, iustificauit grâtia. *Vnus in omnibus, & in vno omnia*. Nemo enim mundari potest, nisi qui metuit Dominum. Nemo legem meretur accipere, nisi purificatus à culpa. Nemo accedit ad gratiam, nisi nouerit legem. Ergo populus Iudæorum neque purificari potuit, quia circumsionem non animi, sed corporis habuit; neque sanctificari, quia virtutem legis ignorauit, qui carnalia magis quam spiritualia sequebatur; (lex autem spiritalis est;) neque iustificari, qui delictorum suorum pœnitētiam non gerebat, & ideo gratiam nesciebat. Merito ergo nullus in synagoga fructus inuentus est, & ideo iubetur excidi. Sed bonus cultor, & fortasse ille in quo Ecclesiæ

Rom. 4.
D
1. Cor. 1.

Exod 19.
Coloss. 1.

Gal 3.

Rom. 7.

E fundamentum est, præsagiens alterum ad gentes, se autē ad eos qui ex circumcisione sunt esse mittendum, religiose ne excidatur interuenit fretus vocatione sua etiam populum Iudæorum in Ecclesia posse saluari. Gal. 2.

At ille respondens dicit illi, Domine, dimitte illam & hoc anno, vsque dum fodiam circa illam, & mittā cophinum stercoris: & si quidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam.

Quam cito duritiam Iudæorum superbiamque causas esse sterilitatis agnouit. Itaque nouit excolere, qui nouit vitia deprehendere. Pollicetur dura cordis eorum Apostolicis ligonibus esse fodienda, vt longo incultu situm mentis obductū sermo bis acutus inuertat, & corde proscisso exciret sensum aerio spiramine iam vigentem ne radicem sapientiæ terrarum aceruus obruat & abscondat. Cophinum quoque stercoris dicit esse mittendum. Magna profecto vis stercoris, quæ tanta est, vt de infœcundis fœcunda, de arentibus virentia, de sterilibus faciat fructuosa. In quo sedit Iob cum tentaretur, & vinci nequiuit. Et Paulus æstimat *stercora, vt Christum lucrifaciat*. Denique cum ante Iob plurima perdidisset, posteaquam sedit in stercore, non habuit quod ei diabolus posset auferre. Bona ergo terra quæ foditur, bonum stercus quod mittitur. Denique *Dominus de terra suscitat inopem, & de stercore erigit pauperem*. Itaque per intellectus exercitium spiritalis, & humilitatis affectum, etiam Iudæos in Euangelium Christi cultor ille bonus fore existimat fructuosos. Meminerat enim quia per Aggæum Dominus locutus est: *Quarto & vicesimo noni mensis, à die quo fundatum est templum Domini, vineam, & ficus, & malogranata, & ligna oliuæ, quæ non afferunt fructum, ex hac die benedicam.* quo reuelatur sub ipsum anni vertentis occasum, hoc est sæculi iam senescentis, sanctum Dei templum (quod est Ecclesia) esse condendum, cuius gratia per sanctificationem lauacri, Iudæorum nationumque populi fructum suorum possint habere meritorum. Ergo per huius naturam arboris synagogæ species indicatur, secundis prouētibus fructuosa. Nos enim ex patrum semine. Meritoque Iudæi grossis labentibus comparantur, quod incrassato corde & prædura ceruice ad perennitatem sui peruenire non possunt. Qui si moriantur, & quasi decidant huic mundo, vt in interiorem hominem per lauacri gratiam renascantur, erunt vtique fructuosi. Perfidia autem hominum pertinacium synagogam inutilem fecit, & ideo quasi sterilis iubetur excidi. Quod de Iudæis dictum, omnibus cauendum arbitror, & nobis maxime, ne fœcundum Ecclesiæ locum vacui meritis occupemus, qui quasi malogranata benedicti, fructus ferre debemus internos, fructus pudoris, fructus coniunctionis, fructus mutuæ charitatis & amoris, sub vno vtero Ecclesiæ matris inclusi, ne aura noceat, ne grando decutiat, ne æstus cupiditatis exurat, ne humoris imber elidat. Nonnulli tamen ficum istam per allegoriam non synagogæ, sed malitiæ & improbitatis figuram putant: hi tamen in nullo distant, nisi quod pro specie genus eligunt. Id cauere se dicunt, quia Dominus dixit ad ficum, *Namquam ex te fructus nascatur in sempiternum*: cum vtique plurimos ex Iudæis credidisse, & credituros esse nouerimus. Sed qui credit, non synagogæ iam fructus est, sed Ecclesiæ: nec ex synagoga nascitur qui renascitur in Ecclesia. Sicut enim sunt qui *ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis; si enim ex nobis essent, nobiscum mansissent*: sic de iis qui ex Iudæis credunt, dicimus; quia si ex synagoga essent, in synagoga manerent: sed propterea exierunt de synagoga vt ex synagoga non fuisse credantur. Denique pro malitia interueniret aliquis, & diceret excolendam vt fructum afferret, cum ideo venerit Dominus, vt semina improbitatis aboleret.

Apoc. 2. & 19.

Iob. 2.
F
Philip 3.
Iob 2.

Psal 112.

Agg. 2.

G
Act. 7.
Ioan. 3.

Agg. 2.

Matth. 21.

H
1. Ioan. 2.

1. Ioan 5.

Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem & octo: & erat inclinata, nec omnino

pote-

A

poterat sursum respicere. Quam cum videret Iesus, vocauit eam ad se, & ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, & confestim erecta est, & glorificabat Deum.

Matth. 15

Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis, &c. Quam cito quod de synagoga diceret, indicauit. Ad ipsam vtique venisse se monstrat, qui in eadem prædicabat. Deinde in muliere infirma quasi Ecclesiæ figura succedit, quæ cum mensuram legis & resurrectionis impleuerit, in illa quiete perpetua in sublime erecta fastigium, inclinationem nostræ infirmitatis sentire non poterit. Nec aliter curari potuisset hæc mulier, nisi quia legem impleuit & gratiam. Legem in præceptis, in lauacro gratiam, per quam

Rom. 6.

mortui seculo resurgimus Christo. Nam in decem verbis, legis perfectio est: in octauo numero, resurrectionis

Deut. 4.

est plenitudo. Opus ergo sabbati signum futuri est, quod vnusquisque lege perfunctus & gratia, per misericordiam Christi corporeæ fragilitatis molestiis exuetur. Et

Apoc. 21.

B

ideo in signo ante legi per Moysen præmissa est sanctificatio, vt esset exercitium futuræ sanctificationis, & obseruantiæ spiritalis, à sæcularibus operibus abstinendo.

Exod. 19.

Denique & Deus ab operibus mundi quieuit, sed non ab operibus sanctis, cuius sempiterna & iugis operatio est,

Gen. 2.

sicut filius ait, *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor*: vt ad similitudinem Dei sæcularia nostra opera non religiosa cessarent.

Ioan. 5.

Respondens autem archisynagogus, indignãs quod sabbato curasset Iesus, dicebat turbæ, Sex dies sunt in quibus oportet operari: in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbati.

Hoc autem non intelligens archisynagogus, prohibebat quemquam curari sabbato, cum sabbatum futurarum typus sit feriatum. Et ideo non operis boni, sed mali feriç sunt, eoque præscriptum sit vt nullam ferentes sarcinam delictorum, nec bonorum ieiuni operum sabbata post mortem futura celebremus. Vnde Dominus spiritaliter videtur respondere. Sic enim habes.

C

Respondens autem ad illum Dominus, dixit, Hypocritæ, vnusquisque vestrum sabbato non soluit bouem suum aut asinum, & ducit adaquare? Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit satanas, ecce decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbati? Et cum hæc diceret, erubescebant omnes aduersarij eius: omnis populus gaudebat in vniuersis quæ gloriose fiebant ab eo.

Non soluit bouem suum aut asinum, & ducit adaquare? Cur non aliud animal indicauit, nisi vt ostenderet, aduersantibus licet synagogæ principibus, futurum tamen vt Iudaicus & gentilis populus sitim corporis æstumque mundi istius dominici fontis vbertate deponat? *Agnouit* enim *bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui.* Itaque ille popu-

Esai. 1.

Psalm. 128.

lus qui antea fœni vilis, *quod priusquam euellatur arescit*, ali-

Ioan. 6.

monia pascebatur, *panem* illum *qui è cælo descendit*, accepit.

D

Et ideo per vocationem duorum populorum Ecclesiam dicit saluam futuram, quæ tempore legis impleto, & dominicæ resurrectionis ætate, tempus suæ absolutionis acceperat. Quam clemens ergo Dominus, quam pius in vtroque, cum aut miseretur, aut vindicat! In synagogç typo

Luc. 23.

supra.

arborem excidi iubet, in typo Ecclesiæ fœminam saluat. Quam dulcis parabola: facilis autem solutio. Vinculum vinculo comparat, vt insimulatio Iudæorum actu ipsorũ redarguatur. Nam cum ipsi animalibus sabbato soluant vincula, reprehendunt Dominum qui homines à peccatorum vinculis liberauit.

Dicebat ergo, Cui simile est regnum Dei, & cui simile illud æstimabo? Simile est grano sinapis, quod

E

acceptum homo misit in hortum suum, & creuit: & facta est arbor, & volucres cæli requieuerunt in ramis eius.

Docet nos præsens lectio, naturam comparationum spectandam esse, non speciem. Itaque videamus cur sublime regnum cœlorum grano sinapis comparetur. Nam

Matth. 17. & 21.

memini etiam alio loco granum sinapis lectum, vbi fidei confertur, dicente Domino, *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti, Tollere, & iactare in mare.* Nec exigua hæc, sed magna est fides, quæ monti possit vt se transferat imperare. Neque enim mediocrem fidem Dominus exigit ab Apostolis, quibus aduersus altitudinem extollentẽ se nequitiæ spiritalis scit esse certandum. Vis scire magnã

2. Cor. 10.

1. Cor. 13.

fidem? Lege in Apostolo, *Etsi habeam omnem fidem, ita vt montes transferam.* Ergo si regnum cœlorum sicut granum est sinapis, & fides sicut granum sinapis, fides vtique regnum cœlorum est fides. Itaque qui fidem habet, habet & regnum cœlorum. Et regnum Dei intra nos, & fides intra nos est. Legimus enim, *Regnum Dei intra vos est.* & alibi, *Habete fidem in vobis ipsis.* Denique Petrus qui omnem habuit

F

Luc. 17.

Mar. 11.

Matth. 16.

fidem, regni cœlorum claues vt & aliis reseraret accepit. Nunc ex natura sinapis, quæ virtus comparationis sit æstimemus. Granum eius certe res est vilis & simplex: si teri cœperit, vim suam fundit. Etiam fides primo simplex videtur: sed si teratur aduersis, gratiam suæ virtutis effundit, vt alios quoque qui vel audiunt, vel legunt odore sui cõpleat. Granum sinapis martyres nostri sunt. Felix, Nabor, & Victor, habebant odorem fidei, sed latebat. Venit persecutio, arma posuerunt, colla flexerunt, contriti gladio p totius terminos mundi gratiam sui sparsere mysterij, vt iure dicatur, *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Sed alias te-

Psalm. 18.

ritur fides, alias premitur, alias seminatur. Ipse Dominus granum est sinapis. Erat integer ab iniuria, sed eum velut

1. Cor. 2.

granum sinapis qui non attriuerat populus nesciebat. Teri maluit, vt diceremus, *Christi enim bonus odor sumus Deo.* Comprimi maluit, vnde & Petrus dixit. *Comprimunt te tur-*

Luc. 8.

bæ. Seminari maluit velut granum quod acceptum homo misit in hortum suum. In horto enim Christus & captus

Ioan. 18. & 19.

& sepultus est. In horto creuit, vbi etiam resurrexit, & factus est arbor, sicut scriptum est, *Sicut arbor mali inter ligna*

G

Cant. 2.

silua, ita frater meus in medio filiorũ. Ergo & tu semina in horto tuo Christum. Hortus vtique locus plenus est florum & fructuum diuersorum, in quo gratia tui operis floreat, & multiplex odor variæ virtutis exhalet. Ibi ergo sit Christus, vbi fructus est. Semina Dominum Iesum. Granum est cum comprehenditur, arbor est cum resurgit, arbor mundum obumbrans. Granum est cum sepelitur in terra, arbor est cum eleuatur ad cælum. Preme etiam cũ Chri-

1. Cor. 2.

sto & semina fidem. Premitur fides, cum crucifixum credimus Christum. Pressit fidem Paulus cum diceret, *Et ego veniens ad vos fratres, veni non cum eminentia sermonis aut sapientiæ, prædicans vobis mysterium Dei. Neque enim iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.* sit quia

2. Cor. 5.

docuit premere fidem, docuit & leuare, dicens, *Nunc enim crucifixum iam non nouimus Christum.* Seminamus autem fidẽ, cum ex euangelicis & apostolicis & propheticis lectionibus credimus in Domini passionem. Seminamus ergo fidem, cum eam velut mollito & subacto solo dominicæ carnis operimus, vt quasi vapore & compressu sacri corporis fides seipsa disseminet. Qui enim crediderit factum hominem Dei filium; credit mortuum esse pro nobis, credit resurrexisse pro nobis, credit ascendisse pro nobis.

H

Semino ergo fidem, cum sepulturam eius insero. Vis scire granum Christum, & seminatum Christum? *Nisi gra-*

Ioan. 12.

num tritici cadens in terram moriatur, ipsum solum manet: si autẽ mortuum fuerit, multum fructum affert. Ergo non errauimus,

Psalm. 103.

quia diximus quod ipse iam dixerat. Est autem & granum tritici, quia *confirmat cor hominis*: & granum sinapis, quia cor hominis accendit. Et licet ad omnia vtrumque conueniat, videtur tamen granum tritici cum de eius resurrectione tractatur. Panis enim Dei est, *qui de cælo descendit*,

Ioan. 6.

eó quod verbum Dei & resurrectionis exemplum mentẽ alat, spem acuat, firmet affectum. Granum autem sinapis,

A

Matth. 4. Ioan. 4. Ioan 11. Ioan 19. Matth. 26. Matth. 13. Esa 53. Psal 44. Hebr 5. Rom 14. Psalm. 103. Gal. 4.

eo quod amarior & acrior sermo sit de Domini passione. Amarior ad fluendum, acrior ad commouendum. Itaque cum audimus & legimus ieiunasse Dominum, sitisse Dominum, lacrymasse Dominum, vapulasse Dominum, dicentem Dominum sub tempore passionis, *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem*: velut succo amarioris sermonis increpati, dulciores iusto voluptatum suauitates corporalium temperamus. Ergo qui seminat granum sinapis, seminat regnum cœlorum. Ne despicias hoc granum sinapis, minimum quidem est omnibus, fit autem cum creuerit, maius omnibus oleribus. Si granum sinapis Christus, quemadmodum Christus aut minimus est, aut crescit? Verum non per naturam, sed per speciem assumptam rursus excrescit. Vis scire minimum? *Vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem.* Vis scire maximum? *Speciosus forma præ filiis hominum.* Etenim ille qui non habebat speciē neque decorem, excellentior factus est angelis, vltra omnem gloriam prophetarum, quos infirmus Israel velut olera manducauerat. Panem enim quo corda confirmantur, alterum refutauerat, alterum non acceperat. Semen autem Christus, quia semen Abrahæ. *Abrahæ autem dicta sunt promissiones, & semini eius. Non dicit; Et seminibus, tanquam in multis, sed sicut in vno; Et semini tuo, quod est Christus.* Nec solum semen est Christus, sed etiam minimum omnibus: quia non venit in regno, non in diuitiis, non istius mundi sapientia. Subito autem velut arbor sublimem suæ verticem potestatis effudit, vt dicamus, *Sub vmbra eius concupiui & sedi.* Et frequenter simul, vt arbitror, videbatur & arbor, & granum. Granum est, cum dicitur, *Nonne hic est filius Ioseph fabri?* Sed inter hæc verba creuit subito, testantibus Iudæis, quia latæ arboris ramos non poterant comprehēdere, dixerunt, *Vnde huic ista sapientia?* Granum igitur est figura, arbor est sapientia. In cuius frondentibus ramis ille *nycticorax in domicilio, ille passer singularis in ædificio*, ille raptus in paradisum, in aera rapiendus & nubes, tuta iam sede requiescit. Requiescunt etiam potestates, & angeli cœlorū, & quicumque spiritalibus factis euolare meruerunt. Requieuit sanctus Ioannes cum recumberet super pectus Iesu, immo & ipse eius arboris succo velut ramus extenditur. Ramus est Petrus, ramus est Paulus, posteriora obliuiscens, & ea quæ sunt priora appetens In quorum sinus & quosdam disputationum recessus, qui eramus longe, nos scilicet ex nationibus congregati, quos diu per mare mundi procella & turbo nequitiæ spiritalis agitabat, assūptis virtutum remigiis aduolamus, vt nos vmbra sanctorum ab istius mundi ardore defendat, certæ stationis iam securitate vernantes, eo quod *anima nostra* grauibus ante, sicut illa mulier, inclinata peccatis, *vt passer erepta de laqueo venantium* in ramos Domini montesque migrauit. Itaque ante superfluuis obseruationibus vani, & inani leuitate volitantes; nunc iam per fidem Christi soluti manus, & liberi à vinculis sabbatorum, bonis operibus intendimus, & in ipsis epulis libertatem habemus, intemperantiam excludimus, ne liberi à lege cupiditatibus seruiamus. Lex enim ligauit sibi, vt absolueret cupiditatibus. Gratia quæ minorem abstulit seruitutem, multo grauiora præcepit. *Omnia nobis licent, sed non omnia expediunt.* Graue est enim potestate vti, vt sub potestatem recidas. Desiste esse sub lege, vt virtute supra legem sis.

B

Cant. 3. Matth 13. Ibidem. Psal. 101. 2. Cor. 12. 1 Thess. 4. Ioan 13. & 21. Philip. 3. Ephes. 2. Matth. 14.

C

Luc. 13. supra. Psalm. 123. Psal 10. 1. Cor. 10.

D

Et iterum dixit, Cui simile æstimabo regnum Dei? Simile est fermento quod acceptum mulier abscondit in farina, donec fermentatum est totum. Et ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens in Hierusalem. Ait autem illi quidam, Domine, si pauci sunt qui saluantur? Ipse autem dixit ad illos, Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt. Cum autem intrauerit paterfamilias, & clauserit ostium, & incipietis foris stare, & pulsare ostium, dicentes, Domine, aperi nobis: & respondens dicet vobis, Nescio vos, vnde sitis: tunc incipietis dicere, Manducauimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis, Nescio vos vnde sitis: recedite à me omnes operarij iniquitatis. Ibi erit fletus & stridor dentium: cum videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab oriente & occidente & aquilone & austro, & accumbent in regno Dei. Et ecce sunt nouissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant nouissimi. In ipsa die accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes illi, Exi, & vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Et ait illis Ite, & dicite vulpi illi, Ecce, eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras & tertia die consummor. Veruntamen oportet me hodie & cras & sequenti die ambulare: quia non capit prophetam perire extra Hierusalem, Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos quemadmodum auis nidum suū sub pennis, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cum dicetis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

E

F

In Luc. c. 13. supra. Matth 13.

Simile est fermento, quod acceptum mulier, &c. Hæc de requirendis comparationibus quæstio tantum ambiguitatis offundit, vt diuersas habeat sententias plurimorum. Oportune itaque granum tritici supra diximus Christum quia suberat nobis spiritale fermentum: eoque plerique fermentum Christum putant, quod virtutem attollat acceptam. Et quia fermentum ex farina vt non specie generi suo præstat: Christus quoque ex patribus, æqualis corpore, sed diuinitate incomparabilis præminebat. Igitur sancta Ecclesia, quæ typo mulieris istius euangelicę figuratur cuius farina nos sumus, Dominum Iesum in interioribus nostræ mentis abscondit, donec animi nostri secreta penetralia color sapientiæ cœlestis obducat. Et quia in Matthæo legimus tribus mensuris absconditum esse fermētum, congruere visum est, vt Dei filium crederemus absconditum in lege, adopertum in prophetis, euangelicis prædicationibus adimpletum, vt perfectam fidem nobis acquirat ex omnibus; & scriptorum collatione formatus in nobis, qui sumus corpus ipsius, omnia & in omnibus impleatur. Ipse enim erat *verbum Dei, atque mysterium quod absconditum est a sæculis & à generationibus*: quo nihil potest ad expressionem perennitatis eius attestatius dici. Erat enim profecto, vt absconditus sacrilegis, manifestatus in sanctis prædestinatus ante sæcula, seruaretur in gloriam. Hæc est autem gloria, vt possimus fratres inuestigare mysterium absconditum à sæculis in Deo. Quod in Deo, vtique & ex Deo. Neque enim Deus alienæ capax potest esse naturæ. Nec sum dubius animi, quod aliqui de hoc mundo dictū putent, donec fermentetur in lege, prophetis, & Euangelio, vt Dominum omnis lingua fateatur. Itaque discutiamus omnia, & diligentius requiramus. Nemo inuenit, nisi qui ante quæsierit. Ædificemus turrim, computemus sumptus scripturarum, conferamus impensas, ne quis etiam de nostrum aliquo dicat: *Hic voluit ædificare, & non potuit consummare.* Qui ædificat, bonum debet iacere fundamentum. Bonum fundamentum est fides, bonum fundamentum est Apostolorum & prophetarum. Duobus enim testamentis fides nostra cōsurgit, nec iniuriam facit qui parem dixerit in vtroque perfectę fidei esse mensuram, cum dicat ipse Dominus, *Si crederetis Moysi crederetis & mihi*: quia & in Moyse Dominus est locutus. Bene ergo in vtroque perfecta mensura, quia perfectus in vtroque & fides vtrinsque vna, quia vnius est virtutis & sensus oraculum atque responsum. Me tamen sequi iuuat quod ipse Dominus docui. fermentum Ecclesiæ spiritalem esse doctrinam. Nam cum scriptum sit, *Cauete à fermento Pharisæorum*: & cum Apostolus dixerit, *Non in fermento nequitiæ & malitiæ*: ostenditur quia doctrina fermentum est. Sed aliud est fermentū zizaniæ, aliud tritici. Vnde & bonis auctoribus acquiescimus, vt discamus quia Ecclesia renatum hominē qui est in corpore & anima & spiritu, fermento sanctifi-

G

Ephes. 4. Ioan 1. Coloss. 1. Philip 1. Matth. 7. Luc. 14. Ephes. 2.

H

Ioan 5. Ephes. 4. Matth. 16. 1 Cor. 5.

A cat spiritali. Sanctificatur enim corpus atque anima per
gratiam spiritalem, & accipit sanctificationis augmentum
cum per Ecclesiæ velut quoddam fermentantis officium,
scripturarumque doctrinam, quæ velut cœlestium colla-
tione sermonum & vbertate concrescit, infusus toto ho-
mini atque permixtus vsus inoluerit, vt fiant vnum etiam
ipsa fermentum. Quod vtique tunc fit, cum sibi tria hæc
pari quadam cupiditatum lance consentiunt, & æqualis
aspirat concordia voluntatum. Hoc igitur ecclesiæ opus
non tumultuarium, nec fortuitum, sed diuturna medita-
tione collatum, vt hæc tria vnum sint, integra à lege pec-
1.Thess.5. cati. Cuius sententiæ assertorem habemus Apostolum
dicentem, *Ipse autem Dominus sanctificet vos per omnia, vt inte-
ger spiritus vester, & anima & corpus, sine querela in die Domini
nostri Iesu Christi seruetur.* Quod per sæcularia quidem tenta-
menta non prouenit, nisi fermentum illud cui compara-
tur regnum cœlorum, mulier illa euangelica abscondat in
farinæ mensuris tribus, donec fermentetur totum. Tres
Matth. 13 enim mensuræ sunt, vt dixi, carnis, animæ, & spiritus. Sed
B spiritus quo viuimus omnes in hoc corpore siti, hoc ve-
rius quando carnis lasciuia non redundat, & anima cor-
poralibus non incuruatur erroribus, ac mensura viuendi
in toto homine inoffensa seruatur. Sed quia mensurarum
æqualitas sine adiumento Ecclesiæ atque doctrinæ diffi-
cile perseuerat, idcirco mulier illa, quæ figuram Ecclesiæ
gerit, tamdiu virtutem illis doctrinæ spiritalis admiscet,
donec fermentetur totus ille interior homo cordis ab-
1 Pet.3. sconditus, & in gratiam panis cęlestis assurgat. Bene enim
Ioan.6. fermentum doctrina dicitur Christi, quia panis est Chri-
1 Cor.10. stus: & Apostolus ait, *Quia vnus panis, vnum corpus multi su-
Galat.5. mus.* Fit ergo vnum fermentum, quando *caro non concupiscit
Rom 8. aduersus spiritum, nec spiritus aduersus carnem* : sed facta carnis
Galat 5. mortificamus, & anima ex afflatu Dei flatũ vitæ sumpsisse
Coloss.3. se conscia, sæcularis necessitudinis contagia terrena decli-
Ephes.4. nat. Vnde & Apostolus non in carne, sed in spiritu ambu-
Rom 6. late nos præcipit: *vt sanctificati per lauacrum regenerationis, ve-
terem hominem cum suis desideriis exuentes, induti nouum qui secũ-
dum Christum creatus est, non iam vetustate litteræ, sed in nouitate
spiritus gradiamur*, quo possit nobis etiam resurrectionis tẽ-
pore incorrupta corporis & animæ & spiritus manere cõ-
C munio : & tunc omnia quæ petiuerimus, impetremus.
Quod plerisque videtur etiam Dominus significasse, cum
Matth. 18 dicit, *Si duo ex vobis conuenerint super terram, de omni re quamcũ-
que petieritis, fiet vobis a patre meo, qui in cælis est.* Itaq; alij duos,
animam & corpus accipiunt, alij animam & spiritum: vt si
in terra, hoc est, in corpore sibi anima spiritusque consen-
tiant, nec se impugnent inuicem diuersis cupiditatibus,
Ephes.2. omnia in effectum videantur orata posse deduci. Quod i-
1.Cor.14. ta fit cum fuerint vtraque vnum, si subtractis inimicitiis
vel solutis duo condantur in vnum nouum hominem, id
est, anima & spiritus, vt *oremus spiritu, oremus & mente.* Licet
1.Cor.13. plerique duos populos accipiant, ex Israele & ex gentibus
in vnum resurrectionis tempore congregandos, vt fiat in
æternum mansura perfectio, & id quod ex parte est de-
struatur. Plerique autem virum & vxorem consentientes
sibi studio charitatis accipiunt. Itaque si in hac vita tres
mensuræ in eodem fermento manserint, donec fermen-
tentur & fiant vnum, vt æqualitatum nulla distantia sit,
nec compositi ex trium diuersitate videamur, erit in futu-
rum diligentibus Christum incorrupta communio, nec
2 Cor 3. compositi manebimus. Nam & qui compositi nunc su-
D mus, vnum erimus, & in vnam substantiam transforma-
1.Cor 3. bimur. Neq; enim in resurrectione aliud erit alio inferius
sicut nunc fragilis in nobis est carnis infirmitas, & corpo-
ralis habitudo naturæ vel vulnerib. patet, vel iniuriis sub-
iacet, vel sui oneris mole depressa supra terras nequit ex-
tollere altius atque eleuare vestigiũ: sed in simplicis crea-
turæ gratiam figurabimur, cum cõpletum fuerit quod di-
1.Ioan.3. ctum est à Ioanne: *Charissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum
reuelatum est quid erimus. Sed scimus quia cum reuelatus fuerit, si-
Ioan 4. miles ei erimus.* Itaque cum Dei natura sit simplex, (*spiritus
2.Cor 3. enim Deus est*;) nos quoque in eandem imaginem figurabi-
1.Cor.15. mur, vt quibus cœlestis, tales & cœlestes. Igitur *sicut porta-
uimus imaginem* illius *terreni, portemus & imaginem* huius *cæ-
lestis*, quam animus noster debet induere.

E Cap.XIV.
*ET factum est, cum intraret Iesus in domum
cuiusdam principis Pharisæorum sabbato man-
ducare panem, & ipsi obseruabant eum. Et ecce
homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respon-
dens Iesus dixit ad legisperitos & Pharisæos, dicens, Si
licet sabbato curare? At illi tacuerunt. Ipse vero appre-
hensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos
dixit, Cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet,
& non continuo extrahet illum die sabbati? Et non
poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad
inuitatos parabolam, intendens quomodo primos ac-
cubitus eligerent, dicens ad illos, Cum inuitatus fueris
ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte ho-
noratior te sit inuitatus ab illo: & veniens is qui te &
illum vocauit, dicat tibi. Da huic locum: & tunc inci-
pias cum rubore nouissimum locum tenere. Sed cum
vocatus fueris, vade, recumbe in nouissimo loco: vt
cum venerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice, ascen-
F de superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discum-
bentibus: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur:
& qui se humiliat, exaltabitur. Dicebat autem & ei
qui se inuitauerat: Cum facis prandium aut cœnam,
noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque co-
gnatos, neque vicinos, neque diuites: ne forte te & ipsi
reinuitent, & fiat tibi retributio. sed cum facis conui-
uium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos, & bea-
tus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur
enim tibi in resurrectione iustorum.*

Et ecce homo hydropicus, &c. Ideo primo ab hinc loco cu-
ratur hydropicus, in quo fluxus carnis exuberans, animæ
grauabat officia, spiritus extinguebat ardorem. Deinde
docetur humilitas, dum in illo conuiuio nuptiali appetẽ-
tia loci superioris arcetur: clementer tamen, vt persuasio
humanitatis asperitatem coërcitionis excluderet, ratio
perficeret ad persuasionis effectum, & correctio emẽda-
ret affectum. Huic quasi proximo limine humanitatis co-
G pulatur, quæ ita Dominicæ sententiæ definitione distin-
guitur, si in pauperes & debiles conferatur: nam hospita-
lem esse remuneraturis, affectus auaritiæ est.

*Hæc cum audisset quidam de simul discumbenti-
bus, dixit illi, Beatus qui manducabit panem in regno
Dei. At ipse dixit ei, Homo quidam fecit cœnam ma-
gnam, & vocauit multos. Et misit seruum suum hora
cœnæ dicere inuitatis vt venirent, quia iam parata
sunt omnia. Et cœperunt simul omnes excusare. Pri-
mus dixit ei, Villam emi, & necesse habeo exire, & vi-
dere illam: rogo te habe me excusatum. Et alter dixit,
Iuga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te ha-
be me excusatum. Et alius dixit, Vxorem duxi, & id-
eo non possum venire. Et reuersus seruus, nuntiauit
hæc domino suo.*

Postremo iam quasi emerito militiæ viro contemnen-
darum stipendium præscribitur facultatum: quod neque
ille qui studiis intentus inferioribus possessiones sibi ter-
renas coemit, regnum cœli possit adipisci, cum Dominus H
Matth. 19. dicat, *Vende omnia tua, & sequere me*: nec ille qui emit bo-
ues, cum Elisæus ociderit, & populo diuiserit quos habe-
3.Reg.19. bat: & ille *qui duxit vxorem, cogitet quæ mundi sunt, non quæ
Dei.* Non quo coniugium reprehendatur, sed quia ad
1.Cor.7. maiorem honorem vocetur integritas: *quoniam mulier in-
nupta & vidua cogitat quæ sunt Domini, vt sit sancta corpore &
Ibidem. spiritu. Nam quæ nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo pla-
ceat viro.* Sed vt in gratiam, vt supra cum viduis, ita nunc
etiam in coniugibus reuertamur, non refugimus opinio-
nem quam sequuntur plerique, vt tria genera hominum
à consortio magnæ illius cœnæ æstimemus excludi,
Rom.1. gentilium, Iudæorum, hæreticorum. Et ideo Apostolus

A auaritiam dicit esse fugiendam, ne impediti more gentili, iniquitatè, malitia, impudicitia, auaritia, ad regnum Christi peruenire nequeamus. Ephes. 5. Act. 15. *Omnis enim immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi & Dei.* Iudæi autem corporali ministerio iuga sibi legis imponunt, & ideo secundum Prophetam, Psalm 2. Matth. 11. *Dirumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipsorum.* Christum enim recepimus qui ceruicibus nostris pietatis suæ iugum mite suspendit. Deut. 4. Quinque autem iuga sunt verborum decem, vel quinque libri veteris legis, de quibus in euangelio videtur Samaritanæ dici, Ioan. 4. *Quinque enim viros habuisti.* At verò hæresis velut Eua fœmineo rigore fidei tentat affectum, & lubrica facilitate prolabēs, lenocinia falsi decoris affectat, intemeratam negligens pulchritudinem veritatis. Ideo igitur excusant, quia nemini intercluditur regnū, nisi ei quem suæ professio vocis excluserit. Dominus autem omnes clementer inuitat, sed nos aut desidia nostra aut error auertit. Ergo & ille qui villam emit, alienus à regno est (ementes enim atque vendentes, Luc. 17. Loth, vt legisti, tempore, incendio perierunt) & ille qui iugum potius legis quam gratiæ munus elegit; & ille qui propter ducendā excusat vxorem. B

Tunc iratus paterfamilias dixit seruo suo, Exi cito in plateas & vicos ciuitatis, & pauperes ac debiles, & cæcos & claudos introduc huc. Et ait seruus, Domine, factum est vt imperasti: & adhuc locus est. Et ait Dominus seruo, Exi in vias & sepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea. Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnā meam.

Et pauperes ac debiles, & cæcos & claudos introduc, &c. Post diuitum resupina fastidia contulit se ad gentes: iubet bonos & malos introire, vt bonos augeat, malorum affectum in meliora commutet, vt compleretur illud quod hodie lectum est, Esa. 65. *Tunc lupi & agni simul pascentur.* Inuitat pauperes, debiles, cæcos: quo ostenditur nobis, vel quod nullum debilitas corporis excludat à regno, rariusque delinquat cui illecebra desit peccandi: vel quod infirmitas C peccatorum per misericordiam Domini remittatur, vt non ex operibus, sed ex fide redemptus à crimine, 1. Cor. 11. *si glorietur, in Domino glorietur.* Mittit itaque ad exitus viarum; Prou. 1. prudentia enim in exitu canitur. Mittit ad plateas, quia Matth. 7. misit ad peccatores, vt de latioribus viis ad angustam venirent quæ ducit ad vitam. Mittit ad vias, & circa sepes, quod hi videlicet apti sint regno cœlorum; qui nullis præsentium cupiditatibus occupati ad futura festinent, in quodam bonæ voluntatis tramite constituti: & qui modo sepis quæ ab incultis culta secernat, & incursus arceat bestiarum, norint bona malaque distinguere, & aduersus tentamenta nequitiæ spiritalis fidei neminem obtendere. Matth. 21. Deniqué Dominus vt vineam suam ostenderet fuisse munitam, *Et sepem*, inquit, *circumdedi, & circumfodi eam.* Ephes. 2. Et Apostolus medium parietem sepis dicit esse sublatum, qui continuationem munitionis irruperat. Fides igitur & ratio quæritur, & quæritur in plateis, hoc est, in meatibus interioris affectus, quia scriptum est, Prou. 5. *in plateis tuis diffundantur aquæ tuæ.* Nec hoc tamen plenum est, vt aliquis vocatus adueniat, nisi vestem habeat nuptialem, hoc est, fidem habeat & charitatem. Matth. 22. Et ideo qui pacem & charitatem non detulerit ad Christi altaria, Ibidem. D *tolletur pedibus & manibus: & mittetur in tenebras exteriores: Ibi erit fletus, & stridor dentium.* quæ sunt tenebræ exteriores? Numquid illic quoque carcer aliquis latumiæque subeundæ sunt? Minime. Psalm. 118. Sed quicumque extra promissa sunt cœlestium mandatorum, in tenebris exterioribus sunt, Ioan. 1. Marc. 9. quia mandata Dei lumen sunt. Et quicumque sine Christo est, in tenebris est quia lumen in tenebris est Christus. Ergo neque corporalium stridor aliquis dentium, neque ignis aliquis perpetuus flammarum corporalium, neque vermis est corporalis. Sed hæc ideo, quia sicut ex multa cruditate & febres nascuntur & vermes: ita si quis non decoquat peccata sua velut quadam interposita sobrietate

E abstinentiæ, sed miscendo peccata peccatis, tamquam cruditatem quandam contrahat veterum & recentium delictorum, igne aduretur proprio, & suis vermibus consumetur. Vnde & Esaias ait, Esa. 50. *Ambulate in lumine ignis vestri, & flamma quam accendistis.* Ignis est quem generat mœstitia delictorum. Vermis est, eo quod irrationabilia animæ peccata mentem rei sensumque compugnant, & quædam exedant viscera conscientiæ: quæ tamquam vermes ex vnoquoque nascuntur, tanquam ex corpore peccatoris. Denique Dominus id per Esaiam declarauit dicens, Esaia 66. *Et videbunt membra hominum præuaricantium in me, & vermis eorum non morietur; & ignis eorum non extinguetur.* Stridor quoque dentium prodit indignantis affectum, eò quod sero vnumquemque pœniteat, sero ingemiscat, sero irascatur sibi, quod tam pertinaci improbitate deliquerit.

F *Ibant autem turbæ multæ cum eo: & conuersus dixit ad illos, Si quis venit ad me, & non odit patrem suum & matrem, & vxorem & filios, & fratres & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Et qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarij sunt, si habeat ad perficiendum: ne posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei, dicentes, Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare? Aut quis rex iturus committere bellum aduersus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se? Alioquin adhuc illo longe agente, legationem mittens, rogat ea quæ pacis sunt. Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Bonum est sal. Si autem sal quoque euanuerit, in quo condietur? Neque in terram, neque* G *in sterquilinium vtile est, sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.*

Scriptum est, *Si quis venit ad me, & non odit patrem suum & matrem, & vxorem non potest meus discipulus esse.* Etenim si propter te Dominus suæ renuntiat matri, dicens, Matth. 12. *Quæ est mater mea, aut qui fratres mei?* cur te Domino tuo cupias anteferre? Sed neque ignorare naturam, neque seruire naturæ dominus iubet, sed ita indigere naturæ, vt venereris auctorem, nec ab eo parentum amore desciscas.

Cap. XV.

Erant autem appropinquantes ei publicani & peccatores, vt audirent illum. Et murmurabant Pharisæi, & scribæ, dicentes, Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis, & ait ad illos parabolam istam, dicens, Quis ex vobis homo qui habet centum oues, & si errauerit vna ex illis, nonne dimittit nonagintanouem in deserto, & vadit ad illam quæ errauit donec inueniat eam? Et cum inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudens: & veniens H *domum conuocat amicos & vicinos, dicens illis, Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quæ perierat? Dico vobis quod ita gaudium erit in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonagintanouem iustis qui non indigent pœnitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam vnam, nonne accendit lucernam, & euerrit domum, & quærit diligenter donec inueniat eam? Et cum inuenerit, conuocat amicas & vicinas, dicens, Congratulamini mihi, quia inueni drachmam*

A *quam perdideram. Ita, dico vobis gaudium erit coram angelis Dei super vno peccatore pœnitentiam agente.*

Quis ex vobis homo qui habet centum oues, &c. Didiceras in superioribus abdicare negligentiam, vitare arrogantiam, deuotionem sumere, sęcularibus occupationibus non teneri, caduca non pręferre perpetuis: sed quia fragilitas humana firmum nequit in tanto sæculi lubrico tenere vestigium; etiam aduersus errorem remedia tibi bonus medicus demonstrauit, spem veniæ iudex misericors non negauit. Itaque non otiose S. Lucas ex ordine tres parabolas posuit; ouis quæ perierat, & inuenta est; drachmæ quæ perierat, & inuenta est; filij qui erat mortuus, & reuixit: vt triplici remedio prouocati, vulnera nostra curemus; sparteum enim triplex non rumpitur. Qui sunt isti, pater, pastor, & mulier? Nonne Deus pater, Christus pastor, mulier Ecclesia? Eccles. 4. 1. Pet. 2. Christus te suo corpore vehit, qui tua in se peccata suscepit, quærit Ecclesia, recipit pater. Quasi pastor reuehit, quasi mater inquirit, quasi pater vestit. B Prima misericordia, secunda suffragatio, tertia reconciliatio. Singula singulis quadrant: Redemptor subuenit, Ecclesia suffragatur, auctor reconciliatur. Eadem diuini operis misericordia, sed diuersa pro meritis nostris gratia. Ouis à pastore lassa reuocatur, drachma quæ perierat inuenitur, ad patrem filius suis vestigiis redit, & plena condemnati erroris egreditur pœnitentia. Vnde bene scriptum est, Psal. 35. *Homines & iumenta saluos facies Domine.* Quæ sunt ista iumenta? Hier. 31. Dixit propheta, *Semen Israel in semen hominum, & Iuda in semen animalium.* Itaque Israel quasi homo saluatur, quasi ouis Iuda colligitur. Malo ergo filius esse quam ouis. Ouis enim à pastore reperitur, à patre filius honoratur. Gaudeamus igitur, quoniam ouis illa quæ perierat in Adam, leuatur in Christo. Humeri Christi, crucis brachia sunt. Illic peccata mea deposui, in illa patibuli nobilis ceruice requieui. Ouis illa genere est vna, non specie. 1. Cor 12. *Omnes enim vnum corpus sumus, sed multa membra:* Ibid. & ideo scriptum est, *Vos autem corpus estis Christi, & membra ex membris eius.* Luc. 19. *Venit* itaque *filius hominis saluum facere quod perierat:* omnes scilicet. C *Quia sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.* 1. Cor. 15. Diues igitur pastor cuius omnes nos centesima portio sumus: habet angelorum, habet archangelorum, dominationum, potestatum, thronorum, aliorumq; innumerabiles greges, quos in montibus dereliquit. Qui quoniam sunt rationabiles, non immerito hominum redemptione lætantur. Quamquam hoc quoque proficiat ad incentiua probitatis, si vnusquisque conuersionem suam gratam fore credat cętibus angelorum, quorum aut affectare patrocinium, aut vereri debet offensam. Et tu igitur esto angelis lætitiæ, gaudeant de reditu tuo. Non otiosum etiam quod mulier illa drachma lætatur inuenta. Non mediocris hæc drachma est, in qua principis est figura. Et ideo imago regis, census Ecclesiæ est. Psal. 22. Oues sumus, oremus vt super aquam refectionis nos collocare dignetur. Oues, inquam, sumus, petamus pascua: drachmæ sumus, habeamus pretium: filij sumus, festinemus ad patrem. Nec vereamur quod pater in filium quem habebat thesaurum contulit. Fidei enim census numquam exinanitur; licet totum dederit, totum habet, D quia quod donauit, non amittit. Nec vereare quia acceptum spiritalis patrimonium dignitatis terrenis prodegeris voluptatibus, ne te non recipiat, non enim delectatur Deus perditione viuorum: etiam occurrens venienti tibi cadet supra collum. Sap. 1. Psal. 146. *Dominus* enim *erigit elisos.* Osculum dabit, quod est pignus amoris & pietatis. Stolam, annulum, calceamenta proferri iubebit. Tu adhuc iniuriam metuis, ille restituit dignitatem. Tu supplicium vereris, ille osculum defert. Tu conuicium times, adornat ille conuiuium. Sed iam ipsam parabolam discutiamus.

Ait autem, Homo quidam habuit duos filios: & dixit illi adolescentior, Da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et diuisit illis substantiam.

E Vides quod diuinum patrimonium petentibus datur. Nec putes culpam patris, quod adolescentiori dedit: nulla Dei regno infirma ætas, nec fides grauatur annis. Ipse certe se iudicauit idoneum qui poposcit. Atque vtinam non recessisset à patre, impedimentum nescisset ætatis. Sed posteaquam domum patriam derelinquens peregre profectus est, cœpit egere. Merito ergo prodegit patrimonium, qui recessit ab Ecclesia.

Et post non multos dies congregatis omnibus adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriose.

Peregre profectus est in regionem longinquam. Quid longinquius quam à se recedere, nec regionibus, sed moribus separari; studiis discretum esse, non terris; & quasi interfuso luxuriæ sæcularis æstu, diuortia habere sanctorum? Etenim qui se à Christo separat, exul est patriæ, ciuis est mundi. Ephes. 2. *Sed nos non sumus aduenæ atque peregrini, sed ciues sumus sanctorum & domestici Dei. Qui enim eramus longe, facti sumus prope in sanguine Christi.* Ibid. F Non inuideamus de longinqua regione remeantibus, quia & nos fuimus in regione longinqua, sicut Esaias docet. Esa. 9. Sic enim habes, *Qui sedebant in regione vmbræ mortis, lux orta est illis.* Regio ergo longinqua, vmbra est mortis: nos autem, quibus spiritus ante faciem Christus est Dominus, in vmbra viuimus Christi. Thren. 4. Et ideo dicit Ecclesia, *In vmbra eius concupiui, & sedi.* Cant. 2. Gen. 2. Ille igitur viuendo luxuriose consumpsit omnia ornamenta naturæ. Vnde tu qui accepisti imaginem Dei, qui habes similitudinem eius noli eam irrationabili fœditate consumere. Opus Dei es, Hier. 2. noli ligno dicere, *Pater meus es tu*; ne accipias similitudinẽ ligni, quia scriptum est, Psal. 113. *Similes illis fiant qui faciunt ea.*

Et postquam omnia consumpsisset, facta est fames per regionem illam, & ipse cœpit egere.

Facta est fames non epularum, sed bonorum operum atque virtutum, quæ sunt miserabiliora ieiunia. Etenim qui recidit à verbo Dei, esurit: quia Matth. 4. *non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo Dei.* Qui recedit à fonte, sitit: qui recedit à thesauro, eget: qui recedit à sapientia, hebetatur, G qui recedit à virtute, dissoluitur. Merito ergo iste egere cœpit, Colos. 2. qui thesauros sapientiæ & scientiæ Dei, diuitiarumque cælestium altitudinem dereliquit. Rom. 11. Egere ergo ideo cœpit, & famem pati, quia nihil prodigæ satis est voluptati. Semper famem patitur sui, qui alimentis perpetuis nescit impleri.

Abiit itaque, & adhæsit vni ciuium regionis illius, Qui misit illum in villam suam, vt pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem suum siliquis quas porci manducabant: & nemo illi dabat.

Abiit itaque, & hæsit vni ciuium, &c. Qui hæret, in laqueo est. Ioan. 14. Et videtur ciuis iste princeps esse istius mundi. Luc. 14. Denique ad villam eius mittitur quam emit, qui se excusat à regno: Et pascit porcos. Luc. 8. Illos vtique in quos petit diabolus introire, quos præcipitat in mare istius mundi, in sordibus ac fœtore viuentes. *Et cupiebat implere ventrem suum siliquis.* Philip. 3. Neque enim alia cura est luxuriosis, nisi vt ventrem suum impleant, H *quorum Deus venter est.* Quis autem aptior huiuscemodi hominibus cibus quam is qui siliquæ modo intus inanis, foris mollis est, quo corpus non reficitur, sed impletur, vt sit magis oneri quam vsui? Sunt qui porcos accipiant pro gregibus dæmonum, siliquas pro exili virtute inanium hominum, sermonumque iactantia, qui nihil prodesse possunt, inani quadam philosophiæ seductione, & quodam sonoro facundiæ plausu pompam, magis quam vtilitatem aliquam demonstrantes. Sed hęc diuturna oblectamenta esse non possunt. Et ideo, *nemo illi dabat.* Erat enim in regione illius qui neminem habet: quia eos qui sunt, non habet. Esa. 40. *Omnes quippe gentes in nihilum æstimantur: solus autem Deus & est qui viuificat mortuos, & vocat quæ nõ sunt, tanquam quæ sunt.* Rom. 4.

A *In se autem reuersus dixit, Quantus panibus mercenarij patris mei abundant, ego autem hic fame pereo? Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei, Pater, peccaui in cælum & coram te: iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnum mercenariorum tuorum.*

In se autem reuersus, &c. Bene in se reuertitur, qui à se re-
cessit. Etenim qui ad Dominum regreditur, se sibi reddit:
2.Cor 5. & qui recedit à Christo se sibi abdicat, Mercenarij autem
qui sunt, nisi qui ad mercedem seruiunt; non id quod bo-
num est probitatis studio persequentes, nec virtutis gratia
sed vtilitatis studio prouocati? At vero filius qui habet Spi-
ritus sancti pignus in corde, sæcularis mercedis lucella nõ
quærit, quia ius seruat hæredis. Sunt etiam mercenarij qui
Math 20 conducuntur. Bonus mercenarius Petrus, Ioannes, & Ia-
Math.4. cobus, quibus dicitur, *Venite, faciam vos piscatores hominum.*
Illi non siliquis, sed panibus abundant. Nam & college-
runt fragmentorum cophinos duodecim. O Domine
B Iesu, si nobis auferas siliquas, & panes tribuas! Tu enim
Luc 9. dispensator in domo es patris. O si nos quoque mercena-
Luc.22. rios digneris conducere, licet sero venientes! Nam & vn-
Math. 20. decima conducis hora, & æqualem dignaris mercedem
soluere; æqualem mercedem vitæ, non gloriæ. Neque e-
nim omnibus reposita est corona iustitię, sed ei qui potest
dicere, *Certamen bonum certaui.* Quod ideo non prætermit-
2 Tit.4. tendum arbitratus sum, quia scio quosdam dicere quod
ad mortem sibi lauacri gratiam, vel pœnitentiam reser-
Luc. 12. uent. Primum *qui scis an nocte proxima tua à te anima reposcatur*
1.Cor 9. Deinde, cur putas otioso tibi omnia posse deferri? Pone,
vnam gratiam, vnam esse mercedem: diuersum tamẽ bra-
Philip 3. uium victorię est. Ad quod se non frustra Paulus extendit,
qui post mercedem gratiæ, brauium tamen vt apprehen-
deret sequebatur: quia sciebat etsi par esset merces gratiæ,
palmam tamen esse paucorum. Et quoniam in vineã Do-
mini venimus, non vacui recedamus. Iuuat enim fructus
Math 20. legere, mercenarios eius videre. Quid enim sibi vult quod
Psal 89. vna die diuersis horis conducuntur operarij, nisi quia *mil-*
Rom.13. *le anni in oculis Domini sicut dies hesterna quæ præteriit, & hora in*
C *nocte?* Quæ est nox, nisi quę pręcessit, vt dies appropinqua-
ret? Et bene hora in nocte, *quia mille anni sicut dies vna.* No-
2 Pet. 3. uit vim diei huius ille qui dixit, *Iesus Christus heri & hodie*
ipse est, & in sæcula. Sciuit & ille diem esse multiplicem, qui
Heb. 13. scripsit, *Hic liber generationis cæli & terræ cum facta sunt, qua die*
Gen. 2. *fecit Deus cælum & terram, & omne viride agri.* Cum enim su-
pra septem descripsisset dies, postea vno die omnia facta
esse complexus est: totum mundi tempus ostendens in
conspectu Domini tamquam diem vnum, eo quod ex in-
compositis atque tenebrosis forma istius mundi diuini
Gen.1. operis claritate processerit. Ergo si dies totum tempus est
mundi, habet vtique etiam in sæculis horas suas: aut ipsa
Ioan. 11. sæcula horæ sunt. *Horæ* autem *diei duodecim sunt.* Vnde bene
in mysterio dies Christus, cuius Apostoli duodecim, qui
cœlesti lumine distinctis in se gratiæ vicibus refulserunt.
Matth. 20. Venit ergo paterfamilias, & prima hora conduxit opera-
rios, fortassis eos qui à principio mundi vsq; ad diluuium
Hier.7. iusti esse meruerunt, de quibus dicit, *Et locutus sum ad vos*
ante lucem: & misi ad vos seruos meos prophetas ante lucem. Tertia
D post diluuium incipit, Noe cæterorumque tempora com-
prehendens, qui quasi boni operarij in vineam destinan-
tur. Ideo quasi in prandio inebriatus est Noe. Sexta & re-
Gen. 9. liquis Abrahæ, Isaac, & Iacob patriarcharum merita di-
stinguuntur. Nona inclinante iam sæculo, & tamquam
pallescente luce virtutis, lex & prophetæ decolores mo-
Luc. 16. res hominum notauerunt. Vndecimam, & quod superest
Ioan.12. diei, sacer producit aduentus. Vnde & ipse in Euangelio
dicit, *Ambulate dum lucem habetis.* Sed iam redeamus ad pa-
trem: nam licet non verear ne istis pœnitentiam geren-
tis exemplo diu abfuisse videamur: (nunquam enim ab-
fuimus, qui versabamur in vinea; in qua si & iste mansisset,
numquam recessisset à patre.) cauendum tamen est, ne
nos ei reconciliationis faciamus moram, quam non fecit
pater. Facile reconciliatur, quando impense rogatur. Et
ideo discamus quali pater obsecratione sit ambiendus.

E *Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc lõge esset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est: & accurrens cecidit super collum eius, & osculatus est eum. Dixitque illi filius, Pater, peccaui in cælum & coram te.*

Pater, inquit. Quam misericors, quam pius, qui nec of-
fensus patrium dedignatur nomen audire. *Pater,* (inquit)
peccaui in cælum, & coram te. Hæc est prima confessio apud
auctorem naturæ, præsulem misericordiæ, arbitrum cul-
pæ. Sed etsi Deus nouit omnia, vocem tamen tuæ confes-
sionis expectat. *Ore* enim *confessio fit ad salutem:* quia alleuat Dan. 12.
pondus erroris quisquis ipse te oneret, & accusationis ex-
cludit inuidiam, qui accusatorem præuenit confitendo. Rom 10.
Iustus enim in primordio sermonis accusator est sui. Frustra autem Prou. 18.
velis occultare quem nihil fallas: & sine periculo prodas
quod scias esse iam cognitum. Confitere magis, vt inter-
ueniat pro te Christus, quem aduocatum habemus apud
patrem. Roget pro te Ecclesia & illacrymet populus. Nec 1.Ioan 2.
vereare ne non impetres. Aduocatus spondet veniam, pa- F
tronus promittit gratiam, reconciliationem tibi paternæ
pietatis pollicetur assertor. Crede, quia veritas est: acquie-
sce, quia virtus est. Habet causam vt pro te interueniat, ne Ioan.14.
pro te gratis mortuus sit. Habet & causam ignoscendi pa-
ter, quia *quod vult filius, vult & pater. Peccaui in cælum & coram* Galat.2.
te. Non vtique elementum exprimitur, sed peccato animę
cœlestia significantur dona spiritus imminuta: vel quia ab
illius gremio matris Hierusalem quæ in cœlo est, non de- Gal 4.
buit deuiare.

Iam non sum dignus vocari filius tuus. Dixit autẽ pater ad seruos suos: Cito proferte stolam primam, & induite illam: & date anulum in manum eius, & calceamenta in pedes eius, & adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur: quia filius perierat, & inuentus est, mortuus fuerat, & reuixit. Et cœperunt epulari.

G
Iam non sum dignus vocari filius tuus. Deiectus se exaltare
non debet; vt merito suæ possit humilitatis attolli. Dicens
autem, *Fac me sicut vnum mercenariorum tuorum:* nouit esse
distantiam inter filios, amicos, mercenarios, & seruos. Fi-
lius per lauacrum, amicus per virtutem, mercenarius per
laborem, seruus per timorem. Sed etiam ex seruis & mer-
cenariis fiunt amici iuxta quod scriptum est, *Vos amici mei* Ioan.15.
estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis: iam non dicam vos seruos.
Hæc apud se dixit. Sed non satis est dicere, nisi ad patrem
venias, vbi illum requiras? vbi inuenias? Exurge primo, Ephes.5.
qui sedens ante dormiebas. Et ideo dicit Apostolus, *Surge*
qui dormis, & exurge à mortuis. Iniquitas in talento plumbeo Zach. 5.
sedet. Moysi dicitur, *Tu autem hic sta,* Stantes elegit Chri-
stus. Exurge ergo, curre ad Ecclesiam: hic est pater, hic est Deut. 5.
filius, hic est spiritus sanctus. Occurrit tibi, qui audit te
intra mentis secreta tractantem. Et cum adhuc longe sis,
videt & accurrit. Videt in pectore tuo, accurrit ne quis im-
pediat, complectitur quoque, in occursu præsentia est, in
complexu clementia. Et quasi quodam patrij amoris affe- H
ctu supra collum cadit, vt iacentem erigat, & oneratum
peccatis atque in terrena deflexum reflectat ad cœlum, in
quo suum quærat auctorem. Cadit in collum tuum Chri- Matth. 11.
stus, vt ceruicem iugo exuat seruitutis, & collo tuo iugum Ioan.13.
suaue suspendat. Nonne tibi videtur cecidisse in collum Ioan.1.
Ioannis, quando erat Ioannes in sinu Iesu, ceruice recum-
bens reflexa? Et ideo verbum apud Deum vidit, quia ere-
ctus est ad superna. Cadit in collum, cum dicit, *Venite ad me* Matth.11.
qui laboratis, & ego vos reficiam, tollite iugum meum super vos.
Cadit ergo hoc modo, si conuertaris. Et iubet proferri
stolam, anulum, calceamenta. Stola amictus est sapientiæ,
quo nuda corporis Apostoli tegunt, eo quod se vnusquis-
que conuoluat. Et ideo stolas accipiant, vt corporis infir-
mitatem sapientiæ spiritalis virtute conuestiant. De sa-
pientia enim dictum est, *Lauabit in vino stolam suam.* Ergo Gen.49.
stola spiritale indumentum, & vestimentum est nuptiale.

[A] [Ephes. 6.] Anulus quid est aliud, nisi sinceræ fidei signaculum, & expressio veritatis? Calceamentum autem, Euangelij prædicatio est, & ideo accepit sapientiam primam. Est enim & alia quæ mysterium nescit, quæ accepit dictorum suorum factorumque signaculum, & quoddam monumentum bonæ intentionis & cursus, necubi offendat ad lapidem pedem suum, [Psal. 90.] [Ephes. 6.] & supplantatus à diabolo, dominicæ prædicationis officium derelinquat. Hæc est prædicatio Euangelij, ad cælestem cursum dirigens præparatos, vt non in carne ambulemus, sed in spiritu. Occiditur & vitulus saginatus, vt carnem Domini spiritali opimam virtute, per gratiam sacramenti mysteriorum consortio restitutus epuletur. [Prou. 9.] Nemo enim nisi qui timuerit Deum (quod est initium sapientiæ) nisi signaculum spiritale vel custodierit vel receperit, nisi Dominum prædicauerit, sacramentis debet interesse cælestibus. [1. Cor. 4.] [2. Cor. 1.] Qui autem anulum habet, & patrem habet, & filium, & spiritum sanctum: quia signauit nos Deus, cuius imago Christus: & dedit spiritum pignus in cordibus nostris, vt sciamus hoc anuli istius qui in manu datur, esse signaculum, quo cordis interiora factorumque nostrorum ministeria signantur. [B] Ergo signati sumus, sicut & legimus, [Ephes. 1.] *Credentes, inquit, signati estis Spiritu sancto.* [Leuit. 8.] Bene autem vituli, quia sacerdotalis est victima, quę pro peccatis fiebat. Epulantem patrem inducit, vt ostenderet quoniam [Heb. 10.] paternus cibus est salus nostra, & patris gaudium, nostrorum redemptio peccatorum est. Et hic quidem si ad patrem referas, quia hostia pro peccatis filius est, delectatur pater reditu peccatoris, supra delectatur filius inuenta oue: vt scias quia vna est patris & filij delectatio, vna operatio in Ecclesiæ fundamēto. [Esa. 40.] Lætatur autem pater, *quia filius perierat, & inuentus est, mortuus fuerat, & reuixit.* Ille perit qui fuit, non enim potest perire qui non fuit. Itaque gentes non sunt, Christianus est, iuxta quod [1 Cor. 1.] supra dictum est, *Quia elegit Deus quæ non sunt, vt quæ sunt destrueret.* [S. Aug. 10. ? lib. 1. cōt. Iul. Pelag. cap. 3.] Potest tamen & hic in vno accipi species generis humani. Fuit Adam, & in illo sumus omnes. Periit Adam & in illo omnes perierunt. Homo igitur in illo homine qui perierat reformatur, & ille ad similitudinem Dei factus & imaginem, diuina patientia & magnanimitate reparatur. [Sap. 2.] Quid est ergo, *Elegit Deus quæ non sunt, vt quæ sunt destrueret?* [C] [1. Cor. 1.] Id est, elegit populum gentium qui non erat, vt destrueret populum Iudæorum. Potest & de agente pœnitentiam dictum videri, quia non moritur nisi qui aliquando vixit. Et ideo gentes non moriuntur, sed mortuæ sunt. [Ioan. 3.] Etenim qui in Christum non credit, semper est mortuus. Et gentes quidem cum crediderint, per gratiam viuificantur. Qui vero lapsus fuerit, per pœnitentiam reuiuiscit.

Erat autem filius eius senior in agro. Et cum veniret & appropinquaret domui, audiuit symphoniam & chorum: & vocauit vnum de seruis, & interrogauit quid hæc essent. Isque dixit illi, Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit. Indignatus est autem, & nolebat introire. Pater ergo illius egressus cœpit rogare illum. At ille respondens dixit patri suo, Ecce tot annis seruio tibi, & numquam mandatum præterui, & numquam dedisti [D] *mihi hœdum, vt cum amicis meis epularer: sed postquā filius tuus hic, qui deuorauit substantiam tuam cum meretricibus, venit: occidisti illi vitulum saginatum.*

Indignatus est autem, & nolebat introire, &c. Congruus locus, vt remittendis post pœnitentiam debeamus fauere peccatis: ne dum veniæ alterius inuidemus, ipsi eam non mereamur à Domino. [Rom. 3.] Quis enim tu es qui Domino contradicas, ne cui velit culpam relaxet, cum tu cui volueris ignoscas? Vult rogari, vult obsecrari. Si omnium iustitia, vbi Dei gratia? Quis tu es, qui inuideas Deo? Et ideo notatur hic frater vsqueadeo, vt de villa venire dicatur, hoc est terrenis operibus occupatus, ignorans quæ sunt spiritus Dei; [1. Cor. 2.] vt denique numquam pro se vel hœdum queratur occisum. [Matth. 25.] Non enim pro inuidia, sed pro venia mundi agnus est immolatus. Inuidus hœdum quærit, innocens agnum pro se desiderat immolari. [E] [Num. 28.] Ideo & senior dicitur eo quod cito aliquis per inuidiam consenescat. Ideo & foris stat, eo quod maleuolentia eum animi liuentis excludat. Ideo chorum & symphoniam audire non potest, hoc est, non plebis concordiam concinentis, quæ de peccatore saluato dulcem resultet lætitiæ suauitatem; sed theatralis illa incentiua lasciuiæ, vel aulicorum concentus sonorum. [Matth. 7.] Constitue mihi aliquem ex his qui sibi iusti videntur qui trabem in oculo suo non vident, & alieni festucam vitij ferre non possunt. Quomodo indignatur quando alicui peccatum fatenti, & diu indulgentiam deploranti venia relaxatur? Quomodo aures eius symphoniam populi spiritalem ferre non possunt? Hæc est enim symphonia, quando concinit in Ecclesia diuersarum ætatum atque virtutum velut variarum chordarum indiscreta concordia; Psalmus respondetur, Amen dicitur. Hæc est symphonia quam sciuit & Paulus: & ideo ait, [1. Cor. 14.] *Psallam spiritu, psallam & mente.* Hæc de parabola præsenti putauimus esse tractanda.

[Gen. 27.] Nec inuidemus si quis duos fratres istos velit referre ad populos duos: vt sit adolescentior populus ex gentibus tanquam Israel, cui frater maior beneficium paternæ [F] benedictionis inuidit. [Luc. 19.] Quod faciebant Iudæi cum quererētur quia Christus cum gentibus epularetur: & ideo hœdū mali odoris sacrificium requisierunt. Iudæus hœdum requirit, Christianus agnum: & ideo illis Barrabas soluitur, [Luc. 23.] nobis agnus immolatur. Vnde apud illos fœtor est criminum, apud nos remissio peccatorum, dulcis in spe, suauis in fructu. Qui hœdum quærit, expectat Antichristum. Christus enim boni odoris est victima. [Ephes. 5.] Quæ res etiam in hœdo videtur, vel quia Iudęi ritum veteris sacrificij perdiderunt: vel quia nullius sanguis his profuit, sicut Christi sanguis Ecclesiæ. Non enim redimere eos sanguis potuit [Luc. 18.] prophetarum. Imprudens autem & similis illius Pharisæi iustificantis se arroganti prece, qui putabat quod numquā præterierit mandatum Dei, quia legem seruabat in littera. Impius, qui accusabat fratrem quod cum meretricibus paternam substantiam prodegisset, cum debuerit aduertere quia sibi dictum est, [Matth. 21] *Meretrices & publicani præcedunt vos in regno cælorum.* Stat autem foris, nec excluditur, sed non ingreditur, ignorans voluntatem Dei de vocatione gentium; [G] seruus iam factus ex filio. [Ioan. 15.] *Seruus enim nescit quid dominus agat.* Vbi cognouit, inuidet, & torquetur Ecclesiæ bonis, & foris stat. Foris enim Israel audit chorū & symphoniam irascitur, quia hic concinit plebis gratia, & consonat populi iubilatio. Sed bonus pater etiam hunc saluare cupiebat, ideo sequitur.

At ipse dixit illi, Fili, tu semper mecum fuisti, & omnia mea tua sunt: epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit: perierat, & inuentus est.

Tu semper mecum fuisti. Vel quasi Iudæus in lege, vel quasi iustus in communione: & es, si desinas inuidere. *Et omnia mea tua sunt.* Vel Iudæus sacramenta veteris testamenti, vel baptizatus noui sacramenta tenens.

[H] [Cap. XVI.]

DIcebat autem & ad discipulos suos: Homo quidam erat diues, qui habebat villicum, & hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius. Et vocauit illum, & ait illi, Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ: iam enim non poteris villicare. Ait autem villicus intra se, Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem? fodere non valeo, mendicare erubesco. Scio quid faciam, vt cum amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas. Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo, Quantum debes domino meo? At ille dixit, Centum batos olei. Dixitque illi, Accipe cautionem tuam, & sede, cito scribe quinquaginta. Deinde alii dixit, Tu vero quantum debes? Qui ait? Centum coros tritici. Ait illi, Accipe litteras tuas,

A
Matth. 19 qui hoc dicit, Christianus non est. Et ideo qui hoc obiicit
quod obiectum est Domino, respondeat ei Dominus. *Ad
duritiam*, inquit, *cordis vestri permisit vobis Moyses dare libellum
repudii, & dimittere vxores: ab initio autem non fuit sic. Moyses per-
misit*, inquit, non. Deus iussit. Ab initio autem Dei lex est.
Gen. 2. Quæ est lex Dei? *Relinquet homo patrem & matrem, & adhære-
bit vxori suæ, & erunt ambo in carne vna.* Ergo qui dimittit vxo-
rem, carnem suam scindit, diuidit corpus. Ostendit autem
hic locus, quæ propter fragilitatem humanã scripta sunt,
1. Cor. 7. non à Deo scripta. Vnde & Apostolus. *Denuntio*, inquit, *non
Ibid. ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere.* Et infra, *Cæteris*, in-
Ibid. quit, *ego dico, non Dominus: Si quis frater infidelem habet vxorem,
&c.* Itaque vbi est impar coniugium, lex Dei non est. Et ad-
didit, *Quod si infidelis discedit, discedat.* Simul idem Apostolus,
negauit legis esse diuinæ, vt coniugium qualecumque sol-
uatur: nec ipse præcepit, nec dedit deserendi auctoritatẽ,
Matt. 5. sed culpam abstulit destituto. Hæc moraliter. Tamen qui
supra proposuit regnum Dei euangelizari, & cum dixisset
Ephes. 5. de lege vnum apicem non posse cadere, subiecit, *Omnis qui
Ioan 6. dimittit vxorem suam, & ducit alteram, mœchatur.* Recte ad-
B monet Apostolus dicens, *Sacramentum hoc magnum est, sed de
Christo & Ecclesia.* Inuenis igitur coniugium quod nemo
Prou. 12. dubitet à Deo iunctum, cum ipse dicat, *Nemo venit ad me,
nisi pater meus qui misit me, attraxerit eum.* Ille enim solus po-
tuit has nuptias copulare. Et ideo mystice Salomon dixit;
Rom. 8. *A Deo præparatur viro vxor.* Vir Christus, vxor Ecclesia est.
Coloss. 1. Charitate vxor, integritate virgo. Ergo quem Deus traxit
ad filium, non separet persecutio, non auertat luxuria, nõ
philosophia deprædetur, non Manichæus contaminet,
non Arianus auertat, non Sabellianus inficiat. Deus iun-
xit, Iudæus non separet. Adulteri sunt omnes qui adulte-
Esa. 50. rare cupiunt fidei & sapientiæ veritatem. *Quis libellus*, in-
quit, *iste est repudii matris vestræ, quo dimisi eam?* Audisti repu-
dium, crede coniugium. Audisti quid Iudæorum plebi ipse
Ibid. vir dicat: *Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in peccatis ve-
stris dimisi matrem vestram.* Mane ergo tu in domo patris,
Prou 31. mane cum sponso, enitere vt placeas viro. Mens quæ cre-
didisti Deo, esto fortis mulier, qualis illa vel anima, vel Ec-
clesia, de qua dicit Salomon, *Mulierem fortem quis inueniet?
C Pretiosior autem est lapidibus pretiosis, quæ talis est: confidit in ea vir
Ibid. suus.* Videamus quid hæc viro faciat suo, quod opus eius,
quod sit obsequium, cur confidat in ea Christus. Bona v-
xor virum suum vestit, Vestiat Iesum fides nostra corpore
suo, vestiat carnem eius diuinitatis suæ gloria, sicut & illa
bina vestimenta fecit viro suo: vt & in præsenti & in futuro
sæculo honorificet eum. Non mediocris hæc fœmina, cu-
ius tale textrinum est; quam non mollia lanæ fila carpen-
tem, sed pretiosæ virtutis pensa tractantem vir eius inue-
niat, quæ manus extollat in noctibus, & ad libram dirigat
opus, morumque suorum pondus examinet, gestorum
quoque nouerit seruare mensuram, gloriosi subtegmen
laboris intexens, solicita quando vir redeat, anxia atque
Matth. 25. suspirans, & iam cum viro suo esse desiderans, dicens, *Mo-
ras facit vir meus venire, festinabo ipsa ad eum, occurram ei facie ad
faciem, quum venire cœperit in gloria sua.* Veni Domine Iesu, vt
inuenias sponsam tuam non contaminatam, non adulte-
ratam; quæ non violauerit domum tuam, non mandata ne
Cant. 3. glexerit. Dicat tibi, *Inueni quem dilexit anima mea*, introdu-
Psal. 103. cat te in domum vini, (*vinum enim lætificat cor hominis*,) ine-
D brietur spiritu, agnoscat mysterium, loquatur oraculum.

Homo autem quidam diues induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendide. Et erat quidã mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuã eius, vlceribus plenus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo illi dabat. Sed & canes veniebant, & lambebant vlcera eius. Factum est autẽ vt moreretur mendicus, & portaretur ab angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem & diues, & sepultus est in inferno. Eleuans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham à longe, & Lazarum in sinu eius: & ipse clamans dixit, Pater Abraham miserere mei: & mitte Lazarum vt intingat extremum digiti sui in aquam, & refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abraham, Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolationem habet, tu vero cruciaris. Et in his omnibus, inter nos & vos chaos magnum firmatum est, vt ii qui volunt hinc transire ad vos, non possint: neque inde huc transmeare. Et ait, Rogo ergo te pater, vt mittas eum in domũ patris mei: habeo enim quinque fratres, vt testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum. Et ait illi Abraham, Habent Moysen & Prophetas: audiant illos. At ille dixit, Non, pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent. Ait autem illi, Si Moysen & Prophetas non audiunt, neq; si quis ex mortuis ad illos abierit, credent.

E

Narratio hæc magis quam parabola videtur, quando etiam nomen exprimitur. Non otiose autem hic diuitem Dominus perfunctum deliciis sæcularibus, in perpetuæ famis apud inferos constitutum significauit ærumna. Cui non immerito quinque fratres, id est, quinque sensus corporis naturali quadam germanitate videntur fuisse sociari qui immodicis atq; innumeris cupiditatibus æstuabant. Lazarum vero in Abrahæ gremio quasi in quodam sinu quietis, & sanctitatis recessu locauit: ne illecti præsentium voluptate maneamus in vitiis, vel tædio victi, laborum dura fugiamus. Siue itaque Lazarus pauper in sæculo, sed Deo diues; siue Apostolicus aliquis pauper in verbo, locuples in fide (neque enim sancta omnis paupertas aut diuitiæ criminosæ: sed vt luxuria infamat diuitias, ita paupertatem commendat sanctitas) siue ergo Apostolicus qui veram teneat fidem, verborum insulas, fucum argumentorum, ambitiosa sententiarum velamina non requirat; fœneratam mercedem accepit impugnãs hæreticos, Manichæũ, Marcionẽ, Sabelliũ, Arium, Photinumque. Isti enim non aliud quã fratres sunt Iudæorũ, quibus perfidiæ germanitate nectuntur. Reprimens quoq; carnis cupiditates, quæ illis, vt dixi, quinq; sensib. vaporantur, fœneratam, inquã, mercedem accipit, qui compensatio exuberãtium copiarũ, & perpetuitatis vsura est. Nec alienum putamus, vt de fide quoque opinetur hunc esse tractatũ, quã Lazarus abiectam de mensa diuitis colligit: cuius vtiq; vlcera secundum litteram diues fastidiosus horreret, nec inter pretiosas epulas vnguentatosque conuiuas fœtorem vlcerum lambentibus canibus sustineret, cui odor acris, & ipsa esset natura fastidio: quamquã insolentia & tumor diuitum indiciis competentibus exprimatur, quod ita cõditionis immemores humanæ sint, vt tanquam supra naturam siti, de miseriis pauperum incentiua suarum capiant voluptatum, rideant inopem, insultent egenti, & quorum misereri deceat, his auferant. Vtrumque ergo qui volet, tamquam Lazarus colligat. Cui similem illum puto, qui cæsus sæpius à Iudæis, ad patientiam credentium, & vocationem gentium vlcera sui corporis lambenda quibusdã velut canibus offerebat, quia scriptum est. *Conuertentur ad vesperam, & famem patientur vt canes.* Quod agnouit Chananitis illa mysterium, cui dicitur, *Nemo tollit panem filiorum, & mittit canibus.* Agnouit hunc panem, non panem esse qui videtur, sed illum qui intelligitur; & ideo respondit. *Vtique Domine, nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.* Micæ istæ de illo pane sunt. Et quia panis verbum est, & fides verbi est, micæ velut quædam dogmata fidei sunt. Vnde respondit Dominus, vt ostenderet fideliter dictum: *O mulier, magna est fides tua!* O felicia vlcera quæ perpetuum excludunt dolorem! O vberes micæ, quæ repellitis ieiunium sempiternũ, quæ colligentem pauperẽ æternis expletis alimenti. Abiiciebat vos de mẽsa sua archisynagogus, quũ propheticarũ scripturarum & legis interna mysteria refutaret. Micæ enim sermones sunt scripturarum, de quibus dicitur, *Et proiecisti sermones meos post te.* Abiiciebat vos scriba, sed Paulus diligentissime colligebat, iniuriis suis colligens plebem. Lambebant vlcera eius, qui morsu serpentis intrepidũ excusso serpente viderũt, & crediderũt. Lãbebat ille carceris custos, qui vulnera

F
Iacob 2.
G
2. Cor 11.
Psal 58.
Marc. 15.
Ibid.
H
Ibid.
Luc. 13.
Psal 49.
Act. 21.
Act. 16.

A Pauli lauit, & credidit, Beati canes, in quos vlcerum talium distillat humor, vt adimpleat cor, & impinguet fauces eorũ: qui custodire domum, seruare gregẽ, cauere assuescant lupos. Pone nunc ante conspectum sæcularibus Arianos studiis intentos, qui societatem potentiæ regalis affectant, vt armis militaribus impugnent Ecclesię veritatem. Nonne tibi videtur in quadam purpura & bysso stratis iacentes thoris, qui pro veris fucata defendant, ditibus abundare sermonibus, cum iactant dominico terram tremuisse sub corpore, cœlum tenebris obductũ, excita verbo maria vel sedata, verumtamen Dei filium denegantes? Constitue & illum pauperem, qui sciens non in sermone, sed in virtute regnũ Dei esse, paucis quid sentiret expressit, dicens, *Tu es filius Dei viui.* Nonne illæ tibi videntur egere diuitiæ, hæc redundare paupertas? Diues hæresis Euangelia multa composuit, pauper fides hoc solum Euangelium tenuit quod accepit. Diues philosophia plures sibi deos fecit, pauper Ecclesia vnum Deum nouit. Inter hunc igitur diuitem & pauperem chaos magnum est, quia post mortem nequeunt merita mutari, eoque in inferno diues B inducitur cupiens aliquid spiritus à paupere refrigerantis haurire. Aqua enim refectio est animæ in doloribus constitutæ, de qua dicit Esaias, *Et haurietis aquas cum delectatione de fontibus saluatoris.* Cur autem cruciatur ante iudicium? Quia luxurioso carere deliciis, pœna est. Nam & Dominus dicit, *Ibi erit fletus & stridor dentium, cum videritis Abraham, Isaac, & Iacob, & omnes prophetas in regno cælorum.* Serus autem diues iste magister esse incipit, cum iam nec discendi tempus habeat, nec docendi. Quo loco euidentissime declarat Dominus, vetus testamentum esse fidei firmitatem, retũdens perfidiam Iudæorum, & excludens nequitias hæreticorum, à quibus mens supplantatur infirmior. Ipsi enim pusilli sunt, qui adhuc nesciunt incrementa virtutis. Licet autem aduertere quod in villici illius superiore, & istius diuitis præsenti comparatione incentiuum misericordiæ sit. Et ibi fortasse sanctis quos amicos dicit, & quibus tabernacula tribuit; hic vero docet pauperibus conferendum.

1. Cor. 4. Matth. 16. Esa. 12. Luc. 13. Heb. 5.

CAP. XVII. C **E**T ait ad discipulos suos: impossibile est vt non veniant scandala: væ autem illi per quem veniunt. Vtilius est illi si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiiciatur in mare, quam vt scandalizet vnũ de pusillis istis. Attendite vobis. Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiam egerit, dimitte illi. Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, Pœnitet me: dimitte illi.*

Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: &c. Quam bene post diuitem qui cruciatur in pœnis, subiecit præceptum veniæ largiendæ; his vtique qui se ab errore conuertunt, ne quem desperatio non reuocet à culpa! Quam vero moderatus est, vt neque difficilis venia nec remissa sit indulgentia, ne quem vel austera percellat inuectio, vel conniuentia inuitet ad culpam! Sic & alibi: *Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum.* Plus enim proficit amica correptio, quam accusatio turbulenta. Illa pudorem D incutit, hæc indignationem mouet. Seruetur potius quod prodi metuat qui monetur. Bonum quippe est vt amicum magis te qui corripitur credat, quam inimicum. Facilius enim consiliis acquiescitur, quam iniuriæ succumbitur. Vnde & Apostolus, *Corripite,* inquit, *fratrem vt erubescat, non vt inimicum eũ existimetis.* Infirmus enim custos diuturnæ bonitatis est timor: pudor autem bonus magister officij. Qui enim metuit, reprimitur, non emendatur: quẽ pudet facere, in naturam vertit. Pulchre autẽ posuit, *Si peccauerit in te.* non enim æqua conditio, in Deum, hominẽq; peccare. Deniq; Apostolus, qui diuini est verus interpres oraculi: *Hæreticum,* inquit, *post vnam correptionem deuita,* quia non est æque perfidia vt culpa venialis. Et quoniam plerumque per imperitiam error obrepit, ad corripiendum præcipit: vt aut pertinacia vitetur, aut prolapsio corrigatur. Verum quid est, *Si septies in die conuersus fuerit ad te dicens, Pœnitet me: dimitte illi?* Num veniæ numerus præfinitur? An

Matth. 18. 2. Thess. 3. 1. Reg. 2. Tit. 3. Gen. 2.

E vero quia cum septimo die requieuerit Deus ab omnib. operibus suis, post hebdomadam istius mundi quies nobis diuturna promittitur, vt quemadmodum mala istius mundi cessabunt, ita etiam vindictæ seueritas cõquiescat? Sabbatum autem non solum dierum, sed etiam mensium est; & ideo septimi mensis decima die sabbata sabbatorũ: nec solum mensium, sed annorum quoque: neque annorum tantum, sed etiam generationum: postremo ipsius mundi, cuius typus est sabbatum magnum sicut in lege est hebdomada septima, post quã celebratur annus Iubilæus. Quod mysterium nobis Dominus voluit reuelare cum dixit, *Non solum septies, sed etiam septuagies septies.* Quia septima generatione Enoch secundum Lucam ponitur, *qui raptus est, ne malitia mutaret cor eius,* & in eo aculeus doloris quieuit. Septuagesima autẽ & septima generatione Dominus natus ex Maria, humani generis in se peccata suscipiens, remissionem tribuit omnium delictorum. Ergo quamuis secundum litteram discas frequenter ignoscere, hec indignationem tenere, (nihil enim est quo possit offendi, cui ignoscendi est consuetudo:) tamen agnosce mysterium. F Neque enim otiose sabbato dixit Dominus mulieri: *Dimissa es ab infirmitate tua:* ostendẽs plebi suæ, quæ sicut mulier illa vocata sequeretur, aduentu suo se remisisse peccata. Septuagies itaq; & septies Lamech condemnatur, quia grauius delinquit qui scelus dum punit admittit. Omnem autem enormitatem sceleris baptismi sacramenta dimittunt. Disce ergo donare iniurias tuas, quia persecutoribus suis Christus ignouit. Nec illud otiosum quod sabbato sepultus est, magnum significans fore sabbatum, quo mors destrueretur à Christo. Quod si Iudæi sabbatum ità celebrant, vt & mensem & annum totum quasi sabbatum habeant: quanto magis nos resurrectionem Domini celebrare debemus? Et ideo maiores tradidere nobis. Pentecostes omnes quinquaginta dies vt pascha celebrandos, quia octauæ hebdomadis initiũ Pentecosten facit. Vnde & Apostolus quasi Christi discipulus, qui sciret diuersitatem temporũ, scribens ad Corinthios, *Apud vos,* inquit, *forsitan manebo & hyemabo.* Et infra, *Manebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum.* Itaque apud Corinthios hyemem agit, quorum erroribus angebatur, quod eorum circa Dei cultum frigeret affectus. Cũ G Ephesiis Pentecosten celebrat, atque his tradit mysteria: relaxat animum, quia fidei cernebat ardore feruentes. Ergo per hos quinquaginta dies ieiuniũ nescit Ecclesia, sicut dominica quã Dominus resurrexit, & sunt omnes dies tãquam dominica. Erit & alia dominica quã dominicũ corpus resurgat. Nouit hanc Paulus qui ait, *Vos autem estis corpus Christi, & membra ex membris. Hoc enim corpus Domini & ossa de ossibus eius capiti cohærebunt: caput autem Ecclesiæ Christus.* Tunc ergo cessabit ieiunium, quoniam in perpetua iocũditate fatigatio, cura, lassitudo cessabit. Tunc mors destruetur. *Nouissima* enim *mors destruetur.* Nam etsi cessauit in Enoch, & non est inuenta in eo, destructa tamen non est. Ille enim raptus est, vt euaderet eam: Christus vt destrueret, immolatus est. Et ideo bene dixit, *Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors aculeus tuus?* Ergo in hac resurrectione iterum Christus tamquam suo resurget in corpore. *Beatus* itaque *qui habuerit partem in prima resurrectione.* Sicut enim H primitiæ dormiẽtiũ Christus, sic tunc primitiæ resurgentium sancti eius. Hoc mysterium Petrus scire non potuit. Fortasse scierit de Enoch: quis tamen potuit mysterium absconditum in Deo humana mente comprehendere? Veniat ergo Dominus in animam meam, in mentem meã atque eam subiiciat sibi, vt cùm subiecta mens fuerit mea, dicam, *Non timebo mala, quoniam tu mecum es.*

Et dixerunt Apostoli Domino, Adauge nobis fidem. Dixit autem Dominus, Si habueritis fidem sicut granum sinapis, diceretis huic arbori moro. Eradicare, & iactare in mare: & obaudiet vobis.

Si habueritis fidem sicut granum sinapis, &c. De grano sinapis supra dictum est, nunc de arbore moro est disputandum. Arborem lego, non tamen arborem credo. Nam quæ ratio, qui profectus hic noster, vt arbor quæ laborantibus agricolis fert fructus, eradicetur, & mittatur in ma-

Leu. 23. Leu. 25. Matth. 18. Luc. 3. Sap. 4. Luc. 13. Gen. 4. Luc. 23. 1. Cor. 15. Leu. 25. 1. Cor. 16. Ibid. 1. Cor. 12. Ephes. 5. 1. Cor. 15. Gen. 5. 1. Cor. 15. Apoc. 20. 1. Cor. 15. Coloss. 1. Psal. 22. Luc. 17.

A mare? Licet hoc per virtutem fidei possibile iudicemus, vt sensibilibus imperiis natura insensibilis obsequatur: quid sibi vult tamen etiam ipsa arboris species? Legi quidem, Amos. 7. *Pastor eram capras arum vellicans mora.* & puto prophetam significasse nobis, quod ex peccatorum grege peccator ipse cõuersus sit: licet conueniat vt futurus gentium propheta fructum quæsisse videatur in sentibus, cibum ex sentibus eruisse, decolores & fœtidos greges gẽtium, populos nationum, in suorum scriptorum pascuis locaturus, vt spiritali refectione pinguescerent, ipse autem de peccatore Matth. 17. conuerso lac spiritale mulgeret. Sed cum in alio Euangelij libro de monte sit dictum, cuius species nuda gignentium, vitium olearumque ieiunia, infœcunda messibus, apta latibulis bestiarum, ferarumque cursibus inquieta, extollentem se altitudinem nequitiæ spiritalis videatur exprimere, 2 Cor 10. sicut scriptum est, Hier. 51. *Ecce ego ad te mons corrupte, qui corrumpis omnem terram*: Marc 10. congruit vt hoc quoque loco opinemur id dictum, quoniam fides spiritum excludit immundum, maxime cum arboris natura huic opinioni cõcurrat. Nam fructus eius primum albet in flore, deinde B iam formatus irrutilat, maturitate nigrescit. Diabolus quoque ex albenti angelicæ flore naturæ & potestate rutilante præuaricatione deiectus, tetro inhorruit odore peccati. Et tibi illum arbori moro dicentem, *Eradicare, & Luc 8. iactare in mare.* Cum legionem eiicit ex homine, in porcos transire permittit: qui exagitati diabolico spiritu se in maria demerserunt. Hic igitur locus hortatorius ad fidem, docens moraliter etiam ea quæ solida sunt, fide posse dissolui. Ex fide autem charitas, ex charitate spes, & rursus in se sancto quodam circuitu refunduntur.

*Quis autem vestrum habens seruum arantem aut pascentem oues, qui regresso de agro dicat illi, Statim transi, recumbe, & non dicat ei, Para quod cœnem, & præcinge te, & ministra mihi donec manducem & bibam, & post hæc tu manducabis & bibes? Numquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto. Sic & vos cum feceritis omnia quæ præ*C*cepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus. Et factum est, dum iret in Hierusalem, transibat per mediam Samariam, & Galilæam. Et cum ingrederetur quoddam castellũ, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longe, & leuauerunt vocem, dicentes, Iesu præceptor, miserere nostri. Quos vt vidit, dixit, Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est dum irent, mundati sunt. Vnus autem ex illis, vt vidit quia mundatus est, regressus est, cum magna voce magnificans Deum, & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens. Et hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus dixit, Nonne decem mundati sunt, & nouem vbi sunt? Non fuit ex illis qui rediret, & gratias ageret Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi, Surge, vade: quia fides tua te saluum fecit.*

Quis autem vestrum habens seruum arantem, &c. Hoc ideo, D vt nemo in operibus glorietur, quia iure Domino debemus obsequium. Nam si tu non dicis seruo arãti, aut oues pascenti, *Transi, recumbe,* (vbi intelligitur quia nullus recũbit, nisi ante transierit. Exod. 3. Denique & Moyses ante transiuit, vt magnum visum videret) Sicut ergo tu non solùm non dicis seruo tuo, *Recumbe,* sed exigis ab eo aliud ministeriũ, & gratias ei non agis: ita nec iu te patitur Dominus vnius vsum esse operis aut laboris, quia *dum viuimus, debemus semper operari.* Galat. 6. 1. Ioan. 2. Ergo agnosce te esse seruum plurimis obsequiis defœneratum. Non te præferas quia filius Dei diceris: agnoscenda gratia, sed non ignoranda natura. Neque te iactes si bene seruisti, quod facere debuisti. Obsequitur sol, 1. Cor. 15. obtemperat luna, seruiunt angeli. Vas gentium electus à Domino: *Non sum,* inquit, *dignus vocari Apostolus quia persecutus sum Ecclesiam Dei.* 1 Cor. 4. Deinde alibi nullius se ostendens cõscium culpæ, subiecit, *Sed non in hoc iustificatus sum.* Et nos ergo non à nobis laudem exigamus, nec præripiamus iudicium Dei, & præueniamus sententiam iudicis, sed suo E tempore, suo iudici reseruemus. Galat. 6. Post hæc reprehenduntur ingrati: atque ita demum ad tractatum futuri venitur iudicij.

Interrogatus autem à Pharisæis quando veniret regnum Dei, respondit eis, & dixit, Non veniet regnum Dei cum obseruatione, neque dicent, Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est. Et ait ad discipulos suos, Venient dies, quando desideretis, videre vnum diem filii hominis, & non videbitis. Et dicent vobis, Ecce hic, & ecce illic. Nolite ire, neque sectemini.

Interrogatus à Pharisæis Dominus quando veniret regnum Dei, ait: Regnum Dei intra vos est: 1. Cor. 7. vtique per libertatem gratiæ, non per seruitutem culpæ. *Itaque qui vult esse liber, sit seruus in Domino.* Ea enim parte qua participamur seruitute, participamur & regno. Ait ergo, *Regnum Dei intra vos est.* Quando autem veniret, noluit dicere, sed dixit iudicij diem esse venturum, vt errorem omnib. iudicij imminentis incurreret, nec securitatem dilationis afferret. F Et ne videretur contristare discipulos, si eos aliquid celauerit, subiungitur, *Et ait ad discipulos suos, Venient dies,* & in alio libro: Matth 24. *De die autem & hora nemo scit, neque angeli cælorum, neque filius.* Bene interposuit filium, est enim idem filius hominis, filius Dei: vt magis dictum secundum filium hominis æstimemus, quia temporum finem non per naturam hominis, sed per naturam Dei nouit. Nec alienum tamen à fide est, si filium accipias Dei. Ioan. 13. Quid enim est quod bonus pater filium celauerit, cui omnia dedit? Ioan. 5. Aut quomodo non dedit cognitionem temporis, cui dedit ipsius iudicij potestatem? Ioan. 14. Quomodo autem filius nescire potest quod pater nouit, cum in patre filius sit, & spiritus scrutetur etiam alta Dei, 1. Cor 2. cum ipse filius *altitudo sit diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei?* Sed cur nolit dicere, ostendit alio loco: Rom. *Non est vestrum, scire tempora & annos, quæ pater posuit in sua potestate.* Videris quo tendat qui Trinitatem negat vnius potestatis, vt sit aliquid quod nesciat filius? Act. Cur enim celaret filium proprium pater? Aut enim inuidiæ causa nolumus aliis intimare quod scimus, aut ne forte prodamur. G Sed nec inuidi in patrem, nec proditoris in filium suspicio cadit. Ergo vnius sunt cognitionis, quia vnius sunt potestatis. Denique qui signa nouit futuri iudicij, vtique nouit finem.

Nam sicut fulgur coruscans de sub cælo, in ea quæ sub cælo sunt, fulget: ita erit filius hominis in die sua. Primum autem oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac. Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit & in diebus filii hominis. Edebant & bibebãt, vxores ducebant, & nubebant vsque in diem qua intrauit Noe in arcam: & venit diluuium, & perdidit omnes. Similiter sicut factum est in diebus Lot. Edebant & bibebant, & emebant vendebant plantabant & ædificabant: qua die autem exiit Lot à Sodomis, pluit ignem & sulphur de cælo, & omnes perdidit: secundum hæc erit, qua die filius hominis reuelabitur. H

Nam sicut fulgur coruscans de sub cælo, &c. Ioan. 1. Quid est quod nesciat ille sicut fulgur coruscans, eo quod lux, Dei filius interna mysterij cœlestis illuminet? De die autem & hora dixit Matthæus. Matth. 24. Ergo & horam nouit: sed nouit sibi, mihi autem nescit. Sap. 1. Bene autem causam diluuij & incendij, & iudicij de nostris asserit prodisse peccatis, quia Deus malum non creauit, sed nostra sibi merita repererunt. *Edebãt enim & bibebant, vxores ducebant, & nubebant.* Non quia coniugia, neque alimenta damnentur; cum in illis successiones, in istis naturæ subsidia sint: alioquin de hoc mundo est exeundum. 1. Cor. 5. Sed in omnibus modus quæritur: quidquid enim abundantius, à malo est. Matth. 5. Sit aliquis consensus ad tẽpus, vt vacetis orationi, sit aliqua inter solicitudines mundi & intemperantiæ crapulam sobrietas religionis, & induciæ castitatis. 1 Cor. 7. Ergo quia propter improbos necesse est pre-

A Matt. 24. probi in hoc sæculo contritionem cordis animique patiantur, quo vberiorem mercedem accipiant in futurum, remediis instruuntur: vt qui in Iudæa sunt fugiant in mótes. Quæ est ista Iudæa? Noui enim & aliam Iudæam secúdum spiritum, non secundum litteram. Psal. 71. *Notus in Iudæa Deus.* Esa. 64. Luc. 21. Quales autem isti montes qui possunt metum futuri eohibere iudicij, cum scriptum sit, *Tremor ante te montes occupabit:* Iob. 14. & *Cælum & terra transibunt?* Quomodo terrarum portio manebit immunis, aut tueri me poterit, quæ nec ipsa se seruat? Psal. 138. Vbi igitur me ab ira eius abscondam, *qui conturbat profundum maris? Si ascendero in cælum, ibi es: si descendero in infernum ades.* Non ergo falli potest qui vbique est, sed placari. Esa. 40. Adest itaque iudicij dies: si vis non comprehendi, quotidie time, quotidie fuge. Quæris quomodo fugias? 3 Reg. 20. Coloss. 3. *Ascende in montem qui euangelizas Sion,* vt excelsorum vertice possis eminere meritorum. Deus enim montium, & non vallium est. Psal. 86. Psal. 124. Ascende eo vbi Christus sedet ad dexteram Dei, *cuius fundamenta eius in montibus sanctis:* &, *Montes in circuitu eius.* Mons tuus Paulus, mons tuus Petrus est. Supra illorum fidem mentis tuæ locato vestigium. Ephes. 2. In lege Dei atque hæreditate fidei constitutos iudicij dies non ad pœnam inuenit, sed ad gloriam. B

In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, ne descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non redeat retro.

Si quis in tecto est positus, hoc est, superiora iam domus suæ eminentiumque virtutum culmen ascendit, ad terrena mundi huius opera non recidat. Matt. 24. Iosu. 2. Noui enim tectũ in quo Rhaab illa typo meretrix, mysterio Ecclesia, sacramentorũ consortio populis copulata gẽtilibus, exploratores quos Iesus direxit, abscondit: qui si ad inferiora descendissent domus, ab exploratoribus qui ad corripiendos eos missi fuerant, occisi essent. Tectum ergo sublime est mẽtis officium, animęque fastigium, quo nuda corporis operitur infirmitas. Marc. 2. Vnde mihi videtur etiam paralyticus ille idcirco esse sanatus, quia quatuor adminiculo virtutum, C Prudentiæ, Fortitudinis, Temperantiæ atque Iustitiæ ad pedes Christi alta quadam se ratione subiecit. 2 Tim. 2. Nihil enim excelsius humilitate quæ tanquam superior nescit extolli: quia nemo id affectat, quod infra se iudicat. Sed quoniam in iudicio versamur, non digrediamur à tecto; ne dum vasa quæ in domo sunt auferre cupimus, capiamur. Non enim in omni domo sunt vasa aurea & argentea, sed in plerisque sunt lignea: nec omnes domus plenæ, sunt enim & vacuæ, quas nouit propheta qui dixit, Esa. 22. Ibid. *Quid factum est tibi nunc quia ascendisti in domos vacuas, impleta est ciuitas clamantium?* Et subiecit, *Omnes principes tui fugerunt, quicunque in te vulnerati sunt,* Act. 10. id est, ad perfidiam de fide lapsi sunt. Vulneratus est Sabellius, vulneratus est Valentinus, vulneratus est Arius, in domo enim vacua sunt reperti. Vis domum videre plenam? Sequere Petrum, cum esuriret ad domus superiora gradientem, ibi agnouit mysterium Ecclesiæ congregandæ, vt gentilem populum non iudicaret immundum, quem fides posset ab omni mundare contagio. Vasa autem de luto sunt. Ergo vas corpus est. Et ideo caue ne desiderio corporis præclara mentis studia derelinquas. D Si Petrus non accepit mysterium in inferioribus situs, tu Matth. 24 quemadmodum accipies? Ille accepit, quia ascendit vt euangelizaret Dominum, passionem corporis non timeret. *Ergo qui in tecto est, non descendat: & qui in agro est, non reuertatur retro.* Vnde intelligam qui sit ager, nisi ipse me doceat Iesus, Luc. 9. dicens, *Nemo mittens manum in aratrum, & respiciens retro, aptus est regno cælorum?* Otiosus in villa sedet, laboriosus in agro seminat: debilis ad focum, fortis ad aratrum. Bonus odor agri, odor enim Iacob, odor agri pleni. Gen. 27. Ager plenus est florum, plenus est fructuum diuersorum. Ara igitur agrum tuum, si vis dirigi ad Dei regnum. Psal. 127. Floreat tibi bonorum seges fœcunda meritorum *Sit vitis abundans in lateribus domus tuæ, & nouella oliuarum in circuitu mensæ tuæ.* Dicat anima tua Christo, fertilitatis suæ conscia, & seminata Dei verbo, spiritalibus quoque inarata culturis: Cant. 7. Cant. 5. *Veni frater meus, exeamus in agrum.* Ille respõdeat, *Intraui in hortum meum soror mea sponsa, vindemiaui myrrham meam.* E Matth. 24. Quæ enim melior quam fidei vindemia, qua resurrectionis fructus reconditur, qua perpetuæ lætitiæ fons libatur? Matth. 5. Itaq; cum respicere prohibearis, multo magis redire prohiberis, & tollere tunicam. Comperisti enim quod ei qui tunicam te petierit, remittere debeas & pallium. Ergo directus ad Dei regnum, opes & patrimonium non requiras. Coloss. 3. Nouit & aliam scriptura tunicam, de qua nos hortatur Apostolus dicens, *Vt expoliantes veterem hominem cum actibus eius induti nouum,* superioris tunicam non requiramus erroris. Cant. 5. Vnde & illa ait, *Nocte exui me tunicam meam, quomodo induam eam?* Quod non solum renuntiare peccatis, sed etiam memoriam omnem debeas actus superioris abolere. Philip. 3. Denique Paulus superiora obliuiscens, culpam exuit, pœnitentiam non omisit. Ideo Dominus ait,

Memores estote vxoris Lot. Quicumque quæsierit animam suam saluam facere, perdet illam: & quicumque perdiderit illam, viuificabit eam.

F Gen. 19. *Memores estote vxoris Lot.* Quæ ideo quia respexit retro perdidit naturæ suæ munus. Retro enim satanas, retro Sodoma. Matth. 4. Quapropter fuge intemperantiam, declinato luxuriam. Et vt cognoscas quia non omnes possumus fugere in montem, recordare quia ille qui se ad vetera studia non reflexit (Gen. 18. Gen. 19. Sodomam enim ante delegerat,) ideo euasit, quia peruenit ad montem: Illa quæ infirmior fuit, quoniam ad posteriora respexit, nec mariti adiuta suffragio ad mótem peruenire potuit, sed remansit.

Dico vobis, in illa nocte erunt duo in lecto vno, vnus assumetur, & alter relinquetur.

Luc. 22. Matth. 24. Bene noctem dixit, quia Antichristus hora tenebrarum est: eo quod pectoribus hominum tenebras offundat, cum dicat se esse Christum exurgentibus pseudoprophetis qui asserant nunc in desertis Iesum degere, vt vagæ errore opinionis illudant: nunc vt penetralibus, vt qui audierint, pręcelsæ nomine potestatis arctẽtur. G Christus autem sicut fulgur coruscans per vniuersum mundum luminis sui globos spargit. Et ideo nec in desertis vagatur, nec aliquibus locis clauditur, Hier. 23. *quia cælum & terram ego impleo, dicit Dominus.* Sed luce fulgoris sui fulget, vt in illa nocte resurrectionis gloriam videre possimus. Quid igitur sibi vult quod ait, *Duo in lecto vno, vnus assumetur, & alter relinquetur?* Rom. 9. Numquid iniquus Deus, vt pares studiis & societate viuendi, atque indiscreta actuum qualitate, meritorum remuneratione discernat? Non ita est, sed pro actibus hominis, remunerationis est qualitas. Luc. 12. Non ergo merita hominum copulæ vsus exæquat. Nam & pater in filium, & filius in patrem studio religionis insurgunt: quia non omnes quod adoriuntur efficiunt: Matth. 10. Gen. 4. *sed qui perseuerauerit in finem, hic saluus erit.* Tum deinde non forense obsequium, sed interiorem Dominus rimatur affectum. Neque enim si iuste offeras, & non iuste diuidas, acceptum est sacrificium Deo. Ergo ex vno strato (est enim stratum infirmitatis humanæ, quia scriptum est: Psal. 40. 1. Thess. 4. *Vniuersum stratum eius versasti in infirmitate eius*) *vnus relinquetur, alter assumetur.* Qui assumitur, rapitur obuiam Christo in aera: qui autem relinquitur, improbatur. H

Duæ molentes in pistrino: vna assumetur: & altera relinquetur, duo in agro vno: vnus assumetur, & alter relinquetur.

Duæ molentes in pistrino. Esai. 1. Sensus quidem est quod hi significati videantur, qui ex occultis alimenta quærant, & in apertum ex interioribus proferant. Sed tamen quid molãt istæ mulieres, requirendum est. Nisi forte quod legimus in Esaia, *Si offeratis similaginem, vanum est vt similago sit, quæ à molentibus offeratur.* Discutiamus ergo quæ molant, quidue molant, quidue pistrinum sit. Ioan. 6. Et fortasse mundus iste pistrinum est, quod aptius reor, quod in eo humani corporis forma referatur, in quo anima nostra velut quodã carcere includitur, panẽ si cõsulat boni, operatura cœlestẽ. In hoc ergo pistrino vel synagoga, vel anima obnoxia delictis tri-

A

Esai. 1. Luc. 12. Matth. 13.

triticum molendo madefactum, & graui humore corruptum, non potest interiora ab exterioribus separare: & ideo relinquitur, quia eius similago displicuit. At vero sancta Ecclesia, vel anima nullis maculata contagiis delictorum, quæ tale molit triticum quod Solis æterni calore sit torridum, quod Deus quemadmodum voluit sic vestiuit, & angeli ab omni purgamentorum labe mundarunt, bonam similaginem de penetralibus hominum Deo offerens, sacrificij sui liba commendat.

Matth. 24. Luc. 8.

Nec solum molentes duæ, sed etiam operantes duo erunt in agro vno, è quibus assumetur vnus. Bonus seminator, qui non supra vias seminauerit, sed supra aratum & cultum solum, vt fructum humilitate pressum, non iactatione dispersum, terra multiplicet.

Matth. 13. 1. Cor. 4.

Relinquitur autem seminator zizaniorum, ex quibus refutabilis similago conficitur. Qui sint autem isti agricolæ differentes possumus reperire, si aduertamus qua ratione duos νοῦς, hoc est, duas mentes esse in nobis Apostolus dixerit. Fortasse enim ideo, qui altera exterioris est hominis, qui corrumpitur, altera interioris, qui per sacramenta renouatur.

Coloss. 2.

B

Et eo ille fortasse deterior, qui extollitur frustra inflatus mente carnis suæ, & non tenens caput, quia à Domini nostri Iesu Christi salutarium præceptorum obseruatione declinat. Ipse enim caput omniũ, qui auctor est omnium.

Psal. 111.

Alter est ille præstabilior, qui humilitatem diligit, sapientiam quærit, misericordiam non omittit: bonus scilicet seminator. *Dispersit, enim, dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum.*

Coloss. 2.

Hic igitur spiritalis est, ille carnalis. Nam sicut verbis Apostolicis comprehendimus, illum extollentem se tumido animo seductorem mente carnis inflari, ita etiam sanctum virum renouari spiritu mentis ostendimus, dicente eodem,

Ephes. 4.

Renouamini autem spiritu mentis vestræ. Duas ergo mentes esse demonstrat: vnam, quæ mens carnis efficitur iuncta peccato: alteram, quæ spiritui copulata carnis abiurat illecebras.

Rom. 7.

Nec solum duæ mẽtes, sed etiam duæ leges in nobis sunt; quarum vtramque nobis Apostolus explicauit, dicens, *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem, Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Est ergo lex interioris hominis, est etiam exterioris. Illa quę peccatum prohibet, ista quæ suadet.

C

Illa quæ damnat errorem, ista quæ suggerit: Illa quæ mentem instruit, ista quæ tentat.

Ibid.

Sunt etiam duæ aliæ vehementiores in nobis leges, vna Dei, altera peccati, secundum eundem magistrum qui ait, *Igitur ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati.* Et ostenditur quod si mentem tantum dicas, contrariam carni ostendas. Cum enim dicit Paulus se legi Dei mente seruire, vtique mentem per seipsam, nisi carne vincatur, bonam esse demonstrat, & natura ita creatam, vt resistat errori. Itaque cum vincitur, mens carnis est, non ex natura habens, sed ex carne quod labitur; & quasi in nomen proprietatemque victricis vita succedit. Natura autem aduersa carni est. Denique mente Deo seruimus, carne peccato. Melior autem mens erit, si cooperaria sancto Spiritui religiosum non intermittat officium. Istæ sunt igitur operantes in agro nostro, quarum altera bonum fructum diligentia dat, altera amittit incuria; quam sanguinem legislator appellat, dicens,

Leu. 17. Gen. 9.

D

Anima omnis carnis, sanguis eius. Quo plerique referunt etiam illud quod scriptum est, *Non manducabis carnem in sanguine*: ne vulneribus animæ cruentatas corporis voluptates, refectionis potius loco quam reatu sanguinis æstimemus, quos oportet Dei verbo refici.

De consec. dist. 2. in quibus §. est cibus. Ioan. 6.

Est ergo cibus refectionis, est cibus sanguinis. Sicut enim caro Domini vere est cibus, ita sanguis vere noster est potus. Bonam ergo de nostris operibus escam Domino suggeramus, ne rursus cum venerit, & sicut in illa ficu, pomum non inuenerit, nostrorum meritorum infœcunditate ieiunus propositum pietatis auertat, dicens ad illam animã quam nudam pomorum repererit, & sanguine cruentatam:

Matth. 21.

Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Est ergo anima carnis omnis, sanguis eius. Est etiam præstabilior

Leu. 17. Ezech. 18.

anima, de qua dixit Deus, *Omnes animæ meæ sunt: sicut anima patris, ita etiam anima filii mea est.* Nec illud prętereat, vt duos populos interpretemur, id est, quod in hoc mundo qui agro frequẽtissime comparatur, duo populi sint, vnus credentium, alter qui non credit, relaturi meritorum vicem

E

Matth. 13.

suorum: & ideo alter qui fidelis est, assumatur; alter qui infidelis, relinquatur. Duę autem illæ molentes, duæ animę, vel certe Ecclesia atque synagoga. Non enim vna tantum figura, sed multiplex in diuinis scripturis esse consueuit, vt vnus sermo plures species comprehendat. Itaque mens carnis, & anima carnis, & synagoga id triticum colligunt, & eam similaginem molunt, quæ offertur in vanum.

Esai. 1. Leu. 24. Luc. 6. Leu. 24. Ioan. 6. Psal. 44. 1 Pet. 2. Apoc. 5.

Mẽs autem quæ iuncta est animæ, & anima quæ receptrix est salutaris verbi, vel Ecclesia Dei, excolunt & molunt veræ legis similaginem spiritalem, vnde etiam panes propositionis fiunt, quos soli sacerdotes edunt, quibus puriorem panem manducare præscriptum est, illum vtique qui descendit de cœlo. Omnes autem sumus, si merita nostra patiantur, iustitiæ sacerdotes, qui vnctione lætitiæ in regnũ & sacerdotium consecramur.

Galat. 4.

Ergo ita exerceamus & colamus agrum nostrum in istius culturæ munere constituti, vt in illa superiore Hierusalem vbi legis custodia vera celebratur, habeamus similaginem de manipulis nostris quos beati qui potuerint congregare,

Psal. 125.

F

vt venientes veniant in exultatione, tollentes manipulos suos. Isti igitur fructus sunt spiritales, & felices veri prouentus laboris, qui nullo inutili imbre madescant. Fructus autem carnis corruptelæ obnoxius: & ideo

2. Cor. 9.

qui carnalia seminauerit, carnalia metet. De agro vero quid dicam, cum manifestum sit in opere cultoris vel laudem esse vel culpam?

Et respondentes dixerunt illi, Vbi Domine? Qui dixit illis, Vbi fuerit corpus, ibi congregabuntur & aquilæ.

Vbi Domine? Hoc discipuli locuti sunt: Dominus autem vbi præmonuit & quo fugiendum, & vbi commorandũ, & quid esset cauendum, complexus est summam definitione generali, dicens, *Vbi fuerit corpus, ibi congregabuntur & aquilæ.* Itaque prius quæ sint aquilæ coniiciamus, vt quod sit corpus definiamus. Iustorum enim animę aquilis comparantur, quod alta petant, humilia derelinquant, longæuam ducere ferantur ætatem. Vnde & Dauid animæ suæ dicit,

Psal. 102.

G

Renouabitur sicut aquilæ iuuentus tua. Si igitur intelleximus aquilas, de corpore iam dubitare non possumus, maxime si meminerimus quod à Pilato Ioseph corpus acceperit.

Ioan. 19. Actu. 1. De consec. dist. 2. c. in quibus §. est etiam. Ioan. 6.

Nonne tibi videntur aquilæ circa corpus Maria Cleophæ, & Maria Magdalenæ, & Maria mater Domini, Apostolorumque conuentus circa Domini sepulturam? Nonne tibi videntur aquilæ circa corpus, quando veniet in illa die cum intelligibilibus nubibus filius hominis, & videbit eum omnis oculus, & qui eum compunxerunt? Est etiam corpus de quo dictum est, *Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.* Circa hoc corpus veræ aquilæ sunt, quæ alis circumuolant spiritalibus. Sunt & circa corpus aquilæ quæ credunt Iesum in carne venisse:

1 Ioan. 4.

quia omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, de Deo est. Vbi ergo fides, ibi sacramentum, ibi diuersorium sanctitatis. Est etiam corpus Ecclesia, in qua per baptismi gratiã renouamur spiritu, & occidua senectutis in rediuiuas reparantur ætates.

Cap. XVIII.

H

DIcebat autem & parabolam ad illos quoniam oportet semper orare & non deficere, dicens, Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerebatur. Vidua autem quædam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eum, dicẽs, Vindica me de aduersario meo: & nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se, Etsi Deum non timeo, nec hominem reuereor: tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in nouissimo veniens sugillet me. Ait autem Dominus, Audite quid iudex iniquitatis dicit: Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamãtium ad se die ac nocte, & patientiam habebit in illis? Dico vobis quia cito faciet vindictam illorum. Veruntamen filius hominis veniens putas inueniet fidem in terra? Dixit autem &

A *ad quosdam qui in se confidebant tamquam iusti, & aspernebantur cæteros, parabolam istam: Duo homines ascendebant in templum vt orarent, vnus Pharisæus, & alter publicanus. Pharisæus stans, hæc apud se orabat: Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic publicanus, ieiuno bis in sabbato: decimas do omnium quæ possideo. Publicanus autem à longe stans, nolebat nec oculos ad cœlum leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens, Deus propitiare mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Afferebant autem ad illum & infantes, vt eos tangeret. Quod cum viderent discipuli, increpabant illos. Iesus autem conuocans illos, dixit, Sinite pueros venire ad me, & nolite eos prohibere talium est enim regnum Dei. Amen dico vobis, quicumque non receperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud.*

B *Sinite pueros venire ad me, &c.* Atqui ætas hæc infirma est viribus, inualida ingenio, immatura consilio. Non ergo ea præfertur, alioquin obesset adolescere. Quid votis opus est, vt æui maturitas consequatur, si mihi meritum regni demptura cælestis est? Ergo Deus vitæ processum ad vitia dedit, non ad incrementa virtutis. Et cur ipse Apostolos (Luc. 6.) non puerilis, sed prouectioris elegit ætatis? Cur autem pueros aptos regno dicit esse cœlorum? Fortasse quia malitiam nesciant, fraudare non norint, referire non audeât, scortari ignorent, opes, honorem, ambitionemque non appetant. Verum non ignorare ista virtutis est, sed contemnere: nec continentię laus, vbi infirmitatis integritas. Non igitur pueritia, sed æmula puerilis simplicitatis bonitas designatur. (1. Cor. 14. Matth. 18.) Non enim virtutis est non posse peccare sed nolle: atque ita tenere perseuerantiam voluntatis, vt voluntas infantiam, vsus imitetur naturam. Denique ipse hoc Saluator expressit, dicens, *Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum.* Quis est C ergo puer imitandus Apostolis Christi? num vnus ex paruulis? (Esa. 9.) Hæc igitur virtus Apostolorum? Quis ergo puer? Nisi forte ille, de quo Esaias dicit, *Puer natus est nobis, filius datus est nobis?* Ipse enim tibi puer dixit, *Tolle crucem tuam, & sequere me.* (Matth. 16. 1 Pet. 2.) Et vt agnoscas puerum: *Cum male diceretur, non remaledixit: cum percuteretur, non repercussit.* Hæc est enim perfecta virtus. Itaque & in pueritia est quædam venerabilis morum senectus, & in senectute innocens pueritia. Senectus enim venerabilis est nō diuturna, nec numero annorum computata. (Sap. 4. Psal. 112.) *Cani autem sunt sensus hominis, & ætas senectutis via immaculata.* Vnde & scriptum est, *Laudate pueri Dominum, laudate nomen Domini:* quia nemo nisi perfectus laudat Dominum. (1. Cor. 12.) *Nemo enim dicit Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto.* Quod videtur de Ecclesiæ populo prophetarum, qui iunior seniorem populum Iudæorum virtutis studiis anteiuit. (Rom. 9. Esa. 8. & Heb. 2.) Et ideo illud, *Ecce ego & pueri, quos dedisti mihi.* Isti sunt pueri qui Dominum pullo asinæ superuectum propheticis vocibus prosequentes, redemptionem gentium D venisse dicebant. (Matth. 21. Cant. 1. & 4. Psal. 8.) Isti sunt pueri vel infantes qui Christi illa vbera super vinum haustu pleniore luxerunt. *Ex ore enim infantium & lactentium perfecisti laudem.* Durum itaque aliquibus & immite videri potest, quod discipuli ad Dominum infantulos adire prohibebant, nisi vel mysterium intelligas, vel affectum. Neque enim id inuidæ in pueros mentis asperitate faciebant, sed sedulę seruitutis obsequia Domino deferebant, ne comprimeretur à turbis. Deniq; alibi scriptum est, (Luc. 8.) *Magister, comprimunt te turbæ.* Respuenda quippe est vtilitas nostra, vbi diuinitatis iniuria est. Ergo fugiamus superbiam, sequamur puerilem simplicitatem: quia veritas aduersaria superbiæ, simplicitas autem concurrens veritati, in ipsa humilitate sublimis. Non enim in abiecto corde habitat Deus, sed sicut tradiderunt nobis prophetæ: (Hier. 17. Gen. 4.) *Thronus virtutis exaltatus est,* in eo scilicet, cuius eleuatur sapientia ad altitudinem veritatis. Nec sicut Cain fraterna specie dolum percussoris abscondat, sed foris in-

E traque sit frater. Hæc in affectu. In mysterio autem, quia prius saluari populum Iudæorũ, ex quo & secundũ carnē nati fuerant, gestiebāt. Sed & pro Chananæa muliere supplicarunt. (Matth. 15.) Sciebant ergo mysteriũ, quod vtrisque populis vocatio deberetur, sed fortasse adhuc ordinē nesciebant. Nunc distantiā intende verborũ, (Matth. 19. Matth. 18.) Vbi ad se infantes accedere iubet, vt eos vel precatione vel manuum impositione benediceret, pueros appellat: vbi præcipit nō scandalizādos, pusillos vocat. Non enim scandalizantur qui tanguntur à Christo, non labuntur qui Christo propinquant. Sed labũtur illi quos pusillos non ætatis exiguitas, sed virtutis pusillitas fecit. Simul etiā docet infirmos non esse tentandos, ne in nos eorũ delicta vertantur, quorũ preces ad Dominũ, etsi ipsi virtutũ meritis infirmi sint, angelorũ tamen patrociniis euehuntur. Nemo ergo irrideat pauperē, quia exacerbat illũ qui fecit eũ. Nemo tentet inualidũ, ne angelos lædat. (Ibid. Matth. 18.) Nemo præcipitet infirmũ, ne soluat beneficium redēptoris. Et ideo dixit, *Væ huic mundo à scandalis,* quia crucem Domini pleriq; scandalum iudicarunt, quum domini- F cæ humilitas passionis, nostræ sit sacramentũ salutis: vt adoriamur virtutis officiũ, sumamus humilitatis exēplũ. Væ igitur ei qui in crucē Domini non crediderit, qua scandalizantur infirmi. (1. Cor. 1. Matth. 18.) *Expedit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundũ maris.* In diuinis quidem scripturis non verborũ seriem, sed rerũ pondus examinare debemus. Plus enim proficit ad reprimenda peccata, in auditi generis atque deformis beluina quædā pompa supplicij. Tamen ne cui hinc quoq; scandalũ generetur infirmo, non otiose simul positũ putamus, molam asinariam, collũ hominis, profundũ maris. Etenim cum asini typum populus gentilis acceperit, nonne tibi videtur tamquam molam asinariam voluere quamdiu in imperitiæ suæ errore versatur, naturæ quidē vinculis alligatus, vt verbum emolat, Deum quærat, sed opertæ mentis cæcitate suffusus, vt vultum animi erigere ad Deum, & oculos cordis aperire non nouerit? Et ideo sine vlla cursus alacritate vestigiis in se sępe redeuntib. inuitus viui laborat alieno. Tamen qui molam voluit, consummandi aliquando finem operis habet, & exuendæ spē gerit cæcitatis: cui vero mola ad collũ suspenditur, portat lapidē, qui portare Domini G iugum recusauit. Asinus ergo ad molam, cæcus ad lapidē, gētilis ad saxum, qui adorat eum quē non videt nec agnoscit. (Act. 17.) Deus.n. non in manufactis habitat, nec in saxo agnoscitur, sed in spiritu. (Ioan. 4.) Vterq; igitur populus & gentilis & Iudæus pompa quadā sermonis huius exponitur, sed vehemētior in Iudæos pœna decernitur. Gentilium enim memoria seculi istius fluctibus obruetur, & eœno mundi huius abolebitur, (Ephes. 4.) qui inter ea quæ non sunt esse voluerunt, & alienati à scientia Dei, tamquā in profundũ maris mersi sunt. At vero Iudæi per patriarchas assumpti, circumcisione signati, per legem eruditi, non tamquā ignoti peribũt, sed tamquam sacrilegi punientur. Etenim Atheniensibus ignotus Deus, in Iudæa notus, sed non receptus. (Rom. 2. Act. 17. Psal. 75.) Et ideo qui ignorat, ignorabitur: qui præuaricatur, damnabitur. Nec ille exutus à culpa qui suum nesciuit auctorem: & ille exutus à venia, qui Dominum non recepit. (1. Cor. 14.) Tolerabilius tamen est fidem nō detulisse Christo, quā manus intulisse.

H *Interrogauit autem eum quidam princeps dicens, Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo? Dicit autem ei Iesus, Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus.*

Versuta interrogatio, & ideo arguta responsio. Tentator enim princeps iste magistrum bonum dixit, qui Deum bonum dicere debuisset. Nam licet & in diuinitate bonitas sit, & in bonitate diuinitas: (*nemo enim bonus nisi solus Deus, omnis* autem *homo mendax:* quidquid autem mendax, vtriq; non bonum) tamen addendo, *Magister bone,* in portione bonum dixit, non in vniuersitate. (Rom. 3. & Psal. 115.) Nam Deus in vniuersitate bonus, homo ex parte. Propterea Dominus, *Quid me dicis bonum,* quem negas DEVM? Quid bonum dicis, cum bonus nemo nisi vnus Deus? Non ergo bonum se negat, sed DEVM signat.

Bo-

A

Psal. 13. Bonus enim quid est, nisi plenus bonitatis? At vero cum scriptum sit, *Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum*: vtique de hominibus, non de Deo dixit. Deus enim vnus est, non vnus è numero. Ita & Dei filius quasi vnicus exceptus est, non quasi vnus ex multis: & vnigenitus est, non quasi vnus ex genitis. Et ideo, *Nemo bonus*, non præiudicat Christo, quia nemo iudicat Christum. Nemo enim, tamquam communiter de nobis dicitur; sed nihil Christo cōmune nobiscum. Quod si quem mouet, quia *Nemo bonus nisi solus Deus*: moueat & illud, quia nemo bonus nisi Deus. Quod si à Deo filius non excipitur, vtique nec à bono Christus excipitur. Sed cum in Deo filius persona alter potestate vnus sit: *Vnus enim Deus, ex quo omnia*: Deus autem & Dominus non duo dij, sed vnus Deus sit, quia *Dominus Deus tuus vnus est*: vtique cum secundum maiestatem Deus vnus in vtraque persona sit, & bonus vnus in vtroque est. Nam quomodo non bonus, ex bono natus? *Arbor enim bona bonos fructus facit*. Quomodo non bonus, cum bonitas substantia assumpta ex patre non degenerarit in filio, quæ non degenerauit in spiritu? Et ideo, *Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam*. Quod si bonus spiritus qui accepit ex filio, bonus vtique & ille qui tradidit. Et cum bonus pater vtiq; & ille bonus qui omnia habet quæ pater habet. Aut si negatis filium habere bonitatem, negatis & patrem. Ratio euidens exemplis non eget, tamen vel auctoritatem sequimini scripturarum. Scriptum est enim, *Dominus Iudex bonus domui Israel*. De filio an de patre dicitur? *Sed pater non iudicat quemquam, quia omne iudicium dedit filio*. Ergo Dominus bonus, filius. Accipe aliud. Trinitatem vtique confitentur qui ad baptismum veniunt, quia baptizantur in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti: ergo & Patri & Filio & Spiritui sancto confitentur. Cum ergo dicitur, *Confitemini Domino quoniam bonus*: bonus vtique Pater, bonus & Filius, bonus & Spiritus sanctus, sed Deus vnus est. Et quia *bonus Dominus expectantibus eum*. An non bonus, *qui bona tribuit animæ quærenti eum*? An non bonus, *qui satiat in bonis animam tuam*? An non bonus, qui ait, *Ego sum pastor bonus*? Sed putatis ideo Deum bonum, quia iudicium non habet, in quo est necessitas vindicandi. Quanquam iam præmissum sit iudicem bonum esse domui Israel; tamen alibi habes, *Quam bonus Deus Israel rectis corde!* De quo igitur putatis dictum? de patre, an de filio? Si de patre, ergo non omnibus. Cur ergo filio derogatis? Si de filio, ergo bonū Deum & filium confitemini. Ipse est enim *benedictus Deus Israel, qui visitauit & fecit redemptionem plebi suæ*. Ipse est rex & Deus Israel, cui dicitur, *Rabbi, tu es filius Dei, tu es rex Israel*. Sic igitur huic dicit, Quoniam tu bonum me non potes sentire qui tentas, quid me dicis bonum? Bonus quidem ego, sed *iis qui recto sunt corde*: cui bonum esse ex natura suppetat, non ex versutia. Bonus ergo filius. *Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis, & imago bonitatis illius*. Quomodo ergo non bonus, qui est imago bonitatis? Sicut enim imago Dei Deus, sed vnus Deus: ita & diuinæ imago bonitatis bona, sed vna bonitas. Mihi certe vtile est, bonum Deum credere, quem meorum habiturus sum iudicem delictorum, illi viderint qui credere bonum nolunt. Itaque quia legisperitus est iste qui tentat, sicut in libro alio demonstratur, bene dixit. *Nemo bonus nisi vnus Deus*: vt admoneret quia scriptum est, *Non tentabis Dominum Deum tuum*: sed magis confiteretur Domino, quoniam bonus. Denique eum sæpe perstringit nam gloriantem in lege quod à iuuentute sua omnia custodisset, vt inanem iactantiam eius exponeret, ostendit ei adhuc deesse quod legis est. Et ideo ad misericordiæ præceptum tristis inducitur, vt in eum naturalis quædam detur forma sententiæ.

Deut. 6. Ioan. 1 & 3. Math. 19. 1 Cor. 8. Deut. 6. Matth. 7. B Psal. 142. Ioan. 16. Ioan. 17. Esa. 63. Ioan. 5. Marc. 16. Psal. 135. Thren. 3. Psal. 102. Ioan. 10. C Esa. 63. Psal. 72. Luc. 1. Ioan. 1. Psal. 72. Sap. 7. Marc. 10. D Deut. 6. Psal. 135.

Exo. 20. *Mandata nosti, Non homicidium facies, Non adulterabis, Non furtum facies, Non falsum testimoniū dices: Honora patrem tuum & matrem. Quo audito, Iesus ait ei, Adhuc vnum tibi deest: omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni sequere me. His ille auditis: contristatus est quia diues erat valde.*

E

Pulchre mihi hodie legitur legis exordium, quando mei natalis est sacerdotij. Quotannis enim quasi de integro videtur incipere sacerdotium, quando temporum renouatur ætate. Bonum etiam quod legitur, *Honora patrem & matrem*. Vos enim mihi estis parentes, qui sacerdotium detulistis, vos, inquam, filij, vel parentes; filij singuli, vniuersi parentes. Libenter enim meos dixerim vos vel liberos, vel parentes, qui verbum Dei auditis & facitis. Filios, quia scriptum est, *Venite filij, audite me*. Parentes, quia ipse Dominus dixit, *Quæ mihi mater aut fratres? Mater & fratres mei hi sunt, qui audiunt verbum Dei & faciunt*. Bene ergo quia lex iusserat, *Diliges Dominum Deum tuum, & diliges proximum tuum*, subiecit, *Honora patrem tuum & matrem tuam*. Primus enim gradus iste pietatis est. Namque hos auctores tibi esse voluit Deus. Honora obsequiis, vt abstineas à contumeliis: quia ne vultu quidem lædenda pietas est parentum. Sed parum est non lædere, quia lex prospexit ne patiantur iniuriam. *Qui enim maledixit patri vel matri, morte morietur*, tu honora, vt bonus sis. Aliud est legis beneficium, aliud pietatis officium. Honora tuos, quia suos Dei filius honorauit. Legisti enim. *Et erat subditus illis*. Si Deus seruulis, quemadmodum tu parentibus? Honorabat igitur Ioseph & Mariam Christus, non naturæ debito, sed pietatis officio. Honorabat & patrem Deum, quantum nemo potuit honorare, vt esset obediens vsque ad mortem. Honora ergo & tu parentes. Est autem honor non solum honorificentiæ, sed etiam largitatis. *Viduas honora, quæ vere viduæ sunt*. Honor enim est deferre pro meritis. Pasce patrem tuum, pasce matrem tuam. Etsi paueris matrem, adhuc non reddidisti dolores, non reddidisti cruciatus quos pro te passa est, non reddidisti obsequia quibus te illa gestauit, non reddidisti alimenta quæ tribuit tenero pietatis affectu, immulgens labris tuis vbera: non reddidisti famem quam pro te illa tolerauit, ne quid quod tibi noxium esset, ederet, ne quid quod lacti noceret, hauriret. Tibi illa ieiunauit, tibi manducauit, tibi illa quem voluit cibum non accepit, tibi quem noluit cibum sumpsit, tibi vigilauit, tibi fleuit, & tu illam egere pateris? O fili, quantum tibi sumis iudicium, si non pascas parentem! Illi debes quod habes qui debes quod es. Quantum iudicium, si pascat Ecclesia quos tu nolis pascere. *Si quis fidelis*, inquit, *aut si qua fidelis habet viduas, subministret illis, & non grauetur Ecclesia, vt his quæ vere viduæ sunt, sufficiat*. Hoc de extraneis. Quid de parentibus? Non otiose diximus proxime, quia nos matris querela perstrinxit: sed maluimus eum qui talis est, publice monere, quam domestice coercere. Et si nostra voce non proditur, vel suo tamen erubescat affectu. Ne commiseris fili, vt parentes tuos aliorum fames pascat: ne commiseris fili, vt ieiunia pauperum parentibus tuis cibum quærant. Si non propter gratiam & salutem, proper verecundiam pasce. Vel tu filia, non pudet si te ingrediente in Ecclesiam, alienis manus suas anus mater extendat, & prætermissa filia de extraneis stipem poscat, cum tu transeas sublimi collo, & nutibus oculorum, trahens vestem, habens inaures & dextralia & annulos, & reliqua quæ Esaias dicit? Quid si in te sermonem suum vertat, reposcens naturæ debitum, nutrimētorum pretium, manus tuæ quod genitrici debetur officium? quid respondebis? Dabis ne aliis. Quid si tibi obiiciat. Vade, prius matrem tuam pasce. Nam etsi pauperes sunt, impiam tamen non quærunt collationem. Nonne audisti supra quia diues ille in bysso & purpura recubans, cuius de mensa micas Lazarus colligebat, pœnis cruciatur æternis, quia pauperi non impartiuit alimenta: Si non donasse extraneis, graue est: quanto grauius excludere parentes. Sed dicis, quod eras parentibus collaturus, Ecclesiæ malle conferre. Non quærit donum Deus de fame parentum. Vnde reprehendentibus Iudæis quia discipuli Domini manus non lauarent, respondit Iesus, *Quicumque dixerit, Munus quodcumque est ex me, tibi proderit, non honorificabit patrem aut matrem*. Quo propter obscuritatem sensus non imprudenter deflexumus, nam Iudæi dum hominum traditionem sequuntur, Dei negligunt: discipuli traditionem Dei præferentes, hominum negligebant, vt manus non lauarent cum panem manducarēt: *quoniam qui lotus est totus, non habet necesse, vt manus lauet*. Laue-

Exod. 20. Psal. 33. Luc. 8. Deut. 6. Leu. 19. F Exod. 21. Luc. 2. Philip. 2. 1. Tim. 5. Tob. 4. Eccles. 7. G 1. Tim. 5. Esai. 3. H Luc. 16. Matth. 15. Ioan. 13.

A uerat eos Iesus, lauacrum aliud non quærebant. Vno enim Christus baptismate omnia soluit. Itaque quem in lauerit Ecclesia, non habet necesse iterum lauare. Ergo mysterio intendebant discipuli, non sui mundiriam corporis, sed animæ requirentes. Hoc reprehendebant Iudæi: sed argute redarguuntur à Domino, quod inania obseruent, profutura despiciant. Et ideo illis dicit, *Vos quare dicitis patri aut matri, quos lex præcipit honorari: Munus quodcumque est ex me, tibi proderit?* id est, cum petit aliquid ad sumptum egens pater aut mater à filio, filius quia legem timens excusationem non dandi requirit, dicere solet, *Munus quod est me, tibi proderit*, vt dicatam Deo pecuniam pater religiosus accipere reformidet. Sed hæc traditio hominum est excusationes obtexentium auaritæ suæ. Cæterum Dei traditio est, vt prius pascas parentes. Nam si iuxta diuinum oraculum contumelia parentis morte luitur, quanto magis fames quæ morte grauior est? Quo loco insolentem Dominus infrenat iactantiam. Multi enim, vt prædicentur ab hominibus, Ecclesiæ conferunt quæ suis auferunt: cum misericordia à domestico progredi debeat pietatis officio.
B Da ergo prius parenti, da illi presbytero quod tibi spiritale quod tibi deest. Etenim *qui honorat, honorabitur.* Vide ergo qui ille cum accipit, tradit; & accepit nō quasi inops, sed quasi remuneraturus maiore mensura. Da pauperi in requiem eius, vt & tu communicans de tuo inopi, requiē consequaris. Sed vt pascendos scriptura dicit parentes, ita propter Deum relinquendos, se impediant deuotæ mentis affectum.

Videns autem Iesus illum tristem factum, dixit, Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum Dei. Et dixerunt qui audiebant, Et quis potest saluus fieri? Ait illis, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. Ait autem Petrus, Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquit domum, aut parentes,
C *aut fratres, aut vxorem, aut filios propter regnum Dei & non recipiat multo plura in hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam. Assumpsit autem Iesus duodecim, & ait illis, Ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis: tradetur enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur: & postquam flagellauerint, occident eum, & tertia die resurget. Et ipsi nihil horum intellexerunt: & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur.*

Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem, &c. Magna vis, magnum pondus in verbis. Quibus enim verbis aliis vehementius exprimeret, non debere iactare se diuitem in diuitiis suis, quam talibus quibus definitur contra naturam esse diues misericors? Aufer mihi lenocinia fucumque verborum, quæ solent eneruare sententias.
D Lactari iste non debuit, sed frangi, qui misericordiam respuebat. Tamen si quos verborum magis ornamenta quā sensus virilis, naturalisque quidam habitus & forma delectant, quod boni faciunt petitores in vxore ducenda, vt mores discutiant, non decorem, nec aspectus offensione reuocentur, cum virtute animi prouocantur: hi quoque in verbis mysterium quærant, quod est mens quædam & anima verborum, nec in mysterio verba discutiant. Camelus ergo in typo populus gentilis accipitur, quem leo ille *quærens quem deuoret*, onustum thesauro propheticis agit affatibus in desertum. *In tribulatione enim & angustia leo & catulus leonis; aspides & progenies aspidum volantium ferebant in asinis & camelis diuitias suas.* Et bene camelus pro gentili figuratus est populo, quia superstitionis deformitate degenerans prius quam crederet populus nationum, belluinæ speciem fœditatis, absurda vestigia, ora turpia præferebat.

E Facilius igitur iste peccator per viam intrauit angustam, quæ est via Christi qui proprij corporis passione mortis penetrās viam, velut acu redintegrauit scissa quædam nostræ vestimenta naturæ, quam populus Iudæorum diues in lege, egenus in fide, præruptus in furore, probrosus in crimine. Potest etiam moraliter de omni intelligi peccatore, & de arrogante diuite. Nonne tibi videtur publicanus ille oneratus suorum conscientia delictorum, cum oculos ad Deum non auderet attollere, velut quidam camelus in foramen acus confessionis suæ remediis facilius introire, quam Pharisæus ille arrogans in prece, iactans innocentiæ, præsumptor gloriæ, exprobator misericordiæ, prædicator sui, criminator alieni, qui magis conueniret Dominum quam rogaret? Si quis igitur horret camelum, horrescat eum qui factis fœdior sit camelo.

Factum est autem, cum appropinquaret Hiericho quidam cæcus sedebat secus viam mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Iesus Nazarenus transiret. Et clamauit dicens, Iesu fili Dauid miserere mei. F
Et qui præibant, increpabant eum vt taceret. Ipse vero multo magis clamabat, Fili Dauid miserere mei. Stans autem Iesus, iussit illum adduci ad se. Et cum appropinquasset, interrogauit illum, dicens, Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domine, vt videam. Et Iesus dixit illi, Respice, fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Dominum. Et omnis plebs vt vidit, dedit laudem Deo.

Quidam cæcus sedebat secus viam, &c. In libro secundum Matthæum duo cæci inducuntur, hic vnus. Ibi egrediente Hiericho, hic appropinquante. Sed nulla distantia. Nā cum in hoc vno typus populi gentilis sit, qui sacramento dominico recepit amissi luminis claritatem, nihil interest vtrum in vno medicinam, an in duobus accipiat, quoniam ex Cham & Iaphet Noe filius originem ducens in duobus cæcis duos generis sui prætendebat auctores. Quod videtur etiam Lucas non omisisse, cum Zachęum subnicit. G
Verum ne cæcum istum tamquam fastidiosi pauperum cito reliquisse videamur, & transisse ad diuitem; expectemus eum, quia expectauit & Dominus; interrogemus eū, quia interrogauit & Christus. Nos interrogemus, quia nesciimus: ille, quia nouerat. Nos interrogemus, vt sciamus vnde iste curatus sit: ille interrogauit, vt in vno plures disceremus vnde Dominum videre mereamur. Interrogauit enim, vt crederemus neminem nisi confitentem posse sanari. *Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Dominum.* Aliter enim non videret, nisi sequeretur CHRISTVM, nisi Dominum prædicaret, nisi seculum præteriret. Cum diuitibus quoque in gratiam reuertamur, nolumus enim offendere diuites, qui volumus, si fieri potest, sanare omnes; ne in cameli comparatione præstricti, & in Zachæo citius quam oportuit derelicti, iustæ habeant commotionis offensam. Sequitur ergo.

H *Et ingressus perambulat Hiericho. Et ecce vir nomine Zachæus, & hic princeps erat publicanorum, & ipse diues: & quærebat videre Iesum quis esset, & non poterat præ turba quia statura pusillus erat. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, vt videret eum: quia illa parte erat transiturus Dominus. Et cum venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum, & dixit ad eum, Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Et festinans descendit, & excepit illum gaudens. Et cum viderent omnes, murmurabant, dicentes quod ad hominem peccatorē diuertisset. Stans autem Zachæus dixit ad Iesum: Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & si cui quidquam abstuli, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum, Quia hodie salus domui huic facta est,*

Marginal references: 2. Reg. 4. — Exod. 20. Matth. 15 — 36. dist. ca. cæterum. — Exod. 21. — 1. Cor. 9. — Exod. 20 Luc. 14. — 1. Petr. 5. Esa. 30. — Matt. 7. — Luc. 18. supra. — Matth. 21. — Gen. 10. — Cap. XIX.

[A] *eo quod & ipse filius sit Abrahæ. Venit enim filius hominis quærere & saluum facere quod perierat.*

Et hic princeps erat publicanorum, &c. Quis iam de se desperet, quando & iste cui census ex fraude, ad salutem peruenit? *Et ipse diues.* Vt scias non omnes diuites auaros: & discant diuites, non in facultatibus crimen hærere, sed in iis qui vti nesciant facultatibus. Nam diuitiæ vt impedimẽta improbis, ita bonis sunt adiumenta virtutis. Diues certe Zachæus, & electus à Christo; sed dimidium bonorum suorum pauperibus largiendo, reddendo etiam in quadruplum quæ fraude sustulerat (alterum enim non sat est; nec habet gratiam liberalitas, si iniuria perseuerat, quia non spolia, sed dona quæruntur,) vberiorem mercedem quam conferebat, accepit. *Et quærebat videre Iesum quis esset, & non poterat præ turba.* Quæ autem turba nisi imperitæ confusio multitudinis, quæ verticem nequit videre sapientiæ? *Quia statura pusillus erat.* Quid sibi vult quod nullius alterius staturam scriptura, nisi huius expressit? Vide [B] ne forte malitia pusillus, aut adhuc pusillus fide. Nondũ enim reddere promiserat, nondum viderat Christum, merito adhuc pusillus. Ioannes autem magnus, quia & [Luc. 1.] Christum vidit, & spiritum sicut columbam super Christum manentem, sicut ipse ait, *Vidi spiritum descendentem sicut columbã, & manentem super eum.* [Ioan. 1.] *Et ascendit in arborem sycomorum, vt videret eum.* Ergo Zachæus quemdiu in turba est, non videt Christum: supra turbam ascendit, & vidit; hoc est, plebem iam transgressus, in scientiam meruit quam desiderabat aspicere. In quo & mysterium licet aduertere. Nam statura pusillus, hoc est, nulla nobilitatis ingenitæ dignitate sublimis, exiguus meritis, sicut populus nationum, audito Domini saluatoris aduentu, quem sui non [Ibidem.] receperant, videre cupiebat. Sed nemo facile Iesum videt: nemo potest Iesum videre constitutus in terra. Et quia [Matth. 7.] non prophetas, non ignem habebat, tamquam formæ [Rom. 11.] gratiam naturalis ascendit in sycomorum, vanitatem scilicet Iudæorum vestigio suo proterens, errata quoque corrigens superioris ætatis: & ideo Iesum in interioris domus recepit hospitio. Et bene *ascendit in arborem,* vt arbor bona bonos fructus faceret, ac naturali excisus olea- [C] stro, & cõtra naturam insertus in bonam oliuam fructum posset legis afferre. Radix enim sancta, etsi rami inutiles: quorum infructuosam gloriam plebs gentium fide resurrectionis quasi quadam coporis eleuatione transcendit. Zachæus ergo in sycomoro, cæcus in via. Quorum alterum Dominus miseraturus expectat alterum mansionis suæ claritate nobilitat. Alterum sanaturus interrogat, apud alterum se non inuitatus inuitat. Sciebat enim vberẽ hospitij sui esse mercedem. Sed tamen etsi nondum vocẽ inuitantis adierat, iam viderat affectum. Pulchre autem addidit, *Quia illa parte erat transiturus Dominus.* Sic enim venerat, vt per Iudæos transiret ad gentes: & vt mysterium seruaret, & gratiam seminaret. *Et cum venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum.* Vidi itaque Zachæum sursum. Iam enim sublimitate fidei inter fructus nouorum operum velut fœcundæ altitudine arboris eminebat. Et quoniam de typo ad moralia defleximus, inter tot credentium voluptates dominica die relaxare animum, festiuitatem admiscere delectat. Zachæus in sycomoro, nouum videlicet noui temporis domum, vt in hoc quoque compleretur [Cant. 2.] illud, *Arbor fici produxit grossos suos.* Ad hoc enim Christus [D] aduenit, vt ex lignis non poma, sed homines nascerentur. [Ioan. 1.] Legimus alibi. *Cum esses sub arbore fici, vidi te.* Ergo Nathael sub arbore, hoc est, supra radicem, quia iustus. Radix enim [Rom. 11.] sancta. Sub arbore tamen Nathanael, quia sub lege: Zachæus supra arborem, quia supra legem. Ille adhuc Christum ex lege quærebat, iste iam supra legem relinquebat sua & Dominum sequebatur.

Hæc illis audientibus, adiiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Hierusalem, & quia existimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur. Dixit ergo, Homo quidam nobilis abiit in religionem longinquam accipere sibi regnum & reuerti. Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos, Negotiamini dum venio. Ciues autem eius oderant eum: & miserunt legationem post illum, dicentes, Nolumus hunc regnare supra nos. Et factum est, vt rediret accepto regno, iussit vocari seruos quibus dedit pecuniam: vt sciret quantum quisque negotiatus esset. Venit autem primus dicens, Domine, ecce mna tua decem mnas acquisiuit. Et ait illi, Euge bone serue, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem ciuitates. [E]

Bonus odor, vt vocaturus gentes, & Iudæos iussurus interfici, qui noluerunt regnare supra se Christum hanc præmitteret compara ionem, ne diceretur, Nihil dederat populo Iudæorum, vnde poterat melior fieri: vt quid ab eo qui nihil recepit, exigitur? Non mediocris ista est [Luc. 15.] mna, quam supra mulier euangelica quia non inuenit, lucernam accendit, lumine quærit admoto, gratulatur inuentam. Denique ex vna decẽ mnas alius fecit, alius quin- [F] que. Fortasse iste moralia habet, quia quinque sunt corporis sensus: ille duplicia, id est, mystica legis, & moralia probitatis. Vnde & Matthæus quinque talenta & duo talenta posuit. In quinque talentis vt sint moralia, in duobus [Matth. 25.] vtrumque, mysticum atque morale. Ita quod numero inferius, re vberius. Et hic possumus decem mnas, decem verba intelligere, id est, legis doctrinam: quinque autem mnas, magisteria disciplinæ. Sed legisperitum in omnibus [Exod. 34.] volo esse perfectum. *Non enim in sermone, sed in virtute est regnum Dei.* [1. Cor. 4.] Bene autem quia de Iudæis dicit, duo soli multiplicatam pecuniam deferunt; non vtique æris, sed dispẽsationis vsuris. Alia est enim pecuniæ fœnebris, alia doctrinæ cœlestis vsura.

Et alter venit dicens, Domine mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait, Et tu esto super quinque ciuitates. Et alter venit dicens, Domine ecce mna tua quam habui repositam in sudario: timui enim te, quia homo austerus es: tollis quod non posuisti, metis quod non seminasti. Dicit ei, De ore tuo te iudico serue nequam. [G] *Sciebas quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, & metens quod non seminaui: & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam & ego veniens cum vsuris vtique exegissem illam. Et astantibus dixit, Auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet. Et dixerunt ei, Domine, habet decem mnas, Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur: ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Veruntamen inimicos meos, illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc & interficite ante me.*

Cum dicit Dominus, *Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam?* non nostræ, sed suę pecuniæ quærit vsuram. Vnus [Matth. 25.] in terra abscondisse se dicit, quod rationem, quæ ad imaginem & similitudinem Dei data est nobis, studio voluptatis obruit, & tanquam in fouea carnis abscondit. De aliis siletur, qui quasi prodigi debitores quæ acceperant perdiderunt. In duobus illi pauci sunt, qui per duas vices ad [Luc. 20.] cultores vineæ destinati sunt, in reliquis omnes Iudæi. Quam comparationem Matthæus etiam nobis voluit a- [H] ptare quod similiter vt diues qui pecuniam suam non im- [Matth. 21.] partit pauperibus, ita etiam qui doctrinæ suæ gratiam nõ diuidit imperitis, docere cum possit, haud mediocris reus est culpæ. De quo, quoniam in libris de Fide scriptis di- [Lib. 5. de Fide cap. 5.] ximus, transcurrere melius fuerit. Ciuitates autem quinque esse quæ possunt, nisi forte animæ, quibus iure præ- [Psal. 11.] [Psal. 121.] ponitur qui pecuniam Domini, & illa eloquia casta probata sicut argentum, mentibus hominum fœnerauerit? Nam sicut Hierusalem dicitur ædificata sicut ciuitas, ita sunt animæ pacificæ, Et sicut angeli præsunt, i- [Dan. 10.] ta & hi qui vitam meruerint angelorum.

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNdum Lucam.

LIBER NONVS.

[A] *ET his dictis, procedebat ascendens Hierosolymam. Et factum est, cũ appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, venit ad montem qui vocatur Oliueti, misitque duos discipulos suos, dicens. Ite in castellum quod contra vos est, in quod introeuntes, inuenietis pullum asinæ alligatum, in quo nemo sedit: soluite illum, & adducite. Et si quis vos interrogauerit,* [B] *Quare soluitis? sic dicetis ei. Quia Dominus operã eius desiderat. Abierunt autem qui missi erant, & inuenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum. Soluentibus autem illis pullum, dixerunt domini eius ad illos, Quid soluitis pullum? At illi dixerunt. Quia Dominus eum necessarium habet. Et duxerunt illum ad Iesum. Et iactantes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Iesum. Eunte autem illo substernebant vestimenta sua in via.*

PVLCHRE relictis Iudæis, habitaturus in affectibus gentium, templũ Dominus ascendit. [Ioan 4.] Hoc enim templum est verum, in quo non in litera, sed in spiritu adoratur. Hoc Dei templum est, quod fidei series, non lapidum structura fundauit. Deseruntur ergo qui oderant, eliguntur qui amaturi erant. Et ideo ad montem venit Oliueti, vt nouellas oleas in sublimi virtute plantaret, [C] [Gal 4.] quarum mater est illa quæ sursum est Hierusalem. In hoc monte est ille cœlestis agricola, vt plantati [Psal 91.] omnes in domo Dei, possint viritim dicere, *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Domini.* Et fortasse ipse mons Chri- [Psalm 51.] stus est. Quis enim alius tales fructus ferret olearum, non curuescentium vbertate baccarum, sed spiritus plenitudine gentium fœcundarum? [Ioan 14.] Ipse est per quem ascendimus, & ad quem ascendimus. Ipse est ianua, ipse est via, qui aperitur, & qui aperit, pulsatur ab ingredientibus, & ab emeritis adoratur. Ergo in Castello erat, & ligatus erat pullus cum asina: non poterat solui, nisi iussu Domini. Soluit eũ [Gen. 3.] manu apostolica, talis actus, talis vita, talis gratia. Esto talis & tu, vt possis ligatos soluere. Nunc consideremus qui fuerint illi qui errore detecto de paradiso eiecti, in castellum sint relegati. Et vides quemadmodum quos mors expulerat, vita reuocauerit. [Matth. 21.] Et ideo secundum Matthæum & asinam & pullum legimus, vt quia in duobus homini- [Gen 3.] bus vterque fuerat sexus expulsus, in duobus animalibus sexus vterque reuocetur. Ergo illic in asina matre quasi Euam figurauit erroris: hic autem in pullo generalitatem populi gentilis expressit; & ideo pullo sedetur asinæ. Et [D] bene in quo nemo sedit, quia nullus antequam Christus, nationum populos vocauit ad Ecclesiam. Denique secun- [Mar. 11.] dum Marcum si habes: *Quem nemo adhuc sedit hominum.* Alligatus autem perfidiæ vinculis tenebatur, iniquo addictus domino, errori famulatus: & dominatum sibi vendicare non poterat, quem reum fecerat non natura, sed culpa. Et ideo cum Dominus dicitur, vnus agnoscitur. Nã & multi dij, & multi domini, sed generaliter; *nobis tamen vnus Deus, & vnus Dominus.* [1. Cor. 8.] Itaque etsi non exprimitur; Dominus definitur non iam per adiunctionem personæ, sed per vnitatem naturæ. Marcus autem induxit ligatum [Matth. 11.] ante ianuam in transitu, quia extra Christum quicumque est, foris est: qui autem in Christo est, foris non est. In transitu addidit, vbi nullius certa possessio, non [E] præsepe, non alimenta, non stabulum. Misera seruitus, cui vagum ius est. Plures enim dominos habet, qui vnum non habet. Alij alligant vt possideant, iste soluit vt teneat. Vehementiora enim iura nouit esse, quam vincula. [Act 10.] Nec illud otiosum quod duo discipuli diriguntur, [Act 13.] Petrus ad Cornelium, Paulus ad reliquos. Et ideo non personas designauit, sed numerum definiuit. Ta- [Act 8.] men si quis est qui personas exigat, potest æstimare de Philippo quem spiritus misit in Gazam, quando Candacis reginæ & baptizauit Eunuchum, & ab Azoto in Cæsaream per omnes ciuitates verbum Domini seminauit. Nec illud prætereundum quod mox remittendos asserit, [Mar. 11.] quia dirigendi erant qui Dominum Iesum in finibus gentium prædicarent. Illi ergo directi cum soluerent pullum, nunquid suis verbis vsi sunt? Minime; sed dixerunt [Ibidem.] sicut dixerat illis Iesus: vt agnoscas quod non suo sermone, sed Dei verbo; nec proprio, sed Christi nomine fidem populis infudêre gentilibus, atque aduersariæ potestates quæ sibi nationum obsequia vendicabant, mandato cessere diuino. Vnde & Apostoli propria Christo vesti- [F] menta substernunt, quo facti gloriam euangelicæ prædicationis præferrent. In scripturis enim diuinis plerumque vestimenta virtutes sunt, quæ gentium duritiam aliquantulum propria quoque virtute mollirent, vt inoffensa vecturæ felicis obsequia sedulis affectibus exhiberent. Non enim mundi Dominum forensi specie gestari dorso asinæ delectauit, sed vt latente mysterio penetralia nostræ mentis insterneret, & in secretis animorum interiore consessu mysticus vector insideret, quasi quodam corpore diuinitatis infusus, regens mentis vestigia, lasciuiam carnis infrænans, vt ductu pietatis assuetum populi gentilis edomaret affectum. Felices illos, qui talem internis renibus recepere vectorem. Felices plane illos, quorum ora ne multiloquio soluerentur, verbi cœlestis habena restrinxit. Quæ est ista habena, fratres? Quis me doceat quemadmodum ora hominum aut restringat, aut soluat? Monstrauit mihi habenam ille qui dixit, *Vt detur mihi sermo in apertione oris mei.* Sermo ergo habena est, sermo stimulus est, & ideo *durum est tibi aduersus stimu-* [Ephes. 6.] *lum calces mittere.* [Act 9.] Docuit igitur hic nos aperire ora, stimulum perpeti, iugũ ducere. [Esai 53.] Doceat & alius linguæ retinacula pati. [G] Rarior enim tacendi virtus est, quam loquendi. Doceat plane ille, qui velut mutus aduersus dolum nõ aperuit os suum, paratus in flagella & verbera non recusans, vt esset pia sessio Dei. Disce à domestico Dei gestare [Psalm. 37.] Christum, quoniam prius te ille gestabat, cum pastor er- [Luc. 15.] rantem reduceret ouem. Disce sedula mentis tuæ dorsa substernere, disce esse sub Christo, vt possis esse supra mũdum. Non quicumque facile vehit Christum, sed ille qui potest dicere, *Incuruatus & humiliatus sum nimis, rugiebam à* [Psalm. 37.] *gemitu cordis mei.* Quod si desideras non moueri, super illa vestimenta sanctorum elutum fige vestigium. Caue enim ne lutulentis pedibus incedas, caue ne transuersis gressibus perstrata tibi propheticarum viarum itinera derelinquas. Namque vt tutior venturis gentibus esset incessus, propriis indumentis vsque ad Dei templum qui præibant Iesum semitã munierunt. Vt tu sine offensione gradiaris, discipulis Domini amictu se proprii corporis exuentes, inter aduersa turbarum viam tibi suo strauere martyrio. Si quis tamen ita vult accipere, non renitimur, quod pullus iste iam supra iudæorum vestimenta graderetur. Quid au- [Matth. 21.] tem sibi velint ramorum fragmina, quæ vtique inceden- [H] tium gressus implicare consuerunt dubitaret profecto, nisi me in superioribus bonus mundi totius docuisset agricola, quia iam securis ad radices arborum posita est, [Luc. 3.] quæ sub aduentu Domini saluatoris infœcunda succidat, & infructuosarum inanem gloriam gentium solo sternat, fidelium pedibus proterendam, vt renouatæ mentis spiritu nationes, velut nouellarum arborum stirpes de vetustis possint germinare caudicibus. Ne ergo despicias hũc asellum, nam sicut in vestitu ouium sunt lupi rapaces, ita [Ephes 4.] contra inest homo cordis absconditus sub specie bestiali: [Matth 7.] quia sub exuuiis corporis, quod nobis est commune cum [1. Pet. 3.] belluis, mens Deo plena vegetatur. Quod ad figuram hominum pertinere sanctus Ioannes euidentius declarauit,

A
Ioan. 12. Psal. 91.
addendo, *Quia acceperunt sibi ramos palmarum. Iustus* enim vt *palma floret.* Et ideo aduentante Christo erigebantur iam supra humeros hominum vexilla iustitiæ, & insignia triũphorum. Quid miratur turba, quod operatur mysterium. Etsi nesciat quid miretur, miratur tamen, quia in illo pullo sapientia sedet, virtus inhabitat, hæret iustitia. Ne despicias asinam quoque istam, quæ quõdam angelum Dei vidit, quem homo videre non potuit. Et vidit & detulit, & locuta est, vt agnosceres posterioribus temporibus sub aduentu magni angeli gentiles illos ante asinos locuturos.
Num. 22. Esai. 9.

Et cum appropinquaret iam ad descensum montis Oliueti, cæperunt omnes turbæ descendentium gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus quas viderant virtutibus, dicentes, Benedictus qui venit rex in nomine Domini. Pax in cælo, & gloria in excelsis. Et quidam Pharisæorum de turbis dixerũt, ad illum, Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait, Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt. Et appropinquauit, videns ciuitatem, fleuit super illam, dicens, Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circundabunt te, inimici tui vallo: & circundabunt te, & coangustabunt te vndique & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt: & non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ.

B

Psal 117. Matth. 21.
Et cum appropinquaret iam ad descensum montis Oliueti, &c. Pulchre secundum Lucam turbas laudantes Deum ad descensum montis occurrisse legimus, vt operatorem mysterij spiritalis significarent sibi venisse de cœlo. Turba igitur agnoscit Deum, regem appellat, prophetiam repetit, *Osanna filio Dauid*, hoc est, redemptorem domus Dauid expectatum quoque secundum carnem Dauid filium venisse declarat: & hoc turba illum post exiguum crucifixura momentum. Vere memorabile diuinæ operationis insigne, vt aduersum se testimonium extorqueatur inuitis, cum Deum negant affectibus, quem vocibus confitentur. Vnde & dominicum illud, *Si hi tacuerint, lapides clamabunt.* Neque enim mirum si laudes Domini contra naturam suam saxa respondeant, quem scopulis duriores prædicant peremptores, Aut fortasse quia obmutescentibus Iudæis post Domini passionem viui erant, secundum Petrum, lapides clamaturi. Ergo compugnantibus licet affectibus suis, turba tamen Deum ad templum suum cum laude deducit. Sed Deus templum suum non mercatoris vult esse diuersorium, sed domicilium sanctitatis: nec vẽdibili religionis officio, sed obsequio gratuito vsum ministerij sacerdotalis informat. Considera igitur quid tibi ad exemplum viuendi dominica gesta præscribant. Sequitur enim.
C
1. Tim. 2.
1. Pet. 2.

Esai. 56.
Et ingressus in templum, cœpit eiicere vendentes in illo & ementes, dicens illis, Scriptum est, Quia domus mea domus orationis est: vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, & Scribæ, & Principes plebis quærebant illum perdere, & non inueniebãt quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat audiens illum.
D
Matth. 25.
Ibid.

Luc. 10.
Et ingressus in templum, cœpit eiicere vendentes, &c. Generaliter supra docuit sæculares à Dei templo abesse debere contractus, specialiter autem nummularios pepulit. Qui sunt nummularii, nisi qui de pecunia Domini lucrum quærunt, nec bona malaque discernunt? Pecunia enim Domini scriptura diuina est. nam & denarios seruis distribuit profecturus, & talenta diuisit, & pro sanitate hominis vulnerati duo æra stabulario dereliquit. Duobus enim testamentis vulnera nostra curantur. Sed tu quasi bonus nummularius *eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum* reconde, purgatum spiritu septiformi, nec adulteratam imaginem regis (quia & *satanas transfigurat se in angelum lucis*) impia commutatione suscipias; nec imminutam principis tui figuram Arianæ fraude perfidiæ, thesauro tuo misceas; nec pecuniæ sono aures tentes fideliũ, vt religiosarum audientiam scripturarum tinnitus æris excludat, vel religiosis affectibus habendi cupiditas inseratur. Non ergo omnes excludantur nummularij: sunt enim & boni. Denique, *pecuniam meam*, inquit, *dedisses nummulariis, & ego veniens cum vsuris recepissem eam.* Quod si nummus est scriptura, & vsura est scripturarum. Cathedras autem vendentium columbas cur euerterit, secundum litteram non intelligo. Neque enim nundinatores ciuium vendicare sibi poterant honorati alicuius in nundinis solij dignitatem: nam quæ prærogatiua dignitatis est in columbis? Admonet tamen dominici forma baptismatis, quando descendit Spiritus sanctus in columbæ typo, eiectorum de templo huiusmodi mercatorum, in Ecclesia Dei consortium eos habere non posse, qui sancti Spiritus gratiam nundinentur. *Gratis*, inquit, *accepistis, gratis date.* Denique Simoni, qui sanctificandi munus pretio in se putauit posse conferre, respondit Petrus, *Pecunia*, inquit, *tua tecum sit, in interitum quoniam gratiam Dei putas te pecunia consequi posse: non est tibi pars neque sors in hac fide.* Venditores quoque ouium & boum eos puto, qui de labore alieno, vel simplicitate, fœdi auctionatores quasdam nundinas aucupantur: aut quia oues eiiciuntur & boues, columbæ iubentur auferri, populus videtur Iudæus excludi. *Ephrem* enim *fuit columba*, quod eorum Dominus & successiones oderit & labores. Æs effunditur, vt gratia colligatur: mensa nummulariorum euertitur, vt Domini subrogetur: ara deiicitur, vt erigantur altaria. Atque hoc non aliqua succinctus manu diuitiisque faciebat, sed flagello de restibus cædebat turbas, & nullus resistere audebat. Et nunc virga vtitur; nunc flagello: (*virga regni tui.*) virga, vt corrigat: flagello, vt suadeat. Recta illic, hic inflexa præceptio, quia peccatoris conscientia velut lento verbere flagellatur. Alij sunt enim terrores prophetici, aliæ apostolicæ suasiones: in vtroque tamen vnius verbi est disciplina. Et ideo flagellum de restibus fecit, quia *funes ceciderunt*, inquit, *mihi in præclaris etenim hæreditas mea præclara est mihi.* Funes enim dicuntur, quibus agri mensores metendorum limites partiuntur agrorum. Et ideo tamquam bonus agri mensor synagogæ terminos distinguebat & Ecclesiæ, sacrilegos de templo iubebat exire. Nouus enim venerat feracium metator animarum, qui agrorum genera, non spacia metaretur. Pulchre tamen non extentis funibus modus aliquis possessionis includitur, nec quasi definita densitate rei similes fidei terminantur, sed flagello in immensum libero fines Ecclesiæ porriguntur: eliminantur Iudæi non præscripto aliquo exilio, sed in termino, vt nusquam synagogæ locus in orbe remaneret.
E
Psal. 11.
2. Cor. 11.
Luc 3.
F
Matth. 10.
Act. 8.
Osee 7.
Ioan. 2.
Psal 44.
G
Psal. 15.

CAP. XX.
ET factum est, in vna dierum docente illo populum in templo & euangelizante, conuenerunt principes sacerdotum & Scribæ cum senioribus, & aiunt dicentes ad illum, Dic nobis, in qua potestate hæc facis? aut, quis est qui dedit tibi hanc potestatem? Respondens autem Iesus, dixit ad illos, Interrogabo vos & ego vnum verbum. Respondete mihi, Baptismus Ioannis de cælo erat, an ex hominibus? At illi cogitabant intra se, dicentes, Quia si dixerimus, de cælo, dicet, Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, Ex hominibus, plebs vniuersa lapidabit nos: certi sunt enim Ioannem prophetam esse. Et responderunt se nescire vnde esset. Et Iesus ait illis, Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Vineam plantauit homo,
H

& loca-

[A] *& locauit eam colonis, & ipse peregrè fuit multis temporibus. Et in tempore misit ad cultores seruum, vt de fructu vineæ darent illi. Qui cæsum dimiserunt eum inanem. Et addidit alterum seruum mittere. Illi autem hunc quoque cædentes & afficientes contumelia, dimiserunt inanem. Et addidit tertium mittere, & illum vulnerantes eiecerunt. Dixit autem dominus vineæ, Quid faciam? Mittam filium meum dilectum: forsitan cum hunc viderint, verebuntur. Quē cum vidissent coloni, cogitauerunt intra se, dicentes, Hic est hæres, occidamus illum, vt nostra fiat hæreditas. Et eiectum illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ? Veniet, & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Quo audito dixerunt illi, Absit. Ille autem aspiciens eos, ait, Quid est ergo hoc quod scriptum est: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* [Psalm. 117.] *Omnis qui crediderit super hunc lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum.* [B]

Vineam plantauit homo, &c. [Esai. 5.] Plerique varias significationes de vineæ appellatione deriuant: sed euidenter Esaias vineam Domini Sabaoth, domum Israel esse memorauit. Hanc vineam quis alius nisi Deus condidit? Hic est ergo qui *eam locauit colonis, & ipse peregre fuit*: non quia ex loco ad locum profectus est Dominus, qui vbique semper præsens est: sed quia est præsentior diligentibus, negligentibus abest. *Multis temporibus*: ne præpropera videretur exactio. Nam quo indulgentior liberalitas, eo inexcusabilior peruicacia. [Matth. 21.] Vnde bene secundum Matthæum habes, quia *& sæpe circumdedit*; hoc est diuinæ custodiæ munitione vallauit, ne facile spiritalium pateret incursibus bestiarum. [Ibide m.] *Et fodit in ea torcular.* Quomodo intelligimus quid sit torcular, [Ps. 80. & 83.] nisi forte quia Psalmi pro torcularibus inscribuntur: eo quod in his mysteria dominicæ passionis, modo musti sancto feruentis Spiritu redundantius æstuauerint? [Act. 2.] Vnde ebrij putabātur, quibus Spiritus sanctus inundabat. [Matth. 21.] [C] Ergo & hic fodit torcular, in quod vuæ rationabilis fructus interior spiritali infusione deflueret. [Ibidem.] *Aedificauit turrim*, verticem scilicet legis attollens: atque ita hanc vineam munitam, instructam, ornatam locauit Iudæis. [Ibidem.] [Esai. 5.] *Et tempore fructuum seruulos misit.* Bene tempus fructuum posuit, non prouentuum, nullus enim fructus extitit Iudæorum, [Hier. 38.] nullus vineæ huius prouentus, de qua Dominus ait, *Expectaui vt faceret vuas, fecit autem spinas.* Itaque non lætitiæ vino, non spiritali musto, sed cruento prophetarum [Matth. 21.] sanguine torcularia redundarunt. Denique Hieremias in lacum missus est. Hæc enim erant torcularia Iudæorum, [3. Reg. 21.] non vino repleta, sed cruore. Et licet generaliter prophetæ videantur exprimi, dat tamen lectio vt illum qui lapidatus est, Naboth esse credamus: cuius etsi nullum accepimus propheticum verbum, accepimus tamen propheticum factum, quia multos pro hac vinea futuros [Mar 12.] martyres proprio sanguine prophetauit. Quis autem est ille in capite vulneratus? Nimirum Esaias, cuius facilius compagem corporis serra diuisit, quam fidem inclinauit, constantiamue detriuit, aut vigorem mentis execuit. Eo igitur factum est, vt cum plures alios destinasset, quos Iudæi inhonoros & inanes sibi, de quibus nihil potuerunt [D] proficere, dimiserunt, nouissime etiam filium dilectum mitteret, quem perfidi quasi hæredem remouere cupientes, occiderunt crucifigendo, eiecerunt negando. Breuiter itaque quam magna, quam multa: primum quia naturalis est bonitas quæ plerumque credit indignis: deinde quia postremum malorum remedium Christus aduenit: [Hebr. 1.] tum quoniam qui hæredem negat, de auctore desperat. Hæres autem Christus, idemque testator. [Hebr. 9.] Hæres, quia morti propriæ superuiuit, & testamentorum quæ ipse cōdidit, tanquam hæreditaria in nostris profectibus emolumenta consequitur. *Quid ergo faciet illis Dominus vineæ.* Pulchre interrogat, vt sua se ipsi damnent sententia. Venturum autem Dominum dicit vineæ, quod in filio adsit etiā [E] paterna maiestas, vel quod vltimis tēporibus præsentior humanis aspiret affectibus. [Matth. 21.] Ipsi itaque in se sententiam dicunt, vt mali pereant, & ad alios colonos vinea transferatur. Qui igitur sint coloni, quæ vinea, consideremus.

Vinea typus noster est, quod populus de vitis æternæ radice fundatus supereminet terris: ac solum vile prætexens, nunc gemmante flore pubescit, nunc circumfusa viriditate vestitur; nunc mite iugum suscipit, cum maturioribus sarmentis quasi brachiis fœcundæ vitis adoleuerit. [Ioan. 15.] Agricola quippe pater, vitis est Christus, at vero nos palmites: qui nisi fructum feramus in Christo, cultoris æterni falce succidimur. Recte igitur vinea Christi populus nominatur, vel quod crucis in fronte prætexat indicium, vel quod fructus eius postrema anni legatur ætate, vel quod omnibus vt ordinibus vinearum, ita pauperibus atque diuitibus, humilibus atque potentibus, seruis ac Dominis [Coloss. 3.] in Ecclesia Dei, æqua dimensio, nulla discretio sit, vt vitis maritatur arboribus, ita corpus animæ, anima quoq; corpori coniungatur. Vt vinea dum ligatur, erigitur & recisa non minuitur, sed augetur: ita sancta plebs dum ligatur, [F] exuitur: dum humiliatur, attollitur: dum reciditur, coronatur. Quinetiam vt tener surculus veteri abscissus ex arbore, in alterius fœtu radicis inseritur: ita populus hic sāctus surculi veteris cicatricibus enodatis, in nouo illo crucis ligno tamquam gremio piæ parentis fotus inolescit: Spiritusque sanctus in hoc carcereum corpus infusus, velut in altas dimissus terrarum scrobes, aquæ salutaris irriguo diluit quidquid est fœtidum, membrorumque nostrorum habitus in cœlestem erigit disciplinam. Hanc vineam diligens agricola, fodere, rigare, tondere consueuit: eruderatique terrenæ molis aggeribus, operta corporis nostri nunc solet torrere, nūc imbre perfundere, stirpare agrum solitus, ne sentibus gemma lædatur, ne luxuriet vmbra foliorum, verborumque infructuosa iactantia virtutibus obumbrando, maturitatem indolis naturalis impediat. Sed absit vt huic vineæ quidquam timeamus aduersi, quam peruigil custodia Domini saluatoris aduersus omnes nequitiæ sæcularis illecebras muro vitæ vallauit æternæ, *extendens palmites eius vsque ad mare.* [Psal 79.] *Domini* enim *est terra.* [Psal 23.] Vbique Deus pater colitur, vbique Christus Dominus adoratur. Hæc est nostra vindemia. Læti igitur atque [G] securi, pars gremium suum mitium funiculis oneret vuarum, alij cęlestia munera ore libemus, plerique bonarum gressibus voluntatum diuini fructum muneris exprimētes, vestigia cothurnis nuda directis, musto fluente tingamus. [Exod. 3.] Locus enim in quo stamus terra sancta est: & ideo calceamenta soluenda sunt, vt spiritale vestigium sacrosāctæ sedis tribunal ascendens, corporei nexus vinculis exuatur. Decet enim totius orbis hic esse vindemiam, vbi [2. Cor. 6.] totius orbis est vinea. En tēpus acceptabile, quo non hyemalibus perfidiæ caligantis pruinis annus riget, nec altis nimibus informis crusta blasphemiæ gelu durante concrescit, sed procellis sacrilegij liberata, nouos fructus terra iam parturit, veteres præterit. Dissensionum quippe omnium procella deferbuit, cuncti sæcularis cupiditatis ardores, æstusque omnes quibus Italiæ populus per Iudaicæ olim, Arianæ proxime sæuitatis incendia coquebatur, sereno iam spiramine temperantur. Sedata tempestas est. concordia nauigat, fides spirat: certatim nautę repetūt fidei quos reliquêre portus, & dulcia patriis oscula litoribus figūt, liberatos se periculis, absolutos erroribus gratulantes. Salue vinea tanto digna custode. [H] Te non vnius Nabuthæ sanguis, sed innumerabilium prophetarum, & (quod est amplius) pretiosius cruor Domini consecrauit. [3. Reg. 21.] Ille licet non regalibus minis territus constantiam metu presserit, non præmiis vberrimis prouocatus religiosum vendiderit affectum, sed studio regis obsistens, ne in hortulis suis maluarum olus succisa vite sereretur, quando aliud facere nequibat, parata viribus incēdia proprio cruore restinxerit, temporalem tamen vineam defendebat. Te vero in perpetuum multorum nobis martyrum plantauit interitus. Te crux Apostolorum æmula dominicæ passionis vsque in orbis totius terminos propagauit.

Et quærebant principes sacerdotum & Scribæ mit-

A

tere in illum manus illa hora, & timuerunt populum, cognouerunt enim quod ad ipsos dixerit similitudinē hanc. Et obseruantes, miserunt insidiatores qui se iustos simularent, vt caperent eum in sermone, & traderent illum principatui & potestati præsidis. Et interrogauerunt eum dicentes, Magister, scimus quia recte dicis & doces, & non accipis personam, sed viam Dei in veritate doces: licet nobis tributum dare Cæsari, an non? Considerans autem dolum illorum, dixit ad eos, Quid me tentatis? Ostendite mihi denarium. Cuius habet imaginem & inscriptionem? Respondentes dixerunt Cæsaris. Et ait illis, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe: & mirati in responso eius tacuerunt.

Cuius habet imaginem & inscriptionem. &c. Docet hoc loco Dominus circumspectos nos in respondendo aduersus hæreticos vel Iudæos esse debere. Alibi dixit, *Estote astuti sicut serpentes.* [Matth. 10. Num. 21.] Quem locum plerique accipiunt, vt quia serpente suspenso Christi crux annuntiata est, quo serpentinum nequitiæ spiritalis virus aboleret, videatur astutius ita esse debere sicut Christus, simplex sicut Spiritus. [B] [Ioan. 3.] Imitare & tu serpentem illum qui caput semper custodiat, lethale vulnus excludat. Interrogatus à Iudæis vtrum de cœlo accepisset potestatem, respondit, *Baptismus Ioannis vnde est: de cœlo, an ex hominibus?* [Luc. 20 sup.] Vt dum illud de cœlo esse negare non auderent, ipsi se amentiæ confutarent, qui eius auctorem negarent esse de cœlo. Postulatus didrachma, quærit de imagine. [Matth. 17.] Alia enim imago Dei, alia imago mundi. Vnde & ille nos admonet, *Sicut portauimus imaginem terreni illius, portemus & imaginem huius cœlestis.* [1 Cor. 15.] Imaginem Cæsaris non habet Christus, quia imago est Dei. Imaginem Cæsaris non habet Petrus, quia dixit, *Reliquimus omnia, & secuti sumus te.* [Colos. 1. Matth. 19.] Imago Cæsaris non reperitur in Iacobo vel Ioanne, quia filij tonitrui sunt: sed reperitur in mari, vbi dracones illi contritis capitibus super aquam & ipse draco maior comminutus caput, datus est in escam populis Æthiopum. [Marc. 3.] Si ergo non habuit imaginem Cæsaris, cur dedit censum? [C] Non de suo dedit, sed reddidit mūdo quod erat mundi. [Psal. 73.] Et si tu vis non esse obnoxius Cæsari noli habere quæ mundi sunt. Sed si habes diuitias, obnoxius es Cæsari. Si vis nihil regi debere terreno, relinque omnia & sequere Christum. [Matth. 17. Marc. 10.] Et bene prius quæ Cæsaris sunt, Cæsari reddenda decernit. Neque enim potest esse quis Domini, nisi prius renuntiauerit mundo. [Luc. 14.] Sed omnes renuntiamus verbo, non omnes renuntiamus affectu, nam cum sacramenta suscipimus, renuntiamus. Quā grauia vincula promittere Deo, & non soluere. *Melius est,* inquit, *non vouere, quam vouere, & non reddere.* [Eccles.] Maior est contractus fidei, quam pecuniæ. Redde promissum dum in hoc corpore es, prius quam veniat exactor, & mittat te in carcerem. *Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrantem.* [Matth. 5.]

Accesserunt autem quidam Sadducæorum, qui negant esse resurrectionem, & interrogauerunt eum dicentes, Magister, Moyses scripsit nobis: Si frater alicuius mortuus fuerit habens vxorem, [Deut. 25.] *& hic sine liberis fuerit, vt accipiat eam frater eius vxorem, & suscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erāt: & primus accepit vxorem, & mortuus est sine filiis. Et sequens accepit illam: similiter & omnes septem, & non reliquerunt semen, & mortui sunt. Nouissime omniū mortua est & mulier. In resurrectione ergo cuius eorū erit vxor? Siquidem septem habuerunt eam vxorem. Et ait illis Iesus, Filii huius sæculi nubunt, & traduntur ad nuptias: illi vero qui digni habebuntur sæculo illo & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent vxores: neque enim vltra mori poterunt: æquales enim angelis sunt, & filij sunt Dei, cum sint filii* [D] [E] *resurrectionis. Quia vero resurgant mortui, & Moyses ostendit secus rubum,* [Exod. 3.] *sicut dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob. Deus autem non est mortuorum, sed viuentium, omnes enim viuunt ei. Respondentes autem quidam Scribarum, dixerunt ei, Magister: bene dixisti. Et amplius non audebat eum quidquam interrogare.*

Accesserunt autem quidam Sadducæorum, &c. Sadducęi (hoc est, detestabilior portio Iudæorum) hoc loco Dominum tentant: [Deut. 25.] quorum aperte stultitia reprehenditur, quia excluserunt de se castitatis exemplum, dum secundum litteram nubere mulier cogitur & inuita, vt defuncti semen excitet frater. [2 Cor. 3.] Ergo littera occidit quasi lena vitiorum, spiritus autem magister est castitatis. Mystice autem sententia retorqueatur. Videamus itaque ne hæc mulier synagoga sit, quæ septem viros habuit, sicut Samaritanæ dicitur, *Quinque enim viros habuisti*: [Ioan. 4.] quia Samaritana quinque tantum libros Moysi, synagoga septem sequitur principaliter: [Apoc. 20.] & de nullo propter perfidiam suam hæreditariæ posteritatis semen accepit. [F] Et ideo partem eum viris suis in resurrectione habere non poterit, quia spiritale præceptum secundum sensum carnis inuertit. Non enim frater carnalis aliquis denuntiatus est, qui semen suscitaret defuncti: [Deut. 25.] sed frater ille qui de mortuo populo Iudæorum sapientiam sibi diuini cultus adsciscerct in vxorem, atque ex ea semen in Apostolis suscitaret: qui quasi defunctorum reliquiæ Iudæorum, informes adhuc in synagogæ vtero derelicti, secundum electionem gratię reseruari noui seminis admixtione meruerunt. [Rom. 11.] Synagoga enim frequenter stolum accipit, quod est insigne coniugij, quasi auctor fidelium. Repudiata quoque frequenter inducitur, [Esai. 50. Hier. 3.] quia mater est perfidorum: cui lex occidit corporalis, vt spiritalis resurgeret. Ergo sancta plebs Dei si septem libros legis quadam coniugij charitate dilexerit, & quasi maritalibus obsecundarit imperiis, habebit in resurrectione cœleste consortium, non corporeæ colluuionis pudore confusa, sed diuinæ gratiæ dotata muneribus.

[G]

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNdum Lucam,

LIBER DECIMVS.

Dixit autem ad illos, quomodo dicunt Christum filium esse Dauid: & ipse Dauid dicit in libro Psalmorum: Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? [Psalm. 109.] *Dauid ergo Dominum illum vocat: & quomodo filius eius est? Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis: Attendite à Scribis, qui volunt ambulare in stolis, & amant salutationes in foro, & primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in conuiuiis: qui deuorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem maiorem.* [H]

Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis. &c. Consummaturus præcepta Dominus, etiam præuiam passioni fidem ac misericordiam testamenti sui fine cōcludit. [Ioan. 14.] Fidem in eo vt Christum & Dominū & Deum nostrū, & ad dexteram Dei sedere credamus: nō q; corporaliter sedeat, qui vbiq; est. Denique ipse in patre est, quia in substantia Dei: quia vna virtus, vna maiestas. Ipse ergo in patre, & in ipso pater: quia verbum in Deo,

[A] Deus in verbo. Ipse in patre, quia verbum ipse ad dexterá patris, quia patri consors, nulli secundus. Ipse missus à patre, qui descendit de cœlo paternum impleturus arbitrium. Tolle hinc perfidiæ quæstiones, & plena est religio. Nec præfertur filius quia ad dexteram sedet: nec iniuriam patitur, quia mittitur. Gradus non quæritur dignitatis, vbi plenitudo est diuinitatis. Illud quoque considerandum, [Luc. 18.] quia reprehendit eos qui Christum filium Dauid dicunt. Et quomodo cæcus ille Dauid filium confitendo meruit sanitatem? [Matth. 21.] Quomodo pueri dicentes: *Osanna filio Dauid*: præcelsæ prædicationis Deo gloriam deferebant? Sed non reprehenduntur hoc loco quia Dauid filium confitentur, sed quia non credunt filium Dei. Non enim alterum, sed alterutrum in fide vera est. Nam etsi in principio iudicauimus nihil nos scire *nisi Christum* [1. Cor. 2.] [2. Cor 5.] *Iesum, & hunc crucifixum*; nunc tamen, vtpote iudicio proximi, crucifixum iam non nouimus Christum, sed [Matth. 26.] venientē in nubibus operimur. Incredulus vulnera aspicit, fidelis obuiam Christo in aera raptus occurrit. Ergo & Deum Christum & hominem esse credamus: vnum in [B] vtroque, non alterum, cui à patre subiiciuntur inimici, non per infirmitatem potestatis suæ, sed per vnitatem naturæ, quia in altero alter operatur. Nam & filius subiicit inimicos patri, qui patrem clarificat super terram: & *dedit* [1. Thes. 4.] *pater filio nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu o-* [Ioan 17.] *mne genu flectatur.* Sed & filius patri dicit, *Nomen tuum manifestaui hominibus quos dedisti mihi.* Dando autem nomen quod est super omne nomen, non plus dedit quam habuit; sed totum quod habuit, dedit. Dedit autem hoc no- [Philip. 2.] men, *vt omnis lingua confiteatur Deo: quoniam Dominus Iesus in gloria est Dei patris.* Vide ergo singula. Pater subiicit filio, filius subiicit patri: Pater suscitat filium, filius ipse [Ioan. 2.] se suscitat. Vnde ait, *Soluite hoc templum, & in triduo illud resuscitabo.* Et pater Dominus, & *filius Dominus. Dixit Dominus Domino meo: sed non duo Domini, sed vnus Dominus*: [Ioan 14.] quia & pater Deus, & filius Deus, sed vnus Deus: quia pater in filio, & filius in patre. Vnus Deus, quia vna deitas. [Psal 44.] *Sedes tua Deus in sæculum sæculi: virga recta est, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus.* Sed vnus Deus, in quo & noui & veteris testa- [C] menti doctrina concordat. Nam & in veteri testamento [Deut 6. & 10.] scriptum est, *Diliges Dominum Deum tuum*: &, *Dominum Deū tuum adorabis, & ipsi soli seruies.* In nouo, *Vnus Deus & pater omnium.* Sic & pater Dominus & filius Dominus, sed vnus [Ephes 4.] Dominus. Vnde scriptum est. *Nolite duobus dominis seruire.* Hoc in nouo. In veteri autem scriptum est, *Audi Israel, Do-* [Matth 6.] *minus Deus tuus, Deus vnus est.* Vnde mirabiliter Apostolus, ne duos Deos diceret, aut duos Dominos nominaret, aut [Deut. 6.] derogaret vel filio, vel patri: *Vnus*, inquit, *Deus pater, ex quo omnia: & vnus Dominus Iesus, per quem omnia.* Nam qui Deus, [1 Cor 8.] & Dominus: & qui Dominus, Deus. Denique scriptū est, [Psal 99.] *Scitote quia Dominus ipse est Deus noster.* Omnia ergo quæ pater habet, & filius habet. Deus pater secundum generationis rationem. Deus filius secundum imaginis vnitatem. [Ioan. 17.] Dominus filius, quia omnia sibi quæ potest pater, subie- [Matth. 8.] cit: Dominus pater, quia radix est filij. Sic nobis pater in filio personarum definitione distinguitur, potestatis vnitate connectitur. Itaque alter in altero, & vnus in alterutro. Nam sicut patris gloria est, si non degenerauit in filio: ita & filij gratia, si pater videtur in filio. Ergo non degener, in quo vnitatis summa maiestas: non alienus, in quo proprietas generationis expressio veritatis est.

[D] [CAP. XXI.]

R*Espiciens autem, vidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylacium, diuites. Vidit & quandam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo, & dixit, Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plusquam omnes misit. Nam omnes hi ex abundanti sibi miserūt in munera Dei: hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit. Et quibusdam dicentibus de templo, quod bonis lapidibus & donis ornatum esset, dixit, Ex his quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.*

[E] *Vidit & quandam viduam pauperculam*, &c. Sequitur iam de vidua locus: quem quoniam in libro quem de Viduis [Lib. de Viduis.] præscripsimus, prædicauimus; nunc sequestramus. Verum licet dictum iuxta proposita de templo quod Salomon condidit intelligatur, idque primum ab hoste iudicii esse tempore subuertendum: (nihil est enim opere & ma- [3 Reg. 8.] nu factum, quod non aut vetustas conficiat, aut vis subruat, aut ignis tandem exurat:) est tamen & aliud templum constructum ex pretiosis lapidibus, & ornatum donis, cuius euersionem Dominus significare videatur; synagoga scilicet Iudæorum, cuius structura vetus Ecclesia surgente dissoluitur. Est etiam templum in vnoquoque, quod deficiente fide labitur: & maxime si quis falso Christi nomen obtendat, quo interiorem expugnet affectum. Potest etiam ea esse expositio, quę mihi plus prosit. Quid enim mihi prodest diem scire iudicii? Quid mihi prodest tantorum conscio peccatorum, si Dominus veniat, nisi veniat in meum animum, redeat in meam mentem, nisi viuat in me Christus, in me Christus loquatur? Ergo mihi Christus debet venire, mihi debet aduentus eius fieri. Fit au- [F] tem Domini secundus aduentus in defectione mundi, quando possumus dicere, *Mihi autem mundus crucifixus est, &* [Gal 2.] [2. Cor. 15.] *ego mundo.* Sed hunc virum talis mundi defectus si in supe- [Gal 6.] rioribus domus inueniat, vt conuersatio huius in cœlis sit tunc destruetur templum corporale atq; visibile, lex corporalis, pascha corporale atque visibile, azyma corpora- [Matth 24.] lia, & azyma visibilia: audeo dicere, Christus temporalis, vt fuit Paulo antequam crederet; quia in eo cui mundus [Philip 3.] deficit, Christus æternus est. Huic spiritale templum, lex spiritalis, pascha etiam spiritale: quoniam semel Christus [Actor. 9.] occiditur. Hic epulatur azyma, non ex fruge terrena, sed ex fruge iustitiæ. Fit ergo huic præsentia virtutis atque iu- [Heb 9.] [1. Cor. 11.] stitiæ, præsentia redemptionis: Christus enim semel quidem pro peccatis populi mortuus est, sed quotidie pecca- [1. Pet. 3.] ta populi redempturus.

Interrogauerunt autem illum, dicentes, Præceptor, quando igitur hæc erunt: & quod signum, cum fieri incipient? Qui dixit, Videte ne seducamini multi enim venient in nomine meo, dicentes, Quia ego sum: [G] *& tempus appropinquauit, nolite ergo ire post eos. Cum autem audieritis prælia & seditiones, nolite terreri: oportet primum hæc fieri, sed nondum statim finis. Tūc dicebat illis, Surget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum: & terræ motus magni erunt per loca, & pestilentiæ, & fames, terroresque de cælo, & signa magna erunt. Sed ante hæc omnia inicient vobis manus suas, & persequentur, tradentes in synagogas & custodias, trahentes ad reges & præsides propter nomē meum, continget autem vobis in testimonium. Ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari quemadmodum respondeatis. ego enim dabo vobis os & sapiētiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarii vestri. Trademini autem à parentib. & fratribus & cognatis & amicis: & morte afficient ex vobis, & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum: & capillus de capite vestro non peribit. In patientia vestra possidebitis animas vestras.* [H]

Cum audieritis prælia & seditiones. &c. Interrogatus Dominus quando templi esset futura destructio, & quod signū esset aduentus eius; de signis docet, de tempore non pu- [Matth 24.] tat intimandum. Sed Matthæus interrogationem tertiam addidit, vt & templi tempora destruendi, & signum aduentus, & consummatio sæculi à discipulis quæreretur. Lucas satis putauit de consummatione sæculi cognitum, si de aduentu Domini disceretur. Verborum autem cœ- [1 Cor. 10.] lestium nulli magis quam nos testes sumus, quos mundi finis inuenit. Quanta enim prælia, & quas opiniones accipimus præliorum? Hunni in Alanos, Alani in Gotthos, Gotthi in Taifalos & Sarmatas insurrexerunt. Nos quoque in Illyrico exules patria, Gotthorum exilia fecerunt;

& non-

A & nondum est finis. Quę omnium fames, lues pariter boũ
atque hominum, cæterique pecoris, vt etiam nos qui bel-
lum non pertulimus, debellatis tamen pares fecerit pe-
stilentia. Ergo quia in occasu sæculi sumus, præcedunt
quædam ægritudines mundi. Ægritudo mundi est fames,
ægritudo mundi est pestilentia, ægritudo mundi est per-
secutio. Sunt autem & alia bella quæ vir sustinet Christia-
nus; diuersarum prælia cupiditatum, studiorumque con-
flictus: multoque grauiores domestici hostes, quam ex-
tranei. Nunc auaritia stimulat, nunc accendit libido, nunc
Ephes. 6. metus terret, nunc iracundia exagitat, nunc ambitio mo-
uet, nunc terrere tentant *spiritalia nequitiæ, quæ sunt in cæle-
stibus.* Itaque quasi quibusdam vrgetur præliis, & quibusdã
terræmotibus quatitur mobilis animi nutantis affectus.
Psal. 26. Sed fortior dicit, *Si consistant aduersum me castra non timebit
cor meum: Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.*
1. Reg. 17. Stat in acie ferens hosti obuium pectus, etiam si quis Go-
lias exurgat immitis atque præcelsus, timentibus tamen
cæteris exurgit humilis quasi Dauid, regis abiiciens arma
terreni, sumens fidei tela leuiora, & triplici sparto iaculũ
B puræ confessionis intorquens, persecutoris vulnerat im-
pudentiam, contemptor minarum, negligens potestatũ,
Eccl. 4. etiam idoneus in quo Christus loquatur. Alibi Christus,
alibi pater, alibi spiritus loquitur patris. Non discordant i-
sta, sed congruunt. Quod vnus loquitur, tres loquuntur,
quia vox vna ęst Trinitatis. Huic victori, qui suo Goliam
1. Ioan. 5. gladio peremerit, dum mortem pro Christo excipit, fuga-
tis allophylis occurrunt iuuenculæ, illæ scilicet sicut aqui-
læ, dicentes, *Percussit Saul in milibus, Dauid in decem milibus.*
Psal. 102. Quod indicio est, victores sæculi principibus anteferri.
1. Reg. 18. Denique mortuis regibus in perpetuum martyres regnũ
cœlestis gratiæ honore succedunt: & illi fiunt supplices,
hi patroni. Est & alius Goliæ gladius, aliud diaboli telum,
sermo scilicet hæreticorum, quem vir psallere sciens arri-
1. Reg. 21. pit, vt aduersarium vincat audiens hic bella, non patiens,
1. Reg. 19. nec alicuius vento doctrinæ mobilis inquietus; nesciens
Ephes. 4. famem verbi, & scripturæ cœlestis vbertate satiatus, qui
Amos 8. vanis hæreticum vocibus personantem lacessere non re-
formidet. Tunc qui est infirmus, expectet, ne præiudiciũ
Psalm. 80. cæteris faciat congressu impari. Veniat Dauid, cui Chri-
Iudic. 10. stus os aperiat ad eloquẽda mysteria: veniat ille Nazaræus,
C cuius capillus non cadat, vel nihil habens superfluum quod
cadere possit, vel nihil de superioribus virtutibus amissu-
rus, integer sobrietate, fortis in pace, qui sensus omnes vs-
que in finem & verba custodiat. Prædicetur Euangelium,
Matth. 24. vt sæculum destruatur. Sicut enim præcessit in orbem ter-
ræ Euangelij prædicatio, cui iam & Gothi & Armenij cre-
diderunt. & ideo mundi finem videmus: ita & à viro spiri-
tali Euãgelium prædicatur, quando omnes sapientiæ pro-
gressus, & omnes formas virtutis exequitur, psallenti mẽ-
te, & spiritu, nouissimam destruens mortem. Tunc enim
finis, cum tradiderit in eo Christus regnum Deo & patri,
fueritque iste subiectus ei, *qui sibi subiecit omnia, vt sit Deus*
1. Cor. 14. *omnia in omnibus.* Et prædicabitur Euangelium per omnes
1. Cor. 15. ciuitates Iudææ. *Notus* est enim *in Iudæa Deus.* Tunc enim
Matth. 24. ciuitates ædificantur Iudææ, quando virtutum fundamẽ-
Psalm. 75. ta ponuntur.

Cum autem videritis circumdari ab exercitu Hie-
D *rusalem: tunc scitote quia appropinquauit desolatio*
Dan. 9. *eius. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes: &*
qui in medio eius, discedant: & qui in regionibus, non
intrent in eam: quia dies vltionis hi sunt, vt implean-
tur omnia quæ scripta sunt.

Vere Hierusalem ab exercitu obsessa est, & expugnata
à principe Romano. Vnde & Iudæi putauerunt tunc fa-
ctam abominationem desolationis, eo quod caput porci
in templum iecerint illudentes Romani Iudaicæ ritum
obseruantiæ. Quod ego nec furens dixerim. Abominatio
enim desolationis, execrabilis aduentus Antichristi
Dan. 9. est: eo quod sacrilegiis infaustis mentium interiora con-
taminabit, *sedem* iuxta historiam *in templo*, vt sibi diui-
næ vendicet solium potestatis. Iuxta interpretationem E
autem spiritalem pulchre inducitur stare, eo quod in affe-
ctibus singulorum vestigium perfidiæ suę confirmare de-
sideret, ex scripturis contendens esse se Christum. Tunc
appropinquabit desolatio, quoniam à vera religione ple-
rique lapsi errore desciscent. Tunc erit Domini dies, quod Matth. 24.
etiam Apostolus euidenter exposuit, dicens, non timen-
dum esse nobis *quasi instet dies Domini, ne quis nos seducat vllo* 2. Thess. 2.
modo: quia nisi venerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo
peccati, filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne
quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat osten-
dens se tanquam sit Deus. Ergo sedebit in templo, & in tem-
plo interiore Iudæorum, qui Christum negabunt: in tem-
plo non inuiolabili, sed corruptelæ obnoxio, quod aut
perfidiæ inuoluat ruina, aut iracundiæ vis subruat, aut cu-
piditatum ignis exurat. Et bene *tunc veniet dies Domini, &* Matth. 24.
breuiabuntur dies propter electos: quoniam sicut primus ad- Tit. 2.
uentus Domini propter redimenda peccata, ita & secun-
dus propter redimenda delicta, ne plures perfidiæ errore
labantur. Tunc pseudoprophetæ, tunc fames. Repete mi- 3. Reg. 17.
hi Eliæ tempora, & inuenies tunc prophetas confusionis, Matth. 24.
tunc Iezabel, tunc famem, tunc ariditatem terræ. Qua ra- F
tione? Quia abũdauerat iniquitas, refrixerat charitas. De-
nique iustus in deserto, iniquus in regno. Est & alius An-
tichristus auctor huius, diabolus scilicet, qui meam Hie-
rusalem, meam animam, certe animam Dei, animam paci-
ficam obsidere nititur suæ legionis exercitu. *Non est enim*
colluctatio nobis aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus prin- Ephes. 6.
cipatus & potestates, aduersus mundi huius rectores tenebrarum
harum. Tunc est discessio, cum anima à seipsa desciscit. Et
rursus cum Dominũ cogitat, tremit atque turbatur. Tunc
Antichristus tenet: dum iustitia exulat, iniquitas regnat.
Tunc fides rara; vt ipse quasi addubitans Dominus dixerit
Veniens filius hominis, nunquid inueniet, fidem in terra? vel in 2. Thess. 2.
nostra vtique terra vel in orbe terrarum. Sic & alibi, *Do-* Ibidem.
minus respexit super filios hominum, si est intelligens, aut requirens Luc. 18.
Deum. Non quia dubitet Deus, sed quia ita rara in homini-
bus fides, vt secundum opinionem hominem hominũ Psal. 13.
videretur esse dubitandum. Ergo quando in medio tem-
pli est diabolus, desolatio abominationis est, secundum
Danielem prophetam. Cum autem vnicuique laboranti Dan. 9.
Christi præsentia spiritalis illuxerit, tolitur iniquus è me- G
dio, & incipit regnare iustitia, quæ omnem fidelium men-
tibus euacuat principatum. Est etiam tertius Antichristus
aut Arius, aut Sabellius: immo omnes sunt Antichristi,
qui praua nos interpretatione seducunt. Et ideo *qui legit,*
intelligat. Qui intelligit, non seducitur vt credat falsa pro
veris, more vtique Iudæorum, qui verum Christum nega-
uerunt: vnde consequens erit vt credant verum esse qui Matth. 24.
falsus est. Sic & Ariani quod negant Christo, Antichristo Ioan. 5.
non negabunt.

Væ illis quæ in vtero habent, & vbera dantibus in
illis diebus, erit enim pressura magna super terram, &
ira populo huic. Et cadent in ore gladij, & captiui du-
centur in omnes gentes: & Hierusalem calcabitur à
gentibus, donec impleantur tempora nationum.

Væ illis quæ in vtero habent, &c. Ergo conceptio criminosa
est? Atqui liberi præmia nuptiarum sunt. Et quomodo Sa- H
ram Dominus benedixit, & peperit? Quomodo Anna o-
rauit, & genuit? Quomodo Rachel filios benedicta susce- Gen. 30.
pit? Nunquid errauerunt prophetæ, quoniam Dominus Heb. 1.
errare non potuit? Sed in prophetis quoque Dominus
est locutus, & ideo nec illi errare potuerunt. Quid ergo?
Errare poterit discordia litterarum? Sed quia ibi bellum
est, conuertamur ad spiritum pacis. Pax enim dixit, *Mulier* Ioan. 16.
cum parturit, tristitiam habet, quia venit hora eius: cum autem pe- Ibidem.
pererit, iam non meminit pressuræ. & subiecit, *Et vos modo quidẽ*
tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrũ:
vt ostenderet perfectorum esse lætari, nutare infirmorũ,
quasi adhuc incerta metuentium. Sed & hic in superiori-
bus dixit, *Edebant & bibebant; nubebant, & vxores ducebant,* Luc. 17.
ligantes scilicet se in hanc vitam, & solicitudinibus sæ-

[A] cularibus vincientes. Hæ sunt itaque prægnantes quibus væ dicitur, quæ aruinam suæ carnis extendant, & quibus intimorum gressus pigrescant animorum, effœtæ virtutum, fœteque vitiorum. Sed nec illæ prægnantes condemnationis exortes sunt, quæ in bonorum actuum molimine constitutæ, nec dum aliquos suscepti operis dedére processus. [Esa. 26.] Sunt enim & quæ de Dei timore concipiunt, quæ dicunt, *De timore tuo concepimus & parturiuimus.* [Ibidem.] Sed nō omnes pariunt, non omnes perfecti, non omnes possunt [Matth. 1.] [Exod. 21.] dicere, *Peperimus spiritum salutis in terra.* Non omnes Mariæ, quæ de Spiritu sancto Christum concipiant, verbum pariant. Sunt enim quæ abortiuum excludant verbum antequam pariant. Sunt quæ in vtero Christum habeant sed eum nondum formauerunt; quibus dicitur, *Filioli* [Galat. 4.] *mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Ergo qui adhuc in vtero sunt, parturiuntur quasi imperfecti: iam illi perfectiores, quibus dicitur, *Ego vos Euangelium* [1. Cor. 4.] *genui.* Multi patres per Euangelium, & multæ matres quæ Christum parturiunt. Quis mihi igitur Christi mon- [Matth. 12.] stret parentes? Ipse monstrauit, dicens, *Quæ mihi est mater, aut qui fratres? Qui fecerit voluntatem patris mei, qui in* [B] *cœlis est, ipse mihi & frater, & soror, & mater est.* Fac voluntatem patris, vt Christi mater sis. Multæ conceperunt Christum, & non genuerūt. Ergo quæ parturit iustitiam, Christum parit: quæ parit sapientiam, Christum parit: [Psalm. 7.] quæ parturit verbum, Christum parturit. Est etiam quæ *parturiuit iniustitiam, & peperit iniquitatem.* Istis væ prægnantibus, quæ corpore graues, ad euadendum periculum pigriores sunt. Istis væ, quibus futuri partus, quo corpus omne concutitur, dolor integer. His futuri signa [Matth. 24] iudicij initia sunt dolorum. Docuit etiam Moyses esse prægnantem, quasi si duo conculcauerint litigantes, abortiuū [Exod. 21.] cito inducant. Et ideo bona fœmina litem fugiat, pacem sequatur, vt partum possit absoluere: nec nouem mensium tempus expectet: verbi partus non in tem- [Sap. 4.] poris, sed diligentiæ plenitudine est. *Consummatus enim in breui impleuit tempora multa.* At contra cito anima imperfecta calcatur, & verbum quod concepit, amittit. [Matth. 18.] Sed *væ illi qui scandalizauerit vnum de pusillis istis*, væ illi qui [Exod. 21.] prægnantem calcauerit, nam si informe adhuc pignus [C] excusserit pecuniæ iactura est: si vero formatum, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente manum pro manu. Sed cur oculum aut manum, cum abortiuus & manum habeat, & oculum habeat, qui iam formatus excussus est? Vnde apparet pro eo modo quo [Ius par 1.c. 191.] nocuit, vnumquemque damnandum. Si enim catechumenum quis, vel hæreticus vel schismaticus tamquā de vtero vel animæ vel Ecclesiæ parturientis excusserit, leuius punitur: si fidelem, grauius. Et ideo cauendum [2. Tim. 2.] ne cum talibus litigando Ecclesiam calces. *Stultas enim pugnas, & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generant lites*, quibus Ecclesia quasi parturiens totius corporis conculcatione vexatur. Ergo cito reple ventrem tuum, vt citius possis partum edere. [Prou. 18.] Audi quomodo repleas, & quibus repleas. *Ex fructibus*, inquit, *oris sui vir impleuit ventrem suum: fructibus autem labiorum suorum satiabitur.* De nutrien- [3. Reg. 3.] tibus autem quoque docuit me illud Salomonis sublime iudicium, & illa duarum contentio fœminarum, quod etiam si iam partus dolore sint absolutæ, adhuc tamen confirmandorum pignorum metu nutent: quia per temulentiam nutrienti somnus obrepat, paruulum mater op- [D] primat, neget suum, quærat alienum. Sed & illa quæ filium non peremit, periclitatur suo, quia iudicij hæret incerto. Ergo & nos, ne quasi imperfectorum parentes operum aut iudicij dies aut mortis inueniat, paruulos nostros ablactare properemus. Ablactatus Isaac non fuit somno matris obnoxius, & ideo epulum magnum exhi- [Gen. 21.] buit Abraham, quando ablactauit filium. Ablactatus Da- [Psalm. 130.] uid retributionem animæ suæ sperat. Non enim vt Co- [1. Cor. 3.] rinthius in primordio fidei, escæ adhuc inualidus fortiori lacte potatur, sed iam pane solido firmatus in plenitudinem perfectæ ætatis adoleuerat. Ergo non satis est cura generandi, nisi suppetat efficacia nutriendi. Itaque & tibi tamquam Mariæ verbum Dei crescat, sapientia & ætate [Luc. 2.] proficiat. Quod ita fit, si omnia dicta iustitiæ in corde cu- [E] stodias, nec senectutis tempus expectes: sed in prima ætate desponsatam viro iusto sapientiam sine corruptela corporis tui cito concipias; cito parias, cito nutrias. Vide mi- [Act. 9.] hi Paulum hesterno persequentem, hodie credētem, die crastina prædicantem.

(Ex verbis Euangelij secundum Matthæum)

Orate ne fiat fuga vestra hyeme, vel sabbato. [Matth. 24.]

[Psalm. 96.] Cum iudicij die venturus sit Dominus, ante quem ignis ardebit; ignem autem vis aut semper eadem, aut citius adurat æstate; quomodo orandum dicit ne fuga nostra hyeme fiat? nisi forte quia is qui in mōtes fugit, frigus & glaciem, procellas & grandinem delictorum timere debet, & optare æstiuæ lucis serenitatem, ne lubrico corporis vestigia infirma labantur? Vnde & illa iam secura processu, iam firmis radicibus nixa lætatur, dicens, *Hyems abijt tempus secandi aduenit.* [Cant. 2.] Hyeme enim arbores vētus suo honore despoliat, & asperitas frigoris teneras frondes in speciem mortis interficit. [F] Vere autem resurgunt semina, & tamquam noua æstas naturæ viridantis adolescit. Vere Pascha est, quando seruatus sum: æstate est Pentecoste, quando resurrectionis gloriam celebramus ad instar futuri. Orandum etiam ne sabbato te, hoc est, ab operibus otiantem veniens Dominus deprehendat. Et ideo iuxta legem operare minus diem in die, & esto spiritu feruenti, & labore peruigili. Nec otiosum illud, quod scriptum est, *Sabbato humiliabis animam tuam.* [Leuit. 23.] Et quia septuaginta annis populus in captiuitate durauit, tunc violata religio, obtrita libertas, pudicitia vulnerata. Ergo tunc tibi emigrandū ex hac vita, quando virtutes vigent, vitia captiua sunt: non quando captiua est anima, & vigor eius & virtus vacat, & corporis peccata dominantur.

Et erunt signa in sole & luna & stellis, & in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris, & fluctuum, arescentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ superuenient vniuerso orbi.

[G] *Et erunt signa in sole & luna & stellis*, &c. Et prophetiæ vera series, & integra causa mysterij, quod & captiui Iudæi secundo in Babyloniam Assyriamque ducentur, captiui in toto erunt orbe, quia negauerunt Christum: & Hierusalem quæ videtur, ab hostili exercitu calcabitur, cadentibus Iudæis in ore gladij. Et Iudæa omnis à nationibus [Apoc. 1.] credituris subiicietur in ore gladij spiritalis, qui est sermo [Heb. 4.] bis acutus, & fient signa diuersa in sole & luna & stellis. Quæ signa secundum Matthæum euidentius exprimuntur. *Tunc* (inquit) *sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum* [Matth. 24.] *& stellæ cadent.* Plurimis enim à religione deficientibus, clara fides obscurabitur nube perfidiæ: quia mihi sol ille iustitiæ mea fide vel minuitur, vel augetur. [Malach. 4.] Et quemadmodum si plurimi radios mundani solis aspiciant, pro captu videntis aut pallidior sol videtur, aut clarior: ita pro deuotione credentis vnicuique spiritale lumen infunditur. Et quemadmodum menstruis cursibus luna, vel ter- [1. Pet. 1.] ræ oppositu, cum fuerit è regione solis, vanescit: sic & sancta Ecclesia, cum lumini cœlesti vitia carnis obsistunt, fulgorem diuini luminis de Christi radiis non potest mutuari. [H] Namque in persecutionibus lucem Dei plerumque amor vitæ huius excludit. [Dan. 12.] Stellæ cadent, illi vtique resurrectionis gloria iam micantes, illi viri sicut luminaria in sæculo verbum vitæ continentes, illi viri de quibus A- [Gen. 15.] brahæ dictum est, quia sicut cœlum fulget & stellæ, sic & semen eius. Excident ergo hominibus patriarchæ, excident prophetæ, si persecutionibus acerbitas conualescat. Quæ oportet fieri, donec Ecclesiæ in omnibus virtutibus in singulis plenitudo cumuletur. Sic enim probantur boni, sic produntur infirmi. Ergo varij animorum æstus ita graues erunt, vt delictorum multitudine male consciis, futuri iudicij metu, sacri in nobis ros fontis arescat. Aret enim perfidia, fides rorat.

A

Nam virtutes cælorum mouebuntur? & tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum potestate magna & maiestate. His autem fieri incipientibus, respicite, & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.

Nam virtutes cælorum mouebuntur, &c. Fortasse quemadmodum Domini expectatur aduentus, vt eius præsentia in toto fiat vel hominis orbe, vel mundi, quæ sit vtique in singulis, cum omnibus affectibus receperint Christum; sic etiam virtutes cœlorum aduentu Domini saluatoris [Psal. 23.] ac reditu (est enim virtutum Dominus) augmentum gratiæ consequantur necesse est, & plenitudine diuinitatis propius se infundente moueantur. Sunt etiam virtutes cœlorum quæ enarrant gloriam Dei, & quæ pleniore [Psalm. 18] Christi infusione moueantur, virtutes spiritales, quæ vident Christum. Docuit nos Dauid quemadmodum hæ [Psalm. 33.] moueantur virtutes, dicens, *Accedite ad eum, & illuminamini.* Docuit etiam Paulus quemadmodum Christū videas. [2. Cor 3.] B Cum enim conuersus fueris ad Dominum, aufertur velamen, & vides Christum. Vides illum in nubibus. Non equidem puto quod in caligine tenebrosa & horrore pluuiali Christus adueniat. Nubes enim quæ videntur, cœlū vtique caliganti horrore subrexunt. Et quomodo *in sole posuit tabernaculum suum*, si pluuialis erit eius aduentus? Sed [Psal. 18.] sunt nubes quæ, quia sic oportet, cœlestis obtexunt mysterij claritatem. Sunt nubes quæ rore gratiæ spiritalis [Psal 98. Exod 33. Iosue 10.] humescant. Aspice nubem in veteri testamento: *In columna*, inquit, *nubis loquebatur ad eos.* Per Moysen vtique loquebatur, per Iesum Naue, qui solem statuit, vt plenioris luminis acciperet claritatem. Ergo Moyses & Iesus nubes sunt. Aspice quia viri sancti nubes sunt, qui *sicut nubes* [Esa 60. Esa. 6. Ezech 10. Cant. 3. Esa. 19. Luc. 1. Matth. 24 Apoc. 1.] *volant, & quasi columbæ cum pullis.* Super me nubes sunt Esaias, Ezechiel, qui mihi per Cherubim & Seraphim sanctitatē diuinæ Trinitatis ostendunt. Nubes sunt omnes. In his nubibus venit Christus. Venit in nube in Canticis canticorum, serena nube, & sponsi refulgens lætitia. Venit & in nube leui, incarnatus ex virgine. Vidit enim propheta sicut nubem, venire ab oriente. Et bene leuem nubem C dixit quam terrena vitia non grauarent. Vide nubem, in quam Spiritus sanctus superuenit, & virtus Altissimi obumbrauit. Cum ergo apparuerit Christus in nubibus, concident se tribus terræ. Est enim quidam ordo criminum, & series peccatorum, quæ Christi dirimatur aduētu.

Et dixit illis similitudinem, Videte ficulneam & omnes arbores, cum producunt iam ex se fructum, scitis, quia prope est æstas. Ita & vos cūm videritis hæc fieri, scitote quoniam prope est regnum Dei, Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. Attendite autem vobis, ne forte grauentur corda vestra in crapula & ebrietate & curis huius vitæ: & superueniat in vos repentina dies illa: tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ. Vigilate itaque, omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis. D *Erat autem diebus docens in templo, noctibus vero exiens morabatur in monte qui vocatur Oliueti. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.*

[Matth. 24.] *Videte ficulneam & omnes arbores*, &c. Diuerso quidem modo, in vnum tamen concurrere videtur Euangelistarū sententia. Matthæus enim de sola dixit ficulnea cum ramus eius tener fuerit: hic & de arboribus omnibus. Verū siue cum fructus in omnibus, virescit arboribus, & ficulnea fœcunda iam floret, vt omnis lingua confiteatur iam [Rom. 14.] Deo confitente etiam populo Iudæorum, sperare Domini debemus aduentum, quo tamquam temporibus æstiuis resurrectionis fructus metentur: siue cum leuem E [1 Thess 2.] fragilemque iactantiam homo iniquitatis tamquam folia synagogæ ramos induerit, coniicere debemus appropinquare iudicium. Nam remunerare fidem Dominus, & delinquendi finem afferre festinat. Duplicem igitur habet figuram hæc ficulnea; vel cum dura mitescunt, vel cum pacata luxuriant. Nam per fidem credentium quæ arebant ante, florebunt: & per gratiam dimissorum peccatores gloriabuntur. Ibi fructus est fidei, hic pfidiæ lasciuia. [Luc. 13.] Fructum mihi ficulneæ agricolæ euangelici cultura promittit; desperare non debemus: foliis ficulneæ peccatores se tamquam fraudis veste texerunt, vt conscientiam velarent. Ergo folia suspecta sine fructu. Tales vestes paradisi exules habent. [Gen. 3.]

CAP. XXII

APpropinquabat autem dies festus azymorum qui dicitur Pascha: & quærebant principes sacerdotum & Scribæ quomodo eum interficerēt: timebant vero plebem. Intrauit autem Satanas in Iudam qui cognominabatur Iscariotes: vnum de duodecim: & abiit, & locutus est cum principibus sacerdotū F *& magistratibus, quemadmodum illum traderet eis. Et gauisi sunt, & pacti sunt pecuniam illi dare. Et spopondit. Et quærebat opportunitatē vt traderet illum sine turbis. Venit autem dies azymorum, in qua necesse erat pascha immolari. Et misit Petrum & Ioannem dicens, Euntes parate nobis pascha, vt manducemus. At illi dixerunt, Vbi vis paremus? Et dixit ad illos. Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret homo amphoram aquæ portans: sequimini eum in domum in quam intrat, & dicetis patrifamilias domus, Dicit tibi Magister, Vbi est diuersorium, vbi pascha cū discipulis meis manducem? Et ipse vobis ostendet in superioribus stratum magnum, ibi parate. Euntes autem, inuenerunt sicut dixit illis, & parauerunt pascha. Et cum facta esset hora, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo. Et ait illis, Desiderio desideraui hoc pascha mãducare vobiscum, antequam patiar. Dico enim vobis,* G *quia ex hoc non manducabo illud donec impleatur in regno Dei. Et accepto calice gratias egit, & dixit, Accipite, & diuidite inter vos. Dico enim vobis quod non bibam de generatione vitis donec regnum Dei veniat. Et accepto pane, gratias egit, & fregit, & dedit eis, dicēs, Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur, hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicē postquam cœnauit, dicens, Hic est calix nouum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur. Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum est in mēsa. Et quidem filius hominis secundum quod definitum est vadit: veruntamen væ homini illi per quem traditur. Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis qui hoc facturus esset.*

Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret homo amphoram aquæ portans, &c. Bonum est considerare vbi Dominus pascha faciat. Secundum Matthæum habes, *Ite in ciuitatem ad* [Matth 26.] *quendam.* Primum maiestatem diuinitatis aduerte. Cum H discipulis loquitur, & iam nouit quid alibi sit futurum. Deinde dignationem eius intuēre, quia non persona diuitis aut potentis eligitur, sed pauper ambitur, & angustū hospitium pauperis amplis nobilium ædibus antefertur. *Ite*, inquit, *ad quendam.* Sciebas Domine nomen eius cuius sciebas ministerium, cuius sciebas occursum, Sed ideo sine nomine designatur, vt ignobilis æstimetur. Nihil hic compositum, vbi non exprimitur persona, sed causa. Secundum Marcum autem, *lagenam aquæ portans.* Hic ergo [Marc. 21.] Apostolis mandatur sequendus. Et quomodo paterfamilias? vt agnoscas sanctitatis definitionem esse, non census. Quomodo *in superioribus habens stratum magnum?* Vt meritū eius aduertas, in quo Dominus cum discipulis sublimium

A cularibus vincientes. Hæ sunt itaque prægnantes quibus
væ dicitur, quæ aruinam suæ carnis extendant, & quibus
intimorum gressus pigrescant animorum, effœtæ virtutum,
fœteque vitiorum. Sed nec illæ prægnantes condemnationis
exortes sunt, quæ in bonorum actuum molimine
constitutæ, nec dum aliquos suscepti operis dedê-
Esa. 26. re processus. Sunt enim & quæ de Dei timore concipiunt,
Ibidem. quæ dicunt, *De timore tuo concepimus & parturiuimus.* Sed nõ
Matth. 1. omnes pariunt, non omnes perfecti, non omnes possunt
Exod. 21. dicere, *Peperimus spiritum salutis in terra.* Non omnes Mariæ,
quæ de Spiritu sancto Christum concipiant, verbum
pariant. Sunt enim quæ abortiuum excludant verbum
antequam pariant. Sunt quæ in vtero Christum habeant
sed eum nondum formauerunt; quibus dicitur, *Filioli*
Galat. 4. *mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Ergo
qui adhuc in vtero sunt, parturiuntur quasi imperfecti:
iam illi perfectiores, quibus dicitur, *Ego vos Euangelium*
1. Cor. 4. *genui.* Multi patres per Euangelium, & multæ matres
quæ Christum parturiunt. Quis mihi igitur Christi mon-
Matth. 12. stret parentes? Ipse monstrauit, dicens, *Quæ mihi est*
B *mater, aut qui fratres? Qui fecerit voluntatem patris mei, qui in*
cælis est, ipse mihi & frater, & soror, & mater est. Fac voluntatem
patris, vt Christi mater sis. Multæ conceperunt
Christum, & non genuerũt. Ergo quæ parturit iustitiam,
Christum parit: quæ parit sapientiam, Christum parit:
Psalm. 7. quæ parturit verbum, Christum parturit. Est etiam quæ
parturiuit iniustitiam, & peperit iniquitatem. Istis væ prægnantibus,
quæ corpore graues, ad euadendum periculum
pigriores sunt. Istis væ, quibus futuri partus, quo
corpus omne conteritur, dolor integer. His futuri signa
Matth. 24. iudicij initia sunt dolorum. Docuit etiam Moyses esse prægnantem,
quasi si duo conculcauerint litigantes, abortiuũ
Exod. 21. cito inducant. Et ideo bona fœmina litem fugiat, pacem
sequatur, vt partum possit absoluere: nec nouem
mensium tempus expectet: verbi partus non in tem-
Sap. 4. poris, sed diligentiæ plenitudine est. *Consummatus* e-
nim *in breui impleuit tempora multa.* At contra cito anima
imperfecta calcatur, & verbum quod concepit, amittit.
Matth. 18. Sed *væ illi qui scandalizauerit vnum de pusillis istis*, væ illi qui
Exod. 21. prægnantem calcauerit, nam si informe adhuc pignus
C excusserit pecuniæ iactura est: si vero formatum, reddet a-
nimam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente
manum pro manu. Sed cur oculum aut manum, cum
abortiuus & manum habeat, & oculum habeat, qui iam
formatus excussus est? Vnde apparet pro eo modo quo
Ino par 1. c. 190. nocuit, vnumquemque damnandum. Si enim catechumenum
quis, vel hæreticus vel schismaticus tamquã
de vtero vel animæ vel Ecclesiæ parturientis excusserit,
leuius punitur: si fidelem, grauius. Et ideo cauendum
2. Tim. 2. ne cum talibus litigando Ecclesiam calces. *Stultas* enim
pugnas, & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generant lites,
quibus Ecclesia quasi parturiens totius corporis conculcatione
vexatur. Ergo cito reple ventrem tuum, vt citius
Prou. 18. possis partum edere. Audi quomodo repleas, & quibus
repleas. *Ex fructibus*, inquit, *oris sui vir impleuit ventrem*
suum: fructibus autem labiorum suorum satiabitur. De nutrien-
3. Reg. 3. tibus autem quoque docuit me illud Salomonis sublime
iudicium, & illa duarum contentio fœminarum, quod etiam
si iam partus dolore sint absolutæ, adhuc tamen confirmandorum
pignorum metu nutent: quia per temulentiam
nutrienti somnus obrepat, paruulum mater op-
D primat, neget suum, quærat alienum. Sed & illa quæ filium
non peremit, periclitatur suo, quia iudicij hæret incerto.
Ergo & nos, ne quasi imperfectorum parentes operum
aut iudicij dies aut mortis inueniat, paruulos nostros
ablactare properemus. Ablactatus Isaac non fuit
somno matris obnoxius, & ideo epulum magnum exhi-
Gen. 21. buit Abraham, quando ablactauit filium. Ablactatus Da-
Psalm. 130. uid retributionem animæ suæ sperat. Non enim vt Co-
1. Cor. 3. rinthius in primordio fidei, escæ adhuc inualidus fortiori
lacte potatur, sed iam pane solido firmatus in plenitudinem
perfectæ ætatis adoleuerat. Ergo non satis est cura
generandi, nisi suppetat efficacia nutriendi. Itaque & tibi
tamquam Mariæ verbum Dei crescat, sapientia & ætate
Luc. 2. proficiat. Quod ita fit, si omnia dicta iustitiæ in corde cu-
stodias, nec senectutis tempus expectes: sed in prima æta- E
te desponsatam viro iusto sapientiam sine corruptela cor-
poris tui cito concipias; cito parias, cito nutrias. Vide mi- Act. 9.
hi Paulum hesterno persequentem, hodie credẽtem, die
crastina prædicantem.

(*Ex verbis Euangelij secundum Matthæum*)

Orate ne fiat fuga vestra hyeme, vel sabbato. Matth. 24.

Cum iudicij die venturus sit Dominus, ante quem i- Psalm. 96.
gnis ardebit; ignem autem vis aut semper eadem, aut ci-
tius adurat æstate; quomodo orandum dicit ne fuga no-
stra hyeme fiat? nisi forte quia is qui in mõtes fugit, frigus
& glaciem, procellas & grandinem delictorum timere de-
bet, & optare æstiuæ lucis serenitatem, ne lubrico corpo-
ris vestigia infirma labantur? Vnde & illa iam secura pro-
cessu, iam firmis radicibus nixa lætatur, dicens, *Hyems abijt*
tempus secandi aduenit. Hyeme enim arbores vẽtus suo ho- Cant. 2.
nore despoliat, & asperitas frigoris teneras frondes in spe-
ciem mortis interficit. Vere autem resurgunt semina, & F
tamquam noua æstas naturæ viridantis adolescit. Vere
Pascha est, quando seruatus sum: æstate est Pentecoste,
quando resurrectionis gloriam celebramus ad instar fu-
turi. Orandum etiam ne sabbato te, hoc est, ab operibus
otiantem veniens Dominus deprehendat. Et ideo iuxta
legem operare minus diem in die, & esto spiritu feruenti,
& labore peruigili. Nec otiosum illud, quod scriptum est,
Sabbato humiliabis animam tuam. Et quia septuaginta annis Leuit. 23.
populus in captiuitate durauit, tunc violata religio, obtri-
ta libertas, pudicitia vulnerata. Ergo tunc tibi emigrandũ
ex hac vita, quando virtutes vigent, vitia captiua sunt: non
quando captiua est anima, & vigor eius & virtus vacat, &
corporis peccata dominantur.

Et erunt signa in sole & luna & stellis, & in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris, & fluctuum, arescentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ superuenient vniuerso orbi.

Et erunt signa in sole & luna & stellis, &c. Et propheriæ ve- G
ra series, & integra causa mysterij, quod & captiui Iudæi
secundo in Babyloniam Assyriamque ducentur, captiui
in toto erunt orbe, quia negauerunt Christum: & Hieru-
salem quæ videtur, ab hostili exercitu calcabitur, caden-
tibus Iudæis in ore gladij. Et Iudæa omnis à nationibus Apoc. 1.
credituris subijcietur in ore gladij spiritalis, qui est sermo Heb. 4.
bis acutus, & fient signa diuersa in sole & luna & stellis.
Quæ signa secundum Matthæum euidentius exprimun-
tur. *Tunc* (inquit) *sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum* Matth. 24.
& stellæ cadent. Plurimis enim à religione deficientibus,
clara fides obscurabitur nube perfidiæ: quia mihi sol ille
iustitiæ mea fide vel minuitur, vel augetur. Et quemad- Malach. 4.
modum si plurimi radios mundani solis aspiciant, pro ca-
ptu videntis aut pallidior sol videtur, aut clarior: ita pro
deuotione credentis vnicuique spiritale lumen infundi-
ditur. Et quemadmodum menstruis cursibus luna, vel ter- 1. Pet. 1.
ræ oppositu, cum fuerit è regione solis, vanescit: sic & san-
cta Ecclesia, cum lumini cœlesti vitia carnis obsistunt, ful-
gorem diuini luminis de Christi radiis non potest mutua-
ri. Namque in persecutionibus lucem Dei plerumque a- H
mor vitæ huius excludit. Stellæ cadent, illi vtique resurre- Dan. 12.
ctionis gloria iam micantes, illi viri sicut luminaria in sæ-
culo verbum vitæ continentes, illi viri de quibus A- Gen. 15.
brahæ dictum est, quia sicut cœlum fulget & stellæ, sic
& semen eius. Excident ergo hominibus patriarchæ,
excident prophetæ, si persecutionibus acerbitas con-
ualescat. Quæ oportet fieri, donec Ecclesiæ in omni-
bus virtutibus in singulis plenitudo cumuletur. Sic e-
nim probantur boni, sic produntur infirmi. Ergo varij
animorum æstus ita graues erunt, vt delictorum multitu-
dine male consciis, futuri iudicij metu, sacri in no-
bis ros fontis arescat. Aret enim perfidia, fides ro-
rat.

Nam

A

Nam virtutes cælorum mouebuntur? & tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum poteſtate magna & maieſtate. His autem fieri inſipientibus, reſpicite, & leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra.

Nam virtutes cælorum mouebuntur, &c. Fortaſſe quemadmodum Domini expectatur aduentus, vt eius præſentia in toto fiat vel hominis orbe, vel mundi, quæ ſit vtique in ſingulis, cum omnibus affectibus receperint Chriſtum; ſic etiam virtutes cœlorum aduentũ Domini ſaluatoris ac reditu (*Pſal. 23.*) (eſt enim virtutum Dominus) augmentum gratiæ conſequantur neceſſe eſt, & plenitudine diuinitatis propius ſe infundente moueantur. Sunt etiam virtutes cœlorum quæ enarrant gloriam Dei, (*Pſalm. 18*) & quæ pleniore Chriſti infuſione moueantur, virtutes ſpiritales, quæ vident Chriſtum. Docuit nos Dauid quemadmodum hæ (*Pſalm. 33.*) moueantur virtutes, dicens, *Accedite ad eum, & illuminamini.* (*2. Cor 3.*) Docuit etiam Paulus quemadmodum Chriſtũ videas. B Cum enim conuerſus fueris ad Dominum, aufertur velamen, & vides Chriſtum. Vides illum in nubibus. Non equidem puto quod in caligine tenebroſa & horrore pluuiali Chriſtus adueniat. Nubes enim quæ videntur, cœlũ vtique caliganti horrore ſubtexunt. Et quomodo (*Pſal. 18.*) *in ſole poſuit tabernaculum ſuum*, ſi pluuialis erit eius aduentus? Sed ſunt nubes quæ, quia ſic oportet, cœleſtis obtexunt myſterij claritatem. Sunt nubes quæ rore gratiæ ſpiritalis (*Pſal 98.*) humeſcant. Aſpice nubem in veteri teſtamento: (*Exod 33.*) *In columna*, inquit, *nubis loquebatur ad eos.* (*Ioſue 10.*) Per Moyſen vtique loquebatur, per Ieſum Naue, qui ſolem ſtatuit, vt plenioris luminis acciperet claritatem. Ergo Moyſes & Ieſus nubes ſunt. (*Eſa. 60.*) Aſpice quia viri ſancti nubes ſunt, qui *ſicut nubes volant, & quaſi columbæ cum pullis.* (*Eſa. 6.*) (*Ezech 10.*) Super me nubes ſunt Eſaias, Ezechiel, qui mihi per Cherubim & Seraphim ſanctitatẽ diuinæ Trinitatis oſtendunt. Nubes ſunt omnes. (*Cant. 3.*) (*Eſa. 19.*) In his nubibus venit Chriſtus. (*Luc. 1.*) Venit in nube in Canticis canticorum, ſerena nube, & ſponſi refulgens lætitia. (*Matth. 24*) Venit & in nube leui, incarnatus ex virgine. (*Apoc. 1.*) Vidit enim propheta ſicut nubem, venire ab oriente. Et bene leuem nubem dixit quam terrena vitia non grauarent. C Vide nubem, in quam Spiritus ſanctus ſuperuenit, & virtus Altiſſimi obumbrauit. Cum ergo apparuerit Chriſtus in nubibus, concident ſe tribus terræ. Eſt enim quidam ordo criminum, & ſeries peccatorum, quæ Chriſti dirimatur aduẽtu.

Et dixit illis ſimilitudinem, Videte ficulneam & omnes arbores, cum producunt iam ex ſe fructum, ſcitis, quia prope eſt æſtas. Ita & vos cũm videritis hæc fieri, ſcitote quoniam prope eſt regnum Dei. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. Cælum & terra tranſibunt, verba autem mea non præteribunt. Attendite autem vobis, ne forte grauentur corda veſtra in crapula & ebrietate & curis huius vitæ: & superueniat in vos repentina dies illa: tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem omnis terræ. Vigilate itaque, omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere iſta omnia quæ futura ſunt, & ſtare ante Filium hominis. D *Erat autem diebus docens in templo, noctibus vero exiens morabatur in monte qui vocatur Oliueti. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.*

(*Matth. 24.*) *Videte ficulneam & omnes arbores*, &c. Diuerſo quidem modo, in vnum tamen concurrere videtur Euangeliſtarũ ſententia. Matthæus enim de ſola dixit ficulnea cum ramus eius tener fuerit: hic & de arboribus omnibus. Verũ ſiue cum fructus in omnibus, vireſcit arboribus, & ficulnea fœcunda iam floret, vt omnis lingua confiteatur iam (*Rom. 14.*) Deo confitente etiam populo Iudæorum, ſperare Domini debemus aduentum, quo tamquam temporibus æſtiuis reſurrectionis fructus metentur: E (*1. Theſſ. 2.*) ſiue cum leuem fragilemque iactantiam homo iniquitatis tamquam folia ſynagogæ ramos induerit, coniicere debemus appropinquare iudicium. Nam remunerare fidem Dominus, & delinquendi finem afferre feſtinat. Duplicem igitur habet figuram hæc ficulnea; vel cum dura miteſcunt, vel cum pacata luxuriant. Nam per fidem credentium quæ arebant ante, florebunt: & per gratiam dimiſſorum peccatores gloriabuntur. (*Luc. 13.*) Ibi fructus eſt fidei, hic pfidiæ laſciuia. Fructum mihi ficulneæ agricolæ euangelici cultura promittit; deſperare non debemus: foliis ficulneæ peccatores ſe tamquam fraudis veſte texerunt, vt conſcientiam velarent. Ergo folia ſuſpecta ſine fructu. (*Gen. 3.*) Tales veſtes paradiſi exules habent.

(*Cap. XXII*) *Appropinquabat autem dies feſtus azymorum qui dicitur Paſcha: & quærebant principes ſacerdotum & Scribæ quomodo eum interficerẽt: timebant vero plebem. Intrauit autem Satanas in Iudam qui cognominabatur Iſcariotes: vnum de duodecim: & abiit, & locutus eſt cum principibus ſacerdotũ* F *& magiſtratibus, quemadmodum illum traderet eis. Et gauiſi ſunt, & pacti ſunt pecuniam illi dare. Et ſpopondit. Et quærebat opportunitatẽ vt traderet illum ſine turbis. Venit autem dies azymorum, in qua neceſſe erat paſcha immolari. Et miſit Petrum & Ioannem dicens, Euntes parate nobis paſcha, vt manducemus. At illi dixerunt, Vbi vis paremus? Et dixit ad illos. Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret homo amphoram aquæ portans: ſequimini eum in domum in quam intrat, & dicetis patrifamilias domus, Dicit tibi Magiſter, Vbi eſt diuerſorium, vbi paſcha cũ diſcipulis meis manducem? Et ipſe vobis oſtendet in ſuperioribus ſtratum magnum, ibi parate. Euntes autem, inuenerunt ſicut dixit illis, & parauerunt paſcha. Et cum facta eſſet hora, diſcubuit, & duodecim Apoſtoli cum eo. Et ait illis, Deſiderio deſideraui hoc paſcha mãducare vobiſcum, antequam patiar. Dico enim vobis,* G *quia ex hoc non manducabo illud donec impleatur in regno Dei. Et accepto calice gratias egit, & dixit, Accipite, & dimidite inter vos. Dico enim vobis quod non bibam de generatione vitis donec regnum Dei veniat. Et accepto pane, gratias egit, & fregit, & dedit eis, dicẽs, Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis datur, hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicẽ poſtquam cœnauit, dicens, Hic eſt calix nouum teſtamentum in ſanguine meo, qui pro vobis fundetur. Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum eſt in mẽſa. Et quidem filius hominis ſecundum quod definitum eſt vadit: veruntamen væ homini illi per quem traditur. Et ipſi cœperunt quærere inter ſe, quis eſſet ex eis qui hoc facturus eſſet.*

Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret homo amphoram aquæ portans, &c. Bonum eſt conſiderare vbi Dominus paſcha faciat. Secundum Matthæum habes, *Ite in ciuitatem ad quendam.* (*Matth 26.*) Primum maieſtatem diuinitatis aduerte. Cum diſcipulis loquitur, & iam nouit quid alibi ſit futurum. H Deinde dignationem eius intuere, quia non perſona diuitis aut potentis eligitur, ſed pauper ambitur, & anguſtũ hoſpitium pauperis amplis nobilium ædibus antefertur. *Ite*, inquit, *ad quendam.* Sciebas Domine nomen eius cuius ſciebas miniſterium, cuius ſciebas occurſum, Sed ideo ſine nomine deſignatur, vt ignobilis æſtimetur. Nihil hic compoſitum, vbi non exprimitur perſona, ſed cauſa. Secundum Marcum autem, *lagenam aquæ portans.* (*Marc. 14.*) Hic ergo Apoſtolis mandatur ſequendus. Et quomodo paterfamilias? vt agnoſcas ſanctitatis definitionem eſſe, non cenſus. Quomodo *in ſuperioribus habens ſtratum magnum?* Vt meritũ eius aduertas, in quo Dominus cum diſcipulis ſublimium virtu-

A virtutum eius delectatione requiesceret. Vtinam ergo mihi contingat amphoram aquæ portare, contingat lagenam aquæ portare, quam portat paterfamilias, *habens in superioribus stratum magnum.* Quid est enim amphora, nisi mensura perfectior? Non mediocres qui mensuram habent. Luc. 6. Denique Dominus, *Mensuram*, inquit, *bonam, cumulatam, supereffluentem dabunt vobis.* Gen. 1. Gen. 4. Nam de aqua quid loquar? Gen. 7. *Super aquam*, ante ipsos mundi natales sanctus, vt legis, *Spiritus ferebatur.* Ioan. 3. O aqua, quæ humano aspersum sanguine, vt præsentium lauacrorum figura præcederet, orbem terrarum lauisti! O aqua, quæ sacramentum Christi esse meruisti, quæ lauas omnia, nec lauaris; Tu incipis prima, tu cóples perfecta mysteria. A te principium, in te finis: vel potius tu facis vt finem nesciamus. Per te fœtor tabidæ carnis aboletur, & pereuntia situ viscera asperso sale in multá seruantur ætatem. Per te arentibus æstu corporibus dulcis ad gratiam, salutaris ad vitam, suauis ad voluptatem potus infunditur. Tu nomen prophetis & Apostolis, tu nomen saluatori dedisti. Illi nubes cœli, illi sal mundi, iste Esa. 60. fons vitæ est. Matth. 5. Quæ montibus pressa non clauderis, quæ Ioan. 7. scopulis illisa non frangeris, quæ terris infusa non deficis, B sed intimis scaturiens venis, aut spiritum inclusa vitalem inhalas, aut succum diffusa fertilem præstas, aut rigatum superfusa commodum subministras, ne siccatis exanimata vitalibus solemnes neget terra prouentus. Omnium elementorum substantia, cœlum, aer, mare, & terra te reddunt. Psal. 1. Te prophetico percussum tactu, vt fluentium rigares corda populorum, Exod. 17. vomuit petra te, cum de latere Saluatoris erumperes, percussores viderunt, & crediderunt: & ideo regenerationis nostræ de tribus vna es testibus. Ioan. 19. 1. Ioan. 5. *Tres enim testes sunt, aqua, sanguis, & spiritus.* Aqua ad lauacrú sanguis ad pretium, spiritus ad resurrectionem.

Facta est autem contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior. Dixit autem eis, Reges gentium dominantur eorum: & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic: sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior: & qui præcessor est, sicut ministrator. Nam quis maior est, qui recumbit, an qui C *ministrat? Nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat: vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et ego quidem dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus, regnum: vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israel. Ait autem Dominus Simoni, Simon, ecce satanas expostulauit vos, vt ventilet sicut triticú: ego autem rogaui pro te, ne deficiat fides tua: & tu tandem conuersus, confirma fratres tuos. Qui dixit ei, Domine, tecum paratus sum & in carcerem, & in mortem ire. Et ille dixit, Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me.*

Et ideo quidem dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, &c. Ioan. 18. Regnum Dei non est de hoc mundo. Non ergo æqualitatis homini ad Deum, sed similitudinis æmulatio est. Solus enim Christus est plena imago Dei, Coloss. 1. & 1. propter expressam in se paternæ claritudinis vnitatem. D Iustus autem homo ad imaginem Dei est, si propter imitandam diuinæ conuersationis similitudinem mundum hunc Coloss. 3. Dei cognitione contemnat, voluptatesque terrenas verbi perceptione despiciat, quo alimur in vitam: vnde & corpus Christi edimus, vt vitæ æternæ possimus esse participes. De consec. dist. 2. c. in quibus. §. corpus. Non enim victus & potus nobis præmij loco spódetur & honoris, sed communicatio gratiæ cœlestis & vitæ. Neque duodecim throni tanquam aliqua corporalis sunt receptacula sessionis: sed quia sicut secundum diuinam similitudinem iudicat Christus cognitione cordium, non interrogatione factorum, virtutem remunerans, impietatemque condemnans; ita & Apostoli in iudicium spiritale formantur remuneratione fidei, & execratione perfidiæ, virtute errorem redarguentes, sacrilegos odio persequentes. B Conuertamur igitur, & caueamus ne in perditionem aliqua inter nos de prælatione possit esse contentio. Si enim contendebant Apostoli, non excusationi obtenditur, sed cautioni proponitur. Matth. 4. Si Petrus aliquando conuertitur, qui ad primam Domini secutus est vocem, quis potest dicere cito se esse conuersum? Caue ergo iactantiam, caue sæculum. Ille enim confirmare iubetur fratres suos qui dixit, *Omnia dimisimus, & secuti sumus te.* Luc. 18. Deinde contuendum est quia non omnis honorificentiæ studium humilitas definitur, potes enim deferre alicui propter sæculi gratiam, potentiæ metum, vtilitatis contuitum. Tua ædificatio quæritur, non alterius honor: & ideo vna datur omnibus forma sententiæ, vt non de prælatione iactantia sit, sed de humilitate contentio, eoque se Dominus proponit imitandum. Psal. 15. Egebamus omniú ipse nullius: & tamen præbuit se humilitatis auctorem, Matth. 26. quum discipulis ministraret. Quod vtique non faciebat studio vtilitatis, sed exercitatione virtutis. Petrus autem etsi spiritu promptus, corporis tamen adhuc infirmus affectu denuntiatur Dominum negaturus. Neque enim poterat diuinæ constantiam intentionis æquare. Passio Domini æmulos habet, pares non habet. F Ita non reprehendo quod negauit, laudo quod fleuit. Aliud commune conditionis est, aliud speciale virtutis. Et ideo instruitur ad cauendum, non cogitur ad negandum.

Et dixit eis, Quando misi vos sine sacculo & pera & calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt, Nihil. Dixit ergo eis, Nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram: & qui non habet, védat tunicam suam, & emat sibi gladium. Dico enim vobis, quoniam hoc quod scriptum est, oportet impleri de me: quod: Et cum iniustis deputatus est. Esai. 53. *Etenim ea quæ sunt de me, finem habent. At illi dixerunt, Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis. Sat est.*

Nunc qui habet sacculum, &c. vendat tunicam suam, & emat sibi gladium, &c. Matth. 5. O Domine, cur emere me iubes gladium qui ferire me prohibes? Matth. 26. Cur haberi præcipis, quem vetas promi? G Nisi forte vt sit parata defensio, non vltio necessaria; & videar potuisse vindicari, sed noluisse? Leu. 24. Lex tamé referire non vetat, & ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, *Sat est*, dicis, quasi licuerit vsque ad Euangelium: vt sit in lege æquitatis eruditio, in Euangelio bonitatis perfectio. Multis hoc iniquum videtur, sed non iniquus Dominus; qui cú se posset vlcisci, maluit immolari. Est enim gladius spiritalis, vt vendas patrimonium, emas verbum, quo nuda mentis penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, vt exuas corpus, & immolatæ carnis exuuiis ematur tibi sacri corona martyrij: quod ex benedictionibus dominicis colligere potes, qui summam omniú coronarum, si quis persecutionem patiatur pro iustitia, prædicauit. Matth. 5. Denique vt scias quia de passione locutus est, ne turbaret discipulorum animos, de se exemplum protulit, Esai. 53. dicens, *Quoniam hoc quod scriptú est, oportet impleri de me, quod, & cum iniustis deputatus est.* Mouet tamen adhuc quod duos gladios discipuli protulerunt: num forte vnum noui, alterum veteris intelligamus testaméti, quibus aduersus diaboli armamur insidias? Ephes. 6. Denique Dicit Dominus, *Sat est*, quasi nihil desit ei quem vtriusque testamenti doctrina munierit.

H *Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem Oliuarum. Secuti sunt autem illum & discipuli. Et cum peruenisset ad locum, dixit illis, Orate, ne intretis in tentationem. Et ipse auulsus est ab eis quantú iactus est lapidis, & positis genibus orabat, dicés, Pater si vis, transfer à me calicem hunc. Verumtamen non mea volútas, sed tua fiat. Apparuit auté illi angelus de cœlo, cófortás eú. Et factus in agonia prolixius orabat. Et factus est sudor eius sicut guttæ ságuinis decurrétis in terram. Et cum surrexisset ab oratione, & venisset*

ad

A *ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia. Et ait illis, Quid dormitis? Surgite, orate, ne intretis in tentationem.*

Pater si vis, transfer à me calicem hunc, &c. Hærent plerique hoc loco, qui tristitiam Saluatoris ad argumentum inolitæ potius à principio, quam susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant, & naturalis sensum cupiunt retorquere sententiæ. Ego autem non solum excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem eius maiestatemque demiror. Minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum. Ergo pro me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret: & sequestrata delectatione diuinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Suscepit enim tristitiam meam, vt mihi suam lætitiam largiretur: & vestigiis nostris descendit vsque ad mortis ærumnã, vt nos suis vestigiis reuocaret ad vitam. Confidenter ergo tristitiam nomino, quia crucem prædico. Neque enim speciem incarnationis suscepit, sed veritatem. Debuit ergo & dolorem suscipere, vt vinceret tristitiam, non excluderet. Ne-
B que enim habent fortitudinis laudem, qui stuporem magis vulnerum tulerint quam dolorem. *Homo* enim *in plaga,*
Esa. 53. Gen 39. *& sciens,* inquit, *ferre infirmitates,* nos vult erudire: vt quia in Ioseph didiceramus carcerem non timere, mortem vincere disceremus in Christo, &, quod est amplius, quemadmodum futuræ mortis mœstitiam vinceremus. Quomodo enim te imitaremur Domine Iesu, nisi sequeremur vt hominem, nisi mortuum crederemus, nisi vulnera vidissemus? Quemadmodum discipuli crederent fuisse moriturum, nisi morituri tristitiam comperissent? Sic adhuc dormiunt, & nesciunt dolere, pro quibus Chri-
Esai 53. Conc. Constantinop. 3 Act 10. stus dolebat. Ita enim legimus, *Qui peccata nostra portat, & pro nobis dolet.* Doles ergo Domine, non tua, sed mea vulnera: non tuam mortem, sed nostram infirmitatem: & nos æstimauimus te esse in doloribus, cum tu non pro te, sed pro me doleres. Infirmatus enim es, sed propter peccata nostra; non quia illa tibi infirmitas erat ex patre assumpta, sed pro me suscepta: quia mihi proderat vt eruditio pacis nostræ esset in te, & liuore tuo vulnera nostra sanares.
Esa. 53. Sed quid mirum si pro omnibus doluit, qui pro vno fle-
C uit? Et quid mirum si moriturus pro omnibus tædiat, qui
Ioan. 11. Lazarum resuscitaturus illacrymat? Sed & ibi piæ sororis lacrymis commouetur, qua mentem humana tangebant: & hic alto operatur affectu, vt quia in carne sua peccata nostra perimebat, mœrorem quoque animæ no-
1 Pet 2. Hebr. 9. Sap. 1. stræ suæ animæ mœrore aboleret. Et fortasse ideo tristis est, quia post Adæ lapsum tali transitu nobis erat ex hoc sæculo recedendum, vt mori esset necesse. *Deus* enim *mortem non fecit, nec lætatur in perditione viuorum,* & ideo fastidit quod ipse non fecit. Denique ait, *Transfer à me calicem hunc.* Quasi homo mortem recusans, quasi
Rom. 6. Gen 3. Conc. Constantinop. 3 Act. 10. Deus sententiam suam seruans. Oportet enim mori nos sæculo, vt corpore iuxta diuinam sententiam; in terræ limum naturæ fine resoluto, spiritu resurgamus Deo. Quod autem ait, *Non mea voluntas, sed tua fiat,* suam ad ho-hominem retulit; patris, ad diuinitatem. Voluntas enim hominis temporalis, voluntas diuinitatis æterna. Non alia voluntas patris, alia filii: vna enim voluntas, vbi vna diuinitas. Disce tamen Deo esse subiectus, vt non quod ipse vis eligas, sed quod Deo scias esse placiturum. Deinde verborum ipsorum proprietatem consideremus. *Tristis est,* in-
D quit, *anima mea.* Et alibi, *Nunc anima mea turbata est valde.*
Matth. 26. Psal. 6. Matth 26. Conc. Hispalen. 2. c. 13. Non ergo suscipiens, sed suscepta turbatur. Anima enim obnoxia passionibus, diuinitas libera. Etenim, *Spiritus promptus, caro autem infirma.* Tristis autem est non ipse, sed anima. Non est tristis sapientia, non diuina substantia, sed anima. Suscepit enim animã meam, suscepit corpus meũ. Non me fefellit, vt aliud esset, & aliud videretur. Tristis videbatur, & tristis erat, non pro sua passione, sed pro nostra dispersione. Denique ait, *Percutiam pastorem, &*
Matth. 26. *dispergentur oues gregis.* Tristis erat, quia nos paruulos relinquebat. Cæterum quam constanter se morti obtulerit connexa declarant: quandoquidem quærentibus occurrit turbatos confirmauit, trepidos prouocauit, proditorem
Ioan 18. osculi dignatione suscepit. Nec illud distat à vero si tristis

E erat pro persecutoribus suis, quos sciebat immanis sacrilegii pœnas daturos. Et ideo dixit, *Transfer hunc calicem à me.* Non quia Dei filius mortem timebat, sed quia nec malos perire volebat. Vnde & dixit, Pater, dimitte illis hoc Luc. 23.
peccatum; ne exitialis esset populo passio sua, futura omnibus salutaris.

Adhuc eo loquente, ecce turba: & qui vocabatur Iudas, vnus de duodecim, antecedebat eos & appropinquauit Iesu vt oscularetur eum. Iesus autem dixit illi, Iuda, osculo filium hominis tradis. Videntes autem hi qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, si percutimus in gladio? Et percussit vnus ex illis seruum principis sacerdotum, & amputauit auriculam eius dexteram. Respondens autem Iesus, ait, Sinite vsque huc. Et cum tetigisset auriculam eius, sanauit eum. Dixit autem Iesus ad eos qui venerant ad se, principes sacerdotum & magistratus templi & seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis & fustibus? Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me, sed hæc est hora vestra & potestas tenebrarum. F

Iuda, osculo filium hominis tradis? &c. Magna diuinæ significatio potestatis, magna disciplina virtutis. Et consilium proditionis aperitur, & adhuc patientia non negatur! Ostendisti Domine quem proderet, dum occulta manifestas. Ostendisti etiam quem traderet, dum dicis, *filium hominis,* quia caro, non diuinitas comprehenditur. Illud tamen plus confutat ingratum, quod eum tradiderit, qui cũ esset Dei filius, propter nos tamen filius hominis esse voluisset. Quasi dicat, Propter te suscepi ingrate quod tradis in hypocrisi. Ergo per interrogationem pronuntiandum puto, quasi amantis affectu corripiat proditorem: *Iuda, osculo filium hominis tradis?* hoc est, amoris pignore vulnus infligis? & charitatis officio sanguinem fundis; & pacis instrumento mortem irrogas? Seruus dominum, discipulus Prou. 27.
prodis magistrum, electus auctorem? Hoc est illud: *Vtiliora vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* Proditori hoc: G Cant. 1.
pacifico vero quid dicitur? *Osculetur me ab osculis oris sui. Et osculatus est,* inquit, *eum.* Non quo simulare nos doceat, sed Matth. 26.
vt ne proditionem refugere videretur, & plus afficeret proditorem, cui amoris officia non negaret, quia scriptũ Psalm. 119
est. *Cum odientibus pacem eram pacificus. Et signo dato,* inquit, *ab iis qui cum fustibus venerant comprehenditur.* Sed Dominum omnium mysteria non arma tenuerunt. Denique locutus Matth 26 Ioan. 18.
est, & ceciderunt retrorsum. Quo mihi legiones angelorum? Quo mihi cœlestem exercitum? vox Domini sola plus terret. Hanc ille ad demonstrandũ diuinæ maie- Ioan. 13.
statis indicium, qui in pectore Christi recumbebat, elegit. Volenti ergo iniicit manus turba, nectuntur vincula. O amentes ô perfidi! non sic comprehenditur sapientia, non sic tenetur iustitia. Nec discipulorum studia defuerunt. Psal 105 Num. 25.
Vnde Petrus eruditus in lege, promptus affectu, qui sciret Phineæ reputatum ad iustitiam quod sacrilegos peremisset, percussit principis seruum. Sed Dominus vulnera cruenta detersit, mysteria diuina subiecit, vt seruus principis mundi, hoc est, non naturæ conditione, sed culpæ, secularium famulus potestatum, auris suæ vulnus excipe- Ioan. 8.
ret, quia non audisset verba sapientiæ. *Omnis* denique *qui facit peccatum, seruus est peccati. Peccatis,* inquit, *vestris venditi e-* Esai. 50.
stis. Venditio propter peccata nostra, propter bonitatem H
autem Dei redemptio peccatorum. Aut si Petrus volens 24. q. 1. c. si Petrus.
percussit aurem, docuit quod aurem habere in specie nõ deberent, quam in mysterio non habebant. Sed bonus Esai. 55.
Dominus & ipsi refundit auditum, secundum prophetica dicta demonstrans & ipsos, si conuertatur, posse sanari, qui in passione Domini vulnerati sunt, eo quod omne peccatum fidei mysteriis abluatur. Tollit ergo Petrus aurem. Quare Petrus? Quia ipse est qui accepit claues regni Matth 16
cœlorum. Ille enim condemnat qui & absoluit, quoniam idem & ligandi & soluendi adeptus est potestatem. Tollit autem male audientis, tollit autem gladio spiritali aurem

A interiorem male intelligentis. Caueamus ne cui tollatur auricula. Legitur passio Domini, si ad diuinitatem eius referimus infirmitatem corporeæ passionis, exciditur auricula; & exciditur à Petro, qui non passus est Christum Prophetam æstimari, sed Dei filium docuit fideli confessione signari. (Ibidem.) Ergo cum legimus teneri Iesum, caueamus ne ab aliquo audiamus, & putemus eum secundum diuinitatem teneri, teneri inuitum, teneri quasi infirmum. (Ioan 18.) Tenetur quidem, & vt dixit Ioannes, ligatur secundum corporis veritatem. Sed væ illis qui ligant verbum. Ligant autem qui tantummodo Christum hominem putant. Ligant qui præsentem non putant, qui omnipotentem non confitentur. Mala vincula Iudæorum quibus non Christũ ligant, sed seipsos alligant. (Ioan 11.) Ligatur autem in domo non pij alicuius & iusti, sed in domo Caiphæ, hoc est in impia domo, vbi etiam moriturus pro omnibus prophetatur. Quã amentes igitur qui beneficia diuina confitentur, & beneficiorum auctorem persequuntur! Ideo aurem perdunt, quia perdiderunt auditus profectum. Auditum multi nõ habent, qui habere se credunt. In ecclesia omnes habent, extra Ecclesiam non habent. (Gen 11.) B Aut fortasse ideo aurem tulit, ne amplius delinquerent audientes, qui audita seruare non possent. Sic & aliquando confudit Deus linguas extruentium turrem, ne se audirent, & opus suæ impietatis augerent. Comprehende, si potes, quomodo ad dexteræ salutaris attactum fugiat dolor, & vulnera non medicamento compressa, sed tactu obducta sanentur. (Ioan 9.) Operatorem suum limus agnoscit, & operatricem suam Domini (Gen 2.) manum sequitur caro. Quomodo enim vult, opus suum creator instaurat. Sic & alibi cæco illi visus, luto supra oculos illito, quasi in naturam redierit, reformatur. Iubere potuit, sed operari maluit: vt cognoscamus ipsum esse qui è limo terræ corporis membra nostri variis apta formauit officiis, & infuso vigore mentis animauit. Venerunt ergo & comprehenderunt eum, grauius perituri studij sui fructu, nec intellexerunt infelices mysterium, nec venerati sunt tam clementem pietatis affectũ, quod etiam hostes suos non passus est vulnerari. Illi iusto mortem inferebãt, persecutorum vulnera iste sanabat.

C *Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domũ principis sacerdotum: Petrus vero sequebatur à longe. Accenso autem igne in medio atrij, & circumsedenti bus illis, erat Petrus in medio eorum. Quem cum vidisset ancilla quædam sedentem ad limen, & cum fuisset intuita, dixit, Et hic cum illo erat. At ille negauit eũ dicens, Mulier, non noui illum. Et post pusillum alius videns eum dixit, Et tu de illis es? Petrus vero ait, O homo, non sum. Et interuallo facto quasi horæ vnius, alius quidam affirmabat, dicens, Vere & hic cum illo erat: nam & Galilæus est. Et ait Petrus, Homo nescio quid dicas. Et continuo adhuc illo loquente cantauit gallus. Et conuersus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat, Quia prius quam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras Petrus fleuit amare. Et viri qui tenebant Iesum, illudebant ei, cædentes. Et velauerunt eum, & percutiebant faciem eius: & interrogabant eum, dicentes,* D *Prophetiza, quis est qui te percussit? Et alia multa blasphemantes dicebãt in eũ. Et vt factus est dies, conuenerunt Seniores plebis & principes sacerdotũ & scribæ, & duxerunt eum in concilium suum, dicẽtes, Si tu es Christus, dic nobis. Et ait illis, Si vobis dixero, non credetis mihi: si autem & interrogauero, nõ respõdebitis mihi, neq. dimittetis. Ex hoc autem erit filius hominis sedens à dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes, Tu ergo es filius Dei? Qui ait, Vos dicitis, quia ego sum. At illi dixerunt, Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audiuimus de ore eius.*

Petrus vero sequebatur à longe, &c. Et bene à longe sequebatur iam proxime negaturus. Neque enim negare potuisset, si Christo proximus adhæsisset. E Sed fortasse & in hoc nobis maxima sit admiratione reuerendus quod Dominum non reliquit etiam cum timeret. Metus naturæ est, cura pietatis. Alienum, quod timet: suum, quod non fugit. Quod sequitur, deuotionis: quod negat, obreptionis. Commune quod labitur: fidei, quod pœnitet. Iam in domo principis sacerdotum ignis ardebat. Accessit Petrus, vt calefaceret se; quia clauso Domino calor mentis etiam in ipso refrixerat. Quid sibi vult quod prima eum prodit ancilla, cum viri vtique magis eum potuerint recognoscere, nisi vt & iste sexus peccasse in necem Domini videretur, vt & iste sexus redimeretur per Domini passionem? Et ideo mulier resurrectionis accipit prima mysterium, & mandata custodit, vt veterẽ præuaricationis aboleret errorem. (Ioan. 20.) Petrus autem proditus negat. Ponamus enim negasse Petrum, quia dixit Dominus, *Ter me negabis.* (Matth. 26.) Et malo negasse Petrum, quam Dominum fefellisse. Quid negauit? Quod promisit incaute. Deuotionem considerauit, non respexit conditionem. Multatus quia dixit se animam ponere: quod non humanæ infirmitatis, sed diuinæ est potestatis. (Ioan. 13.) Cum tam grauem imprudentis sermonis mulctam luerit, quanta est pœna perfidiæ? F Vbi tamen negat Petrus? Non in monte, non in templo, in sua domo sed in prætorio Iudæorum, in domo principis sacerdotũ. Ibi negat, vbi veritas nõ est. Ibi negat, vbi Christus captus, (Ioan. 18.) vbi Christus ligatus est. Quomodo enim non erraret, quẽ intromisit ostiaria, & interrogauit ostiaria, & ostiaria Iudæorum? Male Eua induxit Adam, male Petrum introduxit fœmina. (Gen. 3.) Sed ille in paradiso labitur, vbi non veniabilis culpa: hic in prætorio Iudæorum, vbi difficilis innocentia. Illi interdictus lapsus, huic prædictus error. Ille commissus huic præiudicauit, hic illum resoluit. Consideremus etiam quo in statu neget. *Frigus* (inquit) *erat.* (Ioan 18.) Si tempus consideremus, frigus esse non poterat. (Deut. 4.) Sed frigus erat vbi Iesus non agnoscebatur, vbi non erat qui lucem videret, vbi negabatur ignis consumens. Frigus ergo erat mentis, non corporis. Denique *ad carbones stabat* Petrus, quia algebat affectu. Mala flamma Iudaica: vrit, non calefacit. Malus focus, qui quandam etiam sanctorum mentibus fuliginem erroris aspergit, iuxta quem etiam Petri (Marc. 14.) interiores oculi caligarunt. G Illi oculi non carnis & sanguinis, sed oculi mentis, quibus Christum videbat. Dicet aliquis, Tu Iudæorum etiam elementa condemnas? Non condemno elementa, quia non sunt Iudæorum, sed Christi. Sed alia est, quam condemno, flãma perfidiæ. (Hier. 6.) Hanc flãmam condemno Iudæorum, diuina secutus oracula. Dicit enim Dominus, *Argentum vestrum reprobum est.* Si argentum reprobum est Iudæorum, & focus reprobus Iudæorum est. Denique foco & auro Iudæorum caput vituli fi- (Exod. 32.) latum est, hoc est, sacrilegij principatus.

DE NEGATIONE PETRI.

Sed videamus negandi tenorem, quem inter Euangelistas video esse diuersum. Ita nouum fuit Petrum potuisse peccare, vt peccatum eius nec ab Euangelistis potuerit comprehendi. Itaque Petrum prodenti ancillæ quod (Matth. 26.) ex illis esset qui cum Iesu Galilæo erant, prima voce Mat- (Marc. 14.) thæus posuit respondisse, *Nescio quid dicas.* Hoc etiam Marcus, qui secutus est Petrum, & ex ipso potuit verius cognoscere. Prima vox negantis est Petri: qua tamen non negare Dominum, sed à proditione se separasse mulieris videtur. H Quid tamen negauerit, considera. Ex illis vtique se esse, qui cum Iesu Galilæo erant. Vel, vt Marcus posuit, *cum Iesu Nazareno.* (Ibidem.) Numquid negauit cum Dei fuisse se filio? Hoc est dicere, Nescio Galilæum; nescio Nazarenum, quem Dei filium noui. Habeant homines locorum vocabula, Dei filium patria non potest nuncupare, cuius maiestatẽ locus nullus includit. Et vt scias hoc verum esse, etiam exemplo probatur. Nam alibi cum in- (Matth 16.) terrogaret Dominus discipulos, *Quem dicunt esse homines filium hominis? alij Eliam, alij Hieremiam dixerunt, aut vnum de prophetis: Petrus autem ait, Tu es Christus filius Dei viui.* Numquid & ibi negauit, quia Christum non hominis

filium

A

filium, sed Dei maluit confiteri? Certe quid hic putamus ambiguum, quod etiam Christus probauit? Et aliud accipe. *Matt. 26.* Interrogatus Petrus, *Et tu ex illis es, qui cum Iesu Galilæo erant?* verbum æternitatis refugit, non enim erant, qui esse cœperunt, hoc est dicere, Ille solus erat, qui in principio erat. *Ioan. 1.* Denique ait. *Non sum.* Illius est enim esse, qui semper est. *Exod. 3.* Vnde & Moyses ait, *Qui est, misit me.* *Marc 14.* Rursus cum vrgeretur quod ex illis esset, secúdum Marcum *negauit*, vt scias Euangelistam veritati quam gratię plus dedisse. Sed tamen negauit ex illis se esse, nō Christum negauit. Negauit hominum consortia, non Dei gratiam. Negauerat ex illis se esse, qui cum Galilæo erant, nō negauit cum Dei filio. Denique secundum Matthęum proditus quod cum Iesu Nazareno fuisset, ait, *Nescio hominem.* *Matt. 26.* Hoc idem & tertia voce vtrique de quibus proposuimus Euangelistæ cum iuramento eum respondisse posuerunt, *quia nesciret hominem.* Et bene negauit hominem, quem sciebat Deum. *Luc. 22 supra.* Deniq; vbi iusiurandum est, cauta responsio est. Nam etsi negauit Petrus, non tamen peierauit, quia nec Dominus peieraturum esse memorauerat. Quod si in Petro dubium est, quam periculosum est iusiurādum? *Ioan 18.* Ioannes autem sic posuit, quoniam interrogatus ab ancilla Petrus, vtrum ex discipulis esset illius hominis, prima voce responderit, *Non sum.*

B

Non enim erat hominis Apostolus, qui erat Christi. *Galat. 1.* Deniq; & Paulus hominis Apostolū se esse negauit, dicēs, *Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum patrem.* *Ibid.* Sed ne videretur ambiguum aliquod incarnationi afferre, subiecit, *Qui suscitauit eum à mortuis:* vt & hominem credas, cum Deum ante credideris. *2. Tim. 2.* Quod alibi quoque eodem tenore custodit, vbi dicit, *Vnus enim Deus, & vnus mediator Dei & hominum homo Christus Iesus.* Prius vtiq; mediatorem Dei quam hominum nuncupauit. Non enim sat est vtrumque credere, nisi fidei ordo seruetur. Concordat igitur vbique responsio. Nam qui dixit, *Nescio hominem:* ęquum erat vt interrogatus vtrum esset ex discipulis hominis, diceret, *Non sum.* Itaque non Christi discipulum se negauit, sed hominis negauit esse discipulum. Denique & Petrus & Paulus hominem negauerunt quem Dei filium fatebantur. Quod sensit Petrus, Paulus expressit, hinc & ille profecit. *Matth 14.* Error Petri, doctrina iustorum est: & titubatio Petri, omnium petra est.

C

Denique super vndas titubat, sed dexteram porrigit Christus: *Matth 17.* in monte cadit, sed leuatur à Christo. *Matth. 14.* Titubauit quidem Petrus in mari, sed ambulauit firmior. Titubatio Petri, nostra est firmitudo. Ibi cadit, quo nullus ascendit: ibi nutat, vbi nemo ambulat. Et tamen inter vndas licet titubat, non labitur: nutat, non cadit, fluitat, non præcipitatur. Et si cecidit, in monte tamen cecidit. *Matth 17.* Sed felicius ille cecidit quam alij steterunt; felicius cecidit, quem Christus leuauit. *Ioan. 18.* Iterum autem interrogatum num ex discipulis eius esset, Ioannes scripsit negasse. Et bene negauit, quia ex eius dicebatur esse discipulis, quem hominem in superioribus sunt locuti. Nam quod tertio cum illo se fuisse negauit, & hoc de superioribus deriuatur. Cum illo quem hominem nuncupatis, non fui, sed à Dei filio non recessi. Lucas quoque scripsit Petrum interrogatum vtrum ex illis esset, respondisse prima voce, *Non noui illum*, Et bene dixit. *Matth. 11.* Temerarium quippe erat, vt diceret quia nouerat eum, quem mens humana non potest comprehendere. *Nemo enim nouit filium, nisi pater.*

D

Rursus secunda voce, secundum Lucam, idem Petrus ait, *Non sum.* Maluit videlicet se negare, quam Christum. Aut quia videbatur negare Christi societatem, vtique se negauit. Certe cum de homine negat, in filium peccauit hominis, vt remitteretur ei; non in Spiritum sanctum. *Matth. 12.* Tertio quoque interrogatus, ait, *Nescio quid dicas*, hoc est, sacrilegia vestra nescio. Sed nos excusamus, Dominus ipse non excusauit. Non enim satis est inuoluta responsio confitentis Iesum, sed aperta confessio. Quid prodest verba inuoluere, si videri vis denegasse? Et ideo Petrus non de industria sic respōdisse inducitur, quia *postea recordatus est, & amare fleuit.* Maluit enim ipse suum accusare peccatum, vt iustificaretur fatendo, quam grauaretur negando. *Prou. 18.* *Iustus enim in principio accusator est sui:* & ideo fleuit. *Lib. 4. sent. dist. 17. § 16* Quare fleuit? Quia culpa obrepsit ei. Et ego soleo flere si culpa mihi desit, hoc est, si non me vindicem, si non obtineam quod improbe cupio.

E

Petrus doluit & fleuit, qui errauit vt homo. *secundum. De pæn. dist. 1 cap. Pet. Ead. dist. c. Lachryma.* Non inuenio quid dixerit, inuenio quod fleuerit. Lacrymas eius lego, satisfactionem non lego. Sed quod defendi non potest, ablui potest. Lauant lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri. Et veniæ fletus consulunt, & verecundiæ. Lacrymæ sine horrore culpam loquuntur. Lacrymæ crimen sine offensione verecundiæ confitentur. Lacrymæ veniam non postulant, & merentur. Inueni cur tacuit Petrus, ne tam cito veniæ petitio plus offenderet. Ante flendum est, sic precandum. Bonæ lacrymæ, quæ lauant culpam. Denique quos Iesus respicit, plorant delictum. *S. Aug. li. 1 de gratia Christi. c. 45.* Negauit primo Petrus, & non fleuit, quia non respexerat Dominus. Negauit secundo, non fleuit, quia adhuc non respexerat Dominus. Negauit & tertio, respexit Iesus, & ille amarissime fleuit. Respice Domine Iesu, vt sciamus nostrum deflere peccatum, lauare delictum. Vnde etiam lapsus sanctorum vtilis. Nihil mihi nocuit quod negauit Petrus, profuit quod emendauit. Didici cauere alloquia perfidorū. Petrus inter Iudæos negauit; Salomon contubernio gentili deceptus errauit. *3 Reg 11.* Fleuit ergo amarissime Petrus, fleuit vt lacrymis suū posset lauare delictum.

F

Et tu si veniam vis mereri, dilue culpam lacrymis tuam: eodem momento, eodem tempore respicit te Christus. Si in aliquo fortasse laberis; quia secretorū tuorum assistit testis, respicit, vt recorderis, & fatearis errorem. Imitare Petrum dicentem alibi tertio, *Domine, tu scis quia diligo te.* *Ioan 21. Imitare Petrum.* Etenim quia tertio negauerat, tertio confitetur. Sed negauit in nocte, confitetur in die. *S. Augu li. 1. de grat. Christi ca. 45.* Hæc autem ideo scripta sunt, vt sciamus neminem iactare se debere. Nam si Petrus lapsus est qui dixit, *Etsi alii scandalizati fuerint in te, ego non scandalizabor*: quis alius iure de se præsumat? *Psal 29.* Denique & Dauid quia dixerat, *Ego dixi in mea abundantia, non mouebor in æternum*: eam sibi iactantiam obfuisse profitetur, dicens, *Auertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus.* *Ibid.* Vnde te euocem Petre, vt doceas me quid flens cogitaueris? Vnde inquam, te euocem? De cœlo, vbi iam choro insertus es Angelorum; an etiam de tumulo? quia non putas iniuriam & ibi esse, vnde Dominus resurrexit, Doce nos quid tibi profuerint lacrymæ tuæ. *Matth. 28.* Sed docuisti ilico. Nam qui lapsus es, antequam fleres, postquam fleuisti erectus es, vt alios erigeres, qui te ipse ante non erexeras.

G

Matth 27. Habebat ergo lacrymas Petrus, pio quas fundebat affectu: non habebat proditor fletus quibus culpam ablueret, sed tormenta conscientiæ quibus sacrilegium fateretur; quando *proiectis argenteis abiens laqueo se suspendit:* vt dum suo reus iudicio damnatur, & spontaneo supplicio facinus expiatur, pietas Domini, qui seipse nollet vlcisci, & diuinitas probaretur, qui conscientiam mentis inuisibili potestate interrogaret. *Ibid.* Vnde dixerat, *Peccaui, quod tradiderim sanguinem iustum.* Etsi cassa est pœnitentia proditoris, quia peccauit in Spiritum sanctum, *Matth 12.* est tamen nonnullus in scelere pudor culpam agnoscere. Et quamuis ille non absoluitur, Iudæorum tamen impudentia confutatur, quos cum professio redarguat venditoris, scelerati tamen sibi vendicant iura contractus, & exortes reatus esse se credunt, dum dicunt, *Quid ad nos? tu videris.* *Matth 27.* Amentes plane, qui putent solui se magis auctoris scelere quam teneri. In pecuniariis causis refuso pretio ius soluitur: hi pretium recipiunt, & sacrilegium prosequuntur, ac pertinacibus studiis funestam sibi vindicant sanguinis auctionem, cum refunderet venditor sacrilegij mercedem.

H

Euidenter itaque dum pretium sanguinis à Iudæorum gazophylaciis separatur, & ager figuli ea qua venditur CHRISTVS comparatur pecunia; *Ibid.* dum is locus humandis peregrinorum reliquiis dicatur; & prophetiæ impletur oraculum, & surgentis Ecclesiæ mysterium reuelatur. *Hier. 32. Zach. 11. Matth 13. Genes. 2.* Ager enim secundum diuina præcepta mundus hic omnis: Figulus autem ille, qui nos formauit è limo; de quo habes in veteri testamento, *Quia finxit Deus hominem de limo terræ*: formandi per naturam, reformandi per gratiam habens pro suo arbitrio potestatem. Nam etsi propriis vitiis corruamus, per illius tamen misericordiam resumpto mentis spiritu, secundum Hieremiæ oracula, reformamur. *Hier 18. Act. 1.* Pretium quoque sanguinis est pretium Dominicæ passionis. Ergo pretio san-

A sanguinis emitur mundus à Christo. *Venit enim vt saluetur mundus per ipsum*: in quo iuxta vt opus auctoris & ius est. Venit ergo vt consepultos per baptismum & commortuos Christo, ad perpetuitatis gratiam reseruaret. Sed non passim omnibus ad sepeliendum est locus. Nam etsi omnes mundus includat, non omnes reseruat. Etsi communis habitatio, tamen legitima sepultura est eorum scilicet qui nunc sunt per fidem domestici Dei, sed fuerunt in lege peregrini. Qui sunt isti nisi de quibus dicitur, *Memores estote quod aliquando vos gentes qui eratis in carne, alienati à conuersatione Israel, & peregrini promissionis testamentorum*: Sed hi nunc iam nō sunt aduenæ atque peregrini, quoniam ciues sanctorum esse fidei iure meruerunt.

(1.Cor.7. Ioan 3. Rom.6. Ephes.2. Ibid.)

Ca. XXIII

E*T surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum. Cæperunt autem illum accusare, dicentes, Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum regem esse. Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es rex Iudæorum? At ille respondens ait, Tu dicis. Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum & turbas: Nihil inuenio causæ in hoc homine. At illi inualescebant, dicentes, Commouet populum docēs per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa vsque huc.*

B

Pilatus autem interrogauit eum, &c. Secundum Matthæum cum accusaretur à principibus sacerdotum, & interrogaretur à Pilato, non respondit ad vllum verbum. Admirabilis locus, quo subeundæ æquanimiter iniuriæ moralis infunditur patientia pectoribus humanis. Accusatur Dominus, & tacet. Et bene tacet, qui defensione non indiget. Ambiant defendi, qui timent vinci. Non ergo accusationem tacendo confirmat, sed despicit nōn refellendo. Quid enim timeret qui non ambiret salutem? Salus ipsa se prodit, vt acquireret omnium. Sed quid de Deo loquar? Susanna tacuit, & vicit. Melior enim causa, quæ non defenditur, & probatur. Et hic Pilatus absoluit, sed absoluit iudicio, crucifixit mysterio. Verum hoc speciale Christi, illud humanum, vt apud iniquos iudices magis videatur noluisse, quam non potuisse defendi. Cur autem Dominus tacuerit, ipse præmisit, dicens, *Si vobis dixero, non credetis mihi: si vos interrogauero, non respondebitis mihi.* Illud tamen præstantissimum, quod maluit regem se probare quam dicere, vt condemnandi causam habere non possent, qui quod obiiciunt, hoc fatentur.

(Matth.27. C Dan.13. Luc.22.)

Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit si homo Galilæus esset. Et vt cognouit quod de Herodis potestate esset, misit eum ad Herodem qui & ipse Hierosolymis erat illis diebus. Herodes autem viso Iesu, gauisus est valde: erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quod audiret multa de eo, & sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat ergo eum multis sermonibus: at ipse nihil illi respondebat. Stabant vero principes sacerdotum & Scribæ constanter accusantes eum: Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo & illusit: & indutum illum veste alba, remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus ex ipsa die: nam antea inimici erant adinuicem.

D

At ipse nihil illi respondebat. Herode cupiente aliqua Christi miracula videre, ipse tacuit & nihil fecit: quia nec illius crudelitas merebatur videre diuina, & Dominus iactantiam declinabat. Et fortasse in Herode omnes impij typice significentur: qui si legi non crediderint & prophetis, mirabilia CHRISTI opera in Euangelio quoque videre non possint. *Et indutum veste alba.* Non otiosum quod veste alba induitur ab Herode, immaculatæ tribuens indicia passionis, quod agnus Dei sine macula peccata mundi susciperet. *Remisit ad Pilatum.* Ad Herodem mittitur, ad Pilatum remittitur. Et si vterque reum non pronuntiant, alienæ tamen crudelitatis studiis obsequuntur. *Et facti sunt amici Herodes & Pilatus.* In typo etiam Herodis atque Pilati, qui amici ex inimicis per Iesum Christum facti sunt, plebis Israel & populi gentilis figura seruatur, quod per Domini passionem vtriusque sit futura concordia, ita tamen vt prius populus nationum capiat Dei verbum, & ad populum Iudæorum fidei suæ deuotionem transmittat, vt illi quoque gloria maiestatis suæ corpus vestiant CHRISTI, quem ante desperauerant.

(Ioan.5. Esai.53. Ioan.1. Psalm.2.)

E (Ephes.1. Rom.11.)

Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotum, & magistratibus, & plebe, dixit ad illos, Obtulistis mihi hunc hominem quasi auertentem populum: & ecce ego coram vobis interrogans nullam causam inuenio in eo ex his in quibus eum accusatis. Sed neque Herodes: nam misi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei. Emendatum ergo illum dimittam. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum, vnum. Exclamauit autem simul vniuersa turba dicens, Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam: qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate, & homicidium, missus in carcerem. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Iesum. At illi succlamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad illos, Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis inuenio in eo. Corripiam ergo illum, & dimittam. At illi instabant vocibus magnis, postulantes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorum. Et Pilatus iudicauit fieri petitionem. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium & seditionem missus fuerat in carcerem quem petebant: Iesum vero tradidit voluntati eorum.

F G

Emendatum ergo illum dimittam. Tunc secundum Ioannem, *Pilatus flagellauit Iesum.* Nec flagella mysterio vacant: quia flagellatus est ipse, ne nos flagellaremur. *Homo enim in plaga constitutus, & sciens ferre infirmitates* pro nobis dolet, à nobis qui Deum ante fugiebamus, flagella detorquens: tam patiens Dominus, vt fugitiuorum vinculis proprias manus, fugitiuorum flagellis suum corpus offerret. Secundum Marcum autem *inde milites plectentes coronam spineam imponunt eius capiti, & salutant eum, dicentes, Aue Rex Iudæorum. Et ponentes genua adorabant eum.* Quod detestabili licet mentis operentur affectu, honoratum tamen exitum produnt; cum pungentes coronant & illudentes adorant. Et si corde non credunt quem perimunt, confitentur. Illis defuerit boni operis affectus, Deo tamen suus non defuit honor, qui salutatur vt rex, coronatur vt victor, quasi Deus & Dominus adoratur. *Arundo* quoque vel secundum Matthæum, *comprehenditur manu eius*, vt humana fragilitas iam non sicut arundo moueatur à vento, sed operibus Christi corroborata firmetur: vel secundum Marcum, *caput eius percutit*, vt solidata diuinitatis attactu nostra conditio mutare non possit. *Et Pilatus iudicauit fieri petitionem.* Tunc secundum Matthæum, *lauit Pilatus coram populo manus, dicens, Innocens ego sum à sanguine iusti huius.* Lauit quidem manus Pilatus, sed facta non diluit. Iudex enim nec inuidiæ cedere debuit, nec timori, vt sanguinem innocentem addiceret. Monuit vxor, lucebat in nocte gratia, diuinitas eminebat; nec sic à sacrilega sententia temperauit. Similiter in hoc typum omnium iudicum arbitror esse præmissum, qui damnaturi essent eos quos innoxios existimarent. Tolerabiliores tamen gentiles esse quam Iudæos, coniuncta Pilato persona demonstrat, & magis eos posse diuinis ad fidem operibus admoneri. Quales autem illi *qui Dominum maiestatis crucifixerunt? Dimisit autem illis eum qui propter homicidium, &c.* Nec immerito homicidæ absolutionem petunt, qui flagitabant innocentis exitium. Tales leges iniquitas habet, vt oderit innocentiam, sce-

(Ioan.19. Esai.53. Marc.15. Matth.27. Ephes.4. Marc.15. H Matth.27. Ibid. 1.Cor.2.)

A scelus diligat. In quo & nominis interpretatio speciem dat figuræ. Barrabas enim, patris filius Latine dicitur. Illi ergo quibus dicitur, *Vos ex patre diabolo estis*: vero Dei filio patris sui filium Antichristum prælaturi esse produntur. Inde secundum Matthæum, *chlamide coccinea induitur à militibus*: & secundum Ioannem *veste purpurea circundatur*. In altera designans martyrum palmas, in altera regiæ potestatis insignia: quod caro eius fusum toto orbe terrarum sanguinem esset suscepturа pro nobis; & passio regnum paritura pro nobis. Denique secundum Matthæum, *corona de spinis capiti eius imponitur*. Hoc quid aliud quam diuini operis munus ostendit, quod de peccatoribus mundi tamquam sæculi pœnis triumphalis Deo gloria quæreretur?

Ioan. 8. Matth. 27. Ioan. 19. Matth. 27.

Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem venientem de villa: & imposuerunt illi crucem portare post Iesum. Sequebatur autem illum multa turba populi & mulierum, quæ plangebant & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus, dixit, Filiæ Hierusalem, nolite flere super me, sed super vosipsas flete, & super filios vestros. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent, Beatæ steriles, & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos. Quia si in humido hoc faciunt, in arido quid fient? Ducebantur autem & alii duo nequam cum eo vt interficerentur.

B

Ioan. 19. *Apprehenderunt Simonem quendam, &c. & imposuerunt illi crucem portare, &c.* Secundum Ioannem *Christus baiulat sibi crucem*: secundum Lucam *imponitur Simoni*. Sed siue Simō, siue ipse portauerit; crux tamen super humeros imponitur, vt trophæum & Christus in homine & homo portaret in Christo. Nec discordant Euangelistarum sententiæ, quando concordat mysterium. Et bonus ordo nostri profectus est, vt prius ipse crucis suæ trophæum erigeret, deinde martyribus traderet erigendum. Conuenit enim vt trophæum suum prius ipse victor attollat. Denique non Iudæus est qui crucem portat, sed alienigena atque peregrinus: nec præcedit, sed sequitur; iuxta quod scriptum est, *Tollat crucem suam, & sequatur me*. Non enim suam, sed nostram crucem CHRISTVS ascendit: nec mors illa quasi diuinitatis, sed quasi hominis fuit. Vnde & ipse ait, *Deus, Deus meus respice in me, quare me dereliquisti?* Denique secundum Marcum, *milites exuerunt eum purpura*: quod nec mysterio vacat. CHRISTVS enim ascensurus crucem regalia vestimenta deposuit, vt scias quasi hominem passum esse, non quasi Deum: etsi vtrumque CHRISTVS, quasi hominem tamen, non quasi Deum cruci esse suffixum. Sed milites, non Iudæi, sciunt quo tempore, qualia CHRISTO vestimenta conueniant. Iudicio enim in purpura quasi victor assistit, ad passionem vero in suis vestimentis quasi reus humilis venit.

C

Matth. 16. Conc. Hispa. c. 13. Matth. 27. & Psal. 21. Marc. 15. Esa. 53.

D

Et postquam venerunt in locum, qui vocatur Caluaria: ibi crucifixerunt eum: & latrones, vnum à dextris, & alterum à sinistris.

Qui vocatur Caluaria: ibi crucifixerunt eum. Ipse crucis locus, vel in medio terræ, vt conspicuus omnibus: vel supra Adæ, vt Hebræi disputant, sepulturam. Congruebat quippe vt ibi vitæ nostræ primitiæ locarentur, vbi fuerant mortis exordia. Refert vero considerare, (quia secundum Marcum, *crucifigentes eum diuiserunt vestimenta eius*,) qualis crucē ascendat. Nudus ascendit. Nudum ecce video. Talis ergo ascendat qui sæculum vincere parat, vt sæculi adiumenta non quærat. Victus est Adam qui vestimenta quæsiuit, vicit ille qui tegimenta deposuit. Et talis ascendit, quales auctore Deo nos natura formauit. Qualis in paradiso homo primus habitauerat, talis ad paradisum homo secundus intrauit. Et vt non sibi soli, sed omnibus vinceret, manus in cruce extendit, quo omnia ad se traheret: vt nodo mortis exuta, iugo fidei suspensa, cælestibus ea quæ prius erāt terrena sociaret. *Et latrones, vnum à dextris, & alterum à sinistris.* Mystice duo latrones duos populos peccatores significant per baptismum crucifigendos esse cum Christo: quorum dissensio diuersitatem pariter credētium signat. Denique *vnus à dextris, & alter à sinistris*, quia sic erit in die iudicij. Increpatio quoque futurum crucis scandalum etiam circa credentes reuelat. Denique licet in cruce erat Dominus Iesus, supra crucem tamen regis maiestate radiabat. Vermis in cruce, scarabæus in cruce. Et bonus vermis, qui hæsit in ligno. Bonus scarabæus, qui clamauit è ligno. Quid clamauit? sequitur.

1 Cor. 15. Gen. 3. Marc. 15. Gen. 3. Iob 1. Gen. 2. Esa. 63.

E Ioan. 12. Colos. 1. Ephes. 2. Matth. 25. Matth. 24. Psal. 21. Abac. 2.

Iesus autem dicebat, Pater dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt.

Pater, dimitte illis: hoc est, *ne statuas illis hoc peccatum*. Clamauit latroni, *Hodie mecum eris in paradiso*. Clamauit quasi scarabæus, *Deus Deus meus respice in me, quare me dereliquisti?* Et bonus scarabæus, qui lutum corporis nostri ante informe atque pigrum, virtutū versabat vestigiis. Bonus scarabæus, *qui de stercore erigit pauperem*. Erexit Paulum, *qui propter Christum æstimatus est vt stercora*. Erexit Iob, *qui sedebat in stercore*.

Act. 7. Abac. 2. Psal. 21. F Psal. 112. Philip. 3. Iob 2.

Diuidentes vero vestimenta eius, miserunt sortes. Et stabat populus spectans: & deridebant eum principes cum eis dicentes, Alios saluos fecit, se saluum faciat, si hic est Christus Dei electus. Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei, & dicentes, Si tu es Rex Iudæorum, saluum te fac.

Diuidentes vestimenta eius, miserunt sortes. Quod nec mysterio vacat. Alij enim aliud sorte defertur, Dei namque spiritus non humana opinione comprehenditur, sed quasi quodam euentu inopinatus illabitur. Propter nos ergo diuiduntur vestimenta eius, quia non possunt singuli habere omnia. Et per sortes; quia non pro hominis voluntate diuisio fit Spiritus sancti. *Diuisiones enim gratiarum sunt, sed omnia operatus est spiritus, diuidens singulis prout vult. Fecerunt autem milites quatuor partes, vnicuique militi partem*, secundum Ioannem. Et fortasse milites isti, quatuor Euangelistarum habent typum, qui scripserunt Euangelium. Intuere nunc Christi vestimenta diuisa. Vbi illa quæram? Quære in Matthæo, inuenies penes ipsum solam chlamydem coccineam, penes Ioannem vestem purpuream, penes Marcum purpuram tantum, penes Lucam vestem albam. Hac enim sola pro sua fuit portione contentus. Quantos vero Christus sua veste vestiuit? Puto autem quod non quatuor tantum, sed omnes vestiuit milites, & omnibus abundauit. Accipe & aliud. Istę quatuor partes non partes vestium, sed qualitates mihi videntur esse virtutum. Alius enim de regno sublimius scripsit, alius de hominis institutione diffusius. Lucas nitorem sibi sacerdotalis vestis elegit. Marcus verborum textum non desiderauit. Ioannes vero quasi quasdam intexit sententias, quibus vestiat fidē nostram. Nonne tibi videtur intextū grande illud, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbū, hoc erat in principio apud Deum: omnia per ipsum facta sunt?* At vero Marcus, tamquam purpuræ fulgore contentus, sine vlla intextione verborum: *Initiū, inquit, Euangelii Iesu Christi filij Dei.* Ergo cætera vestimenta Christi diuisa sunt; nempe vel gesta vel gratia: tunica vero non potuit diuidi. Et ideo, secundum Ioannem, *super illa sors agitatur*: quia fides nō proportione singulorum, sed pro iure est omnium. Quod enim non diuiditur, singulis manet integrum. Et bene *desuper texta* in Ioanne legitur. Sic enim texitur fides Christi, vt de diuinis ad humana descendat: eo quod ante sæcula ex Deo genitus, posteriore tempore susceptionem carnis assumpserit. Per hoc ergo significatur nobis, quod non debeat fides scindi, sed solida permanere.

Ioan. 3. G 1 Cor. 12. Ioan. 19. Matt. 27. Ioan. 19. Marc. 15. Ioannes. Matthæus. Lucas. Marcus. H Ioan. 1. Marc. 1. Ioan. 19. Ephes. 4. Ioan. 19. Psal. 109. Ephes. 4.

Erat

A

Erat autem & superscriptio scripta super eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis : hic est Rex Iudæorum.

Erat autem superscriptio. Scribitur autem titulus etiam secundum Ioannem, [Ioan 19.] & super crucem ponitur: vt affixo cruci chirographo, [Coloss. 2.] quod erat contrarium nobis, sententia vetusta cessaret: non infra crucem quia *principium super humerum eius.* [Esaia 9.] Principium autem quid est, nisi sempiterna virtus eius atque diuinitas? [Rom. 1.] Vnde & ipse interrogatus, *Tu qui es?* respondit, *Principium, quod & loquor vobis.* [Ioan. 8.] Merito supra crucem titulus, quia non humani corporis, sed diuinæ potestatis est regnum quod habet Christus. Titulus autẽ erat secundum Ioannem : *Iesus Nazarenus Rex Iudæorum:* [Ioan 19.] quem multi Iudæorum legerunt. Legamus igitur & nos. Lego titulum Regis Iudæorum, cum lego, *Regnum meum non est de hoc mundo.* [Ioan. 18.] Lego causam Christi super caput eius scriptam, cum lego, *Et Deus erat verbum.* [Ioan. 1.] *Caput* enim *Christi Deus.* [1 Cor. 11.] Et secundum Matthæum, *sedentes seruabant eum, & dicebant, Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce.* [Matth 27.] Isti ergo seruabant Iesum, & hodie seruant, ne cui forte labatur, ne cui de passione descendat, quod petebat populus Iudæorum. Mihi plane Christus in passione moriatur, vt post passionem mihi resurgat. Noluit descendere, ne descenderet sibi, sed moreretur mihi. [Ibid.] Nobis ergo iam Christus seruatur.

B

Vnus autem de his qui pendebant latronibus, blasphemabat eum, dicens, Si tu es Christus, saluum fac temetipsum & nos. Respondens autem alter increpabat eum, dicens, Neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es? Et nos quidem iuste, nam digna factis recipimus: hic vero nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum, Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, Hodie mecum eris in paradiso.

C

Hodie mecum eris in paradiso. Pulcherrimum affectandæ conuersionis exemplum, [Ephes. 5.] quod tam cito latroni venia relaxatur, & vberior est gratia quam precatio. Semper enim Dominus plus tribuit quam rogatur. Ille enim rogabat vt memor esset sui Dominus cum venisset in regnum suum. Dominus autem ait illi, *Amen dico tibi, Hodie mecum eris in paradiso.* Vita est enim esse cum Christo, ideo vbi Christus, ibi vita, ibi regnum. Cito vero ignoscit Dominus, quia cito ille cõuertitur. [Ioan. 11.] Inde & illud solùi videtur, quia alij duos [Matth. 27.] conuiciantes inducunt latrones, iste vnum conuiciantem [Marc. 15.] & vnum rogantem. Fortasse & iste prius conuiciatus est, sed repente conuersus. Nec mirum si conuerso culpam ignoscebat, qui insultantibus veniam relaxabat. Potuit etiam de vno pluraliter dicere, sicut illud est, *Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum.* [Psal 2.] Solus tamen Herodes rex, & princeps Pilatus in Apostolorum actibus conspirasse [Act 4.] aduersus Christum Petri voce produntur. Sic & ad Hebræos habes, [Heb 11.] *In caprinis pellibus ambulabant, secti sunt, & leonum molas obstruxerunt:* cum solus Elias meloten habuisse [4 Reg 1.] [Dan. 6] Esaias sectus esse, Daniel à leonibus intactus mansisse doceatur. Quam execrabilis in facto iniquitas Iudæorum, vt quasi latronem crucifigerent omnium redemptorem!

D

Bonus tamen in mysterio latro, qui insidiatus est diabolo, vt vasa eius auferret. [Marc. 15.] Inde secundum Matthæum, [Luc. 11.] *currens vnus spongiam impleuit aceto, & dabat ei bibere:* [Matth 26.] quod & bibit. Sic enim habes secundum Ioannem, *Cum ergo accepisset Iesus acetum.* [Ioan 19.] Vinum vero cum felle mixtum non bibit. Sic enim habetur in Matthæo, [Matth. 27.] *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum: & cum gustasset, noluit bibere.* Acetum itaque bibitur, vinum cum felle non bibitur: non quia fel, sed quia admixtæ vino amaritudines recusantur. Nam amaritudines vitæ nostræ pro corporis vtique conditione suscepit. Denique ipse ait, *Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.* [Esa 53.] [Psal 68.] Sinceritati namque non debuit amaritudo misceri, vt ostenderetur sine amaritudine immortalitas resurgentium futura. Quæ quoniam in vase coacuerat humano, edulcatur in Christo.

E

Ergo acetum bibitur quod erat arundini impositum, [Matth. 27.] hoc est, vitium corruptæ per Adam immortalitatis absorbetur in calamo, vt de corpore aboleretur humano. Nos ergo vitia nostra per incuriam mentis corporisque concreta transfundamus in Christum, transfundamus per baptismum, vt crucifigamur in Christo, transfundamus per pœnitentiam, vt ab illo nobis vini sanguinisque cœlestis incorrupta sinceritas refundatur. Denique vbi acetum bibit, secundum Ioannem dixit, *Consummatum est;* hoc est, consummata sunt omnia eo quod assumptæ mortalitatis impletum esset omne mysterium, & exhaustis omnibus vitiis, immortalitatis sola lætitia remansisset. Bene ergo ad consummanda omnia, acetum bibitur, corruptio sinceritatis hauritur, vt omnia quæ vitiata fuerant cruci affigerentur.

Erat autem hora fere sexta: & tenebræ factæ sunt in vniuersam terram vsque in horam nonam. Et obscuratus est sol: & velum templi scissum est in medium. Et clamans voce magna Iesus, ait, Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.

F

Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. [Psal. 30.] Et bene cõmendatur spiritus, qui seruatur. [2. Cor. 1.] Quod enim commendatur, vtiq; nõ amittitur. Bonũ ergo pignus est spiritus, bonũ depositũ. Vnde & ille ait, *O Timothee bonum depositum custodi.* [1. Tim. 1.] Commendatur ergo patri spiritus. Et ideo ait, *Quoniam* [Psal 15.] *non derelinques in inferno animã meam.* Vide autem magnum [Ioan. 1.] mysterium. Nunc commendat in manibus patris spiritũ [Ioan 14.] suum, nunc in patris sinu sedet, quia totum alius non capit [Conc. Hispa 2. ca. 13.] Christum. Denique *ego,* inquit, *in patre, & pater in me.* [Coloss. 3.] Commendatur ergo patri spiritus : sed cum sit in superioribus, illuminat & inferna, vt vniuersa redimantur. Etenim *Christus omnia, & in Christo omnia,* licet in singulis operetur. Caro moritur vt resurgat, spiritus patri commendatur, vt cælestia quoque ab iniquitatis vinculo soluerentur, & pax fieret in cœlo, quam terrena sequerentur.

G

Et hæc dicens, expirauit. Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum, dicens, Vere hic homo iustus erat. Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, & videbant quæ fiebãt, percutientes pectora sua reuertebantur.

Et hæc dicens, expirauit. Et bene expirauit, qui non inuitus spiritum emisit. Vnde Matthæus ait, *Emisit spiritum.* [Matth. 27.] Quod enim emittitur, voluntarium est: quod amittitur, necessarium. Propterea præmisit, *Voce magna.* In qua Dei professio gloriosa, vsque ad mortem se pro nostris descendisse peccatis annuntiat : (ergo nec ego erubescam fateri quod Christus non erubuit *voce magna* profiteri) [Ibid.] vel euidens manifestatio contestantis Dei secessionem diuinitatis & [Lib 3. sent. dist. 21 § s. p. prædicta.] corporis. Sic enim habes alibi, *Clamauit Iesus voce magna, dicens, Deus Deus meus respice in me, quare me dereliquisti?* Clamauit homo diuinitatis separatione moriturus. [Matth 27.] Nam cum diuinitas mortis libera sit, vtique mors esse non poterat, nisi vita discederet, quia vita diuinitas est.

H

Quæ vero sequuntur ex Mattheo, ostendunt quia propter impietatem hominum finis sæculi sit futurus. Itaque significantur per Domini passionem occasura præsentia, vt oriantur futura. Tenebræ igitur offusæ sunt oculis perfidorum, vt fidei lumen refulgeret. Sol occidit sacrilegis vel refugit, vt funesti spectaculum sceleris obumbraret. Petræ scissæ sunt, vt per prærupta saxorum ostenderetur futurum, quoniam verbi vis pectorum dura penetraret, quo facilius ex cauis petrarum illi venatores quos Hieremias prædixit, [Hier. 16.] Domino venarentur. [Matth. 27] Monumentorum autem reseratio quid aliud, nisi claustris mortis effractis resurrectionem significat mortuorum? quorum in aspectu fides, in processu typus, quod in sanctam prodeundo ciuitatem præsentium specie, declarabat in illa Hierusalem quæ in cœlo est, futurum perenne diuersorium resurgentium. [Heb. 12.] Etiam velum scinditur, quo vel duorum populorum diuisio, vel myste-

A riorum synagogæ profanatio declaratur. Scinditur ergo
1. Cor. 5. velum vetus, vt Ecclesia noua fidei suæ vela suspendat. Sy-
Matt. 27. nagogæ velamen aufertur, vt religionis interna mysteria
reuelato mentis cernamus obtutu. Nos autem, quoniam
trophæum iam videmus, & quod currum suum trium-
phator ascendit; consideremus quod non arborum trun-
cis, non quadriiugis plaustri manubias de mortali hoste
quæsitas, sed patibulo triumphali captiua de sæculo spolia
suspendit. Non hic gentes brachiis post terga reuinctis,
nec excisarum vrbium imagines, oppidorumque capto-
rum simulacra cernimus, aut submissa captiuorum regum
colla miramur, qualis humanorum solet esse species triū-
phorum, ne victoriæ terminos regionis fine distinctos:
sed ouantes populos nationum, quæsitos non ad suppli-
cium, sed ad præmium reges liberis affectibus adorantes,
voluntariis vrbes studiis deditas, & in melius reformatas
imagines oppidorum, quas non fucus expresserit, sed de-
Ephes. 4. uotio colorarit; fidei arma, victoriarumque iura toto orbe
Ephes. 6. occurrentia, captiuum principem mundi, *& spiritalia ne-*
Ephes. 1. *quitiæ quæ sunt in cælestibus*, obedientia imperio vocis huma-
1. Cor. 15. næ; subditas dominationes, variarumque virtutum spe-
Coloss. 2. cies non sericis, sed moribus emicantes, fulget castitas, fi-
B des splendet, & induta mortis exuuiis deuotio fortitudi-
nis iam resurgit. Vnius Dei triumphus fecit omnes prope
Matth. 27. iam homines triumphatores. Solet quoque præcedere
Ioan. 19. pompa victores: at vero currum Domini triumphalem
præit bona pompa resurgentium defunctorum. Solet de-
mum titulus subiugatarum gentium numerum designa-
re. Scribitur autem & hic titulus. Sit in illis triumphis or-
dine quodam digesta miserabili deuictarum præeuntium
contumeliosa captiuitas nationum: hic redemptarum
gentium vernet gratia. Digni tanto triumpho iugales, vt
cœlum, terra, maria, inferna, corruptela mutentur in gra-
1. Cor. 15. tiam. *Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit*
Matth. 27. *Deum.* Centurio secundum Matthæum, Dei etiam fi-
lium quem crucifixerant, confitetur. O duriora saxis pe-
ctora Iudæorum! Finduntur petræ, sed illorum corda ob-
durantur. Iudex arguit, credit minister, proditor sce-
lus suum voluntaria morte condemnat, elementa fu-
giunt, terra concutitur, monumenta reserantur: Iu-
C dæorum tamen duritia toto orbe concusso manet immo-
bilis.

Stabant autem omnes noti eius à longe, & mulieres quæ secutæ eum erant à Galilæa hæc videntes.

Stabant autem & mulieres hæc videntes. Stabat & mater se-
Ioan. 19. cundum Ioannem, quæ studio pietatis sua pericula post-
habebat. Sed & Dominus pendens in cruce, qui sua peri-
Ibid. cula contemnebat, pio matrem commendabat affectu.
Matth. 27. Quod non otiose Ioannes pluribus prosecutus est. Alij e-
Marc. 15. nim mundum descripsere concussum, cœlū tenebris ob-
Psal. 21. ductum, refugisse solem. Addiderunt Matthæus & Mar-
Luc. 23. cus, qui humana atque mortalia vberius prosecuti sunt:
Sup.
Ioan. 19. *Deus Deus meus respice in me, quare me dereliquisti?* vt ad crucem
Christi susceptionem peruenisse crederemus conditionis
humanæ. Lucas autem competenter asseruit latroni ve-
niam sacerdotali intercessione donatam & Iudæis perse-
D quentibus eodem munere indulgentiam postulatam. Io-
annes vero qui plenius diuina penetrauit mysteria, non
immerito laborauit, vt quæ Deum generauerat, mansisse
eam virginem declararet. Solus ergo me docet, quod alij
non docuerunt, quemadmodum in cruce positus appel-
lauerit matrem, pluris putans quod victor suppliciorum
atque pœnarum, victor diaboli, pietatis officia diuidebat,
quam quod regnum cæleste donabat. Nam si religiosum
est quod latroni venia donatur à Domino, multo religio-
sius quod mater honoratur à filio. Nec præposterum iu-
dicetur, quod prius latronis absolutionem quam matris
appellationem scripsi. Qui enim venerat saluos facere
peccatores, non absurdum si prius in meis scriptis susce-
ptum munus in redimenda salute peccatoris impleuit.
1. Tim. 1. Denique ipse ait, *Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?*
Matth. 12. Quia non venerat vocare iustos, sed peccatores. Sed ibi

pro loco, hic & in cruce non immemor matris, appellat E
eam, dicens, *Ecce filius tuus.* Et Ioanni, *Ecce mater tua.* Testa- Luc. 5.
batur de cruce Christus, & testamentum eius signabat Ioan. 19.
Ioannes; dignus tanto testatore testis. Bonum testamen-
tum non pecuniæ, sed vitæ; quod non atramento scribitur
sed spiritu Dei viui. *Lingua mea calamus scribæ velociter scriben-* 2. Cor. 3.
tis. Sed nec Maria minor quam vt matrem Christi decebat Psal. 44.
fugientibus Apostolis ante crucem stabat, & piis specta- Matth. 26.
bat oculis filij vulnera, quia expectabat nō pignoris mor- Ioan. 19.
tem, sed mundi salutem. Aut fortasse quia cognouerat per
filij mortem mundi redemptionem, aula regalis putabat
se & sua morte publico muneri aliquid addituram. Sed Ie-
sus non egebat adiutore ad omnium redemptionem, qui
dixit, *Factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber.* Su- Psal. 87.
scepit quidem matris affectum, sed non quæsiuit hominis
auxilium. Habemus igitur pietatis magisterium. Doceat
lectio quid maternus debeat affectus imitari, quid sequi
reuerentia filiorum: vt illæ se offerant in filiorum pericu-
lis; illis amplius solicitudo materna quam suę mortis mœ-
stitia sit dolori. Quo loco vberrimum testimonium Marię
virginitatis perhibetur. Neque enim abrogaretur vxor
marito, cum scriptum sit, *Quod Deus coniunxit, homo non se-* F
paret, sed quę pro mysterio coniugium prætexuit, comple- Matth. 19.
tis mysteriis iam coniugio non egebat. Aut si moralia se-
quimur, in mœrore castitas imperatur. Mysticum tamen
est quod commēdatur Ioanni inter cæteros iuniori: quod
non otiosis aurib. debemus accipere. Periculosa est enim
mulieribus copula adolescentis, & species iuuentutis, ne
qua fortasse curiosa exempli, incuriosa mysterij, quæ luxu-
riari in Christo cupiens, Mariam specie prætendat, non i-
mitetur affectu, sicut vulgus nunc male audit mulierum,
relicto seniore marito vt iuniorem sequatur. Discat ergo 1. Tim. 5.
Ecclesiæ hic esse mysteriū, quæ populo seniori specie ante
copulata, non vsu postea quam peperit verbum, & in cor-
poribus ac mentibus hominum per fidem crucis & sepul-
turam Dominici corporis seminauit, ex præcepto Dei so-
cietatem populi iunioris elegit. Denique secundum Ioan-
nem, *Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuū* Ioan. 19.
non fregerunt eius crura, sed vnus militum lancea latus eius aperuit.
Quæro ergo cur ante mortem non inueniamus esse per-
cussum, post mortem inueniamus? nisi forte vt volunta- G
rius magis quam necessarius exitus eius fuisse doceatur,
& ordinem mysticum nouerimus, quia non ante altaris
sacramenta, quam baptismum; sed baptismum ante, sic
poculum. Deinde vt aduertamus, quia licet corporis eius
fuerit natura mortalis, licet qualitas similis, dissimilis ta-
men gratia. Nam vtique post mortem sanguis in nostris
corporibus congelascit: de illo vero inquit Ioannes, *Et cō-* Psal. 15.
tinuo exiuit sanguis & aqua. Ex illo enim incorrupto licet Ioan. 19.
corpore, sed defuncto, omnium vita manabat. Aqua enim
& sanguis exiuit: illa quæ diluat, iste qui redimat. Bibamus 1 Cor. 10.
ergo pretium nostrum, vt bibendo redimamur.

Et ecce vir nomine Ioseph, qui erat decurio, vir bonus & iustus, hic non consenserat consilio & actibus eorum, ab Arimathæa ciuitate Iudææ, qui expectabat & ipse regnum Dei. Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu: & depositum inuoluit in syndone, & posuit eum in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat. H

Et ecce vir nomine Ioseph, &c. Quid sibi etiam vult, quod
non Apostoli, sed Ioseph & Nicodemus, vt Ioannes di- Ioan. 19.
cit, Christum sepeliunt; vnus iustus & constans, alter qui
erat magister in Israel? Talis enim Christi est sepultura, Ioan. 3.
quæ iustitiam magisteriumque habeat. Obstruitur igitur
tergiuersandi locus, & domestico Iudæi testimonio reuin
cuntur. Nam si Apostoli sepelissent, dicerent vtique, non
sepultum, quem sepultum raptum esse dixerunt. Iustus Matth. 28.
autem Christi corpus operit syndone, innocens vngit Ioan. 19.
vnguento. Namque hæc non otiose distincta repetimus,
quia iustitia vestit Ecclesiam, innocentia gratiam submini-
strat. Vesti ergo & tu Domini corpus gloria sua vt & ipse Coloss. 1.
sis iustus. Et si mortuum credis, operi tamen diuinitatis 2. Cor. 2.

pro-

[A] propriæ plenitudine. Vnde illud myrrha & aloe, vt *Bonus* [Act. 10.] *odor Christi sis*. Bonum linteum misit Ioseph ille vir iustus, & fortasse illud quod Petrus vidit è cœlo ad se esse demissum, in quo erant genera quadrupedum & ferarum & vo- [Ioan. 12.] lucrum, ad similitudinem gentium figurata. Mystico igi- [Ioan 19.] tur vnguento illo pistico consepelietur Ecclesia; quæ diuersitatem populorum fidei suæ communione sociauit. De hoc Ioseph in Ioanne solo inuenio quod *occultus venerit ad Pilatum propter metum Iudæorum*. Quomodo iustus latebram periculi timore quæsiuit? Ego puto quod ideo occulte petierit, vt corpus impetraret, non vt periculum caueret. Et tamen quid mirum si occultabatur iustus, quan- [Ioan 20.] do occultabantur & Apostoli iustorum magistri? Veni & tu vel sero, vel nocte, vel quacumque hora: quandocumque veneris, inuenies Iesum ad suscipiendum paratum, nec minorem serius venientibus mercedem pia largita- [Matth. 20] te soluentem. Nam & qui sexta hora venit, non est mer- [Ioan. 3.] cede fraudatus: & qui vndecima, plenitudinem mercedis [Rom. 13.] accepit. Sed etiam Nicodemus nocte venit. Nox erat, quia adhuc non erat resurrectio. Denique resurrexit Christus, [B] & iustus ait, *Nox præcessit, dies autem appropinquauit*. Hunc [Matth 27.] Ioseph iustum Lucas dixit, Mathæus diuitem. Et merito diues hoc loco dicitur, vbi corpus suscipit Christi. Susci- [Ioan. 19.] piendo enim diuitem, nesciuit fidei paupertatem. Diues [Ibid.] est ergo qui iustus est. Iustus igitur sindone inuoluit, Israelita vero & diuersos miscet virtutum odores, & aloes mittit quasi libras centum, hoc est, perfectæ fidei quantitatem. *Et ligauerunt corpus Iesu iuxta consuetudinem specialem Iu-* [Cant 2. & 5] *dæorum*: non vtique nodis perfidiæ, sed fidei ligaturis. *Et posuerunt in horto*: cui frequenter Ecclesia comparatur, quæ [Ioan 19] diuersorum habet poma meritorum, floresque virtutum. [Matth. 27.] Nec otiose alius *monumentum nouum* dixit, alius *monumen-* [Eccl. 6.] *tum Ioseph*. Non habebat igitur Christus tumulum suum. Etenim tumulus his paratur qui sub lege sunt: mortis victor mortis tumulum suum non habet. Quæ enim com- [Philip. 2.] munio tumulo & Deo? Denique Ecclesiastes ait de eo qui meditatur in bonis: *Et sepultura non est illi*. Specialis igitur præter communem omnium mortem mors Christi est, & ideo non cum aliis sepelitur, sed solus tumulo includitur. Omnia enim in similitudinem hominum habuit in- [C] carnatio Domini, sed similitudo erat cum differentia. Natus est ex virgine similitudine generationis, dissimilitudi- [Luc. 3.] ne conceptionis. Curabat ægros, sed imperabat. Aqua Ioannes baptizabat, hic spiritu. Et mors ergo Christi communis secundum naturam corporis, specialis secun- [Matth. 27.] dum virtutem. Quis autem est Ioseph, cuius in tumulo [Luc 9.] ponitur? Vtique ille iustus. Bene ergo Christus in monu- [Ioan. 19.] mento ponitur iusti, vt habeat filius hominis *vbi caput suum reclinet*, & iustitiæ habitatione requiescat. Bene autem *nouo*, secundum litteram quidem, ne alius suscitatus à perfi- [Psal 5.] dis diceretur. Mystice vero quid possumus intelligere, nisi forte quia legimus, *Sepulcrum patens est guttur eorum*? Ergo sepulcrum patens est guttur hominis, in quo perfidia lethalis & mortua verba conduntur, quod per vetustatem & incursionem aliquam bestiarum fatiscit & soluitur. Est ergo è contrario monumentum in secretis hominum, quod sibi in pectoribus duritiæ gentilis, penetrabili verbo iustus excidit, fidei atque doctrinæ operibus expoli- [Matth. 27.] tum, vt prætenderet in nationibus virtus Christi. Cui [D] pulcherrime lapis admotus est, ne pateret. Quicumque enim in se bene humauerit Christum, diligenter custodiat, ne eum perdat, neue perfidiæ sit ingressus. Vides e- [Ioan. 20.] nim quia Petrus & Ioannes priores intrare meruerunt. [Matth 27.] Denique Ioannes ipse non antequam crederet, introiuit. [Deu. 32.] Et bene in petra excisum dicitur, hoc est, in fidei firmamento, de qua veri Israelitæ dulcedinem mellis & oleum spiritale suxerunt. Sepelierunt autem Christum iustus, & qui Deum videt. Non enim sepeliunt Christum, nisi qui Deum credunt.

Et dies erat Parasceues, & sabbatum illucescebat. Subsecutæ autem mulieres quæ cum eo venerant de Galilæa, ierunt ad monumentum, & viderunt quem- [Deut. 5.] *admodum positum erat corpus eius, & reuertentes pa-* [E] *rauerunt aromata & vnguenta, & sabbato quidem siluerunt secundum mandatum.*

Quamuis mulieres à longe starent; sed quia religiosæ, [Luc. 23.] locum diligenter obseruant, vt vnguenta afferant, & su- [sup. Luc. 4.] perfundant. Solicitæ tamen & à monumento posteriores recedunt, & ad monumentum priores reuertuntur. Et si deest constantia, non deest diligentia. Sexus nutat, deuotio calet.

[Cap. XXIV.] *MAne autem sabbati venerunt valde tempore ad monumentum, portantes quæ parauerant aromata: & inuenerunt lapidem reuolutum à monumento. Et ingressæ, non inuenerunt corpus Domini Iesu. Et factum est, dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti. Cum timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas, Quid quæritis* [F] *viuentem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in* [Matth. 17.] *Galilæa esset, dicens, Quia oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertia resurgere. Et recordatæ sunt verborum eius. Et regressæ à monumento nuntiauerunt hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. Erat autem Maria Magdalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, & non crediderunt illis. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum, & procumbens vidit linteamina sola posita, & abiit, secum mirans quod factum fuerat.*

Mane autem sabbati venerunt valde tempore, &c. Denique [Matth 28.] resurrectionis tempore præsto sunt, & cum viri fugerent, [Ioan. 20.] solæ tamen ab angelo ne timeant admonentur. Petrum [Matth 16.] [Marc. 16.] euocant studio priores, sed posteriores fiducia. Denique [G] ille sine metu aduenit, & constanter qui posterior venerat, primus ingreditur, quasi qui claues regni vt aliis aperiret, acceperat. Terræmotus autem fidelibus resurrectio est, imperitis metus. His, quia pigrum corpus à mortis sopore se commouet: illis, quia tremore corporis & terrena mobilitate turbati, à resurrectionis fide & credulitate desciscunt. *Mane autem sabbati venerunt valde tempore ad monumentum.* Magna oritur hoc loco dubitatio. Nam etsi non videntur Euangelistæ dixisse contraria, tamen diuersa dixerunt. Siquidem hic, *Mane valde tempore*. Marcus, *Val-* [Ibid.] *de mane*: Matthæus, *Vespere sabbati*: Ioannes, *Prima sabbati* [Matth 28.] *cum adhuc tenebræ essent, mulieres ad monumentum* venisse dixe- [Ioan. 20.] runt. Deinde hic duos viros, Marcus vnum iuuenem in albis sedentem, Matthæus vnum angelum, Ioannes duos angelos in albis sedentes visos esse memorarunt. Postremo, quod vix enodabile videatur, Ioannes scripsit dictum Mariæ Magdalenæ, *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad* [Ibid.] *patrem meum*: Matthæus occurrisse Dominum scripsit [Matth. 28.] Mariæ Magdalenæ, & alteri Mariæ, & illas accessisse & te- [H] nuisse pedes eius, & adorasse, euidentissima descriptione digessit. Quomodo ergo soluendum, nisi quatuor Euangelistas de diuersis quatuor putes dixisse temporibus, vt & personas alias mulierum, & alias coniicias visiones? Denique aliæ cum vnguento prima sabbati veniunt, aliæ sine vnguento vespere sabbati. Istarum nomen exprimitur, illæ de Galilæa secutæ Dominum designantur. Quo loco ne quem spinosæ interpretationis in fine offundat asperitas, vbi suauia forte præsumpta sunt; æstimate iam nos complendi sermonis vela submittere, quoniam ad portum venimus: & nauis quæ cursu concito maria transmearit, vbi littori cœperit appropinquare, latentia cautium cursu perstringit infracto. Ergo ne tamquam inerti gubernatori in arenis litoris mihi hæreat sermo, tamquam vada cæca legem, tentandum prius inter quam

præcipitandum arbitror, quo minus rimosa nobis fatiscat oratio.

Primum igitur illud spectandum, quid est quod scriptum est, *Vespere autem sabbati quæ lucescit in prima sabbati*, resurrexisse Dominum? Sic enim habes, quia *vespere sabbati venit Maria Magdalene & altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræmotus factus est magnus.* Non enim die sabbati, (nā siluerunt sabbato secundum mandatum) sed post sabbati diem, nocte vtique resurrexit. Denique mane venerunt, licet *valde tempore*, tamen iam Dominum resurrexisse cognouerunt. Sic igitur temperandum est, vt neque mane dominica quæ est prima post sabbatum, neque sabbato resurrectio facta credatur. Nam quomodo triduum compleretur? Non ergo vesperascente die, sed noctis vespere resurrexit. Denique Græcus sero dixit, hoc est, ὀψὲ Sero autem & horam in occasum diei, & cuiusque rei significat tarditatem: quomodo si dicas, Sero mihi suggestum est? id est, tarde. Sero venit is qui post præstitutum tempus aduenit; & licet mane venerit, sero est tamen, vbi agendi tempus emensum est. Est & sero tempus noctis profundæ: vt si dicas, sero ad lucubrandum surrexi, id est, non vespertino tempore, sed profunda nocte surrexi. Vnde & mulieres ad monumentum accedendi habent facultatem, iam vtique custodibus quiescentibus: & ipsi custodes terrentur amplius, quod vsu venit somno excitis. Postremo etiam principes sacerdotum congregati cum senioribus, nocte id factum esse confirmant, dicētes custodibus, *Dicite, quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus.* Ex tempore enim quod à custodibus compererunt, argumentum fraudis arripiunt. Nam & Ioannes *mane, cum adhuc tenebræ essent*, Mariam Magdalenam ad se & ad Petrum venisse significat, & tamen ignaram factæ resurrectionis inducit. Nam vtique si aduesperascente die facta esset, statim potuit innotescere. Mane est & adhuc Petrus nescit, nescit Ioannes. Numquid patiebatur Dominus diutius torqueri discipulos suæ resurrectionis incertos, ad quos statim angelus Domini gestæ rei nuntias mulieres destinauit? Et vt scias nocte factum, mulieres aliæ nesciunt, aliæ sciunt: sciunt quæ obseruarunt noctibus & diebus, nesciunt quæ recesserunt. Nescit vna Maria Magdalenæ, secūdum Ioannem; scit altera Maria Magdalena, secundum Matthæum. Nam eadem ante scire, postea nescire non potuit. Ergo si plures Mariæ, plures fortasse etiam Magdalenæ: cum illud personæ nomen sit, hoc locorum. Denique alteram esse cognosce. Illa permittitur pedes Domini tenere; tangere Dominum ista prohibetur. Illa angelum videre meruit, hæc primo quum venit, neminem vidit. Illa discipulis Dominum resurrexisse nuntiauit, ista raptum esse significat. Illa gaudet, hæc plorat. Illi in gloria sua iam Christus occurrit, hæc adhuc mortuum quærit. Illa Dominum vidit & credidit, hæc non potuit agnoscere cum videret. Illa fideli adorabat spiritu, hæc dubio mœstificabatur affectu. Merito nimirum prohibetur tangere Dominum. Non enim corporali tactu Christum, sed fide tangimus. *Nondum enim*, inquit, *ascendi ad patrem meum*: hoc est, nondum tibi ascendi, quæ viuentem cum mortuis quæris: & ideo ad fortiores mittitur, quorum credere discat exemplo, vt illi resurrectionem prædicent.

Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emmaus. Et ipsi loquebantur adinuicem de his omnibus quæ acciderāt. Et factum est, dum fabularētur & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis: oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoscerent. Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones quos confertis adinuicem ambulantes, & estis tristes? Et respondens vnus cui nomen Cleophas, dixit ei, Tu solus peregrinus es in Hierusalē, & nō cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quib. ille dixit, Quæ? Et dixerunt, De Iesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens in opere & sermone coram Deo & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum: nos autem sperabamus quia ipse esset redēpturus Israel: & nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quod hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucē fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt dicētes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eū viuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt, sicut mulieres dixerunt, ipsū vero non inuenerunt.

Sed & mulieres quædam ex nostris, &c. Sicut in principio mulier auctor culpę viro fuit, vir executor erroris: ita nūc quæ mortem prior gustauerat, resurrectionem prior vidit, culpæ ordine, & remedio prior. Et ne perpetui reatus apud viros opprobrium sustineret: quæ culpam viro transfunderat, transfudit & gratiam; veterisque lapsus compensat ærumnam resurrectionis indicio. Per os mulieris mors ante processerat, per os mulieris vita reparatur. Sed quia constantia ad prædicandum inferior sexus, ad exequendum infirmior, viris euangelizandi mandatur officium. Nam sicut mulierum per Iesum non solum culpa soluitur, sed etiam multiplicatur gratia, vt pluribus suadeat quæ vnum ante deceperat: ita & vir, qui temere ante crediderat, fœneratum munus recuperate debuit: vt qui sibi ipse fuerat ad credendum lubricus, fieret aliis ad prædicādum idoneus. Sed ad Ioannem reuertamur, & aduertamus ipsa verba mandati. *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum; Deum meum, & Deum vestrum.* Quomodo non ascenderas Domine Iesu? Quemadmodum aberas, qui in manus patris commendaueras spiritum? Aut quando abesse potes, qui semper in patre es, cum patre semper? Denique ipse dixisti, *Si ascendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas ante lucem, & habitem in extremo maris: etenim illuc manus tua deducet me.* Aut quomodo ascendis, qui vbique semper es? Descendisti quidem filius hominis, nec patri cum descēderes, absfuisti: sed descendisti nobis, vt te oculis ac mentibus videremus, vt in te crederemus. Ergo & ascendisti nobis, vt & te sequamur mentibus, quem oculis videre nō possumus. Ascendisti Apostolis, quibus dixisti, *Qui me videt, videt & patrem.* Denique Ioannes vbi te quæreret, sciuit, Apud patrem quæsiuit & reperit. & ideo ait, *Et verbum erat apud Deum.* Ascendisti & Paulo, qui non contentus solus te sequi, nos quoque docuit, quemadmodum te sequamur, & vbi te reperire possimus, dicens, *Si ergo consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei sedens*: Et ne oculorum magis hoc quam animorum putaremus officium, audiuit, *Quæ sursum sunt sapite non quæ super terram.* Ergo non supra terram, nec in terra, nec secundum carnem te quærere debemus, si volumus inuenire. *Nunc enim secundum carnem iam non nouimus Christum.* Denique Stephanus non supra terram quæsiuit, qui stantem te ad dexteram Dei vidit: Maria autem quæ quærebat in terra, tangere non potuit; Stephanus tetigit, quia quæsiuit in cœlo. Stephanus inter Iudæos vidit absentem, Maria inter angelos non vidit præsentem. Sed quare non potuerit illa tāgere, Euangelista ipse nos docuit: quia cum te videret, nesciebat quia tu esses. Sic enim habes, *Cōuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & nesciebat quia Iesus est.* Merito tangere non potuit, quæ videre non poterat: nā qui videt, tangit. Itaque quid interfit inter illam & hanc Mariam, scriptura distinguit. Illa occurrit, vt Iesum videat, hæc retrorsum conuertitur: illa salutatur, hæc redarguitur. Deniq; sic habes, *Dicit ei Iesus, mulier.* Quę non credit, mulier est, & adhuc corporei sexus appellatione signatur. Nam quæ credit, occurrit *in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi*, carens iā nomine sęculi, corporis sexu, lubrico iuuentutis, multiloquio senectutis. Dicit

A Ioan. 20. cit ergo Iesus, *Mulier quid ploras?* Quasi dicat, Non lacrymas nudas Deus, sed fidem exigit. Bonæ lacrymæ, si Christum agnoscas. Ibid. *Quem quæris?* inquit. Molumina enim sera Dominus damnat. Sed bene addidit, *Quem quæris?* non quod iste dubitet quem requirat, sed quia illa quem quærat, ignoret. Non enim Christum quærit, quem putat raptum. Ibid. Adest Christus quemadmodum quæritur. Nescitur, ergo qui quæritur, quando non agnoscitur cum videtur. Denique Christum videbat, & hortulanum putabat. Sic enim habes, *Illa existimans quia hortulanus esset, dixit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollam.* Et si fide incerta, tamen sermone non lubrica: & si hortulanum putauit, tamen Dei filium designauit: & si adhuc non credat, tamen affectat vt credat. Ipse enim corpus tulit, qui suscitauit. Ergo veniabilis error mulieris, quæ licet dubitare nõ debuit Christi corpus per gloriam resurrectionis assumptum, doceri tamen gestit à Christo, & fidem suam iam deuota promittit, vt & ipsa illud iam tollat è terris, & ad dexteram Dei quærat. B Denique post hæc verba non mulier, sed iam Maria vocatur. Aliud est enim commune vulgi nomen, aliud speciale personæ Christum sequentis. Et ad discipulos, licet nondũ arbitra, plenæ tamen fidei nuntia destinatur. Coloss. 2. Prohibetur autem tangere, quia nondum inhabitare in Christo corporaliter plenitudinem diuinitatis, sicut Paulus acceperat: nondum euacuauerat lubricum sæculi, carnis ambiguum: nondum vitam vixerat Christi. Mat. 28. Denique ista nec adorat Dominum, nec pedes tenet, sicut illa Maria: in qua vtique non tam obsequium corporale, quam plenæ fidei designatur affectus, quod Christum & hominem & Deũ credat. Luc. 7. Deus est enim quia adoratur, homo autem qui tenetur. Non igitur tangi Dominus fastidit à fœmina, cuius & Maria pedes vnxit vnguento: nec tactum dedignatur, sed profectum docet: quia non omnes Christum possunt tangere resurgentem, quem tetigerunt in hac vita & corpore commemorantem. Qui vult Christum tangere, sua membra mortificet, & resurrectuto similis induat viscera misericordię, nõ ambigat renuntiare terrenis. Coloss. 3. C Quid est igitur, *Noli me tãgere?* Noli manum adhibere maioribus: Ioan. 20. *sed vade ad fratres meos*, hoc est, ad perfectiores. Mat. 12. *Quicumque enim fecerit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse meus & frater, & soror, & mater est.* Quia resurrectio non facile nisi à perfectioribus capi potest, fundatoribus huius fidei prærogatiua seruatur. *Mulieribus autem docere in Ecclesia non permitto; domi viros suos interrogent.* 1 Cor. 14. 1. Tim. 2. Ad eos ergo mittitur, qui domestici sunt: & accepit præscripta mandata. Nec fugit hoc loco sensisse quosdam ideo Christum noluisse tangi; quia nondum receperat typum quem commendauerat patri, quasi adhuc eum tangere non deberet. *Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum; Deum meum, & Deum vestrum.* Ioan. 20. Bene distinxit, quia mulieri loquebatur. Non enim communis nobis natura cum Christo, nisi conditionis humanæ. Illi pater generatione propria, nobis adoptione voluntaria: illi per naturam, nobis, per gratiam: illi Deus vnitate mysterij, nobis potestate cælesti. Ibid. Dicit aliquis, Quomodo ergo Thomas cum adhuc non crederet, tetigit tamen Christum? D Sed ille non de resurrectione Domini, sed de resurrectionis videtur qualitate dubitasse: & tactu suo debuit me docere, sicut docuit & Paulus. 1. Cor. 15. *Oportet enim hoc corruptibile induere incorruptelam, & hoc mortale induere immortalitatem*, vt incredulus credat, & cunctator dubitare non possit. Facilius enim credimus quod videmus. Habuit autem admirandi causam Thomas, cum videret clausis omnibus per inuia septa corporibus inoffensa compage corpus insertum. Et ideo mirum quomodo se natura corporea per impenetrabile corpus infuderit, inuisibili aditu, visibili conspectu; tangi facilis, difficilis æstimari.

Et ipse dixit ad eos, O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt Prophetæ: Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens à Moyse & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quæ de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quo ibãt: & ipse se finxit longius ire. Et coegerunt illum dicentes. Mane nobiscum, quoniam aduesperascit, & inclinata est iam dies. Et intrauit cum illis. E *Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panem, & benedixit ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorũ, & cognouerunt eum: & ipse euanuit ex oculis eorum. Et dixerunt adinuicem. Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Et surgentes eadẽ hora regressi sunt in Hierusalẽ: & inuenerũt congregatos vndecim, & eos qui cũ illis erant dicentes, Quod surrexit Dominus vere, & apparuit Simoni. Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis. Dum autem hæc loquuntur, ipse Iesus stetit in medio eorum, & dicit eis, Pax vobis: ego sum, nolite timere. Conturbati vero & conterriti existimabant se spiritũ videre.* F *Et dixit eis, Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte, ecce manus meas & pedes meos, quia ego sum ipse. Palpate, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus & pedes. Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus præ gaudio, dixit, Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & fauum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis, & dixit ad eos. Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos cum adhuc essem vobiscum quoniã necesse est impleri omnia quæ scripta sũt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.*

Denique *cõturbati* discipuli *existimabant se spiritum videre.* Et ideo Dominus, vt speciem nobis resurrectionis ostẽderet, *Palpate* (inquit) *& videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.* Non ergo per incorpoream naturam, sed p resurrectionis qualitatẽ imperuia, vsu clausa penetrauit. G 1. Cor. 15. Nam quod tangitur, corpus est, quod palpatur, corpus est: in corpore autem resurgemus, *Seminatur* enim *corpus animale, surgit corpus spiritale* Sed illud subtilius, hoc crassius, vt pote adhuc terrenæ labis qualitate concretum. Ioan. 20. Nam quomodo non corpus, in quo manebant insignia vulnerum, vestigia cicatricum, quæ Dominus palpanda obtulit? In quo non solum fidem firmat, sed etiam deuotionẽ acuit, quod vulnera suscepta pro nobis cœlo inferre maluit, abolere noluit, vt Deo patri nostræ pretia libertatis ostenderet. Ephes. 1. Talem sibi pater ad dexteram locat, trophæum nostrę salutis amplectens, tales illic martyres nobis cicatricis suę corona mõstrauit. Et quoniam sermo huc noster euasit, consideremus qua gratia secundum Ioannem crediderunt Apostoli, qui gauisi sunt secundum Lucam quasi increduli redarguantur: Ioan. 20. ibi spiritum sanctum acceperint, hic sedere in ciuitate iubeantur, Luc 24. inf. quoadusque induantur virtute ex alto. Et videtur mihi ille quasi Apostolus maiora & altiora tetigisse, hic sequentia, & humanis proxima: H hic historico vsus circuitu, ille compendio: quia & de illo dubitari non potest, *qui testimonium perhibet de his* quibus ipse interfuit, Ioan. 19. *& verum est testimonium eius.* Et ab hoc quoque, qui Euangelista esse meruit, vel negligentiæ, vel mendacij suspicionem æquũ est propulsari. Et ideo verum putamus vtrumque, non sententiarum varietate, nec personarum diuersitate distinctum. Nam etsi primo Lucas eos non credidisse dicat, postea tamen credidisse demonstrat: & si prima consideremus, contraria sunt; si sequentia, certum est conuenire. Ipsa igitur scripturæ verba consideremus. Sic ait Ioannes, Ioan. 20. *Et gauisi sunt discipuli viso Domino. Dicit ergo his iterum, Pax vobis. sicut misit me pater, & ego mitto vos. Et cum hoc dixisset, insufflauit & dicit eis, Accipite spiritum sanctum. quorum remiseritis peccata, remittuntur his, & quorum retinueritis, retenta sunt.* Lucas aũt dicit, *Et quomodo cognouerunt eũ in fractione panis. Dũ autẽ hæc loquũtur, ipse stetit in medio eorũ, & dicit eis, Pax vobis: ego sũ, nolite timere. Conturbati verò & cõterriti æstimabant*

A se spiritum videre. Potest videri & hic plures fuisse: sed quia & resurrectionis die & sero. (nam aduesperascente iam die hi duo qui fuerant ingressi in castellum cum Domino, vbi ille se repente subduxit, eadem hora ad discipulos remeasse produntur, quando Dominus palpandum se præbuit:) & secundum Ioannem *sero die illa, vna sabbatorum* inducitur apparuisse discipulis, & vulnera obtulisse palpanda: ne quid ambiguitatis afferret, putauimus diligentius requirendum. videtur enim separatim seistis vndecim demonstrasse, sicut se Ammaoni & Cleophæ seorsum iam vespere demonstrauerat: & quemadmodum isti duo, ita etiam vident illi vndecim ad confirmandos reliquos conuenite potuisse. Denique *conturbati sunt*, vt habes secundum Lucam. Et ideo *aperuit eis sensum, vt intelligerent ea quæ scripta sunt.* Hunc autem latius, illum succinctius scripsisse non dubium est. Quomodo enim soli Cephæ visum dicerent, si ab omnibus erat visus? Sed sicut ex mulieribus Mariæ, & alij Mariæ Magdalenæ, ita ex viris Petro visus est primo mane. Et Paulus sic ait, *Tradidi enim vobis in primis, quia Christus pro peccatis nostris mortuus est secundum scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas, & visus est Cephæ.* Et ideo Marcus specialiter induxit iuuenem mandantem vt Petro & discipulis dicerent mulieres, *quia surrexit Dominus.* Petrus ergo vidit solus Dominum. Deuotio enim parata semper & prompta credebat, & ideo studebat frequentiora fidei signa colligere. Alibi cum Ioanne, alibi solus, vbique tamen impiger currit, vbique aut solus, aut primus: non contentus vidisse quę viderat, reperit intuenda: & quærendi Domini amore succensus, non satiatur videndo. Vidit solus, vidit cum vndecim, vidit cum septuaginta, vidit & quãdo Thomas credidit, vidit cum piscaretur: sed non vidisse contentus, impatiens desiderij, negligens captionis, immemor periculi, non tamen immemor reuerentiæ, vbi Dominum vidit in litore, veste se texit, serum existimãs si cum cæteris nauigio perueniret. Sic cum in mari Dominus ambularet, super vndas maris naturæ suæ oblitus occurrit. Sic cum à Iudæis Dominus teneretur, aduersum turbas gladium solus exeruit. Sic & nunc cum Dominus stetisset in littore periculoso compendio religiosum maturauit obsequium. Nõ est igitur dubium credidisse Petrum, & credidisse quia dilexit, dilexisse quia credidit. Vnde & contristatur quia tertio interrogatur, *Amas me?* Is enim interrogatur, de quo dubitatur: sed Dominus non dubitabat, qui interrogabat non vt disceret, sed vt doceret quem eleuandus in cælum, amoris sui nobis velut vicarium relinquebat. Sic enim habes, *Simon Ioannis diligis me? Vtique tu scis Domine, quia amo te. Dicit ei Iesus, Pasce agnos meos.* Bene conscius sui non ad tempus assumptum, sed iamdudum Deo cognitũ Petrus testificatur affectum. Quis est enim alius, qui de se hoc facile profiteri possit? Et ideo quia solus profitetur ex omnibus, omnibus antefertur. Maior enim hominibus charitas. Illud quoque diligentius intuendum, cur cum Dominus dixerit, *Diligis?* ille responderit *Tu scis Domine, quia amo te.* In quo videtur mihi dilectio habere animi charitatem, amor quendam æstum conceptũ corporis ac mentis ardore: & Petrum opinor non solum animi, sed etiam corporis sui circa Dei cultum signare flagrantiam. Denique tertio Dominus non iam, *Diligis me?* sed, *Amas me?* interrogauit: & iam non *agnos*, vt primo, sed *oues* pascere iubetur, perfectiores vt perfectior gubernaret. Et ideo quasi perfecto in omnibus, quem caro iam reuocare non posset à gloria passionis, corona decernitur. *Cum esses* inquit, *iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas: cũ autem senueris, extendes manus tuas, & alius te præcinget, & ducet quo tu non vis.* Bona senectus, non vitæ longæuitate imbecilla ad vsum, sed maturitate virtutis ad martyrium præparata, quæ lasciuiam corporalium reprimat voluptatum, nec indulgeat cupiditatibus, dulcia quæque declinet, speciosa non appetat. *Caro enim concupiscit aduersum spiritum,* & transuersarios tramites gradiendi qua velit, diuersarum sibi inuenit voluptatum. Bona vero mentis senectus, quæ non id quod suaue corpori, sed quod menti vtile putat, eligit: nec voluptario corporis rapitur appetitu, sed repugnandi moderamine quasi inuita reuocatur. Ergo & Petrus etsi paratus erat animo subire martyrium, tamen vbi periculum aduenit, constantiam mentis inflexit. Capit enim nos suauitate sui cælestis vsus muneris. Nam quis martyrium eligeret, si libenter mori posset? Ergo & Petrus videtur nolle, sed parat vincere. Et quid mirum si Petrus nolit cum Dominus dicat, *Pater si fieri potest transfer à me calicem hunc: verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat?* Denique post tentationem præsumptionis suæ Petrus iam non audet voluntatis perseuerantiam polliceri, sed quasi ad solatium sui consortium quærit alterius. Tot igitur adducti virtutis exemplis Petrum credimus non potuisse dubitare. Ioannem quoque credidisse manifestum est dum Saluatorem videret: qui iam tunc credidit, postea quam vacuum corporis vidit sepulchrum. Cur ergo Lucas inducit plures fuisse turbatos? Primo omnium, quia paucorum opinionem sententia maioris partis includit. Deinde quia etsi Petrus de resurrectione crediderat, turbari tamen potuit, cum videret quod se Dominus cum corpore in ea quæ vestibulis obseratis & obstructis erant septa parietibus, prouisus infunderet. Lucas ergo historice singula prosecutus: & ille finem spectauit, hic seriem.

Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent ea quæ scripta sunt, & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die: & prædicari in nomine eius pænitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. Vos autem testes estis horum. Et ego mittam promissum patris mei in vos, vos autem sedete in ciuitate quoadusque induamini virtute ex alto. Eduxit autem eos foras in Bethaniam: & eleuatis manibus suis benedixit eis. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum: Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno: & erant semper in templo laudantes & benedicentes Deum. Amen.

Dicendo, *Tunc aperuit illis sensum, intelligerent ea quæ scripta sunt: & ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio:* etiam Lucas discipulos credidisse profitetur. Spiritum autem sanctum vel illis vndecim quasi perfectioribus insufflauit, & reliquis postea tribuendum esse promittit: vel iisdem ibi insufflauit, hic spondet. Nec videtur esse contrarium, cum *diuisiones gratiarum sint. Alij enim datur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alij fides in eodem spiritu, alij gratia curationum, alij genera linguarum.* Ergo aliam insufflauit ibi operationem, hic aliam pollicetur. Ibi enim remittendorum gratia tributa est peccatorum, quod esse videtur augustius: & ideo insufflatur à Christo, vt credas spiritum Christi, & credas de Deo spiritum. *Deus* enim *solus peccata dimittit,* Lucas autem linguarum gratiam descripsit effusam. Denique ibi habes, *Accipite spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata remissa erunt.* At vero in Actibus Apostolorum sic habes, *Et repleti sunt omnes spiritu sancto, & cæperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.* Diuersitas autem visionum, frequentiam famulantium significat angelorum, iuxta quod Dominus ipse promiserat, dicens. *Et videbitis Angelos descendentes & ascendentes ad filium hominis.* Atque vtinam cum Euangelij fine noster quoque sermo claudatur. Cur secundum Matthæum & Marcum mandat discipulis, *Præcedam vos in Galilæam, ibi me videbitis:* secundum Lucam vero & Ioannem etiam intra conclaue obtulit se videndũ? Et quidem quod se videndum frequenter obtulerit, & *plusquam quingentis fratribus, & Petro, & Iacobo,* etiam apostolico probauimus testimonio. Et Lucas in Actibus Apostolorum docuit quod *discipulis manifestauerit se viuere post passionem suam in multis argumentis apparens his, & disputans de regno Dei.* Ergo quia sæpius & diuersis apparuit, cũ in Galilæa quando sit visus, nequaquam præscriptum ac definitũ tempus scriptura signauerit; in Hierusalem quando se obtulerit, & diem & horam expresserit, timidiores intra cõ-

A Matt. 28. clave visitantur, fortiores ad montem convenerunt. Denique intra conclave ostiis clausis inducit Ioannes discipulos congregatos propter metum Iudæorum: quos non vndecim Lucas, sed plures scripsit fuisse. Istos autem Matthæus vndecim solos in Galilæa convenisse nõ siluit. Denique sic habes, *Vndecim autem discipuli abierunt in Galilaam, in montem vbi constituerat illis Iesus, & videntes eum, adorauerunt quidam autem dubitauerunt.* Quibus docendi & baptizandi tribuit potestatem. Vndecim quoque discumbentibus discipulis & Marcus in fine apparuisse scribit, quando similiter prædicandi his per totum orbem mandat officium. Marc. 16.

Vnde hoc convenientius arbitror, quod Dominus quidem mandaverit discipulis vt in Galilæa se viderent; sed illis metu intra conclave residentibus, primum se obtulisse; postea vero confirmatis animis vndecim illos Galilæam petisse. Vel certe (hoc quoque diligentibus scriptoribus placuisse reperio) nihil obstat si dicamus pauciores intra conclave, in monte complures fuisse. E

S. Ambrosii in Euangelium secundum Commentariorum finis.

B

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARIA IN OMNES BEATI PAVLI APOSTOLI EPISTOLAS.

F

IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

PROOEMIVM.

PRINCIPIA rerum prius requirenda sunt, vt earum notitia plenior possit haberi. Tunc enim facilius poterunt demum intelligi, cum earum origines discantur. Si ergo epistola data rationem ostenderimus & modum, poterit verum videri quod dicimus. Constat enim temporibus Apostolorum Iudæos, propterea quod sub regno Romano agerent, Romæ habitasse: ex quibus hi qui crediderant, tradiderunt Romanis, vt Christum profitentes, legem servarent. Romani autem audita fama virtutum Christi, faciles ad credendum fuerunt: sed male inducti, statim se correxerunt, vtpote prudentes, & manserunt in eo. Igitur & Iudæis credentes, & improbe sentientes de Christo, legem servandam dicebant, quasi non esset in Christo salus plena. Ideo negat Apostolus illos spiritalem gratiam consecutos. Hi sunt qui & Galatas subverterant, vt à traditione Apostoli recedentes, iudaizarent. Quibus ideo irascitur Apostolus, quia docti bene, faciles fuerant traducti. Romanis autem irasci non debuit, sed laudare fidem illorum: quia nulla virtutum videntes insignia, susceperant fidem Christi, quamvis corrupto sensu, non enim plane audierant mysterium crucis Christi. Præterea quibusdam de Iudæa in vrbem Romam advenientibus, sicut Priscilla & Aquila, de edenda carne, & non edenda quæstiones fiebant. Igitur quatuor modis scribit Romanis (hi enim caput sunt omnium gentium, vt in his discant cæteri) arguens ab initio genus hominum, partim physica ratione, partim per legem. Primus modus est, quo se ostendit quis sit, cuius sit, & quid fuerit prius: quo & hæreses percutit. Secundus modus est, quo arguit Romanos quod natura ratione non se subiecerint vni Deo; & quæ inhonesta & turpia egerint despecti ob hoc à Deo; vt gratulentur credentes. Tertius modus est, quod datam legem spreuerunt: vnde anteponit Græcis Iudæos. Quartus modus est, quo docet Iudæos exorbitasse à lege & prophetis, in causa Christi similes factos gentibus, vt vtrique indigeant misericordia Dei, non per legem sperando salutem, sed per fidem Iesu Christi. Cæterum omni industria id agit, vt à lege eos tollat, quia lex & prophetæ vsque ad Ioannem; & in sola fide illos Christi constituat: & quasi contra legem Euangelium vindicat, non destruens legem, sed præferens Christianismum. Ostendit enim sic promissum Christum vt illo adveniente lex cessaret: non tota quia abbreviatio legis facta est, quæ compendio daret salutem. Multa enim veteribus tradita sunt propter duritiam cordis illorum, vt oneri essent: quæ misericordia Dei abbreviavit, data per Christum præteritorum remissione. Ingratus est ergo misericordiæ Dei, qui vult esse sub lege. Nam dixerat Moyses, Sic timentes facietis filios Israel; vt quacumque se verterent, legem haberent, vt sine solicitudine omnino non essent. Vt igitur in Christo sine lege spem vitæ salutisque ponendum tradat, & ipsum esse Dominum omnium doceat, sic incipit.

[Margin notes: Rom. 16. C Ibidem. Act. 15. Gal. 1. Gal. 2. Rom. 16. Act. 18. Rom. 14. Rom. 1. Ibidem. Rom. 2. Rom. 3. D Luc. 16 Rom. 3. Rom. 4. & 5 & deinc. Matt. 19 Rom. 3. Rom. 10. Leuit. 15. Exod. 13. Rom. 4. — G H]

A

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI IN IN EPIST. B. PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS COMMENTARIA.

CAPVT I.

Paulus seruus Christi Iesu.

Gen. 21. Gen. 25. Act. 9. B

APVD veteres nostros occasione nomina imponebantur, vt Isaac propter risum, & Iacob propter calcaneum: ita & iste propter inquietudinem Saulus est nuncupatus. Postquam autem credidit, ex Saulo Paulum nuncupatum, hoc est, immutatum se dicit. Et quia Saulus secundum supradictum sensum, inquietudo seu tentatio interpretatur, hic cum ad fidem Christi accessit, Paulum se dicit: id est, quasi ex tentatore factum quietum, humilemque, vel paruulum; quia *pax est fides nostra.* Cum prius enim tentationes ex æmulatione legis, hoc est, inquietudine Iudaismi; Dei seruis inferret, post ipse tentationes passus est propter spem quam ante amore Iudaismi negatat. *Seruus Christi Iesu.* Seruum autem Christi Iesu se profitens, à lege se exutū ostendit. Et ideo vtrumque posuit, id est, & Iesu & Christi: vt & Dei & hominis personam signaret, quia in vtroq; est Dominus, sicut & Petrus Apostolus testatur, dicens, *Hic est omnium Dominus.* Quia ergo Dominus est, & Deus est, dicente Dauid, *Quia Dominus ipse est Deus*: quod hæreses negant, Marcioni enim videtur odio legis Christum & corpus eius negare, Iesum profiteri: Iudæis autem & Photino propter zelum legis, Iesum negare quod Deus sit. Nā quotiescumque scriptura aut Iesum dicit aut Christum, aliquando Deum, aliquando hominem significet, sicut hoc loco inter cætera. *Et vnus,* inquit, *Dominus Iesus, per quem omnia.* quod vtrique ad Deum filium pertinet, iuxta quod Deus est. Et alio loco, *Iesus autem,* inquit, *proficiebat ætate & sapientia,* quod vtique homini competit.

Act. 22. Act. 26. Act. 10. Psal. 99. C 1. Cor. 8. Luc. 2.

Vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei.

Propter quod Deum cognouit & fatetur, factus idoneus seruus, promotum se ostendit, dicens, *Vocatus Apostolus,* hoc est à Domino missus ad res eius agendas. Per quod ostendit meritum habere apud Deum, qui seruit non legi, sed Christo *Domino est enim filius etiam sabbati Segregatus in Euangelium Dei.* Euangelium Dei est bonum nuntium, quo peccatores ad indulgentiam conuocantur. Apostolus autem, quoniam in Iudaismo locum doctoris habebat, vt pote Pharisæus, ideo à Iudaismi prædicatione segregatum se dicit in Euangelium Dei; vt à lege dissimulans, Christū prædicaret, q quod lex non potuit, credentes in se iustificaret. Igitur si lex Dei data est per Moysen, & prædicatio nouæ legis, Dei est, quid est quod differt, vt à lege quam Deus dedit translatum se dicat in Euangelium Dei? Sic, est hoc quomodo qui à secundo gradu accedit ad primum, vt à bono ad melius. *Lex enim à Deo data est ad correctionem disciplinæ Euangelium autem Dei est, per quod mysterium Dei manifestatur, quod latuit à sæculis in Deo; quod est Christus.* Ad quod omnes inuitati apophoreta duplicia consequuntur. Remissam enim peccatorum accipiunt, & filii Dei fiunt, vt iam mori non possint secunda morte. Hinc est quod Dominus in Euangelio, *Hæc est,* inquit, *vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum & quem misisti Iesum Christum.*

Act. 22. Philip. 3. Matt. 12. Luc. 4. Act. 23. Philip. 3. Rom. 8. D Ioan. 1. Gal. 3. Coloss. 1. Ephes. 1. Apoc. 2. Ioan. 17.

Quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo.

Vt probet ratam & integram fidem esse in Christo, iam prius Euangelium eius dicit à Deo promissum: & vt ex eo idoneum illum sponsorem vitæ doceret, priusquam veniret testimonium ei datum ostendit, paria testante Petro Apostolo: *Nec enim aliud datum est,* inquit, *nomen sub cælo in quo oporteat nos saluos fieri. Per prophetas suos.* Vt manifestius salutarem esse aduentum Christi significaret, etiam personas, per quas promissionem signauerit, demonstrauit, vt quam vera & magnifica sit promissio, ex his videretur. Nemo enim rem vilem magnis præcursoribus nuntiat. *In scripturis sanctis.* Hoc ad cumulum veræ protestationis adiecit, vt maiorem fiduciam credentibus faceret, & legē commendaret. Sanctæ enim sunt scripturæ, quæ & vitia damnant & sacramentum illic vnius Dei, & incarnationis continent filij Dei pro salute humana, testibus signorū prodigiis. *De filio suo.* Dignum fuit, vt quia Deus filium suū proprium mundo promittebat, per claros viros illum promitteret, vt ex iis quam potentissimus esset qui prædicabatur, posse sciri, vt scripturis sanctis aduentum eius futurum insereret, & falsum non posset videri, quod à sanctis prædicatum est scripturis.

E Act. 4. 2. Tim. 3. Hebr. 1. F

Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem.

Eum qui erat Dei filius secundum Spiritum sanctum, id est, secundum Deum, (quia *Deus spiritus est,* & sine dubio sanctus est) factum dicit iuxta carnem Dei filium ex semine Dauid, iuxta illud. *Et verbum caro factum est,* vt iam vnus sit & Dei & hominis filius Christus Iesus; vt sicut verus Deus est, verus esset & homo. Verus autem non erit, nisi sit ex carne & anima. Qui enim ex æterno Dei filius erat, ignorabatur à creatura: dum vult autem manifestari pro humana salute, visibilis debuit & corporeus fieri, vnde & cognosci se voluit per virtutem. & hominem à peccatis abluere in carne, morte deuicta. Et ideo ex semine Dauid fit, vt sicut de Deo, Deus ante sæcula natus est, ita & secundum carnem ex rege ortum regium caperet, factus opere Spiritus sancti, de virgine natus; vt reuerentia ei reseruata, ex hoc vltra hominem cognosceretur, quia ab humanæ legis natiuitate distaret, sicut prædictum fuerat ab Esaia propheta, *Ecce virgo in vtero accipiet,* &c. vt cum nouum factum videretur, ac laude dignum, prouidentia quædam Dei circa visitationem humani generis futura dignosceretur.

Ioan. 4. Ioan. 1. Philip. 2. Psal. 109. 1. Cor. 15. Luc. 1. G Esai. 7. Hier. 7.

Qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri.

Filium Dei dicens patrem significauit Deum. Addito autem spiritu sanctificationis, ostendit mysterium Trinitatis. Hic ergo qui incarnatus quid esset latebat, tunc prædestinatus est secundum spiritum sanctificationis in virtute manifestari filius Dei, cum resurgit à mortuis sicut scriptum est in Psalmo 84. *Veritas de terra orta est.* Omnis enim ambiguitas, & diffidentia resurrectione eius calcata est, & compressa. Siquidem adhuc in cruce positum, Centurio videns magnalia, Dei filium confitetur. Nam & discipuli in morte eius dubitauerunt, dicente Cleopha in Emmaus. *Nos putabamus quia ipse erat qui incipiebat liberare Israel.* Et ipse Dominus ait, *cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ipse ego sum.* Et iterum, *Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me,* id est, tunc cognoscar omniū esse Dominus. Ideo autem non dixit *ex resurrectione Iesu Christi, sed mortuorum,* quia resurrectio Christi generalem tribuit ad resurrectionem. Hęc enim maior videtur virtus in Christo & victoria, vt ea potestate operaretur mortuus qua operatus fuerit & viuus. Quo facto apparuit illustrius mortem, vt redimeret nos: vnde Dominum nostrum hūc vocat.

Psal. 84. Matt. 27. Luc. 24. H Ioan. 8. Ioan. 12. 1. Cor. 15.

Per quem accepimus gratiam & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius, in quibus estis & vos vocati Iesu Christi.

Post resurrectionem manifestatus filius Dei in virtute, gratiam dedit, iustificans peccatores, & Apostolos nominauit, quorum se hic sociū dicit, vt Apostolatus cū gratia esset

Matt. 28.

A Ioan. 20. eſſet doni Dei, non ſicut Iudæorum ſunt Apoſtoli. A Deo ergo patre per Chriſtum Dominum hanc acceperunt poteſtatem; vt vitæ Domini ſignis doctrinam dominicam acceptabilem facerent, & virtutem quam in Saluatore zelarentur perfidi Iudæi, Marc 16. Act. 17. hanc in ſeruis eius à turbis admirari videntes, vehementius torquerentur. Teſtis enim doctrinæ virtus eſt, vt quia quod prædicatur, incredibile mundo eſt, geſtis fieret credibile. Marc. 16. Mittit igitur Apoſtolos, vt prædicarent fidem omnibus gentibus; vt obedirent, & ſaluarentur: vt donum Dei non iam ſolis Iudæis; verumetiam omnibus conceſſum videretur: & hanc eſſe Dei voluntatem, vt in Chriſto, & per Chriſtum omnibus miſereatur, vicariis eius prædicantibus. Epheſ 1. *Pro nomine eius*, hoc eſt, ſicut alibi dicit, *Pro quo legatione fungimur. In quibus eſtis & vos vocati Ieſu Chriſti*: 1. Cor. 15. hoc eſt, legatione nobis fungentibus in omnibus gentibus pro nomine Ieſu Chriſti; inter quos eſtis & vos vocati, quia donum Dei omnibus miſſum eſt: vt cum audiunt ſe inter cæteros vocatos, ſcirent ſe ſub lege agere non debere, B quia ſine lege Moyſi ſuſceperunt cæteræ gentes legem Chriſti.

Omnibus qui ſunt Romæ, dilectis Dei, vocatis ſanctis gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto.

Quamuis Romanis ſcribat, illis tamen ſcribere ſe ſignificat, qui in charitate Dei ſunt. Qui ſunt hi, niſi qui de Dei filio rectè ſentiunt? Iſti ſancti ſunt, & vocati dicuntur. Sub lege enim agentes, male intelligunt Chriſtum & iniuriam Deo patri faciunt, cum an in Chriſto perfecta ſpes ſalutis ſit, dubitant: ideo ſancti non ſunt, neque vocati dicuntur. *Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.* Luc. 10. Gratiam & pacem cum iis dicit eſſe qui rectè credunt. Gratia eſt, quia à peccatis abſoluti ſunt: pax vero, quia ex impiis reconciliati ſunt creatori, ſicut dicit Dominus: Rom. 11. *In quamcumque domum introieritis, & receperint vos, dicite, Pax huic domui.* Et vt ſine Chriſto nullam eſſe pacem & ſpem doceret, C adiecit, gratiam & pacem non ſolum à Deo patre eſſe, Gal 3. ſed & à Chriſto Ieſu. Deum patrem noſtrum dicit propter originem, quia *ab ipſo ſunt omnia*: Epheſ. 1. Chriſtum autem Dominum dicit, quia eius ſanguine redempti, facti ſumus filii Dei.

Primum quidem gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum pro omnibus vobis, quia fides veſtra annunciatur in vniuerſo mundo.

Finita præfatione ante omnia gaudium ſuum eſſe teſtatur, Philip. 1. vtpote gentium Apoſtolus, quod cum Romani regnarent in mundo, ſubiecerint ſe fidei Chriſtianæ, quæ 1. Tim. 2. prudentibus ſæculi huius ſtulta videtur. Cum ergo multa eſſent ex quibus gauderet in Romanis, 1. Cor. 1. (erant enim diſciplinæ moralis, & boni operis cupidi, ſtudioſique magis agendi bene, quam ſermonis, quod non longe eſt à religione diuina:) in hoc tamen præcipue ſe gaudere dicit, quia fides illorũ in omni loco currebat, D quamuis non ſecundum regulam ab auctoribus traditæ veritatis: Rom. 15. tamen quia quod ab vno Deo erat, interpoſito Chriſti nomine cœperant venerari, gratulatur, ſciens illos poſſe proficere. Per quod etiam charitatem ſuam circa illos oſtendit, quando congaudet bono capto illorum, & hortatur ad profectum. Gratias ergo agere ſe dicit Deo ſuo dumtaxat, quia adhuc Epheſ. 3. illorum non erat plene, quia *ex ipſo eſt omnis paternitas*: ſed quia omnis diſpoſitio ſalutis noſtræ à Deo quidem ſed per Chriſtum eſt, non per legem, neque per aliquem prophetam, gratias quidem agere ſe dicit Deo, ſed per Chriſtum, quia fama fidei illorum erat profectus multorum; vt hoc ipſum ad Dei prouidentiam referat per Chriſtum. Aut enim gaudebant roborati qui crediderant cęteri, quia videbant principes ſuos fratres ſibi factos in fide: aut certe qui non crediderant, poterant credere horum exemplo. Facile enim facit inferior; quod fieri viderit à potiore.

Teſtis enim mihi eſt Deus; cui ſeruio in ſpiritu meo in Euangelio filij eius, quod ſine intermiſſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis. E

Vt ſuadeat charitatem, Deum teſtem dat, qui ſeruit. Ad quem & precem pro his facit, Heb. 3. non in lege ſeruiendo, ſed in Euangelio filii eius: hoc eſt, non in eo quod Moyſes ſeruus tradidit, ſed in eo quod filius dilectiſſimus docuit: vt quantum diſtat ſeruus à domino, tantum diſtet Euangelium à lege: non quod mala ſit lex, ſed quia melius eſt Euangelium. Deo itaque ſeruit in Euangelio filii eius, vt oſtendat Dei eſſe voluntatem, vt credatur in Chriſtum, *Cui & ſeruio*. Quomodo? *In ſpiritu meo*, Coloſſ. 2. inquit, *non in circũciſione manufacta, neque in neomeniis, & ſabbato, & diſcretione eſcarum, ſed in ſpiritu*, id eſt, in mente. Ioan. 4. Epheſ. 6. Quia enim Deus ſpiritus eſt, ſpiritu vel animo potius debet illi ſeruiri. Cui enim animo ſeruitur, ex fide illi ſeruitur. Hæc & Dominus fatus eſt ad Samaritidem, F putantem quod in monte adorari ſe Deus velit, dicens, *Venit hora, & nunc eſt, quod veri adoratores adorabunt patrem in ſpiritu & veritate.* Ioan. 4. Etenim pater tales quærit, qui adorent eum. *Spiritus eſt Deus.* Adorantes ergo, in ſpiritu & veritate oportet adorare; vt non locus orationem commendet, ſed deuotus animus: hoc eſt in veritate adorare in ſpiritu Deum ſpiritum & Chriſtum, vnum *ex quo omnia*, & vnum *per quem omnia*. 1. Cor. 8. Hos quærit adoratores pater. Memorem ergo ſe illorum in orationibus ſuis flagitat, vt ſeminet in illis charitatem. Facit enim illis deſiderium ſui. Quis enim nõ amet eũ, quem audit memorem ſui? ſi enim ab iis qui miſſi non erant, libenter acceperunt doctrinam ſub nomine Chriſti adulteratis verbis, Rom. 16. Rom. 15. quanto magis ab eo quem ſcirent eſſe Apoſtolum, & cuius verba comitaretur virtus, deſiderarent audire?

Obſecrans ſi quomodo tandem aliquando proſperum iter habeam in voluntate Dei, veniendi ad vos. G

Orationis ſuæ pro illis ſenſum oſtendit, Deum enim ſe dicit petere, Rom. 15. vt Romam veniret ad profectum illorum cum Dei voluntate, cuius prædicat donum. Tunc enim profectus adeſt, ſi quod agendum eſt, cum Dei voluntate agatur. Orat ergo vt quacumque ex cauſa iam detur occaſio qua venirent ad vrbem, quia occupatus erat aliis prædicando, ſic proſperum iter reputans, ſi Deo volente veniret, quia prouida eſt Dei voluntas. *Proſpere.* Hæc rogat vt Deus impleat, vocando illos ad ſuam gratiam. Auiditate animi loquitur. Deſiderat enim illos, ſciens & illis & ſibi prodeſſe, 1. Theſſ. 2. ſicut alibi dicit, *Quod eſt gaudium noſtrum & corona? Nonne vos in aduentu Domini?* Fructus enim Apoſtoli eſt vberior, ſi lucretur multos. Act. 25. Præterea maius gaudium eſt ſi potentes mundi conuertantur ad Deum: quia quanto inimici graues ſunt, tanto magis reconciliati Act. 27. neceſſarii. Act. 23. & 27. Voluntati itaque eius ſic occaſio data eſt, vt coactus appellaret Cæſarem, & dirigeretur ex alia cauſa vrbem Romam, Deo volente, vt impleret propoſitum voluntatis ſuæ. H Denique in naufragio poſito adſtitit Dominus dicens, *Noli timere Paule: ſicut enim teſtificatus es de me Hieroſolymis, ita & Romæ.*

Deſidero enim videre vos, vt gratiam ſpiritalem, vobis adminiſtrem ad confirmandos vos: id eſt ſimul conſolari in vobis per eam, quæ inuicem eſt, fidem veſtram atque meam.

Confirmatio hęc tres perſonas requirit, adnuentis Dei, adminiſtrantis Apoſtoli, accipientis populi. Nunc ergo deſiderii ſui voluntatem oſtendit, Rom. 16. quoniam eſſet voto circa illos. Cum enim dicit, *Vt gratiam ſpiritalem vobis adminiſtrem*, carnalem illos ſenſum aſſecutos ſignificat: quia ſub nomine Chriſti non illa quæ Chriſtus docuerat, fuerant aſſecuti, ſed ea quæ fuerant à Iudæis tradita. Se autẽ cupere citius venire, vt ab hac illos traditione abſtraheret, &

A spiritale illis traderet donum, vt acquirat illos Deo: participes illos faciens gratiæ spiritalis, vt in professione & fide sua essent perfecti. Hinc datur intelligi, superius non fidem illorum laudasse, sed facilitatem & votum circa Christum. Christianos enim se profitentes, sub lege agebant simpliciter, sicut illis fuerat traditum. Nam misericordia Dei ad hoc data est, vt lex cessaret; quod sæpe iam dixi: quia Deus consulens infirmitati humanæ, sola fide addita legi naturali hominum genus saluari decreuit. Quid est quod cum scriptis illos corrigat, & à carnali sensu abstrahat, præsentiam sui necessariam dicat, vt gratiam illis spiritalem ministret; cum ea quę scribit spiritalia sint? nisi quia aliter dicta ad aliud solent rapi, sicut ab hæreticis fit? ideo desiderat vt pręsens doctrinam euangelicam sensu quo scribit, his tradat, ne sub auctoritate litterarum ei' nõ auferret error, sed firmaret: quippe cũ pſens quę verbis suadere nõ poterat, suaderet virtute, vt magis illis proficiat aditis. *Id est, simul consolari in vobis per eam quæ inuicem est fidem vestram atque meam.* Consolari se dicit in illis, si apprehendat spiritalia: quia quamuis congaudeat fidei illorum, dolet tamen quia non recte acceperint fidem. Hoc affectu fuit Apostolus, vt aliena vitia quasi sua doleret. Ac per hoc consolemur, inquit, per vnam atque eandem fidem, vt tunc consolatio vna sit, vnius fidei efficerentur in Christo vt administratio gratiæ spiritalis euangelizante Apostolo hunc præstaret effectum.

Rom. 15. Ibidem. Rom. 16. B Rom. 9.

Non autem arbitror ignorare vos fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc.

Propositum & votum suum ostendit, quod quidem scire illos non ambigit, per eos fratres qui ab Hierusalem vel confinibus ciuitatibus causa suæ religionis ad Vrbem veniebant, sicut Aquilla & Priscilla, votum eius insinuantes Romanis. Cum autem sæpe vellet venire, & prohiberetur, sic factum est vt scriberet epistolam, ne diu in mala exercitatione detenti, non facile corrigerent. Fratres autẽ eos vocat, non solum quia renati erant, sed & quia erant inter eos, licet pauci, qui recte sentirent. Vnde dixit, *vocatis sanctis*: Quid tamen est, *Vocatis sanctis*? Si enim iam sancti sunt, quomodo vocantur vt sanctificentur? Sed hoc ad Dei pertinet præscientiam, quia quos scit Deus futuros sanctos iam apud illum sancti sunt, & vocati permanent. Prohibitum tamen se dicit vsq; ad tempus datæ epistolæ à Deo vtique, qui sciens adhuc imparatos illos, ad alias vrbes direxerit Apostolum, quæ iam ad recipiendam veritatem essent capaces: quamuis enim sub nomine agerent Saluatoris, vitiis tamen prohibebantur carnalibus, ne digni iam essent addiscere spiritalia. Denique volentes aliquando in Bithyniam ire, prohibiti sunt à sancto Spiritu Paulus & Silas. Cur nisi scirent adhuc affectum deesse? Apud Corinthios autem commonetur Apostolus, dicente Domino, *Loquere, ne taceris, quia populus mihi multus est in hac ciuitate.* Non ergo otiose prohibitum se dicit, sed & causas morarum discreuit, & hos vt se præpararent adhortatus est: vt audientes sibi gratiam spiritalem ministrandã fore, dignos se efficerent, à vitiis carnalibus abstinentes ad excipiendam eam.

Rom. 15. Act. 18. Rom. 15. C Rom. 1 su. Rom. 8. Act. 16. Rom. 18. D

Vt aliquem fructum habeam & in vobis, sicut & in cæteris gentibus. Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Itaque quod in me est, promptus sum & vobis qui Romæ estis euangelizare.

Pro vtilitate communi cupidum se veniendi ad hos declarat, vt & hi salutem spiritalis gratiæ consequantur, ratã habentes fidei suæ professionem, & hic fructum habeat apud Deum ministerij sui, per quod lacessit illos ad fidem rectam, exemplo cæterarum gentium. Promptior enim fit quis ad rem sibi traditam, si illi multos videat assentiri. *Græcis & Barbaris sapientibus & insipientibus debitor sum.* Debitorem se dicit horum quos memorat, quia ad hoc missus est, vt omnibus prædicaret: per quod etiam omnes significat debitores. Confiteri enim creatorem Deum, ex quo omnia, & per quem omnia & debitus honor est, & salus confitentis. Græcos autem gentiles posuit, sed eos qui Romani dicantur siue natione, siue adoptione. Barbaros vero eos qui Romani non sunt, quorum genus aduersum est, & sunt etiam gentiles. Sapientes autem illos dixit, qui mundanis rationibus eruditi, sapientes vocantur in sęculo, dum aut siderum speculatores sunt, aut mensuris, aut numeris, aut arti grammaticæ student, aut rethoricæ, aut musicæ. His omnibus ostendit nihil hæc prodesse, nec vere sapientes esse nisi credant in Christum. Stultos vero hos dixit, qui simplicitatem sequentes harum rerum imperiti sunt. His omnibus missum se prędicare testatur. De Iudæis autem tacuit, quia magister gẽtium est. Ac per hoc debitorem se profitetur, quia ad hoc accepit doctrinam, vt tradat; & cum tradit, acquirat. *Itaque quod in me est, promptus sum & vobis qui Romæ estis, euangelizare.* Quamuis missum se prædicare omnibus dicat gentibus, promptum tamen se Romanis asserit tradere Euãgelium gratiæ Dei, apud quos regni caput & sedes est. Ad membrorum enim vtilitatem vel requiem pertinet, si caput inquietum non fuerit. Ideo Romanorum pacem optat, vt non multum se iactet satanas, & vberiores fructus habeat operis sui.

Rom. 15. Rom. 1 Rom. 2 Act. 18. 1. Cor. 2. 2. Tim. 1. Act. 9. F Rom. 16.

Non enim erubesco Euangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum, & Græco.

Hoc dicto illos tangit, à quibus acceperant non rectam fidem. Apostolorum enim doctrinam virtus commendabat, vt quia incredibile videbatur quod prædicabatur, signa & prodigia ab Apostolis facta, testimonio essent, non diffidendum de iis quæ ab illis dicebantur, in quibus tanta virtus inesset. Nulli enim dubium verba virtuti cedere, ac per hoc quoniam illorum nulla visa erant portenta, prædicatio illorum sine virtute Dei erat. Ideoque non se dicit erubescere Euangelium Dei, illos autem erubescere, quia quod illi tradiderant; in reprehensionem veniebat, nec quoquam testimonio firmabatur, & discordabat à doctrina apostolica. Virtus igitur Dei est, quæ inuitat ad fidem, & dat salutem omni credendi, dum peccata donat, & iustificat, vt à secunda morte detineri non possit signatus mysterio crucis. Prædicatio enim crucis Christi indicium est mortis euictæ, dicente Apostolo Ioanne. *Ad hoc enim venit filius Dei, vt solueret opera diaboli, vt omnis credens non teneatur à morte, quia signum habet quod victa mors est. Iudæo primum & Græco.* Id est, huic qui ex genere Abrahæ, & huic qui ex gentibus. In Græco enim gentilem significat. In Iudæo vero eum qui ex genere sit Abrahę. Nam Iudæi ex tempore Iudæ Machabæi dici cœperunt, qui in causa cladis restitit sacrilegiis gentium, & fiducia Dei collegit populum, & defendit genus suum. Fuit autem ex filiis Aaron. Quamuis ergo præponat Iudæum causa patrum, tamen similiter etiam ipsum indigere dicit dono Euangelij Christi. Si ergo & Iudæus non iustificatur nisi per fidẽ Christi Iesu, quid opus est esse sub lege?

Rom. 15. G Apoc. 2. 1. Ioan. 3. 1. Mac. 5. Rom. 1 H

Iustitia enim Dei reuelatur in eo, ex fide in fidem sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuit.

Abac. 2.

Hoc dicit, quia in illo qui credit, siue Iudæus sit, siue Græcus, iustitia Dei reuelatur. Iustitiam Dei dicit qua gratis iustificat impium per fidem sine operibus legis, sicut alibi dicit, *Vt in illo inueniat non habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est.* Quæ ex Deo est iustitia in fide, ipsam iustitiam dicit reuelari in Euãgelio, dum donat homini fidem, per quam iustificetur. Ostenditur enim in eo veritas & iustitia Dei, dum credit & profitetur. Iustitia est Dei, quia quod promisit, dedit. Ideo credens hoc esse secõ secutum quod promiserat Deus per prophetas suos, iustum Deum probat, & testis est iustitiæ eius. *Ex fide in fidem.* Quid aliud est, *ex fide in fidem*, nisi quia fides Dei est in eo quod promisit; & fides hominis, qui credit promittenti:

Philip. 3.

A vt ex hac Dei promittentis, in fide hominis credentis Dei iustitia reueletur? In credente enim iustus Deus apparet: in eo autem qui non credit, iniustus videtur. Negat enim veracem Deum, qui non credit Deum dedisse quod promisit. Hoc contra Iudæos loquitur, qui negant hunc esse Christum, quem promisit Deus. *Sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuit.* Abac. 2. Propterea ad exemplum prophetę Abacuc se conuertit, vt declaret olim ostensum, iustum ex fide, non ex lege viuere, hoc est, non iustificari hominem apud Deum per legem, sed per fidem. Vita enim ex fide nō hæc præsens est, sed futura: quia *iustus ex fide viuit*, sed apud Deum.

Reuelatur enim ira Dei de cælo in omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum qui veritatem Dei in iniustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit.

B Psal. 18. Sicut enim in illo qui credit, iustitia Dei reuelatur, sicut supra memoraui; ita in eo qui non credit, impietas & iniustitia reuelatur. Ex ipsa enim cæli fabrica iratus illi Deus videtur. Id circo enim tam pulchra astra condidit, vt ex iis quantus & quam admirabilis creator eorum est, possit agnosci, & solus adorari. Vnde scriptum est in Psalmo, Psal. 18. *Cæli enarrant gloriam Dei & opera manuum eius annuntiat firmamentum.* Deut. 6. Per naturalem ergo legem rerum facit genus humanum. Potuerunt enim id per legem naturæ apprehendere, fabrica mundi testificante, auctorem Deum solum diligendum, quod Moyses litteris tradidit: sed impij facti sunt non colendo creatorem, & iniustitia in eis apparet, Lib. 1. sent. dist. 3. § nam sicut. aut. dum videntes dissimulant à veritate, non fatentes vnum Deum, *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis.* Notitia Dei manifesta est ex mundi fabrica. Vt enim Deus, qui natura inuisibilis est, etiam visibilibus posset sciri, opus factum est ab eo, quod opificem visibilitate sua manifestaret, vt per certum incertum posset sciri: ac per hoc quod ceteris impossibile est, ille esse Deus omnium crederetur, C qui hoc opus fecit, *Deus enim illis manifestauit.* Manifestauit se Deus illis, dum opus fecit per quod possit agnosci.

Inuisibilia enim à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, vt sint inexcusabiles.

Idem sēsus est; quem reperit vt absolutius doceat: quia cum per se potentia & maiestas Dei creaturæ oculis aspici non possint, opere mundanæ fabricæ intellecta conspiciuntur. Hebr. 11. Hoc igitur genere reos facit eos qui sine lege vixerunt & naturę & Moysi. Consuetudine enim peccandi obruerunt legem naturæ, oblitterando memoriam eius. Legem autem quę ad reformationem data fuerat, recipere noluerunt, vt duplici modo obnoxij fierent damnationi. *Sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, vt sint inexcusabiles.* Vt omnino excusari impietas nō possit, adiecit etiam virtutum Dei, & diuinitatem sempiternam cognitā D esse ab hominibus, sed stupore quodam hebetasse ad honorandum Deum, quem & esse, & operari ad vtilitatem sui non ignorarent. 1 Cor. 1. Coloss. 1. Ea enim quæ humanis vsibus euoluto anno gignuntur, ipsum decreuisse, nulli in dubium venit. Æterna ergo virtus Dei Christus est, per quem instituit quæ non erant, & manet in eo. Cuius si dudum persona agnita non est, opera tamen manifesta sunt, Diuinitas vero, qua in opere sibi decreto perdurant elementa rerū. *Vt sint excusabiles.* Multis enim modis qui reus conuincitur, excusari non potest.

Quoniam cum cognouissent Deum non sicut Deū magnificauerunt, aut gratias egerūt: sed euanuerūt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.

Vsque adeo non ignorauerunt, vt fateantur vnum esse Act. 17. principium à quo omnia initium sortita sunt, cælestia & E terrestria & inferna: & hunc vnum esse qui omnibus decreuerit proprietates & officia naturaliter: & hæc scientes non egerunt gratias. De anterioribus loquitur, vt præsentes & futuros corrigat. *Sed euanuerunt in cogitationibus suis. Euanuerunt.* Sap. 13. Videntes enim mundum miro ornatu aptatum ab eo quem eius opificem cognouerant, dissimulauerunt. *Et obscuratum est insipiens cor eorum.* Nebula erroris texit cor illorum, quia cum creatorē ex iis quæ fecit pulchra, amplius honorificare debuerint, obtusi sunt relicto illo, hæc sola dicentes sibi sufficere ad culturam, quæ videntur. Sap. 15. *Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt.* Sapientes enim se arbitrantur, quia rationes physicas inuestigasse se putant, scrutantes cursus siderum, & qualitates elementorum, Dominum autem horum spernētes, ideo stulti facti sunt: cum si hæc laudanda sint, quanto magis creator illorum? Solent tamen pudorem passi neglecti Dei, misera vti excusatione, dicentes per istos posse ire ad Deum, sicut per comites peruenitur ad regem. Age, numquid tam demens est aliquis, aut salutis suæ immemor, vt honorificentiam regis vindicet comiti, cum de hac re si qui tracta- F re fuerint inuenti, iure vt rei maiestatis damnētur? Et isti se non putant reos qui honorem nominis Dei deferunt creaturæ, & relicto Domino conseruos adorant, quasi sit aliquid plus quod reseruetur Deo. Nam & ideo ad regē per tribunos aut comites itur: quia homo vtique est rex, & Heb. 4. nescit quibus debeat rempublicam credere. Ad Deum autem, quem vtique nihil latet (omnium enim merita nouit) promerendum, suffragatore non opus est, sed mente deuota. Vbicumque enim talis locutus fuerit ei, respondebit illi.

Et mutauerūt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrū, & quadrupedum, & serpentium.

Sic obcæcatum est cor illorum, vt maiestatem inuisibilis Dei quem ex his factis agnouerant, non in homines, G sed (quod peius est, & inexcusabile crimen) in similitudinē Sap. 13. hominum mutarent, vt forma corruptibilis hominis Deus ab his vocetur, hoc est, simulacrum hominis: vt quos viuos hoc nomine donare non audent, mortuorum imagines in gloriam Dei recipiant. Quanta hebetudo, quanta stultitia, hos se sapiētes appellare ad suam damnationem, apud quos plus potest imago quam veritas, & mortui potiores sunt viuis? A viuo enim Deo recedentes, mortuis fauent, in quorum numero sunt, sicut scriptum est, Sap. 15. *Mortalis fingit mortuum manibus iniquis. Et volucrum, & quadrupedum, & serpentium.* His cumulat eorum hebetudinem, vt vltra stultitiam & vanitatem sint huiusmodi. Sic enim Dei maiestatem & gloriam minuerunt, vt horum quæ inimica & praua sunt similitudini, Dei honorificentiam darent. Primi enim Babylonij Deum vocauerunt figmentum Beli cuiusdam quondam hominis mortui, qui principatum in eos dicitur egisse. Coluerunt & serpentem draconem, quem occidit Daniel homo Dei, cuius similitudinem habent. Ægyptij autem colebant Dan. 14. quadrupedem quam dicebant Apin, in similitudinem H vaccæ: quod malum imitatus est Hieroboam, vaccas instituens in Samaria, quibus sacrificarent Iudæi: & volucres, quia Coranica sacra habent pagani. Harum tamen omnium rerum quas memoraui, simulacra coluerunt Ægyptij, 2. Par. 13. & alia quæ nunc dicere non est necesse. Hæc ab his facta sunt, qui se sapientes æstimauerunt in mundo. Quia enim inuisibilem Deum agnoscentes, non honorauerunt eum ista faciendo; nec in iis quæ visibilia sunt, sapere potuerunt. Difficile enim minoribus prudens: in maioribus non sapit.

Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis illorum in immunditiam, vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis.

Quoniam ad iniuriam creatoris Dei figmenta & similitudines rerum deificauerunt, traditi sunt illudendi, & tradi- Sap. 13.

A ti non vt illa agerent quæ nolebant, sed vt illa perficerent quæ desiderabant. Et hic bonitas Dei est, cum dignum fuisset subiici illos, vt facerent quæ nolebant, & cruciarentur: quia licet bonum, si contra voluntatem fiat amarum & malum est. Ista autem auertentes se à Deo, traditi sunt diabolo, Tradere autem est permittere, non incitare, aut immittere: vt ea quæ in desideriis cœperant, adiuti à diabolo explerent in opere. Nec enim possunt huiusmodi bonum cogitatum habere. *Traditi* ergo *sunt in immunditiam, vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis*, Cum præterita recolit, etiam præsentis temporis mala significat: quia traduntur nunc vsque, vt contumeliis afficiant corpora sua. Originis enim illius nunc vsque sunt homines, qui dicuntur corpora sua dehonestare in inuicem. Cum cogitatio animæ sit in crimine, cur corpora dicuntur dehonestari, nisi quia macula corporis, iudicium est peccati animæ? Cum enim corpus contaminatur, nemo ambigit animæ esse peccatum. Sap. 9

B *Qui commutauerunt veritatem Dei in mendaciũ, & coluerũt, & seruierunt creaturæ potius quam creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen.*

Commutauerunt veritatem Dei in mendacium, dum nomen Dei, q verus est, dederunt iis qui nõ sunt dij. Lapidibus enim, & lignis, vel cæteris metallis auferentes quod sunt, dant illis quod non sunt, hoc est immutare verum in falsum. Non enim vocantur iam lapis aut lignum, sed Deus. & hoc est seruire potius creaturæ quam creatori. Non enim negant Deum, sed seruiunt creaturæ: quo non excusantur, sed accusantur magis; quia, *cognoscentes Deum, non honorant eum, qui est benedictus in sæcula. Amen.* hoc est, verum. *Deus vero*, ait, *benedictus in sæcula*, quia permanet Deus: diis autem gẽtium ad tempus impietas dat honorem; deo non est verum. *In Deo* autem *manet veritas*. Hanc benedictionem alio in loco filio Dei assignat, inter cætera dicens, *Et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen.* Vtraque ergo aut ad Christũ pertinent, aut eadem dixit de filio, quæ & de patre. 1. Cor. 8. Sap. 15. Psal. 101. Ioan. 9. Rom. 9.

C *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam,*

Hæc irato Deo propter idololatriam humano generi prouenisse testatur, vt mulier mulierem turpi desiderio ad vsum appeteret. Quod quidam aliter interpretantur, non percipientes vim dicti. Quid est enim *immutare naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam*, nisi naturali concessoque vsu taliter vti, vt vna atque eadem pars corporis vniuscuiusque inter se inuicem sexus aliter se ad vsũ præbeat quam concessum est? Nam si illa est pars corporis quam putant, quomodo immutauerunt vsum naturæ, cũ habeat huiusmodi vsum datum à natura? Superius iam dixerat *traditos in immunditiam*, non tamen qualitatem operis immunditiæ ipsius ostenderat: ideo nunc declarat. Sap. 16.

D *Similiter autem & masculi relicto naturali vsu fœminæ: exarserunt in desiderium sui in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedẽ quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes.*

Nũc manifestauit quomodo quod superius de mulieribus dixit, intelligi debeat. Quando enim subiecit, *Similiter & masculi exarserunt in desiderium sui*: ostendit aperte peccatum mulierum. Nam non dixit de viris quod immutauerunt naturalem vsum in inuicem, quia huiusmodi vsus huic parti concessus non est, sed de fœminis. Et quid mirum, cum hodie tales mulieres reperiantur, vt sicut illud à viris, ita & hoc à mulieribus sit inuentum? Denique si mulieres inter se accusant, & viri similiter; manifestum est vt qui iam veritatem Dei immutauerunt in mendaciũ, immutarint & naturalem vsum in eum vsum per quem dehonestarentur, rei facti mortis secundæ. Quoniam vero aliam legem dare non potest Satanas, (nihil enim habet,) concessa & licita in alium ordinem versat, vt dum aliter fiunt quam concessa sunt, sint peccatum, *Et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes*. Hanc dicit cõpensationem esse contempti Dei, id est, turpitudinem & contaminationem. Hæc est enim prima causa huius peccati. Quid enim peius quid deterius hoc peccato? Quantum enim idololatria perimpium & grauissimum delictũ est; tantum & compensatio eius horrenda, & persordida passio est. Apoc. 2. E Sap. 14.

Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum, sensum, vt faciunt ea quæ non cõueniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidiis, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contummeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obsequentes insipientes, incompositos, sine intellectu, sine charitate. F

Propter errorem simulacrorum traditi sunt ad turpia facienda in inuicem, sicut iam dictum est. Et quia impunitatem horum æstimauerunt, incuriosum Deum iudicantes, ac per hoc negligendum, hinc additum est, vt magis ac magis hebetati, ad omnia mala admittenda fierent prõpriores: vt facta quæ hominibus non ambigerent displicere, Deum non crederẽt vindicare. Nunc enumerat omnia mala quæ illis superaddita sunt; vt vel sic conuersi ad naturalem intellectum, intelligerent irato Deo hæc sibi prouenisse. *Repletos omni iniquitate*. Hoc summatim locutus est, & subiicit membra iniquitatis: *Malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidiis, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obsequentes, insipientes, incompositos, sine intellectu, sine charitate.* Caput iniquitatis malitiam dixit, cuius opus posuit atque auaritiam. Hæc fornicatio habet in se & adulteriũ. Si enim dixisset, adulterio, videretur excusasse fornicationem, sicut leges Romanæ: ideo quod minus est posuit, vt quod maius est, inultum non possit credi. Deinde adiecit, *nequitia*, cuius affectus inuidiam parit & homicidia, contentionem ac dolum. Post hæc subiecit, *malignitate*, quæ gignit susurrationes atque detractiones: & quoniam hęc Deo non displicere non possunt, ait *Deo odibiles*: & quia nec hominibus placent, *contumeliosos*, inquit, *superbos, elatos inuentores* (id est auctores) *malorum*. Imitatores enim facta patris sui diaboli, idololatriæ malum inuenerũt, per quod omnia vitia in mundo sunt nata, & perditio maxima. Nam diabolus, quẽ ab initio scriptura peccare testatur, quamquam tyrannicæ præsumptioni studeat, non tamen id ausus est profiteri, vt dicat, *Ego sum Deus*. Denique inter cætera dicit ad Dominum, *Hæc omnia mihi tradita sunt*: non dicit, *A me sunt*: vel *mea sunt*. Et in libro Iob potestatem sibi dari exposcit. Quamobrem peiores isti sunt, qui non tãtum elementis, sed & figmentis tribuunt deitatem. *Parentibus non obsequentes*. Quanta autem insolentia arrepti sunt, vt nec parentes suos, quos auctores in natiuitate habent agnoscerent: quique se natos gauderent, illos tamen per quos esse cœperant, contemnebant. hoc est esse *sine intellectu, sine charitate*, scilicet Dei. Nam erat inter illos charitas carnis. Hi Dei iustitiam cognoscentes per legem naturæ, (sciuerunt enim hæc Deo displicere) in animo ponere noluerunt. Sap. 2. G Sap. 14. 1. Ioan. 2. Luc. 4. Iob. 1. Sap. 13. & deinceps. H

Qui cum iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui hæc agunt, digni sunt morte: & nõ solum faciunt ea, sed etiam consentiunt facientibus.

Vsque adeo iustitiam Dei cognouerunt, vt non negẽt quod hæc omnia quæ faciunt, pœna digna sunt & morte. Hæc omnia mala corpus est peccatorum; cui mancipati, facti sunt potestatis eiusdem, vt faciant punienda. Hæc enim malorũ causa à Sodomitis cœpta est offẽsione Dei, sicut supra dictum est, & in omnem prope partem mundi Rom. 9.

A Deus futurum prædixit, *Ira, & indignatio, tribulatio & angustia.* Tria ergo alia ponit incredulitati condigna. Ira est enim non ei qui iudicat, sed illi qui iudicatur, dum fit reus. Irasci enim dicitur Deus, vt vindicaturus credatur: nam Dei natura ab his passionibus immunis est. Et vt non solum irasci, sed & vindicare credatur, adiecit, *Et indignatio.* quam addendo super iram, iniuriam suam Deum vindicaturum significat. *Tribulatio & angustia,* hoc est iterata angustia. Angustiæ vero sunt, quibus sententia constrictus tribulabitur in pœna.

Super omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum & Græci: gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum, & Græco, non enim personarum acceptor est Deus.

In hoc opere non solum facta significat, sed & perfidiæ professionem. De incredulo enim dicit: & ideo *super animam* dixit, vt spiritalem pœnam intelligas, non corporalem, (B) quia anima inuisibilibus pœnis arctabitur. *Iudæi primum, & Græci.* [Rom. 9.] Semper Iudæum anteponit prærogatiua patrum, vt aut coronetur primus, aut damnetur: quia credens honorificentior est propter Abraham, diffidens autem peius tractandus est, quia donum promissum patrib. [Apoc. 1.] refutauit. *Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum, & Græco.* Quemadmodum incredulis tria pœnalia posuit, sic & fidelibus tria magnifica, vt honorem habeant, quasi filii Dei, gloriam in immutatione, pacem vero eo quod bene viuentes quieti erunt in futuro, nulla perturbatione commoti: quia omnis homo ab aduersario se abstinens, apud iudicem habet pacem. [Lucæ 12.] *Non enim personarum acceptor est Deus.* Quoniam ostendit Iudæum siue Græcum [Rom. 4.] non despici à Deo, si tamen credat in Christum, sed accepto ferri ambobus iustitiam fidei; sic iterum non credentes pariter reos esse, [Ephes. 6.] quia magis oberit circumcisio sine fide, & proderit præputium per fidem; ac per hoc docet [Matt. 3.] personarum acceptorem Deum non esse. Nec enim prærogatiuam generis sequitur vt diffidentem suscipiat (C) causa patrum, aut credentem abiiciat à se propter indignitatem [Ezech. 18.] parentum; sed vnumquemque proprio merito aut remunerat aut condemnat.

Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt: & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

Quomodo potest sine lege peccari, cum omnes simul subditi simus legi naturali? Sed de Moysi lege dicit, cui Iudæi obnoxii sunt dum non credunt; necnon & gentiles, sed iam dudum, quia adiungere se illis noluerunt. Non credentes ergo gentiles, duplici genere fiunt rei, quia neque legi datæ per Moysen assenserunt, neque Christi gratiam receperunt: ideo dignũ est vt pereant. Igitur sicut qui sine lege peccat, peribit: ita & qui sine lege legem seruauerit, iustificabitur. Iustitiam naturaliter seruans, custos legis est. [1. Tim. 1.] Si enim *iusto non est lex posita, sed iniustis;* qui non peccat, amicus legis est: huic sola fides deest, per quam fiat perfectus; (D) quia nihil illi proderit apud Deum abstinere à contrariis, nisi fidem in Deum acceperit vt sit iustus per vtraque; quia illa temporis iustitia est, hæc æternitatis. *Et quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.* Quoniam Iudæi legem habent, in qua salus illis promissa est; non credentes, vel non recipientes promissum, per legem iudicabuntur sub qua vixerunt. Ipsa enim accusante pœnas exoluent. Nam prope grauior Iudæorum causa est apud eos ipsos quam gentilium. Sicut enim credentes præferuntur, ita & cum diffidunt peiores inueniuntur. Plus enim displicet qui quod habuit amisit, quam qui quod non sperauit, [Matt. 27.] consequi non potuit. Iste enim non intrauit in regiã, ille foras missus est.

Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.

Hoc dicit, quia non hi iusti sunt qui audiunt legem, sed qui credunt in Christum quem lex promisit: & hoc est facere legem. (E) [Deut. 18.] Omnis autem non fecit legem qui non credit legi, dum non recipit, cui lex testimonium perhibet. [Rom. 2.] Qui autem in lege non videtur esse, quia incircumcisus est carne, credit autem in Christum, hic fecisse legem dicitur. Et ille qui se dicit in lege esse, id est Iudæus, auditor legis fit, non factor, quia non credit in Christum scriptum in lege, sicut dixit Philippus ad Nathanael, [Ioan. 1.] *Quem in lege scripsit Moyses & prophetæ, inuenimus Iesum.*

Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt: hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis testimonium reddente ipsis conscientia ipsorum.

Gentes, Christianos dicit alio loco: [Coloss. 2.] *Vobis enim dico gentibus.* qui incircumcisi neque neomenias neque sabbatum neque escarum legem seruant, & duce natura credunt in (F) Deum & Christum, id est, in patrem & filium. [Eccl. 1.] Hoc est enim legem seruare, Deum legis agnoscere. Prima enim sapientiæ pars hæc est, timere Deum patrem, per quem sunt omnia. Ipsa ergo natura proprio iudicio creatorem suum agnoscit, non per legem, sed per rationem naturæ. [1. Cor. 8.] opus enim opificem cernit in se. [Sap. 13.] *Hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis.* Idem sensus est, quia dum natura duce credunt, opus legis ostendunt non per litteram, sed per conscientiam. Opus autem legis est fides, quam cum dictis exhibet Deo, naturali iudicio ostendit semetipsum legem sibi esse: quia quod mandat lex, [2. Cor. 1.] vltro facit vt credat in Christum. [Sap. 13.] *Testimonium reddente ipsis conscientia ipsorum.* Teste interiore conscientia sua credunt, quia conscii sibi sunt conuenire sibi quod credunt. Congruum est enim creaturæ, credere & venerari suum conditorem. Nec absurdum est vt Dominum seruus agnoscat.

Et inter se cogitationibus inuicem accusantibus, aut etiam defendentibus in die qua iudicabit Deus occulta (G) *hominum, secundum Euangelium meum, per Iesum Christum Dominum nostrum.*

Quoniam Iudæos diffidentes, per legem dixit iudicandos fore; [Ioan. 5.] (lex enim illos accusabit, quæ Christum illis pro- [Ioan. 1.] misit, quem venientem recipere noluerunt: gentes iudicabuntur, si credere noluerint; primum quidem accusatores erunt gentiles credentes non credentium gentilium, sicut Iudæis non credentibus dicit Dominus de discipu- [Matt. 12.] lis suis, [Matt. 19.] *ipsi iudices vestri erunt:* quia perfidia Iudæorum iudicabitur fide Apostolorum, qui cum ex ipsis essent, illis diffidentibus crediderunt. Deinde cogitationibus suis accusabuntur gentiles, si compuncti, creatoris fidem & virtutem noluerint suscipere; [Ephes. 4.] aut si stupore quodam alienati à via Dei non crediderint verbis & gestis dominicis, defendentes se conscientia in die iudicii, quæ non cogitauit se [1. Cor. 14.] debere credere, & iudicetur non quasi maleuola, sed quasi (H) ignorans: non tamen sine pœna futuros, quia id non licet ignorare. Gentes enim duplici genere significat, tam credẽtes quam infidos. Superius enim de gentib. credentib. dicit. Post autem subiecit etiam de his gentibus quæ non credunt: vt sicut per conscientiam suam laudantur credentes, ita & per conscientiam suam accusentur diffidentes. Quamuis enim sibi videatur minime reus qui non credidit, quia apud se tractare istud non potuit: ratione tamen conuincitur, quia non sibi suasit verum hoc esse quod & virtutum testimoniis viderat confirmari, & multos sequi. Puto etiam sic posse intelligi, si tota quæstio de gentibus non credentibus dixisse credatur, quia ait, *Quid mihi de iis qui foris sunt, iudicare?* [1. Cor. 5.] Et, *Qui non crediderit, iam iudicatus est.* [Ioan. 3.] Et, *Quia non resurgunt impii in iudicio.* [Psal. 1.] Sine lege enim peccantes, sine lege & peribunt, ac per hoc ante tribunal Christi stare non poterunt, [Rom. 14.] & reddere causas, quia resurgentes ducentur ad gehennam. [Marc. 9.] Illi enim quos dicit inuicem cogitatio-

A rationib. suis accusari aut defendi in die iudicii Dei, Christiani sunt ij qui discordãt à catholica veritate, diuersa sentientes de Christo, aut de sensu legis in traditione Ecclesiæ, siue Cataphrygæ, siue Nouatiani, siue Donatiani, aut cæteri hæretici. Horum cogitationes inuicem se accusabunt in die iudicij. Si intellexit quis veram esse catholicam doctrinam, & ne videretur emendatus, sequi noluit, erubescens ab eo quod diu renuit recedere, in die iudicii cogitatione sua accusabitur. Duæ enim cogitationes in homine inuicem se accusabunt, bona & mala. Bona accusabit malam, quia contradixit veritati: mala iterum accusabit bonam, quia non secuta est vt sensit: & per hoc constituitur reus qui cogitauit, sentiens bonam & veram esse Ecclesiam catholicam, & permansit in hæresi vel schismate. Eius autem cogitatiões se inuicem defendent, qui semper hoc cogitauit, putans vtile quod secutus est. Dicturus est enim. Semper in cogitationibus meis hoc putaui vtile quod secutus sum, hæc fuit fides mea. Hic quamuis emédãdus sit, quia tamen à conscientia sua non accusabitur in die iudicii, leuiorem habebit causam. Hoc modo iudicabuntur occulta hominũ in die iudicii Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. 1. Cor. 4. B

Si autem tu Iudæus cognominaris.

Cognomen Iudæi est, quia ex prærogatiua parentum est vt dicantur Israelitæ. Et tamen si totum velimus quod ad causam pertinet comprehendere, cognomen Iudæis tripartito genere deriuatum debemus aduertere. Primũ quia filii sunt Abrahæ, qui ob fidei suæ meritum pater positus est cunctarum gentium. Deinde propter Iacob, qui augmentandæ fidei gratia Israel appellatus est. Cœpta enim patris dignitas nobilitatur in filiis. Tertio propter Iudam, sed magis propter Christum qui ex Iuda ortus est secundum carnem, quia in Iuda hoc significatum est, quod futurum erat in Christo. Dictum est enim, *Iudas erit dux vester*: &, *Iuda, te collaudant fratres tui.* Quæ laus data Iudæ non probatur, sed Christo, quem omnes quotidie collaudant ii quos fratres suos dignatus est appellare. Ipse enim dixit mulieribus, *Ite & dicite fratribus meis quia præcedo vos in Galilæam.* Quis enim non laudet eum, cuius beneficio viuit? Apostolus ergo sub hac significatione, quæ posterior numero, sed perfectior merito est, totum voluit comprehendi: quod Iudæi non intelligentes, nomen sibi carnalis Iudæ defendunt. Gen. 17. Gen. 32. Heb. 7. Iudic. 20. Gen. 49. C Matt. 28.

Et requiescis in lege & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora, instructus per legem, confidisque teipsum ducem esse cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege.

Non magnum valde videri vult si Iudæus credat; quippe cum sit instructus per legem: periculosum autem valde si non credat; ducem enim habet legem. Sed vt præponatur credens, merito facit patrum; quia quamuis aliquis per se floreat, erubescit tamen in suis. *Confidisque teipsum ducem esse cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege.* Vera sunt hæc, quia legis documentum hoc est, erudire imperitos, & Deo subiicere profanos: vel idololatriæ cultura impios, promissione quæ facta est per legem, ad melioris spei fiduciam prouocare. Recte ergo gloriatur in his legisdoctor, quia formam tradit veritatis. Si autem non recipit eum quem lex promisit, frustra gloriatur de lege: & nec iam erit dum Christum spernit promissum in lege; & nec iam eruditor insipientium, nec magister infantium, nec lumen eorum qui in tenebris sunt, sed dux omnium horum ad perditionem. D Deut. 18.

Qui ergo alium doces, teipsum non doces: qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui execraris idola, sacrilegium facis: qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras. E

Qui ergo alium doces: hoc est, tu qui gentiles arguis quod sine lege & Deo sint, teipsum non arguis. Diffidens enim de Christo in lege promisso, in eisdem quæ arguis, inueniris. *Qui prædicas non furandum, furaris*. hoc est; dum negas Christum in lege promissum, fidem eius per malam interpretationem subripis, facis enim quod prædicas fieri non debere. *Qui dicis non mœchandum, mœcharis.* Adulteras etiam legem, quando veritatem Christi tollis, & mendacium ponis. Vnde alio loco dicit, *Adulterantes verbum Dei.* *Qui execraris idola, sacrilegium facis*: Sacrilegus es, quando Christum, quem lex & propheticus sermo Deum significant, negas. Dicit enim Esaias, *Quia in te est Deus, & non est Deus præter te. Tu es enim Deus, & nesciebamus: Deus Israel saluator.* Nunquid Iudæi de Deo patre dicebant, *Tu enim es Deus, & nesciebamus*, cum tota lex Dei patris auctoritatem prædicet, ex quo sunt omnia? Sed quia filius Dei semper quidem apparuit, latebat autem quis esset; cum post resurrectionem cognoscitur, dicitur ei in confessione, *Tu enim es Deus, & nesciebamus.* Et qui putabatur in lege tantum angelus; & dux exercitus Domini, quum intelligitur filius esse Dei, dicitur ei cum gratiarum actione, *Tu enim es Deus, & nesciebamus.* Per hoc ergo significat quia ipse esset qui apparuerat quidem patriarchis, & post incarnatus est, sed non fuerat intellectus ab hominibus. *Qui in lege gloriaris per præuaricationem legis Deum inhonoras.* Præuaricator legis es, quando sensũ legis, qui de incarnatione & diuinitate Christi est, præteris: & Deum inhonoras, dum testimonium eius quod dedit de filio suo, non recipis. Ipse enim dixit, *Hic est filius meus dilectus.* Ephes. 2. 1. Cor. 2. Act. 10. Esai. 45. F 1. Cor. 2. Esai. 45. Gen. 32. Iosu. 5. Esai. 45. 1. Tim. 3. Matt. 3. & 17.

Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.

Hoc dixit Esaias propheta; quia Dei nomen blasphematur inter gentes, quando Iudæos pro noxiis suis traditos sibi non aduertebãt, sed idolis suis dabant glorias, qua si Iudæorum Deum vicissent in Iudæis. Ita tempore Apostolorum Dei nomen blasphemabatur in Christo, quia Iudæi Christum Deum negando, blasphemabant & patrem sicut dicit Dominus, *Qui me recipit, non me recipit, sed eum qui me misit.* Et ideo inter gentes blasphemabatur, quia credẽtibus gentilibus Iudæi suadere nitebantur Christum Deum non credendum; vt blasphemia gentium à Iudæis vel Photini auctoribus sit profecta. Esai. 52. Exod. 32. G Luc. 9.

Circumcisio quidem prodest, si legem obserues. Si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præputiũ facta est.

Potest dici econtra, Si prodest circumcisio, cur prætermittitur? Sed tunc prodest si legẽ obserues. Tenẽda ergo circumcisio est: & vt possit prodesse, seruanda est lex. Quid ergo prohibuit quod prodesse, si lex seruetur, ostẽdit? Videtur ergo male prohibitũ quod non per se displicet, sed per alterius negligentiam frustrari dicitur. *Si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est.* Hoc est quod dicit, quia si lex seruata non fuerit, Iudæus gentilis efficitur. Sed circuncisioné progenere posuit Abrahæ, quia ex Abraham circũcisio. nec enim poterat ædificare quæ destruxerat. Hoc enim ait, vt doceat tunc prodesse ex genere Abrahæ esse, si lex seruetur: id est, si in Christum credatur, qui promissus est Abrahæ: quia & suũ meritum habent iustificati per fidem, & honore patrum sublimanť. Omnis enim salus in lege, de Christo est. Hic ergo seruat legẽ qui credit in Christo. Si autem non credit, transgressor est legis, quia non recipit Christum quem lex ad iustificationẽ venturum cecinit, quam ipsa dare non potuit: & nihil illi proderit dici filium Abrahæ, quis hic secundum meritũ filius est Abrahæ, qui fidem sequitur; per quã dignus Deo extitit Abraham. Vnde ait, *Circumcisio tua præputium facta est.* id est, gentili similis factus es non credens in eum qui in signo circumcisionis promissus est Abrahæ. H Gen. 17. Gal. 2. Ioan. 8. Rom. 3. Hebr. 11. Matt. 3. Rom. 4.

Si igitur

A

Si igitur praeputium iustitias legis custodiat, nonne praeputium illius in circumcisionem reputabitur? & iudicabit quod ex natura est praeputium, legem perficiens, te, qui per litteram & circumcisionem praeuaricator es legis?

Rom. 10. Rom. 4. Deut. 18. Iustitia legis fides est Christiana, sicut alio loco dicit, *Finis legis Christus ad iustitiam omni credenti.* Ideo manifestum est quia si gentilis credat in Christum, fit filius Abrahae, qui pater est fidei. *Et iudicabit quod ex natura est praeputium, legem perficiens, te qui per literam & circumcisionem praeuaricator es legis.* Credens gentilis duce natura in Christum, condemnat Iudaeum, cui lex promiserat Christum & aduenienti ei credere noluit. Quanto ergo gentilis maiori dignus est gloria, qui per solam naturam intellexit auctorem, sicut Act. 3. dicit Petrus Apostolus, *Auctorem vero vitae interfecistis*: tanto magis Iudeus puniendus est, qui neque per naturam, neque per legem Christum agnouit auctorem.

B

Non enim in manifesto, Iudaeus est, nec quae palam, in carne, est circumcisio: sed qui in occulto, Iudaeus est: & circumcisio cordis in spiritu non littera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.

Gen. 15. Rom. 4. Non est obscurum, circumcisionem carnis laudem nō habere apud Deum: (nec enim Abraham ideo iustificatus est, postea autem circumcisus est:) cordis autem circumcisionem laudabilem apud Deum esse. Circūcidere enim cor, amputato errore, agnoscere est creatorē. Et quia circumcisio cordis futura erat, primus Moyses dixit, *Circumcidetis duritiam cordis vestri.* Et Hieremias similiter, *Circumcidite praeputium cordis vestri.* Hōc dixit Iudaeis idola sequentibus. Velamen est enim circa cor quod conuersus ad Deum circumcidit, quia fides aufert nebulam erroris, & tribuit perfectam Dei cognitionem in mysterio Trinitatis, quod incognitum erat à saeculis. Huius ergo circumcisionis laus ex Deo est, occulta hominibus. Cordis enim meritum est quod aspicit Deus, non carnis. Nam Iudaeorum laus ex hominibus est. Gloriantur enim in carnis circumcisione quod ex patribus fit. Vnde in alia epistola inter caetera ait, *Et gloria in pudendis eorum qui terrena sapiunt*; hoc est qui circumcisionem carnis gloriam putāt. Terrena enim sapit qui in carne gloriatur: qui vero in spiritu gloriatur, huius laus ex Deo est, spiritu enim non carne creditur.

Deut. 10. Hier. 4. 1. Cor. 3. Coloss. 2.

C

1. Reg. 16. Ioan. 7. Philip. 3.

Rom. 10.

Cap. III.

Quid ergo amplius est Iudaeo? aut quae vtilia circūcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem quia credita sunt illis eloquia Dei.

Deut. 4. Quamquā multa sint quę ad honorificentiā & meritū pertineat seminis Abrahae hoc tamen solum aperte memorat; quia maximę laudis eorū est, vt legē per quam addiscerent rectum à peruerso distinguere, digni iudicarenī accipere, vt post hoc primū caetera qualia sint, possint intelligi. Quoniam autem Iudaeis carnalibus, id est incredulis, nihil proficere testimoniū generis ostēdit; ne omnes, id est, & credentes & non credentes male tractasse viderentur, docet multum vtile esse Iudaeis credentibus, quia filij sunt Abrahae. His enim eloquia Dei sunt credita, dum legem, quae peccatis hominum obsoleuerat, quasi impune quasi impune peccaretur apud Deum, merito patrum reformatā accipiunt, & populus Dei vocātur. Aegyptus quoque propter iniurias illorum diuersis plagis percutitur: caelesti pane cibantur, omnibus gentibus terrori sunt, testante hoc Rhaab meretrice: quibus etiam Christus saluator ad sanctificationem promissus est. Ideo ait multum vtile Iudęis per omnem modum, quia filij sunt Abrahę, Anteponuntur enim gentibus, sed qui credunt.

Mat. 3.

D

Deut. 7.

Exod. 10. Exod. 16. Ios. 2. Rom. 9.

Quid enim, si quidam illorum non crediderunt? Numquid incredulitas illorum fidem Dei euacuabit? Absit.

Absit: quasi dicat, Quia aliqui Iudęorum credere noluerunt quae Deus promisit filiis Abrahae, idcirco praeiudicabitur caeteris Iudęis ne digni dicantur accipere quod promisit fidelibus? Non, inquit: quippe cum sic facta sit promissio, vt credentibus proficeret. Igitur non indignatus Deus propter illorum perfidiam, id est Iudaeorum, dabit reliquis credentibus vitam ęternam, quam promisit futuram per fidem Christi: quia qui non crediderit, ipsi se indignos fecerunt sine praeiudicio caeterorum. His dilictis commendat credentes Iudaeos, quia nihil obest eis quia multi ex illis credere noluerunt.

E

Num. 14.

Est autem Deus verax, omnis autem homo mēdax, sicut scriptum est, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Psal. 115. Psal. 50.

Vt firmaret quod supra dixit, quod Deus in promissione sua fidelis est, & omnis homo mēdax, exemplum propheticum subdidit ex Psalmo quinquagesimo, quo & Deum verbis suis iustificari, & hominem mendacem incredulitatis causa signauit. Vtrūq; enim legitur in libro Psalmorum, quia *Deus iustus & verax est, & omnis homo mendax.* Mendacem hominem dicit, dum non credit quod promisit Deus. Negans enim daturum Deum quod promisit, mendax est: & dum ipse mendax est, multis ex causis Deum mandacem pronuntiat, quando promissis eius nō credit. Igitur omnem hominem mendacem dicit qui diffidens est de promissis Dei. Maxime tamen hoc ad Iudaeos pertinet, quorum causa tractat hoc loco Apostolus, qui videntes Christum negauerunt hunc esse quem promisit Deus ac per hoc mendaces pronuntiantur. *Deus autem verax est*, quia misit Christum sicut promisit: & sic *vincit cum iudicatur*, quia dabit quod daturus negatur. Cum enim non ei creditur, mendax iudicatur. Ille autem cum dat quod iudicatur non daturus, vincit, ostendens se veracem, illum autem mendacem, qui non credit verbis. Videbit enim Dei filium in maiestate, quem negat: videbit & carnis resurrectionem, & sciet victam esse perfidiam pollicitatione & veritate Dei. Nam & Christus cum iudicatus est, vicit. Inique enim occisus reum fecit diabolū, quem iam non peccando superauerat, vt secundo victus amitteret quos tenebat.

Num. 23.

F

Psal. 144. Psal. 15.

Ioan. 9. Psal. 115. Ioan. 3. Psal. 50.

Apoc. 1.

G

Si autem iustitia nostra Dei iustitiam commendat, quid dicemus? Numquid iniquus Deus qui infert irā (secundum hominē dico.) Absit, Alioquin quomodo iudicabit Deus mundum?

Psal. 50. 2 Reg. 12. Hoc iuxta sensum prophetae Dauid dicit Apostolus. Dauid enim quia peccauerat in causa Vriae Hethaei, sciens quia promissio peccatoribus dari nō potest, exorat, vt iustificatio verborum Dei vincat iudicium quo iudicantur ij qui peccant, & poenitentem reformet sanctificans, vt det ei quod iustis se daturum promisit. Ac per hoc subiecit. *Si autem iniustitia nostra Dei iustitiam commendat*, &c. id est, si quia nos peccatores sumus, Deus iustificatur, iniquus erit si vindicet. Nam si iniustitia nostra ei proficeret, sine dubio iniquus foret si peccantes damnaret; qui iniustitia nostra Deum facit iustum, si peccantibus nobis det quod promisit sanctis: quia quamuis peccatores simus, reformamur tamen per poenitentiam, vt non iam peccatores, sed abluti promissionem mereamur accipere. Non ergo is sensus est in verbis prophetae Dauid cum dicit, *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci. vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris*; qui malorum hominum parua interpretatione asseritur; vt peccata hominum & mali actus, Dei iustificationi proficiant, & per mala nostra bonus appareat, & iniustitia nostra illum iustum ostendat. Quoniam itaque iniquus non est Deus cum irrogat iram, iā non peccatis nostris iustificatur: quia si peccatis nostris iustificaretur, iniquus erit si vindicaret. Sed quia non est iniquus cum vindicat, manifestum est quia iniustitia nostra Dei iustitiam non cōmendat. Si autem cōmendaret, non vindicaret, quia iustus est. Ac per hoc subiecit. *Secundum hominē dico. Absit.* hoc est, absit vt Deus iniquus

H

Psal. 50.

A quus dicatur: quia hoc homini competit, quem constat & errare, & falli & fallere. Nam Deus immutabilis perseuerat, nec potest non amare quæ fecit. *Alioquin quomodo iudicabit Deus mundum?* Verum est, quia non erat iustum vt iudicaret Deus mundum, si peccata eius ipsi proficerent: vt nutu eius peccantes dum veniam consequũtur, Deus bonus videretur: & si non peccarent, non videretur iustus. si enim non peccent, non habendo cui remittat, non erit bonus.

Malac. 3. Sap. 11.

Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tamquam peccator iudicor, & non sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidem nos dicere, Faciamus mala, vt veniant bona? Quorum damnatio iusta est.

Manifestum est, quia si ad gloriã Dei proficit mendacium hominum, vt ille solus verus appareat, peccatores non sunt dicendi qui peccant, quia non voluntate, sed impulsu eius videbuntur peccare: quod absit. *Et non, sicut blasphemamur, & sicut aiunt nos quidam dicere, Faciamus mala, vt veniant bona?* Nunc aperit quorum causa hæc solicite & cum reuerentia disputat. A peruersis enim hoc opponebatur, (quasi hic esset sensus prædicantium remissionẽ peccatorum) vt facerent mala, vt venirent bona: hoc est, peccarent, vt remittendo illis Deus videretur bonus, secundum quæ supra dicta sunt: quod blasphemum appellat, & abiicit à sensu diuinæ doctrinæ. Nec enim peccare debere fides tradit, quippe cum iudicaturum Deum prædicet, sed delinquentibus consulit, vt recuperata salute sub lege Dei viuentes iam non peccent. Ideoque subiecit, *Quorum damnatio iusta est.* id est, horum hominum qui æmulatione inuidię istud de nobis interpretatur quod supra dictum est, damnatio iusta est. Hæc enim iactabant Iudæi, vt doctrinam apostolicam criminarentur, dicentes quod cum remissionem peccatorum prædicant, peccandi fomitem præbeant, vt quasi securi homines de remissione, prompte peccarent: quum constet post acceptam fidem periculosum esse peccare, & hoc prædicare credentibus.

B

Rom. 2. 1. Ioan. 2.

C

Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse.

Hoc est, quid adhuc immoramur latius loquentes? Ostendimus enim redditis causis, tam Iudæos quam Græcos, id est gentiles, omnes reos esse, ideoque frustra legẽ seruari. Primum enim Græcos ostendit reos iuxta legem naturæ, & quod neque legem Moysi receperint: quamobrem pessima eorum & pergrauissima causa. Deinde etiam Iudæos ostendit reos, qui sub lege Dei viuere videntur, ac sibi merito patrum defenderent dignitatem, ex eo præcipue, quod promissionem patrum spreuerint, Dei gratiam in irritum deducentes. Ad quam rem firmãdam exemplum propheticum subdidit ex Psalmo xiii. dicens,

Rom. 1.

D

Sicut scriptum est, Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant. Venenũ aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est. Veloces pedes eorũ ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognouerunt. Non est timor Dei ante oculos eorum.

Psal. 13. Eccl. 7. Psal. 52. Psal. 5. Psal. 139. Psal. 9. Esai. 59. Prou. 1. Psal. 13.

Ab iniustitia cœpit mala eorum enumerare & partim peiora subiicere; vt manifestaret in his nullam spẽ videri, nisi implorent misericordiam Christi qui peccata remittit. Deinde adiecit, *Non est intelligens.* Verum est; quia si daret operam intelligere, iniustus non esset. *Non est requirens Deum.* Nec istud occultũ est; quia si intelligeret quid prodesset, Deum quæreret, & non sicut Asa rex Iuda, qui post multa Dei beneficia sic deprauatus est, vt infirmitatem pedum passus propheta præsente non quæreret Deum. *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt.* Nemini dubium quia omnes non quærentes Deum, inclinantur vt auxilium quærant à vanitate: vanitas autem est idolum, ideo inutiles fiunt. *Non est qui faciat bonum: non est vsque ad vnum.* Quia neglecto Deo inutiles facti sunt, bonum vtique facere non possunt. Iam enim deprauati proficiunt in peius. *Sepulcrum patens est guttur eorum.* Iam malis mancipati, bonos si posset fieri, deuorare volebant: vt sicut sepulcrũ patet ad recipienda cadauera, ita & aduersus bonos guttur eorum. *Linguis suis dolose agebant.* Qui tam malis operibus adsueuerant, quæ loquebantur, in fallacia erant. *Venenum aspidum sub labiis eorum.* Hoc dicit quia verba huiusmodi hominum muscipula sunt. Ad hoc enim loquuntur, vt decipiant: vt sicut per labia serpentis venenum infunditur, ita & per labia eorum dolus & captio. *Quorum os maledictione & amaritudine plenum est.* Manifestum est quia contra bonos mali semper maledicta & amara proponunt, in conuicium illorum prorumpentes & detractationem. *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.* Hoc de nece prophetarum dixit, quos occiderunt impigre, ad bonum segnes, ad parricidum veloces. *Contritio & infelicitas in viis eorum.* Quoniam citati erant ad malefaciendum, iter ipsorum vel gressum tribulatum & infelicem pronuntiat. *Et viam pacis non cognouerunt.* Via pacis lenis est & inturbata. Omnis enim bona vita tranquilla est, & actus modesti ipsi sunt pacifici, & per ipsos itur ad Deum. Illi ergo nolentes hæc scire, elegerunt viam tribulationum, per quam itur in gehennã. *Nõ est timor Dei ante oculos eorum.* Quoniam huiusmodi sine sensu sunt, Dei timorem non habent. *Initium* enim *sapientiæ timor Domini,* dicit Salomon. Et non dixit timorem Dei hos non habere: sed, *Non est* (inquit) *timor Dei ante oculos eorum.* Videntes enim tam maligna opera sua, & non horrentes, timorem Dei dicuntur ante oculos nõ habere. Istos omnes & propheta Hieremias significat, dicens inter cætera. *Tunc omnes insurrexerunt in prophetam Domini volentes occidere eum.* Et sequitur, *Omnis autem populus non permisit.* Illos ergo omnes dicit, sed malos & hos omnes, sed bonos. Neque enim quia dicit, *Omnes declinauerunt:* totam penitus plebem significat, sed hanc partem plebis, sicut & memoratus propheta dicit, *In qua omnes mali se condiderunt.* Semper enim duo populi sunt in vna plebe. Hic est ergo populus quem increpat Dominus sub nomine Hierusalem, dicens. *Hierusalem Hierusalem quæ occidis prophetas.* Et alio loco, *generatio* (ait) *mala & adultera,* &c. &c. *Natio viperarum.* De huiusmodi queritur etiam propheta Esaias, dicens, *Væ genti peccatrici, semini pessimo.* Per malam enim voluntatem, dum fructus malos faciunt, semen pessimum sunt. Et quasi voluerint, possunt conuerti, vox probat Apostoli in alia epistola dicentis, *Eramus & nos aliquando natura filii iræ, sicut & cæteri.*

Luc. 5.

E

3. Reg. 15. 2. Par. 16. 1. Cor. 8. 2. Tim. 3.

F

Esa. 59.

Prou. 1.

Matt. 5. Psal. 33.

Prou. 1.

G

Hier. 26. Hier. 38.

Hiere. 26. Mat. 23. Matt. 12. Mat. 3. Esai. 1.

Ephes. 2.

Scimus autem quoniam quæcumque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur: vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo.

H

Num. 20.

Manifestum est quia hos increpat lex, qui & primum non crediderunt duci suo Moysi, neque prophetis parentibus suis, quos & persequentes occiderunt, neque Apostolis cognatis suis secũdum carnem, quorum sanguinem effuderunt, semper impij, & in Deum rebelles, vt per legem damnẽtur, cuius auctoritatem contẽnendam putarunt. Sicut enim omniũ malorum vna est causa in malo, ita & cunctorũ bonorum. In istis ergo omniũ similium arguitur malum. Hęc ad Iudęorũ confusionem pertinẽt, qui sibi parentibus suis testimonium ex lege ferebant, *Vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mũdus Deo.* Hoc dicit, quia Iudæis in peccatis constrictis, omnis mundus subditus fit Deo. Nulli enim dubium est, quia pagani obrui sunt delictis & impietatibus, ac per hoc totus mundus Deo prostratus est, vt possit ad indulgentiam peruenire: quia omnis mundus, Iudęi erant & gentiles, à quibus segregati sũt

Exod. 32. Rom. 9. Act. 7.

Ioan. 8.

fide-

A fideles. Quando ergo Iudæos qui legem acceperunt à Deo, & quibus facta promissio est, peccatis probat obnoxios; dubium non est omnes Græcos reos esse mortis: quamobrem *omne os obstruatur* (ait) *& subditus fiat omnis mundus Deo*, dum *omnes* rei probati *indigent misericordia Dei*, tum Iudæi, quam etiam Græci.

Quoniam non iustificabitur ex operibus legis omnis caro coram eo.

Non ideo minime iustificatos homines asserit apud Deum, quia legem iustitiæ non seruauerunt in præceptis; sed quia sacramentum mysterii Dei quod in Christo est, credere noluerunt. Per hoc enim decreuit Deus iustificare hominem, non per legem, quæ ad tempus iustificat, non apud Deum. Ideo legem seruantes in tempore, iusti sunt non apud Deum, quia fides per quam iustificantur homines apud Deum, non est in eis. Maior enim fides

B est quam lex: quia lex ad nos pertinet, fides ad Deum. Idcirco lex temporalem habet iustitiam, fides æternam. Nã omnem carnem dicens, omnem hominem significauit, sicut & propheta Esaias ait, *Et videbit omnis caro salutare* Esai 40. & Luc. 3.

Dei: id est, videbit omnis homo Christum Dei, in quo salus omnium continetur. Et idcirco in carne significantur, quia peccatis obnoxii sunt. Sicut enim iustitia spiritales facit, ita & delicta carnales, vt ex actu nomen accipiat homo.

Per legem enim cognitio peccati.

Per legem cognitio peccati, per fidem autem abolitio: ideo sequenda fides est. Quæ est hæc lex, per quã dicit cognitum esse peccatum? & cognitum quomodo? Videmus enim veteres non ignorasse peccatum, quia & Ioseph in carcerem missus est, licet per calumniam; & pincerna & pistor Pharaonis causa peccati. Quomodo ergo latebant peccata? Triplex quidem lex est, ita vt prima pars de sacramento diuinitatis sit Dei: secunda autem quę congruit legi naturali, quæ interdicit peccatum: tertia vero factorum id est, sabbati, neomenię, circumcisionis, &c. Hęc est ergo lex naturalis, quæ per Moysem partim reformata, partim auctoritas eius firmata in vitiis cohibendis, cognitum fecit peccatum. non quod lateret, sicut dixi, sed ostendit peccata quę fiunt non impune futura apud Deum; ne forte quis ad tempus euadens, legem illusisse putaretur. Hoc est ergo quod lex ostendit.

Gen 39. Gen. 40. Coloss. 2. C

Nunc vero sine lege iustitia Dei manifestata est, testimonium habens à lege & prophetis.

Apertum est quia iustitia Dei sine lege apparuit, sed sine lege sabbati & circumcisionis & neomeniæ, & vindictæ, non tamen sine sacramento diuinitatis Dei, quippe cum iustitia Dei de sacramento Dei sit. Nam quando quos lex reos tenebat, iustitia Dei ignouit illis, sine lege vtique hoc fecit: quia iniquos lex vindicatura erat, hæc donauit il lis peccatum. Et ne hoc forte contra legem factum putaretur, adiecit iustitiam Dei testimonium habere ex lege & & prophetis, hoc est, quia ipsa lex ex alia parte olim istud futurum dixerat, quia venturus erat qui homines saluaret quod legi concessum non erat vt peccata donaret. Ideo autem iustitia Dei dicta est, quæ videtur esse misericordia, quia de promissione originem habet: & cum promissum Dei redditur, iustitia Dei dicit. Iustitia enim Dei est, quia redditum est quod promissum est, & cum suscipit confugientes ad se, iustitia dicitur, quia non suscipere confugiẽtem, iniquitas est.

D Esai 19.

Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes qui credunt in eum. Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.

Quid est aliud per fidem Iesu Christi, nisi quia ipsa Dei iustitia manifestatio Christi est? Per fidem enim prædicationis Iesu Christi agnoscitur donum dudum promissum à Deo, vel sumitur. *In omnes & super omnes qui credunt*, hoc est, super omnes Iudæos & Græcos, credentes veri Dei iustitiam. *Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.* Quia dixerat, super omnes Iudæos & Græcos Dei esse iustitiam, vt hoc probaret, adiecit, *Omnes enim peccauerunt*, tam Iudæi quam Græci; vt ostenderet nihil profuisse legem sine fide. Sic enim lex data est, vt & fides esset in lege, quæ futuram speraret salutem. Quamobrem mors Christi omnibus profecit; quia & hic in seculo quid credendum, & obseruandum est docuit, & de inferno omnes eripuit.

E

Matt 8. Coloss. 1.

Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiæ suæ.

Iustificati sunt gratis, quia nihil operantes, neque vicẽ reddentes, sola fide iustificati sunt dono Dei. *Per redemptionem quæ est Christo Iesu.* Gratiam Dei in Christo esse testatur, quia voluntate Dei à Christo redempti sumus, vt manumissi iustificatemur, sicut & ad Galatas dicit, *Christus nos redemit, offerens se pro nobis.* Permisit enim se diabolo sæuienti, sed impræscio. Putans autem se Christum posse retinere, accepit eum: sed quia virtutem eius ferre non potuit, omnes quos tenebat, simul cum illo amisit. *Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem.* Hoc dicit, quia in Christo profuit Deus, id est, disposuit propitium se futurum humano generi, si credat. *In sanguine ipsius.* Ideo in sanguine ipsius, quia morte eius liberati sumus; vt & manifestaret illum, & mortem passione eius damnaret. *Ad ostensionem iustitiæ suæ*, hoc est, vt promissum suum palam faceret, quo nos à peccatis liberaret, sicut ante promiserat: quod quum impleuit, iustum se ostendit.

F Rom. 4.

Gal 3.

Hebr. 2.

Rom. 2.

Propter propositum remissionis præcedentium delictorum, in patientia Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi.

G

Sciens Deus propositum benignitatis suæ, quo censuit peccatoribus subuenire, tam iis qui sunt apud superos, quam his qui in inferno tenebantur, vtrosque diutissime expectauit, euacuans sententiam qua iustum videtur omnes damnari, vt ostenderet nobis quod olim decreuerat liberare genus humanum per Christum, sicut promisit per Hieremiam propheram, dicens, *Propitius ero iniquitatibus eorum, & delictorum illorum non memorabor.* Et ne forte hoc donum solis Iudæis promisisse videretur, per Esaiam dicit, *Domus mea domus orationis vocabitur in omnibus gentibus.* Quamuis enim Iudaismo facta promissio sit, præscius tamen Deus eo quod donum eius reprobaturi essent impij Iudæi, gentes se ad percipiendam gratiam suam promisit admittere, quorũ æmulatione in iram missi cruciarentur impij Iudæi. *In hoc tempore.* id est, tempore nostro, quo dedit Deus quod olim promiserat dandum tempore quo dedit. *Vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi.* Recte ait, quia vt sit iustus, dedit quod promisit, hoc autem promisit, iustificare se credentes in Christum. Dicit autem in Abacuc. *Iustum autem ex fide viuit*: vt dum fidem habet & Christi, sit iustus.

2. Pet. 3.

Hier 31.

Esai. 56.

Act 11

H

Rom. 2.

Abac. 2.

Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. An Iudæorum Deus tantum? nonne & gentium? Immo & gentium.

Reddita ratione, ad eos loquitur qui agunt sub lege, quod sine causa glorientur blandientes sibi de lege, & propter quod genus sint Abrahæ, videntes non iustificari hominem apud Deum, nisi per fidem. *Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.* Gentilem dicit homi-

Matt 3. Ioan. 8.

A Coloss. 2. Act. 10. Exod. 12. Act. 10.

nem pro certo haberi quod iustificetur credens, nulla faciẽs opera legis, id est, sine circumcisione, aut neomeniis, aut veneratione sabbati. *An Iudaeorum Deus tantum? nonne & gentium? Immo & gentium.* Sine dubio omnium Deus vnus est; Nec enim soli Iudæi possunt sibi vendicare quod De⁹ illorũ non etiã gentiũ sit, cum relegant ab vno Adam omnium esse originem, & nullum aduenam volentem ad legem accedere prohiberi. Denique aliquanti exierũt cum illis in eremum Ægyptii, qui suscipi iubentur, tantum vt circumciderentur, & pariter cum illis ederent azyma vel pascha. necnon & Cornelium donum Dei accepisse gentilem non iudaizantem, & quod iustificatus sit, diuino testimonio comprobatum.

Quoniam quidem vnus Deus, qui iustificauit circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.

B

In circumcisione Iudæos significat, eo quod ex fide promissionis iustificati sunt credentes hunc esse Christum, quem in lege promiserat Deus. In præputio vero gentiles significat per fidem Christi iustificatos apud Deum. Tam enim gentiles quam Iudæos non aliter quam credentes iustificauit. Quia enim omnium vnus est Deus, vna ratione omnes iustificauit. Quid ergo prodest carnis circumcisio, aut quid obest præputium, quando dignitatem & meritum non facit nisi fides?

1. Cor. 8. Gal. 5.

Legem ergo euacuamus per fidem? Absit: sed legem statuimus.

Act. 15. C Dan. 9.

Non vtiq; lex exinanitur per fidem, sed adimpletur, firmatur enim status eius, quando quod futurũ dixit, fides istud aduenisse testatur. Hoc propter Iudæos, qui parant fidem Christi legi esse inimicam, ignorantes sensum legis. Non ergo euacuat legem, cum illam cessare debere iam docet, quia tempore suo recte illam datam asserit, sed iam agere non debere. In ipsa enim lege dictum est, tempore exolutæ promissionis legem cessare debere. Angelus enim Gabriel Danieli prophetæ desiderium huius rei sciendæ habendi ostendit, inter cætera dicens aduenite Christo chrisma, id est, vnctionem regalem cessare quæ potestas intelligitur. *Et iudicium*, ait, *non erit amplius*, quod est lex, *& tolletur sacrificium meum*. Ideo, inquit, *meum*, vt sciretur oblationem veterem cessaturam. Quem sensũ adaperiens Saluator? *Lex*, ait, *& propheta vsque ad Ioannem.* Et quia lege Moysi cessante meliora præcepta daturus erat Deus, Hieremias propheta cecinit, dicens, *Ecce dies veniunt, dicit Dominus & consummabo domui Israel & domui Iuda testamentum nouum, non secundum quod disposui patribus eorum.* His vtique qui venientem Christum ex promissione receperunt. Ideo Saluator, *Non veni*, ait, *soluere legem aut prophetas, sed adimplere*. Et quia domus Dei non tantum in Hierosolyma, sed & in cæteris locis futura erat, ait Zacharias propheta, *Ponam Hierusalem in omnibus gentibus*, quæ est Ecclesia.

Luc. 16. Hier. 31. Matt. 5. Zach. 12.

D Cap. IV. Gen. 15.

QVid ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est: habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim dicit scriptura? Credidit Abraham Deo & reputatum est ei ad iustitiam.

Postquam ostendit non posse per opera legis quemquam iustificari apud Deũ, adiecit, nec Abraham potuisse aliquid mereri secundum carnem. Carnem dicens circũcisionem significauit, quia nihil quæsiuit Abrahã per circumcisionem. Ante enim iustificatus est quam circumcideretur. *Si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.* Hoc proponentis est. Nam Abraham ex fide iustificatus est, quod nulli dubium est: ideo habet gloriam apud Deum. Sed quia qui legem seruant siue Moysi, siue naturæ, iustificantur ad præsens, nec rei in præsenti iudicio: ideo ait, *Ex operibus legis si Abraham iustificatus est, non habet apud Deum gloriam*: quia *qui fecerit*, inquit, *legem viuet in ea*; id est, non morietur vt reus, nec tamen meritum ex hoc habebit apud Deum, sed fidei causa. *Quid enim dicit scriptura? Credit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam.* Manifestauit non ideo Abraham gloriam apud Deum habere, quia circumcisus est, aut quia abstinuit se à peccato; sed quia Deo credidit, hinc & iustificatus est, laudis suæ præmium in futuro consecuturus.

E Leuit. 18. Gen. 15.

Ei namque qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Et vero qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratia Dei.

F Rom. 13.

Absolutum est, ei qui legi factorum, id est Moysi, subiectus est, aut naturali, non imputari meritum ad mercedem, vt gloriam habeat apud Deum. Debitor est enim facere legem, quia necessitas imposita est per legem, vt velit nolit faciat legem, ne damnetur; sicut alio loco dicit, *Qui autem contemnunt, ipsi sibi damnationem adquirunt*: quia ad præsens rei sunt. Credere autem, aut non credere, voluntatis est. Neque enim quis cogi potest ad id quod manifestum non est: sed inuitatur, quia non extorquetur, sed suadetur. Quamobrem assentiens præmiis afficiendus est, sicut & Abraham, qui quod non vidit credidit. *Ei vero qui non operatur*: id est, ei qui obnoxius est peccatis, quia nõ operatur quod mandat lex. *Credenti autem in eum qui iustificat impium reputatur fides eius ad iustitiam.* Hoc dicit, quia sine operibus legis credenti impio, id est gentili, in Christum reputatur fides eius ad iustitiam, sicut Abrahæ. Quo modo ergo Iudæi per opera legis iustificari se putant iustificatione Abrahæ, cum videant Abraham non ex operibus legis, sed sola fide iustificatum? Non ergo opus est lege quando impius per solam fidem iustificatur apud Deũ. *Secundum propositum gratiæ Dei.* Sic decretum dicit à Deo, vt cessante lege sola fides gratiæ Dei proficeret ad salutem.

Gen. 15. G Psal. 31.

Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.

Matt. 13. Psal. 31. H

Hoc ipsum munit exemplo prophetæ. *Beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus.* Beatos dicit, de quibus hoc sanxit Deus, vt sine labore & aliqua obseruatione, sola fide iustificentur apud Deum. Temporis ergo beatitudinem prædicat quo natus est Christus, sicut et iam ipse Dominus ait, *Multi iusti & prophetæ cupierunt videre quæ videtis, & audire quæ auditis, & non audierunt. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sũt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.* Manifeste beati sunt, quib. sine labore vel opere aliquo remittuntur iniquitates, & peccata teguntur, nullo ab his requisito pœnitentiæ opere, nisi tantum vt credant. *Beatus* etiam hic *vir est, cui non imputabit Dominus peccatum.* Remittere, & tegere, & non imputare, vna ratio, & vnus est sensus. Omnia enim vno modo obtinentur & donantur. Videtur autem quibusdã tripartita ratio esse in his dictis, quia diuersis propheta vsus est verbis, & quia à plurali numero ad singularem descẽdit. Cum enim vbertatem gratiæ Dei, quia peccati diuersa sunt nomina, per delictorum vocabula enumerare vult latius locutus est, vnius tamen significationis sunt verba, quia & cum tegit remittit, & cum remittit non imputat. Ad laudem enim gratiæ Dei prolixius loquitur, vt amplificet donum Dei. Tres enim gradus fecit, propter delictorum varietatẽ. Quorũ primus gradus est iniquitas vel impietas, dũ nõ agnoscitur creator: secundus, grauium peccatorũ operibus, tertius vero leuium, hos tamen omnes in baptismate obliterari. Tribus his gradib. totius peccati corpus significauit. Quemadmodum autem ad pœnitentiũ personã põt pertinere, cum dicit, *Beati quorum tecta sunt*

pec-

peccata: cum constet pœnitentes labore & gemitu remissionem peccatorum acquirere? Aut quomodo martyrio congruit quod dicit, *Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum*: cum sciamus gloriam martyrii passionibus & pressuris acquiri? Propheta autem tempus felix præuidens in Saluatoris aduentu, beatos nuncupat, quibus sine labore vel aliquo opere per lauacrum remittuntur, & teguntur, & non imputantur peccata. Apostolus tamen propter plenitudinem temporum, & quia plus gratiæ in Apostolis est, quam fuit in prophetis, maiora protestatur quæ ex dono baptismatis consequuntur, quia non solum remissionem peccatorum accipere nos, sed iustificari, & filios Dei fieri profitetur, vt beatitudo hæc perfectam habeat & securitatem & gloriam.

Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantum manet: an & in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam. Quomodo ergo reputata est? cum in circumcisione esset, an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio: Et signum accepit circumcisionis, signaculũ iustitiæ fidei quæ est in præputio: vt sit pater omnium credentium per præputium, vt reputetur & illis ad iustitiam: & sit pater circumcisionis, non solum eorum qui ex circumcisione sunt, sed & eorum qui sequuntur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.

Id est, nunquid beatitudo ista Abrahæ tantum filiis cõcessa est, an & iis qui incircumcisi sunt? Si enim illo tempore non prohibitæ sunt gẽtes accedere ad legem & promissionem Abrahæ, qui fieri poterat vt tempore Christi prohiberentur venientes ad gratiam, quando Dei gratia plenius inuitauit? *Dicimus enim*: (hoc est, sensu legis loquimur,) *quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam.* Ab origine incipit, vt omnem tergiuersationem cauillationis excludat; quia qui à capite excluditur, non habet vnde incipiat facere quæstionem. *Quomodo ergo reputata est? cum in circumcisione esset, an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio. Et signum accepit circumcisionis, signaculum iustitiæ fidei quæ est in præputio: vt sit pater omnium credentium per præputium, vt reputetur & illis ad iustitiã.* Abraham cum esset in præputio, credidit Deo. Quid credidit? Semen se habiturum, id est filium, in quo omnes gentes iustificarentur per fidem in præputio, sicut & Abraham iustificatus est. Nam circumcisionem signũ accepit iustitiæ fidei. Credens enim se filium habiturũ huius rei quam credidit, signũ accepit, vt quid credens iustificatus sit, cerneretur. Non ergo circũcisio aliquid habet dignitatis, sed signum est tantum. Quod signum ideo accipiebant filii Abrahæ, vt scirentur eius filii esse, qui credens Deo hoc signum acceperat; vt æmuli essent paternæ fidei, & crederent in Iesum qui promissus est Abrahæ cuius in figura natus est Isaac. Nec enim in Isaac omnes gentes benedicuntur, sed in Christo, *quia non est aliud nomen datum sub cœlo in quo oporteat saluos fieri*, dicit Petrus Apostolus. *Et sit pater circumcisionis non solum eorum qui ex circumcisione sunt, sed & eorum qui sequuntur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.* Hoc dicit, quia credens Abraham, primus factus est pater circumcisionis, sed cordis non tantũ eorum qui sunt ex eius origine, sed & eorum qui credunt ex gentibus. Secũdum carnem enim Iudæorum pater est, secundum fidem vero omnium credentium.

Non enim per legem promissio Abrahæ aut semini eius, vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei. Si enim qui ex lege sunt, qui sunt hæredes: euacuata est fides, abolita est promissio.

Manifestum est, quia neque adhuc lex data erat, neque iam erat circumcisio, quando promissio facta est Abrahæ credenti, & semini eius, quod est Christus, quia omnium peccata ablueret. Vnde dicit Ioannes Baptista, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Non ergo merito seruatæ leges hæres factus est mundi, sed fide. Hæres autem mundi, hæres est terræ, quam in filiis consecutus est. Christus autem hæres est gentium, vt Dauid canit. *Et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Ipsi enim morimur & viuimus. *Si enim qui ex lege sunt, hi sunt hæredes.* id est, si ii qui ex lege vel sub lege sunt, hæredes ex lege sũt. *Euacuata est fides, abolita est promissio.* Manifestum est, quoniã si ex lege hæreditas, promissio quæ ex fide facta est ad Abraham, in irritum venit. Sed non est per legem facta promissio, sed per iustitiam fidei. Ostendit enim Apostolus quid mali sit, hæreditatem sperare ex lege.

Lex enim iram operatur. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio.

Vt penitus ostendat non posse iustificari hominem per legem apud Deũ, neq; promissionem per legem fieri potuisse, ait, *Lex iram operatur.* Ad hoc enim data est vt reos faceret delinquentes. Fides autem donum est misericordiæ Dei, vt per legem rei facti, veniam consequantur, idcirco fides gaudium operatur. Non contra legem loquitur, sed anteponit illi fidem: quia qui per legem salui esse non poterãt, gratia Dei saluantur per fidem. Non ergo lex ita est, sed iram operatur peccanti, id est pœnam, dum non agnoscit, sed vindicat. Pęna enim per iram generatur: ira autem nascitur ex peccato, ac per hoc relinqui vult legem, vt ad fidem confugiatur, quæ delicta ignoscit vt saluet. *Vbi enim non est lex, nec præuaricatio.* Hoc dicit, quia sublatis reis de potestate legis data venia, præuaricatio nulla est. Iustificati enim sunt, qui per præuaricationem legis fuerant peccatores. Cessat enim factorum lex, id est obseruatio sabbatorum, neomeniarum, circumcisionis, escarum discretio, animalis mortui aut sanguinis mustelæ obseruatio.

Ideo ex fide, vt secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est tantum, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, qui est pater omniũ nostrũ, (sicut scriptum est. Quia patrem multarum gentium posui te,) ante eum cui credidisti Deo, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.

Firma esse non potest promissio omni semini, hoc est, omni homini ex omni gẽte, nisi fuerit ex fide; quia origo promissionis ex fide est, non ex lege; nam qui sub lege sũt, rei sunt: promissio autem reis dari non potest, ac per hoc purificandi sunt prius, sed per fidem, vt digni fiant dici filios Dei, & sit firma promissio. Si enim filios Dei se dicant, cum sint rei, hoc est, sub lege, non est firmũ, quia filii Dei liberi sunt à peccato. Si ergo qui sub lege sunt, eruendi de sub lege sunt, vt promissionem mereantur accipere; quanto magis qui sub lege nõ sunt? Non ergo expedit vt se mittat sub lege, vt possit compendio medelam vulneris inuenire. *Non enim qui ex lege est tantum, sed & ei qui ex fide Abrahæ.* Hoc est quod supra dixit, *Omni semini*, tam Iudæorum, qui vtique ex lege veniebant, quam gentilium, qui fidem sequuntur Abrahæ, quam gentilis credidit vt esset iustus. Sine lege enim credidit Abraham, ideoque magis gentilibus iungitur, vt firma sit eis promissio, credentibus ei cui credidit ipse. *Qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est. Quia patrem multarum gentium posui te.* Confirmat exemplo legis, Abraham omnium patrem esse, sed eorũ qui credunt: & sic firmam esse promissionem, si fidei causa recedatur à lege: quia promissio regni cœlorum iustis deputata est, non peccatoribus. Et qui sub lege sunt, sub peccato sunt, quia omnes peccauerunt, nec posse aliquem & sub lege esse, & gratiã consequi, sicut & ad Galatas ait, *Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Ante eũ cui credidisti Deo.* Vt vnum Deum omnium doceat, alloquitur gentiles, Abraham ipsi Deo credidisse, & iustificatum esse ante eum, in quem & gentes credunt vt iustificentur; vt non sit distantia Iudæi & Græci in fide, quia sublata circumcisione & præputio, vnum fiunt in Christo; quia & Abraham in præputio credidit, & iustificatus est. *Qui viuificat mortuos & vocat ea quæ nõ sunt, tanquam ea quæ sunt.* Hoc dicens ad fidẽ Abrahæ gentes inuitat: quia cũ esset in ꝓpu-

A tio, credens Deo cuius nunc fides prædicatur Christo, viuificatus est cum sua coniuge. Cum essent enim obsoleta ætate seniores, reuixerunt, ita vt non diffideret habiturum se ex Sara filium, quam sterilem sciebat, & in qua iam fluxus muliebris naturę defecerat; vt per hæc non curent neque de præputio, neque de circumcisione, & prompti sint circa fidem, securi quia credunt ei qui viuificat mortuos, nec alium esse qui hanc habeat potestatem: & cum voluerit esse quæ non sunt, statim eius voluntate subsistunt. Ideo Abraham quum pater adhuc non esset vocatus, est pater multarum gentium, & credidit, securus de Dei potentiâ. Vt autem pater Christi idem esse Deus crederetur cui credidit Abraham, tale signum datum est in Zacharia & Elizabeth, cum promissio redditur mundo, & imminente Christo, quale datum fuit in Abraham & Sara quando signata promissio est; vt simili genere emortua corpora senectute generarent sanctum Ioannē, sicut natus fuerat Isaac.

Gen. 18. Gen. 17. Luc. 1. Gen. 18.

B *Qui contra spem in spem credidit, vt fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est, Sic erit semen tuum sic vt stella cæli, & sicut arena maris.*

Gen. 15. & 22. Gen. 18.

Manifestum est, quia dum spem non haberet generandi Abraham credidit Deo, fidem habens contra spem generare se posse, sciēs omnia posse Deum. *Vt fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est, Sic erit semen tuum.* Hoc in Genesi. Ostendens enim illi stellas cæli dixit, *Sic erit semen tuum* quod credens iustificatus est. Credidit enim quod mundo impossibile videtur, dum in rerum naturam non cadit, vt possint senes generare; & tanta copia multiplicari semen eorum, vt numerari non possit. Ideoque preciosa est fides, quia contra id quod scit aut videt, credit futurum; hac spe consolans se, quia Deus est qui promittit; de quo sentiri plus par est, quam hum[ana] imbecillitas capit.

Gen. 15.

C *Et non infirmatus fide: nec considerauit corpus suum iam emortuum, cum fere centum esset annorum, & emortuam vuluam Saræ. In repromissione autem Dei non hæsitauit diffidentia: sed confirmatus est fide, dando gloriam Deo: certum habens quia quod promisit, potens est & facere: ideoque æstimatum est illi ad iustitiam.*

Hac laude dignum prædicat Abraham, quia cum se sciret non posse, infirmitatem suam fide firmauit, vt crederet se posse per Deum, quod sciret fieri per mundi decreta non posse. Magni ergo meriti est apud Deum qui cōtra scientiam suam Deo credidit, non dubitans posse illum, vtpote Deum, quod scit secundum mundi rationem fieri non posse. Pro certo enim habet Deum vltra rationem mundi esse. Nemo enim intra id esse dicendus est quod creauit. Ideo huiusmodi remunerandus est à Deo, quia auctori suo plus tribuit, quam ipse sapit. Quod quidem nullius pretii esset, si omnes æqua sentirent: sed multorū diffidentia commendatur fides credentium apud Deum. Hortatur ergo gentes ad hāc fidei firmitatem, vt Dei promissionem & gratiam sine aliqua ambiguitate suscipiant, securi exemplo Abrahæ; quia inde credendi laus crescit, si quod incredibile est, & mundo stultum videtur, credatur: quia quanto impossibile putatur quod creditur, tanto magis honorabilior erit credens, & vere tamen stultum esset hoc credere, si sine Deo fieri diceretur. Et ideo tanto laudabilior est Abrahæ fides cæterorum fide, quia nullius signorum prodigiis attracta est. Quoniam autem mundus certa lege & potestate gubernatur, & regitur modo definito à Deo, homines autem circa rationem carnis studiosi, Deum huius opificem neglexerunt: Deus, vt errorem auferret, & Dominum se omnium demōstraret, hoc se posse & fecisse prædicari voluit, quod mundo impossibile est; vt qui hoc crederent, damnatis iis qui ratione mūdi inflati Deum neglexerunt, discreti saluarentur, dominio mancipati.

Gen. 18. D 1. Cor. 1. Sap. 13.

E *Non autem scriptum est tantum propter ipsum solum, quia reputatum est illi ad iustitiam: sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitauit Iesum Christum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.*

Gen. 15.

In Abraham formam datam dicit Iudæis & gentibus, vt exemplo eius credamus in Deum, & in Christum, & in Spiritum sanctum, & reputetur nobis ad iustitiam. Quamuis differat quod creditur, vnum tamen donum habet fides. Hoc ergo consequimur, quod credimus. Credentes enim Christum Dei esse filium, à Deo adoptamur in filios. Nihil enim vltra potuit donare credentibus, quā vt filii Dei dicantur, perfidis abdicatis. Nos enim filii Dei vocamur, illi autem nec serui digni sunt nuncupari. Pro infinita enim magnificentia sua Deus hoc donauit diligentibus se, quod sua dignum est maiestate, non quod homines mereantur: quia in dono plus magis dantis quam accipientis consideratur sublimitas, & ex eo plus accipitur laudis, cum paruulis magna dona largitur per Christum, qui nostri causa occidi se passus est, vt nos data venia, à secunda morte erueret, id est, à pœna inferni; & surrexit, vt pro lætitia triumphi mortis euictæ, gratiam nobis iustificationis donaret, vt digni essemus dici filii Dei. Ante passionem enim qui baptizati sunt, solam remissionem acceperunt peccatorum, quorum zelo Satanas occidit Saluatorem: post resurrectionem vero, tam ii qui prius, quam isti qui postea baptizati, sunt omnes, iustificati sūt per datā formā fidei Trinitatis, acceptoque Spiritu sancto, qui signum est credentium, quod sint filii Dei. Et vt ad cumulū nobis iustificationis proficeret, resurgens præceptis suis auctoritatem tribuit, vt eorum æmulos nos hac fiducia faceret, per quam iustificemur, meritisque augeamur, & tandem gloriam adepti clari appareamus in regno Dei, quia iustificati à morte teneri non possumus. Passione enim Saluatoris victa mors, quæ prius causa peccati dominabatur, iustificatos ab eo retinere non audeat.

Ephes. 4. Gal. 4. 1. Ioan. 3. F Rom. 8. Esai. 53. Coloss. 1. Ephes. 1. 1. Cor. 3. 1. Cor. 15.

G *IVstificati igitur ex fide pacem habeamus ad Deum per Deum nostrum Iesum Christum: per quem & accessum habeamus in gratiam istam in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.*

Cap. V.

Pacem cum Deo habere fides facit, non lex. Hæc enim nos Deo reconciliat sublatis peccatis, quæ nos Deo fecerant inimicos. Et quia Dominus Iesus huius gratiæ minister est, per ipsum pacificati sumus Deo. Maior enim fides quam lex est. Lex enim nostri causa est, fides Dei. Et lex ad præsentem disciplinam pertinet, fides vero ad salutē perpetuam. Sed qui de Christo non ita sentit vt debet, ad fidei præmia non poterit peruenire, quia fidei non tenet veritatem. *Per quem & accessum habemus in gratiam istam in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* Manifestum est per Christum nos aditum habere ad gratiam Dei. Ipse .n. est arbiter Dei & hominum, qui nos doctrina sua erigens, spe rate fecit donum gratiæ Dei, stantes fide eius. Ideo stantes quia prius iacuimus: credentes autem erecti sumus, gloriantes in spe charitatis quam promisit Deus nobis.

Esai. 59. Ioan. 1. Coloss. 1. 1. Tim. 2. H

Non solum autem: sed & gloriamur in tribulationibus nostris.

Quoniam *per tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei*, ideo & in his gloriandum docet. Spei autem addita tribulatio, augmentum fecit præmii. Index enim fixæ spei tribulatio est, quæ, testimonium perhibet ad coronam. Vnde Dominus ait, *Beati eritis cum vos persequentur, & dicent omne malum aduersum vos propter iustitiam Dei. Gaudete & exultate, ecce enim copiosa est merces vestra in cælo.* Contemnere enim præsentia, & quæ oblectamēto sunt, & in pressura non cedere spe futurorum, magni meriti est apud Deum. Ideoque in tribulationibus gloriandum est, quia tanto plus acceptu-

Act. 14. 2. Cor. 4. Matt. 5. Luc. 6.

A ceptutum se credit, quanto in tribulatione se viderit fortiorem.

Scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio autem spem: spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

Hoc est tribulationem patientiam operari, si tribulatio ipsa motum non patiatur infirmitatis aut dubitationis. *Patientia autem probationem.* Manifestum est, quia patientia si talis fuerit qualem diximus, firma videtur probatio. *Probatio autem spem.* Spes in eo qui probatus videtur, non immerito dicitur. Dignus enim scietur, accepturus remunerationem in regno Dei. *Spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Spes non confundit, dum stulti & hebetes à perfidis iudicamur, credentes quæ mundana carent ratione. Pignus enim charitatis Dei habemus in nobis per Spiritum sanctum datum nobis. Fidele enim esse promissum Dei probat Spiritus sanctus datus Apostolis, & nobis qui præstitit vt diuersis linguis imperiti loquerentur, cũ interpretationibus, ad confirmandam spem, & vt charitatem Dei commendaret in nobis; vt quia charos falli impossibile est, securos nos faceret de promissione. nam & Deus est qui promisit, & iis quos charos habere vult promisit. Quia vero fidei nostræ rationem humana verba asserere non valent; virtutum testimonio, quæ cum tacent clamant, rationabilis approbatur, ad confusionem prudentium mundi; qui audacia verborum terrenis armis contra cœlestia dimicant, & carnalibus aduersus spiritalia; & prudentes se dicere non erubescunt. Nam sicut peregrini hominis improbabilis origo in terra aliena est, ita & fidei nostræ veritas peregrinatur in terris: & quia natura eius verbis explicari non potest, virtutis, quæ maior res est, testimonio commendatur.

Iacob. 1. Sap. 6. B 1. Cor. 2. Act. 2. Act. 4. 1. Cor. 1. Luc. 19. 2. Cor. 5. Hebr. 2.

C

Vt quid enim Christus, cũ adhuc peccatores essemus secundum tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori.

Si pro incredulis ac Deo inimicis Christus ad tempus morti se dedit: (ad tempus enim mortuus est, quia tertia die resurrexit.) quanto magis cum illum credimus, auxiliis suis muniet nos? Ad hoc enim pro nobis mortuus est, vt & vitã & gloriam nobis acquireret. Itaq; si pro inimicis mortuus est, quantũ præstet amicis debet intelligi. Nã dũ apud homines mortuus videbatur, ille apud inferos pro salute animarum irreuerentes & nequam spiritus iudicabat. Tempora ex mundo sunt, vbi oritur & occidit sol, & luna crementum & decrementum facit, & dies & nox in statu suo non perseuerant. Res enim quæ tempori & ætati subiecta est mutabilis sẽper est. Huic ergo tẽpori Christus mortuus est, dum excessit è corpore. Vbi autem tempus non est & ætas, ibi non solum viuus, sed & victor repertus est. Hinc voluit affectum Saluatoris erga nos commendare, cum dicit, *Vix pro iusto quis moritur:* Christus autẽ pro impiis mortuus est. Etenim pro iusto vix aliquis moritur; pro impiis quomodo potest fieri vt quis moriatur? Etsi pro bono vno forte audeat quis mori, aut forte non audeat, quia vtrumque difficile esse significat: quẽadmodum videri potest, vt audeat aliquis pro multorum impietatibus mori? Etenim quis pro iusto aut bono audeat forte mori miseratione quadam illectus, aut affectu bonorũ operum eius: pro impiis vero nõ solum quod suadeat mori deest, sed & quod in lacrymas prouocet. Christus autem mortuus est pro impietatibus populi, & adhuc non sui, vt omnia quæ mundus diffidit, faceret credibilia. Duos ergo gradus fecit, iusti, & boni. Quamuis enim & iustus bonus dicendus sit; tamen genera ipsa posuit, iustum exercitio significans, bonum vero natura, qui simplicitate innocens dicatur. Vnde quamuis melioris meriti sit, quãtum ad locum iustum pertinet, iustus quam bonus: tamen *pro bono* (inquit) *forte aliquis audeat mori*, vt quia miserabilior causa innocentiæ est, ad hoc cogi forte aliquem posse significet. Denique optant parẽtes pro infantib⁹ bonis mori, non dicam vxores pro bonis maritis. Nam si velimus de bono & iusto proponere, aliquando meliorem iustum deprehendimus, aliquando præponendum bonum. Si enim iuxta Dei legem qui iustus est, melior bono est, sed illo qui necdum secum laborauit vt amplificaret se bonis. Exercitio enim bonũ naturæ suæ iustus meliorabit. Si autem iuxta mundum fuerit iustus, præponitur illi bonus propter innocentiam: quia huiusmodi non est sine impietate iustitia. Itaque omnis natura bona est: iustitia autem legis Dei, fructus est competens naturæ Ideoque iustitia bonitas est, vnde iusti semper appellantur & boni. Nõ tamen semper boni iusti, quia non propter opera vocantur boni; sed propter innocentiam. Iustitia enim perfecta est bonitas, dum explet opere naturæ suæ bona.

Esai. 53. 1 Cor. 15. 1. Ioa. 3. 1. Pet. 4. Eccl. 1 & 3. D Hebr 13. Esai. 53. E Apoc. 22.

F

Commẽdat autem suam charitatem Deus in nobis, quoniam si cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: multo magis iustificati nunc in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum.

Sic commendat suam charitatem, dum adhuc inimicis beneuolus est & mittit qui saluet eos, cum vtique nõ merentur. *Quoniam si cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multo magis iustificati nunc in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum.* Hoc dicit, quia si pro peccatorib. filiũ suũ De⁹ occidi permisit, quid faciet pro iustificatis, nisi seruet eos ab ira, id est, tutos illos præstet ab illusione diaboli, vt securi sint in die iudicij, cum cœperit perfidos vltio deuastare? Quoniam enim bonitas Dei nullum perire vult, mortem dignissimam dedit, vt intelligentibus Dei gratiam circa se addet et dignitatem & gloriam, ingratis cumularet pœnam. Ingrati ij sunt qui Deo vocante dissentiunt, Dei gratiam abnuentes, vt in proposito erroris & malignitatis permaneant.

1. Tim. 1. 2. Pet. 3.

G

Si enim cum inimici essemus, recõciliati sumus Deo per mortem filii eius: multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. Non solum autem hoc, sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christũ, per quem nunc reconciliationem accepimus.

Manifestum est, quia si vt reconciliaret nos sibi Deus, filium suum morti tradidit, quanto magis reconciliatos saluos faciet in vita ipsius? Non enim poterit minime diligere amicos, qui prodest inimicis. Si enim mors Saluatoris profuit nobis adhuc impiis: quanto magis iustificatis vita ipsius cum resurgit à mortuis? Quia sicut mors eius à diabolo nos eruit, ita & vita eius de die iudicij Dei nos liberabit. *Non solum autem hoc, sed & gloriamur in Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.* Nõ tantum pro accepta salute & securitate Deo gratias agendas docet, sed & gloriandum per Christum Iesum in Deo, qui dignatus est ex impiis & inimicis dici nos suos amicos, vt omnia beneficia per Christum consecutos nos gaudeamus: vt quia per ipsum cognouimus Deum, gloriantes in eo reddamus ei honorificentiam parẽ Dei patri, ipso sibi idoneo teste prædicante: *vt honorificent,* inquit, *filium, sicut honorificant patrem.* Post Dei ergo patris prouidẽtiam, & donum quod dedit per Christum, vt personam filij nobis gratam faceret, quia per vnum Christum redempti sumus ab vno Deo patre, adiecit,

Iohn. 2. Ioan 15. H Ioan. 5. 2. Cor. 5.

Propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, sic in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt.

Quoniam superius Dei gratiam per Christum datam ostendit secundum ordinem veritatis, nunc ipsam vnius Dei patris, per vnum Christum filiũ eius declarat; vt quia

Adam vnus, id est Eua (& ipsa enim Adam est) peccauit in omnibus, ita vnus Christus filius Dei peccatum vicit in omnibus. Et quia propositum gratiæ Dei erga genus humanum ostendit; vt ipsa primordia peccati ostenderet, ab Adam cœpit, qui primum peccauit, vt prouidentiam vnius Dei per vnum reformasse doceret quod per vnum fuerat lapsum & tractum in mortem. Hic ergo vnus est per quem saluati hanc illi reuerētiam, quam Deo patri debemus, ipso volente. Dicit enim idem alio loco, *Qui in his seruit Christo, placet Deo;* cum scriptum sit, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.* Si ergo soli Deo seruiendum dicit, & Christo seruire præcipit in vnitate Dei est Christus, nec dispar aut alter Deus, quando cum soli Deo seruiendum lex commonet, Christo seruiens Deo placere dicatur. Igitur *sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors:* ita & per vnum Christum damnatio & mors peccati, præstans vitam æternam, quod inferius declarat. *In quo,* (id est in Adam) *omnes peccauerunt.* Ideo dixit, *in quo* cum mulier loquatur, quia non ad speciē retulit, sed ad genus. Manifestum itaque est in Adam omnes peccasse quasi in massa. Ipse enim per peccatum corruptus, quos genuit omnes nati sunt sub peccato. Ex eo igitur cuncti peccatores, quia ex ipso sumus omnes. Hinc enim beneficium Dei perdidit dum præuaricauit, indignus factus edere de arbore vitæ, vt moreretur. Mors autē dissolutio corporis est, cum anima à corpore separatur. Est & alia mors, quæ secunda dicitur in gehenna, quam non peccato Adæ patimur, sed eius occasione propriis peccatis acquiritur, à qua boni immunes sunt, tantū quod in inferno erant, sed superiori, quasi in libera, quia ad cœlos ascendere non poterant. Sententia enim tenebātur data in Adam: quod chirographum in decretis morte Christi deletum est. Sententia enim decreti fuit, vt vnius hominis corpus solueretur super terram; anima vero vinculis inferni detenta exitia pateretur.

Vsque ad legem enim peccatum erat in hoc mundo: peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.

In Adam omnes dicit peccasse, sicut supra memoraui, & vsque ad legem datam non imputatum esse peccatum. Putabant enim se homines apud Deum impune peccare, sed nō apud homines. Nec enim lex naturalis penitus obtorpuerat, quia non ignorabant, quod quæ pati nolebant, aliis facere non deberent. Nam vsque adeo non ignotum fuit peccatum inter homines, vt Iacob cum idola sua apud illum quæreret socer eius Laban, in quo inuentum fuisset furtum, morte dignum iudicaret: & Ioseph quamuis per calumniam, tamen quasi reus clausus in carcere est; & pistor & pincerna Pharaonis ob delictum similiter passi sunt, & Moyses occiso Ægyptio atterritus lege est. Quomodo ergo non imputabatur peccatum, cum lex nō esset? aut quomodo vindicabatur, nisi lex sciretur? Lex naturalis semper est, nec ignorabatur aliquando, sed putabatur ad tempus tantum auctoritatem habere, non etiam apud Deum reos facere. Ignorabatur enim quod iudicaturus est Deus genus humanum, ac per hoc non imputabatur peccatum, quasi peccatum non esset apud Deum; incuriosum Deum asserentes. At vero vbi lex data est per Mosen, manifestatum est curare Deum res humanas, & non impune iis futurum qui malefacientes, quacumque ex causa in præsenti euadunt. Nam vtique qui inter se, magistra iustitia vel natura, peccata non inulta censebant: quanto magis Deum, quem mundi sciebant opificem, hæc requisiturum non debuerant ignorare? Quippe cum Sodoma & Gomorrha per ignem adiudicatæ sint deperire; quod obliuio quidem texerat; Moyses autem vt firmaret Deum iudicem fore, scribendo manifestauit. Sed cum prætermisso Deo figmēta cœperunt in honorem Dei recipere, deprauati mente, partem legis naturalis, quæ prima est, calcauerūt. Quia lex naturalis tres habet partes, cuius prima hæc est, vt agnit⁹ honoreī creator, nec ei⁹ claritas & maiestas alicui de creaturis deputetur. Secunda autem pars est moralis, hoc est, vt bene viuatur modestia gubernante. Congruit enim homini habenti notitiam creatoris, vitam suam lege frænare, ne frustretur agnitio. Tertia vero pars est docibilis, vt notitia creatoris Dei, & exemplum morum cæteris tradatur, vt discant quemadmodum apud creatorem meritum collocatur. Hęc est vera & Christiana prudentia.

Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysem in eos qui peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ, qui est forma futuri.

Quoniam non imputabatur peccatum, antequam lex daretur per Mosen, sicut dixi; ipsa vsurpationis impunitate regnabat mors, sciens sibi illos deuotos. Regnabat ergo mors securitate dominationis suæ tam in hos qui ad tēpus euadebant, quam in illos qui etiam hic pœnas dabant pro malis suis operibus. Omnes enim suos esse videbat: quia *qui facit peccatum, seruus est peccati.* Impune enim credere putantes, magis delinquebānt: circa hæc tamen peccata promptiores, quæ mundus quasi licita nutriebat. Quo facto gaudebat Satanas, securus quod causa Adæ relictum à Deo hominem in possessionem habebat. *Regnauit* ergo *mors in eos qui peccauerunt, in similitudine præuaricationis Adæ, qui est forma futuri.* Quod in subiectis monstrabimus. Itaque non in omnes mortem regnasse manifestum est, quia non peccauerunt omnes in similitudine pręuaricationis Adæ, id est, non omnes contempto Deo peccauerunt. Qui autem sunt qui contempto Deo peccauerunt, nisi qui neglecto creatore seruierūt creaturæ, deos sibi costituentes quos colerent ad iniuriā Dei? Nam & Thare pater Abrahæ & Nachor, & Laban proprios Deos sibi vendicabant. Et peccatū Adæ nō longe est ab idololatria. Præuaricauit enim putans se hominē futurum Deum. Existimauit enim hoc magis profuturū, quod diabolus suasit, quam quod Deus iussit, in loco Dei diabolum statuens, vnde & subiectus est diabolo. Similiter & hi transgresso Deo, dum creaturæ seruiunt, peccāt simili modo, non eodem: quia simili modo solet habere aliquid dissimile. Nec enim potest dici quia & hi qui præceptum acceperunt non edendi de arbore, sicut Adam, fuerunt qui peccauerunt, non præterito Deo, sed in lege naturali. Qui enim intellexit, siue ex traduce, siue iudicio naturali, & veneratus est Deum, nulli honorificentiā nominis ac maiestatis eius impertiēs, si peccauit (quia impossibile est non peccare,) sub Deo peccauit, non in Deū quem iudicē sensit: ideoque in huiusmodi mors nō regnauit. In hos autē, sicut dixi, regnauit, qui sub specie idolorū seruierunt diabolo. Propterea quod lex in auctoritate nō erat promulgata, iudicem Deum præsentire nequiuerunt. Maxima enim pars mundi Deum fore iudicem ignorabat: perpauci autem in quos non regnauit mors. In quos autem regnauit, post istam mortem quæ prima dicitur, à secunda excepti sunt ad pœnam & perditionem futuram. In quos autem non regnauit, quia non peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ, sub spe reseruati sunt aduentus Saluatoris in libera, sicut legitur de Abraham; qui quamuis apud inferos fuerit, discretus tamen longo interuallo erat, ita vt chaos esset ingens inter iustos & peccatores. Si inter iustos & peccatores chaos ingens erat, quanto magis inter impios, vt iustis esset refrigerium, & peccatoribus æstus, impiis vero ardor, vt ante iudicium quo vnusquisque dignus esset non lateret? Ac per hoc regnabat in eos mors, quia videbat opera subtilitatis suæ profecisse eis ad pœnam quasi inimicis. Non enim latuit illum ad hoc factum hominem in mundo, vt imperium vnius Dei prędicaret, quod pręuaricatus est Satanas; ac si in Græco non ita cautum dicatur. Sic enim dicitur scriptum, *Etiam in eos mortem regnasse qui non peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ.* Totum enim hic complexus videtur, vt quia mors, id est, dissolutio per inuidiam facta est diaboli, etiam in eos qui non peccarunt, regnasse mortem dicat. Moriuntur enim: quod voti est Satanæ. Quod si verum esset, non oportuit dici, *Regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen,* si ab initio vsque ad finē

regnat

A regnat in omnes. Aut forte gradus fecit, vt ab Adam vsque ad Moysen regnauerit, & à Moyse vsque ad Christũ, à Christo vero vsque ad finem. Verum ad quam vtilitatem hæc locutus proficeret cũ nec sic locutus probetur? Dixit enim, *Ab Adam regnauit mors vsque ad Moysen*, propter quod lex nõ erat manifestata, vt data lege sub auctoritate eius viuerent, scientes quid cauerent, ne regnaret in eos mors. Igitur qui ante legẽ hoc seruauit natura duce, quod postea lex mandauit, nunquid postea dici quia mors regnauit in eum? Nam vide quid de eo scriptum sit. *Peccatum*, inquit, *non imputabatur, cum lex non esset*. & adiecit, *Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen*, eo vtique tempore quo lex non erat: & conuenit vt quia antequam lex daretur, mors regnauit, in eos regnasse dicatur qui peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ, sicut supra memorauimus. Sicut enim post legẽ datam qui idolis, aut fornicationi seruierunt, contemnentes legislatorem, regnauit in eos mors: ita & ante legem qui sensum legis præsenserunt honorificantes auctorem eius, non vtique regnauit in eos mors. Propterea enim regnasse dicitur, quia cognitio vnius Dei euanuerat in terris. Denique sic cœpit data lex, *Ego sum*, inquit, *Dominus Deus tuus, qui eduxi te de AEgypto, de domo seruitutis: non erunt tibi dii alij præter me: & non facies tibi idolum, neque vllam similitudinem*. Data igitur lex est, ne mors regnaret, vt abolitis peccatis prioribus, vni Deo obsecundaret genus humanum. Vnde alio loco dicit idem Apostolus, *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis ei*. Quo dicto ostendit etiam nũc regnare mortem, si lex contemnatur. Quod enim regnum mortis est, nisi cum sit voluntas eius, dum imperat ad perniciem obedientis? Cuius imperij voluntas caput est idololatriæ: & tamen sic præscribitur nobis de Græcis codicibus, quasi non ipsi ab inuicẽ discrepent; quod fecit studium contentionis. Quia enim propria quis auctoritate vti non potest ad victoriam, verba legis adulterat, vt sensũ suum quasi verba legis asserat; vt non ratio, sed auctoritas præscribere videatur. Constat autẽ hoc per quosdam Latinos de veteribus Græcis translatos olim codices, quos incorruptos simplicitas temporũ seruauit & seruat: postquam autem concordia animis dissidentibus, & hæreticis perturbantibus torqueri quæstionibus cœpit, multa immutata sunt ad sensum humanum, vt hoc contineretur in litteris, quod homini videretur. vnde & ipsi Græci diuersos codices habent. Hoc autem verum arbitror, quando & ratio & historia & auctoritas obseruatur. Nam hodie quæ in Latinis reprehenduntur codicibus, sic inueniuntur à veteribus posita, Tertulliano, Victorino, & Cypriano. Primum igitur in Iudęa cœpit destrui regnum mortis, quia *notus in Iudæa Deus*, nunc autem in omnibus gentibus quotidie destruitur, dum magna ex parte ex filiis diaboli fiunt filij Dei. Itaque nõ in omnes regnauit mors sed in eos *qui peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ*, sicut supra memoraui. Adam autem ideo forma futuri est, quia iam tum in mysterio decreuit Deus per vnum Christum emendare quod per vnum Adam præuaricatum erat, sicut dicitur in Apocalypsi Ioannis Apostoli: *Agnus*, inquit, *qui occisus est à constitutione mundi*. Denique subiecit.

Exod. 32. Num. 25. 1. Cor. 10. B Exod. 20. Rom. 6. Sap. 14. 2. Pet. 3. C Psal. 75. Li. 3 sent. dist. 18. §. ad quid ergo. Apoc. 13. D

Sed non sicut delictum, ita & donum. Si enim vnius delicto multi mortui sũt, multo magis gratia Dei & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit.

Propter quod enim formam esse dixit vnius Christi vnum Adam, ne & causam Adæ talem significasse putaretur, qualis & Christi est, ideo ait, *Sed non sicut delictum, ita & donum*: quia in eo tantum forma Adam Christi est, quia quod vnus peccauit, vnus emendauit. *Si enim vnius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit*. Hoc est, si vnius delicto multi mortui sunt imitantes præuaricationem eius; magis gratia Dei & donum in plures abundauit confugientes ad se. Plures enim gratiam consequuntur, quam mortui sunt delicto Adæ. Vnde manifestum est non de hac morte, quæ omnibus communis est, significasse, quia omnes omnino moriuntur, & non tamen omnes gratiã consequntur. Neque mortem in omnes regnasse, sed in eos qui delicto Adæ mortui significantur, quos *in similitudine præuaricatoris Adæ* dicit peccasse. Ii sunt quos dicit vnius delicto multos mortuos, gratiam autem Dei in plures abundare, quia & in iis qui delicto Adæ mortui dicuntur, similiter peccantes, & in iis qui non peccauerunt in hac Adæ præuaricationis similitudine, Dei gratia abũdauit. Paterno autem peccato ex Dei sententia erant apud inferos; gratia Dei abundauit in descensu Saluatoris, omnibus dans indulgentiam, cum triumpho sublatis eis in cœlum.

E Hebr. 9. 2. Reg. 14. Ephes. 4.

Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum. Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, donum autem ex multis delictis in iustificationem. Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multo magis abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.

F

Manifeste diuersum est, quia vno Adæ peccato condẽnati sunt, qui in similitudine præuaricationis eius peccauerunt. Gratia vero Dei per Christum non ex vno delicto sed ex multis iustificauit homines, dando illis remissionem peccatorum. Hoc ad magnificentiam pietatis Dei & Christi loquitur, vt cùm delicto Adæ multi tenentur à morte secunda in inferno inferiori, donum tamen gratiæ Dei, cum iustum esset plecti illos, non solum ignoscit illis, sed iustificat. *Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum, multo magis abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum*. Contuendum est vnum esse sensum, & in nullo differre. Mortem enim dicit regnasse, non regnare: quia qui intellexerunt per legem iudiciũ Dei, sublati sunt de eius imperio. Regnauit autem, quia sine manifestatione legis timor Dei in terris non erat. Superior ergo sensus est, vt quia mors regnauit ab Adam vsque ad Moysen in eos qui peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ; multo magis gratia regnet abundantia doni Dei in vitam per vnũ Iesum Christum. Si enim mors regnauit, quare non magis gratia regnet, quæ multo plures iustificat, quàm hi sunt in quos regnauit mors? quãto magis gratia regnare credenda est, quę confert vitam per Christum?

Apoc. 2. Psal. 85. G Ioan. 1.

Igitur sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem: sic & per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt plures: ita & per vnius obedientiam iusti constituentur multi.

Hoc est, sicut per vnius delictum omnes condemnationem meruerunt similiter peccantes; ita & in iustitia vnius omnes iustificabuntur credentes. Si qui autem condẽnationem hanc generalem esse putant, simili modo & iustificationem generalem accipient. Sed non est verũ, qui non omnes credunt. *Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatoris constituti sunt plures: ita, & per vnius obedientiam iusti constituentur multi*. Quos supra omnes dixit, hic plures & multos significat. Plures enim delictum Adæ secuti sunt præuaricando, non omnes: & multi iusti constituẽtur per fidem Christi, non omnes. Non ergo in eos regnauit mors, qui non peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ.

H Rom. 3.

Lex autem subintrauit, vt abundaret delictum.

Potest dici econtra, Non ergo oportuit dari legem ne peccata increscerẽt. Si enim ante legem minus peccatum est, nõ opus fuit lege. Plane necessaria fuit lex, vt ostẽderet imputari apud Deũ peccata, quæ impune fieri credebãtur

Rom. 3.

A Esai. 8. vt de cætero scirent quid euitare deberent. Vnde Esaias propheta: *Lex*, inquit, *in adiutorium data est.* Vt quia ipsi naturæ quodammodo inserta sunt iustitiæ semina, addita lex est, cuius auctoritate & magisterio, ingenium naturæ proficeret ad fructum iustitiæ faciendum. Sicut enim natiuitas interit, nisi nutrimenta habeat quibus fota adolescat: ita & naturale iustitiæ ingenium nisi habeat quod respiciat & veneretur, non facile proficit, sed ægrotat, & superuenientibus cedit peccatis. Consuetudine enim delinquendi premitur, ne crescat in fructum, & per hoc extinguitur. Prouidenter ergo data est lex in adiutorium, sicut testatur propheta: sed populus veterem consuetudinem sequēs multiplicauit peccata. Ipso enim vsu plus cœpit peccare quam antea peccauerat: & sic factum est vt lege non minuerentur, sed abundaret peccata. Apostolus enim ostendit quid prouenerit data lege, non quid lex fecerit. Quomodo autem legis vitio crescebat peccata, quę comminatur ne peccetur, sed subintrasse dicitur, vt abundaret peccatum? Dicit ergo: Exod. 20. *Lex subintrauit vt abundaret delictum.* B Rom. 3. Verum est, quia quasi profutura intrauit, & cum humilitate: postea autem cœpit dominari eis quibus prę-ceperat ne peccarent, & peccabant. Ostendere enim cœpit lex abundantiam peccatorum, cum quæ interdixerat, Mat. 9. plus fiebant quam facta erant. Igitur hoc mundo vt abūdaret delictum, data est lex. Commendans enim Apostolus fidem, per quam vtique peccata delentur, legem dixit fecisse vt abundaret peccatum, sicut supra dixi: quia non data est vt aboleretur peccata, sed vt abundaret, dum & ante legem peccatores ostendit, & post legē reos omnes tenuit.

Vbi autem abundauit peccatum, superabundauit gratia.

Manifestum est, quia cum abundaret peccatum, superabundauit gratia, dum donum Dei venit ex promissione & omniū peccata contexit, vt diaboli inuidia nihil se pro- Rom. 7. C fecisse doleat. Quia enim cum data esset lex ad vtilitatem humanam, id egit diabolus, vt suadēdo illicita inuerteret; vt quod profuturum datum erat, in contrarium proficeret, dum mandata contempta sunt, vt non vtilitas ex lege, sed iudicium ad vindictam procederet: tunc iustus atque 1. Ioa. 3. Rom. 8. misericors Deus, vt gloriam diaboli quam de triumphato homine quæsierat, exinaniret, filium suum venturum decreuit, qui omnium peccata donaret; vt maior fieret lætitia ex dono gratiæ, quam fuerat luctus ex peccato. Gaudiū enim doni Dei etiam his proficit, de quibus triumphare non potuit Satanas. Idcirco superabundauit gratia super peccatum quod suasit Satanas.

Vt quemadmodum regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternā per Iesum Christum Dominum nostrum.

Peccatum regnauit videndo opus suum peccantibus in mortem proficere, in qua gloriabatur: simili modo vt & D gratia regnet per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum, vt sicut per Adam cœptū Gen. 3. peccatum regnauit, ita & per Christum gratia. Sic autem regnat gratia per iustitiam, si accepta remissione peccatorum iustitiam sequimur, vt videns gratia fructum se habere in bonis quos redemit, regnet in vitam æternam sciens nos futuros æternos. Superabundat ergo gratia, quia peccatum ad tempus regnauit, gratia autem in æternum. Dei enim regnum est gratia regnante, sicut diaboli regnū erat peccato regnante. Totum tamen ad Christum refert, Rom. 14. vt omnis gratia Dei à Christo dicatur. Ad superiorē igitur sensum respondet, dicens.

Cap. VI. Q*Vid ergo dicemus? Permanebimus in peccato vt gratia abundet? Absit.*

Hoc est, numquid semper peccandum est, vt donum Rom. 3. & 5. Dei abundet, tegens nostra peccata; vt semper remissionē 1. Ioa. 2. peccatorum sperantes, quia Deus pius est, Christi gratiā proferamus? Non vtique. Ideo enim nostri misertus est E Deus per Christum, vt de cætero non peccantes, & meritum nobis & Dei gratiam in nos regnare faciamus. Au- 1. Pet. 2. fert enim regnum gratiæ Dei, & tradit peccato, qui rursus redit ad veterem hominem, id est ad ritum præteritæ vitę. Duabus enim ex causis misericordiam accepimus, vt & 1. Ioa. 2. diaboli regnum excluderetur, & Dei imperium ignorantibus prædicaretur, per hoc ipsum dignitate nobis quæsita.

Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo?

Hoc dicit, quoniam viuentes peccato, mortui eramus apud Deum. Qui peccat enim, viuit peccato sicut qui non peccat, viuit Deo. Superueniente enim gratia Dei per Christum, & nos per fidem lauacro spiritali regenerante, cœpimus viuere Deo, mortui autem esse peccato, qui est diabolus. hoc est tandem mori peccato, liberari à 1. Pet. 2. peccato, fieri autem serui Dei. Itaque mortui iam peccato, F non redeamus ad mala pristina, ne iterū viuamus peccatò & morientes Deo amissa dignitate, pœnam quam euasimus incurramus.

An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte eius baptizati sumus?

Hoc dicit, vt sciamus baptizatos nos iam non debere peccare, quia cum baptizamur, cōmorimur Christo: hoc est in morte eius baptizari. illic enim omnia peccata no- Coloss. 2. stra moriuntur, vt innouati deposita morte resurgere videamur ad vitam, vt quomodo Christus mortuus peccato resurrexit, ita & nos per baptismum spem resurrectionis habeamus. Baptismum itaque mors peccati est, vt alia sequatur natiuitas, quæ corporis manēte compagine, hominem mēte innouat, sepulta omni malorum actuum vetustate.

Consepulti enim sumus cum illo per baptismū in mortem: vt quemadmodum Christus resurrexit à mortu- G *is per virtutem patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.*

Hæc dicens, etiam istud significat quod primum est, quia Christus corpus suū à mortuis excitauit (ipse enim virtus est Dei patris) sicut dicit, *Soluite templum hoc, & ego tribus diebus excitabo illud. Hoc autem*, inquit, *dicebat* Ioan. 2. *de templo corporis sui*: & quia resurrexit in nouam vitam, quæ iam mori nesciat. Noua autem dicitur, quia à Christo data est, quæ est disciplina Christiana. Nos autem baptizati consepulti sumus Christo, vt de cætero hanc vitam se- Coloss. 2. quamur, in qua Christus resurrexit. Baptismum itaque resurrectionis pignus est & imago, vt iā in præceptis Christi manentes, ad præterita denuo non reuoluamur. Qui enim moritur, iam nō peccat. mors enim finis peccati est. Nam ideò per aquam celebratur, vt sicut aqua sordes cor- Coloss. 2. poris abluit, ita & nos per baptismū ab omni peccato spiritualiter purgatos & innouatos credamus, vt quod in- H corporale est, inuisibiliter abluatur.

Si enim cōplantati sumus similitudini mortis eius simul & resurrectionis erimus.

Tunc nos feliciter dicit posse resurgere, si similitudini mortis eius fuerimus complantati, id est, si in baptismo ōnia vitia deponentes, in nouam vitam translati, de cætero non peccemus, per quod simul & resurrectionis illius similes erimus. Similitudo enim mortis, similem præstabit resurrectionē. Quod epistola sua Ioannes Apostolus me- Ioan. 3. morat, dicens, Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, hoc est, immortales & gloriosi resurgemus. Nec enim hæc erit similitudo vt nihil distet, quia similis erit in corporis gloria, non in diuinitatis natura.

Scientes hoc quia vetus homo noster simul crucifixus est vt destruatur corpus peccati, vt vltra non ser-

uiamus.

A *uiamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato.*

Sap. 14. Multa innectit & iterat, vt baptizatos doceat iam non debere peccare: maxime ne ad idololatriam reuertantur, quod grauissimum crimen & caput totius erroris est; ne perdant gratiam acceptam à Deo per Christum. Hominem ergo veterem, actus præteritos dicit; quia sicut nouus homo per fidem & puram vitam dicitur, ita & vetus homo per diffidentiam & malos actus. Hos actus crucifixos dicit, id est mortuos, vt corpus destruatur peccati, quod est cuncta crimina. Omnia enim peccata simul corpus appellat, quod destrui dicit per bonam vitam, & fidē catholicam.

Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quod etiam simul viuemus cum illo.

B Gal. 5. Manifestum est, hos qui *carnem crucifixerunt*, id est, mundum *cum vitiis & concupiscentiis eius*, mori mundo, & commori Christo, æternæ quoque vitæ ac salutari coimaginari, vt gloriæ Christi similes effici mereantur. Caro vero, id est corpus, sic crucifigitur, si desideria eius calcentur, quæ manente in ea peccato creantur ex præuaricatione primi hominis cœpta. In carne enim diabolus crucifigitur. Ipse enim est qui fallit per carnem. Caro ergo aliquando mundus, id est elementa, aliquando vero corpus hominis intelligitur, vel ipsa anima sequens corporea vitia.

Scientes quod Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quod autem viuit, viuit Deo. Ita & vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo, in Christo Iesu Domino nostro.

C Securitatem æternitatis in resurrectione Saluatoris ostendit: ad quam venire contingit, si melioris vitæ fuerit æmulatio. Qui enim bene agendo viuit Deo, hic vere viuit; æternam enim habet vitam. *Ita & vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo, in Christo Iesu Domino nostro.* Sic loquitur, vt doceat non aliter mori posse peccato, & Deo viuere, quam vt in Christo sit omnis spes: quem Dominum nostrum appellat, vt nihil legis ad salutem proficiat capessendam in futuro sæculo, quando non aliter Deo viuitur, quam per Christum.

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentiis eius.

Rom. 5. Mortale corpus est ex causa præuaricationis Adæ: fide autem Christi fore creditur immortale. Vt autem ad promissionem hanc veniatur, non obediendum dicit peccato: ne regnet in nostro mortali corpore. Regnat autem
D dum imperat: si autem non regnat, non videbitur corpus hoc esse mortale, quia in spe æternitatis est. Non propter dissolutionem dixit mortale corpus, sed propter pœnam gehennæ, vt ille mortalis dicatur, qui in gehennam mittendus est; quia qui peccato obediunt, mortem
Apoc. 21. secundam non euadunt, à qua Saluator in se credentes liberauit. Mortale ergo dicens corpus, totum hominem significauit; quia qui obediunt peccato, mortales dicuntur.
Ezech. 18. *Anima enim*, inquit, *quæ peccat, ipsa morietur*, id est totus homo; nemo enim sine corpore iudicabitur.

Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo, tamquam ex mortuis viuentes: & membra vestra arma iustitiæ Deo.

Ostendit diabolum nostris nos iaculis impugnare. Occasio enim datur illi per nostra peccata, vt deferente nos Deo, accepta potestate illudat & mortificet nos. Ideo membra nostra ab omni opere iniquitatis continere debemus, vt inimicus noster inermis inuentus subiiciatur. Et non dixit, *Exhibete corpora vestra*: sed *membra vestra*: mēbris enim ministris erratur, nō toto corpore. *Sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes.* Mortem, ignorantiam & infidelitatem cum mala vita significat, quia est cognoscere Deum per Christum. Quia enim nemo sine parente ortum sumit vitæ, omnia autem à Deo orta sunt ad vitam per Christum; idcirco qui non cognoscit parentem omnium esse Deum per Christum, vitam habere non dicitur hoc est, sic habetur ac si non sit. Ipse enim semetipsum esse negat, dum sine parente Deo esse se putat. Itaq; ignorantia & turpis vita, mors est. Vitia enim ista mortem acquirunt, non mortem hanc quæ communis est omnibus, sed mortem gehennæ, sicut supra memoraui: vt cognitio parentis Dei & sancta conuersatio vita sit, non hæc quæ occasui subiacet, sed illa futuri sæculi, quæ vocatur æterna. Quamobrem, *exhibete vos Deo*, inquit, quem cognoscentes profecistis in salutem, vt inhonestæ vitæ renuntiantes, sitis ex mortuis viuentes. *Et membra vestra arma iustitiæ Deo*, tanta nos modestia conuersationem nostram vult gubernare, vt actus nostri iustitiæ Dei proficientes, non mundanæ iustitiæ (quia mundi iustitia sine fide est Christi, sine qua non vita, sed mors est,) arma præbeant illi ad defendendos nos: cui cum arma per opera bona præbemus, dignos nos faciamus adiuuari ab ea qua iustitia Dei indignos despicit. Vbi enim iustitia Dei fuerit, ibi habitat Spiritus sanctus ad adiuuandam imbecillitatem nostram. Sicut enim peccato arma præbemus cum male agimus; ita & iustitiæ cum recte versamur, membra nostra custodientes ab omni turpitudine.

E
Coloss. 3.
Ioan. 17.
1. Cor. 5.
Rom. 1.
Ioan. 17.
F
Rom. 14.
Rom. 8.

Peccatum enim vestri non dominabitur, non enim sub lege estis, sed sub gratia.

G Si secundum præcepta quæ dat, ambulemus, peccatū nobis dicit non posse dominari. Iis enim dominatur, qui peccant, non enim ita ambulantes vt præcipit, sub lege sumus: si vero non peccemus, non sumus sub lege, sed sub gratia. Si autem peccemus, versamur sub lege, & incipiet nostri dominari peccatum: quia qui *facit peccatum, seruus est* Gal. 5.
peccati: & necesse est quod sit sub lege quamdiu remissam non accipit. Peccatum enim auctoritate legis reum facit Ioan. 8.
peccatorem: ac per hoc cui data remissio est, & custodit se ne de cætero peccet, neque peccatum ei dominabitur, neque sub lege est. Cessat enim circa eum auctoritas legis, qui liberatus est à peccato. Quos enim reos tenet lex, traditi sunt illi à peccato. Qui ergo peccatis exutus est, nō 1 Tim. 1.
potest esse sub lege.

Quid ergo? peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit.

Quoniam lex à Deo est, ac per hoc ne forte opponeretur, ipse sibi opposuit: Si ex Deo est lex, inquit, cur non debem⁹ esse sub lege? Hoc purgat, ac docet cum Dei volū- Exod. 20.
H tate, qui legis auctor est, à Christo nos liberatos de sub lege. Quamuis enim recte data sit lex, (data est enim vt reos o- Rom. 7.
stenderet apud Deum, qui peccauerunt ante legem, & timori esset, vt de cætero non peccaretur:) sed quia infirmitate imbecillitatis suæ genus humanum à peccatis se inhibere non potuit, factum obnoxium mortis inferni, motus Deus pietate clementiæ suæ, qua semper humano generi subuenit, prouidit per Christum qua ratione desperatis iam daretur medela; vt remissione peccatorum accep- Rom. 8.
ta, eruti à lege quæ illos habebat obnoxios, releuati & reparati Deo adiuuante per fidem, vitiis à quibus prius subacti fuerant, repugnarent: ideoque non peccabimus quasi legem spernentes, sed ipsius Dei quasi prouidentiā sequentes per Christum.

Nescitis, quia cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis siue peccati in mortē, siue obeditionis ad iustitiam.

A 1.Tim.2. Esai.29. Mat.15. Luc.16. Gal.6.

Nunc ne aliud profitentes, aliud faciamus, & cum Dei serui dicimur, gestis serui diaboli inueniamur; præmonet & denuntiat eius nos seruos esse, cuius & voluntatem explemus operibus; & non parum obesse Deum confiteri Dominum, & actibus diabolo famulari. Nam hoc olim Deus denotat, & accusat, dicens, *Plebs hæc labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me.* Et Dominus ait in Euangelio, *Nemo potest duobus dominis seruire.* Et alibi dictum est, *Deus non deridetur.*

Gratias autem Deo, quod cum fuissetis serui peccati, obedistis ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis. Credentes autem in Christum, serui facti sumus iustitiæ.

2.Pet.2. 1 Cor.1. B Rom.8. Sap.13. Rom.2.

Eius enim dicimur serui, cui obedimus. Et quia iustum est obedire Christo, (ipse enim iustitia est, & quæ præcepit, iusta sunt:) & idcirco dicit seruos nos factos iustitiæ ex corde, non ex lege; ex voluntate, non ex timore, vt professio nostra animi iudicio promatur. Per naturam enim inducti sumus ad fidem, non per legem, in qua forma doctrinæ Dei imperio facti sumus, qui finxit naturam. In natura enim habemus, vt cognoscamus à quo, & per quem, & in quo sumus creati. Forma ergo doctrinæ est, in qua tradidit nos creator naturaliter, hoc est quod supra dixit, *Ipsi sibi sunt lex*; dum vident naturæ suæ esse quod credunt: vt quod Iudæis lex & prophetæ prædicarunt de Christo, hoc gentiles ex corde confiteantur. Hinc gratias refert Dño, quia cũ essemus serui peccati, obediuimus ex corde credentes in Christum, vt seruiremus Deo, non per legẽ Moysi, sed per legem naturæ.

Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ. sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati, ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ, in sanctificationem.

C Hebr.4. Matt.11.

Dum infirmitatem carnis memorat, minus se significat exigere ab homine, quam dignum est circa Dei culturam. Denique subinfert. *Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati, ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* Vt occasionem nobis auferret timoris accedendi ad fidem, quæ quasi importabilis nobis & aspera videretur, ea mensura nos Deo seruire præcepit, qua prius famulabamur diabolo: cum vtique propensius deberemus seruire Deo quam diabolo, quippe cum hic salus, illic damnatio operetur: medicus tamen spiritalis non plus à nobis exigit, ne dum præcepta quasi grauia fugeremus, perpendẽtes infirmitatem nostram maneremus in morte. Vnde Dominus, *Tollite*, inquit, *iugum meum super vos, quia suaue est, & onus meum leue.*

D

Cum enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors. Nunc vero liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.

Ioan.8. Rom.3.

Manifestum est, quia qui liber est à Deo, est seruus peccati. Dum peccat enim, recedit à Deo, & fit sub peccato. Quales ergo sunt fructus peccati, in quibus addiscentes bonam vitam confundimur, eo quod dudum turpiter vixerimus: & non solum hoc, quia & sententia paganorum turpis & fœda est, maxime quæ in Phrygia inuenta est, in qua nisi spurcities intersit, sacramentum mutum est, & torpescit religio? Ecce maculis plena libertas, & squaloribus obligata, cuius opus turpem mercedem habet, *cuius finis mors.* Finem dixit exitum vitæ & actuum, cui aut mors aut vita succedit. Sed hoc loco mors duplex: à morte enim ad mortem transitur. *Nunc vero liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.* Hoc est, si accepta remissione peccatorum, bonorum actuum æmuli fuerimus, acquirimus sanctitatem, finem vero habebimus, id est exitum, vitam perpetuam. A morte enim hac, quam finem dixit, transimus ad vitam quæ sine fine est.

E 1.Pet.3. Ioan.5.

Nam quæstus peccati, mors. Gratia autem Dei, vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro.

Philip.1. Apoc.21. F Luc.2.

Quæstum peccati mortem dicit, quia peccatum mors. Ac per hoc qui de cætero abstinent se à peccatis, stipendium accipiunt vitam æternam: quia qui non peccant, alieni sunt à morte secunda. *Gratia autem Dei, vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro.* Sicut enim sequentes peccatum acquirunt mortem, ita & sequentes gratiam Dei, id est fidem Christi, quæ donat peccata, habebunt vitam æternam, vt gaudeant se ad tempus dissolui, scientes se hanc vitam consecuturos, quæ & omni tædio careat, & successionem non habeat quam sanctus Symeon exoptans petiit se hinc dissolui, vt iret in pace, id est vita quæ nullam patitur inquietudinem. Et hoc donum à Deo per Christum nobis datum Dominum nostrum testatur, vt Deo patri gratias per nullum alterum nisi per suum filium agamus.

Cap. VII.

AN *ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex dominatur homini quanto tempore viuit.*

Rom.1. G T. Liuius li.3. & Dionys. Halic. li.10.

Vt animos eorum firmet in doctrina diuina, exemplo humanæ legis vtitur, vt iterum per terrena suadeat cælestia, sicut & à mundi creatura. Quia enim vnius est totum, licet diuersæ sint res, ex aliqua tamen parte sibi inuicem similes sunt. Sciunt ergo legem Romani, quia non sunt barbari; sed comprehenderunt naturalem iustitiam partim ex se, partim ex Græcis, (nam leges Romanis ex Athenis perlatæ sunt,) sicut & Græci ex Hebræis. Ante Moysen enim non latebat lex, sed ordo non erat, neque auctoritas. Non ignorantibus ergo legem dicit, *Quia lex dominatur homini quanto tempore viuit.* Non est occultum omnem vitam hominis esse sub lege naturæ quæ data est mundo, hæc lex generalis est. Nunc vero aliam proponit specialem, quamuis & ipsa generalis est: sed dum non recipitur ab omnibus, fit specialis: per quam vult probare assertionem suam. Gradatim enim vult tradere veritatem. dicit ergo.

Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est lege viri. Quod si mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro vocabitur adultera, si iuncta fuerit alteri viro. Quod si mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera, si iuncta fuerit alteri viro.

H Matt.19. Rom.3.

Hæc lex de Euangelio est, non ex moyse, neque ex iustitia terrena. Aliquid ergo duce natura, aliquid ex lege Moysi addiscentes, perfecti facti sunt per Euangelium Christi. Sequenti ergo exemplo apertius suadet Christianismo exutum esse à lege factorum non ab omni lege; nec vltra iam expedire esse sub lege, ne gratiam Dei euacuet reuersus sub legem; quia Dei gratia liberauit à lege hominem, vt spiritu, id est mente, seruiat Deo. Sicut enim mulier mortuo viro liberata est à lege viri, non lege naturæ: ita & hi gratia Dei liberati à lege sunt, à qua tenebãt rei, vt mortua illa sit, vt Christianismo iuncti non sint adulteri. Si enim lex apud illos viuit, adulteri sint, & nihil illis proderit dici Christianos, quia obnoxii erunt vltioni. Nec enim legis erit adulter, sed Euangelii, qui mortua lege iunctus Euangelio, post redit ad legem. Mortua enim lex dicitur, quando quem tenebat reum condonatum est ei, auctoritate legis cessante. *Quod si mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera, si iuncta fuerit alteri viro.* Sublati à lege accepta remissione peccatorum, & iuncti Euangelio,

non

A Galat. 1.

non sunt adulteri legis, quia mortua apud illos est. Si autem seruantes legem accedere se putant ad Euangelium, rei erunt & adulteri, quia viua lege iunxerunt se fidei, & erunt in vtroque adulteri.

Itaque fratres mei, & vos mortificati estis legi per corpus Christi: vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, vt fructificemus Deo.

Galat. 2. 1. Tim. 1. Rom. 8. 1 Cor. 5.

Quoniam Saluator noster corpus suum diabolo crucifigere permisit, sciens pro nobis esse & contra illum, idcirco per corpus Christi saluos nos dicit factos. Mori enim legi, Deo viuere est, quia lex dominatur peccatoribus. Cui ergo dimittuntur peccata, moritur legi: hoc est liberari à lege. Itaque per corpus Christi hoc consequimur beneficium. Tradens enim corpus suum Saluator, mortem vicit, & peccatum damnauit. In ipso enim peccauit diabolus, cum illum innocentem occidit qui peccatum omnino nesciret. Cum enim hominem sibi peccati causa defenderet, inuentus est in eo reus, in quo accusabat. Hinc factum est, vt omnes credentes in Christum eruantur à lege sublato peccato, quia victum peccatum, quod est diabolus, per corpus Christi, non habet auctoritatem in eos qui ad illum pertinent, à quo victus est. Dum enim non peccat & occiditur quasi reus, vicit peccatum de peccato, hoc est, diabolum proprio peccato quod in eo admisit, damnauit, & chirographum quod peccato Adæ decretum erat, deleuit, quando ab inferis resurrexit, data huiusmodi forma credentibus sibi, vt à morte secunda teneri non possent: ac per hoc mortui sumus legi per corpus Christi. Qui enim legi mortuus non fuerit, reus est: & qui reus est, secundam mortem euadere non potest. *Vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit vt fructificemus Deo.* Hoc dicit, quia ideo mortui sumus legi, vt de cætero Christi simus serui solius: & hoc erit fructificare Deo. Acquiritur enim Deo: qui in gratia eius manet dignus resurrectione promissa.

B Coloss. 2. Apoc. 2. Rom. 6.

C

Cum enim essemus in carne, vitia peccatorum, quæ per legem ostenduntur, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti.

Cum in carne sit (est enim in corpore) negat se esse in carne; quia hic dicitur esse in carne, qui aliquid sequitur quod lege prohibetur. Igitur in carne esse multifarie intelligitur. Nam omnis incredulus in carne est, id est, carnalis, & Christianus sub lege viuens in carne est; & qui de hominibus aliquid sperat, in carne est, & qui male intelligit Christum, in carne est, & si quis Christianus luxuriosam agit vitam, in carne est. Hoc tamen loco in carne esse sic intelligamus, quia ante fidem in carne eramus, sub peccato enim viuebamus, hoc est, carnales sensus sequentes vitiis & peccatis subiacebamus. Sensus autem carnalis est, non credere spiritalia, id est, sine commixtione virginem peperisse, & ex aqua & Spiritu sancto hominem denuo nasci, & solutam animam à copula carnis rursus in carne resurgere. De his diffidens, in carne est, hinc, *Vitia* (ait) *peccatorum, quæ per legem ostenduntur, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti.* Manifestum est, quia qui non credit, sub peccato agit, & captiuus trahitur ad vitia admittenda, vt fructum faciat morti secundæ. Lucrum enim tunc facit mors cum peccatur. In membris tamen dicit vitia operari, non in corpore ne occasio esset male tractantibus corpus; quia in maliloquio lingua arguitur, & in furto manus corripitur, & in dissimulante aures increpantur, & ita in cæteris, quæ quamuis de corde exeant, membrorum tamen ministerio explentur operibus. Disputatio hæc tangit Iudæos, & eos qui Christiani dicuntur & sub lege volunt viuere; vt discentes carnales se esse, recedant à lege. Vitia tamen peccatorum quæ dominari in carne agentibus dicit, per legem ostendi, non per legem fieri demonstrat. Index enim peccati lex est, non genitrix, reos facientes peccatores.

Ioan 3. Hier. 17. 1. Ioan. 3. Philip. 3. Ioan 3. D Apoc. 2. Matth. 15. Rom. 3.

E

Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur: ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate litteræ.

Soluti sumus à lege, dum remissionem peccatorum accepimus. Non enim habet in nos potestatem: infidis enim & peccatoribus dominatur. Lex autem mortis ideo dicta est, quia punit reos: mortificat enim peccatores, non ergo mala est, sed iusta. Quamuis enim malum sit patientibus quod infertur à lege, sed illa non est mala, quia iuste infert iram. Itaq; non mala est peccatoribus, sed iusta; bonis vero spiritalis est. Quis enim dubitet spiritale esse prohibere peccare? Sed quia hoc non potuit vt saluaret hominem remittendo peccata, lex fidei data est, quæ credentes liberaret à dominio legis, vt possint reparare se ad vitam, quos lex tenebat reos mortis. Ipsis enim lex mortis est, quibus iram operatur causa peccati. *Ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate litteræ.* His legem tangere putatur, quam quidem ad comparationem legis fidei inferiorem facit, non tamen inimicam iudicat. Nam ideo dicit nos erutos à lege mortis, vt seruiamus legi fidei, quæ nobis præsidium contulit salutare, quod vetus lex nõ potuit; ne gratiæ beneficium inanire videamur legi veteri seruientes. Lex vetus non criminis vtique nomen est, sed temporis vel ætatis. Senuit enim, quia cessauit. Lex autem spiritus ipsa est lex fidei, quia fides in animo est, nec operibus addiscitur, sed corde creditur: & mens ipsa intelligit naturæ suæ esse quod credit, nec oculis cernitur, aut manibus palpatur: & quæ sperantur dona, non visibilia sunt nec terrena, sed spiritalia. Vetus ergo lex in tabulis lapideis literis formata est: lex autem spiritus in tabulis cordis spiritaliter scribitur, vt sit æterna. Littera autem legis veteris ætate consumitur. Est & alia interpretatio legis spiritus; vt quia prior lex ab opere malo inhibuit, hæc autem cum nec in corde peccari debere dicit, lex spiritus vocatur, vt quæ totum hominem faciat spiritalem.

1. Tim 1. Rom. 8. F Heb. 8. Rom. 10. Rom. 8. 2. Cor. 3. Ioan. 7.

Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui nisi per legem. Nam & concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces.

G

Quoniam legem mortis hanc dicit, & erutos nos ab ea gratulatur, & in illa Deo seruiri negat, ne inquam hanc asserere putaretur, hoc purgat cum dicit, *Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem.* Non ergo peccatum est lex, sed index peccati. Ostendit enim & quæ latebant peccata, & quę impune futura non essent apud Deum. Quo comperto, homo factus est reus, & ideo non videtur gratias agere legi. Quis enim libenter habeat eum qui sibi pœnam imminere annuntiat? Legi autem fidei gratias agit, quia qui per legem Moysi reus factus est, per legem fidei reconciliatus est Deo, quamuis & illa iusta & bona sit. Ostendere etenim imminens periculum, bonum est. Sed huic magis gratias agit, per quem ereptus de periculo viuit. *Nam & concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces.* Non discreuit concupiscentiam hanc à peccato, sed miscuit, hoc significans, quia cum nec suspicio quidem esset istud non licere apud Deum, *cognoui*, inquit, *esse peccatum.* Sub sua persona quasi generalem agit causam. Lex itaque concupiscentiam prohibet, quæ propterea quod oblectamento est, non putabatur esse peccatum. Simplex enim videbatur causa, concupiscere aliquid proximi, hoc autem lex prodidit esse peccatum. Sæcularibus namque hominibus nihil tam inuitum videtur & placidum, quam voluptas.

Exod. 20. Rom. 3. 2. Tim. 1. Exod. 20. H Exod. 20.

Occasione ergo accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.

Omnem dicens concupiscentiam, cuncta peccata significat. Supra enim concupiscentiam iuxta legem memorat, cui nunc cætera addens vitia, omnem dixit concu-

Rom. 7 sup.

A

piscentiam operatam in homine impulsu diaboli, quem in peccato significat, vt in contrarium fieret homini lex, quæ data erat vt prodesset. Videns enim diabolus auxilium per legem prouisum homini, quem tam propter Adæ, quam propter ipsius peccatum in conditione se habere gratulabatur, intellexit factum aduersum se. Quem enim vidit factum sub lege, pro certo habuit de suo sublatum dominio. Agnouerat enim homo quomodo pœnam inferni euaderet. Hinc exarsit iracundia aduersus hominem, vt illi legem inuerteret, vt prohibita admittendo, Deum rursus offenderet, & denuo in potestatem diaboli caderet. Cœpit non imperare, sed subtiliter fallere, quoniam lege data amisit dominium diabolus, sciens hominem ad Dei iudicium de cætero pertinere.

1. Tim. 1.

Rom. 14.

Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem viuebam sine lege aliquando.

Hoc duplici genere intelligendum est, vt & diabolum in peccato scias significatum, & hoc ipsum quod vocatur peccatum. Mortuus enim dicebatur diabolus, quia cessabat ab illusione hominis ante legem, sed erat, quasi quietus: securus enim erat de possessione eius. Peccatum etiam mortuum esse dixit, quia putabatur quod non imputaretur apud Deum: ideo apud hominem mortuum erat, quasi impune peccaretur. Nam non latebat peccatum, sicut supra dixi, sed ignorabatur hoc quia Deus iudicaturus est. Quod cum data lege manifestatum est, *reuixit peccatum*. Quare reuixit, nisi quia ante vixerat, & postea desidia hominum mortuum existimatum est, cum viueret? Putabatur enim non imputari peccatum, cum imputaretur. Viuens ergo pro mortuo habebatur. *Ego autem viuebam sine lege aliquando.* Quid est sine lege vixisse, cum lex semper fuerit, sicut supra memoraui, nisi quia sine timore Dei homo viuebat, securus quod non esset Deus iudicaturus actus humanos.

B

Rom. 5.

Rom. 2.

Sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit, Ego autem mortuus sum: & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.

C

Ideo dixit reuixisse peccatum, vt significaret quia ante vixerat: postea autem desidia hominum mortuum existimatum est cum viueret, sicut assolet falsa fama fieri peregrinis. Hoc ergo significat quod in initiis non latuerit peccatum imputari apud Deum, hoc est vixisse: sed cum consuetudo peccandi hoc obliterasset, mortuum existimatũ est; vt crimen cum persona deficere putaretur. Cum autẽ data esset lex vel reformata, reuixit apud eos, apud quos mortuum existimatum erat: cœperunt enim scire imputari peccatum. *Ego autem mortuus sum.* Mortuus est homo, quia videt se reum esse apud Deum, qui ante se putabat nõ futurum obnoxium ex his quæ peccabat. *Et inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.* Verum est quia lex ad vitam data est: sed cum hominem non solum de præterito, sed & de futuro peccantem reum fecit, inuenta est lex data ad vitam, esse ad mortem; sed, vt dixi, peccanti, quia obedientibus proficit ad vitam.

Deut. 4.
Leu. 18.

D

Nam peccatum occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit.

Peccatum hoc loco diabolum intellige, qui auctor peccati est. Hic occasionem per legem inuenit, quomodo crudelitatem suam de nece hominis satiaret: vt quia lex comminata est peccatoribus, homo instinctu eius prohibita semper admittens, offenso Deo vltionem legis incurreret, vt ab ea quæ illi profutura data erat, damnaretur. Quia enim inuito illo data est lex, exarsit inuidia aduersus hominem, vt eo amplius vitiosis voluptatibus macularet, ne manus eius euaderet.

Rom. 5.

Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Quod ergo bonum est mihi mors est? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.

E

Vt nihil aduersæ suspicionis remaneret in lege, sic illam commendat, vt non solum iustam hanc, sed & sanctam & bonam pronuntiet. Nam per mandatum legem intelligi euangelicus sermo testatur. Ait enim. *Si vis ad vitam venire, serua mandata. Quod ergo bonum est, mihi mors est? Absit.* Vere absit. Vnde enim fieri potest, vt quod bonum esse probatur, mors intelligatur? *Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.* Diabolum dicit per bonum occasionem accepisse vt malum operaretur homini, dum illum seducit ad mortem: quia vt ea quæ ante legem male gesta sunt per illecebram cupidinis probarentur esse peccata, & de cætero vitarentur, data est lex literis formata in lapidibus. Tunc incensus est Satanas, per bonum vtique: quia enim vidit prouideri homini, illicita illi suasit, vt pro vita ex lege ei mors proueniret. Quod quidem negligentiæ humanæ adscribendum est, quæ sic vigorem naturæ suæ infirmauit cupiditate peccandi, vt suggestiones aduersarij reprimere non posset. Inimicus tamen, quem in peccato significat, vt appareat esse inimicus, per legem accepit occasionem operari homini mortem. Dum enim ad illicita illum suadet, apparet esse inimicus. Quamquam & ante legem mortem homini procurauerit, excepta prima causa Adæ: post legem tamen maiores ei pœnas apud inferos, vbi mors secunda est, adinuenit. Minus enim criminis est ante legem manifestatum peccasse, quam post legem.

1. Tim. 1.

Matth. 19.

Galat. 3.

2. Cor. 3.

F

Apoc. 2.

Vt fiat supra modum ipsum peccatum peccans per mandatum.

Quid est, *Supra modum*? quasi datus sit modus delinquẽdi, cum peccare non liceat? Sed Dei verba sunt dicentis, *Non sunt completa peccata Amorrhæorum*, Per quod ostendit mensuram quandam esse delictorum: quam cum impleuerint peccatores, vita digni minime iudicentur; sicut & Pharao, quia istum modum impleuerat, Dei virtutes & signa in illum ostensa sunt, per quæ cæteri territi ad emolumenta vitæ se exercerent, vt in mortuo vita discatur. Sed alius est modus quem tractat Apostolus. Vt ostendat enim plus peccatum esse sub lege, quam fuerat ante legem; supra hunc modum peccatorum ampliorem modum significat creuisse post legem inuidia & astutia Satanæ, vt prouidentia Dei contraria fieret homini, cum timore legis minime peccare debuerit. Ideo Deus vt inuidiam diaboli vinceret, & prouidentiam homini ratam faceret, mutauit ordinem, mittens Saluatorem Christum, qui & diabolum vinceret, & statuta Dei erga hominem firmaret.

Gen 15.
Exod 9.
G
Rom. 9.

Exod. 14.
Sap. 2.

Heb. 2.

Scimus enim quod lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, venditus sub peccato.

Quoniam scientibus legem loquitur, ideo ait, *Scimus quia lex spiritalis est*, nec enim se sub lege darent, nisi agnoscerent istam esse spiritalem. *Ego autem carnalis sum, venditus sub peccato.* Legem Moysi spiritalem vocat, quæ est data in tabulis: quæ quia peccare prohibet, spiritalis est, quippe cum visibilia & carnalia coli prohibeat. Hæc ad commendationem legis pertinent, ne culpa forte digna putaretur, quia seueritatem exercuit in peccatores. Hominem autẽ carnalem appellat, dum peccat. *Venditus sub peccato.* hoc est venditum esse sub peccato ex Adam qui prior peccauit, originem trahere, & proprio delicto subiectum fieri peccato, sicut dicit Esaias propheta, *Venditi estis peccatis vestris.* Adam enim vendidit, se prior ac per hoc omne semẽ eius subiectum est peccato. Quamobrem infirmum esse hominem ad præcepta legis seruãda, nisi diuinis auxiliis muniatur, hinc est; vnde ait. *Lex spiritalis est: ego autem carnalis sum, venditus sub peccato.* hoc est, lex firma est & iusta, & caret culpa; homo autem fragilis est, & paterno subiugatus delicto, vt potestate sui vti non possit circa obedientiam legis: ideo est ad Dei misericordiam confugiendum, vt seueritatem legis effugiat, & exoneratus delictis, de cætero

H
Exod. 34.

Esa. 50.

1. Tim. 1.

A tero Deo fauente inimico resistat. Quid est enim subiectum esse peccato, nisi corpus habere vitio animæ corruptum, cui se inserat peccatum, & impellat hominem quasi captiuum delictis, vt faciat voluntatem eius? Hinc Dominus inter cætera ait, *Venit diabolus, & tollit quod seminatum est in cor illorum, ne salui fiant.* Vnde idem Apostolus in alia epistola ait, *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, contra spiritalia nequitiæ quæ sunt in cælestibus* : quos satellites constat esse Satanæ. Nam ante præuaricationem, & priusquam homo se mancipatet morti, non erat his potestas ad interiora hominis accedere, & cogitationes aduersas inserere. Primum autem astutia eius factum est, vt confabulatione per serpentem homo circumueniretur. Postquam autem circumuenit eum & subiugauit, potestatem in eum accepit vt interiorem hominem pulsaret, copulans se menti eius, ita vt non possit agnoscere quid suum sit in cogitatione, quid illius, nisi respiciat legem.

Luc. 8. Ephes. 6. Gen. 3.

B *Quod enim operor, non intelligo. Non enim quod volo, hoc ago: sed quod odi, illud facio. Si autem quod odi, illud facio: consentio legi, quoniam bona est.*

Lib. 2 sent. dist. 31. §. præterea quart.

Non intelligit quod operatur, quia videt aliud se per legem scire, & aliud agere. *Non enim quod volo, hoc ago: sed quod odi, illud facio.* Subiectus peccato, facit vtique quod non vult. *Si autem quod odi, illud facio, consentio legi.* Probat legem recte prohibere, quanto inuitum se hoc facere quod lex vetat profitetur, & naturæ suæ dicit esse quod mandat lex; quia quod extra facit, odiosum sibi dicit.

Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod inhabitat in me peccatum. Scio enim quoniam non inhabitat in me, hoc est, in carne mea, bonum.

C Quoniam lege videt prohiberi quod agit, consentir nō debere fieri; ac per hoc aliud esse cuius impulsu hæc agit, declarat, id est, peccatum. Peccatum autem ideo semper nominat, vt sciatur diabolus esse cum angelis suis: quia nisi peccasset primus homo, hæc non prouenirent, ac per hoc peccatum est quod ea omnia facit. *Scio enim quoniam non inhabitat in me, hoc est, in carne mea, bonum.* Non sicut quibusdam videtur, carnem malam dicit, sed quod habitat in carne, non esse bonum, sed esse peccatum. Quomodo inhabitat in carne peccatum, cum non sit substantia, sed priuatio boni? Quoniam primi hominis corpus corruptum est per peccatum, vt possit dissolui: ipsa peccati corruptio per conditionem offensionis manet in corpore, robur tenens diuinæ sententiæ datæ in Adam, quod est signum legis diaboli, cuius instinctu peccauit Adam. Per id ergo quod facti causa manet, inhabitare dicitur peccatum in carne, ad quam diabolus accedit quasi ad suam legem, & manet quasi in peccato peccatum, quia caro iam peccati est, vt decipiat hominem suggestionibus malis, ne homo faciat quod præcipit lex.

Lib. 2 sent. dist. 31. §. ad eoque. Genes. 3. Iacob. 1.

D *Nam velle adiacet mihi: perficere autem bonum, non inuenio. Non enim quod volo facio bonum, sed quod nolo malum, hoc ago: si autem quod nolo hoc facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.*

Tam bona asserit quæ iubet lex, vt naturaliter sibi placere dicat, & velit facere. *Perficere autem bonum, non inuenio.* Et placet ergo quod lege iubetur, & voluntas est faciendi; sed vt impleatur, potestas & virtus deest: quia sic pressus est potestate peccati, vt non possit ire quo vult, neque valeat contradicere, quia potestatis eius alter est Dominus. Homo enim iam consuetudine peccandi grauatur, & facilius succumbit peccato quam legi quam scit bona docere; ac si velit bona facere, premit illum consuetudo adiutore inimico. *Nō enim quod volo, facio bonum: sed quod nolo malū, hoc ago.* Sæpe repetit, vt dilucidet. Hoc ergo est quod supra dictum est, quia vt captiuus per supradictas causas illud cogitur facere peccatum, quod non vult. *Si autem quod nolo, hoc facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.* Hoc est quod iam supra memorauit, quia pressus & subiugatus peccato, non suam, sed illius perficit voluntatem. Numquid quia inuitum hominem dicit peccare, immunis debet videri à crimine: quia hoc agit quod non vult, pressus vi potestatis? Non vtique. Ipsius enim vitio & desidia hæc cœpta sunt. Quia enim mancipauit se per assensum peccato, iure illius dominatur, primum enim suadet, vt victo iam dominetur. Apostolus autem vt gratiam Dei præferat, hæc exponit de quantis malis hominē liberauerit, & quæ exitia ex Adam trahit, quæ vero beneficia per Christum consecutus est, vt cui nec lex quidem subuenire potuit demonstraret.

2. Tim. 2. E 1. Cor. 15.

Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum quia inest mihi malum. Condelector autem legi Dei secundum interiorem hominem.

F Legem Moysi asserit voluntatis suæ dare consensum contra peccatum quod in carne habitat, quod aliud cogit facere, quam quod vult homo & lex. *Condelector autem legi Dei secundum interiorem hominem.* Animum his oblectari dicit quę à lege traduntur: hic est interior homo; quia non in animo habitat peccatum, sed in carne, quæ est ex origine carnis peccati, & per traducem fit omnis caro peccati. Si vero anima de traduce esset: & ipsa, & in ipsa habitaret peccatum: quia anima Adæ magis peccauit quam corpus, sed peccatum animæ corrumpit corpus. In carne ergo habitat peccatum quasi ad ianuas animæ, vt non illam permittat ire quo vult. In animo autem si habitaret, numquā se cognosceret homo: nunc autem cognoscit se, & delectatur legi Dei.

2. Cor. 4. Ephes. 2. Lib. 2. sent. dist. 31. §. id eoque.

Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducentem in legem peccati, quæ est in membris meis.

G Duas leges memorat, ex quibus vnam in membris suis videre se flagitat, id est, in exteriore homine, qui est caro vel corpus. Hæc lex aduersa repugnat animo, trahens illū captiuum in conditionem peccati, ne vltra egrediens inueniat assertorem. Alia est lex mentis, quæ est Moysi, vel naturalis, quæ est in animo. Hæc pressa est violentia peccati, negligentia quidem sua; quia dum diligit vitia, subiecit se peccato, vt ipsa consuetudine teneretur captiua, dominatur enim homini consuetudo. Quatuor quidem leges nominat: primam legem spiritalem, quæ est etiam naturalis, quæ reformata est per Moysen, & posita in auctoritate ipsa est Dei lex: deinde legem mentis consentientem legi Dei: tertiam legem peccati, quam ex præuaricatione primi hominis in membris dicit habitare: quartam vero quæ in membris videtur dum mala suggerit, & recedit. Sed hæ leges iteratæ quatuor videntur cum sint duæ, id est, boni & mali. Lex enim mentis ipsa est lex spiritalis, siue Moysi, quæ vocatur lex Dei: peccati vero lex eadem est, quæ & illa quam in membris dicit videri, quæ contradicit legi mentis nostræ.

2. Cor. 4.

H *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.*

Infelicem hominem dicit, quia nascitur sub peccato. Numquid non vere infelix est homo, qui in hanc hæreditatem præuaricationis successit, hospitem secum habens peccatum, per quod ad illum aditum habet Satanas? Gradus enim fabricauit Adam, per quos ad filios eius expoliator ascendit, nisi clementissimus Dominus motus misericordia gratiam suam per Christum dedisset, vt reuelatum genus humanum remissione peccatorum accepta, de cætero possit resipiscere, depresso & damnato peccato. Po-

Psal. 50. 1. Petr. 5.

test enim exoneratus malis & purgatus resistere aduersario, potestate accepta contra illum, dum adiuuatur à Deo. Hic quasi legem fidei tertiam inducit potiorem, quam & gratiam vocat, quæ ex lege tamen spiritali originem habet, quia per hanc liberatus est homo: vt quia Moyses dedit legem, deditque & Dominus, duæ dicantur: vna tamen intelligatur quantum ad sensum & prouidentiam pertinet. Illa enim initiatrix est salutis, hæc vero consumatrix. Sed non hanc partem legis dico, quæ in neomeniis est & in circumcisione & in escis, sed quæ ad sacramentum Dei pertinet ad disciplinam. Gratia ergo Dei per CHRISTVM liberatus est homo de corpore mortis huius. Hanc dicit mortem, quam supra ostendit ad necem hominis per peccatum inuentam apud inferos, quæ appellatur secunda. Corpus autem mortis est cuncta peccata. Multa enim vnum corpus sunt, singula quasi membra vno auctore inuenta, ex quibus homo ereptus gratia Dei per baptismum, supradictam mortem euasit. Nec enim in carneo corpore positus de eo ipso ereptum se diceret; sed hoc corpus dixit quod superius per baptismum & obseruantiam legis destrui significat. Nam & cum dicit, *de corpore mortis*, ostendit aliud corpus esse non mortis.

Igitur ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati.

Legem Dei cum dicit, & Moysi significat legem, & Christi. *Igitur ego ipse*, id est, qui liberatus sum de corpore mortis. In corpore est: quomodo liberatus est de corpore mortis, nisi quia liberatus est à cunctis malis? Remissio enim peccatorum omnia tollit peccata. Liberatus ergo de corpore mortis gratia Dei per Christum, mente vel animo seruit legi Dei: carne autem legi peccati, id est diaboli, qui per subiectam sibi carnem suggestiones malas ingerit animæ. Quia ergo duplex est homo, carne concretus & animo; legi Dei mente seruire se dixit, quia animus deuotus est Deo, & recuperata sui potestate repugnare potest peccato, quod per carnem operatur. Quia enim caro corrupta est, & morti subiecta, quæ sic facta erat vt societate & coniunctione animæ non moreretur; recepit desideria, quorum quasi onus quoddam transfert ad animum, vt etiam ipse moreretur. Sed quia repulit illam mortem gratia Dei; ait, *mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati*, sicut dictum est. Iam enim liber animus, & in consuetudinem bonam reuocatus, Spiritu sancto adiuuante malas suggestiones potest spernere. Reddita est enim illi auctoritas, qua audeat resistere inimico. Qui enim iam non est obnoxius, minime poterit indagari vitiis. Caro autem quia iudicium non habet, neque capax est discernendi (est enim bruta natura,) non potest inimico aditum claudere, ne veniens introeat, atque animo contraria suadeat, ac per hoc, *carne* (ait) *seruio legi peccati*. Cum enim omnis homo carne constet & anima, ex illa parte qua sapit, Deo seruit: ex altera autem qua stolidus est, legi peccati. Si autem homo in eo quod factus est perdurasset, non esset potestas inimico ad carnem eius accedere, & animæ contraria susurrare. Vt autem totus homo minime reparatus fuisset Christi gratia ad statum pristinum, sententia obstitit data in Adam. Iniquum enim erat soluere sententiam, iure depromptam. Idcirco manente sententia prouidentia Dei remedium inuentum est, vt redhiberetur homini salus, quam proprio vitio amiserat; vt hic sanatus crederet quia aduersarius eius deuictus potentia, CHRISTI, non auderet transpuncta sententia primæ mortis hominem sibi defendere, adunato genere Adæ, vt ad primæ originis redderetur facturam, iam totus permanens immortalis.

CAP. VIII.

Nihil ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis.

Verum est, quia nulla damnatio est iis, qui sunt in Christo Iesu, legi Dei deuotione animi seruientes. *Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis.* Securitatem flagitat homini per gratiam Dei vt de suggestionib. diaboli non sit solicitus, dummodo spernat illas; (nihil enim oberunt homini ad mortem secundam, quia lex fidei, id est spiritus, liberauit hominem à morte secunda damnato peccato.) Nec obesse iam homini, quia carni inest peccatum, si modo repugnet illi, memor auxilij Dei; sed & coronandus est qui peccati in carne manentis premit consilia. Magnæ enim solertiæ est, domestici hostis insidias euitare. Lex ergo spiritus vitæ, ipsa est lex fidei. Nam & Moysi lex spiritalis est, quia prohibet peccare: non tamen vitæ, quia reis mortis peccata remittere non potest, vt viuificet mortuos. Hæc vero quia & peccare non vult, & à morte reuocat, lex spiritus vitæ appellatur, non per litteram constans, sed per spiritum, quia *corde creditur*, & spiritus est quod creditur. Hæc itaque lex in CHRISTO IESV, (hoc est, per fidem CHRISTI) liberat credentem à lege peccati & mortis. Lex peccati est quam in membris dicit habitare, quæ suadere nititur aduersa. Lex vero mortis, Moysi lex est, quia mortificat peccatores. Nam & in alia epistola inter cætera dicit de auctoritate legis: *Si ministratio mortis litteris formata in lapidibus fuit in gloria*, non ergo mirum si lex spiritalis dicatur, & lex mortis, cum & Euangelium eodem modo sit. Dicit enim alio loco inter cætera: *Aliis odor vitæ ad vitam; aliis odor mortis ad mortem.* Quos enim opinio virtutum, aut rerum gestarum visus aut auditus attrahebat ad fidem, his odor vitæ erat Euangelium. Illis autem quorum sensum inflammabat facta virtus ad contradicendum, mortis erat odor prædicatio fidei. Vna ergo cum sit fides, diuersitatem præstat hominibus, sicut & sol cum sit vnus, ceram soluit, lutum restringit. Qua ergo quis mente odoratus fuerit fidem, sic & proficiet illi. Sed dicitur forte; Si eadem præstat fides quæ & lex, cur non etiam ipsa ex parte lex mortis dicatur? mortificat enim non credentes. Sed non ita est. Fides enim data est quæ iustificat confugientes ad se, vt remittat eis quos lex tenet reos; vt agentes sub fide, liberi sint à peccato, nam sub lege agentes obnoxij sunt. Qui ergo non obediunt fidei, non occidentur à fide, sed à lege, quia non accedentes ad fidem, rei tenentur à lege, ideoque omnes qui malo animo odorantur verba fidei, remanent in morte. Videamus nunc quid intersit cum dicitur *lex spiritalis*, & *lex spiritus*. Hoc interest, quia idcirco dicitur lex spiritalis, quia præcepta dat per quæ non peccetur: quia qui non peccat, spiritalis vocatur, æmulus spirituum cælestium. Lex autem spiritus propterea vocatur, quia Deus, cuius fides est, spiritus est. Illic ergo verba sunt, hic res. Illic quæ Dei sunt, hic Deus ipse.

Quoniam quod impossibile erat legis, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne.

Hæc dicit vt baptizatos securos reddat, quia liberati sunt à peccato. *Quoniam quod impossibile erat* (inquit) *legis*. Cui impossibile? Nobis scilicet impossibile erat mandatum legis implere, quia subiecti eramus peccato. Ob hoc, Deus filium suum misit in similitudinem carnis peccati. Hæc est similitudo carnis, quia quamuis eadem caro sit quæ & nostra; non tamen ita facta in vtero est & nata, sicut & caro nostra. Est enim sanctificata in vtero, & nata sine peccato, & neque ipse in illa peccauit. Ideo enim virginalis vterus electus ad partum dominicum, vt in sanctitate differret caro Domini à carne nostra. In causa enim similis est, non in qualitate peccati substantiæ. Propterea ergo similem dixit, quia de eadem substantia carnis, non eandem habuit natiuitatem, quia peccato subiectum non fuit corpus Domini. Expiata est enim à Spiritu sancto caro Domini, vt in tali corpore nasceretur, quale fuit Adæ ante pec-

A peccatum, falsa tamen sententia datum in Adam. Misso ergo Deus Christo, *De peccato damnauit peccatum*, hoc est, peccatum peccato proprio damnauit. Christus enim cum à peccato crucifigitur, quod est Satanas, peccauit peccatum in carne corporis Saluatoris. Quo facto damnauit Deus peccatum in carne, ibi vtique vbi peccauit, sicut & in alia epistola ait, *De triumphans illos in ipso*, id est in Christo. Nam & solet dici de quocumque damnato; In qua causa damnatus est? respondetur, vtputa, in homicidio. Ita & peccatum in carne damnatum, hoc est, in peccato quod admisit in carne. Hoc itaque peccato reus factus Satanas, amisit dominium retentarum animarum, vt iam signatos signo crucis in qua victus est, in secunda morte tenere non audeat. Quamobrem ad securitatem nostram hæc tractat Apostolus.

Coloss. 2. Matth. Apoc.

Vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.

B Ideo damnatum dicit peccatum, vt impleretur in nobis iustificatio legis datæ à Moyse. Sublati enim de conditione legis, facti sumus amici eiusdem. Iustificati enim amici legis sunt. Quomodo autem impletur in nobis iustificatio, nisi cum datur remissio omnium peccatorum? vt sublatis peccatis iustificatus appareat, mente seruiens legi Dei. Hoc est non secundum carnem ambulare, sed secundum spiritum; vt deuotio animi, qui est spiritus, non consentiat desiderio peccati, quod per carnem seminat concupiscentis animę, dum inest. Si damnatum est peccatum, quomodo inest? Damnatum est, & à Saluatore triplici genere damnatum. Primo enim in loco damnauit peccatum dum non peccauit, dissentiens à peccato. Deinde in cruce peccatum, quia peccauit, damnatum dicitur. Vnde sublata est illi auctoritas quasi peccati, qua detinebat homines in inferno propter delictum Adæ, vt de cætero in quibus signum crucis est, detinere non audeat. Tertio damnauit peccatum, dum irrita fecit delicta remissione peccatorum concessa. Cum enim peccator causa admissi peccati damnandus esset; ignoscens autem ei damnauit in eo peccatũ. Itaque si & nos Saluatoris exemplo non peccemus, damnamus peccatum.

Rom. 7. Coloss. 2.

C

Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui vero secundum spiritum, ea quæ sunt spiritus sentiunt.

Hoc dicit, quia qui suggestioni quæ efficitur per carnem, obtemperat; quæ carnis sunt, sapit. Hoc enim illi sapere videtur quod sequitur, contra fas appetens vsum & sententiam erroris carnis: in carne enim mundanus error signatur quacumque ex parte. *Qui vero secundum spiritum, ea quæ sunt spiritus sentiunt.* Manifestum est, quia qui se à carnis desideriis continet, iuxta legem mentis viuit. Hoc enim illi videtur sapere, quod conueniat legi.

Iacob 1.

Nam prudentia carnis, mors est prudentia autem spiritus, vita & pax.

D Prudentia carnis peccatum est quod generat mortem. Prudentia enim ideo dicitur, cum res stulta sit, quia sæcularibus hominibus errores ex visibilibus concepti siue in sensu siue in actu contra legem Dei, prudentia videntur: maxime quia omnis industria & astutia illorum in eo est, vt peccent. Sapere enim sibi videntur si istud diligentius curent, cum nihil stultius sit quam peccare. Est & alia prudentia carnis, quæ mundanis rationibus inflata, negat aliquid fieri quod mundi careat ratione. Vnde deridet virginis partum, carnis resurrectionem. *Prudentia autem spiritus, vita & pax.* Vere hæc est sapientia, quæ vitam acquirit & pacem. Sequens etiam spiritalia contemptis illecebris vitæ præsentis, æternam habebit vitam cum pace, id est, sine inquietudine. Vbi enim perturbatio est, & pœna est.

Baruc. 3. Act. 7.

E *Quoniam sapientia carnis inimica est Deo: legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest.*

Non carnem dixit inimicam, sed sapientiam carnis, id est, non substantiam, sed aut malos actus, aut cogitationẽ, siue asseuerationem quæ nascitur de errore. Sapientia ergo carnis est primo in loco, astrorum ab hominibus præsumpta disputatio, deinde visibilium oblectatio. Hæc inimica Deo sunt, quia elementorum Dominum, & opificem mundi his coæquant quæ fecit adstruentes nihil posse fieri, præterquam mundi continet ratio. Quamobrem negant Deum fecisse vt virgo pareret, aut mortuorum corpora resurgerent: quia stultum est (inquiunt) vt Deus fecerit vltra quam sapit homo. O prudentes mundi, qui putant Deum non debere aliter facere quam ab eo facit condita creatura, vt ipse similis creaturis putetur! Sic cæcati sunt, ne videant qualem contumeliam Deo faciunt. Opus enim quod in laudem suam prædicandam facere dignatus est, isti vituperantes, incredulum & stultum asserunt, ac per hoc Dei legi subiecta esse non potest ista carnis prudentia, ad hoc enim studium suum exacuunt, vt Deo agentes repugnent.

Sap. 13. Act. 17. Rom. 1.

F

Qui enim in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si tamen spiritus Dei habitat in vobis.

Sapientes mundi in carne sunt, quia mundi sapientiæ student, per quam Dei legi repugnent. Quidquid enim contra legem Dei est, carnale est, quia ex mundo est. Totus enim mundus caro est. Omne enim visibile carni deputatur, cognata enim sunt carnis, immo elementa carnis. Ideoque qui mundanis rebus obtemperat, in carne est. *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu.* In carne positi dicuntur non esse in carne, si assentientes Ioanni Apostolo, mundum non diligant. Sententia enim hominis suam quasi fingit naturam, vt hoc appelletur quod sentit. *Si tamen spiritus Dei habitat in vobis.* Hoc ideo ambigue dicit quia in legem inducti, non adhuc perfectæ erant fidei, sed spem in eis videbat perfectionis. Vnde aliquando quasi perfectis loquitur, aliquando quasi perfecturis, hoc est, aliquando laudat: aliquando commonet: vt si secundum supra memorata versentur iuxta legem, non in spiritu esse dicantur; quia spiritus Dei in eo habitare non potest, qui carnalia sequitur.

Sap. 13. 1. Ioan. G 1. Cor 3.

Si quis vero spiritum Christi non habet, hic non est eius.

Spiritum Dei nunc spiritum dicit Christi, quia omnia patris, filij sunt. Hoc ergo dicit, quia qui supradictis erroribus subiectus est, ad Christum non pertinet: spiritum enim eius non habet, quem vt filius Dei esset, acceperat. Duabus enim ex causis deserit hominem Spiritus sanctus cum aut sensum carnis habet, aut gesta. Itaque per hæc ad bonam conuersationem hortatur. Quamuis enim bonitate Dei erigantur homines, non erunt tamen filij Dei vocati, nisi sic vixerint, vt indigni concesso nomine minime videantur.

Ioan. 17.

H

Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita propter iustificationem.

Peccatʳ causa corpus mortuum asserit eorum quos deserit Spiritus sanctus, nec ad istum, id est spiritum, quis eorum passione potest peruenire. *Spiritus* enim *Dei nescit peccare.* Ad iustificationem enim datur, vt adiutorio suo iustificet. Ergo quia peccare nescit, vita est. Mori enim non potest, quia per peccatum mors: ac per hoc sibi peccator oberit, non spiritui quem accepit. Nec enim spiritus erit in causa, qui vult iustificare. Signum enim iustificationis hoc est in homine, vt per id quod inhabitat in eo, iustificatus appareat esse filius Dei. *Non enim in ficto homine, ne-*

Sap. 1. Rom. 5. Sap. 1.

A

que in corpore subdito peccatis potest habitare Spiritus sanctus, sicut dicit Salomon. Si quis autem denuo carnaliter viuat, desertus ab Spiritu sancto, in iniustitia sua morietur. Corpus autem dicens, totum hominem significat mortuum peccati causa: sicut & à propheta sub vocabulo animæ totus homo significatur, quasi à parte totum. Ait enim, *Anima quæ peccauerit ipsa morietur*. Numquid sine corpore? Hic corpus pro toto homine posuit, ille animam. Et alius propheta carnem dicendo, totum hominem significat. Ait enim; *Videbit omnis caro salutare Dei*. Et quoniam baptizato datur Spiritus sanctus, etiam ipsius esse spiritus dicitur. Idcirco cætera hominis ad comparationem eius corpus appellauit. Præterea anima dum peccat, caro dicitur, hoc enim vocatur quod sequitur, sicut sæpe iam dixi. Simili modo & Dominus cum in passione sua diuinitatem suam minime formidare vellet intelligi, sed hominis esse mœstitiam, ait, *Spiritus quidem promptus est, caro vero infirma*: vt in spiritu Deum, in carne vero hominem significaret.

Ezech. 18.
Esa. 40.
Act. 10.
Matth. 19.

B

Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis: qui suscitauit Iesum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis. Igitur fratres, debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus.

Ipsum sensum eadem tractat ratione. Corpora enim dixit, per quæ homines significat. Et quia supra dixit propter peccatum corpus mori morte secunda, hic iterum propter bonam vitam mortalia corpora viuificari promisit, id est totum hominem. *Igitur fratres, debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus*. Rectum & manifestum est, non nos adinuentioni Adæ, qui carnaliter egit, obsecundare debere, qui prior peccans mortem nobis hæreditatis titulo dereliquit; sed legi Christi seruire nos debere, qui nos spiritali ratione à morte supra dicta redemit. Huic enim debitores sumus, qui nos carnalibus vitiis sordidatos per lauacrum spiritus ablutos iustificauit, & filios Dei fecit. Prius enim in carne positi exemplo Adæ viuebamus subiecti peccatis: nunc vero liberati reddere debemus obsequium redemptori. Quod quidem obsequiũ non illi vtique proficit, qui nullius eget, sed nobis vitam acquirit æternam. Sic enim diligit nos, vt sibi imputet quod proficit nobis.

Apoc. 21.
Gen. 3.
1. Cor. 15.
2. Tim. 3.
Rom. 6.
C
Psal. 15.

Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.

Nihil verius; quia si secundum Adam vixerimus, moriemur. Adam enim præuaricans vendidit se peccato, carnique deputauit. Omne enim peccatum, caro est. Propter quod enim deforis vitia & delicta nascuntur ex sensibus, id est, de auditu, visu, tactu, odoratu, vel gustu, carni deputantur. Omnis enim cogitatio, dum foras respicit, incurrit delictum. Nam & primi hominis deforis peccatum natum est. Secundum carnem ergo viuere, mors est. Omnis enim actus carnis extra legem est. *Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis*. Corpus vult lege animæ gubernari. Vnde ostendit, quia si duce sancto Spiritu actus & consilia carnis, quæ huius mundi instigantibus potestatibus concinnantur, fuerint repressa ne agendi accipiant potestatem; vitam præstari. Mortificari enim dicuntur si cessent: non sunt enim si cessant, quia peccatum non, est si non fiat.

1. Cor. 15.
D

Quicumque enim spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei.

Hos dicit spiritu Dei agi, in quorum actibus consilia principum & potestatum huius mundi videntur, in quorum enim videntur, non sunt filij Dei, sed diaboli: quia *qui de Deo natus est, non peccat*, dicit Ioannes Apostolus. Hoc est enim quod probat Dei filios & diaboli. Vnde Dominus ad Iudæos quod male agerent, & parricidium cogitarent, ait, *Vos de patre diabolo estis*.

1. Ioan. 3.
E
Ioan. 8.

Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus. Abba, pater.

Hoc dicit, quia accepto Spiritu sancto, à timore malorum actuum eruti sumus, vt de cætero nihil tale agamus, vnde iterum timeamus. Ante enim sub timore eramus, quia lege data omnes rei sunt constituti. Spiritum ergo timoris legem dixit, quia homines peccati causa in timore constituit. Lex autem fidei, quæ in spiritu adoptionis significatur, lex securitatis est: quia à timore nos eruit dum donat peccata, ac per hoc securos nos fecit, ac dicitur spiritus non timoris secundum hunc modum. *Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus. Abba, pater.* Gratia Dei à timore liberati, accepimus spiritum adoptionis filiorum, vt considerantes quid eramus, & quid dono Dei sumus adepti, magna cum diligentia vitam nostram ordinemus, ne nomen Dei patris in nobis iniuriam patiatur, & ea omnia quæ euasimus, veluti ingrati incurramus. Talem enim gratiam consecuti sumus, vt audeamus dicere Deo. *Abba*, id est, *pater*. Ideoque commonet, ne accepta fiducia in temeritatem vertatur. Si enim huic voci qua dicimus, *Abba pater*, dissimilem vitam exhibeamus, iniuriam Deo facimus vocantes eum patrem. Idcirco enim bonitate sua hoc nobis indulsit quod super naturam nostram est, vt quod substantia indigni sumus, operibus mereamur.

Galat. 4.
1. Tim. 1.
Rom. 2.
F
1. Ioan. 1.

Ipse spiritus reddit testimonium spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.

Bene agentibus nobis, & per hoc ipso manente in nobis Spiritu sancto, huic voci & animo nostro quo clamamus in oratione, *Abba*, id est *pater*, spiritus Dei testimoniũ reddit, dum manet in nobis, quoniam non temere dicimus, *Abba, pater*. Dignam enim vitam huic voci exhibeamus; & hoc est testimonium filio, si in eis per spiritum videatur signum paternum. *Si autem filii, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi*. Cum Deus pater nullo modo mortuus possit dici, Christus autem eius filius mortuus dicatur causa incarnationis, quid est vt is qui mortuus est, semper viuentis hæres esse dicatur, cum hæredes vtique non nisi mortuorum sint? Sed hæc causa humanitatis, non diuinitatis est. Nam apud Deum quæ apud nos hæreditas dicitur, donum est patris in filios obedientes transfusum, vt viuus viuentis hæres sit merito proprio non necessitate defuncti. Vnde & Dominus in Euangelio non magis humana quam diuina ratione viuum viuentibus substantiam partitum esse, licet in parabola, significauit. Nec enim parabola absurda ratione componitur. Vt ergo promptos nos ad obediendum Deo patri faceret, hac spe exhortatur dicens Dei nos futuros hæredes, cohæredes autem Christi: vt quia spes magna præmij est, tanto magis in Dei rebus propensiores essemus, postponentes curam mundanorum. Quid sit autem cohæredem esse filij Dei, ab Apostolo Ioanne docemur. Inter cætera enim ait. *Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus.*

Galat. 4.
G
Heb. 7.
Luc. 15.
H
Ioan. 3.

Si tamen compatiamur, vt & simul conglorificemur.

Quomodo cohæredes Christi fieri possimus declarat, dicens, *Si tamen compatiamur, vt & simul conglorificemur*. Videamus ergo quid sit compati. Compati est persecutiones tolerare propter spem futurorum, carnemque *crucifigere cum vitiis & concupiscentiis*, hoc est, voluptates & pompas seculi spernere. Cum enim hęc omnia mortua fuerint

Galat. 5.

apud

A

apud hominem, crucifigit mundum, futuri sæculi vitam credens in qua se sperat cohæredem Christi futurum.

Existimo enim quod non sint condignæ passiones huius temporis ad superuenturam gloriam, quæ reuelabitur in nobis.

Exhortatio hæc ad superiora pertinet, per quam ostendit parua esse quæ hic possunt à perfidis irrogari, ad comparationem decreti muneris in futuro sæculo. Propterea ad omnia exitia paratos esse debere, quia magna pro his repromissa sunt præmia, vt in tribulatione consoletur se animus, & spe crescat. Nam & quosdam, immo multos scimus pro præsentibus lucris ad modicum vtique profuturis quam asperos & duros subire labores, & ad quæ aliquando, quia ipsa vita fragilis est & incerta, peruenire non possunt. Nautæ pro quibus commodis tantis se procellis & tempestatibus credunt, cum sciant in his magis mortem ante oculos esse, quam vitam? Et milites spe præsentis præmij, cum incerta victoria sit, in gladios insurgere non dubitant. Quanto ergo magis pro Christo patiendum est, cuius etiam protelata sunt nobis beneficia; qui pro paruis magnifica, & pro temporalibus perpetua præmia, cum gloria pollicetur? Pro Christo dicimur pati, cum nobis non illi proficiat quod patimur. Sed quia ille occasionem quærit remunerandi nos, hoc præcipit. Vt bonus enim vel profusus largitor causam quærit quomodo donet aut indignis, aut verecundis. Denique vt ipsa exitia tolerari possint, ipse suggerit vires.

Eccl. 49.

B

2. Cor. 4.

Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est, non sponte.

Quoniam præsentis temporis passiones indignas dixit ad superuenturam gloriam, subiecit quod creatura hoc expectat, vt compleatur numerus filiorum Dei, destinatus ad vitam: vt tunc demum etiam ipsa creatura possit liberari à seruitute corruptionis & cessare à vitio. *Vanitati enim creatura subiecta est, non sponte.* In Domini & creatoris potestate posita creatura, non vtique sponte subiecta est vanitati. Non enim proderit sibi quod subiecta est, sed nobis. Quid est ergo in quo vanitati subiecta est, nisi quia quæ generat, caduca sunt? Operatur enim vt fructus faciat corruptibiles. Corruptio ergo ipsa vanitas est. Omnia enim quæ nascuntur in mundo, infirma, caduca, & corruptibilia, ac per hoc vana sunt. Vana sunt enim, quia statum suum tenere non possunt. Nam cuncta deformata per fluxum semper in se redeunt confusa in naturam. Dicit de his & Salomon, quia *omnia* hæc *vanitas*. Nec discordat ab his Dauid, dicens, *Veruntamen vanitas omnis homo viuens.* Manducare enim & bibere, & res mundi curare, nonne vanitas est? & prodest tamen ipsa vanitas. Proficit enim hominibus natis in mundo, vt per hæc in corporibus exercitati, discant mysterium creatoris. Ad comparationem enim æternorum vana sunt, nam in suo bona sunt, quippe cum sint necessaria.

Apoc. 6.

C

Eccl. 1.
Psal. 38.
Eccl. 8.

Sap. 13.

Sed propter eum qui subiecit illam in spe, quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptelæ, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod omnis creatura congemiscit & parturit vsque modo.

D

Quæ spes sit, statim subiecit, dicens, *Quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptelæ, in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Quoniam contradicere non potest creatura conditori suo, eius causa subiecta est non sine spe. Habet enim in labore posita hoc solatium, quoniam habebit requiem, cum crediderint omnes quos scit Deus credituros; quorum etiam causa subiecit, *Scimus enim quod omnis creatura congemiscit & parturit vsque modo.* Parturire, dolere est. Ipse sensus est, quia omnis creatura per quotidianum laborem congemiscit & dolet vsque modo. Vsque modo tamdiu significat, quamdiu legitur. Ipsa enim elementa cum solicitudine operas suas exhibent, quia & sol & luna non sine labore statuta sibi implent spatia; & spiritus animalium magno gemitu arctatur ad exhibenda seruitia, nam videmus illa gementia cogi inuita ad laborẽ. Hæc ergo omnia expectant requiem, vt à seruili opere liberentur. Si autem hæc esset seruitus quæ ad Deum proficeret promerendum, gauderet, non doleret creatura: sed quia nostri causa subiecta est seruituti corruptionis, dolet. Videt enim quotidie opera sua interire, quotidie enim oritur & occidit opus eius. Recte ergo dolet, cuius operatio non ad æternitatem pertinet, sed ad corruptionem. Quantum ergo datur intelligi, satis de nostra salute solicita sunt, scientia ad liberationem suam proficere maturius, si modo nos citius agnoscamus auctorem. Hæc itaque scientes, omni cura diligentiaque dignos nos præbeamus, aliis quoque vt exemplo simus, non nostra solũ miseratione commoti, sed & eius causa, quæ diebus ac noctibus iniurias patiens ingemiscit. Solemus enim in alienis causis propensius vigilare.

Esa. 45.
Rom. 9.

E

Eccl. 1.

F

Non solum autem illa, sed & nos qui receptaculum spiritus habemus, nos ipsi intra nosmetipsos ingemiscimus, expectantes redemptionem corporis nostri.

Post creaturam mundanam adiecit etiam nos hoc expectare, & ingemiscere ad Deum, vt hinc liberemur cuncti destinati ad vitam, quia Christianis mundus hic pelagus est. Sicut enim mare aduersis excitatum procellis, insilit & tempestatem nauigantibus facit: ita & sæculum perfidorum conspiratione commotum, perturbat fideliũ mentes: & tãta diuersitate hoc agit inimicus, vt quid prius euitandum sit, ignoretur. Si enim tempestas desinit esse aduersum nos, priuatorum mentes exagitat: si & hi compescantur, per domesticos conflat incendium: & si hoc sopitum fuerit, arte sua inter ipsos germanos facit discordiam, vt quatuor angulis pulsata domus, ex aliqua parte faciat ruinam. Propter quod vno consilio fugiendum est hinc Christianis. Exemplum enim debent sequi sancti Symeonis, qui sciens bellum hic geri contra perfidiam, in pace demitti se postulauit. Hoc est quod singuli orantes pro omnibus oramus vt veniat regnum Dei. Tunc enim erit liberatio corporis nostri, id est, omnium Christianorum. In corpore enim omnes significauit, quia sumus alter alterius membra. Apostolus quidem quasi vir diuinus bene sentit de nobis, dicens quia ingemiscimus, vt hinc liberemur, sicut & ingemiscebat Symeon. Sed video oblectatione mundi nos teneri. Igitur per hæc quæ supra dicta sunt, ostendit quam vim creatura patiatur nostri causa, quando nos quibus obsequium eius proficit, quique Dei spiritum adiutorem habemus, ingemiscimus vt hinc liberemur vt promissa consequamur præmia. Quanto magis ergo creatura ingemiscit, quæ neq; adiutorem habet Spiritum sanctum, neque in sua causa laborat! addito hoc, quod ea quæ labore suo generat vt alimentis seruorum Dei proficiant, contra fas videt idolis immolari? Vnde plus dolet, & optat citius liberari, sciens hoc ad iniuriam proficere creatoris.

2. Cor. 5.

Matth. 7.

G

Luc. 2.
Matth. 6.

Rom. 12.

Luc. 2.

Spe enim salvati sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes, nam quod videt quis, quid sperat? Sed si quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus.

H

Hoc dicit, quia spetando quod promisit Deus in Christo, nobis meritum ferimus vt liberaremur. Ergo in spe liberati sumus, quia non aliud futurum est quam credimus. *Spes autem quæ videtur, non est spes.* Manifestum est, non esse spem quæ videtur, sed quod non videtur: ac per hoc credentes præmiis afficiendi sunt, quia quæ non vident, sperant. *Nam quod videt quis, quid sperat? Sed si quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus.* Dubium non est ea spe-

1. Tim. 1.

Abac. 2.
Heb. 10.

A

1. Pet. 5. ea sperari: quæ non videntur: expectantur enim futura. Hæc expectatio patientia est, quæ multum meretur à Domino: vt de die in diem expectans cupiat venire regnum Dei, & non dubitet quia tardat.

Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostra orationis. Nam quid oremus sicut oportet, nescimus: sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

Quoniam superius ingemiscere nos, & precari liberationem memorauit, & in dolore positi, aut quæ longe futura sunt, mox fieri volumus, aut cito tolli, per quę ad meritum peruenlamus; & videmur imbecilla oratione precari, dum illi denegatur effectus. Infirma est enim, quia contra rationem postulat: ac per hoc infirmitatem hanc à Iacob. 4. sancto Spiritu dato nobis adiuuari ostendit. Adiuuat autem, quia quæ aurante petuntur quam peti debeant, aut sunt contraria, non sinit fieri. *Nam quid oremus sicut oportet, nescimus.* Infirmitatem orationis nostræ ignorantiam significare declarauit. Fallimur enim putantes prodesse

B

quæ poscimus, cum non prosint. Denique eidem Apostolo tertio deprecanti vt tentationes ab eo cessarer, quia 2. Cor. 12. crebræ erant, dictum à Domino est, *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur*, id est, sic meritū quis collocat, dum in tribulationibus patiens inuenitur. Didicit ergo contra se esse quod petebat. Est & aliquando superba & stulta petitio, sicut fuit duorum Apostolorum Iacobi & Ioannis, quibus incongrua & immensa petentibus dictum est, *Nescitis quid petatis. Sed ipse spiritus postulat pro nobis* Matth. 20. *gemitibus inenarrabilibus.* Non humanis eloquiis postulare pro nobis dicit spiritum Domini, sed more naturæ suæ. Cum enim quod de Deo est, Deo loquitur: eo more loquatur necesse est, quo ille loquitur de quo est. Nemo e- Rom. 5. Sap. 5. nim cum ciue suo aliena lingua loquitur. Superfundit enim se precibus nostris spiritus datus nobis, vt imperitiā, & improuidentiam nostram aduentu suo operiat, & illa nobis à Deo petat quæ prosint nobis.

C

Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus: quia secundum Deum postulat pro sanctis.

Eccl 39. Manifestum est, quia Deo, cui nihil tacitum est & occultum, nota est precatio omnium spirituum: quanto magis Spiritus sancti qui eiusdem vtique substantiæ est, eloquitur non impulsu aeris, neque vt angeli, aut sicut cætera ex creaturis, sed sicut competit eius diuinitati: Deo ergo loquitur, cum nobis tacere videtur, quia & videt cum non videatur, & hæc petit quæ scit Deo placere, & nobis prodesse. Tunc sane pro nobis interponit se idem spiritus, cum scit nos per ignorantiam, non per iactantiam contraria postulare.

Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia procedunt in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt.

Hoc dicit, quia diligentes Deum, etsi imperite precati fuerint, non illis oberit, quia propositum cordis illorū

D

sciens Deus & imbecillitatem, non illis imputat quæ ad-Matth. 6. uersa postulant, sed ea annuit quæ danda sunt Deum amātibus. Vnde & Dominus, *Scit autem*, inquit, *pater vester quid vobis opus sit, antequam petatis ab eo.* Hi ergo secundum propositum vocantur, quos credentes præsciuit Deus futuros sibi idoneos; vt antequam crederent scirentur.

Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Istos quos præsciuit futuros sibi deuotos, ipsos elegit ad promissa præmia capessenda: vt hi qui credere videntur, & non permanent in fide cœpta, à Deo electi negen- 1. Ioan. 2. tur: quia quos Deus elegit, apud se permanent. Est enim qui ad tempus eligitur, sicut Saul & Iudas: non de præ-scientia, sed de præsenti iustitia. *Conformes fieri imaginis filij* Eccl 24. Gal. 4. *sui.* Hoc dicit, quia ideo prædestinantur in futurum sæculum, vt similes fiant filio Dei, quod iam supra memoraui. Apoc. 1. *Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*, primogenitus, qui Baruc. 3. ante omnem creaturam non factus, sed natus est: ad cuius exemplum Deus homines in filios sibi adoptare dignatus est. Est & primogenitus in regeneratione spiritus. Est & primogenitus ex mortuis, quando deuicta morte ascendit in cœlos. Primogenitus igitur in omnibus frater noster dicitur, quia homo dignatus est nasci. Dominus vero est, quia Deus noster est, sicut dicit propheta Hieremias; *Hic est Deus noster.*

E

Quos autem prædestinauit, illos & vocauit: & quos vocauit, ipsos & iustificauit: quos autem iustificauit, hos & magnificauit.

Vocare est cogitātem de fide adiuuare, aut compungere eum quem sciat audire. *Et quos vocauit, ipsos & iustificauit:*

F

quos autem iustificauit, hos & magnificauit. Hoc dicit quod supra: quia quos præsciuit Deus aptos sibi, hi credentes per- Ioan. 10. manent, quia aliter fieri non potest, nisi quos præsciuit Deus, & ipsos & iustificauit: ac per hoc magnificauit illos vt similes fiant filio Dei. De cæteris quos nō præscit Deus, non est illi cura in hac gratia, quia non præsciit. At si credant, aut eligantur ad tempus, quia videntur boni, ne iustitia contempta videatur, non permanent vt magnificentur, sicut & Iudas Iscariotes, aut illi septuaginta, qui electi, Ioan. 6. post scandalum passi recesserunt à Saluatore.

Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cū illo omnia nobis donabit?

Manifestum est, quia Deo nobis testimonium perhi- Ioan. 5. bente, qui est quis audeat accusare nos, quando ipse qui

G

iudex est, ante præsciit nos, & idoneos iudicauit? *Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Sic securos nos debere esse fidei causa hortatur, vt Deum quasi præscium antequam ex impiis fideles essemus, filiū suum pro nobis morti tradidisse ostendat. *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit?* Deum olim decreuisse dicit Ephes. 1. remunerandos credentes in Christum. Si enim quod maius & præcipuum est præstitit nobis, vt filium suum verum & charissimum tradere propter nos adhuc impios quare non quod minus est facturus credatur pro nobis Rom. 5. credentibus sibi? Iam enim parata sunt credentibus præmia. Minus est enim nobis omnia cum illo donare, quam illum nostri causa morti tradere.

Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat. Quis erit qui condemnet? Christus qui mortuus est, immo qui & resurrexit, & est in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

Neminem audere nec posse iudicium & præscientiam Iob 9. Dei in nobis retractare, apertū est. Quis est enim qui pos-

H

sit hæc quæ Deus probat, improbare, cum nemo æqualis sit Deo? *Deus qui iustificat.* Hoc in Esaia propheta est, quod Esa. 50. hic quasi suum ponit, quia nemo est alius qui quod probat Deus, arguat. At ne forte ipse nos Deus accuset: sed non potest quos iustificat accusare. *Quis erit qui condemnet? Christus qui mortuus est, immo qui & resurrexit, & est in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* Deum, quia nos iustificat, accusare nos negat: simul & Christum damnare nos non 1. Ioan. 2. posse, quia eo affectu diligit nos, vt moreretur pro nobis: & resurgens, semper causas nostras agit apud patrem. Cuius postulatio cōtemni non potest, quia in dextera Dei Ioan. 8. est, hoc est, in honore quo Deus est: vt de Deo patre secu-

A ri, & Christo filio eius qui iudicaturus est, in fide eorum lætemur. Hinc est illud quod dicit Petro Apostolo, *Ecce expostulauit Satanas, vt nos ventilet sicut triticum; ego autem rogaui pro te, ne deficiat fides tua.* Hoc ergo modo interpellat pro nobis Saluator. Sciens enim impudentiam & altitudinem aduersarij nostri, cum se cōmouer aduersum nos, si non ei assentiamus; Saluator noster interpellat pro nobis, ne aliquid violenter præsumat circa nos, vt areeatur insolentia eius. Hac causa tamen dicitur filius interpellare, cum ipse agat totum, & æqualis sit Deo patri: vt quia vnus dicitur Deus, ne pater & filius singularis, vel vnio putaretur, ad personarum distinctionem sic loquitur scriptura, vt & filium non disparem tradat, & patrem, quia pater est, & quia ab ipso sunt omnia præferat.

Luc. 22. Apoc. 2. Philip. 3. Ephes. 4. 1 Cor. 8.

Quis nos separabit à dilectione Christi? Tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? (sicut scriptum est, Propter te morte afficimur tota die, æstimati sumus velut oues occisionis.) Sed in his omnibus superamus propter eum qui nos dilexit.

Psal. 43. B

Hoc est, quis nos auertère poterit à dilectione Christi, qui nobis tam magna & innumera præstitit beneficia? *Tribulatio?* Sed non facit, quia dilectionem firmi Christiani nulla vincunt tormenta. Amantis enim plus incitatur charitas, si eum cuius sensit beneficia, prohibeatur amare. Dum enim putant se immerita eius seminare, memorat beneficia. *An angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? (sicut scriptum est, Propter te morte afficimur tota die, æstimati sumus velut oues occisionis.) Sed in his omnibus superamus propter eum qui nos dilexit.* Hoc scriptum est in Psalmo xliii. Manifestum est ergo hæc omnia quæ enumerat, exitia, tribulationes, pressuras, & mortem nō posse conferri vel comparari charitati Christi, quam seminauit in nobis. Multo enim maiora eius beneficia habemus, quam hæc sunt omnia quæ videntur aduersa. Si enim morimur pro illo, quod grauius videtur in his: & ille mortuus est pro nobis. Sed ille vt prodesset nobis, nostra autē mors non illi proficit, sed nobis. Temporalem enim vitā perdimus, vt nobis rependatur æterna. Et quid mirum si serui moriantur pro bono Domino, quando Dominus mortuus est pro seruis, & malis? Vincunt ergo beneficia, & exhortantur animum ad perseuerandum, propter eum qui dilexit nos.

Cant. 8. Psal. 43. Ioan. 15. C Rom. 5.

Confido enim quia neque mors, neque vita, neque angelus, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque præsentia, neque futura, neque alia creatura poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

Confidentia hæc de sponsione Christi est, quia promisit in tribulatione adiuuare sibi dicatam fidem. *Neque vita, neque angelus, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque præsentia, neque futura, neque alia creatura poterit nos separare à charitate Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro.* Hæc sunt omnia quæ ad abductionem nostram à diabolo inferuntur, quæ idcirco memorat, vt muniat nos: vt si aduenerint, confidentes de spe & auxiliis Christi, armati fide aduersus hæc repugnemus. Quid enim si mors illata fuerit? nonne lucrum est maximum, occasionem inuenire qua citius eatur in regnum promissum? Neque si præsens vita promissa nobis fuerit dignitate munita, debet nos auertere ab spe beneficiis Christi, quem scimus, quia nō solū in futuro sed & in præsenti proderit nobis. Nec q̃dē si angelus nobis ostendat ad seducendos nos, subornatus fallaciis patris sui diaboli, præualere debebit aduersum nos; cum sciamus Christo vt magni consilij angelo nihil præponendum. Neque si virtus ab aliquo facta fuerit, sicut dicitur facta à Simone Mago, qui dicitur in aere sursum, vt populo Christi scandalo esset, volasse, fidem nostram debebit minuere, scientium Saluatorem nube famulante susceptum ascendisse supra omnes cœlos. Neque si in altitudinem se nobis ostendat, de qua dicit Ioannes Apostolus, *An ignoratis altitudinem Satanæ?* à deuotione nos Domini Iesu debebit auferre, quem scimus descendisse de cœlo, vt terrena cœlestibus sociaret. Neque si per phantasiam, qua seducere meditatur, profundum nobis ostendat horrore mirandum, qua territi forte succumbamus illi: nec sic dignum est vt Christo fidem frangamus, quem scimus nostri causa in profundum terræ descendisse, & morte victa genus humanum liberasse. Neque si futura nobis spondeat, quæ promisit Euæ, assensum dabimus illi, discreti à Christo, quem virtute & natura Deum credimus & scimus. Nec si arte & sublimitate astutię suæ aliam creaturam fingat ad horam, sicut finxerunt Iamnes & Mambres coram Pharaone, conueniens est vt per hæc à Deo creatore vero nos reuocet, quem non ignoramus per Christum filium suum creaturam condidisse in æternum existentem. Quibusdam videtur aliam creaturam dixisse de idolis, sed non est verum; quia hanc debuit significare, quam sub admiratione seductionis videtur fingere Satanas. Nam quis seducatur fidelium ad hæc, à quibus recessit manifestato errore? Sed hæc meditatur & fingit, per quæ etiam electos possit seducere. Nulla ergo sunt quæ nos possint à charitate Dei separare, quæ est in Christo Iesu. Deus enim charitatem suam in Christo nobis ostendit, dum tradidit illū pro nobis.

Hab. 9. D Ephes. 6. Philip. 1. Gal. 1. Esa. 9. Act. 2. E Apoc. 2. Lib. 12. 1. Pet. 3. Gen. 3. 1 Cor. 2. Exod. 7. 2 Tim. 3. Matth. 24. F Rom. 8 sup.

C A P. IX.

VEritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto, quia tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, cognatis secundum carnem, qui sunt Israelitæ.

Quoniam superius contra Iudæos loqui videtur qui ex lege iustificari se putant: nunc vt votum suum & affectum circa eos ostendat, teste conscientia sua in Christo Iesu & in Spiritu sancto, dicit se loqui, vt non velut inimico illorum, fides ei haberi non possit. Ideo Christum & Spiritum sanctum, quos nihil latet, testes dat; & quorū testimonium reprobari non potest, qui sic perhibēt testimonium Apostolo, dum commendant eū virtute signorum, quæ faciebant per illum. Quia enim tam magnum præsidium Christi, & præcipuam charitatem erga genus humanum ostendit, & dignatione eius, gloriosa & immortalia præmia repromissa: per hoc dolet genus suum quod est secundum carnem, quia incredulitate sua hoc perenni & salutari beneficio se priuarunt. Ergo, *optabam*, ait non opto: quia scit fieri non posse vt tam honestum membrum nullo præcedente vitio abscindetetur à corpore Christi: affectum tamen & dilectionem circa genus suum ostendit.

Heb. 4. G Rom. 15. Heb. 3. Act. 13.

Quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamēta, & legis constitutio, & obsequium & promissa, quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen.

Iuste se dolere probat, quando prædicat laudem generis eorum: quia olim filij adoptati affectum & gratiam Dei patris irritum habuerunt. Adiecit adhuc, vt & alios dolere pro his faciat, dicens, *Et gloria, & testamenta, & legis constitutio, & obsequium, & promissa, quorum patres: & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen.* Tanta præconia nobilitatis & dignitatis generis Iudæorum & promissionum enumerat, vt omnibus pro his dolorem incutiat: quia non recipiendo Saluatorem, prærogatiuam patrum & promissionis meritum perdiderunt, peiores gentilibus facti, quos prius quia sine Deo erant, abominabantur. Propensius enim malum est dignitatem perdidisse, quam non habuisse. Interea de Saluatore dicit, *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen.* Quando enim nulla paterni nominis fit mentio, & de Christo sermo est, non potest differri ne Deus dica-

Heb. 3. H Ephes. 2. 1. Pet. 2.

A

Luc. 10. læ illos voluntatis futuros, non illos habuit in numero bonorum, quamuis dicat Saluator illis septuaginta discipulis quos elegerat secūda classe, qui ab illo postea recesserunt: *Nomina vestra scripta sunt in cælo.* Sed hoc propter iustitiam, quia hoc est iustum, vt vnicuique pro merito respondeatur. Quia enim boni erant, electi sunt ad ministerium; & erant scripta nomina illorum in cœlo propter iustitiam, sicut dixi: secundum præscientiam vero in numero erant malorum. De iustitia enim Deus iudicat, non de præscientia. Vnde & Moysi dixit, *Si quis peccauerit ante me, delebo eum de libro meo*: vt secundum iustitiam iudicis tunc videatur deleri, cum peccat; iuxta præscientiam vero numquam in libro vitæ fuisse. Hinc & Apostolus Ioannes de huiusmodi ait, *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum.* Nō est personarum acceptio in præscientia Dei. Præscientia enim Dei est, qua definitum habet qualis vniuscuiusque futura voluntas erit, in qua mansurus est, per quam aut damnetur, aut coronetur. Denique quos scit in bono mansuros, frequenter ante sunt mali: & quos malos scit permansuros, aliquotiens prius sunt boni. Vnde cesset querela, quia Deus acceptor personarum non est. Nam Saul, & Iudas Iscariotes ante fuerunt boni, dicente scriptura de Saul: *Erat vir bonus, & non erat illo melior in filiis Israel.* Et de Iuda Iscariote dicit Petrus Apostolus, *Qui sortitus est sortem ministerij huius*, id est apostolatus. Quomodo igitur ministerium salutare sortiretur, nisi esset bonus? In sorte enim Dei iudicium fuit dignum illum fuisse tempore quo electus est; sicut & illi septuaginta, quos supra memoraui. Hinc est vnde & Iudas post mali totius admissum scelus pœnitentia motus laqueo vitam finiuit. Non potest enim in aliquo omne bonum penitus obliterari, quippe cum natura non possit immutari, sed voluntas: non in omnibus tamen causis, quia remanet in natura, quod testimonio sit creatori.

Exod. 32.

1. Ioan. 2.

Coloss. 3.

B

Act. 10.

1. Reg. 9.

Act. 1.

Matth. 27.

Quid ergo dicemus? Numquid iniquitas apud Deum? Absit. Moysi enim dicit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero.

Exod. 33.

C

Quia enim vnum diligit, & alterum odit, subinfert, *Numquid iniquitas apud Deum*: Nō plane, sed iustus est Deus. Scit enim quid faciat, nec retractandum est eius iudicium. In Malachia propheta habetur, *Iacob dilexi, Esau vero odio habui.* Hoc iam de iudicio dicit, nam prius de præscientia ait, *Maior seruiet minori*; sicut & de præscientia Pharaonem damnandum censuit, sciens se non correcturum: Apostolum vero Paulum persequentem elegit; præscius vtique quod futurus esset bonus. Hunc ergo præuenit ante tempus, quia necessarius erat; & Pharaonem ante futurum iudicium damnauit, vt crederetur iudicaturus. *Moysi enim dicit, Miserebor cui misertus ero: & misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero.* Ergo *miserebor*, inquit, *eius cui misertus ero*: hoc est, eius miserebor: cuius præscius eram quod misericordiam daturus essem, sciens conuersurum illum, & permansurum apud me. *Et misericordiam præstabo ei cui misericordiam præstitero*: id est, ei misericordiam dabo, quem præsciui post errorem recto corde reuersurum ad me: hoc est dare illi cui dandum est, & non dare illi cui dandum non est: vt eum vocet quem sciat obaudire, illum autem non vocet quem sciat minime obaudire. Vocare autem, est compungere ad recipiendam fidem.

Malach. 1.
Gen. 25.
Exod. 9.
Act. 9.
Exod. 33.

D

Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.

Recte, quia non in voluntate petentis, sed in dantis arbitrio debet esse quod poscitur. An enim dandum sit, dātis debet iudicio pensitari. Nam Saul peccans cum petisset veniam, non accepit: an contra Dauid peccans, & ignosci sibi postulans, veniam consecutus est. Ex hoc vtique dantis Dei & non dantis iudicium sequendū est: quia non iniuste iudicat, qui omnes saluos vult, manēte iustitia. Inspector enim cordis scit petentē, an hac mente poscat, vt mereatur accipere. Et quamuis periculosum sit iudicium Dei discernere; tamen propter diffidentes, vt mens eorum medelam consequi possit, ne putent iudicium Dei iniustum, dicentes, *Vnum vocat, & alterum negligit*: sic arbitrantes excusari posse damnandos, rebus istud potius probemus quam verbis. Vbi enim rerum gestarum exempla sunt, nemo audet queri, nec aliquam excusationem obtendere. Duo fuerunt, Dauid & Saul: inquiramus historias qualis vnusquisque eorum reperiatur post indicium Dei: vt si Saul bene egisse, postquam misericordiam accepit, probetur, iniustum, quod absit, Dei iudicium arbitremur: aut si Dauid accepta misericordia Deum contempsisse inueniatur, an in eo manserit, in quo misericordiam consequutus est, & vtatur dispendio. Vterque eorū necessitatem passus est regni. Et quāta fuit necessitas Dauid, vt filius eius vellet eum regno priuare? In qua necessitate flens, nudo pede iter faciebat, vt fugeret rex & dux populi Dei, in tantum humiliatus, vt & in faciem sibi seruo suo maledicenti non responderet, vt per patientiam Deum sibi propitiū faceret, per quē regnum sibi credidit reseruari. Saul autem nec in tali necessitate inuectus, quia maius malum est intestinum bellum quam externum; insuper sciens quia semel & iterum non sit auditus, cum esset indignus: nec in prece perstitit, vt meritum sibi faceret per quod esset dignus: sed impatiens, & de Dei iudicio indignatus, ab idolis quæ prius velut nullius momenti damnauerat, auxilium requisiuit. Ecce iustum esse iudiciū præscientiæ Dei, etiam nolentibus manifestum est.

1. Reg. 15.
2. Reg. 12.
1. Tim. 2.

E

Act. 1.

Mich. 4.

2. Reg. 15.
2. Reg. 19.

F

1. Reg. 28.

Dicit enim scriptura Pharaoni, Quia in hoc ipsum te seruaui, vt ostendam in te virtutem meam, & vt nuntietur nomen meum in vniuersa terra.

Exod. 9.

Quia in hoc ipsum te seruaui, &c. Alii codices sic habent, *Ad hoc te suscitaui, vt ostendam in te virtutem meam.* Siue seruaui, siue suscitaui, vnus est sensus. Hoc enim dicit, quia cum Pharao, (quod nomen regum erat apud Ægyptios, sicut & apud Romanos reges Augusti appellantur,) tantis malis esset reus, vt viuere non deberet, numquam futurus bonus: ne se aut merito viuere, aut Deum, quem sæpe fallendum censebat, ad vindictam dandam impotentem putaret, audit à Deo, *Ad hoc te seruaui, vt ostendam in te virtutem meam, & vt nuntietur nomen meum in vniuersa terra*, vt in hoc cæteræ gentes addiscerent non esse alium Deum præter hunc qui Iudæorum erat, & factus est Christianorum: quamuis & illi Christiani fuerint, & nos nunc simus Iudæi propter Iudam ex quo Christus est secundum carnem: quia Iudæi veteres sperantes futurum Christum redemptorem, Christiani erant. Nam Rhaab meretrix dicit exploratoribus missis à Iesu Naue, qui prius Auses dicebatur: *Audita sunt hic virtutes & plagæ quæ facta sunt in Aegypto à Deo vestro, & contriti sunt nimis, timent enim à facie vestra.* Ad hoc ergo quasi iam mortuus seruatus est Pharao, vt multa signa & plagæ ostenderentur in illo. Suscitatus autem dictus est, quia cum apud Deū mortuus esset, modicum tempus accepit vt videretur: vt esset in cuius pœna & vario tormentorum genere vsque ad mortem, omnes qui sine Deo erant, metu territi, hunc solum Deum esse cum admiratione maxima faterentur, à quo hæ vindictæ fiunt. Hoc etiam genere antiqui medici in hominibus morte dignis, vel mortis sententiam cōsecutis, requirebant quomodo prodessent viuis, quæ in homine latebant apertis; vt his cognosceret causas ægritudinis, & pœna morientis proficeret ad salutem viuentis.

G

Heb. 11.

Iosu. 2.

Num. 13.

Exod. 8.

H

Igitur cui vult miseretur, & quem vult indurat. Dices itaque mihi, Quid adhuc quæritur? Voluntati enim eius quis resistit?

Ex persona contradicētis loquitur, qui quasi putet Deū neglecta iustitia aliquem gratiosum; vt vnum è duobus paribus accipiat, alterum respuat; hoc est, vnum compungat

vt

A vt credat, alterum induret ne credat. Cui quidem ex auctoritate respondit, seruata tamen iustitia ex supra memorata præscientia Dei, dicens, *Quid adhuc queritur? Voluntati enim eius quis resistit?* (Psal 75.) Primum dicit quia resisti ei non potest. Est enim potentissimus vltra omnes. (Act. 9.) Deinde quia Deus omnium est & parens, & ideo nulli male vult. (Act. 10.) Quæ fecit enim, incolumia vult manere. Nec enim competit ei vt iniustus sit, (Sap 1.) cuius beneuolentia tanta apparet, vt non solum faceret esse quæ non erant, verum ea ipsa vita æterna donaret & gloria, vt opus eius aliquid maiestatis eius simile haberet. Qui ergo tam prouidus & bonus est, ambigi non debet quia iustus est.

(Esai. 45. Hier. 18. Sap. 15.) *O homo, tu qui es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam.*

(Iob. 39.) *O homo, tu quis es qui,* &c. B Magna est indignitas & præsumptio, hominem respondere Deo in aduersis, iniquum iusto, malum bono, imperitum perito, infirmum fortissimo, corruptibilem incorrupto, mortalem immortali, seruum Domino, creaturam conditori. *Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quid me fecisti sic?* (Esai. 45.) Hoc de Esaia propheta est, quod hic quasi proprium ponit, quo ostendit contra auctorem opus eius queri non posse. In potestate enim auctoris est qualem velit condere creaturam. *An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?* (2. Tim 2.) Manifestum est vasa aliqua fieri ad honorem, quæ ad vsus honestos sint necessaria; alia vero ad contumeliam, quæ instrumenta sint culinarum: vnius tamen esse substantiæ, sed differre voluntate opificis in honore. Ita & Deus, cum omnes ex vna atque eadem massa simus in substantia, & cuncti peccatores, alij miseretur, & alterum despicit non sine iustitia. In figulo enim sola voluntas est. Deo autem voluntas cum iustitia, scit enim cuius debeat misereri, sicut supra memoraui.

C *Quod si volens Deus ostendere iram, & manifestare potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ præparata in interitum: & vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam.*

Ipse sensus est, quia voluntate & longanimitate Dei, quæ est patientia, præparantur infideles ad pœnam. Diu enim expectati conuerti noluerunt. (Rom. 2.) Ideo ergo expectati sunt, vt inexcusabiles deperirent, sciuit enim Deus hos nō credituros. *Et vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam.* (2. Pet. 3.) Patientia & longanimitas Dei ipsa est, quæ sicut malos præparat ad interitum, ita & bonos præparat ad coronam. Boni enim sunt, in quibus spes fidei est. Omnes enim sustinet, sciens exitum singulorum ac per hoc patientia est, quæ illos, qui ex malis corriguntur, aut in bono perseuerantes sunt, præparat ad gloriam. Diuitiæ autem gloriæ sunt, dignitas multiplex præparata credentibus. Eos autem qui ex bonis fiunt mali, & in cœpto malo perdurāt, præparat ad perditionem. D Hoc est autem manifestare potentiam suam in multa patientia, quia computatur non vindicaturus, quia diu dissimulat: cum cœperit vindicare, apparebit eius potentia: qui cum possit statim vindicare, diu sustinuit, vt perfidi queri non possint damnati. Præparare autem vnumquemque, est præscire quid futurum sit.

(Osee 2.) *Quos & vocauit nos, non solum ex Iudæis, sed etiā ex gentibus, sicut in Osee dicit, Vocabo non plebem meā plebem meam: & non dilectam, dilectam. Et erit, in loco vbi vocabantur, Non plebs mea vos: ibi vocabuntur filii Dei viui.*

E Hos ergo quos vocauit, præparauit ad gloriam, *siue eos qui prope erant, siue illos qui longe,* sciens permansuros in fide. (Osee 1.) *Sicut in Osee dicit, Vocabo non plebem meam: plebem meam: & non dilectam, dilectam.* (Ephes. 2.) *Et erit in loco vbi vocabantur, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui.* (Osee 2.) Apertum est, istud de gentibus esse prædictum, (Osee 1.) quæ prius non erat plebs Dei; postea autem ad opprobrium Iudæorum, misericordiam accipientes, vocatæ sunt plebs Dei: & qui dilecti ante non erant, abdicatis Iudæis adoptati in filios, & dilecti sunt: (1. Pet. 2.) vt in loco vbi non vocabantur plebs Dei, ibi vocarentur filij Dei viui. Prius enim nusquam vocabantur filij Dei, nisi in (Act. 13.) Iudæa, hoc est, Hierosolymis, vbi domus Dei erat, sicut dicit in Psalmo 75. *Notus in Iudæa Deus.* Postea autem in propheta Zacharia, (Psal. 75. Zach. 12.) *Ponam* (inquit) *Hierusalem in omnibus gentibus,* quia vbique futuri erant filij Dei, & domus Dei in omnibus locis, quæ est Ecclesia. Hinc Dominus ait Iudæis, *Quia tolletur a vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.* (Matth. 21.)

Esaias autem clamat pro Israel, si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. (Esai. 10.)

F Hoc dicit, quia Esaias clamat pro iis qui credunt in Christum. (Ioan. 1.) Hi enim vere sunt Israelitæ, sicut dicit Dominus de Nathanael: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient.* Recedentibus Iudæis à merito & promissione patrum, dum illam non recipiunt, hi reliquiæ sunt, qui credendo, in fide promissionis patribus factæ sunt fideles effecti. A lege enim recedunt, qui in eum quem lex solum (Rom. 11. Act. 4.) ad salutem sufficere promisit non credunt. Igitur apostatæ habeantur necesse est, qui dum Christum non recipiūt rei sunt violatæ legis. De maxima itaque multitudine solos credentes dicit saluari, quos præsciit Deus.

Verbum enim consummans & breuians in æquitate. Quia verbum breuiatum faciet Dominus super terram. (Esai. 10.)

Saluari hos promittit, quos reliquos dicit per verbum (Act. 4.) quod iuste definiens, breuiauit Dominus super terram. G Conuenit enim vt in solo nomine Domini & conditoris (Coloss. 2.) consequatur salutem creatura, hoc est per fidem: quia sublatis omnibus neomeniis, & sabbato, circumcisione; & lege escarum, & oblationibus pecorum, sola fides posita est ad salutem. Quæ abbreuiata ex lege est, quia quod in fide est, in lege habetur quasi principale legis, dicente Saluatore, *De me enim scripsit Moyses.* (Ioan 5.) Abbreuiata ergo lege, reliquię Iudæorum saluantur, cæteri vero saluari non possunt, quia per definitionem Dei spernuntur, per quam genus humanum saluandum decreuit.

Et sicut prædixit Esaias, Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma fuissemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus. (Esai. 1.)

Hoc semen, quod de omnibus solum relictum & reseruatum est ad reformationem generis humani, Christus est, & doctrina eius, (Gal. 3.) sicut & ipse dicit, *Semen est verbum Dei.* (Luc 8.) H Hoc ergo nobis olim promissum, sublatis quæ oneri erant legis, reliquit ad redemptionem; (Act. 15.) vt data remissione peccatorum non periremus à lege, sicut periit Sodoma. Saluatorem ergo relictum nobis dicit ad suffragium vitæ, (Gen 19.) quam lex prouidere non potuit, quem ab initio Deus nasci decreuit: qui propterea quod solus sine peccato inueniretur, deuicto humani generis hoste, omnium peccata deleret. Hoc & in Apocalypsi Ioannis habetur. *Quia nemo, ait, dignus inuentus est, siue in cælo, siue in terra, qui aperiret librum, & solueret signacula eius, nisi Saluator qui vicit mortem.* (Apoc 5.) Hoc ergo est semen quod olim promissum reseruauit (Gen 22.) Deus, vt tunc fructificaret, quando omnium tam Iudæorum quam gentilium peccata repleta erant. (Esai. 61.) Fructus autē eius

A

eius est indulgentia peccatorum. Nisi enim Christus fuisset reseruatus, quem idcirco semen dicit, quia per ipsum reparatum est genus humanum; interisset progenies Abrahæ, eo quod peccatis obruti erant; & lex eis prodesse non potuit. Idcirco hunc sequendum docet, qui præsidiū contulit vitæ. (Gal. 3.)

Quid ergo dicemus? Quod gentes quæ non sectabantur iustitiam, comprehenderunt iustitiam: iustitiam autem quæ ex fide est.

Quoniam iustitia est in lege, quæ credita mundo est, quæ prohibet peccare: idcirco gentes non hanc iustitiam dicit comprehendisse, quæ natura magistra dignoscitur, sed eam iustitiam quæ ex fide est Christi. Deo enim hæc vera iustitia est, & permanens, si ipse agnoscatur. Quid enim est tam iustum, quam cognoscere Deum patrem, ex quo sunt omnia: & Christum filium eius, per quem sunt omnia? Prima ergo hæc iustitia est agnoscere creatorem, deinde custodire quæ præcipit. Gentes ergo quæ prius non requirebant iustitiam, id est legem, quæ creatori testimonium perhibebat, veniente Christo inuenerunt *iustitiam superabundantem plus quam Scribarum & Pharisæorum.* Qui enim tunc quod minus est non sectabantur, comprehenderunt postea quod maius est: Iudæi autem in lege positi, qui proficere magis debuerunt, deteriorauerunt. (Sap. 15. 1. Cor. 8. — B — Matth. 5.)

Nam Israel sectando legem iustitiæ, in lege iustitiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus.

Perfectio legis fides est, quam gentes apprehendentes totam legem implere videntur. Iudæi autem dum per inuidiam Saluatori non credunt, iustitiam quæ in lege mandata est sibi vindicantes, id est sabbatum, circumcisionem, &c. in legem non peruenerunt, hoc est, legem non perfecerunt: & qui non perficiunt legem, rei sunt iuxta legem. Hic enim implet legem, qui à lege Moysi peruenit ad fidem Christi. *Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus.* Spernentes enim fidem, quæ, sicut dixi, perfectio legis est, ex operibus legis iustificari se dicebant, id est, per sabbatum, neomenias, circumcisionem, &c. immemores scripturæ dicentis, *Quia iustus ex fide viuit.* Iustitia autem legis idcirco dicitur, quia iusto iudicio Dei hæc Iudæis data propter duritiam cordis illorum: vt si mustelā forte quis mortuam calcasset, aut tetigisset aliqua morticina, aut si sorex in in vas ruisset, immundus diceretur: quod magna cum solicitudine obseruantes, ex quacumque causa incurrebant vt immundi essent. Si autem sanguis mustelæ pauimentum maculasset, non leui cura expiandum erat, & vt à cibis melioribus abstineretur. Sabbatum vero & circumcisio propriam habuerunt iustitiam tempore suo, quia in figura data sunt. Hoc Dominus per Ezechiel prophetam ostendit, inter cætera dicens, *Propterea dedi illis præcepta non bona: quia erant irreuerentes & infidi.* In aduentu autem Christi, quia salutare donum erat daturus, per Hieremiam prædicat, dicens. *Dabo illis testamentum nouum, non quale dedi patribus illorum.* Hoc testamentum legem vocat, in quam non peruenerunt, sicut supra memoraui. Nam cum gentibus quæ crediderant, hāc sarcinam obseruationis Iudæi credentes vellent imponere, tunc Apostolus Petrus ait, *Quid imponitis iugum super ceruicem fratrum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuerunt?* A tempore enim Christi indulgentia data est promissa in lege. Ait enim Esaias propheta, *Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob: & hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum*: hoc est nouum testamentum à Deo promissum in Christo. (Rom. 10. Matth. 27. Iacob. 2. — C — Abac. 2. Matth. 19. Leuit. 11. 1. Cor. 10. Ezech. 20. Hier. 31. Heb. 8. — D — Act. 15. Esai. 59.)

Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & qui crediderit in illum, non confundetur. (Esai. 8. & 28.)

Hoc in Esaia habetur. Multorum relatione compertū est, in petra vel lapide Christum esse significatum. Daniel enim propheta lapidem hunc dicit, *qui abscissus à monte sine manibus percussit & comminuit omnia regna, & repleuit omnem terram*, quod euidenter de Christo dictum est. Et in lege, petra de qua fluxerunt aquæ, Christus est appellatus. *Petra autem*, inquit, *erat Christus.* Et Petrus Apostolus inter cætera ad Iudæos ait, *Hic est lapis qui reprobatus est à vobis ædificantibus.* Offensio ergo posita in Sion, Christus est. Sion vero altitudo est, siue ciuitas ipsa Hierusalem, quæ propter notitiam Dei non immerito excelsa dicta est, in qua Saluator à Deo patre suo positus prædicator, offensio factus est Iudæis, dum se filium Dei prædicat, natus de Spiritu sancto ex muliere. Per corpus autem eius scandalum passi sunt, & dicebant, *Nonne mater & fratres eius apud nos sunt? Quomodo ergo hic dicit, Quia de cœlo descendit?* Nolebant enim verba gestis comparare, vt perinde agnoscerent non absurdum esse quod dicebat de cœlo se descendisse; quasi corpus operaretur, & non Deus latens, operibus tamen se prodens in corpore. Petra ergo hæc scandalum est Iudæis & offensio: quæ petra sine dubio caro intelligitur Saluatoris. Hæc excisa sine manibus, propterea quia sine viro de Spiritu sancto facta de virgine est. (E — Dan. 2. Num. 20. 1. Cor. 10. Act. 4. Esai. 28. Psal. 121. Psal. 2. 1. Pet. 2. Matth. 13. Ioan. 6. — F — 1. Pet. 2. Dan. 2. Matth. 1.)

C A P. X.

FRatres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio fit ad Deum pro illis in salutem. Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habent, sed non secundum agnitionem, Ignorantes enim Dei iustitiam & suam quærentes constituere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.

Quoniam à lege vult eos auferre, credentes quia velamen est Iudæis; ne hoc odio Iudaismi facere videretur, ostendit affectum suum circa illos, & legi dat multum, sed docet tempus iam seruandæ legis non esse: ac per hoc prouidere se illis velle testatur, si modo audiant illum, ac probent suum non esse inimicum, quando & testimoniū perhibet illis nobilitatis & traditionis paternæ. *Ignorantes enim Dei iustitiam, & suam quærentes constituere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.* Per ignorantiam dicit illos non credidisse in Christum: æmulationem quidem Dei habentes, sed volūtatem & consilium eius nescientes, contra Deum agebāt, quem se defendere testabantur. De iis dicit, qui non maleuolentia & inuidia, sed errore Christum non receperūt. Quibus & Petrus Apostolus dicit, *Scio fratres, quia per ignorantiam gessistis hoc malum, sicut & principes vestri.* Ignorantes enim hunc esse Christum, quem promiserat Deus, alterū expectandum dicebant. Huic iustitias suas, quas ex lege habebant, anteponentes, qui est *Dei iustitia in fide.* Iustitia enim ipse est, quia quod promiserat Deus, in ipso impleuit. (Esai. 26. 2. Cor. 3. Rom. 9. — G — Act. 3. 1. Cor. 1.)

Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti. Moyses enim scribit iustitiam quæ ex lege est, quia qui fecerit ea homo, viuet in eis. (Leuit. 18.)

Hoc dicit, quia perfectionem legis habet qui credit in Christum. Cum enim nullus iustificaretur ex lege, quia nemo implebat legē nisi qui speraret in promissum Christum; fides posita est quæ traderet perfectionem legis, vt omnibus prætermissis fides satisfaceret pro tota lege & prophetis. *Moyses enim scribit iustitiam quæ ex lege est, quia qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Hoc dicit, quia iustitia legis Moysi reos illos non faciebat ad tempus, si seruaretur: id est, viuebant faciendo legem, debitores enim erant. Hoc dictum est in Leuitico, & in Ezechiele propheta. (Galat. 2. — H — Leuit. 18. Ezech. 20.)

Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit, Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendit in cælum? hoc est Christum deducere. Aut quis descendit in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere. (Deut. 30.)

Quis ascendit in cælum? Hoc in Deuteronomio dictum est

A

quod hic interpretatur Apostolus de Christo, dicens, *Hoc est Christum deducere Aut quis descendit in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere.* Hoc proprium Apostoli est. Itaque iustitiam hanc dicit esse fidei, si non dubitetur de spe Dei quæ in Christo est, ne diffidens dicat, *Quis potuit ascendere in cœlum?* [Coloss 2.] quia ideo passus est, vt expoliatis inferis virtute patris deuicta morte resurgens, cum animabus ereptis in cœlum ascenderet. Omnis enim quicumque viso saluatore apud inferos sperauit de illo salutem, liberatus est, Petro Apostolo hoc testante. [1. Pet. 3.] Dicit enim, *quia & mortuis prædicatum est.* Qui de his ergo in corde suo non dubitat, iustificatus est ex fide. Ex lege autem iustificari timor facit. Timet enim legem, quia videt illam pœnam inferre peccantibus. Ideo non magna iustitia legis est, nec meritum collocat apud Deum, sed tantum ad præsens: fides autem quia incredulis stultitia est, mercedem habet apud Deū, [1. Cor. 1.] de quo quod non videtur speratur.

Sed quid dicit scriptura? Prope te est verbum in ore tuo, & in corde tuo. [Deut. 30.] *Hoc est verbum fidei quod prædicamus.* B *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo quod Deus illum excitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.*

Propter te est verbum in ore tuo, &c. Hoc etiam scriptum est in Deuteronomio: quia non est longe ab animo nostro vel ore, quod nobis dicitur vt credamus. Quamuis enim oculis non videatur, à natura tamen animorum & loquendi ratione non discordat quod credimus. [Rom 1.] In ipsa enim natura inserta sunt velut semina, quæ auditu & voluntate exculta fructificant testimonium creatoris. *Hoc est verbum fidei, quod prædicamus.* Nullum opus dicit legis sed solam fidem dandam in causa Christi. *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo quod Deus istum excitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Quæque superius locutus est, hic illa manifestauit: hanc esse regulam fidei, credere Dominum C esse Iesū, & non erubescere profiteri, quia Deus illum ex [Luc. 9.] mortuis reducens, deduxit illum in cœlum cum corpore vnde venerat incarnandus: ne incurrat sententiam euan- [Ioan. 12.] gelicam dicentem, *Multi, (inquit) ex principibus crediderunt in Iesum, sed palam non profitebantur propter Iudæos.* Maluerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.

Dicit enim scriptura, Omnis qui credit in illum, [Esai. 28.] *non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi, & Græci.*

Cum enim examen cœperit fieri omnium rerū in die iudicij, & omnia falsa commenta vel dogmata in confu- [Esai. 65.] sionem deduci: tunc in Christum credentes tripudiabunt, videntes omnibus manifestari, quia quod crediderunt, [Sap. 5.] verum est, & prudens, quod stultum putabatur. Aspicient enim inter cæteros se solos gloriosos & prudentes, qui æstimati fuerant contemptibiles & stulti. Illic est enim vera probatio, vbi remuneratio & condemnatio. *Non enim est distinctio Iudæi, & Græci.* Generaliter omnes aut confundi propter diffidentiam dicit, aut sublimari causa credulita- [Heb. 11.] D tis: quia sine Christo apud Deum nulla salus est, immo [Act. 4.] pœna est, aut mors. Nec enim Iudæos commendare poterit prærogatiua patrum, aut legislatio, qui meritum & promissionem patrum non receperunt. Gentes autem nullum habent testimonium quo vel secundum carnem [Mat 3.] commendentur, nisi credant in Christum.

Nam idem Dominus omnium, diues in omnibus qui inuocant illum.

Manifestum est ad omnes hoc pertinere, siue Iudæos, siue Græcos: quia sine inuocatione Domini Christi nemo [Act 10.] viuit apud Deum. Cum ergo omnium Dominus sit, consentiente Petro Apostolo, & dicente, *Hic est* (inquit) *omnium Dominus*: diues tamen non est nisi in iis qui inuocant illum quia ipsi accipient remunerationem. Perfidis vero non est diues, quia participes non sunt bonorum eius. Neque enim accipient quod daturum illum non crediderunt. Et non dixit Deum diuitem credentibus, sed inuocantibus illum, vt postquam crediderit, non desinat animus id postulare, quod à Deo semper doctus est postulandum: quia [1. Pet. 5.] in Euangelio Lucæ dicit propter aduersarium, quia subti- [Luc 18.] lis & versutus est, semper orandum esse. Credentibus autem sola datur remissio peccatorum. [Luc. 11.] Sequitur autem vt precibus deditus liberetur à malo & possit consequi quod promisit Deus toto corde vigilantibus.

B

Omnis enim quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit. [Ioel. 2.]

Hoc in Ioele dictum est. Ipse enim Deus qui visus est [Exod 6.] Moysi, dicit, *Nomen mihi Deus est.* [Esai. 6.] Hic est filius Dei, qui ideo & Angelus & Deus esse dictus est, vt non ipse esse à quo sunt omnia, putaretur, sed hic esse per quem sunt omnia: [Ioan. 1.] vt ad id pertineat, quia Deus dictus est, quod vnum sunt pater & filius: [Ioan. 10.] F Angelus autem ad hoc, quia nuntius promissæ salutis est missus à patre: & missus ideo dicitur, vt [Malach. 3.] non ipse pater esse credatur, sed ab eo genitus, ideoque [Deut. 18.] *quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.* Hoc sensu & [Act. 10.] Moyses locutus est: *Quicumque*, ait, *non audierit prophetam illum, exterminabitur de plebe.* Si ipse est omnium Dominus, ipse inuocatur à seruis. Et quia verum est, adiecit.

Quomodo ergo inuocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credunt ei quem non audierunt: Quomodo autem audient sine prædicante? Aut quomodo prædicabunt, nisi mittantur?

Certe Christo non credunt Iudæi ipsi quem dixit Dominum. [Deut. 18.] Hoc sequitur quod supra dixi, quia prius credendum est, vt sit fiducia postulandi. *Aut quomodo credent ei quē non audierunt?* Apertum est non posse credi illi cui obediētia denegatur. G *Quomodo autem audient sine prædicante?* Nec [Luc. 10.] hoc obscurum est, quia qui prædicanti resistit, auctorem eius non recipit. *Aut quomodo prædicabunt, nisi mittantur?* Neque istud recipit quæstionem, quia non erunt veri apostoli, nisi à Christo mittantur, nec poterunt prædicare sine [Hier. 23.] auctore: nulla enim his signa virtutū perhibent testimonium.

Sicut scriptum est, Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona? [Naum 1.] *Sed non omnes obediunt Euangelio.* [Esai 52.]

Hoc propheta dicit Naum. Pedes dicendo, aduentum [Naum 1.] significat Apostolorum circumeuntiū mundum, & regnum Dei aduentare prædicantiū. [Matt. 10.] Aduentus enim ipsorū illuminabat homines, viam ostendens qua itur in pace ad [Luc. 1.] Deum, quam primū Ioannes Baptista venerat præparare. [Luc. 2.] Hæc pax est, ad quam festinant credentes in Christum. [Rom. 14.] Denique sanctus Simeon, quia in mundo discordia erat, [Esai. 45.] lætus in ortu Saluatoris: *Nunc, ait, Domine dimitte seruum* [Galat. 4.] H *tuum in pace.* quia *regnum Dei pax est.* Omni enim amputata [Esai 65.] discordia, omnes vni Deo genu flectent. [Esai 9.] Denique Hierusalem superior ciuitas pacis interpretatur, quæ est mater nostra. *Sed non omnes obediunt Euangelio.* Verum est, quia quamuis illustretur mundus splendore disciplinæ dominicæ: sunt tamen qui repugnent, qui lumen tenebras vocant. Horum enim sic errore acies obtusa est mentis, vt nec veri luminis recipiant splendorem. [Ioan. 1.] Quos accusat Euangelium, dicens, *Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.*

Esaias enim dicit, Domine, quis credidit auditui nostro? [Esai. 53.] *Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Sed dico, Numquid non audierunt.*

Hoc est, quis credidit q̄ audiuimus abs te, & loquimur [Act. 7.]

Firmauit

A Act. 7. Firmauit exemplo prophetico Iudæos esse contradictores euangelicæ veritatis. Lex enim Iudæos increpat, quia sicut fuit apud veteres, ita & nunc est. Hunc enim nunc eorum non tangit, qui fidem non recipit. *Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.* Manifestum est, quia nisi dicatur aliquid, nec audiri potest, nec credi. *Sed dico: Numquid non audierunt?* Hoc est, audierunt, & credere noluerunt. Quamuis enim fides ex auditu sit, sunt tamen qui audientes non credunt. Sap. 2. Audiunt enim & non intelligunt; quoniã maleuolentia obcæcatum est cor illorum.

Psal. 18. *Et quidem in omnem terram exiit sonus eorum, & vsque ad fines orbis terræ verba illorum.*

Vsque adeo prædicationem Dei à Iudæis auditam esse testatur, vt etiam impletum orbem diuina annuntiatione pronuntiet. Sap. 13. Rom. 1. Ipsa enim fabrica mundi prædicat creatorem. Rom. 15. Quod enim Psalmographus de creatura dixit, hoc Apostolus de Euangelistis: quia vbique audita est, & peruenit in omnem locum prædicatio nominis Christi. B Vbi enim præsentia hominis prædicantis defuit, sonus tamen & fama peruenit, sicut peruenerat opinio factarum virtutum Iosu. 2. in Ægypto ad omnes gentes, teste Rhaab meretrice. Si enim in omnem locum peruenit, non potuerunt non audire Iudæi apostolicam prædicationem, vt nemo ex his excusatus sit à crimine diffidentiæ.

Deut. 32. *Sed dico, Numquid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit, Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam.*

Numquid Israel non cognouit? Hoc est, cognouit. Nec quia per supradicta testimonia genus Israel incredulitatis causa arguit, cum dolore de omnibus Israelitis queri videretur, non negat Israel cognouisse & assecutum esse quod illi promissum fuerat in lege: sed eum qui spiritu magis Israel est quam carne, quem & Deus præscierat Rom. 2. crediturum. Omnes enim audierunt, & non omnes crediderunt. Deut. 32. C *Primus Moyses dicit:* (In cantico Deuteronomij:) *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam.* Indignantis verba sunt, propter quod semper diffidentes inuenti sunt Iudæi; & omnibus malis vnam assignat originem & causam: dum præsentes increpat, ibidem tangit futuros ad quos hoc pertinet. Ephes. 2. Omniũ enim horum vna damnatio est, si permanent in diffidentia. Æmulatio ergo illis data est inuidentiæ dum vident gentem, quæ prius sine Deo fuit, & sensu bruta erat, Deũ suum appellare, qui fuerat Iudæorum, & donum illis promissum assecutam; Act. 17. Eccl. 30. per quam zelum passi iracundia distẽderentur, vt malitiæ & incredulitatis suæ mercedes exoluerent. Nulla enim res sic consumit hominem vt zelus: quem ideo Deus vltorem posuit incredulitatis, quia graue peccatum est. Nam semper in iram missi excruciantur, quando audiunt legem & prophetas ad nos pertinere, qui in Christum credimus.

Esa. 65. *Esaias autem audet, & dicit, Palam factus sum nõ quærentibus me, & inuentus sum inter eos qui me non interrogabant. Ad Israel autem quid dicit? Tota die* D Ibidem. *expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.*

Deut. 32. Esa. 65. Quoniam supra verbis Moysi vsus est de exclusione Iudæorum, ad hoc quoque Esaiæ prophetæ exemplum subdidit, vt de eius prosecutione apertius doceret Deum expulsis Iudæis, vltro gentibus gratiam obtulisse ad opprobrium & necem Iudæorum. Ibidem. Hæc enim Esaias propheta ex persona Christi testatur. *Ad Israel autem quid dicit? Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.* Hic Israel carnalis est, hoc est Abrahæ filij, sed non secundum fidem. Nam Israel verus & spiritalis est, qui credendo videt Deum. *Tota die,* semper significat. E Semper enim correpti sunt: propterea increpantur non credituri, vt sciant quia ipsi sibi causa sunt perditionis. Matth. 17. Potest hoc & de Saluatore accipi, qui in cruce extensis manibus, interficientium se peccatum arguit. Causa enim illa clamat sceleratum facinus Iudæorum: quod ausus sit dicere Esaias de iis qui Deo fuerant inimici, ostendit hos amicos futuros: & eos qui Israelitæ dicebantur, propter quod inobedientes erant, vt inimicos abiiciendos.

CAP. XI. *Dico igitur, Numquid repulit Deus hæreditatẽ suam? Absit, Nam & ego Israelita sum ex semine Abrahæ, de tribu Beniamin. Non repulit* Rom. 9. *Deus plebem suam, quam præsciuit.*

Quia populum Israel incredulum ostendit, nunc ne omnem Israel dixisse diffidentem putaretur, ostendit non repulisse Deum hæreditatem suam, quam præsciit, id est Galat. 3. filios Abrahæ, quos fideles sibi futuros scit. Nec enim promitteret eis regnum, si sciret nullum ex iis crediturũ. Hæreditas ergo Domini iuxta legem filij sunt Abrahæ, F sed credentes. *Nam & ego Israelita sum, ex semine Abrahæ, de tribu Beniamin.* Exemplo suo docet partem Israel seruatã, quam præsciit Deus saluandam, aut adhuc posse saluari: & partem Israel propter iugem diffidentiam perditioni deputatam. Ioan. 17. *Non repulit Deus plebem suam, quam præsciit.* Hoc est quod dicit Saluator, *Pater, quos dedisti mihi, custodiui: & nemo ex his periit, nisi filius perditionis.* Ita & hi quos præsciit Deus credituros, nemo ex his à repromissione repulsus est: quia sic factum est, sicut præsciit Deus futurum.

An nescitis in Elia quid dicit scriptura, quomodo postulat Deum contra Israel? Domine, prophetas tuos 3 Reg. 19. *occiderunt, altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi responsum diuinum? Reliqui mihi septem millia virorũ,* Ibidem. *& non curuauerunt genua Baal.*

Reliqui mihi septem millia, &c. Aperta sunt hæc. Ostendit Ioan. 11. enim non solum Eliam remansisse qui deuotus Deo non adorauerit idola: sed & multos qui in fide Dei permanserunt, G sicut & ex Iudæis non pauci crediderunt. Huic rei 3. Reg. 18. historia congruit, quia multi per speluncas occultati sunt propter Achab regem Samariæ, & Iesabel vxorem eius, qui pseudoprophetis credentes, Dei prophetas persequebantur, & populum ad idololatriam hortabantur.

Sic igitur & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia.

Hoc est: Ita, inquit, & nũc hi remanserunt in legis promissione, recedentibus multis quos ante præsciit Deus. Qui enim susceperunt Christum quasi in lege promissum, ij in lege steterunt: qui autem non illum receperunt, Ioan. 1. à lege recesserunt. Ideo credentes reliquiæ dicuntur, hoc est, remanentes in lege. Ephes. 2. Rom. 4. *Si autem gratia, iam non ex operibus.* Manifestum est quia gratia donum Dei est, non debita H merces operibus, sed gratuita ratione, misericordia interueniente, concessa. *Alioquin gratia iam non est gratia.* Verum est, quia si merces est, non est gratia. Sed quia merces non est, sine dubio gratia est: quia veniam dare peccantibus nõ aliud quam gratia est, his qui non requirunt, sed offertur illis vt credant. Duplex ergo gratia est, & hoc competit Deo: vt quis abundet misericordia, & vt requirat quos gratis curet.

Quid ergo? quod quærebat Israel, hoc non est assecutus: electio autem consecuta est.

Rom. 9. Israelitæ ij carnales sunt, qui ex operibus legis iustificati se putantes, non sunt adepti vt iusti essent per fidẽ apud Deum.

A fidem in spem promissionis, vt dolori esset Iudæis: sed nō iuxta fidem agriculturæ, quia bonum surculum inserunt in non bonam arborem. Hi enim cùm essent in radice mala, inserti sunt in bonam arborem. Ideo oleastrum dicit insertum, vt fructum surculus radicis afferat socius eius effectus. *Noli gloriari aduersus ramos*: hoc est, noli gaudere in incredulitate illorum. *Displicet* enim *Deo si quis exultet in malis alterius*, Sicut dicit Salomon. Nec enim causa gentium abiecti sunt, sed quia non crediderunt, occasionem dederunt vt prædicaretur gentibus. Prou. 24. Act. 13.

Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis itaque, Facti sunt rami, vt ego insererer. Bene: sed incredulitate fracti sunt.

Id est, si te extuleris super illos, in quorum insertus es radicem, insultans generi quod te vt ex malo bonus esses suscepit: nec stabis, si illud per quod stas, destruis. *Dicis itaque, fracti sunt rami, vt ego insererer.* Ex persona gentilis credentis loquitur, quia exultandum putat in casu Iudæorū diffidentium, dicens, *Illorum reprobatio locum fecit gentilibus.* Sed non sunt reprobati à Deo vt gentes intrarent, sed seipsos reprobos fecerunt spernentes donum Dei, vnde occasionem dederunt gentibus ad salutem. Quam extollētiam reprimi vult, vt magis saluti congaudeatur, non ægritudini insultetur. Facile enim decipitur qui gaudet alienis malis. *Bene*: id est, rectè dicis, quia fractis ramis insertus es. *Sed incredulitate fracti sunt*, hoc est, non propter te, sed suo vitio. Illis enim diffidentibus, ad æmulationem illorum tu vocatus es ad salutem. Ideo gratias debes agere dono Dei per Christum, non illis insultare; sed petere, si malum illorum tibi contulit ad salutem, vt & ipsi redeant ad originem, tunc placebis Deo, qui tui misertus est. Ideo enim te aduocauit, vt per tuam æmulationem reduceret & illos ad gratiam. Gal. 3. B. Act. 13. Coloss. 1. Rom. 11. & sup.

Tu autem fide stas, noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. C

Quia Iudæi per diffidentiam lapsi sunt, hos fide dicit stare: quia cum prius perfidiæ causa iacerent, credēdo stare cœperunt. *Noli altum sapere, sed time.* id est, noli superbus esse, sed & caue ne & tu offendas. *Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat.* Verum est; quia si illos, qui prærogatiua patrum dignitosi erant, quibus etiam facta repromissio est, Deo in filios adoptati, incredulitatis causa excæcauit: quid his, si dubitauerint, aut si se extulerint, faciet, qui nulla commendatione sublimati sunt; quique cum nullius dignitatis essent, honorati sunt. 1. Cor. 10. Esai 6. Heb 10.

Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate: alioquin & tu excideris.

Bonum Deum gentibus esse testatur, quia cum idola sequerentur, digni vtique morte; patientia sua expectauit illos, & nec sic requirentes se, vltro vocauit illos, & peccata eis remisit: Iudæis autem seuerus est, excæcauit enim eos, quia donum Dei spreuerunt. Hos tamen nunc significat Iudæos, qui propter malitiam suam in perpetuū cæcati sunt, vnde eos & cecidisse dicit: illos autem quos supra memorauit, offendisse, non tamen cecidisse, quia ad tempus cæcatos illos ostendit: ac per hoc seuerum Deum in eos fuisse, vt in perpetuum cæcati essent apostatæ. Rom. 1. 1. Pet. 3. 2. Cor. 4. Sap. 2. D

Sed & illi si non permanserint in credulitate, inserentur, potens est enim Deus iterum inserere illos. Nā si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturā insertus es in bonam oleam: quanto magis hi qui secūdum naturam inserentur suæ oleæ? E

Ostendit iustitiam Dei non in seueritate manere circa illos quos excæcauit ad tempus: quia non sic illos excidit, vt non possit illos iterum inserere si conuertantur, qui per prophetam dixit, *Reuertentes ad me replantabo*: vt hoc scientes Christiani gentiles, non insultent Iudæis, certi reseruari illis quasi lapsis misericordiam Dei. *Nam si ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oleam: quanto magis hi qui secundum naturam inserentur suæ oleæ?* Oleam, fidem per quam Abraham iustificatus est, accipimus: oleaster vero, quia agrestis & infructuosa natura est, perfidiam significat: ac per hoc si ij qui semper inimici Dei fuerunt, conuersi in fidem Abrahæ inserti sunt, ex cuius origine non sunt: quanto magis Iudæi, si post diffidentiam credant, paternæ reddendi sunt naturæ, inserti iterum in suam promissionem? Amos 9. Hier. 24. Gen 15. Heb. 4.

Nolo enim ignorare vos fratres mysterium hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes: quia obtusio quædam ex parte Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret: & sic omnis Israel saluus fieret. F

Non est obscurum, quia ad tempus cæcitatis obtusio facta est Iudæis, iis qui dum æmuli legis sunt, non vident donum venisse promissum à Deo, quod prædicabatur à Christo. Zelo enim excæcati sunt, putantes legem factorum numquam debere cessare, vnde sabbatum zelabantur. Qua offensione ex parte obtusi sunt, vt pro incredulitate sua cruciarentur, videntes gentes profiteri cū gaudio, consecutos repromissionem Abrahæ: copia tamē admissa gentium, abstergeretur caligo ab oculis mentis eorum, vt possint credere: vt spiritum compunctionis, ꝓhibens à cordibus eorum qui eis præstat cæcitatem, reddat eis arbitrium liberum voluntatis, quia non de maleuolentia erat incredulitas, sed de errore emendarentur, vt postea saluarentur. Ioan. 12. Act 13. Luc. 6. 2. Cor 3. Esai. 29.

Sicut scriptum est, Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob: & hoc illis à me testamētum, cum abstulero peccata eorum. Esai. 59. G

Vt probaret donum illis reseruatum à Deo, exemplum Esaiæ Prophetæ in subiectis ponit: vt hac gratia qua liberati sunt Iudæi credentes, & nos liberari posse doceret, quia non erat exinanita, sed semper abundat. Dicit ergo: *Veniet ex Sion qui eripiet & auertat impietatem ab Iacob: & hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum.* Exempli huius ratio semper manet, quamdiu sunt qui credant. Hic enim Dominus Iesus qui de cœlis venturus promissus est ad liberationem humani generis, ipse quotidie remittit peccata conuersis ad se: nec statim non credentes condemnat, sed expectat, sciens posse proficere ad agnitionem Dei. 2. Pet. 3.

Secundum Euangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autem dilecti propter patres. H

Causa incredulitatis inimici sunt Euangelij, vt error delictum illorum gentibus aperiret viam ante tempus intrandi ad fidem, sicut supra memoraui. Prius enim vbique omnibus Iudæis prædicandum erat tunc demum & gentibus oportebat credi verbum Dei. Sed quia non crediderunt, ablatum ab eis regnum datum est gentibus. Itaque non insultandum his præmonet, quorum delictum profuit gentibus. Illi enim insultandum est, cuius peccatum obfuit aliquibus. Non ergo perfidiæ illorum gratulandum est, sed dolendum si tardant conuerti; vt quomodo peccato illorum gauisæ sunt gentes, quia saluatæ sunt; sic conuersione eorum lętentur, ipsorum enim occasione Dei gratiam citius perceperunt. *Secundum electionem autem* Act. 13. Matth. 21.

A E rem custodiamus. Nihil enim proficit pudor, nec rationabilis potest videri neglecta iustitia. Hoc erit conformé fieri spiritalium, renouatum in spiritu ac fide; hoc scire quod placeat Deo, nec aliud bonum & perfectum esse.

Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, vnicuique sicut diuisit Deus mensuram fidei.

Aperte ostendit hoc debere nos sapere, quod iustitiæ terminos non egrediatur; vt non nobis solis vtile sit, sed & nulli obsit. Hæc est enim prudentia, prodesse magis aliquibus quam obesse; & contentum esse debere sorte quâ mēsus est Deus merita fidei vniuscuiusque; nec sibi defendere quod non sibi concessum videt: hoc est, non plus sapere; quia vni totum concedi non potest. Nec enim si quis bonæ vitæ est, ex eo sibi etiam doctrinæ prudentiam debebit defendere: aut quia peritiam habet legis, Leuitarum sibi obsequia vindicare debebit. Hortatur ergo & dicit per gratiam sibi datam. Hæc gratia peritia intelligitur dominicæ disciplinæ, per quam humilitati & iustitiæ studendum tradit.

1 Cor. 7.

Heb. 5.

B

Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eadem habent officia ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autē alter alterius membra.

Ephes. 4.
1 Cor. 12.

Exemplo corporis docet non posse nos singulos omnia, quia sumus inuicem membra, ne alter alterius non egeat: ac per hoc curam nostri inuicem nos agere debere, nec alterum alij obsistere, quia inuicem officiis nostris opus habemus. Hoc erit diligere Christum, si inuicem se membra exhortentur, vt impleant modum quo corpus in Christo perfectum sit.

Ephes. 4.

C

Habentes autem donationes Dei diuersas secundū gratiam quæ data est nobis, siue prophetiam secundum rationem fidei, siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctrina, siue qui exhortatur in exhortatione, qui tribuit in simplicitate, qui præest in solicitudine, qui miseretur in hilaritate.

Ephes. 4.
1. Cor. 12.

Nunc ipsa officia deputata membris merito fidei enumerat, vt cum viderit membrum quod sibi deputatum officium est, non perstrepat alteri cui viderit aliud traditum, sed congaudeat, vt corpus Ecclesiæ sit perfectum. *Siue prophetiam secundum rationem fidei.* A prophetia incipit, quæ prima probatio est rationabilem esse fidem nostram. Denique credentes accepto spiritu prophetabant. Hæc ergo datur pro modo accipientis; hoc est, quantum causa exigit propter quam datur. *Siue ministerium in ministrando.* Ad obsequium fraternitati præbendum in tantum minister firmatur, in quantum credit debere se obsequi; ne vltra fidem laborans in obsequio, fatigetur incassum; quia hoc sequitur vnumquemque quod conatur ex corde. *Siue qui docet in doctrina.* Similiter dicit adiuuari doctorem in doctrina, vt inquantum fides eius est ad docendum, intātum inspiretur ad tradendam disciplinam cælestem. *Siue qui exhortatur in exhortatione.* Et hunc eodem modo in eo ipso in quo tendit, auxilio spiritus præparari, vt habeat gratiam dum prouocat. Lacessit enim fratres ad bonum, aut incredulos ad fidem. *Qui tribuit in simplicitate.* Huic dicit qui bono animo tribuit, auxilia semper suppeditari procurante spiritu, vt non desit tribuenti simpliciter, dicente Salomone: *Qui tribuit pauperibus non indigebit.* Hic ergo tribuit simpliciter, qui non in simulatione hoc agit vt laus ei ab hominibus detur, sed vt à Deo per hoc ipsum meritum consequatur. *Qui præest in solicitudine.* Eum qui curam vt præsit fratribus suscipit, iuxta fidem suam accipere vigilantiam & auctoritatem, vt proficiat in quo solicitus est, habens in illis fructum quibus præest. *Qui miseretur in hilaritate.* Hunc quoque secundum sensum suum, qui læto animo misericordiam facit, non quasi nolenti extorqueatur, fundari & roborari à Deo, vt in hac re nullam infirmitatem patiatur, sciens dictum à Salomone: *Dum habes occasionem, benefac.* Sed hoc multifarie intelligendum est. Multiplex est enim misericordia sub vno vocabulo. Nam si supra dixit: *Qui tribuit in simplicitate:* quid erat opus iterare, nisi quia sub vno misericordiæ nomine multa bona opera significauit? Peccantibus etenim ignoscere, misericordia est: & in necessitate aliqua posito vel oppresso opem ferre, misericordia est: & nudum vestire, & esurienti panem frangere, & paruulum expositum colligere, & cadauer operire, & talia operari, misericordia est. Ideo si hæc impigre & sine tædio fuerit operatus, habebit huius operis & in præsenti & in futuro mercedem. Omnis ergo misericordia, & simpliciter, & cum gaudio fieri debet, vt simplicitas excludat hypocrisin, gaudium vero fretum futuræ spei testetur examen.

Act. 2.

D
2 Cor. 9.

1 Cor. 14.

Prou. 28.

Rom. 2.
1. Tim. 5.
2. Tim. 4.

Eccles. 14.
& Prou. 3.
Esai. 1.

Tob. 4.
Esai. 58.
Tob. 1 & 12
Marc. 15.
2. Cor. 9.

Dilectio sine simulatione. Odientes malum, adhærentes bono fraternitatis amore inuicem benigni, honore mutuo præuenientes, solicitudine non pigri, spiritu feruentes, tempori seruientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, memoriis sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes.

F

Dilectio sine simulatione. Huic qui meditatur vt ideo diligat fratrem quia scit hoc placere auctori Deo, vt non in adulatione præsentis vitæ hoc agat, subuenit spiritus: vt quia hoc deuota mente quærit, obsequiis possit implere. Audiuit enim dictum à Domino: *Præceptum nouum do vobis, vt diligatis inuicem. Odientes malum, adhærentes bono, fraternitatis amore inuicem benigni, honore mutuo præuenientes.* Non magnum esse dicit euitare malum, nisi adhæreatur bono. Illud enim de timore fit, hoc de amore: nec benignum esse fraternitatis amorem, si non mutuis se obsequiis præuenerint. *Solicitudine non pigri.* Hoc est quod dicit Propheta Hieremias, *quia maledictus qui facit opera Domini negligenter.* Piger enim in conuersatione diuina, sine spe est; ideo subiecit: *Spiritu feruentes,* hoc est, in exercitio diuini operis aut legis non sit tepidus, sicut dicitur in Apocalypsi Ioannis: *Quoniam tepidus es,* inquit, *euomam te ex ore meo.* Quotidiana enim meditatio tollit soporem, & facit vigilantem. Opera vero Domini sunt quæ mandat fieri pro vtilitate Ecclesiæ, id est fratrum. *Tempori seruientes,* quod nec loco competit. Quid enim opus erat summam hanc ponere totius deuotionis, quando singula membra quæ ad obsequia & seruitia Dei pertinent, memoret? In omnibus enim iis quæ enumerat, plenum Domino seruitium exhibetur. Nam seruire tempori quid sit, alibi soluit, cum dicit: *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt: vt sciatis quemadmodum vnicuique respondeatis.* Quoniam autem dixerat: *Spiritu feruentes:* ne hoc sic acciperent, vt passim & importune verba religionis ingererent tempore inimico, per quod forte scandalum excitarent, statim subiecit: *Tempori seruientes,* vt modeste & cum honestate aptis & locis & personis, & apto tempore religionis fidem loquerentur. Sunt enim quidam etiam in hoc tempore quo pax est, qui sic perhorrent verba Dei, vt audientes cum magna ira blasphement viam CHRISTI. Nam & ipse seruiuit tempori, quando quod noluit. Inuitus enim circumcidit Timotheum, & raso capite purificatus secundum legem ascendit in templum, vt Iudæorum sopiret insaniam. *Spe gaudentes.* Postquam dixit: *Tempori seruientes:* adiecit: *spe gaudentes:* vt si forte propter iniquitatem temporis non liceat de fide publice loqui, sed esse in metu, spe gaudeat, quia hæc tristitia parit lætitiam. *In tribulatione patientes.* Hoc est spe gaudere, in tribulatione patientem esse, præ gaudio enim spei toleat tribulationem, sciens multo maiora esse quæ pro his promissa sunt. *Orationi instantes.* Necessaria est valde oratio, quia vt tribulatio possit tolerari, precibus insistendum est. *Memoriis sanctorum communicantes.* Manifestum est, quia qui preces suas

Amos 5.
Ephes. 5.

Ioan 13.
1. Petr. 2.

Hier 48.

G

Apoc. 3.

Ephes. 5.
1. Tim. 4.

H

Act 16.
Act. 21.

Ioan. 16.

1. Petr. 1.
2 Cor. 10.

A suas exaudiri vult, æmulus debet esse vitæ sanctorum. Cum imitatur enim, communicat, vt hoc sit memorem esse & communicandum eis, sicut dicit alio loco: *De collectis autem quæ fiunt in sanctos.* Et ad Galatas: *Vt pauperum memores essemus. Hospitalitatem sectantes.* Imitator & amator sanctorum hospitalitatem sectatur, exemplo sancti Abrahæ, & Lot viri iusti. Heb. 13. 1. Cor 16. Galat. 2. 1. Petr. 4. Gen. 18 & 19.

Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. Gaudete cum gaudentibus, flere cum flentibus: idipsum inuicem sentientes. Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.

Vt Christianos per omnia nouos faciat, etiam ab hac illos consuetudine auferre vult, quæ omnibus communis est, ne irato animo incitanti facile maledicant: sed vt magis victa iracundia benedicant, & laudi sit disciplina dominica. *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus.* Hoc est quod alio loco dicit: *Si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra: & si lætatur vnum membrum, congaudent omnia membra.* Cum quis fideli solatio est in necessitate, erigit animum eius, & apud Deum sibi collocat meritum, quia membrum diligit corporis Christi: & si cum infideli condoleat, prouocat magis illum ad affectum disciplinæ dominicæ. *Idipsum inuicem sentientes.* Hoc est quod dictum est, compati debere fratribus in tribulatione, sicut & in alia dicit epistola: *Considerans teipsum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate.* *Non alta sapientes.* Alta sapere, superbia est. Nam & diabolus cum alta sapuit, apostatauit. Ne elatio sit in animo, & præsumens forte de incolumitate actus sui, non condoleat fratri suo, sed exprobret quasi peccatori, hæc superbia est, quæ cum se præponit, offendit. Quod & Dominus denotat, dicens: *Eiice trabem prius de oculo tuo, & tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui.* Ipsa enim elatio peccatum est: ac si non sit peccator, (quod impossibile est) fit peccator dum superbit. Denique dicit Salomon: *Superbis Deus resistit Sed humilibus consentientes.* Hoc est, vt deposita superbia alienam causam suam faciant, & suam quasi alienam, vt habeant gratiam apud Deum: *quia qui se exaltauerit, humiliabitur.* 1. Pet. 2. 1. Cor. 12. B 1. Ioan. 3. Galat. 6. Esa. 14. Luc. 6. Prou 3. Iacob 4. Luc. 14. C

Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. Nemini malum pro malo reddentes. Esa. 5.

Hoc in Esaia Propheta scriptum est: quod hic quasi proprium ponit, vt iustitia communis habeatur, non vt si quis iustus sit, cæteris autem iniustus. *Nemini malum pro malo reddentes.* Hoc est quod Dominus dicit: *Nisi abundauerit iustitia vestra plus quam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum Dei.* Mandatum enim in lege erat: *Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.* Hæc, quantum videtur, iustitia est: sed vt abundet iustitia Christianorum, docentur non reddere malum pro malo, vt perfecti sint, & pro hoc merces illis reddatur in iudicio Dei. Supergredi enim videtur ipsam iustitiam, cum quod licet, vt melior sit, non facit cœlestis iustitiæ imitator. Mundi ergo iustitia à Deo illi concessa ad tempus innocentem facit: cælestis autem perfectum, vt meritum habeat apud Deum. Matth. 5. Leu. 19. D

Prouidentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus.

Prouidere est bona futura ante oculos habere, vt ea gerantur quæ possint postquam facta fuerint, in reprehensionem non venire, sed magis laudi esse, siue apud Deum, siue apud homines. Ne quis existimet, quia Deo licita non displicent, idcirco non curandum si fratri scandalum sint; hoc præmonet quia illud fieri debet quod & Deo non displiceat, & fratri scandalum non sit. Etsi liceat enim & fratrem scandalizer, Deo non placer, quia Deus saluti studendum monet. Sic ergo prouidentur bona coram Deo & hominibus, si ea quæ licent sic agantur, ne scandalum faciant. 1. Cor. 10. Rom. 14. 1. Cor. 8.

E *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.*

Omnibus pacificos vult esse, qui diuinam seruant iustitiam. Viderit si quis hanc pacem spreuerit, vt sit tali viro impacificus, cum aut reprehendi forte ab illo non vult, aut inuidet bonis eius: quod ad illum tamen pertinet, non discordet à bene agentibus. Hic est enim impacificus, qui prætermissa voluntate legis, suum ius sequitur, quamquam dicat Dauid: *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus.* Sed hoc necessitatis erat propter potentiam personarum, vt vel obsequiis humilitatis vincatur, quem sic extollit superbia, vt mandata legis spernat, potest fieri vt & de timore Dei pacificum se quis præbeat illi qui odit pacem. Quãdo enim vicem malis reddere non vult, pacificus est, hoc est de bono vincere malum, vt vel obsequiis vincatur, quem mandata legis non vincunt. Ergo *si fieri potest,* inquit, *quod ex vobis est,* vt bene agentes pacem habere videamini. Iam si non fuerit amator pacis, tu tamen vis esse pacificus quantum ad te pertinet. Si autem irreuerens & blasphemus quis sit, & pacem habere cum illo non possis: non vtique tibi adsentiendum erit, quia Ioannes Apostolus illos qui negant carne Christum venisse, nec salutari permisit. Nos ego parati simus, si fieri potest, vt cum omnibus pacem habeamus: aliis vero repugnantibus fiat impossibile, non ex nobis, si de nobis tantum querela non deponatur. Qui enim nullum lædit, apparet esse pacificus. Matth. 5. Psal. 119. Luc. 6. F Ioan. 2. 1. Pet. 2.

Non vosmetipsos vindicantes charissimi, sed date locum iræ.

Vt pacis fœdera seruari possint, ab ira dissimulandum monet, maxime quoniam per iram solet peccari, quando quis furore commotus plus exigit quàm postulat causa delicti: aut sibi ipsi incommodum præstat si grauiora peccata incompetenti vindicta vult exequi. Debilem enim efficit, quem potuit emendatum habere & sanum. Vnde & Salomon, *Noli,* ait, *iustus esse multum. Est enim,* inquit, *qui perit in sua iustitia.* Volens enim singulis peccatis respondere iuxta vindictam, mortem potest inuenire tam sibi quã ei quem plagis affligit. Solent enim in pœnam delinquere. Non solùm autem de subiectis vindictam prohibet competentem, sed & de paribus & magnis: hoc est, de fratre forte in nos peccante non quæramus vindicare, sed remittamus Dei iudicio reseruantes: ne dum ab ira detinemur, inueniat locum inimicus in quo suggerat & suadeat quod contra nos est. Iacob 1. Ephes. 4. Eccl. 7. G Matth. 18. Ephes. 4.

Scriptum est enim, Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi, hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius. Deut. 32. Prou. 25.

Vt fortius suadeat, exemplo legis hoc confirmat, dicens, *Scriptum est enim, Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus.* Vt si minime à nobis fiat quod docet, Deum à nobis contemptum offendat. Duplici ergo genere proficitur, si Deo remittatur vindicta: quia & cum iracundiam vincit, perfectus fit: & Dei iudicio vindicabitur. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi, hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.* Non nudam vindictam Deo reseruari debere ostendit, sed & beneficia dari inimicis: vt vere ostendamus non meritis nostris habere nos inimicos, quos vt ab inimicitiis desinant, obsequiis vincere nitimur. Qui si in inimicitiis perdurauerint impietate mentis suæ, nostra obsequia proficient illis ad pœnam: aut certe obsequiorum nostrorum sedulitate compuncti, veluti carbones mortui reuiuiscent. Vt ergo nos in tantum perfectos faciat, vt non solum nosipsos, sed & alios acquiramus ad vitam, inimicis non solum vicem reddere prohibet Dominus per Salomonem, verumetiam humanitate ad amicitiam prouocare hortatur. Heb. 10. H Matth. 5. Prou. 25. Ibid.

A

Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.

Matth. 5.
1. Pet. 3.
Hæc interpretatio Apostoli est cohortantis ne vicem reddamus inimicis, sicut dictum est. Multum enim proderit nobis, si malitiæ cedamus. Vincit enim malum, qui ad tempus vinci videtur ab illo. Etenim Saluator sic vicit malum, dum non restitit. Contra se enim agit malitia, & dum vincitur, vincere se putat. Id enim agit inimicus, vt nos de proposito nostro abstrahat, occasionem quærens quomodo peccemus. Ideo si prouocati ab illo, vicem illi non reddamus, vincimus illum in bono. Ideo enim non resistimus, vt bonum seruemus neglecta iustitia, quia cogit iustitia ad retribuendum.

Matth. 5.

Cap. XIII.

OMnibus potestatibus sublimioribus subditi estote. Non est enim potestas nisi à Deo.

Matth. 5.
Rom. 12.
Galat. 5.
B
Quoniam cælestis iustitiæ legem sequendam mandauit, ne ab hac præsenti dissimulare videretur, hanc quoq; commendat: quippe cum nisi hęc fuerit obseruata, illa custodiri non possit, hæc enim quasi pædagogus est, quę paruulus imbuit, vt possint potioris iustitiæ viam sequi. Nemini enim potest imputari misericordia, nisi habuerit iustitiam. Vt ergo ius & timorem legis naturalis confirmet, Deum auctorem eius testatur, & ministrantes eam Dei ordinationem habere. Ideo adiecit.

Rom. 2.

Quæ autem sunt à Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam qui principantur, non sunt terrori bonis operibus, sed malis.

Eccles. 17.
Vt nemo putet quasi humana commenta contemnenda. Vident enim ius diuinum humanis auctoritatibus deputatum. Hic ergo subiectus est potestati, qui se terrore Dei ab iis abstinet quæ prohibet. *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.* Hoc contra illos qui per potentiam

Psal. 91.
C
Rom. 9.
fortes sunt, aut qui ab aliquo deprehendi se posse non credunt, & per hoc illudere se legem putant. Ostendit his Dei esse legem, & non euasuros iudicium Dei, qui ad tempus

Matth. 12.
Rom. 2.
aliquo pacto euadunt. *Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationē acquirunt.* Manifestum est, quia vnusquisque operibus suis aut iustificabitur, aut condemnabitur. Qui enim audientes legem peccant, inexcusabiles sunt. *Nam qui principantur non sunt terrori bonis operibus, sed malis.* Principes hos reges dicit, qui propter corrigendam vitam, & prohibenda aduersa creantur, Dei habentes imaginem, vt sub vno sint cæteri.

Vis autem non timere potestatem? bonum facito, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malefeceris, time, non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram in eum qui male agit.

Ibid.
D
Laus ex potestate tunc surgit, cum quis innocens inuenitur. *Dei enim minister est tibi in bonum.* Manifestum est ideo rectores datos, ne malum fiat. *Si autem malefeceris, time, non enim sine causa gladium portat.* Hoc est, ideo comminatur, vt si fuerit contemptus, vindicet. *Dei enim minister est*

2. Petr. 2.
vindex in iram in eum qui male agit. Quoniam futurum iudicium Deus statuit, & nullum perire vult: hoc in sæculo rectores ordinauit, vt terrore interposito omnibus velut pędagogi sint, erudientes illos quid seruent ne in pœnam incidant futuri iudicij.

Ideoque subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Nam & idcirco tributa penditis, ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes.

Recte dicit subiectos esse debere non solum propter iram, id est, vltionem præsentem (parit enim ira vindictā) sed & propter futurum iudicium: quia si hic euaserint, illic eos pœna expectat, vbi accusante conscientia ipsa puniuntur. *Nam & idcirco tributa penditis ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes.* Ideo dicit tributa præstari, vel quæ dicuntur fiscalia, vt subiectionem præstent, per quam sciant non se esse liberos, sed sub potestate degere, quæ ex Deo est. Principi enim suo, qui vicem Dei agit, sicut Deo subiiciuntur, sicut dicit Daniel Propheta, *Dei est* (inquit) *regnum, & cui vult dabit illud.* Vnde & Dominus, *Reddite* (ait) *quæ sunt Cæsaris Cæsari.* Huic ergo subiiciendi sunt sicut Deo, cuius subiectionis probatio hæc est, quia illi pendūt tributa.

E
Sap. 17.
Matth. 17.
Dan. 4.
Matth. 22.

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

Reddi vult ab omnibus debita, quia & potentes sunt debitores minoribus, vt respondeant meritis illorum. *Cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal.* Primum ea quæ sunt potestati regiæ debita exolui iubet, quia maior in his causa aut necessitas est. *Cui timorem, timorem.* Timorem potestati exhibēdum docet, quia timor prohibet peccatum: deinde aut parenti, aut domino terreno, vt gratias agat in filio aut seruo Christiano. *Cui honorem, honorem.* Potest hic honor etiam circa eos esse qui sublimes videntur in mundo, vt videntes humilitatem seruorum CHRISTI, laudent magis quam vituperent Euangelicam disciplinam.

F
Ephes. 6.
Eccl. 1.
1. Petr. 2.

Nemini quidquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo consummatur: Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Exod. 20.
Leu. 19.

Pacem vult nos habere, si fieri potest, cum omnibus; dilectionem vero cum fratribus, & hanc tamen honore seruato. Idcirco autem debitores dicit, quia nomini qui dignus honore est, siue præsente siue futuro, dignum est & debitum inclinari. Illi enim quis inclinatur, à quo honorem accepit: ideo debitor dicitur. Si enim non hoc feceris principi tuo, superbus es, aut enim merito quis aut ætate honorandus est. *Qui enim diligit proximum, legem impleuit.* Legem datam à Moyse implet qui diligit proximum, nam nouæ legis mandatum est etiam inimicos diligere. *Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non concupisces.* Hoc Moyses scriptum accepit à Deo, ad reformationem legis naturalis. *Et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo consummatur, diliges proximum tuum sicut teipsum.* Hoc scriptū est in Leuitico, Manentibus itaque supradictis mandatis, in dilectione impleri legem significat, sicut dixi, ac si sint alia mandata quæ nunc tacuit, tamen pro omnibus mandatis dilectio satisfacit. Nam si se humanum genus ab initio dilexisset, iniquitas in terris non esset. Exordium enim in iustitiæ discordia est. Ideoque iniquitatis dilectio, iniquitas est: quia quod malo malum est, bono bonum est.

G
Rom. 12.
Ioan. 13.
Deut. 5.
Matth. 5.
Exod. 20.
Leu. 19.
Matth. 22.
H

Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.

1. Cor. 13.

Malum non operatur, quia bona est dilectio, nec peccari potest per illam quæ legis est perfectio. Per legis verba ad sensum Euangelicum peruenit. Ideo enim quod summum est legis, memorat, vt huic Euangelium societ, ostendens vnius esse sensum auctoris. Sed quia tempore CHRISTI addi aliquid oportuit: non solum proximos, sed inimicos diligi præcepit. Vnde subditur, *Plenitudo legis, est dilectio*: vt iustitia sit diligere proximum abundans vero & perfecta iustitia etiam inimicos diligere. Inimicū autem diligere quid aliud est, quam optare desinere illum

2. Cor. 4.
Matth. 5.

ab

ab odio, & nihil asperum quærere aduersus illum. Hoc est amare illum, ea illi optare per quæ Deum habeat propitium; hæc est cælestis iustitia, hæc Deo patri similes facit, qui non colentibus se annua dona largitur. Nam & Dominus in cruce positus postulat pro inimicis, vt plenitudinẽ iustitiæ quam docuerat, demonstraret.

Et hoc scientes tempus, quoniam hora est iam nos de somno surgere. Propior enim est nunc nostra salus, quã cum credidimus.

Tempus esse dicit, quod ad meritum proficere debeamus. Hoc est *de somno surgere*, operari bonum, quasi in die, hoc est palam. Illicita enim in nocte, id est in abscondito fiunt. Iam enim in manifestatione positi, quod est in notitia Dei, agnoscentes quid sequi debeamus, dare operam debemus vt pure viuentes ad promissum præmium veniamus excusso somno, id est, ignorantia siue negligentia. *Propior enim est nunc nostra salus quam cum credidimus.* Manifestum est, quia post lauacrum bene viuentes, & charitati studentes, non longe sunt à merito resurrectionis promissæ. Bona enim vita Christiani signum est salutis futuræ.

Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.

Nocte veterem hominem significauit, qui per baptismum innouatus est. Hunc præcessisse dicit quasi noctem, diem autem appropinquasse, cuius lumine veritas nobis apparuit, vt sciremus quid agere debeamus. Prius enim ignorantes Christum in tenebris eramus: at vbi didicimus, lux nobis orta est, transiuimus enim à falso ad verum. *Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.* Tenebrarum opera sunt vitia carnis, quæ illecebris agitur sæcularibus, hæc digna est tenebris, sicut dicit Dominus, *Tollite illum, & ligatis manibus & pedibus mittite in tenebras exteriores.* Induere arma lucis, gesta sunt bona: quia sicut mali actus tenebris deputantur, quia occulte fiunt ab his qui male agunt: ita & qui bene agunt palam agunt, quia non verentur, sed gaudent. Boni ergo actus arma lucis sunt impugnantes tenebras, quæ sunt vitia carnis.

Sicut in die honeste ambulemus: non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione & æmulatione.

Verum est quia publice non peccatur, si agamus quomodo agitur publice, nihil enim tam publicum quam veritas. *Non in commessationibus & ebrietatibus.* Comessationes sunt luxuriosa conuiuia, quæ aut collatione omnium celebrantur, aut vicibus solent à contubernalibus exhiberi, vt neminem illic pudeat aliquid inhoneste dicere aut facere, quia vnusquisque præsumit quod suum conuiuium sit. Solent enim in aliena mensa pudore coerceri: sed hic ad hoc conuenitur, vt fœda illic congeratur copia vini, & incitetur libidinis diuersa voluptas. Idcirco euitanda præcipit huiuscemodi conuiuia. *Non in cubilibus & impudicitiis.* Post luxuriosum conuiuium & ebrietatem hoc subiecit quod sequitur, id est concubitus impudicus, hic enim huius lasciuiæ est fructus. *Non in contentione & æmulatione.* Recte ab his coerceri monet, quia omnis contentio & zelus inimicitias parit, quas tenebras vocat, quia ad lucis præmium peruenire non possunt.

Sed induite Dominum Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in concupiscentiis.

Curam carnis prohibet, id est voluptatem: vt omne quod prohibetur per legem, non desideretur, aut certe desideratum vincatur, ipsa sunt enim opera carnis: vt his exuti induant Dominum Iesum Christum, id est, innouati per Christum, ab his malis se retineant. Hic enim induit Christum, qui se ab omni errore & turpitudine separauerit, ne in conuiuio cælestium nuptiarum sine veste eius inuentus, turpiter abiectus tenebris mancipetur: si quo minus, non sunt induti Iesum Christum Dominum nostrum, super cuius nouam vestem veteres pannos induunt. Exutis enim veterem hominem, in nouitate vitæ ambulandum est.

INfirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum.

Quoniam ex Iudæis erant qui Romanos ad fidem CHRISTI assumpserant admixta lege, sicut in primordio epistolæ memoraui: ideo quibusdam videbatur prohibitam carnem edere non debere: aliquibus autem qui sine lege Christum sequebantur, videbatur contra legem licere edere. Et per hoc ipsum disceptationes erant inter eos, quas Apostolus concordiæ & saluti studens, diuina disputatione aufert, ostendens neque edenti prodesse apud Deum, neque non edenti obesse. Infirmum esse dicit, qui propterea quod Iudæi prohibiti sunt, timet edere. Hunc ergo vult remitti iudicio suo, ne scandalum passus, à charitate, quæ quasi mater est animarum, recedat cum mentis perturbatione; cum Christiani pacifici debeant esse & quieti.

Alius enim credit edere omnia: is vero qui infirmus est olera manducet. Itaque qui edit, non edentem non spernat. & qui non edit, edentem non iudicet. Deus enim illum assumpsit.

Alius enim credit edere omnia, &c. Hic fiducia lectionis non dubitat omnia edenda quæ data sunt humanis vsibus. Legit enim in Genesi *omnia bona valde* esse quæ creauit Deus, ideo nihil reiiciendum: quia neque Enoch qui primus Deo placuit, neque Noe qui in diluuio solus iustus inuentus est, neque Abraham ille amicus Dei aut Isaac & Iacob iusti & Dei amici, inter quos & Lot fuit, aut cæteri iusti ab his abstinuisse leguntur. *Is vero qui infirmus est, olera manducet.* Igitur quia hoc putat vt ille olera edat, ideo suadendum non est vt carnem edat, ne cum scrupulo edat, & videatur peccare, quia propositum suum non custodit. *Itaque qui edit, non edentem non spernat: & qui non edit, edentem non iudicet.* Quia voluntatis est edere aut non edere, ac per hoc quæstio hunc fieri non debet. Ad hoc enim facta sunt omnia, vt voluntati subiaceant, quia dominio humano subiecta sunt. *Deus enim illum assumpsit.* Assumptus est à Deo, dum ad gratiam vocatus est.

Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Suo domino stat, aut cadit. Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. Nam alius quidem iudicat diem inter diẽ, alius autem iudicat omnem diem, vnusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem, Domino sapit. Et qui edit, Domino edit: gratias enim agit Deo. Et qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

Tu quis es qui iudicas, &c. Manifestum est, seruum non debere conserui voluntatem iudicare, cui lex in hac parte tradita non est. Nam qua conscientia edat, aut non edat: Deus iudex est, cuius seruus est. *Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. Stabit,* inquit, *domino suo,* propterea quia neque si edat, reus est: neque si non edat, culpabilis, si tamen deuotione hoc agat non euitans hanc velut contrariam. *Nam alius quidem iudicat diem interdiem.* hoc est, alicui placet interpositis diebus edere. Nam sunt quidem qui quarta feria carnem non edendam statuerunt, sunt qui sabbatis, sunt iterum qui à Pascha vsque ad Pentecostem edant. *Alius autem qui iudicat omnem diem.* Hic omnem diem iudicat, qui numquam edit. *Vnusquisque in suo sensu abundet:* hoc est, vnusquisque suo consilio remittatur. *Qui sapit diẽ, Domino sapit.* Verum est, quia qui semper abstinet, Deo placere se putat. *Et qui edit, Domino edit.* Domino edit, quia gra-

A gratias agit creatori. *Et qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.* Gratias agit, dum fatetur Dei esse creaturam, & bona creata, sed se dissimulat ob ea non condemnari.

Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergo viuimus, siue morimur, Domini sumus.

Sibi viueret aliquis, si non ageret sub lege. At qui fræno legis gubernatur, non sibi vtique viuit, sed Deo qui legem dedit, vt secundum voluntatem eius viuat. Et qui
1. Th f. 3. moritur, simili modo Deo moritur, ipso enim iudice aut coronabitur aut condemnabitur. *Siue enim viuimus, Domino viuimus, siue morimur, Domino morimur.* Idem est sensus. *Si-*
1 Cor 5. *ue ergo viuimus, siue morimur, Domini sumus.* Verum est omnes nos Domini esse quasi seruos in conditione & redemptoris dominio, & vnumquemque pro merito suo tractari.

B ***In hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit, vt & mortuorum & viuorum dominetur.***

Coloss 1. Per Christum Dominum facta est creatura, quæ per
Ephes. 4. peccatum alienata est ab auctore, facta captiua: quã Deus
Iob 6. pater, ne opus eius periret, misso filio suo de cælis ad ter-
Esa. 53. ras, docuit quid faciendo manus piratarum effugeret. Propter quod & occidi se passus est ab inimicis, vt descendens ad inferos quia innocens erat occisus, reum faceret
1 Cor. 5. peccatum; vt quos tenebat apud inferos, amitteret. Quo-
Rom. 11. niam ergo viuus, ostendit viam salutis, ac se obtulit pro eis, mortuos vero liberauit de inferno; tam viuorum quam mortuorum dominatur, ex perditis enim iterum reformauit sibi illos in seruos.

Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim, Viuo ego, dicit Domi-
Esa. 45. C ***nus, quia mihi flectetur omne genu, & confitebitur omnis lingua Deo.***

1. Pet 5. Docet non oportere iudicare hac de re; tum quia non continetur in lege; prætereà cum Deum iudicem expecte-
Esa. 45. mus. *Scriptum est enim, Viuo ego dicit Dominus quia mihi flectetur*
Act. 10. *omne genu, & confitebitur omnis lingua Deo.* Hoc in Esaia scri-
Ioan. 5. ptum est: quia omnis lingua cõfitebitur Deo in fide Chri-
Psal. 71. sti. Nam quia occisus resurrexit futurus iudex, recte ait, *Viuo ego dicit Dominus*: & non solum viuo, sed & iudicaturus sum; & inimici fatebuntur me, & genu flectent, cognoscẽtes me Deum de Deo.

Itaque vnusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus, sed in hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum.

1 Cor 5. Quoniam, inquit, nos pro nobis inuicem reddituri su-
D mus rationem, non nos in hac parte quæ supra scripta est,
1. Cor. 8. alterutrum condemnemus. *Non ergo amplius inuicem iudicemus.* Id est, scientes hoc, cessemus à discordia. *Sed in hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.* In eo iudicandum monet quod profit, quod potest & auctoritate legis defendi, nulli autem fratrum carnem edenti aut non edenti fiat scandalum.

Scio & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum. Et plane qui existimat aliquid esse commune, illi commune est.

Tit. 1. Manifestum est, quia Saluatoris beneficio omnia mun-
1. Tim 4. da sunt: qui de sub iugo legis eruens homines & iustificãs,
Leu. 11. reddidit statum pristinum libertatis, vt digni sint vti tota creatura, sicut & veteres sancti. Qui autem adhuc sub lege E
sunt, non licet illis vti aut edere quæ prohibet lex, quia indulgentiam datam spernunt. Non enim secundum natu-
ram suam, sed cum contra interdictum eduntur, immun- Ibid.
da sunt. Denique in lege ait, *Erunt immunda vobis, &c. Et pla-*
ne qui existimat aliquid esse commune, illi commune est. Siue qui Act. 10.
ex Iudæo Christianus est, siue gentilis fidelis putat esse aliquid tale vitandum, ipse est quem scriptura infirmum di-
cit. Dubitando enim est infirmus; apud istum immundum 1. Cor. 8.
est quod putat non edendum: & quia non hoc superstitione facit, sed timore, suo iudicio remittendum.

Nam si propter escam frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo perdere illum, pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum nostrum.

In alia epistola dicit, *Esca ventri, & venter escis: & hunc &* 1. Cor. 6.
has Deus destruet. Quia non de esca placet quis Deo aut displicet; ideo charitatem sectandam monet, qua nos Deus
liberare dignatus est. Sic enim ait, *Deus autem propter chari-* F
tatem nimiam misertus est nostri. Qui ergo huius beneficij Ephes 2.
memor est, hanc excolit; nec illi aliquid anteponit, sed prætermittit maxima, quæ scit promissionem non parare a-
pud Deum. *Noli cibo tuo perdere illum, pro quo Christus mortuus* 1. Cor. 8.
est. Quantum valeat salus fratris, ex morte Christi cognoscitur. Itaque qui scit quantum constet, confirmare illum debet, non scandalizare, vt de re friuola faciat illi scrupulũ & incipiat hæsitare an manducanda caro sit necne, qui
forte simpliciter edebat, securus de conscientia sua. At ve- 1. Cor. 10.
ro cum aderunt controuersiæ, incipiet perturbatione in Dei creaturam peccare, & erit in iniuriam creatoris, quæ
proficiet ad perditionem dubitantis. *Non ergo blasphemetur* 1. Tim. 6.
bonum nostrum. Hoc est, doctrina dominica cum sit bona & salutaris, non debet per rem friuolam blasphemari.
Blasphematur autem cum dubitatur de Dei creatura. Po- 1 Pet. 5.
test & sic intelligi bonum nostrum blasphemari, quia qui bona opera habet, si in alia reprehendatur re minima, bonum illud suum obfuscat, & incipiet bonum eius blasphe-
mari per malum eius, sicut scriptum est in Ezechiele, *Iusti-* G
tia iusti non proficiet si errauerit. Tale est, si quis decorus næ- Ezech 33.
uum forte habeat in fronte, aut nasum collisum, vnde deformetur species eius. Ideoque illa monet sectanda, quæ bonis reliquis non tollant fauorem.

Non est enim regnum Dei esca & potus: sed iustitia & pax, & gaudium in Spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus.

Manifestum est, quia nemo per escam placet Deo, aut 1. Cor 8.
displicet. *Sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto.* Hos Ioan 14.
in regnum Dei dicit intrare qui iustitiam sequuntur, sed 1. Tim. 6.
Christianam habentes pacem quam Dominus dedit, di- Matth. 5.
cens, *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*, ex qua oritur Ephes 4.
gaudium in Spiritu sancto. Disceptatio autem non habet gaudium, sed iram: ideo non illic respicit Spiritus sanctus, qui gaudet in solis pacificis. Sicut enim ex nobis contri-
statur, sic & gaudet de nobis. *Qui enim in hoc seruit Christo,* H
placet Deo, & probatus est hominibus. Quoniam Christus nos
redemit, ideo ait, *Qui in hoc seruit Christo* (quasi redempto- Tit. 1.
ri) *placet Deo.* Quare? Quia ipse misit Christum vt redime- Ioan 5.
ret genus hominum, sicut ipse Dominus ait, *Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum.* Qui ergo placet Deo, probatus est hominibus. Quomodo? Accepit enim donum, per quod appareat dignus Deo.

Itaque quæ pacis sunt, sectemur: & quæ ædificationis sunt inuicem custodiamus. Noli propter escam dissoluere opus Dei.

Quoniam disceptatio discordiam parit, ideo vt paci- 1. Tim. 6.
fici esse possimus, à contentione edendi aut non edendi 1. Cor. 8.

diffi-

A dissimulare nos docet. Ædificationis autem viam sequi hortatur, vt cum pace ea conferamus, per quæ inuicem nos ædificemus, ab iis quæ infructuosa sunt & magis contraria declinantes. Collatio enim potest prodesse. Est enim excitans mentem, si tamen vincendi studium condemnatur, hoc est enim quod parit litem. *Noli propter escam dissoluere opus Dei.* Homo opus Dei est per creationem; & iterum opus Dei est dum reformatur per regenerationem. Et esca opus Dei est: sed non homo propter escam, sed esca propter hominem, multum enim distat. ideo noli, inquit, hoc opus Dei quod præclarum est, dissoluere propter id quod humillimum est. Hoc est, saluti fratris studere, non curam escæ agere vt fratrem contristes. Beneficium enim Dei irritum facit, qui fratrem liberatum à peccato, per disceptationem rursus prouocat ad peccandum, soluens in ipso opera Christi quæ gessit vt hominem à peccato liberaret.

1. Thess. 5. 1. Tim. 1. Iac. 4. Ephes. 2. 1 Cor. 8.

Omnia quidem munda sunt: sed malum est homini qui per offendiculum edit. Bonum est non edere carnem, & non bibere vinum.

B

Verum & manifestum est omnia munda esse: quippe cum in Genesi legatur, *omnia quæ Deus fecit, esse bona valde. Sed malum est homini qui per offendiculum edit.* Cum ergo per naturam omnia bona & munda sint, dubitantibus tamen fiunt immunda; & erit illi offendiculum, qui cum dubitat, edit tamen immunda conscientia; quia quod sibi inutile putat, facit: ideo nulli contradicendum est quid in hac re sequatur. *Bonum est non edere carnem, & non bibere vinum.* Cùm de sola carne ageret, adiecit & potum: vt confoueat eos qui ab his abstinent, per id quod licitum est & carnem edere, & vinum bibere. Ne contristarentur ab illis qui his vtuntur, dedit eis respirandi solatium; vt & in voluntate sua quiescerent, & disceptatio per quam discordia fit, cessaret. Cum enim non lateret bonum esse carnem edere, & vinum bibere; & econtra carnem non edere, & non bibere vinum, bonum esse addiscunt, nemo litigat. Creatura enim data est ad vsum volentibus, non tamen necessitas est imposita aut volenti aut nolenti.

Gen. 1. 1. Tim. 4. 1. Cor. 8. 1. Tim. 4. Gen. 1. 1. Tim. 4.

C

Neque enim in quo frater tuus offendit, aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes penes temetipsum, habe coram Deo. Beatus qui non iudicat semetipsum, in eo quod probat. Qui autem discernit, si ederit, damnatus est, quia non ex fide.

Eadem dicit, non debere fratri qui infirmum animum sibi constituit ad edendum, fieri quæstionem, ne perturbatus offendat, nesciens quid teneat. *Tu fidem habes penes temetipsum: habe coram Deo.* Hoc est, tu qui edis securus, quia creatura Dei bona est, non opus est vt de altero iudices, quia plus est vt pacē habeas cum fratre, hoc enim vtile est apud Deum in esca enim vtilitas carnis est, in pace vero & carnis & animæ: ac per hoc ab huiusmodi disceptatione cessandum est, vt vnusquisque in proposito cordis sui maneat. *Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat.* Vnumquemque proprio iudicio censet condemnandum, qui quod dicit non debere se facere, facit: & hunc beatum qui non aliud facit, quam sibi vtile probat. *Qui autem discernit, si ederit, damnatus est.* Verum est; quia qui iudicat non edendū & edit, damnatus est. Ipse enim se damnat, quando id quod sibi inutile asserit, facit. *Quia non ex fide.* Non vtique ex fide edit, qui edendum negat, & edit.

1 Cor 8. 1. Tim. 4. 1. Cor. 10. Rom. 2. D 1. Cor. 10.

Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.

Rectè peccatum appellat, quod aliter fit, quam probatum est. Quoniam Romani in lege inducti erant, sicut in primordio epistolæ memorauit: aduenientibus autem qui rectius crederent, quæstiones mouebantur de edenda carne & non edenda, & horum pars qui edendam & non improbandam dicerent, melior videretur, quia omnia munda valde sunt, infirmos dicit qui edendam negarent siue ex Iudæis, siue ex gentibus, & remittit illos in proposito cordis sui. Nec enim obest non edere, aut prodest erga Deum edere: ne quauis ratione adstricti, per quod tamen cum scrupulo ederent, delinquerent.

In proœm. ad Rom. Act. 15. Gen. 1. E 1 Cor. 8.

CAP. XV.

Debemus autem nos firmiores infirmitates inualidorum portare, & non nobismetipsis placere. Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationem.

Rectè ait, *debemus*, quia oportet doctores infirmos firmare, & imperitos erudire cum mansuetudine: ne prouocati contendere velint; & ne; dum humiles videntur, in peius proficiant. *Et non nobismetipsis placere.* Hoc est, non quod nobis prosit & placeat vendicare, sed & quod fratribus, quia inuicem curam nostri agere debemus. *Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationem.* Nūc personam suam discreuit. Hos enim commouet, vt charitati studentes proximis placeant ad id quod est vtile. Hęc est ædificatio, sicut alibi ait, *Ego* (inquit) *per omnia omnibus placeo.*

Galat. 6. 2. Tim. 2. 1. Cor. 10. F 1. Cor. 10.

Nam & Christus non sibi placuit, sed sicut scriptū est, Detractiones exprobrantium te ceciderunt super me.

Saluatorem non sibimetipsi dicit placuisse, sed Deo patri, quia dicit, *Non enim descendi de cælo vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me patris.* Et quia cum hæc diceret, contradicentibus Iudæis quasi peccator occiditur, Psalmographus ex persona eius verbà facit ad Deum patrem dicens, *Detractiones exprobrantium te ceciderunt super me*, hoc est; ego cum voluntatem tuam facerem, dixerunt me peccare in te, qui non me recipiendo, quem misisti, exprobrauerunt te: quia Iudæi peccauerunt in Deum, non recipientes quem misit Christum, insuper & occiderunt eum quasi peccantem in Christum, sic peccatà peccantium in Deum ceciderunt super Christum. Innocens enim à peccatoribus occiditur quasi blasphemus, sicut scriptum est in Euangelio.

Psal. 68. Ioan. 6. Marc. 15. Psal. 68. Ioan. 9. Marc. 9. Matt. 26. Ioan. 19. G

Quæcumque enim scripta sunt, ad nostram disciplinam scripta sunt: vt per patientiam & exhortationem scripturarum spem habemus. Deus autem patientiæ & consolationis det vobis vnum inuicem sapere secundum Iesum Christum, vt vnanimes vno ore honorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi.

Manifestum est, quia, *quæcunque scripta sunt, ad nostram disciplinam scripta sunt*, vt ex ipsa exhortatione proficiamus ad spem, non diffidentes de promissis, si adhuc tardent. *Deus autem patientiæ & consolationis det vobis vnum inuicem sapere secundum Iesum Christum, vt vnanimes vno ore honorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi.* Quasi ad salutem missus Apostolus bono voto plebem prosequitur, optans vt Deus det eis vnum sensum sapientiæ secundum Iesum Christum, vt iuxta doctrinam Christi sapiant. Tunc enim poterunt dilectionem seruare exemplo Domini dicentis, *Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam vt animam suam ponat pro amicis & fratribus suis*: & ita vno ore, vna confessione laudare Deum patrem in Christo, si inuicem se iuxta sensum Christi fuerint exhortati, vt sine cessatione laudent Deum: omnia quæ fecit per Christum, & post errorem lapsa, per eundem iterum erigere & reformare dignatus est, duplex dans beneficium, misericordiam & cognitionem.

1. Tim. 3. 1. Petr. 3. 1. Cor. 1. Act. 21. Philip. 2. Ioan. 15. H Galat. 5.

Propter quod assumite alterutrum, sicut & Christus assumpsit vos in honorem Dei. Dico enim Christū Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei in hoc vt confirmaret promissiones patrum.

A Esa. 53. Sic assumpti sumus à Christo, dum infirmitates nostras accepit, & ægritudines nostras portauit, vt hoc exemplo nos inuicem nostras infirmitates per patientiam confirmemus, vt nomen honoris Dei assumptum in nos non euacuetur. Filij enim dicimur Dei per gratiam Christo. Gal. 5. 1. Ioan. 2. *Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, in hoc vt confirmaret promissiones patrum.* Originem commēdat Iudæorum. In circumcisione enim filios Gen. 27. significat Abrahæ, quibus missus Christus ministrauit patribus gratiam repromissam. Vnde Saluator, *Ego enim sum,* Luc. 22. inquit, *in medio vestrum, non vt ministret, sed vt ministrem,* vt Gen. 17. veritas in promissione facta patribus probaretur. Circumcisio enim carnis data est Abrahę in figuram circumcisionis Hier. 4. cordis, quam postea Propheta futuram significauit, dicēs, *Circumcidite duritiam cordis vestri.* His verbis circumcisionis Ioan. 17. promissæ minister Christus est, hoc est, prædicator. De hinc Apostolis, vt circumcisis carne ministraret cordis circumcisionem, sic ait, *Sicut me misisti in hunc mundum, ita & ego misi eos in hunc mundum.* Circumcisio autem cordis est, Mal. 1. sublata erroris nebula agnoscere creatorem, Deum patrē, & filium eius Christum, per quem creauit omnia, vt veri- B tas Dei impleretur. Promiserat enim daturum se misericordiam, & promiserat patribus Iudæorum. Nam dixerat Gen. 22. Abrahæ, *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Et ad Dauid Psal. 131. Num. 24. dixit, *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam,* &c, *Orietur* Psal. 17. *stella ex Iacob.*

Ephes. 2. *Gentes autem super misericordiam honorare Deum, sicut scriptum est, Propter hoc confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo.*

Gentes autem super misericordiam honorare Deum. Quia his nulla promissio erat, quasi indigni per solam misericordiā assumpti sunt ad salutem, vt per confessionem honorent Deum, quia increduli inhonorant. *Sicut scriptum est, Propter hoc confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo.* Exemplo prophetico probat. Scriptum est enim in Psal. XVII. gentes Psal. 17. 2. Reg. 22. admittendas ad gratiam Dei ad percipiendam salutem. C Vox enim Christi est, qua futurum dixit quod in gentibus prædicatio eius fructum habitura esset confessionis sacramenti Dei: ideo gratias ex hoc agit filius obedientiæ gentium. Matth. 11. Vnde in Euangelio ait, *Confiteor tibi pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus & reuelasti ea paruulis, quoniam bonum placitum fuit ante te.* Confessio Psal. 17. Deut. 32. ergo ista vnius Dei est in Trinitate, ex qua surgit lætitia, vt post veri confessionem lætus decantet misericordiam & donum Dei.

Psal. 116. *Et iterum dicit, Lætamini gentes cum plebe eius. Et iterum, Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursus Esaias dixit, Erit* Esa. 11. *radix Iesse: & qui exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt.*

Psal. 116. *Et iterum, Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eū* Ephes. 5. *omnes populi.* Hoc in Psal. CXVI. Olim decreuisse Deum o- D stendit, interueniente misericordia sua; concordes facere Osee 2. Iudæos & gentes: vt gratiam adepti gentiles socij Iudæo- Rom. 11. rum fierent, quia & ipsi olim dono Dei plebs eius erat vocata. Sed iam nobiles Iudæi, hi vero ignobiles, per misericordiam nobilitati sunt, vt simul omnes læti sint agnitione veritatis, & laudantibus gentibus Deum magnificent omnes populi, duodecim tribus vnum Deum qui auxit Act. 11. numerum plebi suæ adiunctis gentibus. Denique cum disceptarent Iudæi contra Apostolum Petrum causa Cornelij, reddita sibi ratione quieuerunt magnificantes Dominum, dicentes, *Forsitan Deus & gentibus pænitentiam tribuit* Esa. 11. *ad consequendam vitam. Et rursus Esaias dicit, Erit radix Iesse: &* Galat. 3. *qui exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt.* Vt maiorem fiduciam gentibus faciat, & spem non dubiam, multis testimoniis firmat decretum Dei hoc fuisse, vt omnes gentes benedicerentur in Christo; ne insolentia infidentium Iudæorum contristaret, & dubios redderet credentium animos gētium, quasi frustra sibi spem promittant, quod E à Deo Abrahæ accepto feratur fides Iudæorum, vt ipsa lętitia & securitate crescerent. Quare tamen Christus ex radice Iesse, & non ex radice Booz viri iusti, aut ex radice O- Ruth. 4 Rom. 1 bed? Sed cum Dauid filius dicatur propter regnum, vt sic- Matth. 1. ut ex Deo natus in regem est; ita & ex Dauid rege ortum haberet iuxta carnem: ideo radix Iesse arbor Dauid, quæ fructum fecit per ramum qui est Maria virgo, quæ genuit Christum.

Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in spe & virtute Spiritus sancti. Certus sum autem fratres & ego ipse de vobis, quia & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere.

Hæc exhortationis sunt. Per laudem enim prouocat Coloss. 1. eos ad meliorem & intellectum & vitam. Qui enim videt se laudari, data opera elaborat vt vera sint quæ dicuntur. Ideo non iussit vt inuicem se doceant, sed admonet. Hoc enim solet moneri, quod cum sciatur, aliquando subter- F fugit animo, aut negligenter habetur. Cætera nō sunt ob- Coloss. 3. scura, vt indigeant explanatione.

Audacius autem scripsi vobis, fratres, ex parte, tāquam in memoriam vos reducēs, propter gratiam quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Christi Iesu in gentibus, sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gētium accepta & sanctificata in Spiritu sancto.

Non enim temere se scripsisse significat, auctoritatem 2. Cor. 10. sibi datam per Dei gratiam dicens, vt omnibus gentibus audeat scribere, admonens & confirmans propositum eorum in Christo; vt solicitudinem suam ostendat in mi- Rom. 11. nisterio Euangelij quasi magister gentium, & sacrificium eorum possit acceptum fieri sanctificationis causa in Spiritu sancto. Quidquid enim fide integra & mente sobria Act. 10. offertur, à Spiritu sancto purificatur. G

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus, in obedientiam gentium verbo, & factu, potestate signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti.

Gloriam habere se dicit apud Deum in Christo Iesu. Credens enim & seruiens Christo Iesu in conscientia pu- 1. Tim. 1 ra, meritum sibi fecit apud Deum patrem, in tantum vt ni- Philip. 3. hil deesse dicat quod non per illum operatus sit Christus Act. 14. ad exhortationem gentium, dando signa & prodigia per 2. Cor. 5. manus eius, vt prædicationem eius virtus commendaret. Hinc est vnde gloriam se ostendit habere in Christo ad Deum. Seruiens enim Christo gloriam habet ad Deum, 1. Cor. 4. in tantum vt indigere non habeat aliquid diuinæ virtutis, quod sibi præstitum non sit à Deo: sed omnia se, quia ido- Gal. 1. neus inuentus est dispensator, consecutum quæ ad con- 2. Cor. 10. uersionem gentium per signorum virtutem proficerent, Ioan. 8. profitetur: quod eo proficit, vt se non minus potuisse pro- H bet quam cæteri Apostoli qui fuerant cum Domino, nec aliquid minus inter gentes virtutum operatum esse Deū, vt per hoc ipsum crescant, videntes hanc se gratiam assecutos, quam assecuti erant Iudæi, qui sibi prærogatiuam vēdicabant patrum.

Ita vt ab Hierusalem in circuitu vsque Illyricum impleuerim Euangelium Dei, & filii eius Iesu Christi. Illic autem prædicare nisus sum Euangelium, non vbi nominatus est Christus: ne supra alienum fundamentum ædificarem.

Non sine causa illic prædicare niti dicit, & non vbi nominatus est CHRISTVS, sciens pseudoapostolos a-

A

Salutate Aquilam & Priscillam adiutores meos in Christo Iesu, (qui pro anima mea suas ceruices suppo-suerunt: quibus non solùm ego gratias ago, sed & cuncta Ecclesia gentium) & domesticam eorum eccle-siam.

Act. 18. *Salutate Aquilam & Priscillam.* Hi ex Iudæis fuerunt, qui credentes facti sunt socij laboris Apostoli, qui ita rectè
Ibid. crediderant, vt etiam ipsi exhortarentur cæteros ad fidem rectam. Denique Apollo quamuis fuerit exercitatus in scripturis, ab his tamen viam Domini diligentius instru-
1. Cor. 3. ctus est, ideo socios laboris sui dicit eos, sed *in Christo Iesu* Cooperarij enim fuerunt in Euangelio Dei. Aquila vir Priscillæ est, quos non otiosè Romam venisse manifestū est. Propensiores enim erant in Dei deuotione. Nam cō-
Act. 18. firmationem Romanorum, ij omnes quos salutat, ex his fuisse intelliguntur. Vnde dicit non solum se, sed & omnes gentium ecclesias gratias his referre, tangens & Ro-
B manos; vt his obediant, quos ad profectum gentium audiuit laborare ad exhortandam fidem in Christo. Quos in tantum laudat, vt pericula pati pro eo non abnuerent. Ini-
Gal. 2. micitias enim & Iudæorum & falsorum fratrum subire non aspernati sunt; dummodo Apostolos obsequiis &
Act. 15. charitate iuuarent. Falsi fratres ij erant, qui credentes in Christum, legem tamen seruandam dicebant, non sufficere ad plenum salutis effectum Christum putantes; quod Apostolus destruebat: quare & persecutiones ab his patiebatur. Horum etiam domesticos & vernaculos salutat, quos ecclesiam appellat, quia sanctorum virorum erant discipuli circa fidem.

*Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est primitiuus Asiæ in Christo. Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis. Salutate Andronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos, qui sunt insignes in A-
C postolis, qui & ante me fuerunt in Christo Iesu. Salutate Ampliam dilectum mihi in Christo. Salutate Vrbanum adiutorem meum in Christo: Stachyn quoque dilectum meum. Salutate Apellem probatum in Christo: Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo. Salutate Herodionem cognatum nostrum. Salutate eos qui sunt ex Narcyssi domo, qui sūt in Domino. Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborāt in Domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multum laborauit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius & meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt, fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, & Nereum, & sororem eius, & Olympam, & omnes qui cum eis sunt, sanctos. Salutate vos inuicem in osculo sancto.*

D Huius Epæneti etiam præsentem dignitatem non tacet, vt ostendat & dignitosos credere, & inuiter primos Romanorum ad fidem, aut certè vt humiles crescerēt. *Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis.* Commonet hoc nomine Mariæ, quam intelligimus ad exhortationem illorum impensius laborasse, vt gratias illi agant. *Salutate Andronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos, qui sunt in-
Luc. 1. signes in Apostolis, qui ante me fuerunt in Christo Iesu.* Hos cognatos & iuxta carnem & secundum spiritum, quomodo & angelus dixit ad Mariā, *Ecce Elizabeth cognata tua*, &c. quos etiam Apostolis prioribus obsecutos cum testimonio sui declarat, & secum parem captiuitatem passos fidei causa, ideoque istos plenius honorandos. *Salutate Ampliam dilectum meum in Christo* Hūc quasi amicum salutat, sed in Domino amicum, non tamen qui interfuerit labori eius aut captiuitati. *Salutate Vrbanum adiutorem meum in Christo.* Nō solum istum suum adiutorem dicit, sed & cæterorum fuisse socium in exhortatione credulitatis. *Stachyn quoque di-
Rom. 4. lectum meum* Hunc Stachyn quamuis dilectum vocet, tamen subiecit illum Vrbano participi operis euangelici.
E *Salutate Appellem probatum in Christo.* Hunc Apellem non quasi amicum suum aut participem operis salutat, sed propter quod tentationibus probatus est, & in Christo fidelis inuentus. *Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo.* Aristobulus iste congregator fuisse intelligitur fratrum in Christo: cuius factum sic probat, vt eos quos congregabat, dignos salutatione sua designet. *Salutate Herodionem cognatum nostrum.* Hunc quem cognatum tantum vocat, ostendit deuotum in charitate renascibilitatis, non tamen vigilantiam illius designat *Salutate eos qui sunt ex Narcyssi domo, qui sūt in Domino.* Narcyssus hic illo tempore presbiter dicitur fuisse, sicut legitur in aliis codicibus. Et quia præsens non erat, videtis qua causa eos in Domino salutet vt sanctos, 1. Tim. 4.
qui ex eius erant domo. Hic autem Narcyssus presbyteri officio peregre fungebatur, exhortationibus firmans credentes, & quoniam non sciebat Apostolus merita illorum qui cum illo fuerant, sic dixit, *Salutate eos qui sunt ex Narcyssi domo in Domino*; hoc est, quos scitis dignos ex his salutatione mea, qui in Domino posuerunt spem suam, il- F
los salutate nomine meo. *Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino.* Has vno honore dignas declarat in Christo. *Salutate Persidem charissimam quæ multum laborauit in Domino.* Ista antepositа videtur supradictis, quia *multum laborauit in Domino.* Labor hic in exhortatione est, & in ministerio sanctorum, & in pressura, & in egestate propter Christum, quia domus suas relinquebāt fugari, & opprobrio erant infidis. *Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius & meam.* In Deo istum Rufum præposuit matri propter electionem administrationis gratiæ Dei, in qua mulier locum nō habet. Electus enim erat, id est, promo- 2. Tim. 2.
tus à Domino ad res eius agendas. Matrem tamen tam sanctam habuit, vt Apostolus suam quoque matrem hanc vocaret. *Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt fratres.* Hos simul salutat, quia sciebat eos esse concordes in Christo, hoc est, iūctos in amicitiam Christianam. Salutat simul & fratres qui erant cum eis, quorum nomina prætermisit. *Salutate Philologum, & Iuliam, & Nereum & sororem eius, & Olympam, & omnes qui cum eis sunt, sanctos.* Hi omnes vnanimes intelligū- G
tur fuisse, quos hac causa simul salutat, quorum meritum ex iis qui simul cum eis erant dignoscitur. Sanctos enim nuncupat eos, vt merito illos salutare videatur. *Salutate vos inuicem in osculo sancto.* Omnes quibus scribit, & quos nominat iubet salutare se inuicem in osculo, id est, in pace 1. Cor. 16.
Christi; nō in desiderio carnis, sed in Spiritu sancto, vt religiosa sint oscula, non carnalia.

Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.

Per hoc intelligitur dici ecclesiam, etiam quæ non sit Psal. 25.
Christi. Vnde Dauid conspirationem iniquorum *ecclesiam malignantium* vocat. Omnium ergo locorum illorum ecclesias dicit eos salutare, vt crescant in fide. Hoc ergo ad superiorem sensum retulit, vt ostendat Christum esse in Act. 4.
quo salus est; & hunc esse cuius populus fidelis est, & cu- Act. 17.
ius nutu viuit cuncta creatura. *Auctor* enim *vitæ hic est*, sicut Act. 3. H
dicit Petrus Apostolus, non lex in qua quidam illorū putabant sperari debere.

*Oro autem vos fratres, vt obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter disciplinam quam vos didicistis faciunt, & declinate ab illis. Hi enim tales Philip. 3.
Christo Domino Iesu non seruiunt, sed suo ventri: & per illecebras ac blandimenta sermonum deprauant corda innocentium. Vestra enim obedientia in omnē locum diuulgata est. Gaudeo igitur de vobis. Volo vos proficere, vt eruditi sitis in bonum, rudes vero in malum.*

Hoc in loco de personis prorupit pseudoapostolorum, quos in tota epistola cauendos monuit, sicut & nūc; sed sine manifestatione traditionem illorum compressit. Hi e-

A nim cogebant credentes Iudaizare, vt Dei beneficium circa se inanirent, sicut supra memoraui. Compositis enim genealogiæ verbis tractatus sibi coaptabant ad commendationem traditionis suæ, per quos simplicium corda deciperent. *Vestra enim obedientia* (inquit) *in omnem locum diuulgata est.* Hoc est quod in primordio epistolę dicit; *Quia fides vestra prædicatur in vniuerso mundo*, hoc significat, quod securus sit de obedientia eorum. Erat enim incredulum quod se subiicerent post cognitam veritatem rei stultæ quasi prudentes, *Gaudeo igitur de vobis.* Et hic sensus de superiore parte epistolæ est. Gaudet enim quia Romani qui regnum habere videntur, subiecerunt se fidei Christianæ. *Volo vos proficere vt eruditi sitis in bonum, rudes vero in malũ.* Eruditus in bono hic est, qui bona operatur: rudes autem in malum ii sunt, qui ignorant opera mala, id est, vsum malitiæ nesciunt.

In procem. epist. 1 Tim. 1. 2. Tim. 3. Rom. 1. Gal. 3. Rom. 15. 1. Pet. 2.

B *Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris cito. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum.*

Deus conterat satanam cito, &c. Id est breui, Hoc de aduentu suo dicit, quia aduentus eius opprimeret diabolum ob hoc quod isti spiritalem gratiã accepturi erant: cui rei inuidet satanas, quia vult homines permanere in errore, vt discrepent cum sint vnius professionis. *Gloria Domini nostri Iesu Christi vobiscum.* Gratiam quam promisit illis in aduentu suo, iam optat esse cum illis. Si enim merentur accipere iam cum illis est in spe.

1. Ioan. 3. Rom. 1.

Salutat vos Timotheus consors laborum meorum, & Lucius & Iason, & Sosipater cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui hanc epistolam scripsi, in Domino.

1. Thess. 3.

Timothæus consors laborum eius est quasi coepiscopus, & cum magna solicitudine ecclesiam gubernabat, C sed vsque adeo positus in inuidiam Iudæorum, vt interi nitia circũcideretur propter scãdalũ ipsorũ; vt quia matre Iudæa erat, doctor esse non posset incircũcisus. Illos vero cognatos dicit, partim generis, partim fidei causa. *Saluto vos ego Tertius, qui hanc epistolam scripsi in Domino.* Tertius nomine, non numero: hic est scriba epistolæ, cui concessit suo nomine salutare plebẽ Romanã, ad quam scribit, vt cæteros salutent quos nominat. Adhuc enim rectores ecclesiis paucis erant in locis.

Act. 21. Act. 16. Act. 9. Act. 20.

Salutat vos Caius hospes meus, & vniuersa ecclesia. Salutat vos Erastus dispensator ciuitatis, & Quartus frater.

Salutat vos Caius, &c. Hic est Caius, vt arbitror, ad quem scribit Ioannes Apostolus, exultans in charitate eius quam exhibebat fraternitati, præbens sumptus illi necessarios. Et cum superius dicat, *Salutant vos omnes ecclesiæ Christi*, nũc

Ioan. 3.

D

iterat dicens, *Salutant vos vniuersa Ecclesia*, quod non puto otiose iteratum. Nihil enim tantus vir & tractabilis superfluum ponebat. Sed quia *salutant vos*, inquit, *Omnes Ecclesiæ Christi*, id est, omnes sancti, sicut alio loco dicit, *qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt*: nunc subiecit etiam hos salutare qui sequentes sunt, vt benedictum populum significet ecclesiæ, quia in oĩ ecclesia duo sunt populi. Potest & duarum prouinciarum nominasse ecclesias, vt primum vnius, deinde alterius loci dixisset omnes ecclesias, aut certe Iudæorum & gentilium. *Salutat vos Erastus dispensator ciuitatis, & Quartus frater.* Dispensator ciuitatis est quasi curator, qui dictante iustitia gubernabat ciuitatem, maxime in pretiis moderandis. Hos omnes ideo nominatim enumerat in salutatione Romanorum, vt scirent quales & quanti congaudent bono cœpto illorum. E

Ei autem qui potens est vos stabilire secundum Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secũdum reuelationem mysterii quod temporibus æternis in silentio fuit, manifestatum est autem nunc per scripturas propheticas secundum imperium æterni Dei, ad obedientiam fidei, in omnes gentes cognitum, soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui gloria in secula Amen. F

Deo patri *ex quo sunt omnia*, dat gloriam, vt cœptum Romanorum, quia potens est, dignetur implere, confirmando in fide animas eorum ad profectum Euangelii, *& reuelationem mysterij absconditi à seculis, manifestati autem per Christum* vel in Christo. Sacramentum enim quod latuit semper in Deo, temporibus Christi declaratum est, quia non singularis est Deus, quia est apud illum ex æternis & verbum & paraclitus, in qua veritate omnem creaturam decreuit saluam fieri per agnitionem. Cuius quidem sacramenti veritas per prophetas fuerat designata figuris quibusdam, *soli Deo cognitum sapienti*: cuius gratiæ participes voluit esse gentes, quod latuit genus hominum. Solus ergo est sapiens quia ab ipso est omnis sapientia, sicut dicit Salomon, *Omnis sapientia à Domino Deo est, & cum ipso fuit semper.* Sapientia ista Christus est, quia de ipso est, & cum illo erat semper, *per quem ipsi gloria in secula. Amen* Ideo nihil sine Christo plenum, quia *per ipsum sunt omnia*: qui cum agnoscitur, datur Deo patri laus per ipsum quia intelligitur per Christum, quasi per sapientiam suam, in qua saluos facit credentes. Gloria ergo patri per filium; hoc est, ambobus gloria in Spiritu sancto, quia vterque in vna gloria est. G

Rom. 11. Ephes. 3. Coloss. 1. Ioan. 14. Ephes. 3. Eccl. 1. 1. Cor. 1. Ioan. 1. 1. Ioan. 5.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

In conclusione Christum ponit, per quem facti, & iterum reformati sumus gratia eius, vt mentibus nostris hęreat: quia si beneficiorum eius memores simus semper nos tuebitur, sicut dixit, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.*

Coloss. 1. Matt. 28.

H

S. AMBROSII IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS COMMENTARIORVM FINIS.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI IN PRIOREM EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

Act. 18. 1. Cor. 4. 2. Cor. 3. 1. Cor. 11.

PRAECEPTO *Domini admonitus Apostolus resedit apud Corinthios annum & menses sex, docens inter eos verbum Dei: Hinc est vnde magna cum fiducia & charitatis affectu agit cum eis, aliquando commonens, aliquando arguens, aliquando blandiens*

A *Vt filiis. Nam multa causæ sunt, propter quas scribit ad eos. Quarum prima hæc est, quod more hæreticorum dissentientes ab inuicem, hominibus deuoti, Pauliani, & Petriani, & Apolloniaci dici volebant, non Christiani: quod valde exprobrat Apostolus. Erant tamen inter eos qui ab his dissentirent, Christo soli dicati. Secunda hæc est, quia eloquentia delectari cœperant & terrena philosophia, vt sub nomine Christi iis imbuerentur quæ contraria sunt fidei. Tertia, eo quod inflati essent, quod non iret ad illos Apostolus. Quarta, propter fornicatorem, quam inter se patiebantur. Quinta, vt commoneret de præterita epistola, quam ante hanc quæ prima dicitur, scripserat. Sexta, quia inuicem sibi iniurias & fraudes faciebant, & infidelium potius examina requirebant. Septima causa est: in qua designat licere sibi sumptus accipere, sed contemnere, ne forma esset rapacibus pseudoapostolis. Octaua vero est, vt respondeat epistolæ illorum. Perturbari enim cœperant ab hæreticis de matrimoniis. Nona est in qua declarat sic debere vnumquemque manere vt credidit. Decima autem de virginibus, eo quod nihil sit sibi præceptum. Et reliqua sunt, quæ in corpore videbuntur.* E 1.Cor.1. 1 Cor.1. Ibid. 1 Cor.4. 1.Cor.5. Ibid. 1.Cor.6. 1.Cor.9. 1.Cor.7. Ibid.

Cap.1. PAulus vocatus Apostolus Christi Iesu, per voluntatem Dei, & Sosthenes frater.

AD Romanos aliter cœpit, quia altera causa est. Hic vero Apostolum se esse Christi Iesu Dei voluntate scribit: quia omnia quæ egit, filii Dei egit voluntate, qui dixit ad Paulum, *Vade, ego longe ad gentes mittam te.* Hinc vocatus est Apostolus, hoc est, Dei voluntate missus ad gentes. Per quod etiam tangit illos quos neque Christus miserat, neque verum erat quod docebāt. Deum enim & Christum ideo frequenter nominat, vt Christum Deum non ipsum patrem ostendat, sed esse Christum filium, esse & Deum patrem, non vnione, cum ostēditur filium dici. Multæ enim sectæ emerserant, quæ Euangelium Christi pro sensus sui arbitrio asserebant, ex quibus rami aridi extant nunc vsque; quarum assertores Ecclesias euertebant. Hinc Apostolus omnia quæ hæresibus contraria sunt ponit, ac se verum prædicatorem per id quod à Christo Dei voluntate missus est, asseuerat. *Et Sosthenes frater.* Etiam istum sua commendat societate.

(Margin: Rom. 1. B Act. 22. 1 Cor. 9. 1 Cor. 8. 1.Cor. 11.)

C *Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis: cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Christi, in omni loco ipsorum & nostro.*

Propterea ecclesiæ scribit, quia adhuc singulis ecclesiis rectores non erant instituti. Et cum in multis arguat eos, ait, *Sanctificatis in Christo Iesu.* Sed ideo quia regenerati in Christo, sanctificati sunt; post autem cœperant male conuersari: vt ostenderet omnem Ecclesiam sanctificatam fuisse in Christo, sed quosdam illorum praua doctrina pseudoapostolorum euersos à traditione veritatis. *Vocatis sanctis.* Hoc est, vocati estis vt sancti sitis; quod est, vt non recedatis à regula sanctificationis. *Cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro.* Cum Iudæis veris iungit & gentes, quia *salus ex Iudæis est*: vt in omni loco vbi gentes quæ inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, & vbi Iudæi supra memorati sunt, similiter sint omnes vnum. Pseudoapostoli enim qui nomen Christi per prudentiam mundi prædicabant, id est admixta philosophia, veterem legem & prophetas reprobant. Negabant enim Christum vere crucifixum, sed tantum visum crucifigi sicut nunc Marcion & Manichæus. Vnde Apostolus, *Nos autem*, inquit, *prædicamus Christum crucifixum.* Neque carnis resurrectionem fatebantur, quod propheta Esaias clamat, dicens, *Qui in monumentis sunt, resurgent.*

(Margin: Act. 14. Tit. 1. Ephes. 5. Ephes. 1. Ioan. 4. 1 Cor. 3. 1. Cor. 9 D 1.Cor. 15. 1 Cor. 1. & 15. 1. Cor. 15. Esai. 26.)

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Ne, quia dixerat, *Qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi*: patris aut nomen aut donum tacuisse videretur, & suspicionem forte aut occasionem daret vnionis; docet quidem Christum rite inuocandum, sed omnem gratiam esse patris: vt & duos qui vnum sunt per diuinitatem ostēderet, & patris auctoritatem præferret.

(Margin: 2.Cor. 5. Ioan. 10.)

Gratias ago Deo meo semper pro vobis, super gratia Dei quæ data est vobis in Christo Iesu, quia in omnibus ditati estis in ipso, in omni verbo, & in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis. F

Quamquam omnibus in Ecclesia scribat: ita tamen significat, vt cum aliquando corripit, aliquando laudat, vnusquisque cū epistola legitur, intelligat quid pro se, quid aduersum dicatur. In vna enim plebe duobus populis scribit; vt cum arguit, qui male conuersantur, sciant sibi hæc scripta: similiter & cum laudat, sciat qui in in regula manet, ad se hæc dici. Ideoque inquit, *Gratias ago Deo meo semper pro vobis, super gratia Dei quæ data est vobis in Christo Iesu.* Datam dicit gratiam à Deo in Christo Iesu, quæ gratia sic data est in Christo Iesu, quia hoc constitutum est à Deo, vt qui credit in Christum, saluus sit sine opere, sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum. *Quia in omnibus ditati estis in ipso, in omni verbo & in omni scientia.* Hoc significat quia in accepta gratia & in verbo veritatis doctrinæ scientiam spiritalem assecuti permanserunt: ideoque gratias agit in his Deo. *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.* Testimonium Christi confirmatum est in his, quia roborati in fide nihil de hominibus sperabant, sed omnis spes illorum in Christo erat, nullius voluptatis illecebris capti.

(Margin: Coloss. 1. Ioan. 3. Ephes. 3. G)

Ita vt vobis in nullo desit aliqua gratia, expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit vos vsque ad finem sine crimine in aduētu Domini nostri Iesu Christi.

Manifestum est hunc expectare diem iudicii, qui circumspectus solicitus est. Futurum iudicium Dei dicit, in quo Dominus noster Iesus Christus reuelabitur, tam fidis quam infidis, vt cognoscant increduli ac sciant verum esse quod credere noluerunt, & pereant: fidi vero gaudeant plus boni inuenientes quam putauerant. *Qui & confirmabit vos vsque ad finem sine crimine in aduentu Domini nostri Iesu Christi.* Alacri animo confisus de spe illorum securus est: quia inuiolati vsque ad futurum iudicium erunt. Qui enim inter tot discrimina sensuum & perturbationes diuersitatum immutari minime potuerunt: proculdubio in eodem mansuros se ostendunt. Cum hos laudat, illos qui errore pseudoapostolorum deprauati fuerant inuitat. Deum enim horum fidem prædicat, illos ad pœnitentiam vocat.

(Margin: 1.Cor. 13. 2. Thess. 1. H)

Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem filii eius Iesu Christi Domini nostri.

Quis ambigat de promissis & fide Dei, (quia non erit aliter quam dixit,) filios nos adoptatos sibi credentes in Christum? Hoc enim nobis donat quod credimus, vt quia credimus Christum filium esse Dei, hoc nos esse incipiamus mansuri in eadem dignitate, sicut manet Christus quem credimus filium Dei. Communio enim fraternitatis est, vt quomodo fidem Dei incolumen in hac causa nobis futuram ostendit: ita nos non diffidentes & perfidi inueniamur, sed perseuerantes in adoptione.

(Margin: Heb. 6. Phil. 1.)

A

Obsecro autem vos fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt id ipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem scientia.

Philip. 2. Omnes nunc orat vt vnum sentiant, hoc vtique in quo renati Dei filii appellati sunt. Ad omnem enim Ecclesiam modo loquitur, vt ij qui dissentire cœperant, reuerterentur ad cœptam fidem, quam videbant in his laudari qui in illa perseuerabant. *Et non sint in vobis schismata, sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem scientia.* Perfectos vult eos esse in eodem sensu quem illis tradiderat, vt non discreparét. Ad illorum enim exemplum quos supra laudat, hos prouocat vt hoc sentiant ac defendant.

1. Cor. 15.

Coloss. 4.

Relatum est enim mihi de vobis fratres, ab iis qui sunt Chloes, quod contentiones inter vos sint. Hoc autem dico, quod vnusquisque vestrûm dicit. Ego quidē sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, ego autem Christi.

B

1. Cor. 11. *Relatum est enim mihi de vobis fratres,* &c. Quamuis euersi fuerant, tamen fratres illos appellat; sicut & in Esaia propheta dicit Deus ad illos qui secum erant, vt eis qui pseudoprophetis credebant, dicerent, *Fratres nostri estis vos*, vt per id non dissentirent ab his, quasi fratres. Quod autem dicit, *Ab iis qui sunt Chloes*; aliquibus videntur homines esse manentes & fructificantes in fide Christi: aliquib. videtur locus esse, vt puta si dicatur, Ab iis qui sunt Antiochiæ, aliquib. autem videtur fœminam fuisse Deo deuotam, cū qua multi essent colentes Deum, quibus fides non negaretur, vt quod deferrent de Corinthiis verum esset. *Quod contentiones inter vos sint.* Contentiones inter eos esse dixerunt, vt ostenderent diuersitatem mentis illorum de disciplina dominica. Et quæ esset, subiecit dicens. *Hoc autem dico quod vnusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, ego autem Christi.* Errorem ostendit, sed auctorum nomina non prodidit. Nec enim in loco stabant, sed circumibāt ad euersionem simplicium. Nam hos quos nominat, sine dubio boni erant doctores: sed sub eorum specie falsos apostolos tangit. Si enim in his gloriandum negat, quando magis in malis doctoribus, quorum doctrinam prauam in subiectis significat? Inter eos tamen hos perseuerantes designat, qui dicebant se Christi esse, non hominis: quos superius laudat.

Esai. 66.

1. Cor. 3.

C

2. Tim. 5.

1. Cor. 9.

Diuisus est Christus. Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?

1 Cor. 3. Diuisum dicit Christum, quia gloriam eius homines sibi partiti sunt. Sicut hæretici, qui se aut Photinianos, aut Arianos, aut Cataphrygas, aut Nouatianos, aut Donatianos, aut Manichæos vocari non horrent: ita & Corinthii diuersorum hæreticorum nominibus subiici cœperunt, vt viderentur loco Christi homines venerari; qui dum diuersa de Christo accipiunt, diuidunt Christum. Vnus enim hominem tantum accipit Christum, alter Deum purum sine homine vel corpore fatetur; alius dicit per prophetas prædictum Christum, alter negat prophetas de Christo locutos. Cum ergo Christus vnus sit Deus & homo, isti sibi alius aliud eius vendicantes, diuidūt Christum, & sub nomine suo Ecclesias faciunt multas. *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis?* Ideo à se cœpit, ne forte putaretur aliorum ideo refutare personas, vt suam commendaret. Si enim Christus pro nobis, inquit, mortuus est, quomodo gratiam eius & beneficium hominibus imputamus ad eius iniuriam? *Aut in nomine Pauli baptizati estis?* Si credentes autem, inquit, in Christum baptizamur, vt in nomine eius iustificemur: quid est vt fidei huius homines nobis auctores faciamus, immemores cœptæ credulitatis?

D

Rom. 5.

Rom. 6.

E

Gratias ago Deo, quod neminem vestrûm baptizaui, nisi Crispum & Caium: ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis. Baptizaui autem & Stephanæ domum: cæterum nescio si quem alium baptizauerim.

Gratias agit Deo, quia non multos ex illis baptizauit; ne quia error sub hac re cœperat, ex nomine eius error esset in plurimis, per hoc arguens & baptizantes & baptizatos, qui ad iniuriam Saluatoris baptismatis eius gratiam hominibus deputabant, illis dissimulantibus gloriæ causa. Sic enim erant sicut nunc Nouatiani & Donatiani, qui baptismum sibi vendicant, à nostris baptizatos reprobantes: & baptizati ab his gloriantur in personis eorum. Denique Christi nomine abdicato, Nouatianos & Donatianos vocari se gloriantur. Crispus ergo & Caius Corinthii sunt, quos ad testimonium nominat, quia sic baptizati sunt ab Apostolo, vt nullam illi gloriam ex hac causa dandam assererent: Stephanæ autem domus primitiæ sunt Achaiæ, sicut in postrema parte epistolæ significat: quibus testimonium dat, quod in ministerium sanctis se constituerant. Act. 18.

F

1. Cor. 16.

Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare.

Quoniam maius est euangelizare quam baptizare, ideo non se missum baptizare dicit, sed euangelizare: quia in episcopo omnium ordinationum dignitas est, caput est enim cæterorum membrorum. Per quod etiam illos humiliat, quibus illi multum dabant, propterea quod ab illis fuerant baptizati, vt ex eo scirent non magnum esse baptizare, quia non omnis qui baptizat, idoneus est & euangelizare. Verba enim solemnia sunt quæ dicuntur in baptismate. Denique Apostolus Petrus credentem Cornelium cum suis iussit baptizari, nec dignatus est ministris adstantibus hoc opus facere. Si enim defuissent: ipse hoc ageret, necessitate compulsus. Quanto ergo melior his sit quos illi venerabantur ostendit, & non tamen hoc nomini suo decerni permisit, sciens periculosum esse gloriam Dei nomini hominis vendicare, est enim quasi idololatria.

In oper. I. cap. 70.

Act. 20.

Act. 10.

G

Non in sapientia verbi, vt non euacuetur crux Christi.

Quia prædicatio Christiana non indiget pompa & cultu sermonis, ideoque piscatores homines imperiti electi sunt qui euangelizarēt; vt doctrinæ veritas ipsa se cōmendaret teste virtute, ne hominum versutia & calliditate humanæ sapientiæ acceptabilis videretur, non autem veritate, sicut disciplinæ ab hominibus inuentæ, in quibus non ratio, non virtus, sed verborum quæritur compositio: ac per hoc gloriam suam quærit qui fidem Christi verbis exornare vult. Obscurat enim illam splendore verborum, vt non illa, sed ipse laudetur. Sicut & pseudoapostoli, ne stulti viderentur prudentibus mundi in sapiētia hominum Christum prædicabant duplici genere, vt eloquentiæ studerent, & ea quæ mundus in nobis stulta iudicat, euitaret: vt neque incarnatum Dei filium, & de virgine natum docerent, neque carnis futuram resurrectionem, quia mundi istud sapientia & ratio stultum iudicat: ac per hoc Apostolus non se in sapientia hominum dicit Christum prædicare, *ne euacuetur crux Christi*: quia qui in sapientia hominis Christum annuntiant, negant veritatem prædicationis, sicut supra memoraui.

2. Cor. 2.

Mat. 14.

H

1. Cor. 2.

Act. 17.

Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est: his autem qui salui fiunt, virtus Dei est. Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientium, & intellectū prudentium reprobabo. Esai. 29.

Manifestum est, quia quibus crux Christi stultitia est, 2. Pet. 2.

in per-

A Rom. 1. 1. Cor. 15. Apoc. 7. Esai 29. Abdia. 1. in perditione sunt, inferni enim morte non sunt erepti. *His autem qui salui fiunt, virtus Dei est.* Nō est obscurum, quia iis credunt, Dei virtus est. Credunt enim non infirmitatem esse crucem Christi, sed virtutem, intelligentes mortem victam esse in cruce: cuius signum qui habent, salui sunt, quia ab illa teneri non possunt. *Scriptum est enim. Perdam sapientiam sapientium, & intellectum prudentium reprobabo.* Perdit sapientiam sapientium, dum quę illi negant posse fieri, facit: & reprobat intellectum prudentium, cum Deum quem incuriosum dicunt, aggressum probat ea quæ stulta putant, vt Dei filius incarnatus de virgine crucifigeretur pro humana salute: quod factum vere testatur virtute, non verbis. Hebr 2. Esai. 53.

Vbi sapiens? vbi verba? vbi conquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?

Ioan. 10. B Act. 17. *Vbi sapiens,* &c. His dictis tam in Iudæos quam in gentiles inuehitur, quia & Iudæorum scribæ & legisdoctores Deum filium habere stultum putant credi. Simili modo & gentes istud risui deputant. Sed Iudæi, quia hoc non tā aperte in lege significatum est, diffidunt: gētiles vero, quia mundi ratio non istud recipit, (nihil enim dicit posse fieri sine commixtione,) & stultum iudicant. Conquisitor tamen sæculi hic est, quia constellationibus agi mundum, & duodecim signis ortus & occasus fieri decernit, calculis, nihil omnino sine horum motu putans posse fieri. *Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?* Stulta est facta sapientia huius mundi, putant enim se sapere, inuenta est imprudens. Quod enim impossibile iudicabat, possibile declaratum est, Deum incuriosum existimans. Est aliquid hac asseueratione stultius, vt fecisse dicatur mundum, & curam eius non agere? Vt quid fecit si non ad illum pertinet quod fecit? Sed quia vident quosdam feliciter mundo frui, quosdam deprimi; & bene agentes despici, maleuolos gloriari: idcirco incuriosum Deum esse crediderunt. Qui incuriosum Deum dicit, non negat maleuolum aut iniustum. Aut enim iudicaturus est mundum, & iniustus est dissimulans de bonis, & patiens fieri mala. Si igitur animaduertant se posito odio diuinæ legis, possunt videre causam istam à nobis terminari, qui Dei iudicium expectamus, in quo depressi exaltabuntur, & violenti humiliabuntur: quia *non est personarum acceptio apud Deum.* Sap. 13. Iob. 21. Psal. 93. Psal. 72. C 1. Thess. 1. Act. 10.

Nam quoniam in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.

Non cognouit mundus (id est homines) Deum in sapientia eius: quia vnicam maiestatem eius figmētis dederunt vel elementis, dissimulantes de eo, per sapientiam carnis putantes hæc debere coli quæ videntur. Propterea placuit Deo prædicationem ordinare, quæ illis stultitia videretur: vt credentes quæ illi diffidunt, salui fierent, illis damnatis. Vicissitudo ergo hęc est, per quam Dei consilio falsum à vero damnatur. Ioan. 1. Rom. 1. Sap. 13. D

Quoniam Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt.

Iudæi signa petunt, quia non diffidunt potuisse fieri, sed an factum sit quærunt; scientes virgam Aaron aridam germinasse; & fructum tulisse: Ionam à ceto glutitum, in ventre eius tribus diebus & tribus noctibus fuisse, & viuum eiectum esse. Illud tamen præcipue quęrunt, vt aliquid tale videant, quale est illud quod vidit Moyses, Deum in igne, vnde dicunt, *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus,* cum maius sit mortuum Lazarum iam fœtidum quarto die viuum de monumento exisse. Græci vero sapientiā quærunt, quia nolunt audire præterquam quæ mundi ratione possibilia sunt. Mat. 12. Num. 17. Iona 2. Exod. 3. Ioan. 9. Ioan. 11. Act. 17.

Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam: ipsis vero vocatis Iudæis atque Græcis Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. E

Scandalum est Iudæis dum audiunt Christum filium Dei se profitentem, & sabbatum euacuantem: *gentibus autem stultitia*, quia ea audiunt prædicari, quæ dum rationi mundanæ non congruūt, insensata videntur; vt partus virginis, & resurrectio mortuorum. *Ipsis vero vocatis Iudæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam,* Suadente virtute, quę potior verbis est, credētes in Christum intelligunt, Iudæi primum qui signum quærebant, Christū Dei esse virtutem; & Græci similiter vident Christum Dei esse sapientiam: illam autem mundanam; quam prius putabant prudentiam, maximam esse stultitiam. Virtus ergo Dei est, quia per ipsum omnia fecit pater Deus. Sapientiam autem idcirco; quia per ipsum cognitus est Deus. Nec enim posset cognosci Deus, nisi per eum qui esset de eo: quia *nemo nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare.* Ioan. 19. Ioan. 5. & Act. 7. Matt. 12. Ioan. 1. Matt. 11. F

Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei fortius est hominibus.

Stultum Dei, inquit, non quia vere stultum est, sed quia ab hominibus, dum rationi mundanę non conuenit, stultum putatur, cum sit ratio spiritalis: ac per hoc sapientius dignoscitur esse hominibus, quia spiritalia plus sapiunt quam carnalia. Nam enim spiritalia per carnalia sūt, sed carnalia constant per spiritalia: ideoque subiecta sunt carnalia spiritalibus. *Et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* Sine dubio cœlestia vincunt terrena. Quamobrem infirmum Dei non est infirmum, quia infirmitas Christi magna victoria est. Vicit enim cum victus videretur, sicut ait, *Et vincas cum iudicaris.* Victor enim existit, qui iniuste occiditur, reum constituens à quo occiditur. Luc. 16. 1. Cor. 2. Psal. 50. G

Intuemini enim fratres vocationem vestram, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.

Manifestum est, quia rari sunt qui mundi rationibus inflati magis quam eruditi sunt, hoc est, qui stellarum motus inspiciunt & decernunt. Ipsos autem dicit & fortes secundum carnem, quos & prudentes. Et ideo fortes, quia passionem crucis Christi infirmam asserunt. Iniquitas enim fortis, & vincere sibi videtur ad tempus. Ipsi etiam nobiles, per quos superstitionis suæ originem antiquitatis assignant, nos nouellos dicentes. Non ergo hanc asseuerationem elegit Deus quæ in paucis est. Sap. 13. Matt. 5. Ioan. 8.

Sed stulta mundi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & quæ non sunt, vt ea quæ sunt, destrueret. H

Stulta mundi sunt, virginem peperisse, & Dei filium crucifixum. Credi enim stultum hoc putat: ideo Deus vt hunc confūdat, hos elegit qui hoc credunt, quod hic stultum iudicat. Confunduntur enim sapientes, dum quæ pauci negant, multos vident fateri. Non est enim ambiguum, multorum sententias paucorum anteponi sententiis. *Et infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia.* Idem sensus est; quia quod pauci infirmum putant, ij nempe qui se prudentes existimant in sæclo, diffidentes de spe; à multis virtus asseritur, quia plures credunt quam non credunt, ad illorum ruborem. Vident etenim infirma Christi nominata, dæmoniis imperare, prodigia facere. Infirma autem sunt mundo iniuriæ, & passio Saluatoris, nescienti hæc ad virtutem proficere; quia ideo ista pati se permisit, vt vinceret mortem. Iniuste enim pati, & posse resistere & nolle; Act. 17. Matt. 16. Hebr. 2.

A 1. Cor. 2. Ephes. 6. Principes huius sæculi non solum homines accipiendos Iudæorum ac Romanorum: sed & hos principes ac potestates, quos supra dixit, ad quos vere pertinet dictum hoc, *aduersus quos nobis colluctatio est, spiritalis nequitia in cælestibus*: quia consilio ac voluntate illorum crucifixus est Christus. Denique post tentationes *diabolus recessit*, ait, *vsque ad tempus*. Et ipse Dominus, *Princeps*, inquit, *huius mundi venit, & in me inuenit nihil*. Principes ergo huius sæculi per ignorantiam Dominum maiestatis crucifixerunt. Nam Iudæorum principes, quomodo principes huius sæculi possūt intelligi, qui erant subiecti regno Romano? Et neque Romanorum principes crucifixerunt Christum, quippe cum dixerit Pilatus, *Nullam causam mortis inuenio in eo*. Vnde & manus lauit, dicens Iudæis, *Innocens ego sum à sanguine iusti huius: vos videritis*. Hi ergo principes crucifixerunt Dominum, quos detriumphauit libere in semetipso: quamuis dicat Marcus Euangelista de dæmonibus: *Sciebant enim Christum ipsum esse Iesum*, Scierunt quidem ipsū esse, sed qui in lege promissus erat: mysterium tamen eius quod filius Dei est, nesciebant. Hoc etiam & Petrus Apostolus ad populum Iudaicum dixit, *Scio fratres, quia per ignorantiam egistis hoc malum, sicut & principes vestri*: non tamen huius sæculi. Si ergo per ignorantiā serui occiderunt Dominum, peccatum eis adscribi non debet. Sed non licet hoc ignorare. Et quamuis Dominū esse nescirent; nescij tamē non erant quia rem impiam faciebant, Dominus tamen maiestatis crucifixus dicitur, cū mori nesciat. Sed quia *verbum caro factum est*, id est, Dei filius incarnatus, homo factus est, ipsi adscripta est mors: quia Iudæi non vtique carnem persecuti sunt, sed eum qui operabatur per carnem: ac per hoc quamuis Dominus maiestatis mortem ignoret, quantum tamen ad Iudæorum votum pertinet, & ad principem huius sęculi, Dominum occiderunt in carne.

Luc. 4. Ioan. 14. Ioan. 19. Ioan 18. Matt. 27. Coloss. 2. Marc. 1. Luc. 4. B Act. 3. Ioan. 1.

Sed sicut scriptum est, Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, hoc præparauit Deus diligentibus eum.

C Esai. 64. Hoc scriptum est in Esaia propheta in aliis verbis. Per hoc exemplum inopinatam rem factam dicit, & quæ non solum in humanum sensum non caderet, sed & cælestes potentias lateret, Dei scilicet filium incarnatum; vt quod supra dixerat, firmaret: quia si principes huius sæculi Deū hominem factum non intellexerunt, quanto magis homines? Sed si verba offendiculum vel scandalum faciebāt, virtutibus tamen & signis fides non debuerat denegari. Infirmitati enim & ignorantiæ humanæ virtus debuerat præponi, & credi quod humanę rationi impossibile videbatur: ideoque *Diligentibus Deum*, id est, credentibus *præparauit donum hoc*. Rom. 8.

Nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum.

Ephes. 1. Quia principes sæculi hoc ignorabant, Deus per spiritum suum reuelauit credentibus: quia res Dei non potest sine spiritu Dei addisci. Nā non solū hominibus sacramentum istud missum se dicit declarare, sed & principibus & potestatibus in cœlestibus, qui Dominum crucifixerunt: vt hoc prædicante in terris, discant qui sunt in carnalibus cœlis, qui degunt sub elementis firmamenti. Hic ergo singularis Apostolus est, qui hanc gratiam cōsecutus est: quia Trinitatis mysterium à nullo sic potuit explanari: vnde & *vas electionis* diuino iudicio vocitatus est. D Ephes. 6. Act. 9.

Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit hominis abscondita, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Scit & quæ Dei sunt nemo nouit, nisi spiritus Dei.

Ioan. 16. 1. Cor. 14. Quia enim de Deo est hic spiritus, omnia nouit Dei. Profunda aūt ideo ait, quia oēm virtutem & præscientiam eius nouit: quod omnino creaturæ impossibile est. *Qui enim hominum scit hominis abscondita, nisi spiritus hominis qui in ipso est?* Manifestum est cogitationes nostras à nullo sciri, nisi ab animo nostro, quem spiritum dixit. Denique in Euangelio inter cætera sic ait, *Et spiritus eius reuersus est ad illam. Sic & quæ Dei sunt nemo nouit, nisi spiritus Dei*. Hic spiritus Dei docuit nos, quos scit naturaliter nō doctos; & docuit nos de mysterio Christi; qui non solum spiritus Dei est, sed & Christi. E Luc. 8. Ioan 6. 1. Ioan. 2.

Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est: vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.

Hinc scimus quia spiritum qui de Deo est, accepimus: quia mundi spiritus non potest scire quæ ab hoc nobis insinuata sunt. Spiritus tamen mundi hic est, per quem arripiuntur phanatici, qui sine Deo sunt. Est enim inter mūdanos spiritus potior: vnde solet coniecturis quæ mūdi sunt diuinare, quem Pythonem appellant. Hic est qui per verisimilia fallitur & fallit: hic est qui per Sibyllam locutus est, sensum nostrorum secutus, locum volens inter cœlestes habere. *Vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis*. Quia enim Dei spiritus datus est nobis, scimus quæ à Deo donata sunt nobis. Non enim hæc possemus scire si mundi spiritum haberemus, quia non potest ea quæ sunt Dei scire mundi spiritus. *Sensum enim Dei nemo nouit, nisi qui de Deo est spiritus Dei*. Inferiora enim non possunt superiorū scire consilium, neque creatura conditoris sui dignoscere voluntatem. Iuo par. 11. cap. 6. 1. Reg. 18. F Rom. 5. Esai. 40. & 41. Rom. 11.

Quæ & loquimur non in suasoriis humanæ sapientiæ verbis: sed in ostensione spiritus, & virtute Dei, spiritalibus spiritalia comparantes.

Vt hinc manifestum sit scire nos quæ à Deo nobis donata sunt: quia hæc & loquimur, vt & alij discant per doctrinam spiritalem. Prædicatoribus enim id est Apostolis, insinuata diuinitus sunt quæ traderent populis, & addiscerent principes huius sęculi quid admisissent mali. *Non in suasoriis humanæ sapiētiæ verbis: sed in ostēsione spiritus*. Verba .n. humanæ sapientiæ hunc sensum non vident; neque litterarum studiis apprehenditur, sed per fidem spiritali ratione concipitur, dicente Esaia propheta, *Nisi credideritis, neque intelligetis*. Naturali enim magis lege, quam cursu siderum, & calculis signorum quæ in firmamento denotantur, adipiscitur. Denique credentes non humanis verbis, sed naturæ suæ vident congruere quod credunt. Opus enim agnoscit opificem: ideoque Euangelium animis nostris loquitur spiritalia, excitans illos ad cognitionem sui creatoris. *Spiritalibus spiritalia comparantes*. Hoc est, iis qui mundanam prudentiam refutant, spiritalem efficaciam tradere, quæ mysterio fidei continetur ad illuminandos sensus beneuolorum hominum. Credentes enim quæ mundi sapientia stulta iudicat, spiritales sunt. Luc. 10. Ioan. 14. G Esai 7. Sap. 13. 1. Cor. 1.

Animalis enim homo quæ sunt spiritus Dei nescit, & stultitia est illi, & non potest scire: quoniam spiritaliter iudicatur. H

Animalis enim homo, &c. Pecoribus enim similis sensum suum in terram deprimit: ideoque non assequitur nisi quæ videt, nec putat aliquid posse fieri quam quomodo scit. Ideo quidquid aliter audit quam nouit, stultum iudicat. nihil enim existimat posse fieri sine commixtione. Vnde ridet audiens Deum filium genuisse, quem scit simplicem & incorporeum: & virginē peperisse, & resoluta corpora rursum reuocari ad vitam: cum hęc magis ad laudem Dei proficiant, vt credatur fecisse, cuius operis ratio inuestigari non possit. Deus est enim qui fecit. Imbecillitas enim humana stultum putat quod scientia sua non concludit, cum hoc magis stultum deberet habere, & illud prudens: quod quia Dei factum dicitur, non potest comprehendi. *Et non potest scire: quoniam spiritaliter iudicatur*. Huma- Psal. 48. Act. 17. Eccl. 8.

A manam traditionem sequentes, dum vnius Dei fidem abnegant, spiritualiter factum est, quod ratione carnis inflati putant fieri non posse: & sic reprobi adnotati, spiritaliter condemnati sunt.

Coloss. 2.

Spiritalis vero diiudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur. Quis enim cogitauit sensum Domini? quis instruxit eum? Nos autem sensum Christi habemus.

Quoniam vero ratio spiritalium est, id est credentium, (hoc enim quis nuncupatur quod credit,) ideo ipsi omnia iudicant. Ipsorum enim exemplo infidelitas diiudicabitur: ipsi autem à nemine iudicabuntur. Quis enim condemnet vera dicentem? Cum enim constet omnes inimicos fidei falsa tenere pro veris, accusatio illorũ in irritam iam deducta est, veri iudicio condemnata: quia *qui non crediderit*, inquit Dominus, *iam iudicatus est. Quis enim cognouit sensum Domini, quis instruxit eum?* Sensus Dei est, quo hoc spiritaliter iussit fieri, per quem mundi sapientia stulta probaretur, negans posse fieri quod factum est. Quem sensum nullus est qui cognouerit, & displiceat illi vt emendet consilium Dei: quia qui cognouit, laudat potentiam Dei: quem qui omnia negat posse, nec mundum credit fecisse. Quid enim magnum est, vt de se credatur generasse, qui non ambigitur cuncta ex nihilo fecisse? quippe cum dicat Saluator, *Apud Deum autem omnia possibilia sunt. Nos autem sensum Christi habemus.* Hoc dicit, quia qui credentes sumus, eiusdem, id est, diuinæ scientiæ sensum habemus.

1. Cor. 6. — Ioan. 3. — B — Esa. 40. & 45. — Sap. 8. — Matt. 19.

Cap. III.

ET ego fratres non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Quasi paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis: sed neque nunc potestis: adhuc enim carnales estis.

Nunc his loquitur, qui propterea quod sæculi adhuc voluptatibus seruiebant, carnales erant. Quamuis iam baptizati essent, & Spiritum sanctum accepissent: tamẽ quia post baptismum statim ad veterem hominem fuerant reuersi, cui abrenuntiauerant, dicuntur carnales. Spiritus enim sanctus tunc permanet in eo cui se infuderit, si permaneat in proposito regenerationis: si quo minus, abscedit, ita tamen, vt se reformauerit homo, redeant ad illum. Semper enim paratus ad bonum est, diligens pœnitentiam. *Quasi paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam.* Quamuis renati essent in Christo, tamen non fuit dignũ tradi his spiritalia. Accepta enim fide, quæ est velut semen spiritale, nullum fructum Deo dignum fecerunt, vt perfectionis verba mererentur addiscere, sed quasi paruuli imperfectionis sensibus studebant. Apostolus autem vir diuinus, & medicus spiritalis, vnicuique secundum vires eius tradebat, ne per imperfectionem & imperitiam quis de rebus spiritalibus scandalum pateretur. *Nondum enim poteratis.* Ostendit aperte non illos debuisse audire quæ confirmatis dicenda sunt. *Sed neque nunc potestis: adhuc enim carnales estis.* Hic valde arguit temeritatem illorũ qui querebantur dudum se non audisse spiritalia, cum adhuc indigni essent audire. Pseudoapostoli enim promiscue omnibus vno atque eodem genere tradebant, nullius personã discernentes vt acceptabiles fierent per hypocrysin commendatiã cũ constet Dñm & auctorẽ nostrũ Christum aliter populis, aliter discipulis interfatũ, & inter ipsos Apostolos fecisse distantiam. Tribus etenim discipulis gloriam suam in monte ostendit, dicens illis vt tacerent visum quamdiu à mortuis resurgeret.

C — 1. Cor. 10. — Sap. 1. — 1. Cor. 15. — 1. Cor. 9. — D — Ibid. — Luc. 8. — Matt. 17.

Cum enim in vobis æmulatio & contentiones sint: nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Cum enim quis dicat, Ego sum Pauli: alius autem, Ego Apollo, nonne homines estis?

Indignitatis causam ostendit: quia qui de homine sperat auxilium, carnalis est. Qui autem spreta humanitate, de Deo sperat, spiritalis est; quia *Deus spiritus est. Cum enim quis dicat, Ego sum Pauli; alius autem, Ego Apollo: nonne homines estis?* Sicut enim gloriantes in Deo, & de ipso omnem gratiam sperantes, dii dicuntur à Deo adoptatiuia & in homine gloriantes, & homines & carnales dicuntur sententia Dei conclusi, qui ait, *Ego dixi, dii estis: vos autem sicut homines moriemini.* A sua ergo persona incipit, ne forte putaretur per inuidiam magis personas illorum destruere, ostẽdens magnum errorem, & ad Dei contumeliam pertinere, quando Deo prædicato gloria datur hominibus. Quid ergo minus est à gentilitate, dum adhuc aliquid de hominibus speratur?

Ioan. 4. — E — Psal. 81. — Ioan. 10. — Psal. 81.

Quid igitur est Apollo, quid vero Paulus? Ministri eius, cui credidistis: & vnicuique sicut Dominus dedit.

Vt quia ministri sunt, spes in his non sit, sed in Deo cuius ministri sunt. Illi enim gratiarum actio deferenda est, cuius donum est: hi vero serui, quos etiam inuitos oportet dispensare. Numquid non Moyses coactus est ire ad Pharaonem; & Ionas inuitus missus est prædicare. Niniuitis; & Ananias contradicens missus est Saulo manum imponere? *Et vnicuique sicut Dominus dedit.* Id est, sicut voluit & sicut diuisit singulis officia ministerii.

F — Psal. 117. — Exod. 4. — Iona. 1. — Act. 9. — Ephes. 4.

Ego plantaui, Apollo rigauit: sed Deus incrementum dedit.

Plantare est euangelizare, & ad fidem attrahere: rigare vero, baptizare solemnibus verbis: peccata autem dimittere, & spiritum dare, Dei solius. Si ergo effectum salutis Deus dat, nulla gloria in hac re hominis est. Scimus enim & Spiritum sanctum sine manus impositione datum à Deo; & non baptizatum consecutum remissionem peccatorum. Numquid non hic inuisibiliter baptizatus erat, quando donum baptismatis consecutus est?

Luc. 5. — Act. 2. — Act. 10.

G

Itaque neque qui plantat est quidquam, neque qui rigat: sed qui incrementum dat Deus. Qui enim plantat & qui rigat, vnum sunt. Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.

Et plantata enim solent emori, & rigata ad effectum fœcunditatis minime peruenire, nisi det Deus vegetam vitam. Quantum ergo ad honorificentiam Dei pertinet, nihil est homo: quantum autem ad ministerium pertinet, necessarius est vt honorificetur quasi seruus, non vt aliquid de illo speretur ad iniuriam Dei. *Qui enim plantat & qui rigat, vnum sunt.* Vnum sunt, quia ambo mercenarii sũt, quamuis diuersa sint illorum officia. *Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Quamuis enim vnum sint, sed quia maior est qui euangelizat, quam qui baptizat; ideo discreuit mercedes illorum: & non solum ad hoc, sed ad doctrinæ sinceritatem pertinet, vt maiori mercede sit dignus qui inuiolatam tradit doctrinam.

Iob. 4. — Iob. 7. — 1. Tim. 5. — H

Dei enim sumus operis adiutores: Dei cultura, Dei ædificatio estis. Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posuit, alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat quemadmodum superædificet.

Dei enim sumus operis, &c. Hoc ad Apostolorum personam pertinet, quos constat Dei esse adiutores, quia vicarij sunt Christi. *Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui.* Gratiam sibi datam dicit, vt dignus esset prædicare Euangelium: vt & hoc Dei esse ostenderet, non hominis. Secundum hanc itaque gratiã, vt sapientem architectum fundamentum se dicit posuisse. Sapiens architectus est, qui iuxta disciplinam, auctoris

1. Cor. 2. — Gal. 1. — Matt. 7.

A collocat fundamentum: id est, qui secũdum traditionem Saluatoris euangelizat. *Alius autem superædificat.* Superædificia sunt, quæ post prædicationem Apostolorum à superuenientibus traduntur aut malis aut bonis doctoribus. *Vnusquisque autem videat quemadmodum superædificet.* Id est, vt superædificia congruant fundamento; ne si obliqua fuerint & friuola, ruinam faciant, manente incolumi fundamento: quia si malè docuerit, Christi nomen permanet, quod est fundamentum: doctrina autem mala peribit, sicut dicit Dominus, *Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cælestis, eradicabitur.*

Ephes. 2. Matt. 7. 1. Tim. 1. Matt. 15.

Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem superædificat supra fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, cuiusque opus manifestum erit. Dies enim declarabit, quia in igne reuelabitur: & vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit.

B *Fundamentum aliud,* &c. Ideo nemo potest ponere aliud fundamentum, quia quamuis hæretici sint aliqui, non tamen docent nisi sub Christi nomine. Aliter enim commenta erroris commendare non possunt, nisi interposito Saluatoris nomine prædicent, vt res contrarias & absurdas nominis dignitas facit acceptabiles. *Siquis autem superædificat supra fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos.* Lapides pretiosi sunt, quos non corrumpit ignis. Tria genera posuit præclara in mundo, in quibus bonam doctrinam significauit, *Ligna, fœnum, stipulam.* Tria alia genera posuit, sed friuola. In his corrupta & vana doctrina designata dignoscitur. *Cuiusque opus manifestum erit. Dies enim declarabit, quia in igne reuelabitur.* Hoc est, mala doctrina in igne omnibus apparebit, nunc enim quosdam fallit. *Et vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit.* Quia enim per ignem examinatio fiet, si in aliquo non inuenerit quod exurat, manifestat illum bonum fuisse doctorem. Mala enim & adultera doctrina idcirco in ligno, fœno, & stipula significata est, ostenderetur ignis esse esca.

Matt. 24. 2. Tim. 3. C 1. Pet. 1.

Si cuius opus mãserit quod superædificauerit, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, damnum patietur: ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.

Si cuius opus manserit, &c. Cum enim nihil in illo sordis inuentum fuerit prauæ doctrinæ, vt in bono auro, ita erit vt tres fratres in camino ignis, mercedem vitam æternam cum gloria accepturus: quia sicut aurum & argentum, & lapides quos ignis non corrumpit, ita & bonorum magister incorruptibilis permanebit. *Si cuius opus arserit, damnum patietur.* Opus quod ardere dicitur, mala doctrina est, quæ interibit. Cuncta enim mala peribunt, sicut *iter impiorum*, quia non sunt substantiæ, sed asseuerationes peruersæ. Damnum autem pati, est pœnas perpeti. Quis enim in pœna positus iacturam non facit? *Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.* Saluum illum futurum dixit, quia non interibit substantia qua constat: sicut & doctrina mala peribit, quia accidens causa est. Ideo autem dixit, *Sic tamen quasi per ignem,* vt salus hæc non sine pœna sit; quia non dixit, Saluus erit per ignẽ; vt merito suo ab igni non conbustus, saluus fiat examinatus per ignem: sed cum dicit, *Sic tamen quasi per ignem,* ostendit saluum illum quidem futurum, sed pœnas ignis passurum, vt per ignem purgatus fiat saluus, & non sicut perfidi æterno igne in perpetuum torqueatur, vt ex aliqua parte operæ pretium sit credidisse in Christum. Sẽper eum erubescat necesse est, qui se videt falsum defendisse pro vero. Et simili modo semper fiduciam habebit Dei qui abiecto falso secutus est verum, & spreta impietate successit pietati. Extra catholicum enim quidquid est, contrarium est.

Dan 3. Psal 1. D Matt. 15. Matt. 11.

E *Nescitis quia templũ Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.*

Templum Dei nos dicit, vt Deum in nobis habitare sciam. In tẽplo enim suo habitet necesse est. Et quia spiritum Dei dicit habitare in nobis, Deum significat intelligendum Spiritum Sanctum. *Si quis templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Hæc idcirco præmisit, vt illos compungat, qui turpiter viuentes, corpora sua violando corruperant, maxime ille qui vxorem patris habebat, vt ante esset reus, quam causa illius in medium prorumperet. Denique simili, immo eodem modo, cum causam illius iudicat, loquitur, dicens, *An nescitis quia corpora vestra templum est Spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis a Deo?* Hic templum Dei dicit, infra vero templum Spiritum sancti. Quis hic dubitet, quia Spiritum sanctum Deum significauit?

2. Cor 6. 1. Ioan 3. Cor. 5. 1. Cor. 6. F

Nemo se seducat. Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat vt sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.

Nemo se seducat, &c. Id est nemo proprio vel humano consilio putet se sibi prodesse. Ad superiorem sensum redit. *Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat vt sit sapiens,* Hoc dicit, quia si quis intelligit salutem promissam, & mysterium incarnationis Domini nostri Iesu Christi, *stultus fiat:* id est, sapientiam mundi fugiat, vt stultus ab ea iudicetur, & tunc erit prudens; quia stultus sæculo prudens est Deo, dum credit, Deum fecisse quæ ratio mundi non capit, sicut supra memoraui. Pseudo apostoli autem prudentes volentes videri in mundo, neque Deum filium habere, neque incarnationem veram esse, neque carnem posse resurgere prædicabant. *Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum.* Sic stultitia est sapientia huius mundi apud Deum, dum facit Deus quod mundus fieri posse negat, sapientiam illius stultitiam probat: & cum multos deos dicant, fides autem vnum probet teste virtute, inprudentia sua confundentur.

2 Cor. h. 2 Cor. 2. 2. Cor. 15. G 1. Cor. 8.

Scriptum est enim, Apprehendam sapientes in astutia eorum. Et iterum, Dominus nouit cogitationes sapientum, quoniam vanæ sunt. Itaque nemo glorietur in homine.

Iob 5. Psal 93.

Dominus nouit cogitationes. &c. Istud in Psalmo habetur xciii. Denique idem sensus est; Sciens enim vanas cogitationes illorum, vt stultos esse probaret, sapientiam illorum apprehendit, ostendens verum esse quod falsum dicebant, & falsum quod verum putabant. *Itaque nemo glorietur in homine.* Quoniam enim humanæ cogitationes & consilia improuida & infirma sunt, non est gloriandum in homine, sed in Deo, cuius consilium retractari non potest. quidquid enim homines sine Deo sapiunt, stultum est.

Sap 13. Sap 9. Ps 1. 7. H

Omnia namque vestra sunt: siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura omnia vestra, vos autem Christi, Christus vero Dei.

Alio loco dicit de eodem sensu, *Nos autem seruos vestros propter Iesum.* Seruos pro ministris posuit, vt non singulos sibi deferrent, cum omnibus vterentur, sicut & Dominus dicit, *Ego sum in medio vestrum non vt ministrer, sed vt ministrem.* Nam mundus vtique noster est, sed vt de illo secundum Dei voluntatem sentiamus, & decretos cursus eius in Dei voluntate ponamus. Et vita præsens concessa nobis est, sed vt modeste illam & cum Dei glo-

2 Cor. 4. Luc. 22. Sap 16. Ph. Lp 1.

A ria transigamus. *Siue mors*: vt pro Christo mori libenter habeamus spe promissionis futuræ. *Siue præsentia*: vt sic præsentibus vtamur ne ostendamus: *Siue futura*: vt futura credentes, ipsis non magis quia meliora sunt, accommodemus. Ephes. 1. *Vos autem Christi*: vt quomodo hæc Iudicio nostro cõcessa sunt & subiecta, ita & nos Christo subiiciamur, quippe cum per ipsum esse cœpetimus & in prima origine, & Ioan. 6. regeneratione. *Christus autem Dei*, Christus Dei est patris sui proprius filius; faciens voluntatem eius, vt & nos ipsius faciamus. Si ergo Christi sumus famuli, quid est vt ad eius iniuriam de hominibus aliquid speremus?

Cap. III.

Ita nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur.

1 Cor. 1. *Ita nos existimet homo*, &c. Hoc significat, quia minus de illo sentiebant aliquid Corinthiorum: sed vt homo hoc 1. Cor. 2. de illo sentiret quod & Deus qui illum elegerat, ideo Ibidem. *ministros Christi* ait, *& dispensatores mysteriorum Dei*. Quando e- Gal. 2. nim non verborum strepitu, neque humana sapientia ni- 1 Cor. 9. tebatur intelligi; debuit sacramentum Christi dispensare 1 Cor. 15. B in quo non verba, sed virtus fulgebat, non per quod homo, sed Deus gloriosus videretur. Collega enim piscatorum, non aliter quam illi Christum prædicabat. Cum ergo ministrum se Christi & sacramentorum Dei probat, pseudoapostolos notat, & abnegat Christi esse quod tradunt, per id quod discordarent à traditione apostolica. *Hic iam quæritur inter dispensatores vt fidelis quis inueniatur*. Hoc quod dicit, non solum ad pseudoapostolorum personam pertinet, sed & ad reliquorum, qui accepta dispensatione, aut verecundia, aut timore, aut certæ commendationis suæ causa constanter arguere trepidabant aut malos sensus Act. 20. aut mores. Hic enim tam constans erat, vt nec vitæ suæ parceret, dummodo fideliter omnia consummaret.

Mihi autem pro minimo est vt à vobis diiudicer, aut ab humano die: sed neque meipsum iudico. Nihil quidem mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum, qui autem iudicat me, Dominus est.

C

1. Cor. 6. *Mihi autem pro minimo est*, &c. Quos in tantis vitiis reprehendit, minimum dicit ab his se iudicari, quippe cum 1. Cor. 6. nec à iustis iudicandum se sciret. *Aut ab humano die*, hoc est, quia nec à legibus mundo creditis iudicandus erat. Supergressus enim humanam iustitiam, cœlesti iustitiæ studebat, sicut dicit Dominus: Matth. 5. *Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum Dei*. Humanum ergo diem cum dicit, significat & diuinum, in Act. 17. quo iudicaturus est Christus: quia sicut iurisconsulti seu pontifices, quos vocant sacerdotes, certos dies quibus iudicatur decreuerunt; ita & dies Domini definitus est, quo Psal. 18. iudicaturus est mundum. *Sed neque meipsum iudico. Nihil quidem mihi conscius sum*. Apertum est, quia conscientiam puram habens solicitus de se non erat. *Sed non in hoc iustificatus sum*. Nunc humiliat se, & loquitur vt homo qui possit culpam incurrere nescius. *Qui autem iudicat me, Dominus est*. Recte ait: quamuis enim humiliauerit se, tamen Domino Rom. 2. Christo plurimum dedit; quia potest quod hominem latet, dum occulta iudicat, manifestare, non vt reum faciat, D sed prudentem. Quis enim homo est, quem non aliquid lateat? Interdum enim aliquid vtile putamus, quod inutile Rom. 14. est. Nec enim omnia membra aut latera conuersationis humanæ descripta habemus: ab iis autem quæ grauia sunt aperte, prohibiti sumus. Nam quædam causæ nos fallere solent ex causis aliquibus ortæ, vt quod non est vtile, putemus vtile: quod leue quidem est, quia propositum liberum est.

Itaque nolite ante tempus iudicare, donec veniat Dominus, qui illuminabit occulta tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo.

E *Nolite ante tempus iudicare, &c.* Monet illos ne iudicent, Iacob 4. cum iudicandi sint, & habeant duplex peccatum, sicut ait Rom. 14. Dominus, *Nolite iudicare, vt non iudicemini: sed expectate diem* Matth. 7. *iudicij Dei*, ac si fideles & boni sint. Iniuria enim iudicis est; Iacob 8. si ante cognitionem eius à seruo procedat iudicium aut Rom. 2. sententia. *Qui & illuminabit occulta tenebrarum; & manifesta-* Sap. 5. *bit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo*. Hoc dicit, 1 Tim. 5. Apoc. 11. quia in die iudicij nihil occultum erit eorum quæ gesta Eccl. 9. aut cogitata sunt; & simplicitas & hypocrisis illic apparebit: vt & qui despectus habebatur, forte appareat dignus; & qui aliquid esse putabatur, inueniatur reprobus: Omnia enim nuda erunt in die iudicij, & tunc laus erit bene agenti vel cogitanti. Hic enim qui laudatur, improbabile est an dignus sit, sicut & in alio loco dicit, 2. Cor. 10. *Non enim qui seipsum commendat, probatus est, sed quem Deus commendat*, quem vt, que nihil latet.

Hæc autem fratres transfiguraui in me & Apollo, propter vos, vt in nobis discatis, ne supra quod scriptum est, vnus pro vno infletur aduersus alterum.

Transfigurauit hæc in se & Apollo, dum pseudoapostolorum glorias & traditiones peruersas sub sua persona Act. 18. & Apollo euacuat, summatim illos designans non singu- & 19. F latim, ne forte maior discordia in populo nasceretur. Nemo enim audiens nomen suum taxari, aut eius cui fauet, contentus est tacere. Tacito autem nomine si quis audiẽs etiam si de se intelligat dictum, dissimulat. Sub hac ergo propositione euacuauit personas illorum cum dicit, *Ego plantaui, Apollo rigauit*, &c. 1. Cor. 3. vt in his discerent nihil dandum hominibus.

Nam quis te discernit? Quid enim habes quod nõ accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

Nam quis te discernit? &c. Id est, sunt aliqui qui amplius accipientes in baptismate aut in doctrina, cæteros dicant minus consecutos. Hoc his loquitur, qui baptizatos ab a- 1. Cor. 1. liis, plus aliquid esse putabant: quorum eloquentia sed u- 1. Cor. 3. G cebantur, vt fuco quodam peruersa recta putarent. Tanta enim discordia erat in populo, vt multa essent studia diuersarum partium: & sic omnia dicta sua aptauit Apostolus sine manifestatione hominum omnibus partibus, vt cum legeretur epistola, vnaquæque pars ad se dicta susciperet, audiens quod causæ suæ intendi cognosceret. *Quid enim habes quod non accepisti?* 1 Cor. 3. Nihil illum boni vltra dicit cõsecutum ab aliis, quam ab eo acceperat: ideo frustra queri. Quod enim habebant; ab Apostolo acceperant. Ad vnum autem videtur loqui quia ad partem plebis loquitur. *Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Hoc quasi insultatores Apostoli agebant per imperitiam, vt eadem audientes quæ ab Apostolo iam didicerant, illum euacuantes, de horum magisterio gloriarentur. Eloquentia enim commendati, prædicationis gloriam in se conuertebant. Apostolus vero contemptibilem se volebat vide- Ibidem. ri, dummodo Dei gloriam faceret acceptabilem.

Iam saturati estis, iam diuites facti estis, sine nobis regnatis: & vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus. H

Ironia est, vt dicunt. Irascentis enim verba sunt, non 1 Cor. 3. confirmantis. In quibus enim tanta vitia arguit regnare illos dicit, sic enim putabant, gloriantes de iis quæ à pseudoapostolis tradebantur. *Et vtinam regnetis, vt & nos vobiscũ regnemus.* Vt pius pater etiam ingratis filiis bene optat. Qui enim poterat fieri vt sine Apostolis regnarẽt? Quidquid enim non ab Apostolis traditum est, sceleribus plenum est. Sic tamen ordo fuerat dicere, *Vt nobiscum regnetis*. Sed quia præmiserat, *Et vtinam regnetis*, aliter docere non potuit, nisi, *Vt & nos vobiscum regnemus*. Regnare autem est de spe & promissis Christi securum esse, & gaudere in iis

quæ aduersa propter nomē Christi accidunt. Lucrū enim afferunt, non detrimentum. Vnde alio loco dicit, *cum infirmior, tunc potens sum.*

Puto enim quod Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, quasi morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus.

Hoc ideo personæ suæ deputat, quia semper in necessitate fuit, persecutiones & pressuras vltra cæteros passus, sicut passuri sunt Enoch & Elias, qui vltimo tempore futuri sunt apostoli. Mitti enim habent ante Christum ad præparandum populum Dei & muniendas omnes ecclesias ad resistendum Antichristo, quos & persecutiones pati & occidi lectio Apocalypsis testatur. Horum ergo tempus suo tempori comparauit Apostolus dicens, *quasi mori destinatos.* Ad hoc enim venturi sunt, vt occidantur. *Quia spectaculum facti sumus mundo, & angelis & hominib.* Quia erunt spectaculū & Enoch & Elias vsq; adeo, vt corpora eorum in platea proiiciantur in conspectu totius populi infidelis: ita & Apostoli spectaculum facti sunt, quia publice ridebantur, positi ad iniuriam & mortem quam passi sunt. Mundum autem, angelos & homines dixit, quia & angeli mali sunt, dicente Dauid in Psalmo lxxvii. *Vexabat illos per angelos malos.* Et homines mali & increduli; his Apostolorum iniuriæ oblectamento sunt. Mundus autem idcirco infidelitas dicitur, quia visibilia sequitur.

Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles nos vero ignobiles.

Verum est, quia amātes Christum stulti sunt mundo. *Vos autem prudentes in Christo.* Qui prudens in Christo iudicatur à perfidis, non recte asserit Christum. Denique Marcion, quia negat filium Dei, & incarnari Deum potuisse, prudens est mundo: & Photinus, quia non fatetur Christum per id quod natus est, Deum, sapiens videtur mundanis. *Nos infirmi.* Infirmi ideo, quia sine adulatione & cum stultitia, sicut videtur mundanis, prædicantes Christum iniuriis subiiciebantur. *Vos autem fortes.* Ideo fortes, quia sic profitebantur Christū, ne offenderēt homines, vt essent securi. *Vos nobiles.* Qui enim Christum nō fatetur, quia Abrahæ promissus est, & ab initio prædicatus, hic nobilis contra Christum est, quia antiquitatem promissi Christi aliis deputat. *Nos vero ignobiles.* Ignobilis mūdo est, qui Christum, quod mundus denegat; ab initio profitetur. Hæc igitur omnia supradicta; quæ negare videtur, confirmat: & quæ quasi confirmare videtur, negat. Irascentis enim verba sunt: quæ negando confitetur, & confitendo negat.

Vsque ad hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphizamur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris, maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus, tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium lustramenta vsque modo. Non vt confundā vos, hæc scribo: sed quasi filios meos charissimos moneo.

Et esurimus, & sitimus, &c. Libere enim & iuxta veram fidem sine aliqua adulatione Christum prædicantes, & gesta prauæ vitæ arguentes, gratiam apud homines non habebant, & colaphizabantur, id est, iniuriis agebantur, & instabiles erant; quia fugabantur, ne in loco diu manētes, plures docerent. Ideo & manibus operabantur, quia non solum gratiam apud homines non habebant, verum etiam ab his accipere indignum erat, qui errori studebāt, sicut dicit in Psalmo cxl. *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* quia & libertatem arguendi amittit, & peccat qui ab eo accipit, qui ideo dat ne corripiatur. *Maledicimur, & benedicimus.* Male tractantes enim se hortabantur ad bonum. *Persecutionem patimur, & sustinemus:* quia persequentibus se non resistebant, *Blasphemamur, & obsecramus.* Blasphemantes enim rogabant vt permitterent sibi reddi rationem. *Tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium lustramenta vsque modo.* Non resistendo vlli, neque vicem in malis reddendo, sed semper se subiiciendo, vt per patientiam prouocaret ad bonum contemptibilis & despectus fiebat. *Vsque modo*, id est, vsque nunc etiam apud Corinthios, pro quibus hæc quæ supra memorat, mala passus est. Et quoniam humilitatem suā nihil in his proficere videbat, queritur dolore commotus tantam subiectionem & iniurias nullum fructum habere potuisse, sed & (quod deterius est) in peius profecisse. *Non vt confundam vos, hæc scribo.* Hoc est, non vt ruborem vobis faciam, hæc scribo; sed vt corrigatis. *Sed quasi filios meos charissimos moneo.* Adhuc se supplicem facit, ne correpti, & ad iram prouocati, admonitionem eius spernerent: id agit vt medicus salutaris, qui putamina abscindens, dolorem illatum spe & blanditiis mitigat, vt æger se curari permittat.

Si enim decem millia pædagogorum habueritis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui. Obsecro ergo vos, imitatores mei estote.

His dictis ostendit nullum posse eo affectu diligere illos, quo ipse eos diligebat. Quis enim alienos filios suis præponat in amore? Ac per hoc monita eius, qui & pro his tanta mala passus est, non debere eos spernere. *Obsecro ergo vos, imitatores mei estote.* O beneuolentiam sancti Apostoli, qui obsecrat filios vt imitentur patrē, hoc est, spōte rogat ægros vt recipiant medicinam. In his tamen sui illos imitatores vult esse, vt sicut hic multa exitia pro salute eorum ab incredulis passus est, & non cessit, dummodo per dies & noctes euangelizaret illis donum gratiæ Dei: ita & illi manentes in fide eius & doctrina, non reciperēt falsorum apostolorum praua commenta, sed persisterent contemnentes opprobria aut detractiones, vt patri suo spiritali inuiolatum seruarent affectum:

Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus & fidelis in Domino: qui vos commonefaciat vias meas quæ sunt in Christo Iesu; sicut vbique in omni ecclesia doceo.

Hortatur illos in hoc eodem Timotheo, quem ideo charissimum & fidelem filium obtestatur in Domino, vt in hoc discerent quid peccarent. Cum enim huic testimonium perhibet illos arguit. *Qui vos commonefaciat vias meas quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni ecclesia doceo.* Per istum quem fidelem filium in Domino confirmat, reuerti illos vult ad regulam à se traditæ veritatis; vt communiti verbis & exemplis operum eius resipiscerent, cognoscentes non perperam se fuisse ab Apostolo doctos; quando eadem tenere omnes ecclesias discerent.

Tamquam non venturus essem ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem cito ad vos, si Dominus permiserit: & cognoscam non sermonem illorum qui inflati sunt; sed virtutem. Nec enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?

Tamquam non venturus essem, &c. Indignabantur quidam Corinthiorum, quia non ibat ad illos non desiderio, sed superbia, quod quasi indignos illos haberet: cum magis Apostolo hoc studium fuerit, vt de indignis faceret dignos. Habebat ergo votum eundi, sed maiora erant quæ agebat. *Veniam autem cito ad vos, si Dominus permiserit.*

Post commonitionem promittit se ire ad illos, sed si Dominus permitteret, vt quia plus scit Deus quam homo, ideo si sciret operæ pretium esse, permitteret: & si nō iret, Dominum non fuisse ostenderet, causa vtique indignitatis illorum. *vt recognoscam non sermonem illorum qui inflati sunt: sed virtutem.* Confundit illos, quia cum oblique conuersarentur, indignabantur, quasi digni essent ab Apostolo visitari. *Nec enim in sermone est regnum Dei: sed in virtute.* Vt sicut regnum Dei non splendore verborū commendatur, sed virtute signorum: ita & hi non verbis nudis, sed virtute operum spiritualium dignos se ostenderent ab Apostolo visitari. *Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?* Terroris ver[illegible] infert, vt pudorem passi qui inflati erant, humiliarentur: vt si vere Apostoli præsentiam desiderarent, præpararent se ad excipiendum eum; Id est, abluerent se ab omni macula criminis, vt veniens ad illos, lætitiā haberet, quasi cum filijs charissimis.

CAP. V.

Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita vt quis vxorem patris habebat.

Vt quam graue sit istud peccatum ostenderet, nec ab ijs hoc dixit admitti, qui Deum nesciunt: vt proinde qua pœna hic multandus esset ostenderet, qui sub æterna & diuina iustitia constitutus, tanti sceleris crimen admiserat. *Ita vt quis vxorem patris habeat.* Præmissi criminis prodidit genus, vt non solum illum aperte reum mortis faceret, sed & adhærentes illi non immunes à crimine demonstraret. In quo enim difficile peccatur, plus facit reum.

Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, vt tolleretur de medio vestrum qui hoc opus fecit.

Superbiam illorum in tantum humiliat, vt non querulos iam, sed magis supplices faciat. Erant enim & ipsi participes, dum paterentur reum tam ingentis facinoris secum incorreptū conuenire: vt omnes vno consilio abijcerent eum si negaret emendare se. Si autem quis potestatem non habet quem scit reum abijcere, aut probare non valet, immunis est: & iudicis non est sine accusatore damnare, quia & Dominus Iudam cū fur esset, quia non est accusatus, minime abiecit. *Vt tolleretur de medio vestrum qui hoc opus fecit.* Cognito opere isto pellendum illum fuisse de cœtu fraternitatis. Omnes enim crimen eius sciebant, & non arguebant, publice enim nouercam suam loco vxoris habebat. In qua re neque testibus opus erat, neque tergiuersatione aliqua poterat tegi crimen.

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens, eum qui sic admisit, in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu tradere hunc satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini Iesu Christi.

Ego quidem sicut absens corpore, &c. Id est absens facie, præsens autem auctoritate spiritus, qui nusquam abest. *Iam iudicaui vt præsens, eum qui sic admisit in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu tradere hunc satanæ in interitū carnis.* Quoniam carnis voluptas à diabolo est, ac per hoc cum huic voluptati remittitur, traditur satanæ. Caro enim hoc habet in natura, vt intereat. Anima ergo cum se iungit desiderio eius infirmans spiritalem suum vigorem, simul interitum patitur. Itaque si hic correptus stupri admissi erubesceret eiectum se, non interiret, pœnitentis subsequente. Non omnium consensu & præsentia, sed virtute Domini Iesu, id est sententia, cuius legatione fungebatur Apostolus, abijciendum illum de ecclesia censuit. Cum eijcitur, traditur satanæ in interitum carnis. Et anima enim & corpus intereunt, quando quæ contra legem sunt, fiunt: sed in hac aliter causa interitus carnis homini deputatur. Quamquam enim omnia peccata carnalem hominem præstent, hoc tamen specialiter desiderium carnis est, quo sordibus maculata anima à libidine carnis fit caro: sicut & corpus recte gubernatum, spiritale appellatur. Animus tamen aut victus illecebris, totum hominem carneum facit: aut in vigore naturæ suæ manens, carni præstat vt spiritalis dicatur. *Vt spiritu saluus sit in die Domini Iesu Christi.* Tradit contaminatum supradictum satanæ, vt spiritus sancti saluus sit in hominibus Ecclesiæ in die iudicij. Nisi enim eiectus esset non fierat saluus spiritus Ecclesiæ in die iudicij. Deserebat enim omnes contamnationis causa, vt in die Domini nudi ab spiritu sancto inuenti, audirent à iudice Domino, *Recedite à me, non noui vos*, sicut dicit ad Romanos: *Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.* Et in alia epistola: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei.* Si enim contristatur, deserit; & non erit saluus: non vtique sibi, qui impassibilis est; sed nobis quibus datus est, vt per illum Dei filij esse probemur. Res enim quæ amittitur, salua non est, non vtique sibi, quæ vbicumque sit, necesse est sit; sed ei à quo amittitur.

Non bona est gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit?

Non bona est gloriatio vestra. Hoc est, mala est. Læti enim erant, cum magis cōtristari debuerint in fratre tam acerbè peccante, sicut tristis fuit Samuel in Saul peccante. A quo crimine mali doctores aut dissimulabant, aut negligentius arguebant (sicut & Heli sacerdos filios suos peccantes in Deum) ne amari essent hominibus. *Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit?* Ita & peccatū vnius quod cognitum non arguitur, multos contaminat, immo omnes qui norunt, & non deuitant, aut cum possint arguere, dissimulant. Non enim sibi videtur peccare, quando à nullo corripitur aut vitatur.

Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi.

Hoc duplici genere accipiendum est, quia est fermentum etiam humana doctrina, dicente Saluatore, *Cauete à fermento Pharisæorum*, id est, à doctrina. Et ad malam ergo doctrinam cauendam & ad hanc causam dictum est; quia eiecto fornicatore, vetus fermentum eiicitur. Ideo autem *vetus*, quia antiqui erroris peccatum est. Noua autem conspersio, Christi doctrina est. *Sicut estis azymi*, Azyma ex causa non fermentatæ farinæ dictum est, cum filij Israel eiecti sunt de Ægypto: vt fermentum vetustas haberetur, azyma autem nouitas. Abiectis enim veteribus erroribus Ægyptiorum, in nouam legem inducti sunt: ita & Corinthij post paganorum errores in Euangelium Christi inducti sunt. Hortatur ergo, vt secundum professionem suam quam ab Apostolo sub nomine Christi acceperant, viuerent, iam vitæ nouæ cultores, & hoc est azymos esse.

Et enim pascha nostrū immolatus est Christus. Itaque festa celebremus, non in fermento veteri, nec in fermento malitiæ & nequitiæ: sed azymis sinceritatis & veritatis.

Pascha nostrum immolatus est Christus. Secundum legem docet nouitatem paschæ ratione consistere, & ideo Christum esse occisum, vt ex eo noua prædicatio nouam faceret conuersationem; vt quia paschæ rationem colimus, veterem vitam non sequamur, Pascha itaque immolatio est, non transitus, sicut quibusdam videtur. Prius enim pascha, & sic transitus: quia ante exemplū est Saluatoris, & sic signum salutis. Nec enim ante signū quam crux, nam occiso vespere agno in Ægypto filij Israel pascha egerunt,

ex cuius

A ex cuius sanguine postes signarunt, vt noctu angelus trãsiens, ea loca non contingeret quæ sanguine agni fuerant oblita. *Itaque festa celebremus, nõ in fermento veteri.* Hoc est, lætitiam habentes renouationis, facta vetera fugiamus, immunditiam omnem abiicientes à nobis, quæ est corruptio: quia *sicut fermentum totam massam corrumpit, ita & mala vita totum hominem.* Ergo vt non solum à turpitudine vitæ nos obseruemus, sed & ab iniquitatis studio, adiecit: *Nec in fermento malitiæ & nequitiæ: sed in azymis sinceritatis & veritatis.* Hoc est, vt sinceritas mundam vitã facit, veritas autem omnem fraudem excludat.

Iacob 1. Galat. 5. Ephes. 4.

Scripsi vobis in epistola: Ne commisceamini fornicariis, non vtique fornicariis huius mundi aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exisse.

B Scripsisse se significat prius, vbi commonuit illos ne iungerent se malæ vitæ hominibus. Et quia non intellexisse forte ei quæ scripserat videbantur: nunc in hac epistola quid scripserit interpretatur, dicens, *Non vtique fornicariis huius mundi:* sed à fratribus talibus scripsi recedendum. *Aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exisse.* Igitur intellectũ eorũ arguit, q putabãt forte q à ab incredulis, fornicariis, aut auaris, aut rapacib. aut idolis seruientib. phibuisset, nõ à fratribus: & ideo illum qui vxorẽ patris habebat, inter se esse non ęgre ferebant. Si igitur his commisceamini (inquit) melius erat mori vos. Compendium est enim male agentibus si citius moriantur, quam si diutius in peccatis versentur.

Dan. 13.

Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini Si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum huiusmodi nec cibum quidem sumere. Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare?

C *Cum huiusmodi nec cibum quidem sumere.* Cum fratre prohibet cibum sumere, cum infideli autem non prohibuit; quippe cum dicat. *Si quis vos vocat ex infidelibus ad cœnam, & vultis ire, omne quod appositum fuerit, manducate.* Ideo ait, *Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare?* Verum est, quia perfidos episcopus non potest iudicare: cum fratre autem in quo vitia hæc reperiuntur, non solum sacramenta non edenda, sed nec communem escam docet, vt erubescat cũ vitatur, & se corrigat.

1. Cor. 10. Matt. 10.

Nonne de iis qui intus sunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, Deus diiudicabit. Auferte malum ex vobisipsis.

Iudicat quis, dũ discernit cui fratri adhæreat, quẽ arguat quem deuitet. *Nã eos qui foris sunt, Deus diiudicabit.* Superius, *Nolite,* ait, *ante tempus iudicare:* hic nõ prohibet. Sed superius incognita per suspicionem maxime de rectore prohibuit D iudicare, quia Dei solius est occulta iudicare: hoc autem loco vt frater fratrem examinet etiam iubet, sicut alio loco dicit, *Vosipsos tentate si estis in fide: ipsi vos probate.* Qui autẽ foris sunt, in die iudicii damnabuntur, quia dixit Dominus, *qui non crediderit, iam iudicatus est.* In quo enim spes nõ est, pro mortuo habendus est. *Auferte malũ ex vobisipsis.* Adhuc commonet vt discernantur à malis & operibus & hominibus.

1. Cor. 4. Rom. 2. 2. Cor. 13. Ioan. 3.

Cap. vi. *Audet aliquis vestrum aduersus alterum habens negotium, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos?*

Iniquos duplici genere significat, & qui non credunt, & qui leges à Deo mundo creditas, frequenter cum adulatione interpretantur, auctoritatem harum idolis deputantes: ideoque iniqui sunt. & quia in Ecclesia magis lex est, vbi Dominus legis timetur, melius dicit apud Dei ministros agere causam: facilius enim de Dei timore sententiam legis veram promunt.

Rom. 3. 2. Thess. 2. 1. Cor. 14.

E

Aut ignoratis quoniam sancti hunc mundum iudicabunt?

Nihil otiose dicit Apostolus. Ideo enim *hunc mundum dixit,* vt ostendat & alterum: quia & Iohannes Apostolus *Nolite,* ait, *diligere hunc mundum.* Et Dominus in Euangelio: *Sic,* inquit, *dilexit Deus mundum,* &c. Hic ergo mundus in errore est, non ille superior ad cuius similitudinem hic factus est. Vnde homo hic positus, est ad imaginem Dei factus; vt sicut in superiore mundo ab vno Deo sunt omnia; ita & in hoc ab vno homine omnes habent originem. Hinc est vnde Moyses in Deuteronomio: *Cum diuideret,* inquit, *altissimus gentem quemadmodum dispersit filios Adæ, statuit fines gentium secundum numerum angelorum Dei.* Quid tam apertum, hunc mundum superioris esse imaginem certa ex causa? Est enim & Hierusalem inferior, & illa superior, quam matrem nostram vocat idem Apostolus. Est & inferior paradisus, in quo homo positus mandatum & vt operaretur, & vt custodiret, accepit. Est & ille cælestis, in quo raptus Apostolus audiuit verba arcana. Iudicabunt ergo sancti hunc mundum, quia exemplo fidei illorum perfidia mundi damnabitur.

1. Ioan. 2. Ioan. 3. Gen. 1. & 9. Act. 17. Deut. 32. F Gal. 4. Gen. 2. 2. Cor. 12. Matt. 19.

Et si in nobis iudicatur mundus: indigni ergo sunt huiusmodi qui etiam de minimis iudicent? Nescitis quoniam angelos iudicabimus? quanto magis sæcularia?

Recte iudicatur hic mundus in nobis, si opus perfidorum hominum non inueniatur in nobis. *Indigni ergo sunt huiusmodi qui etiam de minimis iudicent?* Hoc est, non sunt G vtique indigni ii qui ipsum mundum iudicaturi sunt, ea iudicare quæ mundi sunt. *Nescitis quoniam angelos iudicabimus?* Addidit plus, dicendo, *Angelos iudicabimus:* Id est, potentias spirituales, quas alio loco tradit in cælestibus degere, eodem genere iudicandos angelos à nobis, quo & mundus iudicabitur.

Ephes. 6. Heb. 12.

Sæcularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos ad iudicandum constituite. Ad verecundiam vestram dico.

Sæcularia iudicia sunt, ad corpus pertinentia vel corporea. Et quia non sic fieri debet, adiecit, *Ad verecundiam vestrã dico.* Ne quia supra negotium nominauit, sed quale non significauit (sunt enim & diuina negotia, dicente eodẽ, *Adiutor negotii mei;*) & sæcularia iudicia quia prohibuerat apud perfidos agenda, quamuis in ecclesia, sicut audierant, à qualibuscumque tamen putarent audienda aut terminanda; ad ruborem eorum ait, *Contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos ad iudicandum constituite.* Sunt enim in Ecclesia & lignea vasa. Tam enim intractabiles & inconsideratos eos significauit, vt imperitos forte ex fratribus iudices eligerent: hoc de experto Apostolus. Sciebat enim quam tepidi & improuidi in reliquis causis fuerant deprehensi.

Rom. 16. 2. Tim. 2. H 1 Cor. 1.

Sic non est inter vos quisquam sapiens, qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre iudicio contendit? & hoc apud infideles.

Quia ergo sunt, inquit, sapientes fratres, aliqui horum eligantur ad iudicandum, quorum iudicium imitetur mundus. Magnus enim pudor est, si inter eos qui dicuntur Deum cognouisse, non inueniatur qui examinare possit negotium iuxta ius euangelicum. Ideo autẽ fratrem iudicem eligendum dicit, quia adhuc rector ecclesiæ

1 Cor. 12.

A illorum non erat ordinatus. *Sed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud infideles.* Manifestum est, quia infideles aut arbitros, vt assolet fieri, postulatos significat, aut iudicem publicum, cui dici solet, *Hodie dies feriatorum est, ius dici non potest.*

Iam quidem omnino delictum in vobis est, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam patimini? quare non magis fraudamini? Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis: & hoc fratribus.

Esa. 58. Peccatum esse significat, quia frater cum fratre litigat, Rom. 12. cum danda opera sit vt concordes sint quasi germani; maxime cum fides nostra paci studeat. Quamquam enim Matth. 5. Christianus litigare non debeat, tamen si graue quid fuerit, & quod contemni non possit, causam ad Ecclesiam deferat, ne & damnum ad præsens & offensionem forte Iacob. 4. incurrat. *Quare non magis iniuriam patimini? quare non magis fraudamini? Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis: & hoc fratribus.* Eccles. 18. Nunc hos corripit, quorum iniustitia iurgium generatur: B quia non solum per fraudem admissam rei sunt, sed & partem habent delicti illorum, qui coacti iniuria aut fraude Matth. 3. eorum, infideles rogant ad iudicandum: & cum fraudem aut iniurias illatas persequi non deberent, non solum vindicant, sed & ipsi fraudem & iniurias faciunt, vt punienda exempla fratribus tribuant. Et quid aliis facere credatur, qui non parcit suis?

An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare, nam neque fornicarii, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et hæc quidem fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & spiritu Dei nostri.

C Iacob. 4. Matt. 7. *An nescitis, quia iniqui, &c.* Hoc dicens, ostendit illos non nescios peccare, ac per hoc grauius vindicandum. Si enim misericordes rei sunt apud Deum, quanto magis iniqui? *Nolite errare, nam neque fornicarii, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt.* Heb. 13. Apoc. 21. Act. 18. Non hæc ideo memorauit quasi nescirent, apud quos annum & sex menses sedit docens Euangelium Dei: sed commonuit vt resuscitaret in illis reuerentiam legis, & meritum ad regna cœlorum. *Et hæc quidem fuistis.* Ne omnibus hoc adscribere videretur, aut certe omnes ab his criminibus immunes faceret si taceret (prohibuisse enim videbatur, non reuelasse crimina illorum,) idcirco sic ait. *Et hæc quidem fuistis.* Et ne ad iram illos prouocaret, Ephes. 5. Apoc. 1. adiecit. *Sed abluti estis.* Vt agnoscentes crimina rei facti, statim respirarent audientes, *Sed abluti estis.* Solent enim aliqui pudorem pati, & corrigere cum de se audiunt bona. Heb. 13. *Sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu* D *Christi, & spiritu Dei nostri.* Hæc omnia beneficia puritatis in Ephes. 4. baptismate consecuti noscuntur: quod est fundamentum Euangelicæ veritatis. Illic enim omnibus peccatis deposi- Act. 22. tis abluitur credens; iustificatur Domini nomine, & per spiritum Dei nostri Dei filius adoptatur. Per hæc admonet illos quanta & qualis sit gratia, quam per veram traditionem assecuti sunt: postea vero contra hanc regulam fidei impulsu malorum doctorum sentientes, his benefi- 2. Pet. 3. 1. Cor. 3. ciis se exuerunt. Vnde id agit, vt reuocet illos ad veram & primam sententiam, vt recuperarent quod fuerant consecuti.

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.

Eccl. 15. Quibusdam videtur propter libertatem concessi arbitrij dixisse Apostolum, *Omnia mihi licent, &c.* Vt liceat fornicari, non tamen expediat. Sed quomodo licet quod

E prohibetur? Aut certe si omnia licent, nihil potest dici illicitum. Sed licet, non tamen expedit. Hæc susurrant potius quam asserunt, aut immemores aut negligentes. Dicit enim Ioannes Baptista ad Herodem: *Non licet tibi habere vxorem fratris tui.* Sed forte Ioannes expers fuerit humani Marc. 6. eloquij inspiratus in vtero: quia si hoc est dicere debuit, Luc. 1. Licet tibi, sed non expedit. Sed & Dominus similiter mulieri Chananææ ait, *Non licet accipere panem filiorum, & mittere canibus.* Matt. 15. Et iterum Dicit Dominus Iudæis, *Non legistis quid fecit Dauid cum esuriret, quomodo intrauit in domum Domini, & panes propositionis accepit, quos non licebat ei edere? &c.* Marc. 2. Luc. 6. 1. Reg. 21. Omne ergo quod prohibetur, non licet: sed aliquando interueniente causa aliqua licet, sed non expedit.

Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.

Omnia sibi licere dicit, ea scilicet, quæ & coapostolis 1. Cor. 9. eius licuerunt, quæ & lex continet naturalis, non Moysi: Matt. 19. quia multa prohibuit Moyses propter duritiam cordis po- 1. Cor. 5. puli increduli & ceruicosi. Tamen si ad causam respicias, F aliud fuit in sensu Apostoli vt hæc loqueretur. Hæc enim 1. Cor. 9. præmisit postea acturus hanc causam, sicut fecit & de illo 1. Cor. 11. qui incestum admiserat. Proponit enim designans quid acturus est postea. Denique statim ad superiorem sensum breuiter, interim re commendata, redit. Hoc enim ideo dixit, quia licebat illi ab his sumptus accipere. Sed quoniam sciebat pseudoapostolos occasionem quærere accipiendi, noluit ab his accipere: ne causa ventris vigor Euangelicæ veritatis torpesceret. Si enim ab iis acciperet, quos in tantis vitiis arguebat, auctoritatem magisterij concessam sibi à Domino inclinabat. Non enim potest constanter argui Deut. 16. à quo accipitur, maxime cum ideo promptus ad dandum sit, vt sibi humiliter præpositum. Vnde & dicit, *Sed ego sub nullius redigar potestate.*

Esca ventri, & venter escis, Deus autem & hunc & has destruet, corpus autem non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori. Deus vero & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam. G

Esca ventri, &c. Destructio ventris est, cum edendi cessat Matt. 22. officium: escæ vero destructio tunc erit, quando steterit na- 1. Tim. 6. turitas, Pseudoapostoli autem, qui non vtique religionis causa, sed quæstus circumibant, peccantibus amari esse nolebant. *Corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Nunc redit ad superiorem sensum. *Et Dominus corpori.* Quid Do- Phil. 3. minus corpori? quia immortalitatem resuscitato præstabit. Corpus enim Deo dicatum, dono spiritali remunerabitur merito ducis, id est animi. *Deus vero & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam.* Idem sensus est, quē exemplo voluit dominicæ resurrectionis firmare: virtus enim Dei Christus est, qua nos suscitabit, & ipsum Dominum. Hoc dixit, quia ipse Dominus corpus suum suscita- 1. Cor. 1. uit, sicut & ipse Dominus ait, *Soluite templum hoc, & ego tri-* 2. Cor. 4. *bus diebus suscitabo illud. Hoc autem dixit de templo corporis* Ioan. 2. *sui.* H

Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollam ergo membra Christi, & faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quia qui adhæret meretrici, vnum corpus fit? Erunt, inquit, duo in carne vna. Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus est. Gen. 2.

Nescitis quoniam, &c. Corpora nostra membra Christi sunt, *sed in nouum hominem qui secundum Deum creatus est,* quia ipse est caput Ecclesiæ. *Tollam ergo membra Christi,* Coloss. 3. *& faciam membra meretricis? Absit.* Ait, *absit,* quia meretrici Eph. 4. & 5. adhærentia membra desinunt esse membra CHRISTI. *An nescitis, quia qui adhæret meretrici, vnum corpus fit?*

Hoc

A Hoc dicit quia qui contaminationi se admiscet, vnum fit cum eo cui se admiscet. Fornicatio enim ambos vnum facit, vt quomodo in natura, sic & in macula vnum sint. *Erunt, inquit, duo in carne vna.* Manifestum est, vt quia mulier de viro est, ambo in carne vna sint. *Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus est.* Quoniam in bene agentibus spiritus Dei est communis cum Deo & hominibus.

Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.

Recte fugiendam monet fornicationem, per quam filij Dei, fiunt filij diaboli. *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est.* Quia cætera peccata etsi per corpus generantur, non tamen animam ita carnali concupiscentia faciunt obstrictam & obnoxiam, quemadmodum commisceri facit animam cum ipso corpore vsus libidinis agens in opere carnalis fornicationis: quia in tantum agglutinatur anima corpori, vt in ipso B momento nihil aliud cogitare homini liceat aut intendere, quia ipsam mentem captiuam subdit ipsa submersio & absorbitio libidinis & concupiscentię carnalis. Vnde subditur, *Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Ostendit grauissimum esse peccatum, quia ex hoc omne deperit corpus, in cæteris autem peccatis portio perit, non totũ. Totum enim corpus vir est & mulier, quia portio viri est mulier. Quicumque enim aliud peccatum admiserit, extra se peccat: fornicarius vero in carnem suam peccat. Age, si laqueo vitam finiat, aut ferro se trucidet: non in corpus suum videtur peccare, sed in animam, eum vim facit. Fornicari autem corporale delictum est, quod & corpus contingit & animam. Non enim sine desiderio carnis (quia habet & caro proprium motũ) anima concupiscit vt peccet in carnem, quamuis sine anima nihil possit. Per id ergo quod in carnem quæ ex se est, peccat, (ad originẽ.n.retulit,) in corpus suum dicitur peccare, vt desinat à fornicatione quasi sibi parcens. Nouatiano tamen hic qui fornicatur, non in corpus suum videtur C peccare, sed in Christi. Aliter enim hoc pronuntiat, vt etiam illum qui fornicatur, in Spiritum sanctum dicat peccare: propter quam causam scissus est ab Ecclesia. Hoc nulla ratione adstrui potest, corpus enim Christi non est vnus aut duo Christiani, sed omnes, singuli autem membra sunt. Quomodo ergo qui fornicatur, in corpus Christi peccat, cum non omnes contaminet? Quod si ita esset, vt Nouatiano videtur, cætera omnia peccata extra Deum essent, & sola fornicatio peccatum esset in Deum. Etiam qui vadit ad idola non peccat in Deum, nec qui negat in persecutione; quia omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est Christi, sicut illi videtur. Si autem & hoc aliter voluerit pronuntiare, vt neget aliquod extra corpus Christi esse peccatum, cogetur dicere, quia omnis quodcumq; peccatum fecerit, in Deum peccat & in Spiritum sanctum, vt & fur, & periurus, & mendax in Spiritum sanctum peccare dicatur, Et quomodo est illud quod ait Dominus, *Quia omnia peccata & blasphemia remittentur hominibus: qui autem peccauerit in Spiritum sanctum, non remit-* D *tetur ei, neque hic, neque in futuro?* Apparet vtique exceptis cęteris peccatis aliud esse peccatum, quod peccatum dicitur in Spiritum sanctum. Quibusdam iterum videtur, quia fornicator ideo in corpus suum dicitur peccare, quia Ecclesiæ membrum est: & se contaminans, in Ecclesiam peccat, cuius membrum est. Qui ergo Ecclesiæ membrum est, dicendum est illi cum fornicatur: quia non sibi, sed in Ecclesiam peccat. Porro autem dicit Apostolus, *quia qui fornicatur.* per id quod in portionem suam delinquit, *in corpus suum peccat.*

An nescitis, quia corpora vestra templum est Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio. Clarificate & portate Deum in corpore vestro.

Superius templum Dei dixit, hic templum Spiritus sancti: quia in substantia hoc est Spiritus sanctus, quod E Deus. Hoc idcirco dixit, vt corpora nostra incontaminata seruemus, vt possit illic Spiritus sanctus habitare. *Et non estis vestri. Empti enim estis pretio.* Manifestum est quia qui emptus est, non est sui arbitrij, sed eius à quo emptus est, vt non suam, sed illius faciat voluntatem. Et quia charo pretio empti sumus, propensius Domino nostro seruire debemus, ne offensus, à qua nos redemit, morti nos reddat. Quam enim charissimo pretio nos emit, vt sanguinem suum daret pro nobis? *Clarificate & portate Deum in corpore vestro.* Hoc est clarificare & portare Deum in corpore, vt secundum legem eius ambulemus. Per legem enim suam ipse videtur in nobis. Portare tamen Deum hoc est, imaginem Dei in rebus bene gestis ostendere.

DE quibus autem scripsistis mihi, bonum est homini mulierem non tangere, tamen propter fornicationem vnusquisque vxorem suam habeat, & vnaquæque suum virum habeat. Vxori vir debitum reddat: similiter autem & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habeat, sed vir, similiter & vir sui corporis potestatem non habeat, sed mulier. F

De quibus autem scripsistis, &c. Prauis sensibus pseudoapostolorum exagitati, qui nuptias per hypocrisin, vt puriores cæteris viderentur, spernendas docebant, hæc per epistolam ab Apostolo requirebant. Quia enim non oblectabantur hac sententia, prætermissis cæteris hoc solum requirunt. Quibus tamen respondit bonum esse quidem mulierem non contingere, quamquam non illi istud simpliciter asserant. *Tamen propter fornicationem* (hoc est, ne quid contra legem admittatur, quando quod lex non prohibet, vitatur.) *vnusquisque vxorem suam habeat, & vnaquæque suum virum habeat.* Solent enim qui compendium quærũt, errare. Qui enim fieri posset, vt hi ab vxoribus suis se abstinerent quos in tantis vitiis reperit? Ideo ergo non permittit, ne ab licitis se abstinentes, inconcessa præsumerent, sicut faciunt Manichæi. *Vxori vir debitum reddat: similiter autem & vxor viro.* Inuicem sibi subiici illos hac causa, vt quia G vnum corpus sunt, vna eorum sit & voluntas in lege naturæ. *Mulier sui corporis potestatem non habeat, sed vir, similiter & vir sui corporis potestatem nõ habeat, sed mulier.* Hoc dicit, quod neque viro neque mulieri liceat corpus suum alij tradere. Inuicem enim sibi debitores sunt in hac causa, ne peccandi detur occasio.

Nolite fraudare inuicem, nisi ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi: & iterum reuertimini ad idipsum, ne vos tentet satanas propter intemperantiam vestram.

Nolite fraudare inuicem. Hoc dicit, vt conueniant illi in re vxoria, ne dissensio generet fornicationem. *Nisi ex consensu ad tempus:* id est, vt ex condicto abstineant se propter gratiarum actiones. *Vt vacetis orationi.* Quamquam enim sine intermissione orandum sit, (meditatio enim hæc omni die facienda est;) tamen vt orationi insistatur, huic rei vacandum præcipit interpositis temporibus ad Dominum H promerendum. Vt enim misereatur, mundis exorandus est. Quamuis munda sint coniugia, tamen etiam à licitis abstinendum est, vt facilius ad effectum deducatur oratio. Nam & in lege sanctificari volentes, inter cætera etiam ab vxoris passis iussu Domini temperabant, vt fierent sanctiores. Cum enim quis etiam concessa non contingit, ostendit se velle quod precatur accipere. *Et iterum reuertimini ad idipsum.* Quoniam consilium coniugatis dat, post dies orationis ad vsum naturalem reuerti debere. *Ne vos tentet satanas propter intemperantiam vestram.* Interpositis diebus abstinendum monet, ne occasio detur diabolo, sicut dicit Petrus Apostolus, *Ecce diabolus vt leo rugiens circuit quærens quem deuoret.* Si enim causa filiorum creandorum ducitur vxor, non multum tempus concessum videtur ad ipsum vsum: quia & dies festi, & dies processionis, & ipsa ratio con-

Marginalia: Iuo par. 8. c. 308. Gen. 2. Galat. 5. Iacob. 1. Ezech. 23. Gen. 2. 1. Cor. 11. Rom. 12. Matth. 12. Rom. 12. Ephes. 4. 1. Cor. 3. Ioan. 4. Sap. 1. 1. Pet. 2. 1. Pet. 1. Hier. 2. Cap. VII. 1. Tim. 4. Prou. 5. Gen. 2. Eccl. 5. Leu. 20. Eccl. 3. 1. Thes. 5. 1. Tim. 2. 1. Tim. 4. Num. 6. Eccl. 3. 1. Thes. 5. 1. Pet. 5. 31. q. 4. c. 5. causa Lib. 4. sent. dist. 32. §. & licet. Iuo par. 8. cap. 84.

A

conceptus & partus iuxta legem cessari temporibus his debere demonstrant.

Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Volebam autem omnes homines esse sicut meipsum. Sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic.

Secundum indulgentiam, &c. Manifestum est ideo hoc illum dare consilium, vt fornicationem excludat, non vt ad meliorem vitam tendentibus iter claudat. *Volebam autem omnes homines esse sicut meipsum.* Quantum ergo ad beneuolum & solicitum magistrum pertinet, omnes tales, si fieri posset, volebat esse sicut seipsum. Qualis autem ipse erat, mox in subiectis ostendit. *Sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic.* Hoc est, vnusquisque iuxta votum suum donum Dei habet, vt si velit ipsius nutu Dei possibilitatem consequatur. Ideo non debet quis cōstringi; ne à licito prohibitus, illicita admittat, sed ipse sibi eligat quid sequatur.

Philip.3. Act.26. Sap 8. Matth.15.

B

Dico autem non nuptis & viduis: bonum est illis si sic permaneant sicut & ego. Quod si se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quam vri.

1.Tim.5.

Bonum est illis, &c. Non diceret. *Bonum est innuptis vt sint sicut & ego*; nisi esset integer corpore. Nec diceret; *Omnes homines volebam esse sicut meipsum.* Si enim habuerit vxorem, & hoc dixit; virgines esse noluit. Sed absit. Sic enim à pueritia spiritu ferbuit, vt huius rei studium non haberet; quippe cum iuuenculus anticipatus sit à gratia Dei. Postquam dixit vnumquemque proprium donum habere à Deo, ostendit in qua re melius est esse propensiorem, quia in eo adiuuatur quis quod videtur auiditate mentis appetere. *Quod si se non continent nubant.* Imitari illos se vult contendere vt cōtineant. Quod si impulsu carnis perseuerare se viderint non posse, quia nec sunt promptiores in eo ipso, vt adiuuentur à Deo: (illum enim Deus iuuat: quem videt tota virtute cōtendere,) nubant vtique si vri timent. Forte enim poterūt hoc postea adipisci. Digesto enim impedimento reparat se voluntas robustiore virtute. *Melius est enim nubere quam vri.* Non ideo dixit. *Melius est enim nubere quam vri*; quasi bonum sit vri, ideo nubere melius: sed consuetudinem secutus est. Solemus enim dicere, Melius est lucrum facere, quam damnum. Vri vero est, desideriis agi vel vinci. Cum enim voluntas calori carnis consentit, vritur. Nam desideria pati, & non vinci, illustris viri est & perfecti.

Tit.2. Act.22. Rom.8. 1 Cor.11.

C

1.Tim.5. Rom.12. Matth.19. Iuo par.8. c.217.

Iis autem qui matrimonio iuncti sunt, denuncio non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere quod si discesserit, manere innuptam, aut viro reconciliari. Et virum vxorem non dimittere. Nam cateris ego dico non Dominus.

D

Postquam innuptis & viduis locutus est, hos alloquitur qui matrimonio iuncti sunt ore dominico. *Vxorem à viro non discedere, quod si discesserit, manere innuptam.* Hoc Apostoli consilium est, vt si discesserit propter malam conuersationem viri, iam innupta maneat. *Aut viro reconciliari. Quod si continere se,* inquit, *non potest,* quia pugnare non vult contra carnem, *viro reconcilietur.* Non enim permittitur mulieri vt nubat, si virum suum causa fornicationis dimiserit, aut apostasiæ, aut si impellente lasciuia vsum quærat vxoris inuertere, quia inferior non omnino hac lege vtitur qua potior. Si tamē apostaret vir, aut vsum quærat vxoris inuertere, nec alii potest nubere mulier, nec reuerti ad illū. *Et virū vxorē non dimittere.* Subauditur autem, excepta fornicationis causa. Et ideo non subiecit dicens, sicut de muliere, Quod si discesserit, manere sic: quia viro licet ducere vxorem, si dimiserit vxorem peccantem, quia non ita lege constringitur vir, sicut mulier.

32.q.7.c. vxor. Matt 5. Lib.4. sent dist 35. § si quis autem.

E

Caput enim mulieris vir est. *Nam cæteris ego dico non Dominus.* Hoc dixit, vt ostendat quid proprio ore Dominus iussit, & quid huius auctoritati concessit, quia & per istum Dominus loquitur. Ait enim: *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus?*

Ephes.5. 1.Cor.13.

Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non relinquat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis, per vxorem fidelem: & sanctificata est mulier infidelis ex viro fideli: alioquin filii vestri immundi essent: nunc autem sancti sunt.

F

Si quis frater vxorem, &c. Hoc dixit; quia inter illa primordia, cum ambo vtique essent gentiles, fiebat vt vnus ex his crederet: & quia horrebant perfidi cultūram Dei, similiter & credentes contaminationem præteriti erroris, ideo præcepit vt si contenti essent habitare cum immutatis, contenti essent & fideles cum illis. *Sanctificatus est enim vir infidelis per vxorem fidelem: & sanctificata est mulier infidelis ex viro fideli.* Habere illos beneficium bonæ voluntatis ostendit, quia horrorem nominis Christi non habere ad tuitionem hospitii pertinet, in quo signū fit crucis, quo mors victa est: sanctificatio enim est. *Alioquin filij vestri immundi essent.* Immundi essent filii eorū, si dimitterent volentes habitare secum, & aliis se copularent. Essent enim adulteri, ac per hoc & filii eorum spurii, ideo immundi. *Nunc autem sancti sunt.* Sancti sunt, quia de coniugiis licitis nati sunt, & quia sub creatoris veneratione nati sunt propensiore ex parte: quia sicut quidquid per dicationem idolorum fit immundum est; ita quidquid sub Dei creatoris professione fit, sanctum est.

2 Tim 2. Lib.4. sent.dist. 39 §. hic quæritur. Act 15.

G

Quod si infidelis discedit, discedat. non est enim frater aut soror seruituti subiectus huiusmodi.

Propositum religionis custodit, præcipiendo ne Christiani relinquant coniugia: sed si infidelis odio Dei discedit, fidelis non erit reus dissoluti matrimonij. Maior enim causa Dei est, quam matrimonii. *Non est enim frater aut soror seruituti subiectus in huiusmodi.* Hoc est, non debetur reuerentia coniugii ei qui horret auctorem coniugii. Non enim ratum est matrimonium quod sine Dei deuotione est: ac per hoc non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alii se iunxerit. Contumelia enim creatoris soluit ius matrimonii circa eum qui relinquitur, ne accusetur alii copulatus. Infidelis autem discedens, & in Deum & in matrimonium peccare dignoscitur: quia noluit sub Dei deuotione habere coniugium. Itaque non est ei fides seruanda coniugii, quia ideo recessit, ne audiret auctorem esse Christianorum Deum coniugii. Nam si Esdra dimitti fecit vxores aut viros infideles, vt propitius fieret Deus, nec iratus esset si alias ex genere suo acciperent: (non enim ita præceptum his est; vt remissis istis alias minime ducerent) quāto magis si infidelis discesserit, liberum habebit arbitriū, si voluerit nubere legis suæ viro: Illud enim non debet imputari matrimonium, quod extra legem Dei est: sed cum post cognoscit & dolet se deliquisse, se emendat, vt veniā mereatur. Si autem ambo crediderint, per cognitionem Dei confirmat coniugium.

28.q.1. c.si infidelis. Lib.4. sent.dist. 49 § sed contra.

H

3 Esdr 9. 28.q.1. in præf.q.§. item. Am. Lib.4. sent.dist. 39.§. huic autem.

In pace autem vocauit nos Deus. Quid enim scis mulier, si virum saluum facies? aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies? nisi vnicuique sicut diuisit Deus, vnumquemq; sicut vocauit Deus, ita ambulet, & sicut in omnibus ecclesiis doceo.

In pace autem vocauit nos Deus. Verum est, quia non

A oportet litigare cum eo qui discedit, quia odio Dei discedit, ac per hoc nec dignus habendus est. *Quid enim scis mulier, si virum saluum facies? aut vnde scis vir, si vxorem saluam facies?* Hoc dicit, quia forte possunt credere qui nunc horrêt nomen Christi. *Nisi vnicuique sicut diuisit Deus.* Diuisit vnicuique Dominus quando saluetur, hoc est, scit quando possit credere, & sustinet illum, & hic docet expectandos eos, nec scandalum de his pati debere, quia custodienda est spes illorum. Si enim ipsi discesserint, dissimulandum ab his. *Vnumquemque sicut vocauit Deus, ita ambulet.* Hoc est, vt si matrimonio iunctus est qui credit, non deserat, neque vir, neque mulier: sed sic maneat, siue Iudæus, siue Græcus. *Sicut in omnibus Ecclesiis doceo.* Vt suadeat non se aliter his tradere dicit quam cæteris: vt cum cæteros huius fidei hoc doceri audiunt, promptius id sequantur. Facile enim quis inclinatur, si viderit socium consensisse.

Rom. 12.

Rom. 16.

Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat præputium. In præputio quis vocatus est? non circumcidatur. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est: sed obseruatio mandatorum Dei.

B

Hoc est quod dixit, vt ita ambulet sicut vocatus est: vt Iudæus factus Christianus non putet se fore indignum quia præputium non habet, dans gloriam præputio. *In præputio quis vocatus est, non circumcidatur.* Vt gentilis vocatus n... existimet se debere circumcidi, per id quod filios Ab... audit præponi. Nec enim quia circumcisi sunt præponuntur; sed merito Abrahæ, cuius filij sunt in vtroque si credant: si quo minus, peiores erunt gentilibus. Deterius est enim fuisse & non esse, quam numquam fuisse. *Circumcisio nihil est, & præputium nihil est.* Manifestum est, quia nec obest nec prodest. *Sed obseruatio mandatorum Dei.* Id est, fides propitium facit Deum, si bonis operibus approbetur.

Galat. 5.

Rom. 2.

Gal. 4.

Vnusquisque in ea vocatione in qua vocatus est, in ipsa permaneat. Seruus vocatus es? non sit tibi cura: sed & si potes liber fieri, magis vtere. Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini.

C

Hoc firmat quod supra dixit. *Seruus vocatus es? non sit tibi cura: sed & si potes liber fieri, magis vtere.* Hortatur vt bene seruiens de Dei timore carnali Domino, dignum se faciat libertate, ne audiens forte: *Seruus vocatus es? non tibi sit cura:* negligentior esset circa bonos actus carnalis Domini, & doctrina Christi blasphemaretur, & nec ille Deum promereretur: qui in his terrenis bene seruiens, meritū sibi collocat apud Deum, quia dixit Dominus, *Qui in minimo fidelis est, & in magno. Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini.* Ereptus enim à peccatis, quæ vere seruos probant libertus fit. Hic enim omnino seruus est, qui imprudenter agit, sicut & veteribus placuit: qui omnes sapientes liberos appellarunt, imprudentes autem seruos. Vnde & Salomon: *Seruo, inquit, sapienti liberi seruient.* Hic ergo qui credit, etsi seruus sit ad tempus, quia rem facit prudentem vt credat in Christum, libertus fit Domini. Si ergo peccata seruos faciunt, sicut Cham filius Noe peccati & imprudentiæ causa factus est seruus: cum accipit remissionem peccatorum, libertus efficitur.

Ephes. 6.

Coloss. 3.

1. Pet. 2.

Luc. 16.

Ioan. 8.

Eccl. 10.

Ioan. 8.

Gen. 9.

Rom. 6.

D

Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. Precio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisque fratres, in quo vocatus est, in eo maneat, apud Deum.

Profectus est, ex libero seruum fieri Christi. Liber enim erat à Deo, quod maximum crimen est: & ideo amissa amara & contraria libertate conditionem sortitus est quę prodesset, sicut dicit Dominus, *Tollite iugum meum super vos, quia suaue est: & onus meum quia leue est.* Superbiam itaque abscidit, & vnitatem fecit; vt neque seruus pudore conditionis despe ctum i se putet; neque liber elatione mentis inflatus, seruo se superponat. *Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum.* Verum est, quia tam charo pretio empti sumus, vt à nullo redimi potuissemus, nisi à Christo, qui omnium diues est. Qui ergo pretio emitur, magis seruire debet, vt aliquatenus vicem reddat emptori. A Deo ergo empti, id est à Christo, serui hominum esse non debent. Serui autem hominum hi sunt, qui humanis se subiiciunt superstitionibus. Apostolus tamen illud memorat quod in capite epistolæ reprehendit, eo quod dicerent, *ego sum Pauli*, alius autem, *ego Apollo*: dedit tamen articulum, Christum fatendum Deum, quando seruos Christi, non hominis seruos appellandos ostendit. *Vnusquisque fratres, in quo vocatus est, in eo maneat, apud Deum.* Hoc est quod supra dixit: quod vt plene commendet, reiterat.

1. Pet. 2.

Matth. 11.

Coloss. 3.

E

1 Cor. 6.
1 Pet. 1.

Rom. 10.

Gal. 1.
1 Cor. 1.

1 Cor. 7. sup.

De virginibus autem præceptum Domini non habeo: consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus à Domino, vt sim fidelis.

F

Hoc ad scripta illorum respondit, sicut supra dixit, De quibus autem scripsistis mihi, &c. *Consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus à Domino, vt sim fidelis.* Præceptū de virginibus negat se accepisse, quia non poterat auctor coniugij rem aduersam nuptiis imperare, ne factum suum pristinum accusaret. *Consilium autem,* (ait) *do*, non quod displiceat, neque quod adulatione fucatum sit, quia ad hoc gratiam consecutus est, vt idoneus sit in dandis consiliis salutaribus.

Supra in prin. huius cap.
Matth. 9.
1 Tim. 1.
2 Cor. 3.
2. Tim. 2.

Existimo ergo hoc bonum esse propter præsentem necessitatem, quia optimum est homini sic esse.

Bonum dicit esse virginem permanere. Et vt hoc absolutius ostenderet *propter præsentem necessitatem*, ait, *quia optimum est*: vt inter bonum & optimum nihil tam præclarum atque vtile esse cognosceretur, quàm est virginitas: quia non solum apud Deum virginitatem commendatiorem docet, sed ad vitam præsentem, dum necessitates temporis nescit quas paritur coniugatio, & mœrores partus, simulque orbitates filiorum ignorat. Vt ergo ad hanc affectandam hortaretur, præsentis necessitatis exitia lucrari docet has quæ illam dilexerint: vt cum non solum hanc apud Deum locum meliorem habere discunt, verumetiam in præsenti, omni industria hanc appeterent. Vnum enim est quod laborat, vt affectum carnis vincat, in cæteris omnibus libera. Quia enim caro in origine sua est & nata, vsus eius suauis videtur & dulcis affectus: ideo hæc superare non breuis gloriæ est.

Apoc. 14.
Num. 31.

G

Apoc. 7.

*Vinctus es vxori? ne quæsieris solutionem. Solutus es ab vxore? ne quæsieris vxorem. Si autem acceperis vxorem, non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccauit. * Tribulationes tamen carnis habebunt huiusmodi.*

Hæc remediorum consilia sunt. Dicit enim non debere quemquam absolui ab vxore, causa fornicationis. Frequenter enim suas dimittentes, sub tegmine continentiæ alias decipiunt, refrigescente proposito. Sed si melius vult viuere cum vxore sua positus, exhortetur illam, vt sine scandalo purius viuant. *Solutus es ab vxore: ne quæsieris vxorem.* Vt sciens hoc magis Deo acceptum, & à necessitate liberum, non quærat vxorem, ita tamen vt à cæteris temperet. Si quo minus, quid prodest desiderium carnis premere; hoc est, rem licitam spernere, & illicitis subiacere? *Si autem acceperis vxorem, non peccasti.* Non vtique peccat, qui quod concessum est, facit. Si vero contempserit, meritum sibi collocat & coronam. Magnæ enim patientiæ est, hoc non contingere quod prohibitum non est. *Et si nupserit virgo, non peccauit.* Non peccat, quia apud Deum ex hac causa libera est. *Tribulationes tamen carnis habebunt huiusmodi.* Hoc est, etsi à peccato liberi sint, in hac tamen vita tribulationes habebunt, gemitus ventris, nutrimenta

Matth. 5.

H

Ierem. 6.
Gen. 3.

A filiorum, victus, tegumenta, dotes, ægritudo, apparatus domus, vxoris necessitas, mariti dominatio.

Ego autem vobis parco. Hoc itaque dico fratres, tempus breuiatum est, & reliquum est.

Parcit, quando ad hæc magis prouocat, quæ tribulationes carnis & solicitudines memoratas excludant. Potest sic videri parcere, cum permittit, & non contradicit volentibus quod onerosum ostendit. *Hoc itaque dico fratres,* 1. Cor. 10 1. Ioan. 2. *tempus breuiatum est, & reliquum est.* Breuiatum tempus & reliquum dicens, finem mundo imminere significauit, quamuis sciret adhuc tempora superesse. Sed aliter scribere non debuit propter hos qui lecturi hæc tunc sunt: cum per breue supererit tempus, ne semper dum longe esse putaretur dies iudicij, aut non timeretur, aut falsum esse existimaretur. Illud autem quod dicitur, cum adhuc longe sit, imminere, multum proficit. Terrorem enim incutit ad meliorem vitam agendam hominibus. Denique hic in præsenti quam soliciti sunt ij qui apud iudices habent quę 2 Cor. 6. agant, cum actorum dies dicitur imminere? Hoc sonat hic B quod alio in loco dicit, *Seductores, sed veraces.*

Vt & qui habent vxores, ita sint ac si non habentes: & qui flent, tamquam non flentes: & qui gaudent, tamquam non gaudentes: & qui emunt, tamquam non possidentes: & qui vtuntur hoc mundo, tamquam non vtantur, præterit enim figura huius mundi.

Luc. 17. *Qui habent vxores, &c.* Quia enim mundi finis in proxi-Matth. 24. mo est, non debere ad generandum esse solicitos, neque ad vsum ipsum deditos; vt propensiores & vigilantes in diuinis operibus, exercitati circa curam legis imminente prælio repugnent. Pressuræ enim erunt quales numquam fuerunt, & multi casuri sunt in laqueum diaboli. Denique nullus nostrum vult tempore suo hæc prouenire, timens prædictas à Saluatore pressuras. Ideo sicut nobis optamus C consulamus & aliis, vt à generatione nos filiorum multorum abstineamus, plus orationi & Dei seruituti subiecti, præuidentes diem iudicij, ne & nos simus imparati per impedimenta necessitatis præsentis, & illi incurrant quod 2 Pet. 3. Luc. 21. nos timemus. Etiam à licitis ergo vult temperare fideles, vt non solum innocentes, sed & gloriosi videantur. Concessa, enim præterire, virtutis est maximæ; & prohibita 2. Pet. 3. Luc. 21. non desiderare non longe est. *Et qui flent, tamquam non flen-* Luc. 6. *tes.* Scientes enim in proximo finem mundi, mox consolationem eorum futuram qui pro Dei iustitia forte premũtur, hac spe inter eos consolentur se. *Et qui gaudent, tamquam non gaudentes.* In præsenti enim qui gaudent, sciant mox luctum venturum, eis videlicet qui mundo gaudent, ambigentes de Dei iudicio. *Et qui emunt, tamquam non possi-* Luc. 16. *dentes.* Credentes enim qui emunt, paruum tempus superesse mundo, sic agant, vt non omnem curam in rem cito perituram impendant, magis autem curam animę suæ gerant, quam sciunt æternam. *Et qui vtuntur hoc sæculo, tamquã non vtantur.* Id est, vt non præsumant de vsu hoc, quia cito peribit corruente mundo. *Præterit enim figura huius mundi.* D Quia finiri mundum dixit, ostendit figuram eius præteri- 1. Ioan. 2. re, & hunc esse finem; id est, non substantiam eius præteri- Matth. 24. re, sed formam. Itaque si forma mundi peribit, dubium vtique non est, omnia quæ in mundo sunt interire. Ideo præterit, quia quotidie senescit mundus.

Volo vos sine solicitudine esse. Qui sine vxore est, cogitat quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt huius mundi, quomodo placeat vxori.

Matth. 6. *Volo vos sine solicitudine esse.* Diminuta enim solicitudine sæculi, in Dei rebus propensius vigilatur. Quomodo autem sine solicitudine esse possimus, ostendit dicens, *Qui sine vxore est, cogitat quæ Domini sunt.* Amputata enim solicitudine rei vxoriæ, quæ sola in mundo cæteris grauior est, E ad Deum promerendum animus eruditur: si tamen hac spe animus his molestiis se exuat, vt Deo magis seruiat. *Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt huius mundi, quomodo placeat vxori.* Luc. 14. Cura enim vxoris & filiorum, cogitatio mundi est. Nam inter cętera solent aliquando res puniendas admittere ne illas offendant, sicut refert Zorobabel vnus de tribus cubiculariis Artaxerxis. *Magna enim amaritudo est in domo vxor tristis.* 3 Esdr. 4. Eccl. 7.

Diuisa est mulier, & virgo. Nam quæ non est nupta, solicita est de iis quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu.

Diuisa non vtique natura, sed actu, quia legimus in Numeris mulieres virgines appellatas. Num. 31. Alia ergo solicitudo mulieris, alia virginis est: tamẽ cum dicitur mulier, incertum est quid significet, nisi significatio subsequatur: cum autem dicit virgo, manifesta locutio est. Hic Apostolus virginem post mulierem posuit, vt mulierem non virginem significaret. Per hoc enim voluit ostendere virginem liberam à tædiis & laboribus, quos patitur mulier viro copulata. F *Nam quæ non est nupta solicita est de iis quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu:* Gen. 3. Id est, animo. Dum enim spe cælestium, mariti & filiorum solicitudinem non suscipit, de Domino cogitat, quomodo propositum Deo deuotum custodiat, si tamen in corpore mundo animus terrena abiiciens cælestibus studeat. Animus est enim qui aut sanctificat, aut polluit corpus. Quid enim prodest corpus mundum habere, & animam pollutam, cum merito animæ aut honoratur corpus, aut damnatur?

Quæ vero nupta est, cogitat quæ sunt huius mundi, quomodo placeat viro. Hoc autem ad vestram ipsorum vtilitatem dico, non vt laqueum vobis iniiciam, sed vt id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi.

G *Quæ vero nupta est, &c.* Lege enim maritali constricta, solicita est quomodo impleat ius maritalis officij, subdita Tit. 2. mundanis necessitatibus. *Hoc autem ad vestram ipsorum vtilitatem dico, non vt laqueum vobis iniiciam, sed vt id quod honestũ est.* Quoniam quibusdam asperum & graue videtur, quod vtilius aut melius est propter consuetudinem temporalis vsus: ideo post rationem redditam hortatur affectu charitatis simpliciter hoc vtilius, hoc honestius esse quod dicit. Honestum est, quia sanctum & mundum: vtile vero, quia dignius est apud Deum, & leue in sæculo. Quid ergo dicemus? si virgines de Deo cogitant, & iunctæ viris de mũdo, quę spes relinquitur nubentibus apud Deum? Si enim ita est, dubium est de salute eorum. Nam videmus virgines de sæculo cogitare, & matrimonio iunctas dominicis studere operibus. His virginibus non imputabitur sanctimonium à Deo, & his matrimoniis erit merces apud Deum: quia cum obligati essent terrenis & carnis nexibus operam dederunt, vt in futurum aliquid immortalis præmij mererentur. 1. Pet 3. Illis autem non solum non imputabitur virginitas, sed & pœnæ subiicientur, qui sub tegmine melioris spei vitam & conuersationem suam mundiali cura H & solicitudine occupantes, pigros se ad Dei opera agenda fecerunt; sicut dicit Hieremias propheta, *Maledictus qui opera Dei facit negligenter.* Hier. 48. Hi sunt, de quibus in alia epistola dicit, *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes,* 2. Tim 3. Apostolus autem his loquitur, qui mira deuotione obsequi desiderant cælestibus præceptis, ostendens & docens quo compendio citius itur ad Deum: quia qui propter Deum promerendum virgo manere vult, sciens quale præmium possit accipere, qui à licito temperat vt melior fiat, simul omnia impedimẽta carnis spernit, non nesciens hæc esse quæ gressum currentis velut oneribus compedum detinent. 1. Cor. 15.

Si quis autem turpem se videri existimat supra virginem suam, si sit vltra pubertatem, & sic

oper-

A

oportet fieri : quod vult faciat, non peccat, si nubat.

1. Cor. 7. sup.
1. Tim. 4.
Matth. 5.
1. Tim. 5.

Non peccat si nubat. Quoniam superius ita virginitatem tenendam & continentiam reddita ratione hortatus est, vt pene ad comparationem earum coniugia inutilia & abiicienda viderentur: nunc ne nuptias negare putaretur, non peccare virginem si nubat ostendit, sed rem maximi laboris aggredi, & qui apud Deum præmium non habeat, sicut non habet pœnam, Christianos enim vult per omnia esse meliores. Si ergo aliqua in desiderio nuptiarum est, iam matura ad vsum, melius esse vt secundum concessam legẽ publice nubat, quam occulte turpiter agat, & erubescatur in illa.

Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem habet de sua voluntate, & hoc decreuit in suo corde, seruare virginem suam, bene facit. Itaque & qui nuptum dat virginem suam, bene facit: & qui non dat nuptum, melius facit. Mulier vincta est lege quamdiu viuit vir eius: quod si dormierit vir eius, libera est : cui vult nubat : tantum in Domino.

B

Nam qui statuit in corde, &c. Hoc dicit, vt qui virginem habet cui animus ad nuptias non est, seruet illam; nec illi ingerat fomitem nuptiarum, quam videt nubendi voluntatem non habere. Beneficia si præstanda sunt, quanto magis minime auferenda? *Itaque & qui nuptum dat virginem suam, bene facit.* Bene facit, quia licet quod facit. *Et qui non dat nuptum, melius facit.* Melius facit, quia & apud Deum meritum illi collocat, & à sæculi solicitudine liberat. *Mulier vincta est lege quandiu viuit vir eius.* Hæc idcirco prosequitur, vt doceat quia mulier etiam si à viro fuerit eiecta, nubendi licentiam non habet. *Quod si dormierit vir eius, libera est.* Etiam hæc ad supradictas pertinent causas, vt ostendat quam beata sit virgo, cum nulli nisi soli Deo subiecta sit. Vincere enim videtur naturalem subiectionem, quando quod per naturam humiliatum est, erigit. *Cui vult nubat: tantum in Domino* Id est, quem sibi aptum putauerit, illi nubat: quia inuitæ nuptiæ solent malos prouentus habere. *Tantum autem in Domino*, hoc est, vt sine suspicione turpitudinis nubat, & religionis suæ viro nubat: hoc est in Domino nubere.

Eccles. 7.
Rom. 7.
32 q. 2. in praef. q.
Ius par 8. c. 19 § nub.
C
Deut. 7.

Beatior autem erit, si sic permanserit, secundum meum consilium. Puto enim & ego me spiritum Dei habere.

Gen. 2.
Lib. 4. sent. 42 § sciendum est.

Beatior autem erit, si sic permanserit, &c. Cum dixerit superius, *nubat*; lege locutus est naturali: quamquam à Deo primæ nuptiæ sint, secundæ vero permissæ sunt. Denique primæ nuptiæ sub benedictione Dei celebrantur sublimiter: secundæ autem etiam in præsenti carent gloria, cõcessæ sunt autem propter incontinentiam : & quia solent viduarum iuniores incurrere, ac per hoc concedit secundas. Sed quia melius est vt se contineat, vt dignior sit in futuro; consilium dat spiritali ratione præcipuum. *Puto enim & ego me spiritum Dei habere.* Vt ratum & prouidum consilium suum ostendat, humilitate verbi hoc commendat alto sensu.

D

Cap. viii.

De his autem quæ idolis immolantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas vero ædificat.

1. Cor. 8. infra.
Eccles. 1.
Hier. 9.
1 Cor. 13.
Sap 13.

Nunc de scientia loquitur, & quæ sit scientia non interim dicit, sed in subiectis ostendit, dicens, *Quia nihil est idolum. Scientia inflat.* Manifestum est habentem scientiam in eo ipso gloriari, si non foris, quia prudens est, vel apud se. Ingenium enim scientiæ hoc est, vt glorietur in sese : ideo inflat. *Charitas vero ædificat.* Itaque tunc scientia magna est, & sibi vtilis, si charitate humilietur, vt amplius crescat. Temperatur enim à dilectione, vt non satis mera sit, & inebriet scientem vt se extollat. Sicut enim vinum non temperatum admixtione aquæ mentem alienat: ita & scienti, superbum facit, nisi fuerit temperata. Omnia enim sol, insuauia sunt & nociua, quia nec panis solus bene editur, nec reliqui cibi sine admixtione grati sunt, sed nociui, ideo charitas ædificat. Ipsa charitas vno licet vocabulo appelletur, multis tamen consistit. Sine patientia enim non potest, neque sine humilitate, neque sine cordis simplicitate. Hi ergo inflati erant per scientiam, quia nihil est idolum, qui contra salutem fratrum imperitorum carnes sacrificatorum edebant, scientes licere carnem edere : & quia nihil est idolum, ideo non contaminari edentem. Hi scandalo erant fratribus, charitatem præ oculis non habentes : quia plus erat carnem contemnere, quam fratribus scandalum facere. Scientia enim illorum destruebat animos imperitorum fratrum, putantium esse illic apud idolum aliquam gratiam, quando peritiores fratres interesse illic, & non horrere videbant. Ideo ait: *Charitas ædificat:* vt saluti fratrum studentes, scientiæ illic legibus non vterentur, ne illis scandalum facerent.

E
Eccles 3. Hier 10. 1 Cor 13. 2 Tim 1. Rom. 14.

F

Quod si quis existimat se aliquid scire, nondum cognouit quemadmodum oporteat scire. Si vero quis diligit Deum, hic cognitus est ab eo. De cibis igitur qui idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum, & quia nemo Deus, nisi vnus : licet sint qui dicantur dii & domini, siue in cælo, siue in terra: (siquidem sunt dii multi, & domini multi.)

Quod si quis existimat, &c. Eos ipsos qui in scientia gloriantur, ostendit non ita cognouisse, sicut cognoscendum est. Dum enim charitatem, quæ mater omnium bonorum est, non sectantur: non sciunt sicut oportet. Vt ergo scientia fructum habere possit, charitati se debet subiicere. *Si vero quis diligit Deum, hic cognitus est ab eo.* Hic diligit Deum, qui charitatis causa scientiam mitigat, vt prosit fratri, pro quo Christus mortuus est. *De cibis igitur qui idolis immolantur.* Immolatitiorum nunc causam ipsam pertractat, vt ostendat per rationem, scientiam non solum proficere charitate contempta, sed & obesse. *Scimus quia nihil est idolum, & quia nemo Deus, nisi vnus.* Apud Christianos enim vnus est Deus. *Licet sint qui dicantur dii & domini, siue in cælo, siue in terra.* A paganis enim & sol & luna & cætera sidera dij cœlestes dicuntur : in terra Apollinem, Æsculapium, Herculem, Mineruam, deos dicunt & dominos.

1 Cor 13. 2 Tim 2.
G
Rom. 14. Esa. 41. Hier. 10. Deut. 6. Ephes 4.
Sap 15. Sap 13.

Nobis tamen vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos in illo : & vnus Dominus Iesus per quem omnia, & nos per ipsum. Sed non in omnibus est scientia.

Nobis tamen vnus Deus, &c. Omnia enim ex illo quæque sunt, vbicumq; sunt. Cum autem dicit, *Et nos in illo*, discreuit nos à cæteris, qui cum ex illo sint, non tamen sunt in illo, dum adhuc non credunt. *Et vnus Dominus Iesus, per quem omnia, & nos per ipsum.* Omnia enim ex patre, sed per filium creata sunt. Sed cum dicit, *Et nos per ipsum* : per quem creati fueramus, reformatos nos per ipsum significat in Dei cognitione: quia facti per ipsum cum cæteris, post stuporem mentis & ignorantiæ nos per ipsum agnouimus mysteriũ vnius Dei. Vnum ergo Deum patrem dixit, & vnum Dominum Iesum filium eius : vt quia Deus non potest non esse Dominus, similiter & Dominus intelligatur esse & Deus: vnum esse Deum & Dominum demonstraret, modum vnius principij conseruando. *Sed non in omnibus est scientia.* Id est, non omnes norunt credentes mysterium Dei vnius; ideo quidam putant ex iis qui credunt, aliquid numinis in idolis.

Rom. 11.
Ioan. 1.
H
1. Ioan 5. Ioan 10.
Sap. 14

Nam aliqui adhuc conscientia idoli quasi simulacro immaculatum manducant: & conscientia illorum

A

cum sit infirma, coinquinatur. Esca autem nos non commendat Deo. Neque enim si ederimus, abundabimus: neque si non ederimus, deerit nobis.

1 Tim. 1. *Nam aliqui, &c.* De plebe enim aliqui cum veneratione simulacri manducabant de sacrificatis, quasi aliqua esset illic diuinitas. *Et conscientia illorum cum sit infirma,*
Rom. 14. *coinquinatur.* Maculatur conscientia, si infirma est circa Deum. *Esca autem nos non commendat Deo.* Verum est, quia nō ideo placebimus, si omnia ederimus: aut offendemus,
1. Cor. 6. si aliqua contempserimus. *Neque enim si ederimus, abundabimus: neque si non ederimus, deerit nobis.* Contempta enim sacri-
Rom 14. ficiorum esca, non vtique deerit quod edatur. Si autem sumpta fuerit, non abundabit, ita vt nihil requiratur: ac per hoc abiicienda, quia neque sine illa non viuitur, & scandalum fratribus est.

Videte tamen ne forte licentia vestra offensio fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiam, in idolio recumbentem: nonne conscientia eius

B

cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum de simulacris.

1. Cor. 10. *Ne forte licentia vestra, &c.* Hoc est, ne quia licere vobis edere carnem de sacrificio dicitis, per id quod nihil esse i-
Rom. 14. dolum scitis, offensionem generetis fratribus, qui nesciūt adhuc quia nihil est idolum. *Si enim quis viderit eum qui habet scientiam, in idolio recumbentem: nonne conscientia eius cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum de simulacris?* Hoc ideo dixit, quia videns quis fratrem peritum in idolio inuitatum recumbentem edere carnes sacrificiorum, putat illic esse aliquid gratiæ, & incipit etiam ipse edere carnes sacrificiorum, non illa conscientia, qua ille peritiæ causa scit nihil esse idolum, sed qua esse putat illic numen; quando fratrē peritum videt illic edere nec horrere.

Et peribit qui infirmus est in tua conscientia frater, pro quo Christus est mortuus. Sic autem peccantes in

C

fratres, & percutientes conscientiam illorum infirmā, in Christo peccatis. Propter quod si esca scādalizat fratrem meum, non edam carnem in æternum, ne fratrē scandalizem.

Et peribit qui infirmus est. Peribit infirmus, si edat contra vnius Dei fidem de sacrificatis. Quod quidem quasi irascentis verba sunt, & ostendentis quid mali possit parere
Rom. 14. scientia, si non fuerit temperata charitate. *In tua conscientia,* id est, tuo actu illum occidis, quando à te fieri videt quod
1. Cor. 6. ille aliter intelligit. Et tu eris occasio mortis fratri, quem
1. Cor. 10. Christus vt redimeret, crucifigi se permisit. Ac per hoc conscientia aliquando dissimulandum docet charitatis causa: quia sine dubio plus est salus fratris, quam cibus; quia licet quidem, sed non expedit. Hoc erit cognouisse, sicut oportet scire. *Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam illorum infirmam, in Christo peccatis.* Quando enim charitatis non æmuli sunt, qua Christus nos liberauit, peccant in Christo, non in Christum: quia in Christū peccare, negare est Christum: in Christo autem, in hæc

D

Heb. 6. quæ sunt Christi. Sicut & hic qui sub lege est, in lege dicitur peccare: ita & ij qui sub Christo sunt, in Christo peccare dicuntur. *Propter quod si esca scandalizat fratrem meum, non edam carnem in æternum, ne fratrem scandalizem.* In tantum charitati studendum docet, vt licita pro illicitis habeantur
Matt. 18. ne absint fratri. Quantum enim mali est per illicita non delinquere, & per ea quæ concessa sunt offendere, vt lex seruetur illicitis, & in licitis non custodiatur, dum inconsiderate eduntur? Lex enim sic permisit quæ concessit vt
1. Cor. 7. modus tamen sit quem custodiant. Vxorem certe licet habere; sed si fornicata fuerit, abiicienda est: ita & carnem licet edere, sed si idolis oblata fuerit, respuenda est.

CAP. IX. N*On sum Apostolus? non sum liber? nonne Iesum Dominum nostrum vidi? nonne opus meum vos*

E

estis in Domino? Et si aliis non sum Apostolus, verumtamen vobis sum: nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino.

Non sum Apostolus, &c. Cum negare videtur, confirmat. Act. 10.
Iratus enim loquitur. Apostolum enim se probat, quia Act. 10.
missus est ad gentes, dicente Domino ad eum, *Ego ad gentes mittam te.* Liberum autem se ostendit, quia nullius aliquid
concupiuit, neque in adulatione docuit. Iesum autem Do- 1. Thess. 2.
minum nostrum vidit, dum oraret in templo Hierosolymis. *Nonne opus meum vos estis in Domino?* Ideo opus eius sunt Act. 22.
quia ipse illos plantauit in Domino, annum & sex menses 1. Cor. 4.
euangelizans eis verbum Dei. *Et si aliis non sum Apostolus, verumtamen vobis sum.* Quia à Iudæis credentibus, & nihilo- Act. 18.
minus legem seruantibus, Apostolus esse negabatur. Iam enim circumcidi non debere docebat, neque sabbatum
custodiri. Cæteris autem Apostolis propter scandalum Act. 15.
ab hac re dissimulantibus, hic aliter videbatur docere; ide- Galat. 4.
o Apostolus ab his negabatur. His enim erat Apostolus, Galat. 6.
qui viderant in eo virtutis insignia. *Nam signaculum Aposto-* Act. 15.
latus mei vos estis in Domino. Hoc enim prædicante conuersi Act. 18.

F

sunt ab idolis ad fidem Dei vnius.

Mea defensio apud eos qui me interrogant hæc est, Numquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? Numquid non habemus potestatem mulieres circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?

Mea defensio apud eos, &c. Nunc incipit agere causam, 1. Cor. 6.
quam superius præmisit, dicens, *Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate: Esca ventri, & venter escis.* Sic ergo incipit causam hanc, vt dicat, *Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est.* Et quæ sic subiicit, dicens, *Numquid non habemus potestatem manducandi & bibendi?* Hoc est quod dixe-
rat: *Omnia mihi licent. Numquid non habemus potestatem mulie-* Ioan. 1.
res circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, &

G

Cephas? Ideo addidit, *& Cephas,* quia cum primus esset inter
Apostolos, non refutabat sumptus oblatos. Cephas ipse Act. 15.
est Simon Petrus. Mulieres enim desiderio doctrinæ dominicæ & cupidæ virtutum sequebantur Apostolos, mi- Matt. 27.
nistrantes eis & sumptus & seruitia, sicut & Saluatorem sunt secutæ ministrantes ei de facultatibus suis. *Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?* Hoc est, habemus potestatem operandi, sed nolumus. Pro accipiēdi tamen, *operandi* ait, vt honestius loqueretur. Et vt hoc firmet, exempla subiicit, dicens.

Quis militat stipendiis suis vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non percipit? Numquid secundum hominem hæc loquor? Numquid & lex eadē non dicit? In lege enim scriptum est, Non ligabis os bo- Deut. 25.
uis triturantis. Numquid de bobus cura est Deo? aut potius propter nos dicit? Propter nos enim scriptum est, quoniam qui in spe arat & triturat, debet spei sua fructum percipere.

H

Numquid secundum hominem, &c. Id est, numquid huma- Matt. 10.
nam sententiam sequor? *Numquid & lex eadem non dicit?*
Concordare docuit supradicta testimonia documentis Luc. 10.
diuinis, vt ostendat non sine causa vtique nolle se ab illis sumptus accipere, quando tot exemplis ostendit & dandum & accipiendum esse. *In lege enim scriptum est, Non ligabis*
os bouis triturantis. Numquid de bobus cura est Deo? Interim pau- Deut. 25.
cis hoc absoluamus. In Iona enim propheta scriptum. *Non* Iona 4.
parcam ciuitati in qua habitant plus quam centum viginti milia hominum, & pecora multa? Et Psalmographus, *homines & iumenta, inquit, saluabis.* Quomodo ergo Deus non curat de Psal. 35.
bobus & pecoribus? Sed non curat de bobus & pecorib. propter hæc ipsa, sed propter nos, quorum causa sunt facta: ideo de nobis curat, non de illis. *Aut potius* (inquit,)

pro-

A Gen. 1. 1.Cor. 10.

propter nos dicit. Propter nos enim scriptum est. Per figuram enim omnia dicta ad nos transeunt. *Quoniam qui in spe arat & triturat, debet spei suæ fructum percipere.* Verum est, quia hac spe laboratur, vt fructus capiatur.

1.Tim. 1.

Si nos vobis spiritalia seminauimus, magnum est, si vestra carnalia metamus? Si alij potestate vestra vtũtur, nonne magis nos? Sed non sumus vsi hac potestate: omnia vero toleramus, ne quod impedimentum demus Euangelio Christi.

Matt. 10. Rom. 15. Act. 13. B 2. Thess. 2. 2.Cor. 2.

Magnum est si vestra carnalia metamus? Quasi dicat, non magnum neque par esse, si euangelizantes regnum Dei, & cœlesti cibo Ecclesiam saginantes, alimenta corporis sumerent; vt tradentes æterna, consequerentur temporalia. *Si alii potestate vestra vtuntur, nonne magis nos?* Si enim ij qui per Euangelium patres vestri non sunt, nec eundem affectum habent erga vos, facultatem habent accipiendi; *quãto magis nos?* Et subauditur, *vestri Apostoli*, quia Barnabas Apostolus erat. *Sed non sumus vsi hac potestate: omnia vero toleramus, ne quod impedimentum debemus Euangelio Christi.* Diu occultatum prodidit sensum. Ostendit enim sumptus ideo se nolle, cum liceret accipere, ne vigor euangelicæ auctoritatis torpesceret. Pseudoapostoli enim peccantibus blãdiebantur volentes accipere, ita vt non sibi viderentur peccare illis subiecti. Sed quoniam hæc res contra euangelicam erat disciplinam; hic non vult accipere, vt libere arguat, ne in illorum numero inueniatur. Vt enim regulæ Christianæ ius maneret, licita illicita fecit, quia illi per licentiam offendebant.

Matt. 10.

Nescitis quoniam qui in sacrariis operantur, de sacrario viuunt? & qui altario deseruiunt, de altari participant? Ita & Dominus Iesus ordinauit eos, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere. Ego autẽ nullo horum vsus sum. Non autem scripsi hæc, vt ita fiat in me. Bonum est enim mihi magis mori, quam vt gloriam meam quis euacuet.

C Deut. 18. Matt. 10. 2.Tim. 2. Act. 20. Heb. 10. D

Quoniam qui in sacrariis, &c. In sacrariis legem gentilium significat, in altari vero Iudæorum. Sic enim decreuit Dominus per Moysen, vt de iis quæ oblata erant, partem sumerent sacerdotes. *Ita & Dominus Iesus ordinauit eos, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere.* Non ergo Deus per Moysen gentilium formam secutus est: sed ipsa naturalis ratio hoc habet, vt quis inde viuat vbi laborat. Hanc ergo rationem ipse naturæ & conuersationi humanæ decreuit. Hæc tamen ad cumulum adhuc addens, grauat causam, vt non leue faciat neque odiosum quod tantis testimoniis commendat: & tamen non sibi proficere vult, ne libertatem arguendi humiliet. *Ego autem nullo horum vsus sum.* Postquam multis modis ostendit licere accipere, sibi tamen non opus esse. Obest enim accipere à peccantibus, sicut supra memoraui. *Non autem scripsi hæc, vt ita fiat in me. Bonum est enim mihi magis mori, quam vt gloriam meam quis euacuet.* Gloriam suam dicit in eo, si Euangelij seueritas maneat: & mori magis elegit, quam Euangelij iura violare, sciens hoc sibi magis proficere ad futuram salutem. Debitum enim obsequium abnuit ab his sibi impendi, ne per hoc accipiant fiduciam delinquendi.

Nam si euangelizem, non est mihi gloriatio, necessitas enim mihi incumbit. Væ enim erit mihi, si non prædicauero Euangelium. Nam si volens hoc ago, mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Quæ ergo erit mea merces? Vt Euangelium annuntians, sine sumptu ponam Euangelium, vt non abutar potestate mea in Euangelio.

Luc. 17.

Nam si euangelizem, &c. Sicut dicit Dominus: *Cum feceritis quæ dico vobis, dicite, Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus. Væ enim erit,* (inquit) *mihi, si non prædicauero Euangeliũ.* Missus enim seruus à domino facit etiam inuitus quod sibi præceptum est: si quo minus, adstringatur plagis necesse est. Denique Moyses inuitus missus est ad Pharaonem: & Ionas coactus est prædicare Niniuitis. *Nam si volens hoc ago, mercedem habeo.* Manifestum est, quia nemo accipit remunerationem eius rei quam inuitus agit. Si enim voluntarius, dignus mercede est, quia cõsentit domino: & quod voluntate fit, melius fit. *Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est.* Nec hoc obscurum est, quia qui indeuotus aliquid facit, non voluntate facit, sed necessitate. Quia enim voluntatis suæ non est, facit inuitus quod sibi pręceptum est. *Quæ ergo erit mea merces? Vt Euangelium annuntians, sine sumptu ponam Euangelium, vt non abutar potestate mea in Euangelio.* Repressa verborum iactantia gloriatur, & vult intelligi quanta dignus mercede sit, quia potestate sua non vtitur in Euangelio, dum respuit oblatos sumptus, ne vim prędicationis humiliet. Hoc est licere, sed non expedire propter salutem fratrum, vt corrigantur. Forma ergo vult esse cæteris, vt vbi vident non expedire, etiam licitis non vtantur: si quo minus, de licito fient rei, quod sic sumunt, vt ad detrimentum proficiat.

E Luc. 12. Exod. 4. Iona 1. 1.Cor. 9. 1.Pet. 5. Act. 20. 1.Cor. 8. & 10.

F

Nam cum liber sim ex omnibus, omnium me seruũ feci, vt plures lucrifaciam.

1. Thess. 2. Act. 20.

Liber ex omnibus est, cum nulli in adulatione tradidit Euangelium, nec cuiusquam præter salutem aliquid concupiuit, neque ad delicias habendas ab aliquo sumptus largiores mercedem hypocrisis accepit. Seruum autem sic se omnium factum dicit, dum se per humilitatem similem omnium mente imbecillium exhibuit, vt eos per patientiam firmaret ad salutem futuram, confouens animos illorum qui aut peccabant, aut res diuinas tardius sequebantur, vt non aspere ferrent reprehendi se.

Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifacerem: iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem (cum ipse non sim sub lege,) vt eos qui sub lege sunt lucrifacerem.

G Act. 16. Act. 21. Act. 9. 15. 18. & 21. 4.Reg. 17. H Ioan. 4.

Et factus sum Iudæus, &c. Videtur quasi simulasse, vt omnibus fieret omnia, quod solent adulatores facere: sed non ita est. Vir enim diuinus & medicus spiritalis sciens omnium causas & vulnera, magna industria confouet illos & compatitur. Cum omnibus enim hominibus quædam habemus communia. Factus est ergo Iudęis tanquam Iudęus, quia propter scandalum illorum circumcidit Timotheum; & purificatus ascendit in templum, ne occasionẽ per eum acciperent blasphemandi. Rem ergo fecit, quæ iam cessare deberet, sed secundum legem fecit. Nam & consensit illis legem esse à Deo & prophetas, & de illis ostendit Christum hunc esse qui promissus est, vt assensus eius haberet effectum, *iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, (cum ipse non sim sub lege) vt eos qui sub lege sunt lucrifacerem.* Ij qui sub lege sunt, Samaritani noscuntur. Legem enim solam accipiunt, id est, quinque libros Moysi. Sunt autem ex origine Persarum & Assyriorum: quos rex Assyriorũ sublatis filiis Israel in captiuitatem, posuit ad incolenda loca Samariæ, ideo & ignem colunt more Persarum. His ergo Apostolus, dum non negabant legem esse à Deo fiebat quasi sub lege: sed ex ea illis miti verbo CHRISTVM intelligendum tradebat, sicut & Samaritana illa quæ dixit ad Dominum, *scio quia Messias venit*: docta per legem.

Iis qui sine lege sunt, quasi sine lege essem, (cum sine lege non essem Dei, sed in lege essem Christi,) vt eos qui sine lege sunt lucrifacerem. Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. Omnibus factus sum omnia, vt omnes saluos facerem. Omnia autem facio propter Euangelium, vt particeps eius efficiar.

Cum sine lege non essem Dei, &c. Hoc dicit, quia cum in lege

Christi

A Ioan. 17. Act. 17. Act. 10. Ioan. 1. Rom. 14 Gal. 2.

Christi est, in lege Dei est: quia quod Christi est, Dei est. & quod Dei est, Christi est, sicut dicit, *Omnia mea tua sunt, & tua mea. Vt eos qui sine lege sunt lege lucrifacerem.* Dum enim assentit illis, id est gentilibus, iuxta physicam rationem mũdum factum à Deo, & quæ in eo sunt, & animam esse immortalem, & ab ipso nos originem habere. (ita enim in Actis Apostolorum ait, *Et sicut quidam ex vobis dixerunt: Ipsius enim & genus sumus:*) sic fiebat quasi sine lege, per quod sub introducebat illis Christum ipsum esse quem Deus ad iudicandum mundum prælegit, & ipsum esse per quem omnia fecit. *Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem.* Infirmus factus est, dum propter fratres infirmos à licitis abstinet, ne illis scandalum generet. *Omnibus factus sum omnia, vt omnes saluos facerem.* Hoc fuit viri prudentis & spiritalis, vt omnibus omnia factus, propositum tamen religionis non excederet: quia vbi cessit, ad hoc cessit, vt proficeret: nec aliud fecit quam lex mandauit. *Omnia autem facio propter Euangelium, vt particeps eius efficiar.* Hoc est, omnia supradicta facio, vt voluntatis Euangelicæ particeps efficiar, quam habet circa salutem humanam.

B

Nescitis quoniam qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, vnus autem accipit palmam? Sic currite vt comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.

1. Pet. 1. Rom. 16. 2. Cor. 4. 1. Pet. 5. C

Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, &c. Nunc aliud vult exponere. Itaque hoc exemplo ostendit quanta sit vtilitas legis nostræ, in qua non vni, sed omnibus promissa est palma. *Sic currite vt comprehendatis.* Solicite vult curri ad promissionem, quia magna est. *Omnis autem qui in agone cõtendit, ab omnibus se abstinet.* Ab his omnibus quæ vitanda eadem tradit disciplina, cum sciant vnum coronandum: quanto magis nobis obseruandum est quia omnibus promissa est salus? *Et illi quidem vt corruptibilem coronam accipiãt, nos autem incorruptam.* Et in hoc multum dispar donum est, ac per hoc diligentiores nos esse debere, quibus non terrenis & marcescentibus floribus, sed æternis conserta gemmis in modum regalis diadematis spiritalis corona seruatur.

Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic enitor non quasi aera cædens: sed castigo corpus meum, & seruituti subiicio, ne forte alijs prædicans, ipse reprobus inueniar.

2. Tim. 2. Heb. 6. 1. Ioan. 3. 1. Cor. 7. D 1. Cor. 2. Tim. 1.

Sic curro, non quasi in incertum, &c. Magna spe currere se profitetur, certum habens quid sit promissum. *Sic enitor, non quasi aera cædens.* Hoc est, non verbis magis, sed rebus contendo. *Sed castigo corpus meum, & seruituti subiicio.* Castigare corpus, est ieiuniis illud angere, & illa ei dare quæ ad vitam proficiant, non ad luxum. Seruituti vero subiicitur, dum non suam perficit, sed spiritus voluntatem. *Ne forte alijs prædicans, ipse reprobus inueniar.* Ideo se refrænare corpus suum ostendit vt remuneratione, quam aliis prædicat, etiam ipse dignus habeatur, ne aliis curatis ipse remaneret in vulnere. Ratam ergo spem prædicationis suæ affirmat: quando gestis id se prosequi quod docet ostendit: quia qui aliter agit quam prædicat, suspectos facit audientes, vt de promissis dubitent. Suo itaq; exemplo non magis verbis quam operibus exercendum hortatur.

CAP. X. Exod. 15.

NOlo enim vos ignorare fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari.

Rom. 9. & 10 Exod. 13. Exod. 14. E Exod. 19.

Iudæorum exemplo, qui negligentia sua offenderunt, solicitos nos vult esse. Ideoque sub nube dicit illos fuisse, quia omnia quæ gesta sunt, in figura nostri facta sunt, vt veritatis nostræ illi habuerint imaginem. Contecti enim nube, & ab aduersariis suis tuti præstiti, dum à morte liberati sunt, baptizati dicuntur. Illis enim, id est, Ægyptiis in mari mortuis, dum hi duce Moyse feliciter transeunt, erepti sunt morte: quod præstat baptismum. Non enim illis præterita mala imputata sunt, sed per mare & per nubem purificati; præparati sunt ad accipiendam legem & formã futuri sacramenti nostri.

Exod. 16. Exod. 17.

Et omnes eandem escam spiritalem ederunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt, (bibebant enim de sequente eos spiritali petra: petra autem erat Christus.)

F Psal. 77. Sap. 16. Ioan. 6. Exod. 17.

Manna & aquam quæ fluxit de petra, dicit spiritalia: quia non mundi lege parata sunt, sed Dei virtute sine elementorum commixtione ad tempus creata; habentia in se figuram futuri mysterij; quod nunc sumimus in commemorationem Christi Domini. Ideo & panis angelorum dictus est, quia virtute qua angeli subsistunt, creatus est, hoc significans, quia de cœlis venturus erat qui spiritaliter pasceret. Vnde & manna primum dominico die venit de cœlo ad saturitatem populi: sequens tamen petra dicta est, quæ intelligitur Christus. Vbi enim deficiebat humanum eis suffragium, aderat Christus, ideo sequebatur, vt vbi defecisset, ille subueniret. Nec enim petra aquam dedit, sed Christus.

Num. 14.

Sed non in pluribus eorum bene sensit Deus, prostrati enim sunt in deserto.

Matth. 25. G 2. Thess. 3.

Non in pluribus eorum bene sensit Deus. Ideo hoc dixit, quia acceptum beneficium non intellexerunt. *Prostrati enim sunt in deserto.* Dignum est vt qui magna consecutus, in paruis diffidens est, non solum hæc non adipiscatur, verumetiam amittat & illa. Quoniam ergo superius hortatus est ad meliora, se etiam dicit id elaborare, vt ad promissionẽ dignus occurrat: nunc vt istud exempli terrore constringat ac suadeat, Iudæos tunc simili modo dicit donum Dei & gratiam sortitos sicut & nos: & quia indiligentes & dubitantes de Dei promissione fuerunt, prostratos esse in deserto; vt ideo semetipsum affligere se ostenderet, ne in illorum numero inueniretur: proinde elaborandum vt sui imitatores existerent.

Num. 11. Exod. 24.

Hæc autem in figura nostri facta sunt; vt non simus desiderantes mala, sicut & illi desiderauerunt. Neque simulacris seruientes, sicut quidam illorum, sicut scriptum est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.

1. Cor. 8. Exod. 32. Ibid. H Deut. 32.

Vt non simus desiderantes mala, &c. Is sensus & ratio est, quam supra memoraui. *Neque simulacris seruientes, sicut quidã illorum.* Nunc hos tangit, qui in idolio recumbentes, putabant non esse peccatum. *Sicut scriptum est, Sedit populus mãducare & bibere, & surrexerunt ludere.* Ante idolum vtique; vt non se crederent immunes à crimine, qui in idolio epulabantur. Nam Moyse in monte posito apud Deum, simulacro vituli facto, post oblationem dedicationis causa, *sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.* Hæc luxuria est, qua semper oblectati, in Dei rebus infideles inuenti sunt. Ideoque instruit, ne in hanc diffidentiam per assensum luxuriæ incidamus.

Num. 26. Num. 21.

Neque fornicemur, sicut quidam illorum fornicati sunt, & ceciderunt vna die viginti tria millia hominum. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt; & à serpentibus perierunt.

Num. 25.

Et ceciderunt vna die viginti tria millia, &c. Hoc illis retributum est, quando cum Madianitis mulieribus se commacularunt. Ira enim Dei extitit contra illos, quæ æmulatione Phinees sacerdotis habentis zelum Dei sopita est;

ne

A ne plures morerentur. *Neque tentemus Christum, sicut quidã eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt.* Detrahentes de Deo Christum tentasse dicuntur: quia Christus erat qui ad Moysen loquebatur. Denique ne nos in eadem causa inueniamur, commonet ne diabolo tradamur, cuius serpentes habent figuram.

Neque murmurauerítis, sicut quidam ex ipsis murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.

Murmurare est falsò adinuicem dè præpositis & rectoribus queri, quantum ad mentem loci pertinet, quia solet murmur fieri & iusta ex causa. *Et perierunt ab exterminatore.* Hoc est, in locum Iudæ concesserunt anticipantes illum, quia tradens Christum exterminatus est de numero Apostolorum à iudice Deo. Per hęc exempla ad correctiorem nos vitam prouocat: vt monitis eius aut prçmium, si obedientes fuerimus, aut propensiorem pœnam mereamur inobediẽtes. Non est enim ambiguum illos peccantes plus subiiciendos tormentis, quibus peccantium pœnæ ad hoc relatæ sunt, ne peccarent.

B

Hæc autem omnia in figura facta sunt illis: scripta sunt vero ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deuenerunt. Propterea qui se putat stare, videat ne cadat.

In quos fines sæculorum deuenerunt. Fines sęculorum nos sumus, quia tunc hæc ideo facta noscuntur circa retributionem illorum, vt nobis essent exemplo, qui postremo sęculo futuri eramus in fide Christi. Pro vtilitate enim nostra gesta sunt, vt si terrore horum in Dei timore manserimus, gloriam illis promissam accipiamus: si quo minus, germinabitur nobis pœna illorum: quia maior notitia legis plus facit rerum. *Propterea qui se putat stare, videat ne cadat.* Hoc ad eos loquitur, qui præsumentes de sciẽtia qua licitum est omnia edere, infirmis fratribus scandalo erant, & putantes aliquid se proficere doctrina pseudoapostolorum, deteriorauerant, & iudicabant Apostolorum, cum ipsi essent rei. Superbiam ergo amputat, ne per hanc tententur, sicut Iudæi tentati sunt, & perierunt.

C

Tentatio vos non apprehendat, nisi humana.

Ac per hoc detrahentes Apostolo, Dominum tentare videntur: quia & tunc cum Moysi detraherent, & dubitarent de eo, Deum tentasse dicuntur. Omne enim quod probatum non habetur, tentatur. Ideo vt hęc tentatio cõuellatur, admonet cum terrore. Vt autem non nisi humana tentatio illos apprehendat hortatur. Humana enim tentatio est propter spem Dei diffidere de homine, quia vana spes in homine: vt in necessitate aut pressura non desperet de Deo, humanum auxilium requirendo, sicut & Iudæi qui dubitantes de Deo, idolorum adminicula exorabant, hoc est, humanum auxilium: quia dij paganorum terra sunt, & culturam idolorum humanus error inuenit. Propter Christum ergo pati, humana tentatio est, per quam proficitur apud Deum.

D

Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra quam potestis: sed faciet cum tentatione etiam prouentum, vt possitis tolerare.

Ideo fidelem dicit Deum, *qui non patietur vos tentari supra quam potestis*, quia daturum se promisit Deus diligentibus se regna cælestia; & det necesse est, quia fidelis est. Propterea erga tribulatis pro se aderit, nec patietur tantum irrogari quod tolerari nõ possit; sed faciet vt aut cito cesset tentatio, aut si prolixa fuerit, det toleranti virtutem: alioquin non dabit quod promisit, quia vincetur qui patitur. Homo est enim infirmitati subiectus, & non erit qui eripiat. Sed quia fidelis est Deus qui promisit, subuenit vt impleat quod promisit. Denique breuiatos dies dicit Dominus, vt saluẽtur electi, vt possint cõsequi regnũ Dei. Quomodo tamen à Deo adiuuatur, si tantũ permittatur tẽtari, quantum potest? Adiuuatur plane, dum non plus permittitur ei imponi, q̃ scitur ferre posse: vt quatto die pati non permittatur, qui scitur vltra nõ posse quã triduo tollerare. E

Quapropter charissimi, fugite ab idolorum cultura. Quasi prudentes vos iudicate quod dico.

Hortatur etiam nunc vt abstineat se ab omni societate idolatriæ, vt non solum spes, sed & animus inde tollatur, ne p hoc nascatur in Deũ tentatio. Nemo.n. assiduus in idolio aliquid speret de eo. Hinc enim sperare, dubitare de Deo est: sicut & Saul relicto Deo, qui ei fuerat delicti causa iratus, ad idololatriã se contulit, aliquid sperans de ea. Cui quidem & in præsenti obfuit, & in futurum gehennam vltricem prouidit. *Quasi prudentes vos iudicate quod dico* Exempla subiicit, vt facilius suadeat: quia cui verba satis non faciunt, solent exempla suadere.

Calix benedictionis quem benedicimus, nonne cõmunicatio sanguinis Domini est? Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Domini est? Quia vnus panis, vnum corpus multi sumus, omnes enim de vno pane & de vno calice participamus. F

Quoniam vnum sumus, alter alterius membra; vnum nos sentire debere dicit, vt fides vna vnum habeat sensum & opus.

Videte Israel secundum carnem: nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergo dico, quia simulacro immolatum aliquid est: non quia simulacrũ est aliquid: sed quia sacrificant, dæmoniis immolant.

Videte Israel secundum carnem, &c. Hoc est, discite homines videntes Deum, quemadmodum se habent carnalia, id est idololatria. *Nõne qui edunt hostias, participes sunt altaris:* Sicut enim nos de vno pane & de vno calice percipiẽtes, participes & cõsortes sumus corporis Dñi: ita & qui edũt hostias, participes sunt altaris erroris. *Quid ergo dico, quia simulacro immolatum aliquid est, non quia simulacrum est aliquid: sed quia sacrificant, dæmoniis immolant.* Simulacrum vere nihil est, quia imago videtur rei mortuæ: sed sub tegmine simulacrorum diabolus colitur. G

Nolo vos participes fieri dæmoniorum. Nõ potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum, non potestis mensæ Domini communicare, & mensæ dæmoniorum.

Nolo vos participes fieri dæmoniorum. Ostendit illis non hoc esse tantum quod videtur in idolo, sed esse occultum iniquitatis mysteriũ, quod vt vnius Dei fidem corrumperet, Satanas adinuenit. Vnde & Ioannes Apostolus in epistola sua dicit, *Ad hoc venit filius Dei, vt solueret opera diaboli. Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum, non potestis mensæ Domini communicare, & mensæ dæmoniorum.* Sicut & Dominus ait, *Non potestis Deo seruire, & mammonæ.* Quia qui calicem dæmoniorum bibit, calici Domini insultat: & cum mensæ dæmoniorum communicat, mensæ Domini, id est altari obstrepit, & Domini corpus crucifigit. *Idcirco enim Christus crucifixus est, vt dissolueret opera diaboli.* Qui ergo facit opera diaboli, Christo repugnat. H

Aut æmulamur Dominum Iesum? Namquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius.

Aut æmulemur Dominum Iesum? Vixit fit vt humilis eletur potentem, scit enim nõ sibi competere in quo illi potest inuideri: sed aut æquali inuidetur, aut prope æquali. Ideo Apostolus non posse dixit homines æmulari Dominum Iesum. Præterea qui illum sciunt Dominum, si quo minus, nõ videtur eis dignus esse vocari Dominus quẽ zelantur ne Dominus sit. zelo enim Satanas idololatriã inuenit, vt homines negãdo Deum Dominũ, idolis seruiãt quasi diis & dominis. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.* Omnia dicit licere secundũ legem naturæ, omnia e-

Marginal references: Ioan. 5. Gen. 3. Num. 14. Act. 1. Hebr. 12. 2 Pet. 2. 1. Cor. 8. Matt. 7. 1. Cor. 10. Sup. Num. 14. Thren. 4. Exod. 32. Sap. 13. 1. Pet. 2. Iacob. 1. Rom. 7. Hebr. 10. Iob. 14. Psal. 90. Mat. 24. 1. Cor. 8. 1. Reg. 28. Rom. 12. Rom. 15. Gen. 32. Deut. 32. Sap. 13. Sap. 15. 1. Ioa. 3. Mat. 6. Luc. 16. 1 Ioan. 3. Iob. 25. Apoc. 20. 1 Cor. 6.

A Gen. 1. Rom. 14. Mat. 19. nim munda sunt. De escis enim agebatur, & carne idolis immolata. Nā quę prohibita & interdicta sunt, quomodo dici possunt licere, cū hic etiā ipsa q̄ concessa sunt, significet aliquando non expedire? sicut dicunt Apostoli: *Si hæc est causa viri cū vxore, non expedit nubere, Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.* Idē sensus est: quia licet omnia edere, sed quod idolis immolatur, nō ędificat, quia scandalū facit fratri, sicut supra dictū est: ideoq; à licitis aliquādo tēperandū est, vt prosit. Hinc est vnde sumpt⁹ ab iis, cum ei liceret, noluit accipere, sciens non expedire. 1. Cor. 8. 1. Cor. 9.

Omne quod in macello venit, edite, nihil interrogantes propter conscientiam. Domini est enim terra, & plenitudo eius.

Psal. 23. Act. 10. 1. Cor. 8. Vt omnia munda ostenderet, exemplo Psal. xxiii. hoc roborauit, quia nō potest immundū esse quod Domini est. Et quoniam superius de escis ait, *Omnia licent*; statim subsecutus est, *Omne quod in macello venit, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.* Hoc autē ideo subiecit, vt libera sit cōscientia. Licet enim aliquid pollutū sit per accidētiā, id est oblationem idoli; cum hoc tamē nescit qui emit, nullum patitur scrupulum, & apud Deum immunis est. B 26. q. 2. c. li. ali quid Iuo. pa. 11. c. 96.

Si quis vocat vos ex infidelibus ad cœnā, & itis: ōne quod appositum vobis fuerit, edite, nihil disquirentes ꝑpter cōsciētiā. Si vero aliquis dixerit, Hoc immolatitium est, nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Conscientiam autem dico non tuam, sed alterius.

Luc. 10. Sap. 15. Rom. 14. *Omne quod appositum vobis fuerit, edite, &c.* Hoc est, simpliciter manducate quod apponitur, non interrogantes vnde sit. *Si vero aliquis dixerit, Hoc immolatitium est, nolite mãducare propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius.* Hoc perfectis loquitur, qui possunt contemnentes idololatriam, quia nihil est, manducare de sacrificio; certi quia quod sub Dei creatoris nomine editur, non potest polluere: sed quia alius qui idolis seruit, gloriabitur te edente de sacrificatis, quasi venereris idola, ideo non debet edi. Apud conscientiam enim ille lætabitur suam, quia videt te libenter appetere quod idolis immolatum est. C

Vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia? Si ergo gratiæ particeps sum, quid blasphemor pro quo ego gratias ago?

1. Cor. 8. *Vt quid enim libertas mea, &c.* Hoc dicit, quia cum ab idoli deuotione conscientia sit libera, quid opus est vt putetur quia venerationis causa edat idolis immolata? Iudicatur enim non distare ab eo qui colit idola, quando non horret quod oblatum est simulacro. *Si ergo gratiæ particeps sum, quid blasphemor pro quo ego gratias ago?* Id est, si ego gratię Dei communico, quia in ipsius nomine edo: quid opus est arbitrari hoc aliquem quia ego idolo deuotus sum, dū non horreo quæ oblata sunt idolo? hoc est, blasphemor. Et me ergo blasphemat, & ille in idolo suo gaudet, dum me putat participem, habet occasionem permanendi in errore, & fratribus malum datur exemplum. Nam si præceptū est in lege, vt luci & arę & tituli & ipsa idola cōstringantur; vide si non peccatum est nō solum hæc nō facere, sed & interesse epulis huiusmodi, propterea de sacrificatis non expedit edere. Deut. 7. D

Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei.

Deut. 32. Coloss. 3. 1. Petr. 4. 1. Tim. 2. Per hęc subiecta declarauit in idolio edere, inimicū esse Deo quauis licet conscientia. Ad opprobriū enim Dei vnius hæc diabolo dedicantur. Nam in gloriam Dei edere & bibere & aliquid facere, hoc est, vt sub inuocatione creatoris eum modestia conuiuium celebretur. In gloriā enim Dei aliquid fit, cū in actibus & cōuersatione Christiani Deus laudatur, vel cum filiorum procreatio à Deo speratur.

Sine offensione estote Iudæis & Græcis, & Ecclesiæ Dei: sicut ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed multis, vt salui fiant.

Sine offensione estote, &c. Sic temperādam conuersatione docet, vt nullus in ea scandalum patiatur. Offensio ergo Iudæis fit, cum idola quæ illi abominantur, Christianum, qui se dicit legem & Prophetas accipere, vident non horrere. Græcis vero, id est, gentilibus, hæc est offensio, si in eo in quo sunt, non solum non arguantur, sed & promptiores fiant, dum non vitantur vota idolorum illorum. Ecclesiæ autem Dei fit offendiculum, quando quosdam ex numero suo videt iis quæ inimica sunt Deo adhærere. *Sicut ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed multis, vt salui fiant.* Omnibus per omnia placere, est sine scādalo cuiusquam agere ad profectum vtilitatis illorum, vt & illis & huic sit vtile. E Act. 15. Rom. 14.

CAP. XI.

Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.

1. Tim. 2. Ioan. 13. Humanū est quod dicit, vt imitatores eius simus, quia à Deo nobis magister indultus est. Si enim hic Dei imitator est, quare non nos hominis? Quia sicut Deus pater misit Christum magistrum & auctorē vitæ: ita & Christus misit Apostolos nobis magistros, vt eorum imitatores essem⁹, quia eius esse non possumus. Ita enim ait Dominus ad patrem, *Sicut me misisti in hunc mundum, ita & ego misi eos in hunc mundum.* Et quia digni & imitatores eius erant, subiecit, *Et pro eis sanctifico meipsum.* F Ioan. 17. Ibid.

Laudo autem vos fratres, quod omnia mea memoria retinetis: & quomodo vbique trado, traditiones meas tenetis.

Postquam mores & conuersationem illorum arguit, nūc traditiones vult corrigere. Ideo non hoc confirmat, sed succenset eis, quia cū esset Apostolus eorum, immemores erant traditionum eius; neque quod adhuc non didicerant, ex aliarum ecclesiarum traditione sequebantur; ac per hoc quasi nouiter tradit illis, dicens. 1. Cor. 9.

Volo vos scire quia omnis viri caput, Christus est: caput autem mulieris, vir: caput autem Christi, Deus.

G 1. Cor. 5. Ephes. 5. Hebr. 1. Psal. 109. Luc. 21. Gen. 2. Ad auctoritatē retulit, quia homo à Deo quidem, sed per Christum. *Caput autem mulieris vir.* Quia quamuis & mulier per Christum, de viro tamen facta est, ac per hoc subiicitur viro. *Caput autem Christi, Deus.* Dignum est vt filij caput pater dicatur, quasi genitor eius. Aliter tamē caput viri Christus est, & aliter vir mulieris, aliter Deus Caput Christi est. Deus autem ideo caput Christi est, quia de eo vel ab eo genitus est. Mulieris vero caput idcirco vir est, quia ex eius costa Dei virtute formata est. Christus autē ideo caput viri est, quia per ipsum cum non esset, format⁹ est. Vna ergo dicto diuersam habet intelligentiam: quia & personæ discrepant & substantiæ.

Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans & prophetans non velato capite, cōfundit caput suum, vnū est enim atque idipsum, vt decaluata. Si autem nō velatur mulier, tondeatur. Si autem turpe est mulieri tonderi aut decaluari, velet caput. Vir enim non debet velare caput, cū sit imago & gloria Dei: mulier autem gloria viri est. H

1. Cor. 14. *Omnis vir orans aut prophetans, &c.* Orare dicit deprecari: prophetare autem, aduentum fore Domini voce symboli post orationem effari. *Omnis autem mulier orās aut prophetans nō velato capite, confundit caput suum, vnum est enim atque idipsum, vt decaluata. Si autem non velatur mulier, tondetur. Si autem turpe est mulieri tonderi aut decaluari, velet caput. Vir enim non debet velare caput, cum sit imago & gloria Dei.* Quamuis vna substantia sit & vir & mulier, tamē quia vir caput est mulieris, anteponendus traditur, vt per causam & rationem maior sit non per substantiam. Inferior ergo mulier viro est, portio enim eius est, quia origo mulieris vir est, ex eo enim est ac per hoc obnoxia videtur mulier viro vt imperio eius subiecta sit. Honorificentiam & dignitatē viri obstare dicit, ne velet caput. Imago enim Dei incōgruū est vt velet, abscōdi enim non debet. Dei enim glo- Gen. 2. Gen. 3.

ria

A ria videtur in viro. *Mulier autem gloria viri est.* Multum distat inter gloriam Dei, & gloriam viri. Vir enim ad imaginem Dei factus est, non mulier. Hęc est autem imago Dei in viro; quia vnus Deus vnum fecit hominem; vt sicut ab vno Deo sunt omnia, ita essent & ab vno homine omnes homines: vt vnius Dei inuisibilis, vnus homo visibilis imaginē haberet in terris, vt vnus Deus in vno homine videretur auctoritatē vnius principij conseruatę ad cōfusionem diaboli, qui sibi, neglecto vno Deo, dominiū & diuinitatem voluit vsurpare. Quod propheta Ezechiel significat, & Apostol⁹ idem. Ait enim, *Ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se quasi sit Deus.*

Non est enim vir ex muliere, sed mulier ex viro: etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum, (propterea debet mulier potestatē habere supra caput etiam propter angelos.)

Potestatem velamē significauit: angelos episcopus dicit, sicut docetur in Apocalypsi Ioannis. Et quia vtiq; homines sunt, quod non corriperent plebem, arguuntur. & quod rectum est in illis, laudatur. Mulier ergo idcirco debet velare caput, quia non est imago Dei, sed vt ostendatur subiecta. Et quia præuaricatio per illam inchoata est, hoc signi debet habere, vt in ecclesia propter reuerentiā episcopalem non habeat caput liberum, sed velamine tectum: nec habeat potestatē loquendi, quia episcopus personam habet Christi. Quasi ergo ante iudicem, sic ante episcopum, quia vicarius Domini est, propter reatus originem subiecta debet videri.

Veruntamen neque mulier sine viro, neque vir sine muliere in Domino. Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex Deo.

Neque vir sine muliere in Domino, &c. Ideo in Domino, quia Deus ex vno fecit ambos & vnum, vna enim & vnum corpus sunt in Domino; hoc est, secundū Dominum qui creauit. Denique qui non credunt mulierem de viro sumptā hi sine Domino, vel non secundum Dominum credunt hominum originem. *Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem.* Hoc firmauit quod dixit, quia ambo vnum sunt in natura, quia origio mulieris vir est, sicut legitur in Genesi factum à Domino creatore. *Omnia autem ex Deo.* Postquā gradatim exposuit singula, vt omnia Deo subiiceret, vnum seruans principium ait, *Omnia autem ex Deo*, vt neq; mulier subiectionis suæ causa contristaretur neq; vir quasi exaltatus superbiret.

Vosipsi iudicate: decetne mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura vos docet: quia vir quidem si comam habuerit, ignominia est illi: mulier autē si comam habuerit: gloria est illi, quoniam coma pro velamine data est ei.

Vosipsi iudicate: decetne, &c. Hinc est vnde superius illis per ironiam succenser, dicens, *Laudo, quia omnia mea memoria retinetis: & quomodo vbique trado, traditiones meas tenetis.* Cum enim hęc esset traditionis ratio, vt velatę essent mulieres in ecclesia; illi contra reuelatas eas in ecclesia patiebantur. Ideoque iam non auctoritate traditionis quām neglexerant, sed per ipsam naturam suadere illis nititur veritatem dicens, *Nec ipsa naturā docet vos? quia vir quidem si comam habuerit, ignominia est illi.* Hoc secundum legem locutus est: prohibet enim virum esse comatum. *Mulier autē si comam habuerit, gloria est illi, quoniam coma pro velamine datā est ei.* Naturaliter hoc honestum & propemodum decretum vult esse, vt velata mulier satisfaciat, & gratias agat Deo. Coma ergo indicium velaminis est, vt naturæ & volūtas addatur. Deniq; nulla mulier etiā reuelata adit potestatem.

Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. Hoc autem præcipio, non laudans quod non in melius, sed in deterius conuenitis.

E *Nos talem consuetudinem non habemus*, &c. Post rationem redditam, vt contentiosos vincat, auctoritatem interpōnit: quia neque Iudaismus hoc habuit, vnde dicit. *Neque nos, neque Ecclesia Dei*, vt neque Moyses, neque Saluator sic tradiderit. *Hoc autem præcipio, non laudans quod non in melius, sed in deterius conuenitis.* Quomodo particulatim conuersationem illorum per correctionem emendat, ita & traditiones illorum, non laudans vtique, sed vituperans eos.

Primum enim conuenientibus vobis in ecclesiam, audio dissentiones esse, & partim credo. Oportet enim & hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiant inter vos.

Primum dicendo, genus peccati ostendit vnde orti sunt errores quos reprehēdit. Vbi enim dissensio est, nihil rectum. *Conuenientibus vobis in ecclesiam, audio dissensiones esse, & partim credo. Oportet enim & hæreses esse, vt qui probati sunt, manifesti fiant inter vos.* Sciendo nonnullos mente corruptos versutia diaboli, dicit, *Oportet hæreses esse.* Non vtique voluit nec optauit, sed quia sint, futurum dixit; sicut & Domin⁹ *Oportet* (inquit) *venire scandala:* & *Oportet filium hominis pati*, F præscius, quia Iudas proditor erat futurus. *Vt probati autē*, cum dicit, *manifesti fiant inter vos:* illos significat, qui traditioni accepta durātes, exemplum probationis erant euāgelicæ disciplinæ ad condemnationem cæterorum. Ii sūt quos in capite epistolæ significat, eo quod dicerent, *Nos vero Christi*, cum alij dicerent, *Ego Pauli, ego Apollo.*

Conuenientibus igitur vobis in vnum, iam non est dominicam cœnam mādūcare. Vnusquisque enim vestrum propriam cœnā præsumit in mādūcādo. Et alius quidem esurit, & alius ebrius est. Nūquid domos nō habetis ad edendum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis: & confunditis non habentes: Quid dicā vobis: Laudo vos: In hoc non laudo.

Hos notat qui sic in ecclesiam conueniebāt, vt munera sua offerentes, aduenientibus presbyteris, quia adhuc rectores ecclesiis non omnibus locis fuerant constituti, totū sibi qui obtulerat, vendicaret schismatis causā. Dissēsiones enim inter eos pseudoapostoli seminauerant, ita vt G oblationes suas zelarentur cum vna atque eadem prece omnium oblationes benedicerentur; vt ij qui (vt assolet fieri) non obtulerant vt vnde offerrent nō habebant, pudore correpti confunderentur, non sumentes partem: & tam cito illud agebant, vt superuenientes non inuenirent quod ederent. Ideoque si sic, inquit, cōuenitis, vt vnusquisque suum sumat, domi hæc agenda non ecclesia, vbi vnitatis & mysterij causa cōuenitur, non dissensionis & ventris. Manus enim oblatum totius populi fit: quia in vno pane omnes significantur. Per id enim quod vnum sumus de vno pane omnes sumere oportet. *Quid dicam vobis? Laudo vos? In hoc non laudo.* Apertum est, deprehenso & correpto errore, vt de cætero corrigant, & sciant hoc verū quod dudum in primordiis ipsi didicerant, formam illis quæ à Saluatore in re huiusmodi data est, iterat, dicens.

Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens, fregit, & dixit, Accipite, & manducate: Hoc est corpus meum quod pro H *vobis tradetur, hoc facite in mei commemorationem. Simili modo & calicem, postquam cœnatum est, dicens, Hoc poculum nouum testamentum est in meo sanguine, hoc facite quotiescumque biberitis, in mei commemorationem.*

Ostendit illis mysterium eucharistiæ inter cœnandū celebratum, non cœnā esse. Medicina enim spiritalis est, quæ cum reuerentia degustata, purificat sibi deuotū. Memoria enim redemptionis nostrę est, vt redemptoris memores, maiora ab eo consequi mereamur.

Quotiescumque enim comederitis panem hunc, & de poculo biberitis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat.

A

De consec. dist. 2. c. quia morte. Mat. 5.

Quia enim morte Domini liberati sumus, huius rei memores in edendo & potando carnem & sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt significamus, nouum testamentũ in his consecuti, quod est noua lex, quæ obedientiem sibi tradit cælestibus regnis. Nam & Moyses accepto sanguine vituli in patera asperſit filios Israel, dicens, *Hoc est testamentum quod disposuit Deus ad vos.* Hoc figura fuit testamenti quod Dominus nouũ appellauit per prophetas, vt illud vetus fit quod Moyses tradidit. Testamentum ergo sanguine constitutum est, quia beneficij diuini sanguis testis est. In cuius typum nos calicem mysticũ sanguinis ad tuitionem corporis & animæ nostræ percipimus: quia sanguis Domini sanguinem nostrum redemit, id est, totum hominem saluum fecit. Caro enim Saluatoris pro salute corporis, sanguis vero pro anima nostra effusus est, sicut prius præfiguratum fuerat à Moyse. Sic enim ait, *caro pro corpore vestro offertur, sanguis vero pro anima.* Ideoque non mãducandum sanguinem. Si igitur apud veteres imago fuit veritatis, quæ nunc apparuit & manifestata est in Saluatoris aduentu: quomodo hæreticis contrarium videtur vet' nouo, cum ipsa sibi inuicem testimonio sint.

Exod. 24. Hebr. 9. Hier. 31. Hebr. 9. Lib. 4. sē. dist. 1. §. sed quare. Leuit. 17. B Num. 18. 1. Ioan. 1.

Itaque quicumque ederit panem hunc, aut biberit calicem Domini indigne Domino, reus erit corporis & sanguinis Domini.

Indignum dicit esse Domino qui aliter mysterium celebrat, quam ab eo traditum est. Non enim potest deuot' esse, qui aliter præsumit quam datum est ab auctore. Ideoque præmonet vt secundum ordinem traditum deuota mens sit accedentis ad eucharistiam Domini, quoniam futurum est iudicium, vt quemadmodum accedit vnusquisque, reddat causas in die Domini Iesu Christi: quia sine disciplina traditionis & conuersationis qui accedunt, rei sunt corporis & sanguinis Domini. Quid est autē reos esse, nisi pœnas dare mortis Domini? Occisus est enim ab iis qui beneficium eius irritum ducunt.

2. Thess. 2. Rom. 14. 1. Cor. 5. Hebr. 10. Hebr. 6.

C

Probet autē se homo, & sic de pane illo edat, & de poculo bibat. Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibiipsi manducat & bibit, non discernens corpus Domini. Ideo multi in vobis inualidi & ægroti, & dormiunt multi.

Iudicium sibiipsi manducat, &c. Deuoto animo & cum timore accedendum ad communionem decet, vt sciat mēs reuerentiam se debere ei, ad cuius corpus sumendum accedit. Hoc enim apud se debet iudicare, quia Domin' est, cuius in mysterio sanguinē potat, qui testis est beneficij Dei. Quē nos si cum disciplina accipiam', non erimus indigni corpore & sanguine Domini: gratias enim videbimur reddere redemptori. *Ideo multi in vobis inualidi & ægroti, & dormiunt multi.* Vt verum probaret, quia examē futurum est accipiendũ corpus Domini, iam hic imaginē iudicij ostendit in eos qui inconsiderate corp' Domini acceperant, dum febribus & infirmitatibus corripiebātur, & multi moriebantur: vt in his cæteri discerent, & paucorum exemplo territi emendarentur, non inultum sciētes corpus Domini negligenter accipere; & eum quem hic pœna distulerit, graui' tractandũ fore, quia cōtempsit exemplum.

Ino pa. 2. ca. 6 §. deuoto. Galat. 6. 2. Cor. 13. Ioan. 6. D Hebr. 10. Leuit. 22. Hebr. 2.

Quod si nosmetipsos discerneremus, nō vtique iudicaremur. Dum iudicamur autem, à Domino corripimur, vt non cum hoc mũdo damnemur.

Hoc dicit, quia si nosmetipsi errores nostros corrigeremus, nō à Domino iudicaremur. Et quod corripimur, tamen pro nobis est, vt timore ipso emendemur. In paucis enim omnium est emēdatio, *ne cum hoc mundo*, id est cũ infidelibus damnemur. Nihil enim differt ab infideli, qui considerate ad mensã Domini accedit.

Iob. 13. Prou. 3. Heb. 12. Tit. 1.

Itaque fratres, cum conuenitis ad manducãdum, inuicē expectate. Si quis esurit, domi mãducet: vt nō in iudicium conueniatis. Cætera autem cũ venero, disponam.

E

Inuicem expectate, &c. Ad inuicem expectandum dicit, vt multorũ oblatio simul celebretur, & vt omnibus ministretur: & si quis impatiens est, domi terreno pane pascatur. *Vt non in iudiciũ cōueniatis.* Hoc est, ne mysterium reprehensibiliter & cum offensione agatis. *Cætera autem cum venero, disponam.* Caput prius salutis ordine agendum ostēdit, & quomodo in ecclesiam ab vtroque sexu conueniatur, præmisit. In quibus rebus si errore fuerit, non leue peccatum est. Cætera autem quæ ad ędificationem ecclesiæ pertinent, præsentia sua ordinare se promisit.

Exod. 12. 1. Cor. 14.

CAP. XII.

De spiritalib. autē nolo vos ignorare fratres. Scitis quia gentes eratis, simulacrorum forma eũtes prout ducebamini.

Spiritalia illis traditurus, exemplum prioris conuersationis memorat; vt sicut simulacrorum fuerunt forma, colentes idola, & ducebantur duce voluntate dæmoniorum: ita & colentes Deum sint forma legis dominicæ, ambulātes sicut placet Domino. Forma enim vniuscuiusque legis in professione & conuersatione cultoris debet videri. Ille enim forma & imago legis Dei est, in cuius fide & conuersatione Euangelij veritas lucet.

Ephes. 4. 1. Thess. 1. F

Propter quod notum vobis facio, quod nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto.

Quoniam rationem spiritalium ignorātes, per singula charismata hominibus potius quã Deo dabant gloriã, non assecuti per Spiritum sanctum hoc donũ ministrati: & quia qui Dominum Iesum vocat, non sine Spiritu sancto hoc dicit. (habet enim gratiã in eo ipso fidei suę, propter gloriam nominis Christi, nō enim sine dono dei est, Dominum dicere Iesum:) per hoc ostendit illis in omnib' Dei esse laudem & gratiã: sicut idolorum imago in ministris ei' est, ordinē suũ habēs per singulos gradus, totũ tamen hominis est: ita & in lege dominica gradus charismatũ sunt, officiis Ecclesiæ non vtique meritis humanis indulti, sed vt membra ad ædificationē Ecclesiæ pertinētia, quæ per se & in se habent gloriam, sicut est etiã in humanis officiis. Scholæ enim sunt quæ positis in se dant dignitatē, vt loci honor hominē faciat gloriosum, non propria laus. Ait ergo, *Nemo in spiritu Dei loquēs, dicit anathema Iesu.* Vox enim quæ dicit anathema Iesu, humano est errore prolata, quidquid enim falsum est, ab homine est. *Et nemo potest dicere Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto.* Dictũ enim ipsum quo significatur Dominus Iesus non adulatione hominũ, sicut & idola dij vocātur, sed Spirit' sancti veritate profusũ est. Quidquid enim verum à quocunq; dicitur à spiritu sancto dicitur. Ne ergo hominũ fauorē existimarent in regula Christiana, & propter hoc se argui minime paterētur, sicut est & in simulacris: (homo enim adinuenit vt Deus dicatur qui nō est, ac per hoc subiecti sunt antistites illis:) ostēdit eis nullũ beneficiũ esse humanum in eo cũ dicitur, *Dominus Iesus*; sed magis donũ Dei, qui dignat' est mysteriũ suum hominibus declarare. Etenim ipsa professio remisionē acquirit peccatorum, sicut exaggerat dicatio idolorũ. Docet ergo eos quia nō pręstāt religioni beneficiũ, dicētes Dominũ Iesum, sed accipiũt: ne more idolorũ hominũ putarent gratiã esse in lege Domini, dum vocatur Deus qui nō est. Deniq; non intelligētes Dei donũ esse in fide, singuli singulos sibi homines delegerāt quos sequerētur, dicētes, *Ego sum Pauli, ego vero Appollo.* Superbiam ergo illorum humiliat, vt patiantur se, sicut dixi, argui.

1. Cor. 3. Psal. 94. G Ephes. 4. Matt. 9. Psal. 115. 1. Cor. 8. Lib. Lib. di. 46 §. quibus facile. 1. Thess. 1. H Sap. 13. & 15. Sap. 16. Sap. 14. 1. Cor. 1.

Diuisiones vero gratiarũ sũt: idem autem spiritus. Et diuisiones ministrationum sunt: idem vero Dominus. Et diuisiones operationum sunt: idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.

Diuisiones gratiarum, &c. Non hoc humanis meritis vult adscribi, sed gratiæ Dei, ad honorificentiã nominis eius. Sicut enim qui dicit Dominũ Iesum, in Spiritu sancto dicit, qualis vis sit: ita & in loco ordinis officij ecclesiastici positꝰ gratiã habet, qualis si vis sit: nō vtiq; propriã, sed ordinis

per

per efficaciam Spiritus sancti. Vnde & inter initia dicit, *Neque qui plantat est aliquid neque qui rigat, sed qui incrementũ dat deus. Idem autẽ spiritus. Et diuisiones ministrationũ sunt.* Per eundem spiritum diuersa dona dicit praestari. *Idẽ vero Dominus. Et diuisiones operationum sunt.* Iungit nunc Christum Spiritui sancto. *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.* In tantum non hoc hominibus dandum quasi proprium, sed soli Deo asserit, etiam donum Spiritus sancti, & gratiam Domini Iesu vnius Dei dicat operationem, ne gratia & donum diuisum sit per personas patris & filij & spiritus sancti, sed indiscretae vnitatis & naturae trium vnum opus intelligatur, vt ad vnum omnem gloriam redigat & diuinitatem. Diuisiones autem gratiarum sunt officiis Ecclesiae, non humanis meritis deputatae. Si enim Spiritus sanctus idem Dominus est, & Dominus idem Deus est, tres vnus Deus est. Cum enim Spiritus sancti gloria, & potestas, & natura Dei est, vnus vtique Spiritus sanctus, & Dominus Iesus, & pater Deus est. Et singuli enim Deus vnus, & tres Deus vnus. Denique operante vno, tres operari dicuntur, vt Trinitatis mysteriũ in vnius Dei natura & potestate claudatur, cum sit immensum.

Vnicuique autem datur manifestatio spiritus ad vtilitatem. Cuidam enim datur per spiritum sermo sapientiae, alii vero sermo scientiae secundum eundem spiritum, alii gratia curationum in vno spiritu, alii fides in eodem spiritu, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spiritum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum. Omnia autẽ haec operatur vnus atq; idẽ spiritus, diuidẽs vnicuiq; prout vult.

Vnicuique autem datur, &c. Hoc est donum accepit, vt diuinis retinaculis vitam suam gubernans, & sibi & aliis vtilis sit, dum exemplum bonae conuersationis ostendit. *Cuidam enim datur per spiritum sermo sapientiae.* Id est, datur illi prudentia non ex litteris, sed corusco Spiritus sancti, vt cor habeat illuminatum & prudens, & discernat quae vitanda sunt, quaeue sequenda. *Alii vero sermo scientiae secundum eundem spiritum.* Hoc est, vt habeat scientiam rerum diuinarum. *Alij gratia curationum in vno spiritu.* Id est, vt medelã tribuat infirmis, vel aegris. *Alij fides in eodẽ spiritu.* Hoc dicit, vt fidei profitendae ac vendicandae pressa verecundia accipiat facultatem. *Alii operatio virtutum.* Potestatẽ dari significat in eiiciẽdis daemoniis, aut signis faciẽdis. *Alii prophetia.* Id est, vt spiritu repletus dicat futura. *Alii discretio spirituum.* Vt intelligat & iudicet quod dicitur, an spiritus sancti sit, an mũdani. *Alii genera linguarum, alii interpretatio sermonũ.* Interpretari est, vt dicta illorum qui linguis loquuntur vel litteris, per donũ Dei fideliter interpretetur. *Omnia autem haec operatur vnus atq; idem spiritus, diuidẽs vnicuique prout vult.* Quod superius trium personarum dicit, nunc per vnum Spiritum sanctũ agi profitetur: vt quia vnius naturae sunt & virtutis, quod vnus operatur, operãtur tres; vnus tamen est Deus, cuius gratia diuiditur vnicuiq; prout vult nõ ad meritũ magis hõinis, sed ad aedificationẽ Ecclesiae: suę vt õnia quae mundus imitari vult, sed nõ implet, quia carnalis est haec in Ecclesia, quae domus Dei est, singulorũ officiis & dono & magisterio Spiritus sancti indulta, ad probationẽ veritatis in iis qui contẽptibiles mundo sunt, videantur.

Sicut enim corpus vnũ est, & membra habet multa, omnia autem membra ex vno corpore cũ sint multa, vnum sunt corpus: ita & Christus. Etenim in vno spiritu nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudaei, siue Graeci, siue serui liberi: & omnes vnũ spiritum potauimus.

Per haec docet nullius personam quasi despecti contẽnendam, neque alicuius quasi perfecti praeferendã; nec gloriam quae soli Deo debetur, hominibus tribuendã, quando in omnibus vnus atque idem Deus sit gloriosus: quippe cum omnes & vnum baptisma habemus, & vnũ atque eundem Spiritum sanctum. Hoc propter supradictam causam, quia in aliquibus gloriabantur, aliquos vero velut contemptibiles spernebant.

Nam & corpus non est vnum membrum, sed multa. Si dixerit pes, Quia non sum manus, non sum de corpore: num propterea non est de corpore? Si dixerit auricula, Quia non sum oculus, non sum de corpore: num propterea non est de corpore?

Nam & corpus non est vnum membrum, &c. Hoc dicens, ostendit vnitatem varietatis officiorum, & diuersitatem hanc non discrepare in vnitate potestatis, quando vnitas corporis nõ in singularitate consistit, sed in multis membris, vt inuicẽ sibi prestent quod debent. *Si dixerit pes: Quia non sum manus, nõ sum de corpore: num propterea nõ est de corpore?* Hoc est, nõ posse eum qui infirmus videtur inter fratres, negari esse de corpore, quia non est potens. *Si dixerit auricula, Quia non sum oculus, non sum de corpore: num propterea non est de corpore?* Non debere dicit illum qui paulo inferior est, non necessarium putari corpori propterea quod de primis non sit.

Si totum corpus oculus, vbi est auditus? Si totum auditus, vbi est odoratus? Nunc autem Deus posuit membra, vnũquodque in corpore sicut voluit. Si autẽ fuissent omnia vnum membrum, vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus.

Si totum corpus oculus, vbi est auditus? Id est, si omnes vnius essent officij & operis, quomodo impleretur reliqua necessitas corporis, cum e constet multis officiis opus esse ad gubernacula corporis? *Nunc autem Deus posuit membra, vnũquodque in corpore sicut voluit.* Volũtatem Dei, quia prouida & rationalis est, membra dicit corpori aptasse, vt nihil desit multis membris perfectum. *Si autem fuissent omnia vnũ membrum, vbi corpus?* Manifestum est, quia si omnes fuissẽt vnius dignitatis, non dicerentur membra, neque corpus: ideoque variis membrorum officiis cõgubernatur. Omnia enim vnum membrum esse non poterant. Ideo autẽ multa sunt, quia ab inuicem differunt dignitate. *Nunc autẽ multa quidem membra, vnum autẽ corpus.* Hoc dicit, quia multa membra cum inuicẽ sui egeant, non discrepant in vnitate naturae, quamuis diuersa sint: quia sic diuersitas haec in vnum concurrit, vt corporis vtilitas expleatur. sicut & ea quibus mundus ipse cõstat, cum sint diuersa non solũ officiis, sed & naturis, ad vnius tamẽ mũdi proficiunt perfectionẽ, & ex omnibus his nascitur temperies quędã in fructibus, qui humanae proficiunt vtilitati.

Non potest autem dicere oculus manui, Opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii. Sed multo magis quae videntur mẽbra corporis infirmiora esse, necessariora sunt.

Non potest dicere oculus manui, &c. Hoc est, nõ potest dicere potior inferiori, Non mihi opus es: quia oculus quidem videt, sed manus sunt quae operantur. *Aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii.* Id est, maior gradu & dignitate non potest sine illo esse qui humilis est: quia est quod humilis potest, quod non potest sublimis; quia ferrũ potest quod non potest aurum: hoc per hoc honorem capiti faciunt pedes. *Sed multo magis quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt.* Manifestum est, quia quamuis aliquis dignitate sublimis sit, subiectus tamẽ defuerit qui obsequiis suis illum faciat gloriosum, ipsa dignitas contẽptibilis erit. Officiũ est, per quod dignitas cõstat. Tale est si imperatori desit exercitus. Quamuis ergo magnus sit imperator, necessarium tamen habet exercitum. Caput est enim corporis eius ante se habens tribunos, comites, & magistros. His omnibus inferiores sunt milites, & magis necessarij sunt sicut membra corporis quae cum inferiora videntur, plus vtilia sunt Sine oculis enim manus operatur, & pes ambulans victum quaeritat.

At quae putamus ignobiliora esse membra corporis, his abundantiorem honorem circumdamus: & quae inhonesta sunt nostra, abundatiorem honorẽ habent.

Quae putamus ignobiliora, &c. Similis est sensus, quia qui putan-

A

putantur sine dignitate esse, inuenimus in eis quod laudemus, sicut & in mēbris: vt plus nobis placeat, quā quod in cæteris inuenimus. Quo enim honore dignæ sunt manus, quando quod volumus, tenemus? vel pedes, cū quo volumus, imus? Propterea & nos addimus eis honorificentiam, vt puta pedibus, quos quia humiles sunt & sine dignitate, calceamentis ornamus. *Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honorem habēt.* Manifestū est, quia pudēda nostra, quę turpia videntur, dū aspectus publicos vitāt, honestate se contegunt, ne per irreuerentiā horreant. Simili modo & quidam fratrum cum sint egestate & habitu inhonesti, non tamen sunt sine gratia, propter quod mēbra sint corporis nostri. Nā solēt succincti vesticula tetrica nudo pede incedere. Quamquam ergo videantur cōtemptibiles, magis honori sūt, quia solēt vitā habere mūdiorem. Quod enim hominibus videtur despectum, solet à Deo pulchrum iudicari.

Iacob. 1.
1. Cor 1.
Sap. 3.

B

Quæ autem honesta sunt nostra, nullius egent. Sed Deus temperauit corpus, ei cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, vt non sit schisma in corpore, sed pro inuicem solicita sint membra.

Honesta nostra nullius egerent, &c. Apertū est quia caput nō eget, neque facies, neque manus, vt his addatur per quod decorentur: ita & fratribus in quibus studiū peritię, & cōuersationis viget honestas, nihil est quod à nobis addatur. Debitus enim in illis redditur honor. Despectis vero vel humilibus exhortatio necessaria est, per quam addatur illis aliquis honor vt fiant vtiles: si quo minus, ipso contēptu negligentiores circa se erunt, in quibus magis proficiendum est. *Sed Deus temperauit corpus, ei cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, vt non sit schisma in corpore, sed pro inuicē solicita sint membra.* Sic dicit à Deo moderatum humanū corpus, vt omnia membra eius necessaria sint; ac per hoc pro se inuicem solicita, quia aliud sine altero esse non potest; & quod inferius putatur magis necessariū est: sicut & de fratribus expositum est vel disputatum, quia nullus debet velut inutilis despici.

Rom. 12.
1. Cor 12.
Galat. 6.

C

Et si quid patitur vnum membrum, compatiūtur omnia membra: siue glorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra: Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro.

Si patitur vnum membrum, &c. Hoc de membris corporis carnis ambiguum non est: quia si oculus, aut pes vel manus capiatur ægritudine aliqua infirmitatis, totum condolet corpus. Ita & nos docet cōdolere fratribus, si aliquid huiusmodi aut necessitatis emerserit. *Siue glorificatur vnū mēbrum, congaudent omnīa membra.* manifestum est, quia lætū est caput siue cætera membra si pedes fuerint accurati vel sani. Sic debemus & nos alacres fieri; si fratrem aliquē viderimus cultorem Dei, & auctum honestate morum, hoc est, sanum esse consilio. *Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro.* Ostendit aperte nostrā se causam per membrorum carnalium rationem tractasse, quia nō omnes possumus eadem, sed singuli pro qualitate fidei gratiā habemus concessam.

Heb 5.
Eccl 37.
Coloss 2.
Rom. 12.

D

Et quosdam posuit Deus in Ecclesia primum quidē Apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, deinde gratiam curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarū, interpretationes sermonum.

Posuit Deus in ecclesia primum quidem Apostolos, &c. Caput itaque in Ecclesia Apostolos posuit, qui legati Christi sūt sicut dicit idē Apostolus, *Pro quo legatione fungimur.* Ipsi sūt episcopi, firmante istud Petro Apostolo, & dicente inter cætera de Iuda, *Et episcopatum eius accipiat alter. Secundo prophetas.* Prophetas duplici genere intelligamus, & futura dicentes, & scripturas reuelantes: quiamuis sint & Apostoli prophetę, quia primus gradus omnia subiecta habet. Denique pessimus Caiphas propter quod princeps sacerdotum erat, prophetauit, ordinis vtique causa, nō proprij meriti. Tamen specialiter erant prophetæ & scripturarū interpretes, & futura dicentes: sicut erat Agabus, qui exitia & vincula huic Apostolo prophetauit futura Hierosolymis, & famem cecinit, quæ facta est sub Claudio. Ideo quamquam melior apostolus, aliquādo tamen eget prophetis. Et quia ab vno Deo patre sunt omnia, singulos episcopos singulis ecclesiis præesse decreuit. *Tertio doctores.* Illos dicit doctores qui in Ecclesia litteris & traditionib. retinendis pueros imbuebant more synagogæ, quia traditio illorum ad nos transitum fecit. *Deinde virtutes, deinde gratiam curationum.* Potest enim aliquis non esse episcopus, & habere in se donū virtutis sanitatū. *Opitulationes, gubernationes.* Vt in rebus diuinis vigilet intellectu: ita tamē, vt in aliquibus quæ implere non conceditur, ab alio sumat quod non habet, quia totum vni concedi non potest. Sūt & gubernatores, qui spiritalibus retinaculis hominibus documento sunt. *Genera linguarum.* Vt donum sit Dei multas linguas scire *Interpretationes sermonū.* Vt hoc alicui gratia Dei impertiat, vt sermonum interpretandorum habeat peritiam.

Ephes 4.
2 Cor 5.
Act. 1.
Ioan 11.
Act. 21

a

Act. 11.
2 Cor. 5.
Tit. 1.
Act. 2.
1. Cor. 14.

F

Nunquid omnes Apostoli? num omnes prophetæ? num omnes doctores? num omnes virtutes? num omnes gratiam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur?

Numquid omnes Apostoli? Verum est, quia in ecclesia vnus est episcopus. *Num omnes prophetæ?* Nō est ambiguū, non omnibus cōcedi prophetiam. *Num omnes doctores?* Ille doctor est, cui alios erudire conceditur, *Num omnes virtutes?* Hic potest habere virtutem, cui dat Deus dęmonia eiicere. *Num omnes gratiam habent curationum?* Quomodo potest fieri vt omnes habeant dona curationum? *Numquid omnes linguis loquuntur?* Non vtique, nisi qui accipit donū in hac re. *Numquid omnes interpretantur?* Ille potest sermones interpretari, cui dat Deus. In supradictum sensum hæc inferenda. Explanauit enim reddita ratione omnes habere diuersas gratias, nec totum alicui concedi, exemplo mēbrorum. Exemplo enim corporis carnis, spiritale corpus insinuat, ac per hoc in omnibus Deum benedicēdum, & in ipsius nomine gloriandum cuius gratia est. Hanc rationem etiam in rebus physicis inuenimus. Aurum enim cū melius argento sit, plus tamen in vsu argentum est: & cū æs necessarium, plus tamen ferro opus est, nihil enim pene sine ferro fit, cum sit inferius. Et post hæc:

1. Petr. 2.
Act. 13.
Luc. 9.
Act. 19.
1. Cor. 14.

G

Ephes 4.

AEmulamini autē charismata meliora. Et adhuc magis excellentiorem viam vobis demonstro.

AEmulamini charismata meliora. Hoc mox in subiectis absoluit. *Et adhuc magis excellentiorē viam vobis demonstro.* Gradatim illos ad vtiliora prouehit, ostendens illis gratiam supradicti omnis doni, quæ in hominibus videntur, siue loquendi, aut curandi, aut prophetandi, non ad meritum hominis pertinere, sed ad honorificentiam Dei. Ideoq; nunc viam se dicit illis ostendere planiorem, qua itur ad cælum, quæ meritum collocat apud Deum. Nam quia supradicta non semper ad meritum pertinet, docet Saluator: *Multi mihi dicent in illa die,* id est, iudicij: *Domine Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Et quia nō hoc ad meritū pertinet, sed officia sunt Ecclesiæ: ad confusionem gentiliū, & Dei honorificentiā protestādam, dicit eis Dominus, *Recedite à me, non noui vos, operarij iniquitatis.* Securi enim quia Dei in illis operatio cernebatur, negligentes erga se fuerūt. Nā & illis septuaginta discipulis gaudentibus quod dæmonia illis subdita fuerant, dicit Saluator, *Nolite in hoc gaudere quod dæmonia vobis subiecta sunt, sed in hoc gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in cælo.* Quare? nisi quia nomini Dei subiecta sunt, non hominis merito? Et quare nunc non ita fit, vt habeant homines gratiam Dei? Inter initia fieri oportuit, vt fundamenta fidei acciperent firmitatem. Nūc autem non opus est, quia populus populum adducit ad fidem, cum videntur eorū bona opera, & prædicatio simplex.

1. Cor 13.
Ephes. 4.

H

Matt. 7.
1. Cor. 14.
Mat 7.
Luc. 10.
1. Petr. 3.

A CAPVT. XIII.

SI linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam: factus sum velut æramentum resonans, aut cymbalum tinniens.

1. Cor. 12. Magna vtiq; videtur gratia diuersis loqui linguis: plus autem aliquid est, etiam si possit angelorum linguá scire, id est, si spiritaliter cognitũ possit habere angelicũ motũ. Verum hoc ad meritum nõ adscribi, sed ad Dei gloriam, subiectis ostendit: dicens sic esse vt *æramentum resonans, aut cymbalũ tinniens*: quia sicut æramentũ impulsu alterius resonat, & cymbalum tinnit: ita & hic qui linguis loquitur, Spiritus sancti affectũ habet & motum vt loqui possit, sicut & alio loco dicit Saluator. *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis.* (Matt. 10.) Nam & asina locuta est humana lingua ad Balaam filium Beor, vt addisceret Dei maiestatem: (Num. 22.) & pueri infantes in laudẽ Dei proruperunt, ad confusionem Iudæorum. (B) Saluator autem nõ solũ istos, sed & , lapides ad cõdẽnationẽ perfidorũ & gloriã Dei clamare posse ostẽdit. (Matt. 21. Luc. 19. Act. 10.) Et inter ipsa primordia ad cõmẽdationẽ fidei, qui baptizãtur, linguis loquebãtur.

Et si habeam prophetiam, & sciam omnia mysteria, & omnẽ scientiam charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.

Psal. 113. Num. 24. Ioan. 11. 1. Reg 19. Vere nihil prodest. Ad Dei enim gloriã prophetatur, sicut dicit Dauid propheta, *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Nam & Balaam prophetauit, cũ propheta non esset sed ariolus: & Caiphas prophetauit, non merito, sed dignitate ordinis sacerdotalis: (Matt. 26.) & Saul prophetauit, cum iam inobedientiæ causa spiritu malo fuisset repletus, (Ezech. 28.) & propter Dei causam non posset comprehẽdere Dauid, quem & occidere volebat. *Et sciam omnia mysteria.* Iudæ enim nihil profuit fuisse cum Apostolis, & didicisse mysteria, cum charitatis hostis tradidit Saluatorẽ. Et propheta Ezechiel diabolum mysteria cælestia scire ostẽdit, quãdo increpata voce in paradiso illum Dei fuisse, & pretiosos lapides habuisse testatur: (C 1. Cor. 3.) quos lapides idem Apostolus doctrinæ diuinæ mysteria significauit: & illi nihil profuit, quia charitatis immemor in superbiam prosiluit. *Et omnem scientiam.* Nihil mihi prodest scientia, si charitas non sit, Denique Scribis & Pharisæis nihil profuit, dicẽte Saluatore; (Luc. 11.) *vos habetis clauem scientia, & neque vos intratis, neque alios sinitis introire.* Per inuidiam enim charitatem corrumpentes, scientiam eius ad nihilum deduxerunt. (1 Pet. 2.) Nam & Tertullianus & Nouatianus non paruæ scientiæ fuerunt: sed quia per zelũ charitatis fœdera perdiderunt, in schisma versi ad perditionem sui hæreses creauerunt.

Et si habuero omnem fidem, ita vt montes trãferã: & si erogauero omnem substantiam meam. & si tradidero corpus meum vt ardeam, nihil mihi prodest.

Mar. 16. *Si habuero omnem fidem, ita vt montes*, &c. Virtutes facere, aut dæmonia per fidẽ eiicere, Dei virtus & gloria est: nec (D 1. Cor. 12.) ad meritũ proficit, nisi quis bonæ conuersationis fuerit æmulus, sicut supra memoraui. *Et si erogauero omnem substãtiam meam.* (Coloss. 2. Ephes. 3.) Apertum est, quia si omnis substantia impendatur, nihil proficit charitate neglecta; quia caput religionis, charitas est: (Ephes. 3.) & qui caput non habet, vitam non habet. *Et si tradidero corp⁹ meũ vt ardeam, nihil mihi prodest.* Sine charitate nihil prodest, quia fundamentum religionis charitas est. Quidquid ergo sine charitate fit, caducum est.

Charitas magnanima est, iucunda est. Charitas nõ æmulatur, non inflatur, non perperam agit, non ambitiosa est, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet in iniquitate, congaudet autem veritati: omnia tolerat, omnia credit, omnia sperat. Charitas numquam cadit.

Rom 13. Tanta præconia charitatis edocuit, vt non immerito hãc cæteris anteponere videretur, & incassũ laborare eos, qui aliis mandatis operam dant, huic non obtemperãtes. (E) Hinc ait Ioannes Apostolus, *Charitas Deus est*, vt qui charitatem non habet, sciat se Deum non habere. (1 Ioan. 4.) Vnde & in alia epistola idem Paulus Apostolus ait, *Deus autem qui diues est in misericordia, propter multam charitatem suam misertus est nostri.* (Ephes. 2.) Qui ergo charitatem non habet, ingratus est misericordiæ Dei, quia non diligit per quod saluatus est. Vt proinde discerent, quia grauiter delinquebant qui escam fraternæ charitati proponebant. Nam hæc est quæ & in præsenti prodest, & in æternum cum Deo permanet. (1 Cor. 8.)

Siue prophetia euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia euacuabitur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.

F. Eccl. 1. Omnia charismatum dona euacuari dixit, quia nõ tãtum possunt comprehendere, quantum ipsa veritas, habet. Neq; nos aut capere aut enarrare possũ⁹ plenitudinẽ veritatis, qui .n. fieri potest vt lingua humana omne cõplectatur quod Dei est? (1. Cor. 2.) Ideo destruetur imperfectio nostra, non id quod verum est euacuabitur: sed dum additur quod deest, inperfectio destruetur. Destructio enim imperfectionis est, quando id quod imperfectum est, impletur in verum. (1 Pet. 5.)

Cum essem paruulus, quasi paruulus loquebar, quasi paruulus sapiebam, quasi prauulus cogitabam: at vbi factus sum vir, ea quæ paruuli erãt destruxi. Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc vero facie ad faciem. Modo scio ex parte: tunc vero cognoscam sicut & cognitus sum.

Quasi paruulus loquebar, &c. Hoc dicit, quia exeũtes sãcti de hoc mundo, plus necesse est inueniant, quam nunc putant, (G 1. Cor. 2. 1. Ioan. 3. 3 Reg. 3.) sicut Ioannes Apostolus de Saluatore dixit, *Tunc videbimus illum sicuti est.* In hac ergo vita paruuli sumus, ad comparationem futuræ: quia sicut vita hæc imperfecta est, ita & scientia. *Videmus nunc per speculum in agnimate: tunc vero facie ad faciem.* Apertum est nunc imagines videri per fidem, tunc res ipsas. *Modo scio ex parte: tunc vero cognoscam sicut & cognitus sum.* (1 Ioan. 3.) Id est, videbo quæ promissa sunt, sicut videor, hoc est præsentem esse ad Deum, vbi Christus est. (Ioan. 17.)

Manent autem nunc, fides, spes, charitas, tria hæc: maior autem horum est charitas.

Digne maior est charitas, quia vt fides prædicaretur, & (Ephes. 3.) spes esset futuræ vitæ, charitas præstitit, sicut supra memoraui. Vnde & Ioãnes Apostolus: (1. Ioan. 3.) *Ex hoc cognoscimus* inquit, *charitatem eius, quia ipse pro nobis animã suam posuit.* Iuste (Coloss. 1.) igitur maior charitas, per q̃ reformatũ est genus humanũ:

H CAPVT XIV.

SEctamini charitatem, æmulamini spiritalia: magis autem vt prophetetis.

Post charitatem, prophetandi studiũ magis habẽdum hortatur: (1. Thess. 5.) quia quamuis magni sint spiritales gradus quos enumerat, hic tamẽ melior, qui ad vtilitatẽ Ecclesiæ proficit, vt discant omnes diuinæ legis rationẽ. In quo enim quis animũ dederit, in eo ipso accipit donũ, dicente Salomone; (Pro 4 & 13. 1 Cor. 13.) *Scire legẽ, sẽsus est optimi* Sciẽtia enim charitate subnixa nõ inflatur, sed est mãsueta, ꝓficiẽs omnib. ad vtilitatẽ.

Nam qui loquitur lingua, non hominibus loquitur. sed Deo, nemo enim audit: spiritu autem loquitur mysteria. Qui enim prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: qui vero prophetat, Ecclesiam ædificat.

Nam qui loquitur lingua, &c. Hoc est quod dicit, quia qui (Heb. 4.)

loquitur incognita lingua, Deo loquitur, quia ipse omnia nouit: homines vero nesciunt, ideoque nullus est sensu, quia ignorat quod dicit. *Qui enim prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem.* Ædificatur enim, quando quęstionũ solutioné addiscit. Exhortatio autem illi fit, vt desideriũ patiatur prophetandi. Cõsolatur vero, quia contemptũ disciplinæ in spe videt. Scientia enim legis firmat animos, & prouocat, ad spei melioris profectum. *Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: qui vero prophetat, Ecclesiã ædificat.* Per id enim quod forte solus scit quod loquitur, se solum ædificat: nam qui prophetat, omnem plebem ædificat, dum intelligitur ab omnibus quid loquatur. Prophetas interpretes dicit scripturarum. Sicut enim propheta futura prædicit quæ nesciuntur: ita & hic dum scripturarum sensum qui multis occultus est, manifestat, dicitur prophetare.

Volo autem vos omnes loqui linguis: magis autem vt prophetetis, maior est enim qui prophetat, quam qui loquitur lingua: nisi interpretetur vt Ecclesia ædificationem accipiat.

Non poterat prohibere loqui linguis, qui superius donum istud dicit esse Spiritus sancti: sed ideo prophetandi magis studium habendum, quia vtilius est. *Maior est enim qui prophetat, quam qui loquitur lingua, nisi interpretetur.* Quia si interpretari poterit, non erit minor, quia Ecclesiam ædificat. Hoc enim maius est, quod omnibus prodest. Hic enim per donum Dei linguis loquitur, qui etiam interpretatur: sicut & illi duodecim in Actibus Apostolorum.

Nunc autem fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi loquar vobis aut in reuelatiõe, aut in sciẽtia, aut in prophetia, aut in doctrina? Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara, sit distinctionẽ sonis nõ dederint, quomodo cognoscetur quod per tibiã canitur, aut quod citharizatur? Et enim si incertã vocem tuba dederit, quis separabit ad præliũ? Ita & vos per linguã nisi significãtem sermonem dederitis, quomodo scietur quid loquimini: Eritis .n. in aera loquentes. Tã multa, vt puta, genera linguarũ sũt in hoc mũdo, & nihil sine voce. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus: & is qui loquitur, mihi barbarus.

Quid vobis prodero, nisi loquar vobis, &c. Hæc omnia vnum significat. Docere enim nemo poterit, nisi intelligatur. *Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara, si distinctionẽ sonis nõ dederint, quomodo cognoscetur quod per tibiam canitur, aut quod citharizatur? Et enim si incertã vocẽ tuba dederit, quis separabit ad præliũ?* Quoniam exempla facilius suadent quam verba, exemplis cõmendat per quæ facile assequantur non debere illos in ecclesia loqui linguis, qui interpretari non possunt. Vt quid enim loquatur, quem nemo intelligit? *Ita & vos per linguam nisi significantem sermonem dederitis quomodo scietur quid loquimini? Eritis enim in aera loquentes.* Hoc est, nihil proficientes. *Tam multa, vt puta, genera linguarũ sunt in hoc mundo, & nihil sine voce.* Multa quidem genera sunt linguarũ, inquit, sed habẽt proprias vocũ significationes; vt intelligantur. *Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus: & is qui loquitur, mihi barbarus.* Non vtique id studendum monet, vt inuicem per incognita linguã barbari sibi videãtur: sed quia cõcordiæ res est, his nitẽdũ est, vt per vnanimitatem intellectus, communi lætitia glorientur.

Sic & vos, quoniam æmulatores estis spiritum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt prophetetis. Ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. Nam si orauero lingua, spirit' meus orat, mẽs autẽ mea sine fructu est.

Quærite vt prophetetis, &c. Quia prodest scripturas explanare, (nam incitatur & gaudet animis quando aliquid de scripturis percipit: & quantum propẽsior in hac parte fit, tantum deserit vitia) propterea ad hãc partem studiũ monet applicandum. *Ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur.* Eum qui linguis loqui desiderat, orare debere vt accipiat donum interpretandi, vt proficiat cæteris studium eius. *Nam si orauero lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.* Manifestum est ignorare animũ nostrũ, si lingua loquatur quã nescit sicut assolent Latini homines Græce cantare, oblectati sono verborum, nescientes tamẽ quid dicant. Spiritus autẽ qui datur in baptismo, scit quid oret animus, dum loquitur, aut perorat lingua sibi ignota: mẽs autem qui est animus, sine fructu est. Quem enim potest habere fructum, qui ignorat quæ loquatur.

Quid est ergo? Orabo spiritu, orabo & mente: psalmum dicam spiritu, psalmum dicam & mente. Cæterum si benedixeris spiritu: quis supplet locum idiotæ? Quomodo dicet, Amen super tuam benedictionem? quia nescit quid dicas.

Orabo spiritu, orabo & mente, &c Hoc dicit, quia cum quis hac lingua loquitur quam nouit, tam spiritu quam mente orat: quia non solum spiritus eius quem dixit datũ in baptismo, scit quid oratur, sed etiam animus simili modo & de psalmo non ignorat. *Cæterũ si benedixeris spiritu* Hoc est, si laudem Dei lingua loquaris ignota audientibus. *Quis supplet locum idiotæ? Quomodo dicet Amẽ super tuã benedictionem? quia nescit quid dicas.* Imperitus enim audiens quod non intelligit, nescit finem orationis, & non respondet, Amẽ, id est verum, vt confirmetur benedictio. Per hos enim impletur confirmatio precis, qui respondent, Amen; vt omnia dicta veri testimonio in audientium mentibus cõfirmarent.

Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius non ædificatur. Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor.

Nam tu quidem bene gratias agis. De eo dicit qui cognita sibi loquitur, quia scit quid dicat. *Sed alius non ædificatur.* Si vtique ad ædificandam ecclesiã conuenitis, ea debẽt, dici quæ intelligant audientes. Nam quid prodest vt quis lingua loquatur quam solus scit, vt qui audit, nihil proficiat? Ideo tacere debet in ecclesia, vt ij loquantur qui prosint audientibus. *Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrũ lingua loquor.* Quoniã superius linguis loqui, donũ esse dixit Spiritus Sancti, ideo ad Deum refert quod omniũ linguis loqueretur. Et ne forte quasi æmulus per inuidiam hoc dicere videretur, ostendit se omnium quidem horum loqui linguis, & quia non valde prodest:

Sed in ecclesia volo quinq; verba loqui per sensũ meũ vt & alios ædificẽ: quã decẽ millia verborũ in lingua.

Per sensum meum, vt & alios ædificẽ, &c. Vtilius dicit paucis verbis in apertiõe sermõis loqui quod omnes intelligãt, quam prolixã orationẽ habere in obscuro. Hi ex Hebræis erant, qui aliquando Syra lingua plerumq; Hebræa in tractatibus aut oblationibus vtebãtur ad cõmendationem. Gloriabantur enim se dici Hebræos propter meritũ Abrahæ. Quod idẽ Apostolus pro nihilo habuit, dicens, *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi.*

Fratres, nolite pueri effici sensib. sed malitia paruuli estote, vt sensib. perfecti sitis. In lege enim scriptũ est, Quam in aliis linguis & in labiis aliis loquar populo huic, & nec sic me audient, dicit Dominus.

Vt sensib. perfecti sitis. Perfectos illos vult esse, vt sciãt quid ad instructionẽ ecclesiæ sit necessariũ: vt recedentes à malitia & erroribus, ijs studerent quę proficerent ad vtilitatẽ fratrũ. Hic est enim sensu perfectus, qui id agit vt prosit alicui, maxime fratri. *In lege enim scriptum est quia in aliis linguis & in labiis aliis loquar populo huic, & nec sic me audient, dicit Do-*

A

cit Dominus. Hoc dominus de his dixit, quos præsciut nec Saluatori credituros. In aliis enim linguis & in aliis labiis loqui, nouū testamentū est prædicare, sicut dicit Hieremias propheta; *Ecce venient dies, dicit Dominus, & consūmabo domui Israel & domui Iuda testamentū nouum, non secundū quod disposui patribus illorum*: hoc est immutata ratione aliter loqui quam se legis veteris verba habeant, dum audiūt sabbatum solui, neomenias euacuari, circumcisionē cessare, sacrificia immutari, escas dudum prohibitas licere edere, Christum Deū de Deo prædicari: hoc est aliis linguis & aliis labiis loqui: & nec sic perfidi Deū obaudire voluerūt. Potest & sic intelligi: vt quia multi Iudæorū maleuoli erāt & propterea dignum non erat his in reuelatione loqui Euangelium, in parabolis loqueretur ad eos: & intelligētes ideo sibi non reuelari quia mali erant, nec sic corrigerent, vt merentes se facerent, per explanationem audire verba Dei Vnde dicunt discipuli ad Dominum; *Domine quare in parabolis loqueru illis?* Et Dominus, *Quia vobis datū est*, inquit, *nosse mysterium regni Dei, illis autem non: videntes non videant, & audientes non intelligant*; ne indigni salutem perciperent, quod animaduertentes pro meritis suis factum, nec sic conuersi Deo satisfacere voluerunt.

Hier. 31. Heb. 10. Act. 10. Luc. 8. B Matt.

Itaque linguæ in signum sunt, non vtique iis qui credunt, sed non credentibus: prophetia autem non incredulis, sed iis qui credunt.

Linguæ in signum sunt. Hoc est, velamine incognitæ linguæ obscurati sunt sermones Dei, ne videantur à perfidis: vt cum audiuntur incognitæ linguæ, signum sit quia propter perfidiam factū est, ne audiens intelligat. *Non vtiq; iis qui credunt, sed non credentibus*. Hoc est quod dixi, quia ad occultandos sensus incredulis proficiunt linguæ. *Prophetia autem non incredulis, sed iis qui credunt*. Hoc est, nō competit fidelibus audire linguas quas non intelligant, sed infidelibus qui nō sunt digni intelligere, sicut Esaias propheta; *Vade & dic populo huic, Aure audietis, & non intelligetis, &c.*

Luc. 8. Heb. 4. C Esai. 6.

Si conuenerit vniuersa ecclesia in vnum, & loquātur omnes linguis, introeant autē infideles & idiotæ, nonne dicent quia insanitis? Si autē omnes prophetent, intret autem aliquis infidelis vel idiota, increpatur ab omnib. redarguitur ab omnibus, occulta cordis eius manifesta fiunt: & tunc cadens in faciem, adorabit Deum, pronuntians quod vere in vobis Deus sit.

Act. 2.

Nonne dicent quia insanitis? Manifestū est, quia si omnes diuersis linguis loquantur, tumultus fit quidam inconditus populi quasi phrenesin patientis. *Si autem omnes prophetent, intret autem aliquis infidelis vel idiota, increpatur ab omnib. redarguitur ab omnibus, occulta cordis eius manifesta fiunt: & tunc cadens in faciem, adorabit Deum, pronuntians quod vere in vobis Deus sit.* Cum enim intelligit & intelligitur, audiens laudari Deum & adorari Christum, peruidet veram esse & venerandam religionē, in qua nihil fucatum, nihil in tenebris videt geri; sicut apud paganos, quibus velantur oculi, neque sacra vocant perspicientes, variis se vanitatib. cernant illudi. Omnis enim impostura tenebras petit, & falsa pro veris ostendit. Ideo apud nos nihil astute, nihil sub velamine, sed simpliciter vnus laudatur Deus ex quo sunt omnia, & vnus Dominus Iesus, per quem omnia. Si enim nullus sit qui intelligat, aut à quo ipse, discutiatur, potest dicere seductionem esse quandam & vanitatem, quæ ideo linguis canitur, quia pudoris est si reueletur.

1. Pet. 2. D Ioan. 3. 1. Cor. 8.

Quid est igitur fratres? Cum conuenitis, vnusquisq; vestrum canticum habet, doctrinam habet reuelationem habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant.

Canticum habet, &c. Id est, laudem Dei per canticū eloquitur. *Doctrinam habet*. Hoc est, sensuū, per spiritalē prudentiam habet expositionē, *Reuelationē habet*. Id est, subest ei prophetia occultorum, quæ ad omnium mentē perueniat fauente Spiritu sancto. *Linguā habet*. Vt eos qui lingua loqui poterant, nō cōtristaret, permisit eos loqui linguis; ita tamen, vt interpretatio sequeretur. ideo ait, *Interpretationem habet*, Vt si interpres adesset, daretur locus loquēdi linguis. *Omnia ad ædificationem fiant*. Conclusio hæc est, vt nihil incassum in ecclesia geratur, hocque elaborandum magis, vt & imperiti proficiant, ne quid sit corporis per imperitiam tenebrosum. Idcirco omnes paratos vult cōuenire diuersis donis spiritalib. vt ipsa auiditate animi vigilantes, inuicem se exhortari, meliora dona æmulaten- tur ad illuminationem fratrum.

E 1. Cor. 2. Rom. 14. 1. Cor. 12.

Si lingua quis loquitur, per duos, aut vt multum tres, & particulatim, vt vnus interpretetur. Quod si non fuerit interpres, taceat in ecclesia: sibi autem loquatur, & Deo.

F

Per duos, aut vt multum tres, &c. Hoc est, duo aut tres non plus linguis loquantur, & singuli, non simul, omnes, ne insanire videantur. Aut vt multum tres, ne occuparent diem linguis loquentes, & interpretes illorū, & non haberent prophetæ tēpus scripturas differendi, qui sunt totius ecclesiæ illuminatores. *Quod si non fuerit interpres, taceat in ecclesia: sibi autem loquatur, & Deo*. Hoc est, intra se tacite oret aut loquatur Deo, qui audit muta omnia. In ecclesia enim ille debet loqui, qui omnibus prosit.

Matt. 23. Sap. 1. Philip. 1.

Prophetæ autem duo vel tres loquantur, & alii examinēt vel interrogent. Quod si alii reuelatū fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim per singulos prophetare: vt omnes discant, & omnes exhortentur.

Prophetæ autē duo vel tres, &c. Ipsum modū tenuit dicendo, *Duo vel tres loquantur*, singuli autem, sicut supra. Cæteros aut interrogare permisit de iis quæ forte in ambiguū veniunt, aut quæ assequi aliquis non potest, quia diuersa sunt ingenia, vt disputatione planiore dilucidentur. *Quod si alii reuelatū fuerit sedenti, prior taceat*. Id est, permittat potior inferiori, vt si potest dicat; nec ægre ferat: quia potest & illi dari donū vt dicat, cum videtur inferior, ꝙ potiori cōcessum non est. Sicut enim totum vni cōcedi non potest, licet potiori: ita & non potest alicui, quamuis inferiori, nihil impertiri, vt nemo sit vacuus à gratia Dei. *Potestis enim per singulos prophetare: vt omnes discant, & omnes exhortentur.* Hæc traditio synagogæ est, quā nos vult sectari, quia Christianis quidem scribit, sed ex gentibus factis, non ex Iudæis; vt sedētes disputent seniores dignitate in cathedris, sequentes in subsellis, nouissimi in pauimento super mattas. Quibus si reuelatum fuerit dandum locum dicēdi præcipit, nec despiciendos, quia membra corporis sunt.

Deut. 18. Matt. 18. G Rom. 12. 1. Cor. 12. Num. 11. 1. Cor. 12.

Et spiritus prophetarum prophetis subiectus est. Nō est enim dissentionis auctor, sed pacis: sicut in omnibus ecclesiis sanctorum doceo.

Quia enim vnus atque idem spiritus est, qui tam prophetis futura dicentibus, quam iis qui reuelant scripturas, infundit se ꝓ ratione & qualitate causarū, idcirco dixit, *Subiectus est prophetis*, vt ingenia accenderet hac spe, ꝙ spiritus conatus adiuuet. Desiderio enim optimo ad Dei res enarrandas subuenit, vt impleat boni propositi voluntatem. Nam & de Saluatore idē dictū est, *Bibebant autē de spiritali sequente petra: petra autem erat Christus*. Hoc est & subiectū esse, quod & sequi. Sequebatur enim, vt humanis suffragiis deficientibus adesset ad auxiliū tribuendū. Ita & spiritus subiectus dicitur, vt conatus bonos adiuuet, cum suggerit. Subiectus enim videtur, qui cœpta alterius perficit. *Non est enim dissensionis auctor, sed pacis*. Quia ergo pacis auctor est, dicente Saluatore: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*: nemo alterum non sinat dicere, neque debet dicēdi studio cōtradicēdi resistere, ne discordia fiat in corpore Qui .n. in pace vocātur, patiētiæ debēt studere, ne pacis iura soluātur. *Sicut in ōnib. ecclesiis sāctorū doceo*. Hoc dicto hortatur illos, vt quæ præcepit faciant, quando similiter se ecclesiis sanctorum prædicare testatur.

H Ibid. Rom. 5. 1. Cor. 10. 1. Petr. 5. Ioan. 14. 1. Cor. 13. Rom. 15.

Mulie-

A

Mulieres vestræ in ecclesia taceant: non enim permittitur illis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit.

Gen 3. 1 Cor. 11. 1 Cor. 11.

Nunc tradit quod prætermiserat. Superius enim velari mulieres in ecclesia præcepit, modo vt quietæ sint & verecundæ ostendit: vt operæpretium sit, quia velantur: Si enim imago Dei vir est, non fœmina, & viro subiecta est lege naturæ: quanto magis in ecclesia debent esse subiectæ propter reuerentiā eius qui illius legatus est, qui etiā viri caput est: *Non enim permittitur illis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit.* Quid dicit lex? *Ad virum tuum conuersio tua, & ipse tui dominabitur.* Lex enim specialis est. Hinc Sara dominum vocabat Abraham virum suum. Ac per hoc in silentio iubentur esse, ne supradictæ legis sententia infirmetur, cuius memor Sara viro suo erat subiecta, sicut dictum est, Quāuis vna cato sit, sed duabus ex causis iubetur esse subiecta: quia & ex viro est, & per ipsam intrauit peccatū.

Gen. 3. Gen 18. 1. Pet. 3. Gen 3. Eccl 25.

B

Si quid autem discere volunt, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieribus in ecclesia loqui.

Gen 3. 1. Tim 2. Rom. 5. Eccl 25 1. Cor. 11.

Turpe est, quia contra disciplinam est, vt in domo Dei qui eas subiectas viris suis esse pręcepit, de lege loqui pręsumant, cum sciant illic viros habere primatū, & sibi magis cōpetere vt in domo Dei precibus vacent, linguā retinentes, aures aperiant vt audiant quomodo misericordia Dei mortem vicit per Christū, quæ per eas regnauit. Nā si audeant in ecclesia loqui, dedecus est, quia idcirco velātur, vt humiliatæ appareant. Illæ autem se inuerecundæ ostendunt & viris opprobrium est In mulierum enim insolentia, etiam notantur.

An à vobis verbum Dei profectum est? aut in vos solos deuenit?

1. Cor 4.

C

Act. 15. Rom. 1. & 16.

Arguentis verba sunt. Sic enim inflati erant, quasi ipsis promissa fuisset salus, & exemplo eorum cæteræ gentes vocarentur ad fidem, aut non essent aliqui, qui possent accipere gratiā Dei Apostolis prædicantib. Sic enim se iactabant quasi beneficium darent magis quam acciperent accedentes ad fidem. Vnde dicit, *Aut in vos solos deuenit verbū Dei:* Omnis enim qui vult aliquid emere quod scit ab aliis non requiri; cum quodam fastidio accedit ad emptionē, quasi beneficiū præstiturus vendenti. Ideo hoc Apostolus arguit in Corinthijs, qui tales se præbebant elatione vanitatis, quasi si ipsi nō obedirent verbis fidei, nemo esset qui crederet, sicut dicit Iudæis; *Vobis primum oportebat loqui verba vitæ huius: sed quia repulistis ea, indignos vos facientes æternæ vitæ, ecce conuertimus nos ad gentes.*

Act. 13.

Si quis existimat Propheta esse, aut spiritalis, cognoscet quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur.

1. Cor 3.

D

Si quis existimat Propheta esse, &c. Hoc dicit tangens supra memoratos falsos Apostolos, à quibus fuerāt deprauati, qui pro desiderijs hominum non diuina, sed terrena docebant. Ideo hic nihil suum tradere se dicit, sed Domini; vt quibus suadet, Deo acquisiti non hominibus videantur qua fiducia & constanter prædicat, liberam habens cōscientiā, qua non hominib. placere vult, sed Deo. Vnde peccatoribus non blanditur vt crescant, sed admonet vt desinant. *Si quis autem ignorat, ignorabitur.* Rectè, quia qui nescit Domini esse qui loquitur Apostolus, & ipse à Domino ignorabitur in die iudicii, dicente Domino, Amen dico vobis, quod nescio vos.

2 Cor 13. 1 Cor 3. Galat 1. Matth. 25.

Propter quod fratres, æmulationē habere prophetandi, & loqui linguis nolite prohibere, Omnia autem honeste, & secundum ordinem fiant.

Quāuis arguat hos, & in multis reprehēdat & corripiat, eo quod recesserant à traditione eius tamē fratres eos vocat, quia dicit Esaias ad plebem Domini: *Dicite ijs qui non recte ambulant in viis meis, Fratres nostri estis vos.* Vt ergo consolaretur istos post correctiones, fratres illos vocat: & ad æmulationē prophetiæ hortatur, vt assidua disputatiōe & explanatione legis diuinæ fierēt instructiores, vt possēt dicere puerfas esse pseudoapostolorū prædicationes. *Et loqui linguis nolite prohibere.* Et hoc propter charitatē, vt qui possunt loqui linguis, & qui interpres fuerit præsens, nō vetentur, ne fiat dissensio. *Omnia autem honeste, & secundum ordinem fiant.* Hoc est, secundū ordinē supradictū. Honeste autem illud fit, quod cum pace & disciplina fit.

Esai 66. E 1 Cor. 14. 1. Cor. 14. Philip. 1.

CAP. XV.

Notum vobis facio fratres, quia Euangelium quod prædicaui vobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & salui efficiemini, quo & sermone annuntiaui vobis, debetis tenere: nisi forte sine causa credidistis.

F

1. Cor. 15. 1. Cor 5: infra.

Ostendit illis quia si in hac causa quæ subiecta est, à traditione eius seducti sunt, perdiderunt quod crediderunt. Omnis enim spes credentiū in hoc sensu est, quia mortui resurgent, Quod autem dicit, *In quo & statis:* his dicit qui firmi erāt in fide traditionis huius. Promiscuis enim loquitur, vt & ij qui in fide fixi sunt, gaudeant: & qui nutant, corripi doleant, & corrigantur.

Tradidi enim vobis inprimis quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas, & quia sepultus est.

Tradidi enim vobis inprimis, &c. Scripturas testamēti veteris immemorat, quę futurā passionē Domini cecinerūt. Dicit enim Esaias propheta: *Vt ouis ad immolandum ductus est,* Et inter cætera: *Quoniam tolletur à terra vita eius, ab iniquitatibus Populi mei ductus est ad mortē.* Hæc in Christo reperta noscuntur. Sed quia præteriti temporis significatio videtur, non est aduersū: quia apud Deum qui omnium præscius est, nihil futurum est: ideo sic dicit quod futurum est nobis, quasi factum sit. Nam in Apocalypsi Ioannis Apostoli dicitur; *Agnus qui occisus est à constitutione mundi.* Quia enim aliter non fiet quam scit Deus, factum dicitur, nobis enim fit, non Deo, quia apud Deum nihil est quod futurū dicatur. Et in psalmo ait; *Dominus regnauit à ligno.* Et Moyses de cruce eius ita significauit, dicens, *Tunc videbitis vitā vestram pendentem ante oculos vestros, & non credetis.* Idcirco enim eadē causa & futuri temporis aliquando significātiā ponit, ne à peruersis non de Christo dictum defenderetur, si totum quasi præteritum significaret. *Et quia sepultus est:* Nulli dubium sepultū esse, sicut dicit Esaias propheta: *Et dabo malos pro sepultura eius.*

Esa 53. ibid. Sap. 8. G Apoc. 13. Hebr. 4. Psal. 95. Deut. 28. Esai 53.

Et quia resurrexit tertia die secūdū scripturas: & quia visus est Cephæ, postea illis vndecim. Deinde apparuit plus quā quingētis fratrib. simul, ex quib. plures manent vsq. adhuc, quidā autem dormierunt. Deinde apparuit Iacobo, postea Apostolis omnib. Nouissime autem omnium quasi abortiuo visus est & mihi.

H

Et quia resurrexit tertia die, &c. Omnia in fide clausa sunt, ideo sub persona populi resurrectio Domini tertia die futura descripta est. Dicit enim Osee propheta; *Post biduum sanos faciet nos, & in tertio die resurgemus, & viuemus in conspectu eius.* In Christo enim omnes resurrexisse, sicut in Adam mortuos esse, nemo fidelium denegat. Simili modo & in psalmo sub persona hominis etiam de Christo significat, dicens; *Omnia subiecisti sub pedibus eius: gloria & honore coronasti eum. Et quia visus est Cephæ:* id est, Petro. Hoc etiā Cleophæ & socio suo dixerūt discipuli, vt in Euāgelio κατὰ Λουκᾶν *quod apparuit Simoni. Postea illis vndecim.* Et hoc in Euangelio continetur. *Deinde apparuit plus quam quingentis fratribus simul.* Hoc sua fide dicit. *Ex quibus plures manent vsque ad huc, quidam autem dormierunt.* De his quibus post resurrectionē apparuit Dominus, tunc multos dicit fuisse in corpore. *Deinde apparuit Iacobo.* Singulariter Iacobo apparuit, sicut & Petro. Quod ideo puto factū, vt multifaria apparentia

Osee 6. Coloss. 2. Psal. 8. Ioan. 1. Luc. 24. Ioan 20. Act. 1.

A

Matt. 28. fidem resurrectionis firmaret. *Postea Apostolis omnibus.* Iterũ omnibus Apostolis visus est *in monte vbi constituerat illis Iesus*, sicut refert Matthæus Euangelista. Ante in Hierusalem post dies octo resurrectionis suæ, id est, dominica die ianuis clausis intrauit ad discipulos, vt Thomæ animus
Ioan. 20. firmaretur, sicut dicit Ioannes Apostolus. In mõte enim intelligitur mandata illis dedisse *Nouissime autẽ omniũ quasi abortiuo visus est & mihi.* Apparuit illi primum in cælo, post
Act. 9. otanti in templo Abortiuũ se dixit, quia extra tẽpus natus
Act. 22. in Christo, apostolatũ accepit iã Christo in cœlos recepto
Ephes. 3. cum carne.

Ego enim sum minimus omnium Apostolorũ, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sũ: & gratia eius egena in me non fuit, sed plus illis omnibus laboraui, non ego autem, sed gratia Dei mecũ. Sine igitur ego, siue illi, sic prædicamus, & ita credidistis.

B

Ego enim sum minimus, &c. Humiliat se, & temporis causam sibi adscribit, Tẽpore enim minor est, nõ dignitate. Sed quia & persecutor fuit, inclinat se, dicens: *Qui non sum*
1. Tim. 1. *dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiã Dei, Gra-*
Act. 22. *tia autem Dei sum id quod sum.* Deo dat gloriam: qui eum ele-
Galat. 1. git, & dignitatem suã non sibi defendit, sed indignũ se di-
Luc 18. cit. Vnde vere plus meretur, sciens dixisse Dominũ, *Qui se humiliat exaltabitur. Et gratia eius egena in me nõ fuit.* Hoc dicit quia non propter quod persecutus est, minorẽ gratiã in apostolatu accepit. *Sed plus illis omnibus laboraui.* Addit ad causam, quia non solũ minoratus non est, sed & amplius propter constantiam qua vigebat in Christo, afflictus est.
Act 9. quod non ægreferens, dignior factus est. *Non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Ne se extulisse iactanter putaretur, sta-
Rom. 15. tim se humiliat, cum hoc ipsũ non magis sibi, sed Dei gratiæ adscribit: vt semper omnem gloriam reportet ad Deũ vnde iure exaltãdus est. *Sine igitur ego, siue illi, siue prædicamus,*
1 Cor 3. *& ita credidistis.* Hoc est quod supra significauit, quia nõ in-
1 Cor 9. feriorem gratiam in prædicatione accepit, quam cæteri Apostoli, sed vnam atque eandẽ. Vnde magis arguit per-

C

fidiam Corinthiorum, quia cum manifesta esset credulitas hæc apud omnes ecclesias, hi ab hac fide & spe desciuerant, quam subiecit, dicens.

Si autem Christus prædicatur quod ex mortuis resurrexit: quomodo dicunt quidam inter vos, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si ergo resurrectio mortuorum non est: neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, vacua est & fides vestra.

Hæc à falsis Apostolis erant tradita, qui Christum neq; natum, neque in carne passum, neque resurrexisse asseuerabant: quos & Ioannes Apostolus denotat, quod Chri-
Io an. 2. stum in carne venisse negabant, vnde dicit: *qui negat Christũ in carne venisse, hic est Antichristus; & qui negat filium, nec pa-*
Act 17. *trem habet.* Isti ambulabant, & quorundã fidem, ne imprudentes à mundi sapientibus iudicarentur, subuertebant:

D

quia prudentes sæculi stultum iudicant, cũ audiunt resurrectionẽ mortuorũ. Quod si, inquit, verum est quia Christus non resurrexit, falsi sumus prædicatores, & fides vestra inanis est. Hoc enim crediderunt Apostolo prædicãte, quia mortui resurgent, & hac spe attracti sunt ad fidem. Quod vtique ad detrimentum illorum proficere asserit si crediderunt quod futurum non est: & pudoris est: vt aliquis profiteatur hoc se credidisse quod falsũ est. Et verecundiam ergo illis incutit, & labores illorum dicit infructuosos, si quod à falsis apostolis audierunt, verũ est, quia mortui nõ resurgent: quod nemo vtiq; de se patitur audi-
1. Tim. 2. re: vt videntes hoc contra se esse, reuerterentur ad primã fidem.

Inuenimur autem & falsi testes Dei, quia testimonium diximus aduersus Deũ, quod suscitauerit Christum, quem non suscitauit, si mortui non resurgũt. Nã si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus nõ resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt.

E

Inuenimur autem & falsi testes, &c. Qui asserit quod Chri- Act 2.
stum Deus à mortuis suscitauit, falsus est testis, si non est factum: virtutem tamen Dei prædicat, non vtique vt inimicus, qui tam admirabile factum virtuti eius adscribit. Quod si verum est quia excitauit Christũ à mortuis, quid Iob 13.
huic dicendum est qui & testis contra Deum falsus est, & opus eius stultitiam asserit: *Nam si mortui non resurgunt, neq; Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis vestris Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt.* Terret illos, vt quia nemo sibi male vult, doleat illis hoc cœpisse credere quod cõtra ipsos est. Quis enim peccata sibi remissa nolit audire? *Et qui dormierunt in*

F

Christo, perierunt. Addit ad terrorem, quia carorum suorum excessum nolint existimare perditionem. Qui enim non timuerunt, sub hac spe de sæculo exierunt, siue occidi timuerunt, quia resurgere exemplo Christi crediderunt: quod si non est verum, perierunt. Hoc illis dicit, quod amore suorum defunctorum nolunt audire, vt illis amputet quod prius errorem volebant audire.

Vnusquisque autem in suo ordine primitiæ Christus: deinde sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt.

Manifestum est, quia & in hac præsenti vita & in futura 1 Petr 1.
speramus in Christo. Nec enim hic deserit seruos suos Christus, sed dat illis gratiam, & in futuro erũnt in gloria æterna. Si autem futuræ vitæ spes nõ esset, omnib. hominib. (quod) dixit miserabiliores esse. Vt quid enim ieiu- Sap 5.
nia, vigiliæ, exitus, munda vita, iustitia, misericordia, mors si pro his nulla merces erit in futuro: Increduli autem vel hac vita fruuntur.

G

Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, initiũ dormientium: quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.

Nunc autẽ Christus resurrexit, &c. Hoc dicens, tãgit Pseu- Ioan. 1.
doprophetas, qui Christũ natũ negabant, ac per hoc non resurrexisse carnem: quia qui natus non est, nec moritur. Sic autem probat Christũ à mortuis resurrexisse, quia homo fuit, vt dubium nõ sit hominẽ à Deo à mortuis exci- Rom. 5.
tatum: vt quia peccato hominis mors inuenta est, Christi iustitia resurrectionem meruerit mortuorũ. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.* Hoc dicit, quia sicut Adam peccans mortẽ inuenit, & tenuit, vt omnes ex eius origine dissoluantur: ita & Christ' Sap 1.
nõ peccans, & per hoc vincens mortẽ (quia qui non pec- Gen. 3.
cat, vincit mortẽ, quia mors ex peccato,) omnibus ex eius corpore acquisiuit vitam, id est resurrectionẽ. Quamuis Rom 5.
ergo generalem tribuerit resurrectionẽ, vt sicut in Adam

H

omnes siue iusti siue iniusti moriuntur, ita & in Christo Ioan 5.
omnes tam credẽtes quã diffidentes resurgãt, licet ad pœnam: increduli tamẽ viuificari videntur, quia corpora sua recipient, iam non morituri, sed passuri pœnam in eis sine fine: quod credere noluerunt.

Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

Nunc ordinem resurrectionis vult exponere, ne ideo Act 17.
putarẽt fabulosũ esse quia facta nõ est adhuc in cæteris: ordinem illis exponit & tẽpora quando facta sit, & quãdo futurum vt resurgant mortui. *Primitiæ Christus.* Sicut in Act 26.
actibus Apostolorum testatur scriptum esse in Moyse, si Rom 6.
passibilis Christus, si prior surgens ex mortuis, &c. Prior ergo resurrexit, vt forma fieret credẽtibus sibi. *Deinde qui sunt Christi, qui in aduẽtũ eius crediderũt.* Hoc duplici modo intelligen-

A

Apoc. 21. Matth. 27.

telligendum est, quia & in aduentu eius secundo sancti resurgent, iuxta fidem Apocalysis Ioannis, sicut & in primo aduentu cum resurrexit, multa corpora sanctorum resurrexerunt ad protestationem euictæ mortis ac spoliatæ. Sub vna ergo significatione duplicem aduentum Dominum comprehendit.

Psal. 109. Psal. 8.

Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & patri, cum destituerit omnem principatum & omnem potestatem, & omnem virtutem, & omnem dominationem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius.

B

Apoc. 6.

Cum tradiderit regnum Deo &c. Hoc dicit quia tradito regno finis erit mundi, impleta resurrectione. Quod quidam territi asperitate sermonis, dum quasi pie volunt sentire, à proprietate sensus declinant. Horrent enim sonū verbi, audientes, *Cum tradiderit regnum Deo & patri*: putantes traditionem hanc regni, si iuxta sonum verbi intelligatur, vacuam remanere; vt si tradit, iam ipse non habeat: quasi pater tradens omnia filio euacuauerit se. Sed quia ipse Dominus ait, *Omnia mihi tradita sunt à patre meo.* Et postea, *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deū & quem misisti Iesum Christum*: apparet quod regnante filio regnat & pater. Quomodo iterum tradens regnum filius euacuare se crederetur, cum dicat angelus ad Mariam, *Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris sui & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis?* Daniel de eodē regno dicit inter cætera: *Deus cæli excitabit aliud regnū, quod numquam corrumpetur: & hoc regnum erit æternum.* Nemo ergo dubitet filium semper regnaturum cum patre. Traditio autem hæc regni est, vt cum omnia filio fuerint subiecta, & adorauerint illum: vt Deum, destructa morte: tunc filius ostendet illis non se esse ex quo omnia, sed per quē sunt omnia. & hoc erit tradere regnum Deo & patri, ostēdere ipsum esse *ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur*: & tunc erit finis. Destructio tamen mortis est resurrectio mortuorum.

Matth. 11. Ioan. 17. Matth. 28. Luc. 1. Dan. 2. Psal. 8. Rom. 11. 1. Cor. 8. C Ephes. 3. 2. Tim. 1.

Cum vero dicat, omnia subiecta sunt ei: nimirum, præter eum qui subiecit ei omnia. Cum autem subiecta illi fuerint omnia: tunc & ipse filius subiicietur illi qui subiecit omnia: vt sit Deus omnia in omnibus.

Idem sensus est, quem nunc aperit, vt manifestet quid sit filium tradere regnum Deo & patri: hoc tamen addit ad sensum, quia tradens pater filio regnum, non se subiecerit ei sicut filius patri se subiecit. Incongruum est enim vt pater subiiciatur filio. Omnia ergo subiecit pater filio, vt similiter honorificetur & pater. Cum ergo omnia confessa fuerint Christum Deum substrata pedibus eius, tūc & ipse Christus Dominus subiicietur Deo patri: *vt sit Deus omnia in omnibus.* Hoc dicit, quia cum omnium principum & potestatum & dominationū fuerit pressa superbia, & adorauerint Christum quasi Deum: tunc & Christus propter vniuocam auctoritatem patris, Deum quidē se ostendet, sed de Deo, vt vnius principij sublimis & ineffabilis auctoritas maneat. Hoc est subiicere se filius patri, hoc est Deum esse omnia in omnibus: quia cum dixit omnis creatura caput suum esse Christum, Christi autem caput Deum patrem: omnia in omnibus est Deus pater, hoc est, vt omnis creatura vnum sentiat, vna voce omnis lingua cælestium & terrestrium & infernorum confiteatur vnum esse Deum, ex quo sunt omnia Si autē dixisset, *Vt sit Deus in omnibus*, intelligeretur in omnibus quidē esse, sed per affectum aut communem sensum, non tamen ea ipsa ex ipso esse. Sed cum dixit, *Omnia in omnibus*, hoc significauit, quia & ex ipso sunt, & in ipsis est. Ex ipso, quia ab ipso creata sunt: in ipsis autem, quia in omnium confessione vnus erit Deus. Non tamen sic subiicitur filius patri, sicut filio creatura.

1. Pet. 3. Ioan. 13. Hebr. 2. Ephes. 1 & 3. D Psal. 109. 1. Cor. 11. Coloss. 1. Philip. 2. 2. Cor. 5. 1. Cor. 8. Rom. 11.

E

Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? vt quid & baptizantur pro illis?

In tantum ratam & stabilem vult ostendere resurrectionem mortuorum, vt exemplum det eorum qui tam securi erant de futura resurrectione, vt etiam pro mortuis baptizarentur, si quem forte mors præuenisset, timentes ne aut male, aut non resurgeret, qui baptizatus non fuerat, viuus nomine mortui tingebatur. Vnde subiecit, *Vt quid & baptizantur pro illis?* Exemplo hoc non factum illorum probat, sed fixam fidem in resurrectionem ostendit.

F

Vt quid nos periclitamur omni hora? Quotidie morior pro gloria vestra, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.

Dicendo, *Vt quid & nos periclitamur?* discreuit personas, ostendens non catholicos esse qui pro mortuis baptizabantur. Denique supra dixit, *Vt quid & baptizantur pro illis?* Nunquid & baptizamur pro illis? Nam & Iephte quamuis in re quæ accepta fieri posset, fidelis inuentus est, offerens filiam suam secundum votum suum quod stulte vouerat. Non ergo factum probatur, sed perseuerantia fidei in exemplum præfertur. Prædicantium pericula & labores memorat, dicens, *Quid & nos periclitamur?* & subauditur; Nisi quia speramus futuram resurrectionem sicut supra memorat. Securi enim quia post istam mortem vera vita sequetur, pericula non timent illata ab infidelibus propter zelum illorum, quos quia crediderunt se perdidisse, dolent. Solicitudinem ergo suam ostendit quam habebat erga salutem illorum propter gloriam promissā à Domino, sicut & in lege dictum est; *Exalta sicut tuba vocem tuam: si te audierint, lucraberis animas illorū.* Ad hoc festinabat Apostolus semper solicitus, vt gloria illi cresceret apud Deum acquisitæ salutis multorum.

Iudic. 11. Hebr. 11. 1. Cor. 15. supra. G 1. Cor. 11. Ezech. 33. 2. Cor. 1.

Si secundum hominem, ad bestias pugnaui Ephesi: quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Manducemus & bibamus: cras enim moriemur. Nolite seduci: Corrumpunt mores bonos colloquia mala.

Act. 17. Esa. 22.

Si secundum hominem, ad bestias pugnaui, &c. Hoc est si secundum humanum sensum (qui videns hoc in rerum naturam non cadere, vt caro iam soluta reformetur ad vitam minime credit futuram resurrectionem mortuorū) bestiis offerri non timui, nihil profeci. Sed non hoc est, quia certus de promissa vita non solum non timuit, sed & libēter bestiis offerri se passus est, sicut inter cætera ait in Actibus Apostolorum: *Ego enim non solum ligari, sed & mori paratus sum in Hierosolyma pro nomine Domini Iesu Christi. Manducemus & bibamus: cras enim moriemur.* Hoc ab Esaia propheta dictum est propter hos, qui quasi nihil futurū esset post mortem, ventri tantum studebant quomodo pecora, sicut & ij qui Corinthios deprauabant. *Nolite seduci: corrumpunt mores bonos colloquia mala.* Significat confabulatione malorum hominum euerti posse bonorum propositum. Assiduitas enim praui colloquii vitiat mentem, ac per hoc ab his cauendum. Quicumque enim acceptam fidem custodire vult, maxime inter ipsa initia, obstrepētes debet vitare, vt impleat quod vtile iudicauit.

Act. 17. Act. 19. Act. 21. Esai. 22. H Eccl. 20. 2. Tim. 2. Tit. 3.

Vigilate, iusti estote, & nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent, ad verecundiam vobis loquor.

Vigilandum monet, ne circumuentione praui sensus capti & à fide abducti deprauentur, mortuorum resurrectionem non credendo. Iustos esse præcipit, vt non solum terrenam iustitiam excolant, sed & cælestem: quia terrena

1. Cor. 16. Matt. 5.

A iustitia meritum non facit reum. Quid enim magnum est aliena non tollere, quippe cum hoc timoris sit? Magnũ est autem de proprio non habenti largiri, hæc est vera iustitia, & vt non peccent, subiecit. Vnde intelligi voluit nõ se iustitiam temporalem seruandam mandasse, sed diuinã; quia qui cælestem iustitiam seruat, sine dubio in hac præsenti perfectus est. *Ignorantiam enim Dei quidam habent, ad verecundiam vobis loquor.* Propositum Dei ignorantes ij qui inter eos conuersabantur, mortuos resurrectionis stultum esse dicebant credere. Ideo pudorem illis incutit quasi imprudentibus, credebant enim eis, qui ignorantiam Dei habentes, contra Dei statuta docebant.

Sed dicet aliquis, Quemadmodum resurgent mortui? quo ue corpore venient? Stulte, tu quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur. Et quid seminas? non corpus quod futurum est, seminas: sed nudũ granum, vt puta tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autem illi dat corpus prout vult: & vnicuique seminum proprium corpus.

B

Quemadmodũ resurgent mortui? Hos dixit ignorantiã Dei habere, quorum deprauatæ sententiæ verba protulit, dicens, *Quemadmodum resurgent mortui? quoue corpore venient?* Cui congrue respõdit, dicens, *Stulte, tu quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur.* Cum animali homine non vtiq; legis auctoritate agit, vt exemplis suadeat, quæ si reciperet, non erraret: sed physica ratione, de qua sibi blanditur, vt non credat resurgere resoluta & mortua corpora. Ostẽdit enim mortua rursum reparari ad vitam & multiplicata, vt confundatur error humanus. *Et quid seminas? Non corpus quod futurum est, seminas: sed nudum granum, vt puta tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autem illi dat corpus prout vult: & vnicuique seminum proprium corpus.* Si ergo nudum granum seminatur, vt Dei nutu quodammodo elementorũ ministerio vestitum resurgat, multa secum habens incrementa vtilitatis humanæ: cur non credibile sit Dei virtute mortuum posse resurgere, melioratã tantum substantia, non numero multiplicatum? Quid ergo requiritur ab infideli, quo corpore resurgant mortui; cum exempla resurrectionis prædicant fidem hanc melioratæ, non amissæ substantiæ; quia proprium corpus recipiet in quo creatus est Adam iuxta exempla supradicta?

C

Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem hominis, alia vero pecoris: alia caro volatilium, alia caro piscium.

Cum ex eadem massa omnis caro sit; vnde & quomodo in his tanta diuersitas sit, vt vna impensa faceret genera diuersa? Dicant nunc sophistæ mundi & scrutatores siderũ, si valent comprehendere quæ extra se sunt, cum quid intra se sit nesciant. Denique omnes mundani philosophi quia mentem suam legi Dei humiliare vt fidem eius susciperent, noluerunt, diuersa semper & contraria asserentes, inanissimis disputationibus inuicem se confuderunt, quia in nullo horum testificatæ veritatis signum agnitum est, quod ante positum verbis commendaret doctrinam: sicut & Deus discreuit disciplinæ nostræ, quæ nõ verbis probatur, sed virtute, cui nõ possunt verba resistere. Quẽadmodum ergo ex vna impẽsa diuersa animantiũ caro est, ita & vnius carnis homines, diuersi erunt dignitate in resurrectione: vt talis vnusquisq; appareat, qualis fuerit meriti, quippe cũ etiam diuersitatem corporum videamus.

D

Et corpora cælestia, & corpora terrestria: sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia lunæ, & alia claritas stellarũ. Stella enim ab stella differt in claritate.

Cælestia corpora sunt resurgentiũ, terrestria autẽ antequã moriantur & surgant: vt quia Christus cælestis est, ex eo corpora cælestia dicantur: ex Adam vero, quia terrestris est, terrestria corpora. *Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim ab stella differt in claritate.* Vnius naturæ comparatione vtitur ad indiscretæ substantiæ reddendam rationẽ: quia sicut sol & luna & stellæ cum sint vnius quidem naturæ, vnius generis, merito tamen dissimiles erunt in gloria, vt claritati solis illorum dignitas exæquetur, qui centesimũ numerum habent, qui vt perfecti essent, primi gradus æmuli fuerunt, de quibus dictũ; *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris illorum.* Lunari quidem claritati hi comparandi sunt, qui sexagesimum numerum bonis operibus mercati sunt, vt secundus gradus meritum haberent. Stellis autem clarioribus eorum merita comparanda sunt, qui trigesimũ numerũ, tertii gradus dignitatem iustis laboribus quæsierunt. Sequentibus vero stellis quæ inter claras & obscuriores mediæ sunt, peccatores homines coaptandi sunt, qui de tribus nullius gradus adipisci honorem voluerunt. Tetricis autem stellis & omnium nouissimis, perfidorum resurrectio similis est quia errorẽ secuti, stellis in errorem ducentibus comparandi sunt, sicut dicit in epistola sua Iudas Apostolus. In fidelitas enim non potest claram resurrectionem habere: quia sicut carbo cinere suo coopertus obcæcatur, ita & hi perfidia sua erroris tenebris circumdati, luce carebunt.

F

Ita erit & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptela, surget in incorruptela. Sẽinatur in ignobilia, surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.

Ita erit & resurrectio, &c. Exempla dat, vt non sit dubium resurrectionem mortuorũ futuram, vt accepta ratiõe nemo ambigat. *Seminatur in corruptela, surget in incorruptela.* Seminare est sepelire vt corrumpatur: resurgere autẽ in incorruptela, iam exsuscitatum non posse corrumpi, sed habere claritatem immortalitatis. *Seminatur in ignominia, surget in gloria.* In ignominia seminatur, dum in tetrico ponitur, fit fœtidum, & scatet vermibus: surget autem in gloria, quia excitatum & lumen erit, & nullum squaloris iniuriam patietur. *Seminatur in infirmitate, surget in virtute.* In infirmitate seminatur, quia immobile est, & irregibile: surget autem in virtute, quia iam totum viuum erit ac vegetum. *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* Animale corpus est, dum cibis sustentatur vt viuat: spiritale autem, cum horũ nihil indigebit conuersum in vitam. Omnia supradicta hoc sensu clauduntur. Non enim corpus animale semper hic habere potest spiritum sanctum: tunc vero, id est in resurrectione, semper manebit in sanctis. *Surget corpus spiritale,* qu[illegible] possit ire obuiam Christo.

G

Est igitur corpus animale, est & spiritale, sicut scriptũ est, Factus est primus homo Adam in animã viuẽtem: nouissimus Adam spiritũ viuificantẽ. Sed non prius quod spiritale est sed quod animale: deinde quod spiritale. Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes.

H

Factus est primus homo Adam, &c. Notandum est quod cũ duos Adam dicit, eiusdem naturæ vtrosque demonstrat, quod contra Manichæos & Apollinaristas facit, qui negãt à Dei verbo perfectum hominem esse susceptum. *Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale: deinde quod spiritale. Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni.* Cælestis dicitur qui non humanæ fragilitatis ritu, sed diuinæ maiestatis nutu & conceptus est & enixus. Nam vsque adeo naturã nostri habuit, vt secundus Adam dicatur, & homo. *Et qualis cælestis, tales & cælestes.* Si ideo, vt hæretici volunt, nostri generis assumptus homo non fuit, qui cælestis dicitur: ergo nec isti naturæ nostræ sunt, qui cælestes appellantur. Si vero de his nemo dubitat, nec de illo est ambigendum.

A De consec. dist. 2. c. quia mortis. Matt. 5. Quia enim morte Domini liberati sumus, huius rei memores in edendo & potando carnem & sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt significamus, nouum testamentū in his consecuti, quod est noua lex, quæ obedientiem sibi tradit cælestibus regnis. Nam & Moyses accepto sanguine vituli in patera aspersit filios Israel, dicens, *Hoc est testamentum quod disposuit Deus ad vos.* Exod. 24. Hebr. 9. Hier. 31. Hebr. 9. Hoc figura fuit testamenti quod Dominus nouū appellauit per prophetas, vt illud vetus sit quod Moyses tradidit. Testamentum ergo sanguine constitutum est, quia beneficij diuini sanguis testis est. Lib. 4. sē. dist. 1. 6. sed quare In cuius typum nos calicem mysticū sanguinis ad tuitionem corporis & animæ nostræ percipimus: quia sanguis Domini sanguinem nostrum redemit, id est, totum hominem saluum fecit. Caro enim Saluatoris pro salute corporis, sanguis vero pro anima nostra effusus est, sicut prius præfiguratum fuerat à Moyse. Leuit. 17. Sic enim ait, *caro pro corpore vestro offertur, sanguis vero pro anima.* B Num. 18. Ideoque non mãducandum sanguinem. Si igitur apud veteres imago fuit veritatis, quæ nunc apparuit & manifestata est in Saluatoris aduentu: quomodo hæreticis contrarium videtur vet' 1. Ioan. 1. nouo, cum ipsa sibi inuicem testimonio sint.

Itaque quicumque ederit panem hunc, aut biberit calicem Domini indigne Domino, reus erit corporis & sanguinis Domini.

Indignum dicit esse Domino qui aliter mysterium celebrat, quam ab eo traditum est. 2. Thes. 2. Non enim potest deuot' esse, qui aliter præsumit quam datum est ab auctore. Rom. 14. Ideoque præmonet vt secundum ordinem traditum deuota mens sit accedentis ad eucharistiam Domini, quoniam futurum est iudicium, vt quemadmodum accedit vnusquisque, reddat causas in die Domini Iesu Christi: 2. Cor. 5. Hebr. 10. quia sine disciplina traditionis & conuersationis qui accedunt, rei sunt corporis & sanguinis Domini. Quid est autē reos esse, nisi pœnas dare mortis Domini? Hebr. 6. Occisus est enim ab ijs qui beneficium eius irritum ducunt.

C *Probet autē se homo, & sic de pane illo edat, & de poculo bibat. Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibiipsi manducat & bibit, non discernens corpus Domini. Ideo multi in vobis inualidi & ægroti, & dormiunt multi.*

Iudicium sibiipsi manducat, &c. Ino pa. 2. ca. 0 5. deuoto. Deuoto animo & cum timore accedendum ad communionem decet, vt sciat mēs reuerentiam se debere ei, ad cuius corpus sumendum accedit. Hoc enim apud se debet iudicare, quia Domin' est, cuius in mysterio sanguinē potat, qui testis est beneficij Dei. Quē nos si cum disciplina accipiam', Galat. 6. non erimus indigni corpore & sanguine Domini: gratias enim videbimur reddere redemptori. *Ideo multi in vobis inualidi & ægroti, & dormiunt multi.* 2. Cor. 13. Vt verum probaret, quia examē futurum est accipiendū corpus Domini, iam hic imaginē iudicij ostendit in eos qui inconsiderate corp' Domini acceperant, Ioan. 6. D Hebr. 10. dum febribus & infirmitatibus corripiebātur, & multi moriebantur: vt in his cæteri discerent, & paucorum exemplo territi emendarentur, non inultum sciētes corpus Domini negligenter accipere; Leuit. 22. Hebr. 2. & eum quem hic pœna distulerit, grauī' tractandū fore, quia cōtempsit exemplum.

Quod si nosmetipsos discerneremus, nō vtique iudicaremur. Dum iudicamur autem, à Domino corripimur, vt non cum hoc mūdo damnemur.

Hoc dicit, quia si nosmetipsi errores nostros corrigeremus, nō à Domino iudicaremur. Iob. 13. Prou. 3. Heb. 12. Tit. 1. Et quod corripimur, tamen pro nobis est, vt timore ipso emendemur. In paucis enim omnium est emēdatio, *ne cum hoc mundo*, id est cū infidelibus damnemur. Nihil enim differt ab infideli, qui considerate ad mensā Domini accedit.

Itaque fratres, cum conuenitis ad manducãdum, inuicē expectate. Si quis esurit, domi mãducet: vt nō in iudicium conueniatis. Cætera autem cū venero, disponam.

Inuicem expectate, &c. Ad inuicem expectandum dicit, E vt multorū oblatio simul celebretur, & vt omnibus ministretur: Exod. 12. & si quis impatiens est, domi terreno pane pascatur. *Vt non in iudiciū cōueniatis.* Hoc est, ne mysterium reprehensibiliter & cum offensione agatis. *Cætera autem cum venero, disponam.* Caput prius salutis ordine agendum ostēdit, & quomodo in ecclesiam ab vtroque sexu conueniatur, præmisit. In quibus rebus si errore fuerit, non leue peccatum est. 1. Cor. 14. Cætera autem quæ ad ædificationem ecclesiæ pertinent, præsentia sua ordinare se promisit.

De spiritalib. autē nolo vos ignorare fratres. Scitis quia gentes eratis, simulacrorum forma eūtes prout ducebamini. CAP. XII.

Spiritalia illis traditurus, exemplum prioris conuersationis memorat; Ephes. 4. 1. Thes. 1. vt sicut simulacrorum fuerunt forma, colentes idola, & ducebantur duce voluntate dæmoniorum: ita & colentes Deum sint forma legis dominicæ, ambulātes sicut placet Domino. F Forma enim vniuscuiusque legis in professione & conuersatione cultoris debet videri. Ille enim forma & imago legis Dei est, in cuius fide & conuersatione Euangelij veritas lucet.

Propter quod notum vobis facio, quod nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto.

Quoniam rationem spiritalium ignorātes, per singula charismata hominibus potius quā Deo dabant gloriā, 1. Cor. 3. non affecuti per Spiritum sanctum hoc donū ministrati: & quia qui Dominum Iesum vocat, non sine Spiritu sancto hoc dicit, (habet enim gratiā in eo ipso fidei suę, propter gloriam nominis Christi, nō enim sine dono dei est, Dominum dicere Iesum:) per hoc ostendit illis in omnib' Dei esse laudem & gratiā: sicut idolorum imago in ministris ei' est, Psal. 134. ordinē suū habēs per singulos gradus, totū tamen hominis est: G ita & in lege dominica gradus charismatū sunt, officiis Ecclesiæ non vtique meritis humanis induli, sed vt membra ad ædificationē Ecclesiæ pertinētia, Ephes. 4. quæ per se & in se habent gloriam, sicut est etiā in humanis officiis: Scholæ enim sunt quæ positis in se dant dignitatē, vt loci honor hominē faciat gloriosum, non propria laus. Ait ergo, *Nemo in spiritu Dei loquēs, dicit anathema Iesu.* Matt. 9. Vox enim quæ dicit anathema Iesu, humano est errore prolata, quidquid enim falsum est, ab homine est. *Et nemo potest dicere Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto.* Psal. 115. 1. Cor. 8. Dictū enim ipsum quo significatur Dominus Iesus non adulatione hominū, sicut & idola dij vocātur, sed Spirit' sancti veritate profusū est. Quidquid enim verum à quocunq; dicitur à spiritu sancto dicitur. Lib. 1. sēt. di. 46. §. quibus facile. Ne ergo hominū fauorē existimarent in regula Christiana, & propter hoc se argui minime paterētur, sicut est & in simulacris: (homo enim adinuenit vt Deus dicatur qui nō est, ac per hoc subiecti sunt antistites illis:) ostēdit eis nullū beneficiū esse humanum in eo cū dicitur, *Dominus Iesus*; 1. Thes. 2. H sed magis donū Dei, qui dignat' est mysteriū suum hominibus declarare. Etenim ipsa professio remisionē acquirit peccatorum, sicut exaggerat dicatio idolorū. Sap. 13. & 15. Docet ergo eos quia nō pręstāt religioni beneficiū, dicētes Dominū Iesum, sed accipiūt: ne more idolorū hominū putarent gratiā esse in lege Domini, Sap. 15. dum vocatur Deus qui nō est. Deniq; non intelligētes Dei donū esse in fide, singuli singulos sibi homines delegerāt quos sequerētur, Sap. 14. dicētes, *Ego sum Pauli, ego vero Appollo.* 1. Cor. 1. Superbiam ergo illorum humiliat, vt patiantur se, sicut dixi, argui.

Diuisiones vero gratiarū sūt: idem autem spiritus. Et diuisiones ministrationum sunt: idem vero Dominus. Et diuisiones operationum sunt: idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.

Diuisiones gratiarum, &c. Non hoc humanis meritis vult adscribi, sed gratiæ Dei, ad honorificentiā nominis eius. Sicut enim qui dicit Dominū Iesum, in Spiritu sancto dicit, qualis vis sit: ita & in loco ordinis officij ecclesiastici positꝰ gratiā habet, qualisivis sit: nō vtiq; propriā, sed ordinis

per

A per efficaciam Spiritus sancti. Vnde & inter initia dicit, *Neque qui plantat est aliquid neque qui rigat, sed qui incrementũ dat deus. Idem autẽ spiritus. Et diuisiones ministratonũ sunt.* Per eundem spiritum diuersa dona dicit præstari. *Idẽ vero Dominus. Et diuisiones operationum sunt.* Iungit nunc Christum Spiritui sancto. *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.* In tantum non hoc hominibus dandum quasi proprium, sed soli Deo asserit, etiam donum Spiritus sancti, & gratiam Domini Iesu vnius Dei dicat operationem, ne gratia & donum diuisum sit per personas patris & filij & spiritus sancti, sed indiscretæ vnitatis & naturæ trium vnum opus intelligatur, vt ad vnum omnem gloriam redigat & diuinitatem. Diuisiones autem gratiarum sunt officiis Ecclesiæ, non humanis meritis deputatæ. Si enim Spiritus sanctus idem Dominus est, & Domin⁹ idem Deus est, tres vnus Deus est. Cum enim Spiritus sancti gloria, & potestas, & natura Dei est, vnus vtique Spiritus sanctus, & Dominus Iesus, & pater Deus est. Et singuli enim Deus vnus, & tres Deus vnus. Denique operante vno, tres operari dicuntur, vt Trinitatis mysteriũ in vnius Dei natura & potestate claudatur, cum sit immensum.

1. Cor. 3. Rom. 11. Ephes. 4. Ioan. 10. 1. Ioan. 5. Ioan. 5. B

Vnicuique autem datur manifestatio spiritus ad vtilitatem. Cuidam enim datur per spiritum sermo sapientiæ, alii vero sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alii gratia curationum in vno spiritu, alii fides in eodem spiritu, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spiritum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum. Omnia autẽ hac operatur vnus atq; idẽ spiritus, diuidẽs vnicuiq; prout vult.

Vnicuique autem datur, &c. Hoc est donum accepit, vt diuinis retinaculis vitam suam gubernans, & sibi & aliis vtilis sit, dum exemplum bonæ conuersationis ostendit. *Cuidam enim datur per spiritum sermo sapientiæ.* Id est, datur illi prudentia non ex litteris, sed corusco Spiritus sancti, vt cor habeat illuminatum & prudens, & discernat quæ vitanda sunt, quæue sequenda. *Alii vero sermo scientiæ secundum eundem spiritum.* Hoc est, vt habeat scientiam rerum diuinarum. *Alij gratia curationum in vno spiritu.* Id est, vt medelã tribuat infirmis, vel ægris. *Alij fides in eodẽ spiritu.* Hoc dicit, vt fidei profitendæ ac vendicandæ pressa verecundia accipiat facultatem. *Alii operatio virtutum.* Potestatẽ dari significat in eiiciẽdis dæmoniis, aut signis faciẽdis. *Alii prophetia.* Id est, vt spiritu repletus dicat futura. *Alii discretio spiritum.* Vt intelligat & iudicet quod dicitur, an spiritus sancti sit, an mũdani. *Alii genera linguarum, alii interpretatio sermonũ.* Interpretari est, vt dicta illorum qui linguis loquuntur vel litteris, per donũ Dei fideliter interpretetur. *Omnia autem hac operatur vnus atq; idem spiritus, diuidẽs vnicuique prout vult.* Quod superius trium personarum dicit, nunc per vnum Spiritum sanctũ agi profitetur: vt quia vnius naturæ sunt & virtutis, quod vn⁹ operatur, operãtur tres; vnus tamen est De⁹, cui⁹ gratia diuiditur vnicuiq; prout vult nõ ad meritũ magis hõinis, sed ad ædificationẽ Ecclesiæ: siuę vt õnia quæ mundus imitari vult, sed nõ implet, quia carnalis est hæc in Ecclesia, quæ domus Dei est, singulorũ officiis & dono & magisterio Spirit⁹ sancti indulta, ad probationẽ veritatis in iis qui contẽptibiles mundo sunt, videantur.

1. Petr. 2. Luc. 11. C Marc. 16. Luc. 10. 2. Petr. 1. 1. Ioan. 14. 1. Ioan. 5. 1. Tim. 5. D Ephes. 4.

Sicut enim corpus vnũ est, & membra habet multa, omnia autem membra ex vno corpore cũ sint multa, vnum sunt corpus: ita & Christus. Etenim in vno spiritu nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui liberi: & omnes vnũ spiritum potauimus.

Per hæc docet nullius personam quasi despecti contẽnendam, neque alicuius quasi perfecti præferendã; nec gloriam quæ soli Deo debetur, hominibus tribuendã; quando in omnibus vnus atque idem Deus sit gloriosus: quippe cum omnes & vnum baptisma habemus, & vnũ atque eundem Spiritum sanctum. Hoc propter supradictam causam, quia in aliquibus gloriabantur, aliquos vero velut contemptibiles spernebant.

1. Tim. 1. Ephes. 14. 1. Cor. 10.

E

Nam & corpus non est vnum membrum, sed multa. Si dixerit pes, Quia non sum manus, non sum de corpore: num propterea non est de corpore? Si dixerit auricula, Quia non sum oculus, non sum de corpore: num propterea non est de corpore?

Nam & corpus non est vnum membrum, &c. Hoc dicens, ostendit vnitatem varietatis officiorum, & diuersitatem hanc non discrepare in vnitate potestatis, quando vnitas corporis nõ in singularitate consistit, sed in multis membris, vt inuicẽ sibi pręstent quod debent. *Si dixerit pes: Quia non sum manus, nõ sum de corpore: num propterea nõ est de corpore?* Hoc est, nõ posse eum qui infirmus videtur inter fratres, negari esse de corpore, quia non est potens. *Si dixerit auricula, Quia non sum oculus, non sum de corpore: num propterea non est de corpore?* Non debere dicit illum qui paulo inferior est, non necessarium putari corpori propterea quod de primis non sit. Rom. 12. Rom. 14. F

Si totum corpus oculus, vbi est auditus? Si totum auditus, vbi est odoratus? Nunc autem Deus posuit membra, vnũquodque in corpore sicut voluit. Si autẽ fuissent omnia vnum membrum, vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus.

Si totum corpus oculus, vbi est auditus? Id est, si omnes vnius essent officij & operis, quomodo impleretur reliqua necessitas corporis, cum constet multis officiis opus esse ad gubernacula corporis? *Nunc autem Deus posuit membra, vnũquodque in corpore sicut voluit.* Volũtatem Dei, quia prouida & rationalis est, membra dicit corpori aptasse, vt nihil desit multis membris perfectum. *Si autem fuissent omnia vnũ membrum, vbi corpus?* Manifestum est, quia si omnes fuissẽt vnius dignitatis, non dicerentur membra, neque corpus: ideoque variis membrorum officiis cõgubernatur. Omnia enim vnum membrum esse non poterant. Ideo autẽ multa sunt, quia ab inuicem differunt dignitate. *Nunc autẽ multa quidem membra, vnum autẽ corpus.* Hoc dicit, quia multa membra cum inuicẽ sui egeant, non discrepant in vnitate naturæ, quamuis diuersa sint: quia sic diuersitas hæc in vnum concurrit, vt corporis vtilitas expleatur: sicut & ea quibus mundus ipse cõstat, cum sint diuersa non solũ officiis, sed & naturis, ad vnius tamẽ mũdi proficiunt perfectionẽ, & ex omnibus his nascitur temperies quędã in fructibus, qui humanæ proficiunt vtilitati. 1. Cor. 14. Sap. 12. Sap. 11. Rom. 12. Ephes. 4. G 1. Cor. 10. Rom. 12. Act. 17.

Non potest autem dicere oculus manui, Opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii. Sed multo magis quæ videntur mẽbra corporis infirmiora esse, necessariora sunt.

Non potest dicere oculus manui, &c. Hoc est, nõ potest dicere potior inferiori, Non mihi opus es: quia oculus quidem videt, sed manus sunt quæ operantur. *Aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii.* Id est, maior gradu & dignitate non potest sine illo esse qui humilis est: quia est quod humilis potest, quod non potest sublimis; quia ferrũ potest quod non potest aurum: hoc per hoc honorem capiti faciunt pedes. *Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt.* Manifestum est, quia quamuis aliquis dignitate sublimis sit, subiectus tamẽ defuerit qui obsequiis suis illum faciat gloriosum, ipsa dignitas cotẽptibilis erit. Officiũ est, per quod dignitas cõstat. Tale est si imperatori desit exercitus. Quamuis ergo magnus sit imperator, necessarium tamen habet exercitum. Caput est enim corporis eius ante se habens tribunos, comites, & magistros. His omnib⁹ inferiores sunt milites, & magis necessarij sunt sicut membra corporis quæ cum inferiora videntur, plus vtilia sunt. Sine oculis enim manus operatur, & pes ambulans victum quæritat. H 1. Petr. 3. Prou. 14. 1. Par. 18.

At quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his abundantiorem honorem circumdamus: & quæ inhonesta sunt nostra, abundatiorem honorẽ habent.

Quæ putamus ignobiliora, &c. Similis est sensus, quia qui putan-

A

putantur sine dignitate esse, inuenimus in eis quod laudemus, sicut & in mēbris: vt plus nobis placeat, quā quod in cæteris inuenimus. Quo enim honore dignæ sunt manus, quando quod volumus, tenemus? vel pedes, cū quo volumus, imus? Propterea & nos addimus eis honorificentiam, vt puta pedibus, quos quia humiles sunt & sine dignitate, calceamentis ornamus. *Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honorem habēt.* Manifestū est, quia pudēda nostra, quę turpia videntur, dū aspectus publicos vitāt, honestate se contegunt, ne per irreuerentiā horreant. Iacob.2. Simili modo & quidam fratrum cum sint egestate & habitu inhonesti, non tamen sunt sine gratia, propter quod mēbra sint corporis nostri. Nā solēt succincti vesticula tetrica nudo pede incedere. Quamquam ergo videantur cōtemptibiles, 1.Cor 1. magis honori sūt, quia solēt vitā habere mūdiorem. Sap.5. Quod enim hominibus videtur despectum, solet à Deo pulchrum iudicari.

B

Quæ autem honesta sunt nostra, nullius egent. Sed Deus temperauit corpus, ei cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, vt non sit schisma in corpore, sed pro inuicem solicita sint membra.

Honesta nostra nullius egerent, &c. Apertū est quia caput nō eget, neque facies, neque manus, vt his addatur per quod decorentur: ita & fratribus in quibus studiū peritię, & cōuersationis viget honestas, nihil est quod à nobis addatur. Debitus enim in illis redditur honor. Despectis vero vel humilibus exhortatio necessaria est, per quam addatur illis aliquis honor vt fiant vtiles: si quo minus, ipso contēptu negligentiores circa se erunt, in quibus magis proficiendum est. Rom.12. *Sed Deus temperauit corpus, ei cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, vt non sit schisma in corpore, sed pro inuicē* 1.Cor 12. *solicita sint membra.* Sic dicit à Deo moderatum humanū corpus, vt omnia membra eius necessaria sint; ac per hoc pro se inuicem solicita, quia aliud sine altero esse non potest; Galat.6. & quod inferius putatur magis necessariū est: sicut & de fratribus expositum est vel disputatum, quia nullus debet velut inutilis despici.

C

Et si quid patitur vnum membrum, compatiūtur omnia membra: siue glorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra: Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro.

Si patitur vnum membrum, &c. Hoc de membris corporis carnis ambiguum non est: quia si oculus, aut pes vel manus capiatur ægritudine aliqua infirmitatis, totum condolet corpus. Ita & nos docet cōdolere fratribus, si aliquid huiusmodi aut necessitatis emerserit. Mat.5. *Siue glorificatur vnū mēbrum, congaudent omnia membra.* manifestum est, quia lætū est caput siue cætera membra si pedes fuerint accurati vel sani. Sic debemus & nos alacres fieri; si fratrem aliquē viderimus cultorem Dei, Eccl.37. & auctum honestate morum, hoc est, sanum esse consilio. *Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro.* Ostendit aperte nostrā se causam per membrorum carnalium rationem tractasse, Coloss 2. Rom.12. quia nō omnes possumus eadem, sed singuli pro qualitate fidei gratiā habemus concessam.

D

Et quosdam posuit Deus in Ecclesia primum quidē Apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, deinde gratiam curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarū, interpretationes sermonum.

Ephes 4. 2 Cor 5. Act.1. *Posuit Deus in ecclesia primum quidem Apostolos, &c.* Caput itaque in Ecclesia Apostolos posuit, qui legati Christi sūt sicut dicit idē Apostolus, *Pro quo legatione fungimur.* Ipsi sūt episcopi, firmante istud Petro Apostolo, & dicente inter cætera de Iuda, *Et episcopatum eius accipiat alter. Secundo prophetas.* Prophetas duplici genere intelligamus, & futura dicentes, & scripturas reuelantes: quiamuis sint & Apostoli prophetę, quia primus gradus omnia subiecta habet Ioan 11. Act.11 Denique pessimus Caiphas propter quod princeps sacerdotum erat, prophetauit, ordinis vtique causā, nō proprij meriti. Tamen specialiter erant prophetæ & scripturarū interpretes, & futura dicentes: sicut erat Agabus, qui exitia & vincula huic Apostolo prophetauit futura Hierosolymis, & famem cecinit, quæ facta est sub Claudio. Act 11. Ideo quamquam melior apostolus, aliquādo tamen eget prophetis. 2 Cor.5. Tit.1. Et quia ab vno Deo patre sunt omnia, singulos episcopos singulis ecclesiis præesse decreuit. *Tertio doctores.* Illos dicit doctores qui in Ecclesia litteris & traditionib. retinendis pueros imbuebant more synagogæ, quia traditio illorum ad nos transitum fecit. *Deinde virtutes, deinde gratiam curationum.* Act.1. 1.Cor.14. Potest enim aliquis non esse episcopus, & habere in se donū virtutis sanitatū. *Opitulationes, gubernationes.* Vt in rebus diuinis vigilet intellectu: ita tamē, vt in aliquibus quæ implere non conceditur, ab alio sumat quod non habet, quia totum vni concedi non potest. Sūt & gubernatores, qui spiritalibus retinaculis hominibus documento sunt. *Genera linguarum.* Vt donum sit Dei multas linguas scire *Interpretationes sermonū.* Vt hoc alicui gratia Dei impertiat, vt sermonum interpretandorum habeat peritiam.

F

Nunquid omnes Apostoli? num omnes prophetæ? num omnes doctores? num omnes virtutes? num omnes gratiam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur?

Numquid omnes Apostoli? Verum est, quia in ecclesia vnus est episcopus. *Num omnes prophetæ?* Nō est ambiguū, non omnibus cōcedi prophetiam. *Num omnes doctores?* Ille doctor est, cui alios erudire conceditur, *Num omnes virtutes?* 1.Petr.2. Hic potest habere virtutem, cui dat Deus dęmonia eiicere. Act.13. *Num omnes gratiam habent curationum?* Quomodo potest Luc.9. fieri vt omnes habeant dona curationum? Act.19. *Numquid omnes linguis loquuntur?* 1.Cor.14. Non vtique, nisi qui accipit donū in hac re. *Numquid omnes interpretantur?* Ille potest sermones interpretari, cui dat Deus. In supradictum sensum hæc inferenda. Explanauit enim reddita ratione omnes habere diuersas gratias, nec totum alicui concedi, exemplo mēbrorum. G Exemplo enim corporis carnis, spiritale corpus insinuat, ac per hoc in omnibus Deum benedicēdum, & Ephes.4. in ipsius nomine gloriandum cuius gratia est. Hanc rationem etiam in rebus physicis inuenimus. Aurum enim cū melius argento sit, plus tamen in vsu argentum est: & cū æs necessarium, plus tamen ferro opus est, nihil enim pene sine ferro fit, cum sit inferius. Et post hæc:

Æmulamini autē charismata meliora. Et adhuc magis excellentiorem viam vobis demonstro.

Æmulamini charismata meliora. Hoc mox in subiectis absoluit. *Et adhuc magis excellentiorē viam vobis demonstro.* 1.Cor 13. Gradatim illos ad vtiliora prouehit, ostendens illis gratiam supradicti omnis doni, quæ in hominibus videntur, siue loquendi, aut curandi, aut prophetandi, non ad meritum hominis pertinere, sed ad honorificentiam Dei. Ideoq; Ephes.4. nunc viam se dicit illis ostendere planiorem, qua itur ad cælum, quæ meritum collocat apud Deum. Nam quia supradicta non semper ad meritum pertinet, docet Saluator: H Matt.7. *Multi mihi dicent in illa die,* id est, iudicij: *Domine Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Et quia nō hoc ad meritū pertinet, sed officia sunt Ecclesiæ: ad confusionem gentiliū, & Dei honorificentiā protestādam, 1.Cor.14. dicit eis Dominus, Mat 7. *Recedite à me, non noui vos, operarii iniquitatis.* Securi enim quia Dei in illis operatio cernebatur, negligentes erga se fuerūt. Nā & illis septuaginta discipulis gaudentibus quod dæmonia illis subdita fuerant, dicit Saluator, *Nolite in hoc gaudere quod dæmonia vobis subiecta sunt, sed in hoc gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in cælo.* Luc.10. Quare? nisi quia nomini Dei subiecta sunt, non hominis merito? Et quare nunc non ita fit, vt habeant homines gratiam Dei? Inter initia fieri oportuit, vt fundamenta fidei acciperent firmitatem. Nūc autem non opus est, quia populus populum adducit ad fidem, cum videantur eorū bona opera, & prædicatio simplex. 1.Petr.2.

A CAPVT. XIII.

SI linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam: factus sum velut aramentum resonans, aut cymbalum tinniens.

1. Cor. 12. Magna vtiq; videtur gratia diuersis loqui linguis: plus autem aliquid est, etiam si possit angelorum linguā scire, id est, si spiritaliter cognitū possit habere angelicū motū. Verum hoc ad meritum nō adscribi, sed ad Dei gloriam, subiectis ostendit: dicens sic esse vt *aramentum resonans, aut cymbalū tinniens*: quia sicut æramentū impulsu alterius resonat, & cymbalum tinnit: ita & hic qui linguis loquitur, Spiritus sancti affectū habet & motum vt loqui possit, sicut & alio loco dicit Saluator. *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis.* (Matt. 10.) Nam & asina locuta est humana lingua ad Balaam filium Beor, vt addisceret Dei maiestatem: (Num. 22.) & pueri infantes in laudē Dei proruperunt, ad confusionem Iudæorum. B Saluator autem nō solū istos, sed & lapides ad cōdēnationē perfidorū & gloriā Dei clamare posse ostēdit. (Matt. 21. Luc. 19.) Et inter ipsa primordia ad cōmēdationē fidei, qui baptizabātur, linguis loquebātur. (Act. 10.)

Et si habeam prophetiam, & sciam omnia mysteria, & omnē scientiam charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.

Vere nihil prodest. Ad Dei enim gloriā prophetatur, sicut dicit Dauid propheta, *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* (Psal. 113.) Nam & Balaam prophetauit, cū propheta non esset sed ariolus: (Num. 24.) & Caiphas prophetauit, non merito, sed dignitate ordinis sacerdotalis: (Ioan. 11.) & Saul prophetauit, cum iam inobedientiæ causa spiritu malo fuisset repletus, & propter Dei causam non posset comprehēdere Dauid, quem & occidere volebat. (1. Reg. 19.) *Et sciam omnia mysteria.* Iudæ enim nihil profuit fuisse cum Apostolis, & didicisse mysteria, cum charitatis hostis tradidit Saluatorē. (Matt. 26.) Et propheta Ezechiel diabolum mysteria cælestia scire ostēdit, quādo increpata voce in paradiso illum Dei fuisse, & pretiosos lapides habuisse testatur: (Ezech. 28.) quos lapides idem Apostolus doctrinæ diuinæ mysteria significauit: (C 1. Cor. 3.) & illi nihil profuit, quia charitatis immemor in superbiam prosiluit. *Et omnem scientiam.* Nihil mihi prodest scientia, si charitas non sit. Denique Scribis & Pharisæis nihil profuit, dicēre Saluatore; *vos habetis clauem scientiæ, & neque vos intratis, neque alios sinitis introire.* (Luc. 11.) Per inuidiam enim charitatem corrumpentes, scientiam eius ad nihilum deduxerunt. (1. Pet. 2.) Nam & Tertullianus & Nouatianus non paruæ scientiæ fuerunt: sed quia per zelū charitatis fœdera perdiderunt, in schisma versi ad perditionem sui hæreses creauerunt.

Et si habuero omnem fidem ita vt montes trāferā: & si erogauero omnem substantiam meam. & si tradidero corpus meum vt ardeam, nihil mihi prodest.

Si habuero omnem fidem, ita vt montes, &c. Virtutes facere, aut dæmonia per fidē eiicere, Dei virtus & gloria est: (Mar. 16.) nec ad meritū proficit, nisi quis bonæ conuersationis fuerit æmulus, sicut supra memoraui. (D 1. Cor. 12.) *Et si erogauero omnem substātiam meam.* Apertum est, quia si omnis substantia impendatur, nihil proficit charitate neglecta; (Coloss. 2. Ephes. 3.) quia caput religionis, charitas est: & qui caput non habet, vitam nōn habet. (Ephes. 5.) *Et si tradidero corp⁹ meū vt ardeam, nihil mihi prodest.* Sine charitate nihil prodest, quia fundamentum religionis charitas est. Quidquid ergo sine charitate fit, caducum est.

Charitas magnanima est, iucunda est. Charitas nō æmulatur, non inflatur, non perperam agit, non ambitiosa est, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet in iniquitate, congaudet autem veritati: omnia tolerat, omnia credit, omnia sperat. Charitas numquam cadit.

(Rom 13.) Tanta præconia charitatis edocuit, vt non immerito hāc cæteris anteponere videretur, & incassū laborare eos, qui aliis mandatis operam dant, huic non obtemperātes. (E) Hinc ait Ioannes Apostolus, *Charitas Deus est,* vt qui charitatem non habet, sciat se Deum non habere. (1 Ioan. 4.) Vnde & in alia epistola idem Paulus Apostolus ait, *Deus autem qui diues est in misericordia, propter multam charitatem suam misertus est nostri.* (Ephes. 2.) Qui ergo charitatem non habet, ingratus est misericordiæ Dei, quia non diligit per quod saluatus est. Vt proinde discerent, quia grauiter delinquebant qui escam fraternæ charitati proponebant. Nam hæc est quæ & in præsenti prodest, & in æternum cum Deo permanet. (1 Cor. 8.)

Siue prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia euacuabitur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.

Omnia charismatum dona euacuari dixit, quia nō tātum possunt comprehendere, quantum ipsa veritas habet. (F Eccl. 1.) Neq; nos aut capere aut enarrare possu⁹ plenitudinē veritatis, qui .n. fieri potest vt lingua humana omne cōplectatur quod Dei est? (1. Cor. 2.) Ideo destruetur imperfectio nostra, non id quod verum est euacuabitur: sed dum additur quod deest, inperfectio destruetur. Destructio enim imperfectionis est, quando id quod imperfectum est, impletur in verum. (1. Pet. 5.)

Cum essem paruulus, quasi paruulus loquebar, quasi paruulus sapiebam, quasi prauulus cogitabam: at vbi factus sum vir, ea quæ paruuli erāt destruxi. Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc vero facie ad faciem. Modo scio ex parte: tunc vero cognoscam sicut & cognitus sum.

Quasi paruulus loquebar, &c. Hoc dicit, quia exeūtes sancti de hoc mundo, plus necesse est inueniant, quam nunc putant, sicut Ioannes Apostolus de Saluatore dixit, *Tunc videbimus illum sicuti est.* (G 1. Cor. 2. 1. Ioan. 3.) In hac ergo vita paruuli sumus, ad comparationem futuræ: (3 Reg. 3.) quia sicut vita hæc imperfecta est, ita & scientia. *Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc vero facie ad faciem.* Apertum est nunc imagines videri per fidem, tunc res ipsas. *Modo scio ex parte: tunc vero cognoscam sicut & cognitus sum.* Id est, videbo quæ promissa sunt, sicut videor, hoc est præsentem esse ad Deum, vbi Christus est. (1 Ioan. 3. Ioan. 17.)

Manent autem nunc, fides, spes, charitas, tria hæc: maior autem horum est charitas.

Digne maior est charitas, quia vt fides prædicaretur, & spes esset futuræ vitæ, charitas præstitit, sicut supra memoraui. (Ephes. 5.) Vnde & Ioānes Apostolus: *Ex hoc cognoscimus* inquit, *charitatem eius, quia ipse pro nobis animā suam posuit.* (1. Ioan. 3.) Iuste igitur maior charitas, per q̄ reformatū est genus humanū: (Coloss. 1.)

H CAPVT XIV.

SEctamini charitatem, æmulamini spiritalia: magis autem vt prophetetis.

Post charitatem, prophetandi studiū magis habēdum hortatur: quia quamuis magni sint spiritales gradus quos enumerat, hic tamē melior, qui ad vtilitatē Ecclesiæ proficit, vt discant omnes diuinæ legis rationē. (1. Thess. 5.) In quo enim quis animū dederit, in eo ipso accipit donū, dicente Salomone; *Scire legē, sensus est optimi* (Pro 9. & 13.) Sciētia enim charitate subnixa nō inflatur, sed est mā sueta, pficiēs omnib. ad vtilitatē. (1 Cor. 13.)

Nam qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo, nemo enim audit: spiritu autem loquitur mysteria. Qui enim prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: qui vero prophetat, Ecclesiam ædificat.

Nam qui loquitur lingua, &c. Hoc est quod dicit, quia qui (Heb. 4.)

loquitur incognita lingua, Deo loquitur, quia ipse omnia nouit: homines vero nesciunt, ideoque nullus est sensu, quia ignorat quod dicit. *Qui enim prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem.* Ædificatur enim, quando quęstionũ solutionẽ addiscit. Ex hortatio autem illi fit, vt desideriũ patiatur prophetandi. Cõsolatur vero, quia contemptũ disciplinæ in spe videt. Scientia enim legis firmat animos, & prouocat, ad spei melioris profectum. *Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: qui vero prophetat, Ecclesiã ædificat.* Per id enim quod forte solus scit quod loquitur, se solum ædificat: nam qui prophetat, omnem plebem ædificat, dum intelligitur ab omnibus quid loquatur. Prophetas interpretes dicit scripturarum. Sicut enim propheta futura prædicit quæ nesciuntur: ita & hic dum scripturarum sensum qui multis occultus est, manifestat, dicitur prophetare.

Volo autem vos omnes loqui linguis: magis autem vt prophetetis, maior est enim qui prophetat, quam qui loquitur lingua: nisi interpretetur vt Ecclesia ædificationem accipiat.

Non poterat prohibere loqui linguis, qui superius donum istud dicit esse Spiritus sancti: sed ideo prophetandi magis studium habendum, quia vtilius est. *Maior est enim qui prophetat, quam qui loquitur lingua, nisi interpretetur.* Quia si interpretari poterit, non erit minor, quia Ecclesiam ædificat. Hoc enim maius est, quod omnibus prodest. Hic enim per donum Dei linguis loquitur, qui etiam interpretatur: sicut & illi duodecim in Actibus Apostolorum.

Nunc autem fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi loquar vobis aut in reuelatiõe, aut in sciẽtia, aut in prophetia, aut in doctrina? Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara, sit distinctionẽ sonis nõ dederint, quomodo cognoscetur quod per tibiã canitur, aut quod citharizatur? Et enim si incertã vocem tuba dederit, quis separabit ad præliũ? Ita & vos per linguã nisi significãtem sermonem dederitis, quomodo scietur quid loquimini: Eritis.n. in aera loquentes. Tã multa, vt puta, genera linguarũ sũt in hoc mũdo, & nihil sine voce. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus: & is qui loquitur, mihi barbarus.

Quid vobis prodero, nisi loquar vobis, &c. Hæc omnia vnum significat. Docere enim nemo poterit, nisi intelligatur. *Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara, si distinctionẽ sonis nõ dederint, quomodo cognoscetur quod per tibiam canitur, aut quod citharizatur? Et enim si incertã vocẽ tuba dederit, quis separabit ad præliũ?* Quoniam exempla facilius suadent quam verba, exemplis cõmendat per quæ facile assequantur non debere illos in ecclesia loqui linguis, qui interpretari non possunt. Vt quid enim loquatur, quem nemo intelligit? *Ita & vos per linguam nisi significantem sermonem dederitis quomodo scietur quid loquimini? Eritis enim in aera loquentes.* Hoc est, nihil proficientes. *Tam multa, vt puta, genera linguarũ sunt in hoc mundo, & nihil sine voce.* Multa quidem genera sunt linguarũ, inquit, sed habẽt proprias vocũ significationes; vt intelligantur. *Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus: & is qui loquitur, mihi barbarus.* Non vtique id studendum monet, vt inuicem per incognita linguã barbari sibi videãtur: sed quia cõcordiæ res est, his nitẽdũ est, vt per vnanimitatem intellectus, communi lætitia glorientur.

Sic & vos, quoniam æmulatores estis spiritum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt prophetetis. Ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. Nam si orauero lingua, spirit⁹ meus orat, mẽs autẽ mea sine fructu est.

Quærite vt prophetetis, &c. Quia prodest scripturas explanare, (nam incitatur & gaudet animis quando aliquid de scripturis percipit: & quantum propẽsior in hac parte fit, tantum deserit vitia) propterea ad hãc partem studiũ monet applicandum. *Ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur.* Eum qui linguis loqui desiderat, orare debere vt accipiat donum interpretandi, vt proficiat cæteris studium eius. *Nam si orauero lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.* Manifestum est ignorare animũ nostrũ, si lingua loquatur quã nescit sicut assolent Latini homines Græce cantare, oblectati sono verborum, nescientes tamẽ quid dicant. Spiritus autẽ qui datur in baptismo, scit quid oret animus, dum loquitur, aut perorat lingua sibi ignota: mẽs autem qui est animus, sine fructu est. Quem enim potest habere fructum, qui ignorat quæ loquatur.

Quid est ergo? Orabo spiritu, orabo & mente: psalmum dicam spiritu, psalmum dicam & mente. Cæterum si benedixeris spiritu: quis supplet locum idiotæ? Quomodo dicet, Amen super tuam benedictionem: quia nescit quid dicas.

Orabo spiritu, orabo & mente, &c Hoc dicit, quia cum quis hac lingua loquitur quam nouit, tam spiritu quam mente orat: quia non solum spiritus eius quem dixit datũ in baptismo, scit quid oratur, sed etiam animus simili modo & de psalmo non ignorat. *Cæterũ si benedixeris spiritu* Hoc est, si laudem Dei lingua loquaris ignota audientibus. *Quis supplet locum idiotæ? Quomodo dicet Amẽ super tuã benedictionem? quia nescit quid dicas.* Imperitus enim audiens quod non intelligit, nescit finem orationis, & non respondet, Amẽ, id est verum, vt confirmetur benedictio. Per hos enim impletur confirmatio precis, qui respondent, Amen; vt omnia dicta veri testimonio in audientium mentibus cõfirmarent.

Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius non ædificatur. Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor.

Nam tu quidem bene gratias agis. De eo dicit qui cognita sibi loquitur, quia scit quid dicat. *Sed alius non ædificatur.* Si vtique ad ædificandam ecclesiã conuenitis, ea debẽt, dici quæ intelligant audientes. Nam quid prodest vt quis lingua loquatur quam solus scit, vt qui audit, nihil proficiat? Ideo tacere debet in ecclesia, vt ij loquantur qui prosint audientibus. *Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrũ lingua loquor.* Quoniã superius linguis loqui, donũ esse dixit Spiritus Sancti, ideo ad Deum refert quod omniũ linguis loqueretur. Et ne forte quasi æmulus per inuidiam hoc dicere videretur, ostendit se omnium quidem horum loqui linguis, & quia non valde prodest:

Sed in ecclesia volo quinq; verba loqui per sensũ meũ vt & alios ædificẽ: quã decẽ millia verborũ in lingua.

Per sensum meum, vt & alios ædificẽ, &c. Vtilius dicit paucis verbis in apertiõe sermõis loqui quod omnes intelligãt, quam prolixã orationẽ habere in obscuro. Hi ex Hebræis erant, qui aliquando Syra lingua plerumq; Hebræa in tractatibus aut oblationibus vtebãtur ad cõmendationem. Gloriabantur enim se dici Hebræos propter meritũ Abrahæ. Quod idẽ Apostolus pro nihilo habuit, dicens, *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi.*

Fratres, nolite pueri effici sensib. sed malitia paruuli estote, vt sensib. perfecti sitis. In lege enim scriptũ est, Quam in aliis linguis & in labiis aliis loquar populo huic, & nec sic me audient, dicit Dominus.

Vt sensib. perfecti sitis. Perfectos illos vult esse, vt sciãt quid ad instructionẽ ecclesiæ sit necessariũ: vt recedentes à malitia & erroribus, ijs studerent quę proficerent ad vtilitatẽ fratrũ. Hic est enim sensu perfectus, qui id agit vt prosit alicui, maxime fratri. *In lege enim scriptum est quia in aliis linguis & in labiis aliis loquar populo huic, & nec sic me audient, di-*

A *cit Dominus.* Hoc dominus de his dixit, quos præsciuit nec
Saluatori credituros. In aliis enim linguis & in aliis labiis
Hier. 31. loqui, nouũ testamentũ est prædicare, sicut dicit Hiere-
mias propheta; *Ecce venient dies, dicit Dominus, & consũmabo*
Heb. 10. *domui Israel & domui Iudæ testamentũ nouum, non secundũ quod*
disposui patribus illorum: hoc est immutata ratione aliter lo-
qui quam se legis veteris verba habeant, dum audiũt sab-
batum solui, neomenias euacuari, circumcisionẽ cessare,
sacrificia immutari, escas dudum prohibitas licere edere,
Act. 10. Christum Deũ de Deo prædicari: hoc est aliis linguis & a-
liis labiis loqui: & nec sic perfidi Deũ obaudire voluerũt.
Potest & sic intelligi: vt quia multi Iudæorũ maleuoli erãt
Luc. 8. & propterea dignum non erat his in reuelatione loqui E-
uangelium, in parabolis loqueretur ad eos: & intelligẽtes
ideo sibi non reuelari quia mali erant, nec sic corrigerent,
vt merentes se facerent, per explanationem audire verba
Dei Vnde dicunt discipuli ad Dominum; *Domine quare in*
B *parabolis loqueris illis?* Et Dominus, *Quia vobis datũ est*, inquit,
Matt. *nosse mysterium regni Dei, illis autem non: videntes non videant,*
& audientes non intelligant; ne indigni salutem perciperent,
quod animaduertentes pro meritis suis factum, nec sic
conuersi Deo satisfacere voluerunt.

Itaque linguæ in signum sunt, non vtique iis qui credunt, sed non credentibus: prophetia autem non incredulis, sed iis qui credunt.

Linguæ in signum sunt. Hoc est, velamine incognitæ lin-
Luc. 8. guæ obscurati sunt sermones Dei, ne videantur à perfidis:
vt cum audiuntur incognitæ linguæ, signum sit quia pro-
Heb. 3. pter perfidiam factũ est, ne audiens intelligat. *Non vtiq; iis*
qui credunt, sed non credentibus. Hoc est quod dixi, quia ad oc-
cultandos sensus incredulis proficiunt linguæ. *Prophetia*
autem non incredulis, sed iis qui credunt. Hoc est, nõ competit
fidelibus audire linguas quas non intelligant, sed infideli-
bus qui nõ sunt digni intelligere, sicut Esaias propheta;
C Esai. 6. *Vade & dic populo huic, Aure audietis, & non intelligetis, &c.*

Si conuenerit vniuersa ecclesia in vnum, & loquãtur omnes linguis, introeant autẽ infideles & idiotæ, nonne dicent quia insanitis? Si autẽ omnes prophetent, intret autem aliquis infidelis vel idiota, increpatur ab omnib. redarguitur ab omnibus, occulta cordis eius manifesta fiunt: & tunc cadens in faciem, adorabit Deum, pronuntians quod vere in vobis Deus sit.

Act. 2. *Nonne dicent quia insanitis?* Manifestũ est, quia si omnes
diuersis linguis loquantur, tumultus fit quidam incondi-
tus populi quasi phrenesin patientis. *Si autem omnes prophe-*
tent, intret autem aliquis infidelis vel idiota, increpatur ab omnib.
redarguitur ab omnibus, occulta cordis eius manifesta fiunt: & tunc
cadens in faciem, adorabit Deum, pronuntians quod vere in vobis
Deus sit. Cum enim intelligit & intelligitur, audiens lauda-
1. Pet. 2. ri Deum & adorari Christum, peruidet veram esse & ve-
D nerandam religionẽ, in qua nihil fucatum, nihil in tenẽ-
bris videt geri; sicut apud paganos, quibus velantur oculi,
Ioan. 3. neque sacra vocant perspicientes, variis se vanitatib. cer-
1. Cor 8. nant illudi. Omnis enim impostura tenebras petit, & falsa
pro veris ostendit. Ideo apud nos nihil astute, nihil sub
velamine, sed simpliciter vnus laudatur Deus ex quo sunt
omnia, & vnus Dominus Iesus, per quem omnia. Si enim
nullus sit qui intelligat, aut à quo ipse, discutiatur, potest
dicere seductionem esse quandam & vanitatem, quæ ideo
linguis canitur, quia pũdoris est si reueletur.

Quid est igitur fratres? Cum conuenitis, vnusquisq; vestrum canticum habet, doctrinam habet reuelationem habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant.

Canticum habet, &c. Id est, laudem Dei per canticũ elo-
quitur. *Doctrinam habet.* Hoc est, sensuũ, per spiritalẽ pru-
dentiam habet expositionẽ. *Reuelationẽ habet.* Id est, subest
ei prophetia occultorum, quæ ad omnium mentẽ perue- E
niat fauente Spiritu sancto. *Linguã habet.* Vt eos qui lingua
loqui poterant, nõ cõtristaret, permisit eos loqui linguis; 1 Cor 2.
ita tamen, vt interpretatio sequeretur. ideo ait, *Interpreta-* Rom 14.
tionem habet, Vt si interpres adesset, daretur locus loquẽdi
linguis. *Omnia ad ædificationem fiant.* Conclusio hæc est, vt
nihil incassum in ecclesia geratur, hocque elaborandum
magis, vt & imperiti proficiant, ne quid sit corporis per
imperitiam tenebrosum. Idcirco omnes paratos vult cõ-
uenire diuersis donis spiritalib. vt ipsa auiditate animi vi-
gilantes, inuicem se exhortari, meliora dona æmularen- 1 Cor 12.
tur ad illuminationem fratrum.

Si lingua quis loquitur, per duos, aut vt multum tres, & particulatim, vt vnus interpretetur. Quod si non fuerit interpres, taceat in ecclesia: sibi autem loquatur, & Deo.

Per duos, aut vt multum tres, &c. Hoc est, duo aut tres non F
plus linguis loquantur, & singuli, non simul, omnes, ne
insanire videantur. Aut vt multum tres, ne occuparent
diem linguis loquentes, & interpretes illorũ, & non ha-
berent prophetæ tẽpus scripturas differendi, qui sunt to-
tius ecclesiæ illuminatores. *Quod si non fuerit interpres, taceat*
in ecclesia: sibi autem loquatur, & Deo. Hoc est, intra se tacite Matt 23.
oret aut loquatur Deo, qui audit muta omnia. In ecclesia Sap. 1.
enim ille debet loqui, qui omnibus prosit. Philip 2.

Prophetæ autem duo vel tres loquantur, & alii examinẽt vel interrogent. Quod si alii reuelatũ fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim per singulos prophetare: vt omnes discant, & omnes exhortentur.

Prophetæ autẽ duo vel tres, &c. Ipsum modũ tenuit dicendo,
Duo vel tres loquantur, singuli autem, sicut supra. Cæteros Deut 18.
aut interrogare permisit de iis quæ forte in ambiguũ ve- Matt 18.
niunt, aut quæ assequi aliquis non potest, quia diuersa
sunt ingenia, vt disputatione planiore dilucidentur. *Quod* G
si alii reuelatũ fuerit sedenti, prior taceat. Id est, permittat poti-
or inferiori, vt si potest dicat; nec ægre ferat: quia potest & Rom 12.
illi dari donũ vt dicat, cum videtur inferior, quod potiori cõ- 1. Cor. 12.
cessum non est. Sicut enim totum vni cõcedi non potest,
licet potiori: ita & non potest alicui, quamuis inferiori, ni-
hil impertiri, vt nemo sit vacuus à gratia Dei. *Potestis enim*
per singulos prophetare: vt omnes discant, & omnes exhortentur.
Hæc traditio synagogæ est, quã nos vult sectari, quia Chri- Num. 11.
stianis quidem scribit, sed ex gentibus factis, non ex Iu-
dæis; vt sedẽtes disputent seniores dignitate in cathedris,
sequentes in subsellius, nouissimi in pauimento super
mattas. Quibus si reuelatum fuerit dandum locum dicẽdi
præcipit, nec despiciendos, quia membra corporis sunt. 1. Cor 12.

Et spiritus prophetarum prophetis subiectus est. Nõ est enim dissentionis auctor, sed pacis: sicut in omnibus ecclesiis sanctorum doceo.

Quia enim vnus atque idem spiritus est, qui tam pro- H
phetis futura dicentibus; quam iis qui reuelant scriptu- Ibid.
ras, infundit se pro ratione & qualitate causarũ, idcirco di- Rom. 8.
xit, *Subiectus est prophetis*, vt ingenia accenderet hac spe, quod
spiritus conatus adiuuet. Desiderio enim optimo ad Dei
res enarrandas subuenit, vt impleat boni propositi vo-
luntatem. Nam & de Saluatore idẽ dictũ est, *Bibebant autẽ* 1. Cor. 10.
de spiritali sequente petra: petra autem erat Christus. Hoc est &
subiectũ esse, quod & sequi. Sequebatur enim, vt huma-
nis suffragiis deficientibus adesset ad auxiliũ tribuendũ.
Ita & spiritus subiectus dicitur, vt conatus bonos adiuuet,
cum suggerit. Subiectus enim videtur, qui cœpta alterius
perficit. *Non est enim dissensionis auctor, sed pacis.* Quia ergo pa- 1. Petr. 5.
cis auctor est, dicente Saluatore: *Pacem meam do vobis, pacem*
relinquo vobis: nemo alterum non sinat dicere, neque debet Ioan. 14.
dicẽdi studio cõtradicẽdi resistere, ne discordia fiat in cor- 2. Cor. 13.
pore Qui .n. in pace vocãtur, patiẽtiæ debẽt studere, ne Rom. 16.
pacis iura soluãtur. *Sicut in õnib. ecclesiis sãctorũ doceo.* Hoc di-
cto hortatur illos, vt quæ præcepit faciant, quando simi-
liter se ecclesiis sanctorum prædicare testatur.

Mulie-

Mulieres vestræ in ecclesia taceant: non enim permittitur illis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit.

Nunc tradit quod prætermiserat. Superius enim velari mulieres in ecclesia præcepit, modo vt quietæ sint & verecundæ ostendit: vt operæpretium sit, quia velantur: Si enim imago Dei vir est, non fœmina, & viro subiecta est lege naturæ: quanto magis in ecclesia debent esse subiectæ propter reuerentiā eius qui illius legatus est, qui etiā viri caput est: *Non enim permittitur illis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit.* Quid dicit lex? *Ad virum tuum conuersio tua, & ipse tui dominabitur.* Lex enim specialis est. Hinc Sara dominum vocabat Abraham virum suum. Ac per hoc in silentio iubentur esse, ne supradictæ legis sentētia infirmetur, cuius memor Sara viro suo erat subiecta, sicut dictum est, Quāuis vna caro sit, sed duabus ex causis iubetur esse subiecta: quia & ex viro est, & per ipsam intrauit peccatū.

Si quid autem discere volunt, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieribus in ecclesia loqui.

Turpe est, quia contra disciplinam est, vt in domo Dei qui eas subiectas viris suis esse pręcepit, de lege loqui pręsumant, cum sciant illic viros habere primatū, & sibi magis cōpetere vt in domo Dei precibus vacent, linguā retinentes, aures aperiant vt audiant quomodo misericordia Dei mortem vicit per Christū, quæ per eas regnauit. Nā si audeant in ecclesia loqui, dedecus est, quia idcirco velātur, vt humiliatæ appareant. Illæ autem se inuerecundæ ostendunt & viris opprobrium est In mulierum enim insolentia, etiam notantur.

An à vobis verbum Dei profectum est? aut in vos solos deuenit?

Arguentis verba sunt. Sic enim inflati erant, quasi ipsis ꝓmissa fuisset salus, & exemplo eorum cæteræ gentes vocarentur ad fidem, aut non essent aliqui, qui possent accipere gratiā Dei Apostolis prædicantib. Sic enim se iactabant quasi beneficium darent magis quam acciperent accedentes ad fidem. Vnde dicit, *Aut in vos solos deuenit verbū Dei:* Omnis enim qui vult aliquid emere quod scit ab aliis non requiri, cum quodam fastidio accedit ad emptionē, quasi beneficiū præstiturus vendenti. Ideo hoc Apostolus arguit in Corinthijs, qui tales se præbebant elatione vanitatis, quasi si ipsi nō obedirent verbis fidei, nemo esset qui crederet, sicut dicit Iudæis; *Vobis primum oportebat loqui verba vitæ huius: sed quia repulistis ea, indignos vos facientes æternæ vitæ, ecce conuertimus nos ad gentes.*

Si quis existimat Propheta esse, aut spiritalis, cognoscet quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur.

Si quis existimat Propheta esse, &c. Hoc dicit tangens supra memoratos falsos Apostolos, à quibus fuerāt deprauari, qui pro desiderijs hominum non diuina, sed terrena docebant. Ideo hic nihil suum tradere se dicit, sed Domini; vt quibus suadet, Deo acquisiti non hominibus videantur qua fiducia & constanter prædicat, liberam habens cōscientiā, qua non hominib. placere vult, sed Deo. Vnde peccatoribus non blanditur vt crescant, sed admonet vt desinant. *Si quis autem ignorat, ignorabitur.* Recte, quia qui nescit Domini esse qui loquitur Apostolus, & ipse à Domino ignorabitur in die iudicii, dicente Domino, Amen dico vobis, quod nescio vos.

Propter quod fratres, æmulationē habere prophetandi, & loqui linguis nolite prohibere, Omnia autem honeste, & secundum ordinem fiant.

Quāuis arguat hos, & in multis reprehēdat & corripiat, eo ꝙ recesserant à traditione eius tamē fratres eos vocat, quia dicit Esaias ad plebem Domini: *Dicite ijs qui non recte ambulant in viis meis, Fratres nostri estis vos.* Vt ergo consolaretur istos post correctiones, fratres illos vocat: & ad æmulationē prophetiæ hortatur, vt assidua disputatiōe & explanatione legis diuinæ fierēt instructiores, vt possēt dicere puersas esse pseudoapostolorū prædicationes. *Et loqui linguis nolite prohibere.* Et hoc propter charitatē, vt qui possunt loqui linguis, & qui interpres fuerit præsens, nō vetentur, ne fiat dissensio. *Omnia autem honeste, & secundum ordinem fiant.* Hoc est, secundū ordinē supradictū. Honeste autem illud fit, quod cum pace & disciplina fit.

CAP. XV.

Notum vobis facio fratres, quia Euangelium quod prædicaui vobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & salui efficiemini, quod & sermone annuntiaui vobis, debetis tenere: nisi forte sine causa credidistis.

Ostendit illis quia si in hac causa quæ subiecta est, à traditione eius seducti sunt, perdiderunt quod crediderunt Omnis enim spes credentiū in hoc sensu est, quia mortui resurgent, Quod autem dicit, *In quo & statis:* his dicit qui firmi erāt in fide traditionis huius. Promiscuis enim loquitur, vt & ij qui in fide fixi sunt, gaudeant: & qui nutant, corripi doleant, & corrigantur.

Tradidi enim vobis inprimis quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas, & quia sepultus est.

Tradidi enim vobis inprimis, &c. Scripturas testamēti veteris immemorat, quę futurā passionē Domini cecinerūt. Dicit enim Esaias propheta: *Vt ouis ad immolandum ductus est,* Et inter cætera: *Quoniam tolletur à terra vita eius, ab iniquitatibus Populi mei ductus est ad mortē.* Hæc in Christo reperta noscuntur. Sed quia pręteriti temporis significatio videtur, non est aduersū: quia apud Deum qui omnium præscius est, nihil futurum est: ideo sic dicit quod futurum est nobis, quasi factum sit. Nam in Apocalypsi Ioannis Apostoli dicitur; *Agnus qui occisus est à constitutione mundi.* Quia enim aliter non fiet quam scit Deus, factum dicitur, nobis enim fit, non Deo, quia apud Deum nihil est quod futurū dicatur. Et in psalmo ait; *Dominus regnauit à ligno.* Et Moyses de cruce eius ita significauit, dicens, *Tunc videbitis vitā vestram pendentem ante oculos vestros, & non credetis.* Idcirco enim eadē causa & futuri temporis aliquando significātiā ponit, ne à peruersis non de Christo dictum defenderetur, si totum quasi præteritum significaret. *Et quia sepultus est:* Nulli dubium sepultū esse, sicut dicit Esaias propheta: *Et dabo malos pro sepultura eius.*

Et quia resurrexit tertia die secūdū scripturas: & quia visus est Cephæ, postea illis vndecim. Deinde apparuit plus quā quingētis fratrib. simul, ex quib. plures manent vsq; adhuc, quidā autem dormierunt. Deinde apparuit Iacobo, postea Apostolis omnib. Nouissime autem omnium quasi abortiuo visus est & mihi.

Et quia resurrexit tertia die, &c. Omnia in fide clausa sunt, ideo sub persona populi resurrectio Domini tertia die futura descripta est. Dicit enim Osee propheta; *Post biduum sanos faciet nos, & in tertio die resurgemus, & viuemus in conspectu eius.* In Christo enim omnes resurrexisse, sicut in Adam mortuos esse, nemo fidelium denegat. Simili modo & in psalmo sub persona hominis etiam de Christo significat, dicens; *Omnia subiecisti sub pedibus eius: gloria & honore coronasti eum. Et quia visus est Cephæ:* id est, Petro. Hoc etiā Cleophæ & socio suo dixerūt discipuli vt in Euāgelio κατὰ Λουκᾶν *quod apparuit Simoni. Postea illis vndecim.* Et hoc in Euangelio continetur. *Deinde apparuit plus quam quingentis fratribus simul.* Hoc sua fide dicit. *Ex quibus plures manent vsque ad huc, quidam autem dormierunt.* De his quibus post resurrectionē apparuit Dominus, tunc multos dicit fuisse in corpore. *Deinde apparuit Iacobo.* Singulariter Iacobo apparuit, sicut & Petro. Quod ideo puto factū, vt multifaria apparentia

fidem

Matt. 28. fidem resurrectionis firmaret. *Postea Apostolis omnibus.* Iterũ omnibus Apostolis visus est *in monte vbi constituerat illis Iesus*, sicut refert Matthæus Euangelista. Ante in Hierusalem post dies octo resurrectionis suæ, id est, dominica die ianuis clausis intrauit ad discipulos, vt Thomæ animus
Ioan. 20. firmaretur, sicut dicit Ioannes Apostolus. In mõte enim intelligitur mandata illis dedisse *Nouissime autẽ omniũ quasi abortiuo visus est & mihi.* Apparuit illi primum in cælo, post oranti in templo Abortiuũ se dixit, quia extra tẽpus natus
Act. 9. Act. 22. Ephes. 3. in Christo, apostolatũ accepit iã Christo in cœlos recepto cum carne.

Ego enim sum minimus omnium Apostolorũ, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sũ: & gratia eius egena in me non fuit, sed plus illis omnibus laboraui, non ego autem, sed gratia Dei mecũ. Sine igitur ego, siue illi, sic prædicamus, & ita credidistis.

B

Ego enim sum minimus, &c. Humiliat se, & temporis causam sibi adscribit, Tẽpore enim minor est, nõ dignitate. Sed quia & persecutor fuit, inclinat se, dicens: *Qui non sum*
1. Tim. 1. Act. 22. Galat. 1. *dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiã Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum.* Deo dat gloriam: qui eum elegit, & dignitatem suã non sibi defendit, sed indignũ se dicit. Vnde vere plus meretur, sciens dixisse Dominũ, *Qui se*
Luc 18. *humiliat exaltabitur. Et gratia eius egena in me nõ fuit.* Hoc dicit quia non propter quod persecutus est, minorẽ gratiã in apostolatu accepit. *Sed plus illis omnibus laboraui.* Addit ad causam, quia non solũ minoratus non est, sed & amplius propter constantiam qua vigebat in Christo, afflictus est.
Act. 9. quod non ægreferens, dignior factus est. *Non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Ne se extulisse iactanter putaretur, sta-
Rom. 15. tim se humiliat, cum hoc ipsũ non magis sibi, sed Dei gratiæ adscribit: vt semper omnem gloriam reportet ad Deũ vnde iure exaltãdus est. *Sine igitur ego, siue illi, siue prædicamus,*
1 Cor. 3. 1 Cor. 9. *& ita credidistis.* Hoc est quod supra significauit, quia nõ inferiorem gratiam in prædicatione accepit, quam cæteri Apostoli, sed vnam atque eandẽ. Vnde magis arguit perfidiam Corinthiorum, quia cum manifesta esset credulitas hæc apud omnes ecclesias, hi ab hac fide & spe desciuerant, quam subiecit, dicens.

C

Si autem Christus prædicatur quod ex mortuis resurrexit: quomodo dicunt quidam inter vos, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si ergo resurrectio mortuorum non est: neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, vacua est & fides vestra.

Hæc à falsis Apostolis erant tradita, qui Christum neq; natum, neque in carne passum, neque resurrexisse asseuerabant: quos & Ioannes Apostolus denotat, quod Chri-
Ioan. 2. stum in carne venisse negabant, vnde dicit: *qui negat Christũ in carne venisse, hic est Antichristus; & qui negat filium, nec pa-*
Act. 17. *trem habet.* Isti ambulabant, & quorundã fidem, ne imprudentes à mundi sapientibus iudicarentur, subuertebant: quia prudentes sæculi stultum iudicant, eũ audiunt resurrectionẽ mortuorũ. Quod si, inquit, verum est quia Christus non resurrexit, falsi sumus prædicatores, & fides vestra inanis est. Hoc enim crediderunt Apostolo prædicãte, quia mortui resurgent, & hac spe attracti sunt ad fidem. Quod vtique ad detrimentum illorum proficere asserit si crediderunt quod futurum non est: & pudoris est: vt aliquis profiteatur hoc se credidisse quod falsũ est. Et verecundiam ergo illis incutit, & labores illorum dicit infructuosos, si quod à falsis apostolis audierunt, verũ est, quia mortui nõ resurgent: quod nemo vtiq; de se patitur audi-
2. Tim. 2. re: vt videntes hoc contra se esse, reuerterentur ad primã fidem.

D

Inuenimur autem & falsi testes Dei, quia testimonium diximus aduersus Deũ, quod suscitauerit Christum, quem non suscitauit, si mortui non resurgũt. Nã si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus nõ resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt.

Inuenimur autem & falsi testes, &c. Qui asserit quod Chri-
Act. 2. stum Deus à mortuis suscitauit, falsus est testis, si non est factum: virtutem tamen Dei prædicat, non vtique vt inimicus, qui tam admirabile factum virtuti eius adscribit. Quod si verum est quia excitauit Christũ à mortuis, quid
Iob 13. huic dicendum est qui & testis contra Deum falsus est, & opus eius stultitiam asserit: *Nam si mortui non resurgunt, neq; Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis vestris Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt.* Terret illos, vt quia nemo sibi male vult, doleat illis hoc cœpisse credere quod cõtra ipsos est. Quis enim peccata sibi remissa nolit audire? *Et qui dormierunt in Christo, perierunt.* Addit ad terrorem, quia carorum suorum excessum nolint existimare perditionem. Qui enim non timuerunt, sub hac spe de sæculo exierunt, siue occidi timuerunt, quia resurgere exemplo Christi crediderunt: quod si non est verum, perierunt. Hoc illis dicit, quod amore suorum defunctorum nolunt audire, vt illis amputet quod prius errorem volebant audire.

F

Vnusquisque autem in suo ordine primitiæ Christus: deinde sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt.

Manifestum est, quia & in hac præsenti vita & in futura
1 Petr 1. speramus in Christo. Nec enim hic deserit seruos suos Christus, sed dat illis gratiam, & in futuro erunt in gloria æterna. Si autem futuræ vitæ spes nõ esset, omnib. homi-
Sap 5. nib. (quod) dixit miserabiliores esse. Vt quid enim ieiunia, vigiliæ, exitus, munda vita, iustitia, misericordia, mors si pro his nulla merces erit in futuro? Increduli autem vel hac vita fruuntur.

Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, initiũ dormientium: quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.

G

Nunc autẽ Christus resurrexit, &c. Hoc dicens, tãgit Pseu-
Ioan. 2. dopropheta, qui Christũ natũ negabant, ac per hoc non resurrexisse carnem: quia qui natus non est, nec moritur. Sic autem probat Christũ à mortuis resurrexisse, quia homo fuit, vt dubium nõ sit hominẽ à Deo à mortuis exci-
Rom. 5. tatum: vt quia peccato hominis mors inuenta est, Christi iustitia resurrectionem meruerit mortuorũ. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.* Hoc dicit, quia sicut Adam peccans mortẽ inuenit, & tenuit, vt omnes ex eius origine dissoluantur: ita & Christ
Eccl. 1. Gen. 3. nõ peccans, & per hoc vincens mortẽ (quia qui non peccat, vincit mortẽ, quia mors ex peccato,) omnibus ex eius
Rom 5. corpore acquisiuit vitam, id est resurrectionẽ. Quamuis ergo generalem tribuerit resurrectionẽ, vt sicut in Adam omnes siue iusti siue iniusti moriuntur, ita & in Christo
Ioan 5. omnes tam credẽtes quã diffidentes resurgãt, licet ad pœnam: increduli tamẽ viuificari videntur, quia corpora sua recipient, iam non morituri, sed passuri pœnam in eis sine fine: quod credere noluerunt.

H

Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

Nunc ordinem resurrectionis vult exponere, ne ideo
Act 17. putarẽt fabulosũ esse quia facta nõ est adhuc in cæteris: ordinem illis exponit & tẽpora quando facta sit, & quãdo
Act 26. Rom 6. futurum vt resurgant mortui. *Primitiæ Christus.* Sicut in actibus Apostolorum testatur scriptum esse in Moyse, si passibilis Christus, si prior surgens ex mortuis, &c. Prior ergo resurrexit, vt forma fieret credẽtibus sibi. *Deinde qui sunt Christi, qui in aduẽtũ eius crediderũt.* Hoc duplici modo intelligen-

iustitia meritum non facit reum. Quid enim magnum est aliena non tollere, quippe cum hoc timoris sit? Magnū est autem de proprio non habenti largiri, hæc est vera iustitia, & vt non peccent, subiecit. Vnde intelligi voluit nō se iustitiam temporalem seruandam mandasse, sed diuinā; quia qui cæleste iustitiam seruat, sine dubio in hac præsenti perfectus est. *Ignorantiam enim Dei quidam habent, ad verecundiam vobis loquor.* Propositum Dei ignorantes ij qui inter eos conuersabantur, mortuos resurrectionis stultum esse dicebant credere. Ideo pudorem illis incutit quasi imprudentibus, credebant enim eis, qui ignorantiam Dei habentes, contra Dei statuta docebant.

Sed dicet aliquis, Quemadmodum resurgent mortui? quo ue corpore venient? Stulte, tu quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur. Et quod seminas: non corpus quod futurum est, seminas: sed nudū granum, vt puta tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autem illi dat corpus prout vult: & vnicuique seminum proprium corpus.

Quemadmodū resurgent mortui? Hos dixit ignoranti à Dei habere, quorum deprauatæ sententiæ verba protulit, dicens, *Quemadmodum resurgent mortui? quoue corpore venient?* Cui congrue respōdit, dicens, *Stulte, tu quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur.* Cum animali homine non vtiq; legis auctoritate agit, vt exemplis suadeat, quæ si reciperet, non erraret: sed physica ratione, de qua sibi blanditur, vt non credat resurgere resoluta & mortua corpora. Ostēdit enim mortua rursum reparari ad vitam & multiplicata, vt confundatur error humanus. *Et quod seminas? Non corpus quod futurum est, seminas: sed nudum granum, vt puta tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autem illi dat corpus prout vult: & vnicuique seminum proprium corpus.* Si ergo nudum granum seminatur, vt Dei nutu quodammodo elementorū ministerio vestitum resurgat, multa secum habens incrementa vtilitatis humanæ: cur non credibile sit Dei virtute mortuum posse resurgere, meliorata tantum substantia, non numero multiplicatum? Quid ergo requiritur ab infideli, quo corpore resurgant mortui; cum exempla resurrectionis prædicant fidem hanc melioratæ, non amissæ substantiæ; quia proprium corpus recipiet in quo creatus est Adam iuxta exempla supradicta?

Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem hominis, alia vero pecoris: alia caro volatilium, alia caro piscium.

Cum ex eadem massa omnis caro sit, vnde & quomodo in his tanta diuersitas sit, vt vna impensa faceret genera diuersa? Dicant nunc sophistæ mundi & scrutatores siderū, si valent comprehendere quæ extra se sunt, cum quid intra se sit nesciant. Denique omnes mundani philosophi quia mentem suam legi Dei humiliare vt fidem eius susciperent, noluerunt, diuersa semper & contraria asserentes, inanissimis disputationibus inuicem se confuderunt, quia in nullo horum testificatæ veritatis signum agnitum est, quod ante positum verbis commendaret doctrinam: sicut & Deus discreuit disciplinæ nostræ, quæ nō verbis probatur, sed virtute, cui nō possunt verba resistere. Quēadmodum ergo ex vna impensa diuersa animantiū caro est, ita & vnius carnis homines, diuersi erunt dignitate in resurrectione: vt talis vnusquisq; appareat, qualis fuerit meriti, quippe cū etiam diuersitatem corporum videamus.

Et corpora cælestia, & corpora terrestria: sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia lunæ, & alia claritas stellarū. Stella enim ab stella differt in claritate.

Cælestia corpora sunt resurgentiū, terrestria autē antequā moriantur & surgant: vt quia Christus cælestis est, ex eo corpora cælestia dicantur: ex Adam vero, quia terrestris est, terrestria corpora. *Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim ab stella differt in claritate.* Vnius naturæ comparatione vtitur ad indiscretæ substantiæ reddendam rationē: quia sicut sol & luna & stellæ cum sint vnius quidem naturæ, vnius generis, merito tamen dissimiles erunt in gloria, vt claritati solis illorum dignitas exæquetur, qui centesimū numerum habent, qui vt perfecti essent, primi gradus æmuli fuerunt, de quibus dictū; *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris illorum.* Lunari quidem claritati hi comparandi sunt, qui sexagesimum numerum bonis operibus mercati sunt, vt secundus gradus meritum haberent. Stellis autem clarioribus eorum merita comparanda sunt, qui trigesimū numerū; tertii gradus dignitatem iustis laboribus quæsierunt. Sequentibus vero stellis quæ inter claras & obscuriores mediæ sunt, peccatores homines coaptandi sunt, qui de tribus nullius gradus adipisci honorem voluerunt. Tertiis autem stellis & omnium nouissimis, perfidorum resurrectio similis est quia errorē secuti, stellis in errorem ducentibus comparandi sunt, sicut dicit in epistola sua Iudas Apostolus. Infidelitas enim non potest claram resurrectionem habere: quia sicut carbo cinere suo coopertus obcæcatur, ita & hi perfidia sua erroris tenebris circumdati, luce carebunt.

Ita erit & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptela, surget in incorruptela. Sēinatur in ignōmnia, surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.

Ita erit & resurrectio, &c. Exempla dat, vt nōn sit dubium resurrectionem mortuorū futuram, vt accepta ratiōe nemo ābigat. *Seminatur in corruptela, surget in incorruptela.* Seminare est sepelire vt corrumpatur: resurgere autē in incorruptela, iam exsuscitatum non posse corrumpi, sed habere claritatem immortalitatis. *Seminatur in ignominia, surget in gloria.* In ignominia seminatur, dum in tetrico ponitur, fit fœtidum, & scatet vermibus: surget autem in gloria, quia excitatum & lumen erit, & nullum squaloris iniuriam patietur. *Seminatur in infirmitate, surget in virtute.* In infirmitate seminatur, quia immobile est, & irregibile: surget autem in virtute, quia iam totum viuum erit ac vegetum. *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* Animale corpus est, dum cibis sustentatur vt viuat: spiritale autem, cum homi nihil indigebit conuersum in vitam. Omnia supradicta hoc sensu clauduntur. Non enim corpus animale semper hic habere potest spiritum sanctum: tunc vero, id est in resurrectione, semper manebit in sanctis. *Surget corpus spiritale,* quo possit ire obuiam Christo.

Est igitur corpus animale, est & spiritale, sicut scriptū est, Factus est primus homo Adam in animā viuētem: nouissimus Adam spiritū viuificantē. Sed non prius quod spiritale est sed quod animale: deinde quod spiritale. Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes.

Factus est primus homo Adam, &c. Notandum est quod cū duos Adam dicit, eiusdem naturæ vtrosque demonstrat, quod contra Manichæos & Apollinaristas facit, qui negāt à Dei verbo perfectum hominem esse susceptum. *Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale: deinde quod spiritale. Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni.* Cælestis dicitur qui non humanæ fragilitatis ritu, sed diuinæ maiestatis nutu & conceptus est & enixus. Nam vsque adeo naturā nostri habuit, vt secundus Adam dicatur, & homo. *Et qualis cælestis, tales & cælestes.* Si ideo, vt hæretici volunt, nostri generis assumptus homo non fuit, qui cælestis dicitur: ergo nec isti naturæ nostræ sunt, qui cælestes appellantur. Si vero de his nemo dubitat, nec de illo est ambigendum.

A

Igitur sicut portauimus imaginem illius terreni, portemus & imaginem huius cælestis. Hoc autem dico fratres, quoniam caro & sanguis regnum Dei non possidebunt: neq; corruptio incorruptelam possidebit.

Coloss. 3. Rom. 6. Rom. 8. 1 Cor. 3.

Sicut portauimus imaginem illius terreni, &c. Peccator imaginem Adæ portat, iustus vero imaginē Christi. Ergo sicut portauimus veterem hominem ante baptismum, ita & post baptismum portemus nouum. *Hoc autē dico fratres, quoniam caro & sanguis regnum Dei non possidebunt. neq; corruptio incorruptelam possidebit.* Frequenter scriptura carnem pro operibus nominat carnis; vt ibi, *Vos autem in carne non estis sed in spiritu.* Aliter: Caro sicut est, regnum Dei non possidebit, nisi immortalitate vestita.

B

Ecce mysterium vobis dico. Omnes quidem resurgemus, non omnes autem immutabimur, momento, in ictu oculi, in nouissima tuba (canet enim tuba) & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.

1. Thess. 4. Ioan 5. 1. Tim. 5. Dan. 12.

Ecce mysterium vobis dico. Obscuritatē significat nominando mysterium, *Omnes quidem resurgemus, non omnes autē immutabimur.* Omnes enim homines resurgent, sed soli qui regnaturi sunt, in gloriam mutabuntur. Siue ita: *Omnes resurgemus,* qui in aduentu Christi mortui inueniemur: non omnes immutabuntur qui in corpore sint reperti, quia soli sancti beatitudinis gloriam consequentur. *In momento, in ictu oculi.* Per ictum oculi, nimiam breuitatē vult significare momenti, vt quanta sit Dei potentia, ex resurrectionis celeritate cognoscas. *In nouissima tuba (cāet enim tuba) & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.* Nouissimus aduentus intelligitur Christi. Mortui autem vel peccatores intelligendi sunt, qui etiam viuentes mortui esse dicuntur: aut quia immortales, aut quia absq; aliqua membrorum diminutione resurgent ad pœnam, dicuntur resurgere incorrupti, vel certe simpliciter omnes mortuos resurgere dicit, & solos sanctos cum ijs qui viui iusti inuētu fuerit, in gloriam immutari.

C Thess. 4.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam: & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors aculeus tuus, vbi est mors victoria tua? Aculeꝰ autē mortis, peccatū est: virtus vero peccati, lex.

Osee 13. 2. Pet 1. 2. Cor 5. Osee 13. Esai. 25.

Oportet enim corruptibile hoc. Necesse est fieri quod promissum est, *Induere incorruptelam: & mortale hoc induere immortalitatem.* Et quod induit, & quod induitur est similiter indumentum. *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatē, tūc fiet sermo qui scriptus est. Absorpta est mors in victoria.* Vt euacuatis causis mortis per diuinam victoriam, ac si absorpta non pereat. *Vbi est mors aculeus tuus? vbi est mors victoria tua?* propheta ex persona iustorum loquitur insultando morti *Aculeus autem mortis, peccatum est.* Sagitta mortis peccatum, per quod animæ iugulantur. *Virtus vero peccati, lex.* Dū fortius & maius fit per scientiam peccatum.

D Rom 7. Iacob. 4.

Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriā per Dominum nostrum Iesum Christum Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote & immobiles, abundantes in opere Domini, semper scientes quod labor vester non est inanis in Domino.

Rom 8. Coloss. 2. Heb 13.

Qui dedit nobis victoriam, &c. Victoriam illius peccati, in quo lex per carnalem nostra voluntatem fuerat infirmata, quam Christus crucis exemplo destruxit. *Itaque fratres mei.* Reddita resurrectionis ratione, de qua hæsitabāt; hortatur eos in Dei opere permanere, iam certos de retributione futura. *Stabiles estote & immobiles, abundantes in opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino.* Nemo vos de gradu spei futuræ vltra permoueat.

E

CAPVT XVI.

Nam de collectis quæ fiunt in sanctos, sicut ordinaui ecclesia Galatiæ, ita & vos facite per vnā sabbati vnusquisque vestrum apud se recondens quod ei bene placuerit: vt non, cum venero, tunc collectæ fiant. Cum autem fuero præsens, quoscumque probaueritis per epistolam, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem. Quod si dignū fuerit vt ego eam, mecum venient.

Rom 15. Galat. 2. Ioan 20. 2. Cor. 9. F Act. 11.

De collectis quæ fiunt, &c. De sumptibus dicit, qui per singulas ecclesias collecti, Hierosolymam sanctis pauperib. mittebantur. *Per vnam sabbati.* Vna sabbati dominica dies est, sicut in Euangelio dicit, Dominum *vna sabbati* surrexisse. *Vnusquisque vestrum apud se recondens quod ei bene placuerit vt non, cum venero, tunc collectæ fiant.* Vt paulatim reseruantes, non vna hora grauari se putent; vt hilares datores diliguntur à Deo. *Cum autē fuero præsens, quoscumque probaueritis per epistolam, hos mittam perferre gratiam vestrā in Hierusalem. Quod si dignum fuerit vt ego eam, mecum venient* Per se clarum est, quia vtrumque in eorum arbitrio derelinquit, vt & quod dederint, portetur, & per quos direxerint, ipsi eant.

Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertrāsiero, nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem forte manebo, aut etiam hiemabo: vt vos me deducatis quocumque iero. Nolo enim vos nunc in transitu videre, spero enim me aliquantum temporis mansurum apud vos. si Dominus permiserit, Manebo autē Ephesi vsque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum & euidens, sed aduersarii multi.

Act. 18. G Matt 9. Act 19. Apoc. 3.

Nam Macedoniam pertransibo. Quia ita se agunt Macedones, vt non sit necesse mihi apud eos diutius remanere. Apud vos necesse est vt maneam vel hiemem: multa enim sunt quæ corrigantur à nobis, sicut medicus ibi moram habet, vbi plures ægrotant. *Manebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum & euidens, sed aduersarii multi.* Ideo ibi permanebo, qui cum mihi euidēs datus sit aditus prædicandi, sunt plurimi qui resistunt.

Si autem venerit Timotheus, videte vt sine timore sit inter vos: quia opus Domini operatur, sicut & ego ne quis illum spernat. Deducite autem illum in pace, vt veniat ad me, expecto enim illum cum fratribus.

Vt sine timore sit inter vos, &c. Sine tribulationis formidine, vel etiam vestri contemptus. *Deducite autem illum in pace, vt veniat ad me, expecto enim illum cum fratribus.* Nihil admittentes quod ad animi eius proficiat læsionem.

H

De Apollo autem fratre notū vobis facio, quia multum illum rogaui venire ad vos cum fratrib. & vtiq; non fuit voluntas eius vt nūc veniret: veniet autē cū oportunum fuerit. Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini: omnia vestra cum charitate fiant. Obsecro autem vos fratres, nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium sanctorum se ordinauerunt, vt & vos subiecti sitis talibus, & omni cooperanti & laboranti in vobis. Gaudeo autem in præsentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniam id quod vobis deerat, ipsi adimpleuerunt, refecerunt.n. & meū spiritum, & vestrum. Cognoscite ergo qui huiusmodi sunt.

1. Pet. 5. Ephes. 6. Deut. 31. Ephes. 6.

Vigilate, state in fide, &c. *Vigilate,* mentis oculis ad diaboli astutias præcauendas. *State,* quia stantibus difficile somnus obrepit: *Viriliter agite,* muliebris enim omnis inconstantia & varietas iudicatur. *Confortamini,* vt sit in vestra virtute profectꝰ. Omnia nō inanis gloriæ causa, sed charitatis gratia facere festinate. *Obsecro autē vos fratres, nostis domum*

Stephanæ, & Fortunati & Achaici, quoniã sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium sanctorum se ordinauerunt, vt & vos subiecti sitis talibus, & omni cooperanti & laboranti in vobis. Gaudio autem in præsentia Stephanæ, & Fortunati & Achaici, quoniam id quod vobis deerat, ipsi adimpleuerunt. Quia præsentes sunt apud vos, & in illis magnũ potestis habere ꝑfectum. siue quia mihi venerunt pro vobis ministrare officium charitatis. *Refecerunt enim & meum spiritum, & vestrum.* Pro charitate vestrum, pro lætitia meum spiritum refecerunt *Cognoscite ergo qui huiusmodi sunt.* Vnde alibi ait, *Cognoscite eos qui ita ambulant, vt habetis formam nostram. Hic cognoscite* Id est honorate, cognoscentes eorum studium vel laborem.

Salutant vos ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino Aquila multũ & Priscilla, cum ea quæ in domo eorum est ecclesia, apud quos etiam hospitor. Salutant vos fratres omnes. Salutate inuicẽ in osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis nõ amat Dominũ Iesũ Christũ, sit anathema. Maranatha. Gratia Domini nostri vobiscũ. Charitas mea cũ omnib. vobis, in Christo Iesu. Amen.

Cum ea quæ in domo eorum est ecclesia. Domesticam cõgregationem fraternitatis ecclesiam nominauit. *Salutant vos fratres omnes. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum Iesum Christũ, sit anathema.* Sicut illis qui eum amant, redemptio venturus est Christus: ita qui eum nõ amant, anathema sit, id est vt illos abominetur & perdat. *Maranatha*, magis Syrum est quam Hebræũ: tamen ex sermone vtrarumq; linguarũ aliquid Hebræum sonat, & interpretatur, Dominus noster venit. *Gratia Domini nostri vobiscum.* Propriæ manus consueta subscriptio. *Charitas mea cum omnibus vobis.* vt quomodo vos ego diligo, ita & in Christo inuicẽ diligatis. *In Christo Iesu*, Non secundum sæculi charitatem. *Amen.* Confirmatio est benedictionis hic sermo, sicut superius ipse demonstrat: *Quomodo inquiẽs, dicet; Amẽ super tuam benedictionem.*

S. AMBROSII IN PRIOREM EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS COMMENTARIORVM FINIS.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN POSTERIOREM EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

SEcundam Epistolam Apostolus scribit Corinthiis, cuius hæc principalis est causa, quoniam in prima pro quorundam peccatis doctores eorum præcipue corripuerat, vnde multum fuerant contristati: nunc eos cõsolatur, suum eis proponens exemplum, & docens non debere ægre ferre quod pro aliorum sunt salute correpti, cum ipse pro aliena salute periculis quotidie & morti subiacet.

CAPVT I.

PAulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ecclesiæ Dei quæ est Corinthi cum omnib. sanctis qui sunt in vniuersa Achaia. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Do. Iesu Christo

QVÆRITVR cur in omnibus epistolis contra vsum epistolarum primo suum nomen ponat Apostolus, quam eorum ad quos litteræ destinãtur. Sed hæc auctoritas est apostolici ordinis, quia minoribus scribit: sicut etiam & iudices sæculi solent ad eos quos regunt, scripta dirigere. *Per voluntatem Dei* Dei, non hominum voluntate: simul vt ostendat non sine patris voluntate se missum à Christo. *Et Timotheus frater, Ecclesiæ quæ est Corinthi.* Non dixit, Paulus & Timotheus, quia non ambo Apostoli. Ad Philippenses vero, vbi non erat tanta auctoritas, serui ambo ponuntur. *Cum omnibus sanctis.* Hic sancti possunt accipi sacerdotes, qui in prima ponuntur, Dominum inuocantes: & ad Philippenses, cum episcopis & diaconis. Ideo autẽ postea nominantur, ne parum intelligentes eos prætermissos esse putarent, cum iam sint in ecclesia comprehensi. *Qui sunt in vniuersa Achaia.* Cuius est metropolis Corinthus, *Gratia vobis & pax à Deo.*

Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum, & Deus omnis consolationis, qui consolatur nos in omni pressura nostra: vt possimus & ipsi consolari eos qui sunt in omni angustia, per consolationem qua consolamur & ipsi à Deo: quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis: ita & per Christum abundat consolatio nostra.

Pater misericordiarum. Quia ex ipso est omnis misericordia. *Et Deus omnis consolationis.* Id est, perfectæ cõsolationis, vt significaret quia non est minus tribulatione solatium. *Qui consolatur nos in omni pressura nostra.* Non in aliqua, sed in omni. *Vt possimus & ipsi consolari eos qui sunt in omni angustia, per consolationem qua consolamur & ipsi à Deo.* Propterea liberamur, vt nos & alios consolari, & de tristitia liberare possimus. Aut ita formam nobis dat alios consolandi, vt per consolationem qua ipsi à Deo consolamur, agnoscamus quod Deus timentium se neminem derelinquat; & multo magis in futuro remuneret, quos etiã in præsenti non deserit. *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis.* Id est, pro nomine Christi. *Ita & per Christum abundat etiam consolatio nostra.* Vt & Petrus est de carcere liberatus, & ipse Paulus visione Domini, & voce confirmatus in templo.

Si autem angustiam patimur, pro vestri exhortatione & salute, quæ operatur per patientiam earundem passionum quas & nosipsi patimur, vt spes nostra certa sit pro vobis: siue consolationem consequimur, pro vestri consolatione & salute, quia scimus quod sicut socii estis passionum, sic & consolationis eritis.

Pro vestri exhortatione, &c. Id est, quia vos ad salutem exhortamur, siue vt vobis exemplum tolerantiæ præbeamus. Nam manifestum est quia pro quo patimur, ipse nobis adest, consolans nos per liberationem, eripiens nos de pressura interuentu maiestatis suæ. *Quæ operatur per patientiam earundem passionum quas & nosipsi patimur, vt spes nostra certa sit pro vobis: siue consolationem consequimur, pro vestri cõsolatione & salute: quia scimus quod sicut socii estis passionum, sic & consolationis eritis.* Generaliter loquimur: vt quia causa credentium persecutiones patiebantur à perfidis, subiecti iniuriis & cædibus; sic iterum auxilio Dei liberarentur, ad consolationem credentium, ne scandalum passi, à fide exciderẽt: quia iniuriæ Apostolorum tentationes erant credẽtium, sicut scriptum est in propheta Zacharia; *Percutiam pastorem*

A

& dispergentur oues gregis. Quamuis futura credant fideles, tamen inter ipsa primordia pressuræ noue illis faciunt scandalum. Putant enim inanem esse promissionem, si vi oppressum viderint prædicantem. Sed si iam firmus est credens, compatitur suo magistro; fidens de spe futura, vt simul consoletur cum quo & compatitur.

Rom. 8. 2 Tim. 1. 1. Cor. 4.

Non enim volumus vos ignorare fratres, de pressura qua nobis facta est in Asia: quia supra modum grauati fuimus supra vires, ita vt desperemus nos etiam viuere. Quin & ipsi in nobis responsum mortis accepimus, vt non essemus fidentes in nobis, sed in Deo, qui suscitat mortuos.

Quia supra modū grauati fuimus, &c. Ideo passiones pressurarum indicat prope vsque ad mortem illatas, vt ostendat quæ mala salutis illorum causa patiebantur, vt nō grauius ferrent si corriperentur errores illorum ab iis qui hæc tam aspera tolerabant pro illis. Quis enim Medicorū non arguat susceptum suum negligentius se tractantem, ne cura medicinæ eius sine affectu remaneat? *Qui & ipsi in responsum mortis accepimus, vt non essemus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitat mortuos.* Tantam insolentiam iniquitatis significat insurrexisse contra fidei prædicatores, vt mortem ante oculos haberent. Denique erepti de ipsa pressura, resuscitatos se dicunt. Sic enim afflicti fuerant, vt desperarent de præsenti vita. Sed quia Deus præsidia sua non negat in necessitate positis, maxime suis, eripuit illos desperantes de semetipsis, fidentes autem de Deo. Nimia enim pressura deficere se profitebantur, nisi adesset Deus.

B

Rom. 8. 1. Cor. 4. 1. Cor. 10. 2. Pet. 1.

Qui de tantis mortibus liberauit nos, & liberat: in quem speramus, quia & liberabit, accedente pro nobis etiam vestra oratione: vt quod multorum faciebus donum in nos collatum est per multos in gratiarū actione celebretur pro nobis. Gloria enim nostra est, testimonium conscientiæ nostræ.

C

Vt quòd multorum faciebus donum, &c. Hoc dicit, quia gratia Dei multorū causa consolata est Apostolos, id est, omnium credentium, quorum causa & pressuræ eis ingerebantur: ac per hoc, quia omniū causa est, cuncti Deo gratias referent cum cessat tentatio: aut cum oritur, simul obsecrent. *Gloria enim nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.* Hoc dicit, quia de conscientia sua præsumebant, quæ pura erat ab omni simulatione, quamobrem de Dei auxiliis non diffidebant.

Rom. 15. 1 Ioan. 4. 1. Tim. 1.

Quia in simplicitate & sinceritate, non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in hoc mundo: abundantius autem apud vos.

Prou. 11. D Philip. 1.

Quia in simplicitate & sinceritate, &c. Hæc est gloria conscientiæ quam dixit, simplicitas & sinceritas. Et quia hæc de Dei doctrina sunt, adiecit. *Non in sapientia carnali, sed in gratia Dei:* vt ostenderet non humanæ sapientiæ, sed euangelicæ prædicationi liberam se conscientiam exhibuisse. Præterita replicat. Hoc enim significat quod in prima epistola arguit fucatam prædicationem iuxta humanum sensum aptatam, cuius prædicatores duplici genere in sapiētia carnali accusat, qua & iuxta mundi sensum prædicabant, ne facile offenderent homines, & quæstus causa hoc agebant, propriis lucris carnalibus studentes. Vnde Apostolus numquam à Corinthiis sumptus voluit accipere, ne his occasionem daret, eo quod similis eis esset in hac re. Hinc est quod dicit, *Abundantius apud vos simpliciter conuersati:* quia cum ab aliis accepit, ab his noluit, ne arguendi eos auctoritatem amitteret.

1. Cor. 9. 1. Cor. 4. 1. Cor. 9. 2. Cor. 11.

Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legitis & cognoscitis. Spero autem quod vsque ad finē cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex parte, quia gloria vestra sumus, sicut & vos nostra, in die Domini nostri Iesu Christi.

E

Ea se dicit scribere, quæ non solum litteris cernerent, sed & operibus eius manifesta haberēt: vt probaret ea quę loquitur, gestis se implere, quibus vniuscuiusque mens & propositum discitur. *Spero autem quod vsque ad finem cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex parte, quia gloria vestra sumus, sicut & vos nostra, in die Domini nostri Iesu Christi.* Proficere illos sperat, ex eo quod iam cœperant meliores effici cognito affectu circa se Apostoli, & gloriabantur in eo velut filii in patre charissimo. Vnde & Apostolus gloriam suam videri testatur in filios obedientes, & tunc debere videri quando prodest, id est, in die iudicii Dei. Hoc dicens, perseuerandum monet.

2. Cor. 10. 2 Tim. 3. 1 Thes. 2. 1 Cor. 4.

F

Et hac fiducia volueram prius venire ad vos, vt plenam gratiam haberetis: & per vos transire in Macedoniam, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam. Hoc ergo cogitās, numquid leuitate vsus sum? aut numquid quæ cogito, secūdum carnem cogito, vt sit apud me, est & non?

Et hac fiducia, &c. Hæc fiducia ex emēdata est vita illorū. Iā enim & desiderare illos se significat, quos ante indignum erat videre. Plenam ergo gratiam habuissent de aduentu eius; quia imago est epistola, præsentia autem veritas. Non est itaque otiosum quia voluerat ire, & non iuit. Intelligi enim vult esse aliquos inter eos quorum causa voluntatem suam non impleuit, vt adhibita opera purificarentur. *Hoc ergo cogitans, numquid leuitate vsus sum? aut numquid quæ cogito, secundum carnem cogito?* Quoniam dixit, *Volueram venire ad vos, & non veni,* idcirco *numquid leuitate vsus sum?* inquit, quia videtur qui dicit aliquid & non facit, leuitate vti. Ideo ne forte istud de Apostolo arbitrarentur, hoc purgat: quia non istud leuiter, sed cum consilio fecit; vt non impleret quod disposuerat. *Aut numquid quæ cogito* (inquit) *secundum carnem cogito?* Qui enim secundum carnem cogitat, tunc non implet quæ disponit, quando aut personis amplioribus defert, aut certe lucris aut apparatibus vincitur: quod Apostolus semper spreuit. Spiritalis autem tunc dispositū non implet, quando prouidentius aliquid pro salute animæ meditatur: sicut & Apostolus, ideo nō impleuit quod voluerat, vt per hoc ipsum meliores efficerentur, scientes ideo distulisse eum, quia quidam adhuc inter eos non se purificauerat, à peccatis, *Vt sit* (inquit) *apud me, est & non.* Hoc significat, quia non aliud egit quam sciuit agendum, quia vtilitas anteponenda est voluntati. Hic sensus spiritalis est. Carnalis autē sensus sic mutatur, vt anteponat voluntatem vtilitati.

Prou. 25. Iacob. 4. Hos. 10. Act. 19. G 1. Thes. 2. Heb 11. Rom. 12. 1. Cor. 8. 1. Cor. 10.

Fidelis autem Deus, quia sermo noster apud vos nō fuit, est & non, sed est in illo est. Dei enim filius Iesus Christus qui in vobis est, qui per nos prædicatus est, per me & Siluanum & Timotheum, non fuit in illo, est & non, sed est in illo fuit.

H

Sermo noster apud vos non fuit, est & non, &c. Hoc est quod dicit & ad Galatas; *Si quæ destruxi, hæc eadē ædifico, præuaricatorē me constituo.* Ideo ergo fidelem in se dicit Dei prædicatorē. Nam illud faciunt adulatores. Frequenter enim, ne homines offendant, quæ vera sunt prætermittunt. *Dei enim filius Iesus Christus qui in vobis est, qui per nos prædicatus est, per me & Siluanum & Timotheum, non fuit in illo, est non, sed est in illo fuit.* Quantum ad idoneos prædicatores pertinet hoc debet esse vt sit apud illos, *est est, non non;* vt non aliud faciant quam sciunt vtile. Quia enim frequenter aliud volumus quam est vtile, ne voluntas vincat vtilitatem, ideo Apostolus voluntati suæ vtilitatem præposuit, ne iret ad illos. In Christo enim Iesu non fuit, est & non, sed est in illo fuit: quia nunquam aliud voluit quam est vtile. Semper enim voluntas eius cum vtilitate est: nec immutatus est vt faceret inuitus, sicut homo, quod est vtile: aut vt ambigeret de aliquibus, & mutaret voluntatem.

Galat. 1. 1. Tim 1. Act. 18. Num. 23. Iacob 1.

Quot

Quotquot enim promissiones Dei sunt, sunt in illo: & per ipsum Amen, Deo ad gloriam per nos. Qui autem confirmat nos vobiscum, Christus Dominus est: & qui vnxit nos, Deus: qui & signauit nos, & dedit pignus spiritum in cordibus nostris.

Promissiones Dei sunt, in illo, &c. Manifestũ est, quia semper in Deo veritas est (hoc est, Amen) manifestata per Christũ, postea per Apostolos prædicata ad gloriam Dei, signorum virtutibus testimonium perhibentib. vera esse quæ promisit Deus per Christum Dominum nostrum. Gloria enim Dei est, cũ ab illo omnia, & per illũ, & in illo esse dicuntur. *Qui autem confirmat nos vobiscum, Christus Dominus est, & qui vnxit nos, Deus: qui & signauit nos, & dedit pignus spiritum in cordibus nostris.* Christũ dicit confirmare gẽtes in fide promissa Iudæis, quia ipse est *qui fecit vtraq; vnũ*, id est, circumcisionem & præputiũ, *in vno nouo homine faciens pacem.* Dominus ergo cõfirmat, & Deus qui vnxit nos, id est, qui dedit regiam honorificẽtiam, sicut dicit Petrus Apostolus: *Quia sumus,* inquit, *genus regale*, per vnctionem spiritalem, cuius typus fuit in regibus Iudæorum. Qui & signauit nos, dando spiritum suum nobis pignus, vt non ambigamus de promissis eius. Si enim adhuc mortalibus spiritũ suum credidit, dubium non est quin immortalib. addat gloriam. Vnum tamen opus dicit patris & filij, qui & Christum dicit confirmare, & Deum. Quem enim cõfirmat filius, confirmat & pater: & cum dat spiritum pater, dat & filius; quia vtriusque est Spiritus sanctus, sicut dicit ad Romanos: *Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.* Quoniam ergo de perfectiõe hominis locutus est, Trinitatis hoc loco fecit mentionem. Omnis enim summa perfectionis in Trinitate consistit.

Ego vero testem Deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis, nondum veni Corinthũ, non quod dominemur fidei vestræ, sed adiutores sumus gaudii vestri, nam fide statis.

Quod parcens vobis, nondum veni Corinthum. Nunc manifestat qua causa, cũ voluisset ire ad illos, distulit, vt tunc iret quando iam propè omnes emẽdatos inueniret. His enim nunc loquitur, qui videbantur se velle corrigere, sed operam non dabant vt hoc implerent. Quia ergo corripere illos necesse erat, iter suum ab illis diuertit, ne contristaret multos, & hoc fuit illis parcere. Quod vt mentib. commendet, Deum testem dat, ne putarent se indignos esse, & contemni ab illo: quo comperto, vt præsentiam eius mererentur, emendarent se. *Non quod dominemur fidei vestræ, sed adiutores sumus gaudii vestri, nam fide statis.* Quoniam fides nõ necessitatis, sed voluntatis res est, ideo dicit, *Non quod dominetur fidei vestræ.* Dominatus enim necessitatis causa est. *Sed adiutores sumus* (inquit) *gaudii.* Hoc est, quia sicut in malo opere tristitia est, ita & in emendatione gaudiũ. Huius gaudii adiutores sumus, inquit, quia volentibus eis emẽdare se, offerunt commonitiones, vt quod velle cœperãt, possent implere.

CAP. II.

Decreui autem hoc apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristo vos, & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?

Apertum est quia ideo noluit ire, ne forte corripiens paucos multos cõtristaret, ipse etiã cõtristatus. Compatiũtur enim omnia mẽbra vnius membri. *Si enim ego cõtristo vos, & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?* Hoc dicit quia nõ vult eos cõtristari: sed quia peccatis studuerãt, necesse erat illos cõtristari inuito Apostolo, ita tamẽ, vt de cætero obaudiẽtes facti lætificarẽt, eos qui cõtristabãtur cũ eis; vt qui corripiendo contristauerat eos, lætificaretur ex his dum corriguntur.

Et scripsi vobis hoc ipsum, ne cum venissem, tristitiam haberem de quibus oportuerat me gaudere: certũ habens, quia meum gaudium omniũ vestrum est. Nã ex multa pressura & angustia cordis scripsi vobis per multas lachrymas, non vt cõtristemini, sed vt cognoscatis quã charitatem habeam abundantius erga vos.

Et scripsi vobis hoc ipsum, &c. Idcirco dicit hæc se scripsisse vt postea veniens, non esset vnde contristaretur sublatis vitiis sed gauderet cum eis qua si cum charissimis filiis: vt quia ab infidelib. tribulationibus afficiebatur, ab his vtiq; gauderet qui crediderant. Gaudium enim Apostoli, purificatio est populi. Ideo enim gaudet, quia vituperatio non est in eis quos simul oportet gaudere. *Nam ex multa pressura & angustia cordis scripsi vobis per multas lachrymas, non vt contristemini, sed vt cognoscatis quam charitatem habeam abundãtius erga vos.* Manifestum est, quia quando hoc affectu quis aliquem corripit, vt plus illo doleat peccatis eius; non vtiq; vt illum contristet corripit, sed vt ostendat illi quo amore diligat eum. Qui enim non hoc affectu corripit, fratrem contristat. Insultat enim qui non condolet fratri.

Si quis autem contristauit me, non me cõtristauit, sed ex parte, vt non onerem vos omnes. Satis est ei qui talis est, obiurgatio hæc quæ fit à plurib.: ita vt ecõtra magis donetis & consolemini, ne quo modo abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est.

Non me contristauit, sed ex parte, vt non onerem vos omnes, &c. Omnes quos hic dicit, ex parte, sancti sunt. Duę enim partes in populo sunt, sicut in prima epistola memoraui. Hi ergo ex parte sanctorum sunt, quos contristatos in errore fratris significat, sicut & semetipsum. Hoc autem dicens, onerauit peccantem. Plus autem fit reus in cuius delicto multi tribulantur: ac per hoc, inquit, *Satis est ei qui talis est, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus.* Magnum dolorem vtiq; patitur qui delictũ suum videt plures horrere. *Ita vt econtrà magis donetis & consolemini, ne quo modo abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est.* Afflicto homini peccati proprij causa subuenire præcipit, quia pœnitẽtia si de vero animo est, hoc est, si correptus statim in animo doleat, protinus habet fructũ. Denique in Regnorũ libro habetur, quia Achab, cum arguisset eum Propheta, commotus animo statim meruit veniã. Et Dauid in causa Vriæ Hethæi correptus, quia cognouit se peccasse, delictũ eius deletũ est. Ita & Apostolus illum qui incestum commiserat habens vxorem patris, obiurgatum & abiectum, dolentẽ reuocari iubet; ne diu videns se contristatum sperni, desperans de se, daret animũ ad modum fruendum, quasi qui locum apud Deum iam non haberet. Hoc est enim maiori tristitia absorberi, desperantem de se cõuerti ad admittenda peccata, quibus grauatus absorbeatur à secunda morte. Hæc enim vera pœnitentia est, iam cessare à peccato. Sic enim probat se sibi dolere, si de cætero desinat.

Propter quod obsecro vos, vt confirmetis in illum charitatem: nam ad hoc scripsi, vt probarem an in omnibus obedientes sitis. Si cui autem quid donastis, & ego. Nã & ego si quid donaui in persona Christi, ne possideamur à Satana, non enim ignoramus astutias eius.

Vt probarem, an in omnibus obedientes sitis. Quantum datur intelligi, obedientes hos factos in cæteris probat. Emendauerant enim quæ ad ordinem ecclesiasticum pertinent. Vnde etiam in hoc vult illos esse obedientes, vt cõfirmẽt fratrem in charitate, suscipiẽtes eum in communionem. *Si cui autem quid donastis, & ego.* Manifestum est, quia quod iubet fieri, ipse facit: nec potest hoc abnuere, quod etiam obsecrans vt fiat scribit, cum haberet potestatem iubẽdi. Si quia in prima epistola graue eius detulit crimẽ, vt horrerent illum omnes: nunc cum recipi illum vult, orat ne adhuc exulcerato animo aduersum illũ, durum illis esset habere cum illo communionem ecclesiæ. Neq; enim tãta in eis erat, quanta in Apostolo prouidentia, vt statim intelligerent faciendum esse quod dicebat Apostolus in causa huius duntaxat. ideo obsecrat vt dimittãt illi, significans Deum illi ignouisse, quia nihil sine Dei spiritu agebat Apostolus. *Nã & ego si quid donaui, propter vos donaui in persona Christi.* Hoc dicto grauat illos, quia si magister petentibus discipulis donauit cui voluerunt peccatum, quãdo magis

obaudire debent discipuli magistro? Et vt ratum ei cui donauit, ostenderet apud Deũ, ait in persona Christi se donasse quod donauit: hoc est, accepto tulisse Christũ cuius legatione fungebatur, vt factum Apostoli factũ sit Christi, sicut dixit; *Quacumque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo.* Si ergo huic pro quo petierunt, per apostolũ Christus ignouit: quanto magis huic iam ignotum erat, cui vt donent, ipse etiam hortatur? *Ne possideamur à Satana, non enim ignoramus astutias eius* Hoc dicit quod supra memoraui, quia consolatio debet subsequi fratrem, delictum flentẽ, ne diu contristatus & contemptus à charitate ecclesię, incipiat desperare de se, & videns qui semper in insidiis est subtilis diabolus, mẽtem eius vilem effectam, accedat, & suggerat ei, vt vel præsentibus fruatur, qui de spe futuri præmii deiectus est; & pereat frater possessus à diabolo, cui ad hoc pœnitentia data erat, vt conuersus reformaret se, sicut dicit in Ezechiel. Propheta, *Nolo mortem morientis, quantũ vt reuertatur & viuat,* Et iterum; *Conuertatur,* inquit, *& replantabo illos.*

Cum autem venissem Troadem propter Euangeliũ Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiẽ spiritui meo, eo quod nõ inuenerim Titũ fratrẽ meũ, sed vale illis facto, profect⁹ sũ in Macedõiã

Troadem se perrexisse significat ad prædicandũ eis Euangelium Christi: & cum cœpisset prædicare, fuisse qui caperent verbum fidei. Sed quia solatium Titi defuit, intolerabilis erat labor perstrepentium causa. Quamuis enim quidam eorum aperuerant corda sua ad recipiendum sermonem Dei: tamen impudentia in fideliũ non minima existebat insurgens in Apostolum zelo credentiũ: & hæc duo ab vno impleri non poterant, nempe & fideles instruere, & incredulis repugnare. Ideoque *vale illis facto* qui susceperant eum, profectus est in Macedoniam.

Deo autem gratias, qui semper triumphat per nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus Deo in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt.

Qui semper triumphat per nos, &c. Hoc est Deũ per Apostolos triumphare in Christo, victores illos facere in fide Christi, vt calcata perfidia tropheũ habeat fides, dum ex perfidis fiunt fideles, & maleuoli non proficiunt in persequendo credentes. *Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt.* Odor notitię Dei, in Christo, & per Christum est. Odorem autẽ idcirco dixit, quia sicut quædã res cum non videantur, per odorem tamen cognoscuntur, & intelligis in loco aliquo esse quod non vides: ita & Deus quia inuisibilis est, per Christum se voluit intelligi, vt prædicatio Christi (quæ vtique inuisibiliter, sicut ad nares odor, ita ad aures peruenit) Deum patrẽ insinuaret creatorem, & filium eius vnigenitum. Cuius rei legatione fungentes Apostoli (sicut dicit Dominus ad Deum, filius ad patrem: *sicut me misisti in hunc mundum, ita & ego eos mitto in hunc mundum*) odorem notitiæ Dei & Christi per signa & prodigia manifestarent. Verba hæc esse de Deo & Christo prædicatio, virtutis testimonio probatur. Quæ ideo in odore significata est, quia cum Deus non videatur, per hæc quæ inuisibiliter operatur, in Apostolis esse intelligitur, vt veritas doctrinæ manifestetur. Qui ergo recte asserit Christum, bonus odor est Deo, laude dignus in eo qui credit, nec vituperabilis in illo qui non credit. Qui vero non recte asserit Christum, malus odor est Deo, tam in his qui fidi sunt quam in illis qui diffidunt, pro vtrisque enim reus erit. Qui enim diffidit, idcirco videtur nõ credere, q̃a puerũ est q̃ audit: & q. credit, male credit. Apostolus ergo rationem legis locutus est, vt sicut in lege qui hostias bono voto offerebat, bonus odor erat Deo, & acceptalis: ita, & nunc prædicationis virtus doctrinæ odorẽ præstat fragrantẽ Deo. Quam ob causam auxiliis suis tutos præstabat Deus Apostolos, vt verba cognitionis eius infunderent patentibus auribus, siue Iudæis, siue gentilibus; addito his sacramento natiuitatis Domini Iesu secũdum voluntatem Dei & patris eius in vnitate fidei salutaris, ad salutem credentium, & prædicationem diffidentiũ.

Iis quidem sumus odor mortis, in mortem: illis autem odor vitæ, ad vitam

Hoc dicit, quia incredulis prædicatio crucis Christi odor mortis est. Audientes enim verbum Dei, sic accipiunt quasi pestem, ex qua oritur mors, & necesse est vt iuxta fidem illorum fiat eis. *Illis autem odor vitæ ad vitam.* Verũ est, quia fidis sermo auditus Dei, nuntius est salutis æternæ, & secundum fidem illorũ continget eis. Siue ergo in his qui pereunt, siue in his qui salui fiũt, Christi bonus odor Deo erant Apostoli, quia sinceriter & sine adulatione prædicabãt. Qui enim non credebant, ipsi sibi laqueũ circumdabant his liberis, sicut dicit Dominus ad Ezechiel. Prophetam: *Tu prædica, si te audierint, lucraberis animas eorum: si quominus, ipsi sibi viderint: tu tamen liber eris à perditione eorum.*

Et ad hæc quis idoneus? Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei: sed ex sinceritate sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.

Pseudoapostolos tangit diuersos, qui corrupta doctrina verba Dei per malam interpretationem adulterabant, & tollentes diuinum sensum, ponebant humanum. Ex quibus quidam zelum habentes traditionis Iudaicæ, nec de Christo bene docebant; ideo minus idoneos hos dicit: Apostolos autem sinceriter prædicasse, sicut ex Deo datũ est, ante Deum; id est, quomodo Deus dedit, ipso teste in Christo loquebantur, non suam quærentes, sed Dei gloriam. Hoc est in Christo loqui, eius honorem & potentiam prædicare.

CAPVT III.

INcipimus iterum nosmetipsos commendare. Nunquid indigemus, sicut quidam cõmendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?

Quoniam pseudoapostolos notat, praua eorum commenta designans; se autem verum prædicatorẽ testatur: videtur iterum commendare se, sicut in prima epistola. Et ne hoc versutia aliqua terrestris lucri gratia facere videretur, adiecit. *Nunquid indigemus, sicut quidam, commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis:* Hoc dicens, & suũ sensum purgat & adhuc pseudoapostolos notat, quos proprii honoris & quæstus causa circuire ecclesias probat ad auferendã, non ad tribuendam salutem. Ex his erant quib. dicit Dominus; *Comeditis domos viduarum & pupillorum, oratione longa orantes, propterea accipietis maius iudicium.* Hi enim & res eorum & animas inuadebant. Apostolus autem nec res eorum tangebat, & veritate doctrinæ animas eorum saluabat. Non ergo carnaliter, sed spiritualiter se commendabat ad profectum salutis illorum, vt de illo hoc crederent quod erat: quia qui de bono male sentit, peccat: ac per hoc commendatio hæc istis magis proficit.

Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ cognoscitur & legitur ab omnib. hominibus: manifestati quia estis epistola Christi, ministrata à nobis.

Epistola Apostoli, salutis indicium est. Recte ergo ait, quod salus Corinthiorũ in corde erat Apostoli, & eorum qui cum illo erant, semper. n. de salute eorum cogitabãt, Cum ergo in corde sint Apostoli, & eorũ qui cum ipso erant, epistola sunt scripta in codicibus eorũ, quia qui sẽper alicuius memor est, scriptus est in animo eius. *Quæ cognoscitur & legitur ab omnibus hominibus: manifestati quia estis epistola Christi, ministrata à nobis.* Apertum est, quia cũ dicuntur Christiani, epistola Christi sunt, indicantes salutem quam dedit Deus in Christo omnibus hominib. scribentibus Apostolis: dum enim docent, scribunt.

Scripta non atramento, sed spiritu Dei viui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.

Quoniam quæ promissa sunt, æterna sunt: idcirco Dei spiritu scriptura dicuntur, qui semper est: temporali autẽ atramento, quod obsolescit, & perdit memoriam. *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Nunc legem veterem pulsat, quæ primum data in lapideis tabulis abolita est, fractis tabulis sub monte à Moyse. Noua autem lex in animo scribitur, hoc est in corde, non per calamum, sed per spiritum, quia fides æterna res est, ab spiritu scribitur, vt maneat: vetera autem præcepta deficiente mundo cessabunt. Quomodo ergo differt lex à lege, ita differunt dispensatores illius legis à dispensatoribus legis fidei.

Fiduciam autem talem habemus ad Deũ per Christum: non quod sufficientes simus existimare aliquid à nobis, tanquam à nobis sit: sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, nõ littera, sed spiritu. Littera enim occidit, spiritus autem viuificat.

Quãta dignitas sit in Apostolis, manifestat cum dicit *Fiduciam autem talem habemus ad Deum per Christum.* vt ostẽdat veteres non hanc habuisse fiduciam ad Deum, quia minor fuit administratio. *Nos quod sufficientes simus æstimare aliquid à nobis, tanquã à nobis sit: sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, nõ littera, sed spiritu. Littera enim occidit, spiritus autẽ viuificat.* Quamuis præferat Apostolicam dignitatem; in Dei tamẽ laudem prorumpit; non istud meritis humanis adscribens, sed ei⁹ gratiæ qui dignatus est pro vita humana salutarem prędicationem ordinare, quę quos lex vetus reos tenebat, saluaret, data remissione peccatorum per Iesum Christum Dominum nostrum. Litterę enim ad hoc datæ sunt Moysi, vt contemnentes legem occideret secundum ius naturæ. Spiritus autem, id est lex fidei quæ non scribitur, sed animo continetur, viuificat rèos mortis; conuertentes tamen se vt iustificati, de cætero non peccent. Recte ergo data fuerat lex, vt timor esset peccanti. Sed quia fragile est genus humanum, misericordia Dei data est in prædicatione Apostolis, vt donatis peccatis euaderent mortẽ credentes in Christum. Hæc est prædicatio noui testamenti, quod promiserat Deus per Prophetas.

Quod si administratio mortis, litteris formata in lapidibus, fuit in gloria, ita vt non possent intueri filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur: quomodo non magis administratio spiritus erit in gloria?

Manifestum est maiorem esse gratiam legis fidei, quã legis Moysi. Quamuis enim ad hoc data sit lex Moysi vt prodesset: contẽpta tamen, facta est lex mortis. Ergo quia peccatoribus prouidere non potuit, venit lex fidei, quæ hos saluaret, non solum agnoscens, sed & iustificans eos. Multum ergo interest legem & legem. Tunc enim maculati peccato in vultum Moysi descendentis monte cũ lege, accepta in tabulis, intueri non poterant, quia gloriosa facta erat facies eius, ne à peccatoribus posset aspici, qui digni erant morte. Quę nunc gloria euacuatur per legẽ spiritus, cũ accepta remissione peccatorũ facti nostri, iusti digni sunt aspicere & possunt gloriam Dei, sicut viderunt in monte Petrus & Ioannes, & Iacobus gloriam Christi.

Si enim in administratione damnationis est gloria: multo magis abundat administratio iustitia in gloria. Nec enim gloriosum factum est id quod claruit in hac parte propter excellentẽ gloriam. Si enim quod, euacuatur, fuit in gloria: multo magis quod permanet in gloria est.

Multo magis abundat administratio iustitiæ. Hic dicit, quia amplius est donum iustitiæ Dei per fidem Christi, quam legis veteris: quia magis gloria in salute est, quam in morte, quamuis iuste damnet, tamẽ ad laudem proficit magis si indulgeat, vt possit reus corrigere se. *Nec enim gloriosum factum est id quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam.* Manifestum est non esse factum gloriosum quod visum est in vultu Moysi gloriosum. Quando enim nulli profuit gloria vultus eius, sed magis obfuit, non habuit fructum gloriæ, licet non suo vitio, sed peccantium: tamen in hac parte gloria non est. Illa autem est magis gloria quæ abũdat in gratia, vt purificati homines dono Dei, abstersa caligine possint videre gloriam Christi. *Si enim quod euacuatur, fuit in gloria: multo magis quod permanet, in gloria est.* Non negat gloriam fuisse in lege, vel in vultu Moysi; sed non permansit, quia figura erat in Moyse, nõ veritas: ideo adueniente Saluatore cessauit figura, quia apparuit veritas manens semper: vt quantum interest inter imaginem & veritatem, tantum intersit inter gloriam vultus Moysi, & gloriam Christi. Ideo supra dixit, *Propter excellẽtem gloriam.* Illa enim tanta erat gloria, quanta debuit credi seruo: hæc vero tanta, quanta est genitoris eius, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Sicut enim vespere stellæ gloriosæ sunt, oriente autem sole euacuatur earum claritas: ita & Moysi gloria euacuatur apparẽte gloria Christi.

Habentes igitur talẽ spem, multa fiducia vtamur.

Spem habere nos dicit videndi gloriam, nõ talẽ qualis fuit in vultu Moysi, sed eam quam viderunt tres Apostoli in monte, reuelante se Domino. Hinc igitur cõiicere debemus quãtum nobis contulerit diuina clementia, quãtumque nos superioris gratiæ dono ditare dignata est, quam dederat Iudæis, Iudęi enim, cum minor esset gloria vultus Moysi, eã speculari nõ poterãt: nos vero non Moysi gloriam, quæ inferior est, sed excellentẽ Saluatoris gloriam visuros nos credimus. Iudæi ergo serui gloriam non meruerunt videre: nos autẽ Domini communis gloriam sum⁹ visuri. Ideoq; & nos vicẽ reddere in quãtũ debem⁹ beneuolẽtiæ Dei, vt propensiores simus in eius amore qui nobis fiduciam dedit, abluens nos à peccatis, videndi gloriam Dei. Nunc itaque opus est vt crescat in nobis fiducia bonis actibus parata. Tantum enim videbim⁹, quantum credimus.

Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciẽ suam, ne intuerentur filii Israel in faciem eius quod euacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum vsque in hodiernum diem.

Quoniam digni facti sum⁹ per gratiam Dei videre gloriam Christi, idcirco ait: *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, non intuerentur filij Israel in faciem eius quod euacuatur.* Ideo ponebat velamen, quoniam splendorem vultus eius ferre non poterant causa peccati, quo sublato potestas datur videndi gloriam Dei vsque ad finem eius: quia tamdiu non reuelatur, quamdiu relicta lege conuertuntur ad gratiam fidei, & sic euacuatur. Accedente enim dignitate per fidem; euacuatur indignitas. *Sed obtusi sunt sẽsus eorum vsque in hodiernum diem.* Tãdiu obtusos dicit, quãdiu non credunt. Quę obtusio infidelitatis causa obuenit, ideo conuersis ad fidem acuitur acies mentis, vt videant diuini luminis splendorem.

Hæc ipsa obtusio in lectione veteris testamenti manet, dum non reuelatur, (quia in Christo euacuatur) sed vsque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen est positum supra cor eorum. Cum autem cõuersi fuerint ad Dominum, auferetur velamen.

Obtusio, ait, hæc in lectione Exodi manet, quãdiu credant. Non enim reuelatur, nisi credant, in Christo enim euacuatur, hoc est, per fidem Christi aufertur velamen. Amoto enim delicto incipient videre, quod obstãtę peccato videre non poterant. *Sed vsque in hodiernũ diem, cum legitur Moyses, velamen est positum supra cor eorum.* Manifestum

A

Esaia 6. Ephes. 2. Coloss. 2. est, quia cum legitur hæc pars legis, sententia illorum recitatur qui sunt sub lege. *Cum autē conuersus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.* Conuerti ad Dominum hoc est, credere in Christum, vt agnoscens Dominum, veniā mereatur accipere. Hoc est auferri velamen, sententiam euacuari qua tenebatur reus sub lege.

Dominus autē spiritus est. Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas. Nos itaque omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes, ad eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu.

Ioan 4. Hebr 8. 1 Cor. 2. Heb. 11. Quoniam Deus spiritus est per Christum legem dedit spiritus, non litteris vtique scriptam, sed per fidem animis intimatam: non quæ visibilia doceat, sed inuisibilia credi suadeat, quæ animus spiritaliter colligat, non quæ oculus cernat. Hęc lex dat libertatem; solam fidem poscēs vt quia quæ non videt credit, de conditione erui mereatur. *Nos itaque omnes reuelato facie gloriam Domini speculantes, ad eādē imaginē trāsformamur à gloria in gloriā, sicut à Dñi spiritu.* Nos dicit omnes qui libertatem sumus cōsecuti dono gratiæ Dei, gloriam Domini per fidem speculantes ad eandem imaginem transformari quam speramus: id est, vt similes inueniamur transacta hac vita imagini gloriæ Christi, sicut dicit Ioannes Apostolus: *Scimus*, inquit, *quia cum apparuerit, similes ei erimus. A gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu.* id est, sublati beneficio Dei à gloria Moysi, quam reatus causa cernere nequibam⁹, transformamur ad gloriam quam credimus dari nobis à Domini spiritu. Tantū enim dabitur gloriæ, quantum dignum est dare Deum per spiritum suum. Ideo enim dixit, *Sicut à Domini spiritu:* vt ostenderet talem gloriam dari, quæ sublimitati congruat dantis. Moysi enim gloria nec tanta fuit, nec perennis. Pro modo enim legis & gloriā accepit: ita & pro modo legis fidei in qua spiritus Dei est, dabitur gloria credētibus. Tantum enim cōcessit Deus fidelibus, vt spiritum suum det eis pignus illius gloriæ quam promisit.

B

Iacob. 2. Rom. 8.

1. Ioan 3. 2. Cor 4. Exod 34. Rom 8. Heb 3. Galat. 4. Ephes 1.

C

CAP. IV.

QVare habentes hanc administrationem, prout misericordiam consecuti sumus, non deficimus, sed renuntiamus occultis dedecoris.

2. Cor. 3. Rom. 8. Tantam spem dicit habere administrationis huius vt non deficiat in pressuris, confortatus fide promissionum. Vnde superius dixit; *Multa fiducia vtamur.* Fidentes enim in his quæ promissa sunt, quidquid aduersum acciderit, tolerant. Quod non humanis meritis deputat, sed misericordiæ Dei, quæ hominem primo abluit, deinde iustificat adoptans in filium Dei, vt donet eum gloria simili gloriæ filij proprij Dei. *Sed renuntiamus occultis dedecoris.* Vt illi gloriæ dignus fit homo, omnia turpia & polluta quæ fieri & cogitari possunt, amouenda docet, vt nō solum de opere, sed & de cogitatione pellantur. Inuitantis verba sunt. Sub sua enim & suorum persona ad meliorem vitā hortatur, propter supradicta vitia quæ in his epistolis sæpe reprehendit. Possunt & hæc occulta dedecoris esse, quæ prauo sensu ad prædicandum meditantur vt fallant. Vnde subiecit.

Coloss 3.

D

Ephes. 5.

Non ambulantes in astutia, neque adulterātes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendātes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.

2. Tim. 2. & 3. 1. Pet 2. 2. Pet 3. *Non ambulantes in astutia*, &c. Ad dedecus enim & deformationem eius proficit, qui subdola mente confugit doctrinam ad decipiendum corda simplicium: turpis enim inuenietur in die iudicij Dei. Nam astutia malæ mētis, vt id quod sibi libitum est expleat, verba Dei adulterat, vt sensum inuertat. Adulterare est autem, verum sensum per falsum velle excludere. *Sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.* Hoc dicit, quia in prædicatione euangelica nulli se fecit suspectum, addens amplius, cum dicit, *Corā Deo:* vt hoc ipsum non solum hominibus manifestum probet, sed etiam Deo, cui nihil occultum est. Testimonium ergo Dei implorat, vt sibi credatur, quia ita prædicat sicut datum est ab auctore: & Deus hoc modo testis est, dum dat signa & prodigia fieri per manus eius.

E

2. Cor. 11. 2. Cor. 12. Hebr. 4. Rom. 15. 2. Cor. 12.

Quod si adhuc opertum est Euangelium nostrum, in his qui pereunt est opertū, in quibus Deus seculi huius obcæcauit sensus infidelium, vt non peruideant lumen Euangelii maiestatis Christi, qui est imago Dei.

Rom 11. 1. Cor. 3. *Quod si opertum est Euangelium nostrum*, &c. Verum est, quia increduli non vident, perfidia obcæcante splendorē virtutis Dei. Velamen enim est supra cor eorum, & obtusio infidelitatis, in Iudæis maxime. *In quibus Deus sæculi huius obcæcauit sensus infidelium, vt non peruideant lumen Euangelii maiestatis Christi, qui est imago Dei.* Deum dicit, sæcularium hominum, quia maleuoli sunt erga fidem Christi, sensus obcæcare, ne videāt veritatem Euangelij maiestatis Christi. Hoc ergo illis præstat quod volunt. Quia enim maleuoli sunt homines, & intelligentes verum dicunt esse falsum, in eo ipso adiuuātur, ne possint credere quod nolūt Christum autem, cum sit imago Dei, corporeum tantum asserunt: & relinquentes gesta eius, solius carnis faciunt mentionem, de quibus dixit Esaias: *Obcæcauit oculos eorum ne videant, & auribus ne audiant vsque in hodiernum diem.*

F

Coloss 1.

Esai. 6.

Nec enim nosipsos prædicamus, sed Christum Iesū Dominum nostrum: nos autem seruos vestros propter Iesum.

Nec enim nosipsos prædicamus. Hoc est, non nostram gloriā annuntiamus, ne quis nos dicat propter nos ipsos euangelizare, vt nobis proficiat forte ad tempus: sed Iesū Dominum nostrum annuntiamus, subiicientes nos virtuti, maiestatique eius. Quando ergo nullum grauamus, nullum concutimus, & Christum Dominum nostrum fatemur: quid est vt elati iudicemur quasi pro nostra propria vtilitate prædicare, vt gloriosi appareamus? *Nos autem seruos vestros propter Iesum.* In tantum se seruū Christi esse probat, vt iubente ipso ministrum se horum in prædicatione restetur: vt pro vtilitate horum subiecti sint in ministerio Euangelij. Seruos ergo dicens, ministros significat: sed vt humiliter loqueretur, sic dixit, vt vere ostenderet non ad suam gloriam se prædicare Euangelium, sed ad claritatem Domini nostri, cui obedit, cui seruit; sicut & ipse Domin⁹ ait; *Ego sum in medio vestrum non vt ministrer, sed vt ministrem:* non merito horum quibus ministrat, sed propter imperium Domini.

G

2 Cor 1. 2. Cor. 9.

Act 18. 2. Cor. 6.

Rom. 1. Luc. 22.

Quia Deus qui dixit de tenebris lumen fulgere, illuxit in cordibus nostris ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Christi Iesu.

H

Tit. 3. Ephes 5. Ephes. 1. Hoc dicit, quia misericordia Dei factum est vt nos, inquit, qui fuimus increduli in ignorantia, hoc est in tenebris, per nos daret Deus lumen cæteris gentibus. Quantum se adhuc humiliat, vt Dei solius & Christi gloriam præferat. Humiliatur enim, vt cognitionem habeāt gloriæ Dei per Christum. Ideo gloriæ Dei ait cognitionem, & non Dei solius, sed & Christi, qui est gloria eius: vt significaret non solum Deum cognosci, sed & opera eius & misericordiam & prouidentiam qua condidit & saluauit genus humanum, visus in Christo per gloriam virtutis suæ.

Matt. 17.

Habemus autem thesaurum hunc in vasis fictilib. vt eminentia sit virtutis Dei, & non ex nobis.

Coloss. 1. Thesauro, sacramentum significauit Dei in Christo, quod

A

Matt. 13. Ephes. 3. Philip. 2. quod credentibus manifestatur, incredulis vero quodam tectum est velamine: quia sicut thesaurus in occulto ponitur, ita & sacramentum Dei intra hominem, id est, in corde humano absconditur. Hunc ergo thesaurum in animo & corpore dicit esse à Deo datum, vt eminentia virtutis eius appareat per homines prædicatores dumtaxat, vt reconcilietur omnis lingua creatori suo, non ad honorificentiam hominũ, sed Dei, qui se manifestat per homines: Act. 1. 2. Tim. 2. 1. Cor. 2. qui cum humiles & imperiti essent, acceperunt potestatem à Deo & loquendi magnalia, & agendi. Fictilia ergo vasa dicens, infirmitatem naturæ humanę significat, quæ nihil potest, nisi à Deo acceperit virtutem; Gen. 2. & ad laudem suã Deus per hæc se prædicet quæ infirma sunt vt gloria illi detur, non homini qui ex luto fictus est.

In omnibus pressuram passi, sed non coangustati: inopiam passi, sed non destituti: persecutionem passi, sed non derelicti: deiecti, sed non perimus: semper mortem Domini Iesu in corpore circumferentes, vt & vita Iesu in corpore nostro manifestetur.

B

1. Cor. 10. Nunc ostendit propter quod idonei erat prædicatores, quia semper illis in necessitate affuit Deus. *Ideo pressuram (ait) passi, sed non coangustati:* hoc est, non permisit Deus tantum nos opprimi vt cederemus. *Inopiam passi, sed non destituti:* id est, in inopia positis affuit pastor Deus. 2. Cor. 6. *Persecutionem passi, sed non derelicti:* Verum est, quia consulebat eis Deus, ne satis sibi facerent de his inimici. Act. 16. *Deiecti, sed non perimus.* Id est, verberibus prostrati, sed obstante Deo non mortificati. Siue enim clausi, siue vinculati, adiutorio Dei manus hostium euadebant. Denique Paulus & Silas cum essent clausi iam cæsi, & pedes eorum iam essent in neruo conclusi, alacres hymnum canebant Deo, fortiores iis facti qui non erant cæsi. *Semper mortem Domini Iesu in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu in corpore nostro manifestetur,* Coloss. 1. Apoc. 13. Dubium non est, quia in martyribus Christus occiditur: & in iis qui pro fide patiuntur aut exitus, aut vincula, aut verbera, Christi passiones sunt, vt & vita eius in corpore eorum palam fiat. Passiones enim sunt quæ ostendunt meritum ad futuram vitam quam promisit

C

2. Cor. 12. Act. 14. Christus. Vnde alio loco dicit, *Cum infirmor, tunc potens sum.* Et iterum, *Per tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.*

Semper enim nos qui viuimus, in mortẽ tradimur propter Iesum: vt & vita Iesu palam fiat in hac mortali carne nostra. Itaque mors quidem in nobis operatur, vita vero in vobis.

Rom. 8. Rom. 6. Hebr. 11. Apertũ est quod dicit, quia ideo in mortem tradi propter Iesum, inquit, non recusamus cum possimus viuere, vt vita qua resurrexit à mortuis Christus, huic mortali carni nostræ præstetur, hoc est, non timemus mori propter resurrectionem promissam. Act. 14. & 21. *Itaque mors quidem in nobis operatur, vita vero in vobis.* Hoc dicit quia pro salute eorũ morti subiiciebantur. Gentibus enim prædicantes, inimicitias sibi excitabant tã à Iudæis, quã à gentibus vsque ad mortẽ.

D

Habemus autem eundem spiritum fidei, secundum quod scriptum est. Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur: scientes quod qui suscitauit Dominum Iesum, & nos per Iesum suscitabit & constituet vobiscum.

Psal. 115. *Habemus autem eundem spiritum fidei.* Hoc est, communem spiritum per quem firmatur fides, habemus vobiscum. Ideo enim pro ipsis tanta patiebantur mala, vt inuicem sibi copularentur in fide. 1. Cor. 9. Psal. 115. *Secundum quod scriptum est. Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur.* Exemplum ideo dedit de Psal. cxv. vt ostenderet ideo se promptum esse ad omnia toleranda, quia credit Heb. 11. Rom. 8. Luc. 9. futuram resurrectionem. Securus ergo de futura vita, pręsentis vitæ non habet curam: quippe cum hoc credatur, vt tunc illa beata vita speretur, si hæc contemnatur. Securus ergo quia quod credidit verum est, audet hoc prædicare, vt cæteros spei suæ participes faciat. *Scientes quod qui suscitauit Dominum Iesum, & nos per Iesum suscitabit, & constituet vobiscum.* Hac ipse dicit laborari propter fidem, quia exemplum pręcedit resurrectionis Domini Iesu, quid futuri erunt qui credunt: quia *sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.* 1. Cor. 15. Rom. 5. 1. Pet. 2. Adam enim forma mortis est, causa peccati. Christus vero forma vitæ propter iustitiam, quia *peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius.* Et quoniam participes hos communis fidei dixit, resuscitatos (inquit) constituet vobiscum, vt vnius fidei in vna sint domo pacis. Ioan. 12. & 17. Cum enim intelligunt quia pro ipsis patiuntur exitia, & isti soliciti de passionibus horum velut 1. Cor. 1. compatientes, simul & participes erunt in vita promissa: vt simul contristati, simul gaudeant: 1. Cor. 15. propter illos sic loquitur qui resurrectionem negabant, quos & in prima epistola exprobrat.

Omnia enim propter vos, vt donum abundans, per multorum gratiarum actionem abundet ad gloriam Dei.

F

Matt. 14. 1. Cor. 4. À munere suo Deus nullũ voluit esse alienum. Et quia non omnes capiunt verbum fidei, Apostolus Dei voluntatem sciens, persecutiones & pericula pati non timuit, dummodo omnib⁹ fideliter pręcicaret, vt plures possent credere: vt abundans donũ Dei non per paucorum gratiarum actionem minueretur ad contumeliam Dei, sed multis proficiens afflueret per multorum gratiarũ actionem ad gloriã Dei. Quanto ergo hic dignus honore est qui animam suã semper morti subiecit, ne donũ Dei longe aliter Act. 20. Luc. 14. proficeret quam datũ est? Numquid non magna contumelia eius est qui cœnã faciens opulentam, ac multos inuitans, paucos habet in summa?

Quapropter non deficimus, & licet qui foris est homo noster corrumpatur: interior tamen renouatur de die in diem.

G

2. Thess. 3. *Quapropter non deficimus.* Manifestum est hæc ad superiorem sensum pertinere: vt enim deuotionẽ suam adhuc propensiorem in Dei rebus ostendat, hæc subiecit quibus nullo genere deficere se probat, quo minus id quod Deo placitum est impleatur, securus tamen de resurrectione promissa. Coloss. 3. 2. Cor. 12. *Et licet qui foris est homo noster corrumpatur, interior tamen renouatur de die in diem.* Pressuris, plagis, fame, siti, frigore nuditate caro corrumpitur, sed anima spe futuri præmij renouatur, quia assiduis tribulationibus purgatur. Proficit enim in pressura, non interit, ita vt accedentibus tentationibus quotidie acquirat ad meritum, Philip. 1. quia & corpori corruptio hęc proficit ad immortalitatem merito animæ.

Id enim quod in præsenti est momentaneum & leue pressura nostra, supra modum in sublimitate aeternum gloriæ pondus operatur in nobis: non contemplantibus quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ vero non videntur, aeterna.

H

1. Pet. 5. Rom. 8. Pręsentis temporis tribulationes quę causa fidei ingeruntur, momentaneas & leues dicit, quia sunt temporales: supra modum tamen in sublimitate æternum gloriæ 1. Cor. 15. pondus operati patientibus. Paruis enim laboribus magna redditur merces, & pro leui tribulatione supra modũ sublimitas gloriæ pensabitur perpetuæ, Heb. 11. 1. Cor. 2. *Non contemplantibus quã videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt: quæ vero nõn videntur, aeterna.* Desiderium cælestium & spiritalium habentes, hæc præsentia & terrena Sap. 5. 1. Cor. 7. spernere profitentur, quia ad cõparationẽ spiritaliũ hęc nulla sunt Sic enim sunt hæc ad superna quomodo figura ad veritatem. Figura deperit, veritas manet: ac per hoc exire de isto sæculo non metuunt iusti, sed gaudent.

Sci-

A CAP. V.

SCimus autem, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationẽ ex Deo habemus, domum non manufactum, æternam in cælis.

Matt.10. 2.Cor.4. Philip.1. 1 Pet 1. Philip 3. 2 Cor. 3.

Hac fiducia dicit non timendum dissolui de corpore violentia infidelium, aut forte vitæ; quia præparata est huiusmodi hominibus habitatio in cælis æterna, vt de temporali & terrena expulsi, in perpetuam domum recipiantur. Vnde & hoc optandum est, si fieri potest. Sed quia optandum non est, ne in tua gloria alius pereat: si tamen acciderit, libenter ferendum est. Terrestrem enim domum carnem hanc dixit, quia mortalis est: vt si de hac dissoluti fuerimus, ædificatam inueniamus in cęlis domũ æternã. Hæc domus corpus immortale significat, in quo resurgens semper erimus, cuius forma iam in cælis est in Domini corpore declarata.

B

Et enim in hoc ingemiscimus, habitaculo nostro quod de cælo est, superindui cupiẽtes, siquidem induti, non nudi inueniamur.

Rom 8. Apoc.16. 1.Cor.15.

Propterea dicit precibus ingemisci, vt gloria promissa de cælis possit resurgentes induere. Hoc ergo desiderantes insistunt precibus, ne resurgentes recepto vtique corpore, nudi, id est alieni à promissa gloria inueniãtur. Hoc enim opus est, vt induta anima corpore, Dei iudicio superinduatur & gloria, quæ est immutatio in claritatem. Mors enim de terra est, resurrectio vero de cælis; si tamẽ immutetur in gloriam. Alij codices sic habent, *Siquidem expoliati, non nudi inueniamur*: id est, si exeuntes de corpore Christum vestiti fuerimus: quia *quicunque in Christo baptizantur, Christum induunt*. Itaque si in forma baptismi & traditione manserimus; expoliati corpore, non nudi inueniemur: quia in interiore homine habitat Christus, quem cũ induti, siue Spiritu sancto dato nobis videbimus, erimus digni superindui promissa cælesti gloria, In illum enim decidet promissa claritas, quem viderit signum adoptionis habere.

Galat.3. Ephes 3. 2.Cor.3. C

Nã qui sumus in hoc corpore, ingemiscimus grauati, eo quod nolumus exui, sed superindui, vt absorbeatur mortale hoc à vita. Qui autem perficit nos in hoc ipsũ, Deus est, qui etiam dedit nobis pignus spiritum.

Rom 8. 1.Ioan.5. Apoc.16. 1.Cor.15. D Apoc.21. Apoc 16. 2.Tim.2. Rom.8.

Ingemiscimus grauati, &c. Idem sensus est. Ideo enim dicit grauatos nos passionibus corporis, & ipsius mundi tempestatibus, postulationes ad Deum dirigere, ne immutemur victi, & indigni efficiamur: sed vt contigerit exitus, perseuerantes in fide induti inueniamur sancto Spiritu, qui in substantia Christus est. Tunc enim superindui promissa gloria poterimus, si exuti corpore nõ despoliati à sancto Spiritu fuerimus. Sic mortale absorbetur à vita, vt resurgẽtes superinduamur immortalitate cum gloria, ne vltra mori possit, aut passionibus implicari: & hoc est absorberi à vita. Non enim dicendus est absorberi à vita, qui ad hoc surgit vt pœnis agatur. *Qui autẽ perficit nos in hoc ipsum Deus est, qui etiam dedit nobis pignus spiritum.* Hoc quod ingemiscentes poscimus, id est, non vt exui, sed vt superindui mereamur, iuxta superadictum sensum, in die iudicij Deum perficere dicit; quia qui promisit, & fidelis est, dans huius rei implendæ pignus spiritum. *Ipse est enim signaculum adoptionis nostræ.*

Fidentes igitur semper; & scientes quia inhabitantes in hoc corpore, peregrinamur à Domino: per fidem enim ambulamus, non per speciem.

Cor 13. Act 17.

Manifestum est, quia per fidem cum Domino sumus, non per præsentiam: ac per hoc peregrinamur non fide, sed specie. Et quare, cum idem dicat in Actis Apostolorũ. *In ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus*: hoc loco peregrinari nos à Domino dicit? Si vbique est, quomodo hic positi peregrinamur à Domino? Sine dubio vbique, immo omnia in Deo sunt. Sed quia sedes Dei in cælis est, & illic semper videtur: ideo hic positi, vbi non videtur, peregrinari ab eo dicimur. Quãdo enim eũ nõ videm⁹, licet præsens sit, absentes ab eo sumus.

E Psal.138. Sap.7. Esai.66.

Audemus, & consentimus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum. Et ideo contendimus siue præsentes, siue peregrinantes placere illi. Omnes enim nos oportet ante tribunal Christi assistere, vt recipiat vnusquisque facta corporis, prout gessit, siue bona siue mala.

Philip.1. Apoc.6. 1.Petr.3. F Rom.14. Rom.2. Ioan 5. Rom.8.

Rectè ait, *audemus*. Habentes enim fiduciam promissionis Dei, & scientes multo magis expedire illic esse quã in corpore: consentiunt & optant excedere de corpore, vt requiescãt vsque in diem resurrectionis sub altare Dei. *Et ideo contendimus siue præsentes, siue peregrinantes placere illi.* Id satagendum dicit, & bonis operibus insistendum, vt siue in hac adhuc vita positi, siue ante tribunal Christi, præsẽtes placeamus ei. Vnde si disciplina seruetur, & hic & illic placebimus: quia qui hic placet, illic non displicebit. *Omnes enim nos oportet ante tribunal Christi assistere, vt recipiat vnusquisque facta corporis prout gessit, siue bona, siue mala.* Igitur si iudicante Christo vnusquisque nostrum facta corporis recipiet, non vtique sine corpore adiudicabitur bonus aut malus. Et non dixit, facta carnis; quia carnis vitia punienda semper, sed facta corporis, quia aliquando spiritaliter, aliquando carnaliter operatur.

Scientes igitur, timorem Domini hominibus suademus: Deo autem manifesti sumus. Spero autẽ & in conscientiis vestris manifestos nos esse.

Ioan 5. G 1.Cor.3. 2.Tim.4. 1.Cor.15. Sap 5. Rom.15. Matt.7. 2.Cor.4. 1.Cor.6. 2.Cor.11.

Timorem Domini hominibus suademus. Quoniam ergo iudicium Dei futurum est per Christum ad singulorum discriminanda opera: idcirco Apostolus suadere se dicit ad bonum sensum & vitam, vt auditores eius securi sint de pœna futura, & ipse glorietur in his habẽs fructum laborum suorum; quia quorundam prauiloquio dies iudicij Dei in dubium deducitur. *Corrumpunt enim mores bonos colloquia mala. Hominibus suademus*, ait vt credant & prouideant ne incurrant, & tunc pœniteant, quando pœnitentia fructum non habet. *Deo autem manifesti sumus.* hoc enim prædicabat quod Deus iusserat, & hoc scire dicitur De⁹ quod bonum est. Denique male agentibus dicit, *Nescio vos. Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse.* Manifesta erat puritas eorum Corinthiis, quia neque aliquando in adulatione fuerant deprehensi, neque prædicatio illorum displicuerat sanctis, nec ab aliquo illorum quidquam, vt assolet, occulte elicere tentauerant, vt foris simplices apud turbas, intus vero impostores essent, ideo conscientiam illorum pulsat, vt ipsi sibimet testes essent de veritate eorum.

H

Non iterum nos commendamus vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi de nobis: vt aliquid habeatis aduersus eos qui in facie gloriantur, & non in corde. Siue enim mente excidimus, Deo: siue sanum sapimus, vobis.

2 Cor.3. 1 Cor.15. 1 Cor.1. 1.Cor.15.

Non iterum nos commendamus vobis. Quoniam superius veram prædicationem suam obtestãs, laudare se visus est: idcirco nunc eadem significat, non ad laudem suam hoc dicere se, sed ad eorum gloriam, vt gaudeant integrã prædicationem se addidicisse his annuntiantibus. *Sed occasionẽ damus vobis gloriandi de nobis: vt aliquid habeatis aduersus eos qui in facie gloriantur, & non in corde.* Hoc dicit, quoniam multi per elationem gloriabantur in se de Apostolis, profitentes se ab his doctos qui semper cum Domino fuerunt: id eoque hic dicit dare se & his rationem per quam & ipsi glorientur aduersus eos, quia Apostolus erat à quo & isti didicerant. Vnde alio loco dicit; *Nihil minus feci ab his qui*

valde sunt Apostoli. Quod quidem coactus dicit, ne silentiũ eius istis obesset. Qui ergo in corde gloriatur, superbiam reprimit, sciens quia *humilibus Deus dat gratiam, superbis autẽ resistit.* Superborum enim mens fructum non facit Deo dignum. *Siue enim mẽte excedimus, Deo: siue sanum sapimus, vobis.* Hoc dicit, quia si elate vel insane putatur locutus, quia laudare se visus est verum dicens; Deo hoc remittendum Omnis enim superbia velut insania habetur. Si autem nõ superbe intelligitur, sed ad gloriam audientium est locutus, Corinthiis proficere dicit: vt tunc sanum sit dictum audientibus, si ita intelligatur vt dictum est.

Charitas enim Christi vrget nos: hoc iudicantes, quod si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. Pro omnibus vero mortuus est Christus: & qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

Charitas enim Christi vrget nos, &c. Quoniam Christus diligens genus humanum, vt eos redimeret, morti se dedit: ideo Apostoli vt vicem ei reddant, homines ex aliqua parte exhortantur ad eius obsequium: & vt eos attrahant, necesse est vt verum se prędicare testentur, aliis praua docẽtibus: nec suum meritum taceant, vt malorum doctorum pœnam designẽt. Non ergo elatione mentis hæc agebãt, sed vt donum Christi intelligeretur ab omnibus, & fideliter deuoti ei gratiarũ actiones referrent. Propter Christi ergo charitatem, quæ & quanta dona circa diligentes eum sint, non tacẽt, vt laus Apostolorum nosceretur; nõ iactantiæ causa, sed vt inuitent audientes ad eius deuotionem, ne mors Christi infructuosa videretur. Per meritũ enim & gloriam Apostolorum agnoscitur Christi gratia & beneficium Dei. *Ergo omnes mortui sunt. Pro omnibus vero mortuus est Christus: vt & qui viuũt, iam nõ sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.* Quia õnes necesse est mori causa Adę, pro omnibus mortuus est Christus vt eos à secunda morte liberaret: Ideoque qui viuunt in corpore, scientes Christum mortuũ esse pro se, sint ei subditi, profitentes hunc Dominum. Quia enim prodest eis mors ei⁹ testimonium perhibet resurrectio eius. Igitur hic sibi non viuit qui paratus est Domini sui facere voluntatem.

Itaque nos neminem ex hoc nouimus secundũ carnem. Et si cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus.

Verum est, quia Christo resurgente à mortuis iam cessat in eo carnalis natiuitas, cessat infirmitas corporis, cessat & passio mortis. Vsque ad crucem enim suspicio fuit infirmitatis in Christo: postea autem apparuit esse quod non credebatur, sicut & ipse ait, *Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quoniam ego sum.* Hoc ergo idcirco. Apostolus memorat, vt ostendat quã deuotione obsequẽdum est Christo. Pro salute enim hominum non solum hominem se nasci non dedignatus est, sed & iniuriis agi, & mori voluit: vt intelligentes quam pretiosa sit mors eius, propensius illi seruiant, non quasi homini vicem reddens, sed Deo: quia vnicuique pro persona eius & meritis refundenda obsequia sunt.

Quare si qua est in Christo noua creatura: vetera transierunt, ecce omnia facta sunt noua. Omnia autẽ ex Deo.

Si qua est in Christo noua creatura, &c. Manifestũ est, quia per Christum renouata sunt omnia, si animaduertant dignitatem eius. Nouus enim fit his quibus prius homo tãtum videbatur, cum intelligitur esse Deus: vt recedente infirmitate agnoscatur diuinitas; & cessante errore veteri, qui introducta multorum deorũ opinione, ab vnius veri Dei fide transduxerat genus humanum, reuertantur omnia ad simplicitatis professionem, vnum Deum adorantia in Trinitate. *Omnia autem ex Deo.* Quamuis Christ⁹ nos redemerit. Omnia tamen ex Deo, quia ab ipso est omnis paternitas: ideoque necesse est præferri personam patris.

Qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditque nobis ministeriũ reconciliationis, quoniã quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi non imputans illis delicta ipsorum: & posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo vos exhortante per nos.

Qui reconciliauit nos sibi per Christum, &c. Deus omnipotens genitor Christi (cum omnia quæ per Christum fecerat, errore caduca fuissẽt effecta, creatoris sui oblita) Christum Dominum nostrum de sacris sedibus ad terrena mittere dignatus est, & carnẽ in specie hominis fieri, vt forma esset hominibus quemadmodum sibi Deum creatorem suum pacificum facerent. Deus ergo erat in Christo. Quomodo? Quasi in vicario aut legato, sicut fuit in prophetis, aut aliter? Non sicut fuit in Prophetis, intelligi potest sic fuisse & in filio: filius enim naturaliter est patris Dei. Vnde dicit, *Quia pater in me est, & ego in patre.* Pater enim per id intelligitur esse in filio, quod vna eorum sit substantia. Ibi enim est vnitas, vbi nulla est differentia: ac per hoc inuicem sunt, quia & imago similitudo eorum vna est: vt videns filium vidisse dicatur patrẽ, sicut & ipse Dominus ait, *Qui me videt, videt & patrem.* Recte ergo dicitur, *Deus erat in Christo.* hoc est pater in filio, mundum reconcilians sibi, non imputans illis delicta eorum: quoniã creatura peccauit in Deum, nec pœnituit vt reuerteretur ad eum: Deus opus suum nolens perire, misit filium suũ, per quem prædicata eis remissione peccatorum, reconciliaret eos sibi per ipsum, per quem nos creauerat. Siue ergo per filium, siue per seruos Deus exhortatur populum: quia ad ipsum omnis summa referenda est, cuius voluntate & prouidentia Christus incarnatus est, ad salutẽ hominum redimendam. Qui cum reuerti vellet ad patrem, dispensationem acceptam à patre dedit discipulis.

Rogamus pro Christo vos reconciliari Deo. Eum enim qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos essemus iustitia Dei per ipsum.

Rogamus pro Christo vos reconciliari Deo. Hoc est quod dixi, quia pro Christo vicarios dedit Apostolos, vt pro ipso prędicarent reconciliari Deo. *Eum enim qui nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Deum dicit patrem peccatum fecisse filium suum Christum, eum vtique qui peccatum nesciebat, id est, qui non peccauerat: quia factus caro nõ immutatus, sed incarnatus factus est peccatum: sicut qui fit præfectus, nõ amittit quod erat, sed assumit vtique quod non erat. Homo ergo factus est causa peccati, quem non tangebat sors, neque dignitas nasci hominem. Propter quod autem omnis caro sub peccato est, ideo fact⁹ caro, factus est etiam peccatum. Et quoniã oblatus est pro peccatis, non immerito peccatum factus dicitur, quia & hostia in lege quæ pro peccatis offerebatur, peccatum nuncupabatur. *Vt nos essemus iustitia Dei per ipsum,* qui peccatum nesciebat, dicente Esaia, *Qui peccatum nõ fecit, nec dolus inuentus est in ore eius,* quasi peccator occisus est, vt peccatores iustificarẽtur apud Deum in Christo. Zelum enim passus est Satanas aduersus Saluatorem, videns eum docere homines quomodo sibi propitium facerent Deũ; abrenũtiantes diabolo: & propter hoc occidit eum, nesciens futurum aduersus se. Christus enim post crucem descendens ad inferos deuicta morte, quia peccatum nesciebat, teneri à morte non poterat: quia mors per peccatum inaniuit infernum, vt mors iusti peccatoribus proficeret: vt de cętero mors eos qui signum crucis habent, tenere non possit.

CAP. VI.

QVin & adiuuantes obsecramus, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Dicit enim, In tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te.

Adiuuantes obsecramus, &c. Duplici genere Apostolus

huma-

A

humanæ salutis curam se agere contendit, vt & Dei prouidentiæ deuotus existeret, & hominibus charitatis officium exhiberet. *In tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te.* Hoc scriptum est in Esaia Propheta. Prædestinatam docet gratiam Dei in tempore Christi: sic enim decreuit Deus affluere misericordiã suam, vt nomen Christi poscentibus auxilium largiretur.

Esa. 49. Ephes. 1.

Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nemini dantes vllam offensionem, ne vituperetur ministerium nostrum.

Ecce nunc temp. acceptabile, &c. Tẽpus adesse dicit, quo possint ad indulgentiã proficere peccatores. Tempus ad esse dicit, quo morbis mortalibus medicamina possint infũdi; & ideo se solicitum esse circa ægrorum salutem, ne forte negligentia aliqua medicinæ gratia effectu careret & bonæ voluntatis suę. Fide ergo & vigilantia sua omnem offẽsionem negligentibus amputat, ne horum forte segnitia offensionis occasionem pareret discipulis: ac per hoc liberos se significant, quia quod salutare est, simpliciter õni instantia prædicant. Vnde subiecit, *Ne vituperetur ministerium nostrum.* Vituperaretur enim ministerium ipsorũ, si ea quæ verbis docebant, operibus suis vt fierent, exẽpla non darent.

Esa. 61. Luc. 4. Sap. 16. 1. Thes. 5. B Rom. 12. 1 Petr. 2.

Sed in omnibus commendemus nosmetipsos vt Dei ministri, in multa patientia, in pressuris, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in perturbationibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in benignitate, in Spiritu sancto, in charitate nõ simulata, in verbo veritatis, in virtute Dei.

In omnibus commendemus nosmetipsos, vt Dei ministri, &c. Dei ministri sine adulatione docet, vt ei cuius ministri sũt placeant, non sicut pseudoapostoli, qui scientes non se à Deo missos, præsenti vtilitati studebant. *In multa patientia.* Patientia est quæ saluat homines. Nisi enim patientiã habuisset, quomodo saluasset Corinthios, quos post prædicationem suam tantis vitiis morum, & erroribus diuersarum sectarum inuenerat inuolutos, quos patientia sua paulatim ad veram doctrinam reuocat? *In pressuris.* Pressuras pertulit, sciẽs quid à Deo pro his sit promissum. *In necessitatibus.* Necessitas erat etiam in pressura positũ docere, quia à Domino erat missus. *In angustiis.* Spe futuri angustatus, perfidorum oppositionibus non cessit. *In plagis.* A Iudæis & gentibus cæsus frequẽter, nõ tacuit gratiã Christi *In carceribus.* Sæpe in carcerem missus contempta salute sua, etiam illic donum Dei prædicauit. *In perturbationibus.* in tantũ Deo deuotus erat, vt nec perturbatio fiduciã quã in Deo habebat, minueret. *In laboribus.* Laborare non destitit manibus suis, ne cui grauis esset, certus hoc sibi proficere apud Deum. *In vigiliis.* Tam solicitus erat circa officium sibi delegatum, vt nec nocte cessaret. *In ieiuniis.* Aliquando voluntaria, aliquãdo necessitatis ieiunia pertulit causa penuriæ, & Deo gratias egit spiritaliter se pascenti: quia ideo contentus erat, ne ventris causa inclinaretur. *In castitate.* Castitatem siue corporis siue Euangelij vindicãs, non paucos fecit inimicos. *In scientia.* Scientiam non in sapientia humana, neque in simulatione afferens, Deo se fidelem dispensatorem Christi exhibuit, *In longanimitate.* Grandis animi erat in baiulandis infirmitatibus fratrum, & in contemptu mundi huius. Vnde alio loco dicit, *Mihi mundus crucifix. est, & ego mundo. In benignitate.* Benignus erat, quia sicut arguebat, ita & blandiebatur, vt post correptionem leni exhortatione consolaretur. *In Spiritu sancto. Spiritus sanctus effugit fictum.* Quoniã ergo sinceriter docebat, in Spiritu sancto Dei donum tradebat. *In charitate non simulata.* Simulata charitas in his est, qui in necessitate deserunt fratres. Vnde hic semper necessitates fratrum suas faciens, simplex erat in charitate. Compatiebatur enim õnibus, sicut alio loco dicit, *Quis scandalizatur, & ego nõ vror?* Hæc enim vera charitas est, si sua vtilitate cõtempta, eius curam agat quẽ diligere se profitetur: quod sẽper

C 1 Thes. 2. 2 Cor. 11. 2. Cor. 12. Act. 14. Rom. 8. 2. Cor. 11. Act. 16. Act. 20. D 1 Thes. 2. Act. 20. 1 Cor. 4. & 9. 2 Cor. 2. 1. Cor. 2. 1. Cor. 11. Galat. 6. 2. Cor. 7. Sap. 1. De pæn. dist. 2. c. ficta charit. 11. Lib. 3. sent. dist. 31. § istud quoque. 2 Cor. 11. 2. Cor. 12.

E

fecit Apostolus. *In verbo veritatis.* Verbum veritatis erat in eius doctrina, quia non aliud tradebat, quam à Domino acceperat. *In virtute Dei.* Virtus in eo Dei erat, quæ per signa atque prodigia hunc idoneum ministrum probabat. Rom. 15. 2. Cor. 12.

Per arma iustitiæ à dextris & sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam.

Per arma iustitiæ, &c. Liberum se significat fuisse à fidelibus & incredulis. Arma enim iustitiæ perimunt iniquitatem, *Per gloriam & ignobilitatem.* His qui Euangelium Dei gloriam existimabant, manifeste integrum se & fidelem prædicatorem dicit; Simili modo & eis qui verba diuinæ doctrinæ ignobilitatem & deformationem putabant, fidelem se Dei ministrum exhibuit, dum non terretur, neque pudorem patitur ea illis loqui quæ horrerent audire. *Per infamiam & bonam famam.* Etiam his integrum se Dei dispensatorem præbuit, qui fidei bonam opinionem faciebant, & qui malam; dum non metuit hanc inuidiã, sed constans est. 1. Cor. 16. 1 Cor. 4. Act. 14.

F

Vt seductores, sed veraces: vt ignoti, sed qui cognoscimur: vt morientes, sed ecce viuimus: quasi tentati, sed morti non traditi: vt tristes, semper autem gaudẽtes: vt pauperes, multos autem ditantes: vt nihil habẽtes, omnia autem possidentes.

Vt seductores, sed veraces, &c. Increduli, seductores eos vocabant: fideles econtra, veraces & simplices eos pronuntiabãt. Nec hoc odio cedit, vt superducat fucum veritati. *Vt ignoti, sed qui cognoscimur.* Malis ignoti erant, bonis noti, agnoscebant enim in his veritatem. *Vt morientes, sed ecce viuimus.* Odio illos habentes, quotidie putabant non euadere minas iniquitatis. Isti autem, quia Deo propitio docebant, auxilio Christi tuti præstabantur à morte præsenti & futura. *Quasi tentati, sed morti non traditi.* Tentati videbantur, quando sic tractabantur vt cedere putarentur: & quia non vincebantur, morti non addicebantur. Hic enim addicitur morti, qui in fide non permanet; & morti nõ huic, sed futuræ. Potest & de præsenti morte intelligi. Tentari enim eos patiebatur Deus, vt pressuris cresceret merita: non tamen permittebat eos occidi. *Vt tristes, semper autem gaudentes.* Verum est, quia tristitia hæc gaudium operatur: & qui eos iniuriis contristabant, gaudium eorũ exaggerabant. *Vt pauperes, multos autem ditantes.* Quantũ ad præsentem vitam pertinet, pauperes videbantur, sed spiritales diuitias credẽtibus largiebantur, egeni in terris, in cælis diuites. *Vt nihil habentes, omnia autem possidentes.* Hoc fuit in Apostolis gloriosum, vt sine solicitudine & nomine possidendi non solum ea quæ in possessionibus erant, sed & ipsos eorum dominos possiderent. Omnia enim necesse erat ante eorum poni pedes causa virtutum, sicut legimus in Actibus Apostolorum.

Act. 17. 2. Cor. 2. G 2. Cor. 1. Act. 13. Act. 5. 1. Cor. 15. Matt. 5. Iacob. 2. 1. Pet. 5. Act. 4.

H

Os nostrum ad vos Corinthii, cor nostrum dilatatum est. Non angustamini in nobis, angustamini autẽ in visceribus vestris, eandem habentes mercedis retributionem (tamquam filiis dico) dilatamini & vos.

Os nostrũ patet ad vos, &c. Hoc libertatis causa loquitur, & puræ conscientiæ. Mali enim sibi conscia mens loqui trepidat, sensum perdit, in verbis errat. *Cor nostrum dilatatum est.* Eorum cor dilatatur, qui fiducia bonæ conuersationis gaudent in sese, aut certe futuri spe præmij in tribulatione non angustantur, quia sicut in hac vita nisi pręcesserit labor, redditus non sequitur: ita & in rebus diuinis si non exitia anteierint, præmium non sequetur. *Non angustamini in nobis, angustamini autem in visceribus vestris, eandem habentes mercedis retributionem.* Hoc dicit, quia non oberat magistro, si discipuli male verterentur contemnẽtes vigorem doctrinæ, quia vnusquisq; pro operibus suis mercedem accipiet, quia quod ad magistros pertinet, non tacuerunt, dicente Domino ad Ezechielem prophetam; *Exalta vocem tuam, & loquere ad plebem, si te audierint, lucrabe-*

Prou. 10. & 28. 2. Cor 9. Iacob. 1. 1. Cor. 3. Ezec. 3. & 33.

A 1.Cor.4. rius eos: si quo minus, tu animam tuam saluabis. Tanquam filiis dico, dilatamini & vos. Ad bonam conuersationem & spem eos hortatur, vt fidentes & purgantes conscientias possint in semetipsis gaudere, habentes fiduciam puræ mentis, sicut & eorum magistri; separantes se ab infidelium societate in operibus malis. Et bene ergo agendo, & futura sperando dilatari vult illos animo. Qui enim operatur, laborat & futura non credit, sicut infidelis, angusti animi est desperatione futuri.

Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas lumini ad tenebras? Quæue consensio Christi cum Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Vel quæ conuenitio templo Dei cum idolis?

B *Nolite iugum ducere cum infidelibus.* Manifestum est hæc quæ enumerat, esse contraria: ac per hoc fugiendum ab his docet, quia dicit Dominus: *Nemo potest duobus dominis seruire.* Lex enim iustitiam prædicat, vt fugiatur iniquitas; lumen ostendit quod est veritas, vt ab ignorantia quæ tenebræ sunt, recedatur: Christum in Dei mysterio annuntiat, vt a diabolo qui se Deum mentiri vult, recedatur: credentibus vitam pollicetur æternam, vt perfidia exuti ab omni infidelium errore sint alieni: idola prohibuit coli, quia templo Dei sunt inimica. (1.Thess.)

Vos enim templum estis Dei viui, sicut dixit Deus, Quoniam inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Quapropter exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum nolite tangere, & ego suscipiam vos: & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens. (Leuit.26. Esai.52. Hier.31.)

Vos enim templum estis Dei viui. Nihil tam inimicum homini quam idola, quia ab vnius Dei fide cogunt eum recedere. (Sap.14. Leui.26.) C (Esa.52.) *Sicut dixit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Quapropter exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum nolite tangere, & ego suscipiam vos: & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.* Interim primæ causæ sensum explicemus, vt cuius personæ verba sint, declaremus dicentis, *Quoniam inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.* Hæc verba Christi sunt: Hoc est enim quod inter cætera Hieremias testatus est, dicens; *Post hæc in terris visus est, & inter homines conuersatus est.* (Baruc.3.) Hic enim habitauit in nobis, dicente Ioanne Apostolo. *Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* (Ioan.1.) Et quia Deus noster est, dicit iterum Hieremias. *Hic est Deus noster.* (Baruc.3. Esa.52.) Et quia populus eius sumus, dubium non est. Ecclesia enim Christi est: ideoque separari nos vult ab omni contaminatione, vt suscipiat nos in filios, sicut dicit, *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.* (Ioan.13.) Et quia omnipotens est, puto ambigi non debere, sicut ipse dicit, quod *quæcumque facit pater, eadem & filius facit similiter*: hoc est, quod filius omnia potest, quæ potest & pater. (Ioan.5. Ibidem.) D Patrem vero omnia posse, testis idoneus est filius qui dicit de patre, *Apud Deum autem omnia possibilia sunt.* (Matth.19.) Hoc prophetæ testimonio & nos ad puram vitam exhortatus est, & Iesum iam olim Dominum nostrum & suscepturum nos in affectu charitatis suæ, prædestinatum ostendit. (Baruc.3. Amos.9. Rom.1.)

CAP. VII.

HAEc ergo habentes promissa charissimi, mundemus nosipsos ab omni inquinamento carnis, vt perficiamus sanctitatem spiritus in timore Dei.

Mundemus nosipsos ab omni inquinamento, &c. Manifesta sunt quæ dicit. Inquinamentum tamen carnis multifarie intelligendum est. (Galat.5. 1.Petr.2. Rom.7.) Ideo etenim non dixit, ab inquinamento carnis, sed *ab omni inquinamento*, vt tota vitia carnalia fugiamus. Omne enim quod lex prohibet, carnale est. *Vt perficiamus sanctitatem spiritus in timore Dei.* E Sanctitatem sic perficiemus spiritus, si in timore Dei recta sequamur, vt sub nomine Christi à peccatis nos abstinentes sancti simus. (Heb.12. Rom.14.) Qui enim sine professione Christi à vitiis se cohibere videntur, sancti sunt iuxta mundum; non secundum Dei spiritum: quia secundum Deum hi mundi sunt qui fideles sunt; cæteri vero quales suis sint, immundi sunt. Quidquid enim sine Christo est, immundum est, sicut dicit ad Titum. *Quia infidelibus nihil est mundum*, inquinata est enim eorum mens & conscientia. (Tit.1.)

Capaces estote nostri. Nemini nocuimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus. Non ad condemnationem vestri hoc dico, prædixi enim iam vobis, quod in cordibus nostris estis ad commoriendum & ad conuiuendum.

F *Capaces estote nostri.* Considerare vult illos quæ dicit, vt receptis his in animum, conferant secum vera esse quæ loquitur, & spernentes hos quos tangit, omnem animum transferant ad eos quos vident vero affectu se diligere. Pseudo enim Apostoli erant qui & nocebant illis, corrumpentes sensus illorum, & grauabant sacculos eorum circumuentione serpentinæ astutiæ. (2.Cor.11. 1.Tim.6. 2.Cor.11.) *Non ad condemnationem vestri hoc dico.* Hoc est, non vos abiicio, sed vt corrigatis moneo. Qui enim aliquem condemnat, non illi dimittit. *Prædixi enim iam vobis, quod in cordibus nostris estis ad commoriendum & ad conuiuendum.* Ex prædictis vult illos cognoscere quo animo loquatur ad eos. (1.Cor.4.) Quos enim participes vult habere & ad præsentes passiones pro Christo, & ad futuram vitam; non vtique illos abiicit, sed vt participatione dignos se faciant, exhortatur. (Philip.1.)

Multa mihi fiducia apud vos, multa mihi gloriatio de vobis: repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni pressura nostra.

G Fiducia hæc de primæ epistolæ correptione est, quam quia non aspere susceperunt, fiduciam dederunt admonendi se. (1.Cor.4. 2.Cor.1. 2.Cor.7.) Visi sunt enim velle corrigere se, vnde gloriatur: pro his animum etiam suum consolatum ex hac parte pronuntiat, in tantum vt in omni pressura superabundante se gaudio obtrectetur. Videns enim esse spem in his pro quibus angustias patitur, gaudet eum tribulatur, certus mercedem se à Deo accepturum acquisitæ salutis eorum. (Iacob.1.)

Etenim cum venissemus in Macedoniam nullam requiem habuit caro nostra.

Pressuras & cædes memorat, quas patiebantur causa credentium, vt magis prouocet eos ad charitatem. (Act.16.) *Nullam,* (inquit,) *requiem habuit caro nostra*: vt compaterentur eis, certi quia pro salute fidelium animas suas traderent vsque ad mortem. Antequam digereretur enim tribulatio & corporalis iniuria, altera veniebat, vt requies patienti non esset. (Thren.5. 1.Cor.4.) H Nam quoniam sensu bruta est omnis caro, idcirco nullam requiem hanc habuisse vel habere in passione significat, animam autem, quamquam ipsa patiebatur in corpore, ex hac tamen parte requiem habere, qua sperat pro tribulationibus his quæ pro fide irrogantur à perfidis, daturum Deum mercedem. Denique in ipsa pressura Deo hymnos canebant. (2.Thess. Matth.5.)

Sed in omnibus afflicti fuimus, foris pugna, intus timores.

Iuxta historiam, Domino vocante intrauerunt in Macedoniam: & cum non pauci credidissent, inuenissentque solatium Lydiæ mulieris quæ cum omnibus suis credidit: tunc factum est vt spiritum Pythonem, id est diuinum, fugaret de ancilla quorundam, qui videntes perdidisse se non minimum quæstum quem puella referebat diuinando, concitauerunt seditionem Paulo & (Act.16.)

A Silæ,& traxerunt eos in forum ad magistratus:qui multas eis plagas imponentes, miserunt eos in ima carceris, ita vt pedes eorum in neruo concluderent. Hæc est pressura quam passi sunt in Macedonia, & hinc est vnde dicit, *Nullam requiem habuit caro nostra:sed in omnibus afflicti fuimus, foris pugna,intus timores.* Pugnæ erant corpori,dum cædebātur : animo timores. Illic enim timor est,vbi intellectus est. Sed timor hic propter eos erat qui crediderant, ne passione eius scandalizentur. Nam si quid iam timeret qui patiebatur ? præterea cum dicat in Actis Apostolorum,non solum ligari, sed & mori paratum se pro nomine Iesu Christi. Act. 21. Videtur enim totum hominem afflictum in carne significasse, vt ex parte spiritus qui homini datur vt maneat, quia impassibilis est, affligi potuisse minime intelligatur:sed vt homo totus ex parte corporis & animę afflictus in carne dicatur,ex parte vero spiritus impassibilis. Potest & sic intelligi, *vt foris pugna*, id est, in publico à perfidis fierent contra fidos, dum furore pleni resistebant veritati : cuius rei nuntius *intus timores* generabat, vbi erat Apostolus. B 2. Tim. 3. Rom. 8. Quis enim homo non timeat angustias?Sed quia in Dei rebus propensior erat,timorem hūc spe superabat.

Sed qui consolatur humiles Deus, consolatus est nos in aduentu Titi:& non solum in aduentu eius,sed etiā in consolatione qua consolatus est ipse in vobis, annuntians nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram amulationem pro me, ita vt magis gauderem. Vnde & si contristaui vos in epistola, non me pœnitet : & si pœnituisset, videns quod in epistola illa (etsi ad horam) contristauit vos,nunc gaudeo: non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum Deum.

1. Cor. 10. C *Sed qui consolatur humiles, &c.* Quoniam Deus suorum non est immemor, sed semper dat eis in tribulatione solatium, accelerauit aduentum Titi,vt refrigerio esset positis in feruore. Magna enim consolatio est patientis,si secum habeat condolentem. Philip. 2. *Et non solum, (ait) in aduentu eius, sed etiam in consolatione qua consolatus est ipse in vobis.* Plus addidit ad consolationem, qui audisse se à Tito significat conuersionis eorum promptam voluntatem,in tantum vt Titus qui dolorem habebat inobauditionis eorum, consolationem acciperet de pœnitentia illorum.Quantum affectum haberet circa eos,ostendit Apostolus, vt nec ima carceris,nec plagarum dolorem computaret scissi corporis,neque neruum quo pedes eius conclusi erant : sed Act. 16. audita correctione eorum lætaretur, & immemor factus passionum, Deo gratias ageret pro eorum salute, sic hoc æstimans quasi remunerationem tribulationum. *Annuntians nobis vestrum desiderium.* Nuntiauit Titus desiderium habere illos emendandi se. 2. Cor. 8. Addiscentes enim quæ promissa sunt bene viuentibus, incitati sunt ad desiderium horum. D *Vestrum fletum*, Correpti flebant,dolētes quia peccauerunt,nec excusare nisi sunt:vnde Apostolus gloriatur in his. *Vestram amulationem pro me.* Addiscentes enim charitatem Apostoli erga se,cœperunt illum defendere contra aduersarios. *Ita vt magis gauderem. Vnde etsi contristaui vos in epistola,non me pœnitet.* Manifestum est,non debere pœniteri ex hac re quam secutus talis effectus est, quoniam seuerius in prima epistola corripuit errores eorum. Non,inquit,me pœnitet asperius scripsisse,quia hoc causa poposcit. 1. Cor 3. 5. 6. 8. & 9. *Et si pœnituisset, videns quod in epistola illa (etsi ad horam) contristauit vos : nunc gaudeo.* Hoc dicit, *& si me pœnituisset*, propter charitatem, *quia vos contristaui, nunc gaudeo*,quia consolatio succedit gaudij,quia profuit quod vos contristaui. *Non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum Deum.* Idcirco gauisum se dicit,quia cum pudore contristati sunt,non cum ira. Prou. 9. Qui enim reprehensus pudorem patitur, corrigere se promittit:qui vero irascitur,peiorem se futurum ostendit.

E *Ita vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum est tristitia,pœnitentiam ad salutem stabilem operatur : tristitia autem huius mundi mortem operatur.*

Ita vt in nullo detrimentum patiamini, &c. Vt omnia, inquit, nostra effectum habeant in vobis, etiam quod contristauimus vos,pro vobis est. *Quæ enim secundum Deum est tristitia,pœnitentiam ad salutem stabilem operatur.* Eccl. 4. Baruc. 3. Manifestum est, quod qui tristis est quia peccauit, secundum Deum tristis est, dolet enim quia fecit quod odit Deus. Hoc ad stabilitatem salutis pertinet. *Tristitia autem huius mundi mortem operatur.* Hoc dicit, quia sicut secundum Deum tristitia vitam operatur,(pœnitet enim,& sperat Dei misericordiam:)ita secundum mundum tristitia mortem operatur. 2. Cor. Detectus enim peccator tristis est quasi puniendus, non habens à quo speret misericordiam:etsi forte ad præsens defuerit qui vindicet, Dei tamen iudicium euadere non poterit. Gen. 1. Pet.

F *Ecce enim hoc ipsum secundum Deum contristari, quantam in vobis efficit solicitudinem,non excusationem,sed indignationem,sed timorem,sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam, in omnibus castos vos exhibuistis esse in eo negotio.*

Hoc ipsum secundum Deum contristari, &c. Verum est,quia qui pœnitet,solicitus est ne denuo peccet. Ioan. 5. Psal. 50. Luc. 18. Rom. 12. 2. Cor. 12. *Non excusationem.* Recte, quia pœnitentia non habet excusationem, sed confessionem. *Sed timorem.* Ostendit timorem in peccatore, qui delicti causa veniam postulat. *Sed desiderium.* Desiderat reformari se, qui se scit factum per peccatum deformem. *Sed æmulationem.* Zelum incipit pati bonorum operum perficiendorum, qui intelligit pro se esse quod corripitur. *Sed vindictam.* Necesse est vt quis vindicet eum,cuius erga se sentit affectum:& in seipsum vindicat,qui se causa delicti affligit. G *In omnibus castos vos exhibuistis esse in eo negotio.* Quando omnia quæ ad profectum melioris spei pertinent,meditari videntur,zelum habentes Apostoli & præceptoris sui in omnibus officiis humanæ conuersationis, duce fide probos se videri contendunt.

Igitur & si scripsi vobis, non propter eum qui inique versatus est,neque propter eum qui inique tractatus est:sed vt manifestaretur solicitudo nostra,quam pro vobis habemus coram Deo.

Non propter eum qui inique versatus est, &c. 1. Cor. 5. Inique versatum dicit illum qui incestum admiserat : nec non etiam hos tangit quos iniurias & fraudes fratribus in prima epistola fecisse significat. 1. Cor. 6. *Sed neque propter eum qui inique tractatus est.* Hi inique tractati sunt, quia fratribus contraria passi sunt. 2. Cor. 2. Hic sensus est quem in capite epistolæ memorat,vbi dicit: *si cui aliquid donastis,& ego.* Ostendit enim non magis horum causa qui peccauerunt, scripsisse remitti illis debere,sed magis propter Ecclesiam : H quia in vno male agente multi sunt qui confundantur, & in vno contumeliam aut fraudem patiente, multi sunt qui indignentur: quia si patitur aliquid vnum membrum,compatiuntur omnia membra. *Sed vt manifestaretur solicitudo nostra, quam pro vobis habemus coram Deo.* 1. Cor. 12. Emendando iniustos, & pollutos sanctificando,& Ecclesiæ reconciliando,totius populi solicitudinem se habere demonstrat,secundum quod supra memoraui.

Ideo consolationem accepimus. In consolatione autem nostra, magis magisque gaudio repleti sumus super consolatione Titi, quia requieuit spiritus eius in omnibus vobis:& quoniam in quibuscumque de vobis gloriatus sum non sum confusus.

Ideo consolationem accepimus. Accepisse se, ac per hoc & dare dicit consolationem. Accipit autem cum dicit corri-

A gere se velle quos arguebat, vt per pœnitentiam se reformarent: dat autem dum eos reuocat ad Ecclesiam, ne diu contristati desperarent de se, & ad publicam & funestam vitam declinarent. *In consolatione autem nostra, magis magisque gaudio repleti sumus super consolatione Titi, quia requieuit spiritus eius in omnibus vobis.* Correptos per primam epistolam audiens se velle corrigere, consolationem accepit. A Tito autem addiscens quia dolorem paterentur erroris sui, auctus est in consolatione gaudio repletus, quia voluntas eorum in opere cœperat approbari, Tito hoc idoneo teste cum lætitia animi referente. *Et quoniam in quibuscunque de vobis gloriatus sum, non sum confusus.* Antequam pergeret Titus ad Corinthios, audiuit ab eis, id est, ab Apostolo, & qui erant cum eo, bonam voluntatem esse Corinthiorum in emendandis vitiis: ac per hoc regresso, & eadem referente, non vtique confusus est Apostolus, sed alacer factus est, quia non aliter inuenerat Titus, quam audierat ab eis.

1.Cor.12.

1.Cor.5.

B

Sed quemadmodum omnia de vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra apud Titum veritas facta est: & viscera illius abundantius in vobis sunt, reminiscentis omnium vestri obedientiam, quomodo cum timore & tremore excepistis illum. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.

Iacob.5.

Sed quemadmodum omnia de vobis in veritate locuti, &c. Exultans in spiritu hæc scribit Apostolus, sic gaudens in his, vt efficaciam eorum tam veram probet, quam est & prædicatio eius ad eos in correptione dumtaxat. Veritas enim arguentis in eo ipso tunc videtur esse manifesta, si ij qui arguantur, incipiant emendare se. Dum enim correpti immutantur, testimonium perhibent arguenti. *Et viscera illius abundantius in vobis sunt.* Animum & affectum Titi dicit esse in eis, quia vidit profectum illorum. Sancti enim animus in omni bono est. *Reminiscentis omnium vestri obedientiam, quomodo cum timore & tremore excepistis illum.*

C Scientes Corinthij ab Apostolo esse missum Titum ad se, qui in tantis vitiis ab ipso iam fuerant correpti, territi sunt in aduentu eius. Et quia vitam suam cœperant emendare, soliciti erant obedire præceptis eius, vt regressus, animam Apostoli mitigaret eis: quam rem Titum laudasse significat, nam in Tito Apostolum reueriti sunt. *Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.* Non solum in bona voluntate eorum lætatus est, sed & in operibus bonis, quibus quæ peccauerant, emendabant. Ideo, *in omnibus,* (inquit) *confido in vobis.*

2.Cor.7. supra.

CAP. VIII.

NOtam autem vobis facimus fratres, gratiam Dei quæ data est in ecclesiis Macedoniæ, quod in multa probatione pressuræ abundauit gaudium ipsorum, & profunda paupertas illorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum.

Act.16. 1.Cor.7.

D *Notam vobis facimus gratiam Dei, &c.* Quoniam Macedones deuoto animo perceperunt verbum fidei, idcirco eis gratiam datam à Deo dicit, vt in tribulatione Pauli & Silæ, quam supra memoraui, scandalum non paterentur, sed in exultatione mentis acciperent confidentes de spe promissa, vt probatos se horum passionibus demonstrarent. *Et profunda paupertas illorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum.* Votum eorum prædicat, quia cum tenues essent substantia facultatum, animus ipsorum diues inuentus est in ministerio sanctorum: pura enim conscientia operati sunt, non vt hominibus, sed vt Deo placerent.

2.Cor.9.

Quia testimonio illis sum, quod pro viribus, & supra vires voluntarij fuerunt, cum multis precibus, orantes suscipi in gratiam & communionem ministerij quod fit in sanctos.

Quod pro viribus, & supra vires voluntarij, &c. Quantum

E dignum fuit, & Deo placitum, qui vires illorum sciuit, in facultatibus dederant ad ministerium. Et quia ex toto corde Deo se dederant, amplius volebant offerre quam eorum vires admittebant. *Cum multis precibus orantes suscipi in gratiam & communionem ministerij quod fit in sanctos.* Tam simpliciter & deuoto animo obtulisse illos ministerium quod vltra vires eorum erat, prædicat, vt cum lacrymis deprecantes offerrent; vt vel sic cogerent accipi à se quod accipiendum non videbatur, quia plus erat quam poterat eorum substantia; ne forte eis postea egestas boni operis pœnitentiam suaderet. Sed quia tales se ostenderunt, vt puro animo iam præsentia postponentes futuris se promissionibus confidentia fidei confirmarent, accipi ab eis visum est, ne boni cordis gratia fructū amitteret.

1.Cor.16.

1.Cor.9.

Rom.15.

Psalm.9.

Et non vt sperabamus: quin immo semetipsos primum dederunt Deo, deinde nobis per voluntatem Dei.

F

Idcirco, inquit, ab his accipi debuit, quia prius emendantes errores pristinos & vitæ vitia ac morum, vltra quā sperabatur, Deo se deuouerunt. Visum est enim simpliciter illos hoc agere, vt nec timeret quod offerebatur accipere: quia non vtique hoc animo offerebant, vt redimentes præpositos suos, vitia eorum paterentur, nec arguerent: quia munera excæcant oculos, & vim auctoritatis inclinant. Dantes ergo se Deo, dum emendant vitia, deinde fratribus dum offerunt sumptus, contristari non debuerunt, qui ante prope quam inciperent, perfecti esse voluerunt. Horum igitur exemplo inuitat Corinthios, vt ea quę cœperant, hac exhortatione aucti, mente sedula cōsummarent.

Deut.16. Eccl.20.

2.Cor.13

Ita vt rogaremus Titum, quod quemadmodum cœpit, ita consummet in vobis etiam gratiam istam.

Quoniam Titi affectum sciebat sincerum circa istos, necnon hos obedi ētes ei: idcirco per ipsum etiam ad hoc opus exhortari illos facilius posse significat; vt quomodo in cæteris rebus exhortationis suæ habuit fructum in eis, haberet etiam in hac gratiam, vt ad ministerium sanctorum promptos eos faceret: vt quia iam vitia emendabant, huius largitatis fructum haberent. Qui enim ad hoc dant ne arguantur, nullum fructum huius rei habebunt.

2.Cor.7.

G

Eccl.34.

Vos autem quemadmodum in omnibus abundatis fide & sermone, & scientia, & omni solicitudine, & illa quæ ex vobis in nos est charitate, facite vt in hac quoque gratia abundetis. Non secundum imperium dico, sed propter aliorum solicitudinem, & vestra charitatis bonum animum comprobans.

H

Facite vt in hac quoque gratia abundetis. Magis exhortatur illos, vt glorietur de his apud cæteras ecclesias. Hæc est enim probatio emēdationis eorum, si prompti sint ad ministerium sanctorum. *Non secundum imperium dico, sed propter aliorum solicitudinem, & vestra charitatis bonum animum comprobans.* Manifestum est quia non imperat, sed exhortatur, vt penuriam patientibus mittant sumptus, & releuent solicitudinem illorum, bonum animum suum Deo & hominibus ostendentes: pro qua re sine dubio mercedem accipient.

Heb.13.

Nostis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quia propter vos pauper factus est, cum diues esset: vt illius inopia vos ditaremini.

Pauperem Christum dicit factum; quia Deus nasci dignatus est homo, virtutem potestatis suæ humilians, vt hominibus diuinitatis diuitias acquireret: vt, sicut dicit Petrus Apostolus, *diuinæ essent consortes naturæ.* Homo

Luc.2.

2.Petr.1.

A ergo factus est, vt hominē in Deum assumeret, sicut scriptum est, *Ego dixi, dij estis.* Hoc modo exhortatur, vt largiēdo quasi pauperes fiant, vt profit paupertas eorum, sicut Christi paupertas profuit nobis: & Christus quidem nostri, non sui causa pauper factus est; nos autem, vt nobis proficiat.

Psalm. 81. Ioan. 10. Iacob. 1.

Et consilium in hoc do, hoc enim vobis vtile est, qui non tantum facere, sed & velle cœpistis ab anno priore, nunc ergo etiam facto consummate: vt quemadmodum prompta fuit voluntas in vobis volendi, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est, secundum facultatem acceptabilis est, nō secundum quod non habet.

2. Cor. 9. Galat. 1. Matth. 6. *Nunc ergo etiam facto consummate, &c.* Hoc dicit, vt voluntas illorum in opere appareat, si vera est, secundum vires: vt tantum det, quantum potest & vult animus, vt munda fiat conscientia; non in simulatione vt hominibus placeat, B & mercedem apud Deum non habeat. *Si enim voluntas prompta est, secundum facultatem acceptabilis est, non secundum quod non habet.* Quoniam Corinthij ad hoc opus ministerij prouocantur, hoc eis indicitur, vt non plus tribuant quam possunt: ne plus forte offerentes coacti, non voluntarij, grauati viderentur sine mercede futuri: quia qui coactus aliquid facit, mercedem non habet. Ecclesiæ enim Macedoniæ vltro obtulerunt cum precibus (vt probarent tota se voluntate hoc facere) vt plus offerrent quam poterant, ideoque acceptabile fuit. Quanto enim amplius obtulerunt, tanto plus accepturi sunt. Nam si tantum quis det, quantum vult aut potest, acceptum est. Iudicio enim videtur hoc facere: ac per hoc tantum det, quantum potest & vult animus, vt rei huius possit habere mercedem.

1. Cor. 9. 2. Cor. 9. Tob. 4.

C ***Non enim vt alijs relaxatio sit, vobis autem angustia: sed ex æqualitate in hoc tempore, vt vestra abundantia illorum inopiam, & illorum abundantia vestram suppleat inopiam.***

Non enim vt alijs relaxatio sit, &c. Verum est, quia sic dandum est, vt non egestatem præstet dantibus. *Sed ex æqualitate in hoc tempore.* Dicit hoc, vt quantum habet, ad tempus diuidant cum sanctis. Non enim plus exigitur, quam sibi debent retinere: quia, *Diliges*, inquit, *proximum tuum sicut teipsum.* Vnde Zacchæus, *Ecce dimidium*, inquit, *bonorum meorum do pauperibus. Vt vestra abundantia illorum inopiam, & illorum abundantia vestram suppleat inopiam.* Hoc est quod dicit, vt quia iuxta tempus sancti inopiam patiuntur, deserentes omnia mundi, & se in diuinis solis operibus constituentes, vt doctrinæ & orationi insisterent ad profectum multorum: ij qui credunt, & artibus aut negotiis insistunt, aut certe facultates paternas habent, ministrent sanctorum inopiis: & iterum D sancti illic vbi diuites sunt, & isti inopes, communicent eis, quasi vicem rependentes ministerio illorum, sicut dicit Dominus, *Quamdiu fecistis vni ex minimis istis, mihi fecistis.*

Matth. 22. Luc. 19. Act. 4. Act. 6. Matth. 25.

Vt fiat æqualitas, sicut scriptum est, Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minorauit.

Exod. 16.

Vt fiat æqualitas, &c. Hæc est æqualitas, vt quia isti in hoc tempore ministrant sanctis, reddantur illis vices in futuro, debitores enim sibi faciunt sanctos. *Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minorauit.* Hoc in Exodo legitur. Plus enim sancti habent in spe futuri sæculi, & magis quam ij qui hoc tempore videntur diuites; & tamen æquabuntur illic vtrique: vt sicut beneficio horum sanctorum inopia sustentatur, ita & beneficio sanctorum diuites fiant hi in futuro sæculo, in quo videntur pauperes. Non enim totos se dederunt Deo, vt hic pauperes, illic essent diuites: sed ex hac parte qua hic diuites sunt, illic pauperes, sanctorum suffragio qui hic positi, iam illic mente sunt, ditabantur. Non enim qualecumque meritum est de iustis laboribus ministrare sanctis.

Rom. 15. Exod. 16.

E Heb. 13. Prou. 3.

Gratias autem Deo, qui dedit hanc ipsam solicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationē quidem accepit: cum sit autem solicitior, voluntarius profectus est ad vos.

Gratias autem Deo, qui, &c. Deus quia iustus est, sciens Corinthios velle proficere, Titi affectū incitat circa eos, vt adimpleret exhortatione sua voluntatem illorum in opere bono: qui videns profectum illorum, consolatus est, lætatusque in eis. *Cum sit autem solicitior, voluntarius profectus est ad vos.* Hoc est, videns proficere illos circa bonos actus, solicitior factus est circa affectum illorum: ita vt voluntarius proficisceretur ad eos, qui prius etiam rogatus se excusarat ab eis propter vitia illorum. F

Psalm. 10. 2. Cor. 7. 2. Cor. 4.

Misimus etiam cum illo fratrem nostrū, cuius laus est in Euangelio per omnes ecclesias: non solum autem, sed etiam ordinatus est ab ecclesiis comes peregrinationis nostræ, in hanc gratiam quæ ministratur à nobis ad Domini gloriam, & promptitudinem vestram: deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur à nobis in Domini gloriam. Prouidemus enim bona non solum coram Deo, verumetiam coram hominibus.

Cuius laus est in Euangelio, &c. Istum commendat, quia ignorabatur ab his; vt scirent in quanta iam essent bona opinione, ad quos tales viri mittebantur, vt congauderēt cum eis, augentes eos in fide operationis Dei: ad cuius gloriam solicite hoc agebant vicarij Christi, vt conditor Deus cœli & terræ agnosceretur in illis. *Deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur à nobis.* Quoniam de ministerio agebatur, ideo hoc subiecit, ne negligens circa curam pauperum vel sanctorum iudicaretur, si hoc segnius ageret. De hac enim re constituerant inter se Apostoli, vt memores essent pauperum: quod ad Galatas significat. Cum ergo inuituperabilis esset in omnibus Apostolus; ne in hac causa indiligens iudicaretur, idcirco hoc se præmonere significat, vt hoc opere impleto, in omnibus solicitudo eius & prouidentia appareret. *Prouidemus enim bona non solum coram Deo, verumetiam coram hominibus.* Prouidet bona coram Deo, dum quod iubet Deus circa ministerium sanctorum vel pauperum, fieri docet: coram hominibus vero prouidet bona, quia tales mittit ad hoc opus exhortandum, qui probitate sua non faciant eis scandalum, sed prouocent eos, ne bona doctrina Apostoli per improuidos ministros eius in vituperationem caderet.

Ioan. 17. G 1. Cor. 6. Gal. 2. 2. Cor. 11. 1. Cor. 4. Rom. 12. 2. Cor. 6.

H ***Misimus autem cum illis & fratrem nostrum (quē probauimus in multis sæpe solicitum esse, nunc vero multo solicitiorem) multa fiducia vestri, siue per Titum qui est socius meus, & adiutor in vobis, siue per fratres nostros Apostolos ecclesiarum gloria Christi. Ostensionem ergo charitatis vestræ, & nostræ pro vobis exultationis, demonstrate in eos in facie ecclesiarum.***

Siue per Titum qui est socius meus, &c. Titum ideo socium suum vocat, quia & ipse episcopus erat. Cui ministrum dedit notum in omnibus ecclesiis ipsius prouinciæ. Quibus addit & Tertium fratrem, probatum in multis operibus bonis atque solicitum. Per Titi autem relationem referentis bonam voluntatem Corinthiorum & cæterorum missorum, quos Apostolos ecclesiarum gloriæ Christi appellat, solicitiorem se factum ostendit videndi illos, & exhortandi ad ministerium sanctorum.

Act. 18. Tit. 1. 2. Cor. 8.

Fidu-

A Fiduciam enim accepit, audiens meliores esse factos Corinthios. Vnde satagebat ad eos, certus quia obaudient bona opera facere. *Ostensionem ergo charitatis vestrae, & nostrae pro vobis exultationis demonstrate in eos in facie ecclesiarum.* Commonet eos, vt in his quos mittit, dilectionem suam ostendant, vt bona quae de ipsis audierant, vera probarent. Sic enim ostenderent profecisse se monitis Apostoli; si missos ab eo cum honore exciperent, vt caeterae ecclesiae agnoscerent vera esse bona quae de eis dici coeperant. Prouocat ergo animos eorum, quia de quo bene sentitur, solet se meliorem praebere.

Cap. IX.

Nam de ministerio quod fit in sanctos, superfluum est mihi scribere vobis. Scio enim promptam voluntatem vestram, pro qua de vobis glorior apud Macedones. Quoniam Achaia parata est ab anno priore, & vestra aemulatio prouocauit plures.

B *Superfluum est mihi scribere vobis.* Et haec oblectantis verba sunt. Superfluum enim esse dicit scribere de ministerio quod fit in sanctos, vt de his bene sentire videatur. Superfluum est enim si commoneas eum quem scias facturum. Sed vt diligentiam suam ostendat, necessarium est vt scribat; & vt hos promptiores faciat, & quid de eis caeteris praedicet, manifestet. Superflua enim solent maiorem parere solicitudinem. Nam & Dominus non dubitans de amore erga se Petri Apostoli, tertio dicit ei, *Simon Ioannis, amas me?* Quae trina repetitio quasi superflua videtur, sed prodest ad perfectionem monitionis, vt sciat magna se cum diligentia debere curare quod frequenter mandatur. *Quoniam Achaia parata est ab anno priore.* Post Macedones Achaia, id est, ecclesiae prouinciae Achaiae, (non omnes, quia & Corinthij Achaici sunt) praeparauerant se aemulatione ductae Macedonum, vt ministrarent sanctis. Quo dicto plus exhortatur Corinthios, cum dicit illos paratos ab anno priore, sed expectare iam hoc vt diuideretur ministerium illorum pro vniuscuiusque necessitate. *Et vestra aemulatio prouocauit plures.* Post Macedones Achaiam paratam dicit, vt & Corinthij fiant parati secundum promissum suum; & caeterae ecclesiae aemulatione Corinthiorum, dum audierunt illos prius multis erroribus fuisse implicatos, post autem corrigentes se bonae voluntatis effectos, incitatae sunt ad bonum opus: quia si ij qui post acceptam fidem male versati sunt, hanc acceperant habere voluntatem, quanto magis isti, in quibus haec vitia non sunt reperta?

C

Misi autem hos fratres, ne gloria nostra qua vos praeferimus, inanis fiat in hac parte, vt quemadmodum dixi, parati sitis: ne cum venerint mecum Macedones, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos, vt non dicam omnes vos, in hac parte.

D *Misi autem hos fratres, &c.* Hos fratres memorat quos supra, id est Titum, & quos ei adiunxit adiutores, qui impensius exhortarentur eos ad promissionem implendam in ministerio sanctorum, vt non solum litteris, sed & facie ad faciem oblectarent eos crebris admonitionibus, ne exultatio Apostoli qua in splendore animi eorum gloriabatur, euacuaretur. Saepius ergo hoc memorans, solicitudinem suam circa eos ostendit, nolens illos confundi. *Ne cum venerint mecum Macedones, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos, vt non dicam omnes vos, in hac parte.* Manifestum est, quia si non hoc inuentum fuerit quod testificatus est de his, & ipse erubescat in ipsis, & ipsi amplius confundatur, qui nec propterea quod testis eis extitit Apostolus, id agere nisi sunt, quo verum illud facerent vel propter tanti viri personam.

Necessariu ergo existimaui rogare fratres vt praecederent ad vos, & praepararent promissam benedictionem hanc vestram: sed sic eam paratam esse, quasi benedictionem, non quasi circumuentionem.

E Vt solicitudinem suam adhuc manifestet, rogasse se dixit fratres, per quos admoniti adimplerent quod promiserant; & non implebant. Cum supra Titi dicat voluntarium profectum, hoc est, non illi fuisse extortum, sed mox vt audiuit, libenter amplexus est, vt videatur voluntarius ad illos profectus propter spem illorum: nunc non ideo se rogasse hos significat quasi nolentes ire, sed suum affectum probat circa illos, quando volentes ire insuper rogat, vt sine aliqua mora fiat quod & illi volunt, & hic precatur. Hoc ergo agit cum his, vt in promissione sua fideles sint, & se ideo commonere propter existimationem illorum, non circumuenire, sed vt tantum offerant, quantum non poeniteat.

Hoc autem dico: quia qui parce seminat, parce & metet. Qui autem in benedictione seminat, de benedictione & metet. Vnusquisque secundum propositum cordis, non ex tristitia, aut necessitate. hilarem enim datorem diligit Deus.

F *Qui parce seminat, &c.* Per parcum, auarum significat, cui extorquetur vt inferat, poenitet enim quia promisit. Hoc de tarditate illorum colligit qui olim promiserant, & diu deliberabant. Huic parco perparua messis est, quia cum dubitatione seminat, nescit enim prodesse quod facit. *Qui autem in benedictione seminat, de benedictione & metet.* Hic in benedictione seminat, qui bona voluntate sub spe futurae retributionis hoc facit. *Vnusquisque secundum propositum cordis, non ex tristitia aut necessitate, hilarem enim datorem diligit Deus.* Docet illos, tunc prodesse hoc in futurum, si laeto animo fiat. Ex his enim qui inferunt, hunc elegit Deus cui retribuatur, qui deuoto corde operatur, quasi thesaurizans sibi apud Deum: quia qui inuitus facit propter praesentem pudorem, ne aliis inferentibus turpis inueniatur, mercedem non habet.

G *Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omni opere bono.*

Potens est autem Deus omnem gratiam, &c. Dei potentiam adesse illis exoptat, vt sicut in emendandis vitiis & doctrinae veritate compungit corda illorum, ita & in hoc faueat coeptis illorum, vt abundent in omni opere bono per gratiam Dei. *Vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omni opere bono.* Hoc dicit & optat, vt in omni re semper sufficientes sibi sint Dei nutu, nec indigeant iis quae ad salutem necessaria sunt. Si ergo sufficientiam solam sibi eligant, poterunt in Dei opere abundare. Illud enim sibi retinendo quod sufficit, caetera in vsus sanctorum vel pauperum impendant necesse est, & hoc erit abundare in omni opere bono. Licet enim exigui hominis parum sit quod tribuit, abundat tamen, quia recto iudicio fit; & non solum quaeritur quantum, sed & de quanto, & quo animo detur. Denique illa vidua in Euangelio de paruo laudata est: & qui multa mittebant, laudati non sunt. Illius enim paruum multum est, H quia plus misit quam poterat: diuites autem minus miserunt, cum plus possent: ac per hoc modicum illius quae vltra vires suas misit, plus inuentum est, quam diuitum multum, quia de eo quod abundabat eis, miserunt. Qui ergo tantum dat quantum potest, recte facit: viduam tamen illam ante se habet, quia haec omne quod habuit, misit.

Sicut scriptum est, Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in aeternum.

Hoc in Psalmo scriptum est cxi. & per exemplum addit ad curam pauperum, vt in omni opere bono abundet. Si enim huius qui pauperibus largitur, iustitia manet in aeternum: quanto magis eius qui ministrat sanctis? Pauperes enim possunt dici qui publicani egeni sunt. Sancti enim discernuntur ab his, quia hi serui Dei sunt, insi-

Marginal references: Matth. 16. 1. Pet. 2. Ioan. 21. Rom. 12. 2. Cor. 8. 2. Cor. 1. 5. & 7. 2. Cor. 7. 2. Cor. 8. 2. Cor. 7. 2. Cor. 8. Ibidem. Coloss. 1. 2. Cor. 8. Eccles. 35. Galat. 6. 1. Cor. 9. Philem. 1. Cor. 9. 1. Cor. 15. Luc. 21. 2. Cor. 7. Luc. 21. Psal. 111. Prou. 22. Heb. 10.

A

1.Tim.5. stentes orationibus & ieiuniis, puram vitam agentes, sicut & *Anna prophetissa, quæ non discedebat de templo, ieiuniis & orationibus seruiens die ac nocte*, omnem mundi curam postponens.

Luc.2. Misericordia ergo hæc, Iustitia appellata est; quia sciens qui largitur, omnia Deum communiter omnibus dare, quia sol eius omnibus oritur, & pluit omnibus, & terram omnibus dedit:

Matt.5. Psal.113. idcirco diuidit cum iis qui copiam terræ non habent, ne beneficiis Dei priuati videantur. Iustus ergo est qui sibi soli non detinet quod

Prou.11. scit omnibus datum: & iustus non solum in tempore, sed & in æternum, qui in sæculo futuro hanc habebit secum in perpetuum.

Qui autem subministrat semen seminanti, & panē ad edendum ministrabit: & multiplicabit semen vestrum, & amplificabit fructum iustitiæ vestræ: vt in omnibus locupletemini in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.

B

Esa.66. *Qui autem subministrat semen seminanti*, &c. Omnia Dei sunt: & semina & nascentia Dei nutu crescunt & multiplicantur ad vsus hominum,

1.Cor.3. Deus ergo qui hæc dat, ipse & iubet de his communicari eis qui indigent: ac per hoc non poterit qui tribuit iuxta Dei voluntatem, Dei nutu non augeri incrementis huiusmodi ad amplificandum fructum iustitiæ. Danti enim addit, vt eo amplius habeat

Luc.19. 1.Par.29. vnde largiri possit. Hæc est iustitia, vt quia Deus dat, retribuat ex eo & homo ei cui deest. Hos enim vult ministros esse eorum, qui potiora eligentes, copias præsentis temporis spernunt, totos se Dei rebus obligantes. Vnicuique enim secundum bonam voluntatem Deus præstat auxilium.

1.Tim.6. Sancti enim qui nihil volunt hic possidere, nisi victū habere & vestitum: hos qui hæc habere volunt, tutores illorum Deus esse disposuit: vt qui bene & simpliciter eis ministrauerit, amplificetur Dei nutu, vt habeat vnde lar-

Matth.25. giri semper, & ad præsens locupletatus, & in futurum. Semel enim seminans, bis metet; ita vt si futuris cōsulit spebus, nolit eos subiectos habere, sed magis se eis inclinet,

C

quia à Deo huius rei accipiet mercedem. Si enim ad præsens humiliari eos sibi voluerit, spem futuri amittit. Hic enim accipit mercedem operis sui, hoc non simpliciter a-

Matth.6. gens sicut dicit Dominus; *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.*

Quoniam ministerium officij huius non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed & abundat per multorum gratiarum actiones Deo, per probationem ministerij huius magnificantes Deum in subiectione confessionis vestræ in Euangelio Christi, & in simplicitate communicationis vestræ in ipsos, & in omnes, & in ipsorum oratione pro vobis, desiderantium vos videre propter superabundantem gratiam Dei in vobis. Gratia autem Deo super ineffabili dono eius.

D

Heb.10. *Quoniam ministerium officij huius*, &c. Hoc dicit, quia quicumque operatur per dispensatores doni Dei hoc opus, vnde gratiæ agantur Deo, ab iis qui necessarios sumptus accipiunt sub nomine Christi non mendicitati subiecti,

2.Cor.1. sed Deo, de cuius bonis ali se norunt: non tantum ab eis gratiæ illis referuntur; sed à reliquis fratribus, qui pro his gratias agant Deo commendantes factum ipsorum Domino, vt paucis tribuentes, multorum obsecrationibus Deo commendentur. Probantes enim mentem eo-

1.Pet.2. rum in hoc opere, magnificant in eis Dominum, cuius spe firmati obediunt Euangelio Christi in subiectione mentis, ne velint eos sibi humiliari, vt præbeant quæ necessaria sunt sanctis. Et hoc erit in simplicitate gratias agere communicationis illorum, commendantes se orationi-

1.Pet.4. bus illorum, & desideriis eorum. Quis enim non cupiat videre, necessitatibus suis propter Dei nomen subiectos? Denique Dei dona vocantur. Deo enim dat, qui his ministrat: quia qui iubet fieri, ipsi imputatur quod datur. *Gratia autem Deo super ineffabili dono eius.* Donum enim Dei est quod incitat homines ad bonum opus. Spes enim promissa lacessit ad ministerium supradictum. E Matth.10. Ioan.13. Philip.2.

Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinē & modestiam Christi, qui ad faciem quidem humilis sum inter vos, absens vero confido in vobis. Cap. X.

Hoc est quod nunc dicit, quia talis est absens, qualis & præsens. Nec enim humilis erat ad faciem adulatione aut subiectione alicuius rei, qui constantiam suam sic zelabatur, vt aliquando etiam à licitis temperaret, ne inclinaretur. Vnde dicit in alia epistola, *Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, & venter escis: Deus autem hunc & has destruet.* Ideo ergo absens obsecrat, & modestiam Christi interponit, ne præsens durior inueniatur causa vitiorum eorum, quam est in epistola, vt componentes se qui adhuc non emendauerant; mollirent sibi rigorem Apostoli; vt moderatos eos inueniens, pressa seueritate lætaretur in eis. Confidentiam itaque fiduciam seueritatis significauit, quam forte in epistola tantum habere putabatur, non tamen præsens facie, quia in prima epistola seuerus & nimis rigidus videbatur: & ideo commonet ne eadem seueritate præsens vtatur, sicut non sperabant. 2.Cor.11. 1.Thes.2. 1.Cor.8. 1.Cor.6. 1.Cor.13. F 1.Cor.4. 1.Cor.5. 2.Cor.7.

Rogo autem vos, vt non præsens audeam per eam fiduciam qua existimor audere in quosdam, qui arbitrantur nos secundum carnem ambulare.

Rogo autem vos, vt non præsens audeam, &c. Idem sensus est, quem vt dilucidet, repetit. Orat enim vt tales illos inueniat, ne cogatur irasci, sed vt requiescat cum eis. Hic ergo aperuit quod supra significauit, & adhuc in subiectis plenius manifestat, hanc esse confidentiam, quam hic fiduciam dixit, datæ sibi potestatis à Christo, cuius vicarius est, vt vindicet in eos qui sub nomine Christi agentes nō obaudiunt vt corrigantur in quibus reprehenduntur. Hos dicit qui non recipiendo spiritalia quæ ab Apostolo dicebantur, sic eum existimabant quasi carnalia loqueretur, quæ recipienda non essent. Ideo dicit, *Qui arbitrantur nos secundum carnem ambulare*: quia qui spernit spiritalia, putat illa carnalia. 1.Cor.2. 2.Cor.13. 1.Cor.5. G 1.Cor.3.

Nam in carne ambulantes, non secundum carnem militamus. (Arma enim militiæ nostræ non carnalia sunt, sed fortia Deo ad destructionem munitionum) cogitationes destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus cognitionem Dei: & in captiuitatem redigentes omnem intellectum ad obedientiam Christi: & parati in omnibus vindicare omnem inobedientiam: cum impleta fuerit obauditio vestra.

Nam in carne ambulantes, &c. Hoc est, in corpore positi spiritaliter viuimus. Spiritaliter autem viuit qui facit quod placet Deo. Hic ergo secundum carnem militat, qui desideriis carnis obtemperat. Omnis enim error, caro dicitur, Christo autem ipse militat, qui obaudit ei in fide & disciplina. *Arma enim militiæ nostræ non carnalia sunt, sed fortia Deo.* Ideo fortia, quia incorrupta. Omnia enim carnalia corrupta sunt. Arma ergo ideo, quia repugnāt vitiis, signum habentia imperatoris sui Christi, qui hostis est vitiorum. Sicut enim imperator per milites suos vindicat suum regnum: ita & Saluator per nos seruos suos defendit vnius Dei professionem & disciplinam. *Ad destructionem munitionum, cogitationes destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus cogitationem Dei.* Arma spiritalia fidei est incorruptæ prædicationis. Per hæc Deus vincit principes & potestates, quos constat vt sibi vsurpent imperiū, extolli contra fidem Christi, cogitationibus se hominum inserentes, vt noceant eos à Dei dominio, quas cogitationes destruit veritas fidei. Munitiones ergo principes dicit & potestates & spiritalia nequitiæ, qui se extollunt, Rom.8. Rom.7. H Rom.8. Ephes.6. Ibidem. 1.Ioan.5. Ephes.1. Ephes.6.

& ar-

[A] & armant infidelium animos ad contradicendum Christo, contra quos pugnat Dei lex, diſſipans conſilia eorum. [Gal. 1.?] *Et in captiuitatem redigentes omnem intellectum ad obedientiam Christi.* Captiuat intellectum dum contradicentem ratione vincit, & ad fidem Chriſti cui prius repugnauerat, [Luc. 1.?] [Heb. 10.?] humilem & manſuetum inducit. *Et parati in omnibus vindicare omnem inobedientiam, cum impleta fuerit obauditio veſtra.* Manifeſtum eſt quia vindicat inobedientiam, cum illam condemnat per obedientiam, tunc illam deſtruens quando eos qui reſiſtunt, perducit ad fidem, vt perfidia ab iis à quibus defendebatur, damnetur.

Quæ ſecundum faciem ſunt, videte. Si quis confidit ſe eſſe Chriſti, hoc cogitet iterum apud ſe, quia ſicut ipſe Chriſti eſt, ita & nos.

Quæ ſecundum faciem ſunt, videte. Nunc vult eos quæ palam ſunt conſiderare, id eſt, ea quæ dicturus eſt, quia ſunt aperta, diiudicare. Dicit ergo, *Si quis confidit ſe eſſe Chriſti, hoc cogitet iterum apud ſe, quia ſicut ipſe Chriſti eſt, ita & nos.* [B] [1. Cor. 4.] Iis loquitur quorum tangit ſuperbiam, qui de ſe præſumentes inflatione animi, minus quam dignum erat de Apoſtolo [1. Tim. 1.] ſentiebant quaſi non egerent præceptis eius. Quos commonet, vt ſi de ſe confiderent quia erat ſerui Chriſti, non vtique deberent de Apoſtolo dubitare, ſed & de eo, quamuis impar ſit, vel ſimiliter ſentire, cum vtique magis præferre ſibi deberent magiſtrum gentium. [Act. 9.] [1. Tim. 2.] Sed hic illos humilitatem in ſe docet, æquans ſe illis, cum eſſet vas electionis. & magiſter gentium in fide & veritate. Hoc vult ergo illos conſiderare, quod vtique clara luce videtur, quia de Apoſtolo nemo credentium non plus exiſtimet quam de ſe, quanto magis nemo minus quam de ſe [Luc. 18.] [Eccl. 3.] debeat exiſtimare? Hoc ergo conteſtatur & docet, ne elatione mentis bonæ vitæ meritum perderent, Qui enim ſcit ſe aliquid eſſe, humiliet ſe, vt amplior fiat.

Nam & ſi aliquid amplius gloriatus fuero de poteſtate noſtra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem, non in deſtructionem veſtri, non erubeſcam.

[C] [2. Cor. 1.] [Galat. 2.] [2. Cor. 13.] [Galat. 6.] Nunc id ſignificat, quia ſuperius ſe humiliauit, ipſis ſe comparando, cur ſe erigat, non erubeſcat, quia à Domino accepit poteſtatem prædicandi, vt ſaluet, non vt perdat obaudientes. Si ergo hic qui à Domino miſſus eſt, inclinat ſe, & comparat ſe inferioribus: quanto magis ij qui nullius erant teſtimonij, comparare ſe non deberent, non dicam præferre maioribus?

Vt autem non exiſtimemur, quaſi terrere vos per epiſtolas, (quia epiſtolæ quidem, inquiunt, graues & fortes ſunt, præſentia autem corporis infirma, & ſermo contemptibilis:) hoc æſtimet qui eiuſmodi eſt, quia quales ſumus verbo per epiſtolas abſentes, tales ſumus & præſentes in opere. Non enim audemus conferre aut comparare noſipſos quibuſdam, qui ſeipſos commendant.

[D] *Vt autem non exiſtimemur quaſi terrere*, &c. Ille poteſt videri terrere per epiſtolas, qui neque auctoritatis alicuius eſt, neque præſens fiduciam habet arguendi: abſens autem ideo audet, quia præſens timet. (*Quia epiſtolæ quidem graues & fortes ſunt, præſentia autem corporis infirma, & ſermo contemptibilis*) *hoc æſtimet qui eiuſmodi eſt, quia quales ſumus verbo per epiſtolas abſentes, tales ſumus & præſentes in opere.* Ideo non ſe alium eſſe abſentem quam præſentem probat, [2. Cor. 13.] quia non erat præſumptor. A Domino enim poteſtatem acceperat. Cui enim non eſt data poteſtas, abſens poteſt audere, præſens autem pudorem patitur. Ideo Apoſtolus non erubeſcit dum corripit, quia fiducia poteſtatis hoc agit. Hæc propter hos loquitur, qui non miſſi prædicabant [1. Cor. 4.] [1. Theſſ. 2.] adulantes, quia ſeipſos commendare volebant. *Non enim audemus conferre aut comparare noſipſos quibuſdam, qui ſeipſos commendant.* [E] [2. Cor. 3.] Hi ſeipſos commendant, qui non accepta poteſtate dominari volunt, nomini ſuo vendicantes auctoritatem. Qui enim mittitur, non ſibi, ſed ei à quo mittitur, [Ioan. 7.] vendicat poteſtatem: per quod etiam oſtendit ſe à Domino diſpenſatorem electum. Sic ergo non coniungit ſe aut [1. Cor. 4.] comparat iis qui non miſſi prædicant, dum nihil vltra conceſſum præſumit.

Sed ipſi in nobis noſmetipſos menſurantes, & comparantes noſmetipſos nobis, non in immenſum gloriabimur, ſed ſecundum menſuram regulæ quam partitus eſt nobis Deus menſuram pertingendi vſque ad vos.

[2. Cor. 8. & 11.] Tanta ſe vti dicit poteſtate, quanta conceſſa eſt ab auctore, nec menſuram egredi. Idcirco non ſuperba erit, inquit, gloriatio noſtra, quando non egredimur terminum datæ poteſtatis. Gloriam pro auctoritate poſuit, qua vtebatur in correptionibus peccatorum, vt ſaluos eos faceret. [F] Nec tamen gloriari ſe dicit in extollentia poteſtatis, [2. Cor. 13.] [2. Cor. 12.] ſed ad ædificationem illorum. Oſtendit enim poteſtatem, de qua ſi gloriari vellet, non illum puderet, quia data eſt illi à Domino. Sed hic ſic illa vtitur, vt non glorietur niſi in profectu credentium, corripiens conſtanter vitioſos, vt glorietur in ſalute illorum: vt poteſtas data ſaluti proficiat, non elationi. [2. Cor. 2.] Duplici ergo genere nõ ſe in immẽſum gloriari teſtatur, & quia ſecundum datam poteſtatem, ſicut dixit, & quia non vltra quam prædicatio eius perſonabat, vindicabat ſibi auctoritatem. [1. Cor. 4.] De his enim confidebat, quos ipſe fundauerat in fide Chriſti. Partitum enim dicit vnicuique ad quos in prædicatione dirigeretur, vt ſinguli proprias aliquas ciuitates haberent, de quorum fide gloriarentur. Dei enim nutu Macedonibus prædicare [Act. 16.] aduocatus eſt hic Apoſtolus: & vt Corinthiis euangelizaret à Domino admonitus eſt. [Act. 18.] [1. Cor. 9.] Iis ergo audenter loquitur quos ipſe fundauit, & ad quos Dei nutu peruenit: cæteris non tali fiducia, quia in aliena regula erant, hoc eſt, in parte alterius Euangeliſtæ.

[G] *Non enim quaſi non pertingentes vſque ad vos, ſuperextendimus nos. nam vſque ad vos peruenimus in Euangelio Chriſti, non in immenſum gloriantes in alienis laboribus.*

Non enim quaſi non pertingentes vſque ad vos, &c. Hoc eſt, non quaſi non perueneriınus vſque ad vos, ſuperextendimus nos in prædicatione, ſed deſtinati, Deo mittente nos, ad vos peruenimus. Superextendi autem eſt, vltra extendi quam conceditur. Sed non vltra, quia menſuram dedit Deus, quam ſeruarent Euangeliſtæ eius, quam hic ſe [Act. 16.] [Epheſ. 4.] cuſtodiſſe teſtatur. Ideo enim hoc oſtendit, vt ſciant quoniam à Deo ad hos directus eſt, ac per hoc obaudire illos debere monita eius, ne contemnentes, Deo à quo miſſus eſt, reſiſtere viderentur. [Rom. 13.] *Nam vſque ad vos peruenimus in Euangelio Chriſti, non in immenſum gloriantes in alienis laboribus.* Hic manifeſtius apparet quod dicit, quia ipſe illos fundauerat, ideo tanta fiducia ad hos loquitur. [H] Nec enim labore alterius acquiſiti fuerant ad fidem, ſicut in alia epi[1. Cor. 4.]ſtola ait, *in Chriſto enim per Euangelium ego vos genui.* Non ergo extra menſuram gloriatur, qui in labore ſuo gloriatur.

Spem vero habentes creſcentis fidei veſtræ, in vobis magnificari ſecundum regulam noſtram in abundantia, & vt etiam in regionibus quæ vltra vos ſunt, euangelizem, vt non in aliena regula præparata gloriemur.

Spem vero habentes creſcentis fidei, &c. Quia fructum laboris ſperat quæſitæ fidei eorum, idcirco non negligenter hoc agere ſe profitetur, ne tædiis & moleſtiis cederet: quia magnificari ſe credit apud Deum ſi augeantur in fide auditores eius, ſicut dicit Dominus, [Ioan. 17.] *Pater, ſicut miſiſti me in hunc mundum, & ego miſi eos in [illegible] mundum, & pro*

A

cis sanctifico meipsum. Hoc dicit, quia testimonium magistri est in discipulis obaudientibus. Vnde ait: *In vobis magnificari secundum regulam nostram in abundantia, & vt etiam in regionibus quæ vltra vos sunt,euangelizem.* Lætior de fide eorum vltra eos prædicaturum se necessario profitetur ad augendam gloriam prædicationis, vbi adhuc non fuerat prædicatum. *Vt non in aliena regula præparatis gloriemur.* Manifestum est, quia vir prudens non in his confidit, neque gloriam sperat, quæ in aliorum laboribus constant. Ideo & Apostolus non audet in hos qui aliis prædicantibus crediderunt, ne in alienis laboribus gloriari videretur: sed hoc nititur, vt eis prædicet, quibus non erat annuntiatum vt gloriam labori suo quærat.

Esai 52. Rom. 15. Ioan. 4. Rom. 15. Hiero

Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est: sed quem Dominus commendat.

B

Qui autem gloriatur, &c. Hoc dicto significauit ipsam confidentiam & gloriam Domino dandam. cuius gratia est vt qui in potestate euangelica confidit, Deo auctore confidat, vt quæstus omnis negotij diuini Domino in lucrum veniat. Sed qui non accipit potestatem à Deo, non potest in Domino gloriari, quia gloriam suam quærit. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est: sed quem Dominus commendat:* Verum est, quia illum Dominus commendat. & ille probatus est, quem dignum habet, ac mittit vt prædicet donum eius. Quem autem non mittit, non illum commendat. Ipse autem se commendat, qui non missus prædicat, ac per hoc idoneus non est, sed præsumptor & reprobus.

1. Cor. 1. 1. Cor. 9. Ioan. 5. & 7. Esai. 6. Rom. 14. Hier 23.

CAP. XI.

Vtinam sustineretis pusillum imprudentiam meam, sed & patimini me, zelans enim sum vos Dei zelo. nam paraui vos vni viro virginem castam assignare Christo.

Incipiens vera de seipso narrare, insipientem se dicit, quia ad laudem eius videtur pertinere. Propter quod dictum est; *Non te laudent labia tua, sed proximi tui.* Sed hic dolore compellitur propter hos quorum de eo bene præ cæteris sentire deberent, indigne sentiebant. *Zelans enim sum vos Dei zelo. nam paraui vos vni viro virginem castam assignare Christo.* Quæ locuturus est, amore eorum dicturum se ostendit, vt non magis ad laudem eius proficiat, sed ad profectum horum, vt discant quemadmodum parenti suo in Euangelio faueant: quia *vituperatio patris, detractio filiorum est, & laus filiorum, gloria patris est.* Virgines ergo vult eos esse in fide. Vnde & corruptores fidei zelatur ab his, vt in die iudicij incontaminatos eos assignet iudici Christo. Hinc est vnde in Apocalypsi Ioannis legitur: *Hi sunt*, inquit, *qui cum mulieribus non sunt coinquinati. virgines enim permanserunt. Hi sequuntur Agnum quocumque ierit.* In mulieribus errorem significauit, quia error per mulierem cœpit: sicut & Iezabel mulierem dicit propter vxorem Achab, quæ zelo Baal Dei prophetas occidit, cum intelligatur idololatria, qua corrumpuntur mores, & fidei veritas. Nã si per mulieres intelligas, vt ideo putes virgines dictos, quia corpora sua incontaminata seruauerunt; excludis ab hac gloria sanctos, quia omnes Apostoli, exceptis Ioanne & Paulo, vxores habuerunt. Et vide an conueniat accusare Petrum Apostolum, qui primus inter Apostolos est, quanto magis inter cæteros?

C Prou. 27. 1. Cor. 4. Prou. 19. Eccl. 3. Apoc. 4. Eccl. 25. Apoc. 2. 3. Reg. 18. D

Timeo autem, ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic sensus vestri corrumpantur à castitate quæ est in Christo Iesu.

Ostendit qua causa cogitur vera de se protestari. Ad hoc enim gloriam sibi datam profitetur, non vt se laudet, sed vt illos deformet qui sub nomine Christi, contra Christum prædicabant, à quibus Corinthij seducebantur; & quod veritas hæc his magis quam ei proficeret. Hoc enim agit, ne audiantur seductores quos diabolo comparauit propter astutiam malitiæ eorum, quia corrumpere fidelium corda à veritate Christi conantur. Hoc ergo timens, semper solicitus de eis est ne violentur.

2. Cor. 4. 2. Cor. 11.

Nam si is qui venit, alium Christum prædicat quẽ non prædicauimus, aut alium spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud Euangelium quod non recepistis: rectè pateremini.

Quare ait, *Rectè pateremini*, si alius vobis Christus prædicatus fuisset, aut si alius spiritus, vel aliud Euangelium traditum vobis fuisset, cum dicat Galatis; *Si quis vobis annuntiauerit præterquam quod accepistis, anathema sit?* Si Galatis peruersum erat aliud accipere, quam ab Apostolis fuerat traditum: quomodo Corinthiis rectum erat, si alius Christus prædicatus illis fuisset? Sed sciens Apostolus, numquam alium Christum quam hunc qui crucifixus est, prædicari, idcirco ait; *Rectè pateremini*, si vobis alius potior Christus ab iis qui veniunt, prædicatus fuisset. Galatis autem anathema dixit, si aliud audirent quod non vtique maius esset, sed contrarium. Porro autem, inquit, si ipse Christus prædicatur ab iis, qui à nobis annuntiatur, & hoc Euangelium; quid causæ est vt nos inferiores habeamur, cum nihil amplius ab illis addiscatur? Superius de pseudoapostolis loquitur fidei corruptoribus; hoc loco autem de veris prædicatoribus: quia plebs Corinthiorum variis erroribus fluctuabat, vt aliqui fauerent pseudoapostolis, quidam eis à quibus compositis verbis eadem audiebant quæ ab Apostolo audierant: alij autem Apostolis fauebant, quia cum Domino fuerant, Apostolum suum Paulum deformantes, qui in carne non viderit Dominum.

Galat. 1. Matt. 24. 1. Cor. 3. Galat. 2. F 1. Cor. 12. 1. Cor. 1. 1. Cor. 3.

Existimo enim, me in nullo inferiorem fuisse iis qui valde sunt Apostoli.

Non vult gratiam Dei inferiorem in se videri, quia similiter docuit, & eadem fecit quæ faciebant Apostoli, qui potiores videbantur, quia priores cœperant docere, & fuerant cum Domino, vnde maioris auctoris esse putabãtur: cum huius Apostoli electio insigni probata fuerit testimonio, & ipse amplius cæteris laborauerit, & Dominum in templo orans viderit, & locutus sit ei.

1. Cor. 12. Galat. 2. G Act. 9. 1. Cor. 15. Act. 22.

Nam etsi imperitus sermone sum, non tamen scientia.

Hoc non ad Apostolos pertinet, quia non erant eloquentes, vtpote sine litteris, pleni tamen Spiritu sancto: sed hos tangit quos præferebant Corinthij causa accurati sermonis, cum in religione vis sermonis necessaria sit, nõ sonus dulcis. Quomodo tamen se humiliat, vt imperitum se esse dicat in sermone? Et vbi est illud quod Festus ait; *Paule*, inquit, *Paule, multæ litteræ te faciunt excordem?* Hoc ergo dicens, non se loqui nescire voluit intelligi, sed propter eos qui non per fidem, sed per eloquentiam commẽdari volebant. Et in eo tamen se dixit imperitum quod non habet crimen. In eo autem quod acquirit salutem, & cuius ignorantia non caret crimine, non se imperitum pronuntiauit: quia qui imperitus est in sermone, reus non est apud Deum: qui autem scientiam Dei non habet, reus est ignorantiæ: quia non licet ignorare, maxime quod pertinet ad salutem. Quamobrem Apostolus spreta eloquentia id agebat, vt fides teste virtute acceptabilis esset: vt non fidem eloquentia commendaret, sed virtus cui cedit eloquentia.

Act. 4. 1. Cor. 4. Act. 26. 1. Cor. 2. H 1. Cor. 14. 1. Cor. 2.

In omnibus autem manifestus sum vobis.

Manifestum se dicit esse Corinthiis in omnibus, quia non ignorabant etiam loquendi habere illum peritiam, & hoc scientes aliis fauebant in eo quod istum inferiorem nesciebant: ideoque commotus loquitur, quia hoc peius erat; vt cum scirent illum in nullo deesse, humiliarent il-

2. Cor. 5.

A lum cæteris; cum vidissent per eum non solum impleri prædicationem, sed & signa & prodigia fieri apostolica.

Aut numquid peccatum feci, meipsum humilians, vt vos exaltemini? quoniam gratis Euangelium Dei prædicaui vobis?

Quoniam inflati erant eo quod sumptus ab eis accipere noluit, & propter hoc alios ei præponebant: idcirco numquid peccaui, ait, quia me humiliaui vt me indignum ad accipiendum iudicarem; quia inde mihi irascimini, cũ hoc non peccati sit, sed gloriæ: Itaque sic se humiliauit, cũ id quod sibi debebatur, non exegit. Debitum enim erat, vt sumptus ab iis acciperet, quibus prædicabat Euangeliũ Dei, sicut Dominus instituit, dicens; *Dignus est operarius mercede sua*; sed vt ad vtilitatem eorum proficeret, refutauit. Duabus enim ex causis oblatos sumptus refutauit, ne & pseudoapostolis similis inueniretur, qui non ad gloriam Dei, sed ad suam vtilitatem prædicabant, vt non occasionem acciperent deprędandi: alio enim non accipiente, non potest alter multum expetere: & ne vigor euangelicæ potestatis torpesceret. Qui enim à peccantibus accipit, arguendi auctoritatem amittit. Sic ergo exaltantur, cum ideo ab eis non accipitur, vt correpti emendentur, à morte eleuati ad vitam.

Alias ecclesias expoliaui, accepto stipendio ad ministerium vestrum.

Onerat eos. Ostendit enim non solum noluisse se accipere ab eis, sed & ab aliis accepisse, & eis ministrasse. Et vt multum hoc ostendat fuisse, non parum ait, *Alias expoliaui ecclesias.* Non parua ergo significat se in eos impendisse. Cum enim dicit, *expoliaui*, multa accepta & data significat, non extorta. Vnde subiecit, *Accepto stipendio.* Stipendiũ est enim quod militans accipit ad sumptus vice mercedis. Ruborem ergo incussit eis, quia non vtique dolo restituit, quando ipse eis ministrauit, & vt per hoc ministerium quod promiserant facilius implerent, scientes se esse debitores: vt non valde gloriosum iam sit ministerium eorum, sed debitum, ne vel inde se iactarent.

Et cum apud vos essem, & egerem, nulli grauis fui. indigentiam meam suppleuerunt fratres qui venerunt à Macedonia: & in omnibus sine onere vestro meipsum seruaui & seruabo.

Et cum apud vos essem, & egerem, &c. In tantum eis proficere voluit, vt egestatem suam consolaretur propter eorum salutem. Paulus enim egestatem contentus fuit, ne illi aliquod scandalum paterentur. Qui enim dat, putat se exaltari, & iam se non patitur argui. *Nam indigentiam meam suppleuerunt fratres qui venerunt à Macedonia.* A Macedonibus semper accepit, quia prius vitia sua correxerunt. Et sicut à Corinthiis accipiendum non erat, ne illis in scandalum proficeret: sic iterum à Macedonibus accipiendum erat, ne bene seminantes fructum amitterent. *Et in omnibus sine onere vestro me ipsum seruaui, & seruabo.* In eo semper se permansurum dicit, vt sic se corrigant, propter pseudoapostolos, qui occasionem quærebant deprædandi eos.

Et veritas Christi in me: quoniam gloria hæc non infringetur in me in regionibus Achaiæ. Quare? Quia non diligo vos? Deus scit. Quod autẽ facio, & facturus sum, vt amputem occasionem eis qui volunt occasionẽ: vt in eo de quo gloriantur, inueniantur sicut & nos.

Quoniam gloria hæc non infringetur in me, &c. Hortatur omnem Achaiam vt ministrent sanctis; sibi autem non permittere, ne cœptam gloriam nõ impleret. Gloria est enim à licitis abstinere, maxime ad aliorum salutem. In Achaiæ ergo regionibus noluit vti, in cæteris vsus est: & amplius promittit sub testimonio Christi, dicens in eo se mansurum, ne aliquando ab Achaię regionibus acciperet. *Quare? Quia non diligo vos? Deus scit*, Reddita ratione etiam Dei scientiam testem dat dilectionis suæ quam habebat erga eos: quia non ideo nolebat accipere, quia non illos diligebat, sed ideo magis quia amabat eos vt hoc ipsum prodesset illis, sicut dixi. *Quod autem facio, & facturus sum, vt amputem occasionem eis qui volunt occasionem: vt in eo de quo gloriantur, inueniantur sicut & nos.* Gloria pseudoapostolorum in pecuniis erat accipiendis. Ideo Apostolus hoc refutauit; ne illis similis videretur: quia nisi hoc ab Apostolo fuisset vitatum, maior occasio illis data fuisset accipiendi, aut magis extorquendi, quando in hac re formam ab Apostolo datam ostenderent.

Huiusmodi enim pseudoapostoli, sunt operarii subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. Nec vtique mirum. ipse enim satanas transfiguratur velut angelum luminis. Non ergo magnum, si & ministri eius transfigurantur sicut ministri iustitiæ: quorum finis erit secundum opera eorum.

Pseudoapostoli sunt operarij subdoli, &c. Subdoli sunt, quia auaritiæ causa, non religiosa mente, neque missi prædicabant Christum, nomen sibi apostolicum vsurpantes. *Nec vtique mirum, ipse enim satanas transfiguratur velut angelus luminis.* Manifestum est quia frequenter multos fallit satanas, ostendens se illis quasi angelum Dei, vt decipiat. Vnde Iesus Naue solicitus quæsiuit quis esset qui ei apparuit. Et Apostoli in naui perterriti *putabant phantasma esse.* Vnde Petrus Apostolus dicenti Domino; *Nolite timere, ego sum*: non facile credens, ait, *Si tu es: iube me venire ad te super aquas*: vt si firmiter posuisset pedem super aquas, sciret verum esse quia non erat phantasma quod apparebat. *Non ergo magnum si & ministri eius transfigurantur sicut ministri iustitiæ.* Ministri iustitiæ Apostoli sunt, quorum se hi socios mentiebantur, vt deciperent audientes. *Quorum finis erit secundum opera eorum.* Sine dubio, quia iudicabuntur huiusmodi secundum animi sui nequitiam: quia non propter Deum, sed propter suum ventrem simulant se esse ministros Dei. Finem tamen illorum secundum opera illorum dixit: vt sicut opera & cura ventris interit, ita & hi interire intelliguntur.

Iterum dico, (ne quis existimet me insipientem, alioquin velut insipientem accipite me, vt & ego modicum quid glorier.)

Velut insipientem accipite me, &c. Supra iam dixit, *Vtinam sustineretis pusillum imprudentiam meam*: hoc nunc repetit. Semper enim proponit, quod postea multis interpositis prosequatur. Quod ergo supra proposuit, modo incipit enarrare. Nam vera dicturus, velut insipientem se dicit, quia videntur ad laudem eius pertinere. *Vt & ego modicum quid glorier.* Modicum hoc dixit, quia in verbis, non in sensu est. Non ergo vere ad gloriam suam hæc loquitur, sed vult illis ostendere, quia quos putant gloriosos, nihil plus ab hoc habent: ac per hoc si putantur hi gloriosi, & ego inquit. Ideo insipientis hoc esse dicit, vt ad laudem suam aliquid prosequatur, se autem coactum hæc loqui. Dolet enim ei, vt illos putarent sublimes hoc contempto, qui nihil plus eo haberent.

Quod loquor, non loquor secũdum Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriationis. Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

Non loquor secundum Deum, &c. Secundum Deum non loquitur, quia ad carnis tumorem hæc pertinent; nec de inflatione apud Deum surgit gloria, quia apud Deum humilitas gloriosa est. *Sed quasi in insipientia in hac substantia gloriationis.* Non plenam dixit insipientiam, sed ex parte: veritas enim est. Sed quia etiam vitiosa res est; ideo quam-

uis verum sit quod dicitur, quasi in insipientia tamen est vnumquemque laudare se. Plena autem insipientia est, si se falso quis laudet. Ille enim superbus de vero est, hic stultus de falso. substantia tamen gloriationis in hac causa carnalis est, quia sicut flos fœni, ita decidit gloria ista. *Quandoquidem mul. i gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.* Hoc dicit, quoniam aliqui ex Iudæis credentes præsumebant sibi quod essent filij Abrahæ. Hoc est secundum carnem gloriari, nobilitatem sibi carnis vendicare. Inde enim sibi defendunt generis prærogatiuam, quia filij eius dicuntur qui Deo crediderint: *cum anima quæ peccauerit, ipsa morietur.* Si ergo hæc gloria est, inquit, & ego gloriabor, quia & ego filius sum Abrahæ. Sed nihil prodest filium esse Abrahæ apud Deum, quia fides est quæ saluat, non propago generis Abrahæ. Ideoque gloria hæc, carnis est gloria; vt puta si dicatur, filius nobilis hominis.

Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi insipientes. Sustinetis enim si quis vos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.

Libenter enim sustinetis insipientes, &c. Insipientes appellat, qui de carnis circumcisione gloriabantur. Et quia à Corinthiis portabantur vt gloriosi viderentur, ideo Apostolus etiam se sustineri ab his vult, vt & ipse hoc se esse ostẽderet quod erant hi, & non tamen gloriari ex hac parte secundum Deum: vnde gloriam hanc insipientiam vocat. Gloriari enim se dicit secundum carnem; sed hoc stultum esse profitetur, vt & gloriam hanc inaniret, & se coactum in laudem carnis erupisse doceret. Igitur ironia est hæc. Nam quomodo prudentes sunt, qui sæpe reprehenduntur? Nonne plus sapit insipientia Apostoli quam horum prudentia? Hic enim sapiens sustinet imprudẽtes, qui patientia sua suffert eos, vt possint proficere; ne prouocans eos aut abijciens, peiores illos faciat: aut certe si in illis proficere non potuerit, suam modestiam custodit. Horum in Corinthiis nihil est. Quomodo ergo libenter sufferunt imprudentes, cum ipsi sint sapientes: nisi quia non sic vult intelligi, sicut sonant verba: Hoc in sensu & pronunciatione est, quia eadem quidem verba non eundem habẽt sensum aliter pronuntiata, vt aliquando confirmet, aliquando neget quod dicit. Hi enim vt prudentes, insipientes sufferebant falsos apostolos. *Sustinetis enim si quis vos in seruitutem redigit.* Hoc verum est, quia redigebantur in seruitutem, non per prudentiam, sed per stultitiam vt famularentur pseudoapostolis. *Si quis deuorat.* Nec hoc falsum est, quia contenti erant deuorari res suas à falsis doctoribus. *Si quis accipit.* Accipere est aliquem dolo capere: ideoq; significat hos capi à dolosis magistris, & ferri quo non expedit. *Si quis extollitur,* Extollentia superbia est. Hos ergo tangit qui superbi erant, male taxantes Apostolum, & his non displicebat. *Si quis in faciem vos cædit.* In faciem cæditur in cuius os iniuria irrogatur. Nunc hos significat, qui eo quod essent ex genere Abrahæ: obtrectabant eis quod essent incircumcisi, se præferentes, hos humiliantes. *Secundum ignobilitatem dico.* Ignobilitatem dicit hoc quod supra ait: *Et ego gloriabor secundum carnem.* Non enim dicit ad laudem pertinere, quia infirmus non erat, in quo se iactabant quos occulte tangit. Vnde & adiecit. *Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.* Manifestum est quia non erat in hac gloria infirmus, in qua se præferebant credentes Iudæi quos hi patiebantur, quasi Apostolus eorum in hac re esset dissimilis, quia & ipse erat in semine Abrahæ, ac per hoc infirmus non erat in hac gloria carnis. Infirmi autem hi iudicantur, qui applicati fuerãt generi Abrahæ. Isti enim quasi firmi in eo quod illi se præferebant, eo quod essent Israelitæ, in hoc ipso volunt se sufferri. Vt ostenderet in hac gloria carnis nõ se esse dissimiles & infirmos, cum de sua causa loquitur, subinducit & Barnabæ personam socij sui. Vnde & in prima dicit epistola, *Aut ego solus & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?* Non ergo minores erant in hac gloria in qua se Iudæi iactabant, sed non inde plaudebant. Denique dicit.

In quo quis audet: In insipientiam dico, audeo & ego. Hebræi sunt? & ego. Israelitæ sunt? & ego. Semen Abrahæ sunt? & ego. Ministri Christi sunt? & ego. velut insipiens dico, magis ego.

In quo quis audet, &c. Hoc est, non fuisse infirmum in gloria qua se iactabant Israelitæ, nec quidem in hac re prudẽtem iudicari. præferre enim se non solent prudentes. In insipientiam ergo dicit audere se in eo quod audent ij qui se iactant eo quod sint filij Abrahæ: vt gloriam eorum inaniat, imprudentem se pronuntiat, ne illi prudentes viderentur in hac parte, aut nobiles. *Hebræi sunt? & ego. Israelitæ sunt? & ego. Semen Abrahæ sunt? & ego.* In his parem se eorum de quibus supra significauit, ostendit, vt & detractiones eorum quibus indignus his iudicabatur, falsas ostenderet. *Ministri Christi sunt? & ego. velut insipiens dico, magis ego.* Vera de se dicens, insipientem se pronuntiat, vt intelligatur coactus ad laudem suam prorupisse. Nam qui sponte ea refert quæ ad laudem eius proficiant, imprudentem se non dicit. Ostendit ergo quæ sint quæ faciant illum ministrum Christi magis esse quam sunt reliqui prædicatores. Occasione enim inuenta, omnium tangit personas etiam Apostolorum, dolens, quia Dei gratia minor in hoc iudicabatur, cum eadem operaretur quæ cæteri Apostoli; & fidei causa maiora exitia toleraret. Vnde & in alia epistola dicit; *Plus illis omnibus laboraui.*

In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus sæpius. A Iudæis quinquies quadragenas vna minus accepi.

Ideo *in laboribus plurimum* ait, quia & illi laborauerunt, sed non tantum. Hic enim à mane vsque in quintam horam victum manibus quærebat, exinde vsq; ad decimam horam disputabat publice, tanto labore, vt contradicentibus suaderet. *In carceribus abundantius.* Apertum est frequẽtius istum missum fuisse in carcerem quam illos. *In plagis supra modum.* Ideo supra modum, quia vltra quam oportuit. Nam & illi cæsi sunt, sed non tantum. *In mortibus sæpius.* Verum est, quia hic frequentius pericula sustinuit quam cæteri. *A Iudæis quinquies quadragenas vna minus accepi.* Hoc dicit, quia quinquies flagellatus est à Iudæis, secundum legem Moysi accipiens plagas triginta nouem, sicut scriptum est in Deuteronomio. Quod per quinque ergo vices factum est, hic summatim refert.

Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui, in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus.

Ter virgis cæsus sum, &c. hoc à gentibus passus est. *Semel lapidatus sum.* A Iudæis lapidatus est in ciuitate Lycaonia. *Ter naufragium feci.* Qui omni tempore legitur nauigasse, aduersis procellis facile fuit ter naufragium facere. *Nocte & die in profundo maris fui.* Hoc factum est quando missus est Romam, cum appellasset Cæsarem. Tunc desperatione vitæ in alto, hoc est, in profundo maris fuit, mortem ante oculos habens. Sic enim scriptum est in alio loco, *Ita vt desperaremus nos etiam viuere. In itineribus sæpe.* Nunc alia narrat pericula, vt terra marique pro Christo vexatum se secundum carnem ostendat. *Periculis (ait) fluminum.* Si iterum pericula recitat, quid est vt dicat, *periculis fluminum?* Sed hyeme iter faciens, quia vtique imbres assidui sunt egredientibus fluminibus incurrebat periculum. *Periculis latronum.* Cum in ciuitate diabolus eum occidere non posset, latrones illi excitabat in via, cum nihil ferret quæ latrones caperent. *Periculis ex genere.* Iudæorum dicit persecutiones, qui fratres eius erant secundum carnem. Dolebant enim, quia deserta lege ad Euangelium Christi se conuerterat. *Periculis ex gentibus.* A gentibus persecu-

tiones

A tiones passus est propter mysterium incarnationis Domini nostri Iesu Christi, & vnius Dei prædicationem. *Periculis in ciuitate.* Vsque adeo sub periculo fuit in ciuitate; vt per fenestram effugeret manus insidiantis sibi. *Periculis in deserto.* Periculum hoc à Iudæis fuit procuratum, quando eum factis insidiis in via volebant occidere. *Periculis in mari.* Iam superius dixit, *Ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui:* quod aliud fuit periculum in mari. Sed hoc est periculum, quando in mari, hoc est in naui, milites cogitauerant omnes custodias occidere, ne quis enatans effugeret. Quod periculum Centurio prohibuit inferre, ne Paulus occideretur, vt eum viuum Romam perduceret. *Periculis in falsis fratribus.* Falsi fratres ii sunt, de quibus dicit ad Galatas: *Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintrauerunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu.* Hi enim partim Christiani erant, partim Iudæi, in neutro perfecti, qui zelo legis Apostolo inuidiam excitabant; eo quod prædicato Christo, legem iam cessare dicebat. Denique his petutgentibus Timotheum compulsus est circumcidere. B Fictus ergo Christianus est, qui æmulatione legis persequitur Christianum: & hic est falsus frater. Si enim tantum Iudæi erant hi, & propter Iudaismum fratres eos falsos appellat, quid opus erat iterare? Iam enim superius dixit, *Periculis ex genere.* Sed secundum carnem non sunt falsi fratres: in Christo autem falsi sunt, quia non tota mente Christiani sunt. Fuerunt & alij falsi fratres, sicut Demas & Hermogenes.

In labore & molestia, in vigiliis multis, in fame & siti, in ieiuniis sæpe, in frigore & nuditate: præter illa quæ extrinsecus sunt instantia mea, quotidiana solicitudo omnium ecclesiarum.

In labore & molestia, &c. Verum est, quia potest esse labor sine molestia. Sed hic ideo addidit, *Et molestia* vt laborem ipsum exitiosum ostenderet. *In vigiliis multis.* Multæ fuerunt eius vigiliæ; sed aliæ voluntariæ, alteræ ex necessitate. In pressura enim positus, necesse erat vt vigilaret, Dei quærens auxilium: & non solum diebus, sed & noctibus C doceret, sicut dicit in Actibus Apostolorum. *In fame & siti.* Fugatus frequenter à Iudæis persequentibus, necesse erat vt famem pateretur & sitim per inopiam. *In ieiuniis sæpe.* Sæpius ieiunauit, vt Dei adminiculo protegi mereretur. Ieiunat enim, qui dum habet quod edat, abstinet. *In frigore & nuditate.* In frigore fuit & nuditate, quando naufragium passus est. Denique *ignem fecerunt,* ait, *& refecerunt nos propter pluuiam imminentem & frigus, Barbari in insula Melita. Præter illa quæ extrinsecus sunt instantia mea, quotidiana solicitudo omnium ecclesiarum.* Solicitudo hæc, quam dicit quotidianam de dispensationis vsu descendit, vt omnibus diebus commissum sibi populum instruat. Illa autem quæ supra memorat, superindicta sunt necessitate cogente. Dies enim ad opera datus est, nox ad requiem. Sed quia instabat necessitas, vt omnibus occurreret, etiam nocte docebat. Se enim affligere non dubitat, ne Dei gratia esset in otio.

Quis infirmatur, & ego non infirmor?

D Compati se dicit omnibus, & condolere eo affectu, quo prouideat vulneri medicinam. Hoc autem ideo prosequitur, vt ostendat qua cura commissam sibi Ecclesiam tueatur & regat, ac per hoc in nullo se minorem debere iudicari cæteris Apostolis: quippe qui secundum quod declarauit, plus illis omnibus laborauerit. Maiore enim inuidia laborabat apud Iudæos præ cæteris Apostolis: quia cum persequeretur Ecclesiam, subito immutatus, factus est defensor eiusdem, *testificans atque confirmans* quod Christum, quem prius vt hominem mortuum æstimabat, de cœlo secum locutum audierit. Cuius testimonium necessario multi sequerentur, scientes eum de persecutore non vtique sine ratione factum defensorem. Hac causa excruciabantur Iudæi, & quærebant eum semper interficere.

Quis scandalizatur, & ego non vror?

E Scandalizari est carnis pati desiderium, quantum ad locum hunc pertinet. Et quia etiam inuiti solent scandalizari, illecti forma aut pulchritudine corporis, aut propriæ carnis calore: Apostolus necessitatem humanæ naturæ considerans; vri se dicit, vt consulat talibus compatiens infirmitati eorum: nec hos condemnans, sed commonens in humilitate sermonis, vt spe promissi præmij repugnent stimulis carnis; ne quis eorum qui eum audiunt, desideriis carnis victi, desperantes de se, putantes iam non acceptos ferre Deum si corrigant, & in eisdem manentes, depereant.

Si gloriari oportet: in iis quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quod non mentior. Damasci princeps gentis Aretha regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me comprehenderet: & per fenestram, in sporta demissus sum per murum, & effugi manus eius. F

In iis quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Hoc dicit, quia si gloriandum est Christiano, in humilitate gloriandum est, qua crescitur apud Deum. Vnde alio loco dicit; *Cum infirmor, tunc potens sum.* hoc est, cum humilior pro fratrum salute, tunc exaltabor. Hinc gloriandum est, non de carnis progenie, quia est quis ex semine Abrahæ. *Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quod non mentior.* Deum testem dat, vt quæ dicit, facile credantur; & propter eos dumtaxat qui eum non verum Apostolum honorificabant. *Damasci princeps gentis Arethæ regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me comprehenderet: & per fenestram in sporta demissus sum per murum, & effugi manus eius.* Princeps Damasci videns Iudæos insidias tendentes Apostolo, implere voluit per potentiam malam cogitationem eorum; vt ipse si posset eum comprehenderet, & vt Iudæis placeret, & vt diligens in officio sibi credito videretur, si eum quem publicæ perturbatorem audiret quietis, interficeret. Hoc inter ipse primordia, tunc quando apparuit illi in via Dominus eunti Damascum, incensi sunt Iudæi videntes eum qui vinctos credentes in Christum venerat perducere in Hierusalem, prædicare sectam quam venerat condemnare: & sic factum est vt à discipulis per murum in sporta demissus effugeret. G Quod quidam indigne factum dicunt, quia non Dei auxilio liberatus est. Sed quod ab hominibus fieri potuit, quid opus erat vt Dei suffragio liberaretur? cum Dei suffragium tunc fit necessarium, si humanum auxilium deficiat.

Si gloriari oportet, non expedit mihi. CAP. XII.

Quo facto non sibi dicit expedire gloriari, quia præsentis vitæ gaudium fragile est. Si enim non euasisset, martyrium fecisset. Sed quia fugiendum in persecutione mandatum est, data opera effugit. Nec enim debet aliquis expectare vt in semetipsum peccetur. Ergo gloriandum dicit quia euasit, sed *non expedit,* inquit, propter superbiam: quia de humilitate crescitur, & auxilium Dei mitibus proficit, non elatis. H Prætetea quia gloriatur mortem se euasisse quæ pro fide infertur, inane videtur significare pati pro Christo non expedit gloriari.

Veniam autem ad visiones & reuelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim (siue in corpore, nescio: siue extra corpus, nescio, Deus scit) raptum huiusmodi vsque ad tertium cœlum.

Veniam autem ad visiones, &c. Nunc ostensurus est, quo sublatus est, vt proinde quanta & qualia sint quæ illi ostesa & dicta sunt, possint intelligi: ne sicut quibusdam videbatur, minor cæteris Apostolis crederetur. *Scio* (inquit) *hominem in Christo ante annos quatuordecim (siue in corpore, nescio: siue extra corpus nescio, Deus scit) raptum huiusmodi vsque ad tertium cælum.* Vtrumque confirmauit, quia vtrumque posse

fieri

A fieri non negauit, vt & sine corpore rapi potuisset, & in corpore. Et forte quibusdam videatur non magnum esse si homo Christi raptus est vsque ad tertium cælum, cum in tertio circulo dicatur luna esse. Sed non ita est, quia vltra omnia mundi sidera raptus intelligitur: & ideo magnificum & mirabile est quod narrat. Significat enim supra firmamentum, in tertium numero cælum de spiritalibus cælis raptum semetipsum.

Et scio talem hominem, (siue in corpore, siue extra corpus, nescio: Deus scit) quia raptus est in paradisum: & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor.

Quia raptus est in paradisum, &c. Bis se raptum dicit, id est, primo hinc vsque ad tertium cœlum, deinde in paradisum cœlestem, in quo latroni dixit Dominus quod futurus esset cum eo in paradiso: illic vbi & ciuitas dicitur esse Hierusalem mater nostra. Quid ergo mirum, si post resurrectionem corpus iam expiatum atque tenuatum factum, immortale futurum credatur in cœlis, quando non dubitat Apostolus adhuc mortale corpus potuisse leuari ad cœlos, & tolli in paradisum Dei patris cælestem? pro huiusmodi homine, id est, qui tam dignus est Deo, vt hoc experiretur, gloriari se dicit: & non vult apertè dicere, quia de se loquitur, ne laudare se videatur. Et Ioannes Apostolus, cum de se sciatur loqui: *Hic est*, ait, *discipulus quem diligebat Iesus, qui & recubuit in cœna supra pectus eius*: ne gloriose de se effari videretur.

Pro me autem non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis. Et si voluero gloriari, non ero stultus: nam veritatem dico. parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt esse me, aut audit aliquid ex me.

Pro me autem non gloriabor, &c. Sic de se non gloriatur, dum non aperte de se profitetur. *In infirmitatibus sane*, inquit, *meis gloriabor*. Exponere enim pressuras passionum, & infirmitates angustiarum, non videtur gloriosum, sed flebile. idcirco se in his gloriari dicit, sciens tamen quia ad profectum perducunt remunerationum cœlestium. Quid enim tam gloriosum in futurum Christiano, quam exitia pro Christo illata sibi narrare? *Et si voluero gloriari, non ero stultus: nam veritatem dico.* Hoc dicit, quia si meritum suum profiteatur quod habet apud Deum, non erit imprudens. vera enim loquitur. Ergo si quis pro meritis suis quæ sibi ostensa sunt loquitur, non est vtique stultus: si autem taceat, est etiam prudens. Sed qua causa hic non palam glorietur, nunc subiicit dicens, *Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt esse me, aut audit aliquid ex me.* Ostendit igitur qua causa non apertè glorietur: Ne quis me existimet, inquit, vltra gloriam meam tendere quam limes meritorum admittit. Hos significat quos obtrectatores habebat causa legis, sicut supra memorauit. Nam vtique meritorum gloriam bonum est non tacere, vt inuitentur credentes.

D *Et ne sublimitate reuelationum extollat, datus est mihi stimulus carnis, angelus satanæ, vt me colaphiset. Propter hoc ter Dominum rogaui vt discederet à me, & ait mihi, Sufficit tibi gratia mea. nam virtus in infirmitate consummatur.*

Et ne sublimitate reuelationum extollar, &c. Deum bonis meritis prouidere testatur, dum permittit tentationibus bonos deprimi, non solum ne laborum suorum fructibus abdicentur, verumetiam vt augeantur his ad cumulum possessionis æternæ. Hoc ergo remedium datum est Apostolo, vt iniuriis pressus, animo non possit extolli pro magnitudine reuelationum: quia otiosum pectus necesse habebat in iis quæ viderat, extolli. *Propter hoc ter Dominum rogaui vt discederet à me: & ait mihi, sufficit tibi gratia mea. nã virtus in infirmitate consummatur.* Stimulos quos diabolus perfide mentibus inferens ad nocendum Dei seruis instigat, vt cessarent ab eo, ter Dominum deprecatum se fuisse, & non impetrasse testatur: non quia despectum se dicit, sed quia inscius contra se petebat vt cessarent ab eo tentationes, per quas perfectior fiebat. Ideo ad Romanos dicit: *Nam quod oremus sicut oportet, nescimus.* Vnde hoc dicit sibi responsum, vt sufficeret sibi gratia Dei, qua aut vires tolerandi addebantur, aut tempus pressuræ abbreuiabatur: vt deuotio dum infirmitate pressuræ accedentis non frangitur, probata videatur.

Libentissime itaque magis gloriabor in infirmitatibus meis, vt pratendat in me virtus Christi. Propterea placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmor, tunc potens sum.

Libentissime itaque magis gloriabor, &c. Apertum est, quia tunc gloriandum docet, quando iniuriis humiliatur. A Christo autem virtus tolerandi præbetur, vt quia prius aspera, ac per hoc fastidiendæ iniuriæ videbantur, postea libenter suscipiendæ, vt Christi auxilio leniuntur. Libenter ergo cædi se dicit, dummodo a Christo curetur, sciendo plus addere medicinam Christi ad salutem, quam infirmitas detrahit sanitati. *Propterea placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis. Cum enim infirmor, tunc potens sum.* Verum est, quia tunc vincit Christianus, cum perdere putatur: & tunc perdit perfidia, cum se vicisse gratulatur. Plaudit ergo cum illi insultatur, & surgit cum premitur.

Factus sum insipiens: vos me coegistis. Ego enim debui à vobis commendari. nihil enim minus feci, quam illi valde Apostoli.

Vos me coegistis. Compulsum se dicit vt quid esset ostenderet. Et non vtique stultus est; quia de se vera loquutus est: sed inclinat se, vt manifestet quia non voluntate merita sua ostendit. *Ego enim debui a vobis commendari.* Manifestũ est, quia hi habuerant testimonium ei perhibere aduersus obtrectatores eius apud quos ecclesiam constituit, & signorum prodigia apostolatus ostendit; vt hoc tacente, illi eum defenderent quem patrem habebant in Euangelio Christi. *Nihil enim minus feci, quam valde Apostoli.* Valdè, hoc est nimis, sicut quibusdam videbatur. Nam hoc erant, quod & Apostolus Paulus. Hoc Ergo dicit, quia minor nõ est neque in prædicatione, neque in signis faciendis, Apostolis præcessoribus suis, non dignitate, sed tempore. Nã si de tempore præscribendum putatur, ante cœpit Ioannes prædicare quam Christus: & non Christus Ioannem, sed Ioannes Christum baptizauit. Num ergo sic iudicat Deus? Denique prior secutus est Andreas Saluatorem quam Petrus: & tamen primatum non accepit Andreas, sed Petrus. Quare ergo Apostolus quibusdam non videbatur, cum eadem posset per Dei gratiam quæ & Apostoli? Ideo dolet, & compulsus ostendit quid à dignatione Domini mereatur. Hinc est vnde non solum minorem se non esse coactus est profiteri, sed & plus omnibus laborasse. His ergo displicebat, & non videbatur esse Apostolus, qui æmulatione paternæ legis prædicationem eius respuebant quasi inimici traditionis Moysi, quia eam iam cessare dicebat: Apostolis magis fauentes, & istum his humiliantes, quia non illi tam constantes contra legem aliquid asserebant.

Et si nihil sum, signa tamen Apostoli facta sunt in vobis in omni patientia, signis, & prodigiis, & virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis cæteris ecclesiis, nisi quod ego ipse non grauaui vos? Donate mihi hanc iniuriam.

Et si nihil sum, signa tamen Apostoli, &c. Sic se humiliat vt erigat: patientiam tamen primam memorat, quia diu illos portauit quasi impatientes ægros, vt adhibita medicina signorum atque virtutum curaret vulnera ægrotis illorum. *Quid est enim quod minus habuistis cæteris ecclesiis, nisi quod ego ipse non grauaui vos? Donate mihi hanc iniuriam.* Adhuc per

Marginalia: A; Act. 22.; Luc. 23.; Galat. 4.; B; 1. Cor. 15.; Ioan. 21.; C; 2. Cor. 4.; Hie. 10.; Tob. 12.; Eccl. 10.; 2. Cor. 11.; 2. Tim. 4.; D; Iacob 1.; 2. Cor. 4.; Matt. 20.; E; Rom. 8.; 1. Cor. 10.; Matt. 24.; Iacob 1.; 1. Cor. 10.; F.; Matt. 16.; 1. Cor. 4.; G; Galat. 2.; Mat. 3.; Ioan. 1.; Ioan. 21.; 1. Cor. 15.; H; Act. 18.; 1. Cor. 9.; 2. Cor. 7.

A huc per humilitatem se commendat. Ostendit enim non
minus illos aliquid habuisse cæteris ecclesiis, sed & am-
plius. Euangelium enim Dei gratis his prædicauit, quod
2. Cor. 11. nullis concessum est ecclesiis, dicente Domino, *Dignus est*
Luc. 10. *enim operarius mercede sua.* Si ergo pro bono opere iniuria di
gnus sum: *donate*, inquit, hoc est, ignoscite mihi. Omnis e-
nim stultus boni accusator est. Vt hos ergo imperitos o-
1. Tim. 5. stendat, veniam ab his postulat eius facti de quo laude di-
gnus est.

*Ecce tertio paratus sum venire ad vos, & non vos
grauabo. Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos.
Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed pa-
rentes filiis.*

Ecce tertio paratus sum venire, &c. Ne forte hoc inter initia
fecisse putaretur ad commendationem suam, post autem
B mercedem euangelicæ prædicationis velle accipere, ostē-
dit in ea se voluntate durare, ne factum suum postea emē-
dare videretur, & esset quod ab obtrectatoribus repre-
2. Cor. 11. henderetur. *Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos.* Ostendit
ideo se nolle accipere ab eis, vt illos ipsos lucraretur: vt in-
1. Cor. 9. telligentes quia pecuniæ præponeret eos, tandem cogno
scerent affectum illius erga se. *Nec enim debent filii parentibus
thesaurizare, sed parentes filiis.* Patrem se eorum significat, sic-
1. Cor. 4. ut in prima epistola dicit; *Per Euangelium ego vos genui.* Car-
nales autem parentes sunt qui filiis thesaurizant. Nam
1. Cor. 9. spiritales à filiis dignum est vt accipiant sumptus sustētan
dam vitam præsentem. Non enim magnum est vt spirita-
Rom. 15. lia tradentes, consequantur carnalia. Hic autem in tantū
probat se nolle accipere, vt transferat causam carnalis pa-
2. Cor. 11. tris ad spiritalem: vt non solum non ab his accipiat; sed &
sic potest fieri, ipse illis tribuat, sicut iam supra dixit: *Alias
ecclesias expoliaui, accepto stipendio ad ministerium vestrum.* Hoc
dicto tangit eos, vt intelligant quantus sit, & quid ij me-
reantur qui tanti Apostoli prouidentiam neglexerunt.

C *Et vero libentissime impendam, & superimpen-
dar ego ipse pro animis vestris, plurimum vos diligēs,
licet minus diligar. Sed esto: ego vos non grauaui, sed
vt astutus dolo vos cepi.*

Act. 21. *Ego vero libentissime impendam*, &c. Nunc aperte affectum
& charitatem quam circa eos habebat, ostendit, quando
non solum sua pro eis impendere & propensius pendere
paratū se dicit; sed & seipsum pro salute animarum eorum
1. Ioan. 3. etiam mori; sicut & Apostolus Ioannes dicit: Quia *exēplo
Saluatoris pro fratribus etiam animas nostras debemus ponere. Plu-
rimum vos diligens, licet minus diligar.* Prouocat eos ad am-
rem, quia ipsi plus illum deberent diligere, maxim-
1. Cor. 4. quem didicerunt viam salutis, per quem & acquisit
Deo, ex perfidis facti fideles, & ex contaminatis purifica-
ti. *Sed esto: ego vos non grauaui, sed vt astutus dolo vos cepi.* Omnia
quæ possent ex aduerso proponi, non tacet, vt se purget
per omnia: quia nihil per circumuentionem egit apud
D eos, sed in simplicitate, sibi semel prospiciens, his duplici
genere; vt & apud Deum prouideret eis, & hic censum il-
2. Cor. 7. lorum non quæreret: sibi autem hoc sufficere quod à Deo
promissum est in futurum. Forte enim suspicarentur ideo
2. Cor. 1. illum contempsisse, quia parua erant quæ offerebantur,
vt maiora sequeretur: vt circumspiciens merita sua non
2. Cor. 8. pecuniam refutaret, sed munus indignum sisti æstimans
contemneret.

*Num per aliquem eorum quos misi ad vos, circum-
ueni vos? Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem.
Nunquid auarus in vos fuit Titus? nonne eodem spi-
ritu ambulauimus? nonne iisdem vestigiis? Iterum pu
tatis quod excusemus nos apud vos? Corā Deo in Chri-
sto loquimur: omnia autem charissimi pro vestra ædi-
ficatione.*

Num per aliquem eorum quos misit ad vos, &c. Hoc est quod
dicit, quia quos misit, non illis hoc intimarunt vt si vel- E
lent pacatum habere Apostolum, dignam quantitatem 2. Cor. 9.
personæ illius offerrent: quia ideo noluisset accipere, po-
situm Apostoli astutia intelligerent, vt quod egit, non per 2. Cor. 10.
contemptum, sed auaritiam egisse probaretur. *Rogaui Ti-
tum, & misi cum illo fratrem. Nunquid auarus in vos fuit Ti-
tus? nonne eodem spiritu ambulauimus? nonne iisdem vestigiis?* 2. Cor. 9.
Apertum est, quia quando ab iis quos misit, nihil tale di-
ctum aut factum est; vna eorum sententia probatur in bo-
no, exclusa suspicione auaritiæ. *Iterum putatis quod excu-
semus nos apud vos?* Hoc est quod dicit: Olim de nobis du-
bitatis arbitrantes quia non simpliciter agamus vobis-
cum. A pseudoapostolis enim exagitabantur, qui volen- 2. Cor. 11.
tes deprædari eos, tergiuersatione hoc agere Apostolum
asserebant, quasi vt plus possit accipere. *Coram Deo in Chri-
sto loquimur: omnia autem charissimi pro vestra ædificatione.* Sic
cupit illos verum & bene sentire de se, vt ratione & te- F
stificatione satis illi faciat, quia non vt sibi prosit, talem
se probet, sed vt ad ædificationem eorum proficiat: vt vel 2. Cor. 10.
sic amorem illorum circa se prouocet, dum non grauat 2. Cor. 11.
censum illorum, & auctoritatem potestatis in arguendis
vitiis non inclinat. Sine dubio enim prodest ei qui corri-
pitur, vt emendet, si præpositus ideo oblata refutet, vt li- 2. Cor. 8.
bere arguat.

*Timeo enim, ne cum venero, non quales volo, inue-
niam vos: & ego inueniar à vobis, non qualem vultis
ne forte sint inter vos contentiones, æmulationes, ani-
mositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, tu-
mores, seditiones.*

Timeo enim ne cum venero, &c. Quoniam non omnes ad- 1. Cor. 19.
huc quos in prima epistola corripuit, emendauerant se in & 6.
quibus fuerant vitiis reprehēsi: ideo cum auctoritate vult
videri iturus ad illos, vt territi corrigātur; vt tales illos in-
ueniat, quales vult. *Et ego inueniar à vobis, non qualem vultis.* 2. Cor. 9.
Hoc dicit, vt tales se præbeant, vt conueniant eis cum A-
postolo, vt inuicem congaudeant sibi. Ille enim inuenit G
aliquem qualem non vult, qui se talem facit vt discordet
ab ille. *Ne forte sint inter vos contentiones, æmulationes, animosi-
tates, dissensiones, detractiones, susurrationes, tumores, seditiones.* 1. Cor. 1.
Nunc errores memorat, quos in superiore epistola repre- & 3.
hendit, quando personis deferentes & alteri præponentes
dissidebant ab inuicem.

*Ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud
vos, & lugeam multos ex iis qui ante peccauerunt, &
non egerunt pœnitentiam super immunditia, & forni-
catione, & impudicitia, quam gesserunt.*

Hoc præmonet, vt non illos tales inueniat, quales du-
dum inuenerat, cum vitiis diuersis operum immundorū, 1. Cor. 5.
vel magis nominum: quia omne opus sine crimine est, sed
inordinationis nomen facit crimen. Tunc enim est illici-
tum, cum aliter fit quam concessum est. Illis ergo peccā- 1. Cor. 8.
tibus se humiliari dicit, quia incipit vt pius pater peccata & 10.
filiorum deflere. Quis enim pater non gaudeat bene agē- H
tib. filiis? Sic iterum necesse est lugeat, si praue versentur. Prou. 10.
Ideo admonet, vt si qui præteritarum fornicationum aut
alterius immunditiæ vel impudicitiæ non egerunt pœni-
tentiam, sicut quidam quos significat non egisse, nunc a-
gerent: vt veniens sine tristitia esset cum eis. Cum enim di
cit, *Et lugeam multos ex iis qui ante peccauerunt, & non egerunt
pœnitentiam*, probat quosdam ex his egisse pœnitentiam,
quosdam non egisse. Quod Nouatiano aduersum est, qui
dicit fornicationes non posse peragere pœnitentiam, & 2. Cor. 2.
recipi in communionem. Hic probat peregisse, ac 2. Cor. 7.
per hoc receptos esse in pace Ecclesiæ. Tres ergo formas
peccatorum probat, cum fornicationem, & impudicitiā,
& immunditiam nominat.

EN tertio huc venio ad vos. In ore duum, vel trium Cap XIII.
testium stabit omne verbum. Prædixi enim & præ Deut. 17.
dico, vt præsens secundo aduentu, & absens nunc scri-

A

bo ijs qui ante peccauerunt, & cæteris omnibus, quia si venero iterum, non parcam.

2.Cor. 12. Deut. 17. *En tertiò hoc venio ad vos.* Superius præparatum se dixit, nunc iam venturum significat. *In ore duum vel trium testium stabit omne verbum.* Hoc secundum legem dixit, vt aliquis duobus aut tribus testibus, aut purgetur aut condemnetur: ita & hi tertio aduentu Apostoli vt purgati inueniantur, commonet. *Prædixi enim & prædico, vt præsens secundo aduentu, & absens nunc scribo iis qui ante peccauerunt, & cæteris omnibus, quia si venero iterum, non parcam.* Pridem se dixisse significat præsentem, vt corrigerent se, ne cum pudore corriperentur: & nunc iterum absentem se eadem dicere contestatur, vt post secundam correptionem, si se non emendauerint, parci eis non debeat. 2.Cor. 11. 2.Cor. 12. Tit. 3.

B

Quomodo probationem quæritis eius qui in me loquitur Christus, qui erga vos non infirmatur, sed potens est in vobis?

Probationem quærunt Christi loquentis in Apostolo, dum præceptis non obediunt: volentes probare si ausit vindicari; vt per id intelligatur esse fide auctoritatis, vt de cætero timeatur. Qui enim magistrum contendit emendari se quærit. *Qui erga vos non infirmatur, sed potens est in vobis.* Potens est in his Christus quia viderunt in nomine eius mortuos excitatos, dæmones fugatos, paralyticos conualuisse, surdos audisse, mutis redditum affatum, claudos cucurrisse, cæcos vidisse. Hæc omnia virtutis sunt, non infirmitatis. Denique hac causa attracti ad fidem sunt. 2.Cor. 10. 1.Cor. 4. 2.Cor. 12.

Nam etsi crucifixus est ex infirmitate nostra, viuit tamen ex virtute Dei. Etenim nos infirmamur in illo, sed viuemus cum eo ex virtute Dei erga vos.

C

Nam etsi crucifixus est ex infirmitate nostra, &c. Verum est, quia propter peccata nostra crucifixus est Christus, vt mortem destruens, credentes sibi liberaret ab ea. Infirmari ergo se passus est propter nos, vt mortem vinceret nobis. Descendens enim ad inferos, qui omnino peccatum nesciebat, & quasi peccator occisus, chirographum Adæ deleuit, vt de cætero defuncti sub eius nomine à morte non tenerentur, sed haberent fiduciā eundi ad cęlos. Propter infirmitatem ergo nostram occisus reuixit virtute patris, vt discipulis probaret quæ docuerat esse vera, exemplo in se ostenso. *Etenim nos infirmamur in illo.* Hoc ad Apostolorum personam pertinet, qui eum, id est, Christū prædicantes, infirmabantur, dum iniuriis agebantur, claudebantur, cædebantur. *Sed viuemus cum eo ex virtute Dei erga vos.* Manifestum est quia si à perfidis infirmabantur, apud credentes non erat hæc infirmitas, sed profectus: quia hinc potentiores fiunt fideles, dū infirmantur. Illata ergo mors à perfidis, vita est erga credentes virtute enim Dei resurgent, vt viuant cum Christo. Esai. 53. Hebr. 2. Ephes. 4. 1.Pet. 2. Coloss. 2. Apoc. 2. Rom. 6. 1.Cor. 4. 2.Cor. 12. 2.Cor. 4.

D

Vos ipsos tentate, si estis in fide: ipsi vos probate. An non cognoscitis vos quod Christus Iesus in vobis est: nisi reprobi estis. Spero autem cognituros vos quia non sumus reprobi.

Vos ipsos tentate si estis in fide, &c. Inuicem vt se fratres discutiant, præcipit, Solicitiores fiunt enim, si secum inuicem conferant. Tentationem ergo hanc probationē voluit intelligi: quia omnis probatio tentatio est, non tamen omnis tentatio probatio. Si enim Deus tentare dicitur, probatio est. Si autem diabolus tentare dicatur, tentatio est, quia euertere nititur. Et homo aliquando tētat vt probet, aliquando vt capiat. *An non cognoscitis vos, quod Christus Iesus in vobis est: nisi reprobi estis.* Hoc dicit, quia si probare vos inuicem nescitis, non cognoscitis quia Iesus Christus est in vobis, & hoc est reprobum esse, nescire religionis & professionis suæ fidem. Qui enim fidei suæ sensum in corde habet, hic scit Christū Iesum in se esse. *Spero autem cognituros vos quia non sumus reprobi.* Prouocat eos ad scientiam fidei, & rectæ vitæ. Cum enim cœperint scire Apostoli sui certam auctoritatem & meritum apud Deum, poterunt & circa se esse soliciti. 2.Cor. 12. Iacob 1. 1.Cor. 7. 1.Pet. 5. 1.Cor. 2.

E

Oro autem Deum: ne quidquam mali faciatis: non vt nos probati appareamus, sed vt vos quod bonum est faciatis, nos autem quasi reprobi simus. Non enim possumus aliquid aduersus veritatem, sed pro veritate.

Oro autem Deum, ne quidquam mali faciatis, &c. Eo affectu quo semper orat pro eis. vt à malis temperent. *Non vt nos* (inquit) *probati appareamus*; id est, non vt in auctoritate videamur vobis peccantibus, *Sed vt vos quod bonum est faciatis, nos autem quasi reprobi simus.* Quid est hoc; Orat Apostolus vt reprobus sit? Non sane, hoc orat, vt hi bene agentibus, dum non auderent corripere, quasi humiliantur, & humiliati velut reprobi appareant. Probati enim a Deo videntur, dum iudicant peccatores auctoritate concessa. Si ergo quos iudicent non sunt, cessante in his auctoritate quasi reprobi videntur. *Non enim possumus aliquid aduersus veritatem, sed pro veritate.* Hoc dicit, quia potestas non est data cōtra veritatem, vt arguant bene viuentem; sed pro veritate, vt vindicent in eum qui inimicus est legis. Ideoque cessabit potestas, si quod bonum est fecerint. Vnde & ad Romanos ait: *Vis non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex illa.* Cum ergo non timet bonum operādo, euacuata est apud eum potestas. Hoc est quāsi reprobū esse, quia hoc in eo cessat, vnde probatur potestas. 1.Pet. 2. F 2.Cor. 10. Ibid. 1.Pet. 2. Rom. 13.

Gaudemus enim, cum nos infirmamur, vos autem fortes estis. In hoc & oramus vestram consummationem. Idcirco hæc absens scribo, vt non præsens durius agam secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.

G

Cum infirmamur, &c. Hoc est infirmari, non exercere potestatem. Hos autem optat fortes esse, vt bene agentes vicia vincant, & prohibeant à se vindictam aut correptionē. *In hoc & oramus vestram consummationem*, Petit orans, vt in eo perficiantur, nec peccent consummati in virtute bonę vitæ, & in incorrupta fide. *Idcirco hæc absens scribo, vt non præsens durius agam.* Apertum est, quia ideo absens commonet vt correctiores illos inueniat, & non illic positus increpet cum pudore, vt erubescat qui peccat, in cœtu fraterno. *Secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.* Hæc potestas est quam superius optat esse otiosam his bene agentibus: si quo minus, exercere se in hac, vt ædificentur correpti, non mortificati peccatores. Non enim destruuntur qui arguuntur vt corrigantur, sed ædificantur ad vitam. Ibid. 1.Tim. 1. 2.Cor. 12. 2.Cor. 10. 1.Cor. 6.

H

De cætero fratres, gaudete, perfecti estote, consolationem percipite, idem sapite, in pace agite, & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.

Gaudium hoc de emēdatione erit, vnde & poterit prouenire perfectio. Sed ante erit consolatio vt spe futurorū deserant præsentem oblectationem. *Item sapite*, hoc ait, propter veterem discordiam, vt iam vnum sentiant. *In pace agite*, si concordes fuerint, habebunt pacem. *Et Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.* Deus pacis est Christus, qui dixit, *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis.* Ipse est & Deus dilectionis, quia iterum ait; *Nouum mandatum do vobis, vt diligatis inuicem.* Et in hoc, inquit, *cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem, qua dilexi vos, habueritis inuicem.* Alia tamen pax Dei, alia mundi est: quia & maligni & spurii habent pacem, sed ad damnationem. Christi enim pax libera est à peccatis. Perfidiam ergo fugit, dolum spernit, factis malis repugnat. Hæc Deo placita est & amica, diabolo autem inimica. Hane qui habuerit, habebit & dilectionem, simul & Deum eorum ad tuitionem perpetuam. Heb. 12. 1.Cor. 1. Ioan. 14. Ioan. 13. Ibid. Hier. 6.

Salu-

Salutate vos inuicem in osculo sancto. Salutant vos sancti omnes. Gratia Domini nostri Iesu Christi, & dilectio Dei, & communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis. Amen.

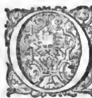
Salutate vos inuicem in osculo sancto. Hæc salutatio ecclesiastica est. quia oscula hæc non carnalia, sed spiritalia sunt, quæ complexu corporum animos copulant non desiderio carnis, sed spiritus. *Salutant vos sancti omnes.* Prouocat eos ad sanctitatem, vt & ipsi audeant reddere vicem sanctis in salutatione. Ideo enim à sanctis salutantur vt illos imitentur. *Gratia Domini nostri Iesu Christi, & dilectio Dei, & communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis. Amen.* Trinitatis hic complexio est, & vnitas potestatis, quæ totius salutis perfectio est. Dilectio enim Dei misit nobis Saluatorē Iesum, cuius gratia saluati sumus. Vt possideamus hanc gratiam salutis, communicatio facit sancti Spiritus. Hic enim dilectos à Deo, & saluatos gratia Christi, tuetur: vt trium perfectio, consummatio sit hominis in salutem.

Cant. 1. Cant. 2. 1 Ioan. 3 Ephes. 2. Rom. 5.

S. AMBROSII IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS Commentariorum FINIS.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD GALATAS COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

MNIS *credens in Christum, & obseruans legem factorum male intelligit Christum Sicut & Symmachiani, qui ex Pharisæis originem trahunt, qui seruata omni lege Christi anos se dicunt more Photini Christū non Deū & hominē sed hominē tantūmodo definientes. Si. n. Deum intelligerent Christum, nihil de lege factorum sperarent, id est, de neomeniis, sabbato, circumcisione, & discretione escarum: quia qui Deum & Dominum legis colit, supra legem est: nec potest iudicari à lege, qui cum legislatore concordat. Denique non illorum causa lex data est qui Deum colebant, sed eorum qui male & credebant & agebant ad contemptū creatoris. Vnde dicit ad Timotheum.* Nec enim iusto lex posita est, sed iniustis, & male versantibus. *Et Moyses sic inquit,* Timentes facietis filios Israel. *Vnde & Galatæ, vel ij qui eos subuertebant, adhuc erroris nebula contectum cor habentes non cernunt sensum Esaiæ prophetæ inter cætera dicentis.* Verbum enim consummans & breuians in æquitate: quia verbum breuiatum faciet Dominus super terram. *Si ergo hæc dicta intelligerent, à lege recederent scientes à prædicatione Ioannis Baptistæ legem iam cessare, vt sola fides sufficiat ad salutem abbreuiata ex lege. In lege enim & de Deo patre, & de Christo filio eius, & de Spiritu sancto continetur prædestinatū in tempore, quod manifestatum est in prædicatione. Nam si signaculi causa circumcidebantur filij Israel, vt exinde apparerent filij esse Abrahæ iuxta carnem: rite cessare debet circumcisio, quia signum habent credentes mortis euictæ, quo dignoscuntur filij Abrahæ, sed secundum fidem. Abrahæ enim promissus est qui veniens vinceret mortem. Denique hunc expectabat Abraham: quem in spiritu sentiens natum, gauisus est, sciens se in breui introduci in cælos. Vnde dicit Dominus ad Iudæos:* Abraham cupiuit videre diem meum, & vidit, & gauisus est: *tempore enim simul adhuc erant filii Israel in eremo, antequam vicini essent gentium, non sunt circumcisi. At vbi commisceri habebant gentibus, tunc à Iesu Naue circumcisi sunt cultris de petra, quæ significat Christum:* quia petra, (*inquit,*) erat Christus: *vt significaretur, per Christum futuram circumcisionem cordis, sicut dixerat Moyses, & Hieremias propheta,* Circumcidite vos Deo, & circumcidite præputium cordis vestri: *vt amputata caligine, remissione accepta peccatorum, digni fierēt videre gloriam Dei, quam sub lege positi videre nequiuerant causa peccati. Vt ergo & Christum Deum significaret, & non se ab homine ea didicisse quæ docebat, assereret, ita incipit.*

Act. 15. Euseb. l. 6 hi. eccl. c. 1. Colos. 2. 1. Tim. 1. Leuit. 15. Esai. 10. Luc. 18. Colos. 1. Gen. 17. Rom. 4. Gen. 22. Ioan. 8. Iosu. 5. 1. Cor. 10. Deut. 10. Hier. 4. 2 Cor. 3.

A Cap. I.

Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum patrẽ, qui suscitauit eum à mortuis: & qui mecum sunt omnes fratres, ecclesiis Galatiæ.

Act. 22. 1. Cor. 8. 2. Cor. 11. Act. 8. Gal. 6.

APostolum se non ab hominibus electum, & missum ad prædicandum testatur, sicut erant quidam, qui electi ab Apostolis mittebantur ad ecclesias roborandas: neque sicut alij qui à Iudæis mittebantur ad disturbandas ecclesias, quos pseudoapostolos vocat: sed à filio Dei missum se, quem in hac causa idcirco hominem negare videtur, quia præcepta quasi Deus dedit, non quasi homo, & quem elegit diuino iudicio elegit. Per quod idoneum & firmum se prædicatorem significat: quia multo vtique melior est quem Deus elegit, quã quem homo. *Neque enim per hominem*, sicut arbitrabantur de Christo qui hos cogebant circumcidi, *sed per Iesum Christum*, id est, per eum qui Deus & homo est. Quod statim aperit, cum dicit: *Et Deum patrem, qui suscitauit eum a mortuis.* Hoc dicto duas hæreses damnauit, & Manichæi, & Photini: quia Manichæus Christum hominem negat, & non negat crucifixum esse: & Photinus Christum Deum esse non concedit, & tamen ipsum, se, hoc est, corpus suum excitasse à mortuis negare non audet: vt Manichæus cum crucifixum non neget, stulte eum hominem non fateri videatur: & Photinus impietate quadam Deum negare, quẽ seipsum à mortuis excitasse fatetur. Legit enim dixisse Dominum, *Soluite templum hoc, & ego tribus diebus excitabo illud. Hoc autem dicebat de templo corporis sui.* Igitur ipse excitans se à mortuis, corpus suum significat se à mortuis excitasse: nihilominus tamen à patre suo dicitur excitatus, propterea quod omnis virtus filii de patre est, vt gesta filii facta sint patris, ex quo sunt omnia. *Et qui mecum sunt omnes fratres, ecclesiis Galatiæ*, Postquam auctoritatem suam commendauit, adhuc auget ad causam, vt cæteros qui secum erant, omnes commotos aduersus eos ostenderet. Quamuis sufficeret auctoritas eius nec possit refutari: tamen vt grauet factum illorum, quo à prima fide destiterant multos secum accensos ad errorem illorum arguendum designat. Facile enim poterit quis intelligere errare se, si se à multis videat reprehendi.

B Ioan. 2. Ioan 17. 2. Cor 5. 1. Cor. 15. C 2. Cor. 1.

Gratia vobis & pax à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo.

Act. 17. 1. Cor. 8. Luc. 6. D

Vtriusque beneficio tam patris quam filii genus hominum subleuatum ostendit. Nec minorem filium significat, cum eum Dominum nostrum vocat: neque patrem maiorem, quia eum Deum nostrum appellat; quia non erit verus Deus pater, nisi & Dominus sit: neque verus Dominus filius, nisi & Deus sit. Si ergo vna gratia patris & filii erga nos est, quid est, inquit, vt de filio minus sentientes, legem illi æquetis, vt partim Christo, partim legi seruiatis, cum legeritis Dominum dicentem, *Quia Dominus est filius hominis etiam sabbati?* vt per hoc videant quanta cõtumelia ab eis Domino irrogetur, quando comparãt Dominum famulæ.

Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.

Esai. 53. 1. Ioan. 3. 2. Tim. 2. Coloss. 2. 1. Cor 8. Rom. 8. Rom 7. Coloss. 2.

Aperte ostendit nihil prodesse legem, quando Christũ dicit obtulisse se vt pro nobis pateretur, vt nos iustificaret, quos lex reos tenebat: vt eruti à lege per fidem Christi, iam non peccatores essemus, sed iustificati secunda natiuitate, filii Dei appellati. Cum enim in ditione diaboli genus humanum teneretur, Saluator obtulit se illi volenti, vt illudens eum potestate virtutis suæ (accipere enim voluit quem detinere non potuit) auferret ei quæ malo iure tenebat obnoxia. Expoliatis itaque inferis, trophæum animarum pertulit ad patrem, ex quo sunt omnia quod lex vtique facere non potuit. Quamquam enim illa pro futura data sit, nobis tamẽ peccantib. conuersa est vt fieret inimica, & cœpit occidere, non viuificare. Christus autem donans delicta non solũ viuificauit nos, sed & sibi sociauit vt filii Dei vocemur facti per fidem. Quantus ergo error est post gratiam reuerti sub lege, hoc est, post acceptam libertatem velle, seruire, vt ereptus gladio immemor beneficii denuo se vendat lanistæ? Accusator est enim emptoris, qui relicto eo rursum ad priorem dominum redit.

E Gal 3. Act. 15.

Vt liberaret nos de præsenti sæculo maligno, secundum voluntatem Dei & patris nostri, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Esai. 53. 1. Cor. 10. Sap. 13. F 15 & 16. Rom. 1. Ioan. 3.

Vt liberaret nos de præsenti sæculo, &c. Hoc dicit, quia ideo morti concessit se Dominus, vt nos ab errore sæculi liberaret: id est, vt ab intelligentia huius sæculi, quod curriculis senescente ætate deuergit in finem, alieni facti; futuri sæculi quod occasum nescit, participes simus in sensu vnius Dei. Præsentis enim sæculi hæc est malignitas, quia non reddit congruam reuerentiam creatori suo Deo, & restauratori Christo, dum multos sibi deos confingit error humanus: aut dum Christo à credentib. debita honorificentia non reseruatur. *Secundum voluntatem Dei & patris nostri, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.* Vt firmum sit & plenum auctoritate quod dicit, quia Christus nos liberauit: addit quia istud fecerit cum patris voluntate.

Miror, quod adeo cito transferimini ab eo qui vocauit vos per gratiam Christi, in aliud Euangelium.

Rom. 3. Esai 61. Act. 15. G Act. 15. Gal. 5. Gal. 2. H Act. 15.

Euangelium bonum nuntium est, ac per hoc & lex vetus euangelium est, excepta lege factorum. Sed hoc potius, in quo quod promissum est, solutum est, per quod peccatores ad indulgentiam conuocantur. Mirari ergo ideo se dicit, quia de optimo & maximo beneficio decidentes mancipauerunt se legi factorum, vt perderent quod fuerant consecuti; vt de accepta libertate ruerent in seruitutem, cito euersi: cum mos sit vt paulatim aliquis de malo transeat ad bonum, hi autem de bono facile traducti sunt ad opera carnis, quæ sunt grauia. Raro enim contingit vt quis de lætitia confugiat ad exitia: ac per hoc admiratur hebetudinem illorum, qui in securitate positi labori se subiiciebant inani. Tale est, si nauta insanus stans in portu, de tempestate securus laxet nauim in altum, vt perturbetur diuersis procellis. Ita & hi per stultitiam subegerunt se, vt dolores paterentur pudoris desecti, & iugum seruitutis legis susciperent, nulla huius rei spe prædicata. In aliud ergo Euangelium vocati fuerant, quam quod hi prædicabant qui eos subuerterant: non tamen aliud ab eo quod Apostoli nuntiabant, quod hi pseudoapostoli aliud esse asserebant, ad inuidiam Apostoli qui eos instruxerat. Et vt Galatas per hanc fallaciam circumuenirent, necesse erat vt Euangelium Apostoli aliud esse dicerent, quam quod ratio Saluatoris docebat. hoc autem esse verum, quod ab eis cum legis veteris concordia prædicabatur. Hi sunt qui quæstiones fecerunt Paulo & Barnabæ de hac re, sicut continetur in Actibus Apostolorum. Isti enim docebant ex gentibus credentes, quia nisi circumciderentur more Moysi, & Iudaizarent, salui esse non possent.

Quod non est aliud, nisi quod aliqui sunt qui conturbant vos & volunt inuertere Euangelium Christi. Sed & si nos, aut angelus de cælo euangelizauerit vobis præterquam quod euangelizauimus, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, Si quis vobis euangelizauerit præterquam quod accepistis, anathema sit.

Ibid.

Qui conturbant vos, & volunt inuertere Euangelium, &c. Apertum est, quia hoc agebant, vt inuerterent Euangelium Christi, immutantes traditiones, vt suo nomine Christi essent Iudæi: & hoc est conuertere Euangelium Christi in legẽ. *Sed & si nos aut angelus de cælo euangelizauerit vobis præterquã*

quod euangelizauimus, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, Si quis vobis euangelizauerit præterquam quod accepistis, anathema sit. Nemo miretur Apostolum, qui feritatem morum mansuetabat, sic esse commotum. Pro Galatarum enim salute indignat aduersus inimicos disciplinæ Christianæ. Indignatio enim hæc ostendit, non leue peccatum esse, post acceptam fidem conuerti ad legem. Nam tã firmum atq; verum Euangelium quod eis prædicauerat, asserit, vt etiam seipsos, id est Apostolos, si immutati forte aliter prædicarent, non audiri docerent, quorum vtiq; fama quod essent Apostoli Christi, peragrauerat omnem locum. Aut si forte diabolus angelum Dei se fingens, vt facile possit audiri, de cælis appareret contra hæc prædicãs, sciretur esse contrarium, & vt abominatio haberetur. Si ergo Apostolos Christi, quorum tam præclara opinio in signis & prodigiis erat faciendis, & angelum de cælo, quẽ possit spiritalis ratio commendare, aliter docentes quam ab Apostolo Paulo edocti erant, anathematizari præcepit: quanto magis quos nullum testimonium ad seducendum potest commendare? Ideo autem iterat contestationem, vt confirmet eos in prima traditione. Iterata enim lex solicitiores reddit negligentes.

Modo enim hominibus satisfacio, an Deo? Aut quæro hominibus placere. Si adhuc hominibus placerem, seruus Christi non essem.

Modo enim hominibus satisfacio, &c. Hoc est, numquid hominibus satisfacio, suadendo vobis reuerti ad gratiã Christi, an Deo? Non hominibus vtique, sed Deo: vt per satisfactionem reuertantur ad Deum, quem spreuerant. Denique statim subiecit: *At quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, seruus Christi non essem.* Significat igitur hos à quibus fuerant euersi, non Deo, sed hominibus placere in Galatarum subuersione, sicut & semetipsum iamdudũ, quando Ecclesiam, vt patrũ traditionem vindicaret, persequebatur. Vt enim à Iudæis laudari possent, secundum voluntatem illorum, legem seruandam dicebant: ne si verum Euangelium Christi prædicarent, inimicos eos facerent. Hic autem Apostolus Paulus qui omni deuotione Deo placeri docebat, non timebat homines offendere, dummodo Dei gloriam commendaret. Omnia enim præsentia postponens futuris se commendabat spebus, vt Christi idoneus seruus. Idonei autem serui esse non possunt, qui sub nomine Domini propriis lucris student. Sed forte contra aliquis dicat, Ergo qui legem prædicabant quam Deus dicitur dedisse, hominibus seruiebant? Quomodo ergo idonea lex esse dicitur, cuius prædicatio secũdum hominum voluntates narratur temperata? Ante aduentum Domini lex iuxta Dei voluntatem prædicabatur. Tempus enim ei debebatur vt seruaretur. At vbi venit Dominus promissus in lege, cessare oportuit legem, iuxta prædictam sententiam prophetarum. Vnde dicit Dominus, *Lex & prophetæ vsque ad Ioannem.* Nec enim dignum erat vt præsente Domino legis auctoritas seruaretur. Ideoque si quis de cætero legem seruandam putat, iam non Domini voluntati obtemperat, sed repugnat, Similibus enim suis satisfacit.

Notum autem vobis facio fratres, Euangelium quod prædicatum est à me, quia non est secundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, aut didici: sed per reuelationem Iesu Christi.

Nunc principia epistolæ aperit. Ipsum enim sensum vult manifestare, quia ea quæ docebat, non ab homine didicerat, ne forte dubitaretur de iis quæ docebat. Neq; secundum humanum iudicium aptata erat eius prædicatio, vt indigna diuina auctoritate videretur: sed à Dei filio dicit se didicisse per reuelationem, cum iam post resurrectionem esset in cælis, sicut supra memoraui, & ea quæ didicit, conuenire voluntati maiestatique eius à quo se didicisse testatur. Spiritalia enim sunt quæ seruata meritum collocant apud Deum. Illa enim carnalia sunt, quæ tempore suo seruata, nec meritum nec immeritum præstiterunt apud Deum: non seruata obfuerunt, quia & qui non fecerant legem, sub maledicto erant, & qui fecerant, non iustificabãtur apud Deum, quia *iustus ex fide viuit.* Illa enim vt oneri essent, seruanda mandata sunt, non dignitati.

Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo, quia supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam eam, & proficiebam in Iudaismo, super multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.

Propositum suum quo prius iuxta carnem videbat repugnans Ecclesiæ, breuiter memorat: sed vt famulus Christi esset, hoc se reliquisse. Magis enim se deuotum, quam illos in vindicãda lege fuisse designat; non tamen propter hominum fauorem, sed hoc putans vtile apud Deum. Per ignorantiam enim, cum humanitati placeret, Deo se seruire putabat, liberam habens conscientiam. Nesciebat enim iam tempus asseruandæ legis non esse, doctrinam secutus patrum, aut in errore aut in maleuolentia constitutorum; & omni industria & feruore mentis id agebat, vt cæteris coæqualibus sibi æmulatione legis præstantior videretur, sic insaniens contra disciplinam Christi, vt nulli hominum parceret fidei fœdera assecuto. Sed cum Dei reuelatione laborem hunc inanem esse didicisset, & magis contrarium; destitisse ab eo, & se fidei gratiæ subdidisse, vt profectus ei esset apud Deum, memorat. Si ergo hic qui Israelita est, & qui dignitate doctoris fultus erat apud Iudæos, eruditus à Gamaliele viro prudentissimo, locum habens cum optimis vita hominibus, reliquit legem: quãto magis ij qui extra legem erãt, legi se subiicere non debuerant? Et si hic gaudet exisse se de subiugo seruitutis, quid est vt libertatem suam obligauerint vinculis legis?

Cum autem placuit ei qui me segregauit ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, reuelare filium suum in me, vt euangelizarem eum in gentibus: continuo non acquieui carni & sanguini.

Cum in lege haberet fiduciam, inscius iam tẽpus legis seruandæ non esse, & omni auiditate contenderet, putãs Dei se voluntate hoc agere vt resisteret Euangelio Christi; videns Deus æmulationem eius bonam, sed scientiam ei deesse; placuit ei vocare illum ad gratiam suam, sciens iam idoneum hunc esse ad prædicandum Euangelium filii eius in gentibus: quia si in re minima tam velox & fidus erat audacia conscientiæ, non adulatione cuiusquam; quãto magis in prædicando dono Dei futurus esset constantior spe promissi præmij? Præscientia ergo Dei segregatus est ab vtero matris suæ, id est, antequam nasceretur: vel statim natũ sciuit Deus futurum bonum, sicut dicit ad Hieremiam prophetam: *Prius quam te formarem in vtero, noui te,* &c. Ita & Apostolum Paulum, sciens quid esset futurus, præuenit eum, vt antequam conuerteretur vocaret eum, quia erat necessarius. Denique statim suscepit dispensationem doni Dei omni postposita cura carnali. Nec enim consilium cuiusquam petiit, aut ad aliquem retulit quid esset acturus, sed protinus prædicauit Christum, quia hic est filius Dei. Nam sicut futuri mali frequenter ante sunt boni: ita & solent futuri boni prius esse mali.

Neque veni Hierosolymam ad præcessores meos Apostolos: sed abij in Arabiam, & iterum regressus sum Damascum.

Non fuisse dicit necessitate electum se à Deo pergendi ad præcessores suos Apostolos, vt aliquid forte disceret ab eis, quia Deus ei reuelauit per filium suum quomodo doceret. Hoc ideo loquitur, vt ostendat non aliud tenendum esse quam quod docet; nec hominibus credi, sed Deo, a quo se didicisse testatur; ac per hoc eos qui illos in legem induxerant, esse doctores falsos, quia non à Deo

A Rom. 15. traditum erat quod docebat. A Damasco ergo in Arabiam profectus est ad prædicandum, vbi nullus erat Apostolorum, vt ipse illic fundaret ecclesias, ne subrepentib. pseudoapostolis Iudaismus seminaretur. Et inde iterum
Act. 9. regressus est Damascum, vt visitaret quibus rudis prædicauerat Euangelium gratiæ Dei.

Deinde post annos tres ascendi Hierosolymam videre Petrum: & mansi apud eum dies quindecim.

Dignum fuit vt cuperet videre Petrum, quia primus e-
Ioan. 21. Act. 12. rat inter Apostolos, cui delegauerat Saluator curam ecclesiarum: non vtique vt aliquid ab eo discerer, quia iam ab auctore didicerat, à quo & ipse Petrus fuerat instructus; sed propter affectum apostolatus, & vt sciret Petrus hanc illi datam licentiam quam & ipse acceperat. Veniens ergo ad eum, hospitio receptus est, & apud eum mansit dies
B quindecim, quasi vnanimus & coapostolus. Hęc ideo ma-
1 Cor. 9. nifestat, vt ostendat concordiam se cum Apostolis habuisse, nec in aliquo dissensisse, sicut susurrabant de eo pseudoapostoli, vt eum apud ecclesias gentium deformarent, & sua mala simplicioribus insererent, dicen-
2 Cor. 11. tes ea conuenire cum doctrina Apostolorum maiorum.

Alium autem ex Apostolis vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini.

Iacobum vidit Hierosolymæ, quia illic erat constitutus
Act. 15. Ioan. 7. ab Apostolis episcopus, qui & ipse prius fuerat incredulus, sicut dicit Euangelista: *Quia nec fratres eius*, inquit, *adhuc credebant in eum.* Hic Iacobus filius fuit Ioseph, qui ideo frater Domini appellatus est, quia & Ioseph pater eius, etiam Domini pater nuncupatus est. Sic enim dicit Ma-
Luc. 2. ria ad Iesum in Lucæ Euangelio: *Quid fecisti nobis, fili? Ego & pater tuus mœsti & tristes quærebamus te.* Et in Euangelio Ioan-
C Ioan. 1. nis dicit Philippus ad Nathanael: *Quem scripsit Moyses in lege & propheta, inuenimus Iesum a Nazareth, filium Ioseph.* Hoc ergo modo dictus est Dominus frater Iacobi & cæterorum, quo & filius nuncupabatur Ioseph. Quidam enim ducti insania hos veros Domini fratres de Maria natos impia assertione contendunt, cum Ioseph non verum eius patrem dicant appellatum. Si enim hi veri erant fratres eius, & Ioseph erit verus pater: quia qui dixit patrem eius Ioseph, idem dixit & fratres eius Iacobum & cæteros.

Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie ecclesiis Iudææ, quæ erant in Christo, solummodo audiebant, quia qui persequebatur nos aliquando nunc prædicat fidem, quam aliquando expugnabat: & in me magnificabant Deum.

D Rom. 1. *Ecce coram Deo, quia non mentior.* Quod ad commendationem pertinet locuturus, testem Deum dat, quia ira se habent quæ dicturus est: ne forte videretur compositum, eum personæ eius non conueniat aliquid fingere. Sed cum se commendat, hos vult proficere. Commendatio enim hæc istis proficit, vt sciant ea quæ ab hoc dicuntur, esse verissima. *Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie ecclesiis Iudææ quæ erant in Christo, solummo-*
2 Cor. 4. *do audiebant, quia qui persequebatur nos aliquando, nunc prædicat fidem, quam aliquando expugnabat: & in me magnificabant Deũ.* Hoc dicit, quia cum Iudaismum defenderet contra fidem sicut & hi à quibus fuerant Galatæ euersi; à Deo electus
Act. 9. est, & doctus dissimulare à Iudaismo, & nouam legẽ prædicare; ita vt gauderent in eo ex Iudæis credentes quos pridẽ persequebatur, Deo agentes gratias, qui, de persecutore fecit defensorem: vt perinde scirent Galatæ circum-
Rom. 2. Coloss. 2. Rom. 10. uentos se, vt sub nomine Christi Iudæos se profiterentur, circumcidentes carnem præputii sui, cum Christi lex aliud imperet quam Iudaismus. Illic enim circumcisio carnis est, hic cordis. Illic sub elementis seruitur neomeniis & sabbato, hic soli Deo in spiritu, quia corde creditur Illic conditio est causa peccati, hic liber ex remissione peccatorum. Multa itaque distantia est. E

Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascẽdi autem secundum reuelationem: & contuli cum illis Euangelium quod prædico in gentibus, secreto autem cum iis qui aliquid esse videbantur: ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem. Cap. II.

Quoniam multo tempore fama Apostoli percrebrescebat apud omnes Iudæos, facie autem non agnoscebatur: (perambulabat enim fundando & roborando ecclesias solita constantia inter gentes, à Iudæis autem causa legis mala illi fiebat opinio, quasi discordaret à prædicatione cæterorum Apostolorũ: & hinc fiebat multis scrupulus, ita vt gentes possent perturbari, ne in aliud inducerentur ab eo quam tradebant Apostoli qui cum Domino fuerant. Nam ipsa occasione subuersi sunt Galatæ à Iudæis dicentibus quia alius tradebat Paulus quam Petrus.) hinc factum est vt admonitus reuelatione Domini ascenderet Hierosolymam cum testibus prædicationis suæ, id est, Barnaba & Tito, vno ex Iudæo, & altero ex gentili: vt si quod de eo haberent scandalum, horum testimonio tolleretur, adaperiens illis sensum prædicationis suæ. Cum Apostolis vero secreto contulit; vt scirent non illũ discordare à regula Euangelii, hoc est, ne putarent illum in vacuum currere aut cucurrisse, sicut existimabant aliquanti ex Iudæis credentib. Nec enim aliquid ab eis discere poterat qui à Deo fuerat instructus: sed propter concordiã & pacem Dei nutu factum est, vt tolleretur scrupulus aut suspicio fratrib. & coapostolis eius: & vt gentibus proficeret, cognoscentib. quia concordabat Euangelium eius cũ Apostolis. Præterea cum lege didicissent, non molestari eos qui ex gentibus credebant, sed vt ab his tãtũ abstinerẽt, id est, à sanguine & fornicatione & idolothyto. Nunc dicant sophistæ Græcorum, qui sibi peritiam vendicant, subtilitate ingenii se naturaliter vigere: quæ tradita sunt gentib. obseruanda? quæ ignorabant, an quæ sciebant? Sed quomodo fieri potest vt aliquis ea discat quæ nouit? Ergo hæc illicita esse ostẽsa sunt gentibus quæ putabant licere: ac per hoc non vtique ab homicidio prohibiti sunt, cum iubentur à sanguine abstinere: nam hoc acceperunt à Noe, qui à Deo didicerat, vt obseruarent se à sanguine edendo cum carne. Nam quomodo fieri poterat, vt Romanis legibus imbuti, quorum tanta auctoritas in seruandis mandatis est, nescirent homicidium non esse faciendum, quippe cum adulteros & homicidas & falsos testes & fures & maleficos & cæterorum malorum admissores puniant leges Romanæ? Denique tria hæc mandata ab Apostolis & senioribus data reperiuntur quæ ignorant leges Romanę id est, vt abstineãt se ab idolothyto, & sanguine, sicut Noe, & fornicatione. Quæ sophistæ Græcorum non intelligentes, tamen à sanguine abstinendum, adulterarunt scripturam, quartum mandatum addentes & à suffocato obseruandum, quod puto, nunc Dei nutu intellecturi sunt, quia iam supra dictum erat quod addiderunt.

Marginalia (right column): Act. 9. Act. 11. Act. 15. 2 Cor. 12. F Act. 15. 1 Cor. 9. Act. 15. Act. 15. G Gen. 9. Ibid. H

Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset Græcus, compulsus est circumcidi: propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintrauerunt ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem subiicerent, ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.

Sed neque Titus, &c. Hoc est, illo ipso tempore quo fuit Hierosolymis, inquit, Titus qui mecum erat compulsus non est circumcidi. Cum vtiq; inter Apostolos, & eos qui ex Iudæis crediderant, essemus, nemo eum de his, id est, Titũ cõpulit circumcidi. Et subintelligit: Quid est vt vos Act. 15.

circum-

A circumcidamini, cùm Titus ab Apostolis qui videbantur aliquid esse, non est compulsus circumcidi, sed susceptus est incircumcisus. *Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintrauerunt ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem subiicerent, ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euangelii permaneat apud vos.* Titum, quia Græcus erat sicut Galathæ, negat circumcisum. Quo dicto hos arguit, qui paterentur se circumcidi, cùm essent Græci: Sed ne fortè opponeretur ei quia ipse circumciderat Timotheum, nunc causas exponit cur fecerit quod faciendum negabat, dicens: Act. 16. *Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintrauerunt ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem subiicerent, ad horam cessimus subiectioni vt veritas Euangelii apud vos permaneat.* Græci econtrà dicunt, nec ad horam cessimus. & hoc aiunt conuenire causæ: quia qui fieri prohibeat, non oportebat, (inquiunt,) dicere se fecisse, ne probaret esse faciendum. B Sed Apostolus vir diuinus sciens posse hoc opponi, ipse illud proponit, vt præueniat calumniosos: & reddit causas quibus compulsus est facere quod nolebat. *Propter subintroductos autem,* (inquit) *falsos fratres.* 2 Cor. 11. Subintroductos dicit, quia cum dolo introierunt, ostendentes se fratres, cùm essent inimici. Rom. 8. *Qui subintrauerunt,* hoc est cum humilitate intrauerunt fingentes amicitiam. *Ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem subiicerent.* Explorare est sic intrare, vt aliud quis fingat, & aliud quærat. Quò possent accusare *libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu.* Libertas in Christo Iesu hæc est, vt non subiici legi. *Vt nos in seruitutem subiicerent.* hoc est ad hoc intrauerunt cum dolo & fallacia, vt nostram libertatem seruitute subiicerent cogentes nos subiici legi circumcisionis. Act. 16. *Ad horam cessimus subiectioni:* hoc est, ad horam nos subiecimus seruituti, Ibid. humiliantes nos legi, vt circumciso Timotheo cessaret dolus & scandalum Iudæorum. Parati enim erant, sicut datur intelligi, commouere illi tumultum & seditionem. Fuit enim causa, quomodo haberent aditum calumniæ faciendæ. C Timotheus enim erat matre quidem Iudæa, Gen. 17. patre autem Græco: vnde factum est vt secundum legem circumcisus infans non esset. Volens autem Apostolus eum assumere vt ordinaret illum Episcopum, Act. 16. sicut fecit, (*quia testimonium ei,* inquit, *bonum perhibebant omnes loci illius:*) insidias passus est Iudæorum. Explorabant enim si filium Iudææ incircumcisum susciperet, parantes seditionem: quia si de Græcis contradicebat non esse circumcidendos (sicut & epistola ab Apostolis de hac re fuerat data,) vel filios Israel circumcidi non vetaret; quia nihil de his in epistola eadem significauerant Apostoli: Act. 15. ex cuius auctoritate plus sæuiebant credentes Iudæi, quia non prohibebat Iudæos filios suos circumcidere ipsa epistola. Act. 16. *Tunc,* inquit, *accipiens eum, circumcidit propter Iudæos qui erant in locis illis.* De gentibus autem scandalum non habebant, vnde Titus non est compulsus circumcidi. Ad horam ergo cessit, vt veritas Euangelii permaneat apud gentes cùm non subiiciunt se circumcisioni. Act. 18. Apud Iudæos autem non erat veritas Euangelij; quia credentes circumcidebant filios suos. D Gal. 6. Gal. 4. *In Christo enim Iesu neque præputium, neque circumcisio aliquid valet: sed fides per dilectionem operans.* Nam non solùm historia, sed & litteræ hoc indicant, quia cessit. Nam suprà dicit, *Titum cum esset Græcus, non esse compulsum circumcidi;* & subiicit, dicens, *Propter subintroductos autem falsos fratres.* Quid iam sonat, nisi quia cessit ad horam propter subintroductos falsos fratres? Si quo minus, quomodo verba aut sensus se sequerentur? Titum certè negat compulsum circumcidi. *Propter subintroductos autem falsos fratres* quid sonat, nisi quia cessit? Si autem propter subintroductos falsos fratres non cessit, non voluntate non cessit, nam cessurum se significauit, si hoc est: sed propter subintroductos falsos fratres non cessit. Si ergo cedendum non fuit, quare falsi fratres dicuntur, quorum beneficio non fecit quod faciendum non erat? Itaque si hoc est, beneficium præstiterunt Apostolo, quia horum causa non cessit quod cedere habebat. Cur igitur exploratores dicti sunt, si hoc illum facere nolebant quod facturus erat, sed propter istos non fecit? Si autem E non erat facturus; sine dubio propter istos fecit: aliud enim non est. Litteræ enim hoc indicant quia cessit, & historia factum exclamat. Act. 16. Act. 21. Quomodo enim ad horam negaret se cessisse, cùm probetur propter Iudæos, Timotheum circumcidisse, quod est ad horam cessisse, & secundum legem purificatum in templum ascendisse? Ille enim posset dicere nec ad horam se cessisse, qui numquam inueniretur cessisse. Act. 15. Aut enim cessurus propter fratres falsos non cessit; aut non cessurus propter fratres falsos cessit. Vnum ergo è duobus accipite. Falsi fratres autem dicuntur, qui credentes iudaizabant.

Ab his verò qui existimantur aliquid esse, quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deut. 10. *Deus personam hominis non accipit. mihi enim, qui existimantur aliquid esse, nihil contulerunt.*

Act. 4. F *Ab his vero qui existimantur,* &c. Hoc significat, quia Apostoli priùs simplices homines erant & imperiti, Rom. 8. nullius dignitatis in lege: sed hoc non obesse. Quis enim accuset eum quem Deus excusat? Ioan. 5. Quia non quæritur quis quid fuerit, sed quid sit. Act. 22. Col. 1. Præterita enim nec condemnant, nec vindicant. Sed tamen vult intelligi, quia & peritus erat in lege, & clarus vita: ac per hoc & in dispensationem Euangelij præcipuus minister. *Mihi enim, qui existimantur aliquid esse, nihil contulerunt.* Nihil dicit se ab Apostolis consecutum, sed à Deo: quia qui imperitis sensum tribuit disciplinæ Christianæ, ipse & mihi, inquit, cùm essem legisperitus, dignatus est imperiri sensum rationis huiusmodi. Act. 22. Quomodo ergo fieri poterat, vt hic ab his diceret, quem peritum inueniens; peritiorem fecit gratia Christi?

Sed è contrà, cùm vidissent quòd creditum est mihi Euangelium præputii, sicut Petro circumcisionis: qui enim operatus est Petrum in apostolatum circumcisionis, operatus est & me ad gentes.

G Petrum solum nominat, & sibi comparat, quia primatum ipse acceperat ad fundandam Ecclesiam: se quoque pari modo electum, vt primatum habeat in fundandis gentium Ecclesiis: ita tamen, vt & Petrus gentibus prædicaret, si causa fuisset, & Paulus Iudæis. Matt. 16. Act. 9. Act. 21. Nam vterque inuenitur vtrumque fecisse: sed tamen plena auctoritas Petro Iudaismi prædicatione data dignoscitur, & Pauli perfecta auctoritas in prædicatione gentium inuenitur. 1. Tim. 2. 1. Pet. 5. Vnde & magistrum se gentium vocat in fide & veritate. Vnusquisque enim pro viribus suis dispensationem sortitus est. Difficilius enim fuit eos qui longè à Deo erant, ad fidem suam attrahere & suadere, quàm proximos.

Et scientes gratiam Dei quæ data est mihi, Petrus & Iacobus & Ioannes qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ communionis: vt nos ad gentes, ipsi verò in circumcisionem: tantùm vt pauperum memores essemus, quòd solicitè curaui hoc ipsum facere. H

Matt. 17. Ab Apostolis qui clariores inter cæteros erant, quos & firmitatis causa columnas appellat, quique cum Domino semper in secretis fuerant, gloriam eius digni in monte respicere: ab his itaque probatum dicit donum quod accepit à Deo, vt dignus esset habere primatum in prædicatione gentium, sicut & habebat Petrus in prædicatione circumcisionis. Act. 13. Et sicut dat Petro socios viros egregios inter Apostolos, ita & sibi iungit Barnabam, qui diuino iudicio ei adiunctus est, gratiam tamen primatus sibi soli vendicat concessam à Deo, sicut & soli Petro concessa est inter Apostolos: ita vt Apostoli circumcisionis dextras porrigerent Apostolis gentium, ad concordiam societatis demonstrandam, vt vtrique scientes profectionis spiritum in dispensatione Euangelij se à Domino consecutos in nullo se inuicem egere ostenderent. Matt. 16. Hoc soli tamen inter se conue-

A nisse, vt quod non ex præcepto vel dono Domini fuerant instructi, quia facile erat hoc ex lege cognoscere, hos quibus prædicabant, pauperum memores esse iuberent, vt misericordiam, per quam à Deo redempti sunt, colerent. Idcirco igitur hæc quæ inter se & Apostolos facta sunt manifestat, vt sciant Galatæ quia quod ab eo acceperant, hoc verum est & probatum.

1. Cor. 4. 1. Cor. 16.

Cùm autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem illi restiti, quia reprehensus erat.

Post concordiam societatis, & honorificentiam primatus, quam sibi inuicem per gratiam Dei detulerunt, nunc interueniente causa negligentiæ vel erroris, dissidere inter se videntur Apostoli, non in propria causa, sed in solicitudine Ecclesiæ. *In faciem*, (inquit,) *illi restiti*. Quid est hoc, nisi in præsentia ei contradixi? Et qua causa, subiunxit dicens, *Quia reprehensus erat*. Reprehensus vtique ab euangelica veritate, cui hoc factum aduersabatur. Nam quis eorum auderet Petro primo Apostolo, cui claues regni cælorum Dominus dedit, resistere: nisi alius talis, qui fiducia electionis suæ sciens se non imparem, constanter improbaret, quod ille sine consilio fecerat?

Act. 11. 2 q. 7. c. Paulus B Petrum.

Priùs enim quàm venissent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat. Cùm autem venissent, subtrahebat & segregabat se, timens eos qui erant ex circumcisione. Et simulauerunt cum illo cæteri quoque Iudæi, ita vt & Barnabas consentiret simulationi eorum.

Hi omnes Iudæi, qui consenserunt simulationi Petri & Barnabæ, bonæ fidei fuerunt, sed propter scandalum illorum qui veniebant ab Iacobo (erant enim æmulatores legis, qui & legem & Christum æquo iure venerarentur: quod contra fidei disciplinam est) præsentibus eis non commiscebantur gentibus. Timebant enim impetum audaciæ eorum, qui æmulabantur legem. Quod si solum fuisset, non erat reprehensibile: sed in quo erratum est, in subiectis ostendit. Nam & ipse vtique cessit animositati & audaciæ Iudæorum, timens ne per hoc quod facile est, subreperet scandalum quod difficilè sedaretur: quia secũdum legem purificauit se coactus, & Timotheũ circumcidit inuitus.

Act. 15. C Act. 21. Act. 16.

Sed cùm vidissem quòd non rectà via incederent ad veritatem Euangelii, dixi Petro coram omnibus, Si tu cùm sis Iudæus, gentiliter viuis, & non Iudaicè: quomodo gentes cogis Iudaizare?

Ideo in solum Petrum inuehitur, vt in eo qui primus est, discerent cæteri. *Si tu cùm sis Iudæus, gentiliter viuis, & non Iudaicè: quomodo gentes cogis Iudaizare?* Nunc aperit causam reprehensionis. Non enim aliquid fuisset erroris, si præsentibus Iudæis dissimulasset à gentilibus, timens scandalum. Sed hic tota causa reprehensionis est, quia aduenientibus Iudæis ab Iacobo non solùm segregabat se ab eis cũ quibus gentiliter vixerat, sed & compellebat eos Iudaizare, causa timoris illorum: vt quid horum verum esset, ignorarent gentiles. Sciebant enim ipsum secum non quasi Iudæum vixisse: post autem audientes ab eo quia Iudæorum instar sequendum erat, hæsitabant vtique quid esset verum. Si enim hoc verum erat vt Iudaizarent: ipsum præuaricatorem tenebant, quia gentiliter vixerat. Si autem illud melius erat & verum, vt simpliciter viuerent: euersio erat gentilium per eius ignauiam, quibus adempto bono res laboriosa & inefficax tradebatur. Apostolus autem Paulus quando ad horam cessit, non hoc & suasit, sed & rem superfluam & inanem facere clamitauit, propter furorem Iudæorum. Cui quidem rei non succubuisset, nisi causa interfuisset qua audacia Iudæorum plurimum se iactaret. Erat autem Timotheus filius mulieris Iudææ, patre autem Græco. Vnde factum est vt infans secundum legem minimè circumcideretur. Insidiabantur ergò, explorantes si eum qui Iudæus natus erat, incircumcisum assumeret: quod illicitum putabant generi Iudæorum; occasionem quærentes qua eum euersorem tenerent legis. hac causa ad horam cessit furori eorum.

Rom. 14. D Act. 16. Gen. 17. E Act. 15.

Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores. Scientes autem quia non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi: & nos in Christum Iesum credimus, vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis. quoniam ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.

Scientes quia non iustificatur homo, &c. Manifesta ratione circumuentos eos ostendit vt seruarent legem, in qua nemo iustificatur apud Deum: quippe cùm hi ipsi qui natura Iudæi sunt, volentes iustificari, relicta lege confugiant ad fidem Christi. *Quoniam ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.* Nullum hominem iustificatum dicit ex operibus legis. Quicumque enim iusti sunt ex fide iustificati sunt: sicut Abraham & Isaac & Iacob & cæteri sancti.

Rom. 3. F Rom. 4. & 9.

Quòd si quærentes iustificari in Christo, inuenimur & ipsi peccatores: num ergo Christus peccati minister est? Absit. Si enim quæ destruxi, hæc iterum reædifico, præuaricatorem me constituo. Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam Christo confixus sum cruci.

Num ergo Christus peccati minister est? Quomodo Christus peccati minister potest esse, qui donat peccata? Ideo *absit*, inquit. Sed si iustificari volentes per fidem Christi, legi seruimus; sub peccato nos esse profitemur: quia fides extrahit hominem à lege, vt iustus sit. Ergo si damus nos legi, peccatores inuenimur: quia qui sub lege sunt, sub maledicto sunt. *Si enim quæ destruxi, hæc iterum reædifico: præuaricatorem me constituo.* Absolutum est: qui enim accedens ad Christum relinquit legem, de seruo fit liber. Quod si iterum redeat ad legem, ipse sui accusator existit, quia factum suum condemnat. *Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam.* Hoc dicit, quia per legem fidei mortuus est legi Moysi, moritur enim legi, qui liberatur ab ea: & viuit Deo, cuius fit seruus emptus à Christo. *Christo crucifixus sum cruci.* Hic cruci configitur Christo, qui æmulus vestigiorum eius nulla mundi concupiscentia capitur, vt Deo viuens, mundo mortuus videatur. Qui enim non agit quę mundi sunt vel erroris, mortuus est mundo.

Galat. 3. Galat. 4. G Rom. 2. Rom. 6. Galat. 6. Galat. 5.

Viuo autem, iam non ego, sed viuit qui in me est Christus. Quòd verò nunc viuo in carne in fide viuo filii Dei, qui dilexit me, & tradidit se pro me. Non sum ingratus gratiæ Dei.

Sed viuit qui in me est Christus. Non est ambiguum, in eo qui per fidem liberatur à morte, Christum viuere. Morte enim digno dum donat peccata, ipse viuit in illo: eius enim præsidio ereptus est morti. *Quod verò nunc viuo in carne, in fide viuo filii Dei, qui dilexit me, & tradidit se pro me. Non sum ingratus gratiæ Dei.* Quoniam futura vita promissa est Christianis, ideo qui nunc in hac vita auxilio Dei munitus viuit, in fide vitæ promissæ viuit. Hic enim imaginē eius contemplatur, quasi pignus habens vitæ futuræ, quæ per Dei nutum Christi amore nobis quæsita est. Hic ergo non est ingratus Christo, qui in fide eius perdurat, sciens nullius se habere beneficium, nisi huius: & ad contumeliam eius proficere, si alterum ei comparet, cuius auxilium habere non potuit.

Rom. 8. H Rom. 1. Rom. 5. & 8.

Si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.

Nihil tam apertũ: quia si per legem potuisset homo iustificari, Christum non oportuerat mori. Sed quia lex dare

Heb. 10. Coloss. 2. Rom. 8.

A remissionem peccatorum non poterat, neque secundam mortem detriumphans expoliare captiuis quos tenebat causa peccati: idcirco Christus mortuus est, vt eâ præstaret, quæ lex non poterat. ac per hoc non gratis mortuus est. Mors enim eius iustificatio peccatorum est.

Cap. III.

O *Insensati Galatæ, quis vos fascinauit? Quorum ante oculos Christus Iesus proscriptus est, in vobis crucifixus.*

Galat. 5. 1. Cor. 1. *O insensati Galatæ, quis vos fascinauit?* Irascentis cum miraculo verba sunt, quia sic fuerant deprauati, vt nec se agnoscerent circumuentos. Paræmina vsus est. Omnis enim qui fascinatur, de bono transit in malum: sicut & hi de libertate & securitate ad seruitium & sollicitudinem transierunt. *Quorum ante oculos Christus Iesus proscriptus est.* Manifestum est quia stultorum oculis Christus proscriptus videtur, id est, expoliatus vel condemnatus: prudentium verò oculis & sensibus non solùm non condemnatus, sed ipse mortem cruce sua damnasse videtur. Passio enim Domini vita nostra est, & destructio mortis. Sed quia hi indignè cœperant sentire translati ad legem, idcirco mentibus eorum Christum condemnatum videri conqueritur. Ideoque subiecit. *In vobis crucifixus.* Hoc est, sensu vestro crucifixus est, quasi homo. In quo enim spes plena non est. Ideo hi non putabant plenam salutem esse in Christo, quia legem illi æquabant. In his verò qui congruè intelligunt Christum viuit in eis Christus, Photino crucifixus est. Hic enim verè mortuus est, in quo Christus dicitur crucifixus, quia istud loco accusationis obiicitur.

B Rom. 5. Esa. 53. Act. 15. Galat. 2.

Hoc solum volo discere à vobis: Ex operibus legis spiritū accepistis, an ex auditu fidei? Sic sine intellectu estis, vt incipientes spiritu, nunc carne cōsummamini?

C 1. Cor. 5. *Ex operibus legis spiritum accepistis, &c.* Adhuc cum stomacho loquitur. Dolet enim valdè super errore eorum: quia fabricam suam, qua eos per Euangeliū ædificauerat, videbat esse destructam. Non sic de Corinthiis motus est, quia quamuis carnales eos appellet, non tamen vsq; adeo fuerant mente capti, vt circumcidi se paterentur. Ideo & hi stulti & sine intellectu esse dicūtur, quia nec dolori carnis suæ consulere valuerunt. Vsque ad hoc enim solet quis induci quod delectat, aut dolorem non præstat. Interrogantis ergo verba sunt, & quod interrogat ex parte confirmātis, cùm dicit, *Hoc solum volo discere a vobis. Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Hoc ab eis quærit, in quo & gloriabantur, & negare non poterant, quia Spiritum sanctum per fidem acceperant, non per legem, vt resipiscentes agnoscerent quia donum Dei, in quo gloriabantur, nō ex opere legis acceperant, sed credentes in Christum; vt vel sic grati Christo, legem quam sibi in nullo prodesse didicerant, relinquerent. Hoc proponit, quod illo in tempore negari non poterat; spiritum Dei inesse credentibus. Ad rudimenta enim fidei commēdanda, donum Dei hoc manifestabatur hominibus, sicut inter ipsa initia factum est in Apostolis, & cæteris discipulis, nec nō & in illis duodecim, quos (quia in adulterino baptismate sub nomine baptismi Ioannis fuerant non tincti, sed sordidati,) Paulus Apostolus in Trinitatis nomine baptizari præcepit; quibus impositis manibus decidit in eos Spiritus sanctus, & diuersarum linguarum ministrabat eloquia cum interpretatione earum, vt nullus auderet negare Spiritū sanctum inesse eis. Quamobrem sine intellectu Galatas esse appellat, qui huius rei ignari & conscii, degradātes se, carnis curæ se subiecerunt. *Incipientes spiritu, nunc carne consummamini?* Hoc dicit, quia cùm ab inferioribus ad summa fidei ascensus sit, hi contrà de summis in ima delapsi sunt. Per fidem enim spiritales effecti conuersi ad legem, perdiderāt gratiam spiritus, quam fuerant consecuti. Consummatio enim perditionem significat, id est finem.

Ephes. 5. Galat. 5. infr. Act. 2. 8. & 10. Act. 19. D Galat. 4.

Tanta passi estis sine causa: si tamen sine causa. Qui ergo præbet vobis spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?

E Hebr. 10. Luc. 21. *Tanta passi estis, &c.* Multa eos passos pro fide significat ab infidelibus. Tunc enim qui credebant, cæteris opprobrio erant, siue domesticis, siue extraneis. Nam digito signabātur quasi rei maiestatis. Vnde similiter Galatæ multa passi sunt insaniores expertiscidus rei meritū perdiderant mittentes se sub lege. Sed quia adiecit, *Si tamen sine causa,* ostendit sperare se posse reformari illos. *Qui ergo præbet vobis spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Idem sensus est, cui adduntur virtutis insignia, quæ testimoniū præbent fidei, quòd sit spe fida & rationabilis. Legem autem nulla virtus comitatur, quæ attrahat ad eius spem, quia quæ videntur, non sperantur, sed sunt temporalia, sicut lex factorum, quam suprà ostendimus.

Gen. 15. Gen. 22. F *Sicut scriptum est, Credidit Abraham Deo, & æstimatum est ei ad iustitiam. Cognoscitis ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ. Prævidēs autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ, Quia benedicentur in te omnes gentes. Ergo qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham. Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.*

Gen. 15. Rom. 4. Galat. 4. Rom. 4. *Credidit Abraham Deo, &c.* Ostendit exemplo Abrahæ, qui pater fidei est, iustitiam non ex operibus legis imputari, sed per fidem: credens enim iustificatus est, ac per hoc stultè & improuidè legi eos se subiecisse, quæ non ad iustificationem data est. *Cognoscitis ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ;* Verum est quia credentes filii sunt Abrahæ, quia si Abraham ex fide iustificatus est primus, quotquot post hunc credunt, filii eius, siue ex Iudæis siue ex gentibus. *Prævidens autem scriptura quia ex fide iustificat gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ, Quia benedicentur in te omnes gentes.* Hoc dicit, quia forma est Abraham omnium credētium, vt hi benedicti in eo sint qui credunt, sequentes enim fidem eius, participes sunt benedictionis eiusdem. *Ergo qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham. Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* Manifestum est, quia fideles cum fideli benedicuntur, quomodo infideles cum infidelibus puniuntur. Nam qui sub lege agunt, sub maledicto sunt, quia transgressores legis sunt.

G

Deut. 27. *Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt libro legis, vt faciat ea. Quòd autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est: quia iustus ex fide viuit. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, viuet in eis.*

Abac. 2. Leuit. 18. Deut. 27. Act. 15. *Maledictus omnis qui non permanserit, &c.* Hoc scriptum est in Deuteronomio, quia si quid legis prætermisset aliquis maledictus habebetur. Et tanta mandata sunt, vt impossibile sit seruari ea. Vnde & Petrus Apostolus, in Actibus Apostolorum ait, *Quid imponitis iugum fratribus, quod neque patres nostri neq; nos potuimus portare? Neglegenti enim & superbo populo hæc data erant, vt per omnem conuersationem legem haberent. Quod autem in lege nemo iustificatur apud Deum manifestum est: quia iustus ex fide viuit.* Ac per hoc recedendum à lege docet, ne iustitia per fidem quæsita depereat. *Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit ea, viuet in eis.* Non est ex fide lex, quia nihil mandat credendum. Omnia enim eius manifesta sunt, vt seruans legem viuat: si quo minus, necesse est plectatur, quia quod sciuit vitandum, admisit. Potest opponi è diuerso, & dici. Si in lege nemo iustificatur, quid est vt maledicatur qui aliquid prætetit legis? Verum est, quia nemo per legem iustificatur, sed apud Deum. Iustificatur autem apud mundum, vt securus sit in vita præsenti. Si autem apud Deum iustificari vult, vt illi ad meritum proficiat in die iudicii, Dei sequatur fidem, alioquin hic securus, reus erit in futurum. Prodest ergo lex, sed quæ in tabulis scripta est. Nam cætera, sicut dixit, vt oneri essent data sunt.

H Leuit. 18. Rom. 2. Rom. 4. Exod. 20. & 21.

Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.

Quo-

A

ominabantur gẽtiles & sic facti sunt pacifici, qui prius fuerant inimici. Si ergo hæc ita se habent, quid est vt Galatæ hebetudine mentis arbitrum istum corrumpant, cõuersi ad Iudaismum? Iudicium enim Saluatoris irritum ducũt, quando post factam pacem quasi pœnitentes de ea, subiiciunt se illis quæ priùs paci fuerant inimica. Iuxta sensum ergo Galatarum Christus arbiter non est, quia inducti in legem de duobus populis vnum fecerunt: & vnius vtique populi arbiter nemo est. Hunc eundẽ sensum ad Ephesios prosequitur, dicens, *Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem materiæ soluens, inimicitiam in carne sua, legem mandatorum in decretis euacuans, vt duos conderet in sermo nouo homine, faciens pacem.* Si in vno nouo homine fecit pacem, ambobus vtique abstulit per quod dissidebãt, & hoc eis statuit data sua lege, per quod essent pacifici. Hoc Galatæ irrumperunt conuersi ad Iudaismum. *Deus vero vnus est.* Hoc dicit, ne Christum prædicando Deum, quem arbitrum constituit, prædicasse putaretur contra legem & prophetas. Arbitrum ergo hunc per assumptionem carnis intelligi docet; sicut dicit ad Timotheum, *Arbiter Dei, & hominum homo Iesus Christus.* Iuxta autem quod Deus est, à patre hunc non separati, sed vnum esse cum patre. Siue enim pater, siue filius, Deus vnus est. Deus enim naturæ nomen est & potestatis, quam in patre & filio indiuiduam manere ipsa nominum ratio docet.

Hebr. 6. — Ephes. 2. — 1. Cor. 8. — 1. Tim. 2. — Ioan. 10. — 1. Ioan. 5.

B

Lex igitur aduersus promissa Dei? Absit. Etenim si data esset lex quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia.

Lex igitur aduersus promissa Dei? Absit. Absit vtique quia non est lex inimica promissionis, quippe cùm confirmet eam. Nam primus Moyses dicit: *Prophetam vobis excitabit Deus de fratribus vestris.* Hoc de Christo dictum Petrus Apostolus probat in Actis Apostolorum. *Etenim si data esset lex quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia.* Iustitiam hanc dicit, quæ apud Deum imputatur iustitia, id est fidei, quia & lex habuit iustitiam, sed ad præsens, non quæ iustificaret apud Deum. Remittere enim peccata non potuit, vt de peccatoribus faceret iustos: sed ad hoc data est, vt terrori esset, prouocans homines ad bonam vitam, irreuerentes puniens. Ideoque non est data lex, quæ posset viuificare, sed condemnare.

Rom. 3. — Deut. 18. — Act. 3.

C

Rom. 4. — Rom. 8.

Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

Hunc sensum & ad Romanos posuit, dicens, *Conclusit Deus omnia sub peccato, vt omnium misereatur.* Hoc dicit quod suprà memoraui: quia lex ad hoc data est, vt peccatores reos se scirent apud Deum. Manifestatis enim peccatis suis conclusi sunt, vt se excusare non possent, sed quærerent misericordiam, vt veniens qui promissus erat Abrahæ fidem solam ab eis posceret, quam habuit Abraham, vt & maiorum suorum veniam, & iustificationem mererentur. Hoc enim manifestauerat Deus per Esaiam prophetam, dicens; *Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob: & hoc erit illis à me testamentum, cùm abstulero peccata eorũ.*

Rom. 11. — Rom. 3.

D

Esa. 59. — Rom. 11.

Priùs enim quàm veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ incipiebat reuelari. Itaque lex pædagogus noster fuit ad Christum, vt ex fide iustificaremur. Veniente autem fide, iam non sub pædagogo sumus. Omnes enim filii Dei estis per fidem quæ in Christum Iesum.

Priùs enim quàm veniret fides, &c. Hoc est quod dicit, quia antequam veniret Saluator, sub legis custodia agebamus ne peccaremus, vt veniente promissione digni essemus. Hac enim spe lex tutos præstabat nos, id est Iudæos, vt venienti Christo offerret nos. *Itaq; lex pædagogus noster fuit ad Christum, vt ex fide iustificaremur.* Idem sensus est, quia sub cura legis eramus, donec veniret Christus, qui nos credẽtes iustificaret. *Veniente autem fide, iam non sub pædagogo sumus. Omnes enim filii Dei estis per fidem quæ est in Christum Iesum.* Sub pædagogo qui agit, potestatis suæ non est. Paruulus enim & lubricus ad peccandum sub pædagogi cura habetur. Veniente autem Christo, qui quasi de minoribus fecit maiores, liberati de potestate pædagogi, per ablutionem peccatorum facti sumus filii Dei, cùm essemus serui peccati.

Hebr. 8.

E

Galat. 4. — Rom. 6.

Quotquot enim in Christo baptizati estis Christũ induistis. Non est Iudæus neq; Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus neq; fœmina. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu. Si ergo vos estis Christi: ergo Abrahæ semen estis, & secundum promissionẽ hæredes.

Quotquot enim in Christo baptizati estis. &c. Hoc dicit, quia credentes dum immutantur, Christum induunt, quando hoc appellantur quod credunt. *Non est Iudæus neq; Græcus, nõ est seruus neq; liber, non est masculus neq; fœmina. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.* Nullam distantiam dicit credentium, vt nulli præiudicetur quid fuerit antequam crederet. Omnibus enim his vnum decretum est donum. Apud Deum enim nulla discretio personarum est, nisi morum & vitæ, vt homines vnius fidei meritis distinguantur, non personis. *Si ergo vos estis Christi, ergo Abrahæ semen estis, & secundum promissionem hæredes.* Semen Abrahæ sunt omnes credentes, quia Abraham pater est omnium credentium. Et si filii sunt, necessariò & promissionis eius hæredes, vt consequantur per fidem quod promissum est Abrahæ, vt participes sint iustificationis eius in regno cœlorum.

Rom. 13. — F — Rom. 10. — Act. 10. — Rom. 4. — Rom. 8.

Cap. IIII.

Dico autem, quod quamdiu hæres paruulus est nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium: sed sub curatoribus & actoribus est vsque ad præfinitum tempus à patre. Ita & nos, cum essemus paruuli, sub elementis huius mundi eramus subiecti.

Quamdiu hæres paruulus est, nihil differt, &c. Verum est, quia ius patres ordinauerunt, & vsque ad quam ætatem subiectus debeat esse adultus, statuerunt: ita vt quamdiu paruulus est, libertate sua vi non possit, neque dominari quasi hæres, sed similis propè seruis in conditione est curatorũ vel actorum. Hoc exemplo probat eos qui sub lege fuerũt, paruulos fuisse circa meritum; nec libertatem habuisse quia in conditione legis erant subiecti causa peccati. *Ita & nos cùm essemus paruuli, sub elementis huius mundi eramus subiecti.* In elementis neomenias significat & sabbatum. Neomeniæ enim sunt dies lunares, quos obseruant Iudæi: sabbatum verò dies requietionis. Antequam veniret ergo promissio, id est, antequam donum gratiæ Dei purificans iustificaret credentes, quasi imperfecti & paruuli per legem Dei, subiecti eramus conseruis quasi pædagogis. Libertas enim nostra obnoxia erat causa peccati. Nihil tamẽ de elementis sperabant Iudæi, sicut Pagani: sed creatorem Deum venerabantur in creatura.

G — 1. Cor. 13. — Galat. 3. — Coloss. 2. — Leuit. 18. — Act. 15. — Psal. 75.

At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret, vt filiorum adoptionem reciperemus.

H

Plenitudo tẽporis est completum tempus; quod præfinitum fuerat à Deo patre, quãdo mitteret filium suum, vt ex virgine factus quasi homo nasceretur, subiiciens se legi vsque ad tempus baptismi, vt formam daret quomodo peccatores abluti, & à iugo legis erepti dignatione Dei, filii ei adoptarentur sicut promiserat, redempti sanguine filii eius. Saluatorem autem necesse erat fieri sub lege, quia si filium Abrahæ iuxta carnẽ: vt circumcisus appareret is esse qui promissus Abrahæ, veniret gentes iustificare p fidem, signum habens eius, cui promissus fuerat. Ideo vltra neminem oportuit circumcidi; quia tamdiu cucurrit signum, quoad vsq; veniret qui promissus fuerat restaurare

Dan. 9. — Rom. 8. — Rom. 9. — Gen. 17.

fidem

A fidem in qua iustificatus est Abraham in præputio, vt credentibus non opus sit circumcisio. Abraham autem ideo circumcisus est, quia filium se credidit habiturum in quo omnes gentes benedicerentur. Ideo tamdiu cucurrit signum, donec veniret qui erat promissus. Si autem hoc crederetur quod credidit Abraham, non stetisset circumcisio: ne fortè opponeretur, quia si Abraham credidit & circumcisus est, quare non circumciduntur credentes? Gen. 22.

Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus spiritum filii sui in corda nostra: clamantem Abba pater.

Ab his cœpit, quibus & scribit, dicens, *Quoniam autem estis filii Dei.* & subiungit Iudæos, cùm ait. *Misit Deus spiritum filii sui in corda nostra.* Quando autem dixit gentes filios Dei credentes in Christum, quæ priùs fuerant inimici, dubium non erat Iudæos credentes dici filios Dei, quos constat iam pridem hoc nomine nuncupatos. Nomen enim olim acceperant velut in imagine, vt postea confirmaretur per Christum, quia sine spiritu non erat plenum. Hoc est quod dicit & ad Romanos: *Ipse spiritus reddit testimonium spiritui nostro quod sumus filii Dei.* Vt enim probaremur adoptati esse à Deo in filios, spiritum suum dedit nobis, qui signum patris ostendat in filios: vt quia hoc nō auderemus dicere in infirmitate & indignitate nostra, suggerat, vt audeamus dicere, *Abba, quod est pater.* Denique Iudæis hoc iam dudum non est concessum dicere. Esai 59. B Rom. 8. Ephes. 1.

Itaque iam non est seruus, sed filius. Si autem filius, & hæres per Deum.

Non est seruus, quia sublatus est à potestate legis, socius factus benedictionis proprii filii Dei. *Si autem filius, & hæres per Deum.* Dubium non est, quia ideo quis adoptat sibi filium, vt hæredem illum relinquat. Sed hæreditas ex morte alicuius prouenit. Quid est ergo vt mortales hæredes eius dicantur, qui semper viuit? Sed scriptura more nostro loquitur, vt intelligere possimus. Vt enim ostendat daturum patrem filiis de bonis suis, hæc quæ daturus est, hæreditatem appellat. Rom. 8. Hebr. 9. C 1. Pet. 3.

Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt Dii, seruiebatis. Nunc autem cognoscentes Deum, immò verò cogniti à Deo; quomodo iterum conuertimini ad infirma & egena elementa, quibus denuò seruire vultis?

Sed tunc quidem ignorantes Deum, &c. Quoniam priùs per ignorantiam peccabant seruientes idolis, facilè illis ignotum significat, sicut dicit in Genesi Abimelech ad Deū: *Domine (inquit,) numquid gentem ignorantem perdes? Nunc autem cognoscentes Deum, immò verò cogniti à Deo: quomodo iterum conuertimini ad infirma & egena elementa quibus denuo seruire vultis?* Graue illorum admissum adnotat, quia post cognitionem Dei, ea quæ Paganorum sunt, sequi cœperant. Et plus addit, quia non isti cognouerunt Deum, sed magis cogniti à Deo sunt. Cùm enim hi non quærere Deum, aduocauit eos ad suam gratiam: & hi ingrati, ad ea conuerti cœperant quæ tunc colebant quando ignorabant Deum, vt venerarentur infirma & egena elementa, & non tota mente Christum, in quo omnis inhabitat diuinitas. Infirma & egena dicit elementa quia imperfecta sunt, ad regendum enim mundum inuicem egent sui: in Christo autem perfecta salus est. 1. Cor. 12. Gen. 20. Coloss. 2. D 1. Ioan. 4 Colos 2. Iuo par. 4. cap. 1.

Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos.

Quæ elementa dixerit, nunc declarat. Diem sol facit, menses cursus lunæ. Tempora verò sunt ver, æstas, autumnus, hyems, quatuor hæc completo numero proprio faciunt annum. Dies ergo obseruant qui dicunt, vtputa, Crastino proficiscendum non est, post crastinum enim non debet aliquid inchoari: & sic solent magis decipi. Gen. 8.

E Hi autem colunt menses, qui cursus lunæ perscrutantur, dicentes, vtputa, Septima luna frumenta confici non debent, nona iterum luna seruum emptum vtputa domum duci non oportet, & per hæc facilius solent aduersa prouenire. Tempora verò sic obseruant, cùm dicunt, Hodie veris initium est, festiuitas est, post cras vulcanalia sunt. Et talia iterum aiunt, Posterum est, domum egredi non licet. Annos sic colunt, cùm dicunt, Kalendis Ianuariis nouus est annus, quasi non quotidie anni impleantur. Sed vt Iani illius recolant memoriam bifrontis, hac superstitione vtuntur, quæ longè debet esse à seruis Dei. Si enim Deus ex toto corde diligatur, ipso propitio nulla debet esse formido neque suspicio harum rerum. Prosperè enim potest cedere quidquid simpliciter sub Dei deuotione fit. 1. Para. 10

Timeo ne sine causa laborauerim in vobis. Estote sicut ego, quia & ego sicut vos.

Timeo ne sine causa laborauerim, &c. Duplici genere subuersi fuerant Galatæ: vt post Dei gratiam non solùm ad legem conuerterentur, sed ad errores pristinos. Inducti enim vel euersi in legem, facilè declinarant ad obseruantiam dierum & mensium. Sabbati enim obseruatio & neomeniarum attraxerunt illos ad hæc. Ideòque inquit, (*Timeo ne sine causa laborauerim in vobis.* Sic enim videbat eos in peius proficere, vt possent etiam à Christo penitus recedere. *Estote sicut ego, quia & ego sicut vos.* Hoc dicit, vt dent operam corrigendi se, quia nō est impossibile vt sint sicut ipse, quia & ipse hoc erat (id est homo) quod & illi: & cùm fuisset in errore persequens Ecclesiam, correptus conuertit se. F Gal. 5. Coloss. 2. 1. Tim. 5. Act 12. Philip. 3.

Fratres obsecro vos, nihil mihi nocuistis.

Nunc mitius agit cum eis, & bona eorum incipit memorare, vt post magnas correptiones bona opera sua audientes recrearentur, & data opera reformarent se: ne obiurgationibus diutius pressi, asperiores fierent exacerbati. Nihil tamen sibi nocuisse illos dicit. Ipsis enim oberat delictum illorum. Apostolus enim impleuerat officium dispensationis sibi creditæ, vt omni cum diligentia prædicaret eis; sicut dicit Dominus ad Prophetam Ezechiel: *Tu, inquit, prædica si de te audierint, lucraberis eos: si quo minus, tu saluabis animam tuam.* Galat. 6. G 1. Cor. 1. Ezech. 3. & 33.

Scitis quia per infirmitatem carnis euangelizaui vobis iam pridem: & tentationem vestram in carne mea non spreuistis neque respuistis: sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum.

Per infirmitatem carnis euangelizaui, &c. In memoriam reuocat illis tempus, quando primùm prædicauit illis Euangelium Dei. Ipso enim tempore iniuriis agebatur Apostolus, & cædibus infirmabatur. Infirmus enim videtur qui humiliatur, & non resistit propter Euangelium Dei. In hoc laudat constantiam eorum, quia non sunt abstracti à fide. Iniuria enim Apostoli tentationes erant Galatarum, in qua firmi inuenti sunt, non dubitantes de fide. Possent enim scandalum passi dicere. Quæ est virtus aut spes in hac fide, quando minister eius sic humiliatur? Sed quia iam animum futuris spebus infecerant, præsentes exitus pro Christi nomine non pertimescebant, certi fidem nostram non in terris, sed in cœlis habere dignitatem, & pro his tribulationibus magna rependi præmia. Ruborem illis incutit, quia post hæc laudabilia circumuenti fuerant, vt vituperabiles viderentur. *Sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum.* Hoc magis laudat in eis, quia pressuris non deformatus est apud eos, sed commendatus, scientes pro iis qui credunt, pati illum exitia, sicut ergo angelum Dei exceperunt Apostolum, credentes donum Dei esse quod prædicat: sic ei deferentes, quasi ipsi auctori Domino Iesu Christo. Act. 14. Act. 16. H Philip. 3. Hebr. 10. Ephes. 3.

A

Vbi est ergo beatitudo vestra? Testis enim sum vobis, quia si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens? Aemulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, vt eos aemulemini.

Vbi est ergo beatitudo vestra? Beatos hos fuisse dicit apud caeteras Ecclesias, per id quod Apostoli iniuriis non frangebantur, sed crescebant in fide. *Testis enim sum vobis, quia si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi.* Votum eorum circa religionem tam plenum ostendit fuisse, vt non solum bene ab eis susceptus sit, sed & fortes in fide inuenti sint : & quod ad laudem magis proficit, omnia penè sua illi obtulerint profliganda. Hinc plus dolet, quia tanta charitas subuersa fuerat praua doctrina. *Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens?* Hoc dicit, quia non potest fieri, vt inimicus, inquit, ego vobis sim, quorum tanta sensi obsequia. Sed quia nemo se argui vult etrátem, idcirco inimicus vobis videor, iustè vos reprehendens. *Aemulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, vt eos aemulemini.* Inuidia Iudaeorum subuersos eos significat. Videntes enim sic illos proficere in Euangelio, & tantam habere charitatem in Apostolo, id egerunt, quatenus illos deciperent. Erant enim legis causa Apostolis inimici, vt manente nomine Saluatoris, facerent eos Iudaeos, gaudentes in euersione eorum. Non enim patiebantur, vt gratiam sibi promissam audirent incircumcisis gentibus datam. Ideo imitatores suos illos voluerunt fieri, vt more eorum circumciderentur.

Act. 18. 1. Cor. 16. Prou. 9. B Act. 17. Act. 15.

Aemulamini autem meliora dona in bono semper, & non solum cùm praesens sum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Vellem autem praesens esse nunc apud vos: & mutare vocem meam, quia confundor in vobis.

C

Aemulamini autem melior. dona. &c. Meliora dona spiritalia sunt, quae imitati habebunt affectum apud Deum. Haec spiritalia & bona sunt, quae vult vt semper imitentur: non ad tempus, sicut pridem, aut se praesente tantum, pòst autem ad aliud conuertantur; sed vult illos de caetero perseuerare in bono. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* Primum per fidem illos genuerat in baptismo, sed quia velut per abortum nati, deformati & infirmi inuenti sunt, nunc cum dolore consilij reformat eos in Christum. Concipientes enim fidem, & sensum fidei minimè aduertentes, formatum Christum in animis suis negantur habere. Si enim intellexissent gratiā Dei in Christo, post fidem in Iudaismum traducti non essent. *Vellem autem praesens esse nunc apud vos, & mutare vocem meam, quia confundor in vobis.* Praesens vult agere cum illis, vt mutet vocem suam de laude in vituperationem eorum: vt duplici genere confundantur, & de errore suo, & rubore Apostoli, quem patiebatur apud eos quibus illos praetulerat.

1. Cor. 14. Galat. 3. Act. 18. Gal. 3. Gal. 1. Cor. 9.

D

Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuerit: vnum ex ancilla, & vnum de libera. Sed is quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est, qui autem de libera, per repromissionem, quae sunt per allegoriam dicta.

Gen. 21. Gen. 16. Gen. 21.

Scriptum est enim quod Abraham duos filios, &c. Hoc in Genesi habetur, quia cùm Sara generare non posset (erat enim sterilis) Agar ancillam suam obtulit viro suo Abrahae in concubinam, vt quod generasset, adoptaret sibi. Sic factum est, vt de Agar nasceretur Ismael. Pòst autem nutu Dei promissus est Abrahae filius de Sara vxore sua, quae erat sterilis, haec peperit Abrahae Isaac. Tunc cepit Abrahā duos habere filios, vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed is quidē qui de ancilla, secundū carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem, quae sunt per allegoriam dicta. Ismael, qui ex ancilla Agar natus est, secundum carnem natus, quia iuxta consuetudinem natus est. Isaac vero qui per repromissionem, non secundum consuetudinem, sed secundum prouidentiam Dei virtute natus est, quippe cùm Sara & anus esset & sterilis. In typum enim Christi natus est Isaac: ideo haec per allegoriam asserit dicta, vt aliud ex alio significent personae Ismael & Isaac. Ismael enim Iudaeorum significat natiuitatem, vel eorum qui serui peccati sunt: Isaac verò Christianorum, qui in libertate nascuntur. Liber enim fit qui accipit remissionem peccatorum.

Gen. 16. Gen. 18. Gen. 21.

E

Gen. 16. Gen. 21. Ioan. 8.

Nam haec sunt duo testamenta. Vnum quidem à monte Sina, in seruitutem generans: quae est Agar. (Sina enim mons est in Arabia, qui coniungitur huic quae nunc est Hierusalem) seruiens cum filiis suis. Illa autem quae sursum est Hierusalem, libera est: quae est mater nostra.

Exod. 19. Gen. 16.

Nam haec sunt duo testamenta. Moyses accipiens sanguinem vituli in cratera, aspersit populum dicens; *Hic est sanguis testamenti quod disposuit Deus ad vos.* Hoc est quod dixit. *Vnum quidem à monte Sina, in seruitutem generans: quae est Agar.* Lex enim in monte Sina data est, quam Moyses recitans populo, librum hunc testamenti appellauit. & tunc aspersit populum sanguine, sicut dixi. Haec lex reos tenuit peccatores, & coeperunt serui esse peccati, facti filii Agar quasi ancillae. *Sina enim mons est in Arabia, qui coniungitur huic quae nunc est in Hierusalem: seruiens cum filiis suis.* Causam Agar significare dicit Hierusalem terrenam, id est, synagogam, quae in seruitutem generat, quos enim generat, sub peccato sunt. *Illa autem quae sursum est Hierusalem, libera est: quae est mater nostra.* Haec quam matrem nostram dicit, regula est mysterii dominici, per quam renascimur in libertatem, sicut & ipsa libera est. Ideo & coelestis dicitur, quia coelum sedes eius est: & quos generat, ibi erunt cum ea, sicut dicit Dominus; *Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi ego fuero, & hi sint mecum.* Haec est vita, quia immortalitate donantur qui credentes renascuntur per eam. Sic etenim de Domino dictum est, *Quia quod factum est in illo, vita erat. Sicut enim pater habet vitam, ita dedit filio vitam, & vita erat lux hominum.* Haec vita & lux mater fidelium est. In Esaia hoc habetur quod subiectum est.

F Exod. 24. Hebr. 9. Exod. 19. Exod. 24. Ioan. 8. Esai. 66. Ioan. 17. G Ioan. 1. Ioan. 5.

Scriptum est enim: Laetare sterilis, quae non paris: erumpe & clama, quae non parturis: quia multi filii desertae, magis quam eius quae habet virum. Vos autem fratres secundum Isaac promissionis filii estis.

Esai. 54.

Laetare sterilis quae non paris, &c. Hanc terrenam Hierusalem virum habere dicit, quia secundum carnem generat: illam autem coelestem Hierusalem, quam dicit matrem nostram, sterilem appellat, quia non parit secundum carnem, nec dolores patitur, hoc est, non parturit. Generat autem sine passione spiritaliter exclamans in laetitia, quia deserta aliquando, (à quo autem, nisi ab Adam qui deserta vita secutus est mortem?) nunc plures filios habet quā haec quae habet virum, id est, quae carnaliter generat. Multo enim plures sunt Christiani Iudaeis, sicut dicitur in Apocalypsi: *Et vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat ex omni tribu & gente. Vos autem fratres secundum Isaac promissionis filii estis.* Hoc est, non carnis filii estis, sed Dei, quia Isaac in typum natus est filii Dei: & vult eos subintelligere, quia facti filii Dei, conuersi sunt vt essent filii carnis, si vero resipiscant, sunt filii Dei.

Heb. 10. Gen. 3. H Apoc. 7. Rom. 9. Gen. 21.

Sed quemadmodum tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum: ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Ejice ancillam, & filium eius, non enim haeres erit filius ancillae cum filio meo Isaac. Itaque non sumus ancillae filii, sed liberae, qua libertate Christus nos liberauit.

I Gen. 21.

Sed quemadmodum tunc is qui secundum carnem, &c. Non solus Ismael secundum carnem natus est, sed & Esau, quia

Gen. 10. & 25.

A Cap. 1.

PAulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum patrē, qui suscitauit eum à mortuis: & qui mecum sunt omnes fratres, ecclesiis Galatiæ.

Act. 22. 1. Cor. 8. 2. Cor. 11. Act. 8. Gal. 6.

APostolum se non ab hominibus electum, & missum ad prædicandum testatur, sicut erant quidam, qui electi ab Apostolis mittebantur ad ecclesias roborandas: neque sicut alij qui à Iudæis mittebantur ad disturbandas ecclesias, quos pseudoapostolos vocat: sed à filio Dei missum se, quem in hac causa idcirco hominem negare videtur, quia præcepta quasi Deus dedit, non quasi homo, & quem elegit diuino iudicio elegit. Per quod idoneum & firmum se prædicatorem significat: quia multo vtique melior est quem Deus elegit, quā quem homo. B *Neque enim per hominem*, sicut arbitrabantur de Christo qui hos cogebant circumcidi, *sed per Iesum Christum*, id est, per eum qui Deus & homo est. Quod statim aperit, cum dicit: *Et Deum patrem, qui suscitauit eum a mortuis.* Hoc dicto duas hæreses damnauit, & Manichæi, & Photini: quia Manichæus Christum hominem negat, & non negat crucifixum esse: & Photinus Christum Deum esse non concedit, & tamen ipsum, se, hoc est, corpus suum excitasse à mortuis negare non audet: vt Manichæus cum crucifixum non neget, stulte eum hominem non fateri videatur: & Photinus impietate quadam Deum negare, quē seipsum à mortuis excitasse fatetur. Legit enim dixisse Dominum (Ioan. 2.), *Soluite templum hoc, & ego tribus diebus excitabo illud. Hoc autem dicebat de templo corporis sui.* Igitur ipse excitans se à mortuis, corpus suum significat se à mortuis excitasse: nihilominus tamen à patre suo dicitur excitatus (Ioan. 17. 1. Cor. 8.), propterea quod omnis virtus filii de patre est, vt gesta filii facta sint patris, ex quo sunt omnia. *Et qui mecum sunt omnes fratres, ecclesiis Galatiæ* (1. Cor. 15.), Postquam auctoritatem suam commendauit, adhuc auget ad causam, vt cæteros qui secum erant, omnes commoros aduersus eos ostenderet. C Quamuis sufficeret auctoritas eius nec posset refutari: tamen vt grauet factum illorum, quo à prima fide destiterant multos secum accensos ad errorem illorum arguendum designat (2. Cor. 2.). Facile enim poterit quis intelligere errare se, si se à multis videat reprehendi.

Gratia vobis & pax à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo.

Vtriusque beneficio tam patris quam filii genus hominum subleuatum ostendit (Act. 17.). Nec minorem filium significat, cum eum Dominum nostrum vocat: neque patrem maiorem, quia eum Deum nostrum appellat (1. Cor. 8.); quia non erit verus Deus pater, nisi & Dominus sit: neque verus Dominus filius, nisi & Deus sit. Si ergo vna gratia patris & filii erga nos est, quid est, inquit, vt de filio minus sentientes, legem illi æquetis (Luc. 6.), vt partim Christo, partim legi seruiatis, D cum legeritis Dominum dicentem, *Quia Dominus est filius hominis etiam sabbati?* vt per hoc videant quanta contumelia ab eis Domino irrogetur, quando comparāt Dominum famulæ.

Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.

Aperte ostendit nihil prodesse legem, quando Christū dicit obtulisse se vt pro nobis pateretur (Esai. 53.), vt nos iustificaret, quos lex reos tenebat: vt eruti à lege per fidem Christi, iam non peccatores essemus (1. Ioan. 3. 1. Tim. 2.), sed iustificati secunda natiuitate, filii Dei appellati. Cum enim in ditione diaboli genus humanum teneretur, Saluator obtulit se illi volenti, vt illudens eum potestate virtutis suæ (accipere enim voluit quem detinere non potuit) auferret ei quæ malo iure tenebat obnoxia. Expoliatis itaque inferis (Coloss. 2. 1. Cor. 8. Rom. 8. Rom. 7. Coloss. 2.), trophæum animarum pertulit ad patrem, ex quo sunt omnia quod lex vtiq; facere non potuit. Quamquam enim illa ꝓ futura data sit, nobis tamē peccantib. conuersa est vt fieret inimica, & cœpit occidere, non viuificare. E Christus autem donans delicta non solū viuificauit nos, sed & sibi sociauit (Gal. 3. Act. 15.) vt filii Dei vocemur facti per fidem. Quantus ergo error est post gratiam reuerti sub lege, hoc est, post acceptam libertatem velle, seruire, vt ereptus gladio immemor beneficii denuo se vendat lanistæ? Accusator est enim emptoris, qui relicto eo rursum ad priorem dominum redit.

Vt liberaret nos de præsenti sæculo maligno, secundum voluntatem Dei & patris nostri, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Vt liberaret nos de præsenti sæculo, &c. Hoc dicit, quia ideo morti concessit se Dominus (Esai. 53. 1. Cor. 10.), vt nos ab errore sæculi liberaret: id est, vt ab intelligentia huius sæculi, quod curriculis senescente ætate deuergit in finem, alieni facti, futuri sæculi quod occasum nescit, participes simus in sensu vnius Dei. Præsentis enim sæculi hæc est malignitas (Sap. 13. F 15. & 16. Rom. 1.), quia non reddit congruam reuerentiam creatori suo Deo, & restauratori Christo, dum multos sibi deos confingit error humanus: aut dum Christo à credentib. debita honorificentia non reseruatur. *Secundum voluntatem Dei & patris nostri, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.* Vt firmum sit & plenum auctoritate quod dicit, quia Christus nos liberauit (Ioan. 3.): addit quia istud fecerit cum patris voluntate.

Miror, quod adeo cito transferimini ab eo qui vocauit vos per gratiam Christi, in aliud Euangelium.

Euangelium bonum nuntium est (Rom. 1.), ac per hoc & lex vetus euangelium est, excepta lege factorum. Sed hoc potius, in quo quod promissum est, solutum est, per quod peccatores ad indulgentiam conuocantur (Esai. 61.). Mirari ergo ideo se dicit, quia de optimo & maximo beneficio decidentes manciparunt se legi factorum (Act. 15.), vt perderent quod fuerant consecuti; vt de accepta libertate redirent in seruitutem, cito euersi: cum mos sit vt paulatim aliquis de malo transeat ad bonum, G hi autem de bono facile traducti sunt ad opera carnis, quæ sunt grauia. Raro enim contingit vt quis de lætitia confugiat ad exitia (Act. 15.): ac per hoc admiratur hebetudinem illorum, qui in securitate positi labori se subiiciebant inani. Tale est, si nauta insanus stans in portu, de tempestate securus laxet nauim in altum, vt perturbetur diuersis procellis. Ita & hi per stultitiam subegerunt se (Gal. 5.), vt dolores paterentur pudoris desecti, & iugum seruitutis legis susciperent, nulla huius rei spe prædicata. In aliud ergo Euangelium vocati fuerant, quam quod hi prædicabant qui eos subuerterant: non tamen aliud ab eo quod Apostoli nuntiabant, quod hi pseudoapostoli aliud esse asserebant (Gal. 2.), ad inuidiam Apostoli qui eos instruxerat. Et vt Galatas per hanc fallaciam circumuenirent, necesse erat vt Euangelium Apostoli aliud esse dicerent, quam quod ratio Saluatoris docebat: hoc autem esse verum, quod ab eis cum legis veteris concordia prædicabatur. H Hi sunt qui quæstiones fecerunt Paulo & Barnabæ de hac re, sicut continetur in Actibus Apostolorum. Isti enim docebant ex gentibus credentes, quia nisi circumciderentur more Moysi, & Iudaizarent (Act. 15.), salui esse non possent.

Quod non est aliud, nisi quod aliqui sunt qui conturbant vos & volunt inuertere Euangelium Christi. Sed & si nos, aut angelus de cælo euangelizauerit vobis præterquam quod euangelizauimus, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, Si quis vobis euangelizauerit præterquam quod accepistis, anathema sit.

Qui conturbant vos, & volunt inuertere Euangelium, &c. Apertum est (Ibid.), quia hoc agebant, vt inuerterent Euangelium Christi, immutantes traditiones, vt suo nomine Christi essent Iudæi: & hoc est conuertere Euangelium Christi in legē. *Sed & si nos aut angelus de cælo euangelizauerit vobis præterq̄*

A

quod euangelizauimus, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, Si quis vobis euangelizauerit præterquam quod accepistis, anathema sit. Nemo miretur Apostolum, qui feritatem motum mansuetabat, sic esse commotum. Pro Galatarum enim salute indignat aduersus inimicos disciplinæ Christianæ. Indignatio enim hæc ostendit, non leue peccatum esse, post acceptam fidem conuerti ad legem. Nam tā firmum atq; verum Euangelium quod eis prædicauerat, asserit, vt etiam seipsos, id est Apostolos, si immutati forte aliter prædicarent, non audiri docerent, quorum vtiq; fama quod essent Apostoli Christi, peragrauerat omnem locum. Aut si forte diabolus angelum Dei se fingens, vt facile possit audiri, de cælis appareret contra hæc prædicās, sciretur esse contrarium, & vt abominatio haberetur. Si ergo Apostolos Christi, quorum tam præclara opinio in signis & prodigiis erat faciendis, & angelum de cælo, quē possit spiritalis ratio commendare, aliter docentes quam ab Apostolo Paulo edocti erant, anathematizari præcepit: quanto magis quos nullum testimonium ad seducendum potest commendare? Ideo autem iterat contestationem, vt confirmet eos in prima traditione. Iterata enim lex solicitiores reddit negligentes.

Hebr. 10. 2. Pet. 2. — 2. Cor. 11. — Act. 15. & 24.

B

Modo enim hominibus satisfacio, an Deo? Aut quæro hominibus placere. Si adhuc hominibus placerem, seruus Christi non essem.

Modo enim hominibus satisfacio, &c. Hoc est, numquid hominibus satisfacio, suadendo vobis reuerti ad gratiā Christi, an Deo? Non hominibus vtique, sed Deo: vt per satisfactionem reuertantur ad Deum, quem spreuerant. Denique statim subiecit: *At quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, seruus Christi non essem.* Significat igitur hos à quibus fuerant euersi, non Deo, sed hominibus placere in Galatarum subuersione, sicut & semetipsum iamdudū, quando Ecclesiam, vt patrū traditionem vindicaret, persequebatur. Vt enim à Iudæis laudari possent, secundum voluntatem illorum, legem seruandam dicebant: ne si verum Euangelium Christi prædicarent, inimicos eos facerent. Hic autem Apostolus Paulus qui omni deuotione Deo placere docebat, non timebat homines offendere, dummodo Dei gloriam commendaret. Omnia enim præsentia postponens futuris se commendabat spebus, vt Christi idoneus seruus. Idonei autem serui esse non possunt, qui sub nomine Domini propriis lucris student. Sed forte contra aliquis dicat, Ergo qui legem prædicabant quam Deus dicitur dedisse, hominibus seruiebant? Quomodo ergo idonea lex esse dicitur, cuius prædicatio secūdum hominum voluntates narratur temperata? Ante aduentum Domini lex iuxta Dei voluntatem prædicabatur. Tempus enim ei debebatur vt seruaretur. At vbi venit Dominus promissus in lege, cessare oportuit legem, iuxta prædictam sententiam prophetarum. Vnde dicit Dominus, *Lex & prophetæ vsque ad Ioannem.* Nec enim dignum erat vt præsente Domino legis auctoritas seruaretur. Ideoque si quis de cætero legem seruandam putat, iam non Domini voluntati obtemperat, sed repugnat, Similibus enim suis satisfacit.

Hier. 18. — Act. 22. — C — Philip. 3. 1. Cor. 9. — Gal. 3. — Luc. 16. — D — Act. 15.

Notum autem vobis facio fratres, Euangelium quod prædicatum est à me, quia non est secundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, aut didici: sed per reuelationem Iesu Christi.

Nunc principia epistolæ aperit. Ipsum enim sensum vult manifestare, quia ea quæ docebat, non ab homine didicerat, ne forte dubitaretur de iis quæ docebat. Neq; secundum humanum iudicium aptata erat eius prædicatio, vt indigna diuina auctoritate videretur: sed à Dei filio dicit se didicisse per reuelationem, cum iam post resurrectionem esset in cælis, sicut supra memoraui, & ea quæ didicit, conuenire voluntati maiestatique eius à quo se didicisse testatur. Spiritalia enim sunt quæ seruata meritum collocant apud Deum. Illa enim carnalia sunt, quæ tempore suo seruata, nec meritum nec immeritum præstiterunt apud Deum: non seruata obfuerunt, quia & qui non fecerant legem, sub maledicto erant, & qui fecerant, non iustificabātur apud Deum, quia *iustus ex fide viuit.* Illa enim vt onera essent, seruanda mandata sunt, non dignitati.

1 Cor. 1. — 2 Cor. 2. Act 9. & 22. 1 Cor 9 Hebr. 10. — E — Deut. 27 Abac. 2. Act. 15.

Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo, quia supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam eam, & proficiebam in Iudaismo, super multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.

Propositum suum quo prius iuxta carnem videbat repugnans Ecclesiæ, breuiter memorat: sed vt famulus Christi esset, hoc se reliquisse. Magis enim se deuotum, quam illos in vindicāda lege fuisse designat; non tamen propter hominum fauorem, sed hoc putans vtile apud Deum. Per ignorantiam enim, cum humanitati placeret, Deo se seruire putabat, liberam habens conscientiam. Nesciebat enim iam tempus asserendæ legis non esse, doctrinam secutus patrum, aut in errore aut in maleuolentia constitutorum; & omni industria & feruore mentis id agebat, vt cæteris coæqualibus sibi æmulatione legis præstantior videretur, sic insaniens contra disciplinam Christi, vt nulli hominum parceret fidei fœdera assecuto. Sed cum Dei reuelatione laborem hunc inanem esse didicisset, & magis contrarium; destitisse ab eo, & se fidei gratiæ subdidisse, vt profectus ei esset apud Deum, memorat. Si ergo hic qui Israelita est, & qui dignitate doctoris fultus erat apud Iudæos, eruditus à Gamaliele viro prudentissimo, locum habens cum optimis vita hominibus, reliquit legem: quāto magis ij qui extra legem erāt, legi se subiicere non debuerant? Et si hic gaudet exisse se de subiugo seruitutis, quid est vt libertatem suam obligauerint vinculis legis?

Philip. 3. Ibidem. — F — 1. Tim. 1. — Act. 26. — Act. 22. — Act. 15. — G

Cum autem placuit ei qui me segregauit ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, reuelare filium suum in me, vt euangelizarem eum in gentibus? continuo non acquieui carni & sanguini.

Cum in lege haberet fiduciam, inscius iam tēpus legis seruandæ non esse, & omni auiditate contenderet, putās Dei se voluntate hoc agere vt resisteret Euangelio Christi; videns Deus æmulationem eius bonam, sed scientiam ei deesse; placuit ei vocare illum ad gratiam suam, sciens iam idoneum hunc esse ad prædicandum Euangelium filii eius in gentibus: quia si in re minima tam velox & fidus erat audacia conscientiæ, non adulatione cuiusquam; quāto magis in prædicando dono Dei futurus esset constantior spe promissi præmij? Præscientia ergo Dei segregatus est ab vtero matris suæ, id est, antequam nasceretur: vel statim natū sciuit Deus futurum bonum, sicut dicit ad Hieremiam prophetam: *Prius quam te formarem in vtero, noui te,* &c. Ita & Apostolum Paulum, sciens quid esset futurus, præuenit eum, vt antequam conuerteretur vocaret eum, quia erat necessarius. Denique statim suscepit dispensationem doni Dei omni postposita cura carnali. Nec enim consilium cuiusquam petiit, aut ad aliquem retulit quid esset acturus, sed protinus prædicauit Christum, quia hic est filius Dei. Nam sicut futuri mali frequenter ante sunt boni, ita & solent futuri boni prius esse mali.

Philip. 3. — Rom. 10. Act 9. 22. & 26. — Hier. 1. — H — Ibidem.

Neque veni Hierosolymam ad præcessores meos Apostolos: sed abij in Arabiam, & iterum regressus sum Damascum.

Non fuisse dicit necessitate electum se à Deo pergendi ad præcessores suos Apostolos, vt aliquid forte disceret ab eis, quia Deus ei reuelauit per filium suum quomodo doceret. Hoc ideo loquitur, vt ostendat non aliud tenendum esse quam quod docet; nec hominibus credi, sed Deo, a quo se didicisse testatur; ac per hoc eos qui illos in legem induxerant, esse doctores falsos, quia non à Deo

2 Cor. 12. Act. 22. — Act 22.

A traditum erat quod docebant. A Damasco ergo in Arabiam profectus est ad prædicandum, vbi nullus erat Apostolorum, vt ipse illic fundaret ecclesias, ne subrepentib. pseudoapostolis Iudaismus seminaretur. Et inde iterum regressus est Damascum, vt visitaret quibus rudis prædicauerat Euangelium gratiæ Dei.

Deinde post annos tres ascendi Hierosolymam videre Petrum: & mansi apud eum dies quindecim.

Dignum fuit vt cuperet videre Petrum, quia primus erat inter Apostolos, cui delegauerat Saluator curam ecclesiarum: non vtique vt aliquid ab eo disceret, quia iam ab auctore didicerat, à quo & ipse Petrus fuerat instructus; sed propter affectum apostolatus, & vt sciret Petrus hanc illi datam licentiam quam & ipse acceperat. Veniens ergo ad eum, hospitio receptus est, & apud eum mansit dies quindecim, quasi vnanimus & coapostolus. Hęc ideo manifestat, vt ostendat concordiam se cum Apostolis habuisse, nec in aliquo dissensisse, sicut susurrabant de eo pseudoapostoli, vt eum apud ecclesias gentium deformarent, & sua mala simplicioribus insererent, dicentes ea conuenire cum doctrina Apostolorum maiorum.

Alium autem ex Apostolis vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini.

Iacobum vidit Hierosolymæ, quia illic erat constitutus ab Apostolis episcopus, qui & ipse prius fuerat incredulus, sicut dicit Euangelista: *Quia nec fratres eius*, inquit, *adhuc credebant in eum.* Hic Iacobus filius fuit Ioseph, qui ideo frater Domini appellatus est, quia & Ioseph pater eius, etiam Domini pater nuncupatus est. Sic enim dicit Maria ad Iesum in Lucæ Euangelio: *Quid fecisti nobis, fili: Ego & pater tuus mœsti & tristes quærebamus te.* Et in Euangelio Ioannis dicit Philippus ad Nathanael: *Quem scripsit Moyses in lege & prophetæ, inuenimus Iesum à Nazareth, filium Ioseph.* Hoc ergo modo dictus est Dominus frater Iacobi & cæterorum, quo & filius nuncupabatur Ioseph. Quidam enim ducti insania hos veros Domini fratres de Maria natos impia assertione contendunt, cum Ioseph non verum eius patrem dicant appellatum. Si enim hi veri erant fratres eius, & Ioseph erit verus pater: quia qui dixit patrem eius Ioseph, idem dixit & fratres eius Iacobum & cæteros.

Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie ecclesiis Iudææ, quæ erant in Christo, solummodo audiebant, quia qui persequebatur nos aliquando nunc prædicat fidem, quam aliquando expugnabat: & in me magnificabant Deum.

D *Ecce coram Deo, quia non mentior.* Quod ad commendationem pertinet locuturus, testem Deum dat, quia ira se habent quæ dicturus est: ne forte videretur compositum, cum personæ eius non conueniat aliquid fingere. Sed cum se commendat, hos vult proficere. Commendatio enim hæc istis proficit, vt sciant ea quæ ab hoc dicuntur, esse verissima. *Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie ecclesiis Iudææ quæ erant in Christo, solummodo audiebant, quia qui persequebatur nos aliquando, nunc prædicat fidem, quam aliquando expugnabat: & in me magnificabant Deū.* Hoc dicit, quia cum Iudaismum defenderet contra fidem sicut & hi à quibus fuerant Galatæ euersi; à Deo electus est, & doctus dissimulare à Iudaismo, & nouam legē prædicare.; ita vt gauderent in eo ex Iudæis credentes quos pridē persequebatur, Deo agentes gratias, qui, de persecutore fecit defensorem: vt perinde scirent Galatæ circumuentos se, vt sub nomine Christi Iudæos se profiterentur, circumcidentes carnem præputii sui, cum Christi lex aliud imperet quam Iudaismus. Illic enim circumcisio carnis est, hic cordis. Illic sub elementis seruitur neomeniis & sabbato, hic soli Deo in spiritu, quia corde creditur Illic conditio est causa peccati, hic liber ex remissione peccatorum. Multa itaque distantia est.

E

Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascēdi autem secundum reuelationem: & contuli cum illis Euangelium quod prædico in gentibus, secreto autem cum iis qui aliquid esse videbantur: ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem.

Quoniam multo tempore fama Apostoli percrebrescebat apud omnes Iudæos, facie autem non agnoscebatur: (perambulabat enim fundando & roborando ecclesias solita constantia inter gentes, à Iudæis autem causa legis mala illi fiebat opinio, quasi discordaret à prædicatione cæterorum Apostolorū: & hinc fiebat multis scrupulus, ita vt gentes possent perturbari, ne in aliud inducerentur ab eo quam tradebant Apostoli qui cum Domino fuerant. Nam ipsa occasione subuersi sunt Galatæ à Iudęis dicentibus quia alius tradebat Paulus quam Petrus.) hinc factum est vt admonitus reuelatione Domini ascenderet Hierosolymam cum testibus prædicationis suæ, id est, Barnaba & Tito, vno ex Iudæo, & altero ex gentili: vt si quod de eo haberent scandalum, horum testimonio tolleretur, adaperiens illis sensum prædicationis suæ. Cum Apostolis vero secreto contulit; vt scirent non illū discordare à regula Euangelii, hoc est, ne putarent illum in vacuum currere aut cucurrisse, sicut existimabant aliquanti ex Iudæis credentib. Nec enim aliquid ab eis discere poterat qui a Deo fuerat instructus: sed propter concordiā & pacem Dei nutu factum est, vt tolleretur scrupulus aut suspicio fratrib. & coapostolis eius: & vt gentibus proficeret, cognoscentib. quia concordabat Euangelium eius cū Apostolis. Prçterea cum lege didicissent, non molestari eos qui ex gentibus credebant, sed vt ab his tātū abstinerēt, id est, à sanguine & fornicatione & idolothyto. Nunc dicant sophistæ Græcorum, qui sibi peritiam vendicant, subtilitate ingenii se naturaliter vigere: quæ tradita sunt gentib. obseruanda? quæ ignorabant, an quæ sciebant? Sed quomodo fieri potest vt aliquis ea discat quæ nouit? Ergo hæc illicita esse ostēnsa sunt gentibus quæ putabant licere: ac per hoc non vtique àb homicidio prohibiti sunt, cum iubentur à sanguine abstinere: nam hoc acceperunt à Noe, qui à Deo didicerat, vt obseruarent se à sanguine edendo cum carne. Nam quomodo fieri poterat, vt Romanis legibus imbuti, quorum tanta auctoritas in seruandis mandatis est, nescirent homicidium non esse faciendum, quippe cum adulteros & homicidas & falsos testes & fures & maleficos & cæterorum malorum admissores puniant leges Romanæ? Denique tria hæc mandata ab Apostolis & senioribus data reperiuntur quæ ignorant leges Romanę ide st, vt abstineāt se ab idolothyto, & sanguine, sicut Noe, & fornicatione. Quæ sophistæ Græcorum non intelligentes, tamen à sanguine abstinendum, adulterarunt scripturam, quartum mandatum addentes & à suffocato obseruandum, quod puto, nunc Dei nutu intellecturi sunt, quia iam supra dictum erat quod addiderunt.

Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset Græcus, compulsus est circumcidi: propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintrauerunt ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem subiicerent, ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.

Sed neque Titus, &c. Hoc est, illo ipso tempore quo fuit Hierosolymis, inquit, Titus qui mecum erat compulsus non est circumcidi. Cum vtiq; inter Apostolos, & eos qui ex Iudæis crediderant, essemus, nemo eum de his, id est, Titū cōpulit circumcidi. Et subintelligit: Quid est vt vos circum-

A circumcidamini, cùm Titus ab Apostolis qui videbantur aliquid esse, non est compulsus circumcidi, sed susceptus est incircumcisus, *Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintrauerunt ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem subiicerent, ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euangelii permaneat apud vos.* Titum, quia Græcus erat sicut Galathæ, negat circumcisũ. Quo dicto hos arguit, qui paterentur se circumcidi, cùm essent Græci: Sed ne fortè opponeretur ei quia ipse circumciderat Timotheum, nunc causas exponit cur fecerit quod faciendum negabat, dicens: *Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintrauerunt ad explorandam libertatem* Act. 16. *nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem subiicerent, ad horam cessimus subiectioni vt veritas Euangelii apud vos permaneat.* Græci econtrà dicunt, nec ad horam cessimus. & hoc aiunt conuenire causæ: quia qui fieri prohibeat, non oportebat, (inquiunt,) dicere se fecisse, ne probaret esse faciendum. Sed Apostolus vir diuinus sciens posse hoc opponi, ipse illud proponit, vt præueniat calumniosos: & reddit causas quibus compulsus est facere quod nolebat *Propter subintroductos autem,* (inquit) *falsos fratres.* 2 Cor. 11. Subintroductos dicit, quia cum dolo introierunt, ostendentes se fratres, cùm essent inimici. Rom. 8. *Qui subintrauerunt,* hoc est cum humilitate intrauerunt fingentes amicitiam. *Ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem subiicerent.* Explorare est sic intrare, vt aliud quis fingat, & aliud quærat. Quò possent accusare *libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu.* Libertas in Christo Iesu hæc est, vt non subiici legi. *Vt nos in seruitutem subiicerent.* hoc est ad hoc intrauerunt cum dolo & fallacia, vt nostram libertatem seruituti subiicerent cogentes nos subdi legi circumcisionis. Act. 16. *Ad horam cessimus subiectioni:* hoc est, ad horam nos subiecimus seruituti, Ibid. humiliantes nos legi, vt circumciso Timotheo cessaret dolus & scandalum Iudæorum. Parati enim erant, sicut datur intelligi, commouere illi tumultum & seditionem. Fuit enim causa, quomodo haberent aditum calumniæ C faciendæ. Timotheus enim erat matre quidem Iudæa, Gen. 17. patre autem Græco: vnde factum est vt secundum legem circumcisus infans non esset. Volens autem Apostolus eum assumere vt ordinaret illum Episcopum, sicut fe- Act. 16. cit, (*quia testimonium ei,* inquit, *bonum perhibebant omnes loci illius:*) insidias passus est Iudæorum. Explorabant enim si filium Iudææ incircumcisum susciperet, parantes seditionem: quia si de Græcis contradicebat non esse circumcidendos (sicut & epistola ab Apostolis de hac re fuerat data,) vel filios Israel circumcidi non vetaret; quia nihil de his in epistola eadem significauerant Apostoli: ex Act. 15. cuius auctoritate plus sæuiebant credentes Iudæi, quia non prohibebat Iudæos filios suos circumcidere ipsa epistola. *Tunc,* inquit, *accipiens eum, circumcidit propter Iudæos* Act. 16. *qui erant in locis illis.* De gentibus autem scandalum non habebant, vnde Titus non est compulsus circumcidi. Ad horam ergo cessit, vt veritas Euangelii permaneat apud Act. 18. gentes cùm non subiiciunt se circumcisioni. Apud Iudæos autem non erat veritas Euangelij; quia credentes cir- D cumcidebant filios suos. *In Christo enim Iesu neque præputi-* Gal. 5. *um, neque circumcisio aliquid valet: sed fides per dilectionem ope-* Gal. 4. *rans.* Nam non solùm historia, sed & litteræ hoc indicant, quia cessit. Nam suprà dicit, *Titum cum esset Græcus, non esse compulsum circumcidi;* & subiicit, dicens. *Propter subintroductos autem falsos fratres.* Quid iam sonat, nisi quia cessit ad horam propter subintroductos falsos fratres? Si quo minus, quomodo verba aut sensus se sequerentur? Titum certè negat compulsum circumcidi. *Propter subintroductos autem falsos fratres* quid sonat, nisi quia cessit? Si autem propter subintroductos falsos fratres non cessit, non voluntate non cessit, nam cessurum se significauit, si hoc est: sed propter subintroductos falsos fratres non cessit. Si ergo cedendum non fuit, quare falsi fratres dicuntur, quorum beneficio non fecit quod faciendum non erat? Itaque si hoc est, beneficium præstiterunt Apostolo, quia horum causa non cessit quod cedere habebat. Cur igitur exploratores dicti sunt, si hoc illum facere nolebant quod facturus erat, sed propter istos non fecit? Si autem non erat facturus; sine dubio propter istos fecit: aliud e- E nim non est. Litteræ enim hoc indicant quia cessit, & historia factum exclamat. Quomodo enim ad horam ne- Act. 16. garet se cessisse, cùm probetur propter Iudæos, Timo- Act. 21. theum circumcidisse, quod est ad horam cessisse, & secundum legem purificatum in templum ascendisse? Ille enim posset dicere nec ad horam se cessisse, qui numquã inueniretur cessisse. Aut enim cessurus propter fratres falsos non cessit; aut non cessurus propter fratres falsos Act. 15. cessit. Vnum ergo è duobus accipite. Falsi fratres autem dicuntur, qui credentes iudaizabant.

Ab his verò qui existimantur aliquid esse, quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deus personam Deut. 10. *hominis non accipit. mihi enim, qui existimantur aliquid esse, nihil contulerunt.*

Ab his vero qui existimantur, &c. Hoc significat, quia A- Act. 4. postoli priùs simplices homines erant & imperiti, nulli- F us dignitatis in lege: sed hoc non obesse. Quis enim ac- Rom. 8. cuset eum quem Deus excusat? Quia non quæritur quis quid fuerit, sed quid sit. Præterita enim nec condemnãt, Ioan. 5. nec vindicant. Sed tamen vult intelligi, quia & peritus Act. 22. erat in lege, & clarus vita: ac per hoc & in dispensatio- Coloss. 1. nem Euangelij præcipuus minister. *Mihi enim, qui existimantur aliquid esse, nihil contulerunt.* Nihil dicit se ab Apostolis consecutum, sed à Deo: quia qui imperitis sensum tribuit disciplinæ Christianæ, ipse & mihi, inquit, cùm essem legisperitus, dignatus est impertiri sensum rationis Act. 22. huiusmodi. Quomodo ergo fieri poterat, vt hic ab his diceret, quem peritum inueniens; peritiorem fecit gratia Christi?

Sed è contrà, cùm vidissent quòd creditum est mihi Euangelium præputii, sicut Petro circumcisionis: qui enim operatus est Petrum in apostolatum circumcisionis, operatus est & me ad gentes.

G Petrum solum nominat, & sibi comparat, quia primatum ipse acceperat ad fundandam Ecclesiam: se quoque pari modo electum, vt primatum habeat in fundandis gentium Ecclesiis: ita tamen, vt & Petrus gentibus prædicaret, si causa fuisset, & Paulus Iudæis. Nam vterque Matt. 16. inuenitur vtrumque fecisse: sed tamen plena auctoritas Act. 9. Petro Iudaismi prædicatione data dignoscitur, & Pauli Act. 21. perfecta auctoritas in prædicatione gentium inuenitur. Vnde & magistrum se gentium vocat in fide & veritate. 1. Tim. 2. Vnusquisque enim pro viribus suis dispensationem sor- 1. Pet. 5. titus est. Difficilius enim fuit eos qui longè à Deo erant, ad fidem suam attrahere & suadere, quàm proximos.

Et scientes gratiam Dei quæ data est mihi, Petrus & Iacobus & Ioannes qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ communionis: vt H *nos ad gentes, ipsi verò in circumcisionem: tantùm vt pauperum memores essemus, quòd solicitè curaui hoc ipsum facere.*

Ab Apostolis qui clariores inter cæteros erant, quos & Matt. 17. firmitatis causa columnas appellat, quique cum Domino semper in secretis fuerant, gloriam eius digni in monte respicere: ab his itaq; probatum dicit donum quod accepit à Deo, vt dignus esset habere primatum in prædicatione Act. 13. gentium, sicut & habebat Petrus in prædicatione circũcisionis. Et sicut dat Petro socios viros egregios inter Apostolos, ita & sibi iungit Barnabam, qui diuino iudicio ei adiunctus est, gratiam tamen primatus sibi soli vendicat concessam à Deo, sicut & soli Petro cõcessa est inter Apostolos: ita vt Apostoli circũcisionis dextras porrigerent Apostolis gentium, ad concordiam societatis demõstrandam, vt vtrique scientes profectionis spiritum in dispensatione Euangelij se à Domino cõsecutos in nullo se Matt. 16. inuicem egere ostenderẽt. Hoc solũ tamen inter se cõue-

A 1. Cor. 4. nisse, vt quod non ex præcepto vel dono Domini fuerant instructi, quia facile erat hoc ex lege cognoscere, hos quibus prædicabant, pauperum memores esse iuberent, vt 1. Cor. 16. misericordiam, per quam à Deo redempti sunt, colerent. Idcirco igitur hæc quæ inter se & Apostolos facta sunt manifestat, vt sciant Galatæ quia quod ab eo acceperant, hoc verum est & probatum.

Cùm autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem illi restiti, quia reprehensus erat.

Post concordiam societatis, & honorificentiam primatus, quam sibi inuicem per gratiam Dei detulerunt, nunc interueniente causa negligentiæ vel erroris, dissidere inter se videntur Apostoli, non in propria causa, sed in solicitudine Ecclesiæ. *In faciem*, (inquit,) *illi restiti.* Quid est hoc, nisi in præsentia ei contradixi? Et qua causa, subiunxit dicens, *Quia reprehensus erat.* Reprehensus vtique ab euangelica veritate, cui hoc factum aduersabatur. Nam quis eorum auderet Petro primo Apostolo, cui claues regni cælorum Dominus dedit, resistere: nisi alius talis, qui fiducia electionis suæ sciens se non imparem, constanter improbaret, quod ille sine consilio fecerat?

Prius enim quàm venissent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat. Cùm autem venissent, subtrahebat & segregabat se, timens eos qui erant ex circumcisione. Et simulauerunt cum illo cæteri quoque Iudæi, ita vt & Barnabas consentiret simulationi eorum.

Hi omnes Iudæi, qui consenserunt simulationi Petri & Barnabæ, bonæ fidei fuerunt, sed propter scandalum illorum qui veniebant ab Iacobo (erant enim æmulatores legis, qui & legem & Christum æquo iure venerarentur: quod contra fidei disciplinam est) præsentibus eis non commiscebantur gentibus. Timebant enim impetum audaciæ eorum, qui æmulabantur legem. Quod si solum fuisset, non erat reprehensibile: sed in quo erratum est, in subiectis ostendit. Nam & ipse vtique cessit animositati & audaciæ Iudæorum, timens ne per hoc quod facile est, subreperet scandalum quod difficilè sedaretur: quia secundum legem purificauit se coactus, & Timotheū circumcidit inuitus.

Sed cùm vidissem quòd non recta via incederent ad veritatem Euangelii, dixi Petro coram omnibus, Si tu cùm sis Iudæus, gentiliter viuis, & non Iudaicè: quomodo gentes cogis Iudaizare?

Ideo in solum Petrum inuehitur, vt in eo qui primus est, discerent cæteri. *Si tu cùm sis Iudæus, gentiliter viuis, & non Iudaicè: quomodo gentes cogis Iudaizare?* Nunc aperit causam reprehensionis. Non enim aliquid fuisset erroris, si præsentibus Iudæis dissimulasset à gentilibus, timens scandalum. Sed hic tota causa reprehensionis est, quia aduenientibus Iudæis ab Iacobo non solùm segregabat se ab eis cū quibus gentiliter vixerat, sed & compellebat eos Iudaizare, causa timoris illorum: vt quid horum verum esset, ignorarent gentiles. Sciebant enim ipsum secum non quasi Iudæum vixisse: post autem audientes ab eo quia Iudæorum instar sequendum erat, hæsitabant vtique quid esset verum. Si enim hoc verum erat vt Iudaizarent: ipsum præuaricatorem tenebant, quia gentiliter vixerat. Si autem illud melius erat & verum, vt simpliciter viuerent: euersio erat gentilium per eius ignauiam, quibus adempto bono res laboriosa & inefficax tradebatur. Apostolus autem Paulus quando ad horam cessit, non hoc & suasit, sed & rem superfluam & inanem facere clamitauit, propter furorem Iudæorum. Cui quidem rei non succubuisset, nisi causa interfuisset qua audacia Iudæorum plurimum se iactaret. Erat autem Timotheus filius mulieris Iudææ, patre autem Græco. Vnde factum est vt infans secundum legem minimè circumcideretur. Insidiabantur ergò, explorantes si eum qui Iudæus natus erat, incircumcisum assumeret: quod illicitum putabant generi Iudæorum; occasionem quærentes qua cum euersorem tenerent legis. hac causa ad horam cessit furori eorum.

Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores. Scientes autem quia non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi: & nos in Christum Iesum credimus, vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis. quoniam ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.

Scientes quia non iustificatur homo, &c. Manifesta ratione circumuentos eos ostendit vt seruarent legem, in qua nemo iustificatur apud Deum: quippe cùm hi ipsi qui natura Iudæi sunt, volentes iustificari, relicta lege confugiant ad fidem Christi. *Quoniam ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.* Nullum hominem iustificatum dicit ex operibus legis. Quicumque enim iusti sunt ex fide iustificati sunt: sicut Abraham & Isaac & Iacob & cæteri sancti.

Quòd si quærentes iustificari in Christo, inuenimur & ipsi peccatores: num ergo Christus peccati minister est? Absit. Si enim quæ destruxi, hæc iterum ædifico, præuaricatorem me constituo. Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam Christo confixus sum cruci.

Num ergo Christus peccati minister est? Quomodo Christus peccati minister potest esse, qui donat peccata? Ideo *absit*, inquit. Sed si iustificari volentes per fidem Christi, legi seruimus; sub peccato nos esse profitemur: quia fides extrahit hominem à lege, vt iustus sit. Ergo si damus nos legi, peccatores inuenimur: quia qui sub lege sunt, sub maledicto sunt. *Si enim quæ destruxi, hæc iterum ædifico: præuaricatorem me constituo.* Absolutum est: qui enim accedens ad Christum relinquit legem, de seruo fit liber. Quod si iterum redeat ad legem, ipse sui accusator existit, quia factum suum condemnat. *Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam.* Hoc dicit, quia per legem fidei mortuus est legi Moysi, moritur enim legi, qui liberatur ab ea: & viuit Deo, cuius fit seruus emptus à Christo. *Christo crucifixus sum cruci.* Hic cruci configitur Christo, qui æmulus vestigiorum eius nulla mundi concupiscentia capitur, vt Deo viuens, mundo mortuus videatur. Qui enim non agit quę mundi sunt vel erroris, mortuus est mundo.

Viuo autem, iam non ego, sed viuit qui in me est Christus. Quòd verò nunc viuo in carne in fide viuo filii Dei, qui dilexit me, & tradidit se pro me. Non sum ingratus gratiæ Dei.

Sed viuit qui in me est Christus. Non est ambiguum, in eo qui per fidem liberatur à morte, Christum viuere. Morte enim digno dum donat peccata, ipse viuit in illo: eius enim præsidio ereptus est morti. *Quod verò nunc viuo in carne, in fide viuo filii Dei, qui dilexit me, & tradidit se pro me. Non sum ingratus gratiæ Dei.* Quoniam futura vita promissa est Christianis, ideo qui nunc in hac vita auxilio Dei munitus viuit, in fide vitæ promissæ viuit. Hic enim imaginē eius contemplatur, quasi pignus habens vitæ futuræ, quæ per Dei nutum Christi amore nobis quæsita est. Hic ergo non est ingratus Christo, qui in fide eius perdurat, sciens nullius se habere beneficium, nisi huius: & ad contumeliam eius proficere, si alterum ei comparet, cuius auxilium habere non potuit.

Si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.

Nihil tam apertū: quia si per legem potuisset homo iustificari, Christum non oportuerat mori. Sed q[illegible] alex dare

Marginalia: E; Act. 15.; Rom. 3.; F; Rom. 4. & 9.; Galat. 3.; Galat. 4.; G; Rom. 2.; Rom. 6.; Galat. 6.; Galat. 5.; Rom. 6.; H; Rom. 1.; Rom. 5. & 8.; Hebr. 10.; Coloss. 2.; Rom. 8.; Act. 11.; 2. q. 7. c. Paulus; B; Petrum.; Act. 15.; C; Act. 21.; Act. 16.; Rom. 14.; D; Act. 16.; Gen. 17.

remissionem peccatorum non poterat, neque secundam mortem detriumphans expoliare captiuis quos tenebat causa peccati: idcirco Christus mortuus est, vt ea præstaret, quæ lex non poterat. ac per hoc non gratis mortuus est. Mors enim eius iustificatio peccatorum est.

O Insensati Galatæ, quis vos fascinauit? Quorum ante oculos Christus Iesus proscriptus est, in vobis crucifixus.

O insensati Galatæ, quis vos fascinauit? Irascentis cum miraculo verba sunt, quia sic fuerant deprauati, vt nec se agnoscerent circumuentos. Parœmina vsus est. Omnis enim qui fascinatur, de bono transit in malum: sicut & hi de libertate & securitate ad seruitium & sollicitudinem transierunt. *Quorum ante oculos Christus Iesus proscriptus est.* Manifestum est quia stultorum oculis Christus proscriptus videtur, id est, expoliatus vel condemnatus: prudentium verò oculis & sensibus non solùm non condemnatus, sed ipse mortem cruce sua damnasse videtur. Passio enim Domini vita nostra est, & destructio mortis. Sed quia hi indignè cœperant sentire translati ad legem, idcirco mentibus eorum Christum condemnatum videri conqueritur. Ideoque subiecit. *In vobis crucifixus.* Hoc est, sensu vestro crucifixus est, quasi homo. In quo enim spes plena non est. Ideo hi non putabant plenam salutem esse in Christo, quia legem illi æquabant. In his verò qui congruè intelligunt Christum viuit in eis Christus, Photino crucifixus est. Hic enim verè mortuus est, in quo Christus dicitur crucifixus, quia istud loco accusationis obiicitur.

Hoc solum volo discere à vobis: Ex operibus legis spiritũ accepistis, an ex auditu fidei? Sic sine intellectu estis, vt incipientes spiritu, nunc carne cõsummamini?

Ex operibus legis spiritum accepistis, &c. Adhuc cum stomacho loquitur. Dolet enim valdè super errore eorum: quia fabricam suam, qua eos per Euangeliũ ædificauerat, videbat esse destructam. Non sic de Corinthiis motus est, quia quamuis carnales eos appellet, non tamen vsq; adeo fuerant mente capti, vt circumcidi se paterentur. Ideo & hi stulti & sine intellectu esse dicũtur, quia nec dolori carnis suæ consulere valuerunt. Vsque ad hoc enim solet quis induci quod delectat, aut dolorem non præstat. Interrogantis ergo verba sunt, & quod interrogat ex parte confirmãtis, cùm dicit, *Hoc solum volo discere à vobis. Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Hoc ab eis quærit, in quo & gloriabantur, & negare non poterant, quia Spiritum sanctum per fidem acceperant, non per legem, vt resipiscentes agnoscerent quia donum Dei, in quo gloriabantur, nõ ex opere legis acceperant, sed credentes in Christum; vt vel sic grati Christo, legem quam sibi in nullo prodesse didicerant, relinquerent. Hoc proponit, quod illo in tempore negari non poterat; spiritum Dei inesse credentibus. Ad rudimenta enim fidei commẽdanda, donum Dei hoc manifestabatur hominibus, sicut inter ipsa initia factum est in Apostolis, & cæteris discipulis, nec nõ & in illis duodecim, quos (quia in adulterino baptismate sub nomine baptismi Ioannis fuerant non tincti, sed sordidati,) Paulus Apostolus in Trinitatis nomine baptizari præcepit; quibus impositis manibus decidit in eos Spiritus sanctus, & diuersarum linguarum ministrabat eloquia cum interpretatione earum, vt nullus auderet negare Spiritũ sanctum inesse eis. Quamobrem sine intellectu Galatas esse appellat, qui huius rei ignari & conscii, degradãtes se, carnis curæ se subiecerunt. *Incipientes spiritu, nunc carne consummamini?* Hoc dicit, quia cùm ab inferioribus ad summa fidei ascensus sit, hi contrà de summis in ima delapsi sunt. Per fidem enim spiritales effecti conuersi ad legem, perdiderãt gratiam spiritus, quàm fuerant consecuti. Consummatio enim perditionem significat, id est finem.

Tanta passi estis sine causa: si tamen sine causa. Qui ergo præbet vobis spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?

Tanta passi estis, &c. Multa eos passos pro fide significat ab infidelibus. Tunc enim qui credebant, cæteris opprobrio erant, siue domesticis, siue extraneis. Nam digito signabãtur quasi rei maiestatis. Vnde similiter Galatæ multa passi sunt insaniores experti cuius rei meritũ perdiderant mittentes se sub lege. Sed quia adiecit, *Si tamen sine causa,* ostendit sperare se posse reformari illos. *Qui ergo præbet vobis spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Idem sensus est, cui adduntur virtutis insignia, quæ testimoniũ præbent fidei, quòd sit spe fida & rationabilis. Legem autem nulla virtus comitatur, quæ attrahat ad eius spem, quia quæ videntur, non sperantur, sed sunt temporalia, sicut lex factorum, quam suprà ostendimus.

Sicut scriptum est, Credidit Abraham Deo, & æstimatum est ei ad iustitiam. Cognoscitis ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ. Præuidẽs autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ, Quia benedicentur in te omnes gentes. Ergo qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham. Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.

Credidit Abraham Deo, &c. Ostendit exemplo Abrahæ, qui pater fidei est, iustitiam non ex operibus legis imputari, sed per fidem: credens enim iustificatus est, ac per hoc stultè & improuidè legi eos se subiecisse, quæ non ad iustificationem data est. *Cognoscitis ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ;* Verum est quia credentes filii sunt Abrahæ, quia si Abraham ex fide iustificatus est primus, quotquot post hunc credunt, filii eius, siue ex Iudæis siue ex gentibus. *Præuidens autem scriptura quia ex fide iustificat gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ, Quia benedicentur in te omnes gentes.* Hoc dicit, quia forma est Abraham omnium credẽtium, vt hi benedicti in eo sint qui credunt, sequentes enim fidem eius, participes fiunt benedictionis eiusdem. *Ergo qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham. Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* Manifestum est, quia fideles cum fideli benedicuntur, quomodo infideles cum infidelibus puniuntur. Nam qui sub lege agunt, sub maledicto sunt, quia transgressores legis sunt.

Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt libro legis, vt faciat ea. Quod autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est: quia iustus ex fide viuit. Lex autem non est ex fide sed qui fecerit ea, viuet in eis.

Maledictus omnis qui non permanserit, &c. Hoc scriptum est in Deuteronomio, quia si quid legis prætermisisset aliquis maledictus haberetur. Et tanta mandata sunt, vt impossibile sit seruari ea. Vnde & Petrus Apostolus, in Actibus Apostolorum ait, *Quid imponitis iugum fratribus, quod neque patres nostri neq; nos potuimus portare? Negligenti enim & superbo populo hæc data erant, vt per omnem conuersationem legem haberent, Quod autem in lege nemo iustificatur apud Deum manifestum est: quia iustus ex fide viuit.* Ac per hoc recedendum à lege docet, ne iustitia per fidem quæsita depereat. *Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit ea, viuet in eis.* Non est ex fide lex, quia nihil mandat credendum. Omnia enim eius manifesta sunt, vt seruans legem viuat: si quo minus, necesse est plectatur, quia quod iniit vitandum, admisit. Potest opponi è diuerso, & dici. Si in lege nemo iustificatur, quid est vt maledicatur qui aliquid præterit legis? Verum est, quia nemo per legem iustificatur, sed apud Deum. Iustificatur autem apud mundum, vt securus sit in vita præsenti. Si autem apud Deum iustificari vult, vt illi ad meritum proficiat in die iudicii, Dei sequatur fidem, alioquin hic securus, reus erit in futurum. Prodest ergo lex, sed quæ in tabulis scripta est. Nam cætera, sicut dixit, vt oneri essent data sunt.

Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.

A

ominabantur gẽtiles & sic facti sunt pacifici, qui prius fuerant inimici. Si ergo hæc ita se habent, quid est vt Galatæ hebetudine mentis arbitrum istum corrumpant, cõuersi ad Iudaismum? Iudicium enim Saluatoris irritum ducũt, quando post factam pacem quasi pœnitentes de ea, subiiciunt se illis quæ priùs paci fuerant inimica. Iuxta sensum ergo Galatarum Christus arbiter non est, quia inducti in legem de duobus populis vnum fecerunt: & vnius vtique populi arbiter nemo est. Hunc eundẽ sensum ad Ephesios prosequitur, dicens, *Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens, inimicitiam in carne sua, legem mandatorum in decretis euacuans, vt duos conderet in semet nouo homine, faciens pacem.* Si in vno nouo homine fecit pacem, ambobus vtique abstulit per quod dissidebãt, & hoc eis statuit data sua lege, per quod essent pacifici. Hoc Galatæ irrupterunt conuersi ad Iudaismum. *Deus vero vnus est.* Hoc dicit, ne Christum prædicando Deum, quem arbitrum constituit, prædicasse putaretur contra legem & prophetas. Arbitrum ergo hunc per assumptionem carnis intelligi docet; sicut dicit ad Timotheum, *Arbiter Dei, & hominum homo Iesus Christus.* Iuxta autem quod Deus est, à patre hunc non separari, sed vnum esse cum patre. Siue enim pater, siue filius, Deus vnus est. Deus enim naturæ nomen est & potestatis, quam in patre & filio indiuiduam manere ipsa nominum ratio docet.

Hebr. 6. Ephes. 2. 1.Cor. 8. 1.Tim. 2. Ioan. 10. B 1.Ioan. 5.

Lex igitur aduersus promissa Dei? Absit. Etenim si data esset lex quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia.

Lex igitur aduersus promissa Dei? Absit. Absit vtique quia non est lex inimica promissionis, quippe cùm confirmet eam. Nam primus Moyses dicit: *Prophetam vobis excitabit Deus de fratribus vestris.* Hoc de Christo dictum Petrus Apostolus probat in Actis Apostolorum. *Etenim si data esset lex quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia.* Iustitiam hanc dicit, quæ apud Deum imputatur iustitia, id est fidei, quia & lex habuit iustitiam, sed ad præsens, non quæ iustificaret apud Deum. Remittere enim peccata non potuit, vt de peccatoribus faceret iustos: sed ad hoc data est, vt terrori esset, prouocans homines ad bonam vitam, irreuerentes puniens. Ideoque non est data lex, quæ posset viuificare, sed condemnare.

Rom. 3. Deut. 18. Act. 3. C Rom. 4. Rom. 8.

Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

Hunc sensum & ad Romanos posuit, dicens, *Conclusit Deus omnia sub peccato, vt omnium misereatur.* Hoc dicit quod suprà memoraui: quia lex ad hoc data est, vt peccatores reos se scirent apud Deum. Manifestatis enim peccatis suis conclusi sunt, vt se excusare non possent, sed quærerent misericordiam, vt veniens qui promissus erat Abrahæ fidem solam ab eis posceret, quam habuit Abraham, vt & maiorum suorum veniam, & iustificationem mererentur. Hoc enim manifestauerat Deus per Esaiam prophetam, dicens; *Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob: & hoc erit illis à me testamentum, cùm abstulero peccata eorũ.*

Rom. 11. Rom. 3. D Esa. 59. Rom. 11.

Prius enim quàm veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ incipiebat reuelari. Itaque lex pædagogus noster fuit ad Christum, vt ex fide iustificaremur. Veniente autem fide, iam non sub pædagogo sumus. Omnes enim filii Dei estis per fidem quæ in Christum Iesum.

Prius enim quàm veniret fides, &c. Hoc est quod dicit, quia antequam veniret Saluator, sub legis custodia agebamus ne peccaremus, vt veniente promissione digni essemus. Hac enim spe lex tutos præstabat nos, id est Iudæos, vt venienti Christo offerret nos. *Itaq; lex pædagogus noster fuit ad Christum, vt ex fide iustificaremur.* Idem sensus est, quia sub cura legis eramus, donec veniret Christus, qui nos credẽtes iustificaret. *Veniente autem fide, iam non sub pædagogo sumus. Omnes enim filii Dei estis per fidem quæ est in Christum Iesum.* Sub pædagogo qui agit, potestatis suæ non est. Paruulus enim & lubricus ad peccandum sub pædagogi cura habetur. Veniente autem Christo, qui quasi de minoribus fecit maiores, liberati de potestate pædagogi, per ablutionem peccatorum facti sumus filii Dei, cùm essemus serui peccati.

Hebr. 8. E Galat. 4. Rom. 6.

Quotquot enim in Christo baptizati estis Christũ induistis. Non est Iudæus neq; Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus neq; fœmina. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu. Si ergo vos estis Christi: ergo Abrahæ semen estis, & secundum promissionẽ hæredes.

Quotquot enim in Christo baptizati estis. &c. Hoc dicit, quia credentes dum immutantur, Christum induunt, quando hoc appellantur quod credunt. *Non est Iudæus neq; Græcus, nõ est seruus neq; liber, non est masculus neq; fœmina. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.* Nullam distantiam dicit credentium, vt nulli præiudicetur quid fuerit antequam crederet. Omnibus enim his vnum decretum est donum. Apud Deum enim nulla discretio personarum est, nisi morum & vitæ, vt homines vnius fidei meritis distinguantur, non personis. *Si ergo vos estis Christi, ergo Abrahæ semen estis, & secundum promissionem hæredes.* Semen Abrahæ sunt omnes credentes, quia Abraham pater est omnium credentium. Et si filii sunt, necessariò & promissionis eius hæredes, vt consequantur per fidem quod promissum est Abrahæ, vt participes sint iustificationis eius in regno cœlorum.

Rom. 13. F Rom. 10. Act. 10. Rom. 4. Rom. 8.

Cap. IIII.

Dico autem, quod quamdiu hæres paruulus est nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium: sed sub curatoribus & actoribus est vsque ad præfinitum tempus à patre. Ita & nos, cum essemus paruuli, sub elementis huius mundi eramus subiecti.

Quamdiu hæres paruulus est, nihil differt, &c. Verum est, quia ius patres ordinauerunt, & vsque ad quam ætatem subiectus debeat esse adultus, statuerunt: ita vt quamdiu paruulus est, libertate sua vti non possit, neque dominari quasi hæres, sed similis propè seruis in conditione est curatorũ vel actorum. Hoc exemplo probat eos qui sub lege fuerũt, paruulos fuisse circa meritum; nec libertatem habuisse quia in conditione legis erant subiecti causa peccati. *Ita & nos cùm essemus paruuli, sub elementis huius mundi eramus subiecti.* In elementis neomenias significat & sabbatum. Neomeniæ enim sunt dies lunares, quos obseruant Iudæi: sabbatum verò dies requietionis. Antequam veniret ergo promissio, id est, antequam donum gratiæ Dei purificans iustificaret credentes, quasi imperfecti & paruuli per legem Dei, subiecti eramus conseruis quasi pædagogis. Libertas enim nostra obnoxia erat causa peccati. Nihil tamẽ de elementis sperabant Iudæi, sicut Pagani: sed creatorem Deum venerabantur in creatura.

G 1.Cor. 13. Galat. 3. Coloss. 2. Leuit. 18. Act. 15. Psal. 71.

At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret, vt filiorum adoptionem reciperemus.

H

Plenitudo tẽporis est completum tempus; quod præfinitum fuerat à Deo patre, quãdo mitteret filium suum, vt ex virgine factus quasi homo nasceretur, subiiciens se legi vsque ad tempus baptismi, vt formam daret quomodo peccatores abluti, & à iugo legis erepti dignatione Dei, filii ei adoptarentur sicut promiserat, redempti sanguine filii eius. Saluatorem autem necesse erat fieri sub lege, qua si filium Abrahæ iuxta carnẽ: vt circumcisus appareret is esse qui promissus Abrahæ, veniret gentes iustificare p fidem, signum habens eius, cui promissus fuerat. Ideo vltra neminem oportuit circumcidi, quia tamdiu cucurrit signum, quoad vsq; veniret qui promissus fuerat restaurare

Dan. 9. Rom. 8. Rom. 9. Gen. 17.

fidem

A

Vbi est ergo beatitudo vestra? Testis enim sum vobis, quia si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens? Aemulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, vt eos amulemini.

Vbi est ergo beatitudo vestra? Beatos hos fuisse dicit apud cæteras Ecclesias, per id quod Apostoli iniuriis non frangebantur, sed crescebant in fide. *Testis enim sum vobis, quia si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi.* Votum eorum circa religionem tam plenum ostendit fuisse, vt non solum bene ab eis susceptus sit, sed & fortes in fide inuenti sint: & quod ad laudem magis proficit, omnia penè sua illi obtulerint profliganda. Hinc plus dolet, quia tanta charitas subuersa fuerat praua doctrina. *Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens?* Hoc dicit, quia non potest fieri, vt inimicus, inquit, ego vobis sim, quorum tanta sensi obsequia. Sed quia nemo se argui vult errãtem, idcirco inimicus vobis videor, iustè vos reprehendens. *Aemulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, vt eos aemulemini.* Inuidia Iudæorum subuersos eos significat. Videntes enim sic illos proficere in Euangelio, & tantam habere charitatem in Apostolo, id egerunt, quatenus illos deciperent. Erant enim legis causa Apostolis inimici, vt manente nomine Saluatoris, facerent eos Iudæos, gaudentes in euersione eorum. Non enim patiebantur, vt gratiam sibi promissam audirent incircumcisis gentibus datam. Ideo imitatores suos illos voluerunt fieri, vt more eorum circumciderentur.

Act. 18. 1. Cor. 16. Prou. 9. B Act. 17. Act. 15.

Aemulamini autem meliora dona in bono semper, & non solum cùm præsens sum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Vellem autem præsens esse nunc apud vos: & mutare vocem meam, quia confundor in vobis.

C 1. Cor. 14.

Aemulamini autem meliora dona. &c. Meliora dona spiritalia sunt, quæ imitati habebunt affectum apud Deum. Hæc spiritalia & bona sunt, quæ vult vt semper imitentur: non ad tempus, sicut pridem, aut se præsente tantum, pòst autem ad aliud conuertantur; sed vult illos de cætero perseuerare in bono. *Filioli mei, quos iterũ parturio, donec Christus formetur in vobis.* Primum per fidem illos genuerat in baptismo, sed quia velut per abortum nati, deformati & infirmi inuenti sunt, nũc cum dolore consilij reformat eos in Christum. Concipientes enim fidem, & sensum fidei minimè aduertentes, formatum Christum in animis suis negantur habere. Si enim intellexissent gratiã Dei in Christo, post fidem in Iudaismum traducti non essent. *Vellem autem præsens esse nunc apud vos, & mutare vocem meam, quia confundor in vobis.* Præsens vult agere cum illis, vt mutet vocem suam de laude in vituperationem eorum: vt duplici genere confundantur, & de errore suo, & rubore Apostoli, quem patiebatur apud eos quibus illos prætulerat.

Galat. 3. Act. 18. Gal. 3. Gal. 5. 2. Cor. 9.

D Gen. 21. Gen. 16. Gen. 21.

Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuerit: vnum ex ancilla, & vnum de libera. Sed is quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est, qui autem de libera, per repromissionem, quæ sunt per allegoriam dicta.

Scriptum est enim quod Abraham duos filios, &c. Hoc in Genesi habetur, quia cùm Sara generare non posset (erat enim sterilis) Agar ancillam suam obtulit viro suo Abrahæ in concubinam, vt quod generasset, adoptaret sibi. Sic factum est, vt de Agar nasceretur Ismael. Pòst autem nutu Dei promissus est Abrahæ filius de Sara vxore sua, quæ erat sterilis, hæc peperit Abrahæ Isaac. Tunc cepit Abrahã duos habere filios, vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed is quidẽ qui de ancilla, secundũ carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem, quæ sunt per allegoriam dicta. Ismael, qui ex ancilla Agar natus est, secundum carnem natus, quia iuxta consuetudinem natus est. Isaac vero qui per repromissionem, non secundum consuetudinem, sed secundum prouidentiam Dei virtute natus est, quippe cùm Sara & anus esset & sterilis. In typum enim Christi natus est Isaac: ideo hæc per allegoriam asserit dicta, vt aliud ex alio significent personæ Ismael & Isaac. Ismael enim Iudæorum significat natiuitatem, vel eorum qui serui peccati sunt: Isaac verò Christianorum, qui in libertate nascuntur. Liber enim fit qui accipit remissionem peccatorum.

Gen. 16. Gen. 18. Gen. 21.

E Gen. 16. Gen. 21. Ioan. 8.

Nam hæc sunt duo testamenta. Vnum quidem à monte Sina, in seruitutem generans: quæ est Agar. (Sina enim mons est in Arabia, qui coniungitur huic quæ nunc est Hierusalem) seruiens cum filiis suis. Illa autem quæ sursum est Hierusalem, libera est: quæ est mater nostra.

Exod. 19. Gen. 16.

Nam hæc sunt duo testamenta. Moyses accipiens sanguinem vituli in cratera, asperit populum dicens; *Hic est sanguis testamenti quod disposuit Deus ad vos.* Hoc est quod dixit. *Vnum quidem à monte Sina, in seruitutem generans: quæ est Agar.* Lex enim in monte Sina data est, quam Moyses recitans populo, librum hunc testamenti appellauit. & tunc aspersit populum sanguine, sicut dixi. Hæc lex reos tenuit peccatores, & cœperunt serui esse peccati, facti filii Agar quasi ancillæ. *Sina enim mons est in Arabia, qui coniungitur huic quæ nunc est in Hierusalem: seruiens cum filiis suis.* Canam Agar significare dicit Hierusalem terrenam, id est, synagogam, quæ in seruitutem generat, quos enim generat, sub peccato sunt. *Illa autem quæ sursum est Hierusalem, libera est: quæ est mater nostra.* Hæc quam matrem nostram dicit, regula est mysterii dominici, per quam renascimur in libertatem, sicut & ipsa libera est. Ideo & cœlestis dicitur, quia cœlum sedes eius est: & quos generat, ibi erunt cum ea, sicut dicit Dominus; *Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi ego fuero, & hi sint mecum.* Hæc est vita, quia immortalitate donantur qui credentes renascuntur per eam. Sic etenim de Domino dictum est, *Quia quod factum est in illo, vita erat. Sicut enim pater habet vitam, ita dedit filio vitam, & vita erat lux hominum.* Hæc vita & lux mater fidelium est. In Esaia hoc habetur quod subiectum est.

F Exod. 24. Hebr. 9. Exod. 19. Exod. 24. Ioan. 8. Esai. 66. Ioan. 17. G Ioan. 1. Ioan. 5.

Scriptum est enim: Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis: quia multi filii desertæ, magis quam eius quæ habet virum. Vos autem fratres secundum Isaac promissionis filii estis.

Esai. 54.

Lætare sterilis quæ non paris, &c. Hanc terrenam Hierusalem virum habere dicit, quia secundum carnem generat: illam autem cœlestem Hierusalem, quam dicit matrem nostram, sterilem appellat, quia non parit secundum carnem, nec dolores patitur, hoc est, non parturit. Generat autem sine passione spiritaliter exclamans in lætitia, quia deserta aliquando, (à quo autem, nisi ab Adam qui deserta vita secutus est mortem?) nunc plures filios habet quã hæc quæ habet virum, id est, quæ carnaliter generat. Multo enim plures sunt Christiani Iudæis, sicut dicitur in Apocalypsi: *Et vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat ex omni tribu & gente. Vos autem fratres secundum Isaac promissionis filii estis.* Hoc est, non carnis filii estis, sed Dei, quia Isaac in typum natus est filii Dei: & vult eos subintelligere, quia facti filii Dei, conuersi sunt vt essent filii carnis, si vero resipiscant, sunt filii Dei.

Heb 10. Gen 3. H Apoc 7. Rom 9. Gen. 21.

Sed quemadmodum tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum: ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Eiice ancillam, & filium eius, non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. Itaque non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit.

I Gen. 21.

Sed quemadmodum tunc is qui secundum carnem, &c. Non solus Ismael secundum carnem natus est, sed & Esau, quia & ipse

Gen. 16. & 25.

A & ipse in populi Iudaici typum natus est. De quo in Malachia propheta scriptum est; *Iacob dilexi, Esau verò odio habui.* Hic persequebatur Iacob, qui in populi Christiani figura vocatus est *Israel*, hoc est, *homo videns Deum.* Similiter & Iudæos per inuidiam persequi significauit Christianos: vnde data opera Galatas euerterant carnali astutia. *Sed quid dicit scriptura? Eiice ancillam, & filium eius, non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Hæc verba Saræ sunt, quæ typum habet Hierusalem cœlestis, de promissione generans Isaac, vt eiecto filio ancillæ, id est, Iudæo populo incredulitatis causa abiecto (serui enim peccati sunt, quibus data remissio peccatorum non est) hæres sit filius liberæ illius Hierusalem supernæ, qui est populus nouus regni cœlorum. *Itaque non sumus ancillæ filii, sed liberæ: qua libertate Christus nos liberauit.* Fuimus igitur ancillæ filii, dum peccatis eramus obnoxii: sed accepta remissa peccatorum à Christo, liberati sumus.

Malac. 1. Gen. 27. Gen. 32. Gen. 21. Ioan. 8. Rom. 8.

B Cap. V.

State ergo, & nolite iterum seruitutis iugo cohiberi. Et ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.

Standum monet in accepta gratia, ne redeuntes ad vetera, amittant donum libertatis, quod fuerant consecuti. *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* Nunc apertam veritatis & auctoritatis suæ vim nō tacet, dicēs, *Ecce ego Paulus dico vobis*, id est, ego magister gentium, cuius opus estis in Christo, palam vobis dico, *Quia nihil proderit vobis Christus, si circumcidamini.* Ipse enim Dominus ait; *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum cœlorum prædicatur.* Antequam ergo noua inciperet prædicatio, oportuit circumcidi: nunc autem lege fidei succedente, ea sequenda sunt quæ rudis veritas iubet, quia vetus & nouum admisceri non debent, auctoritate Domini prædicantis. Ait enim; *Nemo additamentum panni rudis assuit vestimento veteri, tollit enim fortitudinem eius à vestimento, & maior fit scissura.* Ac per hoc non solum nihil proderit fideli addita circumcisio, sed & oberit. Maius enim malum est ex libero seruum fieri, quam nasci.

2 Pet. 2. 1. Tim. 2 Luc 16. Matt 9. Act. 15.

C

Testificor autem omni homini circumcidenti se, quia debitor est vniuersæ legis faciendæ. Euacuati estis à Christo, qui enim in lege iustificamini, à gratia excidistis.

Quia debitor est vniuersæ legis, &c. Possunt aliqui legem aliquatenus seruare, & non circumcidi. Nam multi Romanorum in Iudæa seruabant legem incircumcisi. Vnde dicit Paulus Apostolus ad Agrippam regem Iudææ: *Scio Rex Agrippa, credis prophetis, scio quia credis.* Et centurio, cuius seruus erat moriturus, qui mittens ad Iesum, rogabat vt veniret & sanaret seruum eius: cui testimonium perhibentes Iudæi dicebant ad Iesum: *Dignus est, vt hoc præstet ei, diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis.* Nemo tamen circumcisus non totam legem seruat. Debitor est enim vniuersæ, quia circumcisis data est lex. Hoc ideo dixit, quia tam hebetes se ostendebant, vt digni essent omnia onera legis portare. *Euacuati estis à Christo.* Quibus nihil prodest Christus, euacuati sunt à Christo. Erant enim gratia eius pleni, qua recedente euacuati sunt. His enim loquitur, qui post acceptum donum gratiæ Dei circumcidi se maluerunt. *Qui enim in lege iustificamini, à gratia excidistis.* Iustitia legis est, si seruentur quæ data sunt. Ideoque qui in his iustificari se vult post fidem, amittit gratiam: quia ad hoc venit donum Dei, vt cessantibus oneribus legis, iustificaret credentes apud Deum.

Act. 26. Matt 8 Luc. 7. Exod. 12. D 2 Cor. 6. Act. 15.

Nos autem spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. Nam in Christo Iesu neque circumcisio quidquam valet, neque præputium: sed fides, quæ per charitatem operatur.

Apertum est quod dicit, quia spes iustificationis ex fide est per spiritum, non per opera legis. In fide enim spiritaliter Deo seruitur deuotione mentis, & puritate cordis. Vnde dicit Dominus ad Samaritanam: *Deus spiritus est, & adorantes eum, in spiritu & veritate adorare oportet.* Ac per hoc neque præputium valet quidquam, neque circumcisio, sed sola fide opus est in charitate ad iustificationem. Fides enim charitate fraterna debet muniri, vt perfectio sit credentis. Denique Saluator quod primum mandatum esset interroganti Scribæ, respondit. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & proximum tuum tanquam teipsum. In his, inquit, duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ.* Imperfecta sunt itaque cætera quando in his duobus mandatis perfectio continetur.

E Ioan. 4. Gal. 6. Matt. 22. 1. Cor. 13.

Currebatis bene: quis vos impediuit veritati non obedire? Suasio hæc non est à Deo, qui vocat vos. Modicum fermētum totam massam corrumpit. Ego confido de vobis in Domino, quod nihil aliud sentietis, Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicumque fuerit.

F

Currebatis bene, &c. Exercitiū illorum in opere fidei bonum fuisse testatur, sed nequitia malorum hominum detentos, ne cursum suum efficacia perseuerante consummarent: vnde vt resipiscant hortatur, de cætero nulli eorū credentes, qui vt opera legis seruanda suaderent euangelicæ veritati non eos obedire sinebant. *Suasio hæc non est à Deo, qui vocat vos.* Verum est, quia humano consilio hoc agebant Iudæi, vt mitterent eos sub legis iugum: non Dei iudicio, qui vocabat eos per Apostolum suum ad gratiam. *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* Hoc dicit, quia licet quidpiam legis admisceant fidei, violant fidem, ne habeat fructum, aut sit acceptabilis. Hoc ideo adiecit, ne fortè incolumem se putarent habere gratiam fidei, si pauca legis obseruarent. *Ego confido de vobis in Domino, quod nihil aliud sentietis.* Hac spe se dicit fidere de iis, quia non sponte sed circumuenti erroris viam inttauerant: ideo ostenso vero itinere, facilè eos posse reuerti confidit. *Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicumque fuerit.* Quomodo qui errantem conuerti facit remunerandus est, dicente Iacob Apostolo in epistola sua: *Qui conuerti fecerit peccatorem, saluabit animam eius, & operiet multitudinem peccatorum:* ita & qui recta incedentem via, iter in deuium eogit flectere, damnationem consequitur, quicumque fuerit. Hoc propter hos subiicit, ne qui sibi meritum defenderet eo quod filii essent Abrahæ iuxta carnem. Denique exaltantes se dicunt ad Iesum, *Nos filii Abrahæ sumus.*

Gal. 1. 2. Tim. 3. 2. Tim. 2. 1. Cor. 5. Act. 15. G Iacob. 5. Ioan. 8.

Ego autem fratres, si circumcisionem prædico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo euacuatum est scandalum crucis. Vtinam abscindantur hi qui vos subuertunt.

Quid adhuc persecutionem patior? Apertum est quod dicit Ideo enim quasi inimicus à Iudæis habebatur, & non desinebant à persecutione eius, quia circumcisionem iam non stare docebat. Denique Iudæis compellantibus, & sæpenumero falsas accusationes contra eum deferentib. obliquum iudicem videns, coactus appellauit Cæsarem, *Ergo euacuatum est scandalum crucis.* Scandalum erat Iudæis prædicatio crucis, quia sabbatum & circumcisionem euacuabat. Si autem admitteret circumcisionem, non esset scandalum, & pacifici essent nobis Iudæi. Nam dicebant de Saluatore; *Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit. Vtinam & abscindantur hi qui vos subuertunt.* Tale est hoc, quale & illud ad Corinthios: *Qui non, inquit, amat Dominum Iesum, sit anathema.* Ex ipso grege morbido sunt & hi, quos sociat sententiæ eorum, vt abscindantur à misericordia Dei, qui Galatas Dei gratia exuerunt: & non solum spiritaliter, sed & carnaliter hos maledicit, vt quia circumcidi Galatas cogebant, ipsi abscinderentur, vt multiplicaretur his dolor corporis.

G Act. 21 H Act. 25. & 28. 1. Cor. 1. Ioan. 9. 1. Cor. 16.

Vos

Vos enim in libertatem vocati estis fratres: tantum ne libertatem in occasionem carni detis, sed per dilectionem spiritus seruite vobis inuicem. Vniuersa enim lex, in vno verbo impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quod si mordetis inuicem & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini.

Vos enim in libertatem vocati estis, &c. In libertatem vocati sunt, quia cum peccatis essent obnoxii, Dei gratiam accipientes, remissa delictorum liberati sunt. *Tantum ne libertatem in occasionem carni detis.* Hoc dicit, ne acceptam libertatem occasio carnis adimat. Ad hoc enim circumcidi eos volebant, vt in ditionem legis intrarent. Ideo monet, ne dent occasionem consentiendo eis. *Sed per dilectionem spiritus seruite vobis inuicem.* Non per affectum carnis charitatem habendam, sed per dilectionem spiritus exhortatur, vt inuicem sibi subiecti sint. *Vniuersa enim lex in vno verbo impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Hoc scriptum est in Leuitico, quod suprà dictum est, quia perfectio salutis per dilectionem operatur: *quia qui non diligit fratrem, non diligit Deum;* dicit Ioannes Apostolus. *Quod si mordetis inuicem & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini.* Manifestum est, quia dissensio fratrum inimica est dilectionis. Ideo monet vt pacifici sint, proficientes in bono. Contentiones enim generant iurgium, cuius fructus, est vitæ consumptio.

Dico autem, Spiritu ambulate, & concupiscentiam carnis non perficietis. Nam caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus vero aduersus carnem, hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis faciatis.

Spiritu ambulate, &c. Postquam à lege factorum eos prohibuit, in qua sunt præcepta carnalia; nunc vt à vitijs carnis se abstineant præcipit. Hic enim spiritu ambulat, qui fugit peccata. *Nam caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus vero aduersus carnem, hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis, faciatis.* Duas leges proponit, sicut facit & in epistola ad Romanos, quæ inuicem aduersæ sunt: vnam Dei, alteram peccati. Quæ ideo in carne significatur, quia visibilibus oblectatur cupida peccatorum, vt his sibi aduersantibus, medius homo non ea quæ vult agat. Diuina enim lex premit & fugat legem peccati, consulens homini vt vigorem naturæ suæ custodiat, ne capiatur illecebris: illa è contra in insidiis agens lacessit hominem blanditiis: vt spernat præceptum legis diuinæ. Cùm ergo consenserit homo legi Dei, contradicit lex peccati, suadens homini ne faciat quod imperat lex diuina: è diuerso autem lex Dei reuocat hominem, ne faciat quod suggerit lex peccati. Quod quidem homo non videt esse absurdum, scit enim naturæ suæ congruere, si faciat, quod imperat lex Dei. Denique gaudet quando hæc agit. Cùm autem in ea operatur quæ suggerit lex peccati, videt se turpem, & horret post factum. Ideoque legis spiritus præcepta, seruanda sunt; & carnalia fugienda. Ipsa enim conscientia se accusat si ei consentiat, sciens, horrori esse quæ suggerit lex peccati.

Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt adulterium, fornicatio, impuritas, obscœnitas, idololatria, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, simultates, dissentiones, hæreses, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & quæ sunt his similia: quæ prædico vobis, sicut & prædixi, quod hi qui talia agunt, regni Dei hæreditatem non consequentur.

Si spiritu ducimini, non estis, &c. Non est obscurum quia qui ducem habet Spiritum sanctum, non errat. Lex enim errantibus dominatur, sicut alio loco dicit: *Iusto non est lex posita. Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt, adulterium, fornicatio, impuritas, obscœnitas, idololatria, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, simultates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & quæ sunt his similia: quæ prædico vobis sicut & prædixi, quod hi qui talia agunt, regni Dei hæreditatem non consequentur.* Hæc omnia & his similia, legis peccati membra sunt, quæ Apostolus opera carnis appellat: quia errores isti ex mundo sunt, ex quo & caro. Omnia namque peccata de foris oriuntur ex parte carnis, non ex parte spiritus: ideò non absurdè opera carnis dicuntur.

Fructus verò spiritus est, charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, spes, lenitas, continentia, castitas, bonitas: aduersus huiusmodi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis.

Fructus verò spiritus est, charitas, &c. Non dixit, opera spiritus charitas est, sed *fructus spiritus*. Lex enim spiritus hæc quæ suprà memorauit, fructificat, vt ex his hæreditas regni cœlorum quæratur. Qui enim Christo deuoti sunt, hos dicit Christos, id est, vnctos. Hi carnem, id est, mundum crucifigunt, quando hæc ex quibus errores oriuntur, condemnant. Hunc sensum & Ioannes Apostolus secutus ait; *Nolite diligere hunc mundum, neque ea quæ in hoc mundo sunt. Si quis diligit mundum, non charitas patris in illo: quia omne quod in hoc mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum.* Qui ergo mundum, & quod in mundo est, non concupiscit, hic carnem crucifigit. Neque enim corpori humano hæc vitia adscribenda sunt, id est, idololatria, veneficia, hæreses, inuidiæ, inimicitię, iræ, & talia: sed ideò carnalia dicuntur, quia ex parte mundi sunt, sicut suprà memoraui. Interea non amplius quam decem res posuit quas fructus spiritus significat, vt in his omnia cōplexus videatur secundum tabulas testamenti Dei, in quibus nō amplius decem verba mandatorum tradita sunt.

Si viuimus spiritu, spiritu & ambulemus. Non simus inanem gloriam sectantes, inuicem nos prouocantes, inuicem inuidentes.

Hoc dicit, quia si bene & honestè viuimus, bonos debemus habere & mores. Hoc est enim spiritu viuere, incontaminatam vitam habere: & sic spiritu ambulamus, si paci studeamus, hæc enim patit charitatem. Inanis autem gloria est velle vincere vbi præmium non est, vt quis studium habeat contentionis & æmulationis, sciens quia hæc generant discordias & lites. *Seruum autem*, inquit, *Domini non oportet litigare.* Bonæ enim vitæ fructus aridos facit, perdens spem promissam castæ conuersationis. Bona enim & casta vita moribus ornanda est, & beneuolentia locupletanda.

Fratres, etsi circumuentus fuerit homo ab aliquo delicto: vos qui spiritales estis humilitate huiusmodi in spiritu mansuetudinis: considerans temetipsum, ne & tu tenteris, inuicem onera vestra portate: & sic implebitis legem Christi.

Vos qui spiritales, &c. Nunc hos alloquitur qui firmiores erant, ne inflatione bonæ vitæ, eum qui fortè à peccato circumuentus fuisset, spernendum putarent & abiiciendum, ideoq; consulendum his. Cum mansuetudine enim prouocandi sunt ad reformandos se: quia si acrius auctoritate fuerint correpti, non se patientur argui, sed & defendere incipient se, ne turpes videantur: & incipient peiores fieri. Tolle enim hominem à contentione & audacia, & habebis eum subiectum. Humilitas enim etiam superbos solet inclinare. Et vt eum tota animi leuitate fieret, adiecit. *Ne & tu tenteris*: vt vel hac causa non sperneret peccatorem, sciens & se posse peccare. *Et sic implebitis legem Christi.* Lex enim Christi omnes saluos vult fieri: ac p hoc qui fratri peccanti consulit vt redeat ad propositum, implet voluntatem Christi.

A

Nam si quis videtur sibi esse aliquid, cum nihil sit, seipsum seducit. Opus autem suum probet vnusquisq; & tunc in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero. Vnusquisq; enim suam sarcinam portabit.

Si quis videtur sibi aliquid esse, &c. Verum est, nec latet quemquam, quia si actus nostros & mentem consideremus, 1. Cor. 4. nulli nos anteponimus, & nec facile quemquam iudicamus. Qui enim extollitur quasi aliquid sit, errat: Act. 18. nescit enim quia de humilitate erescitur. Verba enim Saluatoris & gesta ante oculos non habet, qui cum sit omnium Dominus, humiliauit se, vt nobis formam daret quid sequi deberemus, si crescere velimus: & sic nos erigeremus, Philip. 2. inclinaremur, quod facit imperitia cordis inflamati, vt apud homines commendatior videatur. Spernens enim & despiciens peccatores, iustum se videri contendit, sicut & Luc. 18. Pharisæus ille quem Dominus denotat. Nunquid non vere de futuris desperat, qui mercedem iustitiæ in præsenti vult consequi? Quare? Quia non est iustus in opere, B Prou. 18. sed per fallaciam fingit iustitiam. Qui enim vult iustus esse, alterum sibi præponit vt verè iustus sit. Vnusquisque enim plus mala sua nouit, quam alterius. *Vnusquisque enim suam sarcinam portabit.* Ad postremum hoc voluit innotescere superbis, quia non conquinatur quis alieno peccato, 1. Cor. 10. dummodo dissentiat: vt nemo vereatur se iungere peccatori, aut accedentem ad se suscipere, vt eum lucretur.

Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis: Nolite errare. Deus non deridetur. Quod enim quis seminauerit, hoc & metet: Quoniam qui seminauerit in carne sua, ex carne metet corruptionem. qui vero seminauerit in spiritu metet vitam æternam.

Communicet autem is qui catechizatur, &c. Hoc dicit, vt Matt 23. doctoribus audientes communicent in omnibus bonis. Si autem aliter agant quam docent, in his illis non communicandum, sed dissentiendum, vt magis lex tibi dux sit C Rom. 2. quam homo. Si enim oberit, non tibi: quia quo doceris, obseruas. *Nolite errare. Deus non deridetur.* Nemini dubium est Deo imposturam fieri non posse, sed hoc ab eo 1. Cor. 4. vnumquemque consequi quod meretur. *Quod enim quis seminauerit, hoc & metet. Quoniam qui seminauerit in carne sua, ex carne metet corruptionem.* Hic carnalia vitia quæ in carne admitti 1. Cor. 6. solent, significat, vt qui carnem suam corruperit, sciat se corruptelæ futurum obnoxium. Corrumpit autem corpus, Rom. 7. qui inconcessa præsumit. *Qui vero seminauerit in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Homo enim ad comparationem sancti spiritus caro est. Cum ergo spiritui dat assensum cohibens se ab ijs quæ contraria sunt, spiritaliter seminat, Rom. 8. vt possit metere vitam æternam. Testimonium enim spiritus accipit, & immortalitatem loco mercedis. Coloss. 1. Sicut enim qui corrumpit dehonestans corpus suum, nō ad æternitatem, sed ad corruptionem pertinebit: D ita & qui intaminatum se custodit, vitam æternam consequetur. Hæc est enim æterna vita, viuere sine pœna, & habere gloriam. Nam si hic ad præsens qui in solicitudine est, negat 1. Thess. 2. se viuere: quanto magis vbi alienus à Deo ignem tortorem patietur?

Bonum autem facientes, non deficiamus, tempore enim suo metemus infatigabiles. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.

2. Cor. 9. *Bonum autem facientes, non deficiamus.* Hoc dicit, quia qui fortis est ad seminandum, fortis erit & ad metendum: id 2. Cor. 4. est, si recipiet, quomodo facit. Ideo promptos nos ad benefaciendum esse hortatur, nec fastidium pati debere, securos quia pro paruis magna recipiemus, & pro terrenis Ephes. 2. æterna, tempore quo promisit Deus. *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.* Gentiles tempus habent operandi malum. E Homines enim sine Deo, quomodo possunt operari bonum? Christiani autem facti, tempus habent operandi bonum ad omnes homines, vt post acceptam fidem bonum opus proficiat mercedi promissæ. Tempus enim idcirco conceditur vitæ, vt iam iustè versemur exemplum dantes gentilibus. *Maxime autem ad domesticos fidei.* 1. Pet. 2. Verum est, quia faciliores & propensiores in bono circa fratres esse debemus, quia inuicem sumus membra. Ephes. 4. Huic ergo rei inseruiendum quæ prodest, non circumcisioni rei nunc inani.

Scitote qualibus litteris scripsi vobis mea manu.

Auctoritatem dat epistolæ suæ. Cum enim dicit. *Ego scripsi mea manu*; 2. Thess. 3. obediri vult litteris his. Vbi enim holographa manus est, falsum dici non potest; ne forte circumuenti excusarent de epistola, quasi aut falsa esset, aut non esset Apostoli, nolentes se reprehendi.

F

Quicumque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi. tantum ne crucis Christi persecutionem patiantur. Neque enim ipsi circumcisi sunt, legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, vt in vestra carne glorientur.

Quicumque volunt placere in carne, 1. Thess. 2. 2. Cor. 11. In carne placere, hominibus placere significat. Vt enim Iudæis propitiis aut non infensis viuerent, quos pseudoapostolos dicit, sic Christū prædicabant, vt & legem seruandam docerent: quod Apostolus numquam metuit, sed constanter quod verum est Gal. 2. non tacuit. & sibi in his prouidens quos docebat. Deniq; *ego*, inquit, *non solum ligari, sed & mori paratus sum in Hierosolyma pro nomine Domini nostri Iesu Christi.* Act. 21. *Neque enim ipsi qui circumcisi sunt, legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, vt in vestra carne glorientur.* Tale est hoc, quale & illud dictum ad Apostolum Petrum: Gal. 2. *Si tu cum sis Iudæus, gentiliter viuis: quomodo compellis gentes Iudaizare?* Ita & hi cum ipsi legem non custodirent, conuersantes iniuste, Act. 17. circumcisionem zelabantur, vt proinde vindices & amatores legis viderentur: Rom. 2. cum constet hunc legem defendere & custodire qui iustitias eius exequitur, & mandatum quod ad vitam pertinet datum est, non prætermittit. G Talis ergo Galatarum excusatio erat. Hæc dicit vt vel sic intelligant, quia illudebantur velut stulti & hebetes, de quorum doloribus Gal. 3. glorientur.

Mihi vero non contingat gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. In Christo enim Iesu neq; circumcisio quidquam est, neque præputium: sed noua creatura. Et quotquot hanc regulam sequuntur, pax super illos & misericordia, & super Israel Dei.

Mihi vero non contingat gloriari, &c. 1. Cor. 12. Quomodo pseudoapostoli tribulationes pro nomine Christi quasi nihil pro futuras per hypocrisin redimebant, erubescentes in his: 2. Cor. 12. ita & Apostolus gloriabatur de his, sciens magnam pro istis fore mercedem; quemadmodum & coapostoli eius, H Act. 5. sicut scriptum est in Actis Apostolorum: *Tunc, inquit, cæsi exierunt Apostoli de concilio, gaudentes quia digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.* Cuius ergo omnis spes in Christo est, hic gloriatur in cruce eius, huic & mundus crucifixus est, certus amorem crucis Christi vitam esse, mundi verò amorem parere mortem. Philip. 1. Inuicem ergo sibi mortui sunt, & mundus Apostolo, & Apostolus mundo, dum nihil concupiscit Apostolus mundi, & dum nihil habet mundus suum quod agnoscat in Apostolo, Ioan. 14. sicut & Dominus ait: *Ecce, inquit, princeps huius mundi venit, & in me inuenit nihil. In Christo enim Iesu neque circumcisio quidquam est, neque præputium: sed noua creatura. Et quotquot hanc regulam sequuntur, pax super illos & misericordia, & super Israel Dei.* Iacob. 1. Noua creatura est regeneratio nostra. hæc est quæ dat profectum permanentibus. Super istos enim est pax Dei. Ioan. 16. Qui enim cum Deo pacificus est, nullius inimicitiam metuit. Tutus enim est in protectione & misericordia

dia Dei, quæ promissa est & manet super Israel Dei, non super Israel hominis. Iudæi enim non credentes, Israelitæ sunt secundum carnem. Duas ergo partes significauit, super quas manet pax & misericordia Dei, Iudæorum credentium, & gentilium fidelium.

De cætero nemo mihi molestias exhibeat. Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, fratres, Amen.

De cætero nemo mihi molestias, &c. Molestias sibi noluit de cætero fieri, vt iterum fortè cogeretur scribere, sed iam correctiores illos vult fieri, vt amputatis erroribus post tanta tædia pausam haberet. Si autem duriores se præstarent, & inflexibiles in conuertendo, cessarent ab eo, vt illis operas suas & efficaciam impenderet, de quibus mercedem aut lucrum speraret. *Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.* Hoc dicit iratus, quia passiones quas credentium causa patiebatur, inefficaces in illis videbat: magna enim constantia & fide doctrinæ suæ pro Christo plagas & vincula pati non timuit. Sed passus est amore credentium cicatrices plagarum habere se in corpore, quo non minus fideliter eis prædicaret, sicut & pseudoapostoli qui Galatas deceperant. Neminem itaque vult sibi molestum esse, qui huic rei deuotus non est. Ista enim stigmata, id est, cicatrices plagarum testimonia sunt credentium, eorum qui patiuntur, quòd digni sunt futura promissione. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro fratres, Amen.* Non legis gratiam dicit, sed Domini nostri Iesu Christi esse cum spiritu illorum, quos spiritales fratres appellat. Neque enim penitus omnes fuerant euersi.

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM B. Pauli Apostoli ad Galatas commentariorum finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

EPHESIOS *Apostolus non fundauit in fide, sed confirmauit, multa mala pro his passus à perfidis, sicut dicit,* Si enim (*secundum hominem*) ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? *Et quoniam pugnam suam non sine effectu profectus illorum præuidet, gaudens in eis, ad meliora scriptus hortatur de vrbis Romæ custodia. quia veniens ab Hierosolymis in custodia sub fideiussore intelligitur degisse, manens extra castra in conductu suo.*

PAVLVS *Apostolus Christi Iesu per voluntatē Dei, sanctis omnibus qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.*

PAVLVS *Apostolus Christi Iesu.* Solito more scribit. Apostolum enim se esse Christi Iesu Dei volantate testatur. *Sanctis omnibus qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu.* Non solum fidelibus scribit, sed sanctis, vt tunc verè fideles sint, si fuerint sancti in Christo Iesu. Bona enim vita tunc prodest ac creditur sancta, si sub nomine Christi habeatur: alioqui contaminatio erit, quia ad iniuriam proficit creatoris. *Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.* Gratiam Dei cum sanctis dicit esse & fidelibus, quem patrem nostrum appellat, quia ab ipso sunt omnia & condita & restaurata: Christum autem Dominum nostrum, qui redemit nos offerens se pro nobis.

Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spiritali in cælestibus Christo.

Qui benedixit nos omni benedictione spiritali, &c. Id est, non mundana, sed cœlesti benedictione, neque corruptibili, sed æterna, quia gloria Christianorum non in terra, sed in cœlo est, & est in Christo. Omne enim donum gratiæ Dei in Christo est, vt si quis spreto Christo benedici se à Deo putet, errare se sciat. Aliter tamen benedicitur Deus, & aliter homines. Vnum quidem benedictionis nomen est, sed pro merito personæ debet intelligi. Nam & facere dicitur Deus, & homines faciunt. Sed Deus nutu solo impassibiliter facit; homines autem manu, conatu, labore, sudore, efficiunt. Deus ergo benedicitur, cùm laudibus dignis extollitur: homines autem sic benedicit Deus, vt donum gratiæ suæ eis impertiat non secundum merita eorum, sed secundum misericordiam suam. Et ideò dixit, *Qui nos benedixit omni benedictione spiritali*: vt ostenderet perfectam benedictionem dari cœlestium credentibus in Christo, vt pleni sint gloria cœlesti, supra potestates subiecti cœlorum. Quia *vbi ego*, inquit, *ero, illic & minister meus erit.*

Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati coram eo in charitate: prædestinans nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum, in sese, secundum beneplacitum voluntatis suæ in laudem charitatis gratiæ suæ, qua gratificauit nos in dilecto filio suo.

Sicut elegit nos in ipso ante mundi, &c. Præscius omniū Deus scit qui credituri essent in Christum, sicut dixit ad Romanos: *Quos præsciit & vocauit, non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus.* Quos ergo Deus vocare dicitur, perseuerant in fide: *hi sunt quos elegit ante mundum in Christo, vt sint incontaminati coram Deo in charitate*, hoc est, vt amor Dei sanctam illis faciat conuersationem. Nemo enim melius alicui obtemperat, quàm qui ex charitate obsequitur. *Prædestinans nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in sese.* Hoc dicit decreuisse Deum, vt credentes in Christum adoptarentur à Deo in filios, vt caput ipsorum sit Christus verus Dei filius. *Secundum beneplacitum voluntatis suæ, in laudem claritatis gratiæ suæ.* Tale placitum dicit Deum habuisse, vt ad laudem claritatis eius proficeret gratia data hominibus; vt salus nostra gloria Dei sit. *Qua gratificauit nos in dilecto filio suo.* Deus nobis gratiam dedit, propter quod credidimus in filium eius Christum. Diligens enim vnigenitum suum, amatoribus eius diuina munera largitur.

In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum secundum diuitias gratiæ suæ, quæ superabundauit in nobis in omni sapientia & prudentia: vt notum nobis faceret mysterium voluntatis suæ iuxta beneplacitum suum, quod proposuit in eo in dispensationem adimpletionis temporum: restaurans omnia in Christo, quæ in cælis sunt, & quæ in terra per eum.

In quo habemus redemptionem per sanguinem, &c. Duplicem gratiam flagitat, quia & redemit nos sanguine suo, & peccata nobis non imputauit: id est, redemit & manumisit. *Secundum diuitias gratiæ suæ, quæ superabundauit in nobis in omni sapientia & prudentia.* Addit ad gratiam, quia post suprà memorata beneficia donum accedit sapientiæ & prudentiæ rerum spiritalium. *Vt notum nobis faceret myste-*

[A] *rium voluntatis suæ iuxta beneplacitum suum, quod proposuit in eo in dispensationem adimpletionis temporum: restaurans omnia in Christo, quæ in cælis sunt, & quæ in terra per eum.* Hoc placuit Deo cuius consilium retractari non potest vt ostenderet in Christo mysterium voluntatis suæ tempore quo reuelari illud voluit in agnitionem creaturæ. [Iacob. Rom. 16.] Voluntas autem eius hæc fuit, vt tunc propitius fieret omnibus qui in errore erant, siue in cœlis, siue in terris, quando Christum manifestauit hoc donum esse credentium, ne illis imputarentur peccata, suscipientibus fidem Christi. [Coloss. 1. Rom. 4. Coloss. 1.] Omnis ergo creatura in cælis & in terris dum dicit agnitionem Christi, restauratur ad id quod est condita. Cùm enim ad vnius Dei fidem imbuitur, cognito mysterio Saluatoris, ab errore quem ceperat, restauratur, pro certo habens creatorem suum vnum esse Deum & Dominum. [1. Cor. 8.] Hinc est vnde & Ioannes in Apocalypsi dicit; *Vidi Michaël & angelos eius in cælo pugnare cum dracone & exercitu eius.* [Apoc. 12.] Hæc repugnantia partim de errore est, partim de vsurpatæ tyrannidis præsumptione. [B]

In quo & nos sorte constituti sumus, prædestinati secundum propositum Dei, qui vniuersa creauit secundum consilium voluntatis suæ: vt simus in laudem gloriæ eius, nos qui ante sperauimus in Christo.

In quo & nos sorte constituti sumus, &c. Hoc est quod dicit, quia dispensatio prædicationis his decreta est à Deo, qui ex Iudæis crediderunt in Christum. [Act. 13. Matth. 10.] Vnde nullus ex gentibus ad Apostolatum electus est. Dignum enim erat ex his eligi prædicatores, qui ante sperauerunt salutem quæ illis promissa erat in Christo. [Rom. 3.]

In quo & vos, cùm audissetis verbum veritatis, Euangelium salutis vestræ, in quo & credentes signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius. [C]

Laus gloriæ Dei est, cum multi acquiruntur ad fidem, sicut gloria Medici est, si multos curet. [Act. 13. Rom. 8.] Ideoq; ad gloriam Dei pertinet quia gentes vocauit, vt salutis suæ medelam consequerentur per fidem promissam Iudæis, signum habentes redemptionis atque hæreditatis futuræ, Spiritum sanctum datum post baptismum. [Rom. 5. Act. 4. Matt. 10.] Redempti enim hæredes designati sunt, si in regeneratione perdurent: vt fides prima veniam, sancta vero conuersatio perdurans cum fide coronam mereatur.

Propterea & ego audita fide vestra in Domino Iesu, & dilectione in omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis, commemorationem vestri faciens in orationibus meis, vt Deus Domini nostri Iesu Christi, pater claritatis, det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitionem eius, illuminatos habere oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis. [D]

Propterea ego audita fide vestra, &c. Quoniam iuxta decretum Dei, quod statuit gentes participes fieri promissionis Iudæorum, audito Ephesi verbo Dei susceperunt fidem Christi, diligentes omnes sanctos, sicut mandauit Dominus: [Ephes. 3. Matt. 5. Coloss. 1.] hac causa Deo gratias agit pro conuersione & charitate eorum qui dignatus est gentes concorporare Iudæis. *Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, pater claritatis, det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitionem eius, illuminatos habere oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis.* [Rom. 8.] Manifestum est, quia ideo se orare dicit prò eis, vt fidei suæ spem cognoscant in remuneratione cœlesti: quia cum plenè scierint qui fructus est credentium, propensiores fient circa excolendam religionem. Iam enim in huiusmodi profectus fore videtur, qui si antequam sciant promissionis gloriam, tam deuoti sunt, propensiores fient necessariò cùm cognouerint. [E] Claritatis tamen patrẽ vocat Deum, & Christi Deum, cùm verus pater Christi sit Deus, & Deus creaturæ. Sed & ipse Dominus eadem dicit: *Vado ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum.* Totius ergo claritatis pater est, quia ab ipso est omnis claritas, & potestas, & dignitas. Est & pater Christi, sed aliter; quia hic verus filius est, & Deus omnium, sed non ita Christi Deus est. [1 Cor. 8. Ioan. 20. Ephes. 3.] Sic enim Deus Christi est, quia Deus de Deo Christus est: cæterorum autem Deus est causa terroris, sicut ipse dicit in Malachia Propheta: *Si Deus ego sum, vbi est timor meus?* [1. Cor. 8. Mala. 1.]

Et quæ sit excelsa magnitudo virtutis eius in vos qui creditis, secundum operationem potentiæ fortitudinis eius, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & collocans ad dexteram sibi in cælestibus super omnem principatum, & potestatẽ, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo sed etiam in futuro. [F]

Exemplum salutis credentium & gloriæ, in resurrectione Saluatoris consistere profitetur, vt ex ea cognoscant fideles quid eis promissum est. [Philip. 2. Ioan. 17.] Simili enim modo extollentur supra cœlos futuri cum Christo, sicut ipse dicit: *Pater, volo vt vbi ego fuero, & hi mecum sint, & videant gloriam meam.* Hoc propter incarnationem filii Dei, vt etiam homo factus super omnes cœlos esse dicatur, & super cunctam creaturam sedens ad dexteram Dei, habens nomen Dei per naturam, non per adoptionem, vt cognoscant illum esse filium Dei qui illum crucifixerũt. [Apoc. 1.] Honor enim quem illi dedit pater per generationem, tunc manifestatus est, cùm natus homo passus est, & victa morte resurrexit, ascendens vnde descenderat, super omnes cœlos. Vnde dictum est; *Quia veritas de terra orta est.* [Psal. 84.] Quia enim omne iudicium pater filio dedit, idcircò ad dexteram Dei sedere dicitur quasi iudex. [G] Denique ipse dicit ad discipulos: *Vsque modo nihil petistis in nomine meo: petite, & ego faciam.* [Ioan. 5. Ioan. 16.] Vnde ait Iudæis *Amodo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram virtutis, & venientem cum nubibus cæli.* [Matt. 26.] Ex eo enim quo innotuit, adiri cœpit & postulari quasi iudex.

Et omnia subiecit sub pedibus eius: & ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimplet. [Psal. 8.]

Patrem dicit filio omnem creaturam subiecisse, vt quia omnia per ipsum fecit, ipse omnium caput sit & Dominus. [1. Cor. 15. Ioan. 1. Heb. 1.] Tunc illi omnia subiecit, quando illum ante omnia genuit, vt per ipsum fierent quæ non erant. Omnem Ecclesiam dicens, summatim totum comprehendit quod in cælo est & in terra, vt in nouum hominem membra eius efficiantur, dum confitentur hunc esse per quem facti à Deo sunt. Subiiciuntur enim illi quasi capiti membra, ex quo trahunt originem, vt omnia in omnibus adimpleat. [H] Cùm enim regressa fuerint ad confessionem vnius Dei flectentes genu Christo, adimpletetur in omnibus vt sit omnia, quia ab ipso sunt; & per hoc ipse in eis est, quia virtute eius subsistunt. [Ephes. 4. Rom. 14.] Recedentes enim à Deo euacuare illum videntur. Vnde alio loco dicit; *Vt crescant omnia in incrementum Dei.* [Coloss. 2.]

Et vos cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundũ sæculum huius mundi, secundum principem potestatis aeris huius, spiritum qui nunc operatur in filiis diffidentiæ. [Cap. II.]

Et vos cum essetis mortui delictis, &c. Mortuos dicit, quia errores sæculi sequuntur. Quidquid enim ab vnius Dei professione recedit, mortuum habetur, quia non manet in radice ex qua trahit originem. [1 Tim. 5.] *Secundum principem potestatis aeris huius, spiritum qui nunc operatur in filiis diffidentiæ.* [Apoc. 20.] Principem potestatis, id est diabolum, significat sæcu-

A culi intelligentiam corrupisse, vt ab vno Deo recederet, multorum deorum opinionem suscipiens, vt socios illos suæ conspirationis efficeret dum in eadem impietate inueniuntur negantes vnum Deum. Principem ergo hunc erroris ideo aëris dicit spiritum, vt ostendat quia hãc partem sibi vsurpauit ad exercendam dominationem. Alius est enim aër, & alius princeps, sed quia in mũdo vel in aëre dominatur, spiritus aëris appellatur.

Inter quos aliquando & nos conuersati sumus in desideriis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & consiliorum eius, & eramus natura filii iræ, sicut & cæteri.

Conuersati sumus in desideriis, &c. Perfidiam significat, dũ desideria carnis memorat. Voluntas enim carnis est visibilibus oblectari, vt elementa quæ Deus gubernacula mundi instituit, deos appellet, cum hoc nomen vni Deo debeatur, ex quo sunt omnia: vt sicut nullum participem habet ex his in virtute, ita nullum habeat consortem in nomine. Christo autem idcirco hoc nomen non negatur, quia sicut communis eis natura est, ita & nomen. Hoc tamen inter patrem & filium interest, quia pater à nullo hoc accepit, filius autem per generationem omnia patris accepit, vt in virtute & substantia, & nomine nihil distet filius à patre. Vnde dicit; *Omnia quæ habet pater, mea sunt, & mea patris.* Non ergo indignum neque contrarium est, si & Christus Deus dicatur, sed de Deo patre, vt vnius Dei auctoritas conseruetur. Nam si quis aliud putat significare cum voluntatem carnis flagitat, sciat Apostolum mundam vitam habuisse, quia secundum iustitiam legis conuersatus est sine quærela. Sed quia persecutus est fidem Christi, idcirco *conuersati* (inquit) *sumus in desideriis carnis nostræ.* Omne enim peccatum caro dicitur, maxime perfidia, quæ est totius sceleris mater. Nulli opera bona & castitas proderit, si sit perfidus. Perfidia enim hæc omnia maculat. Hinc est quod subdidit, *Et eramus natura filii iræ, sicut & cæteri.* Naturæ enim cum mala voluntas supponitur, fit natura iræ, id est, quæ vltioni subiicienda sit, immutata non substantia, sed mala voluntate. Hoc enim deputatur naturæ quod sequitur. Vnde ait in Esaia, *Semen pessimum.* Et quare sit semen pessimum, subiecit; *Reliquistis enim Dominum, & ad iracundiam prouocastis sanctum Israel*, vt natura quæ deserit Deum pessimum semen dicatur. Degenerare enim est ab auctore recedere: & cum malum exemplum cæteris præbet, malum est semen, fructus enim pessimos facit. Si vero redeat ad auctorem, bona erit natura, secundum Apostolum; qui immutatus; dum agnoscit creatorem suum, *vas electionis* appellatur.

Deus autem, qui diues est in misericordia, propter multam charitatem suam qua misertus est nostri, cum essemus etiam mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, cuius gratia salui facti estis.

Deus autem qui diues est in misericordia, &c. Hæ veræ diuitiæ sunt misericordiarum, vt non quærentibus vltro misericordia præstaretur, sicut dicit Esaias, *Palam factus sum non quærentibus me.* Hoc enim est abundare misericordia, vt & non postulantibus tribuatur. Hæc tamen charitas Dei est erga nos, vt quia fecit nos, nolit perire nos. Diligit enim opus suum. Ideo enim fecit, vt amaret quod fecit: nemo enim laborem suum odio habet. *Cum essemus etiam mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo.* A Deo alienati mortui eramus, gratia autem sua reuocauit nos, hoc est, viuificauit nos in Christo. Quia enim per ipsum nos fecit, iterum per ipsum nos reformauit in ipso, id est vt eius membra simus ipse est autem caput nostrum. Ipsum enim habemus Deo præstante, auctorem vitæ nostræ, sicut dicit Petrus Apostolus: *Auctorem vero vitæ interfecistis. Cuius gratia salui facti estis.* Huic dono addit & gentes, significans saluatos nos omnes esse gratia Christi.

Et simul suscitauit, & simul consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu: vt ostenderet in sæculis superuenientib. superabundantes diuitias gratiæ suæ, in bonitate super nos in Christo Iesu.

Et simul consedere fecit in cælestibus, &c. Hoc dicit quod supra memoraui, illic futuros sanctos etiam ex gentibus, vbi & Christus est caput eorum. *Vt ostenderet in sæculis superuenientib. superabundantes diuitias gratiæ suæ, in bonitate super nos in Christo Iesu.* Hoc significat, quia in futuro sæculo immortale donum Dei apparebit in remunerationem fidelium; *quod non oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, hoc præparauit Deus diligentibus eum.* Hæc sunt superabundantes diuitiæ, vt tantum detur credentib. quantum inuestigare non potest mens.

Gratia enim salui facti estis per fidem, (& hoc non ex vobis: Dei enim donum est,) non ex operibus, ne quis glorietur. Nam ipsius sumus figmentũ, creati in Christo Iesu in opera bona, quæ præparauit Deus vt in illis ambulemus.

Gratia enim salui facti estis per fidem. Gratia fidei data est, vt credentes saluentur. *Et non hoc ex vobis: Dei enim donum est nõ ex operibus, ne quis glorietur. Nam ipsius sumus figmentum, creati in Christo Iesu in opera bona, quæ præparauit Deus vt in illis ambulemus.* Verum est, quia omnis gratiarum actio salutis nostræ ad Deum referenda est, qui misericordiam suam nobis præstat, vt reuocaret errantes ad vitam, & non quærẽtes verum iter. Ideoque non est gloriandum nobis in nobis ipsis, sed in Deo, qui nos regenerauit natiuitate cælesti per fidem Christi, ad hoc vt bonis operib. excitati, quæ Deus nobis iam renatis decreuit promissa mereamur accipere.

Memoria præterea retinentes, quod vos aliquando eratis gentes in carne, qui dicebamini præputium, ab ea quæ dicitur Circumcisio in carne manu facta; quoniam eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israel, & hospites testamentorum, & promissionis eorum spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu, vos qui aliquando longe eratis, facti estis prope per sanguinem Christi.

Memoria retinentes, quod vos, &c. Commonet gentes, vt reminiscentes quid fuerint, (erant enim carnales, & sine spe, nullam promissionis communionem habentes Iudæorum in Christo: Iudæis enim promissus erat Christus, non gentibus;) propensius gratias agant Deo per Christum, qui misericordia sua fecit illos participes spiritalium, cum essent carnales. Ideo tamen *Circumcisio*, ait, *in carne manu facta*, vt significaret aliam non manu factam spiritalem. *Nunc autem in Christo Iesu, vos qui aliquando longe eratis, facti estis prope per sanguinem Christi.* Adhuc donum & gratiam Dei commendat, cui nos semper velut obnoxios gratias vult referre. Idcirco enim sanguine Christi proximos nos Deo factos memorat, vt quantum affectum circa nos habeat Deus ostenderet, qui pro nobis filium suum mori permisit: vt & nos in fide eius durantes, omnibus exitiis pro illo nobis illatis non credamus, scientes plus illum de nobis mereri, quam quæcumque ab inimicis possunt inferri. Ille enim cum sit Dominus, & nullius egeat, obtulit se pro nobis, vt non illi, sed nobis magis proficeret, nos enim etiam si nobis non proficeret, forte cogeremur mori pro ipso domino serui: quanto magis cum non solum illius, sed & nostra mors nobis præstet effectum?

Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum & medium parietem maceriæ soluens inimicitias in

A *carne sua, legem mandatorum edictis euacuans, vt duos conderet in seipso in vno nouo homine, faciens pacem, vt reconciliaret vtrosque in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso: & veniens euangelizauit pacem vobis qui longe, & pacem ijs qui iuxta, quia per ipsum habemus accessum vtriq; in vno spiritu ad patrem.*

Qui fecit vtraque vnum, &c. Pacem fecit inter circũcisio- Rom. 3. nem & præputium passio Saluatoris. Inimicitiam enim, quæ velut paries media erat, & diuidebat circumcisionẽ à præputio, & præputium à circumcisione, hanc soluit Saluator, hanc legem vt neque Iudæus præsumens de circumcisione reprobaret gentilem, neque gentilis fidus de præputio, id est de paganitate, abominaretur Iudæum; Gal. 6. sed vt ambo innouati, vnius Dei fidem sequeretur in Chri- B sto. Omnia enim quæ docuit Saluator, tunc firmauit cum resurrexit à mortuis. Parietem tamen qui medius erat, diuidens inter legem factorum & gentilitatem, maceriam siue sepem significauit, id est non parietem stabilem Gen. 18. neque robustum; quia neque gentilitas firma erat quasi Coloss. 2. ab homine inuenta, neque circumcisio & neomeniæ, e- Gal. 3. scarum & sacrificiorum vel sabbatorum stabilis & fixa obseruatio. Sic enim data sunt vt cessarent adueniente Christo. Quamuis enim Deus hæc dederit, sed ad tempus: fi- Apoc. 14. dei autem firma & sine successore est prædicatio. *Legem mandatorum edictis euacuans, vt duos conderet in seipso in vno no-* Heb. 9. *uo homine faciens pacem.* Hoc est quod supra summatim me- & 3. moraui: quia legem quę data erat Iudæis in circũcisione & in escis, & in sacrificiis, & in sabbato, euacuauit, hoc est, cessare iam iussit, quia oneri erant, & sic fecit pacem. Vnde Petrus Apostolus dicit in actis Apostolorum: *Quid* Act. 15. *imponitis iugum supra ceruicem fratrum; quod neque patres nostri, neque nos potuimus portare? Vt reconciliaret vtro que in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso.* Sublata inimicitia, morte sua Christus prius populos inter se re- C conciliauit, deinde Deo patri pacificos fecit, vt homines Eph. 4. naturæ vnius, quia diuersi facti fuerant per errorem, mẽ- Coloss. 1. bra efficerentur vnius corporis noui, cuius caput Christus est. *Et veniens euangelizauit pacem vobis qui longe, & pacem* Esai. 57. *iis qui iuxta, quia per ipsum habemus accessum vtrique in vno spiritu ad patrem.* Idem sensus est. Interfecit enim inimicitias in se, dum pro omnibus tam Iudæis quam gẽtilibus mortuus est. Omnibus enim profecit mors Saluatoris. Resur- 1. Tim. 1. gẽs enim à mortuis damnata morte quæ tenebat omnes, ostendit quam spem haberent credentes in eum. Hinc mandauit prædicationem, qua omnes conuocarentur ad Deum patrem in vnitate spiritus scissa discordia, vt siue Iu- Rom. 8. dæi (qui prope ideo dicuntur, quia ipsorum patribus facta promissio est,) siue gentiles (qui ideo longe dicuntur, quia Dei legem non receperunt datam per Moysen;) sub- Gal 3. lato præterito ritu susciperent fidem Christi, per quem efficerentur vnum.

D *Ergo iam non estis aduenæ atque peregrini, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei superædificati supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu: in quo omnis structura compacta crescit in templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in spiritu.*

Sed estis ciues sanctorum, &c. Admonet illos vt memores Coloss. 2. sint beneficiorum Dei, quia cum longe essent à cognitio- Esai. 57. ne & timore Dei, misericordia eius adiuncti sunt vt fierent participes eorum qui prope Deum erant conciues facti filiorum Dei. Sicut enim quæcumque gens Romanorum pacem sequi desiderauit, oblatis donis suscepta est vt essent ciues Romani, quemadmodum & Tharsenses Cili- Act. 22. ciæ, vnde Apostolus ciuem Romanum se dicit: ita & quicumque fidei se Christianæ sociauerit, fit ciuis sanctorum, & domesticus Dei. *Superædificati supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu.* E Hoc est supra nouum & vetus testamentum collocati. Quod enim Apostoli prædicauerunt, Prophetæ futurum dixerunt; quamuis dicat ad Corinthios: *Deus,* inquit, *pri-* 1. Cor. 12. *mum posuit in Ecclesia Apostolos, secundo Prophetas,* sed hi alii Prophetæ sunt. Illo enim loco de ordinatione Ecclesię disputat, hic vero de fundamento Ecclesiæ. Prophetæ enim disposuerunt, nam Apostoli fundamenta iecerunt. Vnde dicit Dominus ad Petrum, *Super istam petram ædificabo Ec-* Mat. 16. *clesiam meam,* hoc est, in hac catholicæ fidei confessione statuam fideles ad vitam. Nam & Dauid disposuit domum Dei, & significauit locum vbi fieret, Salomon vero fundauit eam. *In quo omnis structura compacta crescit in templum san-* 1. Par. 28. *ctum in Domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei* 3. Reg. 8. *in spiritu.* Hic sensus est vnde Dominus ait, *Super istam pe-* Matt. 16. *tram ædificabo Ecclesiam meam.* Duos enim populos in se suscepit Saluator, & fecit vnum in Domino, sicut & lapis an- F gularis duos parietes continet in vnitate domus firma- Ps. 117. tos. Fideles enim superficies sunt templi Dei in spiritu 1. Pet. 2. conuersantes, vt possint hæredes fieri cælestis habitationis.

HVius rei gratia, ego Paulus vinctus Christi Iesu Cap. III. *pro vobis gentibus: si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vos, quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est mysterium, sicut ante scripsi in modico, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, quod in aliis sæculis non fuit notum filiis hominum, sicut nunc reuelatum est sanctis eius & Prophetis in spiritu: gentes esse cohæredes & concorporatas & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium, cuius factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis eius.*

G *Vinctus Christi Iesu pro vobis, &c.* Quoniam dispositionem diuinæ clementiæ quæ fuerit ante mundum erga salutem Ephes. 1. gentium ostendit, nunc se legatione huius doni fungi Dei prouisione Christo mittente declarat. Dominus enim post resurrectionem suam Apostolos suos vice sua misit prędicare, hunc diligens ad conuersionem gentium. Matt. 28. Sic enim dixit ad eum, *Vade, longe ad gentes ego mittam te:* Dominico ergo vsus verbo est cum dicit; *Pacem vobis qui* Act. 22. *longe, & iis qui iuxta. Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei,* Ephes. 2. *quæ data est mihi in vos.* Vult eos scire, quia Dei iudicio, à Christo missus est prædicare gentibus mysterium gratię Esai. 57. Dei. *Secundum reuelationem notum mihi factum est mysterium, sicut ante scripsi in modico: prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi.* Ostensam sibi significat reue- Ephes. 1. lationem mysterii Dei, de quo prius breuiter se memorat scripsisse, hoc est, temperate, prout poterant capere prudentiam Apostoli in sacramento Christi. *Quod in aliis sæculis non fuit notum filiis hominum, sicut nunc reuelatum est sanctis* H *eius & Prophetis: in spiritu gentes esse cohæredes & concorporatas & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu, per Euangelium.* Hoc asserit ostensum à Deo tempore Christi quod latebat, quia gentes participes futuræ essent gratiæ promissæ in lege. Quod ostensum dicit prædicatoribus sanctis & Prophetis, id est, Apostolis & legis explanatoribus, non Prophetis veteribus. Quamuis enim admitterentur prius Matt. 13. ad legem gẽtiles, sed circumcidi iubebantur: & Prophetæ Exod. 13. scierunt gentes participes futuras doni Dei; (nam & hoc significauerunt multis in locis,) sed hoc latuit, quod sine circũcisione & sabbatis, & neomeniis, & cæteris talibus gratiæ Dei futuræ essent participes, & absque lege perciperent fidem Christi, & saluarentur. Hoc est quod dicit: *in spi-* Rom. 3. *ritu esse gentes cohæredes & concorporatas & comparticipes promissionis eius in Christo.* Qui enim spiritu Deum colit, opere legis opus non habet. *Cuius factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis eius.* Per prædicationem ministerii sui cognitum asserit donum quod disposuit Deus gentibus iuxta virtutis suę

A operationem. Operatio enim virtutis eius est qua Christum suscitauit à mortuis, deuicta morte in qua omnes saluauit. Dispensatio tamen Euangelii eius hæc est, qua agnita est voluntas Dei quia gentes sine opere legis saluare decreuit.

Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, vt in gentibus euangelizem incomprehensibiles diuitias Christi, & illuminem omnes, quæ sit dispensatio mysterij absconditi à sæculis in Deo, qui vniuersa creauit.

Mihi omnium sanctorum minimo, &c. Humiliat se cum se minimum dicit, sciens humilitatem profectum habere. Nam tantam gratiam sibi datam dicit, vt donum hoc quod ante ignotum fuit præteritis sæculis, sibi asserat concessum, vt hoc manifestaret gentibus. Vnde enim minimus B sanctorum omnium videri potest qui antequam baptizaretur, vas electionis appellatus est? *Vt in gentibus euangelizem incomprehensibiles diuitias Christi.* Electum se probat ad prædicandum donum Dei in diuitiis incomprehensibil. Christi, quas gentibus iam desperatis largiri dignatus est, vt sine opere saluarentur per fidem. Et manifestum est, quia nemo egregium & maximum munus per indignam mittit personam. Ostendens ergo quantum à Deo mereatur, humiliat tamen se, vt meritum eius crescat. *Et illuminem omnes, quæ sit dispensatio mysterii absconditi à sæculis in Deo, qui vniuersa creauit.* Missum se dicit duplici modo docere gentes mysterium quod fuit in Deo ex quo sunt omnia, vt per eum discant ac intelligant Christum semper in Deo & apud Deum, quia sine circumcisione & cæteris legis mandatis disposuit saluare gentes. Indigni enim inuenti sunt Iudæi tantum ac talem habere doctorem. Sic enim Iudæi credebant in Christum, vt legem tamen seruarent: quod odibile est apud Deum. Denique dicunt Apostoli ad coapostolum suum Paulum; *Vides frater, quot millia sunt* C *in Iudæis credentium: & omnes isti æmulatores sunt legis.* Vnde factum est vt vas electionis ad gentes docendas mitteretur, vt vel ipsi fidei suæ spem plenam haberent, nihil in lege, sed in solo Christo sperantes. Manifestato enim sacramento Christi tale donum datum est, quod perfectæ salutis haberet effectum. Sicut enim in magnis votis maxima dantur apophoreta; ita & magnifico manifestato mysterio, gaudii & lætitiæ causa tam egregio munere donati sunt homines, quod illis satis sit ad copiam salutarem.

Vt innotescat principibus & potestatibus in cælestib. per Ecclesias multiformis sapientia Dei, secundum propositum sæculorum in Christo Iesu Domino nostro, in quo habemus libertatem in confidentia per fidem ipsius.

D *Vt innotescat principibus, &c.* Tam bene de hoc sensit Deus, vt non solum gentibus hunc magistrum daret, verumetiam vt per eum veritas Christi innotescat spiritibus in cælestibus, qui sunt principes & potestates. Potestates ideo, quia potentiores sunt inter cæteros spiritus. Principes autem, eo quod principentur potestatibus, vt agnoscentes per Ecclesiam quæ multifarie ad vitam attracta est, in Christo vnius Dei manere mysterium, desinant ab errore. Id enim agitur, vt prædicatio ecclesiastica etiam his proficiat, & deferant assensum tyrannidis diaboli, qua se aduersus Dei vnius fidem impia præsumptione armauit. Qui in sensus Psalmo XXIII. præscriptus est, vbi Deus vniuersitatis Dominus demonstratur, dicente Dei spiritu per Dauid: *Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuersi qui habitant in eo.* Et in subiectis: *Tollite portas principes vestri, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est rex gloriæ.* Dicitur ergo his principibus qui in errore sunt in cælestibus, siue ministris eius in terris, vt auferant portas principis sui, id est, diaboli de mentibus suis, per quas multorū deorum asserendorum error intrauit. Sunt enim temporales, E quia omnis fallacia tempore clauditur. *Iter enim impiorum peribit.* Vt autem æternas portas eleuent, hortante iustitia admonentur, quia veritas in sempiterna sæcula perseuerat. Vnde ait in Psal. CXVII. *Hæc porta Domini, iusti intrabunt per eam.* Manifestum est enim quia iusti per fidem intrant in cælos in regnum Dei, quod numquam corrumpi Daniel Propheta testatur, dicens inter cætera: *Exurget regnum aliud incorruptibile.* Impii autem per incredulitatem intrant in infernum tartareum. Hic ergo rex gloriæ Christus est, qui deuicta morte resurgens apparet Dominus esse & rex gloriæ. Virtute enim potestatis suæ qua subegit inferos, manifestatur quia ipse est filius Dei, qui vnius Dei regnum in cælis & in terris esse ad condemnationem tyrannidis diaboli prædicauit. *Secundum propositum sæculorum in Christo Iesu Domino nostro, in quo habemus libertatem in confidentia per fidem ipsius.* Manifestatum dicit Christum sæculo, quo proposuit Deus ostendere mysterium suum pro salute humana, vt cognitio mysterii Dei mortalibus conferret salutem, vt F quasi dedicatio regni Christi hanc gratiam credentibus pro apophoretis largiretur. Licet enim iam olim factum sit, nouum tamen videtur ignoranti creaturæ.

Propter quod moneo ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ sunt in gloriam vestram. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias maiestatis suæ, virtute confirmari per spiritum suum in interiorem hominem: Christum habitare per fidem in cordibus vestris.

Propter quod moneo ne deficiatis, &c. Manifestata spe quæ est in mysterio Christi, commonet ne scandalum patiantur propter tribulationes quæ sanctis à perfidis irrogantur. Ad gloriam enim pertinet illorum, si in tribulatione magistri non fuerint scandalizati discipuli, hac spe firmati quia fidelium pressuræ futuri sæculi gloria erigentur. Hæc G enim fidelium probatio est, si fidei suæ spem aduertant. *Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias maiestatis suæ; virtute confirmari per spiritum suum in interiorem hominem.* Hoc flexis genibus precari se dicit, vt quia dignatus est aduocare gentes ad cognoscendum mysterium voluntatis eius, hoc etiam donet, quia diues est, vt nutu eius firmentur in spiritu, hoc est, vt non illos perturbent carnalia exitia illata à perfidis, sed sint stabiles, expectantes in futuro huius rei mercedem. *Christum habitare per fidem in cordibus vestris.* In eo petit eos magis firmari, vt non ambigant, sed magis credant Christum habitare in se, quem non vident his oculis: vt spiritus datus hoc eis per Dei donum infundat, vt certi sint de Christo quod viuit, & filius Dei est, & habitat per fidem in cordibus nostris, vt cum fidem eius habemus in cordibus nostris, ipsum habere videamur. Quod eo proficit, vt securi simus de auxiliis eius, H quia non deserit nos, sed semper adest propter fidem suam quam videt in nobis: quippe cum ideo spiritus eius, qui & Dei patris est, detur nobis, vt vice eius tutos præstet nos, si ei assentiamus, vt occulta reuelet; per quem vtrique ipsum in nobis habitare ambigere non debemus. Est enim hic alius paraclitus, inter quos personarum distantia est, non naturæ: quia & de eius accepit, & à Deo procedit. In quibus enim vnius naturæ vnitas est, inuicem sui sunt. Vnde dicit Dominus: *Omnia patris, mea sunt, & mea omnia, patris.*

Vt in charitate radicati & fundati possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum: cognoscere quoque supereminentem scientiæ charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.

Vt in charitate radicati, &c. Hoc præstare dicit habitan-

Marginal references (left): Coloss. 1. Coloss. 2. — 1. Cor. 15. Coloss. — Act. 9. — Gal. 1. — Luc. 18. — 1. Cor. 8. — 2. Cor. 5. — Act. 15. — Act. 21. Act. 21. — 2. Tim. 1. — Coloss. 1. — Psal. 23. — Ibid.

Marginal references (right): Psal. — Psal. 117. — Dan. 2. — Philip. 2. — Rom. 1. — Ephes. 1. — Ioan. 1. — Luc. 6. Thess. 3. — Rom. 5. — Ephes. Coloss. 1. — Rom. 5. Hebr. 7. — Rom. 8. — Ioan. 14. Ioan. 16. Ioan. 17.

A tantem Christum vel spiritum in nobis, vt fundati simus in charitate Dei, & deuincti beneficiis eius possimus cum
Hier. 23. sanctis, qui sunt Apostoli & Prophetæ, immensum & inæstimabilem cognoscere Deum, omnia excedentem maiestate virtutis suæ. Cum enim dicit, *latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum*; hoc vtique significat, vt sicut in sphæra tanta longitudo est quanta latitudo, & tanta al-
1. Par. 2.
1. Tim. 6. titudo quantum & profundum, ita & in Deo omnia æqualia sunt immensitate infinitatis. Sphæra enim definito modo concluditur. Deus autem non solum implet omnia, sed & excedit. Nec enim clauditur, sed omnia intra se habet, vt solus ineffabilis & infinitus habeatur, & gratiæ huic insufficientes agantur: qui cum tantus sit, dignatus est per Christum hominem visitare peccatis & morti subiectum.
1. Tim 3. *Cognoscere quoque supereminentem scientiæ charitatem Christi.* Post Dei patris infinitam & incomprehensibilem cognitionem & inenarrabilem clementiam,
B Christi quoque agnoscere nos vult charitatem, quia supereminentis est scientiæ & subintelligitur humanæ, vt super scientiam hominum habeatur dilectio Christi. Quis enim potest colligere mysterii huius charitatis rationem,
Rom. 5. vt & Deus hominis causa homo nasceretur, deinde more-
Ps. 15. retur pro hominibus, pro seruis dominus, pro creatura
Ioan. 15. creator, pro impiis pius? Propter quid ita dilexit nos? Aut vt quid nostrum haberet, qui nullius indiget? Numquid nõ charitas hæc super scientiam hominum est? Aut quis hominum hanc poterit charitatem alicui exhibere? Quam-
1. Cor. 2.
2. Cor. 5. quam impar sit, ac per hoc supereminet humana commenta. Hoc ergo vult nos scire, quia sensus noster assequi non potest, nec perspicere profunditatem beneficiorum Christi erga nos: vt perinde semper ei supplices & deuoti, & qui debitis nulla ratione satisfacere possumus, vel in
1. Ioan. 2.
1. Cor. 6. fide eius vsque ad mortem perseueremus. Ille enim pro magnificentia maiestatis suæ ea gessit pro nobis, quæ sibi indigna sunt, vt & nos in quantum possimus ei famulemur. *Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Quia fides neque in solo patre integra est, neque in solo filio perfe-
C cta, ideo adiecit, *Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei*: vt confessione & gratiarum actione sicut patri, ita & filio honorificentia reseruetur, & omnia quæ à Deo patre sunt, per filium facta & restaurata credantur, vt sit plena perfectio diuinitatis in professione credentium. Nihil e-
Ephes. 1.
Coloss. 1. nim deest Christiano, quando Deum patrem per omnia immensum esse cognoscit; charitatem quoque Christi ineffabilem & supereminentem scientiæ humanæ profitetur.

Ei vero qui potest omnia facere, & superabundantius quam petimus aut intelligimus, secundum virtutem quæ operatur in nobis: ipsi gloria in Christo Iesu, & in Ecclesia, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

Ad patris personam hæc refert, vt quia melius scit quæ
Matt. 6. vtilia, & quæ non petenda sunt, & quando danda, qualia,
1. Pet. 5. & quanta opus sint, ipse gubernet prouidentia & virtute
D sua sibi credentes. Cui ideo gloria in Christo Iesu, quia per ipsum omnia præstat nobis: & quia honor patris in filio est, & in Ecclesia, id est, in populo quem sibi adoptare dignatus est. In claritate enim filiorum, gloria patris est, di-
Ioan. 18. cente Domino; *Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & magnificent patrem vestrum qui in*
Matt. 5. *cælis est. In sæcula sæculorum. Amen.* id est, in æternum veritatis.

Cap. IV. *OBsecro itaque vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni lenitate animi & modestia, cum patientia sufferentes inuicem in charitate, solicite seruantes vnitatẽ spiritus in vinculo pacis.*

Obsecro itaque vos, &c. Hortatur eos, vt recte incedentes in præceptis Domini, ad promissam gloriam possint peruenire. Sicut enim peritus Medicus obsecrat infirmos, vt

E bene erga se agentes possint salutarem recipere valetudi-
1. Pet. 3. nem: ita & magister gentium hortatur vt fidei suæ digna opera facientes possint percipere quæ promissa sunt sanctis, sciens gloriæ suæ esse huius rei profectum. *Cum omni*
1. Thess. 2. *lenitate animi & modestia, cum patientia sufferentes inuicem in charitate, solicite seruantes vnitatem spiritus in vinculo pacis.* Nunc dissensionem prohibet, charitati autem studendum monet, ne spiritum vnitatis & pacis amittant, ac per hoc vt inuicem se sufferant cum patientia. Modestia enim
Rom. 12.
Coloss. 3. profectum parit, quia cum se inuicem tolerant cum le-
Gal. 6. nitate animi monentes, corriguntur ad effectum; & pax in eis manebit, per quam filii Dei non immerito vocabuntur, quia dixit Dominus: *Beati pacifici, quoniam filij Dei*
Matt. 5. *vocabuntur.* Perturbatio enim & inquietudo contentionẽ facit, quæ solet etiam ea quæ mala nouit, velle defendere; ne cedere videatur. Hinc oritur discordia, quæ corrumpit pacis fœdera.

F *Vnum corpus, & vnus spiritus, ita vt vocati estis*
Mal. 2. *in vna spe vocationis vestræ. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium, qui super omnia est, & per omnes, & in omnibus nobis.*

Vnum corpus, & vnus spiritus, &c. Propter pacem & con-
Ephes. 2.
Philip. 2.
Mal. 2. cordiam hæc subiecit, vt quia vnum corpus est Ecclesia, vnum sapiat populus, quia vnum est quod creditur. *Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium, qui super omnia est, & per omnes, & in omnibus nobis.* Adhuc v-
Rom. 15. nitatem commendat, vt quia vnitas est ad quam vocamur, in nullo dissentiamus. Si enim vnus est Dominus, id est
Matt. 23. Christus, sicut & ipse ait in Euangelio: *Quia magister vester vnus est Christus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater*
Rom. 12.
Act. 4. *omnium, qui super omnia est, & per omnes, & in omnibus credentibus*; vnus debet esse & animus, & cor populi, quia hæc quæ enumerat, vnitatis sunt, concordant enim in omnibus. Patrem tamen Deum, quia nulli debet quod
Rom. 11. est, *super omnia* esse dixit, *& per omnes.* Ideo *per omnes*, quia
G ex eo omnes: & necesse est vt super hæc omnia sit, quæ ex eo sunt. *Et in omnibus nobis*, id est, fidelibus. In nobis est enim per confessionem, quia eum fatemur, & quia
Rom. 8. spiritum suum dedit nobis, per quem sine dubio in nobis est. In Paganis non est, quia pater Christi negatur esse ab illis.

Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Propter quod dicit,
Ps. 67. *Ascendẽs in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. (Quod autem ascendit, quid est, nisi quia etiam descendit prius in inferiora terræ? Qui descendit, ipse est qui & ascendit super omnes cælos, vt impleret omnia.)*

Vnicuique autem nostrum data est gratia, &c. Nunc quia di-
Rom. 12. uersa in homnib. dona sunt, ne putarentur officere vnita-
H ti, hoc purgat non esse contrarium, quia in donis, officiorum diuersitas est non naturæ. Vnicuique autem tantum dicit dari gratiæ, quantum donare dignatus fuerit Domi-
1. Cor. 12. nus: non tamen sine æquitatis mensura, quia vnicuique pro viribus tribuit, vt tantum hauriat quantum sitit. *Pro-*
Ps. 67. *pter quod dicit, Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus.* Hoc scriptum est in Psalm. lxvii. Dona tamen hæc post triumphos cœpit largiri. Vincens enim mortem exaltatus est in cruce, sicut ipse dixerat. Ait
Ioan. 12. enim, *Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me.*
Coloss. 2. Expoliauit inferos, cum captiuos quos ex præuaricatione Adæ, aut propriis captos peccatis in conditione tene-
Matt. 27. bant, abstulit consentientes sibi, & ascendes inde in cælos induxit. Ex quibus aliquanti resurgentes in corporibus multis apparuerunt ad testimonium euictę mortis, vt qui forte Christi resurrectionem credituri non essent, ex horum resurrectione quos mortuos scirent, rei fierent. Hos enim viderunt quos agnoscerent dudum vixis-

A vixisse. Quamuis captiui inuiti & alieni ducantur: Saluator tamen & suos duxit, & voluntarios. Apparentia enim sua dum lacessit desiderantes liberari, cepisse illos dicitur. *Quod autem ascendit, quid est, nisi quia etiam descendit prius in inferiora terræ?* Verum est quia ideo descendit, vt ascenderet, non sicut homines, qui ad hoc descenderunt, vt illic remanerent. Ex sententia enim tenebantur apud inferos, quæ sententia Saluatorem tenere non poterat, quia vicit peccatum. Triumphato ergo diabolo descendit in cor terræ, vt ostensio eius prædicatio esset mortuorum, vt quotquot cupidi eius essent, liberarentur. Nec poterat non ascendere, qui ad hoc descenderat, vt vi potestatis suæ calcata morte, cum captiuis, quorum causa pati se permisit, resurgeret. *Qui descendit, ipse est qui & ascendit super omnes cælos, vt impleret omnia.* Hoc est quod dicit Dominus; *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo.* Quod quidem & in Psalmo continetur. Ait enim; *A summo cælo egressio eius, & regressus eius vsque ad summum eius.* Hic ergo descendens è cælis in terram, homo natus est; post mortuus descendit ad inferos, ex quibus tertio die resurgens, ante omnes mortales ascendit super cunctos cælos, vt illusam mortem ostenderet creaturæ.

Act. 2. 1. Pet. 3. Ioan. 3. Psal. 18. B Heb. 2.

Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Euangelistas, quosdam vero pastores & magistros, ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi.

Apostoli, episcopi sunt. Prophetæ vero explanatores sunt scripturarum: quamuis inter ipsa primordia fuerint Prophetæ, sicut Agabus, & quatuor virgines prophetantes, sicut continetur in Actis Apostolorum, sed propter rudimenta fidei commendanda: nunc autem interpretes Prophetæ dicuntur. Euangelistæ diaconi sunt sicut fuit Philippus. Quamuis non sint sacerdotes, Euangelizare tamen possunt sine cathedra, quemadmodum & Stephanus & Philippus memoratus. Pastores possunt esse lectores, qui lectione saginent populum audientem, quia *non in pane tantum viuit homo, sed in omni verbo quod procedit ex ore Dei.* Magistri vero exorcistæ sunt quia in Ecclesia ipsi compescunt & verberant inquietos: siue ii qui litteris & lectionibus infantes solebant imbuere, sicut mos Iudæorum est, quorum traditio ad nos transitum fecit, quæ per negligentiam obsoleuit. Inter istos post episcopum plus esse intelligitur, qui propter reseratum occultum scripturarum sensum prophetare dicitur, præsertim quia futuræ spei verba depromit, qui ordo nunc potest esse presbyterij. Nam in episcopo omnes ordines sunt, quia primus sacerdos est, hoc est, princeps est sacerdotum, & Propheta, & Euangelista, & cætera ad implenda officia Ecclesiæ in ministerio fidelium. Tamen postquam omnibus locis Ecclesiæ sunt constitutæ, & officia ordinata: aliter composita res est, quam cœperat. Primum enim omnes docebant, & omnes baptizabant, quibuscumq; dieb. vel temporibus fuisset occasio. Nec enim Philippus tempus quæsiuit aut diem quo Eunuchum baptizaret, neque ieiunium interposuit. Neque Paulus & Silas tempus distulerunt quo Optionem carceris baptizarent cum omnibus eius. Neque Petrus diaconos habuit, aut diem quæsiuit quando Cornelium cum omni domo eius baptizauit: nec ipse, sed baptizare iussit fratribus qui cum illo ierant ad Cornelium ab Ioppe. Adhuc enim præter septem diaconos nullus fuerat ordinatus: vt ergo cresceret plebs & multiplicaretur, omnib. inter initia concessum est & euangelizare, & baptizare, & scripturas in Ecclesia explanare. At vbi omnia loca circumplexa est Ecclesia, conuenticula constituta sunt, & rectores, & cætera officia in Ecclesiis sunt ordinata, vt nullus de clero auderet qui ordinatus non esset, præsumere officium quod sciret non sibi creditum vel concessum: & cœpit alio ordine & prouidentia gubernari Ecclesia, quia si omnes eadem possent, irrationabile esset, & vulgatis res & vilissima videretur. Hinc ergo est vnde nunc neque diaconi in populo prædicant, neque clerici vel laici baptizant, neque quocunque die credentes tinguntur, nisi ægri. Ideo non per omnia conueniunt scripta Apostoli ordinationi quæ nunc in Ecclesia est, quia hæc inter ipsa primordia sunt scripta. Nam & Timotheum presbyterum à se creatum episcopum vocat, quia primū presbyteri episcopi appellabantur: vt recedente vno, sequens ei succederet. Denique apud Ægyptum presbyteri consignant, si præsens non sit episcopus. Sed quia cœperunt sequentes presbyteri indigni inueniri ad prima tus tenendos; immutata est ratio, prospiciente Concilio: vt non ordo, sed meritum crearet episcopum, multorum sacerdotum iudicio constitutum, ne indignus temere vsurparet, & esse multis scandalum. In lege nascebantur sacerdotea ex genere Aaron Leuitæ: nunc autem omnes ex genere sunt sacerdotali, dicente Petro Apostolo; *Quia estis genus regale & sacerdotale, &c.* Ideoque ex populo potest fieri sacerdos. *In ædificationem corporis Christi.* Ecclesiæ ordinationem ad compaginationem humani corporis, in professionis vnitate dicit compositam, vt diuersi dignitate in Christo omnes sint, vnum caput habentes Christum, hoc est, auctorem vitæ.

1. Cor. 14. Act. 11. Act. 21. Act. 6. & 21. C Act. 7. Act. 8. Mat. 4. Act. 19. Tit. 1. Act. 18. Act. 8. D Act. 16. Act. 10. Act. 6. 1. Cor. 14. E 1. Tim. 4 2. Tim. 1. Conc. Nicæn. c. 4 Exod. 28. 1. Pet. 2. F 1. Cor. 12. Act. 1

Donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionem filii Dei, in virum perfectum, in mensurā ætatis plenitudinis Christi.

Tamdiu dicit manere ordinationem, quamdiu cuncti destinati ad vitam vnius sint fidei in cognitionem Christi. *In virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.* Ita elaborandum hortatur, vt perfectio fidei apprehendatur. Cuius hæc ratio est, vt Christum perfectum & plenum Deum teneat fides, nec mensura humana metiatur, sed in plenitudine diuinitatis quasi perfectus Deus habeatur. Nec enim perfectum dicens virum temporali ætate & mensuræ significat: sed per hoc dictum perfectos nos vult fieri in plenitudine intellectus diuinitatis filij Dei.

1. Cor. 14. Ephes. 3. 1. Cor. 8. Coloss. 2. G

Vt vltra non simus paruuli, neque fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrina in nequitia hominum, in astutia ad remedium erroris. Veritatē autem faciētes in charitate, augeamur in ipso per omnia qui est caput Christus.

Vt vltra non simus paruuli, neque fluctuantes, &c. Fundatos & stabiles esse nos vult in disciplina fidei catholicæ, quam Petrus Apostolus reuelante Deo professus est, nec ventilari nos oberrantes per diuersarum hæresum pestilentiosas asseuerationes nequitia humana inuēctas, vt per has fallentis inimici sub veri nomine error possit afferri. Hoc enim remedium est falsitatis, vt sub prætextu veritatis inducat errorem. Et non solum sub veri nomine, sed & ne, sicut ante acceptam fidem sensu humiles vagabamur per diuersos errores, fideles facti discurrerem⁹ fragiles & dubii: de spe promissa commonet, quia iam Christiani facti fundati esse debent, quia ambiguitas in fide nostra non est, commendatur enim virtute prodigiorum. *Veritatem autem facientes in charitate, augeamur in ipso per omnia, qui est caput Christus.* Hanc dicit esse veritatem, vt amorem Christi respicientes quo dilexit nos, & tradidit se pro nobis, omnia subiiciemus ei, scientes quia omnium auctor est vitæ, vt quasi capiti membra subdantur: vt si alii errore vel maleuolentia non fatentur omnia caput habere Christum, quia ab ipso facta sunt voluntate patris; nos tamen qui catholicæ fidei adhæremus, hoc omni deuotione & cura agere debemus, vt huic fidei non damnum, sed lucrum afferamus, perseuerantes in hac asseueratione, vt cōprimantur prauæ mētis colloquia aduersus veritatē armata.

Ephes. 1. Mat. 16. 2. Tim. 3. Hebr. 1. H Gal. 2. Ephes. 1. 1. Pet. 2. 2. Cor. 10.

Ex quo totum corpus compactum & cōnexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram vniuscuiusque partis, incrementū corporis facit ad ædificationem sui in charitate.

Qua

A Coloss. 1. Mat. 16. 1. Cor. 8. 1. Cor. 12. Coloss. 1. Esai. 6. Marc. 8.

Qua ratione Christum caput esse omnium dixerit, docet. *Ex ipso* enim, inquit, *totum corpus*, id est, omnis chorus Archangelorum & potestatum, principatuum & potestatum subsistit. Quamuis enim singula hæc numeros proprios habeant, & sint legiones, vt ipse Dominus dixit, quia tamen ab vno & per vnum sunt, simul omnia vnum corpus appellat. Sicut enim membra cum sint vnius corporis, diuersa tamen sunt actu & dignitate: & ita creatura cõdita est à Deo per Christum, vt à Cherubim & Seraphim potentiis, quæ sub sede Dei sunt, & angelis, quos ipse Dominus sanctos appellat, quasi quædam concatenatio sit, vsque ad firmamentum ordinata descendens, vt totum & iunctum sit, & meritis tamen discernatur. Meritis dico, non solum officiorum, sed & naturarum. Nec enim quia iuncta dicit omnia, vnius erunt naturæ. Sed quomodo in corpore membra, faciunt discreta officia, non naturæ: ita & in his omnibus non membra, sed naturæ ipsæ faciunt distinctiones. Hoc est ergo quod laboratur, vt ad vnum sensum redigatur creatura, & in sensu vnum sit corpus, dum omnium vna professio est, vt concordet in charitate creatoris ad suum profectum. Reædificat enim se in templum Domini, quæ destructa fuerat dementia & furore diaboli.

B Ephes. 1. 1. Cor. 10. Sap. 2.

Hoc ergo dico & contestor in Domino, vt non amplius ambuletis sicut & gentes ambulant in vanitate mentis suæ, obscurati intellectu, alienati à fide Dei, propter ignorantiam quæ est in ipsis, & cæcitatem cordis illorum: qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiis, in operationem immunditiæ omnis, & auaritiæ.

Rom. 1. Gal. 1. C 2. Tim. 2. Rom. 1. 1. Cor. 15. Act. 17. Sap. 2.

Et contestor in Domino, vt non amplius ambuletis, &c. Manifestato creatore, & ratione ostensa quam sequi debeat creatura (in fide Dei duntaxat) contestatur illos in Deum vt non aliter incedant vel sentiant quam docentur; ne similes gentilibus inueniantur, qui nec fidem recipiunt, nec conuersationem quam mandat lex, obscurum habentes sensum, ne contemplentur diuini nominis veritatem. Vana enim sectantes, quæ sunt idololatria, infrænantur à diabolo, ne vnius Dei iter incedant, vt socios illos suæ perditionis efficiat. *Et cæcitatem cordis illorum: qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiis, in operationem immunditiæ omnis, & auaritiæ.* Gentiles futuræ resurrectionis desperatione cæcitatem cordis habere significat. Quasi enim vltra non futuri vitam suam contaminant turpissima operatione, nolentes se subiicere legi fidei, quæ prohibet voluptatem propter spem vitæ futuræ: quam hi idcirco ridendam censent, vt iure dehonestare se, & aliena appetere auida cupiditate videantur, quasi post hanc transpunctionem nulla sit vita.

D

Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, & in illo edocti estis, sicut est veritas in Iesu: vt deponatis secundum priorem conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris.

1. Thes. 4. 2. Thes. 2. Rom. 2.

Vos autem non ita didicistis Christum, &c. Manifestum est, Christianos non desperationem post mortem hanc didicisse, sed spem ad vtrumque. Fidelibus enim vita, perfidis vero promittitur mors, quæ est pœna æterna, vt siue mors siue vita in Christo discatur: quia qui eum sequitur, per eum resurget ad vitam: qui vero decernit se ab eo, per eum mancipabitur gehennæ, ipso enim iudicante damnabitur. Et quoniam sunt quidam in Ecclesia qui sub nomine Christi non sequuntur Christi veritatem, ideoque *sicut est* (inquit) *veritas in Iesu*: vt si ita docti sunt vt est veritas in Iesu, tunc Christum didicisse, & illum audisse, in illo edocti esse videantur. Christus enim de se docet quid sit, & quantus credendus sit, & quæ spes in eo sit, & quales debeant esse credentes. Qui enim dicit Christum, scit illum à mortuis resurrexisse at forma esset fidelibus, ideoque magna spes est pro ista morte amantibus Deum. *Vt deponatis secundum priorem conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris.* Qui Christum audiuit, hoc didicit, vt recederet à conuersatione pristina, quam veterem hominem nuncupat propter præteritum ignorantiæ tempus. Homo itaque vnus atque idem est: qui si pristina vitia sequitur, vetus dicitur: si autẽ in nouitate vitæ ambulat alienus à sæculari errore, qui est siue in affectu, siue in sensu, rudis dicitur, non vtique substantia carnis aut animæ, sed intellectu & conuersatione vitæ. Corruptus tamen vetus homo dicitur, propter adulterũ sensum, & turpem vitam.

E 1. Cor. 15. Coloss. 3. Rom. 6.

F

Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induimini nouum hominem qui secundum Deum creatus est in veritate & iustitia. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, quoniam sumus inuicem membra.

1. Thess. 4. Ephes. 2. Rom. 13. Coloss. 3. Ephes. 2. Zach. 8. Eccl. 7. 1. Pet. 2. G Psal. 4.

Renouamini autem spiritu mentis, &c. Iustum & verum est rectam viam sequi. Hic autem rectam viam sequitur, qui deuotus creatori suo in voluntate eius ambulat, quam gentilitas nescit. Innouatus enim spiritu mentis, nouum hominem dicitur indutus, qui est Christus. Christum enim induitur, qui per fidem renatus in Christo, æmulus est vitæ quam tradidit Christus, vt iuxta Deum creatus videatur. In eo enim quis creatur, in quo sapit: & ideo veritas & iustitia Dei à gentibus ignoratur. Cum enim credentes Deum agnoscunt creatorem, seruantes mandata eius, & iustitia & veritate creantur. *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, quoniam sumus inuicem membra.* Quia in veritate & iustitia creati sumus, renati in baptismate: idcirco vt in eo maneamus, mendacium deponere iubemur, assumpta veritate, nec dolo aliquid cum fratre agere, vt quia vnius corporis membra sumus, causis nostris in veritate inuicẽ faueamus.

Irascimini, & nolite peccare, Sol non occidat super iracundiam vestram, neque locum detis diabolo.

Rom. 12. H 2. Cor. 2. Eccl. 7. 2. Pet. 3. Iacob. 4. Sap. 2.

Irascimini, & nolite peccare. Quoniam irasci quis non potest prohiberi, (quippe cum ira motus sit naturalis conceptus ex causis, qui solet ad profectum pertinere delinquentis:) idcirco irascendum dicit, sed commonet ne per iram peccetur. Solemus enim modum egredi dum irascimur, & inuenimur ipsi peccare, qui peccantes arguimus, dum plus irascimur, & amplius oneramus peccantem, quam meretur. Hoc ergo docet, vt ipsa ira cum moderatione fit, neque nimium quis iustum se præbeat delinquenti: quia solent quidam sic peccare, vt tantis plagis affici videantur, quantas non possunt ferre: & qui poterat forte corrigi, tollitur de vita, non sine peccato irascentis. Hinc est vnde Salomon, *Noli*, inquit, *iustus esse multum, quia est qui perit in suo iusto.* Sed imitatores Dei esse debemus, qui temperatam habet iustitiam. Cum enim iustum esset plecti iniquos, patientia sua suffert eos, vt aliqui ex eis corrigantur, Nos ipsos seruos suos peccãtes patitur, nec cito aliquem percutit. *Sol non occidat super iracundiam vestram, neque locum detis diabolo.* Iram transire vult, nec retineri in pectore, vt die orta, cum die decidat: quia si in animo manserit, dat occasionem diabolo gloriandi. Necesse est enim iratus animus male cogitet: quod cupit diabolus. Inuenit enim mentem paratam ad malum, cui se inserens effectu suo decipit hominem factum ad vitam: quia hominis cogitare est, diaboli implere.

Qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est, vt habeat vnde subministret penuriam patienti.

A Vt noui hominis conuersatio maneat, hortatur ne rursum ad præterita vitia & peccata redeatur: nam nihil proderit nouum dici, quando vetus esse homo malis operibus probatur. Non solum enim Christianus aliena non tollere iubetur, sed & de labore suo penuriam patiētibus subministrare, vt bonis operibus deditus rependat quæ prius abstulerat, & de cætero thesaurizet sibi in futurum. Qui enim cessat à furto, veniam potest habere, non gloriam. Quid enim magnum, aut cuius meriti est ab alienis temperare? Ad meritum enim proficit cum quis de proprio tribuit egenis.

Omnis sermo malus de ore vestro non procedat: sed si quis bonus ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus.

In Dei seruo omnia debent bona videri, nec ex aliqua parte puritas eius debet maculari. Quid enim prodest mundam vitam habere, & os sordidum; cum dicat Dominus quod vnusquisque verbis suis aut iustificabitur, aut B condemnabitur: Nec credibile potest videri, bene viuere eum qui male loquitur. Male enim loqui ad multa trahitur vitia. Potest enim male loqui qui turpiter fatur, & qui bonis detrahit, & qui cum dolo fabulatur, & qui mentitur: hæc errorem præstant. Bonæ enim & sobriæ fabulæ dant gratiam, & exemplum audientibus, vt honorificent Deum in verbis eius, ædificati in fide Christi.

Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis.

Cum bene agimus, gaudet in nobis Spiritus sanctus, datus nobis, videns monita sua proficere vtilitatibus nostris. sicut dictum est à Domino: *Ita gaudium erit in cœlo in vno peccatore pœnitentiam agente.* Gaudet ergo spiritus sanctus saluti nostræ, non sibi, qui non indiget lætitia: ita econtrario si obedientes ei non fuerimus contristatur, quia non habet profectum in nobis: vult enim nos pertinere ad vitam. Non tamen sic contristatur, vt patiatur, C quippe cum impassibilis sit. Sed cum eum contristatum dicit nostri causa, hoc significat quia deserit nos, eo quod læserimus eum, contemnendo monita eius. Contristatio itaque eius, indignitas nostra est, quæ filios nos Dei prohibet appellari. Ipse enim Spiritus sanctus qui signat filios Dei, manens in nobis.

Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia auferatur à vobis, cum omni malitia.

Omnia hæc quæ perniciem possunt præstare animis, amouenda memorat. Per iram enim fit indignatio, per indignationem clamor, quasi vox insanientis, quæ aliena est à Dei seruo: per clamorem subrepit blasphemia, quæ non potest non mala esse: hæc amaram præstat vitam, trahens ad mortem. Ideoque ab his omnibus cauendum. Timor enim Dei temperare debet, & modum imponere accidentibus causis. Sed quia possunt a- D liqui pressa in animo ira & clamore retinere malitiam ad retributionem nacta occasione, idcirco subiecit hæc auferri *cum omni malitia*, quia non solum blasphemare malitia est, verum etiam fingere pacem in facie, & in animo meditari discordiam.

Estote autem inuicem benigni, misericordes donantes vobis inuicem, sicut & Deus in Christo donauit vobis.

Exemplo Dei patris benignos & misericordes inuicem fieri exhortatur, sicut & Dominus. *Estote*, inquit *misericordes, vt similes sitis patris vestri, qui in cœlis est.* Si enim Dominus per filium suum seruorum misertus est, quanto magis serui ipsi inuicem sui debent misereri, & donare si alter in alterum peccet? Hæc præcepta eius sunt qui miseratus est: qui si in his contemptus fuerit, sine dubio reuocabit sententiam per quam misericordiam dederat: & E ita eueniet, sicut ait Dominus in Euangelio de eo qui accipiens à Domino misericordiam, in conseruum suum impius deprehensus est.

E*Stote ergo imitatores Dei, sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut Christus dilexit nos, tradens semetipsum pro nobis hostiam, & oblationem Deo in odorem suauitatis.*

Estote imitatores Dei, &c. Hoc est quod supra dixit, quia Dei patris imitatores esse iubemur hac exhortatione, vt si obaudiuerimus, filij Dei charissimi habeamur. Hic enim charissimus patris est filius, qui bonorum eius imitator est. *Et ambulate in dilectione, sicut Christus dilexit nos, tradens semetipsum pro nobis hostiam, & oblationem Deo in odorem suauitatis.* Sicut Dei patris imitatores nos esse vult in benignitate & misericordia, ita & Christi filij eius in dilectione: vt sicut ille dilexit nos tradens se pro nobis, F ita & nos inuicem pro nobis, etiam animas ponere debeamus. Quod etiam Ioannes Apostolus dixit, exemplo Domini pro fratribus animas ponendas. Si itaque Christi mors in odorem suauitatis est Deo, mortem ergo eius libenter Deus accepit. Quod si verum est, non peccauerūt qui illum secundum Dei voluntatem crucifixerunt. Sed non ita est, quia Christus Deo se dicitur obtulisse, dum occidi se passus est, in Dei patris sui volūtate perdurans: quia qui iuste occiditur diabolo se offerens, voluntatem eius facit, vt occidi mereatur. Ita & Christus dum Dei voluntati adhæret, diabolo displicuit: & ideo illum occidit, quia Deo se obtulit iustitiam exequēdo. In oblatione enim iustitia signatur & veritas. Hanc enim respicit Deus, & hoc est eius sacrificium acceptum. Itaque immeritus qui occiditur, placet Deo, non quia occiditur, sed quia vsque ad mortem iustitiam conseruauit. Suscepit enim hanc mortem Christus ad vitam: vnde & odor suauitatis appellatur Deo. Ad Romanos tamen dicit, quia *Deus illum tradidit pro nobis omnibus.* Nunc quærendum est quomodo illum tradi- G dit, aut quomodo se ipse obtulit Deo. Nam hoc quantum ad verba pertinet, videtur contrarium. Deus illum tradidisse dicitur, dum illum occidi permisit, sicut dicit Dominus ad Pilatum; *Non haberes aduersum me potestatem, nisi data tibi esset desuper.* Data est enim ei, sed volenti, potestas, hoc est, permissum est illi facere quod voluit, & hoc est tradere. Dum enim dissimulat, tradit. Si enim noluisset permittere, non fuisset occisus. Permisit ergo occidi eum, sed ab iis qui eum volebant non coacte, sed sponte occidere. Non ergo immunes à pœna sunt, quia hoc eis permissum est quod volebant. Damnatio enim in eo competit, quia voluerunt. Quod ideo tamen permisit Deus quia sciuit istud aduersum diabolum profuturum multis. Dignum enim fuit vt quod inimicus impræscius futurorum contra se quasi pro se facere putabat, permitteretur ei, vt impræscientiam suam sibi imputans, facti sui pœnitentia torqueretur. Quod autem Christus ipse se obtulit, aut Deus illum tradidit, vnum est, quia amborum vna voluntas est. H

Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur inter vos, sicut decet sanctos: aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinent: sed magis gratiarum actio.

Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia, &c. Manifesta sunt quæ dicit. Quam tamen grauis res sit auaritia. hinc animaduertendum est, quando fornicationi & immunditiæ comparatur; à quo nihilominus dissimulamus; & sic à nobis videtur quasi quædā culpa nullius momenti, cum sit graue peccatum. Sancti ergo esse non possunt in quibus aliquid horum quæ prohibet, fuerit repertum. *Aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinent: sed magis gratiarum actio.* Quoniam quidam solent aliquid turpe agere, aut stultiloquiis iocum moue- re, quasi

Marginal references: Coloss. 3. 1. Cor. 6. Luc. 19. Tob. 4. Esai 58. Matth. 5. Matt. 12. Luc. 6. 1. Pet. 2. Rom. 5. Luc. 15. Rom. 8. Ephes. 1. Galat. 5. Prou. 27. Coloss. 3. 1. Pet. 3. 1. Pet. 2. Luc. 6. Mat. 18. Galat. 6. Matt. 18. Cap. V. Ephes. 4. Matth. 5. Galat. 2. 1. Ioan. 3. Heb. 9. Rom. 8. Eccl. 4. Ioan. 19. Esai 53. Rom. 8. Coloss. 3. Galat. 5.

A
re, quasi non sit peccatum: hoc prohibet, quia Dei serui
1. Pet. 1. semper sobrij & modesti debent videri. Per stultiloquia
Prou. 10. enim peccatur. VndeSalomon, *Stultus*, inquit, *per risum agit*
Mat. 12. *mala*. Et Dominus in Euangelio dicit, *Quia omne verbum o-*
tiosum quod locuti fuerint homines, reddent de eo rationem in die
iudicij. Nec inulta possunt discerni quæ idcirco dicuntur,
vt ad alicuius pertineant contumeliam: ideo ad rem salu-
tarem non pertinent hæc. Quare hæc agenda & loquenda
Psal. 1. monet, quæ ad vtilitatem proficiant nostram, & Dei lau-
1. Petr. 2. dem, in cuius lege meditandum est die ac nocte, sicut scri-
ptum est in Psalmo. Ex conuersatione enim & mori-
bus Dei serui etiam tacentes intelligendi sunt: vt quan-
tum distat verum à falso, tantum distent Dei serui à seruis
diaboli.

Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis for-
nicator, aut immundus, aut auarus (quod est ido-
lolatria) non habet hæreditatem in regno Dei &
Christi.

B
1. Cor. 5. Qua causa amouenda sint hæc ostendit, quia qui talis
1. Cor. 10. fuerit, partem in regno cœlorum non habebit, quod est
patris & filij. Vt auaritiam tamẽ rem periculosam esse do-
Sap. 14. ceret, idololatriam hanc nuncupat, qua nullum peccatum
maius est. Videamus ergo cur auaritia idololatria dicatur.
Idololatria Dei honorificentiam vsurpat, & vindicat crea-
turæ, cum [illegible] ne diuinitatis, quod soli cõditori com-
Rom. 1. petit, particip[illegible] illaslerit eius facturam. Auaritia autem
idcirco huic exæquata est, quia similiter ea quæ Dei sunt
sibi vsurpat & recondit auarus, vt quæ vsibus omnium
concessit communiter, auaritia deneget, quando idcirco
Eccl 10. hæc congregat apud se, ne alij vtantur. Quæ res facit vt ca-
re venundent, ne pauperes viuant. Si enim minime recor-
derentur, abundantia omnium rerum faceret vilitatem.
Denique apud veteres quia auaritia non erat, nec caritas.
Recte ergo idololatriæ comparata est, quia multos lædit,
Deut. 15. creatori similiter inimica. Vult enim Deus ac iubet de iis
quæ creauit, subueniri pauperibus: auaritia contradicit.
Vide an sine diabolo possit esse.

C
Nemo vos seducat inanibus sermonibus, propterea
enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo ef-
fici participes eorum.

Sap. 13. Inanes sermones vani sunt, vanitas autem idolorum
& 14. cultura est, quæ vtique non ex Deo initium habet, sed de
errore. Docet ergo, ne horum verbis assensus præbeatur.
Perstrepunt enim semper, & seductione quadam fallaciæ
contra fidem consuetudinem antiquitatis obtendunt, ra-
tionem præsentium non spem futurorum asserendam iu-
dicantes. Ideo venit super hos vindicta de cælis, vt sciant
2. Thes. 2. verum esse quod credere noluerunt. A qua vanitate Dei
seruos longe docet debere discretos esse, ne participes
fiant pœnæ illorum.

Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in
Domino. Vt filij lucis ambulate, nam fructus lucis in o-
D
mni bonitate, & iustitia, & veritate est. Probate quid
sit quod placet Deo.

Ioan. 12. *Fuistis enim aliquando tenebræ, &c.* Tenebræ ignorantiæ
sunt, quia nemo videt in tenebris: ignorantia vero gentili-
litas est, siue perfidia, à qua Dei gratia ad fidem tracti sunt,
facti lux, id est, veritas, quia in luce manifestantur quæ
Ioan 9. sunt. Denique Pagani in tenebris mystica sua celebrantes
in spelæo velatis oculis illuduntur. Ex his Christiani facti
cognita veritate filij lucis dicuntur, quia Deus lux est, cu-
1. Ioan 1. ius fidem in veritate suscipiunt. *Vt filij lucis ambulate, nam*
fructus lucis in bonitate, & iustitia, & veritate est. Hoc dicit, vt
1. Thess. 5. sic conuersentur, vt non immerito filij lucis dicantur. O-
Ioan. 3. pera enim lucis palam sine timore fiunt: tenebrarum au-
tem opera in occulto, quia illicita sunt, omne enim pecca-
tum palam fieri timet. *Probate quid sit quod placet Deo.* Ex ma-
gnificentia sanctitatis & bonitatis perpendi potest qui-
bus Deus operibus delectetur. Ipse enim dixit; *Sancti estote,* E
sicut & ego sanctus sum, Dominus Deus vester. Et Dominus, *Esto-* Leuit. 19.
te, ait, *misericordes, sicut & pater vester.* Hæc placent Deo. In Luc. 6.
sanctitate enim purificatio, in misericordia vero plena &
perfecta iustitia est.

Et nolite communicare operibus infructuosis te-
nebrarum, magis autem & obiurgate. nam quæ in
occulto ab eis fiunt, turpe est etiam dicere. Omnia
autem cum obiurgantur, à lumine manifestantur,
omne enim quod manifestatur, lux est. Propter quod
dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & con-
tinget te Christus.

Et nolite communicare operibus infructuosis, &c. Monet ne Tit. 2.
malorum actibus per consensum polluamur, quia sunt in-
fructuosi erga bonum, & quæstuosi ad malum. *Magis autem*
& obiurgate. Nam quæ in occulto ab eis fiunt, turpe est etiam dicere.
Non solum alienos vult eos esse à malis actibus, sed & ar- F.
guere mala facta eorum qui in occulto turpiter operan-
tur. Tunc enim probantur peccata si arguantur vt admi- Ioan 3.
rentur filios lucis, à quibus cum iuste arguuntur, contra- 1. Pet. 3.
dicere non poterunt sed magis eos reuerebuntur. *Omnia* Eccl. 20.
autem cum obiurgantur, à lumine manifestantur. Verum est
quia tunc videntur peccata, cum obiurgantur: quia qui
peccat, quamdiu non corripitur, minime sibi videtur pec- Tit. 2.
care. *Omne enim quod manifestatur lux est.* In manifesto ambi-
guitas non est, neque excusari potest quod palam delictũ
est. Sicut enim apparente sole diem esse negari iam non
potest, ita nec manifestato peccato obiurgatio falsa videri.
Propter quod dicit, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & con-
tinget te Christus. Dormitionem hanc, stuporem mentis si-
gnificat, qua alienatur à vero. Alienatio vero hæc spe-
cies mortis est. Ex qua resurgere commonetur: vt resi-
piscens agnoscat veritatem quæ est Christus. Perfidi er- Ioan. 14.
go & vitiosi demersi in cœnum sub desperatione vitæ, vt 1. Ioan. 5.
resurgant siue emergant admonentur, & habeant partem Coloss. 4.
cum Christo: vt de tenebris transeant ad lucem, & à mor-
te ad vitam.

G
Videte ergo quomodo caute ambuletis non vt insi-
pientes, sed vt sapientes redimentes tempus, quoniam
dies mali sunt. Ideo nolite effici imprudentes: sed intel-
ligentes quæ sit voluntas Domini.

Videte quomodo caute ambuletis, &c. Quoniam superius
perfidiam & vitia vitæ à Dei seruis arguenda mandauit,
nunc vt prudenter ea ipsa arguantur propter scandalum, Philip. 2.
subiecit; vt inter perfidos cum prudentia conuersandum
sit, maxime tempore quo perfidi regnant præsumentes
de rege profano: vt si viderit Christianus inquietum & i-
racundum & contradictorem, dissimulet ab eo, ne eum
quidem incitet ad blasphemiam, tempestatem mouen-
dam: illic autem verba faciat, vbi datur facultas. Quemad- Eccl. 3.
modum enim cum inter potentes perfidos interrogatus
qui sit, tacere nõ debet, nec negare quod est: ita & si metus 1. Pet. 3.
est inter eos disputare, dissimulandum est, quippe cum de- Luc. 8.
trimentum sit seminare supra spinas. Hoc est enim prudẽ- H
tis, scire quemadmodum vnicuique respondeat. Est enim
qui quamuis perfidus sit, non tamen penitus intractabilis
est, vt nec audire se patiatur verba fidei. Est iterum in quo
sic feruet zelus perfidiæ, vt non tantum non cum illo, sed
nec præsente illo tractetur de fide. perstrepente enim il-
lo & blasphemante, multis fit scandalum. Vnde Paulus & Act. 13.
Barnabas cum aduersum se blasphemantes audirent, ex- & 18.
cutientes vestimenta sua recesserunt ab eis. *Ideo nolite effici*
imprudentes: sed intelligentes quæ sit voluntas Domini. Domi- Rom. 12.
nus Iesus paci studendum monet. Et vas electionis: *Si po-*
test, inquit, *fieri, quod ex vobis est, cum omnibus pacem ha-*
bentes. Et ad Timotheum: *Seruum*, ait, *Domini non opor-* 1. Tim. 2.
tet litigare, sed mansuetum esse ad omnes. Hæc est volun-
tas Domini, vt quæ agenda sunt à seruis eius, cum mo-
destia agantur. Perturbatio enim & strepitus, siue conten- 1. Tim 2.

A tio cum animositate, inimicitiam generat. Hæc ergo propter superiora subdidit, in quibus vult Dei seruos corripere delicta hominum peccatorum: vt quia per hoc solet oriri dissensio & rixa, cum temperantia & mansuetudine arguant peccatores, ne ad iracundiam prouocati insiliant
Galat. 5. ad litem. Ideoque prudenter istud curandum monet, vt sit profectus.

Et inebriamini non vino, in quo est luxuria: sed implemini Spiritu Sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino: gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & patri: subiecti inuicem in timore Christi.

1. Pet. 2. *Et inebriamini non vino, &c.* Sobrij possunt habere fiduciam arguendi. Bona enim conuersatio terrorem incutit delinquenti: nec poterit qui arguitur asperè ferre quia re-
B prehenditur, quando scit optimam conuersationem monentis se. Nam vbi ebrietas, ibi & luxuria est: luxuria verò prouocat turpitudinem. Quamobrem sobrios esse con-
Rom 13. uenit, vt bonæ conuersationis iura seruentur. *Sed implemini Spiritu sancto loquentes vosmetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino.* Rationabilem vitam diligit Spiritus sanctus: quia si
Sap. 1. bene vixerimus, implebimur eo, vt memorat, ad confitendum & extollendum Dei donum, diuerso vocis canore, vt laus in Deum omni lingua canatur. In quo enim est spiritus, semper spiritualia meditatur, vt non in labiis tantum sit, sed de corde prorumpat, propter verus dictum
1. Cor. 14. Domini per Prophetam. Ait enim, *Plebs hæc labiis me hono-*
Esai 29. *rat, cor autem eorum longe est a me. Gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & patri: sub-*
Ephes. 1. *iecti inuicem in timore Christi.* Deo gratias in omnibus donis eius agere iubemur, qui etiam adoptare dignatus nos est per Christum filium proprium, per quem cognouimus eum & didicimus in spiritu Deum (*quia*
Ioan. 4. C *Deus spiritus est*) adorandum: alter alteri se subiiciens pro-
Matth. 11. pter timorem Christi, qui humilitatem exequendam mandauit.

Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino: quoniam vir caput est mulieris, sicut & Christus caput est Ecclesiæ, ipse saluator corporis eius. Sed vt ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis subditæ sint in omnibus.

Gen. 3. Mulieres subditæ esse viris naturali lege iubentur, quia mulieris auctor vir est. Vnde sicut Domino, inquit, ita
Gen. 18. viris subditæ esse debent. Hinc Sara dominum vocabat
1. Cor. 11. Abraham. Sicut enim caput Ecclesiæ Christus est, ita & vir mulieris. A Christo enim Ecclesia sumpsit initium, vn-
1. Pet. 3. de subiecta est illi: ita & à viro mulier, vt sit subdita. In eo
Gen. 2. tamen distat, quia mulier consubstantiua viro est; Ecclesia autem in nomine potest, non in natura participari
D Christo.

Viri, diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo: vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi: sed vt sit sancta & immaculata, Ita & viri debent diligere vxores suas, sicut sua ipsorum corpora. Seipsum diligit, qui vxorem suam diligit. Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam. quoniam membra sumus corporis eius, & de carne ipsius, & de ossibus eius.

Coloss. 3. *Viri diligite vxores vestras, &c.* Mulieres esse iubentur subditæ, & reuerentiam habere virorum: viri vero ita diligere mulieres suas admonentur, vt etiam animas suas pro

E illis ponant, causa dilectionis zelum habentes circa affectum earum & disciplinam, vt religiosæ & sanctæ sint.
1. Pet. 3. *Seipsum diligit qui vxorem suam diligit.* Naturali ratione mu-
Gen. 2. lier portio corporis viri est, ac per hoc vir in muliere seipsum diligit: quoniam si fornicetur, in se ipsum peccat,
1. Cor. 6. quia duo in carne vna sunt. Non ergo personæ substantiam diuidunt, vt per personas numerus fiat naturæ, sed sunt in vnitate naturæ. *Nemo enim vnquam carnem suam*
Gen. 2. *odio habuit: sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam.* Exemplo Saluatoris viros vxores suas diligere hortatur, sicut Christus corpus suum nutrit & fouet, ita & vir mulierem, quia caro eius est. *Quoniam mem-*
Ibidem. *bra sumus corporis eius, & de carne ipsius, & de ossibus eius.* Hoc spiritualiter intelligendum est. In eo enim dixit
Ephes 4. nos esse membra eius, quia caput est ipse totius Eccle-
Philip. 2. siæ, vt quia per ipsum esse cœpimus, caput nostrum dicatur, quasi ex quo omne corpus subsistat, vt membra eius omnis spiritalis creatura sit, si tamen in nomine eius genu flectat.

F *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, &*
Gen. 2. *adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna. Mysterium hoc magnum est. ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Verumtamen & vos singuli vnusquisque suam vxorem vt se diligat: mulier autem vt timeat virum.*

Gen 2. *Et erunt duo in carne vna.* Ad vnitatem commendandam,
Osee 2. vnitatis dedit exemplum, vt sicut vir & mulier vnum sunt per naturam, ita & Christus & Ecclesia vnum intelligantur esse per fidem. *Mysterium hoc magnum est: ego autem dico in Christo & in Ecclesia.* Mysterij sacramentum grande in vnitate viri ac fœminæ esse significat. Nec hoc prodit, sed aliam causam quæ non discordet à memorato mysterio flagitat, quam scit ad profectum humani generis
Gen. 2. pertinere, hoc est, Ecclesiæ & Saluatoris: vt sicut relictis parentibus homo vxori suæ adhæret, ita & relicto omni errore Ecclesia adhæreat & subiiciatur capiti suo,
Matth. 19. quod est Christus. *Verumtamen & vos singuli vnusquisque suam*
G *vxorem vt se diligat: mulier autem vt timeat virum.* Quoniam v-
Coloss. 1. na natura in viro & fœmina est, idcirco vir quasi seipsum
Gen 2. ita mulierem diligere commonetur: mulier autem, quia persona inferior est conditionis causa, non naturæ, viro
Gen. 3. subiecta timere eum iubetur.

CAP. VI.

Exod. 20. *Filij obedite parentibus vestris in Domino. hoc enim iustum est: Honora patrem tuum & matrem, (quod est mandatum primum in promissione:) vt bene sit tibi, & vt sis longæuus super terram.*

1. Tim. 5. Lex datur filiis, vt quia parentibus auctoribus constant obediant eis. Iustum est enim vt reuerentiam exhibeant
Exod 20. eis, per quos sunt. (*Quod est mandatum primum in promissio-*
Deut. 5. *ne:*) *vt & bene sit tibi, & sis longæuus super terram.* Promissio hæc in Exodo continetur: vt honorificent parentes, & bene essent, & prouectioris fierent ætatis. Quomodo tamen hoc primum mandatum dixit? cum constet primum mandatum ita contineri? *Non sint tibi alij dij præter me*, de-
Exod. 20. inde, *Non facies tibi similitudinem vllam eorum quæ sunt in cæ-*
H *lo sursum, & in terra deorsum.* tertium. *Non sumes nomen Domini Dei tui in vanum.* quartum; *Obseruabis*, inquit, *sabbata mea.* quintum autem; *Honora patrem & matrem*, &c.
Exod. 34. Sed quia prima quatuor mandata ad Deum pertinent, hæc in prima tabula contineri subintelliguntur, cætera ad hominem, vt honoret parentes, non occidat, non fornicetur, non furetur, non falsum testimonium
Deut. 10. dicat, neque quidquam proximi sui concupiscat. Hæc sex mandata in secunda tabula videntur scripta, quorum primum est: *Honora patrem & matrem.* Hac causa
Matth. 22. ergo dixit: *Quod est mandatum primum in promissione:* vt discerneret inter mandata quæ ad Deum, & inter ea quæ ad hominem pertinent.

Eccl. 7. *Et vos patres, nolite ad iracundiam prouocare filios vestros: sed educate illos in disciplina & correptione Domini.*

A Deut. 5. Coloss. 3. Vt lex possit seruari, qua cautum est, vt filij honorificent parentes: parentibus quoque alia lex ab Apostolo datur, vt sic imbuant filios, ne mandata legis contemnãt: quia si in timore Domini fuerint enutriti, poterunt obseruare quæ præcepta sunt. Nam si ad iram prouocant filios, nec ipsi modum legis custodiunt. Cogere enim eos videntur vt præuaricatores inueniantur. In ira enim agnoscit quid sit vtile: idcirco temperantiam parentum exemplo debent addiscere, vt quæ vtilia sunt sectentur. Iacob. 1. Meminisse enim debent patres quia & ipsi fuerunt filij & noluerunt vtique exacerbari à patribus. Filij quoque cognoscere debent quod futuri sunt patres, & nollent inhonorari 1. Tim. 3. ab eis. Idcirco vtrique exhibeat inuicem quod exquirunt ab inuicem.

Serui, obedite Dominis carnalibus cum timore & tremore, & simplicitate cordis vestri, sicut Christo: non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, B cum benignitate seruientes sicut Domino, & non vt hominibus: scientes quod vnusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc consequetur à Domino, siue seruus, siue liber.

Rom. 13. *Serui obedite dominis carnalibus*, &c. Quoniam omnium sublimior & sola potens est religio nostra, & quæ credentibus cælorum regna pollicetur: ne hac igitur causa superbia nasceretur hominibus, omnes debita conditionum & officiorum præsentium iubentur exoluere, vt & magis incitent perfidorum animos ad culturam Dei, quam vi- 1. Pet. 2. dent & iustam & humilem. Videntes enim domini meliores seruos, & in reddendis obsequiis fideliter profecisse, quod merentur cum omni libertate exoluunt. Serui quoque dum cernunt mansuetudinem dominorum, omni auiditate concupiscunt fidem, cuius tam placidis reti- Tit. 2. naculis gubernantur humana officia. Nam & qui in conditione est, si habuerit famulum, non vult contemni ab eo: ideoque nec ipse debet contemnere dominum suum, C & sicut vult agere secum dominum suum, ita & ipse agere 1. Pet. 2. debet cum seruo: & sic poterit placere Deo. *Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum benignitate seruientes sicut Domino, & non vt hominibus: scientes quod vnusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc consequetur à Domino, siue seruus,* Coloss. 3. *siue liber.* Propter timorem Dei iusta & fidelia vult hominibus exhiberi seruitia. Deo enim seruit, cuius iura in obsequiis Domini carnalis custodit: quem sibi pro iustis actibus in die iudicij vicem reddere, & cæteris omnibus audit testari. Quæ res potest proficere etiam ad salutem Rom. 14. 1. Iacob. dominorum. Videntes enim (quod difficile est) seruos per Dei gratiam factos fideles ministros potuerunt Dei gloriam collaudare.

Deut. 10. *Et vos domini eadem facite ad illos, remittentes minas: scientes quod & vester & illorum Dominus est in cælis: & personarum non est acceptio apud eum.*

D Rom. 10. Non ignorantes vtique carnales domini, Deum omnium Dominum esse communem, talia exigant seruitia, Matth. 7. Psalm. 10. qualia à se exigi non ferant ægrè. *In qua enim quis mensura mensurauerit, remetietur illi.* Dominus enim iustus iudex causas discernit, non personas.

De cætero fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induimini vos armis Dei, vt possitis stare aduersus versutias diaboli. quoniam non est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem: sed aduersus principatus & potestates huius mundi, aduersus tenebrarum harum rectores, aduersus spiritalia nequitiæ, quæ sunt in cælestibus.

Ephes. 4. & 5. *De cætero fratres confortamini in Domino*, &c. Post omnia monita & hortamenta, & disciplinæ ordinem traditum, E Ephes. 3. religiose, & dispositionem mysterij manifestam, robustos illos vult esse in fide, fiducia potestatis Dei, vt scientes firmam esse spem promissionis prompti sint circa obsequia Dei, erigentes gubernacula contra fluctus excitos impu- Ephes. 4. pudentia inimici. Tempestatem enim Dei seruis commouet, sed ipse naufragium facit. *Induimini vos armis Dei, vt possitis stare aduersus versutias diaboli:* 1. Pet. 5. Arma Dei fides est stabilis, per quam solam semper victus est satanas. *Quoniam non* 2. Cor. 10. *est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem: sed aduersus principatus & potestates huius mundi, aduersus tenebrarum harum rectores, aduersus spiritalia nequitiæ, quæ sunt in cælestibus.* Apoc. 2. Certus Apostolus, quia exitia quæ à perfidis Dei famulis irrogantur, auctore diabolo ministrantur, cuius altitudo Iob. 41. grandis & hominibus impossibilis est, monet aduersus hæc arma Dei sumenda, cuius solius virtute superantur & 2. Cor. 10. destruuntur omnia machinamenta diaboli. Ipse est enim cuius satellites sunt, quos tenebrarum harum dicit rectores, spiritus nequissimi qui deguntin cælestibus in firma- F mento mundi. Hi sunt erroris duces, tenebrarum recto- 2. Cor. 11. res, hoc est ignorantiæ & perfidiæ præpositi. Rectores enim tenebrarum in peruersum intelligendi sunt gubernare, quasi incredulitatis magistri.

Ideo accipite vniuersitatem armorum, vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare, succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam iustitiæ, & calceati pedes in præparatione Euangelij pacis. Super hæc autem omnia assumite scutum fidei, quo poteritis omnia tela maligni ignita extinguere: & galeam salutis accipite, & gladium spiritus qui est verbum Dei.

1. Pet. 5. Quoniam contra atrocissimos hostes & omni tergiuersatione callidos bellum gerimus, idcirco omni cautela & solicitudine vigilare debemus, vt quacumque tentauerint, munitos nos & præparatos inueniant. Necesse est enim vt & Deus adiuuet quos viderit in precibus vigilare, 1. Thess. 5. G & de armis eius expectare victoriam. In huiusmodi autem 1. Petr. 4. bello sobria mente opus est, & pura conscientia, quia non contra carnalia nequitiæ, sed aduersus spiritalia dimicatur. Contra terrigenos enim hostes corpus sagina roboratur, & poculis mens incitatur, vt repugnandi sumat audaciam: aduersus autem spiritalia nequitiæ spiritaliter repugnandum est, & sobrietatis & abstinentiæ arma sumenda sunt, vt infusi sancto Spiritu immundos & erraticos Marc. 9. spiritus deuincamus. Sic itaque succingemus lumbos nostros in veritate, si parati sumus errori resistere. Omnis enim qui operari vult, sic cingit se, vt ablato impedimento diligentius operetur.

Per omnem orationem & precem, orantes in omni tempore in spiritu, & in idipsum vigilantes cum omni perseuerantia & obsecratione pro omnibus sanctis, & pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei, cum libertate notum facere mysterium Euangelij, pro quo legatione fungor in catena, vt H *in ipso exerta libertate vtar, prout oportet me loqui.*

Si recte conuersemur, Spiritus sanctus manet in no- 1. Ioan. 3. bis, & quod postulamus, possumus impetrare. Hoc est er- Rom. 8. go *in spiritu omni tempore orare*, munda conscientia & fide integra precem ad Deum dirigere. In carne enim orat, qui polluta mente precatur iterum precaturus, non de e- 1. Cor. 14. uentu aut subreptione, sed de proposito. Sed potest non 1. Ioan. 5. peccari ad mortem si perseueranter oretur, vt animus sedula mente intentus sit semper in Dei legem, ea meditans die noctuque quæ amat Deus, tunc & pro sanctis possimus Psal. 1. orare. Nõ est enim indignum vt pro inuicem solicita sint membra: nec temerariũ poterit videri si pro magistro di- 1. Cor. 12. scipuli idonea interpellent, adiuuantes eum, vt postpositis impedimentis libertate vtatur ad prædicandum, sicut 1. Thess. 3.

A traditum est ab auctore: ne pressus vi tribulationum, ipsa formidine acumen doctrinæ obtundat, amissa seueritate. Duplici igitur genere pro se orandum hortatur, vt & sensus eius impleatur spiritu ad eloquendum plene mysteriũ, & facultas illi detur audaciæ in asserendo: quam vtique precem libẽter audit Deus. Videt enim legationem suam in Apostolo despici, vnde vtique indignatus in causa suâ non legabit effectum. Si enim consuetudo & lex est, legatis hominum non inferre exitia: qua præsumptione & audacia legatis Dei non solum exitia, sed & mors irrogatur? Quare dicit, *Pro quo legatione fungor in catena.* Non enim permittebatur libere loqui, sed in subiectione & necessitate verba Dei referens, vinculis, plagis subiiciebatur, & mortibus: & lapidatus est, & ad bestias pugnauit Ephesi.

Vt autem sciatis & vos ea quæ circa me sunt: quid agam plene notum faciet vobis Tychicus dilectus frater, & fidelis minister in Domino: quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra. Pax fratribus, & charitas cum fide à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione. Amen.

Vt autem sciatis & vos ea quæ circa me sunt, &c. Per Tychicum Ephesij discunt quid agat Apostolus, & idem cognoscit quid agerent Ephesij. De Apostolo, quia diuina erant quæ agebant, dubium non erat: sed hoc sciendum erat de eo, quid ageret inter perfidos, & insidias eorum. De Ephesiis vero hoc cognoscendum, si proficerent, necne. Vt ergo obedirent, & libenter audirent verba Tychici, hunc commendat, & fratrem istum dilectissimum vocans, & ministrum Dei idoneum. *Pax fratribus, & charitas cum fide à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.* Pacem quæ est ianua dilectionis optat esse cum fratribus, & charitatem cum fide: vt ingressi per pacem, possint manere in charitate, quæ est ex fide. Hæc est enim Dei patris & filij eius Domini nostri Iesu Christi. *Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in corruptione. Amen.* Præscius Apostolus multos futuros desperatæ fidei sensum habentes de Domino nostro Iesu Christo; cum iis æternam gratiam dicit mansuram, qui diligunt Christum, recte de illo & cum Dei patris voluntate sentientes. Qui enim degenerem hunc dicunt: data illis gratia aufertur.

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM beati Pauli apostoli ad Ephesios Commentariorum

FINIS.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES Commentaria.

PROOEMIVM.

PHILIPPENSIBVS *verbum fidei Apostolus tradidit. Somnio enim monitus est, sicut continetur in Actis Apostolorum, vt accederet ad eos, & aperiret aures eorum ad recipiendum verbum Domini. Multis ergo diebus commoratus apud eos, instruxit eosdem in doctrina Domini. Et quia post discessum eius non sunt translati ad aliud, sicut Galatæ, sed permanserunt in fide, non recipientes pseudoapostolos: per epistolam collaudat eos, gaudens in proposito cordis eorum. In horum laude aliorum vituperatio continetur. Corinthii enim multo tempore audientes Apostolum recedente eo à diuersis pseudoapostolis fuerant euersi: vnde isti iure laudantur.*

Cap. I.

PAulus & Timotheus serui Iesu Christi omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, cum episcopis & diaconibus. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

PAVLVS *& Timotheus serui Iesu Christi*, &c. Apostolum se tacet, quia iis scribit qui de illo recte sentirent: ideo dignitatem suam supprimit. erat enim his manifesta. Conditionem vero fatetur, quia qui Christum confitetur Dominum, hic magis liber est, & habet salutem. *Omnibus sanctis in Christo Iesu.* Sanctis scribit more suo, sed qui in Christo Iesu sancti sunt, id est, qui Deum & hominem Christum fatentur. Photinus enim Christum Deum negat, & Manichæus hominem: ideoque immundi sunt. Non ergo iis scribit qui mendaciis propriis supprimunt veritatem. *Qui sunt Philippis.* Quibus scribat, significat. *Cum Episcopis & diaconibus.* Hoc est, cum Paulo & Timotheo, qui vtique episcopi erant, simul & significauit & diaconos qui ministrabant ei. Ad plebem enim scribit. Nam si episcopis scriberet, & diaconibus, ad personas eorum scriberet, & loci ipsius episcopo scribendum erat, non duobus vel tribus, sicut & ad Titum & Timotheum. *Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.* Manifestum est Deum patrem esse: Christum vero Iesum Dominum nostrum. Numquid non videtur plus Dominus esse quam pater? Sed inter homines in mundo: apud Deum vero patrem, & apud Christum Dominum concordia est. Hic enim, hoc est in mundo, ideo plus est Dominus quam pater, quia aut & ipsius patris dominus est, aut pater filium non suæ conditioni generat, sed alienæ. Deus autem sic genuit vt in potestate eius sint quos genuit, vt nati ingenui, serui tamen eius sint; cum hos tradit proprio filio, facit illos etiam seruos filij sui, vt sit Dominus eorum sicut dicit: *pater, quos dedisti mihi, tui erant, & mihi eos dedisti*, vt in patre & filio serui sint Dei vnius.

Ego quidem gratias ago Deo meo super omni memoria vestri, (semper in omni oratione mea pro omnibus vobis cum gaudio precationem faciens) super communicatione vestra in Euangelio Christi à prima die vsque nunc: confidens in hoc ipsum, quod qui inchoauit opus in vobis bonum, perficiet vsque ad diem Christi Iesu. sicut est iustum, mihi hoc sentire pro omnibus vobis, eo quod habeam vos in corde tam in vinculis meis, quam in defensione & confirmatione Euangelij: quoniam omnes mihi participes gaudij estis.

Ego quidem gratias ago Deo meo, &c. Primum quidem Domino gratias agit, cuius nutu prospere omnia cedunt fidelibus; in omni oratione sua memor eorum cum exultatione, quod participes facti sunt Euangelij sicut Petrus Apostolus, inter cætera dicens: *Vt fatis, inquit, consortes diuinæ naturæ. A prima die vsque nunc.* Præuidit enim Apostolus deuotionem illorum, & fidem ratam ex ipsis principiis, & gauisus est in eis semper, sciens eos multis exemplo esse futuros. *Confidens in hoc ipsum, quod qui inchoauit in vobis opus bonum, perficiet vsque ad diem Christi Iesu. sicut est iustum mihi hoc sentire pro omnibus vobis, eo quod habeam vos in corde tam in vinculis meis, quam in defensione & confirmatione Euangelii: quoniam omnes mihi participes gaudii estis.* Securus de bonitate & iustitia Dei, & de horum fide non ambigens, cõfidit quod Dei auxilio adiuti, perseueraturi sint in fide vsque ad diem Domini in quo remunerandi sunt persistentes in fide. Nec aliud debuit de his sentire quos semper inflexibiles in deuotione Dei expertus est, tam directum &

A infatigabilem cursum eorum videns, vt cogitaret dignos hos sibi participes gaudij esse. Vnius enim fidei homines congaudere oportet de spe futuræ immortalitatis & gloriæ.

Rom. 1.

Testis enim mihi est Deus, quemadmodum desiderem omnes vos in visceribus Iesu Christi. Et hoc oro vt Charitas vestra magis magisque abundet in agnitione & omni sensu, vt probetis quæ sunt vtilia: vt sitis sinceri & inoffensi in Diem Christi, repleti fructu iustitiæ per Iesum Christum, in gloriam & laudem Dei.

Ibidem.

Testis enim mihi est Deus, &c. Deum testatur, vt affectum commendet iusti. Qui enim multum de aliquo sentit, vt credibile hoc faciat, testificatur, vt per quod & prouocat desiderium illorum erga se, vt magis desiderent. Desiderat ergo omnes hos, non humana cupiditate, sed in amore Christi; non carnis affectu, sed spiritus, vt participes hos habeat & in sensu mysterij diuinitatis, & incarnationis Domini nostri Iesu Christi. *Et hoc oro vt charitas vestra magis magisque abundet in agnitione & omni sensu, vt probetis quæ sunt vtilia: vt sitis sinceri & inoffensi in diem Christi, repleti fructu iustitiæ per Iesum Christum, in gloriam & laudem Dei.* Deo adiutore ordinem disciplinæ Christianæ vult eos imbuere, vt quia firmati in fide sunt, non sint nescij sacramenti credulitatis suæ: & scientes discernere vtilia à contrariis, iustitiæ operibus ornent doctrinam Domini, fructum facientes immortalitatis ad abundantiam omnium bonorum, vt gloriosus in his appareat magister gentium.

Heb. 3. B

1. Thess. 2.

2. Tim. 1.

Scire autem vos volo fratres, quod quæ mihi acciderunt, magis ad profectum Euangelij venerunt, ita vt vincula mea manifesta in Christo facta sint in omni prætorio, & in cæteris omnibus: vtque plures ex fratribus in Domino, confidentes in vinculis meis, cœperunt magis audere, sine timore verbum Dei loqui. Alij quidem per inuidiam & contentionem: quidam vero & pro bona voluntate Christum prædicant. Alij quidem ex charitate, scientes quod in defensionem Euangelij positus sum: aliqui vero ex contentione Christum annuntiant, non simpliciter, existimantes quod pressuram suscitent vinculis meis.

C

Hæc explanatione non indigent: tamen propter sollicitudinem nostram, ne qua in dubium veniant per ordinem ea apertius persequamur. Quoniam superius participes hos gaudij sui pronuntiauit, ideo quid profecerit prædicatio eius insinuat, quasi caris, ita vt omnibus innotuerint passiones eius pro Christo. Per hanc humilitatem gloriosum se indicat, vt habeant occasionem gaudendi amatores eius, quia cuius vincula in Christo manifestantur, dignitas eius crebrescit. *In omni prætorio; & in cæteris omnibus*, id est, in omni Iudaismo, & per vniuersas ecclesias gentium. Præest enim Iudaismus, quia ipsi facta promissio est, sicut dicit Dominus; *Quia salus ex Iudæis est.* Ideoque plures ex fratribus exemplum suum secutos ausos dicit fuisse loqui verbum Dei cum fiducia. (constantia enim eius multos animauit, vt non timerent euangelizare, comperto exemplo Apostoli quod Deus adest vt tueatur diligentes) sed & alios falsos fratres, non fiducia neque dilectione Dei, sed contentione zeli incitatos, Dei verbum dicit prędicare quasi inuidos. Plures ergo è fratribus sincera quidem, sed diuersa voluntate Christum annuntiabant. Alij enim bona voluntate hoc agebant ad gloriam Dei solius: alij verò charitate incitati Apostoli, certi de tuitione Dei. Sic iterum econtra, alia duo genera ponit, quæ non sincero animo prædicabant. Quidam enim inuidentes Apostolo contentione hoc agebant: alij vero astutia simulationis Christum annuntiabant, vt possent seditiones excitare Apostolo, quasi auctori huius sectæ, qui multos aggregauerat suæ conspirationi. Maior enim inuidia crescebat Apostolo, quando ex latere eius multi videbantur docere.

Philip. 1. sup.

1. Cor. 1.

2. Cor. 11. Act. 14 & 16 D Rom. 3. Ioan. 4.

2. Cor. 2.

E Act. 18.

Quid enim? Dum tamen quouis modo, siue occasione, siue veritate Christus annuntietur: & in hoc gaudeo, quin etiam & gaudebo. Scio enim quod hoc mihi proficiet ad salutem per vestram precem, & subministrationem spiritus Iesu Christi, secundum expectationem & spem meam: quia in nullo confundar, sed in omni exerta fiducia, sicut semper, ita & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem. Mihi enim viuere Christus est, & mori lucrum.

Primum gaudium eius est in fratribus, qui bona voluntate Christum annuntiant. Deinde etiam in eo se dicit gaudere, quod fallacia hominum aduersus eum compositum erat, vt ad inuidiam & pressuram eius Christus prædicaretur. Hoc enim dicit sibi ad vitam proficere, quod illi parauerant ad mortem. Hanc enim vitam suam dicit esse, si Christus omnibus prædicetur, & se etiam mori paratum, vt hoc possit impleri, sciens magnā sibi pro hoc voto & efficacem dati posse mercedem. Imperita enim malitia aduersum se semper machinatur dum nescit. Ad calcandā ergo horum maleuolentiam qui tecti fallacia insidias vitæ eius tendebant, Dei præsidiis se muniri testatur, iis quos vtique socios gaudij sui dicit, adiuuantibus oratione propter communem alacritatem, & sancti Spiritus subministrationem, qui contra volnntatem illorum & vias aperiret prædicanti, dans gratiam & fiduciam verbis eius, vt ortas seditiones compesceret. In nullo ergo se dicit confundi in doctrina Christi, quia & spes magna promissionis est: & quia nihil in ea turpe, inhonestum, aut fallax est, sicut apud Paganos, sed aperta simplicitas. Hinc est vnde cum omni constantia non cedit aduersis, vt magnificetur Christus in corpore eius, siue occidatur, siue cæsus euadat. Ex eo enim quæ & quanta spes in Christo est, consideratur, quando non solum cædi & affligi pro eo, sed & mori paratus est. Vitam enim suam siue in præsenti, siue in futuro Christum esse dicit, sicut & Euangelista Ioannes testatur, dicens, *Quod factum est, in ipso vita erat, & vita erat lux hominum.* Pro hac vita mortale corpus tradit, vt id recipiat in æternum: ac per hoc lucrum computat mori pro Christo.

F Act. 20.

2. Cor. 11.

Ibidem

G Galat. 2. Ioan. 1.

Ioan. 12.

Quod si viuere in carne, hic mihi fructus est operis: & quid eligam ignoro. Coarctor autem ex his duobus, desiderium habens dissolui, & cum Christo esse multo melius. remanere autem in carne, valde necessarium propter vos. Et hoc certum habens, scio quia manebo & permanebo cum omnibus vobis in vestrum & profectum & gaudium fidei: vt gloria vestra abundet per Christum Iesum in me, per meum aduentum iterum ad vos.

Manifestum est quod dicit; quia si in carne positus non otiosum est quod viuit; (habet enim fructum operis sui:) *Quid eligam* (inquit) *ignoro.* Duabus enim ex causis vrgetur. Habet enim desiderium excedere, & cum Christo esse, multo melius æstimans vt iam præsens sit apud Deum, vt exoptatis & promissis fruatur: in carne vero vt sit adhuc, necessarium dicit propter instructionem credentiū. Et cum dissolui & cum Christo esse multo melius dicat: certum tamen hoc scire se protestatur, quia manebit in carne ad profectum fidelium, vt gloria eorum abundet in Domino, proficiens ad laudem Apostoli, cum iterum viderint eum. Crementum enim faciunt scientiæ, & plenius fundantur in fide. Quantum effectum habet circa credentes, vt hoc quod multo melius sibi esse dicit non eligat, sed hoc velit qnod expediat multis: certus etiam Domino hoc placere, quod pro multorum salute proficiat. Quis non tertij cœli cupidus sperneret omnem curam prǽsentem? Quis non paradisi superioris desiderio omnia hæc postponeret? Quis non verborum arcanorū memor

2. Cor. 5. H

1. Cor. 10. 2. Cor. 12. 2 Cor. 13. Rom. 9.

humana

A 1. Cor. 13. Rom. 9. humana eloquia deuitaret? Quis non post tanta exitia eligeret requiem? Sed quia charitatem omnibus antepofuit, hoc fecutus eft quod proficeret fratribus.

Tantum vt dignum eft Euangelio Chrifti, conuerfemini: vt fiue cum venero & videro vos, fiue abfens, audiam de vobis quod ftetis in vno fpiritu, vnanimes pariter in fide Euangelij certantes, & non pauefcentes in quoquam ab aduerfariis, quæ eft illis occafio interitus, vobis autem falutis: & hoc, quia à Deo donatum eft vobis pro Chrifto, non folum vt in eum credatis, fed etiam vt pro illo patiamini, idem certamen habẽtes, quale & vidiftis in me, & nunc auditis de me.

Tantum vt dignum eft Euangelio Chrifti, conuerfemini. Dignam conuerfationem vult eos exhibere difciplinæ dominicæ, ne pœniteat eum voluiffe remanere in carne. B *Vt fiue cum venero & videro vos, fiue abfens audiam de vobis quod ftetis in vno fpiritu, vnanimes pariter in fide Euangelij certantes, & nõ pauefcentes in quoquam ab aduerfariis, quæ eft illis occafio interitus, vobis autem falutis.* Vnanimes vult eos effe in fide & deuotione contra aduerfarios, vt eadem audiat de illis abfens quæ vidit & præfens: vt in nullo patientes minas aut terrores aduerfariorum, cuftodiant fidem, fcientes quia eis 1. Petr. 2. Galat. 5. qui pro Chrifto tribulantur, ad falutem proficit, illis vero qui tribulant, ad perditionem. *Et hoc, quia à Deo donatum eft vobis pro Chrifto, non folum vt in eum credatis, fed etiam vt pro illo patiamini, idem certamen habentes, quale & vidiftis in me, & nunc auditis de me.* Quamquam Dei gratiam extollat in omnibus, ad laudem tamen illorum proficit quod dicit, quia Deus illis conceffit pati pro Chrifto. Non enim concedit vel donat nifi amatoribus Chrifti. Ideo dicit, *Pro Chrifto donatum eft vobis*; vt à patre Deo donatum fit diligentibus Chriftum, vt ad augmentum meritorum fuorum patiantur pro Chrifto: & fequentes exẽpla doctoris fui, omni confidentia certent ad triumphan- Rom. 8. Heb. 12. dos infideles.

C CAP. II.

SI qua ergo exhortatio in Chrifto, fi quod folatium charitatis, fi qua participatio fpiritus, fi qua funt vifcera, fi miferatio: implete gaudium meum, vt idem fapiatis, eandem charitatem habentes, vnanimes vnum fentientes: nihil fiat fecundum irritationes, neque fecundum inanem gloriam, fed in humilitate mẽtis alius alium exiftimantes fuperiorem fibi: non quæ fua funt vnufquifque contemplantes, fed quæ aliorum funt.

2. Cor. 1. Ephef. 2. Hoc dicit, quia fi eft vera exhortatio fpei in Chrifto apud vos, qua nos inuicem confolamur, fi folatium charitatis communis, fi participatio Spiritus fancti, per quam iungimur in vno corpore nouo. *fi aliqua funt vifcera*, id eft, fi in animo veftro fum, ficut & vos in meo; *fi miferationes*, hoc Rom. 15. eft, fi affectus pietatis in amore eft, *implete gaudium meum.* D Hæc quæ enumerat, tunc vera probanda fignificat, fi ifta quæ fubter mandat, fuerint feruata: vt vnanimes fint, & fpiritu humiles, non fe inuicem prouocantes, fed in charitate gaudentes, vt gaudium Apoftoli plenum fit in eis. Sic ergo eos conftringit, vt fi hæc non cuftodierint, nec in cæteris probati videantur: & quia in aliis nolunt fe improbatos videri, ifta quoque feruent, vt perfecti fint. Sine dubio enim erant inter eos diffentientes & inquieti, & qui inani gloriæ ftuderent, contendere & vincere volentes cum animi atrocitate vbi præmium non eft, fed parit lites, 2. Tim. 2. 1. Cor. 3. & rumpit charitatem. Quæ enim poteft effe plebs in qua vafa aurea & argentea tantum fint, non & lignea & fictilia? Sed poffunt exercitio boni immutata fieri aurea & argẽtea, quia non naturæ vitium eft: fed voluntatis.

Hoc enim fentite in vobis, quod & in Chrifto Iefu: qui cum in forma Dei effet, non rapinam arbitratus eft effe fe æqualem Deo.

E Coloff. 1. Ioan. 1. Chriftus femper in forma Dei erat, quia imago eft inuifibilis Dei. Sed Apoftolus de Dei filio, cum incarnatus homo factus eft, tractat dicens, *Hoc fentite in vobis, quod & in Chrifto Iefu*, id eft, Deo & homine: *qui cum in forma Dei effet*, inter homines vtique conuerfatus, verbis & operibus apparebat effe Deus. Forma enim Dei nihil differt à Deo. Ideo enim forma & imago Dei appellatus eft vt intelligeretur, non ipfe pater effe Deus, fed hoc effe quod Deus eft. Hic ergo *non rapinã arbitratus eft effe fe æqualem Deo.* Sciẽs enim in forma Dei fe effe, non furatus eft vt diceret; *Ego & pater vnum fumus.* Et alibi in Ioannis Euangelio, *Propterea*, inquit, *perfequebantur Iudæi Iefum, quia non folum foluebat fabbatum, fed & patrem fuum proprium dicebat Deum, æqualem fe faciens Deo.* Iure ergo exæquauit fe Deo. Ille enim arbitratur rapinam, qui fe parem facit ei quo inferior eft.

Sed femetipfum exinaniuit, formam ferui accipiens in fimilitudinem hominum factus, & fpecie repertus vt homo. Humiliauit femetipfum, factus obediens vfque ad mortem, mortem autem crucis.

F Ioan. 10. Ioan. 18. Chriftus igitur fciens in forma Dei fe effe, æqualem fe oftendit Deo: fed vt humilitatis legem doceret, Iudæis fe comprehendentibus non folum nõ repugnauit. *fed femetipfum exinaniuit*: hoc eft poteftatem fuam ab opere retraxit, vt humiliatus otiofa virtute infirmari videretur. *Formam* Ioan. 19. 1. Pet. 2. *ferui accipiens* dum tenetur & ligatur, & verberibus agitur: vfque ad crucem factus obediens patri cui fe æqualem fciebat, non fibi defendit æqualitatem, fed fubiecit fe. Hanc patientiam & humilitatem imitari nos docet, vt non folum coæqualibus non nos anteponamus, verumetiam inclinemus nos, auctoris noftri fecuti exem- Heb. 12. plum. Formam tamen Dei non accepiffe dicitur, fed effe in forma Dei; ferui autem formam accepiffe, dum quafi Efai. 53. Gen. 9. peccator humiliatur. Serui autem ex peccato fiunt, ficut Cham filius Noe, qui primus merito nomen ferui accepit. Non enim mihi, ficut quibufdam, videtur fic formam ferui accepiffe, dum homo natus eft. Vide enim quid dicat G *Hoc fentite in vobis, quod & in Chrifto Iefu*, id eft, Deo & & homine. Ante incarnationem enim aut Chriftus poteft dici, aut Iefus; quia fimul ambo nomina & hominis filium, & Dei filium fignificant. Nam ante natiuitatem quid dicit inter cætera? *Petra autem erat Chriftus, & non tentemus Chriftum, ficut quidam eorum tentauerunt.* Vbi ergo aut Deum aut hominem vult fignificare fcriptura, vnum è duobus 1. Cor. 10. ponit, aut Iefum, aut Chriftum. Dei enim filius homo natus, fic in forma Dei erat, quia cum homo videretur, opera Dei faciebat, vt in geftis rebus appareret Deus effe Ioan. 16. & deinc. qui tantum homo effe putabatur. Opera enim formam fignificabant, vt quia opera eius non vtique hominis opera funt, hic qui in opere vel forma Dei erat, Deus intelligeretur. Forma enim Dei quid eft, nifi exemplum quo Deus apparet dum mortuos excitat, furdis reddit auditum, le- Matth. 8. profos mundat, & alia? Quomodo autem homini fimilis factus dicitur, fi homo tantum erat: & qua ratione *habitu repertus vt homo* eft, fi non effet & Deus: nifi quia cum antequam fe inclinari permitteret, femper in Dei virtute vifus H fit, poftea infirmatus in habitu hominis repertus eft; Nã Matth. 17. Matth. 14. in monte vtique quafi Deus apparuit: & in mari pedibus ambulans non folum homo, fed & Deus vifus & intellectus eft. Denique qui erant in naui, quid dicunt? *Vere filius Dei eft hic.* Ifta ergo virtute ceffante, velut homo vifus eft. Ideo enim dicit quafi vt illud fignificet, quia & Deus eft. In- Act. 2. firmitatis enim caufa Deum dicit fimilem factum hominibus. Quod in fubiectis aperit, dicens, *Humiliauit enim femetipfum factus obediens vfque ad mortem, mortem autem crucis.* Hinc eft vnde fpecie repertus vt homo eft. Retinẽs enim virtutem fuam ne appareret in eo, vt homo vifus eft occifus, qui mori nefcit.

Propter quod & Deus fuperexaltauit eum & donauit ei nomẽ quod eft fuper omne nomen: vt in nomine Iefu omne genu flectatur: cæleftium, terreftrium, Efa. 45.

A

& infernorum : & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris.

Lib.3 sen. di. 19 § de merito. Prou.3. Luc.14. Luc.18. Ioan 1. Heb.1.

Quid & quantum humilitas mereatur, ostendit, vt magis hanc appeteremus calcata iactantia. Vnde dicit Salomon: *Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam.* Quare & Dominus, *Qui, se, inquit, exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit exaltabitur.* Hæc est ergo humilitas, si sibi quis nec quod deberi nouit, defendat. Denique Pharisæus ille vera de se dicens, exaltasse se dictus est, ac per hoc humiliatus est. Christus autem plus fecit, qui cum Deus sit caro factus hominibus se inclinauit. Nunc videamus quomodo donatum est Christo nomen quod est super omne nomen, quasi eguerit filius Dei, aut imperfectus fuerit. Qui enim eget, imperfectus est. Si enim in forma Dei erat, erat par & æqualis Deo: quomodo donatum est illi? Etenim donatum dicit, qui se humiliauit, & quasi homo apparuit exinaniens se, factus obediens vsque ad mortem.

B

Si ergo perfectus natus est, quomodo eguit? Perfectum Dei filium natum de Deo patre qui negat, Arianus est. Nam ante passionem æqualem se Deo patri ostendit, sicut & supra memoraui. Vnde constat hunc natum esse perfectum, In natiuitate enim sua omnia consecutus videtur. In plenitudine enim diuinitatis est natus ad omnia agenda quæ gessit, vt prius donum accepisset quam gereret ad quæ agendo natus est. Videtur ergo donum patris, hoc est esse filium, & nomen eius super omne nomen sit, hoc est esse Deum. Nomen enim Dei, sed per naturam, non per solam appellationem super omne nomen est. Hinc est *vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum*; sicut ad Romanos significat, inter cætera dicens; *Et ex quibus Christus secundum carnem, est super omnia Deus benedictus in sæcula.* quæ sint autem hæc omnia, in epistola ista aperit dicens. *Cœlestia & terrestria & inferna.* Alia enim nulla sunt. Quibusdam tamen videtur homini donatum esse nomen quod est super omne nomen: quod nullo genere, nulla ratione conuenit. Si enim Christus Dei filius idem ipse & homo est, non poterat Deus homo factus, sed manens Deus, his egere quæ habebat: aut si secundum quod homo erat, his egebat quæ Dei sunt, ipse sibi Dei filius Deus dedisset quæ deerant ei iuxta, quod homo erat. Quod quidem ad insipientiam dicitur. Et quare pater dicitur dedisse, cum ipse qui homo factus erat, nihil deberet? aut non poterat filij diuinitas corpori suo & animæ præstare quæ deerant? Sed forte quia à Deo patre sunt omnia, ideo ipse dicitur dedisse. Si ergo à patre omnia, quare non dicatur cuncta filio suo per generationē dedisse? Et quamuis æqualem sibi genuerit filium: ordo tamen exigit vt in nomine patris agantur omnia. Hoc pater concessit filio, vt post crucem omnia in nomine filij saluentur. Denique dicit Dominus de discipulis ad patrē, *Pater, quos dedisti mihi, custodiui. Tui enim erant, & mihi eos dedisti.* Et ad discipulos ait. *Vsque modo nihil petistis in nomine meo: petite, & accipietis.* Hoc ergo natus accepit, vt post crucem manifestaretur quid à patre dum generaretur acceperit. Nomen tunc accepit à patre, cum à creatura cœpit sciri. Cognoscitur enim quid propter hæc quæ gessit, antequā gereret acceperit. Denique ante crucem dixit. *Omnia mihi tradita sunt à patre meo.* Quomodo ergo hoc ad corpus potest referri, vt Dei corpori sit donatum, cum constet Christum hominem esse Deum? quia nec dignum est vt Deus immutetur in carnem, neque caro hoc possit effici quod est Deus. Sed forte vt adoptione Deus esset: & hic color est. Incipiet enim ex parte Deus verus esse Christus, & ex parte adoptiuus, aut duo dij: sed aliud scriptura significat. Illi enim donatum significat, qui se exinaniuit, qui formā serui accepit, qui in similitudinem hominis factus est homo, qui patri obediuit. Si homo Deo patri obediuit, quid magnum est quod dixit Apostolus? Sed hoc magnum dicit, quia cum æqualis esset obediuit. Et quid laudis est si in similitudinem hominis factus est homo, vt homini similis homo factus dicatur? Sed nec potest fieri. Nemo enim in similitudinem fit alicuius, nisi alius sit antequam fiat in similitudinem cuius vult. Per causam enim similis factus est, non per substantiam. Et quis est qui se exinaniuit? Homo. Ergo habebat. Et quomodo accepit? Sed qui poterat se exinanire homo res infima? Et in forma Dei nunquid homo erat? Sed forte homo in forma Dei filius erat. Age, filius Dei in cuius forma erat? Et si iā homo in forma Dei, hoc est, filius Dei erat, iā ante passionē perfectus erat. Nō ergo post passionem aliquid accepit. Sed videamus quid de eo scriptum sit. *Propter quod superexaltauit eum Deus, & donauit ei nomen quod est super omne nomen: vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris.* Consideremus nunc dicta, & sic aduertamus vim locutionis. Certe nomen quod super omne nomen est, Dei nomen est. Sed si per naturam non constat hoc nomen, non est super omne nomen: Appellatiuum enim nomen in solo vocabulo est, non in nobilitate naturæ. Et adoptiuo Deo non flectit creatura genu, sed vero, non concreaturæ. Et quomodo fieri potest vt homo sit in gloria Dei patris non potest esse, nam ei hoc competit qui natus est de Deo. In gloria enim Dei patris esse, nihil differre à Deo est, vt vna gloria sit patris & filij per communem substantiam & virtutem. Est enim hæc vnitas naturę. Quid rogo contrarium est si filius donum à patre accepisse dicatur, cum omnia filij à patre sint, à quo & cuncta esse creduntur? Substantiam autem Dei idcirco naturā dicimus, quia natus de illa Christus est.

C

E

Rom.14. Esa.45.

F

Ioan 16. Ioan.17.

Coloss 2. 1. Cor 8. Rom.9. Lib.1 sent dist.2 § nec tamē

Itaque dilectissimi mihi, sicut semper obedistis, non in præsentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum timore & tremore vestram ipsorū operamini salutem. Deus est enim qui operatur in vobis & velle & perficere pro bona voluntate.

Rom.7.

Deum bonos conatus adiuuare testatur. Omnem enim gratiam semper reportat ad Deum, vt nostrum sit velle, efficere vero Dei. Nam quis vincet et principes ac potestates, rectores tenebrarum harum, spiritalia nequitiæ in cœlestibus, nisi solus Deus, quos causa inuidiæ inimicos habemus? Indignantur enim nos dici filios Dei. Non ergo nouum est quod hortatur, sed vt more solito subditi sint Euangelio, curam propriæ conuersationis habentes, bona enim conuersatio salutem operatur.

Ephes 6. Sap 2. 1. Pet.2.

G

Omnia facite sine murmurationibus & hæsitationibus, vt sitis irreprehensibiles & simplices sicut filij Dei, immaculati in medio nationis praua & peruersa: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam in diem Christi: quia non in vacuum cucurri, nec in irritum laboraui. Ideoque & si immolor super sacrificium & ministeriū fidei vestræ, gaudeo & gratulor omnibus vobis Ob idipsum autem & vos gaudete & congratulamini mihi.

Ephes.3. Rom.11. Heb 1. Ioan.17. Ioan.16. Luc 2.

D

H

Vt fidei & opertum suorum fructus possint habere, commonet vt omnia quæ ad disciplinam pertinent Christianam, sine hæsitationibus faciant & murmurationibus: quia si negligenter & indeuote aliquid agitur, ad effectū non peruenit, quia in reprehensionem cadit: sed vt omni simplicitate operentur quia filij Dei immaculati, vt memores professionis suæ respondeant; vt inter diffidentes tam clari appareant vita, conuersatione, moribus quemadmodum sol & luna inter stellas splendore sublimes sūt. Sicut enim stellæ apparente sole obscurantur, ita iniusti & infidi præsentibus iustis turpes & deformati videntur: vt gloria sit Apostoli in aduentu filij Dei, cuius plantatio tales edidit fructus. Labor enim & efficacia eius tunc probabitur non esse inanis. *Ideoque & si immolor.* (ait.) *super sacrificium & ministerium fidei vestræ, gaudeo.* Si enim oppressus fuerit à perfidis, cur eos aggregauerit suæ conspirationi, gratulandum sibi significat, scit enim effectum habere mortem

Mat.1. Heb 5.

1. Pet.4. Hier 48. 1. Ioan.3. 2. Pet.1. Coloss 1. 2 Cor 2. Rom.1.

A mortem suam. Magna enim mœstitia est, si patiatur quis pro eis in quibus nihil proficit. Quamobrem gaudere se in illis, & eos congratulari sibi debere testatur, vt inuicem participes sint gaudij communis & plebs & magister idoneus.

Spero autem in Domino Iesu, Timotheum in breui me mittere ad vos: vt & ego bono animo sim, certior de iis quæ circa vos sunt, factus. Neminem enim habeo tam vnanimem, & qui sinceram circa vos solicitudinem gerat. Nā omnes quæ sua sunt quærūt, non quæ Iesu Christi. Probationem autem eius nostis, quod vt filius cum patre, mecum seruiuit in Euangelio. Hunc ergo spero me missurum confestim, vt videro quæ circa me sunt. Confido autem in Domino, quod & ipse cito ad vos veniam.

B Absoluta sunt hæc, nec interpretatione egent. Post epistolam enim istam Timotheum se missurum significat, per quem ad fidem agnoscat quæ circa hos agantur. Erat enim Apostolo vnanimus, quare & circa eos solicitior signatur: non sicut quidam, qui dum semetipsos commendare volebant, negligentes erant de disciplina & conuersatione fratrum. Non enim deuoto animo prædicabant, sed propter propria lucra. Et quia Timotheus vir erat egregius, dicit quia probatum hunc habebant, quia erat cū eo vt filius charissimus, deseruiens Euangelio Christi. Ideo hunc filium dicit, quia ab ipso fuerat ordinatus. Hunc sperat præmittere, & se quoque in breui venturum ad eos.

2.Cor. 3. 1.Thess.2. 1.Thess.3. 1.Tim.1.

Necessarium vero arbitratus sum, Epaphroditum, fratrem & cooperatorem & commilitonem meum, vestrum autem Apostolum, & ministrum operis mei, mittere ad vos: quādoquidem desiderabat vos omnes, & impatienter solicitus erat, eo quod audieratis illum infirmatum fuisse. Etenim infirmatus est prope mortem: sed Deus misertus est illius, non solum autem eius, sed & mei: ne tristitiam super tristitiam haberem.

C

Philip.4. Omnia hęc manifesta sunt. Epaphroditum enim significat se missurum cum ista epistola ad eos. Inuicem enim desiderio sui mœsti erant infirmitatis eius causa & populus & Epaphroditus: vt viso eo recrearentur de recuperata salute eius, & ille careret solicitudine videndi eos quam gerebat. Erat enim eorum Apostolus ab Apostolo factus, dum illum ad exhortationem eorum mittebat ad eos: & quia vir erat bonus, desiderabatur à plebe. Quid ergo est vt præsēte Apostolo qui mortuos suscitabat, hic Epaphroditus infirmaretur vsque ad mortem? Numquid non orauit pro illo Apostolus, & non impetrauit vt citius sanaretur? Sed signa infidelium causa fiunt. Nam huic non ad detrimentum contigit ægritudo, sed ad augmentum. Probationes enim diuersæ sunt credentium. Alius enim per ægritudinem, alius per amissionem carorum, alius per dānū pecuniæ, alius per tribulationes probatur, si in necessitate stabilis inueniatur, auxilium à diuersa parte non quærens, vt augmentum faciat meritorum. Non ergo contēpta est postulatio Apostoli, sed melius prouisum ei pro quo petebat. Quid autem illud est, vt cum de excessu fratrum in alia epistola non contristari debere admoneat; in hac contristandum se si exisset Epaphroditus à corpore, significat? *Tristitiam*, quam habebat de infirmitate eius. Erat enim necessarius ecclesiis. Nam ad Thessalonicenses: *Videte*, ait, *ne contristemini de dormientibus, sicut & cæteri qui nō habent spem.* Se autem sic tristem futurum dixerat de excessu Epaphroditi, quia solatium eius & auxilium requirebat: non tamen vt quasi perditum lugeret.

Act.20.

D 1.Cor.14. 1.Pet.1.

1.Thess.4.

Ibidem.

Solicitius itaque misi eum, vt, cum illum videritis, iterum gaudeatis, & ego meliore animo sim. Excipite ergo illum in Domino cum omni gaudio, & huiusmodi in honorem habete: quia propter opus Christi vsque ad mortem accessit, in interitum tradens animam suam, vt suppleret id quod vobis deerat circa meum officium.

E

Solicitius itaque misi eum, &c. Affectionem mutuam habuisse Epaphroditum & plebem Philippensium significat, quem videntes iterum in lætitiam se excitarent, & Apostoli animus lętaretur, quia meliori animo fit qui ad caros suos mittit reuisendos. *Excipite ergo illū in Domino cum omni gaudio, & huiusmodi in honorem habete: quia propter opus Christi vsque ad mortem accessit, in interitum tradens animam suā vt suppleret id quod vobis deerat circa meum officium.* Quamquā indiuidua esset charitas Epaphroditi & plebis: tamen etiā ab Apostolo commendatur, vt amplius cariorem illum faciat, maxime propter hos qui forte tam cari non essent circa eius affectū. In omni enim plebe diuersitas est. Hinc est vnde & prælium eius memorat quod non dubitauit propter opus Euangelij emori: hoc est, non deterritus est minis & pressuris infidelium, sed perstitit in exhortatione fideliū, vt impleret quod deerat plebi in traditionē iuxta dispensationem Apostoli. Qui ergo à morte non retrahit animam suam in interitum, hanc tradit iuxta vitam præsentem, sicut & Dominus dicit; *Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam.* Perditio hęc interitus est, quia secundum mundum *qui animam suā tradit pro Christo, amittit eam, in futurum tamen conseruabit eam.*

1.Cor.7. Philip.4. F

Matth 16. Ioan.12.

CAP. III.

QVod reliquum est fratres mei, gaudete in Domino. Eadem scribere vobis, mihi quidem non est pigrum, vobis autem necessarium. Videte canes, videte malos operarios, videte circumcisionem. Nos enim sumus circumcisio, qui Spiritu Deo seruimus: & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habemus: quamquam ego habeam fiduciam in carne.

G

Eadem scribere vobis, mihi quidem non est pigrum, &c. Ostendit solicitudinem suam quam gerit circa profectum illorum, quia impiger est ad scribendum ei quæ necessaria sunt vtilitati illorum. *Videte canes, videte malos operarios, videte circumcisionem.* Hos designat qui inuidentes gentibus prauitate colloquiorum suorum euerterant Galatas, suadentes eis vt circumciderentur. Quos omni genere vitādos & spernendos docet, quasi canes qui primum oblatrant, dehinc morsu sæuo male operantur in carnem. *Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deo seruimus: & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habemus: quamquam ego habeam fiduciam & in carne.* Manifestum est quia credentes ipsi circumcidunt cor suum, vt amputata erroris nebula aspiciant & agnoscant Dominum creaturæ. Hoc est spiritu Deo seruire, & gloriari in Domino Iesu Christo, qui legem spiritus dedit, vt carnis gloria exinaniretur. Apostolus tamen etiam hāc fiduciam habebat, vt si vellet, gloriaretur de carnis circumcisione: sed sciens vacuam esse hanc gloriam, repudiauit eam.

2.Cor.2. Galat.6.

Rom.2. 2.Cor.3. Rom.8. Act.21. H

Si quis alius videtur confidere in carne: & magis, circumcisione octaui diei, ex genere Israel, de tribu Beniamin: Hebræus Hebræis, secundum legem Pharisæus, secundum æmulationem persequens Ecclesiam Dei, secundum iustitiam quæ ex lege est, conuersatus sine querela. Sed quæ mihi lucra fuerant, hæc arbitratus sum propter Christum damna.

Quantum ad legis culturam pertinet, & ad eius iustitiā seruandam, & ad studium hæresis Pharisæorum, & iuxta zelum traditionis paternæ in persequendo Ecclesiam, hic parem non habuit. In cæteris enim erant consortes eius, qui similiter essent natura Iudæi. Sed quæ lucra videbantur iuxta humanum sensum, comparatione Christi inuēta sunt damna. Quare damna, nisi quia iam tēpus non erat, vt lex seruaretur? Inania enim erant hæc omnia, & impedimen-

Act.26. Galat.1.

Gal.4.

A dimenta ne accederetur ad gratiam, & quia hæc sunt carnalia, nostra vero spiritalia. Ideo autem de tribu se dicit Beniamin, vt genus suum extolleret, siue propter hos qui de patriarchis concubinarum Iacob filiis ducunt originẽ, aut propter illos qui erant proselyti. Vndè dicit, *Ego magis, circumcisione octaui diei, ex genere Israel*, vt ostenderet primũ se esse inter Iudæos, sed hoc se contemnere propter spem promissam à Christo. Hebræi tamen propter Abraham dicti sunt. Immutata est enim littera propter sonum, vt non vocarentur Abræi, sed Hebræi: vt apud veteres cum diceretur medidie, & esset absurdum; immutata est littera vt diceretur meridie. Si enim origo ex Abraham est, ex ipso trahit & nomen, non ex Heber, qui sexta generatione est super Abraham. Si enim in Abraham reformari cœpit genus hominum, & ipse est pater fidei, ex ipso & nomen & lingua Hebræa. Prima enim lingua quę erat sine nomine, cum huic redditur, ex eo nomen accepit. Nam nulla causa B est vt ex Heber trahat nomen. Abraham enim Chaldæus fuit, non tamen Hebræi Chaldæam linguam habent.

Gen 30. Gen 11. Gen 17. Gen. 11. Act 7.

Quinetiam omnia arbitror detrimentum esse, propter eminentiam scientiæ Christi Iesu Domini mei, propter quem omnia damnum esse duxi, & arbitror stercora: vt Christum lucrifaciam: & vt inueniar in illo non habens meam iustitiam, quæ ex lege est, sed eam quæ est per fidem Christi, quæ ex Deo est, iustitiam in fide, ad cognoscendum eum, & virtutem resurrectionis eius, & communicationem passionum eius: conformãs me morti ipsius, si quo modo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis.

Cum superius de genere Abrahæ, & de lege, & de iustitiis eius, & meritis obseruantium loqueretur, hæc omnia detrimentum deputans ad comparationem promissionum Saluatoris: nunc addit non solum hæc, sed & in-C quit, *omnia arbitror detrimentum esse propter eminentiam scientiæ Christi Iesu Domini mei*. Post legem & iustitias eius, quæ erunt hæc omnia? Quæ erunt, nisi vt ipsi vitæ corporis animæque anteponatur agnitio Christi? Si enim, vt dicit ad Colossenses, *in Christo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi*: cunctæ quæcumque sunt, nullius momenti ducenda sunt, vt ad excellentiam sapientiæ & scientiæ huius peruenire contingat. Sufficit ergo, immò exuberat iustitia quæ ex fide est, non ex lege ad salutem; quæ ex cognitione Christi, gratia Dei indulta est. Cognitio enim mysterij incarnationis, & passionis, & resurrectionis eius, profectio vitæ est, & thesaurus sapientiæ. Vbi enim sapiẽtia, ibi est & vita, quia vita non est vbi stultitia est. Deniq; Salomon: *Stultus*, ait, *in risu agit mala*. Qui enim intelligit sui causa Christum hominem factum & passum, & victa morte resurrexisse, contemptis & spretis omnibus hunc sequitur, cuius præsidio videt se à morte liberatum, quærens causas ad promerendum eum, vt vel in aliquo illi vicem possit reddere, vt adhuc maiora consequi mereatur D promissa in resurrectione.

Ephes. 3. Coloss. 2. Gal. 3. Coloss. 2. Prou. 10. Rom. 8.

Non quod apprehenderim, aut iam perfectus sim: sequor autem, si quomodo comprehendam, in quo & comprehensus sum à Christo Iesu.

Quoniam in tota epistola gaudere se testatur in eis, & laudat obedientiam eorum & fidem, ne forte quasi homines inflatione, eo quod iam digni essent extollerentur, nunc per suam personam adhuc deesse sibi ad iustificationem implendam aperta voce declarat, vt contendant addere in operibus bonis. Si enim hic qui tanta præditus dignitate est, adhuc deesse sibi perfectionem confitetur: quanto magis hi intelligerent elaborandum sibi esse vt iustificationum merita adipiscerentur? Ideo subiecit: *Sequor autem, si quomodo comprehendam; in quo & comprehensus sum à Christo.* Dum enim errore æstu mentis fluctuaret, de via Domini dissidens, misericordia Dei quasi fugientem

Philip. 2. & 4. 2. Tim. 2. Act 9. Ph. 1. 1. Tim. 1.

E gratiam Christi, comprehendit eum in via, euntem ad conturbandam & affligendam Ecclesiam, ad hoc vt donum Dei addisceret, & gratiam quam refutabat, & sciret pro hac etiam mori lucrum esse: ideoque non se posse obesse credentibus, sed sibi se non crederet, qui rem salutarem per ignorantiam insequebatur. Ad hoc ergo comprehensus est, id est, à præsentia Dei requisitus inuentus est, & dicit mysterium Christi, vt in omni vita augmentum faciens meritorum, comprehendat destinatum præmium, promeritus eum quem didicit sui causa occisum.

1 Cor. 9. Galat. 1.

Fratres, ego me non arbitror adhuc comprehendisse. Vnum autem: quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea vero quæ ante me sunt extendens me; destinatam insequor ad palmam supernæ Dei vocationis in Christo Iesu. Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sentiamus: & si quid aliter sentitis, id quoque vobis Deus reuela- F *uit. Verumtamen ad quod peruenimus, vt idem sapiamus, & in eo ambulemus.*

Fratres, ego me non arbitror adhuc comprehendisse. Hoc est quod supra dixit, quia ideo laborare se significat, vt quotidie in melius proficiat, semper extendens se ad potiora; vt illa quæ retro acta sunt obliuiscens, meliora sectetur: non quia mala sunt, sed quia praua sunt ad meritum collocandum, in melius autem proficiendum, vt ad destinatum cęleste præmium occurratur. Causa enim tam admirabilis & inuisibilis præmij non leuiter vtique certandum esse pronuntiat. *Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sentiamus.* Superius perfectum esse se negat, sed iuxta promissum, vt adhuc adaatur ad meritum: ad comparationem autem cæterorum qui res diuinas negligentius curant, perfecti dicendi sunt qui adhibita solertia perfectionis iter ambulãt. Hoc ergo sentiendum est, vt in melius proficiatur. *Et si quid aliter sentitis, id quoque vobis Deus reuelabit.* Hoc dicit, vt si quid amplius ad culturam melioratæ conuersationis excogitauerint, Dei existiment donum esse, ne per hoc inflarentur. G *Verumtamen ad quod peruenimus, vt idem sapiamus, & in eo ambulemus.* Ne qua hinc oriretur præsumptio, & putaretur quod à Deo non erat reuelatum, ideo subiecit dicens, *Ad quod peruenimus, vt idem sapiamus*; hoc est, non extra regulam disciplinæ sapere in conuersatione fidei, sed hoc sapere quod commune sit, & modestum in Euangelij veritate.

1. Cor. 12. 2. Tim. 2. Coloss. 1. 1 Cor 12. Ephes. 2. Galat. 5. Rom. 12.

Imitatores mei estote fratres: & considerate eos qui si ambulant, sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc vero & flens dico) inimicos crucis Christi: quorum finis est interitus, quorum Deus venter est, & gloria in pudendis ipsorum, qui terrena sapiunt.

Imitatores mei estote, &c. Vult illos solicitos esse, ne prauorum hominum subtilitate capiantur, & notare vnumquemque qualiter & conuersetur & doceat: vt his iungãtur in quibus sensum magistri sui agnouerint. *Multi enim* H *ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc vero & flens dico) inimicos crucis Christi: quorum finis est interitus, quorum Deus venter est, & gloria in pudendis ipsorum, qui terrena sapiunt.* Hi quos significat, è numero eorum sunt, qui Galatas euerterant. Cum dolo enim ambulantes, ecclesias Dei subuertebant, sub nomine Christi Iudaismum colendum prædicantes, quasi sibi Christus promissus sit. Quos cum dolore & lachrymis memorat, quia saluti credentium obsistebant, de cibis edendis & non edendis quæstiones mouentes, quasi salus in esca sit, aut venter Deus, quem iuxta legem mũdis escis delectari putabant, gloriantes in pudendis circumcisis: hoc est terrena sapere. Qui autem spiritalia sapit in fide, in spe, in charitate gloriantur. Ad locum autem hũc pertinet, vt quæstus causa aut gulæ dixerit, *Quorum Deus venter est.*

Philip. 2. 1. Thess. 3. Galat. 1. Act 15. Coloss. 2. Rom 14. Galat. 6.

Nostra autem conuersatio in cælis est: vnde & Sal-

A

natorem expectamus, Dominum nostrum Iesum Christum, qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ cõforme corpori gloriæ suæ, secũdum operationem suam, qua possit etiam subÿcere sibi omnia.

Rom. 8. Ephes. 6. *Nostra autem conuersatio in cœlis est, &c.* Spiritalia curãtes, in cœlis agere dicuntur, cum ipsi adhuc sint in terris: quoniam mali principes & potestates cum sint adhuc ipsi in firmamento, conuersatione tamẽ in terris sunt. Rom. 8. Christianorum ergo actus in cœlis sunt, vbi & spes salutis eorum est, qui est Christus, quem omnis fidus expectat ad transfigurationem corporis carnis: vt quod ex humo est, indutum spiritali veste conforme efficiat aduentu maiestatis 1 Cor. 15. Coloss. 2. suæ corpori gloriæ suæ, iuxta operationem suam, id est, secundum virtutem suam, *qua possit subÿcere sibi omnia*: hoc est, quia per resurrectionem mortuorum & immutationem in gloria apparebit virtus Domini manifestata, comprimens omnes principes & potestates, vt manifestetur ipse Deus & Dominus esse omnium.

B

CAP. IV.

Itaque fratres mei charissimi & desideratissimi, gaudium & corona mea: sic state in Domino dilectissimi. Euodiam rogo, & Syntychen obsecro idem sapere in Domino. Et te rogo etiam germane compar, adiuua illas quæ laborauerunt mecum in Euangelio cum Clemente, & cæteris qui sunt mihi participes operũ: quorum nomina sunt in libro vitæ. Gaudete in Domino semper: iterum dico gaudete.

Itaque fratres mei charissimi, &c. Commonet vt in eadem fide perseuerent. Gaudium enim eius ad præsens constan-1.Thess.5. 1 Tim. 2. tia illorum est, & in futurum corona. Discipulis enim in agone victoribus, dignus erit corona magister. *Euodiam rogo, & Syntychen obsecro idem sapere in Domino. Et te rogo etiam germane compar, adiuua illas quæ laborauerunt mecum in Euangelio cum Clemente, & cæteris qui sunt mihi participes operum; quorum nomina sunt in libro vitæ.* C Apoc 21. Euodiam & Syntychen ad prudentiam amplexandam hortatur, adiuuantibus quos memorat: vt sicut in operibus Euangelij profecerant, proficerent & in sapientia Dei, quos omnes merito fidei in libro vitæ haberi pronuntiat. *Gaudete in Domino semper: iterum dico gaudete.* Lętus Apostolus in operibus & fide eorum, ad cumulandam alacritatem suam exoptat illos in hoc studio proficientes in Domino semper gaudere, hoc est enim Philip. 3. quod iterat, vt se vera affectione gaudere in illis ostendat.

Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Dominus prope est. In nullo soliciti sitis: sed per omnem orationem & precem, cum gratiarum actione, postulationes vestræ notæ fiant apud Deum. Et pax Dei quæ exuperat omnem mentem, custodiat corda vestra, & sensus vestros in Christo Iesu.

D

2 Pet 2. Nunc exemplo eorum alios vult lucrari. Cũ enim modestia eorum manifestata fuerit, id est, rationabilis cõuersatio, lucebunt opera eorum: & non deerunt qui imitentur bonum illorum, vt non solum propriorum gestorum, Prou 1. Iacob 5. sed aliorum augmentum consequantur, vt (sicut dictũ est) labores fructuum suorum edant. Quando enim fructus operum ipsorũ alios acquirit ad opus bonũ, labores eorum qui acquisiti sunt proficient eis quorum exẽplo bona opera imitari cœperunt. *Dominus, (ait,) prope est. In nullo solliciti sitis,* hoc est præparatos esse debere, & vigilare in o-Luc. 14. 1. Cor. 9. ratione & prece. Deo gratias agentes, seposita mundi solicitudine illud sperare, & ante oculos habere quod Dominus repromisit: vnde & gratias ei agẽdas docet. Domi-Luc. 18. mino enim imminente, solicitudo sæculi cessat. Vt quid enim solicitus sit de re cito peritura? Ac per hoc, inquit, *postulationes vestræ notæ fiant apud Deum.* Quæ notitia assiduitate fit, & vigilãtia orationis. Tunc demũ munitionibus pa-Rom. 8. cis suę, *quæ omnem exuperat mentẽ, custodiat corda vestra in Christo Iesu.* Hoc ideo dixit, quia cum Deo qui habet pacem, nõ timet omnem mentem aduersam. Tutus enim est pace Dei omnis diligens Deum in Christo Iesu. Quis enim nõ metuat eum quem scit Dei esse amicum.

E

Quod reliquum est fratres, quæcunque sunt vera, quæcumque magnifica, quæcumque iusta, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque laudabilia, si qua virtus, si qua laus disciplinæ: hæc cogitate: Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiscum.

In conclusione, quæ reliqua erant ad imitationem perfectionis exponit, vt ea quæ non solum in vituperationẽ non cadunt, verumetiam laude digna sunt, & cogitantes & agentes, secuti formam Apostoli, Deum pacis habeant secum. Deus noster vere Deus pacis est, qui non rogatus 1 Cor 14. quasi potens, non timidus quasi infimus ad pacem hortatur, in tantum vt & peccata in se commissa concedat. cũ possit vtique terrore manifestatæ potentiæ, & ineffabilis 2.Cor 13. magnitudinis suæ etiam multos nõ ad pacem cogere, sed F ad subiectionem. Sed huiusmodi pax mundi est, non Dei, Ioan. 14. cuius ipsa natura pax est.

Gauisus sum autem in Domino magnopere, quod tandem aliquando refloruistis, vt pro me sentiatis id quod & sentiebatis: occupati enim eratis. Non quasi propter penuriã dico, ego enim cognoui in quibus sum, sufficiens esse. Scio & abundare, scio & humiliari, (vbique & in omnibus imbutus sum,) & saturari, & esurire, & abundare, & penuriam pati, omnia possum in eo qui me confortat Christus. Verumtamen benigne fecistis, communicantes necessitatibus nostris.

Gauisus sum autem in Domino magnopere, &c. Nunc alacritatem suam propentiorem factam ostendit, quia in quo negligentiores facti fuerant, adhibita solertia opus pristi-G num iterarunt, memores facti Apostoli sui, vt fructus suos ad eum mitterent condendos in horreo cœlesti, *vbi neque tinea, neque rubigo exterminant. Non quasi propter penuriam dico:* Matth 6. *ego enim cognoui in quibus sum, sufficiens esse. Scio & abundare, scio & humiliari, (vbique & in omnibus imbutus sum,) & saturari, & esurire, & abundare, & penuriam pati, omnia possum in eo qui me confortat Christus.* Non se sui causa in hoc eorum opere gaudere, sed in profectu eorum ipsorum se ante omnia contentum Deo adiuuante testatur, vt neque de penuria contristaretur, neque de abundantia exultaret, sciens quia & abundantia freqnẽter extollit, & tolerata penuria diuitias cœlestes acquirit. Horum tamen opera in se benigna de-Deut. 28. clarat, multorum enim necessitatibus profuit.

Scitis autem & vos Philippenses, quia in principio Euangelij, cum profectus sum à Macedonia, nulla mihi ecclesia communicauerit in ratione dandi & accipiendi, nisi vos soli: quia in Thessalonica & vm essem, semel, & iterum vsibus meis misistis, non quia munus H quæram, sed requiro fructum crescentem in rationem vestram. Recepi tamen omnia, & abundo: repletus sũ acceptis ab Epaphrodito, quæ à vobis missa sunt in odorem bonæ suauitatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo, Deus vero meus impleat omne desideriũ vestrum secundũ diuitias suas in gloria, in Christo Iesu, Deo aũt & patri nostro gloria in sæcula sæculorũ. Amẽ.

Nulla mihi Ecclesia communicauerit, &c. Hæc ideirco com-1.Cor. 15. memorat, vt audientes in memoria & laude esse opera sua, non dubitent illa accepto ferri apud Deum, sed magis studium fidei adhibeant. *Recepi tamen omnia, & abundo: repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ à vobis missa sunt in odorem bonæ suauitatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo.* Non otiose cõ-Rom. 12. monet debere fieri: nec aliunde hortatur quod factũ profiterur, nisi quia aut negligentius, aut minus copiose fient solitum erat ab eis fieri, factum videbatur, vt reminiscẽtes

A Heb. 12. Luc. 11.

priorum operum scirent se minus fecisse quam cœperant. Licet enim non improbet factum, sed significet deuotiores illos ante in opere hoc fuisse: tamen gratum esse & acceptum fieri apud Deum quasi sacrificium placidũ. Denique Dominus ait; *Facite eleemosynam, & ecce omnia mũda vobis sunt.* Quam grauatum ergo opus est, vt omnem maculam hominis & sordes emundet: *Deus vero meus impleat omne desiderium vestrum secundam diuitias suas in gloria, in Christo Iesu.* Ideo discreuit, dicens, *Deus meus*; vt secundum ea quæ præstabat meritis eius, auxilia adessent & desideriis eorum in copia magnitudinis bonitatis suæ in gloria Christi Iesu. Gloria est Christi Iesu, cum Dei nutu Christianorum implentur desideria secundum euangelicam disciplinam. *Deo autem & patri nostro gloria in secula seculorũ. Amen.* Hic non discreuit, sed generaliter ait, *Deo & patri nostro gloria.* Deus propter timorem, pater autem honoris causa, & quia ab ipso est omnis origo. Ipse enim dixit in Malachia propheta, *Si Deus ego sum, vbi est honor meus.*

Philip. 2. Ephe. 1. Malac. 1.

B

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime qui de Cæsaris domo sunt. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Salutate omnem sanctum, &c. Ille salutatur in Christo Iesu qui se sanctificat, vt Christo dignus habeatur, qui dixit, *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, Dominus Deus vester. Salutant vos qui mecum sunt fratres.* Salutatio fratrum solatium inuicem præstat, quasi imagines enim exhibet diuulsorũ. *Salutant vos omnes sancti, maxime qui de Cæsaris domo sunt.* Hos significat propensiorem affectum habere circa eos, qui de domo Cæsaris sunt, istos & potiores supra memoratis ostendit fratribus, quia hos sanctos appellat. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.* Quoniam de Saluatoris persona quæstiones oriuntur, hic vt soliditatem in eo diuinitatis approbet, tuitionem gratiæ eius spiritui nostro exoptat.

Leui. 19. 1. Cor. 16. Galat. 6.

C

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM beati Pauli Apostoli ad Philippenses Commentariorum

FINIS.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES COMMENTARIA.

D

PROOEMIVM.

Coloss. 1. Coloss. 4.

COLOSSENSES *pseudoapostoli euertere nitebantur, vt post prædicationẽ Epaphra & Archippi philosophicis disputationibus irretirent simplicitatem mẽtis eorum, ne spernerent rationes elementorũ, quibus quasi gubernatur vita humana. Idcirco hos Apostolus hortatur per epistolam, & admonet ne alicui præter Christum aliquam esse spem putarent, & deciperentur.*

Coloss. 2. Coloss. 3.

Cap. I.

Paulus, Apostolus Christi Iesu per voluntatem Dei, & Timotheus frater, his qui sunt Colossis, sanctis & fidelibus fratribus in Christo Iesu. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

E

CAPVT epistolę solito more scribit ad eos, in quo & sancti & fidelibus fratribus litteras se ordinare prosequitur, quibus exoptat Dei gratiam manere per Christum.

Rom. 1. 1. Cor. 1. & alibi.

Gratias agimus Deo & patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis orantes: audita fide vestra in Christo Iesu, & dilectione quam habetis in omnes sanctos, propter spem quæ reposita est vobis in cælis, quam ante audistis in verbo veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuersum mundum: & est fructificans, & crescens, sicut & in vobis, ex qua die audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate, prout didicistis ab Epaphra dilecto conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi: qui etiam notam fecit nobis vestram dilectionem in spiritu.

F

Gratias agimus Deo & patri Domini nostri Iesu Christi, &c. Quoniam dignum habuit Deus credere istis filium suũ, gratias ei refert in orationibus suis. Deinde propter charitatem quam habebant in sanctos, credẽtes quia per hanc spes firma est apud Deum, qua remuneraturus creditur credentes & diligentes se inuicem auctore Christo, cuius nomen peruenit ad omnes gentes, vt multiplicentur in fide eius. *Et est fructificans & crescens, sicut & in vobis, ex qua die audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate, prout didicistis ab Epaphra dilecto conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi qui etiam notam fecit nobis vestram dilectionem in spiritu.* In exemplum cæterarum gentium hos crescere & fructum vitalem facere, alacri sermone prosequitur: vt ex eo quod Dei gratiam perceperunt, proficerent, & numero & opere adiungentes fidei suæ qui fierẽt fratres eorum in Christo. Exemplo enim bonorum operum illorum attracti sunt multi, teste illis Epaphra, qui eis ministrauit gratiam Christi vice Apostoli, quam statim imbiberunt vt potum spiritalem in Domini charitate, quæ non in carne est, sed in spiritu.

Heb. 10. 1 Thes. 3. Coloss. 4.

G 2. Cor. 10.

Idcirco & nos ex qua die audiuimus, non cessamus pro vobis orãtes & postulantes, vt impleamini agnitione voluntatis eius in omni sapientia & intellectu spiritali, vt ambuletis digne Deo ad omne placitum, in omni virtute robur capientes secundum potẽtiam gloriæ eius, in omnem patientiam & longanimitatem, cũ gaudio gratias agentes Deo patri, qui vocauit vos in partem sortis sanctorum in lumine: qui liberauit nos à potestate tenebrarum, & trãstulit in regnum filij charitatis suæ: in quo habemus redemptionem, & remissionem peccatorum.

H 2. Thes. 1. Rom. 12. Ephes. 5. 2. Cor. 9.

Ex qua die audiuimus, non cessamus pro vobis, &c. Audiens Apostolus deuotam ac promptam voluntatem illorum circa fidem Christi, orat pro eis, vt propensius agnita voluntate Dei, rationabili opere expleret deuotionem quam audita fide Christi didicerant, ne tam fida mentis ædificatio, & robur fidei, dum inconsulte aliquid & imperite cõficeret, laboris sui fructum amitteret. Hoc enim libenter accepto fertur, quod deuoto fit animo, & prudenter. *Fructificantes & crescentes in agnitionem Dei, in omni virtute robur capientes secundum potentiam gloriæ eius, in omnem patientiam & longanimitatem, cum gaudio gratias agentes Deo & patri, qui vocauit vos in partem sortis sanctorum in lumine, qui liberauit nos à potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij charitatis suæ.* Incrementum operum eorum cum scientia vult fieri, vt non ignorent fidei suæ spem. Tunc enim firmi & stabiles sunt, si aduertant, quæ pro fide promissa sunt, & quanta sit potentia gloriæ maiestatis Dei in patientia, vt longa expectatione sustineat humanum genus, quod irre-

Philip. 2. 1. Pet. 2. Rom. 2.

A uerentia sua non solum negligit creatorem, verum perse-
quitur amantes eum: vt & ipsi similiter patientes sint, vt (1.Pet. 2.)
supportent probra & maledicta infidelium, vel si illata
fuerit pressura expectantes iudicium Dei, nec dubitantes
de eo, magis autem gaudentes in promissa vita cum gra-
tiarum actionibus Deo, qui dignatus est vocare & indu- (Act. 13.)
cere gentes in promissionem Iudaeorum, quae est lumen (Galat. 2.)
aeternum, id est, vita aeterna, veritas perpetua. Liberati e- (Heb. 2.)
nim de conditione tenebrarum, hoc est, eruti de inferno (Rom. 5.)
in quo tenebamur à diabolo tam ex proprio quam ex de- (1 Ioan. 3.)
licto Adae, qui est pater omnium peccantium: translati su-
mus per fidem in regnum coeleste filij Dei; vt ostenderet
nobis Deus quo amore diligit nos, quando attollens nos (Matth. 25.)
de imo tartari, induxit in coelos cum vero filio suo: Iam e-
nim omnes credentes, qui fixa mente deuoti sunt, exeun-
tes de saeculo; duce dextrae patris angelo inducuntur in
coelos, quod ante deuictam mortem concessum non erat.
In quo habemus redemptionem, & remissionem peccatorũ In huius (Ioan 8.)
filij sui regnum transtulit nos Deus; per quem nos rede- (Matth. 5.)
B mit, & manumisit. Remissio enim peccatorum liberos fa-
cit, vt liberati debitis, teneri obnoxij non possint, nam si-
ne fide Christi nullus egressus de inferno est, quia obliga-
tus peccatis exire ianuas tartari non potest.

*Qui est imago inuisibilis Dei, primogenitus vni-
uersae creaturae.*

Inuisibilis Dei imago visibilis esse non potest, alioquin
nec imago. Quod enim inuisibile est, pingi non potest. (Esai 40.)
Nec enim visibilis potest inuisibilem videre. Aut enim
corpus est quod videtur, aut figura, aut aliqua formata sub-
stantia quam fert acies oculorum, totum tamen corpus
est. Deus autem qui ab his omnibus alienus est, quomo- (Ioan. 10.)
do potest imaginem habere visibilem? Sed ideo sic dici- (Heb. 1.)
tur, vt talis filius intelligatur, qualis est pater: vt quia de i-
pso est, & nihil distat ab eo in diuinitate naturae, imago ei*
dicatur & forma, ne alius Deus à perfidis crederetur, quã-
C uis nomine ipso hoc contineatur. Ideo enim verus Dei fi-
lius dicitur, vt de ipso esse credatur. Sed propter malam in-
telligentiam etiam hoc additum est, vt & imago eius di-
catur: vt cum apparet, licet in figura humana, aut certe in
igne, vt ad Moysen, non ipse pater intelligatur esse, sed fi- (Iosu 5.)
lius: & per id quod imago eius dicitur, nihil ab eo distare (Exod. 3.)
credatur. Vnde dicit ad Philippum, *Philippe, qui me vidit, vi-* (Ioan. 14.)
det & patrem, quomodo tu dicis: Ostende nobis patrem? Non credis (Ioan. 10.)
quia ego in patre, & pater in me est? Haec est vnitas & substan-
tialitas patris & filij, vt inuicem sint: vt qui videt filium, vi-
deat & patrem. Nunc videamus quomodo visus sit filius,
vt proinde intelligamus qua ratione Philippus videndo fi-
lium, videat & patrem. Intellectu certe operum diuinorũ
viderunt filium, non carnalibus oculis. Quae operatus est (Ioan 14.)
filius, dixit esse patris, vt vnitatem virtutis ostenderet. Eo- (Gen 32.)
dem genere visus est & à Iacob, vnde nomen accepit Israel,
id est, homo vidẽs Deum. Propter hoc ergo imago dictus
inuisibilis Dei, vt ipse esse intelligeretur qui per intellectũ
D visus est Deus. Patrem autem numquam vllo modo appa-
ruisse, sicut dictum est in Euãgelio, *Deum nemo vidit vnquã.* (Ioan. 1.)
Primogenitus vniuersae creaturae. Ante omnem creaturam, ge- (Eccl. 24.)
nitum filium non creatum, testatur, vt secerneret natiui-
tatem eius à creaturae factura. Et vt hoc penitus clarescat,
subiecit.

*Quia in ipso condita sunt omnia in coelis & in ter-
ra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue domina-tio-
nes, siue principatus, siue potestates: omnia per ipsum,
& in ipso condita sunt: & ipse est ante omnes, & cũcta
in ipso constant.*

Quia in ipso sunt condita omnia, &c. Non solum in eo ma- (Prou. 8.)
gnificum & gloriosum significat Christum, quia antequã (Rom. 11.)
fierent omnia, natus est, sed & in ipso dicit omnia condi-
ta: hoc est, vt omnium potentia in eo esse credatur, & à
Deo profecta, dum omnia fiunt per ipsum: hoc est autem

E caput esse totius creaturae; quia ab ipso vt sint, esse coepe-
runt. Ideo autem quae ab ipso facta sunt, per ipsum facta
dicuntur; quia ad hoc natus est vt faceret creaturam: &
hoc est Deum fecisse in eo, & per eum. Nec enim sibi na- (Ioan. 1)
tiuitas sua profecit, sed nobis, quia non eguit nasci qui sẽ- (Esa 9.)
per erat, quomodo sit vnicus Dei patris filius quomodo (Matt. 11.)
ipse nouit quae ingenita sunt Dei patris? Erat enim in Deo
qui processit de Deo, ita vt vnus esset Deus, ac sic fit, vt ne-
que diminutio sit patris, neque profectus filij dum nasci-
tur. Et vt apertius tradat quae & quanta sit potentia filij, o-
stendit quae per ipsum sint: nempe throni, dominationes,
& principatus, ac potestates: vt proinde omnino minus
nihil in eo esse credatur, quam in patre. *Et ipse est ante omnes.*
Ante omnes hic est, quia hic solus de Deo patre natus est,
de ingenita vtique substãtia Dei. Haec autem virtute eius, (Ioan. 7.)
quam per generationem habet à patre, substiterunt; non (Psalm. 2.)
quia eiusdem communio substantiae sit cum eo, sed ex ni-
hilo nutu Dei patris filio agente coeperunt. *Et cuncta in ipso* (Heb 1.)
constant. In ipso constant, quia sine eo nihil sunt. Nisi enim F
huic fuerint subdita, errore deuia quasi perditioni fient
obnoxia.

Et ipse est caput corporis Ecclesiae, qui est principiũ, (Act. 17.)
*primogenitus ex mortuis: vt fiat in omnibus ipse pri-
matum tenens.*

Et ipse est caput corporis Ecclesiae, &c. Ecclesiae caput est Chri- (Ephes. 5.)
stus, si tamen omnes vnum sentiant coelestes terreni, vt
sint Ecclesia, hoc est, vnius fidei. Si quo minus, truncati ca-
pite totius corporis, id est, à creatore suo seiuncti, amen-
tia quadam & vanitate bacchantur. *Qui est principium, pri-
mogenitus ex mortuis: vt fiat in omnibus ipse primatum tenens.*
Quoniam omnia per ipsum sunt, per ipsum denuo negli- (Ephes. 4.)
gentia quadam facta caduca reformanda fuerunt, ne ad (Ioan 1.)
iniuriam eius pertineret si opus eius per alterum instau- (Ephes. 5.)
ratum fuisset: vt quomodo ante omnes natus est, sic iterũ (1. Cor. 15.)
ante omnes primus esset ex resurrectione mortuorum, (Prou. 8.)
reddita pristina vita. Ante omnia enim natus est de Deo, (Matth 1.)
vt cuncta crearet quae non erant. Iterum autem accepta G
carne de virgine natus est, vt peccatum quod ex virgine E-
ua intrauerat in mundũ aboleret. Natus ergo, & mortuus
resurrexit, vt quae primum fecerat, postea iterum recrea-
ret; quia per errorem fuerant velut mortua: vt semper in (Apoc. 1.)
omni vita sit primus & princeps.

*Quia ipso complacuit patri omnem plenitudinem
inhabitare: & per eum reconciliare omnia in ipsum,
pacificans per sanguinem crucis eius, siue quae in coelis
sunt: siue quae in terris.*

Omnem plenitudinem inhabitare, &c. Plenitudo in ipso est (Rom. 11.)
& manet, quia omnia potest semper, vt nihil exceptum sit (Ioan. 1.)
quod non per eum possit praestari: vt & faceret, & refor- (Ioan 5.)
maret, & lapsa erigeret, & mortua viuificaret. Vnde ait, (Ibidem.)
*Sicut habet pater vitam in semetipso, ita dedit & filio vitam habe-
re in semetipso.* Et; *sicut pater suscitat mortuos & viuificat, sic & fi-* H
*lius quos vult viuificat. Nec enim pater iudicat quemquam, sed om-
ne iudicium dedit filio.* Quid tam iustum, nisi vt horum quae (Colos. 2.)
fecit per illum, ipsi daret iudicium? & vt ipsa plenitudo di-
uinitatis habitaret in ipso; & id est quod diximus, omnem
illum potestatem in se habere, quod est, Deum esse perfe-
ctum, qui enim haec omnia non habet, non est Deus. *Et
per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem cru-* (Ephes 1.)
cis eius, siue quae in coelis sunt, siue quae in terris. Hoc est quod su-
pra memorauit: quia vt ea omnia quae Deus fecit, per illũ
restauraret, cum errore quodam discrepare iam coepissent
ab inuicem, necnon & ab auctore, (est enim adhuc error
in carnalibus coelis;) humiliauit eum incarnando illum, vt (Iob 14.)
homo factus ostenderet ac doceret quomodo possint ea (Philip 2.)
quae in firmamento sunt, & super terram recõciliari crea- (1 Pet. 2.)
tori. Quod vt ad perfectum perduceret, occidi se passus (Apoc. 2.)
est propter homines, vt quos apud superos docuerat, exe-
untes hinc à morte secunda teneri non possint, vt doctri-
na eius fructum haberet primae institutionis, & omnia fa-

A ctaper ipsum viueret in ipso quasi in auctore, sicut Petrus fatetur in Actibus Apostolorum. Act. 3.

Et vos quondam alienatos & inimicos consiliorũ eius in operibus iniquis, nunc autem reconciliatos in corpore carnis eius per mortem, exhibete vos sanctos & immaculatos & irreprehensibiles in conspectu suo, si quidem perseueratis in fide fundati, stabiles & immobiles à spe Euangelij quod audistis, quod prædicatũ est in vniuersa creatura quæ sub cælo est. Cuius factus sum ego Paulus minister: qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & suppleo reliquias pressurarum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est Ecclesia.

Et vos quondam alienatos & inimicos, &c. Quale donum Dei sit erga gentes memorat, vt ostendat eos debitores, B & quidem multum, in gratiarum actionibus Deo: qui cũ inimici essent consiliorum eius, quibus decreuit visitare genus humanum per famulum suum Moysen, cuius doctrinam & potestatem non receperunt, deuoti idolis suis, Rom 15. Act. 7. immo operibus iniquis, (adorauerũt enim opera sua quæ fecerunt:) misericordia autem & prouidentia Dei requisiuit eos, vt gratuito Dei gratiam consequerentur, redeuntes ad eum in conscientia munda: vt in die iudicij dum nihil erroris veteris inueniretur in his, accorporarentur Exod. 32. creatori suo, qui vt prodesset humano generi, incarnatus homo factus est, vt in carne sua vinceret mortem. *Si quidẽ perseueratis in fide fundati, stabiles & immobiles à spe Euangelij quod audistis, quod prædicatum est in vniuersa creatura quæ sub cælo est. Cuius factus sum ego Paulus minister: qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & suppleo reliquias pressurarum Christi in carne mea pro corpore eius quod est Ecclesia.* Heb. 2. In tribulationibus, quas patiebatur, exultare se fatetur, quia profectum suum videt in fide credentium. Non est inanis tribulatio, quando eum pro quo patitur, acquirit ad vitam. Quas passiones Rom. 5. C Christo dicit inferri, cuius vtique doctrinam persequuntur: vt & perfidos grauet impietatis suæ credulitate, & fidelibus Dei prædicet charitatem, cuius filius nunc vsque iniurias patitur pro nobis. Nunc igitur intelligi vult qua causa scribit ad eos, cum dicit, *Si tamen perseueratis in fide fundati*: vt scirent tunc prodesse sibi passionem Christi, si in Rom. 11. accepta fide manerent. Idcirco enim omnipotentia magnitudinis quanta sit Christi, & quam infinita, ab initio declarauit, vt doceret in ipso solo spem ponendam, quia ipsius sunt omnia: & quia nihil sine ipso potest viuere, neque in cœlis, neque in terris. Ante omnes enim est, & cũcta in ipso constant, quia in omnibus ipse primatum tenet, vt si quis alicui elementorum aut Angelorum, vel Potestatum deuotum se debere esse putet, errare se sciat. Act. 17. Coloss. 1. supra. Coloss. 2. Ibidem. Deut. 18. Hic enim vnus est filius Dei, caput omnis principatus & principij, cuius Euangelium prædicatum est in toto mũdo, incipiens à Moyse, qui dixit Iudæis, *Quia prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester ex fratribus vestris; tamquam me, ipsum audietis. Erit enim, quicumque non audierit prophetam illum, exterminabitur de plebe.* D Vnde Dominus ait Iudæis; *Quia Moyses de me scripsit.* Itaque hic vnus audiendus est, & Ioan 5. Matth 17. Ephes 4. Coloss. 2. colendus, nec ad hunc æstimandus est quisquam: quia qui caput tenet, reliquam partem subiectam habet. Nam qui se subiectis humiliat, totus errat: quia non tenens caput truncus est, ex quo totum corpus continetur ad vitam.

Cuius factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vos ad implendum verbum Dei in mysterio, quod absconditum fuit à sæculis sæculorum, & à generationibus: nunc vero declaratum est sanctis eius, quibus voluit Deus demonstrare quæ sint diuitiæ maiestatis mysterij Dei in nationibus, quod est Christus in vobis, spes gloriæ, quem nos annuntiamus, monentes omnem hominem, & docentes in omni sapientia, vt exhibeamus omnem hominẽ perfectum in Christo Iesu: in quo etiam laboro certans secundum operationem ipsius, quæ operatur in me in virtute. E

Cuius factus sum ego minister, &c. Ministrum factum se esse Euangelij inter gentes à Deo per Christum cum fiducia loquitur, vt mysterium cœptum à Domino per idoneũ & efficacem seruum possit impleri, quod ignotum fuit à Rom 15. Ephes 3. sæculis. *Nunc vero declaratum est sanctis eius, quibus voluit Deus demonstrare quæ sint diuitiæ maiestatis mysterij Dei in nationibus, quod est Christus in vobis spes gloriæ, quem nos annuntiamus.* Mysterium quod latuit à sæculis, modo reuelatum asserit, id est, tempore Apostolorum, ostensum: quia & gentes admittendæ essent sine circumcisione carnis ad fidem Christi, qui promissus erat Iudæis. Prius enim ante prædicationem fidei circumcidi mandatum est gentiles, si voluissent Act. 15. Exod 12. Act. 13. Act. 10. ad legem accedere: nunc autem misericordia Dei ita vt sint, suscipi iussi sunt ad fidem. Quod indignum putabatur Iudæis, vt Christus in quo spes erat Iudæorum, etiam gentes participes faceret gloriæ suæ. *Monentes omnem hominem, & docentes in omni sapientia, vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu: in quo etiam laboro certans secundum operationem ipsius, quæ operatur in me in virtute.* F Hanc dicit 1. Cor. 2. veram esse sapientiam quæ est in disciplina dominica, cũ agnoscitur Christus. Quod seipsum Apostolus magna cũ cura agere testatur: vt erudiens omnem hominem in hac sapientia, consummatum eum exhibeat Deo in intelle2. Cor. 10. ctum Christi, vt mysterium natiuitatis ex Deo, & natiuitatis ex Maria & totius operis eius cœlestium & terrestrium alloquatur. Cuius rei certamen contra perfidos habere se loquitur, adiuuantibus signis virtutum, vt per hæc vita infidelitatis comprimatur. Heb. 2. Qui enim verbis subtilitate quadam diabolicæ versutiæ ausus est contradicere, pudore correctus necesse est vt cedat virtuti.

Volo enim vos scire, quantam solicitudinem habeam pro vobis, & pro his qui Laodiceæ sunt, & quotquot non viderunt faciem meam in carne: vt cõsolationem accipiant corda eorum, cum fuerint instructi in charitate, & omnes diuitias plenitudinis intellectus, ad agnitionem mysterij Dei & patris Christo, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. CAP. II. G

Non se minus sollicitum pro his quos in carne minime vidit, quam pro illis erat quibus præsens prædicabat, testatur, vt scirent non minore affectu diligi se ab eo, quia Philip 1. eos non viderat, quam cæteros apud quos erat, diligebat, vt foueret animos eorum in charitate, & prompti fierent per epistolam, & agnitionem acciperent sacramenti Dei Ephes 3. & patris in Christo; aduertentes has esse sapientiæ & sciẽtiæ diuitias, si agnoscatur Christus in deitatis suæ plenitudine adorandus. Omne igitur mysterium sacramenti Dei in Christo est. Hic est enim vnus in quo omnis creatura Ioan 5. nisi sperauerit, peribit, vt omnium potẽtia in eo sit: vt qui cognoscit istum, cunctorum quæcumque sunt, cognitionem videatur habere: ne colendus alius præter hunc requiratur, quia omnium potentiarum virtus in eo est, ex ipso enim habent omnes id quod habent. H Vnus enim cum sit, omnia potest. Quare & caput omnium dicitur, vt per ipsum omnes subsistere videantur. Rom 11. Sap 7. Coloss. 1. Dist. 37. c. legimus de beato Hieronymo §. hinc etiam Matth. 12. Ezech. 28. Dignè omnes thesauri sapientiæ & scientiæ in eo dicuntur absconditi. Omnis enim scientiæ ratio totius creaturæ supernæ & terrenæ in eo vt sit oportet, qui omniũ eorũ caput est, siue angelorũ, siue solis, siue lunæ, siue stellarum: aut cæterarum rerum, omnis scientiæ peritia in auctore illorum est: vt qui hunc agnoscit, nihil vltra requirat, nec sapientiam, nec virtutẽ, quia agnouit eum, in quo perfecta virtus, perfectaque sapiẽtia est. Quidquid enim alibi se putauerit inuenire, plene in hoc & abũde inuenier. Nã quid sapientius Salomone? quid prudentius Daniele? quibus idcirco Deus præ cæteris sapientiam dedit, vt notum faceret infidelibus totius se sapientiæ esse auctorem. Denique Nabuchodonosor dicit Danieli, admirans super sapientiam eius: *Vere Deus vester ipse est Deus verus, & aperiens mysteria.* Quod quidem om- Dan 2.

nem

A hem incredulum latet, in Christo esse omnem sapientiam & scientiam: quia non legunt in Euangeliis astrologiam, non in Apostolo geometriam, non in prophetis arithmeticam, nec musicam: quæ idcirco despecta sunt à nostris, quia ad salutem non pertinent, sed magis mittunt in errorem, & auocant à Deo: vt dum his student ratiocinationū disputationibus, animæ suæ curam non agant. Quæ enim tam vera sapientia est, quam cognouisse quod prosit, & despexisse quod obsit? Obest enim, quia impedit animam ne curam sui agat. Nō immerito ergo qui Christum agnouit, inuenit thesaurum sapientiæ & scientiæ. Agnouit enim quod ei sit vtile.

Sap. 13. Sap. 7. Sap 7.

Hoc autem dico, vt nemo vos circumueniat in subtilitate sermonis. Nam & si corpore absens sum, spiritu tamen vobiscum sum gaudens, & videns ordinationem vestram, & supplens id quod deest vtilitati fidei vestræ in Christum.

B Commonet ne malorum colloquiis, & astutia iniquitatis sensus eorum traducerentur; quia sapientes mundi arte quadam & minutiis disputationum irretire gestiunt simplicium animos, vt ratione mundanarum rerum abstrahant eos à spe, quæ est in Christo. Vnde Apostolus spiritu se illic adesse dicit, vt reuerentiam eius ante oculos habētes abstinerent se ab huiusmodi hominibus. Si enim spiritus Elisæi prophetæ vidit fraudem Giezi euntis ad Naaman Syrum, vt acciperet sub nomine eius quæ illi mādata non fuerant, & descendentem prompto animo Naaman ei plus dedisse, quam fuerat postulatus: quāto magis Apostolus ea quæ dixit, poterat in spiritu videre? Maior enim gratia fuit in Apostolo, quam in prophetis. Et vt promptiores illos faceret circa traditionem Euangelij, gaudere se dicit in dispositione conuersationis illorum, vt scientes vnde Deo placeatur, in eo fierent firmiores, per quod digni effecti ad vtilitatis profectum fidei suæ addiscerent sensum.

1. Cor. 15. 1. Cor. 2. Galat. 5. 4 Reg. 5. 1. Cor. 5. 1. Thess. 4.

C ***Quemadmodum igitur accepistis Christum Iesum Dominum, in ipso ambulate, radicati & superædificati in ipso, & confirmati fide, sicut & docti estis, abundantes in illa cum gratiarum actione.***

In ipso ambulate, radicati, &c. Hoc monet & hortatur, ne deuotio eorum minueretur, & recederent à fide quā fuerant assecuti, & prauis fabulis euersi aliter Christū acciperent quam didicerant. Multi enim corruptores fidei circumibant ad seducendos simplices, dolose & cum simulatione annuntiantes Christum: quos euitari monet magna cautela, vt stabiles & firmi supra fundamentum Trinitatis spe futurorum gratias vberes agerent super misericordia Dei.

1. Tim. 4. 1 Tim. 6. 2. Thess. 3.

D ***Videte ne quis vos deprædetur per philosophiam, & inanem seductionem secūdum traditiones hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christū, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.***

Philosophiam dicit terrenam, per quam solent seduci qui cupiunt prudentes iudicari in mundo. Hæc argumētis & subtilitate minutiarum quarundam componitur, quasi physicas inuestigauerit rationes, quædam habens admixta quæ hortamenta sunt bonæ vitæ vel documenta; aliquando de mensuris, nec non de numeris, aliquando de elementorum qualitatibus & quantitatibus ordinata. In cuius disputationibus qui inciderit, vix aut numquam euadet. Detinetur enim verisimilibus causis, & commentitiis rebus, nihil tam verum æstimans, quam quod conspicitur & intelligitur in elementis. Et quia quæ ad præsens sunt, & cernuntur oculis, suauia & oblectabilia videntur; aliquantos seducunt qui spiritalem rationem despiciendam & ridendam putant desperatione futuri, omnem vim astris assignantes carnali rationi obnoxij, ne gratia credenda sint sustolli in cœlum posse, neue leuia venire ad terras, aut aliquid corporeum sine rerum admixtione generari, repugnantes potentiæ ac prouidentiæ Dei. Sciunt enim legi in diuinis veteribus Hebræorum voluminibus multa gesta per Moysen, quæ humana ratio non capit: simili modo & in nouis libris facta à Domino, aut per Apostolos, quæ tractatus carnalis prohibet credi. Hāc ergo traditionem, philosophiam fallacem & inanem appellat, quia non à potentia Dei ordinata est, sed ab imbecillitate ratiocinationis humanæ, quæ potentiam Dei intra scientiam suam coarctat, ne aliter credatur facere quā carnalis se continet ratio: quia singulis elementis diuinitatis diuersitatem deputant ad culturam, vt obligent animos imperitorum, ne se ad Deum verum extendant. Quāobrem cauendam monet traditionem istam, quia mundi cultrix est, non Dei, qui vnus est: nec ad Christum, sed à Christo abstrahit, in quo perfectio diuinitatis est. Omnia enim quæ habet pater, dedit filio, cum illum in plenitudinis genuit diuinitate corporaliter: vt quia ipse caput est, creatura autem eius corpus est; quidquid putatur posse cœlestis creatura, hoc totum plene in Christo esse credatur, vt nullus arbitretur quemquam colendum. Qui enim in aliquo magno putauerit, plus in illo inueniet, quia omnes ex ipso habent, sicut ex capite membra: ipse autem plenus est semper.

Act. 17. Sap. 13. & 14. Sap. 15. Sap. 2. Sap 13.

E Deut. 4. & Abac. 1. Act 13. 1 Cor. 2. Sap. 13. F 1. Cor. 8. Coloss. 1. Matt. 11. Ioan. 1.

Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis: in quo & circumcisi estis circumcisione non manu facta, in expoliationem corporis carnis, in circumcisione Christi, vna cum illo sepulti in baptismo: in quo etiam simul resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum ex mortuis.

Et estis in illo repleti, &c. Plus significat credentibus dari quam potest in elementis comprehēdi: quia qui in Christo est, repletus est diuinitatis abundantia, quam elementa non habent. Denique in credentibus Spiritus sanctus inhabitat: quod elementis concedi non potuit, quia indignum erat & incongruum, vt inuisibilis habitaret in substantia visibili, & incorporeus in iis quæ sensibilia sunt. Audiant ergo & veniant cultores eorum, & credant in Christum, vt fiant maiores eorum quos nunc colunt. *In quo & circumcisi estis circumcisione non manu facta, in expoliationem corporis carnis, in circumcisione Christi, vna cum illo sepulti in baptismo: in quo etiam simul resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum ex mortuis.* Hi circumciduntur in Christo, qui amputata totius traditionis humanæ cultura, Christo iunguntur, corde non carne circumcisi, id est, in spiritu non in carne seruientes, vt à terrenis ad cœlestia, ab humanis ad diuina, ab errore conuertantur ad veritatem, capiti & auctori suo copulati per charitatem. Cum quo consepulti sunt in baptismate: resurrexerunt autem per fidem Dei, in quo credunt quod exemplo Christi resuscitabit illos ex mortuis. Illic enim homo vetus deponitur, & nouus assumitur: peccatis moritur, vt viuat iustitiæ: elementis abrenuntiat, vt Christo societur, resurrectionis futurę tenens pignus exemplum Saluatoris, qui resurrexit ex mortuis. Hæc igitur commonet, vt perseuerēt in abrenūtiatione pompæ & præstigiarum satanæ. Qui idcirco elementorum suadet culturam, vt à Deo auocet, participes apostasię suæ volens efficere homines. Quia enim sub nomine suo culturam suadere non potest: (horretur enim ipso nomine) sub alterius nomine suam conatur implere voluntatem.

Act. 2. Ephes. 1 G Rom. 1. Rom. 2. Ephes. 4. Rom 6. 2 Cor 4. Coloss 3. H 2 Cor. 11.

Et vos cum mortui essetis in delictis & præputio carnis vestræ, conuiuificauit simul cum illo, donās nobis omnia delicta, deleto quod aduersum nos erat, chirographo in decretis, quod contrarium erat nobis: & illud tulit de medio, & affixit cruci, & expolians principatus & potestates, ostentauit palam, triumphans de illis per semetipsum.

Mortuos dicit gentiles fuisse. Primum quidē, quia legem, quæ ad testimonium data est creatoris, & ad vitia cōdemnanda, recipere noluerunt: deinde, quia impietatis peccatorum suorum causa indigni erant vita, ideoque discreuit hos à Iudæis, quasi qui fuerint inimici vnius. Iudæi vero in vnius Dei confessione degentes adueniente Christo addiscunt mysterium Dei, quod expectabant ad iustificationem suam: vt in eo quod subreptum illis fuerat, quia impossibile est esse sine peccato, acciperent remissionem. Vnde post causam gentilium inducit & Iudæos, dicens, *Donans vobis omnia delicta*: vt post specialem subiiceret & generalem, quia cunctis donauit omnia delicta. Sed quia sicut dicit Dominus, *Cui plus donatum fuerit, amplius debet diligere*: idcirco commonet gentes, vt considerantes causas malorum suorum, & qualem gratiam acceperint à Deo in Christo, tota deuotione soliciti sint circa obsequiū eius, à quo à diuersa mortis pœna sunt liberati. Quomodo ergo donauit nobis omnia delicta? *Deleto* (inquit) *chirographo quod erat contrarium nobis*. Et quid est, quantum est delere, subiecit dicens, *Et illud tulit de medio*. Sic ergo deleuit, cum tulit de medio. Sic autē tulit de medio, cum *affixit*, ait, *cruci*. Affigere autem cruci, hoc dixit esse spoliare principatus & potestates publice, & triumphare de illis in Christo. Hæc sicut videtur, obscura sunt: ac per hoc adhibita cura dilucidanda sunt. Hoc est præsidium Dei quod per significantiam diuarsarum causarum exponit Apostolus. Multa enim acta memorat, quo genus hominum ad indulgentiam perueniret: vt non solum propria remitteret nobis delicta, sed & illud tolleret peccatum, quod ex Adæ erat præuaricatione (quod appellauit *chirographum in decretis*) quod nos à mortuis resurgere non sinebat: quia si & hoc non tulisset de medio, exeuntes hinc qui acceperant remissam, illic tenerentur apud inferos. Porro autem ideo omnia delicta concessa sunt, vt resurgerent à mortuis. Quia enim ex peccato mors, sublato peccato fit resurrectio mortuorum. Quod quidem fieri minime potuisset, nisi peccatum affixisset cruci. Dum enim non peccando Saluator vincit peccatum quod hominem tenebat obnoxium; insuper & occiditur ab eo innocens: sic crucifigitur peccatum. Deuictum enim peccatum mortificatum dicitur. Crux enim non Saluatoris mors est, sed peccati. Innocens enim sic qui occiditur, reos illos facit à quibus occiditur. Peccatum autem principes & potestates intelligamus, quorum studio peccauit primus Adam. Ad auctores enim referendum est nomen hoc, quorum mortem in expoliatione significauit. Mors enim ipsorum hæc est, quia victi à saluatore, dum expoliantur animabus quas tenebant in captiuitate, mortificantur. Rei enim facti sunt: quia cum hac auctoritate animas tenerent, quia peccauerant, ipsi inuenti sunt amplius peccatores, dum illum qui illos non peccando vicerat, occiderunt. Et sic iuste expoliati sunt, sicut dixit, publice, id est in cruce: quod est palam detriumphari à Deo per Christum. Ille enim detriumphatur, qui palam vincitur; & spolia eius publicantur. Ostenditur enim omnibus prostratus, qui cæteris insultabat. Decretum autem quod dicit, non est hoc quod Pagani *fatum* appellant: quia illud non omnibus contrarium asserunt; quia quosdam dicunt ex hoc felices, alios infelices. Hoc enim decretum omnibus dicit fuisse contrarium. Sententia enim erat cunctis aduersa hominibus.

Nemo igitur vindicet vos in cibo vel in potu aut in parte diei festi, aut in neomeniis, aut in sabbato quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi.

Quoniam omnis spes in Christo est, ac fiducia, nulli superstitioni aut legi subiacere nos debere præcepit. Quāobrem perstrepentes, aut aliquid quod ad fidem Christi non pertinet susurrantes, contemnēdos: istum autem solum sequendū, per quem deuicta mors est, & reddita resurrectio mortuorū. Quidam enim Iudæorū solent indicare fideles, quod ea quæ interdicta per Moysen sunt, edant de cibis, cum omnia Deus munda fecerit. Indigni autem iudicati Iudæi de his edere, prohibiti sunt à melioribus. Solent iterum reprehēdere nos, quia dies festos eorum spernimus, aut quia initia mēsium non obseruamus, quæ neomenias vocant: maximè autem quod dies sabbatorum non custodimus, vt otio & epulis cum luxuria transigantur: quod magis ad offensam pertinet, quam ad gratiam. Hæc autem omnia sunt corpus Christi, quia elementorum per effectus sunt vocabula. Hinc est, vnde in Euangelio dicit: *Dominus est enim filius hominis etiam sabbati*. per ipsum enim omnia. quæ quidem sic data sunt per Moysen, vt vmbra essent, vel figura futurorum, vt apparēte veritate figura cessaret. Sicut enim absente Imperatore imago eius habet auctoritatem, præsente non habet: ita & hæc ante aduētum Domini tempore suo obseruanda fuerunt, præsente autem carēt auctoritate. Numquid aliquis vicem domini agens, ipso præsente dominatur? Si præfectorum vicarij præsentibus eis priuati sunt: quanto magis serui præsente domino etiam ipsi in obsequio debent videri?

Nemo vos decipiat, volens in humilitate animi, & superstitione angelorum, in his quæ non videt extollens se: frustra inflatus mente carnis suæ, & non tenēs caput illud, ex quo omne corpus per compaginationes & colligationes subministratum & compactum, crescit in augmentum Dei.

Quod superius sub nomine philosophiæ cauendum monuit; nunc apertius docet obseruandum ab iis qui terrenæ sapientiæ studentes hæc colenda asserunt, quæ culturis animæ sub firmamento obligatæ teneantur, ne se supra firmamentum tendat ad superiores cœlos ad Deum omnium adorandum. Quod opera efficitur inimici, vt semper animas super terras humiliatas detineat, vbi se scit de cœlis deiectum semper futurum iusto iudicio Dei religionem simulans, cum sit maximum sacrilegium. Inflatur enim motum peruidentes stellarum, quas angelos vocat, non auctoritate diuina, sed superstitione humana quę ad nihilum proficit nisi ad damnum: nolentes tenere fidē Christi, qui omnium creator & Dominus est. Ex ipso enim omnes originem habent: quare & corpus eius dicuntur, si tamen agnoscant eum. Ad ipsum enim conuersi reædificantur, compaginati fide eius: subministrante Euangelio adiuuantur cuncti quasi membra corporis in charitate Christi, vt augmentum faciant Deo. Cum enim redeunt ad Deum, qui eum per errorem deseruerant, minuēres copias diuitiarum eius, dum denegant eius se esse, crementum faciunt Deo, qui ex perditis acquiruntur ei. Hæc de Paganis. Rursum de Iudæis dicit, *quia & ipsi sub elementis seruiunt*, non elementis.

Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi: quid adhuc, velut viuentes mundo decernitis?

Omnis qui baptizatur in Christo, moritur mundo. Cunctis enim superstitionum erroribus abrenūtiat, vt solam colat fidem Christi. Amotis enim quæ naturali iustitiæ accidunt, relinquitur disciplina data à Deo, per quam viuitur Deo per spem quæ est in Christo. Moritur autem his quibus subiectus fuerat per errorem, dum negat illos quos præsumpserat esse. Et ita fit, vt per inimmicitiā abrenuntiationis inuicē sibi mortui dicantur homo & elemētorum cultura. Mundum enim dicens, errorem carnis significat. Omne enim quod videtur, carni deputatur. Hinc est vnde & Ioannes Apostolus; *Nolite*, inquit, *diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt*: id est, neque elementa quibus compactus est mundus, neque errores quos humana adinuenit traditio, diligamus; sed solum Christum, qui mortuus est pro nobis, vt corpori suo nos sociaret ex perditis. Qui ergo consepulti sunt Christo, mortui sunt elementis, vt nihil curent ex his. Superna enim didicerunt

A teneda, quæ possunt vitam donare perpetuam. Hęc enim nec præsentem dant; & impediunt ne apprehendantur futura. Quia autem post baptismũ ambigit de aliquibus, putans quædam de veteribus veneranda; viuere se ostendit elementis, quæ decernit colenda; aut dubitat contemnenda: hic remanebit intra circulos mundi, alienus à Deo: quia veteri indutus homine, carnalia transire non poterit.

Ne tetigeritis, ne attaminaueritis, ne gustaueritis, quæ sunt omnia ad corruptelam ipso vsu, secundum præcepta & doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in obseruatione religionis, & humilitate cordis, ad vexationem corporis, non in honore aliquo ad saturitatem & diligentiam carnis.

Ne tetigeritis, ne attaminaueritis, &c. Prohibet toto genere ab spe mundanorum, quia inanis est, ne colant, ne assentiant, ne cogitent: quia quæ promittunt, corruptionis
B sunt. Vsus enim culturæ ipsorum interitum generat, quia præcepta & doctrinæ non Dei, sed hominum sunt, in quibus vana spes est: quippe cum aduersus creatorem inuenerit hęc error humanus, vt prohibens ab vnius Dei, fide, multorum Deorum superstitionem inducat. *Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ, in obseruatione religionis, & humilitate cordis, ad vexationem corporis, non in honore aliquo ad saturitatem & diligentiam carnis.* Hinc se sapientiæ rationem habere putant quia traditioni humanæ nomen religionis applicant, vt religio appelletur, cum sit sacrilegium: quia quod contra auctorem est, sacrilega mente inuentum est. Nomen ergo fingit, vt falsa quæ sunt, possit vera asserere; & humanas mentes in terra humiliat, ne se erigant ad superna: aut terrena colentes, excidãt à supernis cœlestibus, & obsint corpori, cuius caput Christus secundum primæ rationis facturam. Hinc enim grauati non poterunt sursum iungi capiti suo, vt instaurentur in illo honorati effecti; sed quasi prima parte corporis truncati, totos se
C dantes mundo ad sensum carnis explendum. Sagina enim carnalis sensus traditio humana est, quæ hoc dicit sufficere, quod carnis tradidit prudentia. rationem enim videtur habere sapientiæ iuxta carnem quia ex elementis est omnis corporalis natiuitas: ac per hoc non esse incongruum inquiunt, his inclinari quorum gubernaculis humanum regitur genus: vt his se subiiciat quæ videt mundi clarissima, nec requiri debere spiritalia: quia his solis, inquiunt, ducibus vti concessum est, & per hanc rationem negligũt auctorem.

CAP. III.

ITaque si conresurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus ad dexteram Dei sedens: quæ sunt sursum sapite, non ea quæ super terram.

Hos cum Christo resurrexisse asserit in baptismo, qui supercœlestia cogitant, vbi sedes est Christi, vbi Deus pater filio suo tradidit dexteram, vt regat & iudicet. Iudicis enim in sinistra sedere non est. Resurrectio tamen duas
D habet formas, vt primo animo de terris resurgat ad celos, deinde recepto corpore resurgat raptus obuiam Christo. *Quæ sunt sursum sapite, non ea quæ super terram.* Supernorum cœlorum, qui æterni sunt habitacula nos petere exhortatur: ab his autem omnibus quæ in firmamento & sub firmamento sunt dissimulandum. Quisquis enim his se superstitionibus occupauerit, impedimentum patietur. Non enim hæc poterit transcendere, quibus se inclinauit vt dominis.

Mortui enim estis: & vita vestra abscondita est cũ Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra: tunc & vos apparebitis cum illo in gloria.

Et vita vestra abscondita est cum Christo, &c. Apud mundi sensum mortuus Christus videtur, & discipuli eius, cũ cõstet viuere illum cũ his omnibus. Idcirco carnalibus ac

E mundanis abscondita est vita Christi & suorum in Deo extra mundum in regno eius cœlesti, in quo viuunt, *Cũ autẽ Christus apparuerit vita vestra: tunc & vos apparebitis cum illo in gloria.* Vita nostra Christus est, quia legimus in Actis Apostolorum hunc esse *vita auctorem*, qui à perfidis non creditur futurus iudex. Cum autem aduenerit in virtute cœlesti, & visus fuerit esse quod minime credebatur: tunc apparebunt cum illo etiam qui crediderunt in illum, & manifestabitur omni perfidiæ, quia viuit cum suis in gloria. Hæc consolatio fiduciam spei parit, vt securi de futura vita omnia postponentes, Christum sequantur.

Mortificate ergo mẽbra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, cõcupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est idolorum seruitus; propter quæ venit ira Dei in filios incredulitatis: in quibus & vos ambulastis aliquando, cum viueretis in illis.

F

Mortificate ergo membra vestra, &c. Quoniam omnia simul peccata corpus esse in epistola ad Romanos significat, idcirco nunc singula delicta describens, membra ea appellat, vt post acceptam & seruatam euangelicam de Saluatoris plenitudine rationem, bonæ vitæ operam darent, abstinentes se ab omni turpitudine & desiderio malo, quo possint peritiæ diuinæ fructum non amittere. Multum enim obest scire veri rationem, & minime factis illam prosequentibus affirmare. Hinc est vnde & Dominus inter cætera ait, *Qui autem scit voluntatem domini sui, & non paruerit ei, vapulabit multis.* Auaritiam tamen idololatriæ comparauit, vt nihil illa scelestius demonstraret. Sub vno nomine duo pessima & impia genera designauit, quæ omni ratione monet fugienda. Primum enim & pergraue crimen est idololatria, Quid enim tam perniciosum, tamque funestum, quam ad iniuriam creatoris Dei, lignis & lapidibus vel aliis metallis honorificentiæ eius nomen tribuere: cum ipsi non patiantur, vt seruus nomine domini nuncupetur, quem non natura vtrique, sed quædam conditio
G subiicit seruituti? Aliud econtra crimen est auaritiæ, non dispar malitia, sed diuersum in nomine. Vnde ad Timotheum ait, *Radix enim omnium malorum est auaritia.* Omniũ enim capax est delictorũ, vt auiditatis suæ, quod impossibile est, impleat desiderium, semper bibens, & semper sitiens. Non immerito ergo sub vno nomine vtrumq; malũ ostendit, pene enim vno explentur opere: quia sicut idololatria vni Deo auferre nititur gloriam, ne quod peculiare est, solus habeat nomen diuinitatis sibi soli condignũ: ita & auaritia in Dei se res extendit, vt si potest fieri, vnus & solus creaturam eius sibi vsurpet, quam Deus communem omnibus fecit. Vnde dicit Deus per prophetam; *Meũ est aurum, & meum est argentum.* Vtraq; igitur Deo est inimica, ambæ enim Deo abnegant quæ eius sunt. *Propter quæ venit ira Dei.* Malorum memoratorum causa ventũ dicit iudicium Dei, vt vindicetur in hos qui contẽpto Deo & lege eius, interdicta sequi maluerũt: *In quibus & vos ambulastis aliquando, cum viueretis in illis.* Quantum beneficium illis pręstiterit gratia Dei per Iesum Christum, non tacet; vt gratu-
H lentur euasisse se iram quæ ventura est repente super infideles totius terræ, & tales semetipsos præbeant, vt parere possint præceptis eius, à quo à morte secunda sunt liberati.

Nunc vero deponite & vos omnia, iram & indignationem, animi malitiam, blasphemiam, turpiloquium de ore vestro non procedat. Nolite mentiri inuicem. Exuite vos veterem hominem cũ actibus suis, & induite nouum qui renouatur in agnitionem, secũdum imaginem eius qui condidit illum: vbi non est Græcus & Iudæus, circumcisio & præputium, Barbarus & Scytha, seruus & liber: sed omnia & in omnibus Christus.

Nunc ab his prohibet quæ minora peccata videtur, ne forte,

forte, quia superius quę grauiora sũt mortificãda mãdauit, hæc admittẽda, aut quasi non periculosa non fugienda putarentur: simul etiam vt exuti veterem hominem, id est tã verbo quam actu incontaminatos se videntes, & noui facti in Christo per agnitionem veritatis, quæ olim latuit, modo autem manifestata per nouam legem credentibus, similes fiant imaginis eius qui creauit illos. Imago hæc in conuersatione bonæ vitæ intelligenda est, sicut dicit ad Corinthios in epistola prima: *Quemadmodum portauimus imaginem eius qui de terra est, ita portemus & imaginem eius qui de cælo est.* Ipse est ergo creator hominis, cuius imaginem portare nos iubet in sanctitate & bonis operibus, quæ de filij Dei agnitione descendunt. Nemo enim potest bonam & mundam habere vitam, nisi habeat cui hanc exhibeat à quo si nõ præmium, certe vel laudem expectet. Sed apud Deum & laus & præmium sperantur, quia non patitur Dei iustitia eum qui carnis vitia vicerit, minime coronari. In hac itaque agnitione nullus indignus excipitur, quasi non mereatur accedere ad fidem Christi: ad quam omnes accedentes vnum fiunt, deleti quid fuerint, & scripti quid esse cœperint: vt quia vnius fidei sunt, in eo ipso vnius sint & meriti: vt quos fides iungit, non possunt discerni, propter quod diuersi natura & gente siue conditione sunt. Omnia enim & in omnibus his Christus est. Quia enim cuncti eius membra sunt, omnia Christus est: vt dũ vna confessio eorum est de spe eius in omnibus Christus: & sic omnia corpus eius sunt, vt professio eorum & natura concordet. Alia est tamen imago hæc quã de agnitione Saluatoris dicit creari, & alia imago ad quã factus est primus homo. Ista enim imago est & in fœmina cum agnoscit eum qui se creauit, & obtemperans voluntati eius abstinet e vita turpi & actu peruerso: illa aũt imago in solo viro est, sicut idem dicit in epistola ad Corinthios prima: Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria Dei. Si autem & mulier non velaret caput, esset & ipsa imago Dei. Sed incongruum erat vt facto viro subiecta diceretur esse imago Dei. Nã & in Genesi ita ait, *Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum*, vt sicut Deus vnus est, vnus ab eo fieret homo: vt quomodo ex Deo vno omnia, ita ex vno homine omne genus esset super faciem totius terræ. Vnus igitur vnum fecit, qui vnitatis eius haberet imaginẽ. Et ipse in viro & muliere similitudo mysterij patris & filij. Barbarum tamen ab Scytha segregauit, sicut seruum à libero: non vtique in Christo, in quo omnes vnum sunt: sed in morum feritate, & in gentis immanitate. Peiores enim hos Barbaris intelligi voluit antequam credant, cum Græcorum libri iustitiam eorum prædicẽt, quam duce natura sequebantur. Tam magnum apud eos peccatũ furti habebatur quod Græci qui magna cum industria & doctrina iustitię semitas inuestigarunt, hos naturaliter apprehẽdisse collaudãt. Sed quia modo degenerant omnia; postea magis vituperabiles esse cœperunt, quam fuerant antea laudabiles. Postquam enim mulieres eorum lege viri vti cœperunt, quas Amazonas primitus asserunt appellatas, totam Asiam contra naturam subiicientes sic cõtigit vt & viri canum more rabidi efficerentur, immanes, siluestres, inculti plus quam Barbari, intantum immutati, vt carne humana vesci imbuerentur. Quid mirum, cum & ipsi Romani lõge aliter fuerint, quam nunc sunt? Nam & mulieribus eorum castitatis causa vini vsus incognitus fuit, sicut nunc aqua. Intantum enim vigebat disciplinæ auctoritas, vt subiectum vas non faceret quod volebat.

Induimini ergo vt electi Dei, sancti & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, sensus mansuetudinem, longanimitatem, prabẽtes vobis inuicem patientiam, & condonantes alius alij, si quis aduersus aliquem habet querelam: sicut & Christus donauit vobis ita & vos facite. Super hæc autem omnia, charitatem habete quod est vinculum vnitatis: & pax Dei exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in vno corpore: & grati estote.

Induimini ergo, vt electi Dei, &c. Vt lucrum possint habere, ad hæc eos facienda hortatur, quæ meritum collocant apud Deum. A peccatis autem abstinere timor facit, veretur enim ne mala faciens pœnis subdatur. Hęc autem quę nunc facienda monet, ad profectum pertinent meritorũ. ex voluntate enim fiunt, non ex necessitate. Qui ergo ab illicitis se abstinet, habet laudem: qui vero à licitis temperat, & laudem habet & præmium. *Super hæc autẽ omnia, charitatem habete, quod est vinculum vnitatis: & pax Dei exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in vno corpore: & grati estote.* Quia vero omnium maior est charitas, huic magis studẽdum hortatur. Tunc enim omnia quæ supra mandauerat seruanda, ad effectum præmiorũ potuerũt deduci, si duce charitate iter ambulent legis. Tota enim mente operatur, qui de amore aliquid facit. Hypocrisis & simulatio non est in charitate. Quare & Ioannes Apostolus, *Timor*, inquit, *non est in charitate. Qui enim timet, perfectus non est.* Perfecta enim dilectio foras mittit timorem. Vnde Dominus amari se mauult, quam timeri. Hæc est enim quę complectitur vnitatem, hæc est quæ omnes vnum corpus facit, hæc est quæ veram habet pacem, quam corde puro custodit. Potest enim pax dici, & si non habet charitatem: charitas autem semper secum habet pacem.

Verbum Christi habitet in vobis abunde in omni sapientia: docentes & monentes vosmetipsos in psalmis & hymnis, & canticis spiritalibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Domino. Et omne quodcũque facitis in verbo aut in opere: omnia in nomine Domini Iesu facite, gratias agentes Deo & patri per ipsum.

Verbum Christi habitet in vobis abunde, &c. Hæc meditanda monet semper, quæ sonent Christum: hæc in corde habẽda, quæ Deo patri semper gratias referant, vt vox canora illi seruiat, illum laudet psalmus, hymnus extollat. Et huic soli notum sit, qui occulta peruidet mentis, à quo speratur & præmium. In cordibus illi cantari mandauit ne fauore hominum fieret, & fructum amitteret. *Et omne quodcumque facitis in verbo aut in opere omnia, in nomine Domini Iesu facite, gratias agentes Deo & patri per ipsum.* Quoniam supra in corde Deum laudari, & illi gratias referri præcepit; nunc tam in verbo quam in opere totius conuersationis nostræ nomen Domini Iesu laudari & exaltari hortatur: vt cum verba nostra carent reprensione, & opera nostra bona sunt, magnificetur Dominus Iesus, cuius magisterio inuituperabiles sunt discipuli. Tũc enim veras gratias agimus Deo per ipsum, si modum præceptorum eius custodiamus.

Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet, in Domino. Viri diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad illas. Filij obedite parentibus per omnia. hoc enim placet Deo. Patres nolite ad iram prouocare filios vestros, ne pusillo animo fiant.

Mulieres subditæ estote viris, &c. Ita præcipit mulieres subditas esse debere viris, sicut mandauit Deus inter cætera dicens ad mulierem, *Et ad virum tuum conuersio tua, & ipse tui dominabitur*, vt ipso ritu & disciplina timeat virum suũ quasi dominum, ex quo cœpit esse. *Viri diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad illas.* Rigorem virilis legis emollit, ne potestate qua præualet, nimius quis sit in dominatu vxoris: sed debet respicere ad affectum, quia mulier caro eius est: ne plus illam humilians exacerbet, & contraria cogitet. *Filij obedite parentibus per omnia, hoc enim placet Deo.* Non potest aliud placere Deo, nisi quod iustum & pium est. Tunc possunt filij habere propitium, si debitam honorificentiã rependant parentibus, circa obsequium illorum faciles, in contemptu difficiles, scientes filij, numquam aduersus parentes proteruire debere. *Patres nolite ad iram prouocare filios vestros, ne pusillo animo fiant.* Modestos præcipit patres debere esse filiis, ne coarctati ab eis delinquant in illos, & Deum offendant: quod nolunt. Ira enim inconsiderata res est, intantum vt aliquando nec sibi parcat qui irascitur. Debent enim recordari patres quia fuerunt & ipsi filij: considerare autem filij, quia futuri sunt patres: vt æque librato cõsilio vtrinsq; & filij subiecti sint & patres modesti,

A

Serui obaudite per omnia dominis carnalibus non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Dominum.

Ephes 6. Heb. 10. 1 Ioan. 3. Luc. 16. Matt. 24. Philem.

Quoniam Deo aliter seruiri non potest, quàm puro corde; (occulta enim peruidet animorum:) sic & hominibus præcipit seruiri debere. Qui enim ad oculum seruit, in occulto aliud facit: qui autem ex animo talis est foris, qualis & intus. Si ergo in hoc obsequio fuerit fidelis, promerebitur Dominum, quia ipse dixit, *Qui in minimo fidelis est, & in magno fidelis est.* Si enim ei qui ad præsens vindicat, fidelis non fuerit, qui fieri poterit vt illi fidem exhibeat, quem post mortem audit iudicaturum? Idcirco in domini carnalis causa iustum vult esse seruum & obsequentem, vt possit & in Dei rebus & fidelis esse & obsequens. Si enim in præsenti idoneus fuerit, vbi scit nulla esse nisi corruptibilia præmia: quanto magis propensior erit in Dei deuotione, quem scit fidelibus immortalia daturum præmia?

B

Quidquid facitis, ex animo operamini, vt Domino & non hominibus: certi quod à Domino recipietis retributionem hæreditatis Domini Christi, cui seruitis. Qui enim inique gerit, reportabit id quod gessit inique: & non est personarum acceptio apud Deum.

Rom 2. Ephes. 6. Sap. 6. Rom 13. 1 Cor. 7.

Vt promptos illos in obsequio & fide faciat, mercedem illorum bonorum operum accepturos promittit à Deo in regno Christi. Quod vt probatum sit & acceptum, sic illos vult obsequi sicut Domino, à quo mercedem expectant. At si inique egerit, non solum hominem offendet, sed & Deum, quem in admissa fraude carnalis domini contempsit. Si autem bene egerit, non erit apud Deum seruus hominis quasi despectior, sed remunerabitur quasi liber inter homines, seruus autem Christi, quod dignitatis est nomen.

Domini quod iustum est & æquum seruis præbete: scientes quod & vos Dominum habetis in cælis.

C

1. Tim 6.

Ne Domini temporales superbia extollantur, præsumentes de dominatu, mitigat & cohibet animos illorum, vt adhibita consideratione humani generis, animaduertant auctorem Deum non seruos & liberos, sed omnes ingenuos condidisse. Sed hoc mundi iniquitate factum est, vt dum alter alterius fines inuadit, tunc captiuos ducit ingenuos. Vnde & manu capti dicti sunt à veteribus, inde mancipia. Hic casus & conditio etiam nunc apparet, alij redimuntur, alij remanent serui. Apud Deum autem hic seruus habetur qui peccauerit. Deniq; peccati causa Cham seruus audiuit, Maledictus puer Chanaam: seruus seruorum erit fratribus suis. Cui sententiæ veteres assensere, ita vt definirent, *Omnes prudentes esse liberos, stultos autem omnes esse seruos,* quia prudens abstinet à peccatis vt hic ingenuus sit, qui recta sequitur, seruus autem qui per stultitiæ imprudentiam subiicit se peccato. Vnde & Cham propter stultitiam, quia risit nuditatem patris stulte, seruus est appellatus. Ostendit ergo dominis, quia non veri sunt domini, sed quasi per imaginem, corporum enim, non animorum sunt domini. Solus enim Dominus, & auctor rerum inuisibilis Deus tam corporibus quam animis dominatur: vt hæc considerantes, iusta ab eis exigant seruitia, talia vtique, qualia & à se exigi volunt à Domino communi. Nam cum ipsi non vt dignum est, Deo seruiant, quem nō negant omnium potestatem habere, cuiusq; quotidiana dona per ministeria creaturæ humanis vsibus exhiberi: à paribus suis (vt non dicam fratribus) tam grauia exigunt seruitia, vt ferri non possint, non ponentes in animo quia & ipsi velint nolint serui sunt, & viderint cuius meriti.

Galat. 3. Ioan. 8. Gen 9. M. T. Cicero in Paradox. D Gen 9. Act. 10. Rom. 10. Ephes. 6. Iacob. 2.

CAP. IIII.

ORationi instate, vigilantes in illa cum gratiarū actione: orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium verbi ad eloquendum mysteriū Christi (propter quod etiam vinctus sum,) vt manifestem illud prout oportet me loqui. In sapientia ambulate apud eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo semper vester in gratia sale sit conditus: vt sciatis quomodo oporteat vos singulis respondere.

E

Orationi instate, vigilantes in illa, &c. Iam prudentibus mysterium Domini Christi in euitandis vitiis peccatorum orationi instandum ostendit, vt meritis crescant, deficientibus tentationibus aduersarij. Quos in tantam dignos habet, vt iudicet eos etiam se posse precibus adiuuare ad asserendum audacter Euangelium, ad quod manifestādum legationem acceperat. *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos singulis respondere.* Quoniam necesse est ambulare nos inter infideles, & colloquia miscere causa conuersationis mundanę: hoc est quod commonet, vt cum sapientia sit ipsa conuersatio propter scandalum gentilium ne occasionem accipiant per nos blasphemandi, & incitentur ad persequendum. Quid enim opus est loqui cum eo quem scias intractabilem, & obstinatæ mentis, paratum ad contumeliam faciendam? Ideo hæc monet, vt oportuno & loco & tempore, magistra modestia religionis verba promantur: aut si persona talis in medio est, quæ perstrepat, reticēdum. Aliter enim cum potentibus mundi, aliter cum mediocribus, & aliter cum humilibus agendum est. Aliter iterum cum mansuetis, aliter cum iracundis, quibus cedi oportet. hoc est redimere tempus. Cum enim insidianti dominicis verbis, & furenti temporis audaciæ cedis, iniurias infesti temporis lucrifacis. Nam si caput, id est, rex assentit, tunc libertas loquendi verba Dei cum mansuetudine, vt prouocentur ad bonum. Perstrepentibus tamen & animosis ad conuicia semper cedendum. Vincis enim dum cedis.

Eccles. 8. 1. Thess. 3. 1. Cor. 5. Ephes. 6. Philip. 2. 1. Pet. 2. Eccl. 8. F Prou. 8. Ephes. 5. Tit. 3.

Quæ circa me sunt, omnia nota faciet vobis Tichicus dilectus frater, & fidelis minister, & conseruus in Domino: quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra, cum Onesimo charissimo & fideli fratre, qui est ex vobis. omnia quæ hic sunt, nota faciet vobis.

G

Coloss. 2.

Ad hoc se dicit fratres misisse, vt inuicem sibi nota fierent quæ agerentur ab inuicē. Quamuis superius dicat spiritu se præsentem apud eos, & videre quæ agerent, inter nuntiis tamen opus est. Solicitior enim fit quis, quando videt ad se venire ad considerandum conuersationem suā. Plus enim veretur, si speculetur se videri quæ agat. Nam cum Deus omnia videat, & sciamus omnia illi nota esse: quia tamen non videmus nos videri ab eo, contraria facimus.

Heb. 4.

Salutat vos Aristarchus comes captiuitatis meæ: & Marcus consobrinus Barnabæ, (de quo accepistis mandatum, vt si venerit ad vos excipiatis illum:) & Iesus, qui dicitur Iustus: qui sunt ex circumcisione. Hi soli sunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi solatio fuerunt.

Act. 20. Act. 12. H Act. 1. Act. 15.

Hic Aristarchus bonæ conuersationis ac meriti videtur, qui deuotione dominica particeps & socius laborum Apostoli designatur. Marcum autem vt commendet, quid sit non tacet: vt cum laudabilis viri Barnabæ affinis additur, honorabilis habeatur. Addit & Iesum, quem Iustū nomine vocari appellat. Quibus solis testimonium perhibet, quia hi ex circumcisione adiutorio fuerunt ei; assentientes & participes sententiæ eius, vt iam circumcidi vlterius non debere prædicarent. ideo participes illos dicit suos in regno Dei. Circumcidendum autem esse, & sabbata & neomenias seruandas prædicare, non spiritale est, sed terrenum.

Philip. 3.

Salutat vos Epaphras, qui est ex vobis, seruus Christi semper solicitus pro vobis in orationibus, vt stetis perfecti, & abunde expleti in omni voluntate Dei, testimonium enim adhibeo illi, quia habet multū laborem pro nobis, & pro iis qui Laodicæ sunt & Hierapoli.

A *Ioss. 1.*

Salutat vos Epaphra, qui est ex vobis, &c. Cariorem illis facit epistolam, quando eius qui ex ipsis est: testimonium reddit. *Semper solicitus pro vobis in orationibus, vt stetis perfecti, & abunde expleti in omni voluntate Dei.* Tam salutaria se illis exoptare testatur, vt illum qui ciuis illorum est, & affectu vnanimitatis charissimus, participem suæ deuotionis in profectu eorum ostendat. *Testimonium enim adhibeo illi, quia habet multum laborum pro vobis, & pro iis qui Loadicæ sunt & Hierapoli.* Vt sollicitos eos salutis suæ faciat, aliorum vigilantia quanta sit pro his ostendit. Solicitior enim quis fit pudore, quando in causa sua alterum viderit laborare. *1 Thes. 5.*

Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas. Salutate eos qui sunt Laodiceæ fratres: & Nympham, & domesticam eius Ecclesiam.

2. Tim. 4. *Salutat vos Lucas medicus charissimus, &c.* Vere charissimus Apostolo fuit Lucas, quia omnia postponens, Apostolum semper secutus est: qui & Euangelium, & Actus Apostolorum scripsisse perhibetur. *Salutate eos qui sunt Loadiceæ fratres, & Nympham, & domesticam eius ecclesiam,* Quoniam simili modo & pro iis qui Laodicæ sunt solicitus erat, in eorum epistola hos salutandos monet, Nympham cariorem existimans cuius & domum salutat. Tam enim deuota videtur fuisse, vt omnis domus eius signo titulata esset crucis. B *Coloss. 2.*

Et cum lecta fuerit apud vos hæc epistola, facite vt & in Laodicensium ecclesia legatur & vos vt eam quæ est Laodicensium, legatis. Et dicite Archippo, Vide ministerium quod suscepisti in Domino, vt illud impleas. Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.

2 Cor. 11. Coloss. 2. *Et cum lecta fuerit apud vos hæc epistola, &c.* Quia generales sunt institutiones Apostoli, & ad omnium profectum ecclesiarum scriptæ epistolæ: idcirco etiam Laodicensibus epistolam hanc legi præcipit, vt per hanc quid agendum sibi esset, addiscerent: & Colossenses vt eorum legerent, iuxta sensum supradictum. *Et dicite Archippo, Vide ministerium quod suscepisti in Domino, vt illud impleas.* Præpositum illorum per eos ipsos commonet, vt sit solicitus de salute ipsorum. Quia plebis causa solius epistola, ideo non ad rectorem ipsorum destinata est, sed ad ecclesiam. Post enim Epaphrā qui illos imbuit, hic accepit regendam eorum Ecclesiam. *Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.* Vt confirmet epistolam manu sua subscriptam dicit, memorans vt in mente habeant exitus eius quos patiebatur pro salute gentium: & tales se præberent, vt non ferret ægre pati pro his iniurias. C *Coloss. 1.* *1. Thess. 3.* *Act. 20. & 21.*

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM beati Pauli Apostoli ad Colossenses Commentariorum

FINIS.

D

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPISTOLAM PRIMAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD Thessalonicenses Commentaria.

PROOEMIVM.

1. Thes. 1.

VT Thessalonicensium exemplo alios exhortetur ad fidei incrementa, eos laudat, eo quod in accepta gratia permanentes, ad profectum præmij aucti sunt meliora sectando: hortatur vero vt ad perfectum tenderent, quo eorum virtutibus quæsita dignitas cæteros prouocaret. Tanta enim fidei imbiberant spiritum, vt spe futurorum, etiam ciuium suorum Macedonum persecutiones illatas pro nomine Christi deuoto animo paterentur. Vt horum ergo meritum, & suam ex eorum profectu lætitiam litteris signet, ita scribit ad eos. E *1. Thes. 2.*

CAP. I.

PAulus, & Siluanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo patre nostro, & in Domino Iesu Christo. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino iesu Christo. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, memores operis fidei vestræ, & laborum, & charitatis, & expectationis Domini nostri Iesu Christi, coram Deo & patre nostro.

PAVLVS, *& Siluanus, & Timotheus, &c.* Trium quidem Episcoporum nomina litteræ continent, sed sensus & verba solius Apostoli sunt. Quia enim communi gaudio exultant in profectu illorum, ex consensu ad plebem epistola scribitur in exaltatione, Dei patris & Domini Iesu Christi pacem & gratiam his exoptans. *Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, memores operis fidei vestræ, & laborum, & expectationis Domini nostri Iesu Christi, coram Deo & patre nostro.* Quoniam bona à Deo sunt, idcirco ei primum gratias referunt in profectu illorum, qui dignatus est non solum donum suum dare hominibus sub peccato constitutis, sed in filios hos adoptare, simul adiuuans eos ad omnia exitia toleranda: vt digniores fiant. Quamobrem meminisse horum dicunt se in orationibus suis, eo quod discerent in opere fidei cæteris Ecclesiis, & nutu Dei perficerent opus cœptum, prompti in studio charitatis, & patientiæ, & spei aduentus Domini ante Deum, qui dignatus est filium suū incarnare pro salute humana. Placitum enim Dei est, si proficiatur in Christo. *Act. 16. 1. Pet. 5.* F *Iacob. 1. Ephes. 1. Philip. 1.* *1 Pet. 3.*

Scientes fratres dilecti à Deo, electionem vestram, quia Euangelium nostrum non fuit ad vos in verbo solum, sed & in virtute, & in Spiritu sancto, & in plenitudine multa: sicut scitis quales fuerimus in vobis vestri causa. G

Humiles se fuisse inter eos significant, vt illis formam darent mansuetudinis: non quod defuerint quæ ad fidem illos hortarentur magnalia, quia doctrinæ Euangelicæ robur, virtus præstabat signorum & prodigiorum, *in Spiritu sancto,* id est, non in phantasia, sed in veritate plenitudinis; vt nulli necessitati deesset auxiliū, sed superabundans gratia videretur & in doctrina, & in cōuersatione, & in ægris curandis, vt perfectum opus Spiritus sancti appareret in Thessalonicensium Ecclesiis: vt in nullo se minores vidētes Iudæorum Ecclesiis, gauderent in dono Dei qui participes illos facere dignatus est promissionis Abrahæ. *2 Cor. 12. Act. 14. & 15. Rom. 15.* *Ephes. 3.*

Et vos æmuli nostri facti estis, & ipsius Domini: suscipientes verbum in pressura multa cum gaudio Spiritus sancti, ita & fuistis vos exemplum omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia. H

Cupidi credulitatis, probra & iniurias à ciuibus suis passi tolerarunt fiducia futurorum. Vnde æmuli dicuntur Apostolorum, & ipsius Domini: quia & Dominus eadem passus est à Iudæis, & Apostoli sequentes fidem Dei, persecutiones passi sunt, *gaudentes quia digni habiti sunt pro nomine Domini contumelias pati,* scientes pro his magna fore præmia repromissa. Idoneus enim seruus probatur, quando pro amore Domini sui inimicos eius offendit. Cuius rei memores, gauisi sunt spe promissionis in pressura. Itaque magna exhortatio est ad profectum, cum similes illos factos dicit & Christi & Apostolorum, ad formam præbendam cęteris credentibus illis in locis quibus fama illorum ambulabat. *Ioan. 15. Act. 5.* *Rom. 14.*

A vobis

A

A vobis enim diffamatus est sermo Domini non solum in Macedonia & in Achaia, sed & in omnem locum fides vestra, quæ est ad Deum, processit, ita vt non necesse habeamus nos aliquid loqui. Ipsi enim de vobis annuntiant, qualem introitum habuerimus ad vos: & quomodo conuersi estis ad Deum ab idolis ad seruiendum Deo viuo & vero, & ad expectandum filium eius de cælis (quem suscitauit à mortuis) Iesum, qui eripit nos ab ira veniente.

Rom. 1. Rom. 16.

A vobis enim diffamatus est sermo Domini, &c. Tale est hoc, quale & illud ad Romanos, cum dicit, *Quia fides vestra prædicatur in vniuerso mundo.* Sed in his amplius, quia non solum fides, sed opus fidei illorum peruenit in omnem locum. *Ideo vt non necesse habeamus nos aliquid loqui. Ipsi enim de vobis annuntiant, qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuersi estis ad Deum ab idolis, ad seruiendum Deo viuo & vero, & ad expectandum filium eius de cælis (quem suscitauit à mortuis) Iesum, qui eripit nos ab ira veniente.* Sic peragrasse dicunt famam introitus sui, & conuersationis eorum cum prædicatione Euangelij, vt non esset necesse ea dicere. Superfluum est ea fari quæ nota sunt. Ad omnes enim in circuitu peruenerat, ita vt & annuntiarent cæteris qua deuotione susceperant Apostolos. Et quia ad omnia quæ audierant ab eis, fuerant promptiores, relinquentes deos mortuos: expectarent autem Christum de cælis, quem humanæ salutis causa mortuum audierant, & resurrexisse deuicta morte, & cum carne assumptum in cælos ministra nube, ad confusionem prudentium mundi, qui consideratione habita mundanorum, carnis naturam, quæ grauis est, putant non posse fieri vt sustollatur in cælos. Hoc effectu fit Spiritus sancti, vt erubescant terrigenæ prudentes.

B

Philip. 3. Act. 1.

1. Cor. 1.

Cap. II.

IAm ipsi scitis fratres introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit: sed ante multa passi, & contumeliis affecti (sicut scitis) in Philippis, exerta libertate ausi sumus in Deo nostro loqui ad vos Euangelium Dei in magno certamine.*

C

Act. 16.

Hanc pressuram quam nunc memorat, passus est in Philippis cum Sila propter spiritum Pythonem quem à puella eiecerat, quod iam suo loco dictum est. Cui pressuræ non cessit, sed fortior inuentus est, dum audet prædicare, nec loqui timet, spe vtique promissi præmij, vt & hi securi essent in persecutionibus, gaudentes propter futuram mercedem. Signum ergo deuoti & fidelis prædicatoris hoc dicit esse, si in pressura loqui verbum Dei non timeat: inanem illum significans, qui terrore præsenti formidinem patitur prędicandi. Qui enim securus est de promissa spe, non cedit vt coronetur.

1. Cor. 9. 2. Cor. 4.

1. Tim. 2.

Nam exhortatio nostra non ex fallacia, neque ex immunditia, neque in idolo: sed sicut probati sumus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium, ita loquimur: non vt hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra.

D

2. Cor. 11. Galat. 1.

Hoc propter pseudoapostolos dicit, qui dolo & fallacia prædicabant non missi, vt circumuenirent gentes ad seruiendum legi factorum. Iste autem electum se & missum prædicare multis probat rebus: quia & in pressuris fortior inuentus est, & in conuersatione irreprehensibilis, vt nihil esset in hoc quod minus Deo videretur dignum, consequentibus signis. Quidam enim quæstus causa Christū prædicabant, fauori hominum seruientes: quia & in arguendo remissiores erant, quippe cum nec auctoritas esset, in tribulatione infirmi, quia non ex corde, sed in fallacia erat sermo eorum. Omnis enim qui aliquid sine spe agit, orta tribulatione succumbit.

2. Cor. 12. 1. Tim. 6.

Luc. 8.

Neque enim vmquam in verbo adulationis conuersati sumus, sicut scitis, in occasione auaritiæ, (Deus testis est,) nec quærentes ex hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis, cum possemus apud vos in honore esse, vt Christi Apostoli: sed fuimus paruuli in medio vestrum, tamquam si nutrix foueat filios suos, ita desiderantes vos, cupimus impartiri vobis non solum Euangelium Dei, sed etiam animas nostras, quia charissimi nobis facti estis.

E

Coloss. 1. 1. Cor. 9.

Neque in occasione auaritiæ, &c. Nunc aperit quod supra significauit, cum dicit, *Non in occasione auaritiæ*, Deum dans testem; quia istud ex corde faciebat, non in hypocrisi quasi contemnens pauca, vt forte plura offerrentur. Vnde & ipsos conuenit, scientes ac probantes quia nulli fuerat adulatus. Pseudo enim apostoli formam auaritiæ dare sibi optabant, vt ipsa occasione, dum veros Apostolos omnia illata vident accipere, possint ipsi sine inuidia simpliciores homines deprædari. *Nec quærentes ex hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis, cum possemus apud vos in honore esse, vt Christi Apostoli.* In tantum grauat pseudoapostolorum caussam, vt se abnuere dicat, cum liceret illi obsequia requirere, ad comprimendos eos quibus nec facultas erat, nec pudor, & tamen honorem sibi poscebant. Se enim potius quam Dei doctrinam commendari volebant. Apostolus autem qui gloriam non ad præsens, sed in futuro requirebat, se humilem faciebat, vt Dei prædicatio exaltaretur. *Sed fuimus paruuli in medio vestrum, tamquam si nutrix foueat filios suos: ita desiderantes vos, cupimus impartiri vobis non solum Euangelium Dei, sed etiam animas nostras, quia charissimi nobis facti estis.* Tantum affectum habere se circa illos ostendit, (quem, quia verus est, non verbis magis quam rebus probatum vult videri: potest enim in verbis latere fallacia:) vt his exhortationibus prouocati omnem sensum suum in dilectione haberent Apostoli.

2. Cor. 11.

F

1. Cor. 9. 1. Cor. 10.

1. Ioan. 3.

Meministis enim fratres, laborem nostrum & fatigationem: nocte ac die operantes, ad hoc, ne quem vestrum grauaremus. Prædicauimus vobis Euangelium Dei, vos testes estis, & Deus, quam sancte & iuste, & sine querela vobiscum qui creditis, conuersati sumus, sicut scitis, & quomodo erga vnumquemque vestrum, vt pater erga filios suos, obsecrantes vos, & consolantes, & obtestantes, vt ambuletis digne Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam. Ideoque & nos gratias agimus Deo sine intermissione, quod cum accepissetis à nobis verbum auditus Dei, suscepistis illud non vt verbum hominum, sed vt (sicut est vere) verbum Dei: quod & operatur in vobis qui credidistis.

G

Act. 20.

Nocte & die operantes ad hoc, &c. Hoc est quod dicit in Actis Apostolorum. *Omnia, inquit, quæ mihi, & iis qui sunt mecum, fuerunt necessaria, laborauerunt manus istæ. Vnde & in alia epistola dicit; Qui non laborat, nec manducet.* Et hoc cōtra pseudoapostolos, vt qui otiosi manducarent, prædicatores se fingebant esse. Vt ergo exemplum daret quemadmodum gubernanda sit vita Christiana, & simulatores proderet, labori insistebat humano, offuscans pseudoapostolos: propterea quia qui labori insistunt, à malis cogitationibus declināt, occupantes animum suum, & à periculis prohibentes. *Prædicauimus vobis Euangelium Dei, vos testes estis, & Deus, quam sancte & iuste, & sine querela vobiscum qui creditis, conuersati sumus, sicut scitis, & quomodo erga vnumquemque vestrum, vt pater erga filios suos, obsecrantes vos, & consolantes, & obtestantes, vt ambuletis digne Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam.* Manifesta sunt hæc. Commonet enim illos quomodo crediderint sibi prędicanti, & qualem eum fuerint experti, & quæ præcepta dederit eis, vt digni fierent Deo, qui illos vocauit de terris ad cælos, vt exsuscitet lætitiam illorum. *Ideoque & nos gratias agimus Deo sine intermissione, quod cum accepissetis à nobis verbum auditus Dei, suscepistis illud non vt verbum hominum, sed vt (sicut est vere) verbum Dei, quod & operatur in vobis qui credidistis.* Deo gratias referunt, qui aperuit sensum illorum ad recipiendum Euangelium suū.

1. Cor. 4. 1. Thess. 3.

H

1. Cor. 9. 1. Pet. 2.

Act. 14.

Gloria

A Gloria enim prædicantium est, quando audientes facile credunt. Tanta enim deuotione receperunt verbum, vt probarent se intellexisse, Dei esse doctrinam.

Vos enim fratres, imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu: quia eadem passi estis & vos à concíuibus vestris, sicut & nos ipsi à Iudæis, qui & Dominum interemerunt Iesum, & proprios Prophetas, & omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos gentibus loqui vt saluentur, ad hoc, vt expleant peccata sua semper, sed peruenit ira Dei super eos vsque in finem.

Act. 13 & 14. Matth. 23. De impietate atque crudelitate queritur diffidentium Iudæorum, qui non solum suę salutis inimici sunt, verumetiam aliorum prohibentes ne credant, & salui fiant: ab initio parricidæ, vel Domino enim communi parcere debuerant, qui conseruis & præpositis suis non pepercerũt: B vt repleantur peccata eorum in tantum, ne aliquando misericordiam consequi mereantur. Ideo Thessalonicenses à ciuibus suis eadem passos dicit, imitatos patientiam sanctorum, & Domini nostri Iesu Christi: cuius sceleris auctores inducit Iudæos, vt & quanta gloria digni sint qui 2. Thess. 2. pro nomine Domini patiuntur, & quæ vltio infestis & infidis præparata sit, dignoscatur.

Nos autem fratres, desolati à vobis ad tempus horæ, facie, non corde: abundantius festinauimus faciem vestram videre in multo desiderio. Quapropter voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus & semel & iterum:) sed impediuit nos Satanas. Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos coram Domino nostro Iesu Christo in aduentu eius? Vos enim estis gloria nostra & gaudium.

Colos. 2. *Nos autem fratres, desolati à vobis, facie, non corde,* &c. Non animo, sed corpore diuulsos se dicunt ab eis; (charitas enim Heb. 11. diuiditur nec separatur:) sed propter maiorem instru- 2. Cor. 2. C ctionem, etiam faciem eorum cupere se dicunt videre. In rebus enim diuinis deficiunt articuli comprehendere quæ possunt dici. Nec enim sufficit dies stylo his quæ vna hora possunt depromi, vt non dicam quædam esse mystica religionis nostræ, quæ propter carnales sensus, ne scan- 1. Cor. 3. dalum patiantur, facile publicari non debeant: quia non omnibus dicenda sunt omnia, sed pro vniuscuiusque captu moderanda sunt dicta: aliter rudibus, aliter fundatis. Idcirco præsentia corporis requiritur, quia sic perficitur veritas charitatis. Quamuis enim charitas non diuidatur, Rom 15. desiderium tamen facit absentia corporis. Denique osculis & amplexibus animorum expletur voluntas. Cui rei impedimento asserit fuisse satanam, qui etiam Apostolis obuias manus tendebat, ne veritatis ratio hominibus panderetur. Accendebat enim perfidorum mentes, vt eos verberibus, ac vinculis detinerent, ne loquerentur verbum Dei. Dixerunt enim maiores Iudæorum Apostolis: *Nonne præcipientes denuntiauimus vobis ne loqueremini in nomine isto vlli hominum?* Sed quia quod non est à Deo, D stare non potest, dissoluuntur impedimenta Satanæ. *Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ?* Act. 5. *Nonne vos coram Domino nostro Iesu Christo in aduentu eius?* Matth 15. Philip. 4. *Vos enim estis gloria nostra & gaudium.* Manifestum est quia perfectio discipulorum, gaudium & corona magistri est. Hi enim sunt qui labores fructuum suorum edituri sunt: Prou. 1. fructus enim magistri, discipulus est obediens: cuius dum bona conuersatio proficit magistro, fructus sui edit laborem. Labor enim discipuli in opere bono, coronam dat magistro, iudice Christo.

CAP. III.

IDcirco iam non amplius tolerantes, optimum duximus vt Athenis soli relinqueremur: & misimus Timotheum fratrem nostrum, & participem operis Dei in Euangelio Christi, ad hoc, vt & vos confirmet, & deprecetur pro fide vestra, ne quis moueatur in his E *pressuris. Ipsi enim scitis, quia ad hoc positi sumus. Nam & cum apud vos eramus, prædicebamus vobis, passuros nos pressuram, sicut factum est, & scitis. Ideo & ego non amplius tolerans, misi ad hoc vt cognoscerem fidem vestram, ne quo modo attentauerit vos ille tentator, & inanis fiat labor noster.*

Vt & vos confirmet, & deprecetur pro fide vestra, &c. Deside- 1. Thess. 2. rij supra memorati causas expressit. Idcirco enim præsen- Ephes. 5. tes esse apud eos volebant, vt animos eorum firmarent, ne quis ex his scandalum pateretur de pressuris Apostolorum, vt qui tanta signa facerent, aliquando infirmarentur, ita humiliati, vt verberibus & vinculis subiicerentur. Ad quam rem excusandam Timotheum missum testatur, idoneum doctorem, qui ostenderet hinc merita crescere Matth. 5. Act. 20. Christianis, si pro nomine Domini passi gratias agant, à quo huius rei mercedem expectant, simulque preces Deo funderent vt stabiles essent. Quam persecutionem idcirco se passuros prædicauerant, vt per id quod præscientiam F huius rei habere se protestarentur, posse se effugere & declinare has iniurias approbarent: sed quia spes magna in his est, ideo illatas sufferre quidem libenter. *Ideo & ego non amplius tolerans, misi ad hoc vt cognoscerem fidem vestram, ne quo modo attentauerit vos ille tentator, & inanis fiat labor vester.* Istud 2. Cor. 11. propter quosdam dicit, qui possint seduci astutia Satanæ, Philip. 4. quia in omni plebe est pars firma & infirma: quorum causa solicitus erat, ne amitteret fructum credulitatis eorum. Et quia diutius passus non est nescire se quid certius ageretur circa illos, misit Timotheum episcopum à se crea- 1. Tim. 1. tum, à quo posset certum scire.

Modo autem cum venisset Timotheus ad nos à vobis, & annuntiasset nobis fidem & charitatem vestram, & quoniam memoriam nostri habetis bonam semper, desiderantes vos videre, sicut & nos quoque vos: ideo consolationem sumus adepti fratres, in vobis super omni necessitate & pressura nostra per vestram fidem: quoniam nunc viuimus, si vos steteritis in Christo. Quam enim gratiarum actionem possumus referre Deo de vobis super omni gaudio, quo gaudemus propter vos coram Deo nostro, noctu, dieque abundantissime orantes, vt videamus faciem vestram, & suppleamus ea quæ desunt fidei vestræ? G

Modo autem cum venisset Timotheus ad nos, &c. Declarauit cur alacri sermone scribat ad eos. Ideo enim nuntio veni- 1. Cor. 4. ente, & firmitatem deuotionis illorum in fide & dilectione Apostoli declarante, lætus factus de communi concordia, scribit ad eos securum habens fructum fidei & bonæ conuersationis eorum. *Quam enim gratiarum actionem possumus referre Deo, de vobis super omni gaudio, quo gaudemus propter vos coram Deo nostro, noctu dieque abundantissime orantes, vt videamus faciem vestram, & suppleamus ea quæ desunt fidei vestræ.* Nihil dicit tam dignum, quod sufficere possit ad compensationem acquisitæ salutis gentium. Et quoniam prouexe- 1. Thess. 1. rant se perseuerantia fidei, & actu vitæ melioris, magis ac magis cupit eos videre, vt ea quæ ad perfectionem illo- H rum pertinent, ediscant, sacramenta scilicet rerum spiritalium, quæ facile publicari non debent, vt scirent, quis & quam immensus est quem iudicem sperabant. Aliud est e- Heb. 10. nim fidem accipere, & aliud expositionem fidei. Alia enim disputatio est de natura patris, & filij, & spiritus sancti, & alia de personis. Pater ingenitus est, filius vero genitus. Quantum ad personas pertinet, diuersum videtur, 1. Ioan. 5. Ioan. 10. cum sit indiuidua vnitas naturæ. Vnitas enim non in persona est, sed in substantia. Spiritus autem sanctus non degener putetur, quia tertius ponitur. Qui ergo de secunda persona non ambigit, admittit & tertiam.

Ipse vero Deus & pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitate in inuicem in nos, & in omnes, sicut & nos in vos,

A *ad confirmanda corda vestra irreprehensibilia, in sanctimonia coram Deo & patre nostro, in aduentu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius. Amen.*

Ipse vero Deus & pater noster, &c. Integro ordine iter suum disponi postulat, primum à Deo patre, quia ab ipso sunt omnia: deinde à Domino Iesu Christo, per quem sunt omnia: vt virtus atque prouidentia patris & filij aduentum eius commendet, vt acceptabilis fiat audientibus se, & impedimenta diaboli soluerentur ad dirigendum iter eius. *Vos autem Dominus multiplicet; & abundare faciat charitate in inuicem in nos, & in omnes, sicut & nos in vos: ad confirmanda corda vestra irreprehensibilia, in sanctimonia coram Deo & patre nostro, in aduentu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius.* Vt gaudium suum quo de eis gaudet, cumulet, in omnibus bonis multiplicari illos exoptat: vt veniens ad eos, plus inueniat in eis quod laude dignum sit, quam à Timotheo audierat: vt irreprehensibiles inueniantur cum sanctis in charitate patris, & in aduentu Domini nostri Iesu B Christi, cum cœperit ante tribunal eius examinatio singulos approbare. Deum vocat propter terrorem maiestatis eius: patrem vero propter benignitatem, qua dignatur credentes sibi adoptare in filios, quod in aduentu Domini manifestabitur.

1. Cor. 5. Rom. 11. 1. Cor. 7. 1. Tim. 6. Malac. 1.

CAP. IIII.

QVod superest itaque fratres, rogamus vos & obsecramus in Domino Iesu, vt quemadmodum accepistis à nobis qualiter oporteat vos ambulare, & placere Deo, sic & ambuletis, vt abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum nostrum Iesum. Nam hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra: abstinere vos à fornicatione, & scire vnumquemque vestrum suum vas possidere in sanctimonia & honore, non in passione desiderij, sicut & gentes quæ ignorant Deum: & vt ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut & prædiximus vobis, & testificati sumus.

C

Sic & ambuletis, vt abundetis magis. Hoc est quod supra dixit, quia ad cumulandum gaudium suum crescere illos vult in bonis operibus secundum mandata apostolica. *Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum nostrum Iesum. Nam hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra: abstinere vos à fornicatione, & scire vnumquemque vestrum suum vas possidere in sanctimonia & honore, non in passione desiderij, sicut & gentes quæ ignorant Deum: & vt ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum: quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut & prædiximus vobis, & testificati sumus.* Quamuis laudet eos in tota epistola, tamen commonet ne aliqua subreptione ad illicita deducantur, vt incurrant vindictam quam vltricem malorum didicerunt; scientes hoc Deo placere, si corpora sua incontaminata custodiant, sed & cum fratribus simpliciter agant, ne similes gentibus inuenti, adoptionis nomine abdicentur.

1. Thess. 2. Rom. 12. Ephes. 5. Leui. 19. & 25. 2. Thess. 1. Coloss. 2.

D *Non enim vocauit nos Deus in immunditiam, sed in sanctimoniam. Quapropter qui spernit hæc, non hominem spernit, sed Deum, qui dedit Spiritum sanctum in nobis. De affectione autem fraternitatis non habemus necessitatem scribere vobis: ipsi enim vos à Deo edocti estis, ad hoc, vt vos inuicem diligatis. Nam & hoc facitis in omnes fratres per vniuersam Macedoniam. Hortamur autem vos fratres, abundare magis, & eniti quiescere, & vestrum negotium agere, & operari manibus vestris, sicut vobis præcepimus: vt honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius rei desiderium sit in vobis.*

Qui spernit hæc, non hominem spernit, sed Deum, &c. Vt fortius adstringat ad ea quæ docet, Dei interponit personam, *Non hominem spernit, qui præterit præcepta, sed Deum.* Quem ideo dicit Spiritum sanctum nobis dedisse, vt sancte viuamus, quia *in corpore subdito peccatis non habitat Spiritus sanctus. De affectione autem fraternitatis non habemus necessitatem scribere vobis: ipsi enim à Deo edocti estis, ad hoc vt vos inuicem diligatis. Nam & hoc facitis in omnes fratres per vniuersam Macedoniam.* Etiam hoc cum facere illos laudat, commonet tamen vt propensius id agant. Quos enim ab ipso Deo doctos dicit promptiores esse debere in fraterna dilectione significat, Propter multam enim charitatem Deus misertus est nostri, cuius imitatores effecti non immerito adoptatos nos ostendimus à Deo in filios. *Hortamur autem vos fratres, abundare magis, & eniti quiescere, & vestrum negotium agere, & operari manibus vestris, sicut vobis præcepimus: vt honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius rei desiderium sit vobis.* Iterum eadem hortatur, vt data opera abundent bonis actibus. Vt enim significet verè hoc esse quod placet Deo, frequenter hoc monet. Iustitiæ enim via tenenda est, vt ad misericordiam iure veniatur: vt qui sunt inferiores substantia, manibus laborent, vt ipsa intentione tollantur à vulgari inquietudine, & à praua cogitatione, vt disciplina eorum etiam ab infidelibus laudetur, & prouocari ad fidem possint.

Rom. 13. E Sap. 1. Ioan. 15. 1. Ioan. 4. Ephes. 2. 1. Cor. 4. Ephes. 4. 1. Pet. 2. F

Nolumus autem vos ignorare, fratres de iis qui dormiunt, vt non tristes sitis, sicut & cæteri qui spem non habent. Nam si credimus quod Iesus mortuus est & resurrexit, sic & Deus illos qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo.

Manifesta est ratio, quia si resurrectio creditur mortuorum futura, non sunt lugendi qui cum signo crucis exeunt. Lugendi autem verè sunt infideles, qui hinc transeunt in gehennam: vt edificant verum esse quod credere noluerunt. Fideles autem resurgent ad gloriam, vt qui in sæculo stulti habiti sunt propter fidem, videantur prudentes. Prouiderunt enim sibi gloriam. Hi sunt qui *per Iesum*, id est, sub spe fidei huius exeuntes, *adducentur cum eo in aduentu eius*, vt ab hominibus videantur. Cum tamen ipse defuncti excessum lugendum prohibeat, ipse alibi dicit: *Ne tristitiam haberem.* Sed iam suo loco solutum est.

1. Cor. 15. Sap. 5. 1. Cor. 15. Philip. 2. G

Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini quia nos qui viuimus, qui subrelicti sumus in aduentum Domini, non præueniemus eos, qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu, & voce Archangeli, & tuba Dei descendet de cœlo: & hi qui in Christo mortui sunt, resurgent primi: deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, vna cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus. Quare consolamini vos inuicem in his verbis.

Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, &c. Sensu Domini loqui se profitetur, cum dicit, *Hoc vobis dicimus in verbo Domini.* Vt enim fidam spem & ratam gloriam resurrectionis sanctis promissæ demonstret, ordinem ipsum quomodo futura sit, exponit, nutu iudicis Christo, sancto Spiritu intimante: vt ipsa spe qui charos suos præmiserunt, non doleant, addiscentes quia in aduentu Domini priores resurgent qui in Christo moriuntur. Ipse enim Christus Dominus voluntate patris quasi primus angelus Dei cum exercitu cœlesti, sicut continetur in Apocalypsi Ioannis Apostoli, descendet de cœlo ad gerendum bellum nomine Dei contra Antichristum. Quo extincto, iussu eius resurgent mortui. Hoc est ergo tuba Dei descendere, nomine Dei bellum gerere. Est enim, vt ipse dixit ad Iesum filium Naue, *dux & princeps exercitus Domini*, propter quod Archangelus dicitur. Cum autem in tuba Dei descendet, Deus est, quia vtrumque continent scripturæ: sicut in Exodo, quem Angelū in flamma apparuisse Moysi legimus, statim ipsum in subiectis esse Deum agnoscimus, id est, filium Dei, dicente eadem scriptura: *Et accedens*, inquit, *Moyses, auertit se, quia non potuit considerare in faciem Dei.* Deus ergo est, quia filius Dei verus est Deus. Dux autem & princeps ideo, quia caput omnium est, *quia per ipsum*

1. Cor. 2. 1. Cor. 15. H Apoc. 12. Esai. 26. Iosu. 5. Exod. 3. Ibidem. Coloss. 1.

A Act. 1. Libr. 4. sent dist. 43 §. quari solet. Luc. 20.

ipsum omnia: resurgentibus ergo primis qui in Christo mortui sunt, *deinde nos qui viuimus, rapiemur vna cum illis nubibus obuiam Christo in aera*, vt cum Domino obaiulis omnes veniant ad prælium, & quos occiderat, videat viuos: quia sicut Domino famulatæ sunt nubes, ita & his quos fratres suos dignatus est appellare. *Et sic semper cum Domino erimus*. In ipso enim raptu mors proueniet & quasi per soporem, vt egressa anima in momento reddatur. Cum enim tollentur, morientur: vt peruenientes ad Dominum, præsentia Domini recipiant animas, quia cum Domino mortui esse non possunt. *Itaque consolamini vos inuicem in his verbis*. Hac spe consolari se inuicem iubet eos qui adhuc more gentili charorum suorum excessum putabant lugendum.

CAP. V. B

De temporibus autem & momentis fratres, non est necesse vobis scribi. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, vt fur in nocte, sic veniet. Cum enim dicent, Pax, & firmitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, quemadmodum dolor partus prægnanti, & non effugient: vos vero, fratres, non estis in tenebris, vt vos dies ille tamquam fur apprehendat. Omnes enim vos filij luminis estis, & filij diei: non estis noctis neque tenebrarum.

Marc. 13. Matth. 24. Esai. 3. Apoc. 11. Rom. 13. C Ephes. 5. Philip 3. 2 Pet 3.

Dies Domini, vt fur in nocte, sic veniet. Hoc est quod in Euangelio Dominus locutus est, dicens, *Vigilate, quia nescitis horam qua Dominus vester veniet*. Et iterum, *Si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus, aut ecce illic, nolite credere. Subito enim & ex inspirato apparebit, sicut coruscatio apparet ab Oriente in Occidentem*, habens secum militiam exercitus Dei patris ad perditionem Antichristi & satellitum eius. Cum enim securi fuerint perfidi de regno diaboli, interfectis sanctis, id est Enoch & Elia, & læti de victoria *inuicem sibi mittentes munera*, sicut dicit Apocalypsis, *tunc illis subito veniet repentinus interitus*. In aduentu enim suo Christus hos omnes disperdet, vt videntes sancti qui euaserint, glorientur. *Vos autem fratres non estis in tenebris, vt vos dies ille tamquam fur apprehendat. Omnes enim vos filij luminis estis, & filij diei, non estis noctis neque tenebrarum*. Per tenebras ignorantiam significat & mendacium, per diem autem scientiam & veritatem. Idcirco Christianos non in tenebris esse dicit, gentiles autem, vel incredulos Iudæos filios tenebrarum, quia cultores sunt mendacij. Quamobrem fideles securos esse debere significat, quia non ignorant futurum aduentum Domini, sed expectant soliciti vt veniat. Qui autem ignorant diffidentes de eo, repente illos apprehendet improuidos, & interficiet.

D

Igitur non dormiamus, sicut & cæteri: sed vigilemus, & sobrij simus. Hi enim qui dormiunt: nocte dormiunt: & qui inebriantur, nocte sunt ebrij. Nos autem qui diei sumus, sobrij simus, induti thoracem fidei & charitatis, & galeam, spem salutis: quia non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus. Propter quod exhortamini inuicem, & ædificate alterutrum, sicut & facitis.

Luc. 13. 1. Cor. 13 . Thes. 4.

Apertum est quod dicit, Commonet enim, ne securi de nomine Saluatoris, negligenter agamus: ideoq; tribus propugnaculis nos muniri debere, id est, fidei, & spei, & charitatis. Dum enim fides manet, spem excitat: spes autē necessario solicita est de promissione, nec dormit: charitas autem deuotum offert Deo: nihil enim aduersum admittit charitas. Idcirco enim mortuus est pro nobis Dominus Iesus, & resurrexit: *vt siue vigilemus*, hoc est viuamus, *siue dormiamus*, id est, moriamur, vna cum illo æterna vita fruamur. Hoc est quod supra dixit, quia fideles in aduentu Domini, tam mortui quam viui obuiam tollentur Domino, & sic semper viuent cum eo. In hoc meditandum docet vt inuicem se in eo ædificent sensu.

E

Rogamus autem vos fratres, vt cognoscatis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monent vos, vt illis summū honorem habeatis in charitate propter opera ipsorum, pacem habete cum eis.

1. Tim. 5. 1. Cor. 9. Prou. 30. 1. Cor. 9. F.

Hoc est quod dixit & in alia epistola, *presbyteros duplici honore honorandos, qui laborant in verbo doctrinæ*. Potest enim pigere eum, qui inopiam patitur, exercitium facere quod prosit audientibus. Quid enim prodest honorem sine fructu habere? aut quid magnum est offerre ei carnalia, qui tribuit spiritalia? Sicut enim diuitiæ negligentiam pariunt salutis, ita egestas, dum saturari quærit, à iustitia declinat. Hinc Salomon nec nimis diuitem se petit fieri, nec egestosum: Hoc ipsum tamen in charitate fieri debere, vt honorificentia sacerdotis non de timore magis sit, sed de amore, vt etiam illi proficiat qui facit. Res enim quę sponte non fit, ad effectum non peruenit, quamuis ad præsens proficiat sumenti, nihil tamen proderit in futuro danti. Et quia dissentio multa generat mala, pacificos eos hortatur.

Rogamus vero vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, opitulamini infirmis, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat: sed semper quod bonum est sectamini & in inuicem, & in omnes. Semper gaudete in Domino, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Hæc est enim voluntas Dei in Christo Iesu in vobis.

1. Cor. 11. Galat. 6. 2. Petr. 2. Luc. 18. 2. Thes. 2. G

Quoniam necesse est quosdam in plebe esse immodestos, quosdam autem pusillanimes, hoc est timidos, quosdam vero fide infirmos: ideo hos qui modesti sunt & magnanimes, & fide fundati, hortatur cum prece vt his consulant, vt possint proficere, sufferentes eos, ne si retributio fiat malorum, peiores se fiant. Idcirco nihil aliud quam bonum sectandum hortatur, non solum in causa fratrum, sed & in omnium. Possunt enim bonis operibus attrahi infideles ad credulitatem, ex qua semper gaudeatur in Domino, hoc est in bonum. Orandum autem sine intermissione. Sedulæ enim preces prouocant animum iudicis ad dandam misericordiam. In omnibus vero actibus bonis Deo gratias agendas, qui hanc tribuit doctrinam in Christo Iesu Domino nostro.

Spiritum nolite extinguere: Prophetias nolite spernere. Omnia probate, quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete vos.

1. Ioan. 4. 1. Cor. 14. H Philip. 1. Galat. 1. 2. Cor. 11. Ibidem. 1 Ioan 4. 1 Cor. 12.

Hoc dicit, vt non facile alicui per spiritum loquenti interdicatur (extinguitur enim, si insipientis loqui feruor contradictione sopitur:) ne forte non intelligentes dici ab eo spiritalia, iniuriam faciant Spiritui sancto, & peccent per ignorantiam: neque aliquem qui quasi scripturas reuelet, non audiri patienter debere; sed omnia dicta examinari, & sic iudicari, ne forte gratiam datam fratri dum respuunt auctori repugnent. Omnia ergo quę dicuntur, probanda monet: & quidquid sobrie & bene dictum fuerit, retinendum. Quæcumque enim Apostolorum & ipsius Domini dictis congruunt, ea benedicta habenda sunt & retinenda: ab his autem quæ inimica fidei videntur, abstinendum. Solent enim spiritus mundi fallaciter quasi per imitationem dicere bona, & inter hæc subinducere praua, vt per hæc quæ bona sunt, accepto ferantur & mala: vt quia vnius spiritus dicta putantur, non discernantur ab inuicem, sed per id quod licitum est, commendetur illicitum, auctoritate nominis, non ratione virtutis. Solent enim sub Apostolorum nomine & ipsius Domini nefanda docere & aduersa: ideoque omnia probanda monet, quia non possunt eloquia Domini esse diuersa. Hinc est vnde & Ioannis Apostoli epistola; *Nolite*, inquit, *omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt*: quia si multa bona dicat, in aliquo autem quod fidei aduersum est promat, sciatur non esse Spiritus sanctus. Nihil enim erroris in Spiritu sancto poterit reperiri. Sed aut per exercitium eloquij quædam spiritalia, quædam vero carnalia, quia omnis error carni deputa-

tur, aut

A [Rom. 7. Eus. e. Caes. l. hist. Eccles. c. 14.] tur, aut certe commento quodam astutiæ bona fingit, vt his inserat mala, sicut supra memoraui: quemadmodum in Mõtano, & Priscilla, & Maximilla Prophetis Cataphrygarum spiritus mundi imitatione quadam boni simulat, vt per multa verisimilia, necnon & vera, mentiretur se esse Spiritum sanctum.

Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia perfectos: vt integer spiritus vester, & anima, & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.

[Ioan. 14.] Deus pacis Christus est. Ait enim: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Quippe cum omnia quæ habet pater, filij sint, hunc sanctificare nos optat Apostolus [Ioan. 17.] vt nos illustret pietate clementiæ suæ, & omne votum nostrum dirigat in perfectione, vt integer sit spiritus datus nobis. [B] [1. Thess. 1.] Tunc enim integer est, si bonæ vitæ studeamus, animam habentes mundam, & corpus sine querela, vt totus homo sit perfectus. Potest enim corpus mundum esse, & anima inquinari per malum cogitatum: ideoque [2. Thess. 3.] spiritum in homine mundum dicit esse debere. Si autem mala vita vel cogitatio intercedat, non erit integer spiritus, quia deserit hominem peccatis obnoxium. [Sap. 1.] Dum enim dissentit anima & corpus, quamuis sine sensu sit, alieni ab eo efficiuntur, & velut perdens eos non erit integer spiritus. [Ioan. 14. 1. Cor. 6.] Ad hoc enim datur homini, vt maneat in eo, & sit quasi caput eius. Integer ergo non erit, quia perdit membra dum recedit ab eo homo, ea agẽs quæ odit Spiritus sanctus.

Fidelis est qui vocauit vos, qui etiam faciet. Fratres, orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto. Adiuro vos per Dominum, vt legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum, Amen.

C

Fidelis est qui vocauit vos, &c. Fidelem Deum dicit in promissis suis, vt securi de præmio recte versentur. [Hebr. 10. Ioan. 15. 2. Cor. 1.] & quia qui recte viuunt iuxta Euangelium, facile poterunt impetrare quæ postulant: idcirco orare eos pro se hortatur. Facile enim multi impetrant quod desiderant. *Salutate fratres omnes in osculo sancto.* Sancta oscula sunt in salutatione Christiana; cætera carnalia sunt: quia quidquid sine Christo fit, carnale est, ac per hoc & mortale. Qui enim [Rom. 8.] auctorem vitæ contemnit, in morte est. *Adiuro vos per Dominum, vt legatur epistola hac omnibus sanctis fratribus.* Adstringit eos vt soliciti sint ad legendam epistolam cunctis fratribus, vt cognoscant & laudes & admonitiones suas, per quas fiant perfecti. *Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.* [Rom. 16. Act. 3.] Sic illos in bonis operibus vult perficere, vt gratia Domini nostri Iesu Christi permaneat in eis in æternum.

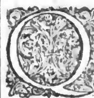
D

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM I. B. Pauli Apostoli ad Thessal. commentariorum finis.

E

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPIST. II. BEATI PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES Commentaria.

PROOEMIVM.

[F] QVONIAM *in prima Epistola ad Thessalonicenses data, inter cætera* [1 Thess. 4.] *etiam de aduentu Domini quædam* [1. Thess. 5.] *scripsit, & de resurrectione sanctorum:* [2. Thess. 2. 2. Thess. 3.] *nunc aliam scribit ad eos, in qua significat, licet obscure, (neque enim aperte potuit forte scribere) de abolitione regni Romani, & de Antichristi apparentia & damnatione & de quorundam fratrum inquietudine.*

[Cap. I.] *PAulus, & Siluanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agere debemus Deo semper de vobis fratres, sicut dignum est, quoniam super excrescit fides vestra, & multiplicatur charitas vniuscuiusque vestri omnium in vos inuicem: ita vt nosipsi de vobis gloriemur in Ecclesiis Dei pro patiẽtia vestra & fide in omnib. persecutionibus vestris & pressuris,* [G] *quas sustinetis in exemplum iusti iudicii Dei, in hoc vt digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini.*

PAVLVS, *& Siluanus & Thimotheus,* &c. Solemnibus verbis scribit ad eos. Solito enim more sermonum caput continetur epistolæ, & idem ipsi tres sunt, quorum nomine scribitur, sicut & prima epistola. [1. Thess. 1.] *Gratias agere debemus Deo semper de vobis fratres, sicut dignum est, quoniam superexcrescit fides vestra, multiplicatur charitas vniuscuiusque vestri omnium in vos inuicem.* Deo se debitores de horum profectu in gratiarum actione profitentur, [1. Thess. 2.] & vt non qualecumque esse debitum ostenderet, *sicut dignum est,* ait: vt pro tam infinito satis magnas gratias referendas Deo testarentur. Post acceptam enim primam epistolam meliores esse quam fuerant perstiterunt, ita vt in eo copiosi & abundantes viderentur, quod post Domini [H] & Dei deuotionem habemus mandatum, vt diligamus nos inuicem. [Ioan. 13.] *Ita vt nosipsi de vobis gloriemur in Ecclesiis Dei pro patientia vestra, & fide in omnibus persecutionibus vestris & pressuris, quas sustinetis in exemplum iusti iudicii Dei, in hoc vt digni habeamini regno Dei pro quo & patimini.* Gloriam esse suam in [1. Thess. 2.] horum conuersatione & persecutione toleranda testatur, in tantum vt apud cæteras Ecclesias exempla eorum proferantur, vt imitatione eorum crescant in deuotione passionum pro Christo, vt mereantur consequi quæ promissa sunt sanctis in die iusti iudicii Dei, [Rom. 2.] cuius amore mundũ spernere non dubitarunt. Ipsæ enim pressuræ exempla sunt futurorum meritorum, in his qui patiuntur, ad gloriam: in illis autem qui persequuntur, ad perditionem.

Siquidem iustum est apud Deum reddere eis qui vos deprimunt, pressuram: & vobis qui afflictionem sustinetis, requiem nobiscum, in reuelatione Domini Iesu de cælo, cum angelis virtutis eius, in igne flamma dã-

A ipsum omnia: resurgentibus ergo primis qui in Christo mortui sunt, *deinde nos qui viuimus, rapiemur vna cum illis* bajulis *nubibus obuiam Christo in aera*, vt cum Domino omnes veniant ad prælium, & quos occiderat, videat viuos: quia sicut Domino famulatæ sunt nubes, ita & his quos fratres suos dignatus est appellare. *Et sic semper cum Domino erimus*. In ipso enim raptu mors proueniet & quasi per soporem, vt egressa anima in momento reddatur. Cum enim tollentur, morientur: vt peruenientes ad Dominum, præsentia Domini recipiant animas, quia cum Domino mortui esse non possunt. *Itaque consolamini vos inuicem in his verbis*. Hac spe consolari se inuicem iubet eos qui adhuc more gentili charorum suorum excessum putabant lugendum.

Act. 1. Libr. 4. sent. dist. 43 §. quari solet. Luc. 20.

CAP. V.

De temporibus autem & momentis fratres, non est necesse vobis scribi. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, vt fur in nocte, sic veniet. Cum enim dicent, Pax, & firmitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, quemadmodum dolor partus prægnanti, & non effugient: vos vero, fratres, non estis in tenebris, vt vos dies ille tamquam fur apprehendat. Omnes enim vos filij luminis estis, & filij diei: non estis noctis neque tenebrarum.

B

Dies Domini, vt fur in nocte, sic veniet. Hoc est quod in Euangelio Dominus locutus est, dicens, *Vigilate, quia nescitis horam qua Dominus vester veniet.* Et iterum, *Si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus, aut ecce illic, nolite credere. Subito enim & ex inspirato apparebit, sicut coruscatio apparet ab Oriente in Occidentem*, habens secum militiam exercitus Dei patris ad perditionem Antichristi & satellitum eius. Cum enim securi fuerint perfidi de regno diaboli, interfectis sanctis, id est Enoch & Elia, & læti de victoria *inuicem sibi mittentes munera*, sicut dicit Apocalypsis, *tunc illis subito veniet repentinus interitus*. In aduentu enim suo Christus hos omnes disperdet, vt videntes sancti qui euaserint, glorientur. *Vos autem fratres non estis in tenebris, vt vos dies ille tamquam fur apprehendat. Omnes enim vos filij luminis estis, & filij diei, non estis noctis neque tenebrarum.* Per tenebras ignorantiam significat & mendacium, per diem autem scientiam & veritatem. Idcirco Christianos non in tenebris esse dicit, gentiles autem, vel incredulos Iudæos filios tenebrarum, quia cultores sunt mendacij. Quamobrem fideles securos esse debere significat, quia non ignorant futurum aduentum Domini, sed expectant soliciti vt veniat. Qui autem ignorant diffidentes de eo, repente illos apprehendet improuidos, & interficiet.

Marc 13. Matth. 24. Esa. 5. Apoc. 11. Rom. 13. C Ephes. 5. Philip. 3. 2 Pet. 3.

Igitur non dormiamus, sicut & cæteri: sed vigilemus, & sobrij simus. Hi enim qui dormiunt: nocte dormiunt: & qui inebriantur, nocte sunt ebrij. Nos autem qui diei sumus sobrij simus, induti thoracem fidei & charitatis, & galeam, spem salutis: quia non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus. Propter quod exhortamini inuicem, & ædificate alterutrum, sicut & facitis.

D

Apertum est quod dicit, Commonet enim, ne securi de nomine Saluatoris, negligenter agamus: ideoq; tribus propugnaculis nos muniri debere, id est, fidei, & spei, & charitatis. Dum enim fides manet, spem excitat: spes autẽ necessario solicita est de promissione, nec dormit: charitas autem deuotum offert Deo: nihil enim aduersum admittit charitas. Idcirco enim mortuus est pro nobis Dominus Iesus, & resurrexit: *vt siue vigilemus*, hoc est viuamus, *siue dormiamus*, id est, moriamur, vna cum illo æterna vita fruamur. Hoc est quod supra dixit, quia fideles in aduentu Domini, tam mortui quam viui obuiam tollentur Domino, & sic semper viuent cum eo. In hoc meditandum docet vt inuicem se in eo ædificent sensu.

Luc. 13. 1 Cor. 13. 1 Thes. 4.

E

Rogamus autem vos fratres, vt cognoscatis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monent vos, vt illū summū honorem habeatis in charitate propter opera ipsorum, pacem habete cum eis.

Hoc est quod dicit & in alia epistola, *presbyteros duplici honore honorandos, qui laborant in verbo doctrina.* Potest enim pigere eum, qui inopiam patitur, exercitium facere quod prosit audientibus. Quid enim prodest honorem sine fructu habere? aut quid magnum est offerre ei carnalia, qui tribuit spiritalia? Sicut enim diuitiæ negligentiam pariunt salutis, ita egestas, dum saturari quærit, à iustitia declinat. Hinc Salomon nec nimis diuitem se petit fieri, nec egestosum: Hoc ipsum tamen in charitate fieri debere, vt honorificentia sacerdotis non de timore magis sit, sed de amore, vt etiam illi proficiat qui facit. Res enim quę sponte non fit, ad effectum non peruenit, quamuis ad præsens proficiat sumenti, nihil tamen proderit in futuro danti. Et quia dissentio multa generat mala, pacificos eos hortatur.

1. Tim. 5. 1. Cor. 9. Prou. 30. 1. Cor. 9.

F.

Rogamus vero vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, opitulamini infirmis, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat: sed semper quod bonum est sectamini & in inuicem, & in omnes. Semper gaudete in Domino, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Hæc est enim voluntas Dei in Christo Iesu in vobis.

Quoniam necesse est quosdam in plebe esse immodestos, quosdam autem pusillanimes, hoc est timidos, quosdam vero fide infirmos: ideo hos qui modesti sunt & magnanimes, & fide fundati, hortatur cum prece vt his consulant, vt possint proficere, sufferentes eos, ne si retributio fiat malorum, peiores se fiant. Idcirco nihil aliud quam bonum sectandum hortatur, non solum in causa fratrum, sed & in omnium. Possunt enim bonis operibus attrahi infideles ad credulitatem, ex qua semper gaudeatur in Domino, hoc est in bonum. Orandum autem sine intermissione. Sedulæ enim preces prouocant animum iudicis ad dandam misericordiam. In omnibus vero actibus bonis Deo gratias agendas, qui hanc tribuit doctrinam in Christo Iesu Domino nostro.

1. Cor. 11. Galat. 6. 1. Petr. 2. Luc. 18. 2. Thes. 1. G

Spiritum nolite extinguere: Prophetias nolite spernere. Omnia probate, quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete vos.

Hoc dicit, vt non facile alicui per spiritum loquenti interdicatur (extinguitur enim, si insipientis loqui feruor contradictione sopitur:) ne forte non intelligentes dici ab eo spiritalia, iniuriam faciant Spiritui sancto, & peccent per ignorantiam: neque aliquem qui quasi scripturas reuelet, non audiri patienter debere; sed omnia dicta examinari, & sic iudicari, ne forte gratiam datam fratri dum respuunt auctori repugnent. Omnia ergo quę dicuntur, probanda monet: & quidquid sobrie & bene dictum fuerit, retinendum. Quæcumque enim Apostolorum & ipsius Domini dictis congruunt, ea benedicta habenda sunt & retinenda: ab his autem quæ inimica fidei videntur, abstinendum. Solent enim spiritus mundi fallaciter quasi per imitationem dicere bona, & inter hæc subinducere praua, vt per hæc quæ bona sunt, accepto ferantur & mala: vt quia vnius spiritus dicta putantur, non discernantur ab inuicem, sed per id quod licitum est, commendetur illicitum, auctoritate nominis, non ratione virtutis. Solent enim sub Apostolorum nomine & ipsius Domini nefanda docere & aduersa: ideoque omnia probanda monet, quia non possunt eloquia Domini esse diuersa. Hinc est vnde & Ioannis Apostoli epistola; *Nolite*, inquit, *omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt*: quia si multa bona dicat, in aliquo autem quod fidei aduersum est promat, sciatur non esse Spiritus sanctus. Nihil enim erroris in Spiritu sancto poterit reperiri. Sed aut per exercitium eloquij quædam spiritalia, quædam vero carnalia, quia omnis error carni deputa-

1. Ioan. 4. 1. Cor. 14. H Philip. 1. Galat. 1. 1. Cor. 11. Ibidem. 1 Ioan. 4. 1 Cor. 12.

A Rom. 7. Luc. Cas. l. 6. hist. Eccles. c. 14.

tur, aut certe commento quodam astutiæ bona fingit, vt his inserat mala, sicut supra memoraui: quemadmodum in Mõtano, & Priscilla, & Maximilla Prophetis Cataphrygarum spiritus mundi imitatione quadam boni simulat, vt per multa verisimilia, necnon & vera, mentiretur se esse Spiritum sanctum.

Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia perfectos: vt integer spiritus vester, & anima, & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.

Ioan. 14. Deus pacis Christus est. Ait enim: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Quippe cum omnia quæ habet pater, filij sint, hunc sanctificare nos optat Apostolus Ioan. 17. vt nos illustret pietate clementiæ suæ, & omne votum nostrum dirigat in perfectione, vt integer sit spiritus datus nobis. B 1. Thess. 1. Tunc enim integer est, si bonæ vitæ studeamus, animam habentes mundam, & corpus sine querela, vt totus homo sit perfectus. Potest enim corpus mundum esse, & anima inquinari per malum cogitatum: ideoque 2. Thess. 3. spiritum in homine mundum dicit esse debere. Si autem mala vita vel cogitatio intercedat, non erit integer spiritus, quia deserit hominem peccatis obnoxium. Sap. 1. Dum enim dissentit anima & corpus, quamuis sine sensu sit, alieni ab eo efficiuntur, & velut perdens eos non erit integer spiritus. Ioan. 14. 1. Cor. 6. Ad hoc enim datur homini, vt maneat in eo, & sit quasi caput eius. Integer ergo non erit, quia perdit membra dum recedit ab eo homo, ea agẽs quæ odit Spiritus sanctus.

Fidelis est qui vocauit vos, qui etiam faciet. Fratres, orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto. Adiuro vos per Dominum, vt legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum, Amen.

C

Fidelis est qui vocauit vos, &c. Fidelem Deum dicit in promissis suis, vt securi de præmio recte versentur. Hebr. 10. Ioan. 15. 2. Cor. 1. & quia qui recte viuunt iuxta Euangelium, facile poterunt impetrare quæ postulant: idcirco orare eos pro se hortatur. Facile enim multi impetrant quod desiderant. *Salutate fratres omnes in osculo sancto.* Sancta oscula sunt in salutatione Christiana; cætera carnalia sunt: quia quidquid sine Christo sit, carnale est, ac per hoc & mortale. Qui enim au- Rom. 8. ctorem vitæ contemnit, in morte est. *Adiuro vos per Dominum, vt legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus.* Adstringit eos vt soliciti sint ad legendam epistolam cunctis fratribus, vt cognoscant & laudes & admonitiones suas, per quas fiant perfecti. *Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.* Rom. 16. Act. 3. Sic illos in bonis operibus vult perficere, vt gratia Domini nostri Iesu Christi permaneat in eis in æternum.

D

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM I. B. Pauli Apostoli ad Thessal. commentariorum finis.

E

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPIST. II. BEATI PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES COMmentaria.

PROOEMIVM.

F 1. Thes. 4. 1. Thes. 5. 2. Thes. 2. 2. Thes. 3.

QVONIAM *in prima Epistola ad Thessalonicenses data, inter cætera etiam de aduentu Domini quædam scripsit, & de resurrectione sanctorum: nunc aliam scribit ad eos, in qua significat, licet obscure, (neque enim aperte potuit forte scribere) de abolitione regni Romani, & de Antichristi apparentia & damnatione & de quorundam fratrum inquietudine.*

Cap. I.

PAulus, & Siluanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agere debemus Deo semper de vobis fratres, sicut dignum est, quoniam super excrescit fides vestra, & multiplicatur charitas vniuscuiusque vestri omnium in vos inuicem: ita vt nosipsi de vobis gloriemus in Ecclesiis Dei pro patiẽtia vestra & fide in omnib. persecutionibus vestris & pressuris, quas sustinetis in exemplum iusti iudicii Dei, in hoc vt digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini.

G

PAVLVS, *& Siluanus & Thimotheus*, &c. Solemnibus verbis scribit ad eos. Solito enim more sermonum caput continetur epistolæ, & idem ipsi tres sunt, quorum nomine scribitur, sicut & prima epistola. 1. Thes. 1. *Gratias agere debemus Deo semper de vobis fratres, sicut dignum est, quoniam superexcrescit fides vestra, multiplicatur charitas vniuscuiusque vestri omnium in vos inuicem.* Deo se debitores de horum profectu in gratiarum actione profitentur, 1. Thes. 2. & vt non qualecumque esse debitum ostenderet, *sicut dignum est*, ait: vt pro tam infinito satis magnas gratias referendas Deo restarentur. Post acceptam enim primam epistolam meliores esse quam fuerant perstiterunt, ita vt in eo copiosi & abundantes viderentur, quod post Domini H & Dei deuotionem habemus mandatum, vt diligamus nos inuicem. Ioan. 13. *Ita vt nosipsi de vobis gloriemur in Ecclesiis Dei pro patientia vestra, & fide in omnibus persecutionibus vestris & pressuris, quas sustinetis in exemplum iusti iudicii Dei, in hoc vt digni habeamini regno Dei pro quo & patimini.* Gloriam esse suam in 1. Thes. 2. horum conuersatione & persecutione toleranda testatur, in tantum vt apud cæteras Ecclesias exempla eorum proferantur, vt imitatione eorum crescant in deuotione passionum pro Christo, vt mereantur consequi quæ promissa sunt sanctis in die iusti iudicii Dei, Rom. 2. cuius amore mundũ spernere non dubitarunt. Ipsæ enim pressuræ exempla sunt futurorum meritorum, in his qui patiuntur, ad gloriam: in illis autem qui persequuntur, ad perditionem.

Siquidem iustum est apud Deum reddere eis qui vos deprimunt, pressuram: & vobis qui afflictionem sustinetis, requiem nobiscum, in reuelatione Domini Iesu de cælo, cum angelis virtutis eius, in igne flamma dã-

A

tis vinctam in eos qui non nouerunt Deum, & in eos qui non obaudiunt Euangeliũ Domini nostri Iesu Christi qui pœnas soluent in interitum æternum à facie Domini, & à gloria virtutis eius.

Ps. 61. Quoniam exemplum iusti iudicii Dei apparere dixit siue in bonos, siue in malos; idcirco subsecutus ait: *Siquidem iustum est apud Deum*, vt reddat vnicuique secundum opera sua. Quid tam iustum, quam vt hi qui in sæculo deprimũt bonos, & extorres eos faciunt persecutionibus, in futuro (Sap. 5. Apoc. 7.) eadem patiantur quæ faciunt: illi autem vt sint in requie cum cæteris sanctis, qui de magna tribulatione venientes, regnum accipient æternum in aduentu Domini de cælo, (Esai. 9.) cum cœperit venire cum cælesti exercitu suo, & ministro igne ad dandam vindictam in Paganos, qui ignorant Deũ patrem esse Iesu Christi; & Iudæos, qui dicentes se Deum scire, non credunt Euangelio Christi, quod dedit illi pater (B 1. Pet. 1.) Deus vt traderet seruis suis? Quos omnes præsentia Domini, & gloria maiestatis eius ignis exuret, vt debitas reddant pœnas intestinus in æternum, semper sentientes, non (Esai. 66.) tamen penitus deficientes, vt ipsa pœna illos quodammodo generet semper, quo consumantur.

Cum venerit clarificari in sanctis suis, & mirificari in omnibus qui crediderunt, quia fidem habuit testimonium nostrum super vos in die illa. In quo etiam oramus semper pro vobis, vt nos dignos habeat vocatione sua Deus noster, & impleat omni placito bonitatis, & opere fidei in virtute, ita vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in ipso secundum gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

(Rom. 2. Coloss. 3. 1. Pet. 4. Philip. 4. Matt. 11.) *Cum venerit clarificari in sanctis suis*, &c. Duplicem continet sensum. Adueniet enim punire malos, & glorificare bonos. Ipse enim clarus & mirabilis videbitur in eos qui credunt exemplo & fide Apostolorum, cum fuerint coro- (C) nati, testimonium reddente illis Euangelio in die Domini. Seuerus autem apparebit incredulis, cum æternis pœnis coarctati cœperint. Corona enim discipulorum, magistri est gloria; & veritas eius incredulorum est pœna quia quod prædicabatur non crediderunt. *In quo & oramus semper pro vobis, vt vos dignos habeat vocatione sua Deus noster, &* (Philip. 1. 2. Cor. 17.) *impleat omni placito bonitatis, & opere fidei in virtute, ita vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in ipso secundum gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.* Gaudio addit & preces, vt quia deuoti sunt, dignetur Deus adiuuare eos, vt perficiant opus cœptum ad claritatem Domini nostri Iesu Christi, vt perseuerantia discipulorum testimonium sit magistro ad gloriam. Auctoritas enim magistri in discipulorum est fiducia, cum se in accepta gratia faciũt digniores.

Cap. II

D

ROgamus autem vos fratres per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostræ congregationis in illum: ne facile dimoueamini à sensu vestro, neque conturbemini, neque per spiritum, neque per verbum, neque per epistolam tanquam à nobis missam, quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat vllo modo: quoniam nisi venerit defectio primum, & reuelatus fuerit homo iniquitatis, filius interitus, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat, ostentans se ipsũ quasi sit Deus.

(Mat. 24.) Obsecrat eos, ne leuiter & facile de aduentu quasi imminentis Domini opinionem reciperent: & alia dat mandata, vt etiam si per spiritum aliquis velut Propheta fuerit locutus, credi ei non debeat neque sic per tractatum, aut (Ephes. 5. 1. Tim. 6.) epistolam nomine forte Apostolorum scriptam, assensum tribuendum. Solent enim tergiuersatores, vt fallant, sub nomine clari alicuius viri epistolam fingere, vt auctoritas nominis possit commendare quod per seipsum recipi non potest. Hoc ideo, ne ipsa perturbatione dum inc. ti inuenirẽtur possint seduci ad adorãdum diabolum, qui (E 1. Ioan. 2.) idcirco hæc iactabit, vt sub Saluatoris nomine apparẽs ac fallens sanctos, velit se adorari, vt decipiat credentes in Christum. (Apoc. 13. & 10.) Sed vt locum aut occasionẽ fallendi quam se putat habere, non habeat impudentissimus satanas; tempus & signa aduentus Domini designauit: quia non prius (Dan. 2. & 7.) veniet Dominus, quam regni Romani defectio fiat, & appareat Antichristus, qui interficiet sanctos, reddita Romanis libertate, sub suo tñ nomine. Sciens enim venturũ Dominum ad se comprimendum, nomen eius sibi vsurpabit: (Dan. 9.) & vt regnum eius verum videatur, attrahet secũ qui simul cum eo pereant, vt in domo Domini in sede sedeat Christi, & ipsum Deum se asserat, non filium Dei. (Matt. 24.) Vnde in Euangelio ad Iudæos Dominus ait, *Ego veni in nomine patris mei, & non me recipistis: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* (Ioan. 5.) Quamobrem ex circumcisione aut circumcisum illum venire sperandum est, vt sit Iudæis credendi illi fiducia. Itaque cum Thessalonicensibus scribit Apostolus, docet omnes in re huiuscemodi cautos esse debere. (F Ephes. 5.)

An non meministis quod adhuc apud vos agente, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat, scitis: nempe vt reueletur ille in suo tempore. (Nam mysterium iã operatur iniquitatis, tantum vt qui nũc teneat donec de medio fiat.)

Et nunc quid detineat, scitis, Hoc superesse dicit, vt reueletur ille qui ante Dominum venturus est, vt iam speretur (Dan. 9. Mat. 24. 2. Thess. 1. sup.) & Dominus venturus, quod supra quasi sub velamine factum est, dicens: *Nisi venerit defectio primum*; quam regni Romani abolitionem superius intelligendam memorauit vt cum defecerit, & venerit Antichristus, tunc aduentus Domini imminere credatur. *Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantum vt qui nunc tenet, teneat: donec de medio fiat.* Mysterium iniquitatis & à Nerone incœptum est, qui zelo idolorum Apostolos interfecit, instigante patre suo diabolo, (Ioan. 19. 1. Cor. 11. Sap. 15. G) vsque ad Diocletianum, & nouissime Iulianum, qui arte quadam & subtilitate cœptam persecutionẽ implere non potuit, quia desuper concessum non fuerat. His enim ministris vtitur Satanas, vt interim sub turba deorum ad seducendos homines vnius veri Dei manifestatione illudat, quam steterit regnum Romanum: hoc est quod dicit, *Donec de medio fiat.*

Et nunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illuminatione præsentiæ suæ: cuius est aduentus secundum operationẽ Satanæ, in omni potestate, & signis & portentis mendacij, & in omni fallacia iniquitatis, ijs qui pereunt: pro eo quod dilectionem veritatis non susceperũt, ad hoc vt salui fierent.

Et tunc reuelabitur ille iniquus, &c. Post defectum regni Romani appariturum Antichristum dicit, sicut memoratum est. (Dan. 9. H) Nouissimo enim tempore sciens diabolus imminere sibi interitum; deficiente autem regno Romano, *& ille de cælis mittetur deorsum, proiectus in terram* (sicut dictum est in Apocalypsi Ioannis Apostoli:) subornabit sibi in quo & per quem signa quædam virtutis permissu iusti Dei faciens, se commendet vt adoretur quasi sit Deus. (Apoc. 12. Matt. 24.) Imitabitur enim Deum, vt sicut filius Dei diuinitatem suam homo natus vel factus signis ac virtutibus demonstrauit; ita & Satanas in homine apparebit, vt virtutibus mendacii ostendat se Deum, sicut supra dictum est. Reuelatio vero mysterii iniquitatis hæc est. Cum enim apparuerit Antichristus, cognoscetur, ipse esse quasi eorum Deus quos prius nutu eius vt deos coluit vulgus, (Sap. 13. Marc. 13.) quorum sit ipse primus aut summus: quod signorum virtutibus faciet credibile. Ideo vero *portenta* mendacii dixit, quia hoc se vult credi per signa, quod non est, vt decipiat quos circumuenturus est. Hoc sanctis ideo prædictũ est, vt sciant quid caueant. *Et in omni fallacia iniquitatis, ijs qui pe-*

reunt:

reunt: pro eo quod dilectionem veritatis non susceperunt, ad hoc vt salui fierent. Iis dicit fallaciam iniquitatis prodigiorum eius proficere qui perituri sunt. Quia n. veritatis charitatem spreuerunt, per quam saluari poterant Apostolis prædicantibus, traditi sunt diabolo: nolentes enim saluari, deseruntur à Deo.

Et idcirco mittet illis Deus operationem erroris, in hoc vt credant mendacio: quatenus iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Nos vero debemus gratias agere Deo semper de vobis fratres dilecti à Domino, qui assumpsit vos Deus à principio ad salutem in sanctificationem spiritus, & fidem veritatis, in quam vocauit vos per Euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Itaque fratres state, & tenete traditiones quas didicistis, siue per verbum, siue per epistolam nostram.

Et idcirco mittet illis Deus operationem erroris, &c. Operatio erroris est, falsis fidem committere, vt qui claritatem luminis diem esse consentire noluerunt, putent diem tenebras dici debere, vt possint propensiori delicto rei facti, sine contradictione damnari, veritatis inimici, fautores autem iniquitatis. *Nos vero debemus gratias agere Deo semper de vobis fratres dilecti à Domino, quia assumpsit vos Deus à principio ad salutem in sanctificationem spiritus, & fidem veritatis, in quam vocauit vos per Euangelium nostrum; in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi.* Hoc loco præscientia Dei personat, qui scit omnium mentes ante natiuitatem eorum. Nec enim latet illum qui credituri sunt. Idcirco à principio scit hos fideles fore qui credentes augmentum fidei faciunt, non detrimentum. Sanctificati enim per fidem veritatis Euangelii filii Dei, acquiruntur ad augmentum gloriæ corporis Christi, sicut in alia epistola ait: *Vt crescant*, inquit, *omnia in incrementum Dei.* Quicumq; enim deserto diabolo confugiunt ad fidem Christi, augmentum faciunt Deo, in corpore Christi, qui prius fecerant detrimentum. *Itaque fratres state, & tenete traditiones quas didicistis siue per verbũ, siue per epistolam nostram.* Vt præscientia Dei maneat in salutem illorum, idcirco in traditione Euangelij standum ac perseuerandum monet, vt soliciti sint ne desidia & otio torpentes in operibus Dei, non impleant quod cœperunt. Sic enim præscit credere & posse manere, si crebra admonitione pulsentur.

Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus ac pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia: consoletur corda vestra, & stabiliat in omni opere & verbo bono.

Quoniam pater & filius vna virtus, vnaque diuinitas & substantia est, ideo non dubitauit primo Dominum nostrum Iesum Christum nominare, deinde Deum patrem nostrum, dignatione eius, non veritate naturæ: qui intantum dilexit nos, vt filium suum daret pro nobis, Deum pro hominibus, pro seruis Dominum, pro adoptiuis filium verum: vt mors eius vita nostra sit; & resurrectio eius, iustificatio nostra; secundus autem aduentus eius, requies vitæ nostræ, & gloria in æternum vt ista spes consolatio sit præsentium pressurarum, per quam fundati crescerent in bonis operibus & doctrina.

QVod reliquum est fratres, orate pro nobis, vt verbum Domini currat & clarificetur, sicut & apud vos, & liberemur ab importunis & nequam hominibus, non enim omnium est fides. Fidelis autem Deus est, qui stabiliet vos, & custodiet à malo. Confidimus autẽ in Domino de vobis, quoniam quæ præcipimus, & facitis & facietis. Dominus autem dirigat corda vestra in dilectionem Dei, & expectationem Christi.

Quod reliquum est fratres, orate pro nobis, &c. De cætero orandum hortatur, vt dignetur Deus doctrinam suam infatigabili cursu dirigere, & transfundere per os Apostoli sui in aures audientium, & vt compesceret & sedaret malorem hominum seditiones, qui diffidunt veritati, & loquendi fiducia cresceret Apostolo ad eius fructum, & cõuersionem multorum. *Fidelis autem Deus est, qui stabiliet vos, & custodiet à malo.* Quoniam Deus fidelibus & bonæ vitæ hominibus auxilium suum defuturum in necessitate promisit ad confirmationem illorum, ij autem tam in fide quã in opere æmuli erant bonorum: idcirco fidelem Deum dicit in promissis eius, quia prouidentia eius esset circa eos. *Confidimus autem in Domino de vobis, quoniam quæ præcipimus, & facitis & facietis.* Propter quod mereri illos, vt Dei defensione tutos præstari confideret, idcirco ea quæ illis præcipiebat in nomine Domini, fieri ab illis & futura esse non dubitat. *Dominus autem dirigat corda vestra in dilectionem Dei, & expectationem Christi.* Hoc illis exoptat à Deo, quod non ambigit posse præstari, vt in Dei charitate cor eorum proficeret ad expectandum aduentum Domini, vt contẽpto sæculo, desideretur aduentus eius qui sæculum vicit.

Denuntiamus autem vobis fratres, in nomine Domini nostri Iesu Christi, secernere vos ab omni fratre intemperanter ambulante, & non secundum traditionem quam accepistis à nobis. Ipsi enim scitis quemadmodum debeatis imitari nos, quoniam non intemperanter viximus inter vos, neque gratis panem accepimus à quoquam, sed in labore & fatigatione, nocte dieque operantes, ad hoc, ne graues essemus cuiquam vestrum: non quia nõ habuerimus potestatẽ, sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandos nos.

Denuntiamus autem vobis fratres in nomine, &c. Quoniam in omni plebe non omnes obedientes sunt verbo doctrinæ, non legis, sed suum placitum & consilium sequentes: propter hoc declinandum ab his præcepit, vt cognoscant semetipsos errare. *Ipsi enim scitis quemadmodum debeatis imitari nos: quoniam non intemperanter viximus inter vos, neque gratis panem accepimus à quoquam, sed in labore & fatigatione: nocte, dieque operãtes, ad hoc, ne graues essemus cuiquam vestrum: nõ quia non habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandos nos.* Illos dicit non ignaros operis & laboris sui, quem sedulo exercitio operabatur, ne pane indigeret alieno, vt exemplum daret eis ad imitandum illum. Neque enim reprehensibile esset si panem ab his reciperet ad corporis curam, qui animis illorum escam spiritalem præbebat, quæ etiam corpori immortalitatem cum gloria procuraret. Tunc etenim exerta potest esse libertas si semetipsum qui ventris causa aut pecuniæ nulli subiiciat, suo pane contentus; maxime quod ad laudẽ magis proficit, si cum liceat, & sit sumendi potestas, contineat. Hic talis prodesse potest audientibus se. Reuerentiam enim habebunt rigoris huius, & ea quæ ab hoc mandantur, prætermitti non poterunt.

Nam cum essemus apud vos, hoc præcipiebamus vobis: quod si quis non vult operari, nec manducet.

Non solum verbis docebat, sed hortatur & factis. Idonei enim ministri est, si ea quæ verbis docet, operibus expleat. Tunc etenim addiscentes vera esse sciunt quæ audiunt, si negligi illa non viderint à doctore. Quamuis enim manifeste vera esse non ignorentur quæ docentur: tamẽ si negligi cœperint à magistro, difficile proficient audientibus. Magis enim opera suadent, quam verba. Quamobrem magis præmiis remunerandi sunt, qui negligentib. magistris, de solis verbis proficiunt tam in opere quam in sensu. Forma ergo erat iis qui mediocris vel tenuis erant substantiæ in plebe, vt discerent quatenus libertatem suã

A Prou. 25. non amitterent. Vnde & Salomon, *Raro*, inquit, *inferes pedem ad amicum tuum, ne saturatus tui oderit te.* Qui enim frequenter ad alienam mensam cōuenit, otio deditus adulescit: necesse est pascenti se: cum religio nostra ad libertatē Gal. 5. homines aduocet. Ideoq; si quis, inquit, manducare spernit, cesset à labore: sed quia nullus sine cibo potest viuere, Ephes. 4. det operam laborandi, vt arbitrio suo viuens Deum possit habere propitium.

Audiuimus enim quosdam ambulare inter vos intemperanter, nihil operantes, sed curiose agentes. His igitur qui huiusce modi sunt, denuntiamus, & exhortamur in Domino Iesu Christo, vt cum quiete operantes, suum panem manducent. Vos autem fratres, nolite defatigari benefacientes. Quod si quis non obedierit verbo nostro per epistolam, hunc notate, & nolite B *cum eo conuersari, vt reuerentia confundatur: & non velut inimicum existimetis, sed admonete consilius vt fratrem.*

1. Tim. 5. *Audiuimus enim quosdam ambulare inter vos intemperanter, &c.* Qui otiosi esse desiderant: id agunt quatenus occasio nascatur, qua introitum suum desiderabilem faciant domibus diuitum, ambulantes gesta & opiniones verborū subtiliter colligunt, scientes quid de quo velint audire, vt libenter & requisiti pascantur. Quod factum valde abhor-Philip. 3. ret disciplina dominica. *Horum enim venter, Deus est*, qui fœda cura necessaria prouident. *His igitur qui huiusce modi sunt, denuntiamus, & exhortamur in Domino Iesu Christo, vt cum quiete operantes suum panem manducent.* Vt ei facilius suadeat, interposito nomine Domini Iesu Christi exhortatur eos, vt obaudiant quod eis fit vtile. *Vos autem fratres, nolite defatiga-*Galat. 6. *ri benefacientes. Quod si quis non obedierit verbo nostro per episto-*2. Cor. 5. *lam, hunc notate. & nolite cum eo conuersari; vt reuerentia confundatur: & non velut inimicum existimetis, sed admonete consilijs vt* C *fratrem.* Propter quod superius vnumquemque suum panem manducare debere præcepit, ne forte qui-Ephes. 4. dam illorum occasionem parcitatis & inhumanitatis ca-2. Tim. 5. ptarent, ideo statim subiecit, *Vos autem fratres, nolite defati-*1. Cor. 5. *gari benefacientes.* Neque enim in reprehensionem venit qui humanus & largus est, sed hic qui cum possit laborem ferre, otio vult vitam agere. Quem si epistolæ auctoritas non corrigit, notandum hunc, & nec conuersandum cum eo præcipit, vt confusus quia ab omnibus euitatur, subiiceret se præceptis Apostoli. Quod tamen sine iracundia & contumelia vult fieri, vt patienter declinetur ab eo, ita tamen, vt si res tulerit loqui cum eo, monendum illum vt patiatur se corripi, nec vltra præcepta Apostoli contē-Gal. 6. nenda, familiaritatem quoque tamdiu cum eo non habere, quamdiu obaudiens fiat. Nam si ad iracundiam contu-2. Cor. 2. meliis lacessatur, peior se fiet. Incitatur enim ad contentionem, & incipiet erratum suum velle defendere, post autem erubescere emēdare se; ne quod prius excusabat, po-D stea fateri videatur.

Ipse autem Deus pacis det vobis pacem semper in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio, mea manu Pauli: quod est signum in omni epistola, ita scribo. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Philip. 4. *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem*, &c. Semper quod su-Ioan. 14. um est, bono voto illos prosequitur, quasi charissimos filios, optans semper cum illis pacem manere, quæ est dux ad vitam æternam. Cum his enim Dominus se esse pro-1. Cor. 16. misit qui fuerint pacifici. *Ipsa salutatio, mea manu Pauli, quod* Coloss. 4. *est signum in omni epistola, ita scribo.* Propter interpolas & adulteratores scripturarum, semper se manu sua in omni epistola sua salutationem subscribere testatur, vt sub nomine eius epistola accepto ferri non possit, quæ non fuerit ma-Rom. 16. nu eius subscripta. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.* Hæc salutatio manu Apostoli conscripta est, qua gratiam Domini nostri Iesu Christi optat esse E cum eis. Amen.

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM II B. Pauli Apostoli ad Thessal. commentariorum finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPIST. I. BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM COMmentaria. F

PROOEMIVM.

T*Imotheus filius fuit mulieris Iudææ fidelis, patre* Act. 16. *Græco, cuius causa paruulus circumcidi non po-*2. Tim. 1. *tuit. Qui studio matris suæ sacras literas didi-*2. Tim. 3. *cit, quibus operam dans, bonam sibi vitam instituit.* 1. Thess. 3. Gal. 1. *Hunc Apostolus cum voluisset assumere, sciens ido-*Eccl. 12. *neum fore dispensatorem Euangelicæ veritatis, causa* 2. Tim. 1. *Iudæorum compulsus est circumcidere eum instantib. eis, vt qui matre Iudæa natus esset, incircumcisus assumi non deberet ad Magisterium propter testimonium generis. Hunc ergo iam creatum Episcopum instruit per epistolam quomodo deberet Ecclesiam ordinare.*

G

P*Aulus Apostolus Christi Iesu secundum imperium* Cap. I *Dei Saluatoris nostri, & Christi Iesu spei nostræ, Timotheo germano filio in fide: Gratia, misericordia, & pax à Deo patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.*

PAtris & filii imperio Apostolum se Gal. 1. factum ostendit, vt in Deo patre salutem, & Christo filio eius spem prędicaret; vt quia nemo negat salutem esse in Deo, nec quisquam dubitaret spem esse in Christo Iesu, quem à Act. 4. mortuis excitatum, exemplum huius spei dedisse cognosceret. Hoc modo scribit Timotheo, vt securus esset de sua ordinatione, quia imperio patris & filii electus est ad docendum. Quem verum filium appellat sed in fide, sicut dicit ad Corinthios. *In Christo Iesu per Euan-* 1. Cor. 4 *gelium ego vos genui.* Hæc & vera & firma generatio est, quæ H nescit occasum, nescit morbos & pestilentiam, & quæ i-Act. 12. gnorat famem & sitim. Qui enim sunt in regno Dei, nul-1. Cor. 14. lius egent, quia futura est dono Dei immortalitas gloriosa Esai. 49. Ioan. 6. in regno Dei & Christi, quorum gratiam, misericordiam, Apoc. 7. & pacem exoptat cum isto manere. Matt. 10.

Sicut rogaui te subremanere Ephesi, cum irem in Macedoniam, vt denuntiares quibusdam ne aliter docerent, neve intenderent fabulis & genealogiis infinitis, quæ quæstiones præstat magis quam ædificationem Dei, quæ est in fide, ita facito.

Filius à patre rogari non debuit: sed propter charitatis Philip. 2. affectum, & vt illi formam humilitatis ostenderet, obse-Act. 15. crat Episcopus coepiscopum suum, ne pateretur Iudæos aliter populum quam ab Apostolo tradebatur docere; ne Act. 15.

A
Tit. 1. oblectarentur fabulis quas narrare consueti sunt Iudæi de generatione suarum originum, de Abraham, & Isaac, & cæteris Patriarchis, & de Circumcisione, & his quæ postea tradita sunt à Moyse. ne circumuenirentur ad hæc colenda quæ carnaliter data fuerant. Quid enim opus est generationum, quas constat esse infinitas per traducem, facere mentionem, & quid & quatenus factum est sub vnoquoque eorum, & non potius compendio per fidem salutem quærere? Inde enim quæstiones oriuntur, cũ quid, & quando, & quomodo, & quare factum est, tractatur: quæ res impedit salutem.

Hebr. 7.

Tit. 3.

Nam finis præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non simulata: à quibus quidã aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ dicunt, neque de quibus affirmant.

B

1. Cor. 13. Quoniam omnium maior est charitas, hanc finem esse dixit, id est, perfectionis consummationem omnium præceptorum, si tamen ex corde puro sit & bona conscientia. Vera enim charitas non potest malam vitam agere, nec simulatam fidem habere, in quibus omnis lex impletur & Prophetæ. Quidam autem Iudæorum mysterium legis ignorantes & Prophetarum, quia vsque ad Christum seruanda sunt tradita, errauerunt, putantes prædicato Christo etiam legem factorum in neomeniis, & circumcisione, & escis discernendis seruari debere. Idcirco *in vaniloquium* dicit eos conuersos, quia volebant docere quæ ignorabant.

Rom. 13.
Matt. 7.
& 22.
Act. 15.
Gal. 3.
Colos. 2.

Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime vtatur, certum habens hoc, quod iusto lex non est posita, sed iniustis & inobsequentibus, impiis & peccatoribus, scelestis & profanis, patricidis & matricidis, fornicatoribus, homicidis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, periuris: & si quid aliud est quod sanæ doctrinæ aduersetur, quæ est secundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi.

C

Rom. 7. Bonam esse legem quæ per Moysen data est, non negat; ita tamen, vt sensus eius sciatur, & quomodo data est accipiatur. Hic enim scit legem, & qua causa data sit, qui prædicato Christo deserit illam ex parte qua lex factorum appellatur; circa dilectionem autem Dei vtitur ea, asserens & affirmans quæ à Saluatore dicta sunt in lege & Prophetis. Hic enim legitime vtitur lege, qui potest discernere ea quæ ad tempus data sunt, ab iis quæ perpetua sunt: & quæ ad Christi pertinent sacramentum, seruari iam in futurum non oportere, quasi venturus credatur qui iam venit. Si enim omnia suis locis accipiant, bona sunt: si quò minus, mala erunt peruerse asserenti. Peccare est enim vnaquæque minime locis suis exponere. Præterea quia iustis lege non opus est, id est iis qui accepta remissione peccatorum iustificati sunt, ne iam viuant sub lege, à qua liberati sunt dono Dei per fidem Christi, vt de cætero seruata lege naturæ, quæ creatoris cognitionem recipit, & non peccati hortatur; iudicii diem expectent, in quo iusti remunerandi sunt, custodientes legem naturalem: quam si humanum genus ducem habuisset, lex in litteris per Moysen data non esset. Sed quia contemtui ducta est quasi nullius esset auctoritatis; scriptura firmata est, vt sciretur quod seruanda esset & propter tempus præsens, & quia requisiturus est in futurum qui illam firmauit, à quibus neglecta, & à quibus seruata est. Itaque non solum propter malos actus & vitia corporis legem datam dicit, sed & propter perfidiam qua spernebant creatorem, vt bene viuere addiscerent, & gratias agerent conditori.

Heb. 7.
Galat. 4.
Luc. 24.
Gal. 3.
D
Rom. 8.
Rom. 2.
1. Cor. 3.
Gal. 3.

Et gratias ago ei qui me confortauit in Christo Iesu Domino nostro, quia fidelem me existimauit, ponẽs me in ministerium, qui prius eram blasphemus, & persecutor, & contumeliosus. sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci nondum credens. Superabundauit autem gratia Domini nostri cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu. E

Propter quod omnis incredulus infirmitatem animi patitur, constrictus carnali ratione ne credat spiritali: 1. Cor. 2. idcirco se Christo gratias dicit agere, quia apparentia maiestatis suæ imbecillitatem mentis suæ roborauit: Act. 9. quæ impossibile putabat esse quod de Domini potestate & gemina natiuitate & resurrectione & spe prædicabatur. Gal. 1. Confirmatus autem talis visus est qui dignus esset ac posset esse dispensator sacramenti dominici, vt ea Ephes. 3. Act. 22. vera per legem firmaret, prius amore legis incredibilia iudicabat, & in persecutionibus gauderet, quas prius Act. 9. quasi iuste credentibus inferebat; dolens quia fecerat, Philip. 3. lætus quia patiebatur. Tantam enim spem didicerat, in F eo quem ante negabat, vt plus gauderet in patiendo, quã prius exultauerat in persequendo. Non enim malitia hoc agebat, sed errore, cui facile potuit, cum respuit, Iacob 4. Mat. 9. ignosci. Qui autem scit vera esse quæ negat, hic non errore hoc agit, sed maleuolentia, huius incurabile vulnus Marc. 2. est. Inuidia enim compellitur falsum appellare quod scit verum.

Humanus sermo, & omni acceptione dignus: quia Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere: quorum primus sum ego. Sed ideo misericordiam consecutus sum, vt in me primo ostenderet Christus Iesus omnem magnanimitatem & patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi, in vitã æternam.

Quid tam gratum, tamque iucundum, quam peccatoribus indulgentiam prædicare? Quis enim sine peccato est, vt hoc munus non cum omni gratiarum actione suscipiat, Deum auctorem huius præferens, & collandans in Christo? Qui vt hominem peccatis ablueret, de cælestibus ad terrena descendens, similitudinem carnis peccati accepit: terrenis se admiscuit, vt eum cælestem efficeret: mori se passus est, vt illum morte erutum paradiso redderet immortalem. Quis hæc beneficia non in infinitum extollat, quæ Deus præstitit homini, Dominus seruo, conditor creaturæ: vt plus esset adhuc in beneficiis humanis, quam cum fecit quæ non erant, posteaquam fecit? Etenim derelictus ab his & contemptus & contumeliis appetitus, addidit ad beneficia non requisitus, vt gratior esset, & plus præferendus dum reparat, quam cum fecit: vt ostenderet vnum se esse qui hæc omnia posset. Igitur sic Christus præsidium tulit homini, vt puritatem suam non violaret, nec amitteret potestatem. Hominem enim se nasci voluit, pro certo habens carnis contactu minime se violari, conuersationi humanæ se miscuit, sciens peccatis se corrumpi non posse, occidi se passus est, non nescius mortem sibi dominari non posse, sed eam sua opprimere potestate. Hæc ergo gessit, vt omnia se posse doceret. Humilitas enim ista non ad diminutionem eius proficit, sed ad gloriam: & non solum eius, verum etiam in ipsum credentium. Dignitas est enim seruum esse potentis. Cum ante Apostolum multi vtique credidissent Iudæorum ex iis qui ipsum Dominum occiderunt; Apostolus tamen vt se humiliet, adhuc dolens de sua incredulitate, primum se omnium peccantium vocat. Quoniam enim præ cæteris sacramento se imbuit Saluatoris, propius ad cognoscendam magnificentiam eius accedens; accusat se magis, qui tantum boni tarde agnouit, nec vltro sed misericordia eius præuentus, vt ipse testis esset diuinitatis eius, quem prius vt hominem mortuum existimabat. Hæc accusatio eius est, laus vero Saluatoris: qui ad informationem cæterorum credentium persequentem se vocauit ad gratiam, vt per patientiam suam & magnanimitatem eo ostenderet cæteris, qui inimico tam

G
Esai. 61.
Ephes. 2.
Rom. 8.
Ephes. 1.
Rom. 5.
Col. 1.
Philip. 2.
Rom. 6.
Philip. 2.
H
Act. 24.
1. Cor. 15.
Act. 22.
Galat. 1.

A
Rom. 5.

beneuolus extiterit, qualis esset futurus ad se decurrentibus.

Regi autem saeculorum immortali & inuisibili, soli Deo honor & gloria in saecula saeculorum. Amen.

1. Tim. 6.
Marc. 10
Matt. 12.
Ioan. 7.

Haec ad Dei patris personam pertinent, quem immortalem ideo solum & inuisibilem appellat, quia omnis immortalitas ab ipso est, vt ipsi soli magis competat in veritate: quia quisquis immortalis est, non à se hanc habet, sed ab illo. Simili modo & in Euangelio legitur, dicente Domino, *Quia nemo est bonus nisi vnus Deus.* Et iterum dicit, *Bonus homo de bono thesauro profert bona.* Nemo tamen nisi vnus Deus bonns est, quia ipse fons bonitatis est, ex quo caeteri potantur vt boni sunt. Ipse est & inuisibilis solus Deus, quia nulli vmquam visus est. Omnia enim agit per filium: quem idcirco visum dicimus, vt licet aliter quam est apparuisset, tamen illum significemus. Honorificentiam ergo & gloriam Deo patri in veritate pronuntiat, cuius pietate & prouidentia Christus liberauit peccatores ex morte.

B
Ioan. 1.
Ephes. 2.

Hoc praeceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum praecedentes super te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidem & puram conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragauerunt: ex quibus est Hymenaeus & Alexander, quos tradidi satanae, vt discant non blasphemare.

Rom. 8.
Ephes. 2.
C
2. Tim. 4.
Mat. 12.
Tim. 4.
De haeresi Hymenaei
... Hebr. 6.

Postquam Dei patris & Christi filii eius quae & quanta beneficia sint circa peccatores homines memorauit: qui cũ essent puniendi, non solum ignouit eis, sed & iustificauit, & in filios sibi adoptauit: quo ordine populum disciplina ecclesiastica imbueret, in subiectis ostendit commonens vt memor electionis suae sanctus Timotheus, id ad quod praedestinatus est, impleat. Praedestinatus est enim quando ad hoc ab Apostolo assumptus est, vt ordinaretur, dignus iudicatus futurus episcopus, vt impleret militiam euangelicam in fide & pura conscientia. Qui enim fideliter docet, non potest malam habere conscientiam. Tunc enim fidẽ exhibet praedicationi si se abstineat à cõtrariis omnibus; quia exemplo bonorum operum multos lacessit ad credulitatem, fidentes de spe praedicationis. Nã qui fidem spernit, procul dubio malae est conscientiae. Aut enim hypocrita praedicatur, aut apertus blasphemus; sicut erant Hymenaeus & Alexander, qui deserentes fidẽ, naufragi facti sunt, id est nudi veritate, aut priuati vita. Quid est enim veritas nisi vita? Quos tradidisse se dicit satanae, vt emendarentur causa blasphemiae. Traditio autem haec est, quia commotus Apostolus blasphemiis eorum, sentẽtiam protulit in eos. Diabolus autem qui ad hoc paratus est vt auersos à Deo accipiat in potestatem; audita sententia corripuit eos, vt intelligerent hac causa se poenis adstringi, quia blasphemauerant. Hinc est vnde in Euangelio dictum est inter caetera: *Iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat,* ostendens causa peccati aliquando infirmitates inferri corporib. Et quia ministro diabolo fiunt, declarauit Dominus, dicens inter multa. *Haec autem cum sit filia Abrahae, quam alligauerat satanas decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo die sabbati?*

D
Ioan. 5.
Luc. 13.

Cap. II.

Exhortor ergo primum omnium fieri deprecationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & pro omnibus qui in sublimiori loco positi sunt, vt tranquillam & quietam vitam degamus in omni pietate & castitate. Hoc enim bonum est & acceptum coram salutari nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire.

Hęc regula ecclesiastica est tradita à magistro gentium qua vtuntur sacerdotes nostri, vt pro omnibus supplicent: deprecantes pro regibus huius huius saeculi, vt subiectas habeant gentes, vt in pace positi, in tranquillitate mentis & quięte Deo nostro seruire possimus. Orantes etiam pro iis quibus sublimis potestas est credita, vt in iustitia & veritate gubernent rempublicam subpeditante rerum abundantia, vt amota perturbatione seditionis, succedat laetitia. *Panis enim confirmat cor, & vinum laetificat mentem.* Postulantes vero pro iis qui in necessitate varia sunt, vt eruditi & liberati, Deum collaudent incolumitatis auctorem. Referentes quoque gratiarum actiones pro iis quę nobis quotidie Dei prouidentia praestantur ad vitam: vt in his omnibus pater collaudetur Deus, ex quo sunt omnia; & filius eius, per quem sunt omnia: vt sopitis omnibus quae huic imperio infesta & inimica sunt in affectu pietatis, & castitatis Deo seruire possimus. Perturbatio enim & captiuitas nec pietatem seruat, nec castitatem. Vnde enim pius qui nudus est? & vnde castus, vbi potestatis suae non est? Vt haec ergo seruari possint, quies necessaria est, vt placida Deo reddantur obsequia, *qui omnes homines saluos vult fieri,* & cognoscere veritatem. *Haec est,* inquit, *vita aeterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Si Deus vtique qui omnipotens dicitur, omnes homines saluos vult fieri: cur non impletur eius voluntas? Sed in omni locutione sensus est, conditio latet. Vnde dicit Petrus Apostolus; *Omnis scriptura indiget interpretatione.* Vult enim Deus omnes homines saluos fieri, sed si accędant ad eum. Nõ enim sic vult, vt nolentes saluentur: sed vult illos saluari, si & ipsi velint. Nam vtique qui legem omnibus dedit, nullum excepit à salutę. Numquid medicus non idcirco se proponit in publico, vt omnes se ostẽdat velle saluare: si tamen ab aegris requiratur? Non est vera salus si nolenti tribuatur; nec gaudere potest in percepta salute qui inuitus (si tamen potest) accepit medicinam: vt non dicã quia medicinae effectum habere non potest, nisi ad illam aeger animum commodauerit: quia haec medicina non est corporalis, sed spiritalisq́ neq; dubiis proficit, neq; inuitis. Fides est enim quae dat salutẽ: quam nisi mens tota suscęperit voluntate, non solum nihil proderit, sed & oberit. Fidei etenim gratia hanc habet potestatem, vt deuotis sibi diuinam infundat medelam; indeuotis vero conferat morbum, per quem totus homo intereat.

E
Rom. 13.
Ps. 103.
1. Cor. 8.
F
Ioan. 17.
2. Pet. 1.
Eccl. 18.
Iacob 2.
2. Cor. 4.
G

Vnus enim Deus, & vnus mediator Dei & hominũ homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum in redemptionem pro omnibus: cuius testimonium temporibus suis datum est, in quo positus sum ego praedicator & Apostolus (veritatem dico, non mentior) magister gentium in fide & veritate.

Ephes. 3.
Coloss. 1.
Ioan. 10.
H
Ioan. 1.
2. Cor. 5.
Ibid.

Vnus enim Deus, & vnus mediator, &c. Dei & Christi vnam significat esse voluntatem in saluandis hominibus. Vnde Deum patrem, quia ab ipso est omnis auctoritas, vnum esse fatetur, & vnum mediatorem Dei & hominum Christum Iesum. Missus enim à patre factus arbiter reconciliauit Deum & homines, reformando eos ad agnitionem eius. Quia enim vnum est pater & filius, non persona, sed indifferentia naturae, vt arbiter esset Dei & hominum, filius Dei assumpta carne homo natus est, *vt mediator Dei & hominum* esset *homo Christus Iesus,* id est, non sine diuinitate, quia in Deo homo erat, & Deus in homine: & vt ex vtroque esset mediator, & vt vtrumque reconciliaret, in se primum hoc fecit. Non enim poterat vnitatem Dei custodiens; mediator Dei & hominum vocari, quasi alius esset Deus qui diffidentem hominem à Deo in gratiam reuocaret: sed homo qui legem datam non praeteriret, factus est arbiter inter eum qui peccauit, & inter illum qui peccare ignorat, vt hic ignosceret, & homo de caetero in Dei fide maneret. *Qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus: cuius testimonium temporibus suis datum est, in quo positus sum ego praedicator & Apostolus (veritatem dico, non mentior) magister gentium in fide & veritate.* Quoniam homo reconciliatus Deo, iam obnoxius erat morti infernae, vt ad Deum cui reconciliatus erat, posset ascendere: Saluator vt arbitrium suum ad effectum perduceret, mori se passus

est

est contrarius: vt descendens ad inferos, mortem & de
impietate quam in eo egesserat, damnaret, auferens ei
quos tenebat, vt de cætero quisquis signum eius habe-
Heb. 2. ret, ab ea teneri non posset. Cuius rei testimonium tem-
Act. 2. pore quo resurrexit, ostendit. Destructio enim mortis,
resurrectio mortuorum est. Quam spem missus est hic A-
Apoc. 1. postolus gentium prædicare, vt ab eo discerent quæ spes
2. Tim. 1 esset in Christo. Hic enim datus est magister, vt fidem do-
ceret & veritatem.

*Volo itaque orare viros in omni loco, leuantes pu-
ras manus sine ira & disceptatione. Similiter & mu-
lieres in habitu ordinato, cum verecundia & pudici-
tia, ornantes semetipsas non tortis crinibus, aut auro,
aut margaritis, aut veste pretiosa: sed (quod decet mu-
lieres) profitentes pietatem per opera bona.*

B
1. Cor. 14. *Leuantes puras manus sine ira, &c.* Pacificum animum in
oratione esse debere, vt ad effectum deducatur oratio.
Sanctæ enim manus sunt, quando cor mundum est. Sic
tamen in omni loco orandum præcipit, vt competens lo-
cus intelligatur, non vtique inopportuno aut sordido lo-
Matt. 6. co, (quippe cum prohibeat Dominus vulgo orare) sed
hoc monet, ne in sola Ecclesia putarent orandum. *Simili-
1. Pet. 3. ter & mulieres in habitu ordinato, cum verecundia & pudicitia, or-
nantes semetipsas non tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut
1. Cor. 11. veste pretiosa: sed (quod decet mulieres) profitentes pietatem per o-
pera bona.* Humili habitu mulieres orare debere monet,
non in iactantia. Qui enim vult audiri; inclinare se debet
amota à se pompa, vt misericordiam Dei prouocet. Habi-
Iacob 4. tus enim superbus nec impetrat, nec recta de se facit cre-
di. Quis enim prudentium iactanter ornatam mulierem
Eccl. 9. non horreat? Quanto magis auctor Deus, qui corpus à
se liberum factum, obligatum metallis videt? Nam humi-
Matt. 11. lis habitus bonæ professioni congruit, vt possit non aliud
æstimari, quam cernitur. Quæ autem in domo Dei cum
C pompa se mauult videri, non vtique propter Deum, sed
propter homines consequitur quod vult, vt gloriosa vide-
Matt. 6. atur, nihil consecutura à Deo nisi maculam. Quanto enim
hominibus splendida videtur, tanto magis despicitur à
Deo.

*Mulier in silentio discat cum omni subiectione.
Nam docere mulieri non permittitur, neque domina-
Gen. 1. ri in virum, sed esse in silentio & subiectam. Adam
Gen. 3. enim primus creatus est, deinde Eua: & Adam non
est seductus: mulier autem seducta est in prænaricatio-
Gen. 3. nem. Salua erit vero per filiorum generationem: si ta-
men manserit in fide & dilectione, & sanctimonia
cum pudicitia.*

Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Non solum
habitum humilem habere debere mulierem; verumet-
iam auctoritatem ei denegandam, & subijciendam præ-
D cipit viro, vt tam habitu quam obsequijs sub potestate
sit viri, ex quo trahit originem. *Adam enim primus crea-
1. Cor. 4. tus est, deinde Eua, & Adam non est seductus: mulier autem se-
ducta facta est in prænaricationem. Salua erit verò per filiorum
Ephes. 5. generationem: si tamen manserit in fide & dilectione, & sancti-
monia cum pudicitia.* Præfert virum mulieri, propter quod
Gen. 1. primus creatus est: vt inferior sit mulier, quia post virum
& ex viro creata est. Adijcit & aliud, quia diabolus non
Gen. 2. virum seduxit, sed mulierem, vir autem per mulierem de-
ceptus est: ac per hoc nulla illi concedenda audacia est,
Gen. 3. sed esse debet in humilitate: quia per illam mors intrauit
in mundum. *Salua erit* (inquit) *per filiorum generationem: si
Eccl. 25. tamen in fide manserit & charitate & pura vita.* Hos nunc fili-
os dicit qui regenerantur per fidem Christi: quia si in ge-
neratione sua hi perseuerauerint, cum his liberabitur mu-
lier resurgens ex mortuis: non quod ab illis liberabitur,
sed per illorum generationem, nam cum credunt qui de-
stinati sunt in vitam æternam, peruenit ad resurrectionē
ex mortuis, & fiet salua credentibus illis, & vitam castam
agentibus. Tamdiu enim resurrectio suspensa est, quam- Apoc. 6
diu omnes credant prædestinati ad salutem.

HVmanus sermo. *Si quis Episcopatum desiderat,* Cap. III.
*bonum opus desiderat. Oportet enim Episcopum
irreprehensibilem esse, vnius vxoris virum, sobrium,
pudicum, peruigilem, compositum, hospitalem, aptū,
ad docendum, non obnoxium vino, non verberato-
rem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum,
sed domum suam bene regentem, filios habentem sub-
ditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ
præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam ad-
hibebit?*

Si quis Episcopatum desiderat, &c. Quoniam Episcopum Tit. 1.
bonæ vitæ esse oportet: idcirco qui episcopatum cupit, bo F
num opus desiderat. Hoc enim cupiens bonam vitam ap-
petere videtur: si tamen non ab ijs declinet quæ in sub-
iectis habentur, ne ambitione aut desiderio pecuniæ hoc
egisse videatur. *Oportet enim Episcopum irreprehensibilem esse.*
Qualis Episcopus debeat esse, describit, vt nemo Epi-
scopatum appetat nisi fuerit fidus, & qui ab omnibus cō-
trarijs abstinere se possit, vt non indignus sit sua professi-
one. *Vnius vxoris virum.* Quamuis secundam numero vxo- Ephes. 4.
rem non sit habere prohibitum: vt tamen quis dignus ad
Episcopatum sit, etiam licitam debet spernere propter 1. Cor. 4.
sublimitatem ipsius ordinis: quia cæteris melior debet
esse qui cupidus est sedis illius. *Sobrium, pudicum, composi-
tum, hospitalem, aptum ad docendum, non obnoxium vino, non
verberatorem, sed modestum: non litigiosum, non cupidum, sed
domum suam bene regentem, filios habentem subditos cum omni
castitate.* Talem hominem qui hæc custodiat quæ enume- 1. Cor. 7.
rat bona, creari dicit debere Episcopum. Hæc enim si-
gna sunt dignitatis Episcopalis. Si autem quis potiora se-
ctatus, & corpus & animam suam Deo dicauerit, ne se G
copulet matrimonio, tanto magis dignus fiet. Ideo enim
inferiorem posuit, vt de potiore nemo dubitaret. *Si quis
autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam
adhibebit?* Manifestum est, quia tunc potest idoneus rector
futurus probari, si prius domum suam rectè guberna-
uerit. Qui enim in minimis fidelis est, & in magnis fide- Luc. 16.
lis est.

*Non neophytum, ne in superbiam elatus, in indici-
um incidat diaboli. Oportet autem & illum testimo-
nium habere bonum ab iis, qui foris sunt, ne in oppro-
brium incidat, & laqueum diaboli.*

Non neophytum, ne in superbiam elatus, &c. Verum est, quia Eccl. 3.
rudis in fide solet extolli superbia, maximè si accipiat or-
dinem. Nouitate enim & potestate inflatur, arbitrans se
præ cæteris digniorem. Videns enim primo anno natiui-
tatis collatum in se honorem, putat non magis ad suum,
sed ad aliorum profectum se vocatum, quasi beneficium H
religioni det magis quam accipiat ab ea: per quam rem e-
latus incurrit iudicium diaboli. Inuenta enim occasione
superbiæ illius satanas præcipitat eum. Ideoque in Salo-
mone legitur; *Superbis Deus resistit.* Vnde & in alia epistola
idem Apostolus ait; *Qui se putat esse aliquid cum nihil sit,
seipsum seducit.* Et Dominus; *Qui se,* inquit, *exaltauerit,
humiliabitur.* *Oportet autem & illum testimonium habere* Prou. 3.
bonum ab iis qui foris sunt. Sensum dominicum secutus,
ait, oportere futurum Episcopum testimonium bonum Gal 6.
habere ab extraneis: quia qui in minimis fidelis est, & in
magnis, sicut dicit Dominus. *Et si in alieno fideles non fui-* Luc. 14.
stis, quod vestrum est quis dabit vobis? vt si is qui in munda- Luc. 16.
nis rebus & conuersatione humana fidelis minimè inue-
nitur, dubium non sit quia & in diuinis idoneus non erit. Ibid.
Si autem hominibus exhibuerit, multo magis Deo. *Ne in
opprobrium incidat.* Si timorem Dei ante oculos non habu-
erit Episcopus, tempori magis se commodans: hunc 1. Cor. 4.
quasi infidelem & pseudo-prophetam deserit Deus, &

A Rom. 2. deformis videbitur omnibus & maculosus, quia aliter facit quam prædicat: verbis suis ipse se accusans, quia deputatus est gregi satanæ. Matt.12. Tunc enim vera se probat prædicatio, si ea conetur & gerere. Magna ergo cura eligendus est qui domum Dei regendam accipiat. 1.Cor.4. Si enim terrestrium rerum dispensatores idonei quærendi sunt, quanto magis cælestium.

Diaconos pari modo pudicos, non bilingues, non vino multo deditos, non turpibus lucris vacantes: habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi nihilominus probentur primum: & sic ministrent, nullum crimen habentes.

Act. 6. Qui tanta cura diaconos eligendos præcipit, quos constat ministros esse sacerdotum: quales vult esse Episcopos, Tit. 1. nisi sicut ipse ait, *irreprehensibiles*, negotia publica, turpia, B vilia lucra non habentes? Scit enim ideo negotiari, vt capiant lucra, nec aliud profitentur quam gerunt. In 1 par.13. cap. 24. Turpia autem lucra hæc dicit esse, si sub pia professione quæstibus studeatur. Turpis enim deprehenditur, cum se purum ostentat. 1.Tim.6 Post Episcopum tamen diaconi ordinationē subijcit. Quare? nisi quia Episcopi & presbyteri vna ordinatio est? 1.Tim 4. vterque enim sacerdos est. Sed Episcopus primus est, vt omnis Episcopus presbyter sit, non omnis presbyter Episcopus. Hebr.7. Hic enim Episcopus est qui inter presbyteros primus est. Denique Timotheum presbyterum ordinatum significat: sed quia ante se alterum non habebat, Episcopus erat, Vnde & quemadmodum Episcopum ordinet, ostendit. Neque enim fas erat aut licebat vt inferior ordinaret maiorem. Nemo enim tribuit quod non accepit.

Mulieres similiter pudicas, non studentes discordia, sed sobrias, fideles in omnibus.

C Tit.1. Qui sanctum præcepit creari Episcopum, adæque & diaconum: non vtique disparem vult esse plebem, quippe cum dicat Dominus, *Sancti estote, quia & ego sanctus sum.* Leuit 20 Ideoque etiam mulieres quæ inferiores videntur, sine crimine vult esse, vt munda sit Ecclesia Dei. Ephes 5. Sed Cataphrygæ erroris occasionem captantes, propter quod post diaconos mulieres alloquitur, Euseb. Cæsarien. eccl. hist. etiam ipsas diaconas ordinari debere vana præsumptione defendunt, cum sciant Apostolos septem diaconos elegisse. Act 6. Numquid nulla mulier tunc idonea inuenta est, cum inter vndecim Apostolos Act 1 sanctas mulieres fuisse legamus? 1 Cor.14. Sed vt hæretici animum suum verbis, non sensu legis abstruere videantur; 1.Tim.2. Apostoli verbis, contra sensum innituntur Apostoli, vt cum ille mulierem in Ecclesia in silentio esse debere præcipiat, illi è contra etiam auctoritatem in Ecclesia vendicent ministerij.

Diaconi sint vnius vxoris viri, filios bene regentes, & domos proprias. Qui enim bene ministrauerint, gradum bonum sibi acquirunt, & multam fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu.

D Ea quæ minus dixerat de ordinatione diaconatus, nunc subiecit. Ostendit etiam ipsos vnius vxoris viros esse debere, vt hi ad ministerium Dei eligantur, qui non sunt egressi constitutum Dei. Homini enim vnam vxorem decreuit Deus cum qua benedicatur. Gen.2. Nemo enim cum secunda benedicitur. Qui si filios bene gubernauerit, & domos suas, id est vernaculos aut domesticos, poterunt digni fieri sacerdotio, & fiduciam habere apud Deum, vt sciant se posse impetrare quod postulant; iam de cætero se ab vsu fœminæ cohibentes. Veteribus enim idcirco concessum est Leuitis aut Sacerdotibus vxores ad vsum habere; Leuit.21 quia multum tempus otio vacabant à ministerio aut sacerdotio: (Multitudo enim erat sacerdotum, & magna copia Leuitarum, & vnusquisque certo tempore seruiebat diuinis cæremonijs, secundum institutum Dauid. Hic enim viginti & quatuor classes cōstituit Sacerdotum vt per vices deseruirent. E 1 Par.4 Vnde Abia octauam classem habuit, cuius vice Zacharias fungebatur sacerdotio, sicut Luc 1. continetur in Paralipomenon) 1.Par.23. ita vt tempore quo non illos contingebat deseruire altari, domorum suarum agerent curam. At vbi vero tempus imminebat ministerij, purificati aliquanti diebus accedebant ad templum offerre Deo. Nunc autem septem diaconos esse oportet, & aliquantos presbyteros, vt bini sint per Ecclesias: & vnus in ciuitate Episcopus, ac per hoc omnes à conuentu fœminæ abstinere debere, quia necesse est eos quotidie præsto esse in Ecclesia, nec habere dilationem; vt post conuentum legitimè purificentur sicut veteres. Omni enim hebdomada offerendum est, etiamsi non quotidie peregrinis, incolis tamen vel bis in hebdomada; 1.Cor.7. etsi non desint qui ferè quotidie baptizentur ægri. Nam veteribus ideo concessum est, quia multo tempore in templo non videbantur, sed erant priuati. Si enim plebeis hominibus orationis causa ad tempus abstinere se præcipit, vt vacent orationi: 1. Reg.21. quanto magis Leuitis aut Sacerdotibus, quos die noctuque pro plebe sibi commissa oportet orare? F Mundiores ergo esse debent cæteris, quia actores Dei sunt.

Hæc tibi scribo, fili Timothee, sperans cito me venire ad te. Si autem tardauero, vt scias quomodo Ecclesiam ordines, quæ est domus Dei viui, columna & firmamentum veritatis.

Quantum ad scientiam eius pertinebat, hoc erat in eo Act 16. quod citius illum visurus esset. 1.Cor 2 Sed quia solet aliud placere Deo, cuius prouidentia ipsi soli cognita est: Matth.28. idcirco *ne forte, inquit, tardauero, scribo tibi vt scias quomodo Ecclesiam ordines, quæ est domus Dei*: Ioan. 2. vt cum totus mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus eius dicatur, cuius hodie rector est Damasus. 1 Ioan.4. Mundus enim in præuaricatione est diuerso turbatus errore. Ideo illic necesse est dicatur esse domus 3.Reg 8. Dei, & veritas, vbi secundum voluntatem suam timetur. G Hoc profitentibus de eo seruis, quod ipse dignatus est edocere, Marc.16. ne forte verba eius negarentur esse, virtutibus hæc signauit, quæ à nullo alio fieri possunt, vt his infidelitas accusata inexcusabilis pereat. Heb 2. Firmamentum enim veritatis huius signa sunt & prodigia.

Et quidem omnium confessione, magnum est huius pietatis mysterii sacramentum, quod declaratum est in carne, iustificatum est in spiritu, visum est angelis, prædicatum est gentibus, creditum est mundo, assumptum est in gloria.

Et quidem omnium confessione, magnum est huius pietatis, &c. Nullum fidelium admirari negat sacramentum veritatis in Ecclesia prædicatæ, Coloss. 1. quam pietatem appellat. Ioan. 14. Magnanimitatem enim & clementiā suam cognoscentibus æterna & diuina tribuit dona, excepta remissione peccatorum quam hic in præsenti largitur. *Quod declaratum est in carne, iustificatum est in spiritu, visum est angelis, prædicatum est gentibus, creditum est mundo, assumptum est in gloria.* H Sacramentum mysterij Dei, quod est Christus in carne, dicit manifestatū quod latebat in spiritu. Natus enim homo filius Dei, qui in secreto erat apud Deum, Luc. 1. opere & prædicatione declarauit se creaturæ, Ioan 1. & hoc *iustificatum esse in spiritu*, est, operibus & virtute claruisse eum qui erat in carne, quis esset: Coloss. 1. deinde apparuisse angelis, non iam in forma humilitatis, sed in potestate. Tādiu enim aspectu humilis visus est per carnem, quamdiu deuicta morte resurgeret à mortuis, Luc.24. & videretur maiestas eius qui natus vt homo, non erat totus homo: vt agnoscentes angeli mysterium quod prius latuit, Philip.2. declaratū in carne, genu illi flectentes quasi Deo gratias agant: Ephes.1. quia didicerunt veritatē quæ gentibus prædicata est, vt ab errore liberarentur: in quo mundus proficit, vt non damnetur. Rom.15. *Creditum est mundo.* Ideo enim creditum est mundo Dei sacramentum, vt perfidia eius veniam erroris mereri non possit: Rom.1. sicut dicit Dominus de Iudæis: *Si non venissem & locutus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent* Ioan 15.

A

Sap. 3. Act. 1.

de peccato suo. Assumptum est in gloria. Quod velut infirmum & deforme contempserunt, assumptum est in gloria. Post crucē enim manifestata psona & virtute sua Saluator palam famulantibus nubibus ascendit gloriosus in cœlos.

Cap. IV.

Spiritus autem manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, attendentes spiritibus fallacibus ac doctrinis dæmoniorum, in simulatione falsiloquorum, cauteriatam habentium conscientiam, prohibentium nubere, & abstinere à cibis quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarū actione fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem, quia omnis creatura Dei bona est: & nihil reiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei, & orationem.

B

Eccl. 39. 2. Cor. 11.

Quæ sibi Spiritus sanctus futura reuelauerit ad instructionem ecclesiarum & cautelam, non tacet: vt præmonitæ ecclesiæ solicitæ sint, ne ab huiusmodi possint circumueniri hominibus. Quid enim tam clarum tamque apertum ad euitandos aut magis condemnandos doctrinæ huius pestiferæ viros potuit manifesta voce præfari: nisi vt asseuerationem eorum fallacem ac simulatam, doctrinā dæmoniorum nuncuparet; vt cum huius asseuerationis sermones audiuntur, à diabolo composita esse doctrina hæc sciretur, quam prædixerat Spiritus sanctus quæ de incarnatione Saluatoris asserit falsa, quæ nunc in Marcionistis, quamuis penè defecerint, & Patritianis, aut maxime in Manichæis denotatur. Hi enim & Christum natum negant, & nuptias prohibent, & abstinendum à cibis tradunt. Quorum *cauteriatam* dicit *conscientiam*, hoc est, simulatione corruptam, quia sicut cauterium corium corrumpit, & notam infligit: ita & fallacia conscientiam quæ dolo maleuolentiæ aliud scit & aliud profitetur, denotat ad perditionem. Iam enim hos imitari negat, vt saluentur: quia sicut cauterium immutari non potest, ita nec eorum animus emendat. Nihil enim peius simulatione. Tales enim ij sunt, quales & Iudæi, illi qui intelligentes Christum Dei virtute operari, in Beelzebub hæc ab eo fieri dicebant. Vt enim fabricatorem hominis male tractent, cum natos se non doleant, nuptias tamen prohibentes, Christo carnem subtrahunt: & vt ad eius iniuriam proficiant ab eis quæ vsibus nostris instituit, abstinendum docent, vt per id quod despiciunt, mala esse, & à malo auctore inuenta videantur. Hinc est vnde Apostolus omnia à Deo bona facta ostendit: si tamen cum gratiarum actione sumantur. Immunda enim erunt ei qui non laudat in his creatorem. Nec enim possunt bene illi proficere, qui sic illa sumit, vt malè tractet auctorem eorum.

S. Aug. de hærede Marcionistis hære. 22. de Patritianis. hære 61. de Manichæis hære. 46.

Luc 11.

C

Rom. 14. 1. Cor. 10.

Hæc igitur proponens fratribus, bonus eris minister Iesu Christi, enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ quam hactenus assecutus es.

D

Tit. 1. & 2. 1. Cor. 3. 1. Tim. 3. Act. 22.

Quid tam verū, quid tam clarum & prouidum, nisi vt disciplina Christiana incorrupte tradatur, vt fructus eius in area dominica fertilis ac firmus collaudetur? Hoc est, vt in die iudicij non reprobus & igni comburendus censeatur, hoc boni doctoris est atq; idonei ministri Domini nostri Iesu Christi; quippe cum enutritum hunc dicat verbis fidei & bonæ doctrinæ quam ab infantia hunc assecutum asserit. Qui enim integre omnibus Hebræorum libris imbutus erat, accepta fide perfectum fecit doctorem.

Prophanas autem & aniles fabulas reiice, exercens temetipsum ad pietatem. Corporalis enim exercitatio ad modicum: pietas vero ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ præsentis & futuræ:

Tit. 1.

Prophana verba, aduersa intelliguntur: aniles autem fabulæ deliramenta quædam sunt. Hæc quorundam perstrepentium vocibus solent in contentionem deduci, vt quasi tractatus habeatur rei inanis, cuius effectus nullus est nisi vanitatis. Ab ijs ergo quæ contraria sunt, declinandum monet, simili modo & ab illis quæ anilia sunt, vanitate quadam composita. Sunt enim aliqui qui calore animi mittunt se in disputationes huiusmodi. Pietati autē operam dandam commonet, quia grandem habet profectum. Qui enim misericordiæ student, senioribus vicem reddentes parentibus, & in præsenti vita auxilia Dei non deerunt illis, & in futuro immortalitatem habebunt cum gloria. Exercitium autem corporale ad modicum vtile dicit. Ieiunare enim & abstinere à cibis manente auctoritate creatoris, non multum prodest, nisi addatur huic pietas, cuius opera multorum precibus adiuuatur ad Dominum promerendum. Deniq; illos qui fratribus largi sunt, & varijs titulis obsequentes, in vitam æternam proficere euangelicus sermo testatur: dissentientes autem ab hoc opere, in æternum ignem. Corporis autem exercitium nihil aliud quam carnis fræna sunt. Si quis ergo, quia misericordia magna res est, lubricum tamen carnis patiatur, huiusmodi quid fiet? Sine dubio vapulabit, quia illud oportuit fieri, & hoc minime prætermitti. Si autem solum corporis habuit exercitium, perennas pœnas patietur, sicut in Euangelio Dominus repromisit. Omnis enim summa disciplinæ nostræ in misericordia & pietate est. Aliud tamen exercitium corporis habent carnales, & aliud spiritales. Carnales enim sagina & dapibus nutriunt corpora sua, vt celeri motu proficiant ad perditionem. Spiritales autem ieiunijs & abstinentia temperant corpora sua, vt pigra facta circa desideria possint digna esse futura resurrectione. Hic enim propter spem futuram castigat corpus, ille vero propter futuri dispetationē fouet curam eius agens ad tempus, vt moueatur citius ad peccandum.

E

Heb. 13. 1 Tim. 6. Ephes. 6. Coloss. 3. Esai. 58. Tob. 11. Mat. 25. Luc 11.

F

Matt. 25. Luc. 12. Philip. 3. 1. Cor 9.

Fidelis sermo, & omni acceptione dignus. Ad hoc enim laboramus, & persecutiones patimur, quia speramus in Deum viuum, qui est salutare omnium hominum, maxime fidelium.

G

Rom. 8. Rom. 11. Act 17.

Dignum est plane & accepto ferendum pro spe quæ est in Deo, pati psecutiones, quia in præsenti vita spes caduca est, in promissione autem Dei firma atq; stabilis. Ipse est enim salus omnium, quia ex ipso & per ipsum viuunt, quantum ad præsentem vitam pertinet, omnes; quantum vero ad promissam salutem, fideles. Cognoscentibus enim se, post hanc vitam quæ morte finitur, aliam se daturum promisit, quæ immortalitate vigebit. Ideo ergo ait, *Maxime fidelium.*

Præcipe hæc, & doce. Nemo iuuentutem tuam contemnat: sed forma esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, & castitate.

Sap. 4.

H

Sap 8. Tit. 2.

Timotheus quantū ad ætatem pertinet, iuuenis erat: quantum ad mores & conuersationem, senior & grauis. Quem ideo sic monet, vt profectus eius per omnia exemplum esset bonorum operum, vt in adolescente mirabilis videretur & grauis disciplina, vt actus eius excusarent ætatem: & non quasi iuuenis, sed quasi senior haberetur; & erubescerent maiores natu, nisi se exhibuissent iuxta formam huius conuersatione & moribus graues: iuuenes autem coæuum suum haberent magistrum. Mirabilis adolescens sanctissimus Timotheus, cuius exemplo indisciplinata coercenda iuuentus est, & seniorum irreuerentia punienda.

Dum venio, attende lectioni, exhortationi ac doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi per prophetam, cum impositione manuum presbyteri.

Tit. 1.

Interim vult hunc esse & deditum exercitio lectionis, vt omni cura diligentiaque hoc enitatur, vt exhortetur

& doceat.

A Galat. 6. 1.Cor 14.

& doceat. Exhortatio est, cum miti verbo aliquos prouocamus ad opus bonum: docere verò, quando ea quæ latēt, intimamus mentibus audientium. Si enim rector populi ab his dissimulat, negligit gratiã datam sibi. Ad hoc enim creatur dux populo, vt huius salutis solicitudinem gerat, admonendo, docendo, vt fructum habeat ordinatio: quē ad hoc vtiq; Deus constituit, vt proficiat saluti plebis suæ. (1.Cor. 10. Matt. 5.) Qui ergo in hac auctoritate positus indiligens fuerit, Dei contemptor habebitur, minimus in regno cælorum vocatus. Neque enim poterit facere, qui nec docere dignatur. Gratiam tamen dari ordinatoris significat per prophetiam, & manuum impositionem. Prophetia est qua eligitur quasi doctor futurus idoneus: manus verò impositiones verba sunt mystica, (Ioan. 20.) quibus confirmatur ad hoc opus electus, accipiens auctoritatem teste conscientia sua, vt audeat vice Domini sacrificium Deo offerre.

B

Hæc meditare, in his esto, vt profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende tibi & doctrinæ: insta in illis. Hoc enim faciendo, & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.

(Tit. 2.) Vt forma sit omnibus non solum in bonis operibus, verumetiam in doctrinæ exercitio, admonet. Apparere enim debere significat exercitij profectum, non in doctrina duntaxat, sed & in gestis. (Matth. 5. Matt. 7.) *Bona enim arbor bonos facit fructus*: similiter & bona doctrina mala opera habere non potest: vt cum visa fuerint bona opera, diuini magisterij fructus esse intelligātur, & auditores possint proficere. Tum vera enim & metuenda esse intelligunt quæ dicuntur, (Matt. 5. Iacob. 5. Heb. 13.) quando ab eo ipso qui docet, magna veneratione obseruari videntur. Quod rectori plebis duobus proficit modis. Et suorum enim bonorum operum, & audientium mercedem accipiet: quomodo si negligens fuerit, tam pro se quam pro eis redditurus est rationem.

(Cap. V.) C

SEniorē ne increpaueris, sed exhortare vt patrem, iuniores, vt fratres, anus vt matres, adolescentulas vt sorores in omni castitate.

(Tit. 2. Prou. 16. Num. 11. Deut. 17. Act. 15. & 16. Ephes. 6. Tit 2.) Propter honorificentiam ætatis maiorem natu cum mansuetudine ad bonum opus prouocandum, vt facilius suscipiat admonitionem. Potest enim vereri commonitus ne postea corripiatur, quod turpe est seniori. Nam apud omnes vtique gentes honorabilis est senectus. Vnde & synagoga & postea Ecclesia seniores habuit, quorum sine consilio nihil agebatur in Ecclesia. Quod qua negligentia obsoleuerit, nescio nisi fortè doctorum desidia, aut magis superbia, dum soli volunt aliquid videri. Iuniores quasi fratres censet admonendos cum dilectionis affectu: vt videntes amoris causa se commoneri, faciliùs se corrigant; quippe cum videant non discrepare opera eius à prædicatione. Anus verò quasi matres: vt dum miti sermone doceri se vident, non asperè accipiant, quia honorificè proficiunt. Asperum est enim senibus, cum corripiuntur (D) à iunioribus. Quod temperamento quodam leniri vult, vt profectus sit & dicenti & audienti. Adolescentulas vt sorores admonet edocendas: vt promptè possint bonæ conuersationis suscipere disciplinam. Quando enim non cum imperio insinuari sibi videt quis quæ ad bonam pertinent vitam, consentit, humilem se præbens admonenti. Blanditijs enim solent obtineri quæ auctoritate nō possunt. (Prou. 25.) Nam animalia quando membra sua zelantur blanditiis tamen cedunt.

Viduas honora, quæ verè viduæ sunt. Si qua autem vidua filios vel nepotes habet, discat primùm domum suam piè tractare, & mutuam vicem gratiarum reddere parentibus, hoc enim acceptum est coram Deo. Nam quæ verè vidua est & desolata, speret in Deo, & instat orationibus & obsecrationibus noctu dieque. Quæ vero in deliciis est, viuens mortua est.

E

Viduas honora, quæ verè viduæ sunt. Has viduas dicit honorandas quæ data opera viduæ sunt: quæ cum possent nubere; (1.Cor. 2.) vt meliores essent, & dignæ Deo, secundas nuptias respuerunt, scientes semel benedici coniugium, æmulæ (Luc. 2.) sanctissimæ Annæ, *quæ ieiuniis & obsecrationibus Deo seruiebat noctu dieque*, vnius viri experta concubitum. *Si qua autem vidua filios vel nepotes habet, discat primùm domum suam piè tractare, & mutuam vicem gratiarum reddere parentibus, hoc enim acceptum est coram Deo.* Viduam priùs in hac vita & conuersatione dicit probandam, vt tunc demum digna sit vidua Ecclesiæ nuncupari, quæ non quæstus causa magis quam defensionis Ecclesiasticæ succumbat disciplinæ. Præire enim debent merita, vt accedenti meritus honor tribui videatur: Quæ enim affectus suos piè tractauit, & donum bene gubernauit; Dei legem seruauit, digna effecta remuneratione Ecclesiæ. *Nam quæ verè vidua est & desolata, sperat in Deo, & instat orationibus noctu dieque.* (1.Tim. 5. infra.) Viduam filios aut nepotes habentem non facilè admittendam ad (F) stipendia Ecclesiæ: quia si piè & solicitè domum suam gubernauit, necesse est reddi illi vicem à suis sicut & illa reddidit propinquis. Si autem, vt assolet impietas fuerit operata, vt anus despiciatur à suis, quos piè tractauit; dignum esse, hanc suscipi ab Ecclesia; quia in Domini lege fideliter conuersata est. Vidua igitur desolata, & à suis contempta, sperat in Deo. (1.Cor. 7.) Videns enim ex illa parte se habere suffragium, toto animo deuota est Deo, de quo solo auxilium vitæ salutisque expectat. *Quæ verò in deliciis est, viuens mortua est.* Viduam, propter quod vidua dicitur, talem esse debere significat, vt ad Dominum promerendum orationibus vacet, Deo seruiens noctu dieque, vt ostendat se idcirco nuptias secundas contempsisse, vt instaret disciplinæ dominicæ. Si enim sub nomine viduæ deliciis vacet aut luxuriæ, viuens mortua habenda est, quia impostutæ genus est, aliud agere, & aliud profiteri: non obsequia & deuotionem Dei, sed honorem viduæ volentes habere: cum nominis ipsius professio hoc indicet, quia spreto viro Deum elegit, cui seruiat tota mente propter vitam promissam. (1.Cor. 7.)

G

Et hæc præcipe, vt irreprehensibiles sint. Si qua autem suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Vidua eligatur annorum non minus sexaginta, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis testimonium habēs, si filios educauerit, si hospitio receperit, si sanctorum pedes lauerit, si pressuram patientibus subministrauerit, si omne opus bonum subsecuta fuerit.

Præcipe, vt irreprehensibiles sint. Tantam diligentiam actuum ac morum viduam vult habere, vt reprehendi non possit. Amota enim à spe mundanæ conuersationis, & corporis curandi officio, propter hoc se ad Deum contulit, vt probabilem agat vitam. Sublatis enim occasionibus quæ aditus solent aperire peccatis, potest bona conuersatio incolumis permanere. *Si qua autem suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior.* (Ephes. 6. Iacob. 4.) Hanc viduam quæ negligens fuit circa suos affe- (H) ctus, vt educaret eos in disciplina & correctione Domini, inhonorandã dicit: quia sicut perfidi, legi Domini non obediuit, vt peior habeatur. (Luc. 12.) Necesse est enim vt deterior sit, qui sub lege & timore agens contemptor est, quam qui non subiectus est legi. Hic enim nescit, ille autem sciens contemnit. *Vidua eligatur annorum non minus sexaginta, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educauerit: si hospitio receperit, si sanctorum pedes lauerit, si pressuram patientibus subministrauerit, si omne opus bonum subsecuta fuerit.* Si prærogatiua præteritorum operum vidua commendatur, elegendam hanc docet. Domini enim iudicio adscribitur nomen eius ecclesiasticis monimentis, quam dignam vetus vita declarat. Imbuta enim diuinis obsequiis, & in his vitam atterens, suscipienda est in sinu Ecclesiæ, cuius olim se vouit legitimis seruitiis.

Adolescentulas verò viduas deuita. Cum enim vitam deliciis egerint in Christo, nubere volunt: habentes

[A] *bentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem otiosæ discunt circumire domos, non solum autem otiosæ: sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet.*

Adolescentulas vero viduas deuita. Prohibet adolescentulas viduas in hac suscipi professione. Lubricæ enim ætati fides facile adhiberi non debet, quippe cum quarumdam exempla præcedant quæ post professionem vitæ delitiarum oblectatione nomen, non opera viduitatis habent, [Gal. 5.] & conuersæ nuptiis solicitatur. Qui enim putat se in Christo vitam delitijs agere, minime innocens perseuerat. [Iacob. 1.] Luxuria enim trahit illum ad sua membra, vt subijciatur peccato, deliciæ enim ianuæ sunt peccati. Non enim quo tendat ignoratur qui fluidam amat vitam. *Habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.* Quid maneat tales, [B] ostendit, ne facilè audeant quod implere difficile est: aut si animus est huic deuotioni deditus, apud se interim teneat, quia dicit temerarium esse profiteri, quod adhuc iuuenili ætati credi non debet. [1. Pet. 2.] Damnationi enim fit obnoxius qui ab hoc declinat quod recte fecerat. Quantum enim laudabile est si impleat quod vltra vires eius creditur: tanto magis puniendus erit, si hoc audeat sibi imponere præsumptione temeritatis, quod ferre non possit: nec ad veniam debet pertinere qui est à primordio infidelis inuentus. [Luc. 16.] *Simul autem & otiosæ discunt circumire: non solum autem otiosæ, sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet.* Quædam virgines vel viduæ commendante professione (gloriosum est enim huius rei vocabulum) acceptabiles sunt domibus diuitum; quæ id agunt, vt pareant voluntatibus eorum, ambulantes & quærentes quæ perferant ad illos, quibus delectentur, vt otiosæ muneribus afficiantur. Et malo more plus quærunt fabulis, quam quæ operantur manibus, vt elatæ procedant & compositæ, contra professionem suam agentes. Quæ res solet illis etiam in hac vita esse contraria, reuelatur enim id quod semper oc- [C] cultum putat. Quid est enim, vt ea loquantur quæ non oportet? [Luc. 12.] Nuptiarum enim sunt proximæ, multorum secretorum participes, adulatrices, seruorum querulæ.

Volo itaq. iuniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim quædam deerrauerunt, abeuntes post satanam. Quod si quis fidelis, vel si qua fidelis habet viduas, sufficienter subministret illis, vt earum alimonijs non grauetur Ecclesia, sed vt iis quæ verè viduæ sunt, sufficiat.

Volo itaque iuniores nubere, &c. Quoniam quæ supra dixit de huiusmodi contraria & illicita, perducunt eas ad mortem: idcirco consilium dat & præcipit ea fieri quæ licita sunt. Melius est enim domus curam suæ gerere, quam in aliena domo adulari. Et multum expedit nubere, quam [1. Cor. 7.] sub bona & pia confessione notabiliter incidere. Plus autem est cum pudore manibus victum quærere, quam in- [D] uerecundè cum otio aliena vtensilia expectare. Sic enim inuenit occasionem satanas quomodo subuertat animas inconsultas, cum pia profitentes iniustè versantur. Nihil [Ephes. 4. Rom. 2. 1 Cor. 11.] enim tam periculosum est, quam si professioni gesta repugnent. Apertum enim malum nō zelatur satanas, quia gaudet in illo: iustum vero quem videt fallere, id agit vt manifestet illum suum filium esse, non Dei: quod factum non displicet Deo. *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, vt earum alimonijs non grauetur Ecclesia, sed vt,* &c. [1. Tim. 4.] Quid mirum si apostolica potestas futura potuit præuidere? Nam apparet quod dixit, quia fidelium viduæ nunc multum grauant Ecclesiā, & eorum qui locupletes videntur mundi; quia per senectutis causam desistentes eas ab opere lanifici, retrahunt eis & vestimentum & victum, non totū, tamen ex parte, vt illæ ipsa inopia ad Ecclesiam conuertantur vt viuant. Quos oportebat nō solum suis indigentibus largiri, verumetiam alias inopes pascere & contegere. Quod multum obest. Cum enim his datur, cæteris aut [E] minus, aut non datur, quibus magis dandum est, quæ dignæ sunt Ecclesiæ sumptibus ministrari. Sic autem grauatur, cum cogitur vestire multos, quæ deberet vestire paucos; & plebs quæ libenter & frequenter possit ministrare paucis, cogitur plures dimittere, vt aut murmuret, aut tardius occurrat. Nam cum præcipiat vnius viri vxorem eligi viduam, nunc inueniuntur inter eas non tantum duūm aut trium maritorum vxores, sed & quæ turpius vixerint: quod aliquando per negligentiam fit, aliquando potentatu insinuantis. [1. Tim. 3. supra.]

Qui bene præsunt presbyteri: duplici honore habeantur digni: maxime qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim scriptura, Non infrænabis bouem triturantem. &, Dignus est operarius mercede sua. Aduersum presbyterum accusationem ne receperis, nisi sub duobus aut tribus testibus: delinquentes autem coram omnibus argue, vt cæteri metum habeant. [Deut. 25. Luc. 10 Deut. 19.] [F]

Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore, &c. Boni dispensatores ac fideles non solum honore sublimi debent digni [1 Cor. 9.] iudicari, sed & terreno, vt non contristentur indigentia sumptuum, sed magis gaudeant fide sua & doctrina. Instantior enim fit si non humilietur inopia: & crescit in illo auctoritas cum videt se etiam in præsenti laboris sui fructum percipere, non vt abundet, sed vt non deficiat. *Dicit enim scriptura, Non infrænabis bouem triturantem. &, Dignus est operarius mercede sua.* [Ephes. 4.] Tanta merces debet esse euangelizanti regnum Dei, qua neque contristetur, neque extollatur. *Aduersum presbyterum accusationem ne receperis.* Quoniam huius ordinis sublimis honor est, (huiusmodi enim vicarij Christi sunt,) [Apoc. 7. Phil. 4] idcirco non facilè de hac persona accusatio debet admitti. Incredibile enim debet videri, istum qui Dei antistes est, criminosè versatum, sicut credibile est scenicum esse turpissimum. [G] *Delinquentes autem coram omnibus argue, vt cæteri metum habeant.* Quoniam vero non facile [2. Cor. 4.] credi debet de presbytero crimen, si probetur tamen, aut [F] sit manifestum quia irreuerenter versatus est, publice præcipit arguendum, vt cæteri terreantur: quod nō solum ordinatis proficit, sed & plebi. Quando enim vident dignitosum virum erroris causa corripi, necesse est vt sibi caueant. [1. Cor. 5.]

Contestor coram Deo, & Christo Iesu, & electis angelis, vt hæc custodias sine præiudicio, nihil faciens in partem aliam declinans. Manus cito nemini imposueris, neque te commaculaueris peccatis alienis, Temetipsum castum custodi.

Contestationem deponit apud Deum patrem, & Christum filium eius, & electos angelos, quos Dominus in E- [Mat. 8. Matt. 13.] uangelio sanctos appellat. Hi ergo electi sunt, quia sunt [Iude.] alij reprobi, qui sunt non Dei angeli, sed diaboli, assenti- [2. Cor. 14.] entes apostasiæ eius. Sub testatione ergo ea quæ ad ordinationem Ecclesiæ mandat custodiri, præcipit nihil fieri [H] sine præiudicio, ne facile aliquis accipiat Ecclesiasticam dignitatem, nisi prius de vita eius & moribus fuerit disputatum, vt dignus approbatus, minister aut sacerdos constituatur, vt non postea si reprehensibilis videatur, pœniteat fortè principem populi non ad liquidum pro- [Hebr. 5.] uidisse quid mereretur, quem improbabiliter ordinauit: nec illum cuius peccata ad suspicionem veniunt, ordinandum, ne commaculetur ordinator vitijs & delictis eius. [Tit. 1.] Si ergo omnino latentia sunt delicta, immunis erit rector, quia conscientia eius libera est. Suspicio enim trepidum facit. Peccat enim si non probat, & sic ordinat. Melior enim cæteris debet probari qui ordinandus est. Non enim sufficit si sine crimine sit, quia merita eius debent præire bonorum operum, vt dignus habeatur ad ordinationem. [1. Tim. 3.] Hæc Episcopus custodiens, castum se exhibebit religioni: cuius rei in futuro præmium consequetur.

A *tis vinctam in eos qui non nouerunt Deum, & in eos qui non obaudiunt Euangeliũ Domini nostri Iesu Christi qui pœnas soluent in interitum æternum à facie Domini, & à gloria virtutis eius.*

Psal. 61. Quoniam exemplum iusti iudicii Dei apparere dixit siue in bonos, siue in malos; idcirco subsecutus ait: *Siquidem iustum est apud Deum*, vt reddat vnicuique secundum opera sua. Quid tam iustum, quam vt hi qui in sæculo deprimũt
Sap. 5. Apoc. 7. bonos, & extorres eos faciunt persecutionibus, in futuro eadem patiantur quæ faciunt: illi autem vt sint in requie cum cæteris sanctis, qui de magna tribulatione veniẽtes,
Esai. 9. regnum accipient æternum in aduentu Domini de cælo, cum cœperit venire cum cœlesti exercitu suo, & ministro igne ad dandam vindictam in Paganos, qui ignorant Deũ patrem esse Iesu Christi; & Iudæos, qui dicentes se Deum scire, non credunt Euangelio Christi, quod dedit illi pater
B Deus vt traderet seruis suis? Quos omnes præsentia Do-
1. Pet. 2. mini, & gloria maiestatis eius ignis exuret, vt debitas reddant pœnas intestus in æternum, semper sentientes, non
Esai. 66. tamen penitus deficientes, vt ipsa pœna illos quodammodo generet semper, quo consumantur.

Cum venerit clarificari in sanctis suis, & mirificari in omnibus qui crediderunt, quia fidem habuit testimonium nostrum super vos in die illa. In quo etiam oramus semper pro vobis, vt nos dignos habeat vocatione sua Deus noster, & impleat omni placito bonitatis, & opere fidei in virtute, ita vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in ipso secundum gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

Rom. 2. Coloss. 3. 1. Pet. 4. Philip. 4. Matt. 11. *Cum venerit clarificari in sanctis suis*, &c. Duplicem continet sensum. Adueniet enim punire malos, & glorificare bonos. Ipse enim clarus & mirabilis videbitur in eos qui credunt exemplo & fide Apostolorum, cum fuerint co-
C ronati, testimonium reddente illis Euangelio in die Domini. Seuerus autem apparebit incredulis, cum æternis pœnis coarctari cœperint. Corona enim discipulorum, magistri est gloria; & veritas eius incredulorum est pœna quia quod prædicabatur non crediderunt. *In quo & oramus semper pro vobis, vt vos dignos habeat vocatione sua Deus noster, &*
Philip. 1. 1. Cor. 17. *impleat omni placito bonitatis, & opere fidei in virtute, ita vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in ipso secundum gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.* Gaudio addit & preces, vt quia deuoti sunt, dignetur Deus adiuuare eos, vt perficiant opus cœptum ad claritatem Domini nostri Iesu Christi, vt perseuerantia discipulorum testimonium sit magistro ad gloriam. Auctoritas enim magistri in discipulorum est fiducia, cum se in accepta gratia faciũt digniores.

Cap. II **R***Ogamus autem vos fratres per aduentum Domi-*
D *ni nostri Iesu Christi, & nostræ congregationis in illum: ne facile dimoueamini à sensu vestro, neque conturbemini, neque per spiritum, neque per verbum, neque per epistolam tanquam à nobis missam, quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat vllo modo: quoniam nisi venerit defectio primum, & reuelatus fuerit homo iniquitatis filius interitus, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat, ostentans se ipsũ quasi sit Deus.*

Mat. 24. Obsecrat eos, ne leuiter & facile de aduentu quasi imminentis Domini opinionem reciperent: & alia dat mandata, vt etiam si per spiritum aliquis velut Propheta fuerit locutus, credi ei non debeat neque sic per tractatum, aut
Ephes. 5. 1. Tim. 6. epistolam nomine forte Apostolorum scriptam, assensum tribuendum. Solent enim tergiuersatores, vt fallant, sub nomine clari alicuius viri epistolam fingere, vt auctoritas nominis possit commendare quod per seipsum reci- pi non potest. Hoc ideo, ne ipsa perturbatione dum inc... ti inueniẽtur possint seduci ad adorãdum diabolum, qui E
idcirco hæc iactabit, vt sub Saluatoris nomine apparẽs ac 1. Ioan. 2.
fallens sanctos, velit se adorari, vt decipiat credentes in Christum. Sed vt locum aut occasionẽ fallendi quam se Apoc. 12. & 20.
putat habere, non habeat impudentissimus satanas; tempus & signa aduentus Domini designauit: quia non prius Dan. 2. & 7.
veniet Dominus, quam regni Romani defectio fiat, & appareat Antichristus, qui interficiet sanctos, reddita Romanis libertate, sub suo tñ nomine. Sciens enim venturũ
Dominum ad se comprimendum, nomen eius sibi vsurpabit: & vt regnum eius verum videatur, attrahet secũ qui Dan. 9.
simul cum eo pereant, vt in domo Domini in sede sedeat Christi, & ipsum Deum se asserat, non filium Dei. Vnde in Matt. 24.
Euangelio ad Iudæos Dominus ait, *Ego veni in nomine patris mei, & non me recepistis: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Quamobrem ex circumcisione aut circumcisum il- Ioan. 5.
lum venire sperandum est, vt sit Iudæis credendi illi fiducia. Itaque cum Thessalonicensibus scribit Apostolus, do- F
cet omnes in re huiuscemodi cautos esse debere. Ephes. 5.

An non meministis quod adhuc apud vos agente, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat scitis: nempe vt reueletur ille in suo tempore. (Nam mysterium iã operatur iniquitatis, tantum vt qui nũc teneat donec de medio fiat.)

Et nunc quid detineat, scitis, Hoc superesse dicit, vt reuele- Dan. 9.
tur ille qui ante Dominum venturus est, vt iam speretur Mat. 24.
& Dominus venturus, quod supra quasi sub velamine fa- 2. Thess. 2. sup.
ctum est, dicens: *Nisi venerit defectio primum*; quam regni Romani abolitionem superius intelligendam memorauit vt cum defecerit, & venerit Antichristus, tunc aduentus Domini imminere credatur. *Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantum vt qui nunc tenet, teneat donec de medio fiat.* Myste- Ioan. 19.
rium iniquitatis à Nerone inceptum est, qui zelo ido- 1. Cor. 11.
lorum Apostolos interfecit, instigante patre suo diabolo, Sap. 15.
vsque ad Diocletianum, & nouissime Iulianum, qui arte G
quadam & subtilitate cœptam persecutionẽ implere non potuit, quia desuper concessum non fuerat. His enim ministris vtitur Satanas, vt interim sub turba deorum ad seducendos homines vnius veri Dei manifestatione illudat, quam steterit regnum Romanum: hoc est quod dicit, *Donec de medio fiat.*

Et nunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illuminatione præsentiæ suæ: cuius est aduentus secundum operationẽ Satanæ, in omni potestate, & signis & portentis mendacii, & in omni fallacia iniquitatis, iis qui pereunt: pro eo quod dilectionem veritatis non susceperũt, ad hoc vt salui fierent.

Et tunc reuelabitur ille iniquus, &c. Post defectum regni Romani appariturum Antichristum dicit, sicut memo- Dan. 9.
ratum est. Nouissimo enim tempore sciens diabolus im- H
minere sibi interitum; deficiente autem regno Romano, *& ille de cælis mittetur deorsum, proiectus in terram* (sicut dictum est in Apocalypsi Ioannis Apostoli:) subornabit si- Apoc. 12.
bi in quo & per quem signa quædam virtutis permissu iusti Dei faciens, se commendet vt adoretur quasi sit Deus. Matt. 24.
Imitabitur enim Deum, vt sicut filius Dei diuinitatem suam homo natus vel factus signis ac virtutibus demonstrauit; ita & Satanas in homine apparebit, vt virtutibus mendacii ostendat se Deum, sicut supra dictum est. Reuelatio vero mysterii iniquitatis hæc est. Cum enim ap- Sap. 17.
paruerit Antichristus, cognoscetur, ipse esse quasi eo- Marc. 13.
rum Deus quos prius nutu eius vt deos coluit vulgus, quorum sit ipse primus aut summus: quod signorum virtutibus faciet credibile. Ideo vero *portenta* mendacii dixit, quia hoc se vult credi per signa, quod non est, vt decipiat quos circumuenturus est. Hoc sanctis ideo prædictũ est, vt sciant quid caueant. *Et in omni fallacia iniquitatis, iis qui pe-*
reunt:

[A] *reunt: pro eo quod dilectionem veritatis non susceperunt, ad hoc vt salui fierent.* Iis dicit fallaciam iniquitatis prodigiorum eius proficere qui perituri sunt. Quia.n.veritatis charitatem spreuerunt, per quam saluari potuerant Apostolis prædicantibus, traditi sunt diabolo: nolentes enim saluari, deseruntur à Deo. [Rom. 1. Ephes. 4.]

Et idcirco mittet illis Deus operationem erroris, in hoc vt credant mendacio: quatenus iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Nos vero debemus gratias agere Deo semper de vobis fratres dilecti à Domino, qui assumpsit vos Deus à principio ad salutem in sanctificationem spiritus, & fidem veritatis, in quam vocauit vos per Euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Itaque fratres state, & tenete traditiones quas didicistis, siue per verbum, siue per epistolam nostram. [B]

Et idcirco mittet illis Deus operationem erroris, &c. Operatio erroris est, falsis fidem committere, vt qui claritatem luminis diem esse consentire noluerunt, putent diem tenebras dici debere, vt possint ꝓpensiori delicto rei facti, sine contradictione damnari, veritatis inimici, fautores autem iniquitatis. [Rom. 2. Esai. 5. Ioan. 3.] *Nos vero debemus gratias agere Deo semper de vobis fratres dilecti à Domino, quia assumpsit vos Deus à principio ad salutem in sanctificationem spiritus, & fidem veritatis, in quam vocauit vos per Euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi.* Hoc loco præscientia Dei personat, qui scit omnium mentes ante natiuitatem eorum. Nec enim latet illum qui credituri sunt. [Sap. 8. 1. Tim. 1.] Idcirco à principio scit hos fideles fore qui credentes augmentum fidei faciunt, non detrimentum. Sanctificati enim per fidem veritatis Euangelii filii Dei, acquiruntur ad augmentum gloriæ corporis Christi, sicut in alia epistola ait: *Vt crescant,* inquit, *omnia in incrementum Dei.* [C] [Ioan 17. Coloss. 2.] Quicumq; enim deserto diabolo confugiunt ad fidem Christi, augmentum faciunt Deo, in corpore Christi, qui prius fecerant detrimentum. *Itaque fratres state, & tenete traditiones quas didicistis siue per verbū, siue per epistolam nostram.* Vt præscientia Dei maneat in salutem illorum, idcirco in traditione Euangelij standum ac perseuerandum monet, vt soliciti sint ne desidia & otio torpentes in operibus Dei, non impleant quod cœperunt. [2. Pet. 1. 1. Cor. 15.] Sic enim præscit credere & posse manere, si crebra admonitione pulsentur.

Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus ac pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia: consoletur corda vestra, & stabiliat in omni opere & verbo bono.

[Ioan. 10. 1. Ioan. 5.] Quoniam pater & filius vna virtus, vnaque diuinitas & substantia est, ideo non dubitauit primo Dominum nostrum Iesum Christum nominare, deinde Deum patrem nostrum, dignatione eius, non veritate naturæ: [D] [Ioan. 3.] qui intantum dilexit nos, vt filium suum daret pro nobis, Deum pro hominibus, pro seruis Dominum, pro adoptiuis filium verum: vt mors eius vita nostra sit; & resurrectio eius, iustificatio nostra; [Rom. 5.] secundus autem aduentus eius, requies vitæ nostræ, & gloria in æternum vt ista spes consolatio sit præsentium pressurarum, per quam fundati crescerent in bonis operibus & doctrina. [Coloss. 1.]

[Cap. III.] *QVod reliquum est fratres, orate pro nobis, vt verbum Domini currat & clarificetur, sicut & apud vos, & liberemur ab importunis & nequam hominibus, non enim omnium est fides. Fidelis autem Deus est, qui stabiliet vos, & custodiet à malo. Confidimus autē in Domino de vobis, quoniam quæ præcipimus, & facitis & facietis. Dominus autem dirigat corda vestra in dilectionem Dei, & expectationem Christi.*

[E] *Quod reliquum est fratres, orate pro nobis,* &c. De cætero orandum hortatur, vt dignetur Deus doctrinam suam infatigabili cursu dirigere, & transfundere per os Apostoli sui in aures audientium, & vt compesceret & sedaret maiorem hominum seditiones, qui diffidunt veritati, & loquendi fiducia cresceret Apostolo ad eius fructum, & cōuersionem multorum. [Ephes. 6. Act. 20.] *Fidelis autem Deus est, qui stabiliet eos, & custodiet à malo.* Quoniam Deus fidelibus & bonæ vitæ hominibus auxilium suum defuturum in necessitate promisit ad confirmationem illorum, ij autem tam in fide quā in opere æmuli erant bonorum: idcirco fidelem Deum dicit in promissis eius, quia prouidentia eius esset circa eos. *Confidimus autem in Domino de vobis, quoniam quæ præcipimus, & facitis & facietis.* Propter quod mereri illos, vt Dei defensione tutos præstari confideret, idcirco ea quæ illis præcipiebat in nomine Domini, fieri ab illis & futura esse non dubitat. [Matt. 10. 1. Cor. 10.] *Dominus autem dirigat corda vestra in dilectionem Dei, & expectationem Christi.* [F] Hoc illis exoptat à Deo, quod non ambigit posse præstari, vt in Dei charitate cor eorum proficeret ad expectandum aduentum Domini, vt contēpto sæculo, desideretur aduentus eius qui sæculum vicit. [Matt. 24. 2. Pet. 3. Ioan. 16.]

Denuntiamus autem vobis fratres, in nomine Domini nostri Iesu Christi, secernere vos ab omni fratre intemperanter ambulante, & non secundum traditionem quam accepistis à nobis. Ipsi enim scitis quemadmodum debeatis imitari nos, quoniam non intemperanter viximus inter vos, neque gratis panem accepimus à quoquam, sed in labore & fatigatione, nocte dieque operantes, ad hoc, ne graues essemus cuiquam vestrum: non quia no habuerimus potestatē, sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandos nos.

[G] *Denuntiamus autem vobis fratres in nomine,* &c. Quoniam in omni plebe non omnes obedientes sunt verbo doctrinæ, non legis, sed suum placitum & consilium sequentes: [Rom. 10. 1 Cor. …] propter hoc declinandum ab his præcepit, vt cognoscant semetipsos errare. [1. Thes. 2. Act. 20.] *Ipsi enim scitis quemadmodum debeatis imitari nos: quoniam non intemperanter viximus inter vos, neque gratis panem accepimus à quoquam, sed in labore & fatigatione: nocte, dieque operātes, ad hoc, ne graues essemus cuiquam vestrum: nō quia non habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandos nos.* [Act. 20.] Illos dicit non ignaros operis & laboris sui, quem sedulo exercitio operabatur, ne pane indigeret alieno, vt exemplum daret eis ad imitandum illum. [1 Cor. 4. 1 Cor. …] Neque enim reprehensibile esset si panem ab his reciperet ad corporis curam, qui animis illorum escam spiritalem præbebat, quæ etiam corpori immortalitatem cum gloria procuraret. Tunc etenim exerta potest esse libertas si semetipsum qui ventris causa aut pecuniæ nulli subiiciat, suo pane contentus; maxime quod ad laudē magis proficit, si cum liceat, & sit sumendi potestas, contineat. [2. Cor. 7.] Hic talis prodesse potest audientibus se. [H] Reuerentiam enim habebunt rigoris huius, & ea quæ ab hoc mandantur, prętermitti non poterunt.

Nam cum essemus apud vos, hoc præcipiebamus vobis: quod si quis non vult operari, nec manducet.

Non solum verbis docebat, sed hortatur & factis. Idonei enim ministri est, si ea quæ verbis docet, operibus expleat. [Matt. 5.] Tunc etenim addiscentes vera esse sciunt quæ audiunt, si negligi illa non viderint à doctore. [Iacob. 1.] Quamuis enim manifeste vera esse non ignorentur quæ docentur: tamē si negligi cœperint à magistro, difficile proficient audientibus. Magis enim opera suadent, quam verba. Quamobrem magis præmiis remunerandi sunt, qui negligentib. magistris, de solis verbis proficiunt tam in opere quam in sensu. [Matt. 23.] Forma ergo erat iis qui mediocris vel tenuis erant substantiæ in plebe, vt discerent quatenus libertatem suā

A *Prou. 25. Gal. 5. Ephes. 4.*

non amitterent. Vnde & Salomon, *Raro*, inquit, *infertes pedem ad amicum tuum, ne saturatus tui oderit te.* Qui enim frequenter ad alienam mensam cõuenit, otio deditus aduletur necesse est pascenti se: cum religio nostra ad libertaté homines aduocet. Ideoq; si quis, inquit, manducare spernit, cesset à labore: sed quia nullus sine cibo potest viuere, det operam laborandi, vt arbitrio suo viuens Deum possit habere propitium.

Audiuimus enim quosdam ambulare inter vos intemperanter, nihil operantes, sed curiose agentes. His igitur qui huiuscemodi sunt, denuntiamus, & exhortamur in Domino Iesu Christo, vt cum quiete operantes, suum panem manducent. Vos autem fratres, nolite defatigari benefacientes. Quod si quis non obedierit verbo nostro per epistolam, hunc notate, & nolite eum eo conuersari, vt reuerentia confundatur: & non velut inimicum existimetis, sed admonete consilus vt fratrem.

B *1. Tim. 5. Philip. 3. Galat. 6. 1. Cor. 5.*

Audiuimus enim quosdam ambulare inter vos intemperanter, &c. Qui otiosi esse desiderant: id agunt quatenus occasio nascatur, qua introitum suum desiderabilem faciant domibus diuitum, ambulantes gesta & opiniones verborũ subtiliter colligunt, scientes quid de quo velint audire, vt libenter & requisiti pascantur. Quod factum valde abhorret disciplina dominica. *Horum* enim *venter, Deus est*, qui fœda cura necessaria prouident. *His igitur qui huiuscemodi sunt, denuntiamus, & exhortamur in Domino Iesu Christo, vt cum quiete operantes suum panem manducent* Vt ei facilius suadeat, interposito nomine Domini Iesu Christi exhortatur eos, vt obaudiant quod eis sit vtile *Vos autem fratres, nolite defatigari benefacientes. Quod si quis non obedieris verbo nostro per epistolam, hunc notate, & nolite cum eo conuersari; vt reuerentia confundatur: & non velut inimicum existimetis, sed admonete consilius vt fratrem.*

C *Ephes 4. 2. Tim 5. 1. Cor. 5. Gal. 6. 2. Cor. 2.*

Propter quod superius vnumquemque suum panem manducare debere præcepit, ne forte quidam illorum occasionem parcitatis & inhumanitatis captarent, ideo statim subiecit, *Vos autem fratres, nolite defatigari benefacientes.* Neque enim in reptehensionem venit qui humanus & largus est, sed hic qui cum possit laborem ferre, otio vult vitam agere. Quem si epistolæ auctoritas non corrigit, notandum hunc, & nec conuersandum cum eo præcipit, vt confusus quia ab omnibus euitatur, subiiceret se præceptis Apostoli. Quod tamen sine iracundia & contumelia vult fieri, vt patienter declinetur ab eo, ita tamen, vt si res tulerit loqui cum eo, monendum illum vt patiatur se corripi, nec vltra præcepta Apostoli contẽnenda, familiaritatem quoque tamdiu cum eo non habere, quamdiu obaudiens fiat. Nam si ad iracundiam contumeliis lacessatur, peior se fiet. Incitatur enim ad contentionem, & incipiet erratum suum velle defendere, post autem erubescere emẽdare se; ne quod prius excusabat, postea fateri videatur.

D

Ipse autem Deus pacis det vobis pacem semper in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio, mea manu Pauli: quod est signum in omni epistola, ita scribo. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Philip. 4. Ioan. 14. 1. Cor. 16. Coloss. 4. Rom. 16.

Ipse autem Deus pacis det vobis pacem, &c. Semper quod suum est, bono voto illos prosequitur, quasi charissimos filios, optans semper cum illis pacem manere, quæ est dux ad vitam æternam. Cum his enim Dominus se esse prómisit qui fuerint pacifici. *Ipsa salutatio, mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola, ita scribo.* Propter interpolas & adulteratores scripturarnm, semper se manu sua in omni epistola sua salutationem subscribere testatur, vt sub nomine eius epistola accepto ferri non possit, quæ non fuerit manu eius subscripta. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cùm omnibus vobis. Amen.* Hæc salutatio manu Apostoli conscripta est, qua gratiam Domini nostri Iesu Christi optat esse cum eis. Amen.

E

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM II B. Pauli Apostoli ad Thessal. commentariorum finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPIST. I. BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM Commentaria.

F

PROOEMIVM.

Act. 16. 2. Tim. 1. 2. Tim. 3. 2. Thess. 3. Gal. 1. Eccl. 12. 2. Tim. 1.

Timotheus filius fuit mulieris Iudææ fidelis, patre Græco, cuius causa paruulus circumcidi non potuit. Qui studio matris suæ sacras literas didicit, quibus operam dans, bonam sibi vitam instituit. Hunc Apostolus cum voluisset assumere, sciens idoneum fore dispensatorem Euangelicæ veritatis, causa Iudæorum compulsus est circumcidere eum instantib. eis, vt qui matre Iudæa natus esset, incircumcisus assumi non deberet ad Magisterium propter testimonium generis. Hunc ergo iam creatum Episcopum instruit per epistolam quomodo deberet Ecclesiam ordinare.

G *Cap. I*

Paulus Apostolus Christi Iesu secundum imperium Dei Saluatoris nostri, & Christi Iesu spei nostræ, Timotheo germano filio in fide: Gratia, misericordia, & pax à Deo patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.

Gal. 1. Act. 4. 1. Cor. 4

PATRIS & filii imperio Apostolum se factum ostendit, vt in Deo patre salutem, & Christo filio eius spem prędicaret: vt quia nemo negat salutem esse in Deo, nec quisquam dubitaret spem esse in Christo Iesu, quem à mortuis excitatum, exemplum huius spei dedisse cognosceret, Hoc modo scribit Timotheo, vt securus esset de sua ordinatione, quia imperio patris & filii electus est ad docendum. Quem verum filium appellat sed in fide, sicut dicit ad Corinthios, *In Christo Iesu per Euangelium ego vos genui.* Hæc & vera & firma generatio est, quæ nescit occasum, nescit morbos & pestilentiam, & quæ ignorat famem & sitim. Qui enim sunt in regno Dei, nullius egent, quia futura est dono Dei immortalitas gloriosa in regno Dei & Christi, quorum gratiam, misericordiam, & pacem exoptat cum isto manere.

H *Act. 22. 1. Cor. 14. Esai. 49. Ioan. 6. Apoc. 7. Matt. 10.*

Sicut rogaui te subremanere Ephesi, cum irem in Macedoniam, vt denuntiares quibusdam ne aliter docerent, neve intenderent fabulis & genealogiis infinitis, quæ quæstiones præstat magis quam ædificationem Dei, quæ est in fide, ita facito.

Philip. 2. Act. 13. Act. 15.

Filius à patre rogari non debuit: sed propter charitatis affectum, & vt illi formam humilitatis ostenderet, obsecrat Episcopus coepiscopum suum, ne pateretur Iudæos aliter populum quam ab Apostolo tradebatur docere; ne

oble-

A Tit. 1. Hebr. 7. Tit. 3.

oblectarentur fabulis quas narrare consueti sunt Iudæi de generatione suarum originum, de Abraham, & Isaac, & cæteris Patriarchis, & de Circumcisione, & his quæ postea tradita sunt à Moyse. ne circumuenirentur ad hæc tolenda quæ carnaliter data fuerant. Quid enim opus est generationum, quas constat esse infinitas per traducem, facere mentionem, & quid & quatenus factum est sub vnoquoque eorum; & non potius compendio per fidem salutem quærere? Inde enim quæstiones oriuntur, cum quid, & quando, & quomodo, & quare factum est, tractatur: quæ res impedit salutem.

Nam finis præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non simulata: à quibus quidā aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque qua dicunt, neque de quibus affirmant.

B 1. Cor. 13. Rom 13. Matt 7. & 22. Act 15. Gal. 3. Colos. 2.

Quoniam omnium maior est charitas, hanc finem esse dixit, id est, perfectionis consummationem omnium præceptorum, si tamen ex corde puro sit & bona conscientia. Vera enim charitas non potest malam vitam agere, nec simulatam fidem habere, in quibus omnis lex impletur & Prophetæ. Quidam autem Iudæorum mysterium legis ignorantes & Prophetarum, quia vsque ad Christum seruanda sunt tradita, errauerunt, putantes prædicato Christo etiam legem factorum in neomeniis, & circumcisione, & escis discernendis seruari debere. Idcirco *in vaniloquium* dicit eos conuersos, quia volebant docere quæ ignorabant.

Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime vtatur, certum habens hoc, quod iusto lex non est posita, sed iniustis & inobsequentibus, impiis & peccatoribus, sceleftis & profanis, patricidis & matricidis, fornicatoribus, homicidis, masculorum concubitoribus, C *plagiariis, mendacibus, periuris: & si quid aliud est quod sanæ doctrinæ aduersetur, quæ est secundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi.*

Rom. 9. Heb. 7. Galat. 4. Luc. 24. Gal. 3.

Bonam esse legem quæ per Moysen data est, non negat, ita tamen, vt sensus eius sciatur, & quomodo data est accipiatur. Hic enim scit legem, & qua causa data sit, qui prædicato Christo deserit illam ex parte qua lex factorum appellatur; circa dilectionem autem Dei vtitur ea, afferens & affirmans quæ à Saluatore dicta sunt in lege & Prophetis. Hic enim legitime vtitur lege, qui potest discernere ea quæ ad tempus data sunt, ab iis quæ perpetua sunt: & quæ ad Christi pertinent sacramentum, seruari iam in futurum non oportere, quasi venturus credatur qui iam venit. Si enim omnia suis locis accipiant, bona sunt: si quo minus, mala erunt peruerse afferenti. Peccare est enim vnaquæque minime locis suis exponere. Præterea quia D iustis lege non opus est, id est iis qui accepta remissione peccatorum iustificati sunt, ne iam viuant sub lege, à qua liberati sunt dono Dei per fidem Christi, vt de cætero seruata lege naturæ, quæ creatoris cognitionem recipit, & non peccari hortatur; iudicii diem expectent, in quo iusti remunerandi sunt, custodientes legem naturalem: quam si humanum genus ducem habuisset, lex in litteris per Moysen data non esset. Sed quia contemtui ducta est quasi nullius esset auctoritatis; scriptura firmata est, vt sciretur quod seruanda esset & propter tempus præsens, & quia requisiturus est in futurum qui illam firmauit, à quibus neglecta, & à quibus seruata est. Itaque non solum propter malos actus & vitia corporis legem datam dicit, sed & propter perfidiam qua spernebant creatorem, vt bene viuere addiscerent, & gratias agerent conditori.

Rom. 8. Rom. 2. 1. Cor. 3. Gal. 3.

Et gratias ago ei qui me confortauit in Christo Iesu Domino nostro, quia fidelem me existimauit, ponēs me in ministerium, qui prius eram blasphemus, & persecutor, & contumeliosus. sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci nondum credens. Superabundauit autem gratia Domini nostri cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu. E

Propter quod omnis incredulus infirmitatem animi patitur, constrictus carnali ratione ne credat spiritali: idcirco se Christo gratias dicit agere, quia apparentia maiestatis suæ imbecillitatem mentis suæ roborauit: quæ impossibile putabat esse quod de Domini potestate & gemina natiuitate & resurrectione & spe prædicabatur. Confirmatus autem talis visus est qui dignus esset ac posset esse dispensator sacramenti dominici, vt ea vera per legem firmaret, prius amore legis incredibilia iudicabat, & in persecutionibus gauderet, quas prius quasi iuste credentibus inferebat; dolens quia fecerat, lætus quia patiebatur. Tantam enim spem didicerat, in eo quem ante negabat, vt plus gauderet in patiendo, quā prius exultauerat in persequendo. Non enim malitia hoc agebat, sed errore, cui facile potuit, cum resipuit, ignosci. Qui autem scit vera esse quæ negat, hic non errore hoc agit, sed maleuolentia, huius incurabile vulnus est. Inuidia enim compellitur falsum appellare quod scit verum.

1. Cor. 2. Act. 26. Gal. 1. Ephes. 3. Act. 22. Act. 9. Philip. 3. F Iacob 4. Mat. 9. Marc. 2.

Humanus sermo, & omni acceptione dignus: quia Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere: quorum primus sum ego. Sed ideo misericordiam consecutus sum, vt in me primo ostenderet Christus Iesus omnem magnanimitatem & patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi, in vitā æternam.

G Esai. 61. Ephes. 2. Rom. 8. Ephes. 1. Rom. 9. Coloss. 1. Philip. 2. Rom. 6. Philip. 2. H Act. 24. 1. Cor. 15. Act. 22. Galat. 1.

Quid tam gratum, tamque iucundum, quam peccatoribus indulgentiam prædicare? Quis enim sine peccato est, vt hoc munus non cum omni gratiarum actione suscipiat, Deum auctorem huius præferens, & collaudans in Christo? Qui vt hominem peccatis ablueret, de cælestibus ad terrena descendens, similitudinem carnis peccati accepit: terrenis se admiscuit, vt eum cælestem efficeret: mori se passus est, vt illum morte erutum paradiso redderet immortalem. Quis hæc beneficia non in infinitum extollat, quæ Deus præstitit homini, Dominus seruo, conditor creaturæ: vt plus esset adhuc in beneficiis humanis, quam cum fecit quæ non erant, posteaquam fecit: Etenim derelictus ab his & contemptus & contumeliis appetitus, addidit ad beneficia non requisitus, vt gratior esset, & plus præferendus dum reparat, quam cum fecit: vt ostenderet vnum se esse qui hæc omnia posset. Igitur sic Christus præsidium tulit homini, vt puritatem suam non violaret, nec amitteret potestatem. Hominem enim se nasci voluit, pro certo habens carnis contactu minime se violari, conuersationi humanæ se miscuit, sciens peccatis se corrumpi non posse, occidi se passus est, non nesciens mortem sibi dominari non posse, sed eam sua opprimere potestate. Hæc ergo gessit, vt omnia se posse doceret. Humilitas enim ista non ad diminutionem eius proficit, sed ad gloriam: & non solum eius, verum etiam in ipsum credentium. Dignitas est enim seruum esse potentis. Cum ante Apostolum multi vtique credidissent Iudæorum ex iis qui ipsum Dominum occiderunt; Apostolus tamen vt se humiliet, adhuc dolens de sua incredulitate, primum se omnium peccantium vocat. Quoniam enim præ cæteris sacramento se imbuit Saluatoris, propius ad cognoscendam magnificentiam eius accedens; accusat se magis, qui tantum boni tarde agnouit, nec vltro sed misericordia eius præuentus, vt ipse testis esset diuinitatis eius, quem prius vt hominem mortuum existimabat. Hæc accusatio eius est, laus vero Saluatoris: qui ad informationem cæterorum credentium persequentem se vocauit ad gratiam, vt per patientiam suam & magnanimitatem eo ostenderet cæteris, qui inimico tam

A Rom. 5. beneuolus extiterit, qualis esset futurus ad se decurrentibus.

Regi autem sæculorum immortali & inuisibili, soli Deo honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Hæc ad Dei patris personam pertinent, quem immortalem ideo solum & inuisibilem appellat, quia omnis immortalitas ab ipso est, vt ipsi soli magis competat in veritate: quia quisquis immortalis est, non à se hanc habet, sed ab illo. Similì modo & in Euangelio legitur, dicente Domino, *Quia nemo est bonus nisi vnus Deus.* Et iterum dicit, *Bonus homo de bono thesauro profert bona.* Nemo tamen nisi vnus Deus bonus est, quia ipse fons bonitatis est, ex quo cæteri potantur vt boni sunt. Ipse est & inuisibilis solus Deus, quia nulli vmquam visus est. Omnia enim agit per filium: quem idcirco visum dicimus, vt licet aliter quam est apparuisset, tamen illum significemus. Honorificentiam ergo & gloriam Deo patri in veritate pronuntiat, cuius pietate & prouidentia Christus liberauit peccatores ex morte.

1. Tim. 6. Marc. 10. Matt. 12. Ioan. 7. B Ioan. 1. Ephes. 2.

Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum præcedentes super te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidem & puram conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragauerunt: ex quibus est Hymenæus & Alexander, quos tradidi satanæ, vt discant non blasphemare.

Postquam Dei patris & Christi filii eius quæ & quanta beneficia sint circa peccatores homines memorauit: qui cũ essent puniendi, non solum ignouit eis, sed & iustificauit, & in filios sibi adoptauit: quo ordine populum disciplina ecclesiastica imbueret, in subiectis ostendit commonens vt memor electionis suæ sanctus Timotheus, id ad quod prædestinatus est, impleat. Prædestinatus est enim quando ad hoc ab Apostolo assumptus est, vt ordinaretur, dignus iudicatus futurus episcopus, vt impleret militiam euangelicam in fide & pura conscientia. Qui enim fideliter docet, non potest malam habere conscientiam. Tunc enim fidẽ exhibet prædicationi si se abstineat à cõtrariis omnibus; quia exemplo bonorum operum multos lacessit ad credulitatem, fidentes de spe prædicationis. Nã qui fidem spernit, proculdubio malæ est conscientiæ. Aut enim hypocrita prædicatur, aut apertus blasphemus; sicut erant Hymenæus & Alexander, qui deserentes fidẽ, naufragi facti sunt, id est nudi veritate, aut priuati vita. Quid est enim veritas nisi vita? Quos tradidisse se dicit satanæ, vt emendarentur causa blasphemiæ. Traditio autem hæc est, quia commotus Apostolus blasphemiis eorum, sententiam protulit in eos. Diabolus autem qui ad hoc parat⁹ est vt auersos à Deo accipiat in potestatem; audita sententia corripuit eos, vt intelligerent hac causa se pœnis adstringi, quia blasphemauerant. Hinc est vnde in Euangelio dictum est inter cætera: *Iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat*, ostendens causa peccati aliquando infirmitates inferri corporib. Et quia ministro diabolo fiunt, declarauit Dominus, dicens inter multa. *Hæc autem cum sit filia Abrahæ, quam alligauerat satanas decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo die sabbati?*

Rom. 8. Ephes. 2. C 2. Tim. 4. Mat. 12. Tim. 4. De hæresi Hymenæi Alex. Ide. 2. Tim. 2. Hebr. 6. D Ioan. 5. Luc. 13.

Cap. II.

EXhortor ergo primum omnium fieri deprecationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & pro omnibus qui in sublimiori loco positi sunt, vt tranquillam & quietam vitam degamus in omni pietate & castitate. Hoc enim bonum est & acceptum coram salutari nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire.

Hęc regula ecclesiastica est tradita à magistro gentium qua vtuntur sacerdotes nostri, vt pro omnibus supplicent: deprecantes pro regibus huius huius sæculi, vt subiectas habeant gentes, vt in pace positi, in tranquillitate mentis & quięte Deo nostro seruire possimus. Orantes etiam pro iis quibus sublimis potestas est credita, vt in iustitia & veritate gubernent rempublicam subpeditante rerum abundantia, vt amota perturbatione seditionis, succedat lætitia. *Panis enim confirmat cor, & vinum lætificat mentem.* Postulantes vero pro iis qui in necessitate varia sunt, vt eruditi & liberati, Deum collaudent incolumitatis auctorem. Referentes quoque gratiarum actiones pro iis quę nobis quotidie Dei prouidentia præstantur ad vitam: vt in his omnibus pater collaudetur Deus, ex quo sunt omnia; & filius eius, per quem sunt omnia: vt sopitis omnibus quæ huic imperio infesta & inimica sunt in affectu pietatis, & castitatis Deo seruire possimus. Perturbatio enim & captiuitas nec pietatem seruat, nec castitatem. Vnde enim pius qui nudus est? & vnde castus, vbi potestatis suæ non est? Vt hæc ergo seruari possint, quies necessaria est, vt placida Deo reddantur obsequia, *qui omnes homines saluos vult fieri*, & cognoscere veritatem. *Hæc est*, inquit, *vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Si Deus vtique qui omnipotens dicitur, omnes homines saluos vult fieri: cur non impletur eius voluntas? Sed in omni locutione sensus est, conditio latet. Vnde dicit Petrus Apostolus; *Omnis scriptura indiget interpretatione.* Vult enim Deus omnes homines saluos fieri, sed si accedant ad eum. Nõ enim sic vult, vt nolentes saluentur: sed vult illos saluari, si & ipsi velint. Nam vtique qui legem omnibus dedit, nullum excepit à salute. Numquid medicus non idcirco se proponit in publico, vt omnes se ostẽdat velle saluare: si tamen ab ægris requiratur? Non est vera salus si nolenti tribuatur; nec gaudere potest in percepta salute qui inuitus (si tamen potest) accepit medicinam: vt non dicã quia medicinæ effectum habere non potest, nisi ad illam æger animum commodauerit: quia hæc medicina non est corporalis, sed spiritalis q̃ ueq; dubiis proficit, neq; inuitis. Fides est enim quæ dat salutẽ: quam nisi mens tota susceperit voluntate, non solum nihil proderit, sed & oberit. Fidei etenim gratia hanc habet potestatem, vt deuotis sibi diuinam infundat medelam; indeuotis vero conferat morbum, per quem totus homo intereat.

E Rom. 13. Psal. 103. 1. Cor. 8. F Ioan. 17. 2. Pet. 1. Eccl. 38. Iacob. 2. 2. Cor. 4. G

Vnus enim Deus, & vnus mediator Dei & hominũ homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum in redemptionem pro omnibus: cuius testimonium temporibus suis datum est, in quo positus sum ego prædicator & Apostolus (veritatem dico, non mentior) magister gentium in fide & veritate.

Vnus enim Deus, & vnus mediator, &c. Dei & Christi vnam significat esse voluntatem in saluandis hominibus. Vnde Deum patrem, quia ab ipso est omnis auctoritas, vnum esse fatetur, & vnum mediatorem Dei & hominum Christum Iesum. Missus enim à patre factus arbiter reconciliauit Deum & homines, reformando eos ad agnitionem eius. Quia enim vnum est pater & filius, non persona, sed indifferentia naturæ, vt arbiter esset Dei & hominum, filius Dei assumpta carne homo natus est, *vt mediator Dei & hominum esset homo Christus Iesus*, id est, non sine diuinitate, quia in Deo homo erat, & Deus in homine: & vt ex vtroque esset mediator, & vt vtrumque reconciliaret, in se primum hoc fecit. Non enim poterat vnitatem Dei custodiens, mediator Dei & hominum vocari, quasi alius esset Deus qui diffidentem hominem à Deo in gratiam reuocaret: sed homo qui legem datam non præteriret, factus est arbiter inter eum qui peccauit, & inter illum qui peccare ignorat, vt hic ignosceret, & homo de cætero in Dei fide maneret. *Qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus: cuius testimonium temporibus suis datum est, in quo positus sum ego prædicator & Apostolus (veritatem dico, non mentior) magister gentium in fide & veritate.* Quoniam homo reconciliatus Deo, iam obnoxius erat morti infernæ, vt ad Deum cui reconciliatus erat, posset ascendere: Saluator vt arbitrium suum ad effectum perduceret, mori se passus est

Ephes. 3. Coloss. 1. Ioan. 10. H Ioan. 1. 2. Cor. 5. Ibid.

est contrarius: vt descendens ad inferos, mortem & de impietate quam in eo egesserat, damnaret, auferens ei quos tenebat, vt de cætero quisquis signum eius haberet, ab ea teneri non posset. Cuius rei testimonium tempore quo resurrexit, ostendit. Destructio enim mortis, resurrectio mortuorum est. Quam spem missus est hic Apostolus gentium prædicare, vt ab eo discerent quæ spes esset in Christo. Hic enim datus est magister, vt fidem doceret & veritatem. Heb. 2. Act. 2. Apoc. 1. 1. Tim. 1

Volo itaque orare viros in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione. Similiter & mulieres in habitu ordinato, cum verecundia & pudicitia, ornantes semetipsas non tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut veste pretiosa: sed (quod decet mulieres) profitentes pietatem per opera bona.

B

Leuantes puras manus sine ira, &c. Pacificum animum in oratione esse debere, vt ad effectum deducatur oratio. Sanctæ enim manus sunt, quando cor mundum est. Sic tamen in omni loco orandum præcipit, vt competens locus intelligatur, non vtique inopportuno aut sordido loco, (quippe cum prohibeat Dominus vulgo orare) sed hoc monet, ne in sola Ecclesia putarent orandum. *Similiter & mulieres in habitu ordinato, cum verecundia & pudicitia, ornantes semetipsas non tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut veste pretiosa: sed (quod decet mulieres) profitentes pietatem per opera bona.* Humili habitu mulieres orare debere monet, non in iactantia. Qui enim vult audiri; inclinare se debet amota à se pompa, vt misericordiam Dei prouocet. Habitus enim superbus nec impetrat, nec recta de se facit credi. Quis enim prudentium iactanter ornatam mulierem non horreat? Quanto magis auctor Deus, qui corpus à se liberum factum, obligatum metallis videt? Nam humilis habitus bonæ professioni congruit, vt possit non aliud æstimari, quam cernitur. Quæ autem in domo Dei cum pompa se mauult videri, non vtique propter Deum, sed propter homines consequitur quod vult, vt gloriosa videatur, nihil consecutura à Deo nisi maculam. Quanto enim hominibus splendida videtur, tanto magis despicitur à Deo.

1. Cor. 14. Matt. 6. 1. Pet. 3. 1. Cor. 11. Iacob 4. Eccl. 9. Matt. 11. C Matt. 6.

Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Nam docere mulieri non permittitur, neque dominari in virum, sed esse in silentio & subiectam. Adam enim primus creatus est, deinde Eua: & Adam non est seductus: mulier autem seducta est in præuaricationem. Salua erit vero per filiorum generationem: si tamen manserit in fide & dilectione, & sanctimonia cum pudicitia.

Gen. 1. Gen. 2. Gen. 3.

Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Non solum habitum humilem habere debere mulierem, verumetiam auctoritatem ei denegandam, & subijciendam præcipit viro, vt tam habitu quam obsequijs sub potestate sit viri, ex quo trahit originem. *Adam enim primus creatus est, deinde Eua, & Adam non est seductus: mulier autem seducta facta est in præuaricationem. Salua erit verò per filiorum generationem: si tamen manserit in fide & dilectione, & sanctimonia cum pudicitia.* Præfert virum mulieri, propter quod primus creatus est: vt inferior sit mulier, quia post virum & ex viro creata est. Adijcit & aliud, quia diabolus non virum seduxit, sed mulierem, vir autem per mulierem deceptus est: ac per hoc nulla illi concedenda audacia est, sed esse debet in humilitate: quia per illam mors intrauit in mundum. *Salua erit* (inquit) *per filiorum generationem: si tamen in fide manserit & charitate & pura vita.* Hos nunc filios dicit qui regenerantur per fidem Christi: quia si in generatione sua hi perseuerauerint, cum his liberabitur mulier resurgens ex mortuis: non quod ab illis liberabitur, sed per illorum generationem, nam cum credunt qui destinati sunt in vitam æternam, peruenit ad resurrectionē ex mortuis, & fiet salua credentibus illis, & vitam castam agentibus. Tamdiu enim resurrectio suspensa est, quamdiu omnes credant prædestinati ad salutem.

D 1. Cor. 4. Ephes. 5. Gen. 1. Gen. 2. Gen. 3. Eccl. 25. Apoc. 6

Cap. III.

HVmanus sermo. Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet enim Episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris virum, sobrium, pudicum, peruigilem, compositum, hospitalem, aptū, ad docendum, non obnoxium vino, non verberatorem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum, sed domum suam bene regentem, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam adhibebit?

Si quis Episcopatum desiderat, &c. Quoniam Episcopum bonæ vitæ esse oportet: idcirco qui episcopatum cupit, bonum opus desiderat. Hoc enim cupiens bonam vitam appetere videtur: si tamen non ab ijs declinet quæ in subiectis habentur, ne ambitione aut desiderio pecuniæ hoc egisse videatur. *Oportet enim Episcopum irreprehensibilem esse.* Qualis Episcopus debeat esse, describit, vt nemo Episcopatum appetat nisi fuerit fidus, & qui ab omnibus cōtrarijs abstinere se possit, vt non indignus sit sua professione. *Vnius vxoris virum.* Quamuis secundam numero vxorem non sit habere prohibitum: vt tamen quis dignus ad Episcopatum sit, etiam licitam debet spernere propter sublimitatem ipsius ordinis: quia cæteris melior debet esse qui cupidus est sedis illius. *Sobrium, pudicum, compositum, hospitalem, aptum ad docendum, non obnoxium vino, non verberatorem, sed modestum: non litigiosum, non cupidum, sed domum suam bene regentem, filios habentem subditos cum omni castitate.* Talem hominem qui hæc custodiat quæ enumerat bona, creari dicit debere Episcopum. Hæc enim signa sunt dignitatis Episcopalis. Si autem quis potiora sectatus, & corpus & animam suam Deo dicauerit, ne se copulet matrimonio, tanto magis dignus fiet. Ideo enim inferiorem posuit, vt de potiore nemo dubitaret. *Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam adhibebit?* Manifestum est, quia tunc potest idoneus rector futurus probari, si prius domum suam rectè gubernauerit. Qui enim in minimis fidelis est, & in magnis fidelis est.

Tit. 1. F Ephes. 4. 1. Cor. 4. 1. Cor. 7. G Luc. 16.

Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. Oportet autem & illum testimonium habere bonum ab iis, qui foris sunt, ne in opprobrium incidat, & laqueum diaboli.

Non neophytum, ne in superbiam elatus, &c. Verum est, quia rudis in fide solet extolli superbia, maximè si accipiat ordinem. Nouitate enim & potestate inflatur, arbitrans se præ cæteris digniorem. Videns enim primo anno natiuitatis collatum in se honorem, putat non magis ad suum, sed ad aliorum profectum se vocatum, quasi beneficium religioni det magis quam accipiat ab ea: per quam rem elatus incurrit iudicium diaboli. Inuenta enim occasione superbiæ illius satanas præcipitat eum. Ideoque in Salomone legitur; *Superbis Deus resistit.* Vnde & in alia epistola idem Apostolus ait; *Qui se putat esse aliquid cum nihil sit, seipsum seducit.* Et Dominus; *Qui se,* inquit, *exaltauerit, humiliabitur. Oportet autem & illum testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt.* Sensum dominicum secutus, ait, oportere futurum Episcopum testimonium bonum habere ab extraneis: quia qui in minimis fidelis est, & in magnis, sicut dicit Dominus. *Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?* vt si is qui in mundanis rebus & conuersatione humana fidelis minimè inuenitur, dubium non sit quia & in diuinis idoneus non erit. Si autem hominibus exhibuerit, multo magis Deo. *Ne in opprobrium incidat.* Si timorem Dei ante oculos non habuerit Episcopus, tempori magis se commodans: hunc quasi infidelem & pseudo prophetam deserit Deus, &

Eccl. 11. H Prou. 3. Gal. 6. Luc. 14. Luc. 16. Ibid. 1. Cor. 4.

A

deformis videbitur omnibus & maculosus, quia aliter facit quam prædicat: verbis suis ipse se accusans, quia deputatus est gregi satanæ. Tunc enim vera se probat prædicare, si ea conetur & gerere. Magna ergo cura eligendus est qui domum Dei regendam accipiat. Si enim terrestrium rerum dispensatores idonei quærendi sunt, quanto magis cælestium.

Diaconos pari modo pudicos, non bilingues, non vino multo deditos, non turpibus lucris vacantes: habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi nihilominus probentur primum: & sic ministrent, nullum crimen habentes.

Qui tanta cura diaconos eligendos præcipit, quos constat ministros esse sacerdotum: quales vult esse Episcopos, nisi sicut ipse ait, *irreprehensibiles*, negotia publica, turpia, vilia lucra non habentes? Scit enim ideo negotiari, vt capiant lucra, nec aliud profitentur quam gerunt. Turpia autem lucra hæc dicit esse, si sub pia professione quæstibus studeatur. Turpis enim deprehenditur, cum se purum ostentat. Post Episcopum tamen diaconi ordinatione subijcit. Quare? nisi quia Episcopi & presbyteri vna ordinatio est? vterque enim sacerdos est. Sed Episcopus primus est, vt omnis Episcopus presbyter sit, non omnis presbyter Episcopus. Hic enim Episcopus est qui inter presbyteros primus est. Denique Timotheum presbyterum ordinatum significat: sed quia ante se alterum non habebat, Episcopus erat, Vnde & quemadmodum Episcopum ordinet, ostendit. Neque enim fas erat aut licebat vt inferior ordinaret maiorem. Nemo enim tribuit quod non accepit.

Mulieres similiter pudicas, non studentes discordiæ, sed sobrias, fideles in omnibus.

C

Qui sanctum præcepit creari Episcopum, adæque & diaconum: non vtique disparem vult esse plebem, quippe cum dicat Dominus, *Sancti estote, quia & ego sanctus sum.* Ideoque etiam mulieres quæ inferiores videntur, sine crimine vult esse, vt munda sit Ecclesia Dei. Sed Cataphrygæ erroris occasionem captantes, propter quod post diaconos mulieres alloquitur, etiam ipsas diaconas ordinari debere vana præsumptione defendunt, cum sciant Apostolos septem diaconos elegisse. Numquid nulla mulier tunc idonea inuenta est, cum inter vndecim Apostolos sanctas mulieres fuisse legamus? Sed vt hæretici animum suum verbis, non sensu legis abstruere videantur; Apostoli verbis, contra sensum innituntur Apostoli, vt cum ille mulierem in Ecclesia in silentio esse debere præcipiat, illi è contra etiam auctoritatem in Ecclesia vendicent ministerij.

Diaconi sint vnius vxoris viri, filios bene regentes, & domos proprias. Qui enim bene ministrauerint gradum bonum sibi acquirunt, & multam fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu.

D

Ea quæ minus dixerat de ordinatione diaconatus, nunc subiecit. Ostendit etiam ipsos vnius vxoris viros esse debere, vt hi ad ministerium Dei eligantur, qui non sunt egressi constitutum Dei. Homini enim vnam vxorem decreuit Deus cum qua benedicatur. Nemo enim cum secunda benedicitur. Qui si filios bene gubernauerit, & domos suas, id est vernaculos aut domesticos; poterunt digni fieri sacerdotio, & fiduciam habere apud Deum, vt sciant se posse impetrare quod postulant; iam de cætero se ab vsu fœminæ cohibentes. Veteribus enim idcirco concessum est Leuitis aut Sacerdotibus vxores ad vsum habere; quia multum tempus otio vacabant à ministerio aut sacerdotio: (Multitudo enim erat sacerdotum, & magna copia Leuitarum, & vnusquisque certo tempore seruiebat diuinis cæremonijs, secundum institutum Dauid. Hic enim viginti & quatuor classes cōstituit Sacerdotum vt per vices deseruirent. Vnde Abia octauam classem habuit, cuius vice Zacharias fungebatur sacerdotio, sicut continetur in Paralipomenon) ita vt tempore quo non illos contingebat deseruire altari, domorum suarum agerent curam. At vbi vero tempus imminebat ministerij, purificati aliquanti diebus accedebant ad templum offerre Deo. Nunc autem septem diaconos esse oportet, & aliquantos presbyteros, vt bini sint per Ecclesias: & vnus in ciuitate Episcopus, ac per hoc omnes à conuentu fœminæ abstinere debere, quia necesse est eos quotidie præsto esse in Ecclesia, nec habere dilationem; vt post conuentum legitimè purificentur sicut veteres. Omni enim hebdomada offerendum est, etiamsi non quotidie peregrinis, incolis tamen vel bis in hebdomada; etsi non desint qui ferè quotidie baptizentur ægri. Nam veteribus ideo concessum est, quia multo tempore in templo non videbantur, sed erant priuati. Si enim plebeis hominibus orationis causa ad tempus abstinere se præcipit, vt vacent orationi: quanto magis Leuitis aut Sacerdotibus, quos die noctuque pro plebe sibi commissa oportet orare? Mundiores ergo esse debent cæteris, quia actores Dei sunt.

E

F

Hæc tibi scribo, fili Timothee, sperans cito me venire ad te. Si autem tardauero, vt scias quomodo Ecclesiam ordines, quæ est domus Dei viui, columna & firmamentum veritatis.

Quantum ad scientiam eius pertinebat, hoc erat in eo quod citius illum visurus esset. Sed quia solet aliud placere Deo, cuius prouidentia ipsi soli cognita est: idcirco *ne forte*, inquit, *tardauero, scribo tibi vt scias quomodo Ecclesiam ordines, quæ est domus Dei*: vt cum totus mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus eius dicatur, cuius hodie rector est Damasus. Mundus enim in præuaricatione est diuerso turbatus errore. Ideo illic necesse est dicatur esse domus Dei, & veritas, vbi secundum voluntatem suam timetur. Hoc profitentibus de eo seruis, quod ipse dignatus est edocere, ne forte verba eius negarentur esse, virtutibus hæc signauit, quæ à nullo alio fieri possunt, vt his infidelitas accusata inexcusabilis pereat. Firmamentum enim veritatis huius signa sunt & prodigia.

G

Et quidem omnium confessione, magnum est huius pietatis mysterii sacramentum, quod declaratum est in carne, iustificatum est in spiritu, visum est angelis, prædicatum est gentibus, creditum est mundo, assumptum est in gloria.

Et quidem omnium confessione, magnum est huius pietatis, &c. Nullum fidelium admirari negat sacramentum veritatis in Ecclesia prædicatæ, quam pietatem appellat. Magnanimitatem enim & clementiã suam cognoscentibus æterna & diuina tribuit dona, excepta remissione peccatorum quam hic in præsenti largitur. *Quod declaratum est in carne, iustificatum est in spiritu, visum est angelis, prædicatum est gentibus, creditum est mundo, assumptum est in gloria.* Sacramentum mysterij Dei, quod est Christus in carne, dicit manifestatũ quod latebat in spiritu. Natus enim homo filius Dei, qui in secreto erat apud Deum, opere & prædicatione declarauit se creaturæ, & hoc *iustificatum esse in spiritu*, est, operibus & virtute claruisse eum qui erat in carne, quis esset: deinde apparuisse angelis, non iam in forma humilitatis, sed in potestate. Tādiu enim aspectu humilis visus est per carnem, quamdiu deuicta morte resurgeret à mortuis, & videretur maiestas eius qui natus vt homo, non erat totus homo: vt agnoscentes angeli mysterium quod prius latuit, declaratũ in carne, genu illi flectentes quasi Deo gratias agant: quia didicerunt veritatē quæ gentibus prædicata est, vt ab errore liberarentur: in quo mundus proficit, vt non damnetur. *Creditum est mundo.* Ideo enim creditum est mundo Dei sacramentum, vt perfidia eius veniam erroris mereri non possit: sicut dicit Dominus de Iudæis: *Si non venissem & locutus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent*

H

de peccato

Marginalia (left): Rom. 2. / Matt. 12. / 1. Cor. 4. / Act. 6. / Tit. 1. / In 1. par. 13. cap. 14. / 1. Tim. 6 / 1. Tim. 4. / Hebr. 7. / Tit. 1. / Leuit. 20 / Ephes. 5. / Euseb. Cæsariem. ... hist. ecc. c. 14 / Act. 6. / Act. 1. / 1 Cor. 14. / 1. Tim. 2. / Gen. 1. / Leuit. 21

Marginalia (right): 1. Par. 4 / Luc 1. / 1. Par. 23. / 1. Cor. 7. / 1. Reg. 21. / Act 16. / 1. Cor 2. / Matth. 21. / Ioan. 2. / 1 Ioan. 4. / 3. Reg 8. / Marc. 16. / Heb. 2. / Coloss. 1. / Ioan. 20. / Luc. 2. / Ioan. 1. / Coloss. 1. / Luc. 24. / Philip. 2. / Ephes. 1. / Rom. 15. / Rom. 1. / Ioan 15.

A *de peccato suo. Assumptum est in gloria.* Quod velut infirmum & deforme contempserunt, assumptum est in gloria. Post crucē enim manifestata psona & virtute sua Saluator palam famulantibus nubibus ascendit gloriosus in cœlos. Sap. 3. Act. 1.

Cap. IV. *SPiritus autem manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, attendentes spiritibus fallacibus ac doctrinis dæmoniorum, in simulatione falsiloquorum, cauteriatam habentium conscientiam, prohibentium nubere, & abstinere à cibis quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarū actione fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem, quia omnis creatura Dei bona est: & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei, & orationem.*

B Quæ sibi Spiritus sanctus futura reuelauerit ad instructionem ecclesiarum & cautelam, non tacet: vt præmonitæ ecclesiæ solicitæ sint, ne ab huiusmodi possint circumueniri hominibus. Quid enim tam clarum tamque apertum ad euitandos aut magis condemnandos doctrinæ huius pestiferæ viros potuit manifesta voce præfari: nisi vt asseuerationem eorum fallacem ac simulatam, doctrinā dæmoniorum nuncuparet; vt cum huius asseuerationis sermones audiuntur, à diabolo composita esse doctrina hæc sciretur, quam prædixerat Spiritus sanctus quæ de incarnatione Saluatoris asserit falsa, quæ nunc in Marcionistis, quamuis penè defecerint, & Pattitianis, aut maxime in Manichæis denotatur. Hi enim & Christum natum negant, & nuptias prohibent, & abstinendum à cibis tradunt. Quorum *cauteriatam* dicit *conscientiam*, hoc est, simulatione corruptam, quia sicut cauterium corium corrumpit, & notam infligit: ita & fallacia conscientiam quæ dolo maleuolentiæ aliud scit & aliud profitetur, denotat ad perditionem. Iam enim hos imitari negat, vt saluentur: quia sicut cauterium immutari non potest, ita nec eorum animus emendat. Nihil enim peius simulatione. Tales enim ij sunt, quales & Iudæi, illi qui intelligentes Christum Dei virtute operari, in Beelzebub hæc ab eo fieri dicebant. Vt enim fabricatorem hominis male tractent, cum natos se non doleant, nuptias tamen prohibentes, Christo carnem subtrahunt: & vt ad eius iniuriam proficiant ab eis quæ vsibus nostris instituit, abstinendum docent, vt per id quod despiciunt, mala esse, & à malo auctore inuenta videantur. Hinc est vnde Apostolus omnia à Deo bona facta ostendit: si tamen cum gratiarum actione sumantur. Immunda enim erunt ei qui non laudat in his creatorem. Nec enim possunt bene illi proficere, qui sic illa sumit, vt malè tractet auctorem eorum. Eccl. 39. 2. Cor. 11. S. Aug. de hæresib. Marcionistis hæres. 22. de Patritianis. hære. 61. de Manichæis hære. 46. Luc. 11. C Rom. 14. 1. Cor. 10.

Hæc igitur proponens fratribus, bonus eris minister Iesu Christi, enutritus verbis fidei, & bona doctrina quam hactenus assecutus es.

D Quid tam verū, quid tam clarum & prouidum, nisi vt disciplina Christiana incorrupte tradatur, vt fructus eius in area dominica fertilis ac firmus collaudetur? Hoc est, vt in die iudicij non reprobus & igni comburendus censeatur, hoc boni doctoris est atq; idonei ministri Domini nostri Iesu Christi; quippe cum enutritum hunc dicat verbis fidei & bonæ doctrinæ quam ab infantia hunc assecutum asserit. Qui enim integre omnibus Hebræorum libris imbutus erat, accepta fide perfectum fecit doctorem. Tit. 1. & 2. 1. Cor. 3. 2. Tim. 3. Act. 21.

Prophanas autem & aniles fabulas reiice, exercens temetipsum ad pietatem. Corporalis enim exercitatio ad modicum: pietas vero ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ præsentis & futuræ:

Prophana verba, aduersa intelliguntur: aniles autem fabulæ delitamenta quædam sunt. Hæc quorundam perstrepentium vocibus solent in contentionem deduci, vt quasi tractatus habeatur rei inanis, cuius effectus nullus est nisi vanitatis. Ab ijs ergo quæ contraria sunt, declinandum monet, simili modo & ab illis quæ anilia sunt, vanitate quadam composita. Sunt enim aliqui qui calore animi mittunt se in disputationes huiusmodi. Pietati autē operam dandam commonet, quia grandem habet profectum. Qui enim misericordiæ student, senioribus vicem reddentes parentibus, & in præsenti vita auxilia Dei non deerunt illis, & in futuro immortalitatem habebunt cum gloria. Exercitium autem corporale ad modicum vtile dicit. Ieiunare enim & abstinere à cibis manente auctoritate creatoris, non multum prodest, nisi addatur huic pietas, cuius opera multorum precibus adiuuatur ad Dominum promerendum. Deniq; illos qui fratribus largi sunt, & varijs titulis obsequentes, in vitam æternam proficere euangelicus sermo testatur: dissentientes autem ab hoc opere, in æternum ignem. Corporis autem exercitium nihil aliud quam carnis fræna sunt. Si quis ergo, quia misericordia magna res est, lubricum tamen carnis patiatur, huiusmodi quid fiet? Sine dubio vapulabit, quia illud oportuit fieri, & hoc minime prætermitti. Si autem solum corporis habuit exercitium, perennas pœnas patietur, sicut in Euangelio Dominus repromisit. Omnis enim summa disciplinæ nostræ in misericordia & pietate est. Aliud tamen exercitium corporis habent carnales, & aliud spiritales. Carnales enim sagina & dapibus nutriunt corpora sua, vt celeri motu proficiant ad ad perditionem. Spiritales autem ieiunijs & abstinentia temperant corpora sua, vt pigra facta circa desideria possint digna esse futura resurrectione. Hic enim propter spem futuram castigat corpus, ille vero propter futuri disperationē fouet curam eius agens ad tempus, vt moueatur citius ad peccandum. Tit. 1. E Heb. 13. 1. Tim. 6. Ephes. 6. Coloss. 3. Esa. 58. Tob. 11. Matt. 25. Luc. 11. F Matt. 25. Luc. 12. Philip. 3. 1. Cor. 9.

Fidelis sermo, & omni acceptione dignus. Ad hoc enim laboramus, & persecutiones patimur, quia speramus in Deum viuum, qui est salutare omnium hominum, maxime fidelium.

G Dignum est plane & accepto ferendum pro spe quæ est in Deo, pati psecutiones, quia in præsenti vita spes caduca est, in promissione autem Dei firma atq; stabilis. Ipse est enim salus omnium, quia ex ipso & per ipsum viuunt, quantum ad præsentem vitam pertinet, omnes; quantum vero ad promissam salutem, fideles. Cognoscentibus enim se, post hanc vitam quæ morte finitur, aliam se daturum promisit, quæ immortalitate vigebit. Ideo ergo ait, *Maxime fidelium.* Rom. 8. Rom. 11. Act. 17.

Præcipe hæc, & doce. Nemo iuuentutem tuam contemnat: sed forma esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, & castitate.

Timotheus quantū ad ætatem pertinet, iuuenis erat: quantum ad mores & conuersationem, senior & grauis. Quem ideo sic monet, vt profectus eius per omnia exemplum esset bonorum operum, vt in adolescente mirabilis videretur & grauis disciplina, vt actus eius excusarent ætatem: & non quasi iuuenis, sed quasi senior haberetur; & erubescerent maiores natu, nisi se exhibuissent iuxta formam huius conuersatione & moribus graues: iuuenes autem coæuum suum haberent magistrum. Mirabilis adolescens sanctissimus Timotheus, cuius exemplo indisciplinata coercenda iuuentus est, & seniorum irreuerentia punienda. Sap. 4. H Sap. 8. Tit. 2.

Dum venio, attende lectioni, exhortationi ac doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi per prophetam, cum impositione manuum presbyteri.

Interim vult hunc esse & deditum exercitio lectionis, vt omni cura diligentiaque hoc enitatur, vt exhortetur Tit. 1.

&doceat.

A

bentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem otiosæ discunt circumire domos, non solum autem otiosæ: sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet.

Adolescentulas vero viduas deuita. Prohibet adolescentulas viduas in hac suscipi professione. Lubricæ enim ætati fides facile adhiberi non debet, quippe cum quarumdam exempla præcedant quæ post professionem vitæ delitiarum oblectatione nomen, non opera viduitatis habent, & conuersæ nuptiis solicitantur. Qui enim putat se in Christo vitam delitijs agere, minime innocens perseuerat. Luxuria enim trahit illum ad sua membra, vt subijciatur peccato, deliciæ enim ianuæ sunt peccati. Non enim quo tendat ignoratur qui fluidam amat vitam. *Habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.* Quid maneat tales, ostendit, ne facilè audeant quod implere difficile est: aut si animus est huic deuotioni deditus, apud se interim teneat, quia dicit temerarium esse profiteri, quod adhuc iuuenili ætati credi non debet. Damnationi enim fit obnoxius qui ab hoc declinat quod recte fecerat. Quantum enim laudabile est si impleat quod vltra vires eius creditur: tanto magis puniendus erit, si hoc audeat sibi imponere præsumptione temeritatis, quod ferre non possit: nec ad veniam debet pertinere qui est à primordio infidelis inuentus. *Simul autem & otiosæ discunt circumire: non solum autem otiosæ, sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet.* Quædam virgines vel viduæ commendante professione (gloriosum est enim huius rei vocabulum) acceptabiles sunt domibus diuitum; quæ id agunt, vt pareant voluntatibus eorum, ambulantes & quærentes quæ perferant ad illos, quibus delectentur, vt otiosæ muneribus afficiantur. Et malo more plus quærunt fabulis, quam quæ operantur manibus, vt elatæ procedant & compositæ, contra professionem suam agentes. Quæ res solet illis etiam in hac vita esse contraria, reuelatur enim id quod semper occultum putat. Quid est enim, vt ea loquantur quæ non oportet? Nuptiarum enim sunt proximæ, multorum secretorum participes, adulatrices, seruorum querulæ.

Gal. 5. Iacob. 1.

B

1. Pet. 2. Luc. 16.

C

Luc. 12.

Volo itaq. iuniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim quædam deerrauerunt, abeuntes post satanam. Quod si quis fidelis, vel si qua fidelis habet viduas, sufficienter subministret illis, vt earum alimoniis non grauetur Ecclesia, sed vt iis quæ verè viduæ sunt, sufficiat.

Volo itaque iuniores nubere, &c. Quoniam quæ supra dixit de huiusmodi contraria & illicita, perducunt eas ad mortem: idcirco consilium dat & præcipit ea fieri quæ licita sunt. Melius est enim domus curam suæ gerere, quam in aliena domo adulari. Et multum expedit nubere, quam sub bona & pia confessione notabiliter incidere. Plus autem est cum pudore manibus victum quærere, quam inuerecundè cum otio aliena vtensilia expectare. Sic enim inuenit occasionem satanas quomodo subuertat animas inconsultas, cum pia profitentes iniustè versantur. Nihil enim tam periculosum est, quam si professioni gesta repugnent. Apertum enim malum nõ zelatur satanas, quia gaudet in illo: iustum vero quem videt fallere, id agit vt manifester illum suum filium esse, non Dei: quod factum non displicet Deo. *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, vt earum alimoniis non grauetur Ecclesia, sed vt, &c.* Quid mirum si apostolica potestas futura potuit præuidere? Nam apparet quod dixit, quia fidelium viduæ nunc multum grauant Ecclesiã, & eorum qui locupletes videntur mundi; quia per senectutis causam desistentes eas ab opere lanificii, retrahunt eis & vestimentum & victum, non totũ, tamen ex parte, vt illæ ipsa inopia ad Ecclesiam conuertantur vt viuant. Quos oportebat nõ solum suis indigentibus largiri, verumetiam alias inopes pascere & contegere. Quod multum obest. Cum enim his datur, cæteris aut minus, aut non datur, quibus magis dandum est, quæ dignæ sunt Ecclesiæ sumptibus ministrari. Sic autem grauatur, cum cogitur vestire multos, quæ deberet vestire paucos: & plebs quæ libenter & frequenter possit ministrare paucis, cogitur plures dimittere, vt aut murmuret, aut tardius occurrat. Nam cum præcipiat vnius viri vxorem eligi viduam, nunc inueniuntur inter eas non tantum duũm aut trium maritorum vxores, sed & quæ turpius vixerint: quod aliquando per negligentiam fit, aliquando potentatu insinuantis.

1. Cor. 7.

D

Ephes. 4. Rom. 2. 1 Cor. 11.

1. Tim. 4.

E

1. Tim. 5. supra.

Qui bene præsunt presbyteri: duplici honore habeantur digni: maxime qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim scriptura, Non infrænabis bouem triturantem. &, Dignus est operarius mercede sua. Aduersum presbyterum accusationem ne receperis, nisi sub duobus aut tribus testibus: delinquentes autem coram omnibus argue, vt cæteri metum habeant.

Deut. 25. Luc. 10. Deut. 19.

F

Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore, &c. Boni dispensatores ac fideles non solum honore sublimi debent digni iudicari, sed & terreno, vt non contristentur indigentia sumptuum, sed magis gaudeant fide sua & doctrina. Instantior enim fit si non humilietur inopia: & crescit in illo auctoritas eum videt se etiam in præsenti laboris sui fructum percipere, non vt abundet, sed vt non deficiat. *Dicit enim scriptura, Non infrænabis bouem triturantem. &, Dignus est operarius mercede sua.* Tanta merces debet esse euangelizanti regnum Dei, qua neque contristetur, neque extollatur. *Aduersum presbyterum accusationem ne receperis.* Quoniam huius ordinis sublimis honor est, (huiusmodi enim vicarij Christi sunt) idcirco non facilè de hac persona accusatio debet admitti. Incredibile enim debet videri, istum qui Dei antistes est, criminosè versatum, sicut credibile est scenicum esse turpissimum. *Delinquentes autem coram omnibus argue, vt cæteri metum habeant.* Quoniam vero non facile credi debet de presbytero crimen: si probetur tamen, aut sit manifestum quia irreuerenter versatus est, publice præcipit arguendum, vt cæteri terreantur: quod nõ solum ordinatis proficit, sed & plebi. Quando enim vident dignitosum virum erroris causa corripi, necesse est vt sibi caueant.

1 Cor. 9. Ephes. 4. Apoc. 7. Phil. p. 4

G

1. Cor. 4.

F

1. Cor. 5.

Contestor coram Deo, & Christo Iesu, & electis angelis, vt hæc custodias sine præiudicio, nihil faciens in partem aliam declinans. Manus cito nemini imposueris, neque te commaculaueris peccatis alienis, Temetipsum castum custodi.

Contestationem deponit apud Deum patrem, & Christum filium eius, & electos angelos, quos Dominus in Euangelio sanctos appellat. Hi ergo electi sunt, quia sunt alii reprobi, qui sunt non Dei angeli, sed diaboli, assentientes apostasiæ eius. Sub testatione ergo ea quæ ad ordinationem Ecclesiæ mandat custodiri, præcipit nihil fieri sine præiudicio, ne facile aliquis accipiat Ecclesiasticam dignitatem, nisi prius de vita eius & moribus fuerit disputatum, vt dignus approbatus, minister aut sacerdos constituatur, vt non postea si reprehensibilis videatur, pœniteat fortè principem populi non ad liquidum prouidisse quid mereretur, quem improbabiliter ordinauit: nec illum cuius peccata ad suspicionem veniunt, ordinãdum, ne commaculetur ordinator vitijs & delictis eius. Si ergo omnino latentia sunt delicta, immunis erit rector, quia conscientia eius libera est. Suspicio enim trepidum facit. Peccat enim si non probat, & sic ordinat. Melior enim cæteris debet probari qui ordinandus est. Non enim sufficit si sine crimine sit, quia merita eius debent præire bonorum operum, vt dignus habeatur ad ordinationem. Hæc Episcopus custodiens, castum se exhibebit religioni: eius rei in futuro præmium consequetur.

Mar. 8. Matt. 25. Iuda. 1. Cor. 14.

H

Hebr. 5. Tit. 1. 1. Tim. 5.

A

Iam noli bibere aquam: sed vino modico vtere propter stomachum tuum, & crebras tuas infirmitates.

Prou. 31. Nunc speciale consilium dat, vt seipsum salubri regat doctrina. Prudenter enim Deus sibi seruiri vult, non vt nimietate sua debiles fiant, & postea medicorum suffragia requirant. Temperandum enim est, vt si fieri potest cœptum obsequium gradatim prouehatur, quam per inconsiderantiam minuatur. Intemperantia enim ipsam animā inquietam facit, vt cum de infirmitate solicita est, non tantùm dedita sit diuinis seruitiis. Damnum ergo affert improuidentia. Anima enim in tranquillitate posita, totum cor extollit ad Deum, integro consilio obsecrans quæ petenda sunt.

B

Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, alios verò & subsequuntur. Pari modo & opera bona manifesta sunt: & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

Prou. 2. 2. Tim. 4. Nullam excusationem vult intelligi fore eorum qui his adhærent quorum peccata propalàm sunt, vt cum euitandi sint, magis honori sint. Hoc ergo significat, vt homo Dei ab his secernatur, maximè dispensator Christi, qui etiam corripiendi eos habet auctoritatem: qui si se emendare promittunt, retinendi sunt. Alios verò subsequi mala opera illorum ostendit, quia cùm viuentes æstimantur boni, mortui deteguntur, vt qui priùs ostendebant se idoneos, postmodum declarentur impostores. Superiore ratione sicut mala, ita & facta bona manifesta sunt. Bona enim vita & actus modesti abscondi non possunt: quæ adhibita pietate faciunt perfectos. Sed sicut quædam mala occulta ad præsens sunt, ita & bona. Nemo enim omnia in hominibus potest scire, sed ex iis quæ videt & audit, probat & iudicat. Perpendit enim, an ea quæ dicuntur, conueniant ei de quo dicuntur, siue bona, siue mala. Quæ autem occulta fuerint hominibus, in die iudicii palàm fient. Propter hoc ergo dicta sunt, vt sciant huiusmodi gratiorem se causam habere præ cæteris. Peior est enim qui se cum sit malus, bonum ostentat; quam ille qui apertè est malus.

1. Tim. 5. 1. Reg. 16. C 1 Cor. 4. Apoc. 3.

Quotquot sub iugo sunt serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur: ne nomen Domini & doctrina blasphemetur. Qui verò fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti, quia beneficii participes sunt.

Cap. VI.

Seruorum obsequiis dominos Deo gratias vult referre. Cùm enim per Dei disciplinam fidelia illis exhibuerint seruitia, fortè huic etiam ipsi se subiicient disciplinæ. *Qui verò fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti, quia beneficii participes sunt.* Si profanis dominis seruiendum tota solicitudine imperat, quanto magis fidelibus? Tunc enim probat se timori Dei subiectum, si fideli & temporali domino toto animo fuerit obsecutus. Nec contemnendum putet, quia frater dicitur causa communis fidei, quia magis corripiendus erit qui fidelem dominum contemnendum putauerit.

Ino. par. 10. cap. 38. 1 Pet. 2. D Coloss. 3. Ephes. 6.

Hæc doce, & exhortare. Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei qui secundum pietatem est, doctrinæ: superbit autem nihil sciens, sed languescens circa quæstiones & pugnas verborum, ex quibus fit inuidia, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, conflictationes hominum qui corrupti sunt mente, & qui veritate priuati sunt, existimantes quæstum esse pietatem, & Dei culturam, discede ab huiusmodi.

E

Hæc doce, & exhortare. Doctrinam dominicam manifestari vult, vt obtrectatores videant quia non est quod reprehendatur in ea: considerantes pariter quot in sacris eorum sint occulta turpia, & erubescant per quod inexcusabiles erunt. *Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est, doctrinæ, superbit autem nihil sciens, sed languescens circa quæstiones & pugnas verborum, ex quibus fit inuidia, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, conflictationes hominum qui corrupti sunt mente, & qui veritate priuati sunt, existimantes quæstum esse pietatem, & Dei culturam: discede ab huiusmodi.* Discrepantes à disciplina catholica, spernendos præcipit, maximè qui conuicti & correpti acquiescere nolunt perturbatione mentis prauæ, qui contentionibus delectantur & pascuntur. Elatus enim vinci se non patitur, quippe cum ad fauorem quærendum in conflictum prorumpat: quod à mansuetudine & bonis viris vitandum est. Contentio enim numquā est sine lite: & parum esset si lis sola oriretur, sed blasphemiæ & inimicitiæ: quod à Dei seruis alienum est. Ab his autem qui corrupti mente, veritate priuati sunt, vtile iudicatur. Dei enim culturam & pietatem quæstum existimant, non de futuro aliquid sperātes, sed quomodo in præsenti transigant prouidentes, sicut & mundanæ sectæ, quas constat propter præsentia lucra inuentas: non nescii quosdam hoc libenter audire, quod in hac vita florendum sit: ideoque discedendum ad huiusmodi.

1. Pet. 2. 2. Ioan. Tit. 3. 1. Tim. 1. F Sap. 2.

Est autem quæstus magnus pietas, cum quis suo contentus sit. Nihil enim intulimus in mundum: verum quia nec auferre possumus quidquam. Habentes verò alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.

G

Est autem quæstus magnus pietas, cum quis suo contentus sit. Magnas diuitias & acquisitionem in eo dicit, si quis fidelis suo contentus sit. Pius enim & in semetipso & in cæteris est, qui misericordiam Dei acquisiturus ad futuram vitam, ad præsens sufficere sibi putat quod habet, non dubitans ex eo ipso largiri. Omnis enim auarus impius est, & sibi & cæteris nocens. *Nihil enim intulimus in mundum: verùm quia nec auferre possumus quidquam. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.* Frustrà mortales homines copiæ studere, & locupletes fieri velle aperta voce declarat, cum sciant nihil se proprium habere in mundo. Cui rei proficit humana cupiditas, nisi quia ipsa sibi inimica existit? Nihil enim intulit mundo, nihil auferre poterit. Quid sibi incutit solicitudinem, & quærit congregare? Talis hinc exiet, qualis venit. Quod etiam scribit Iob, & in sua passione fatetur, dicens; *Nudus exiui de vtero matris meæ, nudus reuertar in terram; sit nomen Domini benedictum.* Quod si auari retinerent non in perniciem suam, pauci conderent quod pluribus posset proficere cum eorum ipsorum emolumento.

Eccl. 40. Eccl. 10. Eccl. 5. Ibid. Ps. 48. Ps. 48. Iob. 1.

Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum, & desideria multa inutilia & nociua, quæ demergunt homines in exitium & interitum. Radix enim omnium malorum est auaritia: quā quidam appetentes, errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. Tu vero homo Dei hæc fuge.

H

Nam qui volunt diuites fieri, incidunt, &c. Nihil tam asperum, tamque perniciosum est, quam si Ecclesiasticus, maximè qui in sublimi loco est, diuitiis huius sæculi studeat: quia non solum sibiipsi, sed & cæteris obest. Contrariam enim formam dat hominibus. necesse est enim multos imitatores eius existere ad perditionem. Quanto enim honorificentior ordine est, tanto magis suadet imitandum se, maximè in hac re, ad quam ista vita procliuis est Auaritia enim omnia mala potest admittere. Ideo radix omnium malorum est, quia vt desideria sua expleat (quod

1. Tim. 3. Tit. 1. 1. Cor. 6. Tit. 2. Coloss. 3. Eccl. 5.

A

Ephes. 5. Iacob. 5.

impossibile est,)& maleficia,& homicidia, & obscenitatem,& quidquid sceleris est,perpetrat; nec ad præsens secura,quia semper cupida, & in futuro damnata. *Tu autem homo Dei hæc fuge.* Abscindere se hominem Dei ab hac hortatur & præcipit,vt & hic securus sit,& in futuro præmiis remuneretur diuinis. Non enim immerito coronandus est qui hanc spernit,quæ multis suadet.

Sectare autem iustitiam,pietatem,fidem, charitatem,patientiam,tranquillitatem animi. Certa bonum certamen fidei,apprehende vitam æternam,ad quam & vocatus es,& confessus es bonam confessionem coram multis testibus.

Coloss. 3. Tit. 1. B 1. Ioan. 3. Luc. 12. 1. Ioan. 5.

Quoniam auaritia res iniqua est, hominem Dei vt ab hac dissentiat, iustitiam sequi iubet atque pietatem, & alia quæ memorat. Non enim poterit hanc euitare,nisi his adhæserit quæ auaritiæ aduersa sunt. Quomodo autem fieri potest vt auarus fidelis sit,qui operibus negat , quod verbis fateri videtur? Vnde autem amator fraternitatis , cuius manus sunt aridæ? Quomodo vero patiens, qui semper ad aliena se tendit? aut quatenus quietem animi possit habere, qui die noctuque auiditate cupiditatis incenditur? Sed quia ab homine Dei Timotheo iniquitas hæc aliena erat , bonum certamen fidei aggredi iubetur. Fidei enim victoria est,cum omnia vitia & crimina subiugantur,vt ad æternæ vitæ præmia veniatur: cuius confessio inter ipsa rudimenta fidei teste interrogante & respondente monimentis Ecclesiasticis continetur.

C

Præcipio tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Christo Iesu qui testatus est sub Pontio Pilato bonam confessionem: vt serues mandatum immaculatum, irreprehensibile vsque in aduentum Domini nostri Iesu Christi: quem suis temporibus ostendet beatus ille & solus potens, Rex regum, & Dominus dominantium: qui solus habet immortalitatem , & lumen habitat inaccessibile : quem vidit nemo hominum , nec videre potest: cui honor & potestas æterna, Amen.

Prou. 21. Sap. 6. Iacob. 5. Hebr. 10. 2. Thes. 2. D Apoch. 17. & 19. Mat. 28. Exod. 33. Psal. Ioan. 1. Luc. 10. 1. Ioan. 4.

Magna vigilantia atque prouidentia præcepta dat rectori Ecclesiæ. In huius enim persona totius populi salus consistit. Non solicitus de cura Timothei, tam circumspectus est;sed propter successores eius, vt exemplo Timothei Ecclesiæ ordinationem custodirent: ipsi quoque futuris formam tradentes à semetipsis inciperent. Denique *vt serues* (inquit) *mandatum immaculatum vsque ad aduentum Domini nostri Iesu Christi.* Quod sic adstringit, vt coram Deo & Christo hoc se mandare testetur. Et vt terrorem incutiat passionem Christi memorat. Cuius passionis reus necesse est fiat,qui hoc spernit propter quod passus est Christus. Nec diem iudicij tacuit, quod prædestinato tempore futurum est Dei nutu , quem solum beatum & potentem & Regem regum & Dominum pronuntiat. Solus est enim ipse qui propriam & à nullo habet acceptam beatitudinem atque potentiam, dominatum & regnum, nec non immortalitatem. Hæc omnia habet pater, similiter & filius à patre. Lumen autem inaccessibile solius patris est, quia nulli vnquam apparuit. Denique subiecit, *Quem vidit nemo hominum, nec videre potest*, non quia aliud lumen filij sit; quippe cum in Psalmo scriptum sit, *Et in lumine tuo videbimus lumen*; hoc est lumen patris esse in filio : sed quia nemo videt patrem, ac per hoc inaccessibile habitat lumẽ. Non est enim ordo alicui videndi Deum patrem, nisi Christo, qui de Deo est: hic vidit Deum. Filius autem, quâ omnia ipse agit, & apparere dicitur & videri. Illud ergo peculiare patris est, quod supra dictum est, *cui honor, & potestas æterna. Amen.* hoc est, verum.

Diuitibus huius sæculi præcipe non superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo, (qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum) in voluntate operum bonorum: vt diuites facti bonis operibus, faciles sint ad impertiendum , & libenter communicantes, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam.

E

Rom. 8. Apoc. 21. 2. Cor. 5. Heb. 6. 2. Cor. 9. Prou. 11. F Ibidem. Luc. 12. Gal. 6. Matt. 6.

Vera vita illa est quam speramus futuram, quæ non occasu, non temporibus terminatur. Æterna est enim, & ideo meritò vera appellatur. Hæc enim præsens imago vitæ est, non veritas. Et quia imago non omnino inanitas est, in hac vita illa acquiritur: & vt ad illam festinaretur, ex imagine quam præcellat veritas, addiscitur, quæ neque superbia, neque spe diuitiarum attingitur, sed humilitate & spe Dei hanc promisit. In ipso enim sperandum est, quia ipse præstat quæ vsibus sunt necessaria, non in ipsis copiis, sed in auctore earum. Quæ enim spes videtur in re caduca atque incerta? quippe cum aliquanti ex his discedant: qui autem in his manere videntur, nullum lucrum ex his capiunt in futurum, sed damnum, nisi cum indigentibus partiantur. Neque enim æternæ sunt, vt futuræ vitæ præponantur. Sic superbos faciunt, quasi immortalitatem polliceantur. Resurrectionis exemplum habeamus in Christo, & à multis non sic diligitur Christus sicut diuitiæ, quarum nullum exemplum videtur quod aliquẽ à morte liberarint. Christus nos redemit, non diuitiæ. Ipse enim futuræ vitæ instar ostendit , vt his omnibus spretis ipsum sequamur, vt ad immortales & cœlestes diuitias veniamus. Quare hoc eniti debemus, vt bonis factis diuites simus, & his terrenis copiis spiritales diuitias acquiramus. Seminemus in terra, vt metamus in cœlis, vbi thesaurus collocetur æternus.

O Timothee commendatum custodi, deuitans profanas vocum nouitates, & oppositiones fallacis nominis scientiæ: quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

G 1. Tim. 4. 5. & 6. Coloss. 2. 1. Thes. 3.

Eadem admonet, vt ea quæ supra dicta sunt, seruentur; contraria autem religioni euitanda, quæ nomen tantum scientiæ vsurpant, fallaces in professione , vt decipiant simplices. Fidem enim simulant, à qua exciderunt, vt perfidiam inferant. Et manu propria subscripsit, dicens, *Gratia tecum.*

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM I. B. Pauli Apostoli ad Timoth. commentariorum finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPIST. II. BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM COMMENTARIA.

H

PROOEMIVM.

1. Tim. 3. 2. Tim. 4.

Liam epistolam scribit nunc Apostolus ad Timotheum, vt iam eruditum Ecclesiastica disciplina: ostendit quæ spes sit promissionis, vt & suo exemplo ad martyrium prouocet: & quia futurum est vt quidam à sana doctrina, eo quod dura illis videatur, ad fabulas conuertantur, id est, ad humana commenta, prædicit.

A Cap. I.

Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei secundum promissionem vitæ quæ est in Christo Iesu: Timotheo dilecto filio, gratia, misericordia, & pax à Deo patre & Christo Iesu Domino nostro.

Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, &c. Huius rei gratia Apostolum se Christi Iesu, Dei voluntate appellatum significat, vt quæ & quanta promissio in futuro per fidem Christi sit, edoceret; quò prædicatione eius incrementum faciat in saluandis disciplina dominica. Idonei enim serui sunt, qui instantia sua & fide negotia dominorum suorum exaggerant. Quod ideo huic quasi charissimo filio scribit, vt huius rei imitator existat, eadem cæteris tradens, vt per traducem successionem indeficiens sit idoneus doctor, per quem asserta veritas multos acquirat ad vitam promissam. *Gratia, misericordia, & pax à Deo patre, & Christo Iesu Domino nostro.* Gratiam huic patris in miseratione exoptat vt adsit ei, & Christi Iesu Domini nostri, quia Deus gratiam suam per Christum largitur, vt vna gratia sit vtriusque.

1 Cor. 1. Act. 20. Luc. 19. 1. Tim. 4. B Rom. 1. Ioan. 1.

Gratias ago Deo meo, cui seruio à proauis in conscientia pura, quod indeficientem habeam tui memoriam in precibus meis, nocte dieque multum desiderans te videre, memor lacrymarum tuarum: vt gaudio rerecordationem accipiens eius quæ est in te sinceræ fidei, quæ habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunice, certum autem habeo quod & in te quoque.

Quoniam dignum est meminisse bonorum: idcirco Deo gratias agit, quia memor erat Timothei viri mirabilis, vt etiam hoc ipsum Dei donum sit. Non enim sine merito est qui cogitat de bonis viris. Et quia idem Deus Christianorum est qui erat Iudæorum, ei se gratias referre testatur, cui à proauis famulatus est. Quando enim hoc sperabant progenitores eius quod hic cœperat prædicare, vna eorum fides est. Et quia in parentum successit seruitia, & quia in his erat adhuc cum illi Deo seruirent, rectè ait, *Cui à proauis seruio. Quomodo? In conscientia pura,* inquit. Sic enim aliquando persecutus est Ecclesiam, vt Dei amore hoc ageret, non maleuolentia. Nam simili modo & in epistola ad Hebræos scriptum est, quia *Leui qui decimas accepit, decimas dedit Melchisedech*: quia *in Abraha*, inquit, *lumbis erat Leui quando decimas obtulit Melchisedech.* Ita & hic à proauis Deo se dicit seruisse, quia & Leui in proauo decimas dicitur obtulisse. Est enim Leui pater Iacob, auus Isaac, proauus Abraham. Multum ergo se memorem Timothei profitetur, & auide illum desiderare propter lacrymarum eius recordationem, quas amore fuderat Apostoli, (sicut intelligitur) recedentis à se. Non immerito ergo amantem se desiderat, vt gaudio impleatur ex communi lætitia causa fidei sinceræ, quam & in auia eius, & in matre fuisse significat, certissimè & in eo. Omnis itaque hic affectus propter fidem est, quæ erat in eis inuiolata.

Eccl 44. Hebr. 12. Rom 9. & 10. C Act 16. 2. Cor. 4. Philip. 3. Hebr. 7. Gen 14. Gen. 29 Act 16. D

Qua de causa admoneo te, vt recrees donum Dei, quod est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris: sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis.

Propterea se parentum eius sinceritatem fidei significat memorasse, vt fortiorem hunc faceret. Quis enim laudem illorum audiens, quorum in eo ipso particeps est, non crescat, addens animum huiusmodi viribus. Sic ergo recreat in se donum gratiæ Dei acceptum per ordinationem presbyterii, dum animum suum confouet mentis alacritate, gaudens in semetipso sicut in nouitate ordinationis gaudetur. Denique subiecit. *Non enim dedit nobis spiritum timoris, sed virtutis.* Innouatus enim homo exit de timore, accipiens spiritum lætitiæ propter iustificationem, quia omnis iniustus in timore est, non fortis, sed infirmus; non in dilectione, sed in odio, nec in mentis sobrietate, sed errore saucius. Si autem his caruerit, per fidem & fortis, & dilectus, & sobrius erit.

Hebr. 11. 1. Tim 4. Rom 8. Gal. 4. E 1. Ioan. 4.

Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vinctum eius.

Constantiam habendam docet, nec trepidare debere in professione. Non est enim vnde erubescatur in ea: quia si homo visus est Christus, gestis tamen apparuit Deus: etsi crucifixus est, resurrexit tamen à mortuis, & multis videntibus suscipiente eum nube, in cœlum ascendit. Non est ergo infirmitatis causa, sed potestatis: quia vbi putatur imbecillitas, ibi apparet potentia. Itaque stultè infirmatus dicitur, qui vicisse probatur. Hoc modo nec in Apostolo est quod ad ruborem pertineat: quia si pressuris & cædibus humiliatus dicitur, ex illa parte confundir obtrectatores suos, quia in signis ac prodigijs nutu mirabilis peruidetur: vt intelligatur non infirmitate humiliari, sed voluntare, ad quendam meritorum profectum. Idcirco enim Deus seruos suos ab iniquis humiliari permittit, ne illis iniustè præmia dare videatur.

1. Cor. 15. Act. 1. 2. Cor. 13. 1. Cor. 11. F 1. Thess. 1.

Sed collabora Euangelio secundum virtutem Dei, qui nos liberauit & vocauit vocatione sua sancta, non secundum merita nostra, sed secundum propositum suum, & gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora sæcularia: nunc vero declarata per illuminationem aduentus Saluatoris nostri Iesu Christi.

Secundum virtutem Dei, qui nos liberauit, &c. Quoniam virtute Dei victa est mors, vt nos salui esse possimus: iuxta hoc conuenit vicem nos ex aliqua parte reddere redemptori. Quia enim ad omnia ei beneficia respondere non possumus, vel legationem eius fideliter & instanter agamus. *Et vocauit vocatione sua sancta.* Vocatio sancta est, cum electi sunt ad gubernandum populum sanctum Dei. Ad sanctum autem senior vocatur, qui dux eligitur sanctitatis. *Non secundum merita nostra.* Verum est, quia si ad liquidum quæras, nullus hominum dignus potest videri vicarius esse Christi. Omnes enim quos elegit, prius fuerant peccatores. Quantum ergo ad comparationem cæterorum pertinet, hi digni inuenti sunt: quantum verò ad rem ipsam, omnes indigni sunt. *Sed secundum propositum suum, & gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora sæcularia,* Quoniam dignatione sua Deus olim decreuit peccatores saluos facere. (præscius enim fuit Deus quid futurum esset in homine antequam faceret eum, & peccaret:) quomodo redintegraretur prædestinauit, quo tempore, & per quos, & qua ratione saluari possint: vt neque merito suo qui saluantur, sed Dei gratia istud donum præstari videatur per fidem Christi. *Nunc verò declarata per illuminationem aduentus Saluatoris nostri Iesu Christi.* Donum Dei quod ante tempora sæcularia latebat in mysterio, incarnatione & aduentu Christi declaratum testatur, quando cœperunt homines remissam peccatorum accipere.

1. Cor. 15. Coloss. 1. 1. Cor. 4. G Prou. 29. 2. Cor. 3. Rom. 3. Ephes. 1. H Coloss. 1. Ephes. 1.

Qui mortem quidem destruxit, illuminauit autem vitam & æternitatem per Euangelium: in quo positus sum ego prædicator, & Apostolus & magister gentium. quam ob causam & hæc patior: sed non confundor. Scio enim cui credidi, & certus sum quia potens est depositum meum custodire in illum diem.

Qui mortem quidem destruxit, &c. Qua ratione saluum fecerit populum suum Christus, ostendit dicens, *quia mortem destruxit.* quæ erat hominis inimica, ne ab inferis posset resurgere: tum demum *vitam illuminauit & æternitatem*, vt resurgens a mortuis iam mori non possit. Obscura enim

1. Cor. 15. Rom. 6.

A 1.Tim.1. enim vita est, quæ tempore definitur, dum soporatur, du ignorat, dum male versatur. Et quomodo illuminetur vita, ostendit, quia per Euangelium credentibus datur æternitas, Apoc. 22. magistro gentium prædicante. *Quam ob causam & patior.* Prædicans Dei donum, diabolum patitur inimicū, vt pressuras ei exsuscitet, quia populum de faucibus eius eruit. *Sed non confundor.* In hoc securus, quia pro tribulati- Matt.5. onibus magna promissa merces est, non confunditur, sed gloriatur in pressuris. *Scio enim cui credidi, & certus sum, quia potens est depositum meum custodire in illum diem.* Hoc est quod dicit, qui spe & fiducia magnificentiæ Saluatoris securus est, quia quod commendat illi, in tuto est. Quid autem il- 2.Thes.1. 1.Pet.4. li commendat, nisi salutem suam? vt hic pro illo patiens, salutem inueniat penes illum cum cœperit iudicare: vt puniens infideles, istum dignum æterna vita pronuntiet.

B *Formam habe sanorum verborum, quæ à me audisti in fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu. Bonum commendatum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis. Scis enim hoc, quod auersati sunt me omnes qui in Asia sunt: ex quibus est Phygelus & Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit, & super catenam meam non erubuit.*

1.Tim.6. *Formam habe sanorum verborum,* &c. Præcepta sua cum gestis formam appellat salutaris doctrinæ: quam istum sequi mandat, vt custodiat ea Spiritu sancto fauente. *Scis enim hoc, quod auersati sunt me omnes qui in Asia sunt: ex quibus est Phygelus & Hermogenes.* Hi quos memorat, fallacia pleni erant. Simulabant enim amicitias Apostolo, vt adhærentes ei addiscerent vnde illi calumniam facerent, aut per alios immitterent. Qui posteaquam viderunt manifestatos se, recesserunt ab eo. *Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit, & super catenam meam non erubuit.* Act. 28. C Duplici genere refrigerium hoc intelligendum est: quia & in necessitate custodiæ solatio suo refrigerauit eum; & si qua illi, siue indigentibus opus erant, ministrauit. Spe enim eorum quæ promissa sunt, non puduit illum accedere, & requirere hominem positum in custodia. Illi enim quos supra memorat, quia erubescebant de cruce Christi, in necessitate deseruerunt Apostolum.

Sed cum venissem Romam, sollicite me quæsiuit, & inuenit. Det illi Dominus inuenire misericordiam apud Dominum in die illa. Quanta autem Ephesi ministrauerit mihi, melius tu nosti.

Act. 25. Act. 28. *Sed cum venissem Romam, sollicite me quæsiuit,* &c. Romam veniens Apostolus, cum appellasset Cæsarem, à militibus custodiebatur. Tunc enim eum Onesiphorus charitatis causa & magisterij, magna diligentia requisitum inuenit. Cuius visitatio tam acceptabilis fuit Apostolo, vt eum sic Rom. 2. Domino commendet, vt inueniat misericordiam apud Matt. 11. D Dominum in die iudicij: vt sicut Apostolum requirens inuenit, ita & misericordiam quærens inueniat apud iu- Gen. 19. dicem. Hoc enim orat, vt præstet ei Dominus pater cœli & terræ inuenire gratiam apud Dominum humani generis, filium scilicet. Tale est hoc, quale & illud in Genesi; *Et pluit,* inquit, *Dominus sulphur & ignem super Sodomam & Gomorrham à Domino de cælo. Quanta autem Ephesi ministrauerit mihi, melius tu nosti.* Quoniam solent quidam personis magis quam causis seruire, volētes gratificari maioribus, ideo Apostolus Onesiphori domum generalem ostendit, ne videretur forte personæ se commendasse dum Apostolo ministrauit, cum constaret illum magnanimum omnibus fuisse.

Cap. II. *TV autem fili mi, fortitudinem cape in gratia quæ est in Christo Iesu, & in iis quæ audiuisti à me per multos testes: hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora vt bonus miles* E *Christi Iesu. Nemo enim militans Deo obligat se negotiis sæcularibus, vt placeat ei cui se probauit.*

Tu autem fili mi, fortitudinem cape, &c. Constantem hunc & robustum esse præcipit in docendo gratiam Dei, quæ 1.Cor. 6. data est in Christo Iesu: & non solum in gratia, sed etiam Luc. 8. in mysterijs quæ sunt de Christo. Arcana fidelibus & di- 1.Cor. 4. gnis tradi vult, qui alios possint docere, non possim vulgaribus ac negligentibus. Magna enim cura eligendus est doctor. *Labora vt bonus miles Christi Iesu. Nemo enim militans Deo, obligat se negotiis sæcularibus, vt placeat ei cui se probauit.* Manifestum est quod dicit, quia *nemo potest duobus dominis seruire.* Matt. 6. Negotia enim sæcularia auaritiæ seruiant necesse est: & nisi mētiti fuerint, transigi se non possunt. Est ergo, sed leue peccatum. Ecclesiasticus autem idcirco Deo se probat, vt huic deuotionis officium impleat quod spopondit, in Dei rebus solicitus, à sæculari negotio alienus. Non enim conuenit vnum, duplicem professionem habere. Iacob. 1.

F *Nam etsi certet quis in agone, non coronatur, nisi legitime certauerit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. Intellige quæ dico, dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.*

Nam etsi certet quis, non coronatur, &c. Dei militem tam exercitatum vult esse in Dei operibus, vel officio deputa- 1.Tim. 6. to, vt possit ad gloriæ meritum peruenire: tota mente vi- 1.Tim. 3. gilantem diuinis obsequijs, præsentia spernentem, cœlestia diligentem. Ad hoc enim se probauit? vt hic laborans remuneretur in cœlis. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. Intellige quæ dico; dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.* Tantæ abstinentiæ sanctus fuit Timotheus, vt etiam à licitis se temperaret. Hoc enim vult Matt. 10. intelligi, quia à participatione gazophylacij se abstinebat, 1.Cor. 9. cum hoc Dominus decreuerit, vt *qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuant.* Ideo Apostolus prius hunc sumere præcipit, qui primus est, & sic cæteris distribuere. G

Memor esto Christum Iesum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundum Euangelium meum, in quo laboro vsque ad vincula, quasi latro, sed verbum Dei non est alligatum. Ideo omnia sustero propter electos, vt & ipsi salutem consequātur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria cælesti.

Memor esto Christum Iesum resurrexisse à mortuis, &c. Quoniam multi futuri erant filij diaboli, qui filium Dei incarnatum negarent: idcirco hoc memorat, quoniam fallaciter sub nomine Apostolorum hoc asseuerare nituntur. 1. Ioan. 2 Cor. 11. Subiecit, *secundum Euangelium meum,* vt excluderet malæ 1.Cor. 15. mentis falsa colloquia. Nec enim plus hæreticis credendum est de Apostolis, quam his ipsis de prædicatione sua testantibus; quam prædicationem cum labore se agere queritur. Pressuris enim tribulabatur & carceribus, eo quod tam Iudæos quam gentiles offenderet, (sicut illis Act. 21 videbatur) incredibilia prædicando. Iratos enim habebat Act. 19. H Iudæos propter legem, quam cessare docebat. Gentiles autem inimicos faciebat, quia vnum Deum prædicabat in Christo. Vnde quasi latronem hunc tractabant, alligātes, claudentes, si posset tacere, nescientes quia verbum Dei alligari non poterat. Denique sæpe clausus non dispendium fecit, sed lucrum. Neque enim defuit cui prædicaret Act. 5. in carcere, vt quos liberè inuitare ad fidem non posset, in Act. 16. vinculis positus pasceret Dei verbo. *Ideo omnia sustero propter electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria cælesti.* Vt prædicatione sua saluaret homines prædestinatos ad vitam, exitijs erat subiectus, sciens pro- Act. 13. fectum se habiturum quæsitæ salutis illorum.

Fidelis sermo. Si enim commortui sumus: & conuiuemus: si sustinemus, & conregnabimus: si negamus & ille negabit nos: si non credimus, ille fidelis permanet, negare semetipsum non potest.

[A] [Rom. 6. Coloss. 2.] *Si enim commortui sumus, & conuiuemus.* Sic posse ad immortalitatem & gloriam Christi perueniri significat, si in forma baptismatis mansetimus, vbi omnia delicta moriuntur: vt innouati omnia vitia vetera & crimina fugiamus, vt auctoris secuti vestigia, peccatis mortui videamur. Si vero additum fuerit ad causam, vt & tribulationes ac pressuras non ægrè pro nomine Domini patiamur, sustinentes hæc simul cum illo regnabimus. [2. Cor. 1. Matt. 10. Luc. 13.] Dignum est enim vt qui pro illo opprobria patitur, & exitia, in regno eius gloriosus appareat. *Si negamus, & ille negabit nos.* Verum est, quia si minimè confessi illum fuerimus coram hominibus, tunc dicet & ipse nobis in illa necessitate futuri iudicij: *Nescio vos.* Hæc est punitionis significatio. [Ioan. 10. Luc. 18. Psal. 15.] *Si non credimus, ille fidelis permanet, negare semetipsum non potest.* Nemo potest Domino auferre quod habet. Quis enim illo fortior est, per quem omnia extiterunt? Nec addi potest profecto, quia non illi aliquid præstat qui credit in illum: quomodo nihil aufert ei qui non credit in illum. [B] Quidquid ergo agit, ad profectum nostrum pertinet, ne in ignorantia maneamus. Nec enim à nobis firmatur, cum ipse ex se & apud se firmus sit.

Hæc admone, contestans coram Domino. Noli verbis contendere. ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium. Solicitè autem cura temetipsum, vt probabilem te exhibeas Deo operarium non impudoratum, rectè tractantem verbum veritatis.

Noli verbis contendere, &c. Contentiones vitãdas monet, [1. Cor. 11. 1. Tim. 6. 1. Cor. 3.] præcepta autem danda sub Dei timore & terrore: quia cõtentio potest adhuc minus stabilitatis generare scrupulũ. Solent enim in contentione talia opponi elimato maleuolentiæ ferro, vt moueant animos incipientium fratrũ. *Solicitè cura temetipsum, vt probabilem te exhibeas Deo, operarium non impudoratum, rectè tractantem verbum veritatis.* Quoniam sunt aliqui qui dicant contentionem audientibus [1. Cor. 11.] [C] prodesse, Apostolus autem sciens magis obesse; hoc mandat, vt vnusquisque hoc curet, vt spreta altercatione [Philip. 2. Tit. 3. Rom. 12.] semetipsum probabilem faciat, impudoratos appellans eos qui contentionibus nituntur. Necesse est enim vt contentio extorqueat aliquid, immò multa quæ dicuntur contra conscientiam vt intus in animo perdat, foris victor abscedat. Nemo enim patitur se vinci, licet sciat vera quæ audit. Rectè autem tractat, & bona conscientia, qui volentibus loquitur & pacificis. Collatio ergo inter Dei seruos esse debet, non altercatio.

Profanas autem vocum nouitates deuita. plurimũ enim proficiunt ad impietatem: & sermo eorum sicut cancer serpit, ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui deerrauerunt à veritate, dicentes resurrectionem iam factam esse, & fidem quorundam subuerterunt.

[1. Tim. 6. 1. Cor. 11.] *Profanas autem vocum nouitates deuita.* Hoc idem adhuc prosequitur, vt contentiones vitentur. Nec enim congruit vnius fidei viros habere contentionem, sed in tractatu patiantur, vt se inuicem, & consentiant bonis dictis. [D] Si quid autem improbabile videtur, cum pace dissimuletur. [Rom. 14.] Aduersarii enim & dissidentes solent se inuicem prouocare, ex quibus vnus catholicus est, & alter profanus. Hic ergo catholicus, cui Apostolus mandat vt spernat & declinet à fabulis inanibus, quietus debet esse, vt semper de conscientia verba emittat, nec patiatur se coram impia [1. Tim. 4.] verba depromi. Dant enim quibusdam occasionem, vt in peius proficiant. Non enim desunt qui audientes profana, concipiant cogitatum malum: ideoque obest contentio. [1. Tim. 1. 1. Cor. 15.] *Ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui deerrauerunt à veritate, dicentes resurrectionem iam factam esse, & fidem quorundã subuerterunt.* Nunc ipsorum quorum causa vitandas contentiones monet, prodidit nomina, quos & profanos & impios designauit, errantes à veritate. Hoc enim negabant quod palam est Christianorum, vt credant se in futurum à mortuis resurgere. Hi autem, sicut ex alia scriptura docemur, in filijs fieri resurrectionem dicebant, [E] quibus non deerat qui assensum præstaret peruersum contra fidem quam in primordio fuerat consecutus.

Firmum autem fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc. Cognouit enim Dominus qui sunt ipsius. & discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini.

Fundamentum Dei fides est, quæ continet quæ promisit Deus; [1. Cor. 3.] quæ fides non poterit infringi perfidorum & hæreticorum commentis. Quamuis enim hi negent futura quæ credimus; [Matt. 16. 2. Cor. 10. Matt. 25. Apoc. 9. Num. 16.] Deus tamen dabit quæ credimus daturum illum, teste promissione eius. Signaculum itaque promissionis Dei, fides nostra est, quæ firmat Dei verba. In die iudicij cognoscet Deus qui habent signum eius dissentientes à perfidorum & hæreticorum iniquitate, quæ Dei promissionem infirmare se putat. Nihil enim tam iniquum, quam Dei fidei contraire. Sic & Dathan, & Abiron, & Chore dictum est à Moyse, [F] cum contra Dei præceptum offerre sacrificia præsumerent. [Heb. 10.] *Cognouit itaque Dominus, qui sunt eius.* Quo dicto ostendit quæ pernicies maneret eos qui Dei verba inuerterent.

In magna autem domo non solum sunt vasa aurea & argentea, verum & lignea & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam verò in contumeliam.

Hoc dicto significauit in Ecclesia diuersos esse homines. [Matt. 13.] quosdam bonos & summos viros, quos in auro intelligi vult, quosdam bonos tantum, quos in argento designat, alios verò non bonos, quos vasa lignea & fictilia appellat: quod nulli ambiguum puto. Nam in Corinthiorũ [1. Cor. 3.] hoc Ecclesia probat frequens sermo obiurgantis Apostoli. Nunc autem in Ecclesia nostra palam est, & in templo Hierosolymis, in quo typus erat Ecclesiæ manifestis lectionibus approbatur. [G] Erant enim ibi Sadducæi: ex quorum radice erat Hymenæus & Philetus. De quorum praua sententia cum Apostolus esset locutus, statim hoc subiecit, vt non esset mirabile, in Ecclesia videri homines dissentientes. [1. Tim. 1. 2. Tim. 1. 1. Cor. 15.] Nam & in Corinthiorum Ecclesia, de qua dixi, quidam erant qui dissentientes resurrectionem negabant. Insanus tamen Nouatus, vt errori suo blandiatur, aliter hoc intelligendum tradit vt domus magna totus mũdus significari credatur, [Euseb. lib. 6. hist. Eccl. cap. 33] quia habet hominum diuersitatem: cum constet Apostolum exemplo vsum domus diuitis & opulenti, quæ quamuis copiosa sit, habet tamen vasa lignea fictilia. Hoc modo & Ecclesia quamquam sancta dicatur, habet tamen & vitiosos & praua sentientes, sicut superius memoraui. Quos contumelia dignos ostẽdit: non tamen perituros, sed purgandos per ignem, quia domui ex aliqua parte necessaria sunt. [1. Cor. 3.] Nouatus autem elatus superbia, vt Ecclesiæ suæ veritatem & sanctitatem generalem defenderet, hoc modo intelligendum decreuit, quasi Ecclesia penes ipsum sit, & cunctos habeat purificatos, propter illas causas quibus nos vt nocentes accusat. Sed quid opus erat hoc loco de mundo aliquid dicere; aut [H] vt quid affirmaret mundum domum magnam significãs? nam dicit Dominus Apostolis, *Non estis de mundo, ego autem elegi vos de mundo.* [Ioan. 15.] Quomodo igitur intra mundum concludendi sunt, qui negantur de mundo esse? Et idem Apostolus. [1. Cor. 5.] *Quo, inquit, mihi de iis qui foris sunt, iudicare?* Nam in vna domo omnes sub vno sunt nomine. (vni enim domini sui nomine censentur omnes.) [1. Cor. 8.] mundus autem diuersæ professionis continet homines, ita vt dispares profiteantur se habere & deos & dominos. [Ephes. 4.] Non ergo domum magnam mundum dicit, sed Ecclesiam, in qua omnes sub vnius Domini sunt nomine.

Si quis ergo purgauerit seipsum ab istis, erit vas in honorem, sanctificatum, vtile Domino, ad omne opus bonum præparatum. Iuuenilia tu desideria fuge, sectare vero iustitiam, fidem, charitatem, pacem, cum iis qui inuocant Dominum de puro corde.

Si quis

A

Si quis ergo purgauerit seipsum, &c. Nunc alia hæresis fraude sua conuincitur, quæ asserit animas quasdam natura esse malas, quæ ad bonum cogi nón possunt: cum hic dicat, posse malos mutari in bonum, & sordidos purificari. Poterant enim Hymenæus & Philetus mundare sensum suum si voluissent, vt fierent vas sanctificatum, præparatum in honorem. *Iuuenilia tu desideriá fuge.* Iuuenilia desideria áduersa sunt, Sunt enim voluptates mundanæ, quæ omnibus illecebris mancipatæ sunt, ac per hoc à Dei seruo fugiendæ sunt. *Sectare verò iustitiam, fidem, charitatem, pacem, cùm iis qui inuocant Dominum de puro corde.* Hæc sectanda iubet, quæ iuuenili ætati deuia videntur & aspera. Qui enim iustitiam elegit, ei nihil facit contrarium: & qui fidem diligit, seruat mandata, qui autem charitatem sequitur, omnibus humilis est. pacis verò custos nullum lacessit ad iurgium.

Rom. 13. Ioan. 14 1. Cor. 13.

B

Insensatas autem & ineruditas quæstiones deuita, sciens quia generant lites. Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, modeste corrigentem eos qui diuersa sentiunt, si quando det illis Deus pœnitentiam ad agnitionem veritatis, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo tenentur captiui ad ipsius voluntatem

Insensatas autem quæstiones, &c. Insensatæ quæstiones partim infidelium, partim hæreticorum sunt, ex parte infidelium, quæ modestos homines cogunt ad litem. immutantur enim nimia contradictione impietatis eorum, & irati dicunt aliquid contra præpositum suum. Solent quoque quidam hæreticorum patientiam fingere (quamuis à Catholico non possint audire aliquid asperum) vt commendent praua sua colloquia: ideo dissimulandum ab his est. *Seruum autem Domini non oportet litigare: sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, modestè corrigentem eos qui diuersa sentiunt: si quando det illis Deus pœnitentiam ad agnitionem veritatis, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo tenentur captiui ad ipsius voluntatem* Hæc nulla indigent interpretatione. sunt enim manifesta. Quantum tamen prosit modestia, declarauit. Si enim hoc in quibusdam hæreticis placitum est, quia humiles videntur: quanto magis laudabile & fructuosum erit in Catholico si fuerit mitis, in quo & sensus vtilis, & grauitas imitanda perspicitur?

Tit. 3. 2. Pet. 2. 2. Cor. 15.

C

Matt 13. Tit 2.

Cap. III.

HOc autem scito, quia in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa. Erunt enim homines sui tantum amatores, auari, insolentes, superbi, blasphemi, parentibus non obsequentes, ingrati, impii, sine fide, sine dilectione: criminatores, incontinentes, immites, bonorum inimici, proditores, proterui, tumidi, amatores voluptatum magis quam Dei, habentes formam pietatis, virtutem autem eius abnegantes. & hos deuita.

D

Prophetia est hæc sancti Apostoli, in qua præuidit quanta mala futura essent hæreticorum & Iudæorum. In his enim omnia ista quæ inimica fidei sunt, denotantur. Ipse enim Apostolus dixit, *Quò enim mihi de iis qui foris sunt, iudicare?* Qui enim malè de Deo sentiunt, & non timent, quod ad iniuriam eius pertinet, profiteri; quomodo in conuersatione humana possunt esse beneuoli? Ideo enim dixit, *Habentes formam pietatis, virtutem autem eius abnegantes:* quia profitentur quidem semetipsos Christianos, cum sint & nequissimi opere & sensu peruersi. Non enim & in professione magis quam in gestis laus Dei & virtus est.

1. Tim 4. 1. Cor 5. Iuda Tit 1.

Ex his enim sunt, qui irrepunt in domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis: semper discentes, & numquam ad scientiam veritatis peruenientes.

Quamuis omnibus hæreticis hoc conueniat, vt subintrantes domos mulieres subdolis & versutis verbis capiant, vt per eas viros decipiant more patris sui diaboli, qui per Euam Adam circumuenit: Manichæis tamen præ cæteris congruit. Nulli enim tam importuni, tam fallaces, tã captiosi sunt, quam ipsi quos constat aliud colere, & aliud profiteri; aliud intus gerere, & foris aliud vendicare. Nam sanctimoniam defendunt, & lege sua fauente turpiter viuunt. Misericordiam laudant, cum inter se iniusti deprehendantur. Mundum spernendum asserunt, & semper accurati procedunt. Ieiuniis insistere se iactanter prædicant, cùm omnes sagínati videantur: tantum quod arte quadã pallidi cernuntur, vt fallant. Hæc ergo Apostolus maximè de his prophetauit, quos constat Apostolorum tempore non fuisse, sicut nec Arianos; quippe cum Diocletianus Imperator constitutione sua designet, dicens, *Sordidam hanc & impuram hæresim, quæ nuper*, inquit, *egressa est de Persida.* Hi inueniunt mulieres præ vanitate nouum aliquid desiderãtes audire, & per eã quæ placita sunt, suadent illis fœda & illicita. Cupidæ enim sunt discendi, cum iudicium nõ habeant probandi, hoc est semper discere, & veritatis scientiam non habere.

Gen 3.

E

Matt. 6.

F

Quemadmodum autem Ioannes & Mambres restiterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati: homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Sed non proficient amplius. imperitia enim eorum euidens erit omnibus, sicut & illorum fuit.

Exemplũ hoc de apocryphis est. Ioannes enim & Mambres frater erant magi vel venefici Ægyptiorum, qui arte magiæ suæ virtuti Dei quæ per Moysen agebatur, æmulatione commentitia resistere se putabant. Sed cum Moysi virtus in operibus cresceret, humiles facti, confessi sunt cum dolore vulnerum, Deum in Moyse operatum. Vnde similiter & hos non amplius proficere in impietate assertionis suæ dicit, quia imperitia eorum palam fiet & seductio: & licet inuiti, confitebuntur tamen suam imperitiam in vltimo.

Exod 7. & inde. Exod. 8. cap. 5.

G

Tu vero assecutus es doctrinam meam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatẽ, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones: qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconii, & Lystris quales persecutiones sustinui: & ex omnibus eripuit me Dominus. Sed & omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Nequam autem homines & deceptores proficient in peius: ipsi errantes, atque alios erroribus inuoluentes.

Act. 13. & 14.

Tu autem assecutus es doctrinam meam, &c. Eorum vult esse æmulum quæ enumerat. Hæc enim in vltimo non ad pœnitentiam, sed ad lætitiam proficient. *Qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconii, & Lystris quales persecutiones sustinui: & ex omnibus eripuit me Dominus. Sed & omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Nequam autem homines & deceptores proficient in peius: ipsi errantes, atque alios erroribus inuoluentes.* Ideo quæ & quanta passus sit memorat, vt auxilia Dei ostendat, quibus defendit & tutos præstat seruos ab impudentia satanæ: vt securos illos faciat, & erigat, ne timeant quæ irrogari possunt à perfidis, sed in persecutione alacres sint, certi quia omnes qui in Christo rectè cõuersantur, odio habentur etiam à corporis sui membris. Mali autem in deterius proficiunt, dum vident multos sibi dare assensum, ita vt cæteros in errorem mittant. Dum enim sciuntur esse mali & deceptores, & nihilominus florere & prosperari in mundo, attrahunt quosdã, vt imitatores eorum efficiantur, non solum in propriis erroribus puniendi, verumetiam in horum quos exemplo suo deperdũt.

Act. 16. & 17.

H

Ioan. 15. Matt. 24. Ps 72.

Act 16.

Tu vero persevera in his quæ didicisti, & quæ tibi credita sunt sciens à quo didiceris: & quia ab infantia sacras litteras nosti, quæ possunt te erudire ad salutem, per fidem quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad doctrinam, ad correptionem, ad redintegrationem, ad redargutionem, ad erudi-

A

eruditionem quæ est in ipsa iustitia: vt paratus sit homo Dei, ad omne opus bonum consummatus.

Ioan. 5. Multum prodesse significat veteris testamenti habere notitiam. Ipsas enim sacras litteras dicit, quæ Christi personam insinuant, & incarnationem eius ad salutem hominum redimendam declarant. Hortatur autem eum, vt in his proficiat. Antiquitas enim hæc robur est nouitatis: sciens quia a quo didicit, firma est auctoritas. Signa enim & prodigia vidit facta per eum, quibus omnis sermo succũbit. (Act. 14. & 15.) *Omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad doctrinam, ad correptionem, ad redintegrationem, ad eruditionem quæ est in ipsa iustitia: vt paratus sit homo Dei, ad omne opus bonum cõsummatus.* Manifestum est, quia omnis scriptura cuius Deus auctor ostenditur, vtilis est. Ad hoc enim data est, vt proficiat imperitis, & instauret deformes, attrahens iniquos ad iustitiam, vt homo Dei in omni opere bono perfectus sit. In nouo enim homine gradatim proficiens constituit illum hominem Dei. (1. Pet. 1. Rom. 15. Coloss. 3.)

B

Cap. IV.

OBtestor coram Deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est viuos & mortuos, per aduẽtum ipsius, & regnum eius: prædica verbum, insta oportunè, importunè: argue: hortare, increpa in omni longanimitate & doctrina. Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria magistros sibi aggerabunt: prurientes auribus: & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas verò conuertentur.

Act. 20. *Obtestor coram Deo & Christo Iesu*, &c. Tam solicitè mãdat inuiolatè prædicandum Dei donum, vt cum obtestatione Dei patris & Christi filij eius hoc moneat curandum, instandumq; in eo, vt assidua prædicatione & crebra obiurgatione cum oportunitate prouocet ad meliorem profectum: & vt facilius arguenti assentiant, sine amaritudine hoc agendum hortatur. (Gal. 6.) *Erit enim tempus cum sanam doctrinã non sustinebunt, sed ad sua desideria magistros sibi aggerabunt, prurientes auribus: & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas verò conuertentur.* Et hæc simili modo Prophetia est sancti Apostoli, qui præscius futurorum instandum in doctrina solicite præcipit, vt formati in fide & bonis operibus, eruditi in disciplina sana, robusti maneãt; vt postremo tempore cum quidam à veritate ad errorem cõuerti cæperint, immobiles perseuerẽt. (1. Tim 4. Tit. 1. 2. Tim 2.) Tales enim futuros dicit qui pro desiderijs suis doceri se velint, vt à magistris constantibus atq; veracibus ad hos conuertantur qui hæc illos doceant quæ libenter audiant, quia veritas illis aspera videbitur, vt relicta sana doctrina fabulis vacent. (Gal. 4.) Nolunt enim argui maligna opera sua: quare tales volunt magistros qui seruiant motibus eorum. (Ioan. 3) Pruriunt enim aures eorum vt audiant fabulas vanitatum compositas sub nomine doctrinæ: quibus delectentur. Quod nullis tam proprium est quam Manichæis, qui nescio quæ habent diuersa commenta inflatis nominibus nuncupata, cum sint res friuolæ & quædam deliramenta. (1. Tim 4)

C

D

Tu vero vigila, in omnibus viriliter age, opus fac Euangelistæ, ministerium tuum exple. Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat.

1. Tim. 4 Admonet & hortatur vt vigilet, in disciplina ecclesiastica viriliter agat, scripturas explanet, vt prudentes & eruditi inanes fabulas vitent. Apostolus vero sciens passionem suam imminere, exemplum piæ conuersationis & sanæ doctrinæ in sancto Timotheo vult relinquere, vt veluti per traducem nunquam deessent doctores idonei: passionem tamen suam delibationem appellat. (2. Tim. 2 Matt. 5) Deo enim immolatur, qui pro eius iustitia patitur.

Certamen bonum decertaui, cursum consummaui, fidem seruaui. Quod reliquum est, reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, iustus iudex. Non solum autem mihi, sed & iis qui diligunt aduentum eius.

E

Omnia quæ sibi & cæteris vtilia essent & prospera, seruasse se memorat. Non solum enim in verbis, sed & in operibus formam se præbuit audientibus, vt & auctori suo veritate prædicationis fidelis dispensator existeret; & contra mundi principes & potestates omni solicitudine & peritia colluctatus, exemplum quomodo vincerentur, relinqueret: vt inuiolata doctrina, & agonis legitimum certamen dignos illos faceret coronari: quia Deus iustus iudex dabit amplissima præmia diligentibus se, & expectantibus filium eius de cœlis. (Philip. 3 1. Cor. 4 Ephes. 6. 2. Tim. 2 1. Thes. 1.)

Solicitus esto venire ad me quam primum. Demas enim me dereliquit, diligens hoc sæculum, & abijt Thessalonicam: Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. Lucas est mecum solus. Marcum assume, & adduc tecũ. est enim mihi vtilis in ministerio. Tychicũ verò misi Ephesum. Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maximè autem membranas.

F

Solicitus esto venire ad me quam primum. Cum constet omnem instructionem viri Ecclesiastici in epistola contineri, propter multam tñ charitatem præsentiã eius desiderat. (1. Tim. 3. Coloss. 4) Marco autem idcirco testimonium dat, quia memor est præteritorum eius laborum. *Penulam quam reliqui Troade apud carpum, veniens affer tecum, & libros, maximè autem membranas.* Apostolus natura Iudæus fuit, nec quidquam habuit alienum. (Philip. 3. Act. 22.) Vnde ergo illi penula? Sed quia erat à Tharso, quos constat in societatem Romanorum receptos, vt de cætero appellarentur ciues Romani, idcirco necesse est eos & curiam habere, in quam more Romanorum pe nulati conueniant. Quicumque enim illo tempore cum muneribus obuiam exissent Romanis, immunitate perpetua donati, ciues Romani & fratres eorum nuncupabantur, teste eodem Apostolo. (Ibid.) Potest ergo fieri, vt si non suam, quia totum se legi dederat, patris sui haberet penulam.

G

Alexander ærarius multa mala mihi ostendit. Reddet illi Dominus secundum opera sua: quem & tu deuita. valdè enim restitit verbis nostris. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt. non illis imputetur.

Alexander ærarius multa mala mihi ostendit. Alexander iste & Demas supradictus collegæ fuerunt. (1. Tim. 1. Coloss. 4) Hi prius cum Apostolo erant simulantes illi amicitiam: & quia fallaces tempore probabantur, ambo ab eo recesserunt. Hic autem ærarius, qui audacior erat in malis, sic ab eo recessit, vt & contradictor verborum eius existeret. Qui ergo Apostolus ausus erat contradicere, non immerito euitandum hunc admonet, Dei iudicio istum dimittens. *In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt. non illis imputetur.* (Tit. 3) Pressuras & tribulationes sibi illatas, defensionem suam nuncupat. (2. Tim 3.) Passio enim Christianis vita est, & persecutio defensio. Pressura enim illata pro iustitia defendit illum in die iudicij, reos constituens perfidos. Inter ipsa ergo initia illatæ pressuræ derelictum se conqueritur: (H 2. Thes. 1.) & quia scit hanc esse consuetudinem, non illis vult imputari. quia & Dominum à Iudæis apprehensum discipuli reliquerunt: quippe cum scriptum sit in propheta, *Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis.* (Matt. 26. Zach 13.)

Dominus autem mihi adstitit, & confortauit me: vt per me prædicatio impleretur, & audirent omnes gentes. Et liberatus sum de ore leonis. Liberabit me Dominus ab omni opere malo: & saluum faciet in regnum suum cæleste: cui gloria in æternum, Amen.

Dominus autem mihi adstitit, &c. Propter quod Domini nostri auxilijs munitum se dicit, & actum virtute, vt prædicatio impleretur in omnibus gentibus: idcirco ignosci petit eis à quibus derelict⁹ est in necessitate: vt bene accẽptus à Deo vindictã non quærat. (Act. 23. Ps. 40.) Hac enim causa amplius

adiutum

A adiutum se credit à Deo, quia derelictus est ab hominib. *Et liberatus sum de ore leonis. Liberabit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cæleste: cui gloria in æternum. Amen.* Similiter dicit & Petrus coapostolus eius: *Quia aduersarius noster diabolus circuit fremens sicut leo, quærens quem deuoret.* Sed quia in Apostolo occasionem non inueniebat qua illum deciperet, per filios suos pressuram illi incitabat & pœnas: vt si nō quasi peccator, vel quasi iustus, dehac tñ tolleretur vita ne multos hortaretur ad fidē. Quod cū prope impleret, Dei prouidentia liberatus Apostolus insultat illi, infirmum illum testificans, quia de ore eius ereptus est: vnde quod cupiuit, implere non potuit. Igitur Dei auxiliis morti se ereptum gratulatur, & de prouidentia Dei tam securus est, vt & de futuris tentationibus liberari se credat: & non solum liberari ad præsens, verumetiam saluum se futurum in die iudicij, & regnaturum cū Domino Christo in æterna sæcula.

1. Pet. 5. Act. 13. 2. Cor. 1. 2. Cor. 5. 1. Tim. 4.

B *Saluta Priscillam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi: Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Solicitus esto ante hiemem venire. Salutat te Eubolus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & omnes fratres. Dominus Iesus Christus cū spiritu tuo. Gratia vobiscum Amen.*

Saluta Priscillam & Aquilam, &c. Aquila & Priscilla hi sūt apud quos hospitatus operabatur manibus. Onesiphorus autem hic est, cui testis est in secunda epistola. Quid est tamen, vt præsente Apostolo qui mortuos excitabat, Trophimus infirmaretur? Sed signa propter incredulos facta: & quia ex diuersis causis meritum collocatur apud Deum vt siue in tribulatione, siue in ægritudine, qui Deo gratias agit, nec ab aduersa parte suffragium quærit, proficiat meritis apud Deum. Propter imbres autem & frigora cōmouit vt autumno ad se veniret. *Salutat te Eubolus & Pudens, Linus, & Claudia, & omnes fratres.* More consueto completa est epistola salutatione fratrum. *Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.* Hæc subscriptio Apostoli est, quod signum esse dicit in omni epistola. Et quia filius Dei idem filius hominis est, & Iesus dicitur & Christus; vt & homo significetur & Deus, duobus nominibus nuncupatur. Vtroque tamen nomine dignitas designatur: qua ratione sunt posita nomina.

Act. 18. 2. Tim. 1. Act. 21. C 2. Thes. 3.

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM beati Pauli Apostoli ad Timotheum Commentariorum

FINIS.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPIST. BEATI PAVLI APOSTOLI ad Titum.

D

PROOEMIVM.

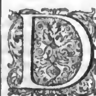
Titum Apostolus consecrauit Episcopum, & ideo commonet eum vt sit solicitus in ecclesiastica ordinatione: id est, ad quosdam qui simulatione quadam dignos se ostendebant, vt sublimem ordinem tenerent: simulque & hæreticos ex circumcisione corripiendos.

Act. 18. Tit. 1. Tit. 3.

Cap. I.

Paulus seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis eius, quæ secundum pietatem est in spem vitæ æternæ, quam promisit Deus verax ante tempora sæcularia manifestauit autem temporibus suis in prædicatione verbum suum, quod creditum est mihi secundum præceptum saluatoris nostri Dei. Tito Germano filio secundum communem fidem. Gratia & pax à Deo patre, & Domino Iesu Christo saluatore nostro.

E

DECRETVM donum à Deo quod ante sæcula promiserat, tempore Saluatoris, in prædicatione Apostolorum manifestatum declarat, sic enim promiserat. Quod etiam sibi creditum dicit, vt gentibus insinuaret prædestinatam misericordiam Dei; vt & Titus verus eius filius, id est, secundum Euangelium, (hoc est enim verum quod æternum est) hāc Dei voluntatem & solicite suscipens prædicaret gratiam Dei & pacem vt accepto dono pacifici fiant cum Deo patre, quia omnia ex ipso sunt, & Christo Iesu saluatore nostro quia ipse liberauit nos à morte.

Col. 1. Gal. 1. Act. 18. Colos. 1. Rom. 11. F

Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego tibi disposui. Si quis est sine crimine, vnius mulieris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut inobsequentes. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non proteruum, non iracundum, non vino deditum, non percussorem, non turpia lucra appetentem: sed hospitalem, benignum, prudentem, iustum, sanctum, continentem, tenacem eius sermonis qui secundum doctrinam fidelis est: potens sit exhortari in doctrina sana, & contradicentes reuincere. Sunt enim multi non obedientes, vaniloqui & seductores, maxime ij qui sūt ex circumcisione, quos oportet redargui: qui vniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia.

G

Manifesta sunt quæ lecta sunt. Episcopum enim & sanctu in operib. & verbis prudentem ordinari vult, vt & fratres exhortari possit, & contradicentes conuincere, maxime eos qui erant ex Iudæis, qui sub nomine Christi Iudaizare docebant, quos alibi falsos fratres appellat. Renati enim Christo, non puri erant Christiani, partim enim legem, partim Christum venerari volebant. Hos dicit quia domos subuertebant praua ista doctrina. Duplici enim genere turpib. lucris studebant, quia ideo hæc magis agebāt vt placerent Iudæis, à quib. sumptus sperebant, vt pecuniā lucrifacerent & præputium. Hi erant quæstus eorum, sicut Dominus dicit Iudæis: *Ambulatis mare & aridam, vt faciatis vnum proselytum.* Hæc duo turpia lucra appellat, quia qui sub nomine Dei docet, non deuotionis causa, sed quæstus turpis lucri captator est. Similiter & qui per circumcisionem aliquem vult acquirere. Vnde alibi ait, *Et gloria in pudendis eorum.*

1. Tim. 3. 1. Tim. 2. Galat. 2. Act. 15. 2. Tim. 3. Gal. 6. Matt. 23. H Philip. 3.

Dixit quidam ex ipsis proprius eorum propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri Testimonium hoc verum est.

Epimenides.

Quidam ex Cretensibus melioratus per disciplinam dominicam, quid sentiendum esset de Cretensibus indoctis, expressit, quod & mali essent, & otiosi vellent comedere. Malitia enim pasci volebant, qui cum nihil prosint, gestiunt & nocere. Duplex ergo malum est. Tales erant Cretenses: vnde istum prophetam appellat, sed in causa Cretensium. Tam vera enim hunc de illis asserit locutum, vt prophetam. Falli enim prophetam impossibile est.

Prou. 31. 1. Tim. 5. 1. Pet. 1.

Quā ob causam argue illos dure, vt sani sint in fide,

A *non attendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auertentium se à veritate.*

Insistendum præcipit in correptione illorum, vt conuerti possint; & illa sectari quæ iusta sunt, & lege Dei condigna, auertentes se à Iudaicis fabulis: quia in lege nemo iustificatur apud Deum, quanto magis in mandatis hominum? Quidquid enim aduersum veritatem opponitur, humana inuentio est. Nescientes enim vim scripturarum, & interiora verborum legis, colorem sequuntur, non saporem. Ideo fabulas dicuntur narrare, non veritatem. Putant enim numquã recedendum ab iis quæ Moyses tradidit, vt puta de escis, aut coniugiis, aut neomeniis, aut sanguine mustelæ, vel domo immunda diebus septẽ, cum sciant primores suos Abraham, Isaac & Iacob sine his iustificatos, & Dei amicos appellatos, & Ezechiele propheta contestante, quia propter quod legem Dei & iustificationes eius profanauerint, præcepta acceperint & *mãdata non bona, in quibus iustificari non possent.* Vnde & Dominus ait Iudæis; *Quia hæc ad duritiam cordis vestri scripsit Moyses.* Hinc est vnde & Petrus Apostolus, *Quid imponitis,* inquit, *iugum supra ceruices fratrum, quod neque patres nostri neque nos potuimus portare?* Nam si vtilia fuissent, tunc data essent quando lex tabulis data est. Sed quia post tanta signa prodigiorum & legem editam irreuerentes & diffidentes & ceruicosi inuenti sunt, talia ac tanta acceperunt mandata, in quibus respirare non possent. Hinc factum est; vt boni laborarent cum malis, acceperunt mercedem. Hæc ergo pro vindicta data sunt, ita vt tempore quo promissum aduenit donum Dei, misericordia Dei relaxaret omnia quæ prius interdixerat. Quod non intelligentes Iudæi, sub iugo permanent: & quorundam libertatem his volunt vinculis obligare. Ideoque hos obiurgandos admonet, vt ab his auertantur.

(1.Tim. 1. Rom. 3. Matt. 15. 1 Tim. 1 Coloss. 2. Leuit. 11. Ezech. 20 — B — Marc 10 Act. 15. Exod. 34. Galat. 5.)

Omnia quidem munda mundis: his vero qui contaminati sunt & sine fide, nihil mundum, sed inquinata est eorum & mens & conscientia.

C

Istos mundos esse significat, qui & qua causa interdicta sunt norunt, & qua causa concessa sunt postea. Nam si in Genesi legimus, quia *omnia quæ fecit Deus, bona sunt:* dubium non est quia & munda sunt. Qui vero non intelligunt, immundi sunt. accusatores enim scripturæ sunt. Si enim bona facta leguntur, cur interdicuntur quasi execrabilia? Si execrabilia non sunt, quia bona sunt: propter duritiam cordis interdicta noscuntur, quia indigni habiti sunt tota vti Dei creatura. Nam qui à melioribus prohibiti videntur, horum mens & conscientia inquinata est, quia creaturam Dei accusant, vt excusent semetipsos.

(Act. 10. & 15. Gen. 1. Rom. 14. Matt. 19. 1. Tim. 4.)

Deum profitentur se nosse, factis autem negant: quoniam sunt execrabiles, inobedientes, & ad omne opus bonum reprobi.

D

Quamuis ad omnes hæreticos pertineat dictum, hoc tamen de Iudæis intelligitur locutus, qui se Abrahæ Deum solos dicunt scire, operibus vero abnegant, sicut dicit Dominus, *Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceritis.* Quomogo ergo possunt Deum Abrahæ scire, qui mysterium & fidem eius ignorant, non Euangelii opera sectantes, sed legis factorum, in neomeniis & circumcisione, & cæteris perturbatores, impii & irreuerentes; Hæc sunt opera quæ Deum nesciunt.

(Matt. 3. Ioan. 8. Coloss. 2.)

Cap. II.

Tv autem loquere quæ decent sanam doctrinam. Seniores sobrios esse, graues, prudentes, sanos fide, dilectione, patientia. Anus pari modo in habitu religione digno, non criminatrices, non vino multo seruientes, bona docentes, vt instituant adolescentulas viros suos diligere, amare filios, prudentes, pudicas esse, castas, domus curam habentes subditas propriis viris, ne verbum Dei blasphemetur.

E

Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam. Hæc quæ scit Deum, appellatur sana doctrina. Dei enim doctrina salutaris est, *Seniores sobrios esse, graues, prudentes, sanos fide, dilectione, patientia.* Qui sint sanæ doctrinæ, ostendit: vt minus sobrios, minus graues, infideles, sine charitate, impatientes, insanæ doctrinæ discipulos significaret. His enim operibus nescitur Deus, atque iustitia eius. *Anus pari modo in habitu religione digno, non criminatrices, non vino multo seruientes bona docentes, vt instituant adolescentulas viros suos diligere, amare filios, prudentes, pudicas esse, castas, domus curam habentes, subditas propriis viris, ne verbum Dei blasphemetur.* Tales præcepit esse seniores, vt exemplo sint bonæ conuersationis iunioribus. vt si infideles viros habeant, congaudeant eis magis quam blasphement nomen Dei; dum vident quia propter Dei timorem propensius obsequuntur suis viris.

(2. Tim. 3. Ephes. 4. 1. Tim. 2. 1. Cor. 7.)

Iuniores similiter hortare, continentes esse: per omnia temetipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate verbum sanũ, irreprehensibile: vt is qui ex aduerso est, revereatur, nihil habens dicere de nobis dignum reprehensione.

F

Quoniam iuuentus solet modum egredi, immò promptior esse ad lapsum; idcirco salubribus retinaculis contineri iubetur, vt infrænata diuinis legibus gubernetur. Quod vt effici non sit arduum aut difficile, magistrum formam esse præcipit, vt ea quæ docet, quomodo fiant ostendat: vt ii qui profani sunt, & inimici fidei, erubescant, videntes quia quæ verbis docet, vera esse probat factis.

(Prou. 20. 1. Tim. 2. 1. Pet. 2.)

Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus obsequentes, non responsatores, non fraudãtes, sed omnem fidem bonam ostendentes, vt doctrinam Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus.

(Iacob 2. Matt. 5. Tit. 1.) G

Bonis operibus & fide doctrinam dicit ornari dominicam. Tunc enim placita est & decora, si hic qui eam profitetur, non illam exosam faciat abnegans factis, sed amabilem & veram. Non potest enim indecorũ esse quod verum est. Cum ergo dicta sequentibus factis implentur, ostenduntur vera, ac per hoc decora. Tunc possunt domini seruos suos non tantum à fide non prohibere, verum etiam gaudere, quia fidem eorum etiam sibi vident proficere. Nemo enim fidem Dei custodiens, infidelis potest esse hominibus.

(Philem. 1. Ioan. 4.)

Illuxit enim gratia Dei salutaris nostri omnib. hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate & secularibus desideriis, temperanter, & iuste, & pie viuamus in hoc sæculo.

H

Donum Dei illuxisse hominibus dicit per Christum, id est, veritatem vnius Dei manifestatam in Christo, vt pia professione creatorem prædicemus in trinitatis vnitate: quod prius latuit humanum genus, nunc autem misericordia Dei illuxit, vt erroris tenebras euitantes, id est ignorantiam & impietatem mundanorum fugientes, pii inueniamur in parentem omnium Deum, profitentes eum in veritate; quam tradit Euangelium filii eius: & vt huius rei mercedem habere possimus, bona opera faciamus. Quomodo enim illi qui solum patrem prędicat, spes nulla est, si non profiteatur in eadem veritate & filium: ita & huius spes frustrata est, qui solam professionem fidei habet sine bonis operibus.

(1. Cor. 4. Colos. 1. 1. Tim. 6. 1. Cor. 4. 1. Ioan. 2. Iacob 2.)

Expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi: qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & emundaret sibi populum peculiarem, amulatorem bonorum operum. Hæc loquere & exhortare,

&c.

A

& argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

1. Pet. 1. 2. Cor. 5. Philip. 1.

Hanc esse dicit *beatam spem* credentium, qua expectant *aduentum gloriæ magni Dei.* quod reuelari habet iudice Christo, in quo Dei patris videbitur potestas & gloria, vt fidei suæ præmium consequantur. Ad hoc enim redemit nos Christus, vt puram vitam sectantes, repleti operibus bonis, regni Dei hæredes esse possimus. *Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.*

Cap. III.

ADmone illos principatibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse sed modestos omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.

B

1. Pet. 2. Iacob. 1.

Admone illos principatibus, &c. Quæ spes credentium sit, admonet; vt manifestet, cum arguuntur, vt sciant cui bono præparantur, vt non aspere accipiant; certi quia pro salute sua corripiuntur: & vt ad malum tardi sint, ad bonum vero parati, non nescii quid singulis persolui oporteat. *Neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, ostendentes omnem mansuetudinem ad omnes homines.* Christianos omnibus hominibus humiles vult videri. sic enim possunt perfidi ad futuram spem vocari.

Rom. 13. Hebr. 12. 1. Pet. 2.

Nam eramus quondam & nos inconsulti, inobsequentes, errantes, seruientes desideriis & voluptatibus variis, in malitia & inuidia degentes, odibiles, odio nos inuicem habentes. Cum vero bonitas & humanitas illuxit salutaris Dei nostri: non ex operibus iustitiæ quæ nos fecimus, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Saluatorem nostrum: vt iustificati gratia illius, hæredes efficiamur secundum spem vitæ æternæ.

C

Ephes. 1. Tit. 3.

Nam eramus quondam & nos inconsulti, &c. Hæc mala quæ incredulitas habet, Christianos carere memorat: vt in omni iustitia elucentes, manifestati fiant quod Dei cultores sint. Cum enim quondam inconsulti, nunc videntur per omnia sani consilii, laudatur in his Deus. *Cum vero bonitas & humanitas illuxit salutaris Dei nostri: non ex operibus iustitiæ quæ nos fecimus, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Saluatorem nostrum: vt iustificati gratia illius, hæredes efficiamur secundum spem vitæ æternæ.* Hoc bonum quod in Christianis florere videtur, de radice pietatis diuinæ oritur. Deus enim misericordia sua saluos nos fecit per Christum, cuius gratia renati, Spiritum sanctum accepimus abunde, vt bonis operibus inniti possimus, ipso nos in omnibus adiuuante, vt per hæc hæreditatem regni cælorum assequi possimus. Quamobrem omni deuotione huic obsequi debemus, & præceptis eius parere: quia quidquid in nobis pulchrum est, spiritalibus lineamentis ipse depingit.

1. Pet. 2. Iacob. 1. Ephes. 2.

D

Philip. 1. Rom. 8. Act. 5.

Fidelis sermo. Et de his volo te confirmare: vt solliciti sint ad effectum bonorum operum ii qui credunt Deo. Hæc sunt bona & vtilia hominibus. Stultas autem quæstiones, & originum enumerationes, & contentiones, & pugnas legis deuita. sunt enim inutiles & vana.

1 Tim. 4. Matt. 25. 1. Tim. 6.

Vt soliciti sint ad effectum bonorum operum &c. Nihil tam apertum, quia misericordia atque humanitas bona est ad præsens, & vtilis in futurum. Et hic enim habet laudem, & in iudicii die coronam. Omnis enim Deo credens misericordiæ debet studere, per quam viuit. Vt in hæc ergo esset solicitus rector populi, admonetur. *Stultas autem quæstiones, & originum enumerationes, & contentiones, & pugnas legis deuita. sunt enim inutiles & vana.* Stultas has quæstiones appellat, quæ salutis affectum non habent, neque aliquam tribuunt scientiæ peritiam ad vtilitatem. His verbis multorum hæreticorum denotat dogmata. Quamuis omnia quæ vera non sunt, stulta dicenda sint: alius tamen est quis res fabulosas inducit, & alius qui calliditate tergiuersationis rem veneno plenam proponit, vt est Arius & Photinus. Fabulosa autem nō lex, sed hæresis est, quantum ad tempus pertinet illud Iudæorum, dum quidam eorum vendicarent prærogatiuam originum patriarcharum, quæ de matrimoniis ortæ sunt, cum ex hoc nullum meritum sit apud Deum. Quidam vero vrceorum & cæterorum vasorum baptisma, & sanguinem mustelæ magna cura expiandum: & quia ideo Moysi sepultura abscōdita est, ne à Magis excitaretur. quod si verum esset, & cæterorum sanctorum abscondenda fuerat sepultura. Et quod Salomon adiutorio dæmoniorum templum ædificauit, in quo opere ingens multitudo laborauit. quid tam fabulosum?

E

2. Tim. 2. 1. Thes. 2. 1. Tim. 1. Leuit. 11. Deut. 14. 3. Reg. 5. 2. Par. 2.

F

Hæreticum hominem post primam correptionem deuita: sciens quod peruersus est huiusmodi, & delinquit à semetipso damnatus.

2. Pet 3. 2. Tim 3. 2. Cor. 11.

Hæretici hi sunt qui per verba legis legem impugnant. Proprium enim sensum verbis adstruunt legis, vt prauitatem mentis suæ legis auctoritate commendent. Sciens enim impietas auctoritatem legis multum valere, fallaciam sub nomine eius componit: vt quia res mala per semetipsam acceptabilis esse non potest, bono nomine cōmendetur. Idcirco huiusmodi homines vt inexcusabiles sint, semel corripi oportere dicit. Frequentius enim correpti, exercitatiores fient in malo. Cogere autem illos videtur qui sæpe corripit, vt solicitiores fiant ad perditionē multorum: ideo dimittendos, vt negligentiores effecti vel soli forte depereant.

G

Cum misero ad te Artemā aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim, ibi enim statui hiemare. Zenam legisperitum & Apollo solicite præmitte, vt nihil illis desit. Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios, vt non sint infructuosi. Salutant te omnes qui mecum sunt. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

2. Tim 4.

Festina ad me venire Nicopolim. Post epistolam datam etiam ipsum videre vult affectus causa, & vt plenius illum firmaret in ecclesiastica disciplina. *Zenam legisperitum & Apollo sollicite præmitte, vt nihil illis desit. Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios, vt non sint infructuosi.* Vterque nobilis est sapientia & operibus, & idcirco iubet sumptus illis necessarios dari ab iis qui crediderant, vt refrigerarent: quia dignum erat vt qui spiritalia tradebant, non illis deessent carnalia. Quamuis enim Zenam legisperitum vocitet, Apollo tamen perfectus erat in scripturis: sed quia Zena huius professionis fuerat in synagoga, sic illum appellat. *Salutant te omnes qui mecum sunt.* Per compendium simul omnes consalutare significat. *Saluta eos qui nos amant in fide.* Illos salutatione sua dignos videri vult, qui fideliter illum diligunt affectu Christi Domini nostri. *Gloria Dei cum omnibus vobis. Amen.* Nunc generaliter omnes salutat fratres & domesticos Titi.

H

1. Cor. 9. Act 18. Philip. 4.

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM beati Pauli Apostoli ad Titum Commentariorum

FINIS.

A

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD Philemonem Commentaria.

PROOEMIVM.

B

PHILEMON nulla erat ecclesiastica ordinationis praeditus dignitate, sed vir laudabilis, vnus ex plebe. Cui causa Onesimi serui eius familiaris litteras facit, vt non solũ ignoscat ei, sed & Deo gratias agat, quia talem illum recepit, vt non seruum existimet, sed dilectissimum fratrem.

Paulus vinctus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto fratri & laborum nobis participi, & Appiae sorori charissimae, & Archippo commilitoni nostro, & domesticae eius Ecclesiae: Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

C

1. Pet. 1. Ephes. 6. Act. 28.

VT dignitatem epistolae à se missae faceret, ab iniuria sua coepit. Sicut enim peccati causa vinciri opprobrium est, ita econtra pro Christo custodiae vincula sustinere, maxima gloria. Eo enim tempore quo hanc epistolam misit, in custodia erat. Quamuis autem clericus non fuerit Philemon, tamen intererat ecclesiasticis necessitatibus causa deuotionis, vnde participem hunc dicit laborum. Sunt enim multi, qui cum sint digni, excusant tamen, infirmos semetipsos iudicantes tanti ministerij: Vnde vere digni apparent.

Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens in orationibus meis, audiens fidem tuam & charitatem quam habes in Dominum Iesum, & in omnes sanctos: vt communicatio tua accepta fiat in agnitione omnis boni, quae in nobis est in Christo. Gaudium enim magnum habui, & consolationem super charitate tua quia viscera sanctorum requieuerunt per te frater. Quapropter multam fiduciam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet: propter charitatẽ tamen magis obsecro, cũ sis talis, vt Paulus senex, nunc autem & vinctus Christi Iesu.

D

1. Thes. 1. Matth. 25. 1 Ioan. Rom. 12.

Gratias ago Deo meo semper mentionem tui faciens in orationibus, &c. Gaudere se dicit, & Deo gratias referre in precibus suis, quia firmus erat in fide, & bonis operibus insistebat. Qui enim diligit Christum, probare hoc debet in seruos eius, sciens Dominum sibi imputaturum quidquid constiterit erogatum in seruis. Apostolus tamen hoc se dicit addere precibus, vt operatio eius cum cognitione fiat bonitatis, hoc est, vt tali hoc mente operetur, vt in futurum huius rei expectet mercedem. *Gaudium enim magnum habui & consolationem super charitate tua, quia viscera sanctorum requieuerunt per te frater.* Manifestum est, quia idcirco se significat laetum esse, quia sanctorum necessitatibus vtensilia ministrabat, vnde plus gaudet, certus ex hoc quia obsequeretur & mandatis eius quem constat esse potiorem. *Quapropter multam fiduciam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet: propter charitatem tamen magis obsecro cum sis talis, vt Paulus senex, nunc autem & vinctus Christi Iesu.* Quantum ratio exigebat, dignum erat imperare discipulo magistrum & fiducia apostolicae auctoritatis: sed quia vir bonus erat Philemon, per affectum illum prouocat obaudire: quasi coaeuum aetatis, & vinctum Christi Iesu, id est, obligatũ negotiis dominicis, vel propter nomen eius subiectum vinculis, sicut erant & ipsi Apostoli. Tales enim fuerunt Iudas & Silas, qui cum ex plebe essent primores inter fratres, obligauerant semetipsos dominicis actib. vt vna cum Apostolis coagonizarent propter filiũ Dei. Vnde Silas particeps laborum inuenitur Apostoli.

E Heb. 6. 1. Cor. 16. Act. 15. Act. 16. & 17.

F

Obsecro te pro meo filio quem genui in vinculis, Onesimo, quondam tibi inutili, nunc vero tibi mihique perutili: quem remisi ad te. Tu autem illum, sicut mea viscera suscipe: quem ego volueram apud meipsum retinere, vt pro te mihi ministraret in vinculis Euangelii: sed citra tuum consilium nihil volui facere, vt nõ velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.

Iacob. 1. 1. Thes. 3. Act. 28.

Non magnum est humilem inclinare se, laudabile vero sublimem virum humiliare se. Ideo Apostolus rogat eũ cui imperandi habet potestatem, vt in omnibus forma sit ad profectum meritorum. Onesimum ergo profugum decurrentem ad diuinum auxilium, cum esset in custodia vrbis Romae, baptizauit Apostolus, videns in illo vtilitatis spem. Quem sic commendat vt suum animum in illo significet idoneum ex inutili factum tam saecularib. quam diuinis obsequiis.

G

Forsitan enim idcirco secessit ad horam vt aeternũ illum reciperes: noniam velut seruum, sed pro seruo dilectum fratrem, maxime mihi: quando autem magis tibi & carne & in Domino.

Ephes. 6. Act. 17. Iacob. 2.

Onesimus offenso domino proprio confugit longa peregrinatione ad Apostolum, vt ostenderet se non ad hoc recessisse, vt delicti esset obnoxius, sed vt obliteratis peccatis vtilis reuerteretur, in tantum vt non solum domino suo aequalis fieret meritis, sed & ipsi magistro frater. Et ne Philemon aliquod, vt assolet, quasi dominus aduersum seruum fastidium inflationis pateretur; humiliat illum, cum dicit illum fratrem *& in carne & in Domino*: vt sublata humanae conditionis causa, quia omnes ex vno sumus Adam, fratres nos cognoscamus, maxime cum fides accedit media, quae omnem superbiam amputat.

H

Si ergo habes me participem, assume illum sicut me. Si autem aliquid laesit te, aut debitor est: hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi manu mea, ego reddam: vt nõ dicam tibi, quod etiam teipsum mihi debes.

Eccl. 10. Rom. 12. 1. Thes. 5.

Si ergo habes me participem, &c. Tantum se affectum habere circa Onesimum ostendit, vt tunc Philemonem, quem superius laudat, participem suum dicat, si istum sic susceperit sicut Apostolum. Hoc est enim quod dixit Salomõ. *Seruo sapienti liberi seruient.* Quod dictum terrori est Philemoni, vt saltem vel hac causa assumeret eum, si charitate flecti non posset. *Si autem aliquid laesit te, aut debitor est: hoc mihi imputa.* Nunc excusationem iracundiae conuellit, ne forte sic laesum se esse ab eo quereretur, vt illi agnoscendum minime videretur. Quod si esset, sibi imputandum dicit, per quem regni caelorũ haeredes futuri sunt qui ante peccauerunt. *Ego Paulus scripsi manu mea ego reddam vt non dicam tibi quod etiam teipsum mihi debes.* Si qua offensa est Onesimi, cautionem suam testatur esse idoneam, vt pro illo satisfaciat. Et vt verum loquatur, suberigit se & dicit, quia mi-

nus

A

nus ab illo exigit quam debere probatur. In seruo enim cogitur satisfacere, quia seipsum debito onerat.

Ita frater, sic ego te fruar in Domino refoue viscera mea in Christo. Fiduciam habens obauditionis tuæ, scripsi tibi: sciens quia supra quam dico, facies. Simul autem & præpara mihi hospitium. spero enim quod per orationes vestras donabor vobis. Salutat te Epaphras cōcaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

1.Cor. 9. Eccl. 31. B

Modo blanditur, vt obauditio eius voluntaria sit, vt possit fructum habere. Sic enim prouocat eum, vt amplius faciat quam postulatur ab eo. Solet enim fieri, vt qui videt bene de se sentiri, meliorē se præbeat. *Simul autem & præpara mihi hospitium, spero enim quod per orationes vestras donabor vobis.* Vt solicitiorem illum faciat, & magis obediat, venturum se esse illi significat. Solent enim absentes contemni. Et vt quid Apostolus hic adhuc esse non dedignatur, qui semper tædia passus est & exitia, cædes, persecutiones, ac vincula & cuius requies non erat nisi in solo Christo? Sed propter profectum credentiū, vt & inimicos crucis Christi confunderet ad Dei gloriam augmentandam, carnem suam passionibus offerebat, vt animæ suæ & corpori coronas immortalitatis acquireret. *Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu: Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.* Hos omnes participes gloriæ suæ testatur. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.* Hæc subscriptio Apostoli est confirmantis epistolam missam.

Act. 20. 2.Tim. 2. Coloss. 4. 2.Tim. 4. 1.Thess. 3.

SANCTI AMBROSII IN EPISTOLAM beati Pauli Apostoli ad Philemonem Commentariorum

C

FINIS.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPIST. BEATI PAVLI APOSTOLI ad Hebræos.

PROOEMIVM.

D

QVA ratione, quoue consilio scripserit beatus Paulus genti suæ, populo Hebræorum, ipsius verbis deprehēditur. Timuit eis, ne superati tentationibus, ad infidelitatem relaberentur. Nulla enim gens obstinatioribus animis repugnabat Euangelio Christi quam Iudæorum, qui beato Paulo erant infensissimi, quod se gentium Apostolum profitetur, quas Iudæi vt prophanas & impias abominabantur: quodque legem Mosaicam, quam illi sacrosanctam habebant, & Euangelij vice per vniuersum orbem spargi cupiebant, antiquare videretur, adeo vt essent inter hos quoque qui Christi doctrinam receperant, qui putarent legis obseruationem cum Euangelio miscendam. Hierosolymis igitur qui crediderant, variis calamitatibus afficiebantur ab iis qui resistebant Euangelio: (nam penes hos erat publica auctoritas:) conijciebantur in vincula, cædebantur, diripiebantur illorum bona. Hos itaque consolatur Paulus partim exemplo veterum sanctorum, quorum plerique similibus aut grauioribus calamitatibus exerciti sunt, quo virtus illorum esset exploratior, spectatiorque, ac præcipue exemplo Christi, cessasse vmbras legis Mosaicæ, multa repetens ex veteri Testamento, & ad Christum accommodans. Docet non ex obseruatione legis, ad tempus data & imperfecta, sperandam esse salutem, sed ex fide, qua veteres, etiam illi probata sanctimonia viri, quorum memoria Iudæis erat sacrosancta, Deo potissimum placuerunt. Tandem tradit præcepta quædam ad patientiam & mores Christianos facientia. Quare autem Apostolus morem suum peculiarem scribendi & phrasin non seruarit, vel nominis sui, vel Apostolatus dignitatem subticuerit, conspicuum est: vt ad eos qui ex Circumcisione crediderant, quasi gentium Apostolus & non Hebræorum: sciens quoque horum fastum, suam humilitatem exhibens officium suum noluit ostentare. Sunt qui aiunt Paulum hanc epistolam propria lingua scripsisse & misisse.

Hebr. 2. Act. 13. Act. 17. Act. 15. Act. 5. E Hebr. 11. Hebr. 12. Heb. 9. & 10. F Heb. 11. Heb. 12 & 13. G

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD HEbræos Commentaria.

MVltifariam, multisque modis olim Deus locutus est patribus in Prophetis. Cap. 1.

H

TOTA intentio beati Pauli Apostoli fuit in hac epistola, Hebræos, id est, gentem suam, ad Christi conuocare fidem: eminentiamque gratiæ, quæ per filium data est, à legalibus discernere vmbris, quæ angelicis ministrationibus exhibitæ fuerunt, Idcirco primo posuit Prophetas diuersis modis patribus locutos esse, dicens, *Multifariam, multisque modis olim Deus locutus est patribus in Prophetis*: significans quod alibi dictum est: *Ego enim visiones multiplicaui, & manibus Prophetarum adsimilatus sum.* Proinde non secundum hoc solum eminentia noui testamenti declaratur, quia patribus quidem Prophetæ missi sunt, nobis autem filius; sed etiam quod Prophetarum vel Patriarcharum nemo nisi in similitudine vidit Deum, nobis vero filium vnigenitum incarnatum, atque in ea carne visum esse constat, qua idē homo à verbo Dei susceptus vnigenitus est filius Dei. Ideo mox addidit.

Rom. 11. Ioan. 1. Heb. 10. Act. 7. Osee 12. Rom. 1. Num. 12. Ioan. 1. 1. Ioan. 1.

A

In nouissimis autem diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & sæcula.

Ephes. 1. *In nouissimis autem diebus istis*, &c. Dicendo, *in filio*, tantum valet quantum si diceret, *per filium suum*; quia in præpositio, pro *per* accipitur, *Philip. 1.* sicut multis in locis suarum epistolarum inuenitur his præpositionibus indifferenter vti. Tacuit adhuc de Christi nomine, quia plurimos illorum sciebat *Ioan. 19.* negasse Christum filium Dei esse. Non enim dixit, *Christus locutus est*; quamuis ipsum locutum constet esse. Ita necdũ *Act. 7.* Iudæos aperto nomine tetigit. Nam ferme omnes quibus Prophetæ locuti sunt, malignos esse nefariosq; constabat. Et necdum de istis rationem mouere voluit: sed interim generali sermone de muneribus disputat, quæ illis diuina largitate donabantur. *Quem constituit hæredem vniuersorum.* B Quid est, *Quem constituit hæredem vniuersorum?* Hoc de incarnato dicit filio, de quo superius locutus est; sicut etiam de eo legitur in Psalmo, *Ps. 2.* *Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Non iam portio Domini tantum Iacob, *Deut. 32.* & sors eius Israel, sed omnes prorsus nationes, hoc est, hũc filium dominum constituit vniuersorum. *Esai. 9.* Hæredis autem *Matt. 28.* vtitur nomine, vt duo quædam per hoc adstruat & ostendat: & quod proprius sit filius, & quod dominationis illi *Luc. 1.* nulla contingat amissio. Hæredem autem omnium dicit, id est, mundi totius: deinde ad altiora sermonem conuertit, dicens, *Per quem fecit & sæcula.* Vt ostenderet eundẽ nouissimis diebus venisse in mundum, per quem fecit & mũdum: *1. Ioan. 1.* magnitudinem eius ostendens, qui fuit noui Testamenti *Heb. 9.* lator & auctor. Post hæc quibusdam gradibus dignanter vtens, peruenit ad id quod omnib. istis quæ supra dixit, multo maius est, & insonuit, dicens.

Qui est splendor gloriæ.

C

Sap. 7. Vbiq; religioso nobis quidem opus est intellectu: maxime autem vbi de Deo vel loquimur, vel audimus. Quoniam neque ad loquendum digne de Deo lingua sufficit, *1. Cor. 2.* neque ad percipiendum præualet intellectus. Oportet ergo quod vbi vel sermo deficit, vel cogitatio explicari de Deo non poterit, tunc magis glorificare nos Deum, quod talem Deum habemus, qui intellectum transcendit, & cogitationis intuitum. Merito *splendorem* eum dixit *gloriæ*, *1. Tim. 6.* vtpote qui ipsum sciebat dicentem: *Ego sum lux mundi.* *Philip. 4.* Ostendit enim lumen de lumine, sicut Deum de Deo esse, animasque nostras illuminantem, & patrem nobis insinuantem. *Ioan. 8.* Per splendorem quippe vnitatem declarauit essentię *Ioan. 1.* cum Deo patre, & mirabili modo sic vnam substantiam ostendit, vt duas personas aperiret in gloria & splẽdore. *Ioan. 17.* Vnde etiam subiungit.

Et imago substantiæ eius, portans omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens.

D

Et imago substantiæ eius. Imago quippe altera est ab eo, cuius refert formam. Altera autem non in omnibus, sed secundum personam. Nam & hic imago, æqualitatis omnino præbet indicium ad illud cuius imago ostenditur, & suspicionem vel paruæ dissimilitudinis procul dubio non respicit. Hic enim imaginem dixit, quod alio loco formam nominat, vbi ait, *Qui cum in forma Dei esset.* *Coloss. 1.* Forma videlicet vel imago vnam declarat essentiæ æqualitatem. *Philip. 2.* Sequitur, *Portans omnia verbo virtutis suæ. Portans*, id est, gubernans *omnia* eo *verbo virtutis suæ*, per quod fecit omnia. *Hebr. 11.* non enim minus est gubernare mundum, quam creare. *Colos. 1.* Nam in creando quidem ex nihilo rerum substantiæ productæ sunt: in gubernando vero ea quæ facta sunt, ne ad nihilum redeant, continentur. *Gen. 1.* Ergo dum hæc omnia reguntur, & adinuicem sibi repugnantia coaptantur, magnum & valde mirabile, plurimæque virtutis Dei iudicium declaratur. *Ps. 103.* Post hanc diuinæ maiestatis in filio claritatem, ad humilia incarnationis descendit, dicens, *Purgationem peccatorum faciens.* Vbi duo quædam E significat, id est, curam nostri generis, in eo quod ait, *Portans omnia verbo virtutis suæ.* *Sap. 11.* Quod vero adiunxit, *Purgationẽ peccatorum faciens*, id est, peccata nostra mundans. In his duobus maxime Apostolum gloriari videmus, quod hæc per filium nobis allata esse demonstrat. *Ephes. 1.* Et cum nos commonuisset crucis & passionis eiusdem filii, per quæ nobis purgatio peccatorum ministrata est, confestim per resurrectionem atque ascensionem eius instituit nos ad cælestia erigere, *Rom. 5.* & intueri inenarrabilem eius gloriam: ait enim.

Sedet ad dexteram maiestatis eius in excelsis: tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditauit.

Sedet ad dexteram maiestatis in excelsis. Per dexteram non *Ephes. 1.* Deum corporaliter deformauit, sed magnitudinem demonstrauit honoris. F Dum dixit, *in excelsis*, ostendit eum omnibus altiorem & superminentem esse, *Hebr. 8.* qui etiam vsque ad ipsum peruenit solium paternæ claritatis. Sicut enim pater in excelsis est, sic & filius. Consessus enim nihil demonstrat aliud, nisi honoris æqualitatem. Si enim minorationem vellet ostendere, numquam diceret ad dexteram; sed potius ad sinistram eum sedere. Adhuc excellentiam eiusdem filii ostendere aggressus est, dum dicit, *Tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditauit.* Angeli sunt ministri & famuli: ille quidem filius & *Galat. 4.* hæres. *Tanto* (inquit) *melior angelis effectus.* *Philip. 2.* hoc est, honorabilior atque præclarior, quanto melius hæreditauit nomen. Sequitur.

Cui enim dixit aliquando angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursum: Ego ero ei in patrẽ & ipse erit mihi in filium.

G

Ego ero ei in patrem. Hoc absque vlla dubitatione de incarnatione filii dicitur. Ideo verbum futuri temporis posuit, *Ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium.* Quod vero dixit, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: aperte manifestat quod idem est de quo ait, *Ero ei in patrem*, ex ipsa essentia patris genitus. Ideo præsenti tempore posuit *hodie*, quia Deo nihil præteritum aut futurum est, sed semper præsentia cũcta. *Hebr. 13.* Potest enim secundum carnem hoc accipi dictum; quia caro communicat altioribus, sicut & diuinitas humilibus communicare dignata est. Hoc itaque loco perspicue duas naturas in Christo ostendit. Hæc vero ad salutis nostræ exempla referamus. *Philip. 2.* Si enim ipse cum Deus esset & Dominus, Deique filius, non respuit formam serui suscipere: *Luc. 17.* multo amplius nos oportet cuncta perficere, quæ iusta sunt nobis, & humilia quæq; tolerare. Recordemur Dominum dicentem, *Cum feceritis omnia, dicite, quoniam inutiles serui sumus.*

H

Et iterum, cum introducit primogenitum in orbẽ terrarum, dicit, Et adorent eum omnes angeli Dei. *Ps. 96.*

Paulus introitum Christi vocat assumptionem carnis; de qua ipse Dominus in Euangelio ait, *Exiui à patre & veni in mundum*: *Ioan. 16.* quo loco Christus incarnationem suam exitum vocat; quam Paulus hic introitum nominat. Quærẽdum vero est quare vnam rem diuersis nominibus Christus & Paulus nominare voluerint. Significationes quidem dictorum manifestæ sunt, & secundum quid dicantur, apparet. Christus quidem merito exitum vocat: foris enim eramus à Deo, sicut qui sunt extra regales aulas in vinculis colligati; *Coloss. 1.* & qui habent apud regem pro culpis offensam, huiusmodi quippe à regali aula foris exclusi sunt. *Matt. 22.* Qui vero voluerit istis veniam impetrare, non primum ipsos in aulam regis introducit, sed ipse foras egreditur, ibique cum eis communicat sermocinandi negotium, vsque dum eos correctos reddat, & dignos efficiat, quo regis vultui repræsentari mereantur. Sic etiam Christus effecit. *Ioan. 12.* Egressus quippe ad nos, hoc est, carnem sumẽs, & collo-

A collocutus nobiscum, præcepta nobis intonuit. Et sic nos
à peccatis emundans, & ad Deum conuertens, in aulam
1. Ioan. 2. regalem velut aduocatus optimus introduxit. Propterea
ergo exitum vocat suæ incarnationis aduetum. Paulus au-
tem introitum nominat ex metaphora hæreditantium, &
Mat 28. ius dominandi in aliqua possessione sumentium. Dicen-
Psal. 96. do enim: *Iterum introducit primogenitum in orbem terrarũ*: hoc
significat, cum ei committat ac possidendum tradat orbẽ
terrarum. Tunc autem totum orbem possidet, cum ab v-
niuersis est agnitus. *Et adorent eum omnes angeli Dei.* Ad altio-
ra quædam eleuans mentem nostram, vt sciamus illum
qui carne indutus est, & passus est pro nobis, ab angelis ad-
Mat. 4. oratum. Vt discerneret autem maiestatem filij ab angelo-
rum ministratione, mox sequutus adiunxit.

Psal. 103. *Et ad angelos quidem dicit, qui facit angelos suos,
spiritus: & ministros suos, flammam ignis.*

Non enim solos angelos hoc sermone significat, sed o-
B mnes virtutes ministeriis supernis fungentes. Sciendũ est
Ephes. 1. enim quod angelus, nomen est officij, non naturæ. Qui
etiam semper sunt spiritus, sed non semper angeli vocari
possunt. Quæris huius naturæ nomen? spiritus est. Quæris
officij? angelus. Ex eo quod est, est spiritus: ex eo quod a-
git, angelus; quia angelus Græce, nuntius Latine dicitur.
Sicut homo nomen naturæ, miles vero nomen officij, sic
Psal 103. qui erant iam spiritus cõditi à creatore Deo facit angelos,
Exod. 3. mittendo eos nuntiare quod iusserit. *Et ministros suos flam-
mam ignis.* Legimus apparuisse ignem in rubo. Legimus
etiam missum ignem desuper, & implesse quod præce-
4. Reg. 1. ptum erat. Potest dici, quando leuia nuntiare mittuntur,
angelos esse: quando ad vindictam mittuntur, ministros
esse, id est, ignem ardentem. Sunt etiam hæc officia in Ec-
..r. 2. clesia præsenti. Nam prædicatores sancti, quando spirita-
..i. 66. lia prædicant, & gaudia regni Dei annuntiant, angeli di-
Marc. 9. cuntur: quando vero terrorem gehennæ ignis prædicant,
ministri sunt, vt terreant peccatores comminatione ignis
illius qui numquam extinguetur.

Psal. 44. *Ad filium autem, Thronus tuus Deus in sæculum
C sæculi: virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti iusti-
tiam, & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus,
Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis.*

Ad filium autem, &c. Hoc de eo dicit, qui secundum car-
Ioan 5. nem est, de quo etiam ipse Dominus in Euangelio ait, *Pa-
ter non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio, vt omnes
honorificent filium.* Et paulo post, *Potestatem dedit ei iudicium fa-
Ibid. cere, quia filius hominis est.* Hic enim thronus Dei, ad iudiciũ
pertinet futurum, in quo forma hominis videbitur iudex
viuorum & mortuorum, & quo iudicio, omnia veraciter
Act 10. Christus moderatur, examinat atque iudicat. *In sæculum sæ-
culi*, ait, quia nouissimum iudicium inter bonos & malos
externa discretione stabit, eo ipso testante in Euangelio,
Mat 25. qui iudicaturus est: *Tunc*, inquit, *ibunt hi in ignem æternum, iu-
Psal 94. sti autem in vitam æternam. Virga æquitatis, virga regni tui.* Virgã
vero regulam diuinæ significat æquitatis: quę veraciter re-
cta dicitur, quia nulla prauitate curuatur. Virga ista iustos
Esai 6. regit, impios percutit. Hæc virga nempe fortitudo inui-
D cta est, & æquitatis rectissima atque inflexibilis disciplina.
Hæc enim virga regij honoris insigne, sceptrum diceba-
tur antiquitus, designans in ea virtutem, Regem, Domi-
num, Saluatorem. *Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem.* I-
psa est virga recta, amare æquitatem, odisse nequitiam. Ne
mo enim perfecte diligit iustitiam, nisi qui & actus pessi-
mos abominatur: quia veritatis amor, odium est falsitatis.
Sed huic amori bonitatis, & odio iniquitatis, quæ præmia
1. Reg 16. sint reddita, subter exponit, dicens, *Propterea vnxit te Deus,
Leuit. 8. Deus tuus.* Vnctus Christus & regem significat & sacerdo-
tem, quia dignitates istæ sumebantur per sacratissimas vn-
ctiones. Nam & ipsum nomen Christi à sancto chrismate
vocatur, Sed in illa natura vnctus dicitur, quia dispensatio-
ne & natus, & mortuus, & resurrexisse veraciter Christus
dicitur. Cæterum diuinitas eius nullo munere, nullo ho-
nore indiguit adiuuari. Repetitio autẽ ista quæ dicit, *Deus,
Deus tuus*, præconium magnæ dilectionis ostendit. *Oleo læ- E
titiæ præ participibus tuis.* Duplici modo vnctionem illam san- 1. Ioan 5.
ctam prouenisse significat. Oleum lætitiæ, est peccati ma-
culam non habere. Vnde se conscientia semper exhilarat, Ioan. 20.
quando nulla recordationis asperitate mordetur. *Præ par-
ticipibus tuis.* In filiis hominum dicit, quos & ipse in Euan-
gelio fratres appellat. Ideo autem dictum est, *Præ participi-
bus tuis*, quoniam hanc benedictionem supra omnes ho-
mines, siue reges, siue sacerdotes in veteri Testamento,
etiam Apostolos & martyres in nouo agnoscitur accepis- Ioan 7.
se: vt vnctus singulariter cæteros etiam vngere debuisset, Ioan. 1.
ex illo enim fons benedictionis, prout ipsi visum fuerit,
per vniuersos electos competenter emanat. Sed hæc om-
nia carni conueniunt, cui perfectissimum & gloriosissi-
mum verbum vnitum est pro salute sanctorum. Hoc vn-
guentum in alio dicitur Psalmo *descendisse in barbam, barbam
Aaron, vsque in oram vestimenti eius.* Et paulo post; *Quoniam il-
lic mandauit Dominus benedictionem, & vitam vsque in sæculum.*
Post humanitatis eius igitur excellentiam, iterum ad ęter- Psal. 132.
nitatem diuinæ naturæ in eodem filio Dei conuertit se A- Ibidem
postolus testimonium alterius Psalmi inducens, ait enim. F

*Et tu Domine in principio terram fundasti, & ope- Psal. 101.
ra manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem
permanes, & omnes vt vestimentum veterascent. Et
velut amictũ mutabis eos, & mutabuntur: tu autem
idem ipse es, & anni tui non deficient.*

Et tu Domine in principio terram fundasti. Cum dicit, *In prin- Psal. 148.
cipio terram fundasti Domine*, ostendit quod à sanis mentibus
non potest abnegari, quia creator à creaturis suis sine ali-
quo cognoscitur extitisse initio. *Et opera manuũ tuarum sunt
cæli.* Hic manuum virtutem iussionis Dei debemus accipe-
re. Alio enim loco dicitur, *Quoniam ipse dixit, & facta sunt; i- Psal. 101.
pse mandauit, & creata sunt. Ipsi peribunt, tu autem permanes.* Per-
eunt enim ab eo quod sunt, dum immutantur in melius
creaturæ. *Tu autem permanes*: vt sicut æternitatem Domini
ostendit antequam crearet omnia, sic post cælos mutatos
ipsum diceret in maiestatis suæ gloria permanere. *Et omnes
vt vestimentum veterascent.* Ipsum enim veterascit, quod ve-
stis more, morte consumitur: sicut caro humana, quæ ta-
men in melius resurrectione immutabitur: addidit, *Et ve- G
lut amictum mutabis, & mutabuntur.* His verbis forsitan cæ- 1. Cor. 15.
lorum mutationem Propheta intelligi voluit, similiter vt
cætera elementa commutantur, sicut in alio legitur Pro-
pheta *Et erit cælum nouum, & terra noua.* Vt facta Domini o- Esa. 65.
stenderet iam sub æternitate mansura dicit. *Mutabis eos, &
mutabuntur*: quia numquam erunt ad hoc corruptibile. *Tu
autem idem ipse es: & anni tui non deficient.* Immutationem e-
iusdem naturæ designat: ipse vero idem est quod est, veluti
Moysi famulo suo dixit, *Ego sum.* Sic istis tribus versibus Exod. 3.
commutatio creaturarum, & æternitas Domini mirabili
breuitate descriptæ sunt. Post maiestatem diuinæ æterni-
tatis in filio, iterum beatus Apostolus ad humanitatis e-
iusdem glorificationem sermonem direxit, dicens.

*Ad quem autem Angelorum dixit aliquando, Sede Psal. 109.
ad dexteram meam, quousque ponam inimicos tuos
scabellum pedum tuorum?*

Sede ad dexteram meam. Victor filio, & per sanctam incar- H
nationem totius mundi triumphatori, post resurrectio- Coloss. 2.
nis gloriam honorabilis consessus paternæ maiestatis of- Ephes. 1.
fertur: vt per hunc situm, susceptæ humanitatis gloria de- Philip. 2.
claretur, quæ nemini Angelorum deferri debuit. *Quousque Psal. 131.
ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Per pedes enim Ioan. 10.
Domini stabilitas æterna significatur: vbi ille tamquam ve
stigiis positis omnipotentiæ suæ virtute consistit. His pe- Psal. 98.
dibus constat esse subdendos qui quotidie vitiorum con- Hebr. 2.
trarietate derelicta reuertũtur ad Dominum, & tamquam
scabellum pedibus, ita eius prædicationibus inclinantur.
Sine dubio de illis inimicis dicitur, qui conuersi ad dexte-
ram collocantur. Non enim hic aduerbium, *quousq;*, alicu-
ius finem temporis designat, sed æternitatis potentiam
demonstrat.

A

Nonne omnes ministri spiritus sunt, in ministerium missi propter eos qui futuri sunt hæredes salutis?

[Mat. 4.] Quid miraris si filio ministerium exhibent angeli, cum etiam nostræ salutis ministros eos constet effectos? Mentes eorum ad quos loquitur, subleuare volens, dicit angelorum functiones humanæ salutis causa à Domino directas esse. Filius sicut Dominus saluat: isti vero sicut serui saluti prædestinatorum deseruiunt. [Luc. 2.] [Luc. 1.] [Mat. 28.] Cuius rei pleni sunt veteris Testamenti vel noui vbique libri. Nam & pastoribus angeli euangelizauerunt, & angelum legimus ad virginem Mariam missum: & in resurrectione Domini angeli mulieribus apparuerunt, & alia multa in diuinis leguntur scripturis. Intelligite igitur nunc, quantus honor nobis existit, ad quos sicut ad amicos ita ministros angelos suos destinat Deus. [Ioan. 20.] [Act. 7.] His ita introductis de angelorum ministerio, per quos etiam & ipsa lex ministrata est, mox subiungit de excellenti gratia, quæ per Dei filium nobis allata est; dicens.

B

CAP. II.

PRopterea abundantius oportet nos iis intendere quæ audiuimus, ne forte pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?

Propterea abundantius oportet, &c. Quare *abundantius* dixit, nisi quia præstantius hoc est, quam quod in lege solebamus audire? Hortatur itaque eos diligentius iis intendere [2. Cor. 3.] quæ per Dei filium audierunt, quam eis quæ per angelos dicta sunt: more suo suam illis coniungens personam, in eo quod dixit, *audiuimus*, atque, *pereffluamus*, nolens ab auditis per inania effluere audientium sensus: quod etiam sequentibus verbis plenius explicauit, dicendo; *Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem.* Quid est, *factus est firmus*? videlicet verus, tamquam diceret, fidelis in opportuno tempore; volens intelligi eam quæ per angelos data est lex, suo tempore firmiter custodiendam. [C] [Galat. 3.] [Act. 7.] Nam legem per angelos datam esse plurimis ostenditur in locis: attamen non custodientes eam, iustam mercedis retributionem accepisse restatur. Quare dixit, *mercedis retributionem*? Merces enim in bonis poni solet: sed iste [Heb. 10.] Apostoli est mos, vt non magnam verborum habeat rationem; sed indifferenter quæ vel in bono dicuntur, vel quæ in malo, pro alterutro ponere, sicut alibi dixit; *In captiuitatem redigentes omnem sensum, ad obediendum Christo*: & hic [2. Cor 10.] [2. Thes. 1.] mercedis retributionem pro supplicio posuit. *Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?* Per hæc verba significat, quia non erat tanta salus in veteri Testamento, [Heb. 6.] [Deut. 28.] quanta est in gratia Dei quam Dei filius nobis attulit. Non enim nobis nunc, sicut illis terræ diuitias, sed cæli gratiam promisit Deus: non vindictam de terrenis hostibus, sed de spiritalibus concessit: non vitam fœliciter temporalem, sed perpetuam æternaliter beatam donauit. Hæc quippe omnia breuiter intimauit, dicens. *Si tantam neglexerimus salutem.* [D] Deinde supereminentiam eorum quæ per Dei filium dicta sunt, adiunxit.

Quæ cum initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est contestante Deo signis & prodigiis & variis virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundum ipsius voluntatem.

[Ioan. 1.] *Quæ cum initium accepisset, &c.* Non enim hæc quæ dicimus, ab hominibus, vel etiam ab angelis nobis allata, sed ipse filius vnigenitus nobis impartiuit. *Ab eis qui audierunt, in nos confirmata est.* Quid est, *confirmata est*? Credita est atque perfecta, quia salus quæ per eundem filium nobis data est, [Galat. 2.] [1. Cor. 12.] perpetua manet in æternum. *Contestante Deo signis & prodigiis, & variis virtutibus & spiritus sancti distributionibus.* Affluentiam significans gratiarum, quæ non erat apud antiquos, quę fuit data postquam glorificatus est Iesus. E [Ioan. 7.] Testatur hoc Euangelista, vbi ait; *Nondum erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.* Quod vero addidit, *Secundum ipsius voluntatem*, [Ephes. 1.] Diuinæ voluntati atque eius consilio cuncta cōtribuit, ne quis in suis meritis confideret, quasi diceret, [Rom. 12.] Ipse nouit quid cuique prosit, vel cui quid sit accommodum, quapropter ipse gratiam vnicuique secundum suæ [Ephes. 4.] voluntatis præscientiam contulit. Sequitur,

Non enim angelis subiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Testatus est autem in quodam loco quis, dicens, Quid est homo, quod memor es eius: [Psal. 8.] *aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab angelis: gloria & honore coronasti eū, & constituisti eum super opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius.*

Non enim angelis subiecit Deus orbem, &c. Hoc est, Non enim [1 Cor. 15.] salutem nostram, quę in nouissimo tempore facta est [Hebr. 1.] in orbe terræ, angelis subiecit, quæ à prophetis futura esse [Psal. 2.] [F] olim prædicta est, sed filio suo, ad quem vox paterna (sicut superius demonstratum est) sonuit; *Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem*: & hoc propheticis confirmat exemplis, dicens, *Testatus est autem in quodam loco quis, dicens.* Cur non hic nomen Prophetæ posuit, sed absondit? Facit hoc etiam in aliis testimoniis, sicut supra dictum est. Existimo non abscondentis affectu, sed ostendentis eos multam habere scientiam scripturarum, vt nec opus haberet nomen ponere dicentis: sed veluti de re manifestata & in promptu constituta inducere testimonia. [Psal. 8.] *Quid est homo, quod memor es eius? Quid est homo?* Cum despectu pronuntiandum est, id est, fragilis & caducus, Adæ sequax, qui in veteri sit peccato generali prauitate deuinctus: Huius memor est Dominus, quando ei peccata dimittit, & misericordiæ suæ dona largitur. [Sap. 7.] *Aut filius hominis, quoniam visitas eum?* Huic iam voci assurgendum est, quod [Mat. 1.] Dominum significat Saluatorem: quia non vt cæteri mortales, ex duobus hominib. natus est, sed ex Spiritu sancto, [Psal. 18.] [Hebr 1.] & beatæ Mariæ semper virginis vtero tanquam sponsus gloriosus de thalamo suo processit. [G] Et considera, quod superius dixit, *memor*, subiecit autem, *visitas*. Memor fuit, cū per Patriarchas & Prophetas de cælo misertus est: visitauit, cum *verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* [Ioan 1.] Nam visitare dicitur, quādo medicus ad infirmos ingreditur, quod in aduentu Domini re vera constat impletum *Minuisti eum.* Hinc iam Domini Saluatoris humilitas narratur & gloria. Minoratus est enim non necessitate ministratoria, sed pietatis suæ spontanea voluntate, sicut Apostolus ait; *Semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens.* [Philip. 2.] Sequitur, *Paulo minus ab angelis.* Qui crucem pro omnium salute suscepit, ex ea siquidem parte creator angelorum minor factus est angelis. Bene autem dixit, *Paulo minus*, quia etsi mortale corpus [Rom. 8.] [1. Pet. 2.] assumpsit, tamen peccatum non habuit. Gloria & honore coronatus est, cum post resurrectionem nimis mirabilem mundus credulitatem quod Deus homo factus est & exaltatus, accepit. Gloria coronatus est in resurrectione & ascensione, & honore in confessione paternæ maiestatis. [H] *Et constituisti eum super opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius.* Superius de gloria eius & honore narratum est: nunc ponitur & potestas, vt cognoscatur Christi Domini maiestatis perfectissima plenitudo. [Ephes. 1.] [1 Cor. 15.] Dicendo enim. *Super opera manuum tuarum*, omnis creatura illi subiecta mōstratur: quia sicut à Domini opere nihil est exceptum, ita nec à potestate Christi aliquid probatur esse diuisum. [1. Pet. 3.]

In eo enim quod omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum. Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei. Eum vero qui modico quam angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis eius gloria & honore coronatum, vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.

In eo enim quod omnia ei subiecit, &c. Dicendo enim, *omnia*, [Matt. 28.] nec terrena videtur excepisse, nec cælestia. Quem prius propter humilitatem carnis *paulo minus ab angelis* dixerat

esse mi-

A

esse minoratum, post ascensionem dicit pedibus eius omnia fuisse subiecta, vt ista distinctio & dubietatem titubantibus auferat, & gloriam suæ incarnationis ostendat. (1 Cor. 15.) *Sub pedibus*, ait, vt omnis creatura merito ipsum colat, atq; adorare videatur. (Rom. 10.) *Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei.* Hoc itaque ait de non credentibus in eum: quia necdũ omnia euangelica obtinuit prædicatio. Superius dixit nihil dimitti sibi non subiectum, & hic abstruit necdum omnia sibi subiecta videri: quia illic vniuersalem sibi voluntariam siue necessariam subiectionem designat; hic tantum voluntaria in eorum qui fideliter credunt in eum. *Eum vero qui modico quam angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis eius gloria & honore coronatum: vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.* Hic ostendit quia gloria & honor crux est Christi, pro qua modicum minoratus est ab angelis, sicut ipse Dominus eam semper vocat, dicens, (Galat. 6. Ioan. 17.) *Vt glorificetur filius hominis.* Si ille ea quę pro seruis passus est, gloriam vocat: multo amplius tu homo quæ pro Domino pateris, tibi ad gloriam pertinere sempiternam dubitare non debes. (Galat. 6.) Addidit, *Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.*

B

(Ephes. 2.) Ipsum vero gratiam nominat, qui pro omnium salute gustauit mortem. Non enim debebatur nobis, vt filius Dei pro nobis gustaret mortem, sed gratia hoc fecit. (Rom. 5.) Ipse quidem pro omnibus mortuus est. Quid autem si non omnes credunt? Ille tamen quod suum erat, impleuit. (Rom. 5. 6.) Et proprie dixit, *gustauit mortem*: quia breui tempore in illa fuit, vt ea deuicta confestim resurgeret.

Decebat enim eum propter quem omnia, & per quē omnia, multis filiis in gloriam adductis, ducem salutis eorum per passionem consummare. Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno omnes.

Ducem salutis eorum per passionem consummare. Consummare, id est, perficere omnium salutem. (Ephes. 1.) *Per quem omnia*, id est, *per eius mortem, siue quæ in cælis siue quæ in terris restaurata sunt*, per quem etiam & omnia creata sunt. (Colos. 1.) Vides quantum est interstitium nominum. Et ipse filius, & nos filij: ille proprius, nos adoptiui. (Hebr. 12.) Sed ille saluat, & nos saluamur. Vides quomodo nos & coniungit & discernit. *Multis filiis* (inquit) *in gloriam adductis.*

C

Illic coniunxit ducem salutis eorum, hic discreuit. (Act. 17.) *Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno omnes.* Ecce quomodo iterum coniungit, honorans eos & consolans, & Christi fratres eos nominans, secundum quod ex vno eos esse dicit. Deinde muniens sermonem suum, & ostendens quoniam de eo qui secundum carnem est, dixit, *Qui enim sanctificat*, hoc est Christus: *& qui sanctificantur*, hoc est nos. Intueris quantum intersit. Ille sanctificat, sanctificamur autem nos. Addidit, *Ex vno omnes.* Vnus est enim Deus, à quo omnia: sed ille aliter, aliter & nos. (1. Cor. 8.) Ille quasi proprius filius, nos verò quasi adoptiui: (Ioan. 20. Ioan. 17.) attamen vnum habemus patrem Deum. Ille quasi proprius filius sanctificat, nos sicut adoptiui sanctificamur.

(Psal. 21.) *Quam ob causam non erubescit fratres eos vocare, dicens, Nuntiabo nomen tuum fratribus meis: in medio ecclesiæ laudabo te.* (Esai. 8.) *Et iterum, Ego ero fidens in eum.* (Ibid.) *Et rursum, Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus.*

D

(Ephes. 1.) *Non erubescit fratres eos vocare, &c.* In eo enim quod dixit, *Non erubescit fratres eos vocare*, demonstratur non naturæ esse fraternitas nostra, sed misericordiæ eius & humilitatis multæ, qui nos fratres elegit sibi: & hoc prophetico affirmat testimonio, ne quasi nouum putaretur, & non multo ante prædictum. (Psal. 21.) Ait enim, *Annuntiabo nomen tuum fratribus meis.* Post sacram passionem & resurrectionem dicit gloriam diuinitatis toto orbe vulgandam. (Ioan. 20.) *Nuntiabo* enim dicit, id est narrari faciam, sicut in Euangelio mulieribus dixit, *Ite, dicite fratribus meis.* Fratres autem dicuntur & qui diligunt, & qui diliguntur. (Luc. 10.) Addidit vero, *In medio ecclesiæ laudabo te.* In medio sanctorum laus Domini resonat per eum qui ait, (Ephes. 5. Esai 8.) *Confiteor tibi pater cæli & terræ qui abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.* Laus enim Domini vera, non solum ore, sed etiam corde amantibus & perficientibus præcepta Domini narratur. *Et iterum, Ego ero fidens in eum.*

E

De suscepto homine hoc dictum est, cuius confidentiam totam in Deo patre esse non dubium est, (Ioan. 17.) sicut in Euangelio ipse ait, pro quibus supplicabat, dicens: (Ioan. 16) *Volo pater, vt vbi ego sum, & isti sint mecum.* Quos etiam vt confidentiam haberent, exhortabatur dicendo, (Esai. 8.) *Confidite, ego vici mundum. Et rursum, Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus.* Hoc testimonium de Esaia protulit Apostolus, ad Christum & ad Apostolos referens, quos propter innocentiam pueros nominauit, de quibus ipse Dominus ait, (Matth. 19.) *Sinite paruulos venire ad me: talium est enim regnum cælorum.*

Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdē, vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, hoc est diabolum: & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti. (Osee 13.)

Et ipse participauit eisdem. Hic adstruit fraternitatem veram, & humanitatem in Christo non fictam. Sicut enim pueri carne & sanguine constant: & ille participauit carni & sanguini, vt haberet vnde gustaret mortem pro puerorum salute.

F

(Philip. 2. Rom. 8.) Cuius dispensationis effectum & causam subiungens, inquit, *Vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, hoc est, diabolum.* (Osee 13.) Hic admirabile quiddam demonstrat, quia per quod potestatem habuit diabolus, per hoc victus est. (1. Cor. 15.) Et arma quæ fuerant illi fortia aduersus mundum, hoc est mors, per eam illum Christus percussit. Hic magnitudinem virtutis eius qui vicit, insinuat, ostendendo quantum bonum operaretur mors. (2 Cor 5. Rom. 6.) *Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti.* Quare tremitis, quare timetis eam quæ iam condemnata est? Iam terribilis non est, sed optabilis, quasi laborum finis, & requiei initium. Cur, ait, *timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti*? Serui siquidem fuerant omnes mortis, quia mortem timebant, necdum erant soluti à timore mortis, cuius legibus tenebantur. (1 Thes. 4. Phil p. 1.) Nunc itaque sancti derident eam, qui agone transacto, & morte deuicta ad regnum transituri sunt. Vnde & ipse Paulus ait, *Cupio dissolui, & esse cum Christo.*

Non enim quemquam angelorum assumpsit, sed semen Abrahæ apprehendit: vnde debuit per omnia fratribus assimilari.

G

Honorat hic Patriarcham, eosque qui eiusdem sunt generis, ad quos hæc epistola scripta est. (Rom. 9.) Commemorat ergo de beneficiis Dei, & de propinquitate carnali ad Christum, & de promissione quæ data est ad Abraham, (Gen. 13. & 17.) *Tibi & semini tuo dabo terram hanc*; ideo supra, *Quia ex vno omnes*; id est, Abraham, Christus secundum carnem, & illi ad quos hæc loquebatur. Quod vero superius ait, *Quia ergo pueri cōmunicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem*: exequitur amplius hūc sensum, vnde participarit carne & sanguine. (Galat. 3.) Ideo ait, *Non enim quemquam angelorum assumpsit*, id est, non cuiuslibet angeli naturam suscepit, sed semen Abrahæ apprehendit. Non enim angelis illa dignitas donata est, vt vna persona Dei filius eorum naturæ cōiungeretur, sed honorem hūc & dignitatem humanæ naturæ Deus Dei filius contribuit, vt Deus & homo vna esset persona. Quare dixit, *apprehendit*? quia nos quasi recedentes ab eo, & longe fugientes insecutus *apprehendit*, &

H

in vnam personæ nostrę fragilitatis naturam sibi contemperauit, mira coniūctio, dum æternus & immortalis mortali & temporali adunatus est. (Ioan. 1.) Quomodo vero hoc esset, confestim subiungit, dicens, *Vnde debuit per omnia fratribus assimilari.* (Philip. 2.) Quid est, *per omnia*? i. natus est, educatus est, creuit, passus est etiam & mortuus, vt per omnia similis esset fratribus, qui huiusmodi conditioni subiecti sunt, absque peccato. (Hebr. 1.) Superius enim dixit *splendorem eum gloriæ & patternæ substantiæ imaginem, per quem sæcula fecit.* (Ioan. 16.) Iste tantus & tam mirabilis & tam gloriosus tantam nostræ salutis curam habuit, vt frater noster in omnibus fieret. (Luc. 15.) Propter hoc angelos quodammodo reliquit, altasq; cælorū virtutes, vt nos apprehēderet ouem perditam, passione sua inuentam, & (Heb. 9.) humeris impositam reportaret ad cælestia regna. Hic vero tantus & talis sacerdos noster voluit apud patrem seipsum offerre pro nobis. Proinde secutus est, & infert.

A

Vt misericors fieret & fidelis pontifex in iis quæ sunt ad Deum, vt expiaret peccata populi. In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eos qui tentantur iuuare.

1. Ioan. 4. Ephes. 2. 1. Cor. 4. Heb. 5.

Vt misericors fieret & fidelis pontifex, &c. Non itaque alia fuit causa illi per omnia fratribus assimilari, nisi vt fidelis pontifex esset pro nobis, nostrisque propitiaret peccatis. Non est altera totius huius mirandæ dispensationis causa, quam hæc sola. Vidit quippe humanum genus humi iacens, peccatorum vinculis ligatum, mortis obnoxium tyrannidi, & misertus est eius, sicut fidelis pontifex: *fidelis* dicit, hoc est verus & potens. Ministerium namque sacerdotis est, fidelem esse, vt possit eos quorum est sacerdos, liberare à peccatis. Proinde de eius potentia subsecutus, adiunxit, *In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eos qui tentantur iuuare. In eo*, id est, homine in *quo passus est*, potés est vinctos liberare, tentatosque adiuuare; ne vincantur: quia tentationes nostras non solum sicut Deus, sed etiam sicut homo in seipso per experimentum cognouit. Licet enim Deus in sua natura sit impassibilis, tamen in nostra quam assumpsit, idem Dei filius passibilis fuit, nostræ naturæ consimilis. In ea vero carne quam suscepit, multa sæua passus est. Nouit ergo quid rei sit ista tribulatio patientium. Ipse tentatus est, sed non superatus.

1. Cor. 10. B Esai 53. 1. Pet. 2. Philip. 2.

CAP. III.

Num. 12.

VNde fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum & pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fidelis est ei qui fecit illum, sicut & Moyses in omni domo illius.

Matth. 15. Ioan. 17. Exod. 3.

Adhuc etiam de incarnationis Christi loquitur mysterio. Nam in Euangelio ipse testatur se missum non esse, *nisi ad oues perditas domus Israel.* Apostolus enim Græcè, Latine missus dicitur. Cognoscite quis sacerdos est Iesus & qualis, & non habebitis opus consolatione alia, neque solatio. *Pontificem* vero eum dixit *confessionis nostræ*, id est, fidei nostræ, cui iste populus nouus commissus est, sicut & Moysi prior populus in requiem datus est: sed huic maiora vel longe meliora commissa sunt. Vult enim beatus Paulus erigere animos Israelitarum ad excellentiam promissionum Dei, vt intente pareant se accipere quod Deus benigne illis promisit afferre; nominans eos fratres sanctos, ad cælestia vocatos, participes cum Christo hæreditatis Dei, qui fidelis est ei, id est, Deo patri qui fecit eũ. De humanitate dicit eius qui factus est ex semine Dauid secũdum carnẽ: non de diuinitate quæ facta non est, sed genita à patre vnius substantiæ cum eo, *sicut Moyses fidelis est in omni domo illius.* Præpositurus eum Moysi secundum comparationem, ad legem sacerdotij hunc sermonem induxit, asserens eum fidelem esse in domo illius. Fidelem, id est deuotum, defendentem ea, quæ sunt eius, non permittentem corrumpi in domo illius, id est, in populo priori. Confestimq; consecutus ostẽdit quomodo domus illius esse debeamus. Ait enim, *Quę domus sumus nos, si fiduciam & gloriã spei vsq, ad finem firmam retineamus.* Hoc dicit, *qui perseuerauerit vsq, in finem, hic saluus erit.* Dominum enim dicit pro his qui conuocantur in Ecclesia. Intulit, *Dei domus sumus nos*, id est, factura Dei, creati in Christo Iesu. Hucusq; comparationem fecit de incarnatione Christi cum Moyse, dehinc se ad altiora eius narranda conuertit dicens.

C

Rom. 1. Ioan. 10. Num. 12. Matth. 10. 1. Pet. 2. Ephes. 2.

D

Num. 12.

Tanto enim amplioris gloriæ iste præ Moyse dignus habitus est: quanto ampliorem honorem habet domo, qui construxit eam. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit, Deus est. Et ille quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant: iste vero tamquam filius in domo sua, quæ domus sumus nos, si fiduciam spei & gloriam vsque in finem firmam retineamus.

Quanto ampliorem honorem habet domo qui fabricauit, &c. Non dixit, quanto maiorem honorem habet operibus artifex, sed *domo, qui construxit eam.* Vides quoniam de templo non dixit, sed de omni populo primo, quem Moyses de Ægypto eduxit, & deinde de eo quem Christus de diabolica liberauit seruitute, sibiq; in domum acquisiuit. *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit, Deus est.* Hic factorem à factura discernit, vtriusq; domus auctorẽ Deum esse intelligi volẽs, sed aliter illius cui Moyses præfuit, aliter illius cui Christus dux esse & dominus agnoscitur. Ideo subsecutus ait, *Et ille quidem fidelis erat in tota domo, eius tamquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant: iste vero tanquam filius in domo sua, quæ domus sumus nos, si fiduciã spei & gloriam vsque in finem firmam retineamus.* Iste quidem, id est, Iesus, in paternas res sicut filius ingreditur: ille autem, id est Moyses, sicut famulus Dei. Hic iterum eos hortatur stare fortiter, & non subrui. Domus quippe Dei erimus, *si fiduciam spei & gloriam vsque in finem firmam retineamus.* Benè dixit, *fiduciam spei nostræ*, quoniam omnia bona sanctis in hac vita in spe sunt, donec ad speciem perfectę beatitudinis perueniant. Spe enim salui facti sumus. Bona enim quæ nobis promissa sunt, in hac pœnali vita habere non possumus, nisi in spe, & patienter illa expectantes, vsque ad finem firmam spem retineamus: quia oportet nos sperare quæ futura sunt. *Spes enim quæ videtur, non est spes.*

E Exod. 14. Coloss. 1. Ephes. 2. Num. 12. 1. Pet. 2. 1. Cor. 13. Rom. 8. F Ibidem

Psal. 94.

Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus: Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra, sicut in amaritudine secundum diem tentationis in deserto, vbi tentauerunt me patres vestri: probauerunt & viderunt opera mea. Quadraginta annis offensus fui generationi huic, & dixi, Semper hi errant corde: ipsi autem non cognouerunt vias meas, quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam.

Num. 13.

Hodie si vocem eius audieritis, &c. Historia quam Apostolus hic rememorat, notissima est. Cum enim egressi essent de terra Ægypti, & multam viam perambulassent, & multa indicia virtutis Dei accepissent, in Ægypto, in mari rubro, in eremo, consilium fecerunt vt mitterent speculatores, qui deberent inspicere naturam terræ quæ promissa est eis. Illi vero pergentes ac reuersi, terram quidem valde vberem, & optimorum fructuum procreatricem esse dicebant, sed virorum inexpugnabilium esse illam prouinciã, & fortium. Israelitæ vero ingrati & insensati quos oportebat recordari tantorum Dei beneficiorum, & quomodo eos clausos in medio tanti exercitus Ægyptiorum eripuit de periculis & fluuiorum fontes sine defectu donauit, & manna tribuit, & alia miracula quæ operatus est eis: nec sic quidem Deo crediderunt, nec horum aliquid rememorati sunt, sed timore perterriti dixerunt, *Reuertamur in Ægyptum.* Deus igitur iratus eis, qui sic cito obliti fuerant beneficiorum, mirabiliumq; eius, iurauit vt non intraret generatio illa in requiem promissam olim patribus: & sic omnes perierunt in eremo, præter duos tantummodo. Tres itaque requies Apostolus memorat in hac epistola, Vnam sabbati, qua Dominus requieuit ab operibus suis. Secundam in Palæstina, in quam ingressi Israelitæ requieturi erant ex miseria multa & laboribus. Tertiam, quæ vera est requies, hoc est regnum cœlorũ, ad quam quos peruenire contigerit, reuera requiescunt à laboribus & difficultatibus suis: de qua hic Propheta loquitur ad veros Israelitas dicendo, *Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra*, ne similia patiamini qualia progenitores vestri passi sunt, & priuati sunt requie promissa: aliquando enim audierunt patres vestri vocem illius per Moysen, & obdurati sunt. Ergo tunc per præconẽ locutus est, quando obdurastis corda vestra: per se nunc loquitur, mollescant corda vestra. Qui præcones ante se mittebat, ipse venire dignatus est. Ore suo hic loquitur, qui loquebatur per ora Prophetarum. Ad eius ergo vocem qui præconem misit, & nunc per se clamat, *Nolite claudere corda vestra.* Recordamini quomodo obdurati sunt patres vestri, quomodo non introierũt in requiem promissam sed amaricati murmurantes contra Deum perierunt. Patres vestri erant qui perierunt, nolite imitari eos. Patres vestri erant, sed si imitati eos non fueritis, patres vestri non erunt, quãuis de his nati su-

G Exod. 14. Exod. 16. Exod. 16. Num. 14. Iosu. 5. Deut. 26. Apoc. 14. H Psalm. 94. Act. 7. Esai. 52. 1. Cor. 10.

A [Matt. 3.] nati sitis, scientes quia *Deus potens est de lapidibus suscitare filios Abrahæ.* *Quadraginta annis offensus fui generationi huic.* Multis modis eos Deus castigauit, ipsi tamen semper corde errauerunt. [Matt. 4.] Quadraginta diebus Dominus in deserto ieiunauit, vt triumpharet de eo per quem illi quadraginta [1. Cor. 10.] annis murmurauerunt contra Dominum in eremo. Postque consummatam in passione & resurrectione to[Act. 1.]tam victoriæ gloriam, quadraginta diebus fuit cum discipulis antequam cælum ascenderet. Primis quadraginta diebus tentationem huius peregrinationis ostendit: posterioribus verò quadraginta diebus cõsolationem quam sancti habituri sunt in patria. [Coloss. 1.] Corpus enim eius, id est, Ecclesia, necesse est tentationes patiatur in hoc sæculo: sed [Matt. 28.] deest ille consolator qui dixit, *Ecce ego vobiscum sum vsque ad [Num. 14.] consummationem sæculi.* Quibus iuraui propter infidelita[Heb. 6.]tem suam, non introituros in requiem meam. Loqui Dominum, magnum est: quanto magis iurare? Iuramentum ad confirmationem fieri voluit. Per quem iurat Deus nisi per seipsum? Non enim habet maiorem per quem iuret. B Per seipsum confirmat promissa sua, per seipsum confirmat minas suas. Sicut verum est quod promittit, sic certũ est quod minatur. Iurauit vt non intrarent in requiem ipsius; & tamen oportet intrare aliquos in requiem ipsius. [Rom. 11.] Illis ergo reprobatis, nos intrabimus: quia & si aliqui ex ramis propter dissimilitudinem & infidelitatem fracti sunt, nos propter fidem & humilitatem inseremur. Sequitur autem exhortatio apostolica ad populum de requie introeunda. Dicit enim.

Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor durum infidelitatis, vt recedat à Deo viuo: sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie nominatur: vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

[Matth 23.] *Cor durum infidelitatis, &c.* Quippe ex duritia cordis infidelitas nascitur. Sicut enim solida corpora & dura non obsequuntur manibus medicorum: sic & animæ obduratæ non obsequuntur verbo Dei. Si enim patres vestri (vult inferre) quia non sperauerunt sicut oportebat sperare, C hæc passi sunt quæ leguntur in historia cuius ante meminimus, & perierunt in deserto propter duritiam cordis: multo amplius vobis talia timenda sunt, sicut illis ac[Num. 14.]cidere. Ad illos enim iste sermo factus est, qui in præsentia fuerunt; vel futuri sunt. Ideo dicit, *hodie.* Hodie namque [Heb. 13.] illud semper est, donec constat mundus. Infert enim amplius dicere de hodie. & subiungit, dicens, *Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie nominatur: vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Adhortamini,* hoc est, ædificate inuicem, corrigite vosmetipsos, ne contingant vobis similia: ne obduretur quisquam ex vobis deci[1 Cor. 10.]piente peccato infidelitatis. Attendis quia infidelitas [Eccl 10.] peccatum facit. Sicut enim infidelitas malignam vitam [Prov. 18.] procreat: sic etiam *anima quando in profundum malorum venerit, contemnit.* Contemnens autem, neque credere patitur, vt se à timore mortis perpetuæ liberet. Deinde infert Apostolus.

[Psal. 94.] D *Participes enim Christi effecti sumus: si tamen initium substantiæ eius vsque ad finem firmum retineamus. Dũ dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra, sicut in illa amaritudine. Quidã enim audientes exacerbauerunt, sed non vniuersi qui profecti sunt ab Ægypto per Moysen. Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? Nonne illis qui peccauerunt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto? [Num. 14.] Quibus autem iurauit non introire in requiem ipsius, nisi illis, qui increduli fuerunt? Et videmus quia non potuerunt introire propter incredulitatem.*

[Ioan. 17.] *Participes enim Christi effecti sumus.* Quid est, *participes effecti sumus?* [Ephes. 5.] participamur ex eo, inquit, id est, vnum effecti sumus cum illo. [Ephes. 4.] Siquidem ipse caput est, & nos membra, cohæredes & concorporales illi secundum spiritalem ho[Galat. 1.]minem, qui creatus est cum ipso. *Si tamẽ initiũ substantiæ eius vsque ad finem firmum retineamus.* Quid est, *initium substantiæ?* E Fidem significat, per quam subsistimus, & Deo nati sumus in filios, & essentiales (vt ita dicam) facti sumus. Quod di[Ephes. 4.]ligentissime obseruandum est, ne cuiuslibet doctrinæ macula corrumpamur. Deinde subinfert Apostolus de hodie adhuc dicere. *Dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra, sicut in illa amaritudine.* Hic verò Apostolus propheticum testimonium intrat explanare, quod superius posuit, dixit enim, *Hodie si vocem eius audieritis, ne [Psal. 94.] [Num. 14.] obduretis corda vestra sicut in illa amaritudine.* Quorum obduratorum mentionem facit? quorum infidelium? nonne eorum quorum cadauera prostrata sunt in deserto? Quod enim dicit, tale est. Audierunt illi sicut & nos audimus. Sed quid profuit illis sermo auditus? Non ergo putetis quia ex auditu tantum prædicationis introitus fit ad re[Rom. 2.]quiem Dei, quia & illi audierunt per Moysen, sed nihil vtilitatis ex auditu habuerunt: quoniam nec crediderunt, nec sermo auditus fide contemperatus est. Discreuit eos qui crediderunt prædicationis verbo, ab illis qui non cre[F]diderunt. Ait enim, *Sed non vniuersi.* Caleb enim & Iosue, [Deut. 1.] quia non consenserunt infidelibus, effugerunt pœnam quæ illis illata est: nec solum illis donatum est mortem euadere, qua cæteri perierunt, sed etiam donatum est illis terram repromissionis intrare, eamque laudabiliter pro [Iosue 14.] sua portione possidere.

CAP. IIII.

Timeamus ergo, ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, existimetur aliquis ex nobis deesse. Etenim & nobis nuntiatum est, quemadmodum & illis. Sed non profuit illis sermo auditus, quia non fide contemperatus ex his quæ audierunt.

Timeamus ergo, ne forte relicta pollicitatione, &c. Timeamus nos illorum perditionem, & iustum Dei iudicium metuamus: qui *reddet vnicuique secundum opera sua*; [Rom. 2.] requiem sẽpiternam fidem habentibus, eam tamen quæ per dilectio[Galat. 4.]nem operatur; non credentibus, pœnam perpetuam: ne forte relicta pollicitatione quam dedimus Deo in baptismo, iterum reuertamur ad opera infidelitatis quæ abdicauimus coram multis testibus. G Vnusquisque pro seipso laboret, ne forte minus dignus inueniatur introeundi in [1. Tim. 6.] regnum Dei. Etenim nobis nuntiatum est quomodo intrare debeamus in requiem Dei, sicut & illis. Nobis tamẽ per filium, illis verò per famulum. Confestimque verba exhortationis subiungit Apostolus, dicens, [Heb. 3.]

Ingrediamur igitur in requiem nos qui credimus, quemadmodum dixit, Sicut iuraui in ira mea: si introibunt in requiem meam. [Psal. 94.]

Nos verò hortatur intrare in requiem, ne forte nobis dicatur sicut illis, *Si introibunt,* (id est, non introibunt) *in requiem meam.* [Matt. 11.] Festinat autem ostendere aliam esse requiem ad quam vocati sumus, id est, regnum cœlorum. Nec nos dicit in illam quæ in Palæstina est, intraturos, sed illos non intraturos propter obdurationem cordis sui nec in Palæstinam, nec in requiem cœlestem. Addidit itaque de prima requie loqui, dicens.

H *Et quidem ab operibus in institutione mũdi factis. Dixit enim in quodã loco de die septima sic: Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis: & in* [Gen. 2.] [Psal. 94.] *hoc rursum, Si introibunt in requiem meam. Quoniã ergo superest quosdam introire in illam, & ij quibus prius annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem: iterum præfiniuit aliam quandam diem, Hodie, in Dauid dicendo post tot annos, sicut supra dictum est: Si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Iesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur post hæc die.*

Et requieuit Deus in die septima, &c. Confestimque secundam subiunxit, quæ promissa est populo Dei. *Et in hoc* (in-

quit) *rursum, Si introibunt in requiem meam. Si*, coniunctio pro affirmatione, pro negatione, pro dubitatione accipi potest. Superius quidem pro negatione posita est, vbi ait, propter incredulitatem illorum iurasse Deum, non introire eos in requiem promissam. Addit, *si introibunt*, id est, non introibunt. Hic vero potest intelligi pro affirmatione positum esse, quasi diceret, *Si introibunt*, bene habebunt. Ideo addidit, *Quoniam ergo superest quosdam introire in illam.* In illam videlicet, quæ in Palæstina fuit, pauci introierunt, id est, duo tantum Caleb & Iosue, ex omnibus illis qui de Ægypto perrexerunt. Proinde ait, *Et ij quibus prius annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem.* Eos significans qui de Ægypto profecti sunt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto. Deinde infert de tertia quæ Christum credentibus promissa est, quamuis obscure disputare. *Iterum præfiniuit aliam quandam diem. Hodie, in Dauid dicendo post tot annos, sicut supra dictum est, Si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Iesus requiem præstitisset, numquam de alia loqueretur post hac die.* Hic ostendit tertiam quandam esse requiem, de qua Dauid dixit, *Hodie*: non illam significans ad quam Iesus populum introduxit: sed aliam quandam multo excellentiorem illa, ad quam non typicus, sed verus Iesus introduxit eos qui sunt eius. Audiamus si hoc certũ sit. *Post tot annos* (inquit) *iterum dicit Dauid: Hodie, si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Si enim Iesus verã præstitisset requiem populo, cuius ductor fuit, nequaquam de alia requie Dauid loqueretur postea. Certum est ergo, quia futurum est, quosdam accipere requiem quæ per illam significata est quæ in Palæstina, ad quam verus Iesus ducturus est populum suum.

Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, & ipse requiescit ab operibus suis, sicut & à suis Deus. Festinemus ergo ingredi in illam requiem, & ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.

Qui enim ingressus est in requiem eius, & ipse requiescit ab operibus, &c. Requies vero Dei, operum perfectio intelligenda est, dum sexto die finita primordiali creatione, in septimo cessauit à nouarum creatione naturarum. Per illam vero requiem Dei, quæ æterna est, nos ad æternam studiose prouocat requiem: quam sabbatismum nominauit: quia Iudæis locutus est. Non dixit hoc loco *requiem*, sed *sabbatismum*, proprium nomen ad quod gaudebant & concurrebant: sabbatismum regnum Dei vocans, sicut cum sabbato, ab omnibus malis abstineri præcepit, & seruari quæ ad obsequium Dei pertinent, quæ sacerdotes efficiebant, & quæ animam iuuabant, & nihil aliud. Nec tale vult sabbatum in regno Dei, vt iterum quis exinde reuertatur ad opera laboriosa, sicut in sabbato carnali fecerunt. Istud vero sabbatum Dei quicumque intrat, requiescit perpetuo ab operibus suis sicut à suis Deus. Volens itaque eos de resurrectione instruere, & de requie sempiterna, *hodie* sæpissime interposuit, vt numquam desperarent se intraturos: quasi diceret, si quisquam peccauerit vsque hodie, spem habeat reuertendi. Nullus igitur desperet, vsquequo viuit. *Festinemus ergo ingredi in illam requiem, & ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.* Magna quidem res est fides, & salutaris, & sine hac non est saluari possibile alicui, sicut dictum est; *Sine fide impossibile est Deo placere*, sed sola fides non sufficit, operari per dilectionem fidem necessarium est, & conuersari digne Deo. Proinde etiam Paulus commonet eos qui digne ministerium suscipere meruerunt, dicens, *Festinemus ingredi in illam requiẽ. Festinemus*, inquit, quoniam non sufficit fides, sed debet addi & vita fidei condigna, & multum studiũ debet adhiberi, ne fides sit otiosa. Si enim illi terram intrare non meruerunt quia murmurauerunt contra Deum: quomodo nos cœlum merebimur intrare, indifferenter viuentes sicut gentes? Opus est quippe omni volenti cælum possidere, fidem operibus bonis ornare. Nec hoc solum damnum habet male viuẽs, quod non intrat in regnum Dei, verumetiam, quod maioris est terroris, pœnæ perpetuæ mancipari. Ideo addit, *Et ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.* Eorum interitus qui perierunt in deserto, terruit audientes, ne in illorum inciderent iudicium: quasi diceret, sufficienter ex parentibus nostris docemur ne in similia incidamus, ne eadem patiamur quæ illi passi sunt, hoc est, *in idipsum exemplum infidelitatis.* Deinde, vt maiorem peccantibus incuteret formidinem, subiunxit.

Viuus est enim Dei sermo & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis. Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius. omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis sermo.

Viuus est enim Dei sermo, &c. Hic ostendit eundem nos habere iudicem, qui illos propter incredulitatem eorum damnauit: dixit enim, *Viuus est sermo Dei*, sermo Dei filius est Dei, qui de seipso ait, *Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum.* Sicut illi si seruassent sermonem Dei, viuerent, terramque promissionis intrassent: sic & nos si seruauerimus sermonem eius, viuemus, requiemque cœlestem intrabimus. *Viuus est enim Dei sermo & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti.* Gladius enim potest mẽbra diuidere à corpore, & penetrare secreta, & naturam carnis, sed eo multo penetrabilior est sermo Dei. *Pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis.* Anima viuimus, spiritu intelligimus, vita nobis carnalis cũ bestiis communis est, rationalis & spiritalis cum angelis. Tam efficax est iudicium Dei, vt discernat inter carnalia peccata & spiritalia, quis, quid, quo agat animo, vel quo desiderio seruiat in corde: tam penetrabilis est eius intuitus, vt omnia nostra quæ agimus vel cogitamus, certius agnoscat quam nosmetipsi. Illum semper habemus testem actuum nostrorum vel cogitationum, quem iudicem habituri sumus. Timeamus eius potentiam, cuius præsentiam nullatenus effugere valebimus. Dixit enim quod *discretor est sermo Dei*, id est, prouidentia Dei, cogitationum etiam & intentionum cordis: quo loco ostendit quia omnia nostra interiora vel exteriora diiudicabuntur ab eo qui omnia nostra nouit, & totus totum penetrat hominem. Nec mirum si totus vbique totam suam agnoscat creaturam, siue spiritalem siue carnalem, quia *nihil quod factum est, sine eo factum est.* Ideo addidit, *Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis sermo.* Hic maxime eos terruit, forte adhuc nequiter seruiles. non cum integra satisfactione perficientes fidei opera: quia ipse quæ in corde sunt examinat & considerat, reddens vnicuique secundum merita sua. Et quid dicimus de hominibus? Etiã si Angelos dicas, si Archangelos, si Cherubim, & si aliam quamlibet creaturam, omnia reuelata sunt oculis eius, omnia aperta & manifesta. Quid est quod eum possit latere, cum *omnia nuda & aperta sint oculis? Ad quem nobis sermo.* Quid est, *ad quem nobis sermo?* hoc est, ipsi reddituri sumus rationem actuum nostrorum.

Habentes ergo pontificem magnum qui penetrauit cælos, Iesum filium Dei teneamus spei nostræ confessionem.

Habentes ergo pontificem magnum, &c. Paululum enim ante de diuinitate eius disserens, ait, *Omnia nuda & aperta sunt oculis eius*, nunc autem quia de carne loquitur, de pontificatu disputat illius qui semetipsum obtulit nostræ caussa salutis: quomodo prior omnium intrasset in requiem, dicens, *Habentes ergo pontificem magnum qui penetrauit cælos.* Moyses enim ductor populi, cui promissa est requies transitoria, non introiuit in requiem quam sæpius populo promisit. Iste vero sacerdos noster melioris promissionis sponsor, viam faciens credẽtibus in se, primus intrauit in requiẽ populi sui credito promissam; ostendens eũ ma-

A
gnum sacerdotem, quia sempiternum haberet sacerdotiũ
semper viuens ad interpellandum pro nobis. Et hunc fi-
lium Dei ostendit, dum dixit, *Iesum filium Dei*, quod nus-
Hebr. 1. quam de Moyse dicere voluit, sed eum famulum profere-
Luc. 1. bat in superioribus, testificans hunc sub nomine Iesu,
quod nomen Angelus à Deo directus Virgini annuntia-
Ioan. 1. uit filium Dei esse verum, & ideo magnum sacerdotem.
Teneamus spei nostræ confessionem. Qualem confessionem di-
1 Cor. 15. cit? Quoniam filius Dei est, quoniam Christus Deus est,
Ephes. 1. *passus est, sepultus est, resurrexit tertia die, ascendit in cœlum, sedet*
ad dexteram Dei patris, inde venturus iudicare viuos & mortuos:
Hebr. 9. per quem omnia bona habemus, redemptionem, re-
Num. 19. surrectionem, hæreditatem cum eo sempiternam: hæc
confiteamur. Quia vero hæc vera sunt, manifestum
est ex eo quod pontifex in interiora velaminis, intrat
in sancta sanguine aspersus proprio, non alieno, sic-
ut pontifices priores qui sanguine vaccæ rubræ asperge-
bantur.

B

Non enim habemus pontificem qui non possit com-
pati infirmitatibus nostris: tentatum autem per omnia
pro similitudine absque peccato.

Qui non possit compati infirmitatibus nostris. Non ignorat
Rom. 8. quæ nostra sunt. Venit enim per viam humanæ conditio-
nis, per omnia sine peccato nihil secum afferens vnde
Ioan. 14. morti debitor esset, sicut ipse in Euangelio testatur dicẽs,
Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quidquam.
Multi pontifices ignorant eos qui in tribulatione consti-
tuti sunt, neque quæ sit tribulatio in quolibet scientes.
Esai. 53. Impossibile quippe est scire afflictiones afflictorum, eum
1. Petr. 2. qui per experimentum afflictionem non habuit, & sensi-
Heb. 6. biliter omnia non sustinuit. Pontifex autem noster com-
petenter omnia sustinuit, quæ fuerunt humanæ miseriæ
Heb. 6. illata post peccatum primi hominis & tunc in interiora
velaminis ad thronum paternæ maiestatis ascendit. *Ten-*
Colos. 2. *tatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.* Tentatus
Rom. 8. est quidem diuersis modis, sed non superatus: in omni-
C bus probatus, vbique victor gloriosus. Tentatus est siqui-
dem pro similitudine, scilicet carnis, absque peccato. Si-
militudinem itaque carnis peccati habuit, quæ tamen ca-
Marc. 14. ro illius absque omni peccato fuit. Hæc est tentatio qua
& 15. tentatus est: quia persecutionem plurimorum passus est,
sputa suscepit, accusatus est, detractionem sustinuit, calũ-
Philip. 2. nias passus est, repulsus est à propria gente, in fine crucifi-
1. Pet. 2. xus est. Iuxta similitudinem vero carnis sine peccato, quia
natura quam veram suscepit, similis est carnis nostræ: pec-
cata vero nequaquam habuit, quæ caro nostra de parenti-
bus contraxit, quia tale fuit originale peccatum in carne
primi hominis, vnde & pœna & remedium fieri potuisset.
Pœna & peccatum in omni humano genere, præterquam
in Christo, in quo solo salus & remedium fuit: non
enim præiudicata est caro peccatrix, vt inde fieri remediũ
non potuisset. Præsciebat potentia Dei qualiter ex illa
massa, iustitiæ æquitas & misericordiæ pietas potuisset
D prouenire.

Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ
eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inue-
niamus in auxilio oportuno.

Adeamus ergo cum fiducia. Hoc est, adeamus per fidem ad
thronum gratię eius, habeamus fiduciam quamuis pecca-
Matt. 3. tores simus, etiam gratiam recuperare posse, si tamen
fructus dignos fecerimus pœnitentiæ, & fidem firmam
Heb. 3. vsque ad finem retineamus. Nunc verus sedet pontifex
noster Iesus Christus filius Dei in throno gratiæ paratus
indulgere peccatis nostris. *In auxilio oportuno.* Nunc
2. Cor. 6. vere oportunum tempus auxilij & misericordiæ illius
sicut iste doctor egregius alio loco dixit, *Ecce nunc tempus*
Esai. 49. *acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Et Propheta multo ante
hoc auxilium oportuni temporis significans, *Tempore,* in-
quit, *oportuno audiui te, & in die salutis adiuui te.* Namque &
nunc quod post baptismum peccantes inuenire possunt
misericordiam, si pœnitentiam egerint, gratia est illius E
qui sedet in throno gratiæ: quod vero oportunus factus
est pro nobis, magnum est humilitatis indicium, quam Philip. 2.
ex nostra suscepit natura, non sua substantia, quam habet
triumphaliter cum patre, cui nos fidem cum fiducia bo-
nitatis suę offeramus hoc oportuno tempore cum sedet
in throno gratiæ, & omnia tribuit quæ nobis ad salutem
prouenire certissimum est. Modo tempus est donorum,
nemo de seipso desperet. Timeamus thronum æquitatis Psal 44.
eius cum venerit diiudicare omnia secundum iustitiam:
& tunc erit desperationis tempus non volentibus con-
uerti ad sedem gratiæ, cum thalamus erit clausus, tantum- Matth. 25.
que cum sponso remanebunt qui lucentes bonis operi-
bus ferent lampades. Vult ostendere iam beatus Paulus, Hebr. 8.
quoniam multo melius est testamentum hoc, quam ve-
tus: quia nihil in hoc est imaginarium, vt puta non templũ
corporale, non victimæ carnales, non obseruationes lega-
les, sed altiora & perfectiora omnia: quia totum quidquid F
est in spiritalibus, est huius testamenti ratio. Sed quia spi- 1. Cor. 2.
ritalia non sic introducunt infirmos, sicut corporalia, de
corporalibus incipit disputare, dicens:

Omnis namque pontifex ex hominibus assum- Cap. V.
ptus pro hominibus constituitur in iis quæ sunt
ad Deum: vt offerat dona & sacrificia pro peccatis, &
vt condolere possit iis qui ignorant & peccant. Leuit. 4.

Definit primum quis sit pontifex, & demonstrat quæ
pertineant ad pontificem, quod sit eius ministerium, &
quæ sunt signa pontificatus: id est, *vt offerat dona, & sacrificia* Exod 25.
pro peccatis, & vt condolere possit iis qui ignorant & errant. Opor-
tebat quidem de cœlestibus fidem facere terrenis vt ad ex- Leuit. 4.
cellentiora spiritalia peruenire possent; & vt consueto sa-
cerdotum more qui in lege fuit, ad altius, id est, Christi sa-
cerdotium eos perduceret: sed quia adhuc infirmi fue-
runt, propterea mundum carnalis pontificis introducit. Exod. 28.
Pontificis itaque officium est, inter Deum stare & popu-
lum, & Deum deprecari pro populi delictis: hoc enim G
Christus fecit, seipsum offerẽs pro peccatis nostris, sem-
per viuus ad interpellandum pro nobis, semel assumptus
ab hominibus, sed semper pro hominibus interpellans.
Ponit hic Apostolus quædam communia Christo cum sa- Hebr. 7.
cerdotibus, quædam vero altiora. Quod itaque ait, *Om-*
nis namque pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus con-
stituitur in iis quæ sunt ad Deum. Hoc commune est in Chri-
sto, & ei qui ex hominibus constituitur, *vt offerat do-*
na & sacrificia pro peccatis: & hoc, sed non totum. Reli-
qua vero non sunt communia. *Et vt condolere possit iis qui i-* Hebr. 4.
gnorant & peccant. Hæc iam excellentia est, de qua supe-
rius in priori sententia latius disputauit. Quod vero ad-
iungit:

Et quoniam ipse circumdatus est infirmitate, pro-
pterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiã pro
semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit si- H
bi honorem, sed qui vocatur à Deo tanquam Aa-
ron.

Propterea debet, quemadmodum pro populo, &c. Hoc ad sa- Ephes. 4.
cerdotes legales magis pertinet, quam ad Christum, nisi
forte quis dicat vnum esse corpus Christi Ecclesiam, vt
dum offert pro Ecclesia, pro suis etiam membris offerat:
sed hæc violẽta interpretatio videri potest. Deinde dispu-
tare aggreditur, quomodo quis ad sacerdotium accedere
debeat. *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo*
tanquam Aaron. Hic etiam percutit sacerdotes honoris cũ- Num. 17.
pidos, & sacerdotij auidos non pro salute populi, sed pro-
pter ambitionem sæculi. Igitur Aaron vocatus est à Deo,
signo florentis virgæ: & demonstratus est sacerdos à Deo Leuit. 10.
esse electus, etiam incendio eorum qui eius pontificatui & Num. 16
inuidere voluerunt.

Sic & Christus non semetipsum clarificauit vt ponti-

A [Psal. 2.] ***fex fieret: sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te.***

Hoc est quod in Euangelio ipse ait, [Ioan. 8.] *Non enim à meipso veni, sed ille me misit.* Et iterum, [Ibidem] *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est enim pater qui glorificat me.* Notandum est quod glorificare, & honorare, & clarificare, tria quidem sunt verba, sed vna res est: quod Græcè dicitur δοξάζειν, sed interpretatum varietate aliter atque aliter positum est in latino. Quod in Euangelio dictum est, *glorifico*, hic Apostolus clarificationem nominat. Clarificatus est ergo filius à [Luc. 3.] à patre, quando super baptizatum vox patris audita est, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Quæ clarificatio siue glorificatio multo ante per Prophetam Spiritu sancto inspirante prædicta est: [Psal. 2.] *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Dominum significat patrem. Attendamus autem quod posuit, [Matt. 17.] *Dixit ad me, Filius meus es tu:* quod etiam ei dicturus erat per baptismũ. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* B Hic itaque vt Christum vnam personam sentires, & vnigenitum Dei filium, adiecit; *Ego hodie genui te.* Hoc iam nihil habet commune cum cæteris qui filij dicuntur, qui sacerdotes appellantur, de quibus dictum est, [Psal. 81.] *Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes*: sed totum est vnigenito filio proprium.

[Psal. 109.] ***Quemadmodum & in alio loco dicit, Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.***

Melchisedech secundum legalia mandata non fuit sacerdos, sed secundum cuiusdam singularis sacerdotij dignitatem, panem offerens Deo & vinum, non brutorum animalium sanguinem: in cuius ordine sacerdotij Christus factus est sacerdos, non temporalis, sed æternus, ad quem dictum est; [Gen. 14.] *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Omnes enim sub lege erant sacerdotes, iste solus secundum ordinem Melchisedech, ex eo quod natus est de vtero virginali [Psal. 19.] *ante Luciferum*, non secundum id quod natus est ex patre Deus apud patrem, coæternus gignenti & consubstantialis: [Heb. 7.] C sed sacerdos propter carnem quam assumpsit, aut propter victimam quam pro nobis offerebat à nobis susceptam, id est carnem & sanguinem: de qua victima ipse in Euangelio ait, [Ioan. 6. In 3 par. 2, ca. 0 § sed in ista.] *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Sed in ista carne & sanguine nihil cruentum, nihil corruptibile mens humana concipiat; ne sicut dicit Apostolus, [1. Cor. 11.] *qui corpus Domini indigne manducat, iudicium sibi manducet*: sed viuificatricem substantiam atque salutarem in pane & vino, per quæ si digne sumantur, nobis est peccatorum remissio, & regni Dei possessio collata. Huius ordinem sacrificij per mysticam similitudinem Melchisedech iustissimus rex instituit, quando Domino panis & vini fructus obtulit. Constat enim pecudum victimas periisse, [Gen. 14.] quæ fuerunt ordinis Aaron, non Melchisedech: sed hoc manere potius institutum, quod toto orbe in sacramentorum erogatione celebratur. D Sacerdos autem dicitur præcipue Christus, qui semel se pro nobis obtulit immolandum, [Heb. 7. & 9.] sicut semel de Melchisedech in sancta legitur scriptura & eius sacerdotio. [Heb 19.] *In æternum* vero cum dicitur, ipse significatur Dominus Christus, qui permanet in gloria sempiterna.

[Matth. 27.] ***Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad Deum, qui posset saluum illum à morte facere, cum clamore valido & lacrimis offerens, exauditus est pro sua reuerentia.***

Quid vero in sacerdotio pontifex noster egisset, certius hic exprimit Apostolus, dicens, *Qui in diebus carnis suæ* Dies quippe carnis Domini nostri, dies sunt in quibus carnem assumpsit, in quibus tentatus est, passus est: in quibus *preces supplicationesque ad Deum qui posset saluum illum facere a morte*, offerebat. Totum vero quidquid egit Christus in carne, preces sunt & supplicationes pro peccatis humani generis. Sancta vero sanguinis eius effusio, clamor E validus est, in quo exauditus est à Deo patre pro reuerentia eiusdem passionis suæ, sine peccato. Nostræ enim salutis causa perpessus est, qui nulllum habens peccatum, peccatum pro nobis factus est, id est oblatio pro peccatis nostris. [Hebr. 2.] Hoc enim totum in magna reuerentia & perfectissima charitate peregit, qui [1. Petr. 2.] [1 Ioan. 4.] [1. Tim. 5.] *prior dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis hostiam ei acceptabilem*: quique ideo exauditus est à Deo, qui hostiam acceptabilem obtulit Deo, id est semetipsum. Simile est itaque quod dicitur hic, *Qui preces, supplicationesque ad Deum qui posset saluum facere illum à morte, cum clamore valido & lachrymis offerens*; ei quod in Euangelio legitur eum dixisse; [Matth. 28.] *Pater, si fieri potest, transfer calicem istum à me, veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat.* [Ioan. 6.] Qui enim non venit facere voluntatem suam, sed eius qui misit illum, voluntatem paternæ dispensationis præposuit voluntati carnis suæ, vt veram ostenderet in seipso humanitatis nostræ naturam. Beatus Paulus hic dicit, *preces* eum *& supplicationes*, fundere, non timore mortis, sed nostræ causa salutis. Vnde & in alio loco etiam dicit sanguinem [Hebr. 11.] Christi melius clamasse pro nobis, quam sanguinem Abel, [Gen. 4.] F qui ad accusandum fraternum scelus, de terra clamauit. Christi vero sanguis ad interpellandum pro nobis de terra clamat ad patrem.

Et quamquam esset filius Dei, didicit ex iis quæ passus est, obedientiam: & consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ, appellatus à Deo pontifex iuxta ordinem Melchisedech. [Psal. 109.] ***De quo grandis nobis sermo est, & difficilis ad interpretandum: quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.***

Et quamquam esset filius Dei, didicit ex iis, &c. De similitudine pontificatus Melchisedech superius satis dictum arbitror. [Hebr. 5. sup.] Nunc videamus quid vult intelligere Apostolus in eo quod ait, *Et quamquam esset filius Dei, didicit ex iis quæ passus est, obedientiam.* Hanc obedientiam, quam hic didicisse G filium Dei dicit, hoc est, voluntarie suscepisse, alio quoque loco ostendit, vbi ait, *Factus est obediens patri vsque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod & Deus exaltauit illum.* In eo vero quod ait, [Philip. 2.] *Et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ. Consummatus*, id est perfectus. Ostendit quantum lucrum sit eius passio, quę omnibus credentibus sufficit ad salutem sempiternam. [Heb. 2.] Igitur si obedientia filij causa est salutis humanæ, quanta nobis necessitas est obedire Deo, vt digni inueniamur eius salutis, quã [Heb. 12.] nobis per filium proprium donauit? *De quo grandis nobis sermo, & difficilis ad interpretandum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Causam reddit cur sermo quem de filio incarnato instituit, difficilis ad interpretandum esset: nempe quia illi imbecilles erant & fragiles sensu ad intelligendum profunda Dei mysteria. Qui enim pro tempore doctores debuerant esse, facti sunt quibus lacte opus est, nõ solido cibo. Illa itaque difficultas interpretandi, in illorũ fuit tarditate, non in apostolica sapientia, cui reuelata sunt [1. Cor. 3.] mysteria à sæculis abscondita, sicut in epistola ad Ephesios [Ephes. 3.] H plenissime demonstrat. Deinde subiunxit.

Etenim cum deberetis doctores esse propter tempus, rursum indigetis vt vos doceamini quæ sint elementa exordij sermonum Dei: & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo.

Ad eos itaque loquitur, [Act 17.] qui exercitatum sensum per legem & prophetas de aduentu Christi, & gratia quæ per eum allata est credentibus, habere debuerunt: qui etiam magistri aliis per mysteria Dei quæ data sunt illis poterant esse, si credidissent. Nunc autem tales facti sunt vt infantes, [Galat. 4.] quibus prima elementa litterarum traduntur ad legẽdum. Dum illorum fuit fortes esse in fide & alacres in sciẽtia, ad solidum cibum sapientiæ percipiendum, qui est [1 Cor. 3.] perfectorum, nunc facti sunt quibus est lacte opus. Lac enim humilem sermonem vocat, quo eos indiguisse testa-

tur

A Ioan. 1. Ibidem.

tur, qui ad altiora Dei mysteriorum secreta ascendere non poterant. Exempli gratia, qui non potest intelligere quod Euangelista ait, *Verbum caro factum est*: quomodo potest ad altitudinem eius sermonis peruenire, vbi ait; *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.*

Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ, paruulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui propter assuetudinem exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali.

Heb. 13.

Palatum etenim sapores discernit ciborum, anima vero variarum probat sermones doctrinarum, de quibus in sequentibus huius epistolæ dicit. *Doctrinis peregrinis nolite abduci.* Sicut enim paruulus inter cibum & cibum discernere nescit, sæpe in noxiis sumendis periclitatur, si non

B

prohibeatur à sua matre: ita indoctus quisque si discretionem doctrinarum nescit, facile decipitur, & in via erroris periclitatur. Quod in lacte & solido cibo, hoc in indocto & sapiente differt. Sicut lac paruulis congruit, & solidus cibus ætate perfectis, ita indoctis humilis sermo, & sapientibus arcanum Dei mysterium nosse conuenit, qui exercitatos habere videntur sensus. Quomodo igitur poterunt sensus nostri exercitati esse? vtique ex vsu & frequenti lectione sanctarum scripturarum. Vnde beatũ virum Psalmista dicit esse, *qui in lege Domini meditabitur die ac nocte.*

1. Cor. 3. 2. Tim. 3. Psal. 1.

CAP. VI.

Q*Vapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur.*

Hebr. 5.

Quapropter, id est, quia exercitatos sensus in lege Domini docet nos habere, *Intermittamus inchoationis Christi sermonem.* Quis est sermo inchoationis Christi nisi fidei initium? Sicut enim eum qui in doctrinam literarum inicitur, elementa oportet primum audire, sic & Christianus primum omnium de fide Catholica erudiri debet, quod est fundamentum nostræ salutis. Si autem opus habet de fide doceri, necdum fundamentum habet. Firmum enim oportet & fixum esse hoc fundamentum in corde Christiani, vt inde dignus fiat ad perfectionem aliarum transferri virtutum. Si autem quisquam verbum veritatis audiuit, & baptizatus est, & post annos aliquot de fide iterum audire opus habet, quia credere oportet eum de resurrectione & futuro sæculo, necdum fundamentum habens, rursum initium Christianitatis quærit. Quia enim fides fundamentum est, cætera vero superædificationes sunt, B. Paulus sequentibus verbis ostendit, dicendo,

C 1. Cor. 3. Ephes. 4. Heb. 10. 1. Cor. 3.

Non rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei apud Deum, baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus.

D Coloss. 2.

Non rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ &c. Perfectũ illum vocamus, qui cum fide vitam habet rectam. Et si cui horum quodlibet deerit, perfectus non erit. Si vero ambo desunt, merito paruulus dici potest, & quasi infans literis, sic etiam iste iterum in fide erudiendus est. Latenter autem legem infirmare vult, & ad gratiam Christi suos reuocare auditores. Qui autem ad virtutem iturus est, primum malitiam debet culpare & abiicere, & opera mortis per pœnitentiam purgare, & sic accedere ad Dominum. *Baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.* Non enim sufficit pœnitentia mundos facere peccatores, nisi confestim baptizentur, sicut in actibus Apostolorum beatum Petrum respondisse legimus; *Pœnitentiam agite fratres, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu*: & quod impossibile est operari hominem per se, hoc per Dei gratiã

1. Cor. 13. Act. 2.

E

in baptismate accipere potest. Quid est autem, *baptismatum doctrinæ*? Non tanquam multorum baptismatum debet intelligi, sed vnius: quia sicut vna fides est, ita & vnum baptisma est: sed pro varietate causarum accipientium, baptismatum dixit. *Impositionis manuum*, per quem Spiritus sanctus accipi posse creditur: quod post baptismum ad confirmationem vnitatis in Ecclesia Christi à pontificibus fieri solet. His igitur perfecte in Ecclesia perceptis, fides resurrectionis & iudicij futuri habenda est. Viuere quippe sicut angeli, & nullius egere eorum quæ in ista vita sunt, huius vitæ promissio nobis facta est per Spiritum sanctum. Fructus autem huius promissionis, eiusdem præsentia vitæ est: quæ duo, id est, fides & iudicium, semel baptizato restant, non iterum baptizari. *Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus.* In hac quippe fide baptismatis, & resurrectionis & iudicij futuri, vos Deo permittente pleniter instruximus. Ne vero vllatenus qui secundum vel tertium æstimaret post peccata posse fieri baptisma, mox subiungit, dicens,

Ephes. 4. Act. 8. 2. Tim. 1. Ephes. 1. F

Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cæleste, & participes sunt facti spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi, & prolapsi sunt: renouari rursum ad pœnitentiam: rursus crucifigentes sibimetipsis filium Dei, & ostentui habentes.

Impossibile est, inquit, non difficile. Impossibile vero inquiens, in desperationem eos misit; secundo baptizari nõ potest: quia impossibile est, quod fieri non potest: difficile vero, quod quamuis cum labore, fieri tamen potest. Si semel, inquit, illuminati estis per gratiam sancti spiritus & gustastis donum cœleste, hoc est remissionem peccatorum accepistis, & participes facti estis Spiritus sancti in distributionem donorum Dei, quæ in epistola ad Corinthios beatus Paulus enumerat, & bonum gustastis verbum Dei. Hic doctrinam dicit euangelicam. Et virtutes venturi sæculi cognouistis. Quæ reuelatio futuri sæculi nisi resurrectio & vita beata, quæ sanctis promittitur. Hæc omnia si in doctrina fidei, gratia Dei per baptismum illuminati accepistis, & cognouistis, scitote certissime, in peccata iterum incideritis, impossibile esse vos renouari iterum ad pœnitentiam. *Ad pœnitentiam*, dixit, hoc est, per pœnitentiam. Quid ergo? exclusa est pœnitentia post baptismum? Absit. Sed renouatio per sacri baptismatis lauacrum secunda vice fieri non potest. Renouari dixit, hoc est, nouum fieri. Nouum quippe facere hominẽ, sacri baptismatis est: de quo Propheta ait, *Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua.* Cuius virtus, id est baptismatis sacri, in cruce & sepultura Christi constat. Proinde subiunxit, *Rursum crucifigentes sibimetipsis filium Dei, & ostentui habentes.* Hoc est, vetus homo noster simul crucifixus est cum Christo, sicut in alio loco ait, *Conformes enim facti sumus similitudini mortis eius.* Et iterum, *Consepulti enim per baptismum in mortem.* Sic enim impossibile est secundo crucifigi Christum, hoc enim est ostentui eum habere: qui secundo se baptizari posse putat, secundo Christum crucifigere quærit, qui crucifixus est & mortuus, & victor mortis resurrexit, atque eum triumpho gloriæ cœlos ascendit. Sicut enim semel Christus mortuus est carne in cruce: sic nos semel morimur in baptismate, non carni, sed peccato. Atque sicut ille iterum mori non poterit, ita nec nos baptizari possumus, nisi fortassis lachrimis pœnitentiæ, non lauacri regenerationis. Quid ergo est, inquis, non est pœnitentia? Est vtique pœnitentia, sed baptismum aliud non est. Pœnitentia vero est, & multam habet fortitudinem, etiam in eum qui in peccatis valde demersus est. Si voluerit, potest eum liberare ex onere peccatorum, & periclitantem in tuto constituere, etsi ad ipsum profundum iniquitatis peruenerit, & hoc ex multis manifestum est: ideo addidit, *Numquid enim qui cadit, non resurget? aut qui auertitur, non reuertetur?* Quale ergo est medicamentum pœnitentiæ, aut qualiter conficitur? Primum confitendo & condemnando proprium peccatum.

1. Cor. 12. G Psal. 102. Rom. 6. Ibid. Coloss. 2. H Act. 1. Rom. 6. Hier. 8.

Inqui-

A *Iniquitatem*, inquit, *meam non celaui, & pronuntiabo aduersum*
Psal. 31. *me iniquitatem meam, & tu abstulisti impietatem cordis mei.* Se-
cundo multa humilitate plangere peccata sua, fructusque
Matth. 3. dignos exinde facere pœnitentiæ: quatenus nullatenus in
eadem iterum corruat peccata. Deinde multis eleemosy-
Eccl 21. nis redimere se incipiat, qui sæculi habet potestatem. Sic-
Dan 4. ut enim scriptum est: *Diuitiæ viri redemptio animæ illius.* Po-
Prou. 13. stremo opus est nulli irasci, neque malum pro malo red-
Rom. 12. dere, omnibus dimittere peccantibus in se, dicente ipsa
Luc. 6. veritate: *Dimittite, & dimittetur vobis.*

Esai 55. *Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrē,*
& germinans herbam opportunam illis à quibus coli-
Gen 3. *tur: accipit benedictionem à Deo. Proferens autem spi-*
nas, & tribulos, reproba est, & maledictioni proxima,
cuius consummatio in combustionem.

Psal 2. Cum timore audiamus sermones Dei. Non sunt hæ
B minæ Pauli, non sunt hominis verba: Spiritus sancti sunt,
1. Cor. 13. Christi sunt loquentis in Paulo. Comparationem hic fe-
cit de anima proficiente in doctrina Dei, & de negligente
salutem suam. Fructiferæ terræ, cœlestibusque imbribus
irrigatæ adæquauit proficientem animam in sanctorum
Esai 53. germinum floribus, dicens, *Terra enim sæpe venientem super se*
bibēs imbrem. Hic declarat, quod hi ad quos eius sermo fuit,
susceperunt & combiberunt verbum cœlestis doctrinæ,
& sæpius per legem, per Prophetas perceperunt, & nec
sic prompti facti sunt germina fidei proferre. Adhuc ad-
didit de bona terra, in quam cecidit semen verbi Dei. *Ger-*
Luc. 8. *minans* (ait) *herbam opportunam.* Nihil sic opportunum, sicut
fides in filium Dei, & vita optima. Hæc vero talis terra ac-
cepit benedictionem à Deo, vt ferat trigesimum, sexage-
Matt. 13. simum, etiam & centesimum fructum. Et hoc notandum
est, quod omnis abundantia in frugibus terræ, in fructi-
bus arborum, non aliter nisi per Dei benedictionem cul-
Psal 113. toribus ad voluntatem respondere poterit. Neque enim
& 64. agricolarum est terram excitare ad fructus, sed imperium
C Dei, sicut alibi beatus Paulus ait; *Ego plantaui, Apollo rigauit,*
1. Cor. 3. *sed Deus incrementum dedit.* Hoc ergo de anima florente in
virtutibus & Dei benedictione, digne protulit exemplū:
moxque subiungit aliud paradigma de ea quæ suam negli-
git salutem, dicens, *Proferens autem spinas & tribulos, reproba*
Prou. 20. *est & maledictioni proxima, consummatio in combustionem.* Quis
namque est ab istis spinis mundus? At si essemus mundi,
neque sic præsumptuosos nos oporteret esse, sed timere
& tremere ne forte pullulent in nobis spinæ peccatorū.
Prou. 28. Quomodo anima vel caro spinis plena superbire poterit?
Numquid non maiori solicitudine extirpare eas opus ha-
beret? Quæ sunt ergo spinæ? Audiamus Christum de spi-
Matth. 13. nis dicentem. *Quia cura sæculi huius, & deceptio diuitiarum præ-*
focant verbum, & infructuosum efficiunt. Proferens dixit *spinas*, nō
generans, *maledictioni proxima est.* O quantam habet con-
Gen. 3. solationem hic sermo! *Maledictioni* (inquit,) *proxima*, non
maledicta. Qui autem needum in maledictionem incidit,
sed proximus est, longe fieri poterit. Et non hoc solo con-
solatus est, sed etiam in eo quod sequitur. Non dixit re-
D proba, & maledictioni proxima, quæ comburetur: sed
Ezech. 18. quid? *cuius consummatio in combustionem.* Hæc combustio nō
erit, nisi quis vsque in finem permaneat in peccatis suis:
Quia in quacumque die conuersus fuerit peccator, vita viuet, & non
morietur. Si vero abscindamus spinas per pœnitentiam, po-
terimus mille bonis perfrui, & fieri probabiles, & benedi-
1. Thes. 2. ctionis Dei participes. Postquam autem increpauit eos
sufficienter, & terruit & percussit; curat eos iterum, ne de-
speratos faciat: neque in omnibus adulatur, neque in o-
mnibus percutit. Nec hæc dicimus veluti putantes vos
Eccl. 19. spinis plenos, sed timentes ne tales efficiamini. Melius est
enim vos verbis terrere, ne rebus ipsis doleatis.

Confidimus autem fratres de vobis meliora & vi-
ciniora saluti, quamuis ita dicamus. Non enim iniu-
stus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & dilectio-
nis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis
sanctis, & ministratis.

Confidimus autem de vobis meliora, &c. Quia beatus Pau- E
lus non habuit vnde eos ad quos scripsit, de præsentibus
laudaret, incipit eos de spe futurorum consolari, dicens,
Confidimus fratres de vobis meliora & viciniora saluti, quamuis ita
dicamus, quasi diceret, Optima quidem de vobis confidi-
mus, & quæ saluti vestræ proficiant: & quod superius dixi
de reproba terra, & combustioni proxima, non de vobis
hoc diximus, quia meliora de vobis credimus. Adduxit
quoque eis in memoriam præterita, vt ex præteritis eos
alliceret ad bona quæque; ideo subiunxit, *Non enim iniustus*
est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis quam ostendistis
in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, & ministratis. Ecce quo-
modo recreauit animas eorum & confortauit, antiqua eis 1. Thess. 4.
in mentem reuocans, vt non existimarent eorum obliuis-
ci Deum. Necesse est enim eum peccare, cui spes deerit
futuri. Deinde hortatur eos omnibus modis sperare futu-
ra. Qui enim desperat de præsentibus beneficiis Dei, de Galat. 3.
futuris quis poterit eum consortare? Simile quid Galatis
improperat, dicens, *Currebatis bene, quis vos fascinauit?* atque F
iterum, *Tanta passi estis sine causa?* vt posset mitigare eandem
sententiam, mox subiunxit: *Si tamen sine causa.* Sic etiam Ibidem
hoc loco temperauit sententiam suam, dicens, *Non enim*
iniustus Deus, vt obliuiscatur operis vestri, dum tantam charitatē Heb. 13.
ostendistis in sanctos eius. Volumus enim vos imitari o-
pera eorum, qui per fidem & patientiam hæreditaturi
sunt promissiones. Quale vero desiderium haberet de sa- Heb. 12.
lute eorum, sequenti ostendit allegatione, dicens,

Desideramus vero vnumquemque vestrum, eandē
ostentare solicitudinem, ad expletionem spei vsque in
finem: vt non segnes efficiamini, verum imitatores
eorum qui fide & patientia hæreditabunt promissio-
nes.

Desideramus vero vnumquemque vestrum, &c. Desideramus Heb 10.
vero, inquit, non tantum circa verba, sed etiam in virtute
vos conuersari, non quasi priora vestra culpantes, sed vt de
futuris soliciti sitis, admonētes: hoc est, quales fuistis pri- Heb. 3.
mum, tales vos cupimus & modo esse, & in futurum. Et G
non dixit, Volo, quod est auctoritatis doctrinæ: sed quod
erat paternæ dilectionis amplius quam velle, hoc est, Cu-
pimus vnumquemque vestrûm eandem, quam olim ha-
buistis solicitudinem, ad expletionem spei habere in ęter-
nam resurrectionem. *Verum imitatores eorum, qui fide & pa-* 1. Tim. 1.
tientia hæreditabunt promissiones. Hortatur enim auditores
suos, vt fide non ficta patientia perfecta expectent pro-
missiones Dei, & hæreditates quas sanctis suis pro-
misit. Et hoc firmius exemplis corroborare nititur, cum Iacob. 5.
dicit,

Abrahæ namque promittens Deus, quoniam nemi-
nem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per Gen. 22.
semetipsum, dicens, Benedicens benedicam te, & mul-
tiplicans multiplicabo te. qui sic longanimiter ferens,
adeptus est repromissiones. Deut. 1.

H

Mira est sapientia beati Pauli. Per vices enim laudibus
extollit eos ad quos scribit, per vices terroribus acciden-
tis historiæ terret, ne infideles essent, & minus creduli
promissionis Dei. Per vices vero eorum exemplis horta-
tur ad patientiam & fidem: & vt indubitanter credant, nō 1. Tim. 4.
solum Deo dicente, verumetiam iurante per semetipsum.
Et dum ei multa suppeterent exempla sanctorum, qui
per patientiam hæreditarunt promissiones Dei: præ-
cipuè fidelis Abrahæ vsus est exemplo propter dignita-
tem personæ illius, & propter quod maxime in eo istud Rom. 4.
contigerit: qui longanimiter ferens, adeptus est in
filiis suis repromissiones non modo præteriti temporis, Ibidem.
quæ in populo Dei impletæ sunt, sed magis etiam in futu-
rum pronuntians in filios fidei Abrahæ, cuius filij
sunt quos bonitas Dei de lapidibus gentium suscitauit,
& fecit eos in fide esse filios Abrahæ. Promissioni e- Matth 3.
nim Dei cooperata est longanimitas in audientes & ex-

A pectantes hæreditatem promissam: quia quidam pusillanimes & increduli verbo Dei non fuerunt adepti; sed plurima eorum in deserto periit multitudo. (Num.14.) Quàm impium est Deo iuranti non credere? Iurauit enim Deus per semetipsum, quia neminem habuit maiorem, per quem iuraret. Potest hic in hoc iuramento persona Dei patris intelligi qui de filio suo eidem patriarchæ promisit, dicens; (1.Cor.10. Gen.22. Galat.3. Ioan.8.) *Et in semine tuo benedicentur omnes gentes. Non dicit in seminibus*, vt beatus Paulus in alia demonstrat epistola, *sed in semine tuo; quod est Christus.* Iurat enim & idem Christus in Euangelio, dicens; *Amen, amen dico vobis.* Et ipse per semetipsum: quia nec ipse habuit maiorem, per quem iuraret: *Benedicens benedicam te*, hoc est in stellis cœli, per quas sancti designantur de eius semine futuri intelligi potest dictum. *Multiplicans multiplicabo te*, & hoc in arena maris, per quam peccatores populi illius designari possunt, vtraque enim Dominum dixisse legitur, vbi ait, (Gen.13.& 15. Ibidem.) *Et erit semen tuum sicut stellæ cæli, & sicut arena quæ in littore maris.*

B

Homines enim per maiorem se iurant: & omnis controuersiæ eorum finis, ad confirmationem, est iuramentum. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum: vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimam consolationem habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem.

(Psal.115.) *Et omnis controuersiæ eorum finis*, &c. Si igitur hominibus in futurum credendum est, de quibus dicitur per Prophetam, (Num.23.) *Omnis homo mendax*: quanto magis Dei iuramento credi debet, qui est veritas, qui nec falli nec mentiri potest? (Exod.22.) *Homines enim per maiorem se iurant: & omnis controuersiæ eorum finis ad confirmationem est iuramentum*, prout si diceret, Ex hoc soluitur totius controuersiæ disceptatio, non vnius cuiuslibet, sed totius. Oportebat (C) quidem sine iuramento credere Deo, sed iurare Deum dicit. (Ibidem.) *In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum.* Propterea enim huius repromissionis mentionem facit, quæ ad nos communiter facta est, quoniam apud homines hoc videtur fidele esse, cum iuramentum intereft controuersiis eorum. Non tamen æquale est hominem per se iurare, & Deum. Homo enim sui potestatem non habet: Deus autem potestatem habet omnium quæ sunt. Sed quia incredulum est humanum genus, condescendit ad nos, sic certe iurat propter nos: quamuis indignum sit nô credi ei, sicut superius dictum est, (Heb.5.) Et didicit ex his quæ passus est, quoniam homines hoc putant maxime esse dignum fide, vt per experimentum quis transeat ad fidem. *Vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimam consolationem habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem.* Duas res dixit, Dei patris promissiones de filio suo, & aduentum filij in hunc mundum pro salute nostra. (D) Proposita vero spes, veritas est rerum gestarum quæ patriarchis promissæ sunt & redditæ, vt ex transactis futura credamus.

Quam sicut ancboram habemus animæ tutam ac firmam, & penetrantem vsque ad interiora velaminis.

Quam sicut anchoram habemus animæ, &c. Sicut enim anchora iacta è naui non permittit eam circumferri, licet venti commoueant eam, sed iacta firmam facit nauem: (1.Cor.13.) sic & fides spe roborata, introducit nos in rerum speciem, quam modo in fide & spe tenemus. Ideo addidit, dicens, *Et penetrantem vsque ad interiora velaminis.* Tempestas enim & multus imber commouet ratem, anchoram autem non permittit dimergi. (Psal.54.) Sic etiam nostra spes, quam habemus fixam in interiora velaminis, nulla infidelitate mergi poterit, si cum Propheta veraciter dicamus, *Iacta in Deum curam tuam, & ipse te enutriet.* Si hanc non habemus, omnino dimersi erramus, non tantum in spiritalibus, sed etiam in carnalibus: Quia *qui arat*, (inquit Apostolus) *in spe arat: & omnis labor noster in spe mercedis quemlibet nostrûm consolatur.* (E 1.Cor.9.) Spes vero penetrat interiora velaminis, dum cœlestia absque vlla dubitatione credit, & sperat & amat, operibusque ostendit, vtpote qui credit quod sperat. (1.Petr.1.) Vt firmiorem itaque spem nobis adderet, subiunxit.

Vbi præcursor pro nobis introijt Iesus, secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum.

Præcursor autem, quorundam est præcursor, sicut Ioannes Christi. (Luc.1.) Non enim dixit simpliciter, *Introijt*: sed *vbi præcursor pro nobis introijt*: veluti absque dubio nos oporteat prosequi præcursorem nostrum. Præcursorem quidem & consequentem in eadem etiam via esse conuenit. Hoc autem de eo qui secundum carnem est, dicitur; (Ephes.5.) *qui semetipsum obtulit sacrificium Deo in odorem suauitatis, pontifex factus in æternum secundum ordinem Melchisedech.* (Psal.109. F) Oportet itaque & illos quorum pontifex est, meliores esse: & quantum est inter Aaron & Christum, tantum est quodammodo inter Iudæos & Christianos. Nos in cœlis habemus sanctuarium. Talia igitur offeramus sacrificia, quæ in illud sanctuarium cœleste offerri possint: non iam pecudem & bouem, non sanguinem & adipem. Omnia hæc soluta sunt, & pro eis introductum est rationabile obsequium. Quid autem est rationabile obsequium? (Rom.12.) quod per animam, quod per spiritum offertur Deo. (Ioan.4.) *Spiritus*, inquit, *Deus est: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Quid est Deum in spiritu adorare, nisi (1.Tim.1.) in charitate & fide non ficta, & spe indubia, & sanctis animæ virtutibus, quas Apostolus alio in loco abundanter enumerat? (Galat.5.)

CAP. VII.

HIc enim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei (Gen.14.) *[illegible]lsi, obuiam processit Abrahæ reuertenti à c[illegible] ostium [illegible] benedixit ei: cui decimas omnium dedit Abraham.* (G)

Tradunt Hebræi hunc esse Sem, primum filium Noe, (Gen.5.) & eo tempore quo ortus est Abraham, habuisse ætatis annos trecentos nonaginta. (Gen.11.) Nec esse nouum, si Melchisedech victori Abraham obuiam processerit, & in refectionem (Gen.14.) tam ipsius quam pugnatorum eius panem vinumque protulerit, & benedixerit ei, cum ab nepoti suo hoc iure paternitatis debuerit: & decimas prædæ atque victoriæ acceperit ab eo, sicut sacerdos excelsi Dei: qui fuit etiâ rex Salem. Salem autem non vt Iosephus & nostrorum plurimi arbitrantur, esse Hierusalem dicimus, nomenque ex Græco Hebræoque compositum: quod absurdum esse, (Ioseph li.1. antiq.ca.1.) linguæ peregrinæ mixtura demonstrat: sed oppidum iuxta Scythopolim, quod vsque hodie appellatur Salem: & ostenditur ibi palatium Melchisedech, ex magnitudine ruinarum veteris operis ostendens magnificentiam. Ad quam ciuitatem etiam legitur Iacob descendisse, quæ fuit (Gen.33. H) in terra Chanaan, regionis Sichem, & non in via erat Hierusalem, sed oppidum metropolis Sichem, de quo in Euangelio legimus, (Ioan.3.) *Erat autem Ioannes baptizans in Ennon, iuxta Salem, quia aqua multa erant ibi.*

Qui primum quidem, quia interpretatur rex iustitiæ, deinde vero & rex Salem, hoc est, rex pacis, sine patre, sine matre, sine generationis ordine neque initium dierum, neque finem vitæ habens: assimilatus autem filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.

Sæpius beatus Paulus eundem Melchisedech in typo (Heb.5.6. & 7.) Dei Saluatoris introducit. Quamuis enim omnes pene sancti & patriarchæ ac prophetæ prioris temporis in aliqua re figuram expresserint Saluatoris: hic tamen Melchisedech specialius; qui quoniam non fuit de genere Iudæorum, in typum præcessit sacerdotij filij Dei, de quo dicitur in Psalmo, (Psal.109.) *Tu es sacerdos in æternum secundum*

ordinem

A

ordinem Melchisedech. Ordinem autem eius multis modis interpretantur, quod solus & rex fuerit & sacerdos, & ante circumcisionem functus sacerdotio: vt non gentes à Iudæis, sed Iudæi à gentibus sacerdotium acceperint: Exod. 29. Leuit. 8. & 31. neque vnctus oleo sacerdotali, vt Moysi præcepta constituunt, sed oleo exultationis, & fidei puritate, neque carnis & sanguinis victimas immolauerit, & brutorum sanguinem animalium dextera susceperit, sed pane & vino simplici, puroque sacrificio Christi dedicauerit sacerdotium. Nec tamen credendum est, quod iste Melchisedech sine patre aut sine matre esset, cum Christus quoque secundum vtramque naturam & patrem habeat & matrem: Gen. 14. sed quod subito introducatur in Genesi occurrisse Abrahæ à cæde hostiũ reuertenti, & nec ante nec postea huius nomen vel genealogia inueniatur scriptum. Affirmat vero huius exemplo Apostolus, quod sacerdotium Aaron, id est populi Iudæorum, & principium habuerit & finem: Dan. 9. Melchisedech autem, id est Christi sacerdotium, & in præteritum & in futurum æternum sit.

B

Esai. 9. Hic vero Melchisedech interpretatur rex iustitiæ. Quis vero est rex iustitiæ, nisi Dominus noster Iesus Christus? Deinde rex Salem, hoc est, rex pacis: quod pertinet ad Christum. Iste namq; nos iustos effecit, pacificans omnia quæ in cœlis sunt, & Coloss. 1. quæ in terris; qui solus est rex iustitiæ & pacis, Dominus noster Iesus Christus, qui secundum diuinitatem sine initio, sine fine, rex est sempiternus, ex æterno patre æternus, Esai 53. quamuis ex temporali matre temporalis esset. Sicut enim istius Melchisedech nõ legimus initium vel finem in scriptura sancta, propter quod non est scriptum: sic non nouimus filij Dei initium vel finem, quia nõ habet. Eccl. 24. Luc. 1. Et in hoc est similitudo, quod nec illius nec istius initium vel finis legatur. Illius quidem, quia non est scriptum: istius autem, quia omnino non est.

Intuemini vero quantus hic sit, cui etiam decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha. Et de filiis Leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundum legem, id est à fratribus suis quamquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ. Gen. 14. Num 18.

C

Intuemini vero quantus hic sit, cui decimas, &c. Conuertit itaque sermonem ad eos qui gloriantur se filios esse Abrahæ, & de origine eius nobilitatem eorum descendisse, Matt. 3. quem diuinis exaltare laudibus contendunt, & in Euangelio eum Domino præposuisse leguntur, dicentes; *Numquid tu maior es patre nostro Abraham?* Ioan 8. quasi diceret, quem vos excellentiorem omnibus existimatis, hic decimas Gen. 14. offerebat Melchisedech, & hoc de præcipuis victoriæ: qui assimilatus est filio Dei pontifex factus in æternum. Num 18. Deut. 26. *Et quidem de filiis Leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundum legem, id est, à fratribus suis: quamquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ.* Tanta quippe erat sacerdotij excellentia, vt etiam qui similis essent honoris progenitoribus, & eundem haberent progenitorem, tamen vt multo amplius meliores essent fratribus suis, quo sacerdotio digni efficerentur, veluti

D

Num 16. Aaron inter viuos & mortuos, vt Dei iram placaret quæ exarserat, stare legitur: quod propterea vnus ex populo facere poterat, (licet omnes vnum haberent progenitorem) quod sacerdos esset. Proinde ipse Abraham nullo modo alienigenæ decimas dedisset, nisi plurimus & excellens eius esset honor, cui decimas exuuiarum dari Deo placere Num 18. comperisset, ostendens etiam incircumcisum sacerdotem, sacerdote circumciso multo esse sublimiorem. Num 3. Quomodo ergo hoc ostendit? quia ipse Leui, ex quo sacerdotale genus ortum est, decimatus est in lumbis progenitoris sui.

Ille autem cuius genealogia non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham: & ei qui habebat repromissiones, benedixit. Gen. 14. Gen. 12. *Sine vlla autem contradictione, quod minus est, à maiore benedicitur. Et hic quidem decimas, homines qui moriuntur, accipiunt: ibi autem is qui contestatur quod viuit, & vt ita dictũ sit, in Abraham, & Leui qui decimas accepit, decimatus est, adhuc enim in lumbis patris erat, quando obuiauit ei Melchisedech.*

E

Ille autem, cuius genealogia non annumeratur in eis, &c. Num. 18. In Abraham decimatus est non solum Leui, verumetiam & ipse Aaron, qui decimas solebat accipere à populo, & per eum omne sacerdotium Leuiticum. Nec hoc loco contentus est stare, sed adhuc maiori honore exaltauit eum qui alterius generis fuit, dicens, *Et ei qui habebat repromissiones, benedixit.* Ostendit & honorabiliorem esse illum ex communi omnium iudicio. *Et sine vlla contradictione*, inquit, hoc est, omnibus luce clarius videtur, *quod minor à maiore benedicitur.* Proinde melior est typus Christi etiam eo qui promissiones habebat. Gen. 12. *Ibi autem is qui contestatur quod viuit.* Quis est qui viuit? Ille factus est sacerdos in

F

æternum secundum ordinem Melchisedech, typum gerentis pontificis nostri, Hebr. 9. qui semetipsum obtulit hostiam Deo placentem, non ex necessitate qualiber, sed ex voluntate propriæ potestatis: Ioan. 10. qui nihil morti debuit, idcirco pontificali sacrificio sui coporis omnium abluit peccata. 1. Cor. 5.

Proinde si consummatio per sacerdotium Leuiticum erat, (populus enim sub ipso legem suscepit) quid, adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron, dicit: translato enim sacerdotio, necesse est vt & legis translatio fiat.

Hinc iam incipit veteris nouique testamenti differentias ostendere, dicens, *Si enim consummatio*, (id est perfectio) *per sacerdotium Leuiticum fuit; quid necesse fuit alium surgere sacerdotem?* Nam Aaron primum post datam legem sacerdotem de tribu Leui esse, Exod. 28. nulli dubium est. Ideo

G

sacerdotium quo functus est, Leuiticum nominauit. Quo sacerdotio Leuitico multo melior Melchisedech in ordine sacerdotali factus est, qui typum gerebat sacerdotis nostri, id est Domini Saluatoris mundi. Psal. 109. Nequaquam enim dixisset, *Secundum ordinem Melchisedech*, si illud sacerdotium Aaron melius esset, sub quo populus Iudæorum legem susceperat. Si igitur sacerdotij translatio est, necesse est & legis esse translationem. Neque enim sacerdos potest sine testamento esse, & sine lege, & sine præceptis.

Is enim in quo hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari præsto fuit. Manifestũ est enim quod ex Iuda ortus est Dominus noster: in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. Luc. 3.

Is enim in quo, ait, id est, de quo hæc dicta sunt, Dominũ scilicet significans Saluatorem. Heb 5.

H

Dum id translatum est sacerdotium, simul & testamentum translatum est. Nõ autẽ ordine tantummodo, neque præceptis, sed etiam tribu. Oportebat quippe vt etiam tribus mutaretur. Et quomodo translatum est sacerdotium? ex tribu ad tribum, de sacerdotali ad regalem, vt eadem ipsa sit & regalis & sacerdotalis. Et intuere mysterium. Gen. 14. Primum fuit regale sacerdotium Melchisedech, secundum consequentiam huius sermonis. Exod. 28. Secundum etiam fuit sacerdotale in Aarõ. Tertium in Christo fuit iterum regale, qui rex erat semper, sacerdos autem factus est, quando carnem suscepit, quando sacrificium obtulit. Ioan. 18. 1. Pet. 2. Vides mutationem? Quæ enim per translationem facta sunt hæc veluti ex rerum consequentia quasi noua redire videntur.

Et amplius adhuc manifestum est, si ad similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui nõ secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum

A *cundum virtutem vitæ insolubilis. Contestatur enim* Psal. 109. *quoniam tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.*

Aliam hoc loco differentiam adstruit inter sacerdotium Aaron, & sacerdotium Christi: quia illud carnale, hoc verò spiritale: illud temporale, hoc verò æternum est. Dicit enim de sacerdotio Aaron, secundum legem carnalis mandati. Lex quippe illa ex multa parte carnalis erat, in circumcisione carnis, in mundatione carnis, in hostijs & oblationibus carnalibus, in discretione ciborum, dierum, temporum, etiam & in retributione; quibus benefacientibus, & legem custodientibus pax & securitas, & prosperitas, & frugum abundantia, & regni potentia promissa est: quæ omnia morte finienda erant. Sed non ita sacerdotium Christi quod secundum virtutem vitæ insolubilis est. Quis iste est sacerdos talis? Non Aaron, nec Melchisedech, sed ille cuius Melchisedech typum gerebat; de quo Deus ipse pater iureiurando testatur: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*; hoc est, non temporalis, neque finem habens, sed secundum potentiam insolubilis vitæ, hoc est, vitam in seipso habens insolubilem: & quamuis ad tempus mortuus esset in carne, tamen in æternum diuinitate & humanitate mediator inter Deum & homines, semper viuit ad interpellandum pro nobis.

Heb. 9. Coloss. 2. Deut. 28. B Psal. 109. Rom. 6. Heb. 7 infra.

Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem. Nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est, quod non sine iureiurando: nam alii quidem sine iureiurando sacerdotes facti sunt: hic autem cum iureiurando per eum qui dixit ad illum, Iurauit Dominus, & non pænitebit eum: tu es sacerdos in æternū.

Ps. 109. Heb. 10.

C *Nihil enim ad perfectum adduxit lex.* Quid enim? Nihil profuit lex? Profuit quidem, sed nihil ad hoc profuit, vt perfectos facere potuisset seruientes in ea. Idcirco eius reprobatio fuit, vt gratiæ daretur locus, dum veniret in quo perfectio fieret. Vtilis quippe fuit lex, sed illis qui fidem habuerunt in Christo: non illis qui totam suam spem in ea firmauerunt. *Introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum Et quantum est, non sine iureiurando: nam alii quidem sine iureiurando sacerdotes facti sunt. Introductio* (inquit) *melioris spei.* Habuit quippe & lex spem, sed non talem. Sperabant enim bene placentes, & legem Dei custodientes, possidere terram, nihil ærumnosum pati, prosperè viuere, sicut dictum est, *Qui fecerit eam, viuet in ea.* Hic autem speramus, quia Deo placentes, & euangelica præcepta custodientes, non terram possidebimus, sed cœlum. Magis autem (quod cœlo multo melius est) speramus proximi Deo consistere, ad ipsum paternum solium peruenire, & ministrare ei cum angelis. Hoc vero sacerdotium per quod hanc gloriam possessuri sumus, non erit sine iureiurando, vt firmam Dei promissionem credamus: quia hæc omnia nobis in filio proprio promisit, quem pro nobis omnibus tradidit, vt per eum hæc omnia possideamus, de quo dictum est. *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.*

Gal. 3. Deut. 4. Leuit. 18 & Ezech. 20. Matt. 5 & 10. D Matt. 19 & Ioa. 17 Rom. 8. Ps. 109.

In tantum melioris testamenti sponsor factus est Iesus. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere: hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum semper viuens ad interpellandum pro nobis.

Heb. 10 Heb. 13

In tantum melioris testamenti sponsor factus est, &c. Duas ponit differētias, quia non habet finem sacerdos noster, sicut legalis. Hoc autem facit ex persona Christi, qui ingressus est, inquit secundum virtutem vitæ insolubilis: & hoc iureiurando testatur, sicut supra dictum est. Sicut ille permanet, sic etiam & lex quam attulit, permansura est, in qua est vera peccatorum remissio, & perpetuæ perceptio gratiæ. Si enim illa prior propter imbecillitatem sui, quæ nihil ad perfectum ducere potuit; exclusa est: ista autem quam Christus pontifex magnus attulit, valet, & fortis est, & manet. Ostendit autem hoc ex pontifice. Quomodo? quia vnus est, non enim vnus esset, nisi esset immortalis. Sicut enim multi sacerdotes in lege fuerunt, quia mortales fuerunt: sic vnus hic, quia immortalis: qui *In tantum melioris testamenti sponsor factus est*, secundum quod iurauit Deus, illum semper esse mansurum. *Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.* Intueris quia de eo qui secundum carnem est, ista dicit. Quando enim sicut pontifex est, tūc etiam interpellat: quia ex ea natura qua pontifex est, interpellat pro eis. Quis est qui interpellat, nisi humanæ naturæ diuinitati illius coniunctio, quam paterno solio aduexit? Semper viuens ad saluandum idoneus. Alij vero pontifices qui semper non erant, semper non interpellabant: hic verò non solum in hac vita saluat per interpellationem humanitatis suæ, sed etiam in futurum glorificat, dum tradet regnum Deo patri, & perducet sanctos ad visionem paternæ maiestatis.

E Apoc. 14. Hebr. 5. F Rom. 8 1 Cor. 15

Talis enim decebat nobis, vt esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus: qui non habet quotidie necessitatem, quemadmodum alii sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populo, hoc enim fecit semel se offerendo.

Leuit. 16

Talis enim decebat nobis, vt esset pontifex, &c. Talis decuit esse pontifex nobis, de quibus ipse ait. *Iam non dicā vos seruos, sed amicos: quia omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis.* Videlicet, serui regales pontifices habuerunt, mortales, peccatores pro semetipsis offerentes: filii verò & amici Dei pontificem habent immortalem, segregatum à peccatoribus, id est, prioribus sacerdotibus: qui est innocens & sanctus. Innocens, quia sine malignitate: quod dicit propheta, *Nec dolus inuentus est in ore eius.* Sanctus, quia in omni bonitate præcipuus. Impollutus, quia nihil habuit peccati. Excelsior cœlis factus, *quia adorant eum omnes angeli Dei. Qui non habet quotidie necessitatem, quemadmodum alii sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populo. hoc enim fecit semel se offerendo.* Hic magnitudinem sacrificii ostēdit, quamuis enim illud vnum fuerit, semel oblatum: sufficit tamen in sempiternum. Et tantum præualuit, quātum cætera omnia non præualuerunt. Et quod offerebat, non pro se offerebat, sed pro populo. Nec enim hoc pro populo quotidie offerendum erat, sed tantæ sanctitatis & honoris apud Deum fuit hoc sacrificium, vt semel oblatum, in æternum profuerit populo Dei.

G Ioan. 15 Num. 18 Esai. 53 Ps. 96 Heb. 10.

Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem iurisiurandi, qui supra legem est, filium in æternum constituit perfectum.

H

Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes. Infirmitatem habentes, hoc est, peccatores & mortales: propterea pro se, sicut & pro populo semper offerebant. Iste tam potens est, vt semel oblatus suæ carnis sacrificio nil opus esset cuiquam credentium offerre plus pro eo. *Sermo autem iurisiurandi, qui supra legem est, filium in æternum constituit perfectum.* Hic etiam filij nomen ad distinctionem seruorum qui fuerunt in lege positum est: quia serui infirmi fuerunt, siue quia peccatores mortales erant. Sed hunc filium perfectum esse demonstrat, quia semper viuit, & semper sine peccato est. Vtrumque Apostolus ait, & mirificè consolatur audientes, & minaciter terret negligentes. Consolatur in eo, quia ad sacerdotem magnum potenti sacrificio proximati sunt: terret in eo ne peccent,

Heb. 5. Apoc. 2. Heb. 4.

A Heb. 4. Matt. 6.
cent; quia illud sacrificium numquam pro peccatis iterū oblatum erat. non est aliud sacrificium: vnum vero nos purgauit:post hoc iudicium erit, Quotquot redempti sumus, isto sacrificio redempti sumus:ideo permaneamus in generositate nostra & honore.

Cap. VIII
Capitulum autem in iis quæ dicta sunt: Talem habemus pontificem, qui sedet ad dexteram sedis maiestatis in excelsis: sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Deus & non homo.

Per ea quæ ait: *Capitulum autem in iis quæ dicta sunt*, significauit Apostolus sermonem summum & magnum, & quasi præcedentis disputationis recapitulationem, ad rem ipsam deducens auditorem. *Talem* (inquit) *habemus Pontificem, qui sedet ad dexteram sedis maiestatis.* (Heb. 1.) Humilia excelsis, humana diuinis commiscet, eundem Deum ostendens, quem & pontificem. (B) Nec alium esse qui sedet ad dexterā Dei, nisi eum qui est *sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Deus, & non homo.* (Ibid.) Hoc tabernaculum animæ sanctorum sunt quibus æterna gaudia ministrat, & velamen cœli pontifex magnus, qui sedet ad dexteram maiestatis in excelsis patris. (Matt. 20.) Dum audis eundem sedere à dextris Dei, & ministrare sanctis; sedere dignitatis diuinæ est; misericordiæ verò multæ, ministrare, & amoris magni quem nobis impendit. (Matt. 27.) Mirabile Sacramentum est eundem sedere in diuinitatis gloria, quem persecutores in cruce pendentem viderunt. in qua cruce passio illius ministratio est salutis nostræ. Hoc enim gestum credimus, hoc nobis ad salutem proficere nouimus. Sed quid carnalis mens humana æstimet in eo quod sedere dicitur eum à Dextris Dei. (1 Cor. 2.) Condescendit enim sancta scriptura nostræ infirmitati, nostræque consuetudini, quatenus imbecilla instrueretur humanitas, quando vsque ad illam secretam gloriam diuinitatis hominum non poterat cogitatio peruenire. (Ephes. 1.) Igitur victori filio, & per sanctam incarnationem totius mundi triumphatori, post resurrectionis gloriam honorabilis consessus offertur, vt per hunc situm susceptæ humanitatis gloria declaretur. (Marc. 16. C Matt. 25.) Nam hoc verbo sedere, illud designatur, vt caput nostrum Christus ad patris recognosceretur dexteram collocatum, id est diuinæ maiestatis sublimatum: in qua parte ponendi sunt qui à perfidis eiusdem Saluatoris munere segregantur.

Omnis enim Pontifex ad offerenda munera & hostias statuitur: vnde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat.

Pontifices veteris testamenti statuti sunt legalia offerre munera, hostias pro suis, sicut superius dixit, vel etiam pro populi peccatis. (Heb. 7.) Vnde necesse est, Saluatorem nostrum in diebus carnis suæ aliquid habere ad offerendum pro nobis. (Heb. 5.) Dum enim in sempiterna diuinitatis suæ natura non habuit quid offerret, sumpsit ex nobis quod pro nobis offerre potuisset, id est, carnem humanam. Quid tam aptum immolationi, quam caro mortalis pro mortalibus? (Heb. 9. D 2. Cor. 5.) Et quid tam mundum pro mundandis vitijs mortalium, quam sine vlla contagione carnalis concupiscentiæ caro nata ex vtero virginali? Et quid tam gratè offerri & suscipi possit, quam caro sacrificij nostri, corpus effectum sacerdotis nostri? Et quoniam quatuor considerantur in omni sacrificio, cui offeratur, à quo offeratur, quid offeratur, pro quibus offeratur, nec alicui sacrificium debetur, nisi soli vero Deo: proinde pontifex noster pro nobis Deo semetipsum offerebat idem sacerdos & sacrificium.

Si igitur esset super terram, non esset vtiq; sacerdos: vbi sunt qui offerunt secundum legem munera, qui exemplari & vmbra deseruiunt cœlestium.

Si igitur esset terrenus pontifex, sicut Aaron, non esset vtique sacerdos secundū ordinem Melchisedech in æternum. (Num. 20.) Aaron quippe mortuus est. & non est sacerdos in æternum: Christus verò quia viuit in æternum, sacerdos est sempiternus, non talis quales illi fuerunt, *qui exemplari & vmbra deseruiunt cœlestium.* (E Heb. 7.) Omnes verò sacerdotes in lege constituti, exemplare & vmbratile sacerdotium gerebant cœlestium, id est, spiritualium, significantes verum & sempiternum Christi sacerdotium. Nonne altare cœleste & fides nostra, in quo offerimus quotidie orationes nostras? (1. Pet. 2.) nihil habens carnalis sacrificij quod in cineres resoluatur, nec in fumos extenuetur, nec in vaporationes diffundatur. (Ioan. 20.) Hæc verò sacrificia clara & festiuiora efficiuntur. Quomodo cœlestia non celebrant sacrificia, quibus dicitur: *Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; & quorum retinueritis, retenta sunt?* (Ioan. 1.) Horum enim sacrificiorum omnia leuitici sacerdotij sacrificia signa fuerunt: quia *lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.*

(F Exod. 25.) *Sicut responsum est Moysi, cum consummaret tabernaculum: Vide, inquit, vt omnia facias secundum exemplar quod tibi monstratum est in monte. Nunc autem tanto melius sortitus ministeriū, quanto melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est.*

Vide, inquit, vt omnia facias secundum exemplar, &c. Quoniam, auditus noster minus aptus esse videtur ad disciplinam percipiendam, quam visus: (non enim ita animo commendamus quęcumque audimus quomodo illa quæ ipso visu percipimus;) (Exod. 25. Act. 7.) ideo dicit, *Vide vt omnia facias secundum exemplar quod tibi mõstratum est in monte.* Sed hic quæri potest, de quibus dixisset, *omnia*: vtrum de tabernaculi constructione, an de hostijs & sacrificijs quæ in eo oblaturi essent. Sed de vtroque melius intelligitur. *Nunc autem tanto melius sortitus est ministerium quanto melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est.* Vides, inquit, quanto ista melior sit illa celebratione. Siquidem illa exemplar & forma; ista vero veritas, sicut dicitur in Euangelio, *Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* (Ioan. 1. G) De qua gratia subsequenter hic significat Apostolus, dicens, *Quod in melioribus repromissionibus sancitum est.* (Heb. 9. Heb. 7.) Quanto meliora sunt cœlestia terrenis, æterna temporalibus; tanto melioris testamenti mediator est sacerdos Christus Deus. Transiens Apostolus de loco, & à sacerdote & sacrificio tunc demum & testamenti illius differentiam ponit: hic autem ad cœlum nos eleuat, ostendens quia pro tabernaculo cœlum habemus in repromissionibus Dei.

Nam si illud primum culpa vacasset, non vtique secundi locus requireretur. vituperans enim eos dicit, Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & consummabo domui Israel & domui Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manus illorum, vt educerem eos de terra Aegypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. (Hier. 31.)

(H) *Nam si illud primum culpa vacasset*, &c. Hoc est, si illud primum inculpabiles fecisset obseruatores suos numquam secundo locus relinqueretur: sed quia illud non fuit perfectum, inuentus est locus aptus secundi testamēti, sicut per Prophetam dicit Dominus, (Ibid.) *Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & consummabo domui Israël & domui Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manus illorum vt educerem eos de terra Aegypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo: & ego neglexi eos, dicit Dominus.* Hic autem discretè posuit de quibus dictum est quod non permanserunt, dum dixit, *In die qua apprehendi manus illorum, vt educerem eos de terra Aegypti.* (Exod. 19. & 20.) De lege hoc dixit data in monte Sinai, quam quinquagesima die datam cōstat: in qua non permanserunt patres eorum, sed fecerunt vitulum in Oreb, & adorauerunt il-

Exod. 32. lum. Non enim de illo quod patribus eorum proposuit, id est Abraham, Isaac, & Iacob: hi enim omnes filij fidei, filij Abraham dici possunt, sicut ipse Dominus in Euangelio dicit, *Dico autem vobis quod potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Et hoc est testamentum nouum quod consummabit Deus, id est, perficiet super omnes gentes: vt quicunque crediderint in Christum, filij Abrahæ secundum spiritalem generationem verè sint.

Mat. 3

Rom. 9.

Hier. 31 *Quoniam hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: dabo leges meas in mentem eorum, & in cordibus eorum superscribam eas: & ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum: & non docebit vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens. Cognosce Dominum: quoniam omnes scient me à minore vsque ad maiorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccata eorum non memorabor amplius. Dicendo autem nouum, antiquauit primum. quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.*

B

Exod. 32. Rom. 5.

Dabo leges meas in mentem eorum, & in cordibus, &c. Et hîc magna distantia est inter legem & legem, inter scripturam & scripturam, inter litteram & gratiam. Nam littera legis scripta est in tabulis lapideis, quas Moyses ipse fregit, dum vidit populum ante vitulum ludentem: gratia verò data est in corda credentium per Spiritum sanctum, per quem charitas diffusa est in cordibus credentium. Quod vero in littera latebat, & legebatur à populo per magistrorum traditiones; hoc Spiritus sanctus adueniens docebat per Apostolos. Et hoc est quod ait Propheta, *Et non docebit vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrem suum dicens, Cognosce Dominum. Omnes enim scient me à minore vsque ad maiorem eorum:* sicut in Euangelio de Domino legitur: *Tunc aperuit illis sensum: vt intelligerent scripturas. Dicendo autem nouum, antiquauit primum. quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.* Sumens autem à Propheta fiduciam Paulus, amplius in illud testamentum inuehitur, commodè ostendens quoniam nostra nunc florent, illa vetusta sunt, & *prope interitum.* Sed *renouabitur sicut aquila iuuentus nostra,* si ad fontem vitæ recurramus, si alas & oculos ad solem iustitiæ extendamus.

Hier. 31

C

Luc. 24

Psal. 102.

Cap. IX. Exod. 20 *Itaque habuit quidem & primum illud iustificationes culturæ, & sanctum sæculare. Tabernaculum enim factum fuit primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur sancta.*

Ioseph. lib. 3 antiq. ca. 5 Leui. 24 *Tabernaculum enim factum fuit primum, in quo,* &c. Legimus enim in Iosepho, tabernaculum ad instar esse huius mundi factum: exteriora verò huius sæculi figuram habebant. Idcirco quotidie ministrant sanctis sacerdotes, accedentes lumen doctrinæ, & pascentes populum Dei pane, qui super mensam à sabbato vsque ad sabbatum præsto deberet esse; id est à sabbato spei nostræ, in qua quasi in Christo, ab huius mundi turbinibus securi agimus, vsque in illud sabbatum, quò te teneamus quod nunc in spe habemus. Candelabra verò, dona Spiritus sancti sunt, quæ in Ecclesijs lucent intelligentibus, per eum *super quem requiescet spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & spiritus timoris Domini.*

D

1. Cor. 13.

Esai. 11.

Exod. 36 *Post velamentum autem, secundum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum, thuribulum aureum habens, & arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua erat vrna aurea habens manna, & virga Aaron quæ floruerat, & tabulæ testamenti. Super quæ erant Cherubim gloriæ, obumbrantia propitiatorium: de quibus non est modo per singula dicendum.*

Num. 17 Exod. 37

Post velamentum autem, secundum tabernaculum, &c. Interius tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum, ipsum cœlum significat, intra quod sacerdos noster Christus non sine sanguine intrauit. *Thuribulum aureum habens,* quia in eo offeruntur orationes sanctorum. *Et arcam testamenti,* Hæc est caro Saluatoris nostri, in qua erat vrna aurea habens manna diuinitatis, & virga Aaron, quæ floruit in sacerdotio Christi: & tabulæ duorum testamentorum. *Super quæ erant Cherubim gloriæ, obumbrantia propitiatorium,* hoc est, multitudo scientiæ. Aptè autem propitiatorium super arcam positum esse dicitur, quia ipsi mediatori Dei & hominum specialiter à Deo patre donatum est, vt esset propitiatio pro peccatis nostris. Vnde etiam Paulus dicit. *Christus Iesus qui mortuus est, immò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.*

Apoc. 8

Exod. 37 1. Tim. 2. 1 Ioan. 2.

Rom. 8

Leuit. 16 *His vero ita compositis: in primum quidem tabernaculum semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes: in secundum autem semel in anno singularis summus sacerdos, non sine sanguine quem offerret pro sua & populi ignorantia.*

Heb. 9 Quod vero supra dixit, *sanctum sæculare*, hoc nunc lucidius ostendit, id est, in quo tabernaculo sacrificia fecerunt sæcularia, quæ ad perfectum non deducebant seruientes in eis. *In secundum autem semel in anno singularis summus sacerdos, non sine sanguine quem offerret pro sua & populi ignorantia.* Iste vero summus sacerdos ex parte significat illum, qui semel ingressus est cælum intra velum in sancta sanctorum, vt adsistat vultui Dei pro nobis. Quod vero ait, *Vt offerret pro sua & populi ignorantia*, hoc est quod ipse ait in cruce, *Deus Deus meus, quare me dereliquisti? longè à salute mea verba delictorum meorum.* Quæ sunt verba delictorum suorum, nisi corporis sui?

Sup.

Heb. 9 Inf.

G

Matt. 17 Col. 3. *Hoc significante Spiritu sancto, nondum manifestatam esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum: quæ parabola est temporis instantis, iuxta quam munera & hostiæ offeruntur.*

Heb. 4 1. Tim. 6 Propterea dicit, hæc ita constructa sunt, vt discamus quia sancta sanctorum, hoc est cælum, quod inaccessibile mortalibus soleret esse, iam adiri posset. Nec putemus illud ingredi non posse, vbi pontifex noster prior intrauit non sine sanguine, sicut prædixit Propheta, *Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra?* Sed patienter expectamus tempus resurrectionis nostræ, in quo cum apparuerit, apparebit, & quid erimus. *Scimus enim quia similes ei erimus,* hoc est immortales. Sicut illi mors vltra nō dominatur, nec caro nostra dominata erit.

Esa. 63

1 Ioan. 3 Rom. 6.

H

Quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis & in potibus, & variis baptismatibus, & iustitiis carnis, vsque ad tempus correctionis imposita.

Heb. 7 Hæ verò iustitiæ carnales in cibis & potib⁹, & variis baptismatibus, vsque ad tempus correctionis impositæ sunt. Attende quid hoc est. Nihil enim ad perfectum adduxit lex, sed secundum mandatum carnales sordes & ignorantias potuit emundare: de adulterio verò & capitalibus criminibus nihil potuit purgare, sed digna rependebat absque misericordia. Ideo adulteram mulierē Pharisæi proposuerunt ante Iesum, vt possent eum accusare, si contra legem absoluere iuberet: aut mansuetudinem amitteret, si legis iussionē custodire præciperet. Sed vtrumq; cauebat sapientia Dei, quasi dixisset, Iusta est quidem lex,

Deut. 19 Ioan. 18

A

Rom. 7. Matt. 7. si iustos haberet ministros. Qui festucam de oculo alterius tollere vult, iustum est vt prius trabem de proprio tollat oculo. De baptismatibus Iudæorum plenius in Euangelio secundum Marcum legitur, vbi Pharisæi vituperabant Dominum & discipulos non lotis manibus manducantes. Frustra autem Pharisæi, frustra omnes Iudæi lauāt manus, & à foro dum veniunt, baptizantur, quamdiu cōtemnunt fonte Saluatoris ablui. Sed Pharisæi spiritalia Prophetarum verba carnaliter accipientes, quæ illi de cordis & operis castigatione præcipiebant, dicentes, *Lauamini mundi estote*. & *Mundamini qui fertis vasa Domini*: ista de corpore solummodo lauando intelligi putabant; cum certum sit, Moysen & Prophetas, qui vasa populi Dei vel aqua dilui, vel igne purgari, vel oleo sanctificari quacumq; ex causa iusserunt, non in hac materialium rerum emundatione, sed mentium potius & operis castigatione, sanctimoniam atque animarum nobis mandare salutem.

Mar. 7.

Esai. 1.

Esa. 1 & 52. Matt. 23.

B

Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis, neque per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æterna redemptione inuenta.

Luc. 11. *Tabernaculum non manufactum, &c.* Tabernaculum non manufactum, cœlum significat, vnde nos futura bona speramus nobis dari, id est æterna, quæ non transeunt. *Id est non huius creationis*, hoc est, non huius tabernaculi speciem, quam in eremo finxit homo: sed longè aliter ab ipso Deo creatum est spiritaliter, non incarnaliter. In quo tabernaculo modò sunt animæ iustorum, & angelorum spiritus, expectantes donec compleatur numerus conseruorum suorum. *Neque per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta.* Omnia quippe mutata sunt: ibi sanguis hircorum diluit peccata carnis, hic sanguis Christi abluit peccata spiritus. *Æterna redemptione inuenta*. Per hoc ostendit in prioribus sacrificijs & legalibus ceremonijs non esse æternam retributionē.

Exod. 30.

Apoc. 6.

C

Leuit. 16. Philip. 3

Leuit. 16.

Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundandam carnem: quanto magis sanguis Christi, qui per spiritū sempiternum seipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti?

1. Pet. 1.

Si enim carnem, inquit, potuit mundare sanguis taurorum, multo amplius animæ sordem diluet sanguis Christi. Ne verò audiens sanctificationem, perfectam esse ablutionem existimet quis; mox subiungit causam differentiæ, dicens. *Qui per spiritum sempiternum semetipsum obtulit immaculatum Deo*, hoc est, sacrificium Deo immaculatum. Erat quippe mundum à peccatis hoc sacrificium: hoc enim est per spiritum sanctum, non per ignem, non per aliena quædam. *Emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruiendum Deo viuenti.* Bene dixit, *ab operibus mortuis*. Si quis enim tangebat mortuum, polluebatur. Et hic si quis tetigerit opus mortuum, contaminatur per conscientiam. Opera mortua, sunt peccata. *Qui enim tetigerit picem, inquinabitur ab ea.* Sic qui pœnitētia ablutus est ab operibus mortuis, si eadem iterum agit, peius contaminabitur; sicut ait Apostolus Petrus, *Canis reuersus ad vomitum: ita qui iterat stultitiam suam. Ad seruiendum* (inquit) *Deo viuenti.* Hic manifestat, quia opera mortua habentes, non possunt seruire vero & viuo Deo: quia illa mortua sunt & falsa. Et merito nullus opera mortua habens ingreditur huc. Si enim eum qui corpus mortuum tangebat, non oportebat intrare in templum: quanto magis is qui opera mortua habet, non potest introire in cælum? Mortua quippe sunt omnia opera quæ vitam non habent.

Ephes.

D

Num. 19. Tit. 1. Eccl. 13.

2. Pet. 2 Prou. 26

Num. 19 Apoc. 21.

E

Et ideo noui testamenti mediator est: vt morte intercedente, ad redemptionem earum præuaricationū quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiant qui vocati sunt, æternæ hæreditatis. Nam vbi testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioqui nondum valet, dum viuit qui testatus est.

Fortassis enim possent multi qui infirmius ædificabantur, ex eo maxime quod mortuus est Christus, non credere promissionibus eius. Paulus igitur ex abundanti hæc ponit exempla, ex communi assumens consuetudine. Dicit enim, quasi dubitanti cordi responderet: Propterea igitur oportebat considerare, quia non viuentibus testatoribus, sed mortuis, tunc firma sunt testamenta, & firmitudinem accipiunt. Testamentum enim circa nouissimum diem fit defunctionis: & quia testes simul debet habere testamentum, aduerte eum dicentem; *Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso: & testimonium perhibet de me qui misit me pater*. Et in lege vestra scriptum est, *quia duorum hominum testimonium verum est.* Si duorum testimonium non est spernendum, quanto magis patris & filij, etiam & spiritus sancti, de quo dicitur, *Ille testimonium perhibebit de me*. Et de Apostolis, *Et vos quidem testimonium perhibebitis de me, quia ab initio mecum estis*. In offensione quippe eramus, mori nos oportebat. *Misit filium suum factum ex muliere*, qui mori potuisset, pro debitoribus mortis: qui mortuus est pro nobis, & deuicta morte efficit nos dignos testamenti & hæreditatis promissæ. Hoc modo firmum factum est testamentum. Tantum fuit peccatum nostrum vt salutari non potuissemus aliquando, nisi vnigenitus filius Dei pro nobis moreretur. Quod verò ait, infirmum esse testamentum viuente testatore: hoc significat, quod quamdiu viuit testator, potest immutare sententiam, & alios atque alios hæredes adducere in hæreditatem suam. Luc. 7.

Gal. 3.

Ioan. 8. Deut. 19.

F

Ioan. 15. Ibidem. Gal. 4.

Lib. 3. sent. dist. 18 § ad quid ergo.

G

Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo, ipsum quoque librum & omnem populum aspersit, dicens. Hic est sanguis testamenti, quod disposuit ad vos Deus. Inde tabernaculum etiam, & vasa ministerii sanguine mundantur secundum legem, & sine sanguinis effusione non fit remissio. Exod. 24

Vnde dixit, *nec primum*, id est testamentum, *sine sanguine dedicatum est*, id est, firmum factum est, roboratū est. Quod autem dixit, *Vnde*, tale est quasi diceret, Propterea oportebat testamenti solemnitatem compleri etiam per mortē Christi. *Lecto enim omni mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo; ipsum quoque librum & omnem populum aspersit, dicens, Hic est sanguis testamenti, quod disposuit ad vos Deus. Inde tabernaculum etiam; & vasa ministerii sanguine similiter aspersit: & omnia penè in sanguine mundantur secundum legem* Quid est quod libet & populus sanguine aspersus est, nisi quod pretiosus sanguis Christi Saluatoris nostri ab initio, illo schemate prænuntiatus est? Quare autem hyssopo? Hyssopus enim herba humilis est, & in petris nascens. Humilitas Christi significatur per hanc herbam, & fortitudo qua interiora nostra purgātur. Nam hoc genere herbæ pulmonum vitia purgari solent. Quare aqua? Ostendit mundationem peccatorum per aquā baptismi. Quare lana coccinea? Vt retineret sanguinē. Ostendit in hoc loco, idem esse & aquam & sanguinē. Baptisma enim nostrum passio eius est. Ideo idem Paulus dicit alio loco, *Consepulti enim estis cum illo in baptismo*. Quod vero ait, *Sine sanguinis effusione, non fit remissio*: quare hoc dixit? quia in illis nō fuit plena remissio, sed semiplena, & in minima par- Exod. 24

H

Rom. 6.

Matt. 26.

A te. Nunc autē *hic est*, inquit, *sanguis noui testamenti, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum.* Quis est liber qui aspersus est sanguine mystico: & quæ sunt vasa vnctionis, & quod tabernaculum, nisi populus? Ipsi enim sunt liber, vasa, & tabernaculum. Ideo dicit Dominus; *Inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos.* Sed illius veteris testamenti mundatio tota corporalis fuit: nunc autem spiritualis est mundatio sanguinis Christi. Ideo dicit; *Hic est sanguis noui testamenti, in remissionem peccatorum.* In illis quidem populus in superficie aspergebatur, & iterum diluebatur aspersus: (neque enim cruentatus semper deambulabat populus:) in anima vero non ita est, sed ipsius essentiæ commiscetur sanguis, fortem illam faciens & mundam, & ad inenarrabilem illam pulchritudinem perducens. Propter hoc agni occisio fuit, & sanguis eius superliminaribus liberandorum illitus est. Propter hoc etiam omnia sacrificia veteris testamenti leguntur, vt hoc vnum sacrificium designaret, per quod vera est remissio peccatorum, & mundatio animæ in æternum.

Leuit. 16. 2. Cor. 6. Matth. 26. Exod. 24. Exod. 12.

B

Necesse est ergo exemplaria eorum quidem quæ in cælis sunt, his mundari, ipsa autem cælestia, melioribus sacrificiis, quā hæc sunt. Nō. n. in manu facta sancta Iesus introiuit exemplaria verorum, sed in ipsum cælum vt adsistat nunc vultui Dei pro nobis.

Necesse est ergo exemplaria eorum quidem quæ in cælis, &c. Quomodo quę celebrantur in terra, exempla sunt eorum quæ in cælis sunt? Cælestia quidem nominauit hanc conuersationem nostram, cuius conuersationis exemplar fuit & significatio quæcumque gerebantur in veteri testamēto. Vnde & Paulus: *Conuersatio nostra in cælis est.* In cælis ergo sunt ista quæ nostra sunt, & hæc nostra cælestia, quāuis in terra celebrentur. Quæ est ista conuersatio nostra? Hæc est vera philosophia, quam Christus docuit, quā Apostoli secuti sunt, quæ ducit ad cælestia. Vnde & Apostolus; *Primus homo de terra terrenus, secundus de cælo cælestis.* Qualis terrenus tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. *Melioribus sacrificiis, quam hæc sunt.* Quod melius est, bono aliquo melius est. Bona ergo fuerunt exempla, quæ in cælis sunt: sed ipsa cælestia longe excellunt exempla terrenorum, quibus significantur. Si ergo cælestes sumus nos, & tantum sacrificium adepti sumus: timeamus permanere in terra. Esse autem in terra & non esse quodammodo videmur, dum voluntate in cælo sumus, licet corpore in terris. Si ergo nos animo appropinquamus Deo, in cælo sumus. Quid enim mihi curæ est cælum, cum video Dominum cæli, cum ego efficior cælum: *Veniemus*, inquit, *ego & pater, & mansionem apud eum faciemus.* Cælū quidem, quod per se serenum est & mundum, non hieme, nō nocte mutatur. Proinde & nos neque in tribulationibus sæculi: neque in versutiis diaboli hoc patiamur, sed maneamus immaculati & mundi. Habet quidem cælum solē: habemus & nos Christum solem iustitiæ semper lucentē in cordibus nostris.

Philip. 3. 1. Cor. 15. C 2. Cor. 5. Ioan. 14. 1. Pet. 3. Mal. 4.

D

Neque vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno.

Leuit. 16

Superius dixit *exemplaria verorum*; exemplaria verorum hominans hæc omnia in quæ intrat pontifex. Hoc vero vnum templum fuit in toto mundo venerabilius, ad quod homines vndique confluebant, sicut in actibus Apostolorū legitur die sancto Pentecostes (quando Spiritus sanctus datus est Apostolis in omnib. linguis loquentib.) constitisse ex diuersis partib. mundi, & cæleste audisse miraculum & vidisse. Sed huic templo totum opposuit cælum Paulus, & non hanc solam differentiam ostendit, sed etiam pontificem magnum, vt assistat vultui Dei. Proinde non ex cælo tantum, sed etiam ex ingressu rem venerabiliorem facit. Non enim simpliciter, sicut hic per signa quę dam, sed ipsi Deo assistit semper viuens ad interpellandum pro nobis. Intuere quantæ differentiæ, sæpe, & semel; in sanguine alieno, & in sanguine proprio. Multum itaque inter est. Ipse ergo & sacrificium & sacerdos & hostia est.

3. Reg. 8. Act. 2. Heb. 4. Hebr. 7.

E

Alioquin oportebat eum sæpius pati ab origine mūdi. Nunc autem semel in consummatione sæculorum ad destructionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium: sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata, secundo sine peccato apparebit omnibus expectantibus se ad salutem.

Christus non continuo passus est, sed postquam multi erant peccatores, morte merito digni, apparuit: quod etiam alibi dicit, *Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia.* Si semel oblatus non sufficeret omnium in se credentium peccata exhaurire, oportuisset eum sæpius pati ab origine mundi. Quod ne fieret, semel in consummatione mundi passus est, *ad multorum exhaurienda peccata.* Quare multorum, & non omnium? quia non omnes credunt. Pro omnibus quidem mortuus est: hoc est, quantum in ipso est. Eius momenti est vnius, cuius momenti est omnium perditio. Non autem omnium peccata abstulit, propterea quia credere noluerunt. *Statutum, est quippe hominibus semel mori*: & post mortem iudicabitur vnusquisque secundum merita sua. Sic & Christus semel mortuus est pro peccatis alienis. Et ideo quia voluntarie, & non necessariè mortuus est, dicitur oblatus: *secundo vero aduentu apparebit sine peccato.* Omnis quippe hostia pro peccato, dicitur peccatum. Non enim erit tunc hostia pro peccato, quia peccatum non erit, sed iustitia, siue in remuneratione iustorum, siue in retributione peccatorum.

Rom. 5. F Dan. 9. 1. Pet. 3. & 4. 5. Num. 18. Rom. 2.

VMbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, eisdem ipsis hostiis quas offerunt per singulos annos indesinenter, numquam potest accedentes perfectos facere, alioqui cessassent offerri, propterea quod nullam haberent vltra cōscientiam peccati, cultores semel mundati, sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.

Cap. X. Leuit. 16. G

Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non imaginem rerum. Hoc est, non ipsam veritatem. Veluti in pictura, vsquequo quis trahit lineamenta, designans quid pingere velit, & nō circumducat colores, vmbra quædam est: cum vero flores ipsos colorum iunxerit, & imposuerit super lineamenta, tunc imago efficitur. Tale quiddam erat etiam lex, vmbra veritatis. *Eisdem ipsis hostiis, quas offerunt per singulos annos indesinenter, numquam potest accedentes perfectos facere, alioqui cessassent offerri. propterea quod nullam haberent vltra conscientiam peccati, cultores semel mundati. Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. Impossibile est enim sāguine taurorum & hircorum auferri peccata.* Vna est ista hostia, illæ autem multæ sunt. Propterea enim nec fortes erant, quia multæ. Quid autem opus erat multis, dic mihi, vna sufficiente? Proinde quod multæ & semper offerebantur, ostendit nunquam eos purgari. Sicut enim medicamentum quando fuerit forte, & salutis efficax, & valens cunctam valetudinem repellere, semel impositum totum operatur. Si ergo semel impositum totum operatum fuerit ostenditur ex eius virtute, vt non vlterius apponatur. Si vero semper apponitur, manifestum indicium est, minus illud præualuisse. Medicamenti quippe virtus illa est, vt semel apponatur, & non frequenter. Sic etiam hic; qua tandem ratione eisdem sacrificiis semper curabantur. Si enim ab omnibus essent liberati peccatis, nequaquam per singulos dies offerret quis sacrificia. Proinde commemoratio peccati fuit, non absolutio: quia quotidie iisdem pur-

H Iuo p. 2. c. 6. 5. vna est. Leuit. 16. Heb. 9. Heb. 5.

A *De consec. dist. 2. c. in Christo semel & c. sit. dist 12. § post hac qua sit. Hebr. 9.*

gabantur hostiis etiam & ipsi sacerdotes, & populus pariter. In Christo autem econtrario, semel oblata est hostia potens ad salutem sempiternam. Quid ergo nos? nonne per singulos dies offerimus? Offerimus quidem, sed recordationem facientes mortis eius: & vna est hæc hostia, non multæ. Quomodo vna est, & non multæ? quia semel oblata est in sancta sanctorum. Hoc autem sacrificium exemplar illius est, id ipsum semper offerimus: nec nunc quidem alium agnum, cras alium, semper eumdem ipsum. Proinde vnum est hoc sacrificium hac ratione: alioquin, quoniam multis in locis offertur, multi Christi sunt? *Hebr. 7.* nequaquam, sed vnus vbique est Christus; & hic plenus existens, & illic plenus, vnum corpus. Sicut enim vbique offertur, vnum corpus est, & non multa corpora: ita etiam & vnum sacrificium. Pontifex autem noster ille est, qui hostiam mundantem nos obtulit. Ipsam offerimus & nūc, quæ tunc oblata quidem consumi non potest. Hoc autem quod nos facimus, in commemorationem fit eius quod B *Luc 22. 1. Cor. 11.* factum est. *Hoc enim facite*, inquit, *in meam commemorationē.* Non aliud sacrificium, sicut pontifex: sed ipsum semper offerimus, magis autem recordationem sacrificij operamur.

Psal. 39. *Ideo ingrediens mundum, dicit, Sacrificium & oblationes noluisti, corpus autem aptasti mihi: holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt, tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt faciam Deus voluntatem tuam. Superius dicens, Quia sacrificium & oblationes & holocaustomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi qui secundum legē offeruntur: tunc dixi, Ecce venio, vt faciam Deus voluntatem tuam: aufert primum, vt sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Christi Iesu semel.*

C *Psal. 39.* *Sacrificium & oblationes noluisti, &c.* Ablata sunt signa promittentia, quia exhibita est veritas promissa. Ideo ait, *Sacrificium & oblationes noluisti*, hoc est, peccatum humani generis legalia sacrificia non potuerunt expiare. *Corpus autem aptasti mihi.* Hoc ex persona dicitur eius qui corpus suscepit nostræ mortalitatis, vt pro nobis haberet quid offerret. *Tunc dixi, Ecce venio.* Dum tempus fuit vt ablata essent *Psal. 1.* signa & veritas promissa veniret, *tunc dixi, Ecce venio.* Ablata hæc, illa oblata. Hæc impleta vbi sunt, sacrificia Iudæorum transierunt, & non sunt in Ecclesia Christi: quia venit ille qui figurabatur illis sacrificiis: de quo in capite siue *Psal. 1.* in capitulo libri scriptum est. Cuius libri? vtique Psalterij, vbi dicitur, *Beatus vir qui non abijt in consilio impiorum, & in* *Psal. 39.* *via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit, sed in lege Domini voluntas eius.* Qui Psalmus capitulum libri totius dicitur à quibusdam. Ideo Apostolus dicit, *In capite libri scriptum est de me, vt faciam Deus voluntatem tuam.* Hoc est *Ioan. 6. Luc. 22.* quod in Euangelio dicitur, *Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit. Aufert primum, vt sequens* D *statuat.* Id est, primum testamentum quod Moysi datum est in monte Sinaï, vt sequens statuat, hoc est, Euangelium quod per Christum oblatum est, firmum statuat. *In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Christi Iesu semel.* Hæc oblatio semel oblata est, sed semper potens est abluere omnes credentes, & omnes optantes in ea mundari. Ideo plenius subiunxit, & plene exponens idem beatus Paulus virtutem huius hostiæ.

Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpius offerens hostias, quæ numquā possunt auferre peccata. Hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet ad dexteram Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici eius *Psal. 109.* *scabellum pedum eius.*

Hebr. 9. Priores quidem ostendit inutiles esse hostias ad integram mundationem, sed formam magis eas esse, & multo minus habere. Sed quia occurrebat ei hoc, id est, si formæ E erant, quomodo veritate veniente non cessauerūt neque desierunt, sed adhuc celebrantur? Adhuc ergo de his ait, ostendens, quia non celebrantur, neque velut formæ. Non enim as acceptabiles habet Deus, sed quod has soli habent qui semper Spiritui sancto restiterunt. Quapropter prophetico testimonio redarguit eos, dicens, *Holocaustomata & pro peccato noluisti.* De nullo alio nisi de Chri- *Act. 7. Psal. 39.* sto hoc dicitur. Et quid mirum, si nunc non est voluntas Dei in sanguine hircorum & taurorum, dum per prophetam Esaiam dicitur, *Quis quæsiuit hæc de manibus vestris?* Dū *Esa. 1.* hæc noluisti *tunc dixi, Ecce venio.* In qua voluntate sanctificati sumus? Quomodo sanctificati sumus? Id est, per oblationem corporis Iesu semel. *Et omnis quidem sacerdos præsto* *Luc. 17. Hebr. 7.* *est quotidie ministrans.* Ministrare autem famulorum est, sedere vero dominorum. Vnde & dicit, *Sedet ad dexteram Dei.* Quapropter vnam offerens hostiam quæ saluare potest in perpetuum, sedet ad dexteram patris, *de cætero expectans do-* F *nec ponantur inimici eius sub scabellum pedum eius.* Qui sunt *1. Cor. 15. Ioan. 3.* inimici eius? Iudæi scilicet & omnes infideles, qui in die iudicii damnandi sunt ab eo. Et hic nimietatem potentiæ significat. Non dixit, subiiciantur, sed vt ponantur sub pedibus eius. Non igitur efficiamur ex numero inimicorum. Non enim soli inimici, qui infideles sunt, sed etiam *Rom. 8.* qui vita immunda pleni sunt. *Prudentia* autem *carnis inimica est Deo*: legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest.

Vnica quippe oblatione perfecit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nobis & Spiritus sanctus. Postquam enim dixit: Hoc autem est testa- *Hier. 31.* *mentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas: & peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius. Vbi autem horum remissio, iam non est amplius oblatio pro peccato.*

G Vnica quippe oblatio corporis Christi perfectos facit sanctificatos, quæ remissionem integram facit peccatorum. Hoc autem & ex testimonio probat prophetico, dicens, *Contestatur autem nobis & Spiritus sanctus: postquam enim* *Hier. 31.* *dixit, Hoc autem est testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus: dabo leges meas in cordibus eorum.* Non ad tēpus, & vt scripta lex in tabulis lapideis, sed in tabulis cor- *2. Cor. 3.* dis carnalibus perpetualiter scribit illam. Quæ est ista lex quæ in cordibus singulorum scripta est? vtique charitas, vt ea quæ nolimus nobis fieri, alteri non faciamus; sicut in *Matth. 7. 1. Pet. 4. Hebr. 9.* Euangelio dicitur, *Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, hæc eadem & vos facite illis*: Hæc est *quæ operit multitudinem peccatorum.* Quapropter non est necesse quotidie sacrificiis quoditianis purgari: sicut veteri lege.

Habentes itaque fratres, fiduciam ad introitum H *sanctorum in sanguine Christi: quam dedicauit nobis viam nouam & viuam per velamen, id est, carnem suam, & sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua mūda.*

Heb. 8. Hebr. 7. Hic ostendit distantiam pontificis, & hostiarum, & tabernaculi, & testamenti, & repromissionis, & multam differentiam. Siquidem illa fuerunt temporalia, hæc autem *Hebr. 9. Hebr. 5.* æterna. Illa quidem ad horam parentia, hæc permanentia; Illa infirma, hæc perfecta; Illa formæ, hæc veritas. Hoc autem testamentum nouum habens remissionem peccatorum, illud nihil huiusmodi. Illud quidem manufactum, hoc autem non manufactum. Illud quidem sanguinē hircorum habens, hoc autem Domini. Illud quidem stantē *Rom. 6.* sacerdotem habet, hoc autem sedentem. Quoniam igitur cuncta illa minora sunt, hæc autem maiora, propterea

in-

A inquit, *Habentes igitur fratres fiduciam*, Vnde? sicut enim con-
fusionem faciunt peccata, sic fiduciam remissio peccato-
1. Ioan. 3. rum, & quod cohæredes effecti sumus, & quod tanta di-
lectione fruimur. *In Introitum*, (inquit,) *sanctorum*. Introitũ
cælum dixit, & accessum ad spiritalia. *Quam dedicauit*, hoc
est, quam construxit, & initiauit. Dedicatio quippe dici-
tur initium vtendi. Quam præparauit ergo, & per quam
ipse perrexit viam nouam & viuam. *Per velamen, id est, car-
nem suam*. Hæc quippe caro primo penetrauit viam illam,
& dedicauit illam, hac ratione, quoniam ipse in ea perre-
xit. Velamen autem merito vocauit. Cum enim eleuatus
Ephes. 2. est in cælum, tunc apparuerunt cælestia. *Accedamus cum ve-
ro corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala, & ab-
luti corpus aqua munda*. In quo accedamus? sanctitate, fide, &
Ioan. 4. spiritali cultura, in veraci corde, sine simulatione, in pleni
tudine fidei, quia nihil est visibile horum, neque sacerdos
1. Cor. 2. neque sacrificium, neque altare. Propterea inquit, *in pleni
B tudine fidei*: sic oportet credere, quomodo certi sumus de
visibili, & adhuc amplius. Hic enim aliquando carnis sen
sus errant in iis quæ videntur, illic autem nequaquã, quia
spiritu spiritalia percipimus, & non licet hæsitare de eis. I-
deo ait, *Aspersi corda à conscientia mala*. Ostendit quia non fi-
Iacob. 2. des sola, sed etiam vita cum virtute quæritur: *quia fides sine
Heb. 9 operibus otiosa est*. Illi autem corpora mundabant, non con-
1. Pet. 3. scientiam. *Et abluti* (inquit) *aqua munda*. Lauacrum baptis-
matis in hoc loco dicit. Baptisma enim corporis munda-
tio non est, sed animæ: si fides adest baptizato, siue paren-
tum, siue sui ipsius, si ad rationabilem ætatem peruenerit.

Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem, (fidelis est enim qui repromisit,) & consideremus nos inuicem in prouocationem charitatis & bonorum ope rum: non deserentes collectionem nostram, sicut est cõ suetudinis quibusdam, sed consolantes inuicem: & tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem.

C *Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem, &c.* Nihil
Heb. 11. scruteris, nihil rationis expetas; fide opus habent hæc o-
Ps. 75. mnia: quia *sine fide impossibile est placere Deo*. Sicut Deus fide-
lis est in promissis suis, ita fideles vult nos in promissis
nostris quæ vouimus, diabolo contradicere, & Christo o-
bedire. *Et consideremus nos inuicem in prouocationem charitatis
& bonorum operum, non deserentes collectionem nostram*. Quid
est, *consideremus nos inuicem*? Si quis fuerit virtute præditus,
hunc imitemur, in eum intendamus vt diligamus & dili-
Rom. 12. gamur. Ex dilectione quippe bona opera fiunt. Magnum
1. Cor. 13. quippe bonum est collectio. Ipsa namque charitatem o-
peratur feruentiorem, & ex ea cuncta opera bona generã-
tur. Nihil namque bonum est, quod non per charitatem
fit. Istã igit cõfirmemus inuicẽ, quia *plenitudo legis charitas est*.
Rom 13. Nõ.n. laborib. op⁹ haben⁹, aut sudorib. si dilexerimus in-
1 Ioan 4. uicẽ, spõtanea nobis via prosternitur, ducens ad virtutẽ &
Rom. 15. ad cælestia. *Sicut est consuetudinis quibusdam*. In hoc loco non
solum admonuit, sed etiam culpauit & terruit vnitatem
D charitatis scindentes. *Sed consolantes inuicem: & tanto magis,
Matt. 25. quanto videritis appropinquantem diem*. Quem diem designat,
Philip. 4. nisi diem iudicii, in quo singulorum merita examinantur?
Rom. 13. vel etiam extremum diem vitæ nostræ. Dicit enim alio lo-
1. Cor. 7. co, *Dominus prope est, nihil soliciti sitis*, id est, de terrenis. Et itẽ,
Nunc propior est salus nostra, quã cum credidimus. Tempus enim
abbreuiatum est.

Sponte namque peccantibus nobis post acceptã veritatis agnitionem, non relinquitur vltra pro peccatis hostia: terribilis autem quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio, qui deuoraturus est aduersarios.

Heb. 6 *Sponte namque peccantibus nobis post acceptam, &c.* Idest, spõ-
2. Pet. 2. te peccantibus nobis postquam accepimus veritatis agni
Hebr. 7. tionem, vltra non relinquitur hostia pro peccatis, sicut in
1. Pet. 3. veteri lege donatum fuit hostias offerre sæpius pro pecca-
to. Neque enim Christus ipse iterum immolandus est pro
peccatis nostris: hoc enim semel factum est, secundo non E
est opus. sed magis opus est post cęptam gratiam perma-
nere in fide & veritate bonorum operum. Mundatus es, 2. Petr.
liber es à criminibus, factus es filius Dei. Si ad primum
vomitum reuersus fueris, aliud te expectat iudicium, nisi
per pœnitentiam renouatus fueris. Ideo subsequenter ait, Act 3.
*Terribilis autem quædam expectatio iudicii, & ignis æmulatio, qui
deuoraturus est aduersarios*. In hoc non pœnitentiam exclu-
dit Apostolus, neque propitiationem quæ fit per pœni-
tentiam, neque repellit & deiicit per desperationem de-
linquentem: non enim ita est inimicus nostræ salutis. Sed Ephes. 4.
quid? secundum excludit lauacrum baptismi. Non enim
dixit, Non est vltra pœnitentia, neque dixit, Vltra non est
remissio: sed, *hostia*, inquit, *vltra non est*, hoc est; crux secun-
da vltra non est. Vnica namque oblatione perfecit in per-
petuum eos qui sanctificantur: non sicut Iudaicæ: cautos
nos volens efficere, ne vltra vel crucem Christi, vel hosti- F
as Iudaicas expectemus pro peccatis. Et quicumque pœ- 2. Pet. 3.
nitentiæ medicamentum neglexerit, ignis æmulatio de- Gal. 6.
uoret eum. Quapropter vnusquisque ad pœnitentię, dum
tempus habet, medicamentum confugiat, ne igni trada-
tur æterno.

Irritam quis faciens legem Moysi sine vlla miseratione sub duobus vel tribus testibus moritur. Quanto putatis maiora mereri supplicia qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ iniuriam fecerit? Deut. 17 & 19.

Sine vlla miseratione sub duobus vel tribus testibus moritur. Deut. 17.
Terrorem incutit Christianis de pœnis eorum qui sub
lege peccauerunt. *Sine miseratione*, inquit vt nulla sit venia,
nulla sit misericordia: quamquam Moysi esset illa lex. Si
duo vel tres, sicut ille disposuit, testificantur super reum,
confestim iudices populi iudicant eum ad mortem, si legi
contrarius fuit aut inobediens. Et si hoc est in veteri lege, G
vbi lex Moysi irrita fit: *Quanto putatis* (inquit Apostolus)
maiora mereri supplicia qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem Hebr. 3.
testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est & spiritui gra- 1. Cor. 11.
tiæ iniuriam fecerit? Quanto maior est Christus quam Moy- Rom. 2.
ses, gratia quam lex, tanto maiora mereberis supplicia,
si filium Dei conculcaueris. Et quomodo conculcat quis
filium Dei? quando eo indigne participatur per sacramen
ta, nonne grande peccatum committit? nonne illum con-
culcat? nonne ipsum contemnit? Sicut enim ea quæ con-
culcamus, nullius momenti pẽdimus: sic & qui libere pec
cant, absq; timore & absque pœnitentia, Christum nullius
momenti existimant, nec eum iudicem futurũ formidant
Factus est per gratiam corpus Christi, & seipsum facit cor-
pus diaboli: & sanguinem Christi polluit, in eo quod mũ- 1 Cor. 6.
datus est, & ad vomitum reuertitur pristinum: & seipsum 2. Pet. 2.
per pœnitentiam iterum mundare neglexerit, spiritum Ioan. 8.
gratiæ iniurians. Qui vero beneficium dantis grata men- Apoc. 3.
te non suscipit, iniuriam facit benefacienti. Ille facit te fi- H
lium, tu vero vis fieri seruus peccati. Venit enim ad habi-
tandum apud te, tu vero non præparas ei domum dignam
habitationis suæ, alium, id est diabolum, tibi habitatorem
concilians.

Scimus enim eum qui dixit, Mihi vindicta, & ego retribuam. Et iterum, Iudicabit Dominus plebem suam. Horrendum est incidere in manus Dei viuentis. Deut. 32. Ibid.

Mihi vindicta, & ego retribuam. De inimicis hoc dixit, &
de negligentibus per pœnitentiam se purgare, sed securi
male faciunt, *Iudicabit Dominus plebem suam*. Iudicare Deus Mat. 25.
dicitur plebem suam, separando de ipsa plebe sua bonos à
malis, fideles ab infidelibus. *Horrendum est incidere in manus
Dei viuentis*. Incidit quis in manus Dei in die iudicii, id Ps. 61.
est in potestatem eius iudicis, *qui reddet vnicuique secundum* Ps. 94.
merita sua. Qui non vult modo præuenire in confessione
& pœnitentia faciem eius, dum tempus habet, si non
pœni-

A pœnituerit de peccatis suis, incidit in horrendum iudicium omnipotentis Dei.

Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum.

Postquàm Paulus concussit animos eorum, dicendo, *Horrendum est incidere in manus Dei viuentis*: fidem faciens quod omnibus modis oportet perire iniuriantem gratiam Dei & Spiritui sancto contumeliam facientem: & hoc ex lege Moysi docuit; ne multo timore desperantem à tristitia & desperatione absorberi faceret; consolatur eos per laudes, & hortationes & æmulationem domesticam eis proferens. *Illuminati*, id est, confortati per gratiam diuinam. *Magnum certamen sustinuistis passionum.* Non dixit simpliciter, *certamen*, sed addidit, *magnum*. Nec dixit tentationes, sed, *certamen* quod quidem multæ laudis est, & nostratum prædicatio laudum, pro Christi nomine pati.

Act. 7.
2 Cor. 2.
Philip. 1.
B

Et in altero quidem opprobriis & tribulationibus spectaculum facti, in altero autem socii taliter conuersantium effecti. Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam.

Et in altero quidem opprobriis, &c. Modo minutatim per partes prosequitur laudes eorum, dicens eos non solum viriliter sustinere passiones pro Christo; verum etiam & vinctis compassos eos esse annuntiat, & tribulationibus opprobriisque spectaculum factos. Grauis quippe res est opprobrium, & idonea ad fortitudinem animæ subuertendam, & excæcandam mentem potens. Quoniam valde appetens est gloriæ genus humanum, propterea etiam & opprobriis facile captiuatur. Et non simpliciter dixit *opprobriis*, sed etiam augmentum fecit dicens: *Spectaculum facti.* Cum enim quis secrete exprobatur, contristatur quidem sed multo amplius cum coram omnibus. *Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.* Mirabiliter laudat eos in fide: quia si fidem non haberent meliora recipere pro hac substantia abrepta, non cum gaudio suscepissent rapinam eius. Proinde subiungit fiduciam fidei. *Cognoscentes* (inquit) *vos habere meliorem & manentem substantiam.* Quasi diceret, Vestras futuras vidistis diuitias, sustinuistis cum gaudio: quod necdum apparet, quasi præsens appareret, cernebatis. Hoc enim totum apostolicum est opus dignum illis fortibus animabus, vt flagellis gauderent. *Ibant* (sicut in actibus Apostolorum legitur,) *à concilio gaudentes, quia digni habebantur pro nomine Iesu contumeliam pati. Cognoscentes ergo vos habere meliorem & manentem substantiam*, prout diceret, firmam & stabilem, quæ perire non possit, sicut ista terrena perit. Deinde adhortans eos dicit.

1. Cor. 1.
C
1. Cor. 4.
Hebr. 8.
Hebr. 6.
Heb. 12.
Act. 5.
E

Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est: vt voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicum aliquantulumque, qui venturus est, veniet, & non tardabit.

Matt. 6.
Abac. 2.

Nolite itaque amittere confidentiam vestram, &c. Apparet autem quia in magna confidentia erant ad Deum, quam ne amitterent, instantissime eos hortatur. Facilius enim integra conseruantur, quam amissa recuperantur. Nihil enim vobis necessarium est, nisi vt stetis firmiter, & permaneatis in fortitudine vestra, quę magnam habet remunerationem. *Patientia enim vobis necessaria est vt voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem.* O quanta magnitudo ex hortationis istius & consolationis! Vno tantum opus habetis; id est, vt perseueretis in agone, donec recipiatis coronam condignam labori vestro: quia non qui cœperit coronabitur, *sed qui perseuerauerit in certamine vsque in finem, hic saluus erit. In patientia vestra* siquidem *possidebitis*, dicit Dominus, *animas vestras. Reportetis*, id est, accipiatis promissiones Dei. *Adhuc enim modicum aliquantulumque, qui venturus est, veniet & non tardabit* Non minima consolatio est laboris, cito sperare venturum iudicem, & remuneratorem, & consolatorem remuneraturum certaminis constantiam.

F
Coloss. 1.
1 Cor. 9.
2. Tim. 2.
Matt. 10.
Luc. 21.
1. Pet. 3.

Iustus autem meus ex fide viuit. Quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.

Abac. 2.
G

Hoc propheticum intulit Apostolus testimonium ad exhortationem fidei. Sicut displicebit qui dubitat, ita qui crediderit, viuet in fide sua recta. Quapropter credamus venire velociter iudicem Christum, & præparemus nos obuiam in bonis actibus ne simus subtractionis filii à luce sempiterna, sed acquisitionis in gloriam cũ sanctis, in die magno, audientes vocem desiderabilem, *Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod paratum est vobis ab origine mundi.*

Iacob. 2.
Apoc. 19.
Matt. 25.

Reliqua in hanc Epistolam desiderantur.

D H

OPERVM SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI TOMI TERTII.

FINIS.